3 1761 08117061 5

A. Litta KNIHAŘSTVÍ
PLZEŇ TYLOVA 16.

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
Jan Laichter.

Redaktor:
Prof. Dr. Frant. Drtina.

56 E 1
24

ROČNÍK XXIV.

1917.

majitel a nakladatel Jan Laichter na král. vinohradech,
u riegrových sadů č. 4.

Veškera práva vyhrazena.

AP
52.
N35
doc.24

1113635

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

Obsah ročníku čtyřiadvacátého.

Články.

Samospráva v českých projevech poslední doby. Napsal Dr. Robert Flieder. 1
V nitru duše. Stať z delší práce o mládí Palackého. Napsal K. Kálal. 15, 104
Arméni a arménská otázka. Napsal H. Boczkowski. 23, 111, 206
Umění žíti. Podává Dr. Vl. Hoppe. 33
K úpravě pokračovacího školství živnostenského. Napsal L. Weigner. . 39
Problémy světové války. I. K nové knize Kjellénově. Napsal Dr. Břetislav Foustka. 81, 200, 252
Antonín Klášterský. Kus literární minulosti. Napsal prof. Jindřich Vodák. 91
Příspěvek k dějinám rakouského školství v letech 1814—1834. Podává Dr. Josef Pešek. 119
Historický mezník. 161
Do čela lidi nejlepší. 170
Konsolidace státu a otázka národnostní Napsal prof. Dr. Karel Engliš. 174
Leibnizovo životní dílo a kulturní význam. (K dvoustaleté památce jeho smrti.) Napsal Frant. Drtina. 187, 265
M. J. Lermontov. Úvod do jeho vlastního životopisu — do jeho básní. Napsal Fr. Táborský. 193, 277
Nová doba. Č. 241
Život pochází z půdy. Napsal Woodrow Wilson. Přeložil J. Bka. . . . 321
H. S. Chamberlaina pojem rasy a problém eugenický. Píše Dr. Jan Kozák. 325, 414, 506, 591
Hospodářské krise. Napsal Dr. Evžen Štern. 333, 422, 514
Böhmisch nebo Tschechisch? Napsal prof. Dr. Arn. Kraus. 341, 429, 521, 601
Carlylova »Minulost a přítomnost«. Poznámka k českému překladu. Napsal F. Chudoba. 349
Tajemství smrti. Napsal Dr. Tomáš Trnka. 358, 437
Rakousko na rozcestí? —er. 401
Komenského idea světové Akademie mírové. K 325. narozeninám Komenského napsal prof. Dr. J. V. Novák. 405, 496
Rakouský parlament. —er. 481
Dunaj a válka. Podává Alois Šašek. 485
Cesta a poselství Joz. M. Hurbana do Čech a na Moravu r. 1839. Napsal Fr. Frýdecký. 490, 583, 680
Velká doba. —er. 561
Studium české literatury na našich středních školách. Napsal Dr. K. Hikl. 565, 674
O novém universitním studiu ciziny v Německu Napsal Vl. Kybal. 576, 668
Svítání. —er. 641
Natura a kultura. Napsal prof. Dr. Fr. Mareš. 645, 732
Formální a materiální filosofie práva. Napsal prof. Dr. Frant. Weyr. 653, 749

Průmyslový stát a kolonie. Napsal Dr. Evžen Štern. 660, 761, 824
Politický přehled. —cr. 721
Filosofie národního vědomí. Dr. Ant. Uhlíř. 724, 808
Čím má nám býti filosofie? Podává Dr. Vlad. Hoppe. 741, 817
Politický přehled. —cr. 801
Alkoholism a výživa národa. Několik poznámek k projevu dvor. rady prof. Jul. Stoklasy. Napsal Břetislav Foustka. 832

Rozhledy.

Veřejné právo.

M. L. Müller, Für das Völkerrecht. — Herb. Kraus, Der gegenwärtige Krieg vor dem Forum des Völkerrechts. — R. Sieger, Die geogr Grundlagen der österr.-ung. Monarchie u. ihrer Aussenpolitik. — H. Maier, Die geschichtl. Grundlagen der konstitution. Theorie. — R. Kjellén, Versuch eines natürl. Systems der Staatsformen. — Hans A. Kraus, Die Stellung des Ministerpräsidenten nach österr. Rechte. — F. Ottmann und F. Kobler, Völkerfrühling in Österreich. . . . 50

Polské království. — Zvláštní postavení Haliče. — Schönborn, Der österreich. Staatsgedanke — Fleiner, Die Staatsauffassung der Franzosen. — Weber, Deutschland und Österreich-Ungarn. 123

Nastoupení nového panovníka. — Německá válečná literatura o uspořádání Rakouska a Rakousko-Uherska. — Sieger, Der österr. Staatsgedanke u. das deutsche Volk. 211

Fleiner, Entstehung u. Wandlung moderner Staatstheorien in der Schweiz. — Stát vrchnostenský či lidový. — Die völkerrechtl. Urkunden des Weltkrieges. - Budoucnost mezinár. práva. 291

Österreich-Ungarns Schicksalstunde. — Dr. A. Ritter, Autonomie? — České hlasy o krajském zřízení. . . 365

Ručení státu a veřejnoprávních svazků vůbec za škody způsobené úředníky a jinými zřízenci jejich u vykonávání úřední činnosti. 449

Nová státní forma říše ruské. — Německý socialista v Rakousku o myšlence národní. — Stát národní a národnostní. 529

Reforma veřejné správy. . . . 609

Vídeňský historik o národnostních a státoprávních otázkách Rakousko-Uherska. 689

Poslanci a lid. — Prof. Brockhausen o obcích. 769

Český stát a přestavba Rakousko-Uherska. 847

Literatura.

Krásná.

Benešová Božena, Kruté mládí. . 704
Bystřina Otakar, Na vsi. . . . 304
Čapek K. M., Siláci a slaboši. . 543
— Turbina. 302
Čapkové Bratři, Zářivé hlubiny a jiné prósy. 228
Čelakovský Fr. Lad., Sebrané spisy. 377
Fischerová-Kvěchová, Vařila liščička kašičku 546
Havlasa J., Listy ze San Francisca. 68
Havlasa Jan, Půlnoční vítr. . . 304
Isqui, Nálady a reflexe. 229
Jelínek H., Květnové noci. . . 545
Kepka Rudolf, V závěji květů. . 545
Kovanda St., V masopustní noci. 137
Lom St., Vůdce 138
Mahen Jiří, Tiché srdce. . . . 785
— Ulička odvahy. . . . 786
Meineckova Tylda, Dům u tří srdcí. 784
Meineckova Tylda, Pout sedláka Graciana 785
Nejedlý O., Malířovy dojmy a vzpomínky z Ceylonu a Indie. . . 136
Novák Rob. L., Nad propastí. . 546
Sabina Karel, Spisy. 379
Sezima K., Host. 225
— Za přeludem. 544
Schiller F., Loupežníci. 68
Sova Ant., O vysvobození prince Jirky. 702
— Pankrác Budecius, kantor. 701
Svobodová Růžena, Jiva. . . . 457
— Po svatební hostině. . . 459
Šalda Fr. X., Loutky i dělníci boží. 617
Šelepa Karel, Pozdní vinobraní. . 67
Šimánek J., Oživlé mramory. . . 68
Šípek Karel, Lidé šprýmovní a historky o nich. 305
Tichý F., Povídky a básně. . . 546

Tilschová Marie Anna, Stará rodina. 782
Tyrpeklová Antonie, Snílkové z předměstí. 703
Vrba Jan, Mučenníci. 702
Weiner Richard, Litice. . . . 137
Zdráhal V., Na Golgathu znova. 67

Poučná.

Andrassy Julius, Interessen-Solidarität des Deutschtums u. Ungarntums. 559
Barolin Jan, Školní stát. . . . 859
Bartoš Jos., Miroslav Tyrš. . . 320
Becker K., Religion in Vergangenheit und Zukunft. 556
Beyens Baron, L'Allemagne avant la guerre. 160
Bratter C. A., Amerika. 558
Bretholz B., Geschichte Böhmens u. Mährens. 705
Brückner Alex., Die Slaven und der Weltkrieg. 160
Bulle O., Die Verkünder des deutschen Idealismus. 480
Bülow, Deutsche Politik. . . . 159
Casement Roger, Gesammelte Schriften. 160
Caspari Otto, Die Bedeutung des Freimaurertums. 239
Cwiklinski Ludw., Balkan u. naher Orient. 557
Čech, MUDr. Rudolf, Lékař ve válce. 230
Čelakovský Jaromír, Klášter sedlecký. 798
Černý Josef, Rodina, škola a společnost. 548
Debidour A., Histoire diplomatique de l'Europe. 800
Dickhoff E., Opravné snahy ve školském zdravotnictví. . . 73
Dillon E. J., From the triple to the quadruple alliance. . . . 80
Dříza A., Český svéráz. 239
Dvořák MUDr. Jan, Vznik a vývoj organisace boje proti tuberkulose v Čechách. 383
Erdman B., Über den modernen Monismus. 400
Eucken Rudolf, Der Geist im Lande. 560
— Die Träger des deutschen Idealismus. 480
— Die weltgeschichtliche Bedeutung des deutschen Geistes. 159
Fischer Otokar, Otázky literární psychologie. 869
Fleischner Jindřich, Technická kultura. 306
Flieder Karel, Obnovení a upravení hranic dle druhé dílčí novely k obecnímu zákonníku občan. 870
Foerster F. W., Das oester. Problem. 159
Gide-Rist, Dějiny nauk národohospodářských. 786
Goldscheider Ed., Wege u. Ziele der polnischen Kultur. . . . 160
Goll Jaroslav, Chelčický a Jednota v 15. století. 381
Gopčevič Spiridion, Aus dem Lande der unbegrenzten Heuchelei. 240
— Russland u. Serbien. . . 240
Haškovec Prokop Miroslav, V dvojím zrcadle. 232
Hauser O., Der Mensch vor 100.000 Jahren. 720
Hertz Friedr., Rasse und Kultur. 558
Hilar K. Hugo, Divadelní promenády. 384
Hildebrandt Else, Die schwedische Volkshochschule. 799
Hlavinka Alois, Povaha česká v řeči. 709
Hruschewskij Michael, Geschichte der Ukraine 560
Hus, M. Jan, Obrany v Praze, ve vyhnanství, v Kostnici. . . . 639
— Veškeré listy. 869
Chalupný E., Havlíčkova osobnost. 624
Chatterton-Hill G., Irland und seine Bedeutung für Europa. . . . 720
Chytil Karel, O historickém a stavebním rázu Prahy. 239
Janda Jiří, Rok. 547
Jelinek Břetislav, Die Böhmen im Kampfe um ihre Selbständigkeit 1618—1648. 240
Kadlec Karel, Valaši a valašské právo 719
Kádner Ot., Rodina a škola. . . 640
Kant Imanuel, Prolegomena. . . 139
Kerschensteiner G., Charakterbegriff und Charaktererziehung. . . 557
Kettner Alfred, Russland. . . . 80
Kjellén Rudolf, Die politischen Probleme des Weltkrieges . 81
Kniha Rut. 870
Komenský Jan Amos, Truchlivý. 158
— Veškeré spisy. 623
Koropatnicki D., Die Kriegsschäden und deren Vergütung. . . . 80
Kratochvíl Josef, Otázky a problémy. 555
Krejčí F. V., Karel Hynek Mácha. 555
Kunstovný Dr. O., O českém pravopise a jeho opravě. . . . 141
Loesche G., Inneres Leben der österr. Toleranzkirche. . . . 560
Loevenstein Dr. Jan, Cedulové bankovnictví ve Spoj. státech severoamerických. 234
Mareš Fr., Životní účelnost. . . 640

Mayr Mich., Der italienische Irredentismus. 560
Matiegka J., Tělesné vlastnosti českého lidu. 799
Menčík Ferd., Česká proroctví. . 869
Meyers G., History of the great American fortunes. 557
Milčinovič Andr. a Krek J., Kroaten und Slovenen. 872
Molnár Dr. Josef, Boj o světový názor. 556
Muir Ramsay, Nationalism and internationalism. 870
Murko Dr. Mathias, Das serbische Geistesleben. 142
Navrátil Michal, Dějiny Kondrace pod Blanikem. 307
— Památník na oslavu stých narozenin A. N. Vlasáka. . . 308
Nedoma V., Ochranná péče o mládež v cizině i u nás. . . . 79
Nordau Max, Französische Staatsmänner. 559
Novák Arne, Zvony domova. . . 230
Novotný V, České dějiny I. č. 2. 69
Nötzel Karl u. Barwinský Alex., Die slavische Volksseele. . . . 871
Pešek Josef, Nechanice nad Bystřicí. 307
Philippovich Eugen, Ein Wirtschafts- und Zollverband. . . 80
Polák Ant., Demetrias v Thessalii. 464
Polívka Jiří, Povídky lidu opavského a hanáckého. 719
Procházka Arnošt, Rozhovory s knihami, obrazy a lidmi. . . . 789
Rade Martin, Die Kirche nach dem Kriege. 460
Rakouská potravinářská kniha. . 799
Ruge A., Einführung in die Philosophie. 557
— Die Philosophie d. Gegenwart. 872
Růžička Vlad., O dědičnosti. . . 799
Schmidt Jan, Příruční seznam české literatury. 79, 157
Sedláček Aug., Hrad Krakovec. . 158
Slepánek Čeněk, Kdo je vinen? . 870
Solovjev Vladimír, Die Rechtfertigung des Guten. 871
Sombart Werner, Der moderne Kapitalismus. 720
Sommer S., Kriegu. Seelenleben. 556
Srb Adolf, Z půl století. . . . 480
Steckel W., Seelenleben im Kriege. 556
Steffen G. F., Das Problem der Demokratie. 400
Strakosch Siegfr., Die Grundlagen d. Agrarwirtschaft in Österreich. 559
Špaček St., Péče o invalidy. . . 79
Špišek Ferd., Moderní jazyky a jich metody ve Francii. 622
Štech Dr. V. V., O projevu výtvarnou formou. 462
Švehla Josef, Kozí Hrádek. . . 158
Thimme Fr., Vom inneren Frieden des deutschen Volkes. . . . 871
Tlustý-Vomela, Malomocenství. . 479
Tyrš Miroslav, O zákonech komposice v umění výtvarném. . 798
Uhlíř Ant., Ethika. 640
Urbánek R., České dějiny III. č. 1. 71
Vojtíšek Václav, O studiu městských knih českých. 791
Weigner MUDr. K., Vědecké zásady při tělesné výchově školní mládeže. 307
Weigner Leopold, Lidové a národní umění. 860
Wernle Paul Dr., Jesus. 872
Wolf G, Der Frauenerwerb in den Hauptkulturstaaten. 558
Wulffen Erich, Kriminalpädagogie. 79
Wundt W., Leibniz. 239
Zíbrt Č, Kouzelný proutek. . . 799
Zprávy měst. musea v Něm. Brodě. 400
Zukal Josef, Slezské konfiskace. 719

Věci sociální.

Noční práce v pekařské živnosti v Uhrách a v Rakousku — Zvýšení vyživovacích příspěvků. — Nemoc. pokladna v Brně za r. 1915. — Císařské nařízení o bratrských pokladnách. — Statistika hospodářství v domácnostech za duben 1916. 55
Pracovní doba v obchodech. — Odborové organisace v Americe. — Nový vzduch v sociální politice. — Požadavky pražského obecního dělnictva. — Vítkovické závody. — Ženská práce ve Švédsku. 128
Vlastenecká pomocná služba v Německu. — Mezinárodní družstevní hnutí. — Ženské mzdy v Berlíně. — Obecní sprostředkování práce v Uhrách. — Sociální péče v císařském manifestě. — Úřad pro výživu lidu v Rakousku. — Čtyřdohodová odborová ústředna. — Válečný typus úrazového sporu. 217
Z války do míru. — Péče o zanedbanou mládež. — Ze sociálních poměrů vídeňských. — Reforma nemocenského pojištění. — Spor o § 1154b. — Sociálně politická anketa: řeč min. předsedy a vládní program sociální péče. — Systém štrasburský. . 453
Válečné přídavky pražských obecních

zřízenců. — Reforma zákona o válečných úkonech. — Císařské nařízení o boji proti lichvě. . . . 614
Vyživovací příspěvky. — Sociální ruch po svolání říšské rady. — Porody a úmrtnost v Praze a v Čechách. — Změna úrazového zákona. — Válečný mzdový zákon v Bulharsku. — Osmihodinová pracovní doba v Americe a v Rusku. 775

Národní škola.

Soustřeďovací snahy v českém učitelstvu v Čechách. — Návrhy na soustředění. — Činnost Dědictví Komenského v době válečné. — Svaz německo-rakouského učitelstva pro reformu předběžného vzdělání učitelstva. — Mravně náboženská výchova dětí bezkonfesijních rodičů ve školách národních. 59
Národní škola na počátku třetího válečného roku. — Nové nesnáze školy. — Zdražení školských potřeb ku psaní a kreslení. — Opatřování nejchudších dětí oděvem, obuví, stravou. — Vydání nových trojdílných čítanek. — Uzavření žákovských knihoven. — Knihovny dělnického spolku přátel mládeže ve Vídni. — Opatření národního učitelstva. 221
Péče obou národů v Čechách o menšinové školství. — Školství Ústřední matice školské v době válečné. — Protichůdné snahy po sestátnění obec. a měšť. školství a zavedení státní řeči a snahy po znárodnění a zodbornění školství toho. — Péče rakouské správy o školství v zabraném území srbském. 370
Zpráva zemské školní rady v Čechách o stavu národního školství v roce 1915. 533
Drahotní výpomoc učitelstvu v Čechách. — Anketa o úpravě učit platů v ministerstvu vyučování ve Vídni a její výsledky. — Zapomenutý stav státních úředníků. — Nepříznivé poměry školních dítek. — Velkoměstské děti na venek. — Agitace učitelstva pro poslední půjčky válečné. . 693
Učitelské a školské věci na říšské radě. — Je škola národní odpovědna za politické přesvědčení občanstva? — Censura školních knih. — Hmotné strádání učitelstva ve válce. — Denunciace učitelů. — Utrpení školních dětí. — Mravní pustnutí dětí z bídy. — Písemnictví vychovatelské za války. 850

Střední škola.

Školní postup narukovaných studujících. — Návštěva středních škol českých v třetím roce válečném. — Ústavy dívčí. Omezení koedukace. — Ještě jednou nával na školy střední. — Reformy v Uhrách. — Experimentální pedagogika a škola. — Poučení o nemocech pohlavních. 294
Z rozmluv s mladou naší inteligencí. 696

Školství vysoké.

Úbytek žactva na vysokých školách. — Další vzdělání akademiků vojáků. — Nová úprava studia cizinců na vys. školách něm. — Nová stolice pedagogiky. — Ženy na školách vys. — Romány ze života akademického. . 63
Úkoly universit po válce. — Statistika rak. universit a technik v době války. — University v Černovcích a na Moravě. — Reforma rak. technik. — Opatření pro zajaté posluchače v cizině. — Nové problémy vysokoškolského vzdělání v Německu. — Vlámská universita v Gentu. . 538

Školství odborné.

Normální učebná osnova pro všeobecné živnostenské školy pokračovací — Školství pokračovací v Rakousku v školním roce 1913—14. — Živnostenské školy pokračovací v Praze v školním roce 1915—16. — Vliv války na živnostenské školy pokračovací v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v roce 1915—16. . . 374

Výchovná péče o mládež.

Děti lehce abnormální a potřeba medikopedagogické kliniky . . . 131
Mravně ohrožená a zpustlá mládež. 779

Lidová výchova.

Výsledky vysokoškolské extense ve studijním roce 1915—16. — Lidová škola Osvětového Svazu v r. 1916—17. — Úterky Osvětového Svazu a Měšť besedy na Kr. Vinohradech. — Účast besed na podnicích lidovýchovných. — Hudební odbor Osvětového Svazu. 299
Výroční zpráva Osvět. Svazu. — Kulturní sjednocení a spolupráce. — Výchovné úkoly po válce. — Hnutí eugenické. — Anketa o zpustlosti mládeže. 854

Po životě náboženském a církevním.

Římská otázka. — Účast papežova v jednání mírovém. 148
Ještě »římská otázka«. — Církevní samospráva slovenských evangelíků. — »Bibličtina« na Slovensku. . 234
Přípravy k památce reformace Lutherovy r. 1917. 309
Návrh na opravu kalendáře se stanoviska církevního. — Patronka Bavor. — Válečný slib. 385
Mravní obroda — válkou? . . . 464
Odkaz arcibiskupa Kohna. . . . 549
Zrušení výjimečného zákona proti Jezuitům v Německu 624
Mezinárodní katolická konference v Curychu. 710
Proti teologickému rektorátu na pražské universitě. 792
Znárodnění církve. 861

Ženské hnutí.

Nové cesty v boji s prostitucí. — Původce prostituce. — Výjimečný zákon. — Povinnost vojenská. — Poradna pro ženy. — Odborové snahy. 143
Ženy náboženské. — Sdružení akad. vzdělaných žen. — Sdružení českých umělkyň. — Ústřední spolek učitelek ručních prací. 312
Přerod. — Nové ženy. — Žena německá. — Ženy politické. . . 467
Ženy v Rusku. — Volební právo žen v Praze. 628
Osamocenost učitelek. — Pokles počtu porodů, stoupající úmrtnost kojenců a dětí. — Volání ženy. . . . 864

Divadlo.

Činohra. 74, 150, 388, 472

Hudba. 153, 394, 552, 630, 713

Zprávy.

Jubilcum Gollovo a Jednota bratrská. — Zprávy knižní a literární. . 77
Sebrané spisy Martyovy. — Sofisty Antifonta spis o pravdě. — Nový seznam knih. — Zprávy knižní a literární. 156
Korespondence Linnéova. — Haeckelův archiv. — Sociální škola pro ženy a sociálně pedagogický ústav v Hamburce. — Zprávy knižní a literární. 238
Památce Otakara Hostinského. — Neutrální pásmo. — Zprávy knižní a literární. 317
Úmrtí. — Ministerstvo pro věci sociální. — Bytová nesnáz po válce. — Vyšší studium žen pro sociální povolání. — Zprávy knižní a literární. 398
K sporu o böhmisch-čechisch. — Zprávy knižní a literární. . . 477
Ústav pro vynálezy. — Zprávy knižní a literární. 555
Desetiletí smrti prof. Gebauera. — K šedesátým narozeninám dra Jana Herbena. — Zprávy knižní a literární. 635
Lipský »Institut für Kultur- und Universal-Geschichte«. — Cena bavorské akademie věd. — Zprávy knižní a literární. 717
Přítomnost a budoucnost školy. — O novém universitním studiu ciziny v Německu. — Zprávy knižní a literární. 795
Koloseum války. — Řecko. — Zprávy knižní a literární. 867

Samospráva v českých projevech poslední doby.

Napsal Dr. Robert Flieder.

Snahy o reformu veřejné správy v této říši nejsou ničím novým. Již po desetiletí ozývá se podobné volání. Ozývá se z úst odborníků snažících se namnoze měřiti rakouskou správní organisaci měřítkem odvozeným ze studia cizích poměrů, zejména anglických a pruských. Slyšeti však volání toto měrou snad ještě větší z úst politiků, mnohdy i nejméně povolaných, kteří po většině vycházejí z důvodů politických, tedy ne přímo z ohledů věcně správních a podle směru a zabarvení těchto důvodů politických propagují hesla určité úpravy správního zařízení. Téměř vždy setkává se tu naše správa s posouzením více méně ostrým. Poměry, zaviněné více snad zvláštním složením tohoto mocnářství nebo jinými příčinami, uvádějí se pak v souvislost s povahou zdejšího správního zřízení a hledá se příčina jejich ve vadnosti jeho. Následuje pak požadavek opravy zřízení tohoto, po případě snahy o jeho vybudování na základech zcela nových a naprosto odlišných od těch, které dosud byly zde rozhodujícími. Tak se z otázky opravy nebo změny rakouské veřejné správy stalo všeobecné heslo, jež přešlo také do všech programů politických. Přešlo tam však a jest dále šířeno a hlásáno jako heslo, jehož přesné zdůvodnění a skutečné provedení se již nedomýšlí. Zejména v naší zemi zápasy národnostní zmocnily se též hesel reformy veřejné správy, a slepě — tedy bez snahy porozuměti jejich obsahu a domysliti si jejich důsledky — vydávají a šíří se tu požadavky: postátnění správy, překlenutí podvojnosti veřejné správy, omezení nebo rozšíření autonomie, centralisace nebo decentralisace, odzemštění správy, krajské zřízení atd. Obsah těchto hesel, prozkoumáme-li je blíže, změnil a mění se namnoze, ač názvy zůstávají tytéž, což má za nutný důsledek, že zmatek v otázce této se stal velmi značným.

Snahy podobné pak nevycházely pouze z dola, z národů. I vlády od drahné doby se zabývaly touto někde skutečně, jinde zdánlivě tak

palčivou otázkou, a známo jest, jaký odpor na jedné, souhlas pak na jiných stranách vyvolaly vládní návrhy vypracované a předložené v roce 1900 Koerberem a v letech pak 1909 a 1910 Bienerthem. Snahy tyto vedly pak roku 1911 také k zřízení císařské komise pro reformu veřejné správy, kde odborníci na slovo vzatí měli zbaviti otázky sem spadající všech heslovitých příměsků a přívěsků a se stránek čistě věcných posouditi, zda zřízení nynější vyhovuje potřebám veřejné správy a požadavkům, jež na ni klade neobyčejně rozvinutý a stále dále se rozvíjející moderní život státu, či zda jsou nutnými opravy, a jak daleko a kterým směrem se má v tom případě ubírati činnost reformní. Činnost této komise, jež v mnohém snad přispěje ke klidnějšímu a hlavně věcnějšímu posuzování bolestí a požadavků s veřejnou správou spojovaných, byla dnem 15. prosince 1914 ukončena, a výsledky její úsilné práce jsou nyní přístupny veřejnosti ve zprávách komisí touto vydávaných a obsáhlých jejich přílohách. Přes to, že zkušenosti tam vyslovené mohly by přinésti vystřízlivění v mnohém, byl požadavek správních oprav nebo pronikavých změn znovu hlučně přiveden na přetřes i způsobem ne dosti věcným nebo prohloubeným nyní za války. Učinili tak zejména ti činitelé, kterým nyní nastalé mocenské poměry uvnitř státu jsou vítanou příležitostí, aby se uskutečnila jejich přání a tužby politické, namnoze jednostranně sloužící právě jen určitému celku státních občanů uvnitř této říše. Nezkoumá-li se při tom s jedné strany, zda státu jako celku a zejména zdravému jeho vývoji byla by taková úprava na prospěch, nejsou na druhé straně ani cesty, kterými by se měla uskutečniti, příliš srovnatelné s ústavním cítěním moderního státního občana.

A právě pro tyto hlasatele správní reformy a kruhy jimi představované v popředí celé otázky stojí problém samosprávy. Jde tu o t. zv. samosprávu územní, to jest o tu část veřejné správy, která se vykonává v obcích, okresích a zemích volenými zástupci občanstva za pomoci úřednictva těmito zastupitelstvy jmenovaného a na nich výhradně závislého. Jedni volají po omezení této samosprávy nebo alespoň takové podstatné přeměně, aby stát, jenž dle jejich zdání dnes může vykonávati na ni jen příliš málo vlivu, připoutal ji pevněji ke své a do své vlastní organisace správních úřadů. Jiní snaží se opět pouze o to, aby samospráva tato pouze v království českém upravena byla způsobem takovým, aby vyloučeno bylo rozhodování v záležitostech obcí národní menšiny v zemi takovými vyš-

šími úřady samosprávnými, v nichž mohou se uplatniti spíše zástupci národnosti druhé.

Avšak ne pouze o tuto samosprávu jde v projevech slyšených nebo čtených v dnešní válečné době. Vycházejíce od toho, že stát (t. j. stát vůbec) právě v této době dovedl vyvinouti sílu a moc nikdy před tím netušenou, že dovedl bez nadsázky v š e podříditi své vůli a učiniti nástrojem v boji za určitým cílem, očekávají určité kruhy pronikavé změny v celém státním životě a v celém jeho zřízení. Ovšem jen změny, které vyloučí a znemožní do budoucnosti vše odstředivé, obrátí všechny činorodé síly a snahy občanstva k jedinému ústředí a spoutají je pevně v jediný ničím netříštěný a z tohoto jediného ústředí řízený proud. Proti tomuto hnutí a směru vystupují jiní varovně. Stav tento, praví tito druzí, snad odůvodněný za okolností mimořádných, v poměrech klidných a normálních mohl by podvázati právě ty nejvzácnější individuální síly, jejichž rozvoj přináší kulturnímu životu nejcennější obohacení. Stát v dobách a poměrech klidných má jen tolik a tam zasahovati do života, jednání a snah jednotlivců a svazků ve státě sdružených, pokud toho jest zapotřebí k tomu, aby účelů státního společenství bylo dosaženo. A jedním z prostředků, kterým projevují se a uplatňují individuální síly a svérázné snahy obyvatelstva, jest nesporně samospráva. Samosprávou proudí zvláštní síly tyto do celého života veřejného a tedy i státního a uplatňují se v něm. Činí jej mnohostrannějším a tím i bohatším. Platí to jak o samosprávě zvané smíšenou, kde spravují veřejné záležitosti úředníci státní za pomoci volených zástupců obyvatelstva, tak ovšem zvláště i o samosprávě naší (čisté), která jde paralelně se správou zeměpanskou, a kde tyto zvláštnosti národního života mohou se rozvinouti ještě volněji a důsledněji. Aby zvláštní síly a snahy takové nevybočily z mezí zájmem státní jednoty a státních potřeb určených, o to postaráno jest v samosprávě smíšené účastí státních orgánů v činnosti samosprávy, u samosprávy pak čisté dohlédacím právem úřadů státních, kteréžto právo propůjčují jim již sama obecní zřízení.

Poněvadž tedy jest samospráva cestou, kterou lze projeviti, uchovati a celému veřejnému životu sdělovati zvláštní ráz života i cítění určitých skupin obyvatelstva státu, má ovšem tato samospráva zvláštní svůj význam zejména ve státech a zemích obydlených obyvateli různých národností. Má dále význam a důležitost tím větší pro národy, kteří netvořice sami zvláštní stát, j e d i n ě touto cestou mohou uplatniti své zvláštní národní bytí vedle ostat-

ních národů spolu s nimi obývajících v jediném velkém státě, a to uplatniti je právě v tomto různým národům společném státě. A má-li samospráva pro takovéto národy cenu tak značnou, jak velká péče a jak velké povinnosti vzcházejí jim vůči ní!

Nemůže býti účelem článku omezeného místem, aby podrobil snad rozboru otázky týkající se rakouské a naší české samosprávy, aniž možno tu rozvinovati návrhy na opravy a snad nové úpravy v lůně této samosprávy naší. Účelem jest tu pouze upozorniti na hlasy vyskytnuvší se v poslední době v české publicistice a jen letmo, několika větami nadhoditi, co pisatel těchto řádků pokládá tu za rozhodné a důležité. Má býti pouze buzen zájem pro tyto otázky. O důležité otázce poměru mezi živlem úřednickým v naší samosprávě a volenými zastupitelstvy a jejich členy a jiných otázkách, týkajících se — abychom tak řekli — vnitřního života celého tohoto samosprávného zřízení (na př. otázka jednotného statu obecního úřednictva pro celou zem nebo alespoň s dělením dle národností; větší nebo menší volnost obcí a okresů nebo krajů v poměru k vyšším samosprávným svazkům a j.), bude pojednáno jindy.

Otázkou samosprávy a to nejen jejího vybudování, nýbrž zejména jejím poměrem k správě zeměpanské zabývala se zmíněná již císařská komise pro reformu veřejné správy v Rakousku. Výsledky jejích velmi důkladných porad a prací byli asi velmi překvapeni ti, kteří si přáli a přejí změn nebo lépe řečeno převratů od základu. Návrhy sv. p. Haerdtla na zřízení krajských úřadů a krajských zastupitelstev padly. Také návrh dv. r. Rauchberga, aby bylo docíleno organického spojení mezi správou státní a samosprávou tím způsobem, že by v čele samosprávných svazků byl postaven šéf zeměpanského úřadu téhož druhu, zůstal v menšině. Ve zprávě o třetím roku činnosti této reformní komise uvedeno jest též odůvodnění hlasů většiny, z něhož budiž zde pro zajímavost uvedeno toto: »Avšak i kdybychom uznali zásadní přednosti navrhovaného organického spojení, jest následkem dlouhého trvání našich nynějších správních zařízení sotva možno odloučení obou správních odvětví odstraniti a volné uplatňování se samosprávy jakkoli omeziti, nechceme-li se dostati v rozpor a to objektivně s nejvnitřnější povahou našeho státu určenou národnostními, jazykovými a jinými poměry, subjektivně pak s naziráním obyvatelstva. Ostatně není možno přehlížeti, že v našem národnostně smíšeném státu národnosti musí míti pole, kde by se uplatnily, a že jsou to za daných

okolností samosprávné svazky, v nichž se právě vybojují mnohé sporné otázky národnostní, které by jinak zatěžovaly aparát státní.«[1]

*

A nyní přihlédněme k hlasům, jež se v poslední době objevily u nás. Náleží sem především článek bývalého ministra prof. Dr. Fiedlera »Společná myšlenka českých programů ústavních« uveřejněný v Naší Době (roč. XXIII., seš. 4 a 5), pak soubor pojednání téhož autora uveřejněných pod názvem »Základní problémy rakouské správní reformy« (11. svazek Knihovny poradního sboru českých okresů). Dále jest to Dra Meissnera »Hlas českého sociálního demokrata o krajském zřízení a národnostní autonomii« (vyd. Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství v Praze) a konečně spisek docenta Dra Joachima »Reforma správy veřejné a budoucnost samosprávy« (nakl. Fr. Řivnáč). Všechna zde uvedená pojednání vyšla v roce 1916. Meissner řeší svůj úkol se stanoviska české sociální demokracie, oba druzí autoři, min. Fiedler a doc. Joachim — příslušníci strany mladočeské —, snaží se pohlížeti na věc výhradně s hlediska věcného, nepolitického.

V článku na prvém místě uvedeném učinil Fiedler pokus překlenouti rozpor mezi politickými programy českých stran a mezi politikou skutečně provozovanou, na poli ústavního uspořádání poměrů tohoto státu. Za tím účelem hledá to, co všem těmto programům jest společno, při čemž má zřetel i k programu české sociální demokracie. Odmítaje vše, co za daných poměrů pokládá za neuskutečnitelné, dochází k poznání, že »jednotící a společnou myšlenkou všech dosavadních českých ústavních programů jest: zákonodárná a správní decentralisace v státním zřízení«. Jako bezpečnou cestu, kterou možno za daných poměrů k cíli tomuto postupovati, doporučuje především: dosažení pracovní způsobilosti sněmu. Dále pak bude dle něho potřebí dokázati, že jest nutno rozšířiti pravomoc sněmu, kterýžto důkaz se zdaří jedině tím, že se vyčerpají jeho nynější pravomoci, což se dosud ani zdaleka nestalo. Dalším krokem bylo by zvýšení výkonnosti celého samosprávného zřízení, především obcí. K tomu účelu doporučuje také slučování menších obcí k cíli společného úřadování.

[1] Dritter Jahresbericht der Kommission zur Förderung der Verwaltungsreform (Wien 1914, k. k. Hof- und Staatsdruckerei), str. 9.

A konečně ve správě zeměpanské: přesunutí některých úkonů, jež ústřední úřady říšské dnes zbytečně přetěžují, do zemských úřadů. Vidíme zde tedy samosprávu jako pevný podklad pro další ústavní rozvoj a pokroky naší české politiky.

Bližší názory autorovy na samosprávu a nutné její opravy shledáváme v jeho úvaze o základních problémech rakouské správní reformy. Odsuzování rakouské správy Fiedler odmítá. Připouští sice chyby, ale k jejich odstranění není zapotřebí novostavby, nýbrž stačí na budově správní organisace naší oprava v horních a spodních částech, v prostředních pak přestavba. Co tím míněno, ihned uslyšíme.

Nejprve zásadní. Fiedler s ryze věcného hlediska pokládá za správnější systém samosprávy smíšené. Vzhledem však k dlouholetému trvání čisté samosprávy u nás a pak zejména proto, že samospráva tato lépe vystihuje složité národnostní poměry rakouské a lépe hoví zájmům rakouských národů i jejich touze po uplatnění se vlastním životem, jest nutno u nás dáti přednost tomuto druhu samosprávy. »Nedivte se však, že národové v Rakousku hájí si houževnatě samosprávného svého útulku, dokud nevidí své zájmy ve všech oborech státního života zabezpečené,« volá právem autor. Tím však není samospráva nikterak protistátní. Vždyť tím, že ukojuje právě tuto potřebu národností někde se svérázně vyžíti a vyplňuje jaksi různosti zájmů, přináší ulehčení státu v plnění jeho úkolů. Proto má také Fiedler s plným přesvědčením za to, že nemá naprosto vyhlídek reforma, která by chtěla opustiti dva pilíře rakouského správního zřízení: svazky zemské (čili jinými slovy jednotu zemí) a podvojnost ústrojí správního (úřady samosprávné vedle zeměpanských). Neboť v těchto zemských svazcích a samosprávě, odstupňované uvnitř nich, budou jednotliví národové vyhledávati ochranného útulku.

A nyní jde o reformy této samosprávy. Uvidíme zde zároveň podrobněji provedeno to, co autor pouze nadhodil v článku výše vzpomenutém. K nutnému vybudování samosprávy požaduje Fiedler nejprve opravy v základu jejím, totiž v obci, »kterýmžto pevným pilířem, ztvrdlým v půlstoletém vývoji, v rakouském státním životě vikláno býti nesmí«. Především žádá tu modernisaci volebních řádů. V čem má modernisace tato záležeti a jak daleko má jíti, autor nepraví. Dále se má provésti rozlišení mezi obcemi různých druhů, městskými a venkovskými, což jest jistě potřeba velmi

naléhavá, neboť jest přímo absurdní, má-li míti stejné povinnosti velké průmyslové město jako poslední horská víska. Samostatný obor působnosti obcí, to jest ony záležitosti, jež jako nejvlastnější svůj obor obecní správy vyřizují, má býti přesně odlišen od přenesené působnosti, to jest té, kterou obce obstarávají jako pomocníci úřadů státních. Dále má nastati rovněž přesné ohraničení působnosti mezi obcemi a zeměpanskými úřady v oboru místní policie. Má býti též provedena ochrana menšin (patrně národnostních) v obcích. Důležitým jest požadavek po přesném upravení výkonu dozorčí moci nad obcemi a to jak se strany vyšších úřadů samosprávných, tak i úřadů zeměpanských. Litovati jest tu, že autor nenaznačil způsobu, jakým by si úpravu tuto představoval. Ve smyslu programu decentralisačního vytčeného v článku o společné myšlence českých programů ústavních jest za to míti, že přesným vytčením pravidel o dozoru nad obcemi měla by se zúžiti možnost zasahování úřadů zeměpanských. Konečně vyslovuje Fiedler požadavek, aby bylo usnadněno slučování obcí k společným úkolům a podnikům, a žádá opatření orgánů obecních výkonnou mocí.

Zmínili jsme se o tom, že uprostřed budovy celé správní organisace rakouské navrhuje Fiedler přestavbu. Přestavbou touto, pokud jde o samosprávu, má býti docíleno orgánu dosti rozsáhlého a silného, jenž by ještě snáze a plněji mohl zastávati úlohy, na něž okresní zastupitelstva nynější nestačí namnoze svou finanční slabostí. Orgány těmito byla by zastupitelstva krajská, která by obvodem svým odpovídala krajským hejtmanstvím. Tato pak byla by utvořena pokud možno národnostně jednotně, což by se však nesmělo státi za každou cenu, to jest i na újmu skutečné správní účelnosti. Tak byla by nadále v samosprávě prvním článkem obec posílená opravami způsobem již výše vyloženým; druhým článkem byla by krajská zastupitelstva (nynější okresní zastupitelstva by odpadla), a konečně zakončením této stupňovité organisace zemský výbor a sněm. Při těchto obou nejvyšších orgánech samosprávy připouští Fiedler zařízení na ochranu národnostní menšiny, neuváděje blíže, v čem by mělo záležeti. Ani toto celé zřízení samosprávné ani reformovaná správa zeměpanská nesměly by míti účel nebo ráz odzemštění, to jest seslabení významu zemí jako základů správy, jako pevných správních celků. »Kdyby při správní reformě seslaben býti měl vliv zemské autonomie, nezůstane také obecní a okresní autonomie nedotčena.«

*

To jsou v nejhlavnějších rysech názory a návrhy, které v uvedeném spisku projevuje Jeho Excel. Dr. Fiedler. Kdežto jest jeho studie tak bohatá obsahem, dle způsobu zpracování určena kruhům v první řadě na věci zúčastněným, snaží se druhý spisovatel z téhož politického tábora docent Dr. Joachim poskytnouti populární uvedení do otázek veřejné správy přístupné kruhům co možná nejširším. Jako praktik v naší samosprávě vychovaný, jenž jest nyní již po několik let tajemníkem svazu českých měst, má příležitost všestranně poznati přednosti i stinné stránky zejména obecní správy naší. V protivě k Fiedlerovi a Meissnerovi, kteří jsou vyhraněnými politiky, jak praví sám v úvodě ke svým úvahám, chce poskytnouti nejširším kruhům »úplně nepolitické a čistě věcné poučení o celé otázce«. Po úvodních výkladech o úkolech státních, o podstatě a významu veřejné správy, o rozdílu mezi právem veřejným a soukromým a základech naší i cizí samosprávy přivádí nás k vlastnímu účelu spisku: otázkám nápravy veřejné správy. Vychází při tom od zvýšených úkolů a potřeby zvýšeného a rozšířeného zasahování správy po válce. Proto varuje před podstatnými změnami právě v době, kdy na správu budou kladeny zvýšené požadavky. Naše správa se, jak praví, svou organisací (tedy i rozdělením mezi správu zeměpanskou a samosprávu) za nynější těžké zkoušky osvědčila »způsobem tak uspokojivým, ba překvapujícím«, že není pochyby o tom, že po válce dobře zastane i nové povinnosti, rozšířenou působnost věcnou. Joachim vytýká dále nutné předpoklady, kterým každá náprava správy bude musiti vyhovovati. Především bude musiti »nejúzkostlivěji dbáti momentů národnostních, šetřiti úplné rovnoprávnosti«. To jest jistě nezbytným předpokladem každé ať správní, ať ústavní reformy v Rakousku. Rozvádí-li však dále autor její provedení v tom smyslu, že musí za vůdčí heslo takových úprav býti vzata »jedině správná věcná zásada: usnadniti co možno nejvíce styk s obyvatelstvem«, pak nutno přece jen upozorniti, že provedení rovnoprávnosti jazykové pouze ve styku úřadů s obyvatelstvem nebylo by plným jejím uskutečněním, jaké by mohlo uspokojiti zúčastněné národy. Stejně jako Fiedler pokládá i Joachim za nezbytnou podmínku každé správní reformy zachování nynějších, to jest historických svazků zemských. A dále pokládá i samosprávu zemskou, okresní a obecní v jejím principu za nezměnitelný bod.

Hlavním úkolem správní reformy jsou Joachimovi jisté změny p ů s o b n o s t i a nikoli organisace. Právě naopak poukazuje k tomu, že změna v organisaci mohla by nepříznivě působiti na tyto

nutné změny v působnosti. »Neměniti bez nejnutnějšího důvodu to, co se osvědčilo, a nekomplikovati změnami organisačními naléhavé změny působnosti, která přece jest a musí býti hlavní.« Proto také v rozporu s návrhy Fiedlerovými jest Joachim proti krajskému zřízení a tím ovšem i proti zřízení krajských zastupitelstev na místě nynějších zastupitelských okresů. Praví výslovně, že v zájmu veřejné správy, a tedy ani v zájmu obyvatelstva ani v zájmu státu není dosud prokázána potřeba, aby byl vsunut nový střední článek mezi země a okresy (má asi zníti obce). Mimo to upozorňuje, že nejen zemské a obecní zřízení, ale i okresní samospráva se vžila tak, že bez velkých otřesů ve správě vůbec nebylo by lze tak snadno ji odstraniti. Také namítá dále, že blízká okresní zastupitelstva »jsou oporou začasté nepostrádatelnou venkovských obcí, které se nejen ve věcech samosprávných, ale i jiných na ně obracejí o radu« a dovozuje z toho, že by působilo značné obtíže, kdyby tato opora obcí byla přenesena do vzdálenějších měst krajských. Tvrdí-li se nyní, že okresy nejsou dost silné, aby mohly všude a vždy prováděti úkoly, jež by mohly dle platných zákonů uskutečňovati, ukazuje autor k tomu, že finanční slabosti jednotlivých okresů možno odpomoci sdružováním se okresů k společným úkolům a podnikům. Mělo by to ještě tu výhodu, že by zde šlo o sdružování dobrovolné, a pak by se sdružovaly jen okresy takové, které jsou k tomu puzeny přirozenými svými potřebami. Není tedy z důvodů finančních zapotřebí zřizovati větší správní obvody samosprávné na místě okresů. Konečně poukazuje Joachim k tomu, že reforma správní, zejména samosprávní podmíněna jest reformou samosprávných financí, bez níž by se ani zřízením nového správního obvodu místo okresů ničeho nedosáhlo.

Reformy se mají tedy provésti jen na dnešní organisaci a se zachováním její povahy a uvedených jejích základů. Vedle reformy financí právě zmíněné klade Joachim důraz na zlidovění veřejné správy. Vychází od toho, že »zkušenosti mnoha států a mnoha věků dokazují, že po každé velké válce možna jest obroda států a národů jen na základě lidovém«. Dokládaje se Havlíčkem, Sladkovským a hlasateli zlidovění státního zřízení v cizině, dochází s Menzlem k tomu, že »všeobecné poměrné právo hlasovací není sice ideálem, ale dle zkušeností má celkem nejméně vad a možností obcházení«. Po válce bude nutno »v zájmu celé říše i celého národa mnohem usilovněji nežli dříve opříti se o lid, čerpati z lidu, omladiti se schopnými lidmi ze všech tříd a podporovati i podněcovati všemož-

ně hospodářské, zdravotní, sociální i osvětové potřeby a snahy všech tříd. To bez zlidovění správy obecní, bez podstatného rozšíření práva volebního není naprosto možné«. Krásná to slova. Stanou se ještě cennějšími, bude-li je autor, jenž má svým povoláním stálé styky právě s rozhodujícími činiteli naší samosprávy, propagovati i ve skutečném životě! — Při této příležitosti nutno se dotknouti ještě něčeho. Autor se totiž pozastavuje nad tím, »že u nás — ač si stále říkáme národ demokratický — po Havlíčkovi a Sladkovském neměli jsme větších politiků a spisovatelů, kteří by byli tak bezpodmínečně totéž dogma (o potřebě všeobecného hlasovacího práva) hlásali«. Výtka tato není snad úplně oprávněnou. Možno na př. jen na to ukázati, že program české strany pokrokové na str. 29 doslovně praví toto: »Co se samosprávy týče, jest základním naším požadavkem úplné její zdemokratisování; volby do všech samosprávných sborů ať se konají na základě všeobecného, rovného a tajného práva hlasovacího s poměrným zastoupením menšin.«

To jsou asi v celku myšlenky, kterými Joachim vyslovuje své stanovisko k otázkám správní reformy. Pojednání své zakončuje úvahou o budoucnosti samosprávy, kde znovu důtklivě doporučuje »neotřásati ničím, co se osvědčilo«. Budou-li zejména obce dbáti hesla, že mají býti voleni do zastupitelstev jejich jen lidé nejlepší a jen nejlepší lidé jmenováni obecními úředníky, pak jest autor přesvědčen, že obce dostojí i těm nejrozsáhlejším i nejobtížnějším úkolům, jež je po válce čekají.

*

Kdežto oba dosud uvedení spisovatelé si vytkli za úkol s hlediska čistě věcného, nepolitického pojednati o naší otázce, vystupuje třetí svrchu jmenovaný spisovatel, Dr. Alfred Meissner, výslovně jako příslušník své strany a svými ústy pronáší názory české sociální demokracie (»nemůže býti zazlíváno česko-slovanské sociální demokracii, že heslo národnostní autonomie demokratisací správy v krajích národnostně ohraničených podrobí samostatné úvaze«).

Reformu správy nutno dle něho posuzovati především s hlediska praktické potřeby, potom nutno vzíti v úvahu »vymezení mocenského vlivu určitým stavům a třídám« — pojímá sem snahy o zvýšení vlivu laického ve správě, o demokratisaci správy a úpravu poměrů národnostních. Konečně třeba jest míti zřetel k státu, neboť celkový stát nemá při těchto úpravách trpěti.

V příčině samosprávy musí se česká sociální demokracie rozhodnouti mezi oběma hlavními typy jejími: žádati buď zlidovění veřejné správy důsledným provedením samosprávy smíšené nebo voliti samosprávu čistou, ovšem že s náležitým zabezpečením vlivu dělnických vrstev v samosprávě této. Poněvadž systém smíšené autonomie zatarasil by spíše cestu budoucímu vývoji samosprávy národů, rozhoduje se Meissner pro zachování čisté samosprávy, jež, »byť i pro menší obor působnosti v nynějších mezích, může býti krystalisačním bodem pro hromadění a narůstání dalších oborů a úkolů, jež by občanstvo spravovalo«. Tato čistá samospráva musí však býti opravena ve dvou směrech: musí býti na jedné straně zvýšen vliv lidu, na druhé pak zabezpečena kontrola státu. První cíl by byl zabezpečen nejlépe návrhem Rennerovým na zavedení všeobecného práva hlasovacího s případným poměrným zastoupením, jak praví autor. Sám se však podrobněji a určitěji nevyslovuje, žádaje ještě jen dále, aby dělnictvo bylo »nezbytnou složkou pro spolurozhodování nejen v obcích, nýbrž i okresích neb krajích i zemských výborech«. Proč si přeje Meissner zabezpečení kontroly státu nad činností obcí a vůbec svazků samosprávných nad nynější stav, není zcela jasno. Má-li se kontrola tato rozšířiti i »na přesné a rychlé vyřizování agendy samosprávných úřadů,« bylo by to velmi silným prolomením nynější samosprávy, a jest ostatně požadavek tento snad v přímém rozporu s myšlenkou zachování čisté samosprávy a jejího dalšího vybudování. Pro toto další vybudování samosprávy přijímá Meissner návrhy Fiedlerovy na krajské zřízení. Výslovně typ Fiedlerem hájený, dle něhož krajské úřady a zastupitelstva nebyly by pouhým dozorčím a instančním orgánem, nýbrž orgánem skutečně správu v první stolici vedoucím, odpovídá dle Meissnera požadavkům české sociální demokracie. Při tomto krajském zřízení žádá také národnostní ohraničení, nikoli však za každou cenu, nýbrž s náležitým zřetelem k hospodářským zájmům obyvatelstva. Mimo to musí býti zabezpečena práva menšin. Kraje takto zřízené převzaly by působnost zastupitelstev okresních, na jejichž místa by vstoupily, a mimo to »část sociální péče, péči o komunikaci, meliorace a pod.« od zemského výboru. Neznamená to však nějaké odzemštění správy. Naopak proti tomu staví se česká sociální demokracie na jiných místech. Navrhuje se dále, aby nejvyšším dozorčím orgánem v samosprávě zůstal zemský výbor. Také v oboru správy zeměpanské mají požadavky, aby poměr mezi krajským úřadem a místodržitelstvím byl

poměrem podřízenosti a nikoli souřadnosti, a aby místodržitelstvím zůstala vyhrazena organisace krajských hejtmanství, jejich obsazování i bezprostřední dozor nad nimi, spíše posloužiti zemím. Ostatně i požadavek, aby státní kontrolu nad přesným a rychlým úřadováním krajských zastupitelstev provádělo místodržitelství a nikoli krajská hejtmanství, má zajisté spíše zemím příznivou tendenci než odzemšťovací. Uvésti možno ještě, že záležitosti správními úřady vyřizované dělí Meissner na takové, jež znamenají právní rozhodování a na ty, při nichž úřady rozhodují dle svého volného uvážení. Pouze pro tuto druhou skupinu požaduje autor pořad tří instancí, kdežto pro prvou chce omezení na jednu nebo dvě, poněvadž zbývá tu pak ještě přezkoumání soudem správním. Konečně nutno dodati, že ochrany před majorisováním národnostních menšin a další provedení autonomie národností docíliti chce Meissner sekcionováním zemského výboru.

*

Přehlédli jsme zde mínění a návrhy tří různých mužů. První z nich (Fiedler) jest na slovo vzatým teoretikem rakouského práva ústavního a správního, druhý (Joachim) praktikem samosprávy, třetí (Meissner) vyslovuje se stanoviska velké lidové strany politické své názory. Co jest společného všem jejich úvahám, a v čem se různí, vyčetl čtenář z předcházejících stránek. Nejvýznamnějšími jsou zde dva body, jež zůstávají v podstatě společnými všem. Jest to snaha o zachování tak zvané čisté samosprávy a pak o zachování zemí jako jednotných a nedotknutelných ústavních složek v celé organisaci říše. Vidíme-li zde, že i čeští sociální demokraté berou země za podklad vybudování autonomní i zeměpanské organisace správní a nedopouštějí jejich zahlazení, můžeme v tom viděti známku uskutečňování myšlenky Fiedlerovy, vyslovené v článku jednajícím o tom, co jest všem českým politickým programům společno.

Kdyby byl správným předpoklad, že válkou mnoho se nezmění v této říši, zejména neposunou se mocenské poměry tak, že by bylo možno jíti dále, pak skutečně bylo by nejlépe nastoupiti cestu dalšího vybudování dnešní naší samosprávy a tak snažiti se dosíci pevné základny pro rozvinutí svérázu našeho života národního. Než není možno dnes viděti do budoucnosti a ani bezpečnější předpoklady nejsou možny.

Často bývá nyní nadhazována otázka, zda se správa naše vůbec a zejména samospráva za války osvědčila. Jedni vyslovují se s živou

pochvalou (pro samosprávu i Joachim),[1] druzí vidí opět stránky černější. I zde snad nemožno vysloviti se již dnes určitě. Nutno spíše vyčkati doby klidnější, kdy bez chvatu a nezkaleným zrakem bude možno přehlédnouti vše, co bylo dnes úkolem správy a co toho bylo a jak, a co snad nebylo splněno. Jedno však možno říci již dnes a to se vší určitostí. Byl dnešní samosprávou proveden důkaz, že není protistátní. Bude stát za služby její uznalým, dojde-li k nové úpravě správního zřízení?

Dojde-li ještě kdy v této říši k souboji mezi principem centralisačním a samosprávou, jež u nás znamená vždy decentralisaci a individualisování, pak bude nutno uvědomiti si toto: boj takový se odehrával na tomto státním území již jedenkráte, a zejména země naše byly jeho jevištěm. Počátky jeho sahají do století šestnáctého, jeho vyvrcholení do konce osmnáctého věku. Byl to zápas mezi státem dualistickým a myšlenkou absolutistického centralismu. Který z obou principů podlehl a který zůstal vítězem, jest všeobecně známo. Není snad tak všeobecně známo, co bylo toho příčinou. Vítězství principu centralistického absolutismu stalo se bezpečným od té doby, kdy se opřel o široké vrstvy lidové (abychom užili dnešního označení) — v tehdejší době měšťanstvo, sestávající z řemeslníků a obchodníků, a pak stav rolnický — a připoutal je k sobě ochranou poskytovanou jejich zájmům a péčí věnovanou jejich potřebám. Celé samosprávné stavovské zřízení bylo nezadržitelně ztraceno, když jeho představitelé a zastanci nedovedli a nechtěli zřízení toto omladiti svěžími silami proudícími ve vrstvách dosud politicky mrtvých, nyní však rozvojem hospodářských poměrů vynášených pozvolna výše z dosavadní zapadlosti a bezvýznamnosti. Ani tomu stavu městskému, jenž kdysi již se těšíval větší vážnosti na sněmu zemském, nechtěli dopustiti stavové přední (duchovní, panský a rytířský) vedle sebe místa. Nejen že se nepodařilo rozmnožiti počet jeho zástupců nebo hlasů, nýbrž ani místa na lavicích se nedostalo vyslancům mimopražských měst, musilit státi při sněmovních jednáních. A tento potupný poměr potrval až do dob konstitučních. Že k takovéto ústavě nemohl lnouti nikdo, kdo nebyl právě stavem privilegovaným, to nemůže překvapovati. Jak jinak se mohly věci vyvinouti, kdyby byli stavové připustili na sněm, když ne i zástupce

[1] Posléze ujal se naší samosprávy proti útokům zejména prof. Brockhausena a jiných předseda správní komise král. českého hr. Schönborn. Stalo se tak článkem »Staat und Selbstverwaltung« ve sborníku »Austria Nova«.

stavu selského, pak alespoň ve větší míře zástupce měšťanstva a spojili tak zájmy jeho se zájmem autonomního stavovského zřízení!

Myšlenka demokratisování naší samosprávy jest požadavkem tak spravedlivým, že nemělo by býti zapotřebí zvláště ji odůvodňovati. Nutno upozorniti na jedno ty, kteří by snad dosud stavěli se proti jejímu uskutečnění. Dojde-li — doufejme, že toho nebude zapotřebí — ještě jednou k zápasu mezi oběma již vzpomenutými principy, zvítězí bezpečně ten, kdo se opětně opře o nejširší vrstvy lidové a sílu v nich kotvící. Že stát již krok k tomu učinil, nemožno přehlížeti od toho okamžiku, kdy připustil k účasti na říšském zákonodárství tyto nejširší vrstvy, umožniv jim všeobecným rovným hlasovacím právem přístup do říšské sněmovny. Že se tím skutečně podařilo odvrátiti pozornost od samosprávy zemské, viděli jsme z vlažnosti, s jakou se setkalo zrušení ústavnosti v království českém.

Na konec budiž dovoleno pro vystižení ceny samosprávy za daných poměrů v naší říši uvésti ještě hlas zvěčnělého profesora a ministra Bráfa, o němž jinak naprosto nemožno říci, že by byl přítelem tohoto druhu samosprávy, zejména když skutečný výběr jejích představitelů nanmoze jest v přímém rozporu s přirozeným požadavkem po volbě lidí nejlepších. Tento znalec samosprávy zakončuje roku 1907 svůj článek o samosprávě v souboru Česká politika (II. díl, 2. část, str. 344) těmito slovy: »V něm (t. j. v oboru autonomního sebeurčení), jak jsme se pokusili ukázati, spočívá vlastní národní hodnota naší samosprávy, nápravný a v jistém smyslu obranný její živel naproti netečnosti a odpíravosti státu. Dokud nebudou podmínky kulturního a hospodářského rozvoje národního tak zabezpečeny, aby nebylo třeba chovati pro ně v záloze svépomoc samosprávní, musí tento okruh volné správy zůstati zabezpečen, žádná reforma správní nesmí mu ublížiti. Byla by to conditio, sine qua non, aby správní reforma nechala nedotčenu a neztenčenu tuto národně nejcennější stránku dosavadní působnosti samosprávy, jejíž veliké zásluhy o zachování existenčních podmínek Rakouska pro budoucnost budou ještě jednou oceněny na místech nyní tomu ocenění ještě snad málo přístupných.«

V nitru duše.

Stať z delší práce o mládí Palackého. Napsal Karel Kálal.

Když se rodina modlila společně a zpívala nábožné písně, když otec nahlas přečítal z bible, on, nejmladší ze tří dětí, seděl matce na klíně a už tenkrát cítil, že je to chvíle zvláštní. Otčenáši jej učila matka, beze zdrávasu, přídavku to církve římské; odříkávala pomalu, pomalu po ní dítě — takový je obyčej v jejich církvi. Otec i matka, začínajíce práci, prosili za pomoc Boha, po práci děkovali za zdar, také v nemoci a utrpení vzývali jméno boží. Bůh, Hospodin, Ježíš Kristus byla jména bezpočtukrát za den vyslovená, vždy s vážnou tváří a vroucností citu. Prostory světničky i větší školní jizby vedle naplňovala zbožnost a děti ji — dýchaly.

Otec častěji vypravovával dětem, jak se za mládí jeho scházivali, on a souvěrci z Hodslavic i okolí, na foitství nebo ve hloubi lesů Domorackých, tajně, obyčejně v noci, aby se pomodlili staré modlitby svoje, aby si zazpívali písně své a posilnili se ve víře zděděné. Kralická bible nikdy nechyběla, ona a staré modlitby byly zakopány v hustinách lesů. Když byl nablízku jesuita nebo špehoun, postavili na cesty nebo na kraj lesa stráže, aby nebyli prozrazeni. Otec s důrazem opakovával, že on i matka vyšli z jednoty českobratrské, dědičky čistého učení Ježíšova, a od tolerančního patentu že jsou evangelíky.

Takového ducha ssál Palacký ve svém dětství.

V mužném věku, maje 25 let, napsal, že už v pátém roce věku svého přečetl celou bibli, ve které kromě příběhů Mojžíšových a Josefových nejvíce poutaly mysl jeho věci tajemné, jako milostné písně Šalamounovy a průpovědi Jesusa Syracha.

V pátém roce přečetl bibli a rozjímal nad ní — už tenkrát bylo možno říci, že se ve valašské chaloupce zrodil genius.

V devíti letech zavedl jej otec na německou školu hraběnky Truchsesové, roz. Harachové, v Kunvaldě za Novým Jičínem. Tam se k němu choval nejlaskavěji kaplan Turek, a to proto — tuší

Palacký v autobiografii —, aby ho ke katolické církvi převedl, vida jej dosti tomu náchylného. Otec, tuto náchylnost zpozorovav, vzal synka po dvou letech domů.

A do Trenčína dal jej na vyšší vzdělání proto, že tam bylo gymnasium evangelické. V Trenčíně mnoho čítal, zvláště náboženské spisy polemické, jimž se i zpaměti naučil. Jsa jemný a přístupný upadl do fanatismu a v ničem si tak neliboval jako v hádkách náboženských. Umínil si posvětit svůj život misionářství; půjdeť na ostrovy australské, aby tam obracel pohany na víru křesťanskou. V pozdějších letech litoval času ztraceného bezesmyslným hloubáním náboženským, ale já tohoto citového vznícení nepropouštím bez analysy: kdo ve třináctém roce věku pojme plán věnovati život křesťanskému misionářství, kdesi za mořem nejdál, to není duch obyčejný . . .

V Prešpurku prý fanatismu svému odvykal nemaje žádného podnětu k němu.

V patnáctém roku věku jeho, o prázdninách 1813, ztloustnul mu krk; bylo to, myslím, rozšíření štítné žlázy, které se dostavuje s probuzením pohlavního pudu. Domnívám se, že to citlivému jinochovi, hezkému, vysokému a silnému blondýnovi modrookému, nadělalo dosti lítosti. Mluví o vadě své jen jednou; »mnoholetému nákladnému léčení mnoha učených lékařův nepodařilo se zbaviti mne té nemilé tíže«.

Je radostno sledovati ho v tom věku, jak se národně probouzí a s jakým chvatem se vzdělává, ale v této stati pozoruji toliko náboženský a mravní vývoj jeho. On sám vyznává, že v osmnáctém roku jeho věku nastala nová doba v jeho mládenectví. Počal se vzdělávati duchem svobodnějším, prospívaje to nemálo příkladem Blahoslavovým. To byl syn evangelického kazatele, mladík nadaný, snažení vyššího. U něho prý zjemněly city šohaje z valašské chaloupky a duch naučil prý se lépe šetřiti čistého člověčenství jak v myšlení tak i v konání. Chodil k němu každodenně, čítali společně Homera, Theokrita i Pindara, Palacký mu pomáhal v řečtině a francouzštině. Palacký vděčně vzpomíná zas a zas, kdy mu Blahoslav poradil, kdy podnítil, ale já varuji — jen aby se neublížilo pravdě — Blahoslava v té věci přeceňovati. Dřímá-li v člověku něco dobrého nebo velkého, maličkost to probudí. Blahoslav byl v té době, r. 1816, ve společenském obcování pravděpodobně ušlechtilejším než synek hodslavského domkáře, ale rozumově byl níž, ve snaze slabší,

v práci méně usilovný — nemohl býti Palackému učitelem. Kdo přečte jeho a Palackého dopisy, přisvědčí mi.

V osmnáctém roku svého věku naučil se — zásluhou psychologa prof. Grossa — pozorovati všecky úkazy v duši člověka i veškeru jich zákonnost. Od té doby neměl prázdné a zahálivé hodinky, sebe samého zpytoval v každé okolnosti, své náruživosti a jejich tajné i zjevné účinky pozoroval neustále, až tento způsob sebepozorování stal se mu přirozeným.[1]

Tu se opět člověk musí zamyslit: kdo to z nás činí a kdo jsme se tak pozoroval již v osmnáctém roku?

Sedmnáctiletý Blahoslav odcházeje z Prešpurka opouští osmnáctiletého Palackého; loučí se srdečně, tykají si — Palacký si s málokým tykal — a slibují si dopisovati o věcech — literárních. Ne o lásce, o zábavách, o dobrodružstvích, jakož činívají lidé toho věku, nýbrž o literatuře; posílají si knihy, posuzují je, zmiňují se o Šafaříkovi, Palkovičovi, Hromádkovi, brzy i o Jungmannovi, Čechu nejvznešenějším. Jestliže se Blahoslav přece o dívce zmíní, Palacký nikoli, ten má na očích vždy jen vlast a národ. »Bože, totě nejdražší perla přece charakter míti šlechetný!« píše Blahoslav dávaje svědectví Palackému, ale výrok najisto zdobí i pisatele.

Lidé, kteří k sobě patří, sejdou se, byť je moře dělilo i hory do oblak: Palacký v Prešpurku píše si se Šafaříkem v Jeně a oba Jungmannovi do Prahy. Když byl Palacký poděkoval Šafaříkovi, že v něm oheň vlastenectví rozmnožil, odpovídá tento: »... Vaše šlechetné prsy hořely snad dříve než mé; té blahosti mi přejte, abych, počala-li by kdy duše má mrazem křehnouti, přijda k Vám, teplem ducha Vašeho okřál. Stůjte, stůjte! Ještě není prohráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve nebo později snažení svých věrných prospěchem korunuje... člověk člověkem jest, že pro idey zemříti může; břichu vděk i hovado mudruje.«

Jak si to v dobách probuzenských psali lidé mladí! A jak znali řeč svou, ve školách se jí neučíce!

O prázdninách r. 1817, maje to 19 let, Palacký v hodslavské modlitebně evangelické — kázal, a to o pravé pobožnosti křesťanské. Otec byl by rád měl z něho kazatele slova božího a on sám neodmítaje uvažoval; byl se podívat v Bílsku, kamž jej za kazatele volali. Když se navrátil, zakusil nešťastné nevole otcovy, kterýž nakládaje s ním náruživě, každému předsevzetí jeho naproti se po-

[1] Uveřejňuje svoje stati v různých časopisech musím tu i onu věc, pro úplnost, tam i zde opakovati.

stavil. Tu matka, žena ducha jemného, poradila usmířiti otce — kázáním. Bylo to kázání první a poslední; Palacký toužil kázati celému národu a už za několik měsíců vzdal se nadobro myšlenky býti kazatelem církevním.

V týchž prázdninách měla sestra Anna, o dva roky starší, svatbu. Odloučení od rodiny a sjednocení dvou v bytost jednu je najisto moment dojemný; Palacký se chvěl a ještě i po letech vzpomínal, že poznal v sobě tenkráte sílu citů neobyčejných. Nepředstavujme si chladného vědce, nikoli, Palacký byl mladík citu hlubokého, někdy až ohnivý.

Dne 1. prosince 1817 povolán byl za učitele čtyř dívek k ušlechtilé a vzdělané zemance Anně Zerdahelyové.[1] Spřátelení s touto paní, »novou matkou« svou, považuje za největší štěstí své mladosti.

Ve dvacátém roce svého věku zvítězil překonav — skepticismus. Předtím byl démon jakýsi jím zatřásl, že se v nepochopitelný rum sesuly víra, jistota a vědomí existence. Ale potom dostavila se jistota citů příliš zřejmě, že nemohl déle pochybovati o tom, že žije, že má naděje a povinnosti. Cit ho přesvědčil, cit rozhodl. Naděje, povinnost! Kant mu pomohl, byť mu jeho kritika nebyla ve všem po mysli, že pochopil sebe sama. Je přesvědčen, že celou soustavu svého vědomí musí si sám znova založit a vystavět. Je šťasten, že náboženského zřetele na svět a na život nikdy s očí nespustil, anobrž jej za hlavní předmět svého zkoumání pokládal. Nadpřirozeně zjevenému náboženství se zpronevěřiv postavil se tím ochotněji a mocněji na pevnou skálu náboženství, naděje a víry.

Takto nábožensky založen a hotov přišel k paní Zerdahelyové. Té předtím zemřela poslední dceruška; chtějíc uniknouti místu, kteréž ji stále na ztracené dítě upomínalo a chtějíc se zcela oddati vychování jediného syna, zabrala se s ním do Prešpurka. Osud její byl tím krutější, že nevěříc v náboženství nadpřirozeně zjevené, neměla v sobě tolik samostatného ducha, aby dostatečného světla a jistoty o nejdůležitějších pravdách života lidského sama sobě zjednala. Obyčejné potěšování a rozumování mnoha vážných osob ji navštěvujících její bolest jen rozmnožovalo. Až přišel mladý vychovatel, 19½letý, první dovedl potěšit zarmoucenou matku, paní 38letou. Přednášel jí o nadějích, přednášel ze srdce, a všecky po-

[1] Zerdahely, nynějším pravopisem Szerdahely = pán že Středy = Středňanský.

chyby její šťastně podvrátil; jeho slovem došla duševního pokoje a okřání. Taková je moc náboženství.

Tenkráte, roku 1818, Palacký měl v Prešpurku drahého přítele Šafaříka, tenkráte počal si dopisovati — s Jungmannem, Čechem nejproslulejším, nejvznešenějším. »Žil jsem několik měsíců velmi blaženě.«

Palacký byl srdečný přítel a byl také srdečného přátelství potřeben; nejvroucnější přátelství měl s Blahoslavem a Šafaříkem, paní Zerdahelyová byla mu první bytostí na zemi. Toho roku psal Šafařík, Palackého osobně náležitě seznav, Jungmannovi: »Já, co jsem Palackého poznal, nový život jsem žíti začal.« A později: »... milý náš Palacký podobá se železu v ohni, které teprv ssednouti musí, než jistý pevný charakter na sebe vezme. Ostatně spolehněte na mne, já sobě i Vám i všem věrným tuto čistou duši zachovám ... ani Shakespearův ani Schillerův duch horlivěji a světěji nehořel.« Ještě později: »Jeho práce jsou nezdokonalitelné; co ráno napsal, s tím večer spokojen není.« Takové dává svědectví dvacetiletému Palackému druh o tři roky starší; není ještě ustálen, ale duše čistá, v práci důkladný, svědomitý a má kouzlo měnit život druhých lidí.

Však všestranné štěstí brzy mu zmýlilo. Se svými dvěma chovanci Šrétery bydlel u kulhavé a ošklivé zemanky Sakmárové. Ta si Palackého oblíbila a trápila jej po celé hodiny rozmluvami ducha-prázdnými. Palacký se jí čím dál více vzdaloval. Sakmárka, zahořevši pomstou, pomlouvala jej. Že prý v noci po nečestných místech se potuluje a až o půlnoci domů z města se vrací. Pomluva ranila nesmírně. »Já jsem naproti tomu nikdy duchovnějšího a světějšího života nevedl jako právě tehdáž; a jakž bych, pln jsa ještě myšlenek o nejsvětějších záležitostech člověčenstva, byl mohl ihned vrhnouti sebou do ohavností zvířeckých!« Chodíval totiž té doby k paní Zerdahelyové a pobýval u ní do devíti hodin; Sakmárka naklevetila, že rovnou od ní chodí do nečestných místností. Po škole roznesla se pověst, že necudný student Némethy Palackého v hanebném domě spatřil; polovice studentstva radovala se, že svatoušek přece jednou polapen jest. »Já roznítil jsem se všecek, uslyšev to, a jda ke všem profesorům, žádal jsem, aby se přísně na původce dotíralo.« Zavolaný Némethy prohlásil veřejně, že Palackého v hanebné místnosti nespatřil a že nikdy nic takového nepropověděl. Profesoři prohlásili, že o jeho nevinnosti přesvědčeni byli. Ale Palacký neměl na tom dosti, nýbrž dále pátral po původci pomluvy, až vyšetřil, že je jím jeho chovanec, 17letý Michal Šréter, navedený

Sakmárkou, sám poskvrněný. Přiznal se, když mu byl vychovatel jeho milost slíbil.

Ne nadarmo příhodu jsem vypsal. Jak byl uražen a zarmoucen, když jej naříkli z necudnosti! Se vší horlivostí se pak zasadil, aby se zjistila pravda. A když toho plnou měrou dosáhl, odpustil vinníkům všem ...

Na prázdniny šel se svými chovanci na rodičovský statek do Sv. Emerika za Tisou. S rodiči byl smluvil, že bude po dva roky dvěma synům jejich vychovatelem a za to že dostane kromě zaopatření hotových tisíc zlatých. Tohoť počalo jim, skrbným neužilcům, býti líto; vždyť slib ten učinili jen na doléhání příbuzných. Bojíce se sami dáti výpověď trýznili svého hosta řečmi pichlavými doufajíce, že vypoví on. Že prý přece něco pravdy na tom jest, co se tenkrát povídalo; proč prý jejich nevinného syna trestal atd. Bylo by stačilo říci: »Necudnosti dopustil se váš syn.« Rodiče by byli zatichli, zahanbeni, pokořeni. Ale Palacký slíbil mladému Šréterovi mlčet, tož mlčel a trpěl dál. Dal ovšem výpověď, ale z útrap — onemocněl ...

Nemohu se tady nepozastavit maje nezměrnou lítost s poctivými lidmi citlivými; v útrapách probdívají noci, v ústraní vzdychají, ode dne ke dni blednou, chřadnou ... Palacký stonal až do listopadu. Lékaři neradi přisvědčují, že z duševních útrap vyvíjí se nemoc, ale Palacký se nemýlil svou dlouhou nemoc žalu přičítaje.

*

Nový rok 1819 zahájil dojemným rozjímáním, z něhož vyjímám: »Ale slaven buď i ty, anděle časů budoucích! Pode stínem křídel tvých nastoupí mládec stezku hrdin Bohu líbezných a obleče roucho sváteční u oltářů pravdy, krásy a ctnosti, obětuje jim všecku snažnost, všecku rozkoš, všecky tajné i veřejné tužby své. Takto mi pomáhej genius vlasti mé a osudů mých.« Potom promlouvá k vlasti a zakončuje: »Tobě, dobrotivá máti, posvěcen buď znova život můj i dech můj.«

Dne 1. dubna 1819 nastoupil místo vychovatele dvou synů zemanky Čúzové,[1] a to na čtyři roky. Večer téhož dne si ve svém útulném pokoji zapsal: »... povinnosti úřadu mého první a nejsvětější péčí buďtež, jejichžto zanedbání aneb ospalé, bezduché vykonávání hluboce do svědomí sahá — hodiny prázdné věnovány budou vlasti a národu mému ... vlídnost a uctivost ke všemu, což člověkem jest, i k utrhačům a nepřátelům svým, stálost v předse-

[1] Čúz, vesnice ve stolici Komárňanské; Csúzy = pán z Čúzu, Čúzský.

vzetí, horlivost ke všemu, což pravého, ctnostného jest, účinné vlastenectví, důvěra a časté utíkání se k Bohu: tato jest skála, na níž já zakládám žití své a nižádné neštěstí mnou pohnouti, mne podvrátiti nemůže!«

V létě toho roku z Jeny vracel se Blahoslav přes Prešpurk, když tam ještě meškal Šafařík. Což to bylo radosti, což vypravování! »Pěkná duše tato mne jistě miluje,« zapsal si Palacký o Blahoslavovi, »ačkoli ne všecky vlastnosti mé se mu líbí. Tuším, že ustavičné mé snažení po spisovatelství a nevčasné dychtění po velikosti jemu není vhod, jakož i Šafaříkovi.« Tak Palacký tušil, ale z dopisů Blahoslavových a Šafaříkových nelze vyčísti, že by jej měli za ctižádostivého. Žil stále ve svatém nadšení — »... nic velkého nestalo se bez enthusiasmu,« řekl Blahoslavovi —, všednost se ho ani nedotkla: takoví lidé snadno se obyčejným smrtelníkům zdají výstřednímí a ctižádostivými, ale oba přátelé, též nadšenci, ho dobře pochopovali, srdečně milovali a viděli výše sebe.

Dne 7. srpna 1819, maje to 21 let, četl znovu život Kosciuszkův a zapsal si: »Velebný hrdino věků nepomíjejících! Oslavený duchu, podporo nešťastné vlasti své ... tvé stezky jsou mi posvátné, jsou mi ukazem (rusism) od Boha poslaným, jejž já celým srdcem vzývati, velebiti a následovati budu. Od tohoť okamžení odstupte ode mne všecky nehodné, chatrné myšlenky: život můj a duch můj posvěcen budiž vlasti a jen vlasti a národu budiž dýchání mé. Já se obětuji, posvěcuji tomuto předsevzetí a nižádné marné pomyšlení nepřekvapiž více ducha mého.«

Netroufám si modlitby této kvalifikovati, toliko se kořím ... A toužím, aby se tak modlila všecka naše mládež, zvláště akademická, pro niž hlavně stati o mládí Palackého píšu. »Od tohoť okamžení odstupte ode mne všecky nehodné, chatrné myšlenky!« Zapudíme-li nehodné myšlenky, nedostaví se nehodné činy; čistý život začíná čistými myšlenkami, to Palacký psycholog věděl. Kdykoli navštívím Prešpurk, spěchám nejdřív do Konventní ulice k bývalému lyceu a tam si živě připomenu čistého, zářivého mládí Palackého, tam si pokaždé, jako bych se modlil, odříkávám: Od tohoť okamžení odstupte ..., tam také vždycky zatoužím označit lyceum nebo jinou budovu, v níž Palacký žil, pamětní deskou, aby tam mládež naše chodila a naplňovala se čistými a velkými předsevzetími.

V měsíci srpnu 1819 chodil denně ke kapitánu Schefferovi naučit se lépe řeči maďarské. Z jednoho cvičení jeho vyjímám: »Nemám ani chuti ani možnosti žertovati; myšlenky mé vesměs jsou vážné a snad nikdo na světě by mne nepřiměl k tomu, abych se buď smál nebo psal věci žertovné... Příčinou nynějšího smutku mého je příklad Ferdinanda II.«

Z listu paní Zerdahelyové z toho roku vyjímám: »Čí nitro je tak vytvořeno jako Vaše, na toho vnější bouře nemohou míti trvalého vlivu.«

Z listů Palackého k Jungmannovi: »Jsem nyní v Prešpurku samotný[1] uprostřed houfů lidu zdejšího, ukrývaje plameny své, kteréž by tak rády činně se zjevily pro dobro Slovanů našich. —

I já láskou svou k národu Vám jsem povinen. Spisové Vaši mocně pohybují srdcem každého dobrého vlastence a rozsívají nesčíslná štěstí semena. Takového nám bylo potřebí muže, jenž by důležitosti vlasti a národu s důležitostmi každého šlechetného srdce jemně spojovati uměl. Odpusťte mně, já bych mnohem více mluviti chtěl, podle žádosti srdce svého. —

.«—

(Pokračování.)

---

[1] Šafařík mu odešel, byv tu asi 9 měsíců vychovatelem.

Arméni a arménská otázka.[1]

Napsal H. Boczkowski.

Arménská otázka v mnoha ohledech se liší od jiných národnostních problémů ruské říše, a to jak po stránce nacionální, tak i politické. Arméni totiž nejsou »nehistorickým národem« jako převážná většina neruských národů carské říše; naopak: jsou jedním

[1] Z literatury: O Arménech a arménské otázce existuje velmi rozsáhlá vědecká a politická literatura ve všech světových evropských řečech. (Stručný její přehled je uveden v níže citovaném spisu Banseově a zevrubný ve speciálních pojednáních o Arménsku, arménské literatuře i řeči v ruském »Novom Enciklopedičeskom Slovarě« d. III. Petrohrad. 1914.) Zde jsou uvedeny pouze novější spisy, pojednávající hlavně o ruských Arménech. R. Berberov: »Die Armenier« v Melnikově sborníku »Russen über Russland«, Frankfurt n. M. 1906. S. Tigranian-Kastelanskij: »Armianě« v ruském sborníku o národnostní otázce: »Formy nacional'navo dviženija v sovreměnných gosudarstvach«, Petrohr. 1910. Dr. M. Friederichsen: »Die Grenzmarken des europäischen Russland — ihre geographische Eigenart und ihre Bedeutung für den Weltkrieg«. (Kap. V.) Hamburg 1915. E. Banse: »Armenien« v »Der arische Orient«, Lipsko 1910. M. Grabowsky: »Die armenische Frage« (Zeitschrift für Politik. 1914. Sv. VII.) O. Hoetzsch: »Russland«. (Kap. XII., 3.) Berlín 1913. A. Ular: La revolution russe. (Kap. IV.) Paris 1905. M. M. Kovalevskij: »Armianskij vopros« v revui »Věstnik Jevropy« — 1913 č. 12. F. Volchovskij: Počemu Armianě »buntujut«? — Separátní otisk ze soc.-revol. revue »Národnoje Dělo« 1905, č. 5 (Paříž). V. Ter. Arakelian-A. Aristakesian: »Něskol'ko slov ob armianskoj litěraturě« v »Kavkazskij litěraturnyj Sbornik«. Petrohr. 1913. F. N. Fink: »Die armenische Literatur« (v sborníku »Kultur der Gegenwart«, svazek »Die orientalischen Literaturen«). J. Vesělovskij: »Novoarmianskaja litěratura« v ruském »Enciklop. Slovarě« II. dopl. svaz. Petrohr. 1906. — Programa armianskoj revolucionnoj i socialističeskoj partii »Dašnakcutiun«. (Programme de la Fédération Révolutionnaire Arménienne.) Ženeva 1908. Pojednání toto je vyňato z mé ukrajinsko-německé práce (je právě v tisku) o národnostních hnutích v Rusku.: Ponevoleni narody Rosiji, ich nacional'ne vidrodžeňa ta polityčni priamuvaňa. Vídeň 1916.

z nejstarších historických národů se starobylou, svéráznou vlastní kulturou; svůj politický a kulturní »zlatý věk« prožili mnohem dříve, než Evropa počala své vlastní dějiny.

Po stránce politické arménský problém není pouze záležitostí vnitřní politiky ruského státu, nýbrž má vyloženě mezinárodní ráz a od svato-štěpánského míru a berlínského kongresu je v evidenci všeevropského diplomatického areopagu. Diplomatický protektorát Evropy sice vztahuje se pouze k tureckému Arménsku, avšak arménská otázka tvoří takový organický celek, že zcela mechanická státně-politická tripartice Arménska (mezi Ruskem, Tureckem a Persií) v národnostním ohledu má toliko formální význam.

*

Osud arménského národa[1] může býti zajímavým dokladem toho, kterak dějiny národa záleží na zeměpisné poloze země, jím obývané. Arménsko svojí polohou mezi Malou Asií a Kaspickým mořem bylo tak říkajíc průchodem na veliké silnici stěhování národů z Asie a Evropy. V VI. stol. př. Kr. Arméni po prvé vystupují na historickém jevišti. Průběhem následujících čtyř století dokonává se proces jejich národního utvoření a zároveň státně-politického sjednocení. Od II. stol. př. Kr. do V. po Kr. Arméni prožívají období své státně-politické samostatnosti. Avšak pro svou zeměpisnou polohu mezi mohutnými říšemi Orientu a Evropy (hlavně Persií a Byzancií) Arménsko nemohlo dlouho udržeti svoji neodvislost. A to tím méně, ježto počínajíc VII. stol. stalo se kolbištěm vpádů islamských národů. Arabové, Seldžuci, Turci, Mongolové, Turkmeni střídavě a po řadě byli pány Arménska a armén-

[1] Arméné (arménsky Haikh) jsou národem z t. zv. ario-evropské skupiny, jehož původ dosud nebyl přesně vědecky vysvětlen. Dle všeho Arméni jsou výsledkem složitého procesu promíšení ario-evropské osnovy s místními orientálními etnickými prvky. Tomu nasvědčuje poněkud ráz jejich řeči, jež linguisticky je velmi složitým útvarem, vědecky dosud ještě zcela neprozkoumaným. Sestává rovněž z indo-evropského základu, značně promíšeného místními různorodými jazykovými vlivy a naplaveninami, následkem čehož arménská řeč zaujímá ve skupině indo-evropských jazyků zvláštní místo mezi ario-iranskou a slovansko-litevskou skupinou. Soudobá moderní arménština (t. zv. ašcharhabar) odlišuje se od staré církevní arménštiny (t. zv. grabaru, což doslovně znamená »spisovný jazyk«), v které povstala původní starověká arménská literatura a osvěta. »Ašcharhabar« (t. j. světský jazyk) je lidovou řečí; »grabar« však pouze knižní, již lid nerozuměl. — (Srov. o něm F. N. Fink: Die Sprachstämme des Erdkreises. Lipsko 1909, str. 17; o původu Arménů viz Dr. J. V. Prášek: Assyrie a dávný Orient. Praha 1914.)

ského národa. Nejosudnějším svými následky byl vpád mongolských hord Seldžuků (v druhé polovině XI. stol.). Od něho datuje se nenáhlý úpadek státně-politické samostatnosti arménského národa, jenž ještě v X. stol. se zdarem pokusil se o vytvoření dosti silného vlastního státu (za dynastie Bagratidů). Potom arménský národ jenom z části a mimo svou vlast ještě jednou založil vlastní státní ústředí. Míním tím t. zv. Kilikijské carstvo (XI. až XIV. stol.), jehož zřízení a rozvoj i existence je spojena s panováním dynastie Rubenidů.

Teprve po zlomení politické moci Persie a Turecka (koncem XVII. stol.), v jichž jařmě nejdéle pobyl arménský národ, začalo jeho novodobé obrození, a to nejenom národně-osvětové, nýbrž i politické. —

Bylo už řečeno, že Arméni mají svou svéráznou starobylou kulturu, vytvořenou v prvních stoletích naší éry. Počátkem IV. stol. (r. 301) Arméni přijali křesťanství. (Arménsko vůbec bylo první zemí, v níž křesťanství uznáno bylo za státní náboženství.) Sto let na to (r. 404) byla vynalezena vlastní arménská abeceda zásluhou sv. Mesropa Maštoce, a takto umožněn vznik a rozvoj arménského písemnictví, jež v prvních dobách své existence bylo pod silnými vlivy asyrsko-perskými a řeckými. Už v V. stol. byly přeloženy do arménštiny křesťanské posvátné spisy. Vůbec počáteční arménské písemnictví mělo ponejvíce překladový a bohoslovecký ráz. V. a VI. stol. bylo jeho »zlatým věkem«. Avšak i potom, přes tragiku národnostně-politického osudu Arménů, rozvoj jejich kultury a zvláště písemnictví nebyl zcela zastaven. Arméni totiž, i když ztratili politickou samostatnost, v národnostním ohledu zůstali jednotným celkem. Pojítkem, jež sjednocovalo a i doposud sjednocuje Armény, bez zřetele k jejich státnímu příslušenství a zeměpisnému sídlu — je arméno-gregoriánská církev. Dějiny učinily z ní hlavní národní zřízení arménského národa, v němž světský prvek nabyl převahy nad náboženško-bohosloveckým a jež tudíž stalo se stěžejním pilířem arménské národní kultury, literatury a řeči; arménská církev byla zároveň šiřitelkou lidové osvěty a »cenným symbolem celistvosti, vnitřní samostatnosti a poněkud i zevní samosprávy arménského národa«. Takového národního významu arménská autokefální církev nabyla uprostřed XV. stol., kdy sídlo arménského katolikosa (hlavy arménské církve) přeneseno bylo do Ečmiadzinu. Historické osudy arménského národa v politickém ohledu, které učinily z jejich

církve hlavní národní faktor, měly rovněž mohutný vliv na novodobé sociální rozvrstvení Arménů. Tatarské panování zbavilo arménský národ vlastního feudálního živlu. Zároveň v souvislosti s ním povstal a vyvinul se arménský měšťanský stav, jenž pak stal se velmi čilým a důležitým činitelem v procesu národního obrození Arménů: byl vůbec přístupnější novodobým demokratickým a liberálním myšlenkám i heslům. Následkem národní úlohy arménské církve arménské duchovenstvo vývojem věcí stalo se demokratičtějším a — lze-li se tak vyjádřiti — světštějším: nevyvinulo se v isolovanou kastu, nepřátelskou všemu, co není církevně-náboženské.

Arciť, že hlavní jádro arménského národa tvoří rolnický lid, jenž ještě na počátku minulého století činil přes 90% veškerého arménského obyvatelstva.

Arméni (s Gruzíny) tvořili osamocené nepatrné křesťanské ostrovy na obrovském oceánu asijského islamu (jsouce zároveň předbojovníky evropské kultury v Orientu; zvláště platí to o Arménech, kteří ne neprávem byli nazýváni často »a s i j s k ý m i E v r o p a n y«). To mělo ovšem vliv a význam v dějinách arménského národa. Křesťanství jednak vytvořilo pojítko mezi Evropou a Armény, jednak bylo příčinou toho, že pod vrchností islamských států arménské obyvatelstvo bylo uvrženo ve stav t. zv. »r a j e« (stáda), totiž bezprávné, zotročené masy, která pociťovala na sobě netoliko břímě sociálně-politického útisku, nýbrž i zvláštního náboženského pronásledování.

Je pak zcela pochopitelno, že Arméni hledali záštity u křesťanské Evropy, a že své zraky především upřeli na Rusko, jež v XVIII. století hodně se přiblížilo k Arménsku, takže pomoc s jeho strany zdála se býti Arménům reálně nejmožnější.

První styky Arménů s Ruskem se datují už s konce XVII. stol. Ale politického rázu nabývají teprve za vlády Petra Velikého, u něhož arménští delegáti hledali pomoc proti Turecku bez reálních úspěchů. Za panování Kateřiny II. (k u č u k-k a j n a r d ž i s k ý m í r z r. 1774) celý křesťanský Orient dostal se pod protektorát Ruska. Než ani to nemělo nižádných positivních následků a významu pro faktické postavení Arménů. Teprve Alexander I. záležitost výše zmíněného protektorátu uvedl na reální základy. Výnosem z r. 1808 prohlásil totiž, že »křesťanské země, které utekly se k mé záštitě, nemohou býti odloučeny od ní«.

Po rusko-perské válce (1826—28) část perského Arménska byla připojena k Rusku (t u r k m a n č a j s k á s m l o u v a z roku

1828). Dlužno podotknouti, že Arméni mají velikou zásluhu o dobytí Kavkazu Ruskem: značně usnadnili tento úkol Rusku zvláště svým aktivním vystupováním v rusko-tureckých válkách na Kavkaze. Nicméně rusko-turecká válka (1877—78) skončila se pro turecké Armény zcela bezvýsledně. Turecké Arménsko nebylo připojeno k Rusku. 16. článkem svato-štěpánského preliminář nařizovalo se Portě provedení arménských reforem a zajištění arménského obyvatelstva před divokými vpády a pogromy se strany Kurdů a Čerkesů. Berlínský kongres přejal zmíněná usnesení svato-štěpánské smlouvy a ustanovil formální kontrolu Evropy ve příčině provedení arménských reforem od Turecka (61. čl. berlínského traktátu). Ve skutečnosti však tím naprosto nebylo zlepšeno postavení tureckých Arménů.

.[1]

*

Průběhem XIX. stol. (1828—1878) byl tedy vytvořen současný politický s t a t u s q u o v arménské otázce. V důsledku toho Arménsko a arménský národ jsou rozděleny mezi třemi státy, a to tak, že největší západní část Arménska (téměř polovina v rozloze 187.910 km² s 1,941.000 obyvatelstva) zůstala při T u r e c k u; dvě menší, téměř stejné části připadly R u s k u (severo-východní Arménsko v rozloze 93.940 km² s 1,258.000 obyv.) a P e r s i i (jiho-východní Arménsko: 99.560 km² s více než 1 mil. obyv.).

---

[1] O postavení tureckých Arménů a jejich utrpeních lze informovati se z pařížské periodické publikace »La situation des Arméniens en Turquie«, dále ve speciálním sborníku »Pour l'Arménie« (Paříž 1904). Před válkou známý zesnulý francouzský socialistický předák a vynikající pracovník v »Lize práv lidských« Fr. de Pressensé založil zvláštní časopis pro orientální otázky (»Pour les peuples d'Orient; organ des revendications arméniènnes«) s očividnou abolicionistickou tendencí. Je ovšem samozřejmo, že těžký osud tureckých Arménů byl výstižně vylíčen v arménské literatuře. Z děl toho druhu především nutno uvésti klasický román A b o v i a n ů v: Rány Arménska (V e r k H a j a s t a n i), jemuž připadla veledůležitá úloha v dějinách literárně-národnostního obrození Arménů a z novodobé literatury plastické a rázovité obrázky-povídky A h a r o n i a n o v y ze života tureckých Arménů. (Zajímavý český výběr vyšel z překladu Vettiho ve »Světové knihovně« (č. 343-346): »Obrázky z tureckého Arménska«.) Celkový přehled turecko-arménské otázky čtenář najde ve shora uvedených pojednáních K o v a l e v s k é h o a G r a b o w s k é h o.

Celková rozloha Arménska činí tedy 381.410 km² a celkový počet obyvatelstva této země čítá 4,200.000, z něhož však jenom polovice jsou Arméni, kolem čtvrtiny polodivocí Kurdové, nejzarputilejší nepřátelé Arménů, kteří barbarsky drancují arménské vesnice a krutě utiskují arménský lid; zbytek tvoří Tataři.[1] Úhrnem bude tedy Arménů přibližně kolem *2½ mil.* (počátkem tohoto století), z čehož připadá na ruský zábor přes 1 mil. (1,173.096), trochu méně na turecký (1,144.000) a nepatrný zlomek (as 100.000) na Persii.[2] Ruské Arménsko v národopisném ohledu jeví se méně jednotnou oblastí, než sousední dvě národnostní území: gruzínské (na sev.-záp.) a tatarské (na jiho-vých.). Není také snadnou věcí vymeziti arménskou národopisnou oblast v Rusku. Její jádro tvoří eryvanská gubernie (s 55% arménskou většinou a v níž žije přes polovinu ruských Arménů). Ji obklopují zlomky arménské nacionální oblasti v sousedních guberniích: sev.-záp. újezdy jelisavetpolské gub. (70% armén. obyv.), jiho-západní tiflisk é gub. (35—70%) a východní újezdy karské oblasti (25—35%). V arménské národopisné oblasti sídlí kolem 70% všech ruských Arménů. Dosahují v ní průměrně 55% většiny. —

O sociálním složení arménského národa všeobecně zmínili jsme se výše. Arméni — jak jsme viděli — jsou z valné většiny zemědělským lidem. Dosud venkovský rolný lid tvoří jádro arménského národa (75 až 85%). Arméni jsou pak národem téměř prostým šlechty (0·6%). Mimo duchovenstvo u Arménů je značně vyvinut měšťanský stav (kolem 15%), representovaný hlavně obchodníky a živnostníky. Proto v Zakavkazsku Arméni tvoří značné procento městského obyvatelstva i mimo svoji oblast. V tifliské gubernii (33%), v karské oblasti (44%) a v eryvanské (59%).

*

[1] E. Banse, l. c., 60 a 79.

[2] V Rusku na národopisnou arménskou oblast (na Kavkaze) připadá 1,118.094; na diasporu: v evrop. Rusku a ruském Polsku 49.511, na střední Asii 4862, na Sibiř 629. (Ruská data uvádím dle výsledků úředního sčítání lidu z r. 1897.) V Turecku — ve vlastním Arménsku žije kolem 400.000 Arménů, v asijsk. Turecku mimo Arménsko kolem 500.000, v evrop. Turecku as 245.000 (z čehož na samotný Cařihrad připadá 150.000). Kromě toho existují dosti značné arménské kolonie v záp. Evropě: Rakousko-Uhersku 20.000, Rumunsku 10.000, menší kolonie v Italii (Benátky), Francii . . . Dále asi 5000 Arménů je v Africe a tolikéž v Indii (hlavně Madrasu). (Srovn. podrobná data v pojednání »Arměnija« v cit. ruském »Nov. Enciklop. Slov.« d. III, str. 598.)

Dle svého sociálního složení Arméni jsou nejdemokratičtějším národem na Kavkazu, což arci mělo vliv na ráz a formu novodobého arménského národního hnutí. Historickým rozvojem u Arménů vytvořilo se mohutné národní vědomí. V dobách největšího politického úpadku a poroby Arméni nikdy neztratili pocitu vlastního národního svérázu. »Arménský národ — napsal jeden ze soudobých arménských politiků — utvořil se před mnoha stoletími. Národněsvérázná řeč, národní jednota, souvisící s nezapomenutelnými vzpomínkami na starobylé Arménsko, na starobylou jednotnou kulturu a politický život, vzbuzují v tomto národu mohutný cit národní celistvosti. A pod vlivem nových životních podmínek i nových myšlenkových činitelů národnostní vědomí u Arménů nejenom že neochabuje, nýbrž nabývá širšího a ujasněnějšího významu... Národnostní moment je středem arménského veřejného života průběhem celého XIX. stol., a to nejenom v Turecku, nýbrž i v Rusku. Kolem něho seskupeny a podmíněny jsou veškeré jiné zájmy. Osud národnostního boje, jeho úspěchy a nezdary, jeho plány a perspektivy určovaly směr a zbarvení všech ostatních stránek veřejného života Arménů.«[1]

Obrození arménského národa počalo se vzkříšením arménské literatury a kultury koncem XVIII. stol. Počátky jeho souvisejí s činností t. zv. »mchitharistů«[2] (resp. mechitharistů), jichž přičiněním bylo shromážděno mnoho starých arménských rukopisů a literárních památek, a kromě toho vydán značný počet přeložených a původních vědeckých spisů, hlavně pojednávajících o arménském národu a Arménsku (tedy z oboru archeologie, dějin, národopisu, zeměpisu, písemnictví a řeči). S počátku XIX. stol. (1811) druhým střediskem literární činnosti »mchitharistů« stala se Vídeň.

»Mchitharisté« však používali ve své spisovatelské činnosti staroarménského »grabaru«, jemuž širší veřejnost a hlavně obecný arménský lid naprosto nerozuměli. Proto jejich činnost toliko nepřímo přispěla k novodobému obrození arménského národa.

Zároveň se vznikem novodobé arménské literatury povstává také současný arménský tisk. Rovněž mimo vlast. První arménský časopis »Azdarar« (Věstník) byl založen r. 1794 v Madrasu (Indie). Dle vzoru tohoto listu »mchitharisté« založili r. 1812 nový

[1] S. Tigranian-Kastelanskij, l. c., 506.

[2] Podle jména Mchithare Sebatského, arménského mnicha, který r. 1717 založil na ostrově Lazzaro (u Benátek) klášter sv. Lazara, jenž stal se pak prvním ústředím arménského literárně-kulturního obrození.

časopis v Cařihradě. Avšak prvním opravdu moderním arménským listem byl »Aršalujs Araratian« (Jitřenka Araratu), založený r. 1840 ve Smyrně, jenž byl rozšířen nejenom mezi tureckými Armény, ale i ruskými a perskými jejich soukmenovci.

»Mchitharism« byl svého druhu prehistorií arménského národního obrození. Netoliko mrtvou řečí, ale i celkovým duchem a rázem »mchitharistické« hnutí bylo velmi vzdáleno lidové masy — živého národa vůbec. V něm duchovenstvo převládalo nad měšťanstvem. Proto mělo jaksi církevní a aristokratický ráz. Jeho chápání pojmu národa bylo úzce kastovní: v něm nebylo místa pro lidový dav: »miserа plebs«. Ideologicky »mchitharism« byl ponejvíce konservativní. V literatuře holdoval pseudo-klasicismu. V celku příliš přeceňoval sebestačnost a původnost starobylé arménské kultury a proto zcela vědomě ignoroval tehdejší moderní ideové proudy a hesla. Zkrátka: v něm bylo příliš mnoho nadšení pro minulost a málo porozumění pro novodobé snahy skutečného života.

Je ovšem pochopitelno, že proti němu musila vzniknouti v arménském národě reakce, a to v podobě mladého všenárodního nacionálního hnutí, jež povstalo a rozvinulo se hlavně mezi ruskými Armény, ač během doby nabylo všearménského rázu a významu. Toto nové hnutí datuje se z první části XIX. stol. Zahájeno bylo laicisací arménského lidového školství a zreformováním jeho dle evropského vzoru. Druhým charakteristickým jeho znakem bylo zlidovění spisovné řeči: vytvoření moderní novoarménštiny, t. zv. »ašcharhabaru«. Největší zásluhu o to má otec novoarménské literatury a jeden z nejpřednějších arménských národních buditelů, Chatšafur Abovian (* 1804), autor proslulého arménského národního románu »Verk Hajustani« (Rány Arménska, spis vznikl sice v 40. letech minulého století, avšak z důvodů censurních tiskem mohl být uveřejněn teprve r. 1858), mohutně líčícího tragický osud tureckých Arménů, jenž delší dobu byl hlavním zdrojem národního uvědomování všech vrstev arménského národa. Jsa odchovancem derptské university (jako i někteří jiní první arménští buditelé) Abovian stal se ve své vlasti hlasatelem tehdejší německé humanistické filosofie — známých hesel a myšlenek »Mladého Německa« a především arci nacionálně-romantického herderismu.

Záhy Abovian měl několik vynikajících spolupracovníků pro své buditelské dílo. V Moskvě, jež po založení t. zv. Lazarevského ústavu pro orientální řeči stala se novým střediskem literárně-kulturní arménské činnosti, arménský učenec a přední národní buditel

S. Nazarianc založil pokrokovo-demokratický časopis »Severní Zář« (1858—1864), jenž byl veden v duchu požadavků moderního žurnalismu a který vybojoval »ašcharhabaru« právo občanství v arménské veřejnosti a ideologicky hleděl vštípiti a přisvojiti mladému obrozenskému arménskému hnutí stěžejní zásady evropského světového názoru.

Obrozená arménská literatura rychle a zdárně se vyvíjela, všude odstraňujíc a plenic zbytky konservativního »mchitharismu«. V ní objevila se plejada nových nadaných spisovatelů a pracovníků: básník občanských motivů a publicista M. Nalbadian, který seznamoval arménskou veřejnost s ideologií Herzenovou a Bakuninovou; lyrický nacionální básník S. Šach-Azis, autor poematu »Utrpení Leonovo«, sepsaného pod zřejmým vlivem byronovské poesie a nesoucího všechny známky světobolné ideologie. Šach-Azis vědomě užíval svého básnického umění pro průkopnickou buditelskou činnost. Heslem jeho nacionálního básnění bylo: »staveni stářím sešlo, nutno je obnoviti«. Je tu dále pěvec svobody a národního osvobození Patkanian, autor populárních národně-vlasteneckých písní; svérázný prosaik a průkopník občanských hesel i myšlenek Raffi — neúnavný apoštol arménského národního obrození; pak Perč-Prošian, romantik a národopisný spisovatel, jenž zároveň vynikl jako organisátor arménského ženského školství.

V druhé spisovatelské generaci arménské byli už takoví svérázní a individuální umělci slovesné tvorby, jako Muracan, Širvanzade, Aharonian, jichž spisy mohly by být ozdobou každé evropské literatury a některé z nich jsou již přeloženy do evropských řečí.

Vedle literatury, tisku a školství důležitým činitelem v obrození arménského národa přirozeně bylo vlastní divadelnictví, jež vzniklo v 60. letech minulého století, pak četné lidovýchovné osvětové podniky a spolky, které byly hlavními rozsévači národního uvědomění v lidových masách. —

Je zajímavo všimnouti si ještě jednoho momentu a procesu národního obrození Arménů, a to různorodosti kulturně-myšlenkových vlivů a činitelů v něm. Obdobně jako původní arménská kultura povstala spolupůsobením rozmanitých kulturních vlivů dávnověkého Orientu (s převahou syrsko-perských) a primátem (na počátku křesťanské éry u Arménů) helenské kultury, rovněž i novodobá arménská kultura utvořovala se pod silným vlivem ně-

mecký m[1] (přes Derpt — »Mladé Německo«), francouzským, pod jejímž dominujícím vlivem dál se kulturní rozvoj tureckých Arménů, konečně od 60 let pod dosti značným ruským vlivem, jenž nejsilněji působil v oblasti sociálně-politického myšlení nové arménské inteligence, vtiskuje arménskému národnímu hnutí v Rusku pokrokovo-demokratický ráz.

V období let 1830—60 byla ujasněna a vyhraněna vnitřní myšlenková podstata novodobého arménského hnutí, jehož základními složkami jsou: »humanism, světský ráz, boj proti scholastice, realism, důsledný demokratism, hluboké sympatie pro lid a bojovný temperament«.[2] Jeho národnostní filosofie a ideologie nemá nic společného s modlářským zbožňováním svéráznosti a sebestačnosti dávnověké arménské kultury a neholduje dogmatu národně-kulturní isolovanosti. »Hesla arménského sebeurčení a samostatnosti měla proň význam pouze protikladnosti své a svého národa proti tureckému asiatismu, pročež křečovitě mísila se s nezadržitelným sklonem k evropské kultuře.«[3]

(Pokračování.)

---

[1] Němci, kteří v poslední době mnoho věnují pozornosti orientálním věcem, zvláště tureckým (za kterýmžto účelem bylo založeno speciální »Deutsches Vorderasienkomitee: Vereinigung zur Förderung Deutscher Kulturarbeit im islamischen Orient«), velmi úsilně pěstují rovněž německo-arménskou vzájemnost a přátelství, jehož hlavním průkopníkem je dr. J. Lepsius, původce »Deutsch-armenische Gesellschaft« a německého časopisu pro arménské věci: »Mesrop« (srov. A. Grabowsky, l. c., 714). Německá diplomacie spolupůsobila ve prospěch Arménů při uzavírání poslední rusko-turecké smlouvy (v únoru r. 1914) ve příčině arménské otázky (idem, 710). Německý tisk a publicistika věnují seriosní pozornost arménským věcem. Zmíněné »Deutsches Vorderasienkomitee« vydává sbírku informačních publikací pod názvem: »Länder und Völker der Türkei«, v níž je přichystána k tisku zvláštní brožura o německo-arménských vztazích: Dr. K. Roth: Die Armenier und Deutschland.

[2] S. Tigranian, l. c., 505.

[3] Týž, tamtéž 508.

Umění žiti.

Podává Dr. Vl. Hoppe.

Kdo se pokusil proniknouti taje života, seznal záhy, že mu jest se prodírati především hustým a temným pralesem vlastní osobnosti, jež onen život prožívá a po případě tvoří. Struktura našich duševních pochodů, tak prostá a průhledná zevšeobecňujícím ztrnulým pojmům vědecké psychologie, jeví se nám při podrobné analysi jako zázračný proces individuálního tvoření duševního života. Vlastní duševní život odehrává se v tajemných oblastech podvědomí, jehož účinné rady — rady to Sokratova daimonia — řídí obyčejně s nesmírnou správností naše konání. Tím, že vědecká psychologie vyškrtla mytický substrát nesmírně těkavých duševních stavů a pochodů, duševní substanci, duši, z dosahu vědeckého badání a nahradila ji pasivní hrou pocitů, jež prý zcela mechanicky ovládá asociační zákon, oddálila vlastní problém individuálního a originálního tvoření, aktivnost duševních pochodů, jež se právě tímto faktem naprosto vymykají veškerému mechanickému a symbolickému schematu.

Bystré psychoanalysi nepřipadají ovšem duševní život a lidská osobnost tak primitivní, jako se jevily přívržencům asociační psychologie. V lidské osobnosti byly odhaleny tak tajemné duševní funkce a tak podivuhodné útvary, že pouhá zevšeobecňující zákonitost při jich výzkumu naprosto selhala, a objevila se jako symbolické schéma podřízeného řádu, ovládající jen hmotné jevy v jich ztrnulosti. Tok duševního dějství probíhající u každého z nás s tolika individuálními detaily a celou řadou pouze tušených a velmi neurčitých scén, tvořících se v tajemné dílně našeho podvědomí, jeví se nám vedle abstraktního mechanického schématu jako denní svit proti šeru noci.

V abstraktních a všeobecných vědeckých symbolech nebudeme tudíž hledati klíče k duševní čilé dílně, jež ani okamžiku nezahálí:

spíše prozkoumáme vlastní individuální prožitky. Jako horská bystřina přes skály proudí neustále duševní náš život přes ustavičně se měnící realitu. A ovládati tuto nesmírně složitou skutečnost, býti jejím pánem a nikoliv jen pasivním ovládaným automatem, nazýváme uměním žíti.

Tvořivý tok duševního dějství není každému patrný. Jen jemněji duševně založené bytosti milující samotu znají onu změnu, po níž jich duše tak prahne. Jednotvárnost denního života ubíjí tvořivě žijící bytost, jež touží po tom uplatňovati se v stále nových oblastech. Jak blahodárně působí cesta se všemi změnami lidí, krajů a řeči na vnímavou duši, na niž dolehnul působením úmorné jednotvárnosti zhoubný dech spleenu?

Duševní pochody postupující tvořivě jako vlastní příroda vyžadují tedy přes určitou pevnou oporu pravidelného života ustavičné změny, ustavičného přerodu. Jak zaříditi život, aby vedle pravidelného zaměstnání našel člověk a zároveň použil ončch tvořivých pochodů, jimiž duše žije a jichž tak nutně potřebuje k svému zdárnému rozvoji všech svých mohutností. Krátce, jak jest možno formovati onen zvláštní náš podíl a vývoj zvaný životem, jak zařídití a tvořiti svůj život dle svých plánů a ideálů tak, aby mohly býti postupně realisovány?

Pokud žijeme příliš společensky a ve společnosti, neznáme vlastně sebe, své osobnosti. Jsme příliš ve vleku přijatých názorů a konvenčních forem, než aby nám bylo patrno, že jsme schopni naprosto samostatného myšlení a jednání. Duševní náš život rozvine se teprve tehdy v plném rozsahu, až necháme svou osobnost v samotě proniknouti do nejmenších tajů bohaté její tvářnosti. Samota jedině nám odhalí, že duše mikrokosmos může býti makrokosmem en miniature schopným nesmírných tvořivých vlastností, že rozumíme životu, světu a vesmíru teprve tehdy, až rozumíme svým vnitřním přáním a tužbám, jež promítáme v podobě vědeckých soustav, uměleckých děl a sociálních zařízení do světa. Ve společnosti a v určitém prostředí, na něž jsme příliš uvykli, zůstává duše naprosto zavinuta v pevný obal pohodlného myšlení již ustáleného rodinného života, takže jí naprosto nelze uplatniti svých tvořivých schopností. Jak obrodí změna okolí duši mladistvé bytosti, jež na dobu několika měsíců opustí domovský krb a odejde do ciziny! Zde teprve nastane pravé zrození tvořivých duševních mohutností, jež pevně dřímaly pod ustálenou formou rodinného života a nemohly se rozvinouti, zde teprve v čisté samotě objeví se dosud tajemná

naše osobnost, jež se jme k nám hovořiti dosud neznámým způsobem. Energicky žádá samostatnosti a možnosti zaříditi pro budoucnost život tak, aby sebevzdělání a duševní training — tedy ideál práce — stal se potřebou a nutností. V těchto dobách duše mladé bytosti napájí se s nesmírnou horlivostí u zdroje světové literatury a hltá s nesmírným zájmem obrovské množství knih a poučuje se ráda o všech pokrocích vzdělanosti, ať již jest to umění nebo věda. V té době duch nezná únavy; jako lavina žene se a překonává největší obtíže. Proč však později ustává ve své horlivosti, ve svém nadšení pro pokrok věd a umění, jež tak pěstoval v mladistvém zápalu?

Starosti jednotvárného života to jsou, jež vedou člověka příliš zpět do lůna společnosti, kde opět zapomíná na tvořivé schopnosti své osobnosti, na své vnitřní potřeby. Osobnost, individualita mizí a vyprchává, a na místo její nastupuje konvenční tuctová bytost bez ideálů a tužeb, jež by postupně realisovala.

Veškeré tajemství zachovati si svou individualitu, vypěstiti svou osobnost v celém bohatém jejím rozsahu jest možnost v samotě a pokud možno ve styku s nedotčenou přírodou snažiti se vším úsilím uskutečniti své ideály, jež vyplynuly z hlubin naší bytosti. Úzký styk se stále se vyvíjející přírodou učí nás volnosti a osvobozuje nás od tísnivých pout, do nichž nás uzavírá společenský styk. A tato práce zhmotnění pouze vytoužených ideálů jest tvořivým pochodem, jenž nás neunavuje, nýbrž sílí a vede s nesmírnou lehkostí vlastním všedním životem. Jak těžkým připadá výkon slézání hor turistovi bez veškerého zájmu, a jak lehce naopak pravý sportsman-turista se zájmem pro přírodu překonává i přímo nadlidské námahy, jen aby jako letem duch jeho pookřál velkolepou volnou, ničím nerušenou vyhlídkou na mohutně rozbrázděné hřebeny horstev!

Není pochyby, že každý koná práci, jež jest mnohdy únavná a snad i nepříjemná. Avšak vědomí, že konáním oné práce umožňujeme si dosíci chvíli, jež věnujeme realisaci svých plánů, nás sílí a jakoby nese přes největší obtíže a překážky. Veškerá námaha stane se přímo hračkou, vidíme-li, že zároveň postupujeme cestou tvoření. A vytrvati na této cestě, nedati se žádnou překážkou s ní strhnouti, jest znamením pevné vůle, ocelového charakteru, jenž nás povede neomylně k úspěchu.

Nezdaří-li se něco dvakrát, třikrát, jest nutno tak dlouho experimentovati, až nám životní praxe odpoví úspěchem k našim otázkám, jež jí klademe. A k tomu jest zapotřebí vedle neochvějné vůle

charakteru i pevné víry ve zdar našeho počínání. Co by byly platny veškeré nesčetné experimenty vynálezců, kdyby nebyli pevně přesvědčeni, že po nesčetných pokusech najednou, jakoby zázrakem, ohlásí se úspěch. Tedy řadou omylů a neúspěchů kráčíme při aktu poznání neochvějně k pravému zdaru své práce. Houževnatost a vytrvalost jsou a zůstanou vždy vlastními spolutvůrci úspěchu. Duše a osobnost naše jsou totiž tak konstruovány, že pouze nesmírným cvikem docílíme oněch schopností, jež nás v určitém oboru učiní mistry. Le génie c'est la patience. Tedy i největší ideály a nejušlechtilejší myšlenky bez řádného propracování a provedení zůstávají v embryonálním nevyvinutém stavu; teprve řádná realisace jich, jež stojí mnoho námahy, odříkání v samotě a případně i bolestí, ukazuje nám jich pravou tvářnost a účinnost. Idea a ideál jsou činem v zárodku, jsou velkou silou a mocí, jsou-li na cestě uskutečnění, tvorby, jež jest nejkrásnějším údělem lidského ducha. A právě tímto samostatným tvořením lidský duch stále roste a mohutní, až konečně nabude oné tvářnosti, že dojde pravého tajemství úspěchu při tvoření: nepovažovati nic za nemožné. Duch všech velkých objevitelů a vynálezců kráčel touto cestou.

Pohlédneme-li nyní na dráhu, již koná lidský duch, lidská osobnost při tvořivém pochodu, vidíme, že samota a osvobození od konvenčních společenských pout jsou jednou z hlavních podmínek nutných k pravému rozpětí duševní svobody. Vytrvalost a ocelový charakter sílí naši vůli pokračovati v práci, kterou jsme si uložili. Ono dílo však konáme přes všechny obtíže, jež s sebou přináší, rádi, ježto jest tvořivým projevem lidského ducha. Pevná víra, že po dostatečné přípravě a mnoha experimentech dojdeme žádoucího výsledku, dodává nám síly překonávati i největší obtíže.

Duševní pochod realisace pouhé myšlenky, vytouženého ideálu jest patrný. Jimi lidstvo žije, jim má co děkovati za pokrok a osvětu. Dějiny lidstva můžeme považovati za realisaci již předem vysněných a vytoužených ideálů, k nimž nás vedou velcí a hluboci myslitelé a jež uskuteční praktičtí vynálezci a objevitelé. Co teoretičtí ideologové vysní, to pak praktičtí podnikatelé během věků provedou; co bylo před věky pouhou utopií, po níž toužili, o níž snili naši předkové, to dnes vidíme uskutečněno. Neomezený lidský duch ve svém pravém tvořivém rozpětí, jakého nabývá u tvůrců obdařených nejen fantasií, nýbrž i trpělivostí experimentovati, letí neohroženě k metám, o nichž sníme a jež splní naši potomci. Žádný ideál, žádný sen, žádná myšlenka není příliš fantastickou, aby jed-

nou nemohla dospěti k svému uskutečnění, třeba že v některé době její realisace pro nepřekonatelné technické obtíže není možnou. Leonardo da Vinci nejen že tušil velkou většinu vymožeností naší kultury, ale konal odvážné pokusy na př. s aeroplanem. Tvořivý duch anticipuje tudíž budoucnost, jemu jest budoucnost přítomností, ovšem jen ideově.

Dospěti k tvořivým schopnostem naší osobnosti v plném rozsahu a dovésti jich použíti jako psychických nástrojů k formaci života, nazýváme uměním žíti. Život s tohoto hlediska není pouze ubohým plahočením všednostmi denního zaměstnání, nýbrž aktivním, plastickým utvářením, realisováním tužeb vysněných většinou v zdánlivě nezralém mládí. Čím dokonaleji dovedeme ovládati svůj život a utvářeti svou budoucnost, tím dokonalejšími jsme mistry v umění žíti. Ona tvořivá aktivita, iniciativa a spontánost jest vždy znamením silné individuality, osobnosti, jež vybírá z nesčetných možností podniknouti něco zdárně tu nejvýhodnější. A nezdaří-li se určitý podnik jednou, není naprosto odstrašena, aby nečinila dalších pokusů k dosažení předsevzatého cíle, neboť ví, že cesta k úspěchu vede trnitou cestou neúspěchu a námahy. A jako turista mnohdy teprve po celodenní úporné námaze jest k večeru nebo druhého dne z rána odměněn nádhernou scenerií kraje, tak život odměňuje teprve později k podzimu života úspěchem všechny ty, kdož si předsevzali kráčeti za určitým ideálem. Nejvyšší odměnou jest nepochybně vědomí, že duch ve svém vývoji nebyl pasivně zmítán pouhými všednostmi, nýbrž aktivně zasahoval v utváření své budoucnosti, jak si ji byl již předem načrtnul. Ten, kdo žádá od života příliš mnoho, kdo má příliš vysoké požadavky a ideály, bývá jako Ikaros nemilosrdně smeten se své příliš odvážné dráhy. Život — vlastně drsná to pout — dovoluje nám spěti k ideálům pozvolnými cestami, vyžadujícími obyčejně nadlidské námahy a vytrvalosti. Kdo překoná těžké ony nesnáze a kdo zvítězí nad veškerým pokušením, odvádějícím ho od oné namahavé dráhy, žije velkým, tvořivým životem, jenž buduje chrám lidské vzdělanosti. Zprvu egoistické motivy, jimiž ona cesta začata, promění se posléze v nejsociálnější zájem o celek lidstva a jeho pokrok, jemuž vlastně ona silná osobnost slouží. V duševních oblastech není egoismu a malichemých hmotných pout, nýbrž jen zájem, aby určitý názor, myšlenka neb umění co nejrychleji ocitly se v užívání milionů.

Může býti něco krásnějšího nad pomyšlení, že určité vědecké, umělecké neb technické dílo stává se hyblem veškerého lidského po-

kroku, základem celkové lidské vzdělanosti? Jak povznášející jest vědomí, že pouhou myšlenkou, již hodláme uskutečniti, dovedeme zapsati své jméno na věky do análů lidských dějin! Každá, i největší námaha mizí oproti této nesmírné odměně, jež sahá daleko za nepatrnou dobu trvání našeho individuálního života. Duchovní pomník, jímž žije genius na věky v paměti pokračujícího lidstva, jest aere perennius: jest nejcennější a nejneztištnější odměnou za velký, tvořivý život.

Probuzení osobnosti k oněm podivuhodným výkonům není však pouze údělem několika šťastných jednotlivců, nýbrž každého, kdo má k onomu tvořivému životu dosti odvahy a vytrvalosti. A k otázce: Co jest velký život, bylo jedině správně odpovědeno básníkem: »C'est un rêve de jeunesse réalisé par l'âge mûr.«[1]

---

[1] »Je to sen mládí, uskutečněný zralým věkem.«

K úpravě pokračovacího školství živnostenského.

Napsal L. Weigner.

Reforma pokračovacího školství živnostenského jest dávným přáním všech, kdož oceňují význam tohoto nejmladšího článku novodobého školství. Jako nepřetržitý, souvislý řetěz jednání o školství pokračovacím vine se po celé téměř desítiletí snaha po jeho stabilisování zákonem zemským na sněmu král. českého i na sněmu markr. moravského, aby postaveny byly základy jeho pevného vybudování ve směru správním a finančním pro další klidný jeho vývoj. Všecky tyto snahy nesetkaly se dosud se žádoucím zdarem.

Přes tyto neutěšené poměry však docílili jsme v posledním zejména desítiletí v pokračovacím školství značných úspěchů, jež jeví se nám již i v praktickém životě a které nás tím více budou nutiti k tomu, abychom celkové, konečné reformy způsobem co nejhorlivějším se domáhali. Živnostenské školství pokračovací jest přece základnou odborného a hospodářského vyvzdělání veliké části naší mladé generace, a průmyslový náš a obchodní ruch vynutí si bohdá sám a brzo konečné revise veškerých dosavadních reformních pokusů a přivede je ke konečnému šťastnému cíli.

V nynějším světoděǰném ruchu překvapeni jsme byli v minulých měsících osnovou ministerského nařízení[1] o dávno toužené úpravě živnostenského školství pokračovacího, kterou předložilo c. k. ministerstvo veřejných prací k posouzení obchodním a živnostenským komorám a která platiti má pro všechny země rakouské vyjma Dol. Rakousy, Halič a Solnohrady, kde již úprava školství pokračovacího stala se v uplynulých letech zvláštním zákonem zem-

[1] Osnova nařízení má 74 paragrafů, jež rozvrženy jsou na 7 hlavních oddílů, které jednají o účelu, organisaci, udržování škol a dozírání na ně, o návštěvě škol, o služebním poměru správců a učitelů, jakož i o vnitřním zařízení škol a administrativě.

ským. Osnova týká se speciálně jen pokračovacích škol živnostenských a netýká se obchodních škol pokračovacích, a vylučuje dále ony pokračovací školy živnostenské, které jsou organicky spojeny se státními školami průmyslovými.

Pokud týče se speciálně obchodních škol pokračovacích, jeví se významným dlouholeté přání povolaných kruhů, aby toto školské odvětví bylo uvedeno v souvislost se živnostenskými školami pokračovacími a bylo co nejdříve zákonem upraveno. Ovšem zde vadí v prvé řadě také ta okolnost, že obchodní školy pokračovací spadají v působnost c. k. ministerstva kultu a vyučování a živnostenské školy pokračovací jsou opětně přiděleny c. k. ministerstvu veřejných prací.

Již tato okolnost, jakož i že osnova sama nemůže pouhým nařízením řešiti otázky, jež bylo by možno provésti jen zákonodárnou cestou, přesvědčuje nás o tom, že není úprava takovou, aby mohla vystačiti na celou budoucí dobu, jelikož jí scházejí hlavní základní pilíře, o něž zdar pokračovacího školství v budoucnosti může se opírati a na nichž také pokračovací školství živnostenské v Dol. Rakousích a Solnohradech ve skutečnosti bylo postaveno, jakož i v Haliči, kde v tomto oboru školském ustálily se během let zvláštní poměry.

Že v uvedených třech zemích v rámci platné ústavy školství pokračovací zákonodárstvím zemským bylo stabilisováno a docílilo tím velmi značných úspěchů, jest nejlepším důkazem toho, že jen tato cesta jest s to, aby přivedla tento školský obor ke konečnému cíli. Avšak pro stabilisování pokračovacího školství živnostenského zákonem zemským mluví také důvody věcné; jsouť poměry výrobní a obchodní v jednotlivých zemích rakouských tak různorodé, že průpravné vzdělání dorostu vyžaduje také všude rozdílné úpravy a přizpůsobení poměrům té které země a méně nebo více vyvinuté průmyslové výrobě.

Po této stránce bude tedy i dále našim hlavním požadavkem konečné úpravy pokračovacího školství živnostenského, aby tak jako se stalo v Dol. Rakousích, Haliči a v Solnohradsku, také i v ostatních zemích, zejména pak v našich zemích nejprůmyslovějších, v Čechách a na Moravě byla zákonodárstvím zemským zajištěna v prvé řadě pevná finanční základna, o niž by finanční hospodářství a s ním souvisící zdar školy se opíral a zajišťoval těmto školám klidný rozvoj.

V §§ 8, 9 a 10 osnovy nynější toto finanční zabezpečení není provedeno a činí pokračovací školství úplně labilním. Kdežto v Dol. Rakousích a Solnohradech jest vydržování školství pokračovacího rozvrženo na jednotlivé činitele dle přesného klíče zákonem a tím také zabezpečeny jsou příjmy k vydržování těchto škol nutné, byl by dle nové osnovy u nás dosavadní stav, který rozvoji školství pokračovacího nejvíce stál v cestě, nejen zachován při starém, ale poměrně snad i zhoršen. Neboť dle § 8 osnovy jest státní subvence do jedné třetiny prokázaného nákladu pouze: »in Aussicht gestellt« a dále dle § 10 jest přiměřený díl běžné státní subvence určen k zakoupení pomůcek vyučovacích, a dále v § 10, čl. 3 jest ministerstvu ponecháno rozhodnutí, že škole přiznaná subvence může býti z části také i k získání zvláště vycvičené síly učitelské použita.

Vše ostatní ku vydržování živnostenských škol pokračovacích není v osnově zabezpečeno a závisí vydržování školy pouze na subvencích od obcí, živnostenských společenstev, obchodních a živnostenských komor a země. Není však vyznačen klíč, dle něhož má býti povinnost subvencovati školy rozvržena a také uložena. Nejsou dále opětně k této povinnosti ku přispívání na školy pokračovací přidržovány závody tovární, které přece také dle zákona živnostenského jsou povinny učně do školy posílati, a které zejména ve svých závodech i učňů vycvičených v dílnách řemeslnických rády využívají.

V tom směru zákonodárství dolno-rakouské a solnohradské jest přesné, a také v Haliči jsou poměry tyto plně zabezpečeny. Kdo sledoval zejména v posledních letech osudy pokračovacího školství, ví, co znamená přesné zajištění finanční, a jak tedy vším úsilím třeba o to pečovati, aby právě v tomto směru stala se náprava a školství pokračovací bylo zákonodárstvím zemským upraveno. Musíme tedy žádati, co již zejména obch. a živn. komora pražská ve svém dobrém zdání o reformě pokračovacího školství v roce 1907 tlumočila, aby v prvé řadě byla dána zákonem zemským školství pokračovacímu finanční základna, dle níž by státem a zemí zabezpečeno bylo ku krytí nákladu asi po jedné třetině a ostatní náklad aby rozvrhnut byl dle přesně stanoveného klíče mezi obch. a živn. komory, obce, společenstva a gremia, a aby i tovární závody mimo svazek společenstevní stojící a jiní místní činitelové byli ku přispívání na školství pokračovací dle určitého klíče zavázáni. Jen tehdy, nebude-li škola pokračovací závislou na celé řadě činitelů, kteří nejsou žádným zákonem vázáni, v jaké míře nuceni jsou na

školy připláceti, bude moci škola pokračovací zkvétati a růsti a stane se svobodnou a nezávislou.

Vedle finanční stránky hraje při pokračovacím školství důležitou roli otázka, kdy a za jakých předpokladů třeba školu zříditi, případně zrušiti, vymezení školních obvodů neb okresů a získání vhodných místností. I v těchto směrech zákon dolnorakouský, haličský a solnohradský má určité předpisy. V osnově v § 5, 6 a 7 mluví se sice přímo o zřízení pokračovací školy, ale není přesně určeno, kdy se má škola zřizovati, a kdo má úředně zjistiti, kdy povinnost zřizování školy nastává.

Zejména pokud umístění školy se týče, stanoví zákon dolnorakouský na př., že, kde není vlastních budov, mají školy pokračovací umístiti se za souhlasu příslušných správních úřadů ve veřejných budovách školních neb jiných, jež slouží veřejným účelům a hodí se pro živn. školu pokračovací. Zde by zejména bylo dobře upozorniti, aby při stavbách školních budov obecných nebo odborných bylo pamatováno na to, aby příhodné zvláštní místnosti byly ponechány pro školu pokračovací, zejména pro dílny, při čemž by státní správa mohla se zavázati k tomu účelu poskytovati určité subvence, které by byly splatny v ročních lhůtách současně s vyplácením subvence vydržovací. Tím by byl dán podnět, aby zejména bylo o školství odborné větší měrou pečováno, nežli dosud bylo vzhledem k nedostatku dílen možno. Při tom třeba zvláště zdůrazniti, že nebude možno příště za každou cenu zřizovati školu pokračovací v místech, kde není snad ani dostatek k tomu žáků a snad jen počet tento nahodile se objeví, a kde není k tomu daných předpokladů. Vždyť nemůže se vždy jednati jen o veliký počet škol, jež by ve své většině živořily, jako spíše o školy, které by byly jednak návštěvou žactva řádně zabezpečeny a které by byly vyvolány potřebou místní. V místech, kde není stále dostatečný počet žáků zajištěn, vyhovovalo by zřizování okresních škol pokračovacích v podobě občasných kursů, což by zejména, pokud odborného vyučování se týče, mělo významnou výhodu, jako na př. děje se již v Čechách pro učně kominické, kteří ke konci učení jsou nuceni navštěvovati kurs odborný v Praze.

Současně třeba zde zdůrazniti, aby školství pokračovací zejména ve velikých městech bylo soustředěno, a to z toho důvodu, aby tam zejména, kde jedná se o odborné školy, nebyly tyto zakládány v každém jednotlivém předměstí, nýbrž aby byly určeny pro celé obvody. Bylo by to zajisté neúčelné a zbytečné, aby pro

jeden a týž obor byly zřizovány tytéž školy v každém předměstí, které by snad jen živořily, jako na druhé straně nebylo by účelno, aby učňové z jednoho předměstí neměli přístup do odborných škol v předměstí druhém. Také často nekryje se zaměstnání učňovo v dílně s jeho bydlištěm, což má nepříznivý vliv na docházku školní, a padá konečně na váhu upravení docházky školní pro řemesla stavební, která vyžadují zvláštního řešení, aby učňům bylo umožněno řádně školu pokračovací vychoditi. To jsou všechno otázky, které by měly býti jasné a přesně vyznačené zákonem pro tu kterou zemi, poněvadž poměry nejsou všude stejné a vyžadují samostatného řešení.

Pečlivého řešení vyžaduje pro žáky pokračovacích škol živnostenských v smíšených obcích otázka národnostní. Jest nutno v tom směru § 13 a 28 osnovy věnovati pečlivou pozornost. Pro učně druhé národnosti doporučovalo by se za jistých předpokladů zřizovati samostatné školy pokračovací s jich mateřskou řečí a ne pouhé přípravky, na nichž teprve mají se učňové vzdělávati jen ve všeobecných vědomostech. S tím souvisí i znění § 28 al. 3, dle něhož, jsou-li v jednom školním místě dvě nebo více škol pokračovacích s různou řečí vyučovací, přísluší volba školy zásadně rodičům, případně zákonným zástupcům školou povinných, neplnoletých učňů a učednic. I zde nutno se říditi pouze příslušnou národností učňovou a ne tím, jak o tom rozhodnou rodiče neb jich zákonní zástupci neb jich mistři, poněvadž i této volby bylo by začasté využitkováno v neprospěch učňů vedením nátlaku na rodiče neb jich zástupce.

Uvážíme-li, že škola pokračovací jest školou povinnou a že má vliv i na podmínky učební, dále že má za úkol doplňovati živnostenský výcvik vyučováním školským a povznésti jeho odborné vědomosti, jest těžko srovnati tyto dva momenty se zněním osnovy. Neznalost řeči nemůže přece míti v zápětí zdržování učně od prohloubení jeho odborného vzdělání a zkracovati jej v jeho hospodářských a existenčních podmínkách, když věc dá se rozřešiti tím, že za určitých předpokladů možno zříditi samostatnou školu pokračovací, v níž by žáci v mateřské řeči mohli vykázati velmi dobré pokroky. Zdá se nám nepřípustným a stanoviskem dnes přežitým, aby zřizovány byly pro tyto případy ještě dnes přípravky, které by měly snad za úkol nahrazovati nedostatky všeobecného vzdělání a při tom byly by pláštíkem pro zakrývání účelu jiného, totiž aby učňové jiné národnosti přiučili se jazyku jim cizímu.

Také bylo by účelným upraviti vhodně přístup do vyšší třídy pokračovací školy živnostenské těm, kdož mohou vykázati se vyšším předběžným vzděláním, na př. středoškolským. Při dnešní snaze, aby průmyslové výrobě věnovali se i hoši inteligentní a aby také studium středoškolské bylo omezeno, bylo by toto opatření velmi včasné a účelné. Zejména ve školách odborných setkalo by se s plným porozuměním, aby hoši s dostatečným vzděláním všeobecným mohli se věnovati spíše praktickému a obchodnímu vzdělání a přijati byli ihned do vyšších ročníků. V tom směru bylo by záhodno, aby tato volnost byla vyhrazena jednotlivým správám škol, aby mohly volně se zařaďováním žáků do jednotlivých ročníků dle potřeby disponovati.

Pokud pomůcek vyučovacích se týče, uvádí se v § 9 osnovy, že při pohotovosti finanční jest stát ochoten zejména při znovuzřízení odborných škol poskytnouti podporu; při tom odkazují se školy pokračovací na kancelář pro učebné pomůcky ve Vídni, která buď uděluje pomůcky zdarma nebo za náhradu hotových výloh. Pomůcky zakoupené ze státní podpory mají býti vedeny v inventáři jako majetek státní. Vzhledem k tomu, že i jiné korporace k tomu účelu podpory udělují, zdá se nám tento požadavek dosti složitý a neproveditelný.

Třeba dále uvésti požadavek, aby šetřeno bylo při hotovení pomůcek těchto usilovnějšího pěstování svéráznosti umělecké výroby domácí, poněvadž stále víc a více se zmáhá úpadek venkovského způsobu stavění a prostého občanského umění stavitelského. V tom směru třeba poukázati na nařízení ministerstva kultu a vyučování z r. 1911, v němž klade se důraz na pěstování památek lidových školou obecnou a měšťanskou, a zejména budiž tu vzpomenuto nařízení ministerstva veřejných prací z roku 1907, jímž bylo oddělením stavitelským na školách průmyslových sděleno, aby přihlíženo bylo při vyučování k původnímu stavitelství a k prostému občanskému způsobu staveb domácích. Stejně významná jest tato péče o mládež živnostenskou, aby přilnula k rázovité kultuře příslušné země a kraje. K tomu značnou měrou mohou přispěti řádně volené pomůcky lidového umění.

Vítati sluší snahu, aby doba vyučovací byla posunuta na denní dobu. V tom směru v osnově se uvádí, že dle možnosti má spadati doba vyučovací od 7 hodin ráno do 7 neb nejvýše 8 hodin večer, a to pokud možno do doby pracovní. Bylo by si přáti, aby zejména bylo dbáno také toho, aby šetřeno bylo různých pilných dob v té které

živnosti, zejména v dobách před velikými svátky, kdy v dílnách jest příliš mnoho práce, zejména na př. o svátcích vánočních, velikonočních atd. Z toho důvodu bylo by s prospěchem, kdyby v povšechném rámci osnovy bylo zůstaveno jednotlivým školním výborům, aby po dohodě s příslušnými společenstvy smluvily se o přesné době vyučovací, jakož i o stanovení doby prázdnin.

Pokud týče se úpravy otázky učitelské, třeba uvésti, že byla vsunuta do osnovy některá ustanovení, jež snaží se řešiti požadavky, tlumočené organisacemi učitelskými, ač ne v plné míře a ne v každém směru. Nehledě k některým zevnějším jen výhodám, rádi bychom viděli, kdyby při školách větších, kdy povinnost péče o školy pokračovací zabírá velmi mnoho času, byla systemisována aspoň samostatná místa správců škol pokračovacích, aby tito mohli s větším úsilím starati se o školství toto a aby za tou příčinou byla jim udělena příslušná dovolená. Zemská jednota učitelů pokračovacích škol živnostenských tlumočila dále požadavek, aby správcům škol byl přidělen titul ředitelů v zájmu zdůraznění vážnosti, což sluší jen vítati. Vítáme dále náběh osnovy, aby za učitele škol pokračovacích byly přibírány hojněji síly z řad inženýrů, odborníků, právníků atd. Zejména bychom vítali, aby absolventi umělecko-průmyslových škol nebo škol odborných a státních průmyslových stali se instruktory na školách pokračovacích a aby přispěli tím ku zvýšení požadavku odborného vyučování. Současně bychom si také přáli, aby výchově odborníků[1] k povolání učitelskému byla věnována pronikavější ještě péče nežli dosud, zejména po stránce pedagogické.

Konečně třeba zdůrazniti požadavek účelného upravení správního. Dle § 73 osnovy jest ministerstvo veřejných prací nejvyšší instancí v záležitostech škol pokračovacích. Přísluší v jeho kompetenci změna platných a vydání nových norem, vede hlavní dohled prostřednictvím inspektorů, spravuje veškeré záležitosti vzdělání učitelů, schvaluje odchylky od platných ustanovení, dokud k nim zemské úřady (místodržitelství) nejsou výslovně povolány. Politickým úřadům přísluší veškerá administrace pokračovacích škol v rámci platných ustanovení. Úřední jednání místodržitelské třeba vždy vykonávati po vyslyšení příslušného inspektora. Tedy jest c. k. ministerstvo veřejných prací nejvyšší instancí školní, druhou instancí jest c. k. místodržitelství (v určitém smyslu) a konečně přicházejí školní výborové.

[1] Viz L. Weigner: Vzdělávání odborných učitelů pro pokračovací školy živnostenské. Živn. Věstník roč. 1912.

Dle zákona dolnorakouského jest nejvyšší instancí rovněž ministerstvo veřejných prací, druhou instancí jest však zvláštní zemská rada školní, případně zemské rady pokračovacích škol a školní výborové jsou instancí další. Rovněž v solnohradském zákoně jest vedle nejvyšší instance ministerské v platnosti zvláštní rada pokračovacích škol v Solnohradech, která spolupůsobí jako přísedící orgán u c. k. zemské vlády. Tato má za úkol přehlížeti všechny rozpočty škol, pečuje o veškeré jich záležitosti a pojišťuje v tom případě, kdyby snad sněm nezasedal, že schválení podléhá pozdějšímu usnesení sněmovnímu. Nejvyšší organisací v zemi jest zemská vláda v Solnohradech. Rovněž v Haliči působí zemská rada školní po stránce didaktické a zemský výbor vede přímo hospodářskou stránku škol pokračovacích.

Z příkladů těchto tří zemí jest vidno, že řeší se tu zákonodárným způsobem decentralisace správy tím, že postavena jest v čelo v jednotlivých zemích zemská rada pro živnostenské školství pokračovací, které jest vyhrazena potřebná míra působnosti, a jíž jsou jednotlivé výbory školní podřaděny. Zejména jeví se nám v zákoně solnohradském zvláště dobrý náběh dobře organisované správy zemské pro pokračovací školství živnostenské.

Toho třeba nutně se domáhati i při správě školství pokračovacího u nás. Mluví pro tuto decentralisaci jednak příklady výše uvedených zemí a uvádíme pro toto tvrzení i příklady ze sousedního Německa.

Při ustavující schůzi německého Werkbundu v Mnichově totiž roku 1908 byla na programu otázka výcviku živnostenského dorostu. Ve velmi zajímavé diskusi uchopil se slova zástupce spolkových vlád Dr. Wolf Dohrn z Drážďan, který jako hlavní zásadu uváděl, aby škola pokračovací byla co možná mnohotvárná, a celá výchova mládeže aby byla decentralisována. Pravil: »Město, správní okres může samostatně také s omezenými prostředky více vykonati pro školu pokračovací než ústřední instance s mnohými a bohatými prostředky, mají-li před sebou nepřehledné území a nemohou-li, jak bylo by třeba, pěstovati osobní spojení s vlivnými silami v umění, řemesle a průmyslu. Jest účelné a praktické, že živnostenská výchova patří do kompetence spolkových vlád a že samostatně všude jest prováděna. Dále doporučuje, aby využitkováno bylo k této výchovné práci oněch korporací a organisací, které z řemesla samého byly vyrostly, a aby se jich použilo jako východiska k účelné decentralisaci.« Tajný vrchní vládní rada Dönhoff z pruského ministerstva

obchodu a průmyslu přisvědčil těmto vývodům a uváděl: »Chceme-li dodělati se ze škol pokračovacích výsledků, musí se tak státi jedině na cestě decentralisace. Jest to hlavní základna, na níž v Prusku získali jsme úspěchů.«

Stejné názory pronáší ve svých spisech přední odborník v školství pokračovacím Dr. Kerschensteiner z Mnichova, jehož bavorská soustava školství pokračovacího stala se příkladnou, a dále Dr. Frant. Westermann, v jehož spise: »Die Entstehung des gewerblichen Fortbildungsschulwesens in Deutschland« právě decentralisace školství pokračovacího tvoří směrodatnou složku.

Majíce na zřeteli výroky výše uvedené a opírajíce se o zkušenosti v posledních letech získané, nemůžeme jinak než žádati, aby v příští úpravě školství stala se decentralisace základnou, jak již v anketě sněmovní r. 1884 bylo žádáno. Již tehdy bylo usneseno, aby o školství pokračovací staral se zemský komitét, v němž zasedati měl zástupce vlády, zemského výboru, komor, jakož i osoby, jež vláda jako odborné dozorce ustanoví. Pravomoc tohoto komitétu byla obšírně vyznačena: osoboval si právo ve příčině zřizování těchto škol, potvrzování stanov a vyučovacích osnov, podávání návrhů zemskému výboru ohledně poskytování příspěvků ze zemského fondu, navrhování a potvrzování učitelů, stanovení jejich platů atd. Čím liší se tento požadavek od ustanovení dnes již platného v Dol. Rakousích, Haliči a Solnohradech? Všecky tyto důvody, jakož i četné příčiny věcné mluví pro to, aby o školství pokračovací také v Čechách i na Moravě pečovala samostatná zemská rada školní, jejíž složení by odpovídalo nejlépe zřízené již zemské radě v Solnohradech.

V stručném jenom přehledu pojednali jsme o významných otázkách osnovy ministerského nařízení o školách pokračovacích. Nepouštějíce se do jednotlivostí, odkazujeme čtenáře na jednací zprávy zejména obchodní a živnostenské komory v Praze a v Plzni. Povšechně třeba uvésti, že ačkoliv osnova nezabývá se řešením základních otázek a jako taková ani řešiti jich nemůže, znamená do budoucnosti přece jen značný pokrok po stránce formální i věcné. Ve směru zodbornění pokračovacích škol živnostenských jeví se v osnově pozoruhodný pokrok, neboť právě toto jest charakteristickou známkou celé osnovy, a zdá se, že konečně uskutečňuje se toužebné přání všech pokrokumilovných odborníků, aby odbornou školou živnostenskou byl doplněn výcvik dílenský a současně bylo rozhojněno všeobecné, občanské a obchodní vzdělání mladého do-

rostu živnostenského. Zejména vítati sluší, že také občanskému uvědomění přizpůsobena byla osnova co nejvíce a bude moci zejména v době poválečné vykonati své významné poslání.

Pokud týče se zodbornění škol, uvádíme, že třebas bychom trvali na tom, že hlavní základ výcviku odborného může a má učeň získati v dílně, přece dnešní rozsáhlá specialisace výroby, stále se vzmáhající dělba práce a rychlý pokrok technický vyžaduje nezbytně, aby učení dílenské bylo doplněno účelným vyučováním školským v řádně vypravených dílnách a silami odbornými, dokonale vycvičenými a zkušenými. Bylo by však omylem přeceňovati význam školského dílenského vzdělání; jen tehdy může toto míti vliv na řemeslo a výrobu vůbec, když učeň v dílně řemeslo bude dokonale ovládati a ve škole doplní své vědomosti v tom směru, v čem dílna nemůže mu hlubšího výcviku poskytnouti. V tom právě nová úprava školství pokračovacího jest vysoce významnou a pozoruhodnou.

Po stránce formální sluší vítati novou osnovu z toho důvodu, že jeví se nám soustředěným souborem všech velmi četných nařízení ministerských, jež v uplynulých desítiletích od původního nařízení ze dne 24. února 1883 byla vydána. Všechna tato nařízení byla již tak nepřehledná a v takovém počtu, že činila veškerou správu školství pokračovacího téměř neudržitelnou a velmi nejasnou; jevily se tak značné odchylky a pochybnosti, že konečná revise všech nařízení sama sebou byla již nutna.

Přes tyto formální i věcné výhody nemůžeme jinak než pokládati osnovu ministerských nařízení jen za pouhé prozatímní upravení a trvati na tom, že konečné ideální vybudování pokračovacího školství živnostenského možno očekávati pouze od stabilisování zákonem zemským, jak ohledně povinnosti ku zřízení a vydržování, tak i ohledně finančního jeho zajištění a správy.

Z celého pojednání vysvítá, že sleduje osnova nařízení cíle jen obmezené, ač jest nutnou reforma ve hlavě i údech, a hlavně že finanční otázka jest oním kamenem úrazu, který stále oddaluje stabilisování škol pokračovacích; o ni rozbíjí se jakékoli pevné upravení školského tohoto zřízení. Škola, která téměř každoročně končí deficitem, která kolísá v rovnováze svého rozpočtu, nemůže v takovéto nejistotě nikdy pracovati s plným zdarem. Konečnou reformu pokračovacího školství můžeme si tedy představiti toliko od pevné zákonité základny; tento nejvýznačnější požadavek zdárného vývoje pomíjí osnova nařízení úplně a spokojuje se s dosavadní

úpravou, majíc na zřeteli ono hledisko, že státu přísluší vrchní dozor a správa, začež slibuje státní subvenci do výše jedné třetiny. Vše ostatní ponechává se náhodě.

Ale ukládá-li se dnes živnostenským zákonem v § 99b za povinnost učni školu pokračovací navštěvovati a mistru, aby učně řádně do školy posílal (§ 100 ž. ř.), požaduje-li se dále dle § 104 ž. ř. pro vydání výučného listu mezi jiným také předložení odchodného vysvědčení ze školy pokračovací a je-li list výučný a zkouška tovaryšská předpokladem pro průkaz způsobilosti v živnosti, uznává-li se konečně dnes všeobecně prospěšnost školství tohoto, pak třeba také najisto zajistiti, kdo je povolán školy tyto zakládati, za jakých předpokladů, kdo a jak má na ně přispívati, kdo má zabezpečovati a jak místnosti atd. A všechen tento veliký, zodpovědný materiál důležitých otázek musí býti řešen dle daných poměrů, dle jednotlivých zemí, poněvadž také poměry hospodářské, výrobní a živnostenské nejsou všude na stejné výši a úrovni.

Dosavadní stav pokračovacího školství přivádí stagnaci ve vývoji k neprospěchu ovšem výdělkové způsobilosti významné třídy občanstva. Poskytuje-li pak stát všem stavům k účelům vzdělavacím hojnou měrou potřebné prostředky, mělo by se tak státi stejným způsobem i v tomto případě. Tím vším jest podán nejlépe důkaz pro decentralisaci a pro veliký význam zákonného, správního a finančního zabezpečení a upravení pokračovacího školství v jednotlivých zemích.

Pokračovací školství živnostenské v Čechách a na Moravě jest v posledních letech v šťastném přerodu; ukázalo dlouholetým svým vývojem a dnešním stavem, že jest života schopno, a že by při náležitém zabezpečení mohlo jistě lépe se rozvíjeti k posile středních stavů výrobních. S těchto hledisek nutno osnovu ministerského nařízení pro úpravu živnostenského školství pokračovacího vítati sice jako pozoruhodnou, nikoliv však konečnou a úplnou.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

M. L. Müller, Für das Völkerrecht. (Tübingen 1916, vyd. Kloeres.) - Herbert Kraus, Der gegenwärtige Krieg vor dem Forum des Völkerrechts. (Berlin 1914, vyd. Guttentag.) - Robert Sieger, Die geographischen Grundlagen der österreichisch-ungarischen Monarchie u. ihrer Aussenpolitik. (Leipzig 1915, vyd. B. G. Teubner.) - Hans Maier, Die geschichtlichen Grundlagen der konstitutionellen Theorie. (Tübingen 1914, vyd. J. C. B. Mohr.) - Rudolf Kjellén, Versuch eines natürlichen Systems der Staatsformen. (Zeitschrift für Politik, sv. VIII.) - Hans A. Kraus, Die Stellung des Ministerpräsidenten nach österreichischem Rechte. (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, r. II. 1915.) - Franz Ottmann und Franz Kobler, Völkerfrühling in Österreich. (Wien u. Leipzig 1916, vyd. W. Braumüller.)

Soukr. docent tubinžské university *M. L. Müller* napsal v poli spisek »Für das Völkerrecht«, jenž jest nadšeným projevem pro mezinárodní právo, plným naděje do budoucnosti. Pochyby nad tímto právem musí býti dle autora zaplašeny, neboť by vedly k pochybování o ceně práva vůbec. Známkou práva není totiž jeho vynutitelnost, nýbrž právo zavazuje svou důstojností. Důstojnost tato nejen že není odvozena od moci, nýbrž naopak každá moc, tedy i moc státní, má této vážnosti pouze tolik, kolik jí jí právo propůjčuje. I v této válce snaží se všechny státy dokazovati, že plní předpisy mezinárodního práva a snaží se naopak pokořovati nepřítele tvrzením, že on se proti nim prohřešuje. Děje-li se přestupování norem upravujících styky a vztahy mezistátní hustěji nežli předpisů pro život uvnitř státu, sluší hledati příčinu toho v tom, že svědomí pro tyto první normy není ještě tak probudilé, a pak, že tu není instance, která by rozhodovala rozpory ve stycích mezistátních se vyskytnuvší a nedostatek právního cítění nahrazovala hrozbou a donucením. Jest povinností všech lidí i států spolupůsobiti k tomu, aby dosaženo bylo ideálu spravedlivě upraveného dosahování i vyrovnávání různých zájmů mezi lidstvem vůbec.

*

Zcela jiným způsobem psána jest knížka *Herberta Krause* z Berlína »Der gegenwärtige Krieg vor dem Forum des Völkerrechts«. Autor zabývá se též zdůvodněním zahájení války a přichází k tomu, že válka Německa jest válkou spravedlivou, poněvadž vypovězení války Rakouskem Srbsku bylo spravedlivé, a Německo jen pomáhalo vésti tuto spravedlivou válku (»Hilfeleistung bei einem gerechten Kriege«). Obsazení Belgie ospravedlňuje Kraus tím, že i francouzští mezinárodní právnici připouštějí porušení suverenity třetího státu, když

tento jest příliš slabý, aby se mohl ubrániti tomu, aby nesloužil nepříteli za základnu k útoku.

*

Problémem Rakouska a jeho budoucností zabývá se spisek *Roberta Siegra* »Die geographischen Grundlagen der österreichisch-ungarischen Monarchie und ihrer Aussenpolitik«. Vznik říše vidí autor v přirozeném sklonu a spojení zemí tvořících Rakousko. Pojítkem tímto jest vídeňská pánev. Všechny přírodní podmínky, jako jsou ohraničení horami, mořem, převládání směru severozápadního a jihovýchodního u řek a hor, jakož i přirozené spojení s ostatní střední Evropou, zabezpečují tomuto státu trvání a jsou podkladem jeho státní myšlenky. Tato myšlenka spočívá pak dle autora v úkolu, aby chráněna byla kultura spojených tu národů, vyvinutá hlavně zásluhou Němců, jak praví Sieger, před vlnami proudícími z východu. Monarchie rakouská jest dle autora nejen »evropskou nezbytností«, nýbrž i schopná života, poněvadž jest nejlepší možnou politickou organisací území daného jí přírodou.

*

Otázkou myšlenkového podkladu a vývoje k ústavám konstitučním zabývá se přehledná a jasná knížka *Hanse Maiera* »Die geschichtlichen Grundlagen der konstitutionellen Theorie«. Ve dvou částech, z nichž první jedná o pramenech konstituční teorie, druhá o jejím vybudování, ukazuje autor, jak se touto teorií a ústavami dle ní zbudovanými měla uskutečniti myšlenka, že vším ve státu jest lid, a že vše se musí také prováděti lidem (durch das Volk).

*

Profesor švédské university v Gotenburgu *Rudolf Kjellén* snaží se nalézti v úvaze nadepsané »Versuch eines natürlichen Systems der Staatsformen« takový systém forem státních, který by se více shodoval s přirozenými zákony řídícími život států. Dělení Aristotelovo na monarchii, aristokracii a demokracii jakožto státní tvary pravidelné, které se zvrhují opět v tyranii, ochlokracii nebo anarchickou demokracii, jest umělé, a není mezi státními formami takto vedle sebe postavenými ve skutečném životě států příčinné souvislosti, ani nelze je pokládati za skutečnou vývojovou cestu od jednoho k druhému. Také systém Macchiavellův monarchie-republika, kde vypadla již jedna státní forma, nevystačuje k vystižení skutečného životního procesu ve vývoji států a jejich zřízení. Zejména pro novou dobu tato formule již nepostačuje. Pozorováním vývoje i bližším přihlédnutím k poměrům nynějších států dochází Kjellén k těmto typům: A absolutismus (Rusko před 1905), B konstituční monarchie (typ pruský), C parlamentární monarchie (Anglie), D parlamentární republika (Francie), E řiditelská republika (Švýcary). Vyznačíme-li monarchický princip černým a princip lidové vlády úplně bílým kruhem, vidíme, že princip první úplně ovládá typ A (černý kruh), oba principy mají rovnováhu v monarchii konstituční (černý a bílý kruh vedle sebe, typ B), v parlamentární monarchii (typ C) zmenšuje se již princip

monarchický, takže ji možno vyznačiti velkým bílým kruhem, k němuž přiléhá malý kruh černý; toto mizení monarchického principu pokračuje v parlamentární republice, kde presidentství jest jeho nepatrným zbytkem (typ D, nepatrný černý kruh uvnitř velkého bílého), až konečně úplně ustupuje monarchický živel principu lidovému v republice, v jejímž čele stojí direktor (úplně bílý kruh, typ E). Tři poslední typy jsou příbuzné tím, že v nich má převahu moc lidu ve vládní moci; proto je shrnuje Kjellén pod společný název demokracie. Takto vzniklé schema tří forem státních zkoumá autor na skutečných poměrech a dochází k tomu, že vývojovou řadu nutno doplniti ještě jiným typem. Demokracií se totiž řada neuzavírá. Pocit nejistoty vzrůstající v zařízeních čistě demokratických vede konečně k tomu, že se svěřuje řízení veřejných záležitostí jednotlivci, aniž by se však měnila psaná ústava. Tím vzniká ovšem pro tuto vůdčí hlavu velmi volné pole rozmnožiti vlastní moc, když není tu pevně stanovených hranic, které by moc tuto mezi národ a náčelníka správy státní určitým způsobem dělily. Typ tento nazývá Kjellén principátem a tvrdí, že přežilé republiky touto formou přecházejí k monokracii, v níž z principátu stane se cesarismus, jakmile svobody lidu s rostoucí mocí principa klesnou k úplné bezmocnosti, třebas by na papíře dosud trvaly. Když i tato forma zjevně odpadne, to jest když se otevřeně zruší ústavní svobody a panovník vystupuje svým vlastním jménem a svou vlastní mocí, stává se z cesarismu autokracie. Odtud pak jde přirozený koloběh dále tím směrem, že z autokracie přežitím se stává útvar konstituční, a státy konstituční přecházejí pak v parlamentární a dále touto cestou v republiky, načež se opakuje naznačený již koloběh. Tedy republika, principát, cesarismus, autokracie, konstituce, parlamentarismus a opět republika a tak dále již uvedenou řadou. To pokládá Kjellén za přirozený postup, to jest postup řízený přirozeným vývojovým zákonem, a věstí také, že tímto způsobem budou se vyvíjeti a měniti dnešní státní formy evropské.

*

Měli jsme již příležitost poukázati k tomu, že rakouská ústava z r. 1867 vykazuje tak citelné mezery, že věci právě významu kromobyčejného ponechává neupraveny, nebo lépe řečeno pomíjí mlčením. Byla již zmínka o tom (na str. 134, roč. XXIII. Naší Doby), že celé dynastické právo není ústavou touto rozřešeno, a dnes budeme opět viděti, že jest naprostý nedostatek předpisů o ministerské radě a úřadu rakouského předsedy ministerstva. Otázkou postavení tohoto nejvyššího úředníka této říše zabývá se článek pražského spisovatele *Hanse A. Krause* »Die Stellung des Ministerpräsidenten nach österreichischem Rechte«, jenž jest nad to zajímavým pro upřímné a otevřené ústavní cítění autorovo.

Poněvadž ústava z roku 1867 neobsahuje vůbec předpisů o úřadu předsedy ministerstva (zmínka o něm jest pouze v příloze k zákonu z 15. dubna 1873 č. 47 ř. z. o platech státních úředníků), nalezl známý, zemřelý již učitel státního práva Jellinek východisko tak, že vedle práva psaného konstruoval ještě nepsané právo, které nazývá disposi-

tivním. Autor pak tohoto pojednání pomáhá si tím, že snaží se naprostou mezeru doplniti staršími předpisy. Jest to hlavně nejvyšší rozhodnutí ze 17. března 1848 o utvoření zodpovědné ministerské rady, kabinetní list z 20. srpna 1851 a cis. patent ze 13. dubna 1851, jejichž dnešní platnost není tak zcela nepochybná.

K sporným otázkám, jež autor snaží se rozřešiti, náleží především otázka jmenování ministerského předsedy. Jest zapotřebí, aby tento akt byl kontrasignován, t. j. spolupodepsán zodpovědným ministrem? Ze všech případů do roku 1911 zběhlých při osmi tato kontrasignace schází. Poněvadž zde jde nesporně o vládní akt panovníkův, jest kontrasignaci zde pokládati za ústavně nutnou. Rovněž tak jest přisvědčiti autorovi, že není ústavním, děje-li se na př. jmenování členů a presidenta nejvyššího účetního dvoru nebo udělování milostí bez spolupodpisu zodpovědného ministra. »Vždyť smysl ministerské zodpovědnosti záleží právě v tom, že státní občané mají býti zodpovědností ministrů chráněni proti možným neústavním činům hlavy státu«, jak praví Kraus.

Jinou otázkou jest, jakým způsobem by mohl býti úřad předsedy ministerstva zrušen. Vždyť by se mohlo snadno státi na př., že by se úřad tento odstranil, a panovník sám nebo jeho zástupce převzal předsednictví v ministerské radě. Z příkladu tohoto vysvitne ihned důležitost otázky. Kraus jest proti praxi zachovávané toho názoru, že zřízení nového ministerstva náleží do působnosti parlamentu, pročež platí dle něho totéž i pro zrušení úřadu ministra a ovšem i ministrpresidenta.

Konečně jest důležito, zda jest dle ústavy přípustno, aby ministerský předseda měl současně i úřad některého odborového ministra. Uherská ústava to výslovně připouští. Rakouská ústava, jak již bylo řečeno, neobsahuje vůbec ustanovení o ministerském předsedovi, neřeší tudíž také ani této otázky. Z toho však, že jest v Rakousku zaveden systém t. zv. odborový (Ressortsystem), vyvozuje Kraus, že by bylo správným a důsledným, aby v čele každého z těchto odborů stál zvláštní ministr jako zodpovědná jeho hlava. Hromadění odborů v jedné ruce poskytuje vládě možnost měniti ve svůj prospěch poměr hlasů v ministerské radě nebo může vésti k vážnému zanedbání zájmů nebo skupiny zájmů, jež pokládány za tak význačné, že byl právě pro jejich zastávání utvořen zvláštní odbor.

Mezery tyto a možnost využiti jich proti duchu ústavy dokazuje, jak praví autor, že není možno popírati nezměrnou cenu úplné státní ústavy psané a přednost její před měnivým právem obyčejovým.

*

Ke spiskům zabývajícím se problémem Rakouska přispěli doktoři *Ottmann* a *Kobler* novou knížkou, nesoucí název »Völkerfrühling in Österreich«. Autoři vidí novou dobu pro tuto říši v tom, že všichni národové bezvýhradně uposlechli volání do zbraně při všeobecné mobilisaci a tím se postavili za říši. Toto solidární vystoupení a působení všech národů (solidarisches Zusammenwirken) jest také hlavní myšlenkou úvah jmenovaných autorů.

Nejprve zabývají se otázkou poměru národů v říši obývajících navzájem a k státu. Staví se zde proti takovému zdůvodňování Rakouska,

dle něhož by bylo jeho úkolem jednotlivé národy udržovati (zu erhalten), nýbrž přikládají mu úkol dále jdoucí: stát národy tyto udržuje proto, aby umožnil jejich spojení (um diese bestimmte Gemeinschaft der Völker zu ermöglichen). Proto také nespočívá význam Rakouska v jeho vnějším rozpětí, nýbrž v působení uvnitř. »Na jeho půdě má povstati první nadnárodní (übernationale) jednota, aby byla vzorem Evropě k utvoření jednoty mezistátní (überstaatlichen Gemeinschaft).« Aby pak jednota za války utvořená potrvala i za míru, navrhují Ottmann a Kobler zařízení, která by podporovala a udržovala vzájemnost a poznání národů rakouských. Hlavním pojítkem byl by »onen živel, který jako fluidum všechno prostupuje a při tom přece jen jest stále popírán: německá řeč. Tato německá řeč bude se sama vnucovati národům naší monarchie jako čistě praktický prostředek dorozumívací (jako v armádě). Tuto skutečnost tak prostou a jasnou popírati, znamenalo by býti malicherným, provinciálně šovinistickým«. »Jakmile ztratí neněmečtí národové strach před strašidlem německé řeči, pochopí znenáhla také, že jest prospěšno podříditi se celostátní myšlence.« Jako jeden z prostředků doporučuje se používání státních úředníků v celém území říše bez omezení na hranice jedné země korunní.

V části, jež dále následuje, jednají oba autoři o poměru státu k národu (ve smyslu celku obyvatel obývajících ve státě). Zajímavo jest zde pouze, že autoři tu nežádají, jak dnes jest v německé literatuře téměř všeobecné, reformy shora, nýbrž přejí si na př., aby parlament byl ozdraven novým jednacím řádem, který by si však sám dal. Mimo to zmínky zasluhuje, že žádají též zavedení jednoroční služební povinnosti žen, kterou by se vytvořila druhá armáda, sloužící výhradně sociálním úkolům, vedle mužské armády ve zbraních. Aby bylo docíleno větší účasti lidu na životě státním, má nastati větší jasnost a zjednodušení ve všech politických počinech a lidu dostati se více spolurozhodování.

Pojednávajíce o vzájemném poměru státních orgánů, kladou autoři za vzor organisaci vojenskou, při čemž za hlavní její přednost pokládají její pyramidální zřízení, jež vylučuje každý dualismus a jest tedy jednotné. Hlavní překážkou správy státní jest dle autorů její dvojakost, rozdělení mezi orgány státní a samosprávu (Zweiteilung zwischen Stadt und Staat). Doporučují-li autoři dále, aby smysl pro stát jako celek vzbudován byl v jednotlivcích tím způsobem, že by jejich sil bylo všestranně využito (»bude-li na př. architekta, jenž jest stavebním znalcem, po druhé použito jako porotce, po třetí jako vojáka, pak jako otce chudých, nebo pak opět jako člena okresního zastupitelstva . . .«), jest to snad prostředek přece jen poněkud pochybný a považlivý.

Naproti tomu jsou v části nadepsané »Der Staat und die Einzelnen und deren Verhältnis zu einander« (stát a jednotlivci a vzájemný jejich poměr) projeveny názory a návrhy, z nichž některé jsou velmi sympatické. Válkou postoupila ku předu myšlenka společenská (Gemeinschaftsidee), individualismus byl zatlačen. Autoři očekávají, že stát (stát ve smyslu všeobecném) vyjde z této války posílen, a sice neobyčejně posílen, a jeho zasahování do nejvlastnějšího okruhu života jednotliv-

cova stane se rozhodně častějším, i dále jdoucím, než tomu bylo před válkou. (Očekávání toto lze jistě potvrditi pro dobu bezprostředně válce následující; zda proroctví autorů bude stejnou měrou platiti i pro dobu pozdější, či zda nevyvolá tato přílišná moc státu spíše jiné názory, o tom nelze se nyní šířiti.) Vyrovnání pak mezi touto přemocí státu a mezi jednotlivcem nedovedou si důsledně autoři představiti jinak, než že přejímají myšlenku, kterou vyslovil *Heyde* ve spisku »Krieg und Individualismus«: nejúplnější oddanost nebo přilnutí k státu znamená zároveň nejúplnější rozvoj vlastní osobnosti (»die vollkommenste Hingabe an den Staat zugleich die vollkommenste Selbstentwicklung in sich schliesst«). Tedy vlastně úplné splynutí jednotlivce se státem!

A nyní návrhy autorů na úpravu poměrů a vztahů státu k státním občanům v jednotlivých stránkách života! Především žádá se tu co nejrozsáhlejší péče sociální. V životě rodinném požaduje se rozlučitelnost manželství. Důvody pro to jsou známé a mnohokráte opakované. V činnosti hospodářské požaduje se živnostenská svoboda, aby každá síla ve státu měla možnost se uplatniti. Dále se vyslovuje přítomný spisek pro volnost projevu smýšlení. Úcta jednotlivce ke státu předpokládá též úctu státu před osobností jednotlivcovou. Autoři velebí civilní soudní řád, v němž myšlenka tato dochází svého uskutečnění v zásadě ústnosti a veřejnosti řízení. Tato zásada má význam nejen procesní, nýbrž i státoobčanský. Občan tu předstupuje bezprostředně před státní autoritu a přednáší svou záležitost nikoliv jako prosící (als Bittsteller), nýbrž jako požadující (als Fordernder). Úcta k osobnosti jednotlivcově bude vyžadovati též, aby zasahování státu do osobní svobody jednotlivcovy bylo omezeno na míru co nejmenší. Důsledkem všeobecné branné povinnosti musí býti naprostá svoboda stěhování. Jako musil za války každý muž z rozkazu státu brániti i ten nejodlehlejší kout říše, musí mu býti i v míru volným a přístupným bez výhrady celé území mocnářství. Nadmíru zajímavé jsou vývody tohoto spisku o zločinnosti jednotlivcově a dvojakosti státní morálky. Nelze je však zde uváděti. Trest smrti pokládá se za nepřípustný: »s myšlenkou lidského společenství (Gemeinschaftsidee), jejíž rozkvět očekáváme jako důsledek války, jest trest smrti dle našeho mínění neméně nesrovnatelný, jako s důstojností, kterou lidská osobnost projevila v této nejhroznější ze všech zkoušek.« Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Noční práce v pekařské živnosti v Uhrách a v Rakousku. — Zvýšení vyživovacích příspěvků. — Nemocenská pokladna v Brně za rok 1915. — Císařské nařízení o bratrských pokladnách. — Statistika hospodářství v domácnostech za duben 1916.

Nařízením uherského ministerstva ze dne 24. června 1916 zakazuje se noční práce v živnosti pekařské; denní čas se počítá od šesté hodiny ráno do šesté hodiny večer. Nařízení se týká všech odvětví pekařských,

ale také hostinců, výčepů, kaváren a jiných podniků, které pro svůj kruh konsumentů samy vyrábějí pečivo. Zákaz se nevztahuje na výrobu pečiva pro příslušníky vlastní domácnosti. Živnostenské úřady druhé stolice mohou dovoliti místní výjimky, ale ani pak nesmí se ranní práce počíti před pátou hodinou, a dvanáctihodinová pracovní doba musí býti dodržena. Ministerstvo vnitra má právo připustiti odchylky od této zásady, jen jde-li o zájem veřejný, najmě o potřebu vojenskou.

Po uherském případě došlo i v Rakousku k řešení otázky noční práce v pekařských živnostech. Je jistě ironie osudu, že se teprve za války dospělo k přesvědčení o oprávněnosti tohoto starého dělnického požadavku. Dne 12. srpna se konala za předsednictví ministra obchodu anketa zaměstnavatelů, dělníků a sociálně-politických odborníků. Ministr Dr. Spitzmüller zdůraznil, že se dnes vláda dívá na sociálně-politické otázky s jiného hlediska než tomu bylo dříve. V diskusi se objevilo, že má noční práce mezi zaměstnavateli ještě velmi mnoho přívržencův; také kolidující zájmy malovýrobců a velkovýrobců se ostře střetly. Posléze vyzněla anketa přece pro zrušení noční práce, začež zástupci dělnictva učinili některé ústupky v otázce přípravných prací. Kdežto většina zástupců zaměstnavatelských smiřovala se s reformou jen v naději, že se zákaz bude týkati jen válečné doby, zástupci vlády trvali na mínění, že tato sociální reforma musí míti ráz trvalý a válku přežít. Jest pozoruhodno, že se v podobné anketě německé ze 70.000 mistrů pekařských vyslovilo 66.000 pro zrušení noční práce a jen 4000 proti. Jak se zdá, nevyznačují se zaměstnavatelé této kategorie za hranicemi takovou měrou »svatého egoismu« jako pekařští zaměstnavatelé u nás.

*

Vyživovací příspěvky rodinám mobilisovaných občanů byly vyměřeny zákonem z roku 1912 podle tehdejších drahotních poměrů, a v poměrech dnešních se vyjímají jako anachronism. Zákon sice připouští, ba přímo doporučuje úpravu vyživovacího příspěvku podle příslušného drahotního stavu, posud však nedošlo k základní změně v této otázce, nýbrž jen k nesmělým doplňkům. Nařízením z 13. května 1916 se zvyšuje o padesát procent vyživovací příspěvek dětí mladších osmi let — s určitými výhradami — a rozhodnutími správního soudu se zavádí trochu liberálnější prakse v některých bodech, které okresní vyživovací komise vykládají zpravidla co možno úzkoprse. Ale to samo ještě nestačí. Celkové zvýšení vyživovacího příspěvku je z předních sociálních nutností našich dní, a s nastávající zimou vzrůstá opět její aktuálnost. Není bez významu, že svaz německých poslanců zdůraznil důležitost tohoto požadavku v oficiální resoluci.

*

Největší nemocenská pokladna na Moravě, »Všeobecná dělnická nemocenská pokladna v Brně«, předložila v srpnu bilanci svého hospodářství za předešlý rok. Pokladna měla koncem roku 27.158 členů (t. j. o 4455 méně než koncem r. 1914), z toho 13.693 muže a 13.465 žen, tedy poměr 50 : 50, kdežto ještě roku 1913 byl poměr 60 : 40 ve pro-

spěch mužů. Účetní závěrka nemocenského fondu zaznamenává příjem K 944.404·35 (— K 9300·44 vůči roku 1914), vydání K 852.533·55 (— K 27.503·34). Přebytek nemocenského fondu činí K 91.870·80. V rubrice vydání činí výkony pokladní vůči členstvu K 676.026—, výlohy správní K 137.527·61. Mimořádný podpůrný fond byl pasivní: příjmy K 30.805·65, vydání K 43.024·57. Jmění fondu činilo koncem roku K 11.553·31. Jmění fondu rekonvalescentního činilo K 118.456—, úhrnné jmění všech fondů pak K 752.064·50. Od založení pokladny (r. 1869) činily příjmy K 18,226.670·83, vydání pak K 17,474.606·33. Z přištích podniků pokladny sluší uvésti rekonvalescentní kolonii v Novém Liskovci, která bude prozatím částečně propůjčena účelům válečné péče. Aby členové, odešlí za vojenskou povinností, neztratili nároků 40týdenní, resp. 52týdenní podpory, rozhodlo představenstvo, že členům, kteří před narukováním měli již nárok na 20týdenní podporu, bude přiznán nárok na podporu shora uvedenou, zaplatí-li, třeba na splátky, aspoň 30% příslušných příspěvků, kdežto pokladna sama zaplatí zbývajících 70% z mimořádného fondu. Představenstvo pokladny se netají obavou, že bilance za letošní rok nedopadne již tak příznivě.

*

Císařským nařízením z 15. září 1916 bylo zaručeno členům bratrských pokladen, kteří nastoupili vojenskou službu nebo byli povoláni k osobním úkonům podle zákona o válečných úkonech nebo byli nepřítelem zajati nebo odvedeni jako rukojmí, zachování členských práv v bratrských pokladnách po dobu, po kterou trvá právě uvedený poměr a po dobu dalších čtyř měsíců po jeho ukončení. Členům bratrských pokladen, kteří se stali za vykonávání služby vojenské nebo následkem jejího vykonávání neschopnými výdělku, přiznává císařské nařízení roční provisi 200 K, nemají-li podle stanov nároku na provisi vyšší. Vdovám a sirotkům po členech, kteří zemřeli vykonávajíce vojenskou službu, přiznává se takový důchod vdovský a sirotčí, na jaký by jim příslušel nárok, kdyby člen byl zemřel toho dne, kdy se dostal do poměru shora uvedeného. Zvýšené náklady na tyto provise budou hradit podnikatelé sami ve formě anuit po dobu 25 let, případně po dobu kratší, když se dá očekávat, že v dolech tak dlouho pracováno nebude. Stanovy některých bratrských pokladen obsahují zásady, že majitel dolu je povinen nahraditi pokladně škodu, která by vznikla tím, že by byl do podniku přijat dělník méně schopný. Tato zásada se císařským nařízením nyní ruší, pokud jde o dělníky, jejichž výdělková schopnost byla oslabena válečnou službou. Tím se umožňuje přijímati válečné invalidy do důlních zařízení.

*

V předešlém ročníku jsme se zmínili, jakou důležitost má v sociologické praksi spolehlivá statistika hospodářství v domácnostech. Kdežto v Rakousku je posud toto odvětví v začátcích, v Německu se jím již dospělo k pozoruhodným sociálním zkušenostem. Koncem září prošla německým socialistickým tiskem statistická tabulka o domácím hospodářství 227 rodin z deseti německých velkoměst. Statistika se týká měsíce dubna.

Celkové vydání těchto 227 rodin činilo měsíčně průměrně M 83·40 (K 107·08) na osobu. Toto celkové vydání se skládá z těchto položek:

	Na osobu M	V procentech
Potraviny	39·27	46·92
Nájemné	10·15	12·20
Oblek, obuv	8·58	10·31
Daně	2·59	3·21
Otop, světlo	2·70	3·24
Prádlo, domácí náčiní	2·66	3·19
Knihy, noviny	1·18	1·41
Lékař, lékárna	1·37	1·64
Jízdné	1·34	1·60
Pojištění, spolkové příspěvky	4·43	5·30
Podpory a různá vydání	9·13	10·98
Úhrnem	83·40	100·00

Vydání na potraviny, nájemné a oděv činí sama skoro 70%. Při tom nejde tentokrát o rodiny dělnické, nýbrž o zaměstnance s měsíčním příjmem od 100 do 500 marek, tedy střední stav. Statistika dělí se v dalších tabulkách oněch 227 rodin na pět kategorií:

A) 67 rodin s měsíčním příjmem marek 100—200
B) 72 » » » » » 200—300
C) 63 » » » » » 300—400
D) 13 » » » » » 400—500
E) 12 » » » » » přes 500

Srovnáme-li vydání za potraviny v dubnu 1916 s dubnem 1914, naskýtá se tato tabulka:

Za osobu bylo vydáno na potraviny měsíčně marek

v rodinách	A	B	C	D	E
v dubnu 1916	30·40	34·99	36·91	44·74	45·94
v dubnu 1914	17·38	19·55	19·65	22·79	25·08

V rodině čítající pět členů bylo vydáno na potraviny měsíčně úhrnem

Kategorie	1914 M	1916 M	Zvýšení činí %
A)	86·90	152·—	75
B)	97·75	174·95	79
C)	98·25	184·55	88
D)	113·95	223·70	96
E)	120·40	229·70	90

Vydání za potraviny stouplo tedy nejméně o tři čtvrtiny, v kategorii čtvrté dokonce skoro o sto procent. Statistika vydání za oblek a obuv předloni a letos rovněž vede k výsledkům, jež stojí za úvahu. Většina rodin, jejichž hospodářství je tu podáno, doplácí na zvýšená vydání z úspor z lepších časů, není-li pak jich, z půjček. Nebýt příkladné disciplinovanosti a organisačního talentu, jenž charakterisuje německý národ v této válce, nebylo by snadno řešiti poměr mezi zvýšením vydání a ne-

postačujícím zvýšením příjmů. Statistika sice platí pro Německo. Ale i mimo hranice německé je nutno čerpati z ní poučení, že sebe menším zdražením kteréhokoli předmětu životní potřeby stává se situace dělnictva a úřednických vrstev povážlivější. Veřejná ochrana před libovolným zdražováním se teprve po takovýchto statistických číslicích jeví jako důležitý celostátní zájem. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Soustřeďovací snahy v českém učitelstvu v Čechách. — Návrhy na soustředění. — Činnost Dědictví Komenského v době válečné. — Svaz německo-rakouského učitelstva pro reformu předběžného vzdělávání učitelstva. — Mravně náboženská výchova dětí bezkonfesijních rodičů ve školách národních.

Souběžně se soustřeďovacími snahami politickými kráčejí u nás v Čechách v době válečné snahy po stavovském soustředění národního učitelstva. České učitelstvo v království podává v nynějším století neutěšený obraz stavovské roztříštěnosti. Silný náběh ke stavovskému soustředění v mohutné jednotné organisaci v posledních letech minulého století byl vlivem neutěšených vnitřních poměrů učitelských záhy zaražen. Po kratší době organického skládání stavovských složek nastal neblahý rozklad.

Sotva se učitelstvo v základních stavovských požadavcích týkajících se předpravného vzdělávání, občanských práv a hmotného postavení shodlo, sotva počalo pro tyto oprávněné požadavky účinně manifestovati, vržena byla v jednotící se stav jablka sporů. Rozklad počal sporem pražského a okolního učitelstva, jež obviněno pověstným tajným důvěrným sdělením ze separatistických snah, vystoupilo z organisace. Současně ožila dříve již založená Jednota učitelstva měšťanských škol a zorganisovala v sobě převážnou většinu mužského učitelstva měšťanských škol. Následovalo přísnější se odloučení učitelek od stavovského tělesa organisačního a soustředění jich ve zvláštní Jednotě. V té měly s počátku místo také učitelky industriální a pěstounky škol mateřských. Pokračující rozklad oddělil však i tyto pohlavně organické složky od sebe. Založením Svazu městského učitelstva, který měl býti protiváhou snah po hájení stavu učitelstva venkovských škol a organisovati v sobě chtěl veškeré učitelstvo městské, rozklad vyvrcholil.

V těžkých dobách tvrdého zápasu o hmotné povznesení stavovské pociťovalo se však, že ve vzniklé stavovské roztříštěnosti je slabost. Hledala se jednotící půda, a v dobách vleklé práce návrhu zákona o učitelských platech ve školské komisi zemského sněmu našla se v permanentních výborech, v nichž měly jednotlivé organisace učitelské zastoupení. Při společné práci, při společných zdarech i nezdarech protivy jednotlivých organisací se setřely, vůdcové učitelstva se sblížili a spřátelili, a když v nynější době velikých dějů válečných projevily se v našem národě mocné snahy po politickém soustředění, nebylo nic přirozenějšího,

šího, než že našly ozvuk i v českém národním učitelstvu, projevujícím touhu po tužším sjednocení stavovském.

Jak provésti však žádoucí jednotu? O tom se dnes uvažuje jak v ústředích jednotlivých organisací stavovských, tak v okresních jednotách a krajinských spolcích, tak ve stavovském tisku, pokud v době válečné nezastavil svoje vycházení. Namnoze se již i hlasovalo o navržených třech formách budoucí jednoty stavovské.

První návrh podaný starosty Zemského ústř. spolku a Jednoty učitelstva měšť. škol sleduje poměrně nejtužší formu jednotné organisace. K hájení a propagaci školských a stavovských zájmů má se dle nich všechno učitelstvo národní v každém školním okresu spojiti v jednotu okresní, má dále vytvořiti zřízení župní a sloučiti se tak v jedinou organisaci českého učitelstva v království. Speciální hájení zájmů jednotlivých kategorií stavovských mají převzíti v každé jednotě okresní, župní i v ústředí čtyři zvolené odbory: 1. odbor mužského učitelstva škol obecných, 2. odbor mužského učitelstva škol měšťanských, 3. odbor učitelek literních a 4. odbor učitelek ženských ručních prací. Projednávání zvláštních zájmů má býti zůstaveno výhradně uvedeným odborům jako sborům samosprávným. Sborovému jednání vyhrazuje návrh pouze zájmy, jež jsou všemu učitelstvu společné. Tímto způsobem chtějí navrhovatelé dociliti, že v otázkách týkajících se jednotlivých skupin učitelských nebude nijakého majorisování.

Uvedený návrh provádí opravdové sjednocení v jediném spolku, předpokládá rozpuštění všech dosavadních organisací, jednotné financování atd. Druhý návrh, jehož autorem je bývalý starosta Zemsk. ústř. spolku Jos. Černý, vychází patrně se stanoviska, že by se dosavadní skupiny organisační těžko vzdávaly existence vytvořených jednotlivých spolků, majících své historie, tradice i skutečné zásluhy o povznášení svého členstva v tom neb onom směru. Žádá proto utvoření zvláštního svazu posavadních organisací bez jich rozpuštění. Chce tedy zachování dosavadních organisací a spojení jich ve Svaz, do něhož by jednotlivé organisace vysílaly své delegáty.

Třetí návrh konečně žádá úplné zachování organisací dosavadních a spojení jich ve »Volný svaz« k řešení jen společných zájmů. Předsedou má býti postupně vždy jeden předseda z jednotlivých organisací. Placení všech činovníků organisacemi delegovaných bude míti na starosti jednotlivá organisace. Svaz nesmí podnikati ničeho, proti čemu by podala některá z organisací do 14 dnů svého veta. Zastoupení všech organisací ve »Volném svazu« bude početně stejné.

To jsou v jádře návrhy, jež jsou tohoto času v ohni spolkových i časopiseckých rozhovorů, a o nichž již ve mnohých jednotách se provedlo hlasování. Je řada okresních jednot, jež se vyslovila pro návrh první, směřující k jednotě poměrně nejtužší. Mnohým se zamlouvá návrh druhý, který vychází z potíží, jež se provedení návrhu prvního stavějí v cestu, a zdá se býti provedení v nynější době bližší jako přechodný návrh k tužší jednotě. Než ani návrh třetí není bez přívržencŭ. Přímo se proň vyslovila Zemská ústř. jednota učitelek, jež chce útvar, který by

nepoškozoval dosavadní organisace a která, dávajíc se na věc s hlediska ženské otázky, prohlásila, že české učitelky »stojí mnohem blíže celkovému jednotnému splynutí žen než spojení ve společnou organisaci učitelskou, od níž je dělí dosud velmi mnoho separátních zájmů«. Také pražský krajinský odbor Jednoty učitelstva měšť. škol odmítl prudce každý návrh na rozchod nynějších útvarů organisačních a splynutí v útvar společný.

Dnes nelze ještě říci, k čemu sjednocovací snahy učitelstva národních škol v Čechách dospějí. Mnoho záviseti bude na jednotlivcích, již sjednocování provádějí. Bylo by s výhodou, kdyby to byli mužové, v dosavadních stavovských sporech nezúčastnění, stranicky nezaujatí. Najde je v nynější době učitelstvo?[1]

*

Dědictví Komenského, literární sdružení učitelstva československého, plní i v poměrech, jež válečná doba přinesla, svoje poslání, záležející v podstatě v podávání duchovního chleba vezdejšího. Nevydává sice v této době svoje »Pedagogické rozhledy«, poučující je obsáhle o všech oborech pedagogiky a příbuzných věd pomocných, ale svými ostatními publikacemi snaží se udržovati je na výši doby. V posledním svém správním roce vydalo dobrý informační spis dra. E. Dickhoffa »Opravné snahy ve školském zdravotnictví a počátečném vyučování«, mládeži k vánocům presentovalo levné vydání nových »Říhových pohádek« s černými ilustracemi od Art. Scheinera. Nezapomnělo ani na umělecky vypravenou knihu a předložilo v tomto směru veřejnosti Nerudovu »Štědrovečerní romanci« s rozkošnými ilustracemi a výpravou knihy od Ad. Kašpara. Ve zvláštních výtiscích rozhodilo přednášku prof. Drtiny »Hus a lidstvo« a Jar. Filipiho »Linoleové tisky«. Připravilo a vydalo za účelem popularisace vědomostí vychovatelských rozšířené vydání přednáškového souboru »Rodina, škola a společnost« od Jos. Černého a V. díl Fr. Krejčího »Základů psychologie«, nejobsáhlejšího to psychologického díla českého. Dokončilo XVI. ročník České mysli a připojilo k němu rejstřík všech 15 ročníků, poučující veřejnost o bohatství této jediné filosofické revue české.

Jednatelská zpráva D. K. za poslední rok správně připomíná, že nejpodstatnějším momentem sjednocovacího úsilí českého učitelstva je sjednocování ideové, myšlenkové, kulturní. K tomu by vedla cesta, kdyby se všechno učitelstvo soustředilo na společném odborném věstníku, t. j. »Pedagogických rozhledech«. Doba poválečná bohdá dokončí v tomto směru kroky sdružení, jež byly učiněny již před válkou.

Po vnější stránce vzrostl počet členstva Dědictví Komenského ze 3519 na konci roku 1914 na 3535. Poměrně nejméně jsou zastoupeny v tomto počtu učitelky počtem 224 členů, profesoři (76) a inspektoři (18). Pokladní účet spolkový vykazuje 45.170·80 K příjmů a vydání. Veškeré jmění Dědictví Komenského čítá koncem roku 1915 K 52.852·44. Na III. a IV. válečnou půjčku upsáno z něho 4000 K.

*

[1] Psáno v červenci. Dnes jsou již známy výsledky hlasování o návrzích. Pro první vyslovila se velká většina učitelstva. — P. p.

Ústřední výbor »Svazu německo-rakouského učitelstva« usnesl se 20. dubna o těchto zásadách pro zreformování výchovy učitelstva: I. Žádá vysokoškolského vzdělání učitelstva s předběžným středoškolským vzděláním na zvláštním oddělení filosofické fakulty s praktickým školením na cvičné škole.

II. Zatímní okamžitá opatření: 1. ke vstupu do učitelského ústavu buď podmínkou dovršený 15. rok a obecné vzdělání z měšťanské nebo nižší střední školy; 2. učebný plán pokud se týče dosažení všeobecného vzdělání buď na učitelských ústavech roven plánu středních škol. Odborné vzdělání budiž vědecky prohloubeno. Absolvování učitelského ústavu stačiž k dalšímu vysokoškolskému studiu. Proto budiž i studijní doba na pedagogiích prodloužena na 5 let, vedle vyučovací řeči budiž pojata v učebný plán ještě jedna moderní světová řeč jako předmět povinný (vedle toho budiž poskytnuta možnost naučiti se i druhé zemské řeči), hře na klavír, varhany a zemědělským předmětům budiž vyučováno jako nepovinným, a pro výchovu učitelů na školách měšťanských buďtež zřízeny ze státních prostředků při universitách dvouleté kursy, a buďtež na nich také konány příslušné zkoušky dospělosti.

III. Stát nechť si uvědomí, že dle říšského školského zákona je jeho povinností obstarati výchovu učitelstva vlastními prostředky, a že je tudíž proti duchu zákona, jestliže obstarávána je stále víc a více ústavy soukromými.

Německé učitelstvo rakouské stylisuje tu po prvé určitěji své požadavky po vzdělání učitelstva národních škol na školách vysokých. Určitěji také podává plán přechodného vzdělávání na rozšířených učitelských ústavech. Učitelstvo československé má plány na reformu předběžného vzdělání podrobněji zpracované a promyšlené.

*

Otázka, zda děti bezkonfesijní mohou býti ve školách národních přidržovány k účasti na náboženském vyučování, zaměstnává po mnohá léta školní úřady a nejvyšší soudy říšské. Bezkonfesijní rodičové domáhají se všemi zákonitými prostředky toho, aby k náboženskému vyučování děti jejich nuceny nebyly. Dovolávají se při tom právem 14. článku zákl. státních zákonů, který zaručuje státním občanům plnou svobodu víry a svědomí, a 1. článku zákona z 25. května 1868, dle něhož manželské děti, pokud oba rodičové náležejí témuž vyznání, následují náboženství svých rodičů.

V dřívější době byla tato ustanovení vykládána i od správního soudního dvoru ve smyslu, že na manželské děti bezkonfesijních rodičů nemůže činiti nárok žádné náboženské vyznání. Později byl od školních úřadů 1. § zákona o školství národním vykládán tak, že i bezkonfesijní děti jsou povinny navštěvovati náboženské vyučování.

Poslední výklad je v posledních letech přijímán jak správním soudním dvorem, tak říšským soudem. Instance tyto trvají na stanovisku, že děti ve věku školou povinném mají býti vychovávány mravně-nábožensky, čehož možno dociliti hlavně vyučováním náboženství. Náboženství je dle přesvědčení uvedených soudních instancí pro všechny děti před-

mětem povinným. Proto také bezkonfesijní děti musí choditi do náboženských hodin, a musí jim po dobu jejich školní povinnosti určité vyznání býti určeno.

V tomto smyslu dostaly v poslední době všechny školní úřady a správy škol v Dolních Rakousích a ostatních zemích rakouských vyrozumění, vybízející, aby také děti bezkonfesijních rodičů byly ve škole přidržovány k náboženskému vyučování. Neue Freie Presse z 25. května pojednávajíc o této věci dovozuje, že »v platných zákonech nemá přidržování dětí k vyučování náboženství z á s a d n ě oprávnění. Bere-li se zřetel k judikatuře správního dvoru a říšského soudu, tedy vyplývá pro p r a x i, že pohrůžka potrestáním bezkonfesijnímu otci, který se zdráhá určiti náboženské vyznání svému dítěti, ve kterém by bylo vyučováno, není přípustná, protože takováto pohrůžka odporuje na každý způsob 14. článku zákl. státních zákonů«.

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Úbytek žactva na vysokých školách. — Další vzdělání akademiků vojáků. — Nová úprava studia cizinců na vysokých školách německých. — Nová stolice pedagogiky. — Ženy na školách vysokých. — Romány ze života akademického.

Úbytek žactva na vysokých školách našich způsobený světovou válkou neustále postupuje. Kdežto v letním semestru 1913 bylo na všech rakouských universitách zapsáno celkem 27.070 posluchačů (z čehož v jediné Vídni 8390), klesla hned v prvním roce války návštěva vídeňské university asi o 30%, pražské české asi o čtvrtinu. Dle poslední úřední statistiky, vykazující stav z 31. května 1916, zapsáno bylo všeho všudy již jen 9875, t. j. asi jen 36% počtu, který měly university rakouské r. 1913; při tom vídeňská universita měla již jen 3472, krakovská 1281 (r. 1913 měla 3198!), lvovská dokonce jen 1174 (proti 5186 z r. 1913!), do černovické, jež před válkou mívala přes 1300 posluchačů a jež ovšem otevřena byla na čas zase teprv v létě 1916, přihlásilo se dle posledního výkazu všeho všudy jen 183 posluchačů. Odečteme-li z celkového počtu zapsaných přes 2300 žen (z těch většina studovala na filosofické fakultě, na 840 bylo mediček a 46 žen hospitovalo na právnické fakultě), zbývá na mužské posluchače necelých 7600.

Příznivější jsou poměry na technikách. Sice i tu je pokles žactva někde velmi značný (ve Štyr. Hradci na př. z 295 na 80, na německé technice pražské ze 1497 na 848, ve Vídni z 1375 na 639), ale v celku proti 4101 posl. zapsanému v r. 1914—5 klesl počet v r. 1915—6 jen na 2128, tedy pouze asi o 48%; při tom je zajímavo, že česká technika, která ještě r. 1913 byla na druhém místě (za Vídní), je nyní v čele (1497 proti 1375).

V Německu dle všeho je pokles posluchačstva ještě větší, neboť dle zpráv odborných listů bylo již koncem prosince 1915 vojenskou

službou všeho druhu vázáno aspoň 80% posluchačstva (v Lipsku na př. ze 4386 zapsaných bylo na vojně 3213, v Mnichově z 6306 bylo na vojně 4466, v Greifswaldě z 1021 na vojně 844 atd.). Nejvíce jsou postiženy v Německu vysoké školy lesnické, ježto posluchači, přirozeně již znalí střelby a tělesně zdatní, odcházeli do pole snad do jednoho; proto mají býti lesnické akademie v Münden a ve Výmaru vůbec zavřeny (v této na př. v posledním semestru před válkou bylo všeho všudy 78 žáků, z nichž 30 bylo cizinců, hlavně Rusů).

Jaké jsou poměry na vysokých školách v zemích čtyřdohody, nelze dnes ovšem říci, ježto přímých zpráv není; zdá se však, že nejvíce stižena jest Italie, kde hned na počátku války s Rakouskem vysoké školy byly vůbec zavřeny. Rusko z příčin vojenských i politických poruštilo úplně universitu v Jurjevě, kde se před válkou smělo ještě na teologické fakultě (protestantské) učit německy, a později prý přeložilo celou tuto vysokou školu do Permu, tedy až na hranice Sibiře!

*

Jako další příznak války počínají se u nás i v Německu objevovati nařízení, jimiž se má upraviti další vzdělání akademiků, vázaných nyní službou vojenskou, po případě i vojenských invalidů. U nás úřední list ministerstva vyučování před nedávnem přinesl obšírný výnos o obchodních kursech pro invalidní důstojníky a poddůstojníky na školách obchodních, státních nebo právem veřejnosti opatřených; v Německu otevřela universita v Tubinkách již v loňském zimním semestru zvláštní kursy pro raněné mužstvo (Mannschaftskurse) jako druh a oddíl universitních extensí. Program byl co možná upraven časově: tak o vánočním týdnu 1915 přednášeno o občanské nauce, politických příčinách dnešní války, Rusku a východní otázce, k čemuž se pojila cvičení ve francouzské konversaci a ukázky vyobrazení ze světa antického v Malé Asii a z hvězdářství; po vánocích podobně čteno v pestré směsici o cizopasnících lidských, pedagogice, německém národním hospodářství za války, duševním životě dětí atd.

Již nyní se také v Německu v čas počíná uvažovati, jaká opatření vhodná bylo by učiniti, aby se příliš ve svém vzdělání a postupu neopozdili ti, kteří musili studia svá pro válku přerušiti (třeba tedy již na 3—4 semestry). Návrhy, které se sem tam objevily, aby takovým posluchačům sníženy byly požadavky při zkouškách, právem se zamítají, ježto život bude i po těchto absolventech žádati stejnou výkonnost a zodpovědnost jako po studentech nevojácích, a není proto vyloučeno, jak dobře kdosi řekl, že by dokonce lidé s takto sníženou aprobací nedocházeli míst, až vyprchá nadšení válečné, s druhé strany nutno přece se nějak postarati o náhradu za ztrátu času posluchačem vůbec nezaviněnou. Proto navrhuje Dr. Werner Mahrholz (ve článku: Die Ausbildung der akademischen Kriegsteilnehmer v Akademische Rundschau IV., 120 sl.), aby se intensitou práce nahradilo to, co bylo ztraceno na extensitě času a aby se pro takové posluchače upravila zvláštní repetitoria, jež by v úzkém styku s přednáškami konali mladí odborníci, připravující se k akademické vědecké dráze.

*

Již před válkou působil na některých vysokých školách německých značné obtíže příliš veliký počet cizinců; tak na př. ve šk. r. 1912—3 studovalo v Německu jen Rusů přes 2840, a již r. 1908 bylo přes 9% posluchačstva universitního vůbec původu ciziho. Podobně vzrůstal značně počet cizinců na technikách, takže jim v posledních letech vláda kladla již leckteré překážky, požadovala po nich tužší podmínky přijetí, místy počet cizinců dokonce kontigentovala (v Mnichově na př. smělo býti zapsáno jen nanejvýš 80 Bulharů, 32 Rumunů, 26 Řeků a 22 Srbové). Válka jen posílila odpor proti cizincům, jimž vytýkáno, že vědomostí v Německu nabytých hledí pak využiti proti zájmům německým; vskutku dle zpráv časopiseckých byla vydána nová direktiva o imatrikulaci cizích posluchačů, jichž počet odtud nesmí nikde přesahovati úhrnem 15%. Smějí býti přijímáni jen ti, kteří se vykáží náležitou vědeckou přípravou, analogickou přípravě studentů německých, a náležitou znalostí němčiny, jež se bude zjišťovati zvláštní úřední zkouškou; cizinec musí dále prokázati, že má prostředky k životu přiměřenému (standesgemäss) a musí mimo vyšší kolejné, které se mu nesečká, zaplatiti každý semestr poplatek 100 Mk.: učiněna dále budou opatření, aby v posluchárnách, laboratořích, vědeckých ústavech atd. zajištěna byla přednost posluchačům domácím, kterým jmenovitě při všech přednáškách s demonstracemi vyhrazeny odtud první čtyři řady lavic; konečně nařízeno, že ku klinickým cvičením připuštěni budou cizinci teprv od 5. semestru studií po předběžné zkoušce lékařské (tentamen physicum), že nemohou býti asistenty a famuly ve vědeckých ústavech, hlásí-li se o místa ta lidé domácí, a že nemohou ovšem míti aktivního ani pasivního práva volebního do výborů studentských sdružení. Budoucnost ukáže, budou-li se tato nařízení všude praktikovati se stejnou přísností.[1]

*

Potěšující úkaz jest, že v dobách válečných roste u nás i v Německu zájem o otázky výchovné. Novým dokladem toho jest dar Dr. Viléma Mertona ve Frankfurtě n. M., který v upomínku na svého

[1] Upozorňujeme tuto na časový a nejvýš výmluvný pasus z právě vydaného spisu W Schremmera, Die deutsche Schule auf deutscher Grundlage 1916, 12: »Tag und Nacht standen die deutschen Schultore offen. Alle Welt lief aus und ein. Besonders die deutsche Wissenschaft hegte zuweilen mehr als Liebe für alle Länder. Wir haben gelernt, wachsam zu sein. Wir werden den Fremden nicht mehr das Beste zeigen und wollen verstehen, die Tore zu schliessen. Das betrifft alle Schulen, öffentliche wie nicht öffentliche, besonders aber die deutschen Hoch- und Fachschulen. Unseren Verbündeten werden wir wie immer entgegenkommen, aber bei den andern muss es künftig heissen: Wo sind die Gegenleistungen? Das ist die beste Regelung des Ausländerwesens. Die Zeit der Gefühlsduseleien ist vorbei. Unser Idealismus darf nicht verloren gehen, aber auch nicht die harte Kenntnis der Wirklichkeit. Wir müssen die Kraft und Höhe unserer Schulen, besonders bei Abschliessung wirtschaftlicher Verträge, ausnützen. Haufenweise werden Ausländer nach dem Kriege in unsere Schulen kommen, nun ihnen der Krieg, da ihnen Kanonen, Luftschiffe, Unterseebote . . . zeigten, dasz unsere Wissenschaft und Technik an erster Stelle in der Welt stehen. Künftig kann es aber vor den Toren nur heissen: Halt! Hätten wir den Japanern gedroht, unsere Schulen für immer für sie zu schliessen, wir hätten Tsingtau vielleicht nicht verloren.«

ve Francii padlého syna, doktora filosofie, jenž vedle studií z dějin umění se zvláštní pozorností sledoval otázky lidového vzdělání, věnoval nově zřízené universitě tamější sumu 150.000 Mk. (později má býti doplněna na dvojnásobnou výši), aby z nadace té placen byl náklad na profesora pedagogiky, který by vedle vědomostí teoretických mohl se vykázati i jistou praktickou činností v oboru výchovy a mohl tak řešiti s prospěchem důležité úkoly, které se na školství dnes kladou po stránce sociální a národohospodářské. Prvním profesorem této »stolice PhDr. Adolfa Mertona« má býti jmenován školní rada frankfurtský a známý odborný spisovatel, Dr. Julius Ziehen, který již dosud na universitě frankfurtské přednášel o pedagogických otázkách.

*

Počet žen studujících na školách vysokých roste také v Německu úžasně a dosáhl dle posledního výkazu již 9% všeho posluchačstva (před rokem byl počet procent 7·45, před pěti lety ještě jen 4·4!). Převládá stále ještě počet filosofek, ale také mediček rychle přibývá; v celku poměr filosofek k medičkám byl r. 1912 76·81 : 21·85 (zbytek do 100% patřil jiným oborům), r. 1916 již 73·23 : 24·82. Filologii a historii studovalo 2393 (rok před tím 2000) žen, matematiku a vědy přírodní 847 (691), lékařství 1166 (944), zubní lékařství 74 (66), disciplíny státovědecké a národohospodářské 167 (123), práva 96 (62), lékárnictví 17 (16), evangelickou teologii 13 (12). Nejvíce žen studovalo v Berlíně (1224), nejméně v Giessenu (33).

*

V poslední době přibývá plodů beletristických, jichž látka vážena jest právě z ovzduší vysokoškolského. O české práci toho druhu, dívčím románku T. E. Tisovského Lidka Maříková, filosofka, referovaly naše časopisy celkem s uznáním, ač v něm živel specificky vysokoškolský je chabý a látka není zpracována bez sentimentality snad proto, že je určena pro dívky dospívající. V německé literatuře objevilo se v poslední době několik prací obsáhlých a hlubokých, které hledí podati obraz německého studenta a jeho ideových zápasů. Tak Maxe Dreyera Der deutsche Morgen líčí bývalý a dnes již téměř zapadlý život v německých sdruženích studentských, Adolfa Köstera Die lange Nacht má předmětem přerod plachého samotáře v nadšeného stoupence sociální demokracie, Ant. Fendricha Emil Himmelheber (vyšel r. 1915 již po druhé) podává obraz svobodomyslného docenta, který po mnohých oklikách najde pravé působiště ve venkovském ústavu výchovném, Karla Webera Es zog ein Bursch hinaus vážen jest již z ovzduší světové války a ukazuje, jak jejím vlivem vyvíjel se život německo-švýcarského studenta v Bernu. Nejvíce nás Čechy by mohl asi zajímati román Rudolfa Haase Mathias Triebl. Die Geschichte eines verbummelten Studenten (Leipzig, Staackmann), ježto je lokalisován v Praze a dojímavě probírá historii veselého a bezstarostného »věčného« medika, jenž teprv smrtí přítelovou je vyburcován k humanitní činnosti mezi lidem. »Das Werk selbst — praví o něm známý historik německého života studentského, prof. Dr. Pavel Ssymank — ist eine herrliche

Blüte in dem reichen Strausse der Prager Studentengeschichten, die eine durch Eigenart auffallende, wertvolle Gattung der Studentenromane bilden und wegen ihres slawischen Einschlages immer einen ganz besonderen Reiz ausüben.« Snad by proto román Haasův zasluhoval českého překladu. *Kd.*

LITERATURA.

Krásná.

Karel Šelepa, Pozdní vinobraní. (Přerod, K. Vinohrady, 1916, 2 K.) — F. V. Zdráhal, Na Golgathu znova. Zpěvy o Prometheovi. Verše. (Budějovice, K. Stieglmaier. 1915 a 1916. Po K 0·60.) — J. Šimánek, Oživlé mramory. (Praha. Kočí. 1916. K 1·50.) — J. Havlasa, Listy ze San Francisca. (K. Vinohrady. Přerod, K 2·—.) — F. Schiller, Loupežníci, přel. O. Fischer. (Praha, Kočí. K 3·60.)

Verše p. Šelepovy, které se roztoužily po plnosti života uvědomělého a neodříkavého (jmenovává se to dnes s oblibou životem pohanským), najdou někdy pro tyto myšlenky pěkný, plný výraz parnasistický. Ale básník spolu by se rád zahleděl ještě v jiný svět a jako slohový prostředek si oblíbil východní kulty i jich mystiku, ale jakoby tajemno byla už sama zmatenost, hledá a tápe. Úměrná a výrazově epigonská sloka mu nestačí, rozbíjí se, její forma i myšlenka jsou rozpolceny, výrazy včerejších škol a starý ráz i chod jazykový a rytmický sváří se v jeho básních (Panychida). A v tom míšení různých světů, výrazů i představ autor ještě k tomu ani nedovede zvážit vždy sílu nebo něhu slov (Erote králi). Těžké vůně východní, pohanská renovace života a křesťanský cit bojují tu nesloučeny, jako živelný a bezprostředný tu a tam verš je zasypán lavinou veršů strojených (Vstávej slunce), ba někdy i veršů nerytmických, které ve své volnosti nevhodně stojí vedle těch, které mají jakousi plnost a jsou s pochopením vykrojeny jako tyto (str. 43):

Být zlá a ješitná, toť los můj od věčnosti
tak jako krása má,
v svých očích zdvižených já nosím záři ctnosti,
již šlapu nohama.

Jak to? Nevyspělá sbírka, ač slibná. Práce, pozorování, soustředění třeba!

Je trudno nejen snad číst, nýbrž už i jen nahlédnout do veršů p. Zdráhalových. Snad bolest, jež je diktovala, byla skutečně příliš lidská a veliká, snad byla jí duše raněna v nejlepších citech, ale ideová nevyjasněnost, roztěkanost a představové blouznění, které odpovídají úplně dokonalé nepoetické bezformovosti, nedostatek výrazů, neschopnost drobnou i velkou myšlenku, jež potřebuje členitosti, podat plasticky, a zase nesouvislost postřehů, čemuž odpovídá slohová rozplizlost nebo absurdnost, jazykové zrůdnosti, nemožnosti a chyby, jako by básník vůbec jazyka neovládal, to vše, zdá se, svědčí, že tu neběží o bystré a hluboké zaujetí ideové, nýbrž že tyto verše jsou spíše psány

z důvodů jiných (osobních?) a chorým mozkem, který nemá vlády nad svými myšlenkami a představami, zaujat jsa hořem z jedné rány a jí sveden s jasné cesty životní. Škoda, protože obě ty laciné knížky jsou jen pátým a šestým svazkem z dvaceti dvou svazečků všech spisův autorových, že nebyly potlačeny, možná, že ostatní výběr by něco pro něho znamenal. Tyto svazky jakožto básně řadí se do literatury, která může býti příznačná pro autorovo myšlení a cítění, ale vycházeti nemá.

Nová knížka p. Šimánkova stojí za dřívějším jeho románkem. Autora láká mystika, avšak, zdá se, jeho vlastní schopnosti chodí spíše cestami jasného intelektu. Drobné kousky této sbírky proto mají rozběh, o němž nepoznáváš k čemu, jejich exotičnost, nejvlastnější to svět jejich, utápí se až v malichernostech, které nemají dost výrazných nebo odstínovaných barev, aby lákaly silněji aspoň jimi, snadno uběhnou buď v strojenost nebo ve vyježděné koleje, ba proto, že by rády oslňovaly svou existencí samotnou, hledajíce síly a záře výrazové, kupí odpory (76). A přece autor není bez rozhledu a erudice, jeho povídečky ukazují studium, takže, jsou-li jedny v koncepci nedomyšleny a snad i nedůsledny, jiné mají linii a jakous pevnější půdu pod svou stavbou (Perikleova smrt, Černý rytíř). V těch se také zjeví kus autorova nazírání životního, které je rozumové vyjasnění v protiintelektuálném kladu všeho volního (v Černém rytíři psychologie XVIII. stol.); a v tomto vědomém úsilí je cena jeho tvorby literární. Další pilná práce osvobodí jej snad z pout některých nejistot a uvede na cestu nejživotnějšího rozhledu.

Ze všech cestopisů, které poslední dobou p. Havlasa vydal, tyto americké dopisy jsou nejlepší. Autor pobyl dlouho v kouzelném městě západoamerickém a už samo tím, když prostě referuje, podává pro toho, kdo Ameriky nezná, řadu zajímavých poznatkův a znamenitých poučení. Vidíme z jeho fakt, jak v Novém světě na sebe narážejí nejhrubší požitkářství i prospěchářství a nejčistší idealism s krásnými ctnostmi občanskými i vědomím osobní svobody, nahlížíme poněkud do země extrémů, země chaotické neurovnanosti, z níž snad jednou vzejde společnost nové ohrodné a obrozující síly. Ale i tak přece autor dává spíše jen multa než multum. I podání věcí samo nás poučuje, že spisovatel svým postřehem nešel hluboko, neboť to, co nám praví, nemůžeme jen připsati žurnalistické lehkosti slohové. Věc totiž přirovnána k jiným úkazům vede nás nutně k pátrání po svých základech, příčinách, zdá se, že k nim vidíme, avšak, škoda, kniha ani jich nenaznačuje ani fakta nezhustila nebo neposkytla jich myslivému čtenáři v takovém rozměru a s tolika drobnostmi, aby mohl souditi bezpečněji. Je postřeh spisovatelův povrchní či nechce se dopustit nekritičnosti a ulpívá na vnějškovitém referování? A přece tato kniha dává nejlepší obraz o tom, co viděl, a také jazykově přes některá nedopatření (sevšedněti transitivně!) učinila proti dřívějším pokrok.

Ačkoliv naše literatura měla překlad Schillerových Loupežníků v už pět let po jejich prvním vydání, překlad pořízený buditelem K. H. Thámem, přece nový překlad nestal se zbytečností. Tři potom vzniklé překlady jsou buď sice zajímavé pro osobnost překladatelovu, avšak neúplné, nebo nepřesné i někdy s chybami. Proto nový překlad pořízený

na vybídnutí osvědčeného dramaturga J. Kvapila má cenu. Tím spíše, když je přesnější, pružnější a vychází z pochopení pro ideový dosah hry. A právě pro něj také prý v chvíli, kdy trpíme podobnými rozpory jako hlavní osoba hry, jej překladatel předložil českému čtenářstvu předeslav mu stručný a věcný úvod. *M. P.*

Poučná.

V. Novotný, České dějiny. Dílu I. č. II. Od Břetislava I. do Přemysla I. S. 1214 za 17 K. 1913. - R. Urbánek, České dějiny. Dílu III. č. I. Věk Poděbradský. S. 984 za 14·5 K. 1915. Obé z Laichterova Výboru nejlepších spisů Sv. 40. a 42. - Dr. E. Dickhoff, Opravné snahy ve školském zdravotnictví, výchově a prvopočátečném vyučování. Se svolením spisovatelovým přeložil Josef Kubálek. V Praze 1915, nákladem Dědictví Komenského.

V. Novotný: České dějiny. Dílu I. č. II. Od Břetislava I. do Přemysla I. S. 1214 za 17 K. 1913. *R. Urbánek*: České dějiny. Dílu III. č. I. Věk Poděbradský. S. 984 za 14·5 K. 1915. Obé z Laichterova Výboru nejlepších spisů. Sv. 40. a 42.

O prvém svazku souborného díla Českých dějin psáno v N. Době XIX. str. 519—25; 612—7 podrobně a sebrána hlavně řada mínění odůvodňujících (i v knize vyslovených) a posilujících. Není nesnadno, ale také ne zase příliš lehce najíti nějaký ten doplněček v díle souborném. Dosti nesnadno je to v knize, jež má za spisovatele osobnost rázu i Novotného i Urbánka. II. č. I. dílu je věnována době více než 150 let, od 1034—1197 a probrán ten časový výsek na 1160 stranách. Látka je rozdělena v tyto kapitoly: Břetislav I. 3—80, II. Čechy za synů Břetislavových 81—353. III. Čechy za vnuků Břetislavových 384—665, IV. Kulturní stav Čech v první polovici 12. století 666—752, V. Vladislav II. 753—1009. VI. Převaha říše německé až do nastoupení Přemysla I. 1010—1156. Všiml-li jsem si v recensi prvé podrobností, chci teď povědět úhrnný soud o metodě a stylu Novotného práce. Hlavní zásluhou jeho je, že s osobním sebezapřením podnikl revisi celé té spletité doby, kde co fakt, to problém. Bylo pracováno, kupen materiál, rozcházející se názory; byli citováni předchůdcové, ale nikdo se neodvážil postaviti se k této spleti a proraziti jí cestu, se které by byl přehled po celém rozpracovaném oboru, nezhodnotil závažnost té které události a nepřičinil se o pevný podklad z těch úlomků, jež jen jakási matná tucha dějinného nazírání držela pohromadě. Podívejte se jen na souhrn a kritické ocenění pramenů a pomůcek o zákoně starešinském 74—9; převorce svatojiřské 85—6; o zakročení Matildy Toskánské ve prospěch Přemyslovce Jaromíra, biskupa pražského, 167—8—9; genealogie mor. Přemyslovců 517—9; o Jindřichu Zdíkovi 587—9; o učeném Konrádu Otovi, synu Konráda Znojemského a Marie srbské. 1099—1100 atd. Před soudní stolicí kritikovou jsou vyvolávány zprávy a váženy jsou bez ohledu na to, zda týkají se vůdčí osobnosti a faktu, nebo nějakého pastorka zapomínaného. Vše se stejnou láskyplností a snahou po nejmožnější úplnosti. Probíráte se tou mosaikou, jež je nejlepším pomníkem vě-

decké svědomitosti svého tvůrce. Neznám kromě Krumbacherovy Gesch. d. byzant. Literatur, 2. vyd. knihy, jež by s větším sebezapřením a zároveň s tak velikou mravenčí pílí snášela zprávy a zprávičky potomstvu, z něhož přijde jeden a nechav projíti sebraná fakta výhní své tvořivosti, napíše knihu sršící parodoxy, psychologickými postřehy, filosofickými závěry i perspektivami a za svou práci sebere dík, jehož lví podíl si zasloužil ten, jenž mu připravil stavivo. Není lehko vzíti na sebe úkol Jana Křtitele a nemá každý potřebného množství sebezapření. Vedle partií, jež připomínají spíše známé »Jahrbücher d. deutschen Geschichte«, najdete však i oddíly, kde v dlouhých hutných souvětích jsou zachyceni jedinci, masy i události. Čtenář nechť jen pročte charakteristiku Kosmovu 746—52, Pešinovu, u něhož konstatuje vědomou nespolehlivost 951, ale nejpřípadnější je věta, po jejímž uvědomění si zrovna vidíme křižácké zástupy, str. 376. Co Novotného nejjasněji charakterisuje jako žáka Gollova, jest ono rozkládání dějin v mnohost složek, z nichž těžko jest některé přiznati nadřaděnost a podřaděnost. Jest to onen zvyk vkládati ožehavé mínění do trojteček, kterých v Gollově Palackém načítáno tuším 50 a několik. Čili, jak to říká Šusta: pravice dává, aby z toho levice ubrala. Viz stránky 482, 756, 1070 atd. Třebaže i »dílu chybí posvěcení ideové« a »výpravně syntetický úkol historikův posunut zcela do pozadí za rozbor literatury«, jak praví špatně chápající hodnotitel, máme v něm velmi spolehlivého informátora o té spleti, a posuzovatel, který zakusil trpkou práci tvůrčí, dovede i za tou, na pohled suchou stylisací postřehnouti ducha až snad s přílišnou láskou lpějícího na své práci. Připomínám zde, jak oddaně dovedl podobné velké, místy suché dílo charakterisovati M. Weingart ve článku o Jagičovi při zmínce O istorii slavjanskoj filologii (Slov. Přehled); nebo ten suchý Tomek nedovedl bez pohnutí pročísti své vypravování o skonu Ludvíka Jagailovského v bahně mohačském (zprávu o tom má tuším Kalousek v Osvětě). Jest jen litovati, že chybí ještě nejzajímavější doba přemyslovská, léta 1197—1306, v níž nejhmatatelněji a nejzhuštěněji klíčivě jsou obsaženy počátky a příčiny, ze kterých vyrostlo hnutí husitské, prvý pokus o to, proti nezlomené autoritě církevní postaviti autoritu Písma se všemi důsledky toho proudění. V té době už začínají Čechové se rozhlížeti a dýchati světový vzduch, husitství jest právě zase jen završení této doby, která bořila čínskou zeď. Náhradou částečnou za to je jiná kniha Novotného: Náboženské hnutí české 14. a 15. stol. č. 1. do Husa. Kniha tak myšlenkově a hodnotně hutná jako snad žádná z nejnovějších našich historických prací. Jí Novotný nejzřetelněji vyvrátil názor Šustův, že jen politické dějiny podrobně probírá. Ovšem vstoupil zde Novotný na půdu doby, kterou zná jako snad nikdo z naší historické obce — a nedivte se pak, že v knize, jež vyšla ve sbírce popularisující (Ottova Sbírka přednášek a rozprav), se nám podávají vedle shrnujících závěrů i partie založené na původním badání a s vlastností již předem zjištěnou. — Novotný ani zde neustupuje před problémem ani historickým ani filosofickým. O tom vás poučí jak četba knihy, tak seznam pramenů. Novotný chce míti jasno ve všem a chce svému čtenáři to jasno také zjednati, i upozorním jen na jeden fakt: aby si zjednal toto jasno, vzal i knihu

Prantlovu o dějinách logiky; mezi pomůckami najdete několik prací o sporu mezi nominalismem a realismem. Tedy neuhnout před ničím, to je zásada Novotného. Pak zase nemáme vůdce o průběhu oněch nepokojných let, kdy mysli i lidé se hýbali, teprve až zase dobu ochabování, slevování z vysokých hodnot a ideálů nám vylíčil R. Urbánek, který ve vydaném prvém díle si rozdělil látku takto, že až do str. 223 probral předpoklady doby ochabovací, kniha I. jedná o poměru Albrechtově k Čechům 227—456 a kniha II. pojednává o bezvládí za Ptáčka z Pirkštejna 459—904.

Doba poměrně krátká, ale zase hodně zamotaná. Jest to vlastně boj s církví o vymožení zvláštností, které Čechům měly připomínati v nejskrovnější míře to, oč se česká národní duše snažila hned od uvědomění si své osobnosti i své úlohy na takřka rozhraní západu a východu. Dle dosud vyšlých částí lze souditi, že doba ta svěřena dobrým rukám. V předpokladech mluví se o tom, jak na husitstvo a husitství hleděla cizina, hlavně nejbližší, a zároveň o tom, jak se husité starali, by jejich snažení nebylo změšováno s věcmi jim naprosto cizími, čili jak to Goll řekl, že »ne všecko, co se husitstvím nazývalo, s tímto také souviselo« (Athenaeum 1888, 100[52] proti Hauptovi; cit. Urbánek 58[3]). Podávati obsah probrané doby nebudu, je ho buď málo, buď hojně. Povím zase jen několik poznámek o látce a jejím zpracování, jakož i několik myšlenek a poznámek o tom, co bylo vůdčím motivem doby. Bylo o tom u nás mnoho psáno, ale až příliš zlomkovitě a někdy příliš osobně, tedy příliš lidsky. Abych pověděl i jména, připomínám jen: Vančura, Herben; Nejedlý; Pekař, Krofta.

Vraťme se však napřed k Urbánkovi. Jak bylo již pověděno o oddíle, který zpracoval Novotný, možno i zde opakovati, že pisatel přistoupil ke své práci s odhodlaností, která nic neobchází, ničemu neuhne a neuhne ani před soudem, který nestojí ve shodě s tradiční fraseologií o zjevech dějinných. Jemu se historie také mění v soudnou stolici, ale úlohu soudcovskou nechápe jen jako odsuzovatelskou. Dovede bráti v ochranu a dělati i úlohu obhájce, jímž je kompaktátům, která příliš ideologickými posuzovateli nazvána neslaná a nemastná, a pro své mínění dovede vždy najíti jemné postřehy psychologické i tam, kde bychom je čekali nejméně: Tomkův soud o nestejném významu jednotlivých pražských článků (Děj. m. Prahy IV., úvod V.); tak dělá i obhájce onomu Rokycanovi, jehož snaha po tom, aby mu bůh dal uhoditi doprostřed, nadělala mu dosti nepřátel v dnešní době. Pročtete-li si zvláště všechna místa jemu v knize věnovaná, snad ucítíte jakési zklamání; ten výmluvný kazatel, jenž zachránil Prahu před Žižkou, ztratí něco ze své velikosti, ale přilnete k němu tak čistě lidsky, obzvláště když dobře vniknete v jeho charakteristiku (784—6), pak po pročtení partie o hádání pražském 1444, od něhož Táboři jsou tlačeni ke zdi, pak závěrečná slova — paralela Ptáček-Rokycana. Také onomu dovedl Urbánek býti obhájcem. Ale vidíme jej i v úloze soudce a soudce, od něhož bychom rádi slyšeli rozsudek stejně jasný a pádný, jaký si zasloužil Zikmund, s nímž má U. konečně přece jen soucit (258), kde jeho skon

vylíčen nasládle dramaticko-didakticky. Uslyšíte od něho však i slova mužného soucitu, jako jsou ona, jež věnována výslednímu dojmu hádání pražského 877/8, nebo o nemožnosti smíru mezi Tábory, »tuhými tvrdými sektáři« (791), »jimž vláda Písma nad celým životem byla nezvratná« (795): ne psána, ale žita téměř jsou slova, jimiž oceněn nejen »věcně, ale i formálně cenný« spis »Viera kněži Táborských o svátosti oltářní«, ve kterém o otázkách »nejtěžších a nejspletitějších« se mluví »s těžce dobytou jasností toho, kdo nezůstal jen na povrchu problémů, ale přímo se jimi probolel, léta ztráviv úporným hledáním v klamavém polosvitu nejasných a záhadných formulí a dogmat, až duch jasně prozřel« (864). Ze slov těch viděti žáka Gollova, který necouvl ani před problémy, jež podává traktátová literatura teologická (867). Historie se písateli někdy mění pod rukama v tractatus ethico-politicus, kterýžto moment nejzřejměji prokmitá na místech, jež jsou věnována jednáním Čechů s koncilem a všemi jeho posly od záludného Palomara, chtějícího Čechy dostati do ohlávky, až po čestného Cesariniho. Myslím, že se autor hodně učil na Denisovi, jehož ohlasy někde citíte zrovna makavě, ač jej cituje jen na str. 111, 119 a 902. Čtěte jen charakteristiku Albrechta II. Rakouského (231 sl.), protipapežů Eugena IV. a Felixa V., nebo Eneáše Silvia Piccolominiho; najdete reminiscence i jiné četby, na př. při místě o mládí Jiříka z Poděbrad, 221 citíte zrovna Mussetovu Zpověď dítěte svého věku o dětech války a válečných dob.

Komu je věnováno mnoho místa a jehož obraz je přece neucelený, je ta poťouchlá, sobecká duše, jež užívala všech možných prostředků, aby zamezila určitý zákonný řád v zemi a jež se neodvážila však v počatém zlu jíti až do konce (vzpomeňte Anny Kareninè), je Oldřich Rožmberský; právě ta neurčitost a zbabělost jest příčinou jeho pádu, když v čele konsolidovaného husitství stál člověk čistých rukou. Jiří z Poděbrad, jenž ve své obžalobě z doby těsně před sněmem vildštejnským 1450 slovy tak lapidárními přiměl Oldřicha k odchodu z areny politické, což pěkně ukázal Salaba ve Zvonu 1903; ovšem nejjasněji ta jeho intrikánská nátura zpodobněna na str. 537, kde se mluví o jeho činnosti při volbě Albrechta Bavorského na český trůn 1440. Povaha jeho má mnoho z toho, co české povaze vůbec připisuje Chalupný.

Teď ještě něco o tom, jak Urbánek pojímá složky husitského hnutí. Vidíme jej na straně těch, kteří momentu náboženskému dávají místo nejpřednější. Vezměte jen do ruky knihu a prohlédněte si rejstřík, který, říkám mimochodem, je i obšírný i věcný, ač ne úplně vyhovující, a poznáte, kolikráte se autor dotýká otázky náboženské i jejího poměru k národnosti, politice i otázce sociální; ovšem že i zde se zase mnohdy náboženská otázka jeví jako konglomerát různých zájmů národnostních (30—1): nebo sociálně-politických i ryze politických, 798, 864. Nejvíce však je oněch míst, kde otázka a složka náboženská je kladena na místo prvé: 19, 30, 33, 35, 51, 136, 7, 32, 48, 407 i jiná ještě. Téměř stereotypně na oněch místech čteme, že víra dominovala, nebo že si Čechové byli vědomi, že jde o víru a národnost, jako čteme v Polově Milionu, že obyvatelé téže země jsou pohané a uctívají modly. Toto mínění podporují i následující autoři: Goll: Čechy a Prusy, 180; Bezold:

K dějinám husitství, 3; Novotný v sešitku ze Světovky, 35, 38; Jakubec: Dějiny české literatury 108—9. Stránku náboženskou zdůrazňuje i Pekař proti Nejedlého názoru z knížečky Spor o smysl českých dějin; ovšem Pekař jej akcentuje pro bratrství, dodávám, aby se mi pak neimputovala výtka, že fakta přitahuji. Tento smysl pro náboženská hádání citíte i v literatuře beletristické i vzpomínkové. Ovšem tím neříkám, že by se u jiných národů nevyskytoval. Ale není v té absolutní i relativní početnosti jako u nás a také se neprojevil snad tak proticírkevně ostře jako v té zemi kalicha; a příčiny toho? Celé to pásmo našich dějin od žádosti o věrozvěsty v Římě až do Komenského a dále. Nebo chcete-li věděti ty příčiny hlouběji, prohlédněte si Šustovu polemiku s Macharovým Římem v Lumíru.

A závěr? Číst a uvědomovat si, oč se snažili ti, již pracovali pro nás, a uvědomit si odkaz nám zanechaný; chápat náboženskou svou minulost, rozuměti jí a čerpati z ní odvahu hlásiti se k tomu, co je v ní velikého (Novotný, Doba Husova X) a uvědomiti si, že národ se skládá z jedinců, a ti že zaviňují jeho osud, uvědomiti si zatrpklé poznání, že historie se sice neopakuje, ale za jedince bývají trestány celky; že »dějiny nabídly celkům národním a státním vůdčí roli, kdo ji však odmítl, anebo ukázal se jí nehodným, byl nemilosrdně rozšlapán«. Tak tomu bylo, jest i bude. *Gaj.*

Dr. *E. Dickhoff*: Opravné snahy ve školském zdravotnictví, výchově a prvopočátečném vyučování. Se svolením spisovatelovým přeložil Josef Kubálek. V Praze 1915, nákladem Dědictví Komenského.

Není pochyby, že světová válka vzbudila také větší zájem o otázky výchovné, a že již dnes lze mluviti o novém směru literatury pedagogické, jehož tematem je právě válka a škola. Spisek berlínského učitele vznikl sice několik let před válkou, nicméně je i po této stránce vysoce cenný, ježto se tak skýtá příležitost, abychom srovnávali požadavky, které se na školství obecné kladly tenkrát, s návrhy často víc než překvapujícími, jež se v takové míře rojí dnes. Mimo to Dickhoff má vlastnost u Němců vzácnou, že dovede stručně a jadrně povědíti mnoho a že v nevelikém svém spisku uměl načrtnouti vskutku výstižný, přesný a zajímavý obraz všeho reformního hnutí v německém školství elementárním, zvláště na stupni nejnižším tak, že není jediné závažné otázky, o které by nepojednal přístupně a kde třeba až do podrobností. Upozornil jsem již před pěti lety na tento výborný spisek naše odborné kruhy a jsem povděčen tomu, že právě můj referát byl podnětem, že došlo k překladu tomuto prací učitele cvičné školy v Králové Hradci, který z vlastního názoru a dlouholetých studií seznal dobře skutečný stav obecného školství německého a o reformě jeho opětně u nás referoval i uvažoval. Třebas překlad se z příčin vnějších opozdil, takže v detailech leccos již měli bychom si opraviti a doplniti, vykoná jistě i nyní ještě dobré služby každému, kdo se chce o těchto otázkách poučiti snadno a rychle. Také zajisté u nás, jak pevně doufáme, po válce se přikročí k vydatné změně školství, jehož potřeby a nedostatky v dnešní kritické periodě objevily se víc než patrně: spisek Dickhoffův ukazuje,

jaké tu množství otázek a návrhů reformních v cizině se řeší se zdarem již po léta.

Překlad Kubálkův čte se celkem dobře a plynně, ale připojil bych k němu nicméně dva požadavky. Především by bylo záhodno, kdyby byl překladatel v poznámkách, kde třeba, docela stručně připomenul, co se zatím od vydání německého originálu změnilo (na př. v metodice zpěvu), a co analogického provedeno bylo u nás (na př. ve vyučování ručním pracím). A podruhé překvapuje, že překladatel přejal docela beze změny i také velmi obsáhlý soupis odborné literatury, který Dickhoff připojil k svému dílku, jak je pochopitelno, docela jen se zřetelem k literatuře německé: v české úpravě mělo být aspoň vytčeno, co z těchto spisů je přeloženo také do češtiny (na př. Chamberlainovy Základy XIX. století), a mělo býti také upozorněno na naše práce toho druhu; aby soupis příliš tím nevzrostl, leccos mohlo se z německé řady docela vypustiti jako méně pro nás důležité, neboť kdo by dále chtěl v některé otázce se poučiti neb pracovati, sáhl by přece především zas po německém originálu samém. *Kd.*

DIVADLO.

Činohra.

Počínáme-li v Naší Době, tentokrát zvlášť jen krátce, tuto novou hlídku, nikdo jistě nebude čekat, že zde hodláme obšírně vypravovat děje divadelních kusů a podávat jejich podrobné rozbory, líčit každé celé provedení a posuzovat všecky jednotlivé výkony herecké. Na to zde nezbývá místa. Chceme vždy jen celkově povědět, jak naše divadla konají svůj činoherní úkol, jak jsou pamětliva svého osvětného, uměleckého a pracovního poslání, dotkneme se významných dobových a typických postav, ukážeme na vyslovené myšlenky, zmíníme se o zvláštním a pozoruhodném hereckém zjevu. Kritiky nebude při tom mnoho, ale za to bude tím lépe vidět, kolik které divadlo za určitou dobu platně dokáže.

Národní divadlo mělo od červencových a srpnových prázdnin, tedy za dva měsíce, čtyři důležité večery. Svobodovy »Čekanky«, nově nastudované, měly být jakousi náhradou za to, že se pomíjejí vážnější a myšlenkově obsažnější dramata spisovatelova, jakoby nebylo dnes pro ně dost veřejné účasti. V »Čekankách« je všecko samý rej, rozjařené úřednické a ženské postavičky i drobný, rýmovaný veršíček, — poplach z radostné zprávy, několikerá svatba s veselím hostiny, zámecký ples s pletichami mladých větroplachů, a nad vším blažená smavá důvěra v božskou i panskou dobrotu, za onoho času. Odškodné za bývalou nevšímavost zaplatilo divadlo také Frant. Ad. Šubertovi provedením jeho »Ž n í«, dramatu se záložen skou zpronevěrou. Podnícen byl k němu Šubert zločinným pádem Svatováclavské záložny a řekl při té příleži-

tosti perné slovo své staročeské straně. Vypadali na oko dojemně ti staří idealističtí vlastenci, kteří po celý život škvířili a shromažďovali peníze, aby v závětech zakládali menšinové reálky a dělnické domy! ale zatím — Zdeňka Lebdušková jim ve třetím dějství ostře a po pravdě vycinká: dohlížet měli! bdít pilně nad každým nespolehlivým živlem, dbát, aby jejich synové byli vychováni k přičinlivosti, uskrovnělosti a poctivosti! Podobné pobouření v příbuzné sardouovské stavbě obsahuje jediná zcela nová novinka našich čtyř večerů, totiž tříaktová »P o v o d e ň« redaktora F. V. Krejčího. Spisovatel již ve své »Půlnoci« projevil svou zálibu pro dějinné chvíle, kdy národní společnost zdá se hynout, a kdy se mocně vtírají otázky o záchraně. V »Povodni« myslil na společnost dnešní, na ženy, které se pokazily mravní uvolněností nebo příkrostí hesel emancipačních, na muže, kteří se stali pouhými hříčkami vzestouplé ženské chtivosti a kteří propadají otupělosti, znechucenosti, únavě. Zdá se, jakoby jen strašná nějaká událost mohla přinést nápravu, a tou událostí Krejčí dost nevhodně učinil noční povodeň, při které dva bratři jsou pokládáni za utopené, a jeden toliko vrátí se nešťastné matce živ. Mnoho pokřiku, zděšení, zoufalství, situačního napětí, ale žádná pravá péče o pravdu a váhu myšlenek. Z cizí tvorby uvedlo Národní divadlo na jeviště tříaktovou dumasovskou komedii Poláka Stefana Kiedrzyńského »H r u s r d c í«. Známý předmět, tolikrát již protlučený: může dívka, která se octla na kluzké dráze prostitutek, být ještě zachráněna a vrácena sňatkem světu počestnosti? Radwan, svůdce, tvrdí, že nikoli; Roman, milenec, na okamžik se zakolísá, ale pak prohlásí, že ano. Případ je u Kiedrzyńského ztížen tím, že Irena zdědila po otci prudkou vášnivost, která se vrhne střemhlav do jakéhokoli nebezpečí: své nepokryté vyznání vychrlí Romanovi v úmyslné, hnusné opilosti. Ať vidí, jaká je ta, jíž se ujímá! Nad dramatem rozestřeno seskupením postav šeré, těžké ovzduší zkázy, z níž jenom neobyčejná mravní síla může se vytrhnout.

Ve »Žních« p. Želenský se znamenitým divadelním umem vytvořil postavu starého Petra Lebdušky, v netrženém proudu, v jednolitém postupu: bělovlasý kmet širokých vrásek, ponořený do niterných úsměvů, hrozivě a zarytě nepovolný, zdolatelný leda mrtvicí, — přímý, statný a dělný zjev, oči jen chvílemi přelétající k spolumluvčím, plynná řeč se zběžnými přízvuky, stařecké chroptění. Irenu Kiedrzyńského hrála pí. Dostalová a ovšem hlavně výjevy vzpoury a opilosti, s úsečnými, zahrocenými větami, s tvrdými, cizími pohledy, se schválnou rozervaností celého vzezření. V »Povodni« vynikla umělecky matka pí. Hübnerové svým rozvojem hry od domácké zaměstnanosti s kašlavým povídáním k jektavému, zkomíravému vyděšení a velké mateřské bolesti nad mrtvolou synovou: rozepiaté ruce, poklesávající krok, tuhnoucí rty, námaha o slovo, vyhaslý zrak.

Městské divadlo vinohradské, které dobylo nedávno památných úspěchů Ibsenovým »Peerem Gyntem« a Mussetovým »Slonem«, nemůže se za ten čas pochlubit ničím zvlášť poutavým. Aktovka Růženy Jesenské z doby napoleonské, »K r á s n ý p o š t a«, kde mladá poštmistrová, převlečená za postiliona, musí schovávat svého hezkého muže před zá-

letnou princeznou, chtěla působit lacinými poetickými půvabem své noční pikantnosti a nezapře spisovatelčiny dramaturgické neobratnosti v sestavě. Jiná historická hra, tříaktová komedie Karla Kolmana, »Šlechtici« převádí zkušenosti a zvyky dnešního mládeneckého hýřilství do doby Rudolfa II. a vtěluje si je do dvou postav, maršála Rosswurma a casanovského markýza Bassompierra (psal ve vězení obsáhlé Paměti). Jakýsi děj dá komedii toliko Bassompierre svou výpravou za karlštejnskou Estérou, závazkem sňatku, jejž mu vnutí Estéřina starší sestra Barbora, a vášní, ze které se mu vyzná císařská chráněnka Kateřina Stradová, — prohnaný mládenec se Estéře vykroutí a ujede s Kateřinou. Rosswurm mu při tom všem toliko poskytuje útulku ve svém bytě: jitro po pětidenním hýření, znepokojující sny, dobrodružné vzpomínky, tahanice se zamilovanými děvčaty a jejich zastánci. Dialog, historicky opentlený, usiluje o duchaplný šerm vtipu, ale ten ovšem nepřehlučí chudosti a malichernosti v pojetí. Ještě tak nejlepším číslem posledního repertoáru vinohradského byl Veberův a Gerbidonův »Ztracený syn«, trochu taškářských podvodů a trochu nových rodinných pojmů. Mladý muž, jejž pařížský prostředkovatel nastrčí venkovskému továrníkovi za ztraceného syna, osvědčí právo na synovství svou ráznou, bystrou zdatností, důmyslem a činem, snaživostí, s níž se chopí hynoucího průmyslového závodu. Již ne krev, ale duch rozhoduje o synovské příslušnosti, a sám pravý syn, když se objeví, musí svému zástupci přisoudit jeho synovské místo. Podvody jsou u Vebera a Gerbidona k tomu, aby napínaly, mladá jará hbitost a pohotovost k tomu, aby se líbila a unášela; nic velkého, ale také nic naprosto špatného.

Princeznu Růženy Jesenské hrála jemně, lehce, vesele pí. Štěpničková, bohužel málo zaměstnávaná. Ve »Šlechticích« měl Rudolf p. Zakopalův zdařilou historickou masku nedůvěřivého churavce, jeho sraženou postavu, přitažené, odmítavé ruce a žárlivé, píchavé věty. Ve Veberově a Gerbidonově synu prohloubil p. Pražský zvlášť onen okamžik, kdy musí přemoci svůj chlad a násilně zvolat »tatínku«.

Z předměstských divadel zaznamenejme aspoň letmo dvě věci. V Uranii sehráli za réžie Štechovy Molnárova »Liliom«, který svými výjevy z okruhu služek, kolotočů, vražedných přepadů a svým nebeským výslechem úžasně rozechvíval drobné diváctvo, zejména galerii. Pepický chlapík p. Čermákův předstihoval někdejší výkon p. Pražského přirozenou drzostí tónu i postoje, klidnou a pevnou nevyrušeností zarytého sebevědomí. Smíchovské divadlo zavděčilo se svému obecenstvu maďarskou veselohrou Földesovou »Lili Grünová« s námluvami židovského obchodního cestujícího, se zásnubní slavností, při které se židovští rodiče pohádají pro nedodané věno. Földes jde ve stopách židovských veseloher Friedmann-Frederichových: čím víc kdo mluví a jedná bez obalu a dle své denní chuti, tím veseleji! Pí. Švandová je výborná v bojovných větách Liliných a v jejím dívčím jihnutí a povolování.

jv.

ZPRÁVY.

Jubileum Gollovo a Jednota bratrská. Jubileum Gollovo, jeho sedmdesáté narozeniny, prošlo v polovici července tiše rozbouřenou dobou. Jen několik novinářských zmínek, několik fotografií v obrázkových časopisech bylo jeho stopou jako drobná postranní poznámka k úžasnému světovému dramatu. Jindy bylo by jinak; dnes nutno se spokojiti! Co trvalého zbude po jubileu, je kniha, kterou kromě přednášky prof. Krofty »Historický klub« oslavil významný den svého největšího člena. Je to otisk větší jeho práce z let osmdesátých »Jednota bratrská v XV. století«, jež tak nezaslouženě dlouho musila čekati na samostatné vydání, i skoro současně s ní studie o Valdenských, před něž jako česká novinka položen je vlastní Gollův překlad článku jeho o Petru Chelčickém z druhého svazku »Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder«: vše to pod názvem »Chelčický a Jednota v XV. století«. Odborníkům sice cesta k těmto pracím, uzavřeným ve starších ročnících Musejníka a Athenea nebo v publikacích již rozebraných, nezarostla, chodiliť jí příliš často; než i oni s radostí uvítají nové jejich vydání v krásné a příruční formě. Větší však význam vydání toto má pro širší veřejnost, jíž přirozeně způsob, jak práce ty byly svého času vydány, nyní se nehodil, aby se s nimi sblížila a učinila je nutnou položkou svého kulturního inventáře. Jejich ohlas jistou měrou sice již mohla znáti odjinud, zvláště z Denisova »Konce samostatnosti české«, práce však samy dostávají se vlastně dnes v její ruce jako nejvýš zajímavá novinka, na níž nelze skoro pozorovati let jejího vzniku. Studie Gollovy, jak i neodborník může z úvodu Kroftova a jeho poznámek i dodatků pod čarou sledovati, nezastaraly: ovoce nejkrásnějších let Gollových, vyzrálého jeho umění historické analysy i syntésy, neztratilo svého pelu. Hlásí se o pozornost nikoli jako zajímavost již jen literárně historická, jako markantní mezník určitého stupně vývoje vědeckého, jenž byl již daleko překročen a jenž láká k sobě čtenáře, kteří rádi se vmýšlejí a vracejí v cesty již prošlé, nýbrž má dosud svěží aktuálnost nového, silného zjevu, nejlepší to svědectví pronikavého kritického ovládnutí všeho materiálu i jeho znamenitého pojetí a zpracování, takže uplynulých třicet let od jejich napsání mohlo dosud jen málo dodati, nejen látkově, nýbrž i v pojetí. K uchování svěžesti přispěla ovšem i forma, klasicky prostá a průhledná, silná svou hutnou soustředěností i logickým sepětím, forma, jež hodna je svého velikého obsahu. Veřejnost sama se může z mistrovského toho díla historické prosy české přesvěd-

čiti, jak velikým činem vědeckým i národním jsou studie Gollovy, jež po Gindelym a Palackém teprve nám daly přesný, dokonale ověřený obraz Chelčického i Jednoty, chlouby naší minulosti. Než ona má přímo povinnost, jež neukládá sebezapření ani obětí, své vědomosti o tomto světlém zjevu naší historie vážiti z čistého zdroje Gollova. Můžeme opravdu jen litovati, že Goll z různých příčin, z nichž některé tkvěly ve vlastním základu jeho povahy, jak sám to soukromě naznačuje (na str. XIX.), nezpracoval i dalších dějin Jednoty. Než přes to, že zájem jej později, zvláště v době poslední, převedl na jiná pole, bližší jeho vědeckým počátkům, jmenovitě k dějinám století XVIII. — to, co vykonal dříve a v užších mezích pro dějiny husitství a Jednoty, zvláště připojíme-li sem i jeho »Čechy a Prusy«, jež v tuto souvislost též náležejí, ač po jiné stránce než studie ve spisu jubilejním, opravňuje nás nazvati jej mistrem a klasikem českých dějin náboženských. Práce ve spise jubilejním i zmíněná právě kniha »Čechy a Prusy« nevyčerpávají veškeré činnosti Gollovy v tom oboru, ač jsou jejími hlavními kusy. Celý přehled práce Gollovy po této stránce podává obsažný úvod Kroftův, zkráceně již dříve proslovený i v jeho přednášce výše dotčené, jež spolu s přednáškou jeho z r. 1906 (sr. Čes. Čas. Hist. 1907) je kromě příslušné partie v Pekařově přehledu v Památníku z r. 1898 a Šustova článku v »Čechische Revue« 1907 nejdůležitějším dosud příspěvkem k vědeckému ocenění Gollovu; bylo by zde i vítáno, kdyby se byl Krofta zmínil o poměru Gollově k obdobnému zjevu Bezoldovu, jemuž (z jeho počátků) třeba též v českém vývoji historiografickém vykázati významné místo. — Pro Golla studie husitské již dnes znamenají uzavřené období; než aby účty z něho byly úplně složeny, bude třeba nespokojiti se se spisem nynějším, nýbrž ve svůj čas vrátiti se i k jeho drobnějším článkům a referátům a všecek ten rozptýlený materiál, husitský i jiný, vydati souborně. Je to přání stejně naléhavé jako pořídit takové soubory i z drobných prací Tomkových, Kalouskových i Rezkových podobným způsobem jako zde, s úvodem i poznámkami, jež by zachycovaly i nynější vědecký stav otázek v nich projednávaných. Na to mysliti bude ovšem povinností nejen »Historického klubu«, nýbrž i jiných k tomu povolaných našich institucí vědeckých, zvláště Akademie.

K jubileu Gollovu se těsně přiřazuje i Bidlovo vydání prvního svazku »Aktů Jednoty bratrské«. Vzácný materiál, jejž až dosud přístupnějším učinil právě Goll svými výtahy a rozbory v přílohách k své »Jednotě«, se tu vydává způsobem skutečně monumentálním, jak toho tento poklad historický plně zasluhuje. R. 1888 Goll (v Atheneu 219) vyslovil obavu, že snad dočkáme se spíše německého jeho vydání (v překladu) než českého. Bohudík, dnes je věc ta již rozhodnuta zásluhou historické komise při Matici moravské, jež do programu svých »Pramenů dějin moravských« nejen zařadila vydání Herrnhutských foliantů »Aktů« (dříve se užívalo názvu »Archivu bratrského«), nýbrž hned již začala je vydávati, opatřivši si k tomu v Jar. Bidlovi vydavatele nejschopnějšího, jak se dalo čekati podle jeho prací dosavadních, hlavně Jednotě věnovaných, ač až z doby pozdější, a jak hned první svazek skvěle dosvědčil. Lze se těšiti, že vydávání již je zajištěno i že je v pravých rukou. Není možno

na tomto místě se počátkem této edice zabývati, avšak třeba zde na ni i širší kruhy upozorniti, jak pro souvislost její s Gollem, tak pro její mimořádný význam, neboť jí se staví vedle studií Gollových pevný základ další práce o dějinách Jednoty. V těžkém dnešku je krásná tato kniha, krásná svým obsahem i vnější výpravou, radostnou pýchou české vědy historické i celé české kultury. Vivat sequens! *R. U.*

Zprávy knižní a literární. Příruční seznam české literatury vydané v posledních 25 letech. Uspoř. Jan Schmitt. V Praze 1916. Str. 1153. Kniha tato jest rozvržena na 27 částí, jako: Krásná literatura, filosofie, filologie, ženská otázka, studentstvo, sokolstvo, lékařství, hospodářství, náboženství atd., a v každém z nich jsou uvedeny abecedně dle autorů všechny české knihy vydané v posledních 25 letech s počtem stran a s krámskou cenou. V první řadě jest určeno toto dílo pro knihkupce, ale není pochybnosti, že bude též pro celou veřejnost českou hledanou příručkou, neboť jsouc věcným katalogem prospěje každému, kdo hledá literaturu z oboru kteréhokoliv. Jest však litovati, že dílo tak široce založené vykazuje mezery, zejména některé publikace z nakladatelství soukromých byly pominuty. Jak se v úvodě slibuje, budou jednotlivé obory vydány separátně a vždy novou literaturou doplňovány. — Ing. Stan. Špaček, Péče o invalidy a jich pracovní výchova. Praha 1915. Str. 75. K 1·—. Co od prvních dnů nynější hrozné války nejvíce změnilo vnější tvářnost lidské společnosti, jest veliký počet invalidů všeho druhu. Proto zájem všech, kteří zůstali doma, obrátil se nejdříve k nim, chtěje jim poskytnouti řádného ošetření lékařského a potom dáti jim fysickou způsobilost, aby si pomocí umělých přístrojů a protes osvojili nějakou řemeslnou techniku a stali se tak zase platnými údy lidské společnosti. O těchto snahách i o tom, co se již stalo v tomto směru u nás i v Německu, podává zprávu uvedený spis. Popisuje zejména organisaci ústavu Jedličkova a načrtává úkoly, které se budou musiti u nás ve prospěch našich invalidů co nejdříve řešiti. — JUDr. V. Nedoma, Ochranná péče o mládež v cizině i u nás. V Praze 1916. Str. 91. K 1·—. Ve stručném přehledu podává autor obraz veřejné i soukromé péče o mládež u nás i v cizině. Chce dáti informační příručku těm, kdo se zabývají péčí o mládež ochrany potřebnou. Kdežto v jiných státech věnovala se již dávno usilovná péče se strany státní správy tomuto odvětví sociální politiky, jsme u nás odkázáni na svépomoc. Světová válka však zasáhla svými stíny v první řadě mládež, vzala jí živitele a vychovatele, není tedy pochybnosti, že i u nás dojde k náležité a účinné úpravě v péči o děti a mládež. — Erich Wulffen, Kriminalpädagogie. Leipzig 1915. 99 S. M 2·—. Známý psycholog kriminalistický hledá odpověď k otázce: Jak zameziti výchovou zločinnost u dětí? Nejjistější cestou jest, cvičiti u dítěte co nejvíce vrozené mu dobré vlastnosti a hleděti vědomí jeho vlastní povinnosti a zodpovědnosti co nejvýše vystupňovati. Jest vůbec nejdůležitějším požadavkem vychovatelským, dáti co nejširší pole dětské činorodosti a usilovnou prací zocelovati dětskou vůli. — Eugen von Philippovich, Ein Wirtschafts-

und Zollverband zwischen Deutschland und Oesterreich-Ungarn. Leipzig 1915. 59 S. M —·80. V hrubých rysech jest tu načrtnuta nejprve celní a obchodní politika Rakouska, zejména v poměru k Německu. Na základě pak nynějšího statistického materiálu dochází se k závěru, že Rakousko přijímá dnes od Německa třikrát tolik průmyslových výrobků než Německo od něho. Z čehož vyplývá, že by náhlé a nepřipravené zrušení nynější celní soustavy vedlo k neobyčejné krisi pro rakouský průmysl. Při zahájení jednání o obchodní smlouvy mezi oběma říšemi bude tedy nutno rozlišiti odvětví, jež nutně potřebují ochrany, aby vydržela konkurenci, od těch, jimž bude lze dáti úplně volné pole působnosti. Spolek celní bude možno vybudovati po etapách postupným zaváděním prozatímních celních poplatků. — Dr. D. Koropatnicki, Die Kriegsschäden und deren Vergütung nach dem österreichischen und deutschen Recht. Wien 1915. 111 S. K 2·40. V míru hájí každý stát svými zákony statků jednohokaždého občana, ve válce však suspenduje všechny tyto zákony, zatlačí soukromé zájmy do pozadí, zruší svobodu osobní i nedotknutelnost majetku a postaví zájmy státní a národní do popředí. Tak povstanou během války hluboké rány na národním i soukromém hospodářství, jež má stát hleděti vyléčiti, neboť válka se vede v jeho zájmu. Pod tímto hlediskem sestavil Koropatnicki všecky zákony obou říší, týkající se náhrady se strany státu za škody způsobené válkou, a dochází k závěru, že rakouský zákonník nedostatečně zaručuje náhradu škod válkou způsobených, a přeje si přiměřené zlepšení po vzoru států jiných. — Dr. E. J. Dillon, From the triple to the quadruple alliance. London 1915. Světa sběhlý žurnalista anglický hledá klíč k italské válečné politice. Jediný muž, který prý určuje vnější politiku italskou, jest Sonnino; on vypověděl válku Rakousku. Vůči Německu a částečně i vůči Turecku rád by zůstal v poměru neurčitém. Jeť mocný proud v Italii, aby se Německu válka nevypovídala, z důvodů hospodářských a pro dávnou rivalitu s Francií. Dillon proto Sonninovi mnoho nedůvěřuje. Jako prý dovedl r. 1881 odvésti Italii od Francie a přikloniti ji k centrálním mocnostem a r. 1915 zase naopak, tak by to mohl dříve nebo později udělati zase, zvláště když mravní úroveň italského lidu by to ochotně připouštěla. Letošní srpnové události nedaly ovšem autorovi zcela za pravdu. — Dr. Alfr. Hettner, Russland. 2. Aufl. Leipzig 1916. 356 S. M 4·20. Jsou tu probrány všechny složky ruského života: Materiální i duševní kultura, kolonisační politika, národohospodářství, náboženství, polská, ukrajinská a arménská otázka, poměr k Švédsku a Japonsku, otázka Dardanel atd. Autor by měl rád v Rusku souseda vnitřně zdravého, svobodného, nikoli polo barbarského, jako jest prý dnešní Rusko. Věří pevně, že v ruském lidu dřímají zárodky, z nichž vykvetou jednoho dne krásné květy. — *H.*

Problémy světové války.

I.

K nové knize Kjellénově.

Napsal dr. Břetislav Foustka.

Není pochyby: z krvavých jisker sršících od obrovské kovadliny světa, na níž se kují příští osudy států a národů, vyrůstají vážné problémy. Smrtelně vážné. Tím vážnější a četnější, čím ohromnější proti dřívějšku je tu sraz mocenských světů, států a národů, hmot a organismů, železa i vůlí. Čím vzácnější jsou statky materiální i kulturní, jež jsou dány v sázku. Čím ostřejší a pronikavější je rozvichření živelných vášní a pudů lidských. Čím více hlodalo utrpení v srdcích milionů tichých drobných existencí. Čím více bude zapotřebí práce, aby přes tyto otřesy šlo se pevně za ideály, jež jsou přistrojovány nejen těmito hořkými dny, ale lopotou celých věků. A především touto.

Počet, rozsah i podstatu těchto problémů bude možno lépe postihnout, až bude zjednán odstup časový, aspoň částečný. Formální politická akta světové války budou snad již dávno uzavřena definitivně, kdy vědecká akta její budou ještě dokořán otevřena. Přirozeno. Budou tu problémy sil a mocí hmotných i duchovních. Problémy politické i kulturní. Problémy hospodářské a sociální. Problémy plemenné a národní. Problémy mravní. I problémy samého organismu a těla, problémy biologické. Světlo o nich přinese teprve čas se svým trpělivým zkoumáním.

Ale již teď dlužno, přímo inter arma, zachycovat, co se kryje za vnějším dějstvím. Jaké vnitřní síly rozehnaly stroj k rozběhu. Co se odtud rodí dnes, a co pravděpodobně zítra. K čemu zraje doba.

Chtěl bych v několika statích, ruku v ruce s vážnou literaturou vědeckou, naznačit některé z hlavních těch problémů pokud možná kriticky. Vybírám nejprve novou knihu K j e l l é n o v u: »Politické

problémy světové války«.[1] Kjellén je profesorem university upsalské a členem říšského sněmu švédského. Řadu let před válkou zabývá se otázkami státovědeckými, a především problémy velmocenskými. Přednáší o nich na universitě. Jako výsledek svých studií vydal již před válkou větší čtyřsvazkové dílo o velmocech v jazyce švédském, jakož i švédské Politické essaye.[2] Před samým vypuknutím války vyšel v německém překladě zhuštěný výtah z jeho studií s názvem: »Velmoci přítomné doby«.[3] V nich podává, jak praví v předmluvě, »řadu portrétních studií a charakterových kreseb o dnešních velmocech, jak se projevují svými rysy, určenými přírodou, kulturou a tradicí... Za tím se skrývá však zájem, najít podmínky vzniku a rozkvětu velkých státních útvarů vůbec«. Nakresleny tam geografické, historické, politické a sociálně hospodářské portréty Rakousko-Uherska, Italie, Francie, Německa, Anglie, Spojených Států severoamerických, Ruska a Japonska. Podána tím zároveň konstelace světové politiky, a již z této knihy prozíralo ostří mnohých otázek, jež čekají svého rozřešení po případě zbraní. Kniha tato má do velké míry společný předmět a i jinde ledacos společného s jiným pozoruhodným spisem, který rovněž vyšel nedlouho před válkou a obírá se charakteristikou a politickým stavem současných velestátů a problémy odtud vyplývajícími. Mínim spis Ruedorfferů v »Základy světové politiky v přítomnosti«.[4] I zde je vystižena nejedna předtucha věcí příštích. Za jménem Ruedorfferovým tají se jako za pseudonymem politická osobnost z bezprostřední blízkosti říšského kancléře německého. Neminulo mnoho času a skutečnost dala ve světovém nárazu za pravdu v leckteré perspektivě oběma autorům. Kjellén nyní (1916) podává nový spis, v němž navazuje na své dřívější dílo a shrnuje zde soustavně světově politické podmínky, z nichž vznikla »katastrofa světové války«, a kreslí problémy, jež odtud vyplývají. Učleňuje svůj úkol v tyto odstavce: 1. Problémy geopolitické. 2. Problémy etnopolitické (národnostní a rasové). 3. Problémy sociopolitické a 4. Problémy ústavně a kulturně politické. Přihlédneme ve svých statích ještě k jiným vážným publika-

[1] Dr. Rudolf Kjellén, Die politischen Probleme des Weltkrieges. Lipsko a Berlín 3. vyd. 1916.

[2] R. Kjellén, Stormakterna (Velmoci) I.—IV. 1911—1913. Týž, Politiska Essayer, 1914.

[3] Týž, Die Grossmächte der Gegenwart 3. vyd. 1914.

[4] J. J. Ruedorffer, Grundzüge der Weltpolitik in der Gegenwart. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart u. Berlin 1914. Také tento spis doporučujeme pozornosti čtenářově.

cím současným o těchto a podobných otázkách.[1] Začneme však posledním spisem Kjellénovým, poněvadž se uchopil oněch problémů nejsoustavněji a nejmetodičtěji z dosavadních prací a poněvadž je zároveň pokud možná zhustil.

Po předmluvě, v níž se dotýká poměru mezi válkou a státovědou (to zatím pomíjíme), přistupuje hned ke konkrétním problémům. A nejprve k otázkám geopolitickým, z nichž jako z jedné příčiny vyšlehl současný světový požár.

1. Problémy geopolitické.

Geopolitika, míní Kjellén, klade na státy (jakožto na říše) tři hlavní požadavky. Mohou se časem sice pozměňovat, ale v každé době nutno je pokládat za kategorické. Jsou to především: dostatečný rozsah, volnost pohybu a možnost pevné soudržnosti. Poněvadž se moderní velmocenské říše jeví typicky jako útvar složený ze země mateřské a z kolonií, běží (při třetím požadavku) nejen o soudržnost kolonií se zemí mateřskou, ale i o soudržnost osadních území navzájem.

Pohlédneme-li s tohoto hlediska na hlavní velmoci této světové války,[2] tedy

1. Rusko poskytuje co do rozsahu a soudržnosti ideální obraz. Tím hůře však se má věc s požadavkem druhým: s volností pohybu. Rusko nemá žádného přístupu k otevřenému moři. Vladivostok při Japonském moři je vzdálen 1000 mil od srdce říše, a Japonsko má k němu klíče. Archangelsk při Bílém moři je po značnou část roku uzavřen ledem. K moři baltskému má klíče Dánsko a Švédsko, k černomořskému přístavu Turecko. Ostatní pobřeží Ruska náleží k ryzímu moři ledovému.

Odtud udává se pro ruskou politiku kategorický imperativ: dostat se k světovému přístavu. I kdyby se dalo dokázat, že ruská státní jednotka nemá stejných potřeb vzhledem k moři jako nějaká západní, více zindustrialisovaná jednotka, nemá to významu proti

[1] Na př. k souhrnnému dílu »Deutschland und der Weltkrieg« (uspořádanému prof. Hintzem, Meineckem, Onckenem, Schumacherem s příspěvky od Delbrücka, Schmollera, Troeltzsche, Teznera a j.). Lipsko a Berlín 1915.

[2] Kjellén učleňuje skupiny válčících velmocí na tři klientely vždy pod jedním patronem: Německo s velmocí Rakousko-Uherskou, Tureckem a Bulharskem, Anglie s Francií a Italií (a v jistém smyslu s Japonskem a Belgií) a Rusko, pod jehož klientelu náleží jen malé státy Srbsko a Černá Hora.

přesvědčení oficiálního Ruska. Pro ruskou politiku platí hledisko ruské, a pro ně je charakteristické, co bylo 1905 prohlášeno v Novém Vremeni: »Chce-li Rusko rozřešit své historické úkoly, potřebuje přístupu k světovému moři, jaký odpovídá jeho velikosti — národu 130milionovému nesmí se přistřihnout kabát příliš úzce a zašít rukávy.«

Rozhodující jsou vlastní dějiny Ruska. Není třeba žádné konstruktivní fantasie, aby se tento vůdčí motiv našel také za podniky ruské expansivní politiky v nejposlednější době. Poslední odstavec této politiky zažili jsme 1905, když Japonsko postavilo závoru ve Velkém oceáně. Dříve v letech 90. obracelo Rusko své zraky na Indický oceán (Bender Abas při Perském zálivu). To se dotýkalo zájmů anglických, a Anglie po vítězství Japonců nad Rusy 1907 položila i zde závoru. List E. Greyův (přijatý do Modré knihy) stvrzoval, že Rusko nepopírá zvláštních anglických zájmů na Perském zálivu. Zbyla jen moře evropská: Atlantský oceán a Středozemní moře. Prvá cesta naráží na hlavního nepřítele z 18. století, druhá na hlavního nepřítele z 19. století. Prvá je snad méně obtížná a vede bezprostředně k světovému moři, ale přináší na druhé straně málo pozemního zisku a za mořem nemá žádných vyhlídek. Druhá je plná obtíží a ústí v tenata, která může Anglie zatáhnout u Gibraltaru a Suezu, ale přináší jinak mnoho výhod. Ačkoli cesta prvá nebyla zcela spuštěna se zřetele (jak ukazuje poslední železniční politika ve Finsku), přece přednost, jak se zdá, dána druhé. Předzvěst toho vidět v Mitrofanovově »Otevřeném listě o poměru Ruska a Německa« v Preussische Jahrbücher (červen 1914), kde se otevřeně vyznává, že ruský »pud na jih« je historickou, politickou a hospodářskou nutností, a že tato potřeba může být ukojena jenom, dosáhne-li Rusko Dardanel. Tyto nároky zřejmě a oficiálně byly dokumentovány v současné válce prohlášením ministra Goremykina v dumě 19. února 1915, v němž entusiastickému shromáždění dumy líčil »skvělou budoucnost Ruska na Černém moři před hradbami Cařihradu«. A ministr věcí zahraničných Sazonov podporoval toto prohlášení slovy: »Události na rusko-turecké hranici přinesou Rusku další rozřešení politických a hospodářských otázek, jež se pojí k jeho úsilí o přístup k volnému moři.« A ozvěna přišla od Greye z Anglie 25. února: »To je aspirace, jež má naši úplnou sympatii.«

Souhlas Anglie, jenž je jedním z podkladů dohody, byl tím přirozenější, že Rusko se navzájem na druhé straně dohodlo (již

1907) o oblast vlivů v Arménii a tím zároveň upustilo od jiné možné cesty k moři: zálivem Alexandretty.

Řeč Sazonovova je oficiálním dementim hlasů, ozývajících se hlavně ve Švédsku (H j ä r n e), že Rusko je na moři neinteresováno. Je zároveň jakýmsi dementim proti tvrzení, že Rusko má již svůj nezamrzající přístav v Alexandrovsku, v Jekaterině na pobřeží murmanském — myšlenka to, kterou hlásal hlavně E m e l j a n o v.

2. A n g l i c k ý p r o b l é m je jiný a v podstatných kusech obrácený nežli ruský. Tu je svoboda pohybu tak veliká, jaká vůbec může na zeměkouli být. A co do rozlohy jsou její državy víc než dostatečné, 3¼krát tak velké jako Evropa. Tyto však se prostírají ve větších neb menších kusech po celé zeměkouli. Pokud je Anglie pánem moří, je ovšem cesta k těmto zámořským osadám volná. Ale soudržnost pobočných zemí navzájem má nedostatky i tam, kde je nedělí žádné moře od sebe.

Z toho plynou jisté »zeměpisné zaokrouhlovací tendence« anglické. Anglie, jež dříve hájila politiku otevřených dveří, kráčí nyní v čele protivné soustavy: uzavřené oblasti vlivů! Anglie zbudovala velké panství kol všech pobřeží Indického moře, spočívající na čtyřech úhelných kamenech: Australii, Indii, Egyptě a jižní Africe. Velkou vůdčí myšlenkou rozšiřovací politiky anglické je scelit jednotlivé oblasti a navzájem je více připojit. Proto v posledních dobách vidíme pokusy o spojení jižní Afriky s Egyptem na jedné straně a Indie s Egyptem na straně druhé. Železniční podnik Mys Dobré Naděje—Kairo symbolisuje proces první, železniční plán Kalkuta—Kairo proces druhý. Z nich obou je druhý ovšem nesrovnatelně důležitější, neboť tu běží o souvislost s Indií, jež je nepostrádatelným jádrem světové říše. Proto také vidíme, jak angličtí státníci víc a více soustřeďují zájem ku geografické mezeře mezi Indií a Egyptem. Již A r t u r D i x upozorňoval 1911 na zeměpisné zaokrouhlovací tendence moderního imperialismu a speciálně na anglický problém »velkého mostu národů mezi třemi díly světa« na území mezi Kavkazem a Nilem. Ukazují se tu dvě přirozené cesty: jedna úžinou suezskou přes Rudé moře, druhá přes Mezopotamii k Perskému zálivu. Anglickým zájmem jest ovládnout tyto cesty obě, poněvadž vedou v další trati právě k Indii. Proto úsilí Anglie zmocnit se suezského průplavu nejdřív hospodářsky (nákupem akcií 1875) a politicky (obsazením Egypta 1882). Podobné divadlo vidíme odehrávat se na cestě druhé, od té doby co Německo železničním podnikem k Bagdadu ohlásilo svoje soupeřství Anglii.

Anglie ovšem nezapomněla starat se o »reservní cesty« vedle Suezu: jedna taková byla zřízena již 1901 vzhůru po Nilu k oceánu podle dráhy ugandské; druhá byla smluvena s Ruskem k společnému provozu Persií, odkud jde přirozená cesta od kaspicko-turánské prolákliny do Indie. Ale vlastní spor se točí kol hlavní cesty, dosud Anglií neobsazené, a vyrostl ve zřejmý anglický nárok na tureckou Mezopotamii.

Tento nárok se projevoval s počátku v oboru hospodářském. Kjellén vzpomíná na plány William a Willcockse, proslulého stavitele hráze assuanské, jenž od 1903 až 1914 interesoval své krajany pro Babylonii a chtěl z ní učinit druhý Egypt nebo druhý Pendžab znovuzřízením starodávných vodních staveb a průplavů a navrhoval železnici přímo z Bagdadu přes Palmyru do Damašku a tedy k pobřeží. Ovšem z jeho plánů uskutečněna zatím jen v prosinci 1913 hráz na hindijském rameni Eufratu, poblíž zřícenin starého Babylonu. Ale když pak vypukla světová válka, Angličané dokumentovali svoje nároky 21. listopadu 1914 obsazením Basry u Perského zálivu a svým pochodem k severu, kde ovšem pak v listopadu 1915 se dožili nezdaru (Kut-el-Amara).

Na jedné straně tedy Egypt, na druhé Mezopotamie, to je most a pás, jenž má zabezpečit soudržnost držav světového panství, jejich souvislost s mateřskou zemí a poskytnout možnost obrany. Egypt — strážnice na průplavu mezi Atlantským a Indickým oceánem a předmostí na úžině mezi Afrikou a Asií — je pro Anglii zároveň vnějším pevnostním pásem k Indii. Přes oceán Atlantský kol mysu Dobré Naděje přece Anglie nemůže uhájit Indie.

Ale Egypt sám je problémem, jenž ukazuje slabiny v ohledu mezinárodním i vojenském. Že v tomto posledním zřeteli je Achillovou patou veleříše anglické, místem, kde Anglie může být na pevnině napadena, upozorňoval již 1900 generál v. d. Goltz.

Anglické úsilí o pozemní most mezi Středozemním mořem a Perským zálivem má v sobě moment ofensivní i defensivní zároveň: k vůli Indii, k vůli tomu, aby zachovala svou državu, vidí se Anglie nucena, vztáhnout své ruce i po cestách tam vedoucích. Také k tomu, aby si zabezpečila Egypt, vede ji ryzí pud sebezáchovy. Splývá tu prvek útoku i obrany v jedno, jev to typický pro imperialistický vývoj, v němž jeden krok má v zápětí druhý, nemá-li být velmoc sražena o krok neb více zpět. Ale zde Anglie cítí protitlak Německa. Tím se otvírá třetí problém geopolitický.

3. Německo. Jsou-li, jak uvedeno, hlavními geopolitickými požadavky velmoci přiměřená velikost, volnost pohybu a soudržnost říše, tedy Německo je proti Anglii, Rusku i Francii v nevýhodě ve dvou směrech: předně rozsah říše (mateřské země s koloniemi) je značně menší. Kdežto anglické panství zaujímá rozsah 3⅓ Evropy, Rusko 2½, Francie více jak 1, má Německo celkem rozlohu ⅓ Evropy. Poněvadž, jak to Seton-Watson vyjádřil v souborném díle The War and Democracy, svět »přestal již dávno být jen evropským«, a pro velkou politiku platí nyní vlastně hledisko planetární, scvrkuje se Německo co do rozlohy na stát menšího řádu nežli je i sama Francie.

Dále však pohled na mapu ukazuje také povážlivý nedostatek co do volnosti pohybu. Má sice přednost před Ruskem svou severní stranou, ale svůj přístup k moři nepokládá za dostatečný, pokud Anglie může uzavírat cestu mezi Skotskem a Norskem. Proto se v kruzích německého námořnictva ozývá přání, získat si opěrný bod nejen při vjezdu, nýbrž i při východu z průlivu La Mancheského.

Hlavní však starostí Německa v geopolitickém zřeteli jest, že je pozemně uzavřeno mezi ostatními velmocemi, nemajíc při tom, jako tyto mají, jeden bok volný. Tento koncentrický tlak a jeho nevýhodu pocítil již Bedřich Veliký, jeho nebezpečí uměl Bismarck obejít příznivými konjunkturami, jeho nejkrajnější důsledky byl nyní nucen na sebe vzíti Vilém II. Nebezpečí »dvou front« se akcí z jihu proměnilo v uzavírací kruh.

Toto ryze zeměpisné sevření má také ten důsledek, že Německo postrádá přirozené operační základny, aby mohlo vybudovat a ovládat velkou koloniální říši. Jeho kolonie se prostírají daleko v Africe, a při nynější konstelaci závisí zcela na milosti Anglie, zdali s nimi může mateřská země být ve spojení čili nic. Nynější válka to potvrdila právě ztrátou osad. Ale nejen soudržnost kolonií s mateřskou zemí, ale i soudržnost koloniálních zemí navzájem je pro Německo otázkou zcela nerozřešenou. Možnost zeměpisného scelení byla jenom v Africe. Velké souvislé panství v Africe, »Brasilie v Starém světě«, to je heslo, o něž se probouzel čím dále tím větší zájem politiky německé, zájem, jenž dokonce nebyl snad ani tak vzdálen uskutečnění. Kjellén naznačuje, že se v té příčině stalo ujednání mezi Anglií a Německem nedlouho před vypuknutím světové války (15. června, dle jiných 15. července). Nemá o tom úředních dokladů, ale za významné pokládá, že známý africký cestovatel a bývalý vysoký úředník v britské koloniální správě Harry John-

s t o n v slavnostním shromáždění Královské zeměpisné společnosti« 25. února 1915 měl přednášku, při níž předložil mapu Afriky, na níž byly mocenské sféry nově upraveny, a Německu vymezeno poměrně souvislé panství v Africe ve směru rovníkovém, ovšem za určité kompensace. I postavení řečníkovo i slavnostní shromáždění nepřipouští domněnku, že by se tento projev byl mohl státi bez úředního schválení. Ovšem toto navrhované panství mělo se prostírat celé v horkém pásmu; málo by se tedy bylo hodilo za půdu na vzdělávání obilí pro bělochy, což vůči ročnímu přírůstku německého obyvatelstva o 800.000 duší by snižovalo hodnotu oné državy.

Za to však na téže mapě Johnstonově je další cenná výhoda: Malá Asie až na jv. k Basře je označena touž barvou jako ostatní panství německé. Tím mělo se vyjít vstříc druhé hlavní tužbě Německa, zjednat si ze svého sevření cestu na jihovýchod. Tento »pud na jih« nabyl časem světově historického významu. Má celou svou obšírnou literaturu. Duševním otcem této myšlenky (v hospodářském zřeteli) je Bedřich List, muž, kterému podle slov jednoho z jeho životopisců »vděčná vlast vtiskla do ruky revolver sebevraha« (1846) a který je dnes veleben jako »prorok nového Německa« (K u m p m a n n 1915). Praktický pokrok na cestě Listem naznačené se nemohl stát, dokud Rakousko-Uhersko se nepostavilo na stejnou stranu s Německem. To se stalo spojenstvím z r. 1879. Od poloviny let osmdesátých však získává si myšlenka nových hlasatelů (D e h n, S p r e n g e r, K a e r g e r) a nabývá v Německu vždy více půdy. Na překážku jí bylo ovšem stanovisko budovatele říše, Bismarcka, jenž pro politiku koloniální vůbec a pro levantskou politiku zvláště neměl zájmu a jenž — jak známo — pro východní otázku nechtěl obětovat »zdravých hnátů ani jednoho pomořanského mušketýra«.

To bylo zřejmě kontinentálně politické stanovisko, paralela k »maloanglické« politice ve slavných dnech mančesterství. Když však úkol soustředění Německa byl ukončen, nemohlo toto zastaviti se na tomto úzkém stupni. Rozhodný krok k imperialismu se zřením k Levantě podnikl císař Vilém II., když na hrobě Saladinově (1898) prohlásil se »na všechny časy přítelem 300 milionů mohamedánů«. Bezprostředním následkem toho byl podnik, jenž na vždy bude zeměpisným symbolem německotureckého společenství zájmového. Je to známá b a g d a d s k á d r á h a. Ta se připojuje ke drážní síti, která za německých auspicií dosáhla 1896 Konie. První koncese byla dána již 1888 a byla provedena anatolskou akciovou společností že

lezniční, za níž se kryla německá banka. Společnost pak sjednala o vánocích 1899 s tureckou vládou dohodu, že smí v osmi letech provést dráhu o normálních kolejích až k Perskému zálivu. Tím měla turecká říše obdržet podélnou dráhu v souvislosti s hlavním městem, kdežto konkurující plán anglický — spojit totiž Středozemní moře s Perským zálivem — byl by ve skutečnosti vyřízl z říše »anglický výsek« a Syrii-Mezopotamii by oddělil od jejího středu. Tu byla přednost německého plánu s hlediska tureckého. Provedení plánu ovšem naráželo na mnohé potíže zejména se strany anglické, jež od samého počátku držela svůj kapitál od tohoto podniku stranou. A když práce přece byla uvedena v proud (se 40% německého, 30% francouzského a 30% švýcarského kapitálu, s jedenácti německými, jedním rakouským, osmi francouzskými, čtyřmi tureckými a dvěma švýcarskými řediteli), přeložila Anglie svůj odpor na konečný bod dráhy. Do r. 1904 bylo hotovo jenom 200 km až do Bulgurlu a podnik na pět let uvízl. Když však se Německo a Turecko 1911 odhodlalo k smlouvě, aby trať z Bagdadu až k zálivu byla přenechána mezinárodní správě, byla urovnána také cesta k dohodě mezi Anglií a Německem: Německo mělo mít volné ruce až do Basry, kdežto konečnou trať z Basry do Kuveitu si vyhrazovala Anglie pro sebe, nebo aspoň pro mezinárodní správu. Výraz toho nacházíme také na uvedené mapě Johnstonově. Stavba pak pokračovala, takže před zahájením světové války scházely jen menší části na trati až do Alepa. Válka sama podnik značně urychlila: tunel Taurem byl dokončen v prosinci 1914, Amanem (5 km) v červnu 1915. Zatím byl most přes Eufrat otevřen pro dovoz a základní dráha táhne se na 60 km dále, kdežto z Bagdadu je postaveno 130 km. Tak přes překážky blíží se dráha svému ukončení, a situace současná zdá se ji, jak Kjellén míní, zabezpečovat a její cenu zvyšovat tím, že válka poskytla Turecku příležitost vypovědět koncese jiným státům, jež chtěly paralelními tratěmi dráhu sevřít.

Veliký význam podniku vysvítá z historické myšlenky, jež se za ním skrývá. Je to idea velké světové říše nebo spojenectví německo-rakousko-tureckého, prostírajícího se od moře baltského k zálivu perskému, s komunikací od Labe k Eufratu, s drahou od Berlína k Bagdadu. Myšlenka, které dal výraz nikdo jiný než uvedený Johnston (1903), výraz smělejší, nežli sami němečtí politikové si troufali vyjádřit.[1] Aspoň R o h r b a c h (Deutschland unter den Weltvölkern)

[1] Harry Johnston (v Londýnské Finanční Kronice 4. dubna 1903) napsal: »Kdybych byl Němcem, viděl bych ve svých snech budoucnosti velikou

mluví jen o »autonomní a takřka uzavřené oblasti výrobní a spotřební« a kníže Bülow velmi opatrně se věci dotýká (1913) a Hintze dokonce »fantastický návrh« Johnstonův odmítá (v souborném díle Deutschland und der Weltkrieg). Kjellén chápe tuto reservu z přirozených zřetelů k Turecku, ale sám přijímá tuto myšlenku německého snu budoucnosti ve formulaci Dixově (Deutscher Imperialismus 1906), že program Berlín—Bagdad není tak imperialismem německým jako »imperialismem evropského státního svazu«. Německo není jediným subjektem, Rakousko-Uhersko je subjektem druhým. Anatolie není jediným objektem, Balkánský poloostrov je objektem druhým. V poměru tom (jak to již naznačil Jäckh) Německo má především zájem o vzdálenější Malou Asii, Rakousko o sousední poloostrov Balkánský.

Toto společenství zájmové je podporováno společenstvím politickým. Politické konjunktury převedly Turecko do tábora ústředních mocností. Turecko poznalo, že program Bagdad—Berlín přispívá k jeho vlastnímu zcelení a posílení, kdežto program dohody směřuje k jeho rozvratu. To se objevilo hned, když Anglie musila postoupit Rusku Cařihrad za cenu jeho přátelství. Přímo graficky je tento směr znázorněn na druhé mapě, kterou Johnston předložil v téže slavnostní schůzi královské zeměpisné společnosti. Na této mapě, která znázorňuje »Afriku po válce«, vymizely německé kolonie v Africe, a Malá Asie až k Alexandrettě je označena barvou ruskou. A tedy čirý pud sebezáchovy vehnal Turecko do vod německo-rakouských. A světový význam současných bojů na Balkáně je v tom, že se jimi odstraňují překážky onomu programu.

(Pokračování.)

---

budoucí německo-rakousko-uherskou říši, snad s dvěma hlavními přístavy: Hamburkem a Cařihradem, s přístavy na Severním, Baltickém, Jaderském a Egejském moři, říši, jež by mohla svůj vliv uplatnit přes střední Asii a Mezopotamii až k Bagdadu a dále. Toto souvislé imperium od ústí Labe až k ústí Eufratu bylo by jistě cílem, tak hrdým, o jaký velký národ vůbec může usilovat.«

Antonín Klášterský.[1]

Kus literární minulosti. Napsal Jindřich Vodák.

Antonín Klášterský, jenž dovršil již padesátý rok svého věku, je z těch našich básníků, proti nimž se příkře vzepřelo kritické pokolení minulých let devadesátých. Bylo to někdy velmi zlé, ale jakáž pomoc! nemohlo tomu být jinak, Klášterský musil se opravdu kritickým bouřlivákům a horlivcům jevit jako někdo neshodný s duchem doby a opozdilý za ním. Některé básně z jeho ranné sbírky »Živým i mrtvým« byly věnovány přátelům Šaldovi, Svobodovi, Georgovu-Sovovi. Připojte k nim jiná ještě čelná jména souvěká, Macharovo, Březinovo, Dykovo, Karáskovo, všechna znamenala cosi význačně, pronikavě nového, zcela jen svého, všecka přinášela převraty, změny, daleká průkopnická hesla a programy, objevitelské a hlasatelské výhledy, sociální a národní otřesy.

Kdo chtěl zajistit své místo v literatuře, musil být jen toho druhu a žádného jiného; nepřijímala se žádná průměrnost a obyčejnost, žádná uskrovnělost vznětu a původnosti. A Klášterský byl a zůstával básníkem ven a ven staršího rázu, toho, jehož se na př. Sova po prvních svých sbírkách zásadně odřekl. V básnických počátcích Klášterského přišel k nám impresionism, coppéovsko-theurietovský realism, hnutí sociálního soucitu, — Klášterský počal psát »nálady«, popisné obrázky, krotké a občanské, veršíčky s tklivými postavičkami a výjevy bídy, strádání, hoře, ubohosti, a nikdy již nechtěl psát nic jiného, nebylo v něm popudu ani schopnosti k bohatému,

[1] Narodil se 25. září 1866 v Mirovicích. Je radou zemské správní komise. Básnické knihy: Ptačí svět 1889; Živým i mrtvým 1889; Spadalé listí 1890; Písně z práce 1891; Poli a lesy 1892; Drobty života 1892; Epické básně 1892; Pražské motivy 1893; Srdce i duše 1894; Noční violy 1894; Živé stíny 1895; Vzpomínky z jihu 1897; Tmavé růže 1898; Sonety tiché pohody 1900; Nové básně 1901; Cestou podle moře 1902; Sny a toulky 1905; Sonety prchavých okamžiků 1907; Z českých žalmů 1911; Ironické siciliany 1913. Překládal z Lenaua, Byrona, Shakespeara, básníků amerických.

mohutnému vzrůstu a vývoji. Co smělých, rozsáhlých otázek bylo zvířeno jeho pokrokovějšími vrstevníky! jaké odvážné, prudké a nezbytné útoky podniknuty! jaké nesmírné, těžké a složité výboje provedeny! samá kolumbovská výprava do neprozkoumaných, nebezpečných končin, kde čekaly neznámé světy, podrobitelné toliko nadšeným troufalcům: »Chceme zem, o které vám se nezdá, nový kraj a nový vzduch a půdu!« Útočilo se na různé znesvěcování i zneužívání citů náboženských, zakládala se náboženství nová, a Kláštérský by se byl bál o náboženství zavadit. Bouřilo se proti přežilým, špatným společenským řádům, žádná moc nezdála se být dost velká a vznešená, aby se jí aktivě šetřilo, a Kláštérský byl skromný, pokorný umírněnec, jenž věřil, že každá oprava musí se dít nenáhle, aby to nikoho nemrzelo a ničím, co posvěceno trváním, aby se příliš neviklalo. Láska, manželství, ženský a mužský život, pojmy pravdy, čistoty, ctnosti, skutečnosti, práce, společenské mravy, všecko přesouvalo se na jiné základy a cesty, básníci vymýšleli, zřizovali a upravovali si k tomu nové nástroje a prostředky, a Kláštérský stál stranou, neúčastný, udivený, nevěda dobře, co si myslit a co se vlastně děje. Ano, tvorba Kláštérského měla jistě právě v tom převratném ruchu svůj důležitý význam, ale kdež byla by se tehdy vzala shovívavost a trpělivost, jež by jej byla pochopila!

Bránilo tomu zejména také, že on se příliš zabýval jen sám sebou, ponechávaje si při tom všechnu zúženost své bytosti. Ve »Tmavých růžích« přirovnal se kdysi k bílé horské sasance: »Na hřebenu horstva divém kveteš — sama sobě, plamínek skal běloskvoucí, v jara blahé době; nestaráš se . . . vstříc-li dýchne někomu tvá vůně. Svět je v dáli, svět je v hloubi se slávou i hoři. Čím je tobě?« Sama sobě kvete, když jarní mízy raší k bůh ví jakým rozsáhlým obecným cílům! Kláštérský byl »sám svůj« v tom smyslu jako Ibsenův Peer Gynt: oddat se co nejvíc jen sám sobě, svým osobním, soukromým radostem, žalům, touhám, přáním, požitkům. Milenka ho zradila, — »s krvavou jde rok ten v srdci ranou«, — a on svým zármutkem a jeho překonáváním dovedl naplnit celou objemnou básnickou sbírku, ne-li dvě a tři. Měl přítelku, postoupil s ní od přátelství k lásce, ucházel se o ni, oženil se, měl děti, — a rozpřádal to znovu a znovu v přečetných básních, jež vypravovaly o snoubeneckých dojemnostech, o prvním manželském štěstí, o zkvétajícím míru, o sladkých chvílích domácí útěchy. Byl v Italii, viděl a slyšel tolik věcí, kterých dotud neviděl a neslyšel, ale v básních »Vzpomínek z jihu« četlo se hlavně, jak pořád myšlenkami zalétal

k domovu, jak se mu strašně stýskalo a jak nezapomínal na oči, hlas a celou bytost své vyvolené. U nikoho z vůdčích vrstevníků nesmělo být takového nepoměru mezi soukromostí a obecností, i soukromé smutky a bědy musily pramenit z těžkých rozporů v širém okruhu dobových snah a zápasů veřejných nebo obecných. Proto tedy stihl básnickou práci Klášterského trapný, nezasloužený osud, že se potkávala s odporem, jenž ji ubíjel, a že si musila osvojit tuhou, odříkavou kázeň vytrvalosti i sebepřemahání, neměla-li se vůbec zastavit. Bude možno, aby budoucnost dokázala, že se mu do jisté míry křivdilo? a uzná za hodno, aby se mu dostalo náhrady?

*

Bylo přece jen také potřebno, aby při povšechném podvratném kypění ujal se někdo poslání záchovného, a budou-li dějiny literární hledat nějaký zvláštní úkol, k němuž byl Klášterský povolán, najdou sotva něco lepšího, nežli že on mezi svými literárními rostenci důsledně víc a víc se utvrzoval jako básník konservativismu nebo tradicionalismu. Již první jeho sbírka lehounkých, vzdušných básniček »Ptačí svět« (ke kresbám Giacomelliho) líčila starý rodový řád, jenž se přebírá od předků a odevzdává potomkům k dalšímu uchování. Hlavně však druhá sbírka »Živým i mrtvým« od živých přecházela k mrtvým, kteří měli poskytnout požehnání, poučení, vzoru, pobídky: »a láska dvojnásob nás váže dnes a poji, mne mého za otce a tě za matku tvoji«. Tehdy, v některé chvíli, Klášterský ještě cítil zápach mrtvých těl, jež jsou v rozkladu, a i strom, jehož kořeny šly z prachu mrtvých, dýchal mu tím nebalzamickým zápachem. Ale později hřbitovy a nebožtíci usadili se na vždy v jeho sbírkách jako podstatná, nutná součástka, a neučiní básnického kroku, aby se k nim neohlédl a neubezpečil se, že svého spojení s nimi nepřetrhl: »zde u té rakve ještě poklekněme, než počnem žití svého nové dny« — ze hřbitovů a nebožtíků musil růst každý život a každý pokus o něj. O matce a otci psalo mnoho básníků, Klášterský však ještě víc než o nich veršoval o své babičce s dědem a přes prabábu a pradědečka produmával se až k praprabábě a k prapradědovi (»Dvě podobizny« ve »Spadalém listí«) a od nich záze a záze až k nejdávnějším listům rodinné kroniky. Mohl-li si představit, že otec pochvalně přikyvuje ze záhrobí k jeho jednání, bylo to u Klášterského vrcholem spokojenosti, a ačkoli v »Cestě podle moře« dospěl již k šestatřicátému roku svého věku, ani tu ještě neměl nad nebožku bábu žádné dokonalejší, skvělejší vůdkyně a rádkyně, třináct básní

musilo povídat jen to; vždyť ona »konečně květ našla, jenž všecko vyléčí«. Považme, co to znamená dnes, vedle Šrámkova »Stříbrného větru«, dnes, kdy se hraje po divadlech Hasencleverův odpadlý, buřičský »Syn«! A s celým tím průvodem rodinné minulosti táhne sbírkami Klášterského dlouhý, nekonečně dlouhý průvod starých lidí a starých věcí, někdy báseň za básní pořád něco starého. Sedalo se na starých lenoškách u starého otcovského stolu nad starými knihami a starými dopisy, poslouchalo se praskání staré babiččiny skříně, pilo se ze starých číší, stávalo se u starých podobizen, křísily se staré písně a staré hudby. Vyšlo-li se ven, byly tam staré hvozdy, staré stromy, staré skály, staré tůně, staré zvony, staré sluje, — kam zrak padl, vyvstávala minulost, zmocňovala se básníkovy pozornosti, určovala její pojímání. Dva motýli letěli (v »Nočních violách«), a byl-li jeden motýlem živých milenců, druhý musil vodit stíny mrtvých!

Dlužno si připamatovat, že básnické mládí Klášterského sbíralo si své základní pojmy v letech, kdy se k nám do literatury přenášely naturalistické nauky dědičnosti. Klášterský zpracoval je lyricky. Ale u něho, konservativce nebo tradicionalisty, dědičnost pozbyla vší své naturalistické hrůzy a tísnivosti. Když on v »Cestě«, podrobněji nežli Goethe ve známých verších, obhlížel své duševní dědictví po otci a matce, vztyčoval při tom pyšně hlavu, jak výborně ho rodiče odkázanými vlohami a vlastnostmi vyzbrojili pro jeho potřeby: otcova vzdornost uchrání ho proti útiskům, otcova pracovitost ho uživí, matčina vřelost a zářivá srdečnost odklidí každou chmuru. A když dokonce ve »Tmavých růžích« vykládal znak svých (šlechtických, tvrdila babička) předků, tři růže s lilijemi pod dvojicí bělostných křídel, byl by si vyčítal jako hrubý hřích, kdyby se byl »symbolům těm dávným« zpronevěřil: »starého rodu pravnuk a syn své doby, sám ty lilije a růže a křídla v znaku mám«, — tu neztřísněnou čistotu, tu slunnou životní horoucnost ke všemu kolem, ten neúnavný let za nebeským poselstvím. Bylo ovšem na první střetnutí hůř, když po té Klášterský ve Škocjanských jeskyních svých »Nových básní« nad žlutou kostí, o kterou zakopl, musil se vypořádat s přízrakem pravěkého olbříma krytého jen kůží: černá kosmatá hruď, úzké čelo, ploché témě, nízká leb, ztmělé oko blýskající divým pudem. »Hle, praděd váš«, vy zjemnělí moderní myslitelé. Básník »Živých i mrtvých« nezalekl se však ani tentokrát před dědičností. Nač prý křivit rety? Kdo prý ví, zda s krví kosmatého olbříma nezdědilo potomstvo prvního snu o bohu a prvních zákmitů

své obraznosti? Tam dole »hluboko kdes« zděděné pudy se procezují, tříbí, zušlechťují a je z nich posléze vždy zase jen proud mocně spějící za krásou, volností, pravdou. A tak minulost, jejímuž dědictví nemůžeme se vyhnout, vystupuje u Klášterského jako uschráněný bohatý poklad, jako nesmírné, nevyčerpatelné zásobiště, z něhož prýští každé dobro, každý prospěch a pokrok.

Klášterský měl několik ohromných schrán pro zásoby minulosti. Bylo mezi nimi na př. moře. Když je uzřel po prvé, měřil ve »Vzpomínkách« vzrušeně jeho šíř a dál, určoval jeho barvy, počítal roky jeho dějin, spouštěl se k jeho dnu a všecko shrnulo se do slov: velké pohřebiště. Ale v tom pohřebišti prý Smrt se snoubí s Životem, moře vrací prý stonásobně, co chytne v jícen, a rozkotá-li loď, plodné jeho lůno vydá úrodu korálů a perel. I jezera, lesy, zvony, hvězdy byly nádržemi, z nichž vytékaly nastřádané vlny minula, aby nesly přítomnost za jejími cíli. Jezero Bledské: věkové vzdechy lidu uskládaly se v něm, aby volaly po zadostiučinění. Hvozdy v »Polích a lesích«: jen v nich ještě udržuje se prvotní panenská příroda. Zvony v »Tiché pohodě«: neslyšíte, jak hlaholí z nich jásot předků nad vzkříšením? A jsou v »Pražských motivech« velké staré zvony, jež neustanou vyzvánět ke skonu a pádu, dokud neuzrajeme na »slunný jitra svit«.

*

Při konservativismu Klášterského dvěma věcem přibývalo v jeho básních místa a významu: domovu a tichu. Domov! oněch »čtvero stěn«, mezi kterými se sní, dumá, pokuřuje, čte, píše a spí! Ticho! ono odloučení od veškerého lidského hluku, kde hlas našeho nitra smí svobodně znít sám, nerušen a nepohlcován žádným jiným hlasem lidským! Klášterský několikrát se zmiňuje, jakým býval v dětství veselým hochem, rozezpívaným do písniček. Náklonnost k veselí nezmizela, rozstříkala slunných paprsků všude po sbírkách básnických, a kdykoli přitrhla hořkost a trpkost, náklonnost k veselí a jasu čelila jí tak houževnatě, že skleslost zavládla vždy toliko na krátko: i kdyby se bylo musilo osvobození jenom předstírat! Mnohdy překvapí, jak rychle se u Klášterského přejde ze sklíčenosti v upokojení. Domov a ticho byly jako úsměvná a bdělá milosrdná sestra, která při první známce nevolnosti přispěchávala s obklady, vatou a chladivou mastí, aby předešla vypuknutí choroby.

Hodně byl pustý domov Klášterského, nebyl jako u Machara průchodištěm návštěv přátelských i cizích, shromaždištěm, kde se společně rokovalo, soudilo, horlilo a hubovalo. Klášterský okouz-

loval se v »Ptačím světě« hnízdem zařízeným pro klidný útulek pouhé jediné rodinky, v němž se netrpělo vetřelců. A představa hnízda sloučila se Klášterskému s představou domova na vždy, zejména hnízdo vlaštovčí, nejpevnější (také čapí), vybavovalo se mu v mysli vždy, kdykoli si k svému domovu přimýšlel paní: »vlaštovičko štěstí, nepolmi už křídly... vyhřeju ti láskou tvého hnízda stěny«. Léty dostupovalo to k náruživé výlučnosti. Zprvu uchylovával se domů z kanceláře, ulice, schůzek pro oddech, odpočinek, četbu, chvilku dumy, kování veršů; ale přišel čas, že tam znervósněle prchával jako do jediného možného úkrytu, kde mu kynuly bezpečí a úleva. Uzamknout se, zatarasit, schoulit za troje dvéře, aby ani dech nepřátelských štváčů nevnikl zvenčí! Na počátku let devadesátých přivírával ještě oči před lákáním karnevalu, ale na jejich sklonku nechtívalo se mu již ani do divadla a koncertů, a v »Tiché pohodě« bratřil se s hlemýžděm: »svět nechá být, v svůj zajde krov a zamkne domek«. Kdyby byl mohl poslouchat svého nejosobnějšího vnuknutí, byl by do jeho básní sotva výjimkou proklouzl předmět, jenž se nedělil s ním o jeho »čtvero stěn«. Kusy domácího nábytku, knihy vlastní knihovny, kamna, lampa, pablesky světla na stropě, rozvěšené a rozestavené malby, fotografie, rytinky, doutník, jejž kouřil (ne cigareta), posypátko, jímž zasypával napsané řádky, — vždyť to vše nemohlo se takřka ani pokládat kdy za vyčerpáno! Jaká jen vroucí vděčnost náležela kamnům a lampě, jejich službám, pobídkám a naučením! A hodiny na stěně a samovar, — píseň samovaru: »ó domov, domov, jaká něha a jaké kouzlo v čtveru stěn«! A sousedé nad vámi, pod vámi, vedle vás, piana, harmonia, flétny, jež hrají za zdí, kroky, jež se ozývají dole od truhlářova bytu ke dvoru! Bylo lze uvěřit, že se obytné domy bourají a vily na zimu se vyprazdňují? nebo čím jiným mohli básníka zaujmout Šolc, Tulka, Mucha, Dante nežli tím, že musili žít mimo domov? Opusťte domov a zákeřné neštěstí vás přepadne, jako přepadlo obě hrdinky epických básní »Bez lásky« a »Sylva«, — i epické básně mohou zase jen dovozovat hodnotu domova, bez něhož je člověk ztracen. Venku — venku jsou krámky, ve kterých se stavíte cestou od bytu ke kanceláři, cizí lidé, které zahlédnete denně ubírajíce se do úřadu nebo zpět, město splývající v haldu domů s lhostejným šumem, a málo víc.

Ticho, ačkoli hlavní dar domova, mělo aspoň výhodu, že se neomezovalo na prostor neměnného čtverhranu, bylo vždy také venku, pod krovy lesními, na venkovských silnicích, v polních a zasněžených krajinách, v parcích a zahradách, na benátských lagunách.

na švýcarských jezerech. Bylo podmínkou lásky k přírodě! Rozlišovalo se v různé stupně, od tich při skučících větrech až do adagiových nebo andantových »pianissim«, kterými se směla linout leda »tichá hudba nebes«, ševel usínání, nevyhýbalo se však žádné době denní, rozestíralo se letním polednem jako letní nocí. Pouze přírodní okolnosti působily, že večerům a nocem připadala převaha, a byly to noci hvězdné i pomračené, teplé i zimavé, pokojné i bouřné, vzdušné i dusné, nejvíc (jako Raškovy) modré měsíční, luzné, hudební, snivé, noci z oněch starých romantických časů. »Nocturno«, jako »impromptu«, jest u Klášterského zalíbeným nadpisem a všelijak se překládá: melodie noci, tajemství noci, noční pobožnost, — noc nikoli k potulkám (Sovovým), nýbrž k sladkému klamu, že člověk smí žít výlučně sám sobě. Za politické, literární a stranické vřavy ticha Klášterského mohla krotit, mírnit, konejšit, zjemňovat; bohužel, nikdo nechtěl mít na ně kdy, aby si v nich hověl a koupal se jako v očistné lázni. Klášterský sám cítil, že se jim musí odnít přílišná mrtvost, mělo se v nich hýbat, vlnit, čeřit, vřít, zdrželivěji či prudčeji, a někdy jenjen vyrazit, tuchy velkosti a síly, tuchy zasívaných a klíčících semen, tuchy bitevních lomozů jimi vály: motýli rozpřahující bílá křídla k odletu, aby je hned zase sklopili.

Žena a láska, obě opatrovnice domova —? Ptáci splétali a ucpávali tiché hnízdo a básník se ptal: »Proč jsi se zachvěla, duše má drahá, proč ti zvlhl zrak?« Ale zkušenost učí, že muži s bábou a matkou, takoví, kteří v bábě a matce zbožňují ideál a na nich ulpívají, obyčejně se ženívají pozdě, ožení-li se vůbec. Která pak může hned tak soupeřit s ideální matkou a bábou a zatlačit je? Ve »Spadalém listí« Klášterský zveršoval příběh ženy, jež se vdala za vdovce: dvě celá léta prosmutnila bez radosti a naděje, nežli v srdci mužově vybledla vzpomínka na první choť, prý osten bodal z každého jeho slova. Asi tak děje se sokyním ideálních babiček a matek, musejí prolamovat ledy a hradby. A mimo to, Klášterského nepopoháněla smyslnost. Čím větší její příval zaplavoval rozvolněnou literaturu, tím méně jí on podléhal a bylo by zbytečno, počítat, kolikrát se v jeho verších zabělala odhalená ženská ňadra nebo ramena. Chlubí se ve znělkách, že v tom, co pěl a snil, »já sněžně vždy byl čistý«: pokud se smyslnost protiví čistotě, potud opravdu jeho čistoty nehyzdila poskvrna. A když tedy přece jeho váhavé, nežádostivé srdce, zopatrnělé zklamáním (kým zaviněno?), osmělilo se zabušit láskou a proměnit přátelství v manželský svazek, žena musila v tichém domově jeho veršů být zase jen mateřskou těšitelkou, oše-

třovatelkou, uchlácholovatelkou. Jeho potřeby stály v popředí, její bytost ustupovala před nimi do pozadí. V »Epických básních« Klášterského je čtyřsloká romance, jež se posmívá stárnoucím mládencům, že na ženitbu pomýšlejí teprve tehdy, když slábnoucí oči a třesoucí se nohy točí se po někom, kdo by o ně pečoval a jim sloužil. Ale básník »Tiché pohody« a »Nových básní« neměl se proč posmívat, ve svých básních nepohlíží na manželství o nic moderněji. Jeho choť (»Ty a já«) měla být břečtanem, jenž snítkami ovine rány utržené v boji; měla být leknínem, jenž bílým kahancem posvítí nad černou hlubinou; měla být měsícem, jenž v stíny kouzelně šlehá, zelení a květem, zkad nebeská svěžest se pramení: zeleň se radí slábnoucím očím. Ovinovat rány, svítit kahanem, dolévat svěžesti, — samé služebné úkony. A žena (»Psáno pro tebe«) rozsvěcovala Klášterskému lampu, řídila mu hodiny, ukolébávala ho do spánku na svém rameně, úsměvem křísila jeho zmužilost, když ho drtilo zoufalství, čekala, až vzhlédne od knihy, nad kterou byl skloněn. Ona byla ve verších tou, od níž se žádalo, nikoli on: tak to kázal dávný řád a tak se to hodilo konservativnímu básníkovi. Moderních žen a moderního manželství se Klášterský bál. Natolik že v čele »Epických básní« podal příklad, jak rozmařilá milovnice přepychu a záletů přivedla muže do záhuby, nýbrž každé jeho ostatní manželství musilo mít ženu starého některého způsobu. Aby byl mohl jako Machar nebo Sova vylíčit ženu vyšlou z emancipačních převratů, toho byl Klášterský na hony dalek.

Poněvadž pak manželství posvěcených tradic předpokládalo vždycky, aby bylo opatřeno slušné živobytí, Klášterský vyzbrojil se na to předem důkladnou občanskou filosofií chlebovou. Rozvinul ji podrobně v rozsáhlé básni »Chléb«, jež vévodí »Polím a lesům«: napodobila ve stavbě i obsahu Schillerovu »Píseň o zvonu«: kratší sloky delších veršů předvedou vždy nějaký výjev a delší odstavce kratších veršů připnou k nim sdruženou úvahu. »Jak tvá vůně naše muky, krůpěj potu odměnění«, — báseň pozdravuje chléb jako hlavní výtěžek práce, a kdo si dovede dobýt chleba, smí se oddat »velkému, hrdému citu«; oko prý blýskne, hruď prý se vzduje, plesný výkřik se stěží utlumí, když vydělaný chléb leží prvně v rukou. Nouze o chléb vhání lidi do vzpoury a zločinu, zapaluje města, vraždí nožem nebo cepem, zaprodává cudnost a čest, vrhá do bahna hanby a hříchu, podrývá a ničí každé vyšší snažení: ale jménem chleba všechno se u Klášterského omlouvá, poněvadž zákon chleba nutká krutě a neúprosně. Proto, když chtěli potupit básníka výtkou

byrokratství, on v »Nočních violách« s pozdviženou hlavou dal jim za pravdu, že vskutku pod kancelářským prachem schnou květy a umdlévají křídla; ale což prý on může za to, že nezdědil po strýci polnatého statku nebo po tetě kovaných truhel napěchovaných zlatáky? Člověk musí být nějak živ, a živí-li byrokratství, proč se neživit byrokratstvím? Však prý »i mezi klasy, z kterých musím žíti, má láska jako ohnivý mák plane a poezie modrou chrpou svítí«. Mnohý na místě Klášterského byl by uhýbal a vykrucoval, byl by si nasazoval škrabošku sociálního mučedníka, po případě byl by se sám mrskal pro nestatečnost a otrockou povahu: Klášterský dovedl vyznat, poctivě a rozhodně, a to musí mu být přičteno k jeho zvlášť pěkným básnickým činům. Jeho stanovisko může se příčit, může popuzovat k desaterým námitkám, ale vždycky ještě dá se mu přednost před rozličnými nebyrokraty, kteří veřejně žebrají a ucházejí se o podpory, aby si nemusili ničeho odepřít.

*

Nejchoulostivější otázkou pro konservativism bývá otázka pokroku a budoucnosti. Chránit a utvrzovat základy, aby jich nic nepodemlelo, — budiž! Ale co se má z těch základů zdvihnout do výše a rozklenout se nad nimi? Konservativism, který by to věděl a půdu minulosti opatroval jen k tomu, aby z ní mohl vypěstit hojnou, zdárnou a vydatnou setbu, rozkoš pro pohled i naději, odolával by bez pohromy jakýmkoli útokům. Ve »Vzpomínkách z jihu« Klášterský asi nejnaléhavěji pociťoval tuto povinnost konservativismu a hořel nejohnivějším popudem ku předu. Viděl tenkrát skálu bludů a předsudků, zčernalou stářím, jak se proti ní řítí hřmící a podrážděná vlna nových vzruchů a tužeb, lidstva geniové, kteří ku předu se ženou: skála, velkolepá prý ve svém vzdoru, odráží vzteklý příboj dlouho a dlouho, až konečně přece puká, třepí se a kácí »do věčných propadlišť«. To však je u Klášterského pouhý mořský obraz, marina, byronovský, divadelní (propadliště), symbolický výjev pro chvilkový úchvat. Rozhlédneme-li se po souboru básníkova díla, přesvědčíme se, že se poměrem svého konservativismu k pokroku velmi podobá »Pražským motivům«. Tam kol dokola trčí a konají stráž slavné, vážné pomníky zašlých dějů, knížecí Vyšehrad s blanickými rytíři, velebný jednověžný sv. Vít s královskými hrobkami, bdící strmé věže Týna vyhlížející jitřní úsvit, Daliborka s unášející hudbou čarovných houslí, — a to, co sluje »novým světem«, krčí se »pod paláců a hradů majestátem«, v několika křivých ulicích s nízkými domky a obyvateli bledých, umořených lící; z tovární čtvrti

šíří se údery kladiv jen divná úzkost, nechuť k všem zvěstem doby příští. Klášterský již od »Živých i mrtvých« čas od času, když mu jeho osobní niterné záležitosti povolovaly prázdniny, vynakládal svůj básnický um na to, aby popichl naši národní liknavost a mdlobu a pomohl otřásat naší národní vlažností: kéž udatenství do žil vstřebáme! kéž nás vyburcuje poplašný zvon! kéž se zastydíme před zastřeleným sochou klementinského studenta! a husitské cepy a staré popelnice ať nám rozjiskří zrak a zúrodní zem pro rod obrů! V posledních letech Klášterský dokonce celou sbírku pětadvacíti »Českých žalmů« v bibličtějším kroji naplnil hořem z naší národní ochablosti a zaslepenosti, a sbírka nadchla Krásnohorskou k neskrblivému projevu podivu i uznání; ale jádra vše to značného nemá, je to příliš povšechné, akademické, vzdálené, bez určitých a přímých vztahů. Také pro věc soucitu Klášterský s jinými zároveň od prvopočátku po několik roků povznášel svůj básnický hlas. Řada postav a postaviček pokorně v tenounkých rysech bílé křídy se tetelí jeho sbírkami: učitelky, jež ohlušují ve škole zrazenou lásku; děti, jimž Ježíšek ničeho nenadělí; jeptišky, jež mine manželské blaho; květinářky, jež slzí nad svými kyticemi; šičky, jež ve studené jizbě do noci šijí plesové šaty zámožných slečinek atd. Zde všude každý rozbor ukáže, že běželo spíš o roztklivění nežli o hřích sociální křivdy: dojmout, vynutit účastný povzdech, vyloudit litostivou slzu, kterou básník sám vždy má na krajíčku.

Přes to ovšem v sociálním našem básnictví jedna sbírka Klášterského čestně a svérázně vyniká; jsou to proslulé »Písně z práce«, sbírka ani ne celých třicíti básniček, podepsaná pseudonymem A. K. Lešana. Největší většina sociálního našeho básnictví zabývala se nerovností a nespravedlivostí hmotných odměn, rozčilovala se nesrovnalostí mezi zaměstnavatelským blahobytem a dělnickou uskrovnělostí, horšila se, že dělník musí ztuha robotit, kdežto jeho pán si příjemně hraje a shání požitky: jeden bydlí v nádherných domech, druhý v tmavých, nezdravých děrách; jeden se za den smrtelně utahá, druhý nemá čím se znavit, ne-li hýřením; u jednoho hmotný nedostatek snižuje úroveň svobody, mravnosti, vzdělanosti, druhý smí si pochutnávat na všech šťavnatých plodech osvětové sklizně. Básnilo se, aby nespokojenost vyděděných a utištěných zalomcovala dubovými svědomími, ale té nespokojenosti se při tom stále přidávalo: zejména pak kalilo se ponětí o hmotné práci, urmuvilo se, jakoby hmotná práce skutečně byla onou kletbou, jíž rozhněvaný Bůh stihl provinilou rajskou dvojici mojžíšského podání! Ubožáci, kteří se

topotili těžkými železnými sochory, kladivy, jeřáby a sběračkami! Ubožáci, kteří lámali rudné vrstvy dole pod zemí! Prokletí a zavržení! A od toho částečně (jen částečně) pochybeného směru odchýlil se konservativní Lešan svými jarými, mladými »Písněmi z práce«. »Rád si v dílně zapěji při té svojí práci, ihned jde to živěji, s novou silou, nadějí —«, radost ze statečného, mužného, křepkého díla, z tělesné zdatnosti, mrštnosti a čilosti měla vytrysknout a vytryskla v písních, rozvýskaná veselost, že tělesná síla může se užitečně vydávat. Dělník Lešanův si pochvaloval, že hmotnou prací zocelují se mu svaly, sebevědomě se pyšnil, že je veleplatným, podstatným článkem v řetěze věkového lidského podnikání, odpouštěl v přemíře niterného povznesení i bídu, kterou společnost na něj uvalila: »Hromová a vítězná, drahá mi a líbezná velká píseň práce.« Stroj byl v sociálním básnictví mnohokrát a všelijak kacířován, u Lešana naopak dělník pozdravuje svůj stroj i nástroj s vášnivou láskou jako věrného druha a pomocníka, srdce mu okřívá jeho pohybem a vrčením: »Jen dále, dále, nikdy stát, jen dýchej se a toč, zde já, tam ty, — však mám tě rád, sám nevím ani proč.« Čeho záviděť bohatým zaměstnavatelům? Není čeho. Večery, neděle, rodina, příroda, důvěra v Boha prozařují dělníkův život blahem, o němž se leckomu nesní: »Cítil klid a teplo, usmíval se v snách, a na vše, co v dáli, rukou v prázdno mách'.« Domov pomahá i tu.

Konservativci připletla se do jeho dělnických písní idyličnost, kterou holá denní pravda může pokárat ze lži; ale jistojistě bylo třeba, aby někdo pověděl, že dělnická duše neutápí se v samé chmuře a mračné nevrlosti, že se umí také hrdě, junácky vypnout a měřit svou práci nikoli jen grošem, jejž za ni vyplácejí.

*

Mohutným básníkem Klášterský není, neměl a nemá k tomu žádné mohutné vzpruhy. Kdo se zabere do jeho sbírek, řekne si báseň za báseň, že jeho básně sice mohly být napsány, ale nemusily být: nějakého svrchovaného nátlaku a důvodu k nim v básníkově díle nebylo, nebylo ničeho, čeho by se bylo musilo stůj co stůj dosáhnout a zač se chtělo do úpadu bojovat. Psal-li na př. Klášterský v jistém bodě svého vývoje epické básně nebo pražské motivy nebo balady a legendy (»Živých stínů« s romancí o duši Nerudově), psal je toliko, že nebylo zrovna psát o ničem lepším, bližším, a že je psali jeho básničtí vzorové. »Ironické siciliany« rodily se souběžně vedle »Českých žalmů«, očité a nepopíratelné dětinské malichernictví, je-

šitné, pošetilé, nic nepřekáželo vlasteneckým jeremiášovským nářkům a žalobám. »Však nechtěl kázat jsem jak v postille, já chtěl se smát«, — »Zpívám, že v tom velkém tichu kolem se mi srdce divným steskem chvěje«, — obé sneslo se spolu bez nejmenší závady, mezi kvílem, pláčem a úděsnými nebeskými znameními škodolibý ironik nečinil si ujmy v oblažujícím smíchu, šťasten, když jeho šipka zdála se být dost přiříznuta do hrotu, aby panáčka v protějším okně škrábla. Mohutnost nemohla připadnout za úděl ani básnickému slohu Klášterského, na to jeho všechna bytost příliš tkvěla v měkkosti, hebkosti, něze, slastné bavlnkové lahodě. On kdysi líčil naše české Brdy, skalnaté, balvanovité, rozvětrávající, a vysvětloval: »Domácí půvab má jich táhlý, dlouhý hřbet; ne impozantní výš, ne skalin vrchol tvrdý, leč jakýs poklidný a přívětivý vzhled mne lákal vždycky k nim, v ten šerý jejich bor, jenž v moře jediné se po jich délce slívá, a kde ti nad hlavou jak duše těchto hor to ztichla zašumí a jako do snu zpívá.« A do těch změklých, zněžnělých, přihlazených tónů zlaďoval Klášterský vše, ať to byly Alpy či srdcervoucí tragika, ať národní poušť či hrozivá propast mořská; i když se někdy, málokdy, srovnaná a měkce, hebce spočinulá hladina prudčeji, divočeji rozhoupala, vždycky ještě naznačovala stále svou pravou povahu a konec musil ji opět vynést na povrch. Když si toho mladší literatura tak přála, verše Klášterského uměly se i zazmítat svou geologickou lekcí, ale zazmítání včas musilo se slehnout a: »ještě po staletích v chvilce ticha nad nimi kdos jednou skloněn moře šumět uslyší«, — ticho a měkké šoumání vln je z toho. Proto nejlépe vedlo se Klášterskému v adagiových »náladách« a v oněch coppéovských popisných obrázcích, v nichž střízlivý, odměřený realism byl zavlažován přídechy dojatosti. »Na dlouhé cesty konci dvorec bílý se dívá s vrchu. Slyšet je křik páva, a pole jak se někde zaorává, zaskřípne pluh — —«, pořád realistické vypočítávání, až k závěrku jakoby chtěl někdo zaplakat ze samé luznosti: »Tichá noc a šerá. Jdou sny z lesa. Z komůrky se dívá kmns k hvězdám krásná šafářova dcera.«

Básně Klášterského rády se protahují do dlouhých, rozložitých veršů a rády na podstavec dlouhých rozložitých veršů zatknou verš nebo skupinku veršů drobnějších: široká základna konservativní s nepatrným, krátkým výšvihem k vlastní stavbě. On v týž smysl sestavuje a rýmuje také různé své sloky čtyř- a pětiveršové, zvláště, když i ještě upevňují základ opakováním prvního verše ve třetím. Takto: »Od moře vlahý vítr duje a příboj vln se tříští o skaliska,

od moře vlahý vítr duje a horkou skráň mi ochlazuje, a mně se stýská. Jako kdyby nabíral, rozbíhal se, otálel a jakoby nechtěl vyrknout hlavního slova, dokud nebude hustě podloženo. Nebo znělka Klášterského — nevěnoval by se jí tolik, kdyby neměla své solidní osmiveršové půdy, ze které vypučí útlý šestiveršový kvítek. Nebylo to nikdy ztrnulé a školácké, mělo to své schopnosti pružného, rozmanitého pohybu, umělo to po heydukovsku hbitě a skočně zarejdit: Klášterský znal tajemství krátkých, spadávajících vět, účinky veršů přerývaných úsečně tečkami, dialogickou přirozenost. Proti tolikeré nekázni doby odrážela se jeho práce svou pečlivostí a úpravností. — úpravností! On na př. psal epické básně, tři po sobě, a ty musily být v kapitolkách, z nichž každá měla stejně po čtyřech čtyřveršových slokách. Nebo psal satirické poznámky, nějakých osmdesát čísel, a všechny musily se semknout pod jho týchž desíti veršů s týmž pořadím dvojitého rýmu. Nebo psal antické sloky, takové, jez jdou jako železný, nerozborný šik v krásném, důstojně pravidelném tempu. Moderní volný verš, jak jinak než rýmovaný, jest u Klášterského jako bílá vrána; ve »Snech a toulkách«. Ale kdo ví, nepotěší-li se literární dějepisec, až jednou mezi básnickými rostenci Klášterského uzří a pozná jej sama, důsledného, vyvinutého konservativce a tradicionalistu. Tišiny lesů, domovů a krajů bývají někdy tak milé!

Dlužno jen litovat, že si Klášterský svého konservativismu jasně a důrazně neuvědomil. Byl by jej mohl vypracovat v soustavu a program, učinit z něho věrnou stráž trvalých, nezbytných pravd a vznětů, objevit se jako záchrance uprostřed obecného kolísání. Pro ten cíl bohužel nedostávalo se mu dramatické síly a pochopení.

V nitru duše.

Stať z delší práce o mládí Palackého. Napsal Karel Kálal.

(Dokončení.)

Památno jest, jak oslavil Sylvestra s roku 1819 na rok 1820. Bydle to v domě Landererově, ve službách paní Čúzové, bděním dočekal se nového roku a po půlnoci na den 1. ledna 1820, maje to 21½ roku, napsal do svého deníku velké zúčtování, generální zpověď. Odtud víme, že znal té doby 11 řečí, které předměty víc a které méně, já však všimnu si opět toliko stránky náboženské a mravní. »Ačkoli nejsem prázden slabot krve a těla, ježto mne někdy sobě podmaniti chtějí, přece tu mám radostnou naději, že v boji se smyslností vítězně přetrvám a ctnosti za všechen čas života svého věren budu. K ničemu, což ošemetného a nehodného jest, chvála Bohu, nejsem schopen; křivdy jiným lidem činiti nemohu, ani trpěti, aby komu činěna byla.« Potom vyčítá si vlastní vady. Pečuje prý příliš o vlastní vzdělání k ujmě svých chovanců; je sklonný pohrdati lidmi, jež má za nehodné. Vad těch musí se pro svědomí své chrániti.

V náboženství se zcela upevnil. Věří, že jest jakási svrchovaná mocnost, stvořivší veškeren svět, řídící a opatrující všecko bytí, bdící i nad jeho osudem. Věří, že zloby,[1] dotírající na život lidský, jsou spasitelné; bez mravních nebylo by svobody a ctnosti, bez fysických nebylo by tolik pohnutek k pobožnosti. Je jist, že Prozřetelnost jiných užívá prostředků k vedení člověčenstva, než my rozumem svým rozsouditi a žádati umíme. Zjevení nechce se dotýkati; věří, že Ježíš byl zvláštní mocí božskou obdařen; do motanin dogmatických nepustí se již. Nesmrtelnost je mu jista, ale o jejím způsobu nebude mudrovati. —

Ve vyznání přibyl obsažený výrok: »... křivdy jiným lidem činiti nemohu, ani trpěti, aby komu činěna byla.«

[1] Domnívám se, mysli to utrpení a pokušení. Tolstoj: Pokušení musí být.

Výrok ten kladu na srdce celé české obci; u nás se s lehkostí křivdí, a to právě lidem nejlepším, a co zvláště podškrtávám, u nás takřka nikdo nepovažuje za povinnost ujmouti se lidí, jimž bylo ukřivděno. Udá se lhusná křivda, nevinný člověk úpí na smrt, ale nezjeví se nikdo, jenž by vykřikl: Zadržte, nemravové! V tom je — nelichotme si — velký mravní pokles. Chytráci si říkají: Co tě nepálí, nehas. Mrzkost musí každého pálit, jako každý cítí zdechlinu. Souhlasil jsem úplně s návrhem, aby se revidoval případ zrady, udavší se před válkou; den po dni tlačila mne otázka: Což kdyby byl přece nevinen? Musíme uvědoměle pěstovati v národu cit spravedlnosti a děs před křivdou. Dcera Palackého pocítila nezbytnost utéci z vlasti, daleko od hranic, jak ji zranila křivda, na jejím muži spáchaná. Třeba se zamyslit . . .

V novoroční večer s paní Zerdahelyovou rozmlouval »důvěrně o mravních důležitostech svých«. Když se jí otázal, v čem by se na budoucnost ještě opraviti měl, pravila, že se velmi sebou obírá (roz. vzdělává se), tak že jest se obávati, aby netrpěli ujmy jeho chovanci, že se málo účastní společností a ne vždy podle zákonů dvorného světa se v nich ukazuje; že nepřemáhá nenávisti k lidem, jejichž mravní povaha zdá se mu ošemetnou; jindy mu líčila ideál muže. Mladý přítel slíbil šetřiti vlídného, mateřského napomenutí.

Lidem bývají vlastní vady nejdál; kdekoho kritisují, znají vady amerického presidenta, ale na své chyby ani nepomyslí. Palacký, ve snaze býti člověkem mravným, začínal od sebe.

Za několik dní po památné noci sylvestrovské rozjímá v každodenníčku dále. »Příbuznost ducha i srdce jestiť trvanlivější a užší nežli příbuznost krve; já toho denně zakušuji.« Míní to přátelství s ušlechtilou paní Zerdahelyovou.

Šťastný je i v tom, že nejvýbornější muži, s nimiž se v životě potkal, jsou jeho přáteli; opět slyšíme, jakou cenu má u něho přátelství.

»Počátkové českého básnictví«, jež se Šafaříkem sepsal, překlady některých zpěvů Ossiánových a j. učinily jej známým mezi spisovateli českými; tato známost, zvláště pak přátelství s výborným Jungmannem, způsobily mu — píše sám: »mně ctižádostivému« — mnoho blažených hodin. V té době měl úplný životní plán, ukládaje si více, než může člověk zdolati; »cíl života mého pragmatická historie České země«. »Ó by mi požehnal Bůh s hůry, abych život svůj vlasteneckému snažení tomuto posvětiti mohl, aby uskutečněl

ve mně onen ideál spisovatele a vlastence, jejž ustavičně nosím v prsou svých!«

V každé vážné chvíli vzývá Boha, věře, že zasahuje v osudy jeho.

Uvažuji, byl-li Palacký ctižádostivý, když sám se byl tak nazval. Životopisec v Ottově Naučném slovníku praví: velmi ctižádostivý.

Záleží na tom, kterak ctižádost definujeme. Mne dojímá, že sám nahé své tělo šlehá; kdo tak činí, má velkou touhu býti dobrým. Ve zpovědích jeho nesledáme sebemenší touhy za titulem, za bohatstvím. Všecko snažení jeho směřovalo — při stálém vzývání Boha — k tomu, aby mocně posloužil národu. Touží být ideálem spisovatele a vlastence, Bůh s hůry mu požehnej — kdo volá ke svým snahám Boha, nemohu si pomyslit, že by byl ve snahách jeho hřích, pýcha.[1]

Není pochyby, že si byl vědom velkého nadání; v pátém roce přečetl bibli, na gymnasiu, když si byl přečetl sto jmen ze starověké geografie, bez omylu je před spolužáky zpaměti vyříkal, ve dvaceti letech mluvil jedenácti jazyky — není možno neuvědomiti si velkých darů božích. Není také možno při stálé sebekritice neuvědomiti si velkých a čistých snah i čistého života; takové uvědomění množí ve člověku vážnost, důstojnost, která je citlivá naproti všednosti, hrubosti, pýše, ale varuji duše takové nazývati ctižádostivými. Řekl-li to sám o sobě, já tak rozumím, že toužil po skromnosti, a kdo touží, už už je. Sokrates věděl, že nic neví, a opak byl pravdou. Slyšel jsem od nejhodnějšího člověka, co jsem v životě poznal, nářek, jak je — špatný.

Šel životem bez titulů; universita ho jmenovala doktorem, avšak pochybuji, že se kdy tak podepsal; nabídnuto mu ministerské křeslo, nepřijal ho; velkolepé životní dílo odevzdal národu s vyznáním, že je nedokonalé... Důstojný byl otec národa, nikoli ctižádostivý. —

Za několik dní po této památné noci slíbil paní Zerdahelyové, že nikdy nebude obmýšleti ani konati čeho, co by na ujmu bylo důstojnosti člověka; že nikdy nebude spisovati díla, nesoucího na sobě poskvrny nemravní nebo neuctivé; to už jí byl slíbil před půldruhým rokem, když spolu v kočáře jedouce, z dálky zahlédli její statek ve Vísce. —

[1] Je druh zločinců, kteří před činem prosí Boha za zdar, v Italii dávají na mši, ale to jsou lidé zatemnělí, duševně choří.

Palacký byl znám v rodině baronky Braidyové. Starší dcera mnoho protivností mu činila, protože ani on jí vystát nemohl. Ale když matka umřela, tato dcera utekla se — k Palackému pro potěchu a zpomožení; on vše vykonal, útěchu poskytl a dokonale se s ní smířil.

V pondělí velikonoční navštívili, on, jeho chovanci a dvě zemanky, hraběte Apponyiho (Oponického) v Oponicích, severně Nitry. Hrabě přijal je tak »nuceně a studeně«, že Palacký pomyslil odejít. Byla to ctižádost? Pochopil, že chladnost nepatří zemankám, nýbrž jemu, chudému pěstounovi. V tom přišel hraběcí syn, hosty uvítal vlídně, což Palacký setrval a zakrátko starý hrabě, seznav učenost pěstounovu, vzdával mu pozornost největší.

V máji 1820 psal Palacký Kollárovi do Pešti; z listu vyjímám: »... každou chvíli, mně od prací úřadu povolenou, velikou horlivosti hleděl jsem ke svému vlastnímu obrátit vzdělání ...« Potom ke konci: »Osud spisovatelů českých je obzvláštní na světě a — závisti hodný ... ani zisku naděje ... ani zevnitřní čest, ani cti a slávy žádost, také odrůda pouhé zištnosti, nemámí a nevábí, nýbrž samo to, což na ušlechtilé duchy sluší, horlení a enthusiasmus vlastenectví. V tom, v povědomí vyplněné povinnosti a v požívání toho dobra i té krásy, kterou tvoří, nachází spisovatel český jedinou, ale hojnou odměnu za všecko snažení své.«

Ve škol. roce 1820—21 Palacký byl se svými chovanci ve Vídni. Žel, do každodenníčku nezapisoval a jeho duševní vývoj lze zachytit leda z korespondence. Mně v tom věku padá do očí zvláště jeho důkladnost: ještě i dopis mladšímu bratrovi píše tak důkladně, jakoby psal testament. Posílaje V. A. Svobodovi pro časopis »Krok« úvod ke své krasovědě, stěžuje si, jak jde práce pomalu. »Ne že bych na jiné teď základy nežli dříve stavěti měl, ale položiv dosavadní formu jejich, kladu je znovu, tak aby samy sebou věkům lépe odolati mohly.« Jestliže už předtím sebe pozoroval a kritisoval, nyní je tím přísnější. Žádá Svobody, aby mu soudu svého všepřísného, pro dobro literatury, neodepřel. A posílaje nový článek Preslovi, opět prosí za přísný posudek. »O to Vás žádám, abyste mi přísný soud svůj, buď veřejně buď soukromí, zaslali, jakož i ostatní přátele prosil jsem. Já bez osobních záměrů považuji dílo své za dílo pro národ: snad mi ráčí něčím přispěti dobrotivost a horlivost Vaše?« Jungmannovi píše: »Kdyby to v mé moci bylo, zahubil bych vše, co jsem sám kdy v poetické zimnici nabásnil.« Dále přímo vytýká:

»... nevíte snad, jak vysoce jste mne chválili.« Lidé ctižádostivi touží po chvále, Palacký žádal přísné kritiky.

Škoda by bylo vynechati dopisu jeho ke Kollárovi z 12. září 1822. U Kollára meškal právě Blahoslav a Šafařík. »V pospěchu nyní Vám ničehož více psáti nemohu, než že Vás prosím a zaklínám, abyste mi Blahoslava ani Šafaříka dříve z Pešti nepropustili, dokudkoli já tam nedostihnu... Tedy pak uvidím Vás všech, přátelé moji milí! Nedočkavý okamžení blažícího, které mne k Vám připojí, čítám již ne dni, ale hodiny: bodejž rychle uplynuly a já v náruči Vám se octnul! Ale všecko nadíti se sluší od božské prozřetelnosti! Mějtež se s Bohem, Blahoslave, Kolláre, Šafaříku! Brzy, brzy tváří v tvář! Váš až do smrti František.«

Kdož by pomyslil, vida vážnou tvář Palackého kmeta, že v srdci jeho bylo tolik vroucnosti a něžnosti?

Dne 25. října 1822 zemřela Palackému matka. Jest litovati, že nemáme ani v každodenníčku ani v korespondenci dosud uveřejněné jeho slov žalu. Milovalť matku, »jedinou mezi tisíci«, nezměrně a žal za ni prožíval daleko na dunajské rovině. Otci psal, aby mu vylíčil poslední chvíle její, psal stručně omlouvaje se, že pro bolest nemůže více psáti.

Jeho pobyt na Slovensku blížil se konci. Posledního dne r. 1822 zajel si z Čúzu do Visky rozloučit se s paní Zerdahelyovou. 1. ledna 1823 byl tedy ve Visce, ještě kus za Nitrou, a do denníčku si zapsal: »Citem opravdu nábožným nastoupil jsem tento nový osudný pro mne rok. Račiž ho milostivý Bůh obrátit mi v dobré, abych prázden jsa obtížné a neveselé péče o zachování svého tělesného bytu, v duchu čím dál tím více prospívati mohl.« Hned ráno jel s paní a synem jejím do Velkých Slažan ke službám božím v chrámě evangelickém.

Hledíme do nitra duše a nepověděli jsme si, je-li tam také láska k dívce.

Není... Úkaz výminečný. Vlast a národ zaujaly celou duši.

*

Dne 11. dubna 1823 přijel do Prahy; muž 25letý s velkolepým životním programem, učenec hluboký. V Praze byl jeho život rozmanitý, zajímavý; tady přihlédnu zase jen ke stránce mravní a náboženské.

Měl mnoho přátel; první byla česká aristokracie ducha — Jungmann na prvém místě, druhá aristokracie krve — Šternberkové.

třetí byli přátelé hudební. Návštěv konal mnoho; domnívám se, ač vážný duchem, po Praze chodil rychle. Kdo z přátel jeho stonal, byl jist, že ho Palacký navštíví, jakož káže Písmo. Hudebnímu příteli Dessauerovi zemřel jednoho dne ráno otec. Palacký o tom zvěděl až večer a hned druhého dne ráno běžel do domu zármutku, pobyl tam celý den těše chvějícím hlasem zarmoucené slovy Písma i slovy srdce soucitného. Při pohřbu bylo mu, člověku soucitnému, rozvážnému a spolehlivému, svěřeno opatrování celého domu. Den po pohřbu šel k Dessauerovi hned ráno, po poledni zas a následujícího dne večer, sedě se sestrami jeho, rozmlouvá s nimi o pravdách náboženských. Sedmnáct dní za sebou chodil do rodiny smutku.

A hned za den dva přišel mu přítel básník Ebert oznámit, že se mu milenka Luisa zpronevěřila; rozmlouvali dlouho v bytě, potom šli do zahrady Fürstenberské. Druhého dne do noci těší ho, třetího jde s ním na procházku ke Chuchlím a do Podolí, i další dni chodí k němu a až i do půlnoci při něm setrvává. Palackého kdekdo hledal v neštěstí; to už na Slovensku, v Praze zas. Hrabě Mercandin píše mu z Vídně, aby se ujal pronásledované Lidmily Brožové; později zase, aby těšil jeho zarmoucenou babičku. V těžké chvíli poznáš přítele; já nevěřím v přátelství, které se neosvědčí v neštěstí.

Nový rok zahajuje i v Praze »city nábožnými« a všecky přátele obchází, aby jim přál štěstí; a poněvadž je přátel mnoho, začíná blahopřáti už na Sylvestra. Také na narozeniny a jmeniny svým přátelům gratuluje; bylť při vší věcnosti dosti obřadný.

Nemohu povědět, jakou měrou chodil do kostela; najisto věřil, že Bůh je na každém místě. Za pobytu na Slovensku poznačil si návštěvu kostela jen třikrát, to 4. dubna 1819, v začátcích pěstounství u paní Čúzové — snad se to modlil za zdar v úřadě — potom na den sv. tří králů 1820 v katol. katedrále s paní Čúzovou, kdež neviděl pobožnosti, ale slyšel dokonalou hudbu, pak na nový rok 1823 s paní Zerdahelyovou ve Velkých Slažanech. V Praze také tu a tu poznačil, že byl v kostele; do katolických chodil na zádušní mše za zemřelé z rodin svých přátel nebo na rekviem za hudebníka Krále nebo na rekviem Mozartovo.

Dne 27. března 1825 byl v kostele a druhého dne učinil slečně Lidmile Brožové vyznání; domnívám se, že se modlil za zdar v lásce, najisto i lásku k dívce sdružoval s pozdvižením mysli k Bohu — »Bůh rač mně milostiv býti,« zapsal si po vyznání

lásky; a byť se láska nezdařila, panně Lidmile daroval modlitby. Teprv ve 27. roce zachvátila jej láska.

Kacířství najisto mu v lásce vadilo, ale kacířem zůstal do smrti. Dne 20. října 1826 dr. Měchura, projeviv souhlas se sňatkem dcery Terezie s Palackým, měl s ním také rozmluvu o náboženství. Škoda, že ji nezapsal obšírněji, poznačil toliko: Otcovo domlouvání o náboženství. Jako bych je slyšel: první byla otázka ženichovi, nepřestoupil-li by z lásky k Terezii ke katolictví. »Nikoli, nemohu!« slyším odpověď. Potom si otec vymínil, že děti, požehná-li Bůh, budou katolické. Nač Palacký přistoupil. Jsem přesvědčen, jakož byl ve svých rozjímáních sliboval ctnosti zůstati věren, že vstoupil do manželství ctnosti neposkvrniv.

Byl nábožensky snášelivý, klada důraz na účinnou lásku, na čistý život. Premonstráti strahovští jej navštívili, on zase šel na odpolední kázání P. Oppelta na Strahov.

Paní Libuše Bráfová roz. Riegrová, vnučka Palackého, má v paměti, bylo-li co zvláštního, že šel do kostela evangelického, ale též do katolického na zádušní mše, zvláště na zádušní mši za choť Terezii, slouženou v zámecké kapli v Malči. Čtouce Dějiny jeho, cítíme, že je psal teista, věřící, že Prozřetelnost zasahuje do osudu národů. Pravidelně čítal v bibli — pamatuje vnučka jeho —, a to ve svém exempláři, kterýž po smrti jeho darován byl na památku sestře jeho Rozině v Hodslavicích. —

Národ vidí kol hlavy jeho zář historickou; mne tlačí otázka, proč nevzpomínáme a nevelebíme jeho zbožnosti a mravní čistoty? Proč?

Arméni a arménská otázka.

Napsal H. Boczkowski.

(Pokračování.)

Je třeba nyní obrátiti pozornost k politice carské vlády v arménské otázce. Arméni, jak známo, dobrovolně se hlásili do ruského poddanství, aby takto vysvobodili se z nelidsky kruté turecké poroby. Rusko však zajímalo se o arménskou otázku jen potud, pokud bylo toho zapotřebí pro dobytí Kavkazu, a odpovídalo to protiturreckému stanovisku carské politiky v orientální otázce, konečně pokud carismus toho potřeboval vzhledem k své chystané asijské politice.

První období ruské kavkazské politiky bylo celkem příznivé pro tamní Armény. Ruská vláda, aby seslabila v nově dobytých zemích tradiční moc tatarsko-gruzínského feudalismu, zahájila politiku na Kavkaze svého druhu »demokratickým« kursem, jenž nejpříznivějším byl pro Armény, ježto sociálně arménský národ byl nejdemokratičtější mezi kavkazskými národy.

Už r. 1818 ruskou vládou do značné míry byly omezeny stavovské výsady tatarské šlechty, související s robotou. V 30. letech uvažovalo se v ruských vládních kruzích o naprostém zrušení roboty; r. 1841 byla provedena na Kavkaze agrární reforma, kterou tatarští drobně-feudální vlastníci (a g a l a r o v é a b e g o v é) byli zbaveni pozemků a sedláci vysvobozeni z jejich jařma.

Avšak tento vládní »demokratism« carismu netrval dlouho. Neboť r. 1846 byla zrušena zmíněná agrární reforma z r. 1841 a tatarským chanům, agalarům a begům vráceny byly vyvlastněné před několika lety pozemky a výsady. Zároveň kavkazská politika ruské vlády nabyla znenáhla »aristokratického« rázu. Carská vláda začala favorisovati gruzínská zchudlá knížata a kavkazskou různokmenovou šlechtu vůbec. Za takových podmínek arci Arméni byli ponecháni svému osudu. Ruská vláda však na počátku svého obratu v kavkazské politice nekladla zvláštních překážek jejich národně-

obrodnému hnutí a vývoji. Teprve v 70. letech minulého století, když arménské hnutí zmohutnělo a zlidovělo ve své podstatě, carism otevřeně vyhlásil mu bezohledný boj. Tento zahájen byl atentátem na arménské vlastní školství, jež bylo hlavním zdrojem lidové osvěty mezi Armény. Ruská vláda počala omezovati jeho samosprávu a zasahovati do vedení arménské lidovýchovné činnosti vůbec; až r. 1897 soukromé arménské školství bylo docela zrušeno.

Poměr oficiálního Ruska vůči Arménům přiostřil se po berlínském kongresu, jenž naprosto zmařil jeho výbojné plány vůči tureckému Arménsku. Než i Turecko bylo velmi dotčeno usneseními tohoto kongresu ve příčině vnucovaných mu od evropských velmocí nezbytných arménských reforem.

Z té obapolné nespokojenosti znenáhla vznikla mezi sultánem a carem jakási tajná shoda v arménských záležitostech.

Carská říše — tradiční protektorka křesťanských národů, nalézajících se pod osmanským panstvím — nejenom že zůstávala klidnou pozorovatelkou protiarménských pogromů v Turecku, nýbrž dokonce pomáhala turecké vládě v pronásledování a chytání arménských národních pracovníků a revolucionářů, sama zatýkajíc u sebe Armény, kteří pracovali pro osvobození svých tureckých soukmenovců.[1]

Turkofilství carismu v arménské otázce nápadně se ukázalo v době smutně proslulých protiarménských pogromů v tureckém Arménsku v letech 1895—96. Tenkrát ruský car zakázal v ruském Arménsku sbírky peněz a milodarů ve prospěch obětí těchto pogromů, a ruský ministr zahraničních záležitostí vystoupil proti chystané diplomatické intervenci Anglie v této věci v Cařihradě. Docela upřímně vyjádřil stanovisko ruských vládních kruhů vůči arménské otázce jeden z čelných carských hodnostářů v rozhovoru s odesským dopisovatelem anglických novin: »Je něco jiného — pravil — přáti si opanovati Arménsko, a zcela něco jiného posaditi si na krk Armény. Soudě dle toho, jak vyvíjely se věci v poslední době v Arménsku a jak se vyvíjejí dále, d o u f á m e, ž e z d ě d í m e A r m é n s k o b e z A r m é n ů.«[2] Je nepochybno, že protiarménské pogromy v Turecku byly velmi vhod carské vládě, a není vyloučeno, že indirektně byly od ní podporovány. Je jisto aspoň, že

[1] Berberow, l. c. 651.

[2] F. Vojchovskij, l. c. 17.

mnozí kurdští pořadatelé těchto masakru byli ve službách ruské vlády.[1]

Pro stanovisko oficiálního Ruska vůči postavení tureckých Arménů je charakteristický a dosti směrodatný způsob psaní o této otázce polooficiálního petrohradského časopisu: »Novoje Vremja«. R. 1895 v tomto listě byl uveřejněn pozoruhodný článek o tureckém Arménsku, v němž byla vyslovena myšlenka, že eventuální osvobození této provincie na způsob Bulharska přivodilo by Rusku veliké nesnáze, a to tím pokušením, které by působilo na arménský živel na Kavkaze, totiž na ruské Arménsko. Zřetelněji myšlenku tuto vyjádřil tehdejší ruský ministr zahraničních záležitostí, kancléř Lobanov-Rostovskij, který bez obalu prohlásil, že »Rusko nechce mít vedle sebe druhé Bulharsko...« a k tomu podotkl, že »turecko-arménská otázka je vlastně vnitřní ruskou záležitostí«.[2] »Potřebujeme Arménska, avšak bez Arménů!«[3] definitivně formuloval Lobanov-Rostovskij stanovisko carské vlády v arménské otázce.

* * *

V souvislosti s touto vládní protiarménskou reakcí v arménském hnutí v Rusku začíná zřejměji se vyznačovati politický a znenáhla i revoluční prvek. Národně-revoluční arménské organisace především vznikly a rozvinuly se v tureckém Arménsku. Jejich činnost směřovala ke svržení turecké poroby. Rusko zdálo se jim bezmála »zemí svobody«, kam turečtí Arméni hromadně utíkali ze své turecké vlasti, aby ušli divokým násilnostem kurdských hord.

Teprve carská protiarménská politika ze 70.—80. let otevřela oči turecko-arménským národním pracovníkům: ukázala jim, že carism je stejným nepřítelem jejich národních snah, jako turecká vláda. V té době právě Arméni počali organisovati se politicko-

[1] A. Grabowsky, l. c. 703—704.

[2] Berberow, l. c. 650.

[3] A. Ular, l. c. 265. Že Rusko nepřálo si tuze, aby Turecko jednou provedlo doopravdy arménské reformy a fakticky zlepšilo postavení svých Arménů, vysvítá z toho, že carská vláda byla nemile dotčena tureckými ústupky v arménské otázce, jež Porta měla provésti v důsledku důrazných pokynů německé diplomacie, zvláště nerada viděla zavedení skutečné internacionální kontroly nad turecko-arménskými záležitostmi; dále byla nelibě překvapena rozsahem arménských reforem, přislíbených Tureckem únorovou dohodou z r. 1914 (hlavní její body jsou uvedeny v »Correspondence d'Orient« 1914 1./III.). Srov. o tom A. Grabowsky, l. c. 710.

revolučně i na ruské půdě. První sociálně-politické jejich sdružení v Rusku povstalo r. 1872 kolem časopisu »Mšak« (Dělník). Vůdcem »mšakanství« — totiž demokratického a radikálního směru — byl známý arménský publicista G. Arcruni. Záhy v politickém hnutí ruských Arménů vyznačily se dva proudy: jeden — s očividným sklonem k sociálnímu demokratismu, soustředěný kolem časopisu »Chnčak« (Zvon, založený r. 1887), druhý — se silně zdůrazněnými nacionálně-federalistickými a revolučními sympatiemi, jehož orgánem stal se ženevský časopis »Drošak« (Prapor, vznikl r. 1891). Tento poslední směr později vyvinul se v arménskou národní sociálně-revoluční stranu, t. zv. »Dašnakcutiun«, a obdobně z »Chnčakistů« povstala dnešní arménská sociálně-demokratická strana. Během doby »Dašnakcutiun« nabyla převahy nad sociálně-demokratickým směrem: stala se selsko-revoluční stranou a s konce 90. let minulého století silně teroristickou.[1] Za posledního atentátu carské vlády na samosprávu arménské církve a vůbec v době ruské protiarménské politiky (roku 1903) strana »Dašnakcutiun« byla hlavní organisátorkou protestní akce. Rovněž v době ruské revoluce připadla jí vůdčí úloha na Kavkaze.[2]

Formy a ráz politického hnutí mezi ruskými Armény fakticky byly podmíněny protiarménskou politikou carské vlády. Protiarménská vládní reakce z let 70.—80. zničila netoliko arménské vlastní školství, ale i téměř všechny důležitější arménské národně-kulturní a lidovýchovné instituce i organisace. Než ruská vláda nebyla s tím ještě zcela spokojena: rozhodla do základu vyhladiti a vyhubiti vše, v čem projevoval se národní svéráz Arménů. R. 1903 Plehwe podnikl útok proti samosprávě arménské církve, jejíž majetek ruská vláda rozhodla vyvlastniti. Bylo to naprosto protizákonné jednání,

---

[1] Není těžko rozpoznati, že toto rozpoltění arménského socialisticko-revolučního hnutí velmi upomíná na obdobné rozdvojení ruského revolučního hnutí, v němž rovněž souběžně vyvinuly se a zůstaly na živu dva směry: sociálně-demokratický, dogmaticky téměř vyznávající ortodoxní marxism, kolem něhož je seskupeno hlavně továrenské, průmyslové dělnictvo, a sociálně-revoluční, v němž základy vědeckého socialismu byly pozměněny poněkud přimčřeně ruským hospodářským poměrům a jenž hlavně opírá se o venkovský, rolný lid.

[2] R. 1912 ruská vláda inscenovala proti ní hromadný proces (150 obžalovaných), v němž bylo použito proti »Dašnakcutiun« padělaných důkazů a listin, což bylo odhaleno šťastnou náhodou před vynesením rozsudku, následkem čehož 94 obžalovaných musilo býti okamžitě osvobozeno. (»Dašnakcutiun« byla zastoupena v ruské dumě: v druhé 3 poslanci, v třetí 1.)

ježto autonomie a nedotknutelnost samosprávy arménské byla uznána ruskou vládou (r. 1836) a ježto její majetek nepatří pouze ruským Arménům, nýbrž všem, tedy i tureckým a perským.

Je ovšem pochopitelno, že celý arménský národ pozvedl se hromadně proti tomuto neslýchanému násilí carismu, že jeho stařičký katholikos Mkrtič Chrimian — pojmenovaný národem »chajrik'em«, totiž dobrým otcem — odhodlaně a hrdinsky hájil samosprávy arménské církve — posledního to přístřeší arménské národní samostatnosti. Avšak všechny jeho legální a právní kroky byly marny. Car neráčil ani vyslechnouti jeho námitky. Plehwe nařídil okamžitě a s použitím veškeré moci provedení této »reformy« arménské církve.[1] Fakticky její majetek byl násilně vyvlastněn. V Ečmiadzině — kde je sídlo arménské církevní samosprávy — hlavní církevní pokladna byla ruskými vojáky a policisty vypáčena a rozbita, poněvadž katholikos odepřel vydati klíče od ní. V Suchumě vrata arménského kostela byla rozsekána sekyrami. Podobná sekvestrace arménské církve byla provedena i v jiných místech. Téměř ve všech arménských městech došlo k ozbrojeným bojům a srážkám mezi arménským lidem, jenž vlastním životem hájil svá národní práva, a carskými násilníky. Boje tyto si vyžádaly ovšem mnoho obětí na zabitých a raněných. Za tento ozbrojený odpor sta Arménů bylo zatčeno a přísně potrestáno. Mnoho Arménů vypovězeno do severních končin carské říše.[2]

V listopadu r. 1903 autonomie arménské církve byla pak docela zrušena.[3]

Mandžurský pogrom a zavraždění Plehweho učinily přítrž protiarménskému řádění carismu.

* * *

Mimo vnější konflikt s carskou vládou ruští Arméni mají ještě dva místní národnostní spory: s Gruzíny a zejména s Tatary. Oba tyto konflikty vlastně mají sociální pozadí (boj

[1] Mnoho zajímavého průkazného materiálu o tom (dopis arménského katholikosa carovi a Plehwemu, odpověď petrohradské vlády jemu) bylo uveřejněno ve známé ruské zahraniční revui »Osvobožděnije« 1904, č. 7, 8, 15—16, 21.

[2] Průběh vyvlastnění arménské církve a školství se všemi doprovázejícími ho vládními násilnostmi je zevrubně popsán v citované brožuře F. Volchovského (kap. III. až VII.).

[3] Ular, l. c. 264. R. 1906 v důsledku revolučních událostí v Rusku práva arménské církve byla zase obnovena.

gruzínsko-tatarského odumírajícího feudalismu s arménským demokratismem) a pouze zevní národnostní nátěr. Z nich tatarsko-arménský konflikt (pro menší kulturnost Tatarů) projevuje se občas na venek v barbarské podobě protiarménských pogromů, jakou byla na př. b a k i n s k á řež Arménů z r. 1905, anebo následující po ní opravdová tatarsko-arménská válka (1905—1906), průběhem které bylo zničeno na obou stranách 252 vsi, 7 měst a kolem 15.000 rodin přivedeno na mizinu. Počet lidských obětí v této válce páčí se na 10.000, z nichž více než polovina byla buď zabita anebo doživotně zmrzačena.[1]

Ve všech těchto tatarských protiarménských výtržnostech ruské místní úřady (arci na pokyn shora) hrály vůdčí úlohu. K porozumění psychologické stránce takového jednání ruské vlády vůči Arménům dlužno míti na zřeteli okolnost, že carism nenávidí tento kavkazský národ se stejnou záští jako židy. »Utopím ruskou revoluci v arménské a židovské krvi!« — bylo oblíbeným pořekadlem Plehwovým. Bývalý ruský místodržitel na Kavkaze, kníže G o l i c y n, prohlásil jednou: »Uklidním se jenom tehdy, když v Tiflisu nezbude ani jednoho Arména a toliko vycpaná figurina Arména bude se přechovávati v tiflisském museu.«[2]

Tragika osudu Arménů tkví v tom, že v Turecku a Persii vede se jim ještě hůře než v Rusku. Z toho důvodu tudíž neruští Arméni jevili vždy jistý sklon k Rusku. Arci ne k Rusku starému — absolutisticky-carskému —, ale Rusku tušenému, přestavěnému dle federalisticko-decentralistických zásad, jež mělo býti zrozeno velikou ruskou revolucí z let 1905—1906, v níž arménští revolucionáři byli hlavními předbojníky (s čímž souvisí shora poznamenaná nenávist carské vlády vůči Arménům).

Kavkaz vůbec v době revoluce a také v obou prvních ruských parlamentech politicky vystoupil ve znamení rudého praporu. Proto také vládní t. zv. likvidace revoluce byla na něm provedena mnohem krutěji a bezohledněji než jinde. Po známém červnovém (1907) státním převratu Stolypinově kavkazské dumské zastupitelstvo bylo zredukováno s 29 poslanců na 9. V době revoluce byla ovšem vytvořena politická formule rozřešení arménské otázky v Rusku.

---

[1] O bakinské řeži Arménů srov. »O s v o b o ž d ě n i j e« 1905, č. 67, o tatarsko-arménském sporu vůbec T i g r a n i a n, l. c. 520 a násled.

[2] »O s v o b o ž d ě n i j e« 1905, č. 67, článek: B a k i n s k i j p o g r o m, str. 277. (Tiflis je totiž v novější době kulturním a národnostním střediskem ruských Arménů, ač zeměpisně a historicky je gruzínskou metropolí.)

Vlastně byly dvě: jedna mírnější, vypracovaná konstitučními živly, druhá revolučnější, navržená stranou »Dašnakcutiun«.

První domáhala se toliko zemské samosprávy pro Kavkaz s vlastním zákonodárným sborem; druhá zasazovala se o přetvoření Zakavkazska ve federativní republiku, integrálně spojenou s všeruskou republikánskou federací. Vnitřní národnostní otázky na Kavkaze řeší tato formule dle zásad personální autonomie. S hlediska reální politiky je tento poslední návrh zajisté toliko programem budoucnosti. Naproti tomu je zcela možno a stejně žádoucno pro hlavní kavkazské národy (Armény, Gruzíny, Tatary), aby Zakavkazsko bylo vymezeno v samostatnou politicky-autonomní jednotku, územně tvořící celek, národnostně však představující federální sdružení jednotlivých samosprávných národů.

* *
*

Předešlé pojednání o arménské otázce bylo napsáno dříve, než došlo k rozhodujícím událostem na rusko-tureckém bojišti, jejichž hlavním jevištěm bylo Arménsko.

Ježto tyto mají a jistě budou mít dalekosáhlý význam na budoucí osudy arménského národa a politické řešení arménské otázky po válce, nutno zde připojit k předešlému výkladu několik časových poznámek o arménském problému v souvislosti s válkou.[1] Mezinárodní politický význam arménské otázky je poměrně nedávného data: evropská diplomacie počíná se jí zabývat teprve od San-Stefanské smlouvy a berlínského kongresu, jimiž stanoven byl mezinárodní její ráz.

---

[1] Z časových publikací a příspěvků k němu dlužno uvésti aspoň tyto: Dr. K. Roth: Armenien und Deutschland (ve sbírce »Länder und Völker der Türkei«, kterou pořádá »Deutsches Vorderasienkomitee«), Lipsko 1915.

C. A. Bratter: Die armenische Frage, Berlín 1915. (Mnoho zajímavého časového materiálu z doby války, osvětlení však jednostranné a příliš turkofilské.)

Dr. J. Greenfield: Die Haltung Armenier im gegenwärtigen Krieg. (V orientálním čísle časopisu »Das neue Deutschland« 1915, č. 30—33. Psáno na začátku války; posledními událostmi na arménském bojišti překonáno.)

S gruzínského stanoviska pojednáno je o arménské otázce v časové gruzínské publikaci: *** Georgien und Weltkrieg (Privatdruck). Postupim 1915.

Prvním jejím ředrovatelem bylo Rusko, jež jevilo neobyčejný zájem o arménské věci se zřetelem jednak ke svým výbojným plánům vůči Persii a perské zátoce, jednak z ohledu na své dosti staré snahy o dobytí Cařihradu a dardanelských úžin. V celku tedy se stanoviska tradiční své protiturecké politiky. »Arméni hrají v politice Ruska — praví známý švédský politický spisovatel R. Kjellén — tutéž úlohu, jakou Arabové v anglické, a jsou bez pochyby vyhlédnuti za nový hřeb do turecké rakve.«[1]

Druhým agilním činitelem v té příčině byla Anglie, které s německé strany klade se za vinu vypěstění arménské otázky.[2]

Původně z ohledů protiruských, v posledních letech spolu se svým carským spojencem a ze zřetelů protiněmeckých (obava před maloasijskou kolonniální politikou) Anglie diplomaticky jeví svrchovaný zájem o arménské věci.

Nejmladším, avšak rovněž velmi energickým faktorem je na tomto zápasišti Německo, interesující se o Arménsko právě se zřetelem ke své plánovité maloasijské politice, stručně, ale výmluvně shrnuté ve známém programovém heslu: Bagdad—Berlín.[3]

V souvislosti s tím lze pozorovati v Německu v poslední době silný zájem o arménské záležitosti a to nejenom po stránce politické, nýbrž i národně-kulturní. O tom, co bylo v Německu v té příčině uděláno na poli německo-arménské vzájemnosti, zmínil jsem se v hlavním pojednání.[4]

Německo, jakmile seznalo ruský ráz arménské otázky v politickém ohledu, nehodlá déle setrvati vůči ní na stanovisku diplomatického desinteressement.[5] »Dnes — praví K. Roth — musí (totiž arménská otázka) být a zůstati německou, nechce-li Německo nechat opět ohroženu svoji velikou zájmovou sféru, objevenou podél bagdadské dráhy, a svoji hospodářskou expansi.«[6]

(Dokončení.)

---

[1] Die politischen Weltprobleme des Weltkriegs. Lipsko-Berlín 1916, str. 75.

[2] Srov. C. A. Bratter, l. c. 19.

[3] Podrobněji o tom v uved. spisu Kjelléněvě kap. II. (zvláště str. 32—40).

[4] Viz o tom v pojednání dra A. Grabowského: Die armenische Frage (v »Zeitschrift für Politik« 1914, VIII.), str. 714—715.

[5] K. Roth, l. c. 15.

[6] Tamže 29.

Příspěvek k dějinám rakouského školství v letech 1814-1834.

Podává prof. Dr. Jos. Pešek.

V XVII. sešitě známé sbírky »Beiträge zur Österreich. Erziehungs- und Schulgeschichte« vydal Dr. K. Wotke, profesor státního reálného gymnasia v XVII. okrese vídeňském, r. 1914 velice důležitý pramen k dějinám rakouského školství s titulem »Die Jahreshauptberichte Langs und Ruttenstocks über den Zustand der österreichischen Gymnasien in den Jahren 1814 bis 1834« (str. XVI + 446).

Jednotlivé kusy edice Wotkovy zapůjčeny byly vydavateli z c. k. archivu domácího, dvorního a státního. Jsou to poznámky referenta dvorské komise studijní Stifta a jeho kolegů s vlastnoručními poznámkami císaře Františka. Jsou to hlavně zprávy PhDra. Langa, kanovníka ve V. Varadíně (r. 1818), rektora vídeňské university a od r. 1832 direktora studií gymnasijních, vládního rady Ruttenstocka, probošta v Klosterneuburku. Na vydání knihy — ozdobena je třemi portrety (Langovým, Liechtenstejnovým, Köhlerovým) — přispělo ministerstvo kultu a vyučování 400 K.

Hlavní výroční zprávy, jež prof. Wotke otiskuje v citované knize, podávají přehled historického rozvoje jednotlivých gymnasií t. z. německých provincií a království Lombardsko-Benátského v druhé polovici vlády císaře Františka I. Podle mínění vydavatelova nemá jiný stát tak podrobného materiálu pro období časové tak rozsáhlé, jako poskytují zprávy tyto. Bohužel scházejí data z r. 1815.

Dr. Wotke hned v úvodě k edici své upozorňuje na některé zjevy v našem školství, na př. na přírůstek žactva a prostředky, jak odstraniti nadbytek jeho jednak zostřenou klasifikací a přísnějším výběrem žáků, vstupujících na gymnasium, o čemž rozhodovali

často prefekti samovolně, odstraňujíce i po zkouškách z ústavů žáky méně schopné, byť i učitelé soudili o nich shovívavěji. Aby pak počet žactva klesl, zavírají se některé ústavy neb počet tříd redukuje se na 4 třídy, omezuje se studium privátní, a od r. 1829 zakázáno studovati v cizině, cizincům zabráněno studovati u nás, vysvědčení v cizině vydaná nejsou nostrifikována a p. Je zajímavo, že žák vstoupivší do vojska (od r. 1832) zůstává sice ve svazku školním, ale jest veden jako »miles in commeatu« nebo »beurlaubter Soldat«.

R. 1821 zavedeno bylo na gymnasiích náboženství. Žáci pak vstupujíce do gymnasia, podrobovali se přísným zkouškám (i z počátků latiny). Který z žáků v II. tř. humanitní v semestru obdržel z náboženství známku nedostatečnou nebo druhou známku z chování, byl vyloučen ze studia filosofického. Počet žáků ve třídě stanoven na 80; nebylo-li ve škole místa, neb neměl-li žák v místě školském práva domovského, byl poslán ze studií domů.

Dr. Wotke upozorňuje v knize své na veliký význam direktorů studia gymnasijního i direktorů místních i jejich zástupců, na př. Jos. Köhlera, velmistra řádu křižovníků s červenou hvězdou a jeho nástupce od r. 1824 Frant. Pöllnera, kanovníka u sv. Víta, pro Čechy, Liechtenstejna pro Dolní Rakousy, Wokrzala pro Moravu.

Důležitými činiteli ve školství rakouském byli prefekti. Neučili, jenom v čas potřeby suplovali. Byli zodpovědni za zdar ústavů svých nejen v ohledu vědeckém a mravním, nýbrž i za shodu ve sborech učitelských. A nebyli jenom chváleni od direktorů. Zásluhy jejich často opomíjeny, i když došla oficiálního uznání činnost celého sboru. Vzornými prefekty tenkráte byli Leop. Dierl v Linci, Schön v Gorici (později v Písku), Mauermayer v Novém Městě.

Dr. Wotke všímá si též škodlivých následků v prospěchu žactva, střídají-li se často učitelské síly na ústavech. Dotýkaje se změny učebního plánu z r. 1818 konstatuje, že tehdejší fakulty filosofické neposkytovaly dostatečné průpravy pro úřad učitele středoškolského, a kterak momenty čistě hmotné vedly stát k tomu, že znenáhla místa učitelská osazována byla kněžími řádovými, a že síly neschopné byly odstraňovány.

Edice Wotkova podává počet gymnasií s počtem žáků v jednotlivých zemích a seznamuje čtenáře podle výročních zpráv i s prospěchem žactva. Zde uvedeme aspoň přehled počtu gymnasií v jednotlivých zemích rakouských s počtem obyvatelstva (z r. 1824) a žactva z r. 1825:

Jméno země	Počet obyv. r. 1824	Počet gymn.	Počet žáků r. 1825
Horní Rakousy	1,150.747	8	2.757
Dol. Rakousy a Solnohrady	860.655	3	1.005
Štyrsko a okres celovecký	968.163	6	1.682
Čechy	3,582.098	25	6.925
Morava a Slezsko	1,906.387	12	3.838
Halič a Bukovina	4,148.247	13	4.582
Krajina	534.894	2	890
Tyrolsko	755.747	8	1.920
Přímoří	344.306	2	502
Dalmacie	313.376	3	292
Lombardie	2,258.953	29	7.302
Benátsko	1,939.992	23	4.916

Zprávy výroční byly velice podrobné: Uváděly: a) stav osobní, b) počet žáků, c) posudky všeobecné a zvláštní příčiny prospěchu a neprospěchu, d) oznámení zásluh a nejlepších spisů, e) pochvalná uznání, úspěchy, platové přídavky, důtky (učitelstvu), g) návrhy na zvelebení vyučování.

Dočítáme-li se o chválách některých gymnasií, tu bylo prý o zásluhou moudré a obezřetné správy prefektův a pozorlivých objížděk gymnasijních direktorů, zvláště v Čechách. V prospěchu žactva zaujímaly Čechy místo přední. S nimi závodily ústavy vídeňské.

Jest ku podivu, kterak tenkráte ceněna u nás vědecká činnost učitelstva. Často slýcháme, že tomu onomu učiteli dostalo se pokárání, ba výhrůžky, že bude propuštěn, nepolepší-li se a nebude-li se řádněji pro školu připravovat. Daleko více nežli dnes cenila se spisovatelská činnost jednotlivých profesorů. Při každém ústavu, i při každé zemi korunní každoročně uváděly výroční zprávy, kde který učitel co vydal tiskem. V popředí zájmu byly vědecké práce profesorů, z českých profesorů jmenovaly zprávy nejčastěji Jungmanna, o jehož Slovesnosti dočítáme se zvlášť zajímavých nových údajů. Také »Kratos«, časopis věnovaný gymnasiím (v Čechách), došel pozornosti náležité. (Viz o něm Věstník českých profesorů, 1915 a Pedagogické Rozhledy, 1913 a článek Dra. Wotke v Programm des Realgymn. in XVII. Bez. Wien.) A Dr. Wotke dokonce myslí, že bylo referentu bolestno poznamenati, že v kterémsi roce a kterési zemi (byla to Morava) žádný profesor nevydal nic tiskem.

Zprávy také s důrazem vytýkaly, že od r. 1818 konali učitelé dobrovolně a bezplatně v rekreačních dnech opakovací hodiny s žáky svými, ať běželo o přírodopis, kreslení, matematiku, jazyk fran-

couzský, italský, německý, v Čechách a na Moravě český. Pozornosti referentů neušly ani soukromé nebo klášterní knihovny, jež byly žákům přístupny, stejně jako sbírky přírodnin.

Ve zprávách slyšíme chválu o profesorech-kněžích, kteří konali také správu duchovní. Kladly též váhu na charitativní činnost jednotlivých učitelů, ať již pamatovali na chudé studenty obědy nebo knihami. Katechetové pak vedli exhortami svými studenty zámožnější toutéž cestou. Tenkráte hráli také katechetové úlohu daleko větší nežli dnes. Byli vedle prefektů hlavně oni zodpovědni za mravní a náboženské vzdělání mládeže. Dostávalo se jim také příkřejších slov a ostřejších trestů.

V tehdejší době studenti nepožívali valné svobody, a profesoři častěji bývali chváleni, že věnovali pozornost žákům i mimo školu. A chvála náležela též těm profesorům, kteří účastnili se náboženských cvičení, hry na varhany, cvičení kostelních písní a p.

Velké potíže dvorské komisi studijní působily poměry v království Lombardsko-Benátském. Komise usilovala o jednotu a rovnoměrnost výkonů učebných na všech ústavech. Nešetřila obětí, zvláště pokud běželo o toto království. Viděla i obtíže, jež spojeny byly s jazykovými poměry jednotlivých zemí korunních, na př. v Haliči, Dalmacii, Illyrii. Kniha Wotkova je bohatá obsahem. Mnoho o periodě let 1814—1834 dovídáme se teprve z ní. Možno opakovati o pramenech, jež edice Wotkova přináší, slova vydavatelova: že jsou stejně důležity pro dějiny sociálního rozvoje naší říše jako pro dějiny školství.

Dr. Wotke soudí, že kniha jeho přijde vhod i literárním historikům českým. Přijde, ale toliko pokud běží o zprávy o Slovesnosti Jungmannově. Jinak víme o literárních zjevech, jež prof. Wotke uvádí, mnohem více. Není to řečeno proto, by vnitřní obsah edice Wotkovy byl snížen, jest ostatně nepopíratelný, nýbrž jako pium desiderium pro další edice Wotkovy: důkladnější aparát poznámkový, jenž by cenu edice jen zvýšil. Myslíme, že stejné přání vychází asi z duše čtenáře českého jako německého. Opakujeme: kniha Wotkova je základním kamenem studia dějin rakouského školství pro léta 1814—1834.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Polské království. — Zvláštní postavení Haliče. — Schönborn, Der österreichische Staatsgedanke. (Čas. Das neue Österreich, seš. 3.) — Fleiner, Die Staatsauffassung der Franzosen. (Vorträge der Gehe-Stiftung zu Dresden, 7 sv. 1915. B. T. Teubner.) — Weber, Deutschland und Österreich-Ungarn. (Zeitschrift für Politik, sv. IX. r. 1916.)

Zvláště pozoruhodnou událostí posledních dní jest prohlášení t. zv. ústředních mocností, že z polských území, odňatých ruskému panství, zřídí stát království Polské. Proklamace uveřejněná v části stojící nyní pod správou rakousko-uherskou zní: »J. V. císař Rakouský a apošt. král Uherský a J. V. císař německý pevně důvěřujíce v konečné vítězství a přejíce si, aby bylo polské území, odňaté jejich statečnými vojsky s těžkými obětmi ruskému panství, vedeno k šťastné budoucnosti, se dohodli, že z tohoto území utvoří samostatný stát s dědičnou monarchií a konstituční ústavou. Přesnější stanovení hranic království Polského se vyhrazuje. Nové království nalezne v přimknutí se k oběma spolčeným mocnostem záruky, jichž potřebuje k volnému rozvinutí svých sil. Slavná minulost polských vojsk i památka statečných polských válečníků v nynější velké válce mají dále žíti ve vlastní jejich armádě. Její organisace, výcvik a vedení bude upraveno společnou dohodou.

Spolčení mocnářové očekávají s důvěrou, že se nyní vyplní tužby po státním a národním rozvoji království Polského, a to s náležitým ohledem na všeobecné politické poměry v Evropě a na blahobyt a bezpečnost jejich vlastních zemí a národů. Velké západní mocnosti s královstvím Polským sousedící uzří s radostí, jak na jejich východní hranici povstal a vzkvétá svobodný, šťastný stát, těšící se ze svého národního života.«

Právnicky musíme v tomto prohlášení spatřovati slib spojených panovníků, že polská území na Rusku dobytá nepodrží, nýbrž že z nich zřídí zvláštní stát. Území a organisace tohoto státu budou teprve určeny. Tolik jest již předem prohlášeno, že to bude stát samostatný, tedy nikoli snad pouhá samospráva pod vládou německou nebo rakouskou, že formou vládní bude tu dědičné království ústavně omezené. Co znamenají slova o přimknutí se nového státu k spojeným mocnostem (im Anschlusse an die beiden verbündeten Mächte), o tom nelze z toho, co bylo dosud uveřejněno o úmyslech obou vlád, usuzovati nic určitého. V uvedené prokla-

maci mluví se o státu samostatném (selbständig), nikoli neodvislém (unabhängig).

V mezinárodním právu vedle států s plnou svrchovaností vyskytují se též státy polosuveréni. Omezení může záležeti v tom, že takové státy zastupuje na venek stát, pod jehož ochranou se nalézají, mohou však míti také své vlastní zahraniční zastoupení, a omezení záležeti může v jiných směrech. Zpravidla jest v takovém případě vyloučeno právo vésti z vlastního rozhodnutí válku. Naopak může takové omezení záležeti v závazku k branné pomoci státu nadřízenému.

Právnicky vznikl stát, jakmile tu jsou uskutečněny tři podstatné znaky: státní území, lid stát tvořící a vlastní státní moc. Takto vzniklý stát stává se členem mezinárodního společenství neboli rodiny států uznáním, jehož se mu od ostatních států, t. j. členů této rodiny států musí dostati. Uznání takové může se státi výslovně zvláštním prohlášením, nebo mlčky, t. j. na př. navázáním styků s novým státem. Nový stát může vzniknouti také odtržením části území od státu již jsoucího, zvaného státem mateřským. Tak vznikly na př. Spojené Státy Severoamerické. Liszt jest toho názoru, že uznání takového nového státu jinými státy před skončením boje není sice porušením mezinárodního práva, tedy činem bezprávným, avšak přece jen projevem nepřátelským ke státu mateřskému (ist Unfreundlichkeit, nicht Unrecht, gegen das Mutterland).

*

Současně s proklamací o zřízení království Polského vydal panovník vlastnoruční list o zvláštním postavení Haliče v naší říši: »Jest tudíž Mou vůlí, aby bylo v okamžiku, kdy povstane nový stát, ruku v ruce s tímto vývojem zemi Haliči propůjčeno právo, dle něhož by si mohla uspořádati samostatně své zemské záležitosti až do plné míry toho, co lze srovnati s jejím příslušenstvím k státnímu celku a jeho blahem, aby takto byla dána záruka obyvatelstvu Haliče pro jeho národní a hospodářský rozvoj.« Předseda ministerstva má panovníkovi předložiti vhodné návrhy k zákonnému provedení tohoto úmyslu.

Jak vidíme, klade se v obou případech důraz na myšlenku samosprávy národní, jinak však neobsahuje právě uvedený vlastnoruční list nic určitého o míře a způsobu zvláštního postavení, jehož se má Haliči dostati. Kdybychom chtěli souditi ze slov »pokud to lze srovnati s příslušenstvím k státnímu celku« (zur staatlichen Gesamtheit), musili bychom očekávati úplné vyloučení z nynějšího svazku »království a zemí na radě říšské zastoupených« (Rakouska). To by znamenalo změnu ústavy, a to nejen základního státního zákona o zastupitelstvu říše, nýbrž i zákl. stát. zákona o záležitostech všem zemím rakouského mocnářství společných a o způsobu jejich vyřizování. Vyžadovalo by tudíž provedení takové změny nejen kvalifikovaného usnesení zákonodárných sborů této poloviny říše, nýbrž i souhlasu sněmoven uherských (těchto v případě, kdyby mělo dojíti k trialistické úpravě říše).

*

Časopis Das neue Österreich přinesl ve svém 3. sešitu článek hr. *Vojtěcha Schönborna*: Der österreichische Staatsge-

danke. Zmiňujeme se zde o článku tom pouze proto, že jeho pisatel stojí v čele autonomního zřízení českého, zaujímaje úřad předsedy Zemské správní komise, která nahrazuje nyní zemský výbor a sněm království Českého. Hodnostář tento vidí podstatu rakouské státní myšlenky v nadšené lásce k císaři, nezdolné věrnosti k panovnickému rodu a v jasném poznání, že národové říše jsou navzájem na sebe odkázáni. Pouze svornosti těchto národů může říše dáti jednotlivcům — státním občanům — blahobyt, jehož potřebují. A nezbytnou podmínkou takovéto svornosti všech národů obývajících v říši jest »stejnoměrné posuzování a jednání s jednotlivými národy ve státu, jednání, jež vylučuje, aby nositelé veřejné moci úmyslně dávali přednost jedněm nebo odstrkovali druhé«. A ještě něco náleží dle hr. Schönborna k podstatě rakouské státní myšlenky. Jest to bázeň boží (Gottesfurcht). Jest vlastním základem rakouské státní myšlenky. Aby myšlenka tato sílila a přecházela i na příští generace, musí pomoci škola. Ve všech školách musí býti zdůrazněna mravně-náboženská výchova.

*

Pro toho, kdo se chce poučiti z německé literatury o tom, jak stát pojímají Francouzové, jest pěknou pomůckou knížka heidelberského profesora *Fleinera*: Die Staatsauffassung der Franzosen. Autor tu ukazuje především, že veškerá veřejná moc ve Francii zakládá se dosud v zákonodárství velké francouzské revoluce. Všechny orgány státní odvozují svou moc ze zákona, z ústavy. Ústava pak jest projevem vůle národa (Tous les pouvoirs émanent de la nation). V tom záleží rozdíl od německého právního nazírání na stát, dle něhož monarchická vládní moc byla již před ústavou, a touto ústavou byla pouze omezena. Není její zdroj ve vůli národa, jako jest tomu ve Francii. Autor ukazuje na nedostatky francouzského názoru, avšak uznává na druhé straně opět, že stálé odkazování k prohlášení lidských práv (déclaration des droits de l'homme et du citoyen) z roku 1789 jako k základům ústavy »může v nejlepších mužích národa síliti vůli k velkým činům«. Uznává tedy velký výchovný prospěch takového nazírání.

Dále se zabývá autor francouzskou správní centralisací. Ukazuje na nedostatek samosprávy dle německého pojmu ve Francii. Pevná správní organisace provedená tu od shora až do posledních základů správních jest tak zcelena a vžita, že přetrvala neochvějně deset revolucí. Proto se stát vždy rychle vzpamatoval z revolučních otřesů. Poněvadž hlava státu jest volena parlamentem a tedy závislá na něm, vykonává také parlament vliv na veřejnou správu. Vliv tento jde tak daleko, že se vztahuje i na obsazování úřednických míst. Při tom uplatňují se zejména lokální zájmy. Poslanci se pokládají téměř za zástupce zájmů svého volebního okresu ve vládě. (Jest to nesnáz, která se také u nás objevuje, zejména ve větších komunách.) Tomu se mělo čeliti volbou dle listin a nikoli dle okresů, kteroužto reformu zmařila válka. Mimo to přispěla k zamezení tohoto zla (zejména politické protekce) prakse nejvyššího správního soudu francouzského (conseil d'état), kterou se přiznalo odborným úřednickým spolkům právo odporovati nezákonným jmenováním.

Jako nepřeje na jedné straně francouzský stát větší svobody a volnosti veřejným správním svazkům uvnitř říše (na př. obcím, departementům, arrondissementům), tak jest na druhé straně blahovolný k jednotlivcům. Proti státní moci stojí nepromlčitelná práva jednotlivcova. Nikde se tak zhusta neužívá slova svoboda (liberté) jako ve Francii. Omezení moci státu snaží se Francouz dosáhnouti omezením státních úkolů. Až do dneška dopouštěl jen nepatrné zasahování státu do hospodářského života. Proto jest tam odpor proti státním a komunálním monopolům, odpor proti osobní dani z příjmů, která by otvírala pohled do soukromého hospodářství jednotlivcova atd.

Zásada rovnosti státních občanů není ve Francii pouze na papíře, jak praví Fleiner, nýbrž pronikla mravy společnosti. Důsledkem toho jest také, že úřady — vyjma několika málo — jsou přístupny všem státním občanům, aniž by se požadoval průkaz nějakého vědeckého nebo technického vzdělání. I prefektem se může státi každý Francouz dobré pověsti. Soudí se tam, že každý, kdo má dostatečné všeobecné vzdělání, osvojí si snadno potřebné znalosti v úřadě, tedy v praksi.

Jednotný stát (Einheitsstaat), demokracie, svoboda jednotlivce jsou dle Fleinera dogmata francouzské státní myšlenky.

*

»Zeitschrift für Politik« přinesla v ročníku 1916 úvahu profesora pražské university *Otakara Webera*: Deutschland und Österreich-Ungarn. Problém poměru obou těchto států shrnuje si autor ve tři otázky: má býti rakousko-německý spolek zachován? Má býti rozšířen a jakým způsobem?

Aby mohl odpověděti k první otázce, podává autor přehled vztahů nejprve habsburského rodu k staré říši římsko-německé, později pak vztah dědičných zemí habsburských k novým útvarům vzniklým na půdě říše prve jmenované. Ukazuje tu zejména, že Maďaři vždy se obávali užšího splynutí obou těchto říší (státoprávního), a to z toho důvodu, aby národnostně nezahynuli v tak velkém jinonárodním moři. Proto vykonávali zahraničním ministrem rakouským hrabětem Andrassym vliv v tom směru, aby se Rakousko nevrátilo k úloze vedoucího činitele v nějaké nové německé říši. Proto došlo pouze k mezinárodnímu spolku dvou samostatných říší, zvanému dvojspolek. Zajímavo jest, že Bismarck si přál tenkráte, aby tento dvojspolek pojištěn byl v obou říších ústavně, což Andrassy odmítl. Jest z toho viděti, jak Německo potřebovalo tenkráte pevného spolku s Rakouskem. Dlouhé trvání dvojspolku ukázalo, že byl účelným a nutným. V poslední době byla to konference algecirasská a anexe Bosny a Hercegoviny, kde se ukázala praktická cena jeho. V prvém případě prokázalo Rakousko, v druhém pak opět Německo svému spojenci cenné služby. Na obou stranách ukázala se německá věrnost, pro kterou ostatní státy nechtěly míti pochopení, jak praví autor, a pokračuje dále tím, že tato německá věrnost byla v zájmu obou (»diese deutsche Treue entsprach dem beiderseitigen Interesse«). Autor činí již také závěry pro budoucnost. Vítězství čtyřdohody zdá se mu býti vyloučeno. Porážka způsobuje hořkost. Má za to, že se svornost čtyřdohody

neúspěchem zviklá. Naopak Rakousko a Německo jsou ušetřeny vzájemných výčitek a trpké kritiky. Přes to však chce autor uvažovati zcela střízlivě a táže se, musí-li proto spolek obou států trvati věčně. Ukazuje naopak na příkladech z dějin, že přátelé z dneška stali se zítra nepřáteli a naopak. Jest třeba počítati se smýšlením a politikou rakouských Slovanů. »Man muss sich damit abfinden, dass die Slaven innerhalb Österreich-Ungarns eine an Zahl, noch mehr an Talent, Energie und nationalem Egoismus bedeutsame Masse ausmachen. Dagegen die Augen zu verschliessen, oder sich damit trösten zu wollen, dass sie nach dem Kriege zu Bedeutungslosigkeit verurteilt sein werden, wäre eine der grössten Torheiten, die deutsche oder österreichische Staatsmänner begehen könnten.« (Nutno se spřáteliti s tím, že Slované jsou činitelem závažným pro svůj počet, více však ještě pro své nadání, úsilí a národní egoismus. Přehlížeti tuto skutečnost nebo se utěšovati tím, že budou po válce odsouzeni k bezvýznamnosti, bylo by největší pošetilostí, jakou by němečtí nebo rakouští státníci mohli spáchati.) Mimo to má prof. Weber za to, že se budou nepřátelské státy po válce namáhati, aby dostaly Rakousko na svou stranu, a ukazuje, že na př. císař Josef II. pokládal pro východní politiku Rakouska za nejprospěšnější shodu s Ruskem. Přes to však jest autor i pro budoucnost jedině pro spolek s Německem, poněvadž jinými spolky by se Rakousko vydávalo v nebezpečí budoucí možné isolace.

A nyní přicházíme k hlavní věci: Německo potřebuje dle autora silného spojence. Proto musí Rakousko uspořádati své vnitřní poměry. Jsou tu dvě bolesti: otázka národnostní a vyrovnání s Uhrami. Autor radí k tomu, aby se vše připravilo již dnes tak, aby s mírem mohla býti vyhlášena také nová úprava záležitostí vnitřních. Co do cesty, jakou by se nové uspořádání mělo provésti, jest autor pro způsob říznější. Neponechati národnostem času k rozmýšlení se a k odporu! Buďto krátkým absolutismem nebo pouze s panskou sněmovnou, nebo dokonce jen s jakousi státní radou má se nějaký čas vládnouti. Kdyby došlo k suspensi ústavy, radí prof. Weber, aby nebyly trpěny ostré projevy tisku, které vnášejí znepokojení mezi lid. Pro vnitřní uspořádání vytýká autor velmi přijatelnou zásadu: »Ve státu, který hostí více národů, musí národové žíti vedle sebe, nikoli nad sebou.« Není však zcela důsledným, požaduje-li bezprostředně po této větě německou státní řeč. Dále jest autor proti dosavadním zemským svazkům a chce rozdělení Rakouska (Cisleitanie) na svazky národnostní (nejprve kraje a pak vyšší svazky spojením krajů každé z národností). Poněvadž by byla takto říše federalisována, žádá autor rozšíření působnosti říšské rady (na př. i na celé školství obecné). Jako předpoklad všeho pořádku požaduje autor rozřešení česko-německé otázky ve smyslu známých německých požadavků: národnostní samospráva, rozdělení země, zajištění německé menšiny v Praze.

V otázce poměru rakousko-uherského stojí Weber na stanovisku dualismu a háji pouze celní jednoty.

Posílené Rakousko má tedy setrvati ve spolku s Německem. Aby se proměnilo spojení mezinárodní v jednotu státoprávní, autor nežádá a ani nedoporučuje. Za to žádá sblížení hospodářské a důtklivě vyzývá obě

říše, aby se již nyní za války všechny příslušné sem otázky probraly a rozřešily. K mírovým jednáním musí totiž oba spojenci přijíti úplně sjednoceni, poněvadž nepřátelé budou se snažiti poškoditi je hospodářsky. Autor žádá na př., aby kupci rakoušti a němečtí na Balkáně spolu nezávodili. »Nyní přišla doba,« volá autor na konci své úvahy, »abychom napravili ztráty (t. j. v Orientu), abychom posílili němectví v Rakousku a dobyli pro ně Východu, což bude po válce jedním z našich nejdůležitějších úkolů.« *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Pracovní doba v obchodech. — Odborové organisace v Americe. — Nový vzduch v sociální politice. — Požadavky pražského obecního dělnictva. — Vítkovické závody. — Ženská práce ve Švédsku.

Uherský zákon z roku 1913 o zavírání obchodů stanoví, že v městě Budapešti, Ujpešti a v určitých jiných obcích obchody a k nim patřící skladiště a písárny musí býti zavřeny od 8 hodin večer do 6 hodin ráno, obchody, v nichž se převážně prodávají potraviny a předměty státního monopolu — vyjímaje tabáční trafiky — pak od ½9 večer do 5 hodin ráno.

Zároveň byl ministr obchodu zmocněn, prodloužiti cestou nařizovací dobu, po kterou má být obchod uzavřen, pro všechna nebo jednotlivá obchodní odvětví po celý rok nebo po určitou dobu nebo na určité dny na třináct hodin (od sedmi hodin večer do osmi hodin ráno), případně na deset hodin (od osmi hodin večer do šesti hodin ráno).

Na základě tohoto zmocnění nařídil nyní uherský ministr obchodu nařízením z 11. srpna 1916 po poradě s budapešťskou obchodní a živnostenskou komorou prozatím na zkoušku, že v sídelním městě Budapešti, městě Ujpešti a obcích Rákospalata, Erzsébetfalva, Kispest a Pestszentlörincz v srpnu 1916 a v lednu a únoru 1917 všechny obchody s příslušnými skladišti a kancelářskými místnostmi musí být zavřeny od 7 hodin večer do 6 hodin ráno, závody pak, v nichž se prodávají převážně potraviny nebo předměty státního monopolu, od 8 hodin večer do 5 hodin ráno. Po tuto dobu nesmí býti personál těchto obchodů nijak zaměstnán.

Toto nařízení znemožňuje také dosavadní zlořády, že závody, v nichž se prodávalo výhradně ovoce, cukroví, čokoláda a alkoholické občerstvující nápoje, směly býti otevřeny do 1 hodiny v noci. Napříště platí pro tyto závody stejné nařízení jako pro obchody potravinami.

Nařízení neplatí pro sobotu, kdy je všeobecně přípustno zavírati obchod v ½10 večer, a pro dny před svátky, jež na uvedené měsíce připadají. Konečně si vyhradil ministr obchodu právo, rozšířiti později na základě zkušeností, jichž bude nabyto, toto nařízení na celý rok. Uherským nařízením se odklizuje křiklavá křivda, páchaná na nejzuboženějším druhu proletariátu, ale odklizuje se jen částečně a provisorně. Lidská existence obchodního personálu tím není ještě náležitě zaručena.

Také v Rakousku byla provedena v této příčině některá zlepšení, většinou přímou cestou gremiálního usnesení. Tak řada živností v Praze se rozhodla zavírati obchody v sedm hodin večer. Tím se splňuje starý požadavek nejprimitivnější sociální péče. Větší sebevědomí zaměstnavatelů vůči obecenstvu a nutné spoření palivem a svítivem musilo dopomoci obchodnímu pomocnictvu k tomu, k čemu mu sociální cítění a ohledy na sociální hygienu pomoci nedovedly. Nařízení podobného druhu byla vydána letos také v Dolních Rakousích, Přímoří a ve Slezsku. Nařízení v těchto dvou posledních zemích jsou příznivější pro zaměstnance v potravinářských závodech, jimž bývá měřeno nejhorším loktem.

*

Kdežto odborové organisace ve válčících státech prodělávají těžkou krisi, jsou odborové svazy Spojených Států v postavení smějícího se dědice. Výborná konjunktura, plná zaměstnanost a všeobecný vzrůst blahobytu přivádějí americkým odborům zástupy nového členstva. Za rok 1915 není ještě sebrána úplná statistika, ale již jest zjištěno, že počet členů »American Federation of Labour« překročil dva miliony. Ze stodeseti svazů, soustředěných ve »Federation«, měly dva více než 100.000 členů, a to horníci 311.600 a dřevodělníci 195.000. Kovodělníci, u nás soustředění v jediném svazu, jsou v americké federaci organisováni v několika svazech podle specialisovaného odvětví. Zprávy o podpůrné činnosti poslalo za rok 1915 pouze 77 svazů; tyto vydaly za uplynulý rok, nečítaje podpory stávkové, pro své členstvo přes 3.564.000 dolarů. Podrobných dat o podpůrné činnosti není lze se dobrat, neboť federace doprává svým svazům nejrozsáhlejší vnitřní správní autonomie, takže každý z nich zařídil svou vnitřní správu i účtování samostatně.

*

»Nového vzduchu«, o němž se začíná mluvit za nové ministerské éry, bylo by svrchovaně třeba v řešení poměrů zaměstnaného dělnictva v závodech pod státním dozorem. Zvláštní ustanovení, jež platí pro takovéto závody, byla zajisté míněna původně pro celý podnik, t. j. pro zaměstnavatele stejně jako zaměstnance, a dozor měl bdíti nad tím, aby závod mohl nerušeně plnit svou vojenskou povinnost. Prakse ukázala, že jest tento dozor interpretován místy jednostranně, a že se jím pouze omezuje akční volnost dělníkova, aniž se mu za to poskytuje jakýchsi výhod nebo aspoň záruk, že zaměstnavatel nevyužije jeho nynějších omezení. Denním tiskem prošly výmluvné příklady této interpretace. Dělnické korporace hospodářské a politické začínají se vážněji této věci chápat — nejde však jen o požadavek dělnický, nýbrž o věc všeobecné důležitosti. Tělesná zdatnost a duševní spokojenost dělnictva pracujícího v takových podnicích je zajisté z hlavních předpokladů zdárného plnění povinností, jež průmyslu nynější doba ukládá. Dojde v této časové otázce k nějaké úpravě? Snad nejsou bez významu v této příčině vážná slova, jimiž se obrátil nový ministr železnic, generál-major Schaible, na železniční zřízence. Ministr praví mezi jiným: »Personálu mně nyní podřízenému dávám ujištění, že budu úplně oceňovati jeho přání a snahy, pokud setrvají v mezích práva a kázně pro železniční službu nezbytné, a

že se vynasnažím dle svých sil zřízencům železničním zmírniti břemena a starosti válečné.«

*

Také pražské obecní dělnictvo se počíná hýbati, jakož vůbec v třetím roce války lze pozorovat opět živější sociální ruch. Loňského roku jsme přinesli dokumentární rozpočet pražského obecního dělníka. K zlepšení trudných poměrů podnikl »Svaz obecních, zemských a státních zřízenců« akci a soustředil své požadavky v jakési minimum, v němž žádá:

1. Buďtež pro rok 1917 všem dělníkům a zřízencům obce pražské poskytnuty následující drahotní přídavky: a) Svobodným neb ovdovělým bez vlastní domácnosti 4 K týdně; b) ženatým, vdovcům a svobodným, majícím vlastní domácnost a ze svého výdělku spoluvyživujícím dítky, rodiče neb sourozence, 6 K týdně; c) na každé dítko pod 18 roků 1 K týdně.

2. Budiž přikročeno k soustavnému poskytování potravin obecnímu dělnictvu. Zejména buďtež správou obce podniknuty příslušné kroky u c. k. místodržitelství za povolení zásobení obecního dělnictva a zřízenectva zemáky. Budiž v době nejkratší začato s vařením stravy pro obecní dělnictvo a zřízenectvo v jednotlivých obecních podnicích.

3. Budiž obecnímu dělnictvu a zřízenectvu opatřeno na zimu uhlí za přiměřené ceny.

4. Buďtež obcí podniknuty kroky u kožní ústředny ve Vídni za přidělení koží na obuv pro obecní dělnictvo a zřízenectvo. Budiž zřízena obcí pražskou obuvnická dílna, ve které by se prováděly správky obuvi pro obecní dělnictvo a zřízenectvo za ceny režijní.

5. Minimální mzdy pro obecní dělnictvo buďtež v době nejkratší upraveny na 3 K denně, pokud mzda v některém oboru této výše nedosahuje, hlavně v obecních dvorech a sadech.

*

Ze zajímavých statistických dat vítkovických závodů buďtež uvedeny tyto cifry. Roku 1914 zaměstnávaly závody 32.372 osoby, z toho 1156 úředníků a mistrů. Výroba činila téhož roku 5·103 milionu q surového železa, 3·193 mil. q ocelových kusů, 381.000 q pudlového železa, 2·413 mil. q válcovaného železa a oceli, 445.045 q ocelového zboží, 267.782 q tovarů z hrubé válcovny rour, 350.900 q litého zboží, 544.341 q výrobků strojírny a mostárny, 504.744 q ohnivzdorných cihel, 2·27 mil. q koksu atd. Závody mají 292 budov pro úředníky a 1750 rodinných bytů pro dělníky, mimo to 34 svobodárny se 6650 lůžky pro svobodné dělníky. Závody zřídily pět škol německých pro 1977 hochů a 1882 děvčata, tři školy české a jednu školu polskou; vedle toho mají šestnáct opatrovcen. Zaopatřovací ústav měl koncem roku 1913 přes 13.000.000 K jmění a poskytuje nárok na invalidní důchod.

*

Ve Švédsku bylo vydáno 7. dubna 1916 nařízení, jímž se zakazuje ženám mladším 21 roků na krytých lodích s čistou nosností aspoň 80 registrovaných tun pracovati při nakládání, rovnání a vykládání zboží. Zákaz se vztahuje na podniky soukromé, státní i obecní. Zaměstnavatelé, kteří užívají ženských sil k oněm pracím, musí na požádání živnostenského

inspektorátu předložiti doklady o věku svých dělnic. Překročení zákazu se trestce u zaměstnavatele peněžitou pokutou 10 až 500 švédských korun, rodiče nebo poručníci dělnic mladších 18 let mohou býti pokutováni 5—20 švédskými korunami. Peněžité pokuty připadají státu. *R.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Děti lehce abnormální a potřeba medikopedagogické kliniky.

Slabomyslní — o blbých ani nemluvě — zjevem svým, počínáním, projevy hrubých nedostatků inteligence obyčejně brzy se ukáží v pravém světle, takže nemůže býti skoro ani pochybnosti o jejich duševním stavu a takřka si vynutí pozornost svého okolí. Ale jinak jest již se slaboduchými 3. stupně, s dětmi nedoumnými (s debily). Ty se často tělesně nijak neliší nebo liší se od normálních dětí jenom znaky málo nápadnými a na pohled unikajícími. Jejich duševní úchylnost nevystupuje rušivě nebo aspoň nápadně v životě předškolním. A když se takové nebo onaké úchylky jeví, vykládají si je rodiče spíše příznivě, jako zvláštnosti, kterými se dětí jejich liší a kterými snad i vynikají nad jiné. Obyčejně teprve, když dítě vstoupí do školy, ukazuje se znenáhla, že výklad ten přece jen byl mylný. Domnělá moudrost, dumavost, rozumnost jeví se jako zdlouhavost, duševní lenost, nehybnost, co považováno bylo za čipernost, ukazuje se jako těkavost; výsledky v učení jsou špatné, dítě zůstává nápadně za ostatními, opakuje třídu jednou, dvakrát bez prospěchu, postupuje jen z milosti a konečně, požaduje-li se na něm, aby soustředilo myšlenky, vyvinulo jisté duševní úsilí, aby myslilo, uvázne docela. Příčina neprospěchu, slabost duševní, ovšem zůstává skryta, nebo se nepřipouští, za to se obviňuje škola, učitel, spolužáci, rozličné vnější okolnosti; rodiče jsou přesvědčeni, že hoch či děvče nemá »špatnou hlavu« nebo dokonce má »dobrou hlavu«, chyba jen, že se nechce učiti, a kdyby chtěl nebo chtěla, všecko by šlo. A mají po ruce řadu dokladů, jak dobrou hlavu jejich dítě má.

Pedopatologie utvářela a rozvíjela se dlouho jednostranně většinou jen jako nauka o dítěti slaboduchém. A pokud vůbec mezi učitelstvo vnikla, zabývalo se jí do nedávna jen učitelstvo obecných škol.

Dětí slaboduchých, t. j. s vrozenou nebo v útlém věku získanou vadou duševní, která jeví se především v oboru rozumovém, jest zajisté mnoho, ale nemálo zajisté také jest dětí, u kterých základ vady tkví v úchylnosti citově volní stránky života duševního, a které se teprve průběhem pozdějších let, ve věku školním, v době dospívání pohlavního stávají abnormálními proto, že jejich sklon k chorobnosti nervové, dispositce psychopatické nedošly včas povšimnutí a přiměřené péče. A nejsou abnormální žáci jen v obecných školách, nýbrž bývají i ve školách středních.

Že bylo hnuto otázkou duševní abnormálnosti žáků středních škol, jest zásluhou prof. Čády, který upozorňoval příležitostně, na př. již v diskusích o studentských sebevraždách (r. 1903 namnoze velmi bouřlivě vedených), na jednotlivé zjevy duševní abnormálnosti, a zejména věci této prospěl velice třetí částí svých přednášek »O psychologii žáka« v universitních kursech pro profesory středních škol r. 1911, kde objasnil význam studia pedopatologie vůbec, probral nejčastěji se vyskytnuvší případy u žáků středních škol a tak podal velmi instruktivní úvod do studia tohoto oboru.

V této úvaze upozorňuje Čáda, že na středních školách bývají i žáci nedoumní (debilní), vyskytují se případy mravní zvrácenosti (moral insanity), objevují se jednotlivci hysteričtí, časté jsou různé případy psychopatické méněcennosti (fantasti, melancholikové, psychastenikové), mimo to bývají na středních školách žáci nervosní, psychicky instabilní, epileptikové stižení mírnějšími formami této nemoci, žáci postižení posunkovou, »tancem sv. Víta« a j. (Spisek O p s y c h o l o g i i ž á k a vyšel r. 1912 nákladem Ústřed. spolku čes. profesorů v Praze. Měl by býti hodně čten celý a zvláště tuto 3. část bylo by záhodno dobře uvážiti.)

Dětem lehce abnormálním měla by se věnovati zvýšená pozornost. Včasnou a přiměřenou léčbou a výchovou dalo by se u nich mnoho získati ve směru positivním a zabránilo by se značným škodám, citelným pohromám, které jinak vznikají postiženým rodinám, okolí, společnosti vůbec, když se jim nevěnuje náležitá péče. A právě tak dalo by se předejíti, aby se z dětí s p s y c h o p a t i c k o u d i s p o s i c í n e s t a l y d ě t i a b n o r m á l n í; arciť zase musila by tu odborná léčba a povaze těchto dětí přiměřená výchova počíti záhy.

Ve škole setkáváme se s dětmi, které nejsou zřejmě abnormální, které však přece jen od normálních dětí se ve mnohém liší. Duševní jejich stav karakterisuje všeobecně to, že jejich nervová soustava jest ve stavu vratké rovnováhy: jeví se u nich více nežli sklon k chorobě, ba můžeme říci, že choroba u nich již počíná. Dávno již nemají neporušenou soustavu nervovou, jsou již chorobou dotčeni, ne sice na tolik, aby u nich vystupovaly zjevy patrně abnormální, ale přece jenom tak, že již je nemůžeme považovati za normální. Francouzský psycholog Dr. Philippe, který pokračuje ve stopách Ribotových, vykonal již velmi mnoho v oboru pedopatologie, obrátil k těmto zjevům počínající úchylnosti duševní pozornost a nazval děti takové s u b n o r m á l n í.[1]

Jsou na př. děti nervosní, neklidné, lehce vznětlivé; nelze říci, že by se u nich jevilo hrubší porušení duševní rovnováhy, nejsou zpurné, nejsou tak nepokojné a povahově nestálé jako vrtkaví abnormální (instables); nicméně cítíme dobře, že se od normálnosti stále odchylují, a také tušíme, že nejnepatrnější škodlivina, které by normální dítě vzdorovalo bez obtíží, stačila by vyzvednouti a určitě vyhraniti dosud neurčitou a jen jakoby naznačenou anomalii takovýchto dětí.

---

[1] Philippe-Boncourt: Les anomalies mentales chez les écoliers, 3. vyd. 1913, str. 91 sl., Education des anormaux, 1911. — Les enfants subnormaux. Rapport présenté au 1er Congrès international de pedologie à Bruxelles, 1911, Sjezdové zpr. II. sv. str. 197.

Jinou skupinu tvoří děti, které Manheimer[1] roztřídil v různé typy duševní degenerace a které Thulié[2] uvádí prostě jako »výstřední« nebo »originální«. Vše jest u těchto žáků podivínské: záliby, zvyky, city. Jsou to děti, které zdají se inteligentními a přece pronášejí úsudky docela neočekávané. Ve škole jsou ve stálém rozbroji s učiteli; nečiní nic tak jako jejich spolužáci a vyhledávají příležitost, aby vzbudili pozornost. Unavují svoje okolí otázkami, které uvádějí v rozpaky. Jejich úkoly jsou psány podivně co do formy, kdežto obsah často bývá skvělý. Později vyvinou se z nich skuteční »desiquilibrés« — lidé s porušenou rovnováhou duševní.

Jiní blíží se skupině malátných (astenických): Třeba že mají některé skvělé schopnosti, shledáváme v jejich vědomostech nesmírné mezery, mezery, které nelze zaplniti. Nedostává se jim obratnosti, důvtipu, nedovedou udělati v pravý čas, čeho jest třeba, jsou prostoduší, hloupí a bývají terčem posměchu. Učiti líbí se jim jen zpola, neradi hledají a skoro neznají řevnivosti. Potřebují duševní stravy připravené a jako již natrávené. Vypočítati několik snadných příkladů nebo opisovati krásným písmem mluvnické úkoly jest jejich nejmilejším zaměstnáním. Líbí se jim vše, co hoví jejich duševní lenosti: kolébají se v jakési strnulosti duševní, rádi věnují mnoho péče malicherným podrobnostem písemných úkolů, jen aby se na nich nežádalo nic důkladného a nic, při čem je nutno mysliti.

Duševní úroveň některých subnormálních neodpovídá jejich věku, jsou duševně a také tělesně infantilní. Rodiče a učitelé potvrzují souhlasně, jak velice jsou dětinští. Apert (ve spise Enfants retardataires, 1902) popisuje tento typ, mluvě o žácích, u kterých zůstávají i ve věku pozdějším nejen tělo, nýbrž i mozek dětské, nejen tělesný rozvoj věku jejich neodpovídá, nýbrž také inteligence jejich je neschopná osvojiti si zkušenosti a vážnost, jež odlišuje myšlení dospělého od myšlení dítěte. A tento stav infantilismu, který všichni vychovatelé měli příležitost pozorovati, trvá i později, v dospělém věku; z těchto žáků budou muži s rozumem dětským.

Pochopíme, jak velice může na takové děti působiti jakýkoli delší stav chorobný; pak se jejich nedokonalá anomalie vyhraní a ovládne je trvale. Subnormální slábne a podléhá tam, kde by normální byl vzdoroval chorobnému vlivu. Řada nemocí stihne normálního žáka, a přece jeho přizpůsobivosti řádu školnímu a jeho způsobilosti k vyučování trvale neumenšují. Jakmile krise pomine, povznese se zase brzy na dřívější úroveň, byť mu byla věnována třeba jen péče dočasná a nepatrná. Ale týmiž vlivy chorobnými ztrácí subnormální denně půdu pod nohama, zápas stává se mu den ze dne nesnadnějším, jen ustavičná zvláštní péče může ho zachrániti a vrátiti mu dřívější tělesnou a duševní rovnováhu.

Normálnímu opožděnému žáku stačí napomoci, dále několik zvláštních hodin, aby se opět dostal do proudu, aby se uchytil, zdvihl. U subnormálního musíme právě tak jako u abnormálního, třeba ne tak dlouho, užíti zvláštních metod vyučovacích; je nutno šetřiti jeho sil, nevyžado-

[1] Manheimer: Troubles mentaux de l'enfance, 1899.
[2] Thulié: Dréssage des jeunes dégénerés, 1907.

vati delší dobu trvajícího úsilí, učiti v krátkodobých lekcích, napínati jeho pozornost jen zvolna a postupně. A při všem tom vidíme často, že neschopnost subnormálního trvá přes veškerou péči, která se mu věnuje, velmi dlouho, nebo že se stav jeho čím dále tím více zhoršuje, jestliže se mu nedostane péče náležité; tu pak vidíme den ode dne, kterak jeho nedostatek přizpůsobivosti stále se zvětšuje a stává se trvalým.[1]

Budoucnost subnormálních závisí na tom, brzo-li či pozdě byl pravý jejich stav správně poznán a dostalo-li se jim potřebné péče. Dle toho mohou se státi opět normálními nebo mohou zůstati na témž stupni nebo mohou se i státi abnormálními.

Ku škodě dětí a k pozdní žalosti rodičů zůstávají však počínající úchylky duševní, ba i vyhraněné již, ale lehčí duševní vady obyčejně dlouho skryty. Rada, pomoc hledá se zpravidla teprve, až jsou úchylky hodně nápadné, až se vady zhorší a stanou se hrozivými.

Ale i když někdo, domnívaje se, že zachytil prvé stopy duševní abnormálnosti, nebo když má za to, že je objevil, chce nabýti jistoty, není, kam by se obrátil, kde by našel určité a bezpečné odpovědi.

Při úchylkách teprve vznikajících a v případech lehčí abnormálnosti málo získáme vyjasnění, předvedeme-li dítě k lékařské ordinaci. Vyšetření, vytazování nevede obyčejně k žádoucímu výsledku, k určitému poznání, k vystižení podstaty jeho vady. Správně posouditi jest v takových případech možno jenom na základě řady fakt, jichž nelze nabýti rázem, když jest žák právě předveden k vyšetření, jichž neposkytnou obyčejně ani výpovědi rodičů, ani zprávy — často dost kusé — jež dojdou ze školy, nýbrž kterých bylo by možno získati jenom delším bedlivým, kritickým, účelně řízeným pozorováním, zkouškami a experimenty psychologickými, ku kterým však třeba jest času, příznivé disposice vyšetřovancovy, jeho důvěry k vyšetřujícímu, ochoty konati to, čeho se po něm vyžaduje, součinnosti, které nelze vynutiti a které nelze okamžitě získati. Právě naopak: dítě k vyšetření předvedené bývá v takovém duševním rozpoložení, které pravý skutečný stav jeho zastírá. Proniknouti rozpaky, strachem, rozrušením nebo úplným doslova zpitoměním, ztrnutím, němotou nebo na druhé straně klamem, přetvářkou, předstíráním na prvý ráz, je velmi nesnadno. Pravda ukáže se teprve *delším pozorováním*. Delšího pozorování jest tu také zapotřebí proto, že samy vyšetřovací metody právě ku zjištění a rozeznání případů lehčí abnormálnosti nebo subnormálnosti duševní dosud nejsou náležitě vypracovány, a stavy ony daleko ještě nejsou vědecky dosti podrobně prostudovány a popsány. V tomto oboru zbývá vykonati ještě velký kus práce.

Bylo by tedy v zájmu praktickém i vědeckém zřizovati *pozorovací, výzkumné stanice pedopatologické, kliniky medikopedagogické*. Ve Vídni učiněn byl již v tomto směru počátek otevřením pozorovacího oddělení pedopatologického při psychiatrické klinice, které vede Dr. Lazar, v Paříži zavedeny medikopedagogické ordinace při psychologické laboratoři přičleněním a řízením Dra Philippa, podobně ujal se věci této prof. Treves a za součinnosti Dra

[1] Uvedené karakteristiky subnormálních jsou ze spisu od Philippa a Boncourta o duševních anomaliích žáků, který zpředu byl citován.

Saffiottiho připojil k městské psychologické laboratoři v Miláně oddělení medikopedagogické, v Bruselu zřídil medikopedagogickou kliniku (ve spojení se svými dvěma ústavy) Dr. Décroly, v Antverpách v pedologickém ústavě, řízeném Schuytenem, vykonal v tomto oboru důkladný kus práce Dr. Ley, ve Spojených Státech severoamerických jest v Chicagu městská pozorovací stanice[1] pro mládež abnormální, kterou řídí Dr. Mac M'Llan, ve Filadelfii zřídil medikopedagogickou kliniku ve spojení s pokusnou školou pomocnou Dr. L. Witmer, medikopedagogická klinika jest také ve Washingtoně; za vedení Goddardova konají se podrobná pozorování a experimentální šetření v pozorovacím oddělení ústavu pro abnormální ve Vinelandu, také v pedopsychologickém ústavě Hallově ve Worcestru vyšetřují se děti abnormální.[2]

U nás již r. 1911 na sjezdu pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Brně konaném Dr. Hüttel doporučoval potřebu zřízení takového »ústavu pro lékařsko-pedagogický výzkum dětí duševně abnormálních neb i jinak nápadných«,[3] navrhuje učiniti jeho základem a počátkem »sině vyšetřovací« při pomocných školách, kde by lékař tímto oborem se zabývající pravidelně pracoval o vyšetření žactva předvedeného (spolu s učitelem pedopatologie znalým), konferoval by s rodiči žáků pomocné školy a udílel by rady.

Škoda jen, že návrh a požadavek tento skoro úplně zapadl. Bylo by záhodno znovu věc tuto ventilovati. Snad by se jí mohl ujmouti po stránce vědecké pedologický ústav král. hl. města Prahy, kde také svého času prováděna byla šetření v obor pedopatologie přímo nebo nepřímo spadající. Snad by též »Spolek pro zřízení lidového sanatoria pro nervové choroby«, který v programu má i p é č i o d í t k y n e r v o v ě c h o r é,[4] mohl vlivně působiti k uskutečnění této myšlenky, přispěti zatím aspoň k zavedení mediko-pedagogických ordinací, pracovati o zřízení stálé pozorovací stanice pro duševně abnormální mládež a připravovati půdu

[1] Cennou a instruktivní publikací jsou zprávy této stanice »Report of the department of Child study and pedagogic Investigation«; z nich možno poznati směr, rozsah i metody šetření.

[2] U. Saffiotti: Organisation d'une clinique médicopedagogique. Lyon 1912. — Ley: Arriération mentale, Brusel 1904. — Philippe-Boncourt: L'éducation des anormaux, Paříž 1910, str. 199. — L. Witmer: The special class for backward children. Filadelfie 1911. — (O tomto spise můj refer. v Ped. Rozhl. XXVI., 984. — L. Witmer vydává časopis »Psychological Clinic«, zpráva o něm tamtéž v Ped. Rozhl.) — O Witmerově klinice psal E. H. Cameron v Zeitschr. für exper. Pädag. 1910, str. 122, viz též čl. Eine psychol. Klinik für zurückgebliebene Kinder in W a s h i n g t o n, Zeitschrift für Kinderschutz IV., č. 1. str. 11 sl. Za zprávy o pozorovacích stanicích pedopatologických a medikopedagogických klinikách ve Spojených Státech děkuji p. Dru K. Velemínskému. — Pedologický ústav v Antverpách navštívil jsem r. 1911; za zprávy o medikopedagogické klinice v Bruselu, která za mého pobytu nebyla v činnosti, jsem díky zavázán Dru Décroly. O pozorovacím oddělení při psychiatr. klinice ve Vídni referováno bylo v kurse pro péči o mládež ve Vídni 1914, kterého jsem se zúčastnil. Oddělení samo nebylo mi přístupno.

[3] Viz Zprávu o 2. sjezdu pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Brně 1911, vydáno v Praze 1912, str. 101.

[4] Srv. prof. Dr. L. Haškovec: Potřeba a význam lidového sanatoria pro choroby nervové v král. Českém. Lidové rozpravy lékařské č. 126, str. 13.

zřízení mediko-pedagogické kliniky. Zabývati se touto myšlenkou jest nejvýš časové a přičiniti se o její uskutečnění bylo by skutkem velmi záslužným. Neboť instituce, na kterou mohly by se obraceti školy, když o žácích úchylné povahy potřebují vyjasnění, která by i rodičům poskytovala rady a poučení a ovšem byla přístupna i vrstvám nezámožným, měla by veliký význam sociální a byla by i důležitým článkem v organisaci vědecké práce, v oboru dosud málo zbadaném, ač prakticky tak významném. Potřeba její, již nyní patrná, v budoucnosti jistě vystoupí tím naléhavěji. Neboť vzrušené doby, v jakých žijeme, zajisté nezůstanou bez vlivu na chabé soustavy nervové, pravděpodobně vybaví mnohé latentní vady duševní, dolehnou tíživě na psychopaty a poruší docela jejich vratkou duševní rovnováhu. *J. Mauer.*

LITERATURA.

Krásná.

Otakar Nejedlý, Malířovy dojmy a vzpomínky z Ceylonu a Indie. Nakl. F. Borový v Praze 1916. — St. Kovanda, V masopustní noci. Nakl. Tiskařská a vydavatelská společnost v Přerově 1916. — Richard Weiner, Lítice. Povídky o vojně. Se šesti perokresbami Vincence Beneše. Nakl. F. Borový v Praze 1916. — St. Lom, Vůdce. Dramatická báseň. Nakladatel týž, 1916.

Malíř *Otakar Nejedlý* o svém dvouletém pobytu na Ceylonu a v Indii rozepsal se prostě a neumělkovaně, jako by u vědomí, že nemá odborné průpravy literární a že tedy předkládá obecenstvu pouhý dokument osobní. Bez zvláštního plánu řadila se mu kapitola ke kapitole, tak volně, jako se vyvíjela nepřipravená cesta. Nejedlý netají se, že z našeho prostředí prchal do netknuté přírody, malovat v džunglích mezi praobyvateli indickými, vývoj věcí přenechávaje jinak náhodě. Kniha nezastírá ani tragikomických situací z toho vzniklých, peněžní tísně a osvobozujícího návratu v mezipalubí. Český umělec vstupuje před čtenáře v nejsoukromějších nedbalkách, a na konec jsme rádi i této upřímnosti. V knize Nejedlého je všechno bezprostřední, děláno bez falše a machy. Cestopis v rouše, které se zdá zprvu až prostoduchým, poskytuje více, než slibuje, možná více, než autor sám si byl vědom. Nejedlý ani literárně nezapřel, že je silná individualita umělecká, že dovede říci něco svého, rázového. Začal vypravovati bez valného smyslu pro stilisaci, ale postupem práce rostly jeho síly způsobem překvapujícím. Nad úroveň všedního cestopisu povznášejí knihu neobyčejně syté vjemy autorovy, sloh nabývá místy jedinečné barvitosti a básnické hutnosti. I když Nejedlý, čerpaje téměř neuvědoměle z plných zásob svých, nemá ještě všude výrazové techniky v moci, i když tok vypravování nevyrovnaného tu se zdvihá, onde klesá, stále víc a více vzdaluje se suchého zpravodajství. Někdy spisovateli pod rukou vyrůstají hotové básně v próse, tím působivější, že vytryskly patrně beze snahy po efektu. Nejsilnějšími

místy v knize jsou dojmy z divoké přírody a pozorování ze života zvířecího — budiž uvedena tu na př. črta Orel, hodná péra Turgeněvova. Skvělé tyto odstavce samy stačí, aby zajistily dílu trvalý význam. Ale i látkou svou jest kniha v naší literatuře ojedinělou novinkou. Nejedlý se svým druhem vyhledával téměř výlučně společnost domorodců, žil mezi nimi vyhýbaje se skoro napořád Evropanům. Proto se v cestopise málo dovídáme o životě městském, za to však s láskou byly vyzdviženy typy chudiny ceylonské a indické. Nejedlý nikdy nezapřel svých zálib krajně demokratických. Jako spisovatel není ovšem přítelem soustavnosti — kdo by hledal v knize trpělivé studie o všech stránkách exotického života, zklamal by se. Někdy bývá Nejedlý až úryvkovitý, věcí zajímavých sotva větou se dotýká; z mylné skromnosti se nejednou přerušuje, aby prý nenudil šířkami. Jako malíř, zvyklý postihovati výtvarnými prostředky jediný okamžik vrcholný, nemá patrně důvěry v epickou šíři. O malířské činnosti své, která ve skutečnosti přinesla mu kořist tak bohatou, zmiňuje se rovněž jen mimochodem, ač některé cenné úvahy ukazují, že by i tím směrem mohl poskytovati více. K paradoxům cesty obou českých malířů náleží ostatně, že tropickým obrazům jejich dostalo se sotva jedinkráte ocenění — v Indii. My naopak litujeme, že Nejedlý neposílil sugestivnost cestopisu několika výtvarnými ukázkami svého umění. Malířovy vzpomínky a dojmy jsou dílo samorostlé, půvabné a milé, rychle vítězící u čtenářstva jako výtvor pravého umělce. Přáli bychom knize nové vydání zdokonalené, vyrovnané a rozšířené.

Drobné povídky Stanislava Kovandy, spojené ve svazek V masopustní noci, mají cosi feuiletonisticky lehkého a bystrého. Obratně postaví autor svoje čtenáře hned doprostřed děje, upraví zajímavé situace, aby rozuzlil je vtipným závěrem. V jeho knize jest rušno, scenerie rychle se mění — budí to dojem, jako by Kovanda prohlédl nejrozmanitější vztahy lidské a vrhal své črty na papír téměř hravě. Tu zajde pro několik typů do úřednické společnosti, tu do rodin městských boháčů, jindy zase mezi proletáře nebo venkovany. Obyčejně vynoří se mu pevný úsek, situace lákavá a vyžadující obratného řešení. A Kovanda zná knižní způsoby, nespokojí se přímočarostí, nýbrž předem promyslí logický plán svých črt a snese detaily pro psychologickou drobnomalbu. Umí vzbuditi očekávání čtenářovo, ať postaví do popředí poraženého hráče, vesnického geometra, koketní dceru továrníkovu, nezdařeného syna císařského rady, novosvěcence a jeho lásku, žárlivce svedeného společností, slavenou zpěvačku strženou s výše nehodným mužem. Všechny ty náměty jsou podány uhlazeně, ale nikoliv hluboce. Místy udrží se povídka do konce na své výši, když autor neukládá si těžkých úkolů, ani nejde za efektem (na př. Dítě). Většinou cítíme však, že bylo pracováno především hlavou, že nedostává se črtám uměleckého provedení. A tak zůstává v knize mnoho schemat žijících jen papírovou existencí. Není jasno také, proč málo význačná povídka závěrečná dala název celému svazku, který obsahuje tak málo příhod masopustních.

Knihou povídek Richarda Weinera Lítice stal se v české literatuře tuším první vážný pokus umělecky zužitkovati doby válečné. Průměrní čtenáři marně budou ovšem hledati ve svazku napínavé příběhy

plné hluku bitevního. Weiner ani na chvíli nevzdává se povýšeného stanoviska, nehoví vůbec vkusu širokých vrstev. Zajímá ho válka toliko, jak obráží se v nitru dnešního inteligenta vrženého na bojiště. Svůj úkol umělecký pojímá čistě subjektivně, zlehka jen zastíraje, že mu jde téměř vždy o vlastní osobu, o to, co sám ve válce poznal a prožil. První povídka pojí se k ostatním vlastně jen volně. Dvojníka mohli bychom si mysliti stejně bez stejnokroje vojenského. Ba záhada dvojnictví ne bez příchuti módy literární v této knize zhluboka prožité jaksi působí cize, strojeně, ač povídka ukazuje již, že Weinerovo umění soustřeďuje se na duševní polosvity, zášeří. Čím dále v knize čteme, tím více stupňuje se opravdovost autorova a psychologická přesvědčivost jeho. Weiner má odvahu jíti vlastními cestami, říkati své slovo. Cítíme duševní napětí, které vynakládá, aby postihl zvláštním svým jazykem všechny záchvěvy nitra a nálady v prostředí válečném. Tu volí prchavý půvab lásky důstojníkovy v poli, onde neočekávaný odpočinek v dětské vsi srbské, jako by přechod z potu a prachu do oasy čistého ticha. A již přechází z idyly na hranice bojiště, kde člověk takořka odlhmotněn a isolován upíná se k jedinému, ovládajícímu bodu. Hlava zde pracuje horečně, objevují se úžasné srázy duševní na samém pomezí abnormálnosti. V takových okamžicích vzpomínka na něco zcela vedlejšího přimísí se automaticky do toho, co stojí před očima, dva myšlenkové proudy neodbytně se kříží a spolu interferují, jako filmy běžící přes sebe opačným směrem. Takové duševní přepětí může býti zakončeno jen katastrofou. Weinerovi podařilo se mistrně reprodukovati tyto závratné stavy, kde podvědomí ohrozilo stabilitu logických drah. »Ztřeštěným tichem«, posledni kapitolou knihy, dosahuje toto zvláštní umění svého vrcholu; povídka sama pak udrží si trvale cenu dokumentu uměleckého i osobního. Jako Weinerův postřeh bývá složitý, stejně hutna chce býti mluva jeho. Není prosta bezohledného novotaření, když, zcela zaměstnána jsouc myšlenkou, snaží se ji popisovati se všech stran, aspoň přibližně, kde zásoba běžných slov nestačí. Tato horečná až zaujatost způsobuje místy nejasnosti, vazby poněkud násilné. Na druhé straně však Weiner má smysl pro mluvený jazyk, vhodnými vsuvkami, lidovými citoslovci (»Bože můj«) oživuje periody, do nichž zprvu nesnadno jsme vnikali. Kniha předpokládá čtenáře plně oddaného věci, pozorného na každý odstín a při tom i odborně školeného. Mluví na př. o mlze, »o niž se marně pokoušel kontinuelní větrný proud«, o důstojníkovi, který »cítí jen, jako by jej obráběla na soustruhu divá přestřelka«, jinde »z vyzuřeného akumulátoru zvukového vyvěrá pramen, jenž pouze bublá.« — Weinerova kniha válečná jest dílem jeho Sturm und Drangu, útokem na posice, jichž nepřístupnost lákala statečné péro. Tento slibný svazek mladého básníka svědčí o širokém rozpětí ducha, o vřelém a životném vztahu k voleným látkám. Zdá se zároveň, že je předzvěstí vnitřního oproštění a ustálení. Perokresby Benešovy, doprovázející povídky, snaží se svým způsobem vyzdvihnouti náladový obsah jejich.

Biblických dramat nemáme v české literatuře mnoho, tím méně děl, která ze starozákonních tradic pokoušejí se budovati stavbu tak mocně vypiatou, jako jest Lomova dramatická báseň V ů d c e. Do středu děje

postaven jest sám Mojžíš na sklonku svého vůdcovství v poušti, stařec lidsky nepřemožitelný, klesající posléze rozporem gigantického úsilí. Obklopují ho vesměs lidé, kteří jsou schopni jen pozemsky mysliti: jedni unavení bludnou cestou a toužící po blahobytu nížin, druzí ctižádostivými úmysly svádění k odporu proti neomezené autoritě vůdcově. Mojžíš však blízkostí Nejvyššího zvykl si měřiti cíle své měřítkem božským. Národ dlouhým putováním zbavoval návyků otrockých, a když na konec došel hranic kanaanských, ulekl se možného zploštění, zbalnění svého díla. Vyplněn jsa životním úsilím, nemohl nyní zvyknouti myšlence, že se zastaví, že cíle jest dosaženo. Chtěl vnutiti vlastní autoritou lidu svému raději návrat do pouště, než uznati za štěstí zajištěné živoření průměrného člověka. Ježto však nadzemské cíle nebyly určeny vyvolenému národu, Mojžíš poprvé octl se v rozporu sám se sebou a byl smeten písečnou vichřicí. Lomovi podařilo se vytvořiti postavu vůdcovu ucelenou, jak ze žuly pevnou a vysoko přečnívající své okolí. Každé slovo Mojžíšovo jakoby mluvilo k věkům a věštecky vzpínalo se nad pozemské nížiny. Avšak právě tou předností může býti seslaben dramatický účinek celku. Vše, co Mojžíše obklopuje a s ním se sráží, zdá se být vedle něho málo významno, skoro nesouměřiteno. Ctižádostivý Datan, pleticharský Korah, změkčilý Abiron nemohou mu býti ani důstojnými soky, snadno podlehnou zázračné síle jeho prozíravosti a podmanivé autoritě. Lom umí každou jednotlivou osobu karakterisovati myšlenkovým směrem jejím i mluvou, honosící se orientálním bohatstvím obrazů. Celek je dílo ušlechtilé inspirace, zdržující se každého nádechu všednosti, stop laciného realismu. Obsahuje řadu podrobností, které samy o sobě jsou šťastným činem uměleckým. Dramatická báseň působí svým plynulým veršem jako dílo čistě a účinně pracované. Zdá se, že autor myslící ještě poněkud nedivadelně — vsunuje dlouhé úvody režisérské — původně nesměřoval na jeviště, označuje dílo akademickým názvem básně dramatické. »Vůdce« však má řadu míst nesporně dramatických, jakož vůbec postava Mojžíšova může lákati herce jako úloha zvláště vděčná pro vyspělé umění. Škoda tedy, že autor tyto přirozené přednosti svého díla poněkud zatížil abstraktním konfliktem Mojžíšovým a že jen skrytě naznačil šťastnou paralelu s úsilím národa českého. Není pochyby, že Lom jest na cestě k dalším činům básnickým, vymykajícím se průměru našemu.

K. V.

Poučná.

Immanuel Kant, Prolegomena ke každé příští metafysice, jež bude moci vystoupiti jako věda. Přeložil G. Zába. Pelclovy Knihovny Rozhledů č. VI 1916. Za 4 K. — Dr. Otakar Kunstovný, O českém pravopise a jeho opravě. V Praze 1914, nákladem Dědictví Komenského. — Dr. Matthias Murko, Das serbische Geistesleben. Leipzig und München, Süddeutsche Monatshefte 1916. 1 Mk.

Immanuel Kant: Prolegomena ke každé příští metafysice, jež bude moci vystoupiti jako věda. Přeložil G. Zába. Pelclovy Knihovny Rozhledů č. VI. 1916. Za 4 K.

Je nemožno v krátkém referátě vykládati význam filosofie Kantovy a pronášeti úsudek o ní; ale i v krátkém referátě možno důrazně upozorniti na český překlad spisu, jejž ze všech Kantových nejspíše může čísti i filosofický neodborník, aby z pramene nabyl ponětí o kantovské filosofii. »Prolegomena ke každé příští metafysice« jsou především prolegomeny ke Kantově filosofii vůbec, přípravou a dodatečným úvodem k základnímu jeho dílu, »Kritice čistého rozumu«. Ale ani k této přípravě neměl by neodborník přistupovati bez přípravy, chce-li míti ze čtení prospěch. Český čtenář, který se chce na Kanta odvážiti (i na »Prolegomenech« pozná, že je k tomu třeba odvahy), dobře udělá, přečte-li si dříve partie o Kantovi z Durdíkových »Dějin filosofie nejnovější« (také z Procházkova překladu Falckenbergových »Dějin filosofie novověké«, ale Durdík se pro počátek lépe hodí), nebo z nedoceněné posud knihy Marešovy »Idealism a realism v přírodní vědě«, nebo aspoň stručnou, ale neobyčejně výstižnou první kapitolu Drtinova článku »Filosofie XIX. století a vědy přírodní« v Šaldově »Novině« 1912. Pomůže mu i úvod překladatelův a jeho poznámky. Snad ani potom nebude z »Prolegomen« o mnoho moudřejší. Ale z toho ať si nic nedělá, přečte si (neučinil-li to dosud) Drtinův »Úvod do filosofie«, hlavně historickou jeho část, a dokud ta kniha není dokončena, ať si ji doplní Durdíkovou (bohužel nyní už těžko přístupnou) knížkou »Dějepisný nástin filosofie novověké od Descartesa až po Kanta«. Bude-li pak čísti »Prolegomena« podruhé, pozná, kolik věcí se mu zatím rozjasnilo v »Prolegomenech« a kolik věcí mu objasnila »Prolegomena« sama.

Neboť nic platno: kdo se chce zabývati jakkoli moderní filosofií, narazí všude na Kanta a musí se s ním nějak vypořádati. O významu Kantově jistě mezi filosofy sporu není, že totiž měl pronikavý vliv na vývoj lidského myšlení ve st. XIX., a že jeho knihy náleží k pilířům moderního názoru světového. Spor je o to, jaký byl tento vliv, zda filosofii prospěl či uškodil, a mezi těmi, kteří odpovědí, že prospěl, zase spor o to, může-li Kant modernímu člověku doposud býti vůdcem v řešení filosofických problémů či je-li už úplně nebo většinou »překonán«. O tom všem je zvláště v Německu nepřehledná spousta literatury, o níž obyčejný smrtelník na štěstí nic neví, jinak by si musil nad filosofií a jejími záhadami zoufat.

A přece je těch záhad poměrně málo, ba vlastně jen jediná: p o d s t a t a s v ě t a, a kolem ní se točí lidské myšlení od nejstarších dob až po přítomnou chvíli a bude se stále točiti. Skorem bys měl chut přisvědčit vtipnému výroku, že je filosofie jako kočka, která neustále se honí do kolečka za svým ocasem a při tom stále zůstává na jednom místě. Ale zase: srovnáme-li dva z největších filosofů, jež lidstvo zrodilo, »božského« Platona a »úžasného« Kanta (»Plato der göttliche und der erstaunliche Kant«, jak je pojmenoval Schopenhauer), mezi nimiž leží dvě tisíciletí — zda nenabudeme přesvědčení, že Kantovo Ding an sich nám tu světovou záhadu mnohem jasněji před oči staví než Platonovy ideje — ale ovšem mnohem jasněji nám také ukazuje její nerozřešitelnost? Už toto sokratovské poznání je velkou moudrostí, a jednotlivec potřebuje často celého svého života, aby k ní došel.

Starou tuto moudrost podává nám tedy i Kant ve svých »Prolegomenech«. Náhradou za neodvolatelně ztracenou ilusi o možnosti, abychom dovedli rozumovým poznáním proniknouti tajemství nadsmyslna, vštěpuje nám přesvědčení o tvůrčí síle lidského rozumu, jehož součinností si spolutvoříme svět jevů a jeho zákony, s v o u to realitu. V pozdějších dílech ukazuje Kant k jiným ještě zdrojům lidského ducha nežli je zkušenost a rozum, k citu a k vůli, jimiž možno pochopiti ne-li podstatu světa, tedy to, co pro nás je mnohem důležitější, t. j. smysl lidského života, a dosáhnouti jeho cíle, ba »kategorickým imperativem« domnívá se postihnouti sám absolutní řád světový. Celá Kantova filosofie je ještě z nejvelkolepějších pokusů rozřešiti hádanku světovou a pochopit nepochopitelné, ať už tedy o výsledku jejím jakkoli se soudí.

Jako každé klasické dílo filosofické, tak zvláště »Prolegomena« mohou se státi dobrým úvodem do filosofie. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že teprve neustálým promýšlením kantovských problémů poznání apriorního, prostoru a času, jevů a věcí o sobě, antinomií lidského rozumu jsem počal chápati jasněji, oč vlastně ve filosofii jde. Jiní jinak to poznávají, třeba i cestou protichůdnou té, kterou razil Kant — konečně všechny cesty vedou do Říma — já jsem šel touto, a snad mohu ještě podotknouti, že mi onu přípravu, o níž jsem s počátku psal, poskytla znamenitá kniha novokantovce Friedr. Alb. Lange: Geschichte des Materialismus, a Kantovu filosofii pak novým světlem osvětlil Schopenhauer a náš Mareš. Konec konců všichni jen tápeme a tušíme, i největší filosofové i nejmenší epigonové, a právě největší duchové to cítili vždy nejupřímněji a řekli to nejúchvatněji.

Český překlad »Prolegomen« se prof. Zábovi zdařil výborně. Je překvapující, jak moderně a plynně se čte v jeho češtině často těžkopádná a barokní němčina Kantova, a jak český způsob vyjádření leckde podstatně přispívá k snadnějšímu porozumění originálu. *Z. F.*

Dr. Otakar Kunstovný: O č e s k é m p r a v o p i s e a j e h o o p r a v ě. V Praze 1914, nákladem Dědictví Komenského.

Nový příspěvek k staré otázce, jejíž řešení, jak známo, vedlo u nás již v době obrození k sporům neobyčejně ostrým a prudkým a jež přes všecky úřední i soukromé snahy dosud není uzavřeno. Podnětem práce Kunstovného bylo poslední vydání našich úředních Pravidel pravopisných, které rozhodně neuspokojilo, protože dosavadní nesnáze a nedůslednosti v lecčems ještě posílilo a rozmnožilo. Kunstovný ukazuje bystře a důkladně, takořka slovo za slovem, v čem nás zklamalo i toto nejnovější nařízení, a v čem bude nutno i nadále čekati teprv difinitivní úpravy. Sám autor má svoje návrhy reformní, které jsou namnoze velmi radikální: chce vůbec vymýtiti y a psáti všude i (tedy na př. pluhi, chiba, ris, zahradi atd.), ježto prý ve skutečnosti již řeč nečiní rozdílu mezi i a y; chce také odstraniti označování délky samohlásek (psáti tedy na př. slama, delka, ruže); nechce psáti zpravidla zdvojených souhlásek (tedy: měki, pana, savec), zavrhuje vůbec hlásku ů, nechce činiti rozdílu mezi mě a mně, za to chce psáti d'vadlo, ďelo, ňemčina atd. Dle jeho návrhů, které se ostatně téměř všude shodují s návrhy odboru Společnosti českého musea pedagogického v Plzni, otištěnými krátce před tím také

v České Škole, mělo by se tedy psáti na př.: »Pokládám otázku opravy pravopisné za velice důležitou otázku národní. Poněvač pak neudržitelnost dnešního stavu nejtíže pociťuje škola, mám za scela přirozené, abi hlavním nositelem hnutí za opravu pravopisu se stal český učitel.«

Pokud víme, ani tento dobře míněný návrh nevyvolal u nás hlubšího ohlasu: patrně také tady válka odvrátila pozornost občanstva zcela jinam. Jisto je, že náš »úřední« pravopis je vskutku nedokonalý a neustálený, ale je jisto také, že právě pravopis — jak vidíme i všude v cizině, jmenovitě i ve Francii a Anglii, kde jest ortografie ještě nesnadnější a od skutečné výslovnosti odchylnější, než je tomu u nás — pokládá se takořka za národní sacrosanctum, jehož radikální změny jsou naprosto vyloučeny. Sám ostatně Kunstovný dobře vyložil v prvním oddíle své knížky, že tu vedle zásady zvukoslovné rozhodují i důvody etymologické a historické, jejichž váha dle všeho je tu daleko větší, než bychom čekali, a než asi předpokládal i sám navrhovatel. *Kd.*

Dr. Matthias Murko: Das serbische Geistesleben. Leipzig und München, Süddeutsche Monatshefte 1916, 1 Mk.

V červenci 1915, tedy již v plném proudu světové války, obrátila se redakce známé bavorské revue Süddeutsche Monatshefte na profesora slavistiky v Štyrském Hradci, aby pro chystané zvláštní číslo o Balkáně napsal stručný článek o srbské literatuře, při čemž, jak redakce dobre poznamenala, nemělo býti ani u vysoce vzdělaných čtenářů předpokládáno de facto pranic. Článek vzrostl na míru, která přesahovala hranice časopiseckého příspěvku, a vydán proto jako samostatná brožura s názvem trochu osobivým, ježto tu ve skutečnosti není zachycen veškerý duševní život Srbů, nýbrž vyložen vlastně (a to v starší době ovšem nepoměrně stručněji než v době nové) vývoj srbské literatury, a to zase především beletristické literatury, kdežto vědecká produkce odbyta zvlášť v poslední periodě jen několika větami. Nového nepodává brožura, jež se opírá zvláště o práce srbského literárního historika a kritika, bohužel zahy zemřelého Jovana Skerliće, ve skutečnosti pranic, ale dobrým uspořádáním látky a populárním zpracováním hodí se pro běžnou informaci, již nejde o hlubší detail ani originální pojetí. Tolik je patrno i z této knihy, že vlivy ciziny na literární produkci srbskou byly vždy značné: Murko svými místy konstatuje jmenovitě působení německé a maďarské (v dobách pozdní romantiky počátkem druhé polovice XIX. stol.), ruské a francouzské (v dobách realismu), dokonce i vlivy českých realistů v době nejnovější. Charakteristické je, že dnešní literatura srbská vykazuje úplný nedostatek historických románů a slabé rozvité písemnictví dramatické, za to rozhodnou nadprodukci prací dějepisných, ceny ovšem velice nestejné. Počet Srbů v obvodu našeho mocnářství udává autor v úvodě spisku na více než dva miliony duší, což rozhodně není přehnáno. *K.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Nové cesty v boji s prostitucí. — Původce prostituce. — Výjimečný zákon. — Povinnost vojenská. — Poradna pro ženy. — Odborové snahy.

Ženské hnutí nezaniklo válečnými událostmi, naopak mnohé otázky jeho programu posunuty byly značně do popředí. Vážná doba, těžké životní zkoušky neutlumily ženskou otázku, naopak ukázaly životnost, oprávněnost její v plném světle. Ženská práce došla ocenění ve všech oborech, důmysl ženy, její schopnosti a vůle se uplatňují a uznávají. Také veškeré ostatní otázky, které řeší uspořádání života, nemohou obejíti se bez ženy a úzce se ženina života dotýkají. Proto musí ženy volky nevolky k nim obraceti svou pozornost. Vedle hospodářských a sociálních otázek jsou to poměry populační, zdravotní, mravnostní, které nemůže žena přezírat. Týkají se jí v přední řadě. Jde o zdravé potomstvo, o děti, o mateřství, o rodinu. Žena nemůže dnes dobře projevovat svá přání, je propagovat, usilovat o jejich splnění. Ale dějí se opatření, kterých musí si všímat, zaujmout k nim svoje stanovisko, tlumočit své mínění, brániti se, kde zdá se, že stala by se jí křivda. Jsou to otázky potírání pohlavních nemocí, boj proti prostituci, kterými pilně zabývá se nynější zákonodárství. Je odborníky potvrzeno, že již první měsíce války přivodily, nahromaděním mužů-branců, zvýšení pohlavních onemocnění. Poznáno nebezpečí, které z toho plyne pro ostatní obyvatelstvo, a učiněna rázná vojenská opatření. Leč je jisto na základě zkušeností, že v době jednání mírového bude se zjev ten opakovati, a tomu nutno již nyní čeliti připravami. Je zjištěno, že jen v Berlíně odpadá ze 100 manželství 50 dětí vinou pohlavních nemocí mužů. To znamená pro celé Německo ztrátu 160.000—200.000 dětí ročně. Ty číslice, ne utrpení žen a matek — zarážejí sociální politiky a zákonodárce. »Společnost ku potírání pohlavních chorob« chce tomu čelit soustavným poučováním. Ve své korespondenci vydává články, které rozšiřuje otiskováním v denních listech i letáky. Vysílá řečníky, pořádá schůze a putovní přednášky. Pomocí nemocenských pokladen a pojišťoven dozírá na vyléčení ve válce onemocněvších vojínů a ve svých poradnách předává je lékařskému ošetření. Výsledky jeví se příznivé v Hamburku, kde působí se již 2 roky uvedeným způsobem, v Brémách a v Berlíně. Zde připojily se činnosti »Společnosti« i ženské organisace, které již před lety pojaly do svého programu tento důležitý bod života společenského. V Praze učiněn krok k zřízení takovéto poradny »Českou zemskou komisí pro ochranu dětí a péči o mládež«. Ochrana matek, snahy eugenické, péče o mládež jsou otázky, které úzce spolu souvisí, které se vzájemně pronikají a řeší tytéž bolesti. U nás pak veškeré tyto snahy jsou v rukou týchž pracovníků. Proto je zcela přirozeno, že »Zemská komise« zřizuje ústav, který sloužiti má i potírání pohlavních nemocí. Před lety bylo prof. dr. Lad. Haškovcem navrženo zřízení lékařské poradny, která by doplňovala poradnu živnostenskou, právní, pedagogickou, a projekt ten uskutečněn teprve nyní ve vlastní budově. Poradna má uděleti radu v otázkách sňatkových, povolání, školní docházky, rodinného i společenského soužití

i úpravy majetkových poměrů. Bude tedy poskytovati sociální rady a pokyny bezplatně nemajetným vrstvám, buditi v nich zájem pro zdravotně-sociální otázky. Nebudou tu uděleny rady v určité nemoci, s tou budou nemocní odkazováni na příslušnou kliniku, ambulanci neb odborného lékaře, nýbrž bude to sociálně-lékařské informativní zřízení. Bude v nejširších kruzích buditi zájem o vlastní zdraví, vědomí zodpovědnosti vůči budoucím, nabádati nevědomé k řádné zdravotní i tělesné výchově dítěte a celé rodiny. Doplní školu poradou o volbě povolání, vyšetří děti vzdorovité, lenivé, zanedbané, nemravné, zpustlé, surové necitné, zjistí, pokud je stav chorobný a dá pokyny k umístění dítěte. Takto bude ústav sloužiti nejen vnitřní potřebě komise samé, ale celé veřejnosti, a zapustí tu kořeny poradna eugenická. Konečný cíl této poradny vidí prof. Haškovec v zřízení samostatné instituce zdravotní ve státě, která by byla vedena a řízena lékaři a zaujala patřičné místo ve správě státní. — Tato zařízení mohou ženy uvítati souhlasně, stanou-li se poradny středisky ochrany žen, dítek a potírání pohlavních chorob. Ale to bude tehdy, pojmou-li do okruhu svého působení i ženy. Je třeba pohlížeti na otázku tak, že každý onemocnělý je škodlivý, a že obě pohlaví nutno stejně opatřiti. Nechť je již pohnutkou k těmto zřízením cokoliv, mravním účinkem se neminou, stejné opatření přivodí stejné hodnocení a uchopením věci za stránku zdravotní odpadne všechno dosavadní kasernování a reglementování. Odpadne-li předstírání o zdravotně nutných zvláštních opatřeních, pozbude platnosti i jednostranné stanovisko muže, které kdysi prof. Blaschko nazval »spotřebitelem«, a tím padne i tvoření třídy vyvrhelů ženských. To jsou nové cesty, na něž uveden byl válkou boj s pohlavními nemocemi a které již před tím odborníky byly doporučovány. Prof. dr. Blaschko ostře odsuzoval noční život velkoměst, požitkářství, alkoholismus, prostituci v nočních kavárnách, kabaretech, barech a tančírnách, které nejsou než kuplířstvím. Ale nenapraví se zlo zlem novým, jakým jsou domy veřejné. »Proč vytvářet náhradu za bahno, jehož postrádatelnost se připouští?«, neboť noční život ze shora uvedených místností přenesen je pouze do míst jiných. Také je marno očišťovat ulice od prostituce, protože veřejné domy předpokládají pouliční prostituci, která je vlastním tržištěm. Stejně nemožným je oddělení bytu a místností prostitutek od ostatních bydlišť, ba dokonce trestání veškerého mimomanželského styku, jak bylo navrhováno dr. Sarasonem. Týž chtěl zříditi k tomu účelu zvláštní »pohlavní útulky« pod policejním dozorem, každý návštěvník, bez ohledu na pohlaví, byl by nucen k lékařské prohlídce. Dr. Blaschko energicky obrací se proti veškeré reglementaci a dozoru mimomanželského styku, neboť tím by byly otevřeny dveře dokořán udavačství a vyděračství. Nebylo by možno učiniti návštěvu osobě druhého pohlaví bez nebezpečí, octnouti se v nemilém styku s policií, a na důsledky pro ženy nelze ani dosti poukázati. Tím jeví se podobné opatření nemožným, nemají-li býti veškeré společenské styky a soužití naprosto rozrušeno. Nespravedlivou je prof. Blaschkovi reglementace, protože označuje ženu za zboží a ubíjí ji morálně; nedostatečnou je, protože zachycuje jen zlomek živnostensky pro-

rozované prostituce a nemůže tudíž býti účelným prostředkem v boji s pohlavními chorobami. Sám žádá zdravotní dozor nad prostitucí, avšak na základě širším a obsažnějším, jak to dnes poměry válečné a její důsledky přivodily.

*

Nedávno přineslo »Právo Lidu« zprávu, jak v Kutných Horách napravují prostitutky. Ženy, které se v noci pro prostituci zatknou, jdou druhý den na to za jasného dne městi ulice. Když se některé paničky z t. zv. lepších rodin strašně bouřily proti tomuto pokořujícímu, ale zdravému — prý trestu, bylo jim uloženo, že musí aspoň mýti schody a podlahy v obecních a veřejných budovách. Zametati ulice musí nadále jen »obyčejné« prostitutky. Dobře. Je to energické zakročení tam, kde snad prostituce se příliš vzmáhala, a kde ji vyhledávaly i ženy ne-prostitutky, pouze z upřílišeného pudu, požívačnosti neo pochybeného životního nazírání. Ale, kde zůstal trest pro muže, kteří těch žen použili, snad je svedli, či dokonce zneužili? Zpráva zní, jakoby v Horách Kutných tropili si nemístný šprým se ženami přistiženými. Buďto chtějí opravdově prostituci potírat, ale pak musí se jít hlouběji s prováděním a důkladněji. Tím, že se lehkomyslné ženské vystrčí lidem před oči, na ulici, se nic nepolepší a ničemu nezabrání. Budou se stydět, ale dají si podruhé lépe pozor, a prostituce přenese se jinam pouze, snad přímo do domácností, do rodin. Anebo ztratí i stud, a pak bude ještě hůře. Nezdar bude v tom všem, dokud mužští, mající v ruce všechnu moc, neobrátí se proti původcům těchto neutěšených poměrů. Původci jsou muži, a ty strkají stále do pozadí, jakoby jich nebylo, v prostituci se o nich nemluví, jakoby k prostituci stačily pouze ženy, a tím pracují bez ohledu na hlavního součinitele, původce a propagátora prostituce — marně. Je to směšné a hůř než »naivní«, v novinách psáti se zdánlivou rozhořčeností o tolika a tolika schytaných a zavřených prostitutkách, o pohaněných a sesměšněných ženách, o »boji« proti nim, a o prostitutky horlivě zakládajícím, vydržujícím muži — nic! A přece jde v celé věci, jak správně prof. Rubeška ve své přednášce o pohlavních nemocech uvedl, o to, aby každý šiřitel nákazy byl trestán, ať muž, ať žena, jde prostě o šiřitele, ani o ženu zvlášť, ani o muže zvlášť, ale o nosiče, o přenašeče, jako v jiné nemoci. Tak nutno na věc nazírati a s této stránky ji uchopiti, a pak bude moci býti potírání pohlavních chorob a tím prostituce účinným.

*

Sociální politikové, kteří dávno obírali se otázkami prostituce a pohlavních nemocí, nyní zvýšili svůj zájem a věnovali tím větší pozornost potírání jich, protože stát potřebuje zdatného potomstva, a že nebezpečí nákazy je zvýšeno vojenským životem. V první řadě jest pracováno o novém trestním zákonu, který zní souhlasně v Německu, Rakousku, Švýcarsku, a dle něhož má být trestán každý, kdo rozšíří pohlavní nemoc. Tu upozorňují ženy na nebezpečí takového bezvýminečného zákona a ohrazují se proti přísnému znění jeho, neboť uvádí do nebezpečí ženy nevinné, vydává je mstě mužů, umožňuje udavačství, vydírání a zničení pověsti žen. Neboť stačí pouze udání a vyšetřování, aby pověst ženy byla zničena

a tím celá její budoucnost, ba i existence rozrušena. Stačí stín podezření, klep, což teprve vyšetřování. Před tím neochránilo by ji pak nic a nic nebyl by platným průkaz lékařský neb soudní výnos. Ani po stránce zdravotní nemělo by takové opatření pravého účinku, neboť nelze dokázati, že nákaza nastala bezprostředně po styku, zda nebyla již dříve přenesena odjinud. Má-li nový zákon míti tak neblahé důsledky, pak nelze nazvati jej jinak než výjimečným zákonem proti ženě, a to opatřením tím nejhrubším ve svém účinku, jaké mohl moderní zákonodárce proti ženě vymysliti. Že obavy tyto nejsou bezpodstatny, o tom svědčí číslice soudní, dle nichž v míru vyřídí se 150.000 soukromých pří ze msty, za něž zaplatí se 7 milionů marek ročně. Kam vedlo by, kdyby byl otevřen průchod nejnižším pudům širokých vrstev? Dokud tedy bude ve společnosti platiti zásada, že žena je vyvrhelem pro totéž, co je muži dovoleno, ba samozřejmo, potud je nemožný zákon, který vede k většímu snižování a pronásledování žen.

*

Jsme v třetím roce války, a na životě žen nezměnilo se oproti počátku nic. Jen se poměry vyhranily, upevnily a prohloubily. Průběh války neobyčejnou měrou vyžádal si účasti ženy na životě veřejném ve státě. Nejen že musí ženy muže nahrazovati v jeho povolání, v rodině i v zaměstnáních, označovaných dříve jako pouze mužských, ale i nápadná činnost ženy v životě veřejném oživila otázku služební povinnosti vojenské, kterou pilně zabývají se ženy německé v říši sousední i naší. U nás byla otázka tato zamítnuta z důvodů ideových i národních. Bylo o ní pojednáváno v ženských časopisech, hlídkách i na tomto místě, a bylo ukázáno, že u nás musí taková otázka vyrůstati z jiných pohnutek a za jiných předpokladů. V Německu již od dvou desetiletí pojednává se občasně o této věci, která plně odpovídá duchu německého militarismu. Proto stala se dnes časovou. Ženy německé byly přivolány k různým oborům veřejné práce a dostavily se nadšeně, zorganisovaly účinnou pomocnou službu válečnou pod názvem »Národní práce ženská«, ale poznaly, že k plné součinnosti nestačí nadšení a dobrá vůle, že je tu třeba znalosti a výcviku, mají-li dostáti svým povinnostem válečným tak jako muži. A toho bylo k součinnosti nezbytně třeba. Kde je vycvičený bojovník, musí být vycvičena i jeho pomocnice. Ženy pocítily, že to, k čemu připravovali se jejich druhové po padesát let, ony zanedbaly, uvědomily si svůj nedostatek a zahájily se zdvojenou silou úsilí o nápravu. Tak rozvinula se celá literatura německá o vojenské službě žen. U nás není souhlasu s formou vojenské povinnosti žen. Uznává se význam vzdělání ženy pro sociální práci, důležitost výcviku pro domácnost a život rodinný, avšak vše to musí se díti na základě lásky k bližnímu, úsilné vůle pomoci mu, upraviti životní poměry každého tak, aby dle svých schopností a sil mohl žíti samostatně, rodinný život pak vycházeti musí se zharmonisovanosti osobně rozvitých bytostí. Toho nelze docíliti vtěsnáním do jednostranné formy, jakou by byla vojenská služba. Ženy české měly již dávno v programu sociální působnost ženy v obci i zemi a přípravu k ní i k vedení domácnosti a pro život v rodině. Jako programové body ženského hnutí provedena jest sociální práce ponejvíce

v Anglii, částečně ve Francii, v Německu i u nás. Každé takové zařízení může vyrůstati zdárně jen z půdy vlastní, z poměrů domácích.

*

Státní správa vydala pokyny, aby ženy hojně byly ustanovovány na místa mužů v službě státní, soukromé, v dílnách i v úřadech. Děje se tak pod tlakem okolností, ale ženy přijímány jsou jen jako síly výpomocné, prozatímní, které musí opět ustoupit vojákům vracejícím se z bojiště. Toto bylo veřejně novinami doznáno. Postavení, zaměstnání byla jim propůjčena jen dočasně. Pro trvalé zabezpečení žen nic nebylo učiněno, a přece má veřejnost povinnost starati se o tyto ženy stejně, jako o vracející se vojíny, neboť byly právě tak jako oni vytrženy ze svého místa válkou. Ženy však jsou odkázány na svépomoc. Povinnost tato zůstala ženským organisacím, aby postaraly se o cesty a povolání, která by se otevřela ženám, jež byly zbaveny svého místa návratem vojínů. Proto včasně uskutečněn byl péčí »Sdružení akademicky vzdělaných žen« návrh na zřízení poradny pro ženy, v níž by ženám hledajícím zaměstnání dostalo se rady a přispění, jaké zaměstnání možno zvoliti, jaké přípravy je k němu třeba, jakých podmínek učebních a platebních. Poradna taková zřízena byla se svolením správní komise při zemské prostředkovatelně práce tak zvaných vyšších povolání. Poradě na prospěch budou dvě publikace, z nichž první dosud zastupovala veškeru poradu ženám, a to L. Weignera: Nové dráhy výdělečné práce ženy, a nyní vydaná kniha J. Kafky: 350 ženských povolání, a pak to, že v udílení porady uvázaly se členky sdružení, činitelé akademicky vzdělaní, s náležitým rozhledem, a připravení sociologickou sekcí, kterou s úspěchem vedla Dr. A. Masaryková za součinnosti vysokoškolských učitelů.

*

Starost o výdělečnou činnost ženy po válce projevují odborová sdružení dělnická. Vidí příliv ženy k práci, uznávají její nepřipravenost a obávají se její konkurence, vlivu její práce na snížení mzdy. Neočekávají po válce odliv a předcházejí nebezpečí tím, že pečují o její výcvik odborný, uvědomění sociální a poučují ji o významu organisace. Ženy vskutku projevují málo porozumění pro organisační kázeň. »Ústřední sekretariát odborových svazů samostatných« sděluje v č. 20 »Odborového sdružení československého«, že účast žen je slabá. Ve 24 svazech bylo zastoupeno celkem v roce 1915 3998 žen, o 1270, či 24·10% méně než r. 1914. Ze členek svazu jest v král. Českém zastoupeno 2805 (min. r. 3726). Nejvíce žen má svaz textilníků, 1433, dále české skupiny tabákového dělnictva 1181. Příliv žen k výdělečné práci, který je se všech stran zjištěn, rozhodně není znáti v organisaci, a je to smutný doklad malé jich vyspělosti pro jejich sociální úkoly, které jim nastávají v tom okamžiku, kdy zabírají místa mužů, otců, manželů, bratrů. Proto volají se ženy k organisační práci.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Římská otázka. — Účast papežova v jednání mírovém.

Když vstup Italie do války po boku čtyřdohody se stal jistotou, vynořila se otázka, jaké stanovisko zaujme papežská stolice a jaké účinky bude válka eventuálně míti na její postavení v politickém světě, na tak řečenou »římskou otázku«, to jest na nároky papežovy a katolíků vůbec o »světském panství« církve.

Od té doby udržuje se tato otázka stále na foru veřejnosti. Někdy se delší dobu o ní mlčí, ale to neznamená, že zmizela. Jindy zase vynoří se na povrch patrněji. To obyčejně tehdy, když papež Benedikt podnikne nějakou akci, která souvisí s válkou. Poněvadž pak takových činností rozvinul papež několik, obrací se pozornost světa politického vždy znova do Říma.

Nedávno uveřejnily časopisy švýcarské na základě prý autentických dokumentů a oficiálních informací obšírný rozklad celé otázky. Z toho, co jako výtah a referát otiskly časopisy z německé říše, jmenovitě »Kölnische Zeitung«, je patrno, že skutečně jde o jakési úřední, oficiálně církevní a všeobecně katolické požadavky. Je to beze vší pochyby program, jaký kurie sama si staví a ostatním činitelům by ráda vnukla pro budoucí řešení celého souboru toho, co jmenujeme v církevním smyslu »římskou otázkou«.

Věc je tak důležitá, že pokládáme za potřebné informovati o tomto programu též naši veřejnost, která se o to zajímá. Omezujeme se arci na pouhý referát na základě toho, co uveřejnily časopisy německé.

Hlavní doby požadavků jsou tyto:

a) Italský »garanční zákon« — co obsahuje, zmínili jsme se při vstupu Italie do války, kdy tato otázka se stala aktuální — jest naprosto nedostatečný k ochraně nutné svobody a nezávislosti svaté stolice. Byl nedostatečný hned od začátku, jeho nedostatečnost však vynikla zvláště ve válce. Proto musí všichni katolíci všemi prostředky, v tisku, ve spolcích, jak se dá, rozhodně a účinně jej potírati a žádati jeho změnu.

b) Jestliže italská vláda vždy znovu tvrdí, že tak řečená »římská otázka« jest pouze vnitřní záležitostí Italie, jest povinností vždy znovu kategoricky zdůrazňovati, že tato otázka podle své podstaty jest otázkou internacionální a že jest zájmem veškerého katolického světa.

c) Při vstupu do války dala si vláda italská patrně mocnostmi dohody potvrditi, že přistupují na její názor o platnosti a dostatečnosti garančního zákona a zaručují jeho neproměnnost. Tato část londýnské smlouvy jest atentátem na práva katolické církve. Katolíci odsuzují tento čin italské vlády co nejrozhodněji, poněvadž v něm spatřují úmyslnou urážku, neboť je patrno, že protestantská Anglie, schismatické Rusko a nevěrecká Francie by nikdy neměly zájmu na tom, aby nějak dopomáhaly papežské stolici k jejím právům.

d) Papež nesmí býti vyloučen z budoucího mírového kongresu. Tuto myšlenku musí katolíci neúnavně zastávati a propagovati. Jeť papež místodržitelem božského knížete pokoje. Representuje nejvyšší mravní

autoritu na zemi a již nyní ve válce veškeré úsilí vynaložil na to, aby urychlil toužený mír a aby podle možnosti již ve vřavě bojů zmírnil hrůzy a strašné následky války.

c) Katolíci mají zastávati názor, že není správno — jak se obyčejně děje — nazývati papežskou stolici neutrální: jest spíše ve světové válce nestrannou, poněvadž veliký počet bojujících jsou jakožto katolíci synové a poddaní papežovi. Mezi touto nestranností papežského stolce a mezi neutralitou neválčících států jest patrný rozdíl.

K tomuto referátu o programových požadavcích papežské stolice připojíme jen několik poznámek.

Historie učí, že po velkých převratech politických a sociálních leckdy se vynoří a akutními stanou otázky, které byly pokládány za odbyté. V minulých měsících bylo viděti, jak se hlásí o svá práva Irové, v těchto dnech vidíme, že se hýbá otázkou samostatnosti Polska. Po válce bude takových problémů víc. Jest přirozeno a psychologicky vysvětlitelno, že interesované kruhy při nové a, jak lze s určitostí předvídati, dalekosáhlé úpravě poměrů evropských rozvíří též otázku světského panství papežova. S jakou vyhlídkou na úspěch, to dnes nedovede ještě nikdo říci a uhodnouti ani s přibližnou pravděpodobností. Požadavek ten zahrnuje v sobě tolik dnes ještě nedohledných důsledků, že se musí vyčkat, až jak bude připravena a očištěna půda pro nové věci.

Bližší jest otázka účasti papežovy na mírovém jednání. Tu citujeme hlas z rozhledů nové německé revue »Das Neue Oesterreich« číslo 1. Pod nadpisem »Der voraussichtliche Triumphator« uvádí se hlas italského socialistického časopisu »Avanti«, podle kterého papež bude vlastním triumfátorem ve světové válce. Vývody jsou tak charakteristické a zajímavé, že zasluhují býti citovány do slova: »Právě přísná neutralita« — zde užívá list výrazu, proti kterému se program oficiální ohrazuje, ale činí to jistě bez úmyslu a bez ironie — »jest hlavním důvodem, proč Benedikt XV. v krátké době bude vlastním triumfátorem... Přijde den, zdali brzy neb pozdě, nevím, kdy lidstvo omrzí vzájemný boj. A pak? Právě potom bude potřebí v daném okamžiku o p a t r n é h o a t r p ě l i v é h o prostředníka, kterému se po dostatečném vyzkoušení terénu podaří učiniti u jedněch a u druhých — so genannte Avancen — kroky a přivésti je k tomu, aby se posadili kolem zeleného stolu a v klidu co největším se ujali diskuse. Ale která moc dokáže, aby mocnosti v Evropě válčící složily zbraně? Podle mého skromného názoru musila by taková moc v sobě spojovati tyto vlastnosti: nesmí býti nakloněna žádné z válčících skupin, musí míti takový stupeň autority, aby mohla říci rozhodné a přesvědčivé slovo, a konečně nesmí míti vlastních zájmů, které by pracovaly proti žádoucímu míru.

Která z mocností na zemi jednotí v sobě všecky tyto podmínky, kterých je třeba k zahájení mírového jednání? Jistě ne president Spojených států amerických, poněvadž kapitalisté onoho dílu světového válkou jen získávají, a pak, poněvadž se zdá, že president po straně příliš sympatisuje s jednou válčící stranou. Republika portugalská je příliš malá a bouřlivá (zatím vstoupilo Portugalsko do války. Pozn. red.), španělský král přeje spíše dohodě, kdežto královna holandská jest

snad nakloněna Německu. Obojí jsou také přímo nebo nepřímo spřízněni s bojujícími dvory. Málo závidění hodny jsou výsady suverénů dánského a norského, kdežto třetí ze severských králů se příliš kompromitoval ústy svého ministerského předsedy.

Zbývají ještě Švýcary a papež.

Švýcary by měly mnoho pro sebe: hraničí s některými z hlavních válečníků, jsou velice blahovolné v pohostinství pro všechny, majíce mnoho zásluh o rozmanitá díla lásky, mohly by na svém území přijmouti mírovou konferenci. A pravděpodobně se to také stane. Ale s tím se pak musí Švýcary také spokojiti. A ostatně jest také pravděpodobno, že by se ten neb onen stát nesklonil před hlasem, který vychází z Bernu. Švýcarsku se také nedostává autority, aby vyslovilo slavnostní slovo.

Zbývá tedy ještě papež.

Přes povídání jiných zdá se mi, že papež zůstal skutečně neutrálním. Jeho království není z tohoto světa. Jeho slovo má autoritu i ve vyšších třídách. Potom jest míti na paměti, že nitky katolické církve jsou tak široce rozvětveny, že se prostírají přes všecky státy. Není také pochyby, že válka bude míti za následek nový rozkvět náboženského ducha. K tomu přistupuje ještě další důležitá okolnost: měšťanstvo ví přesně, že po válce socialismus poroste a sesílí více než kdy jindy. Jakého prostředku může užiti proti tomuto jedu? Sotva se najde nějaký nový. Buďme jisti, že volba mezi katolicismem a socialismem dopadne ve prospěch katolicismu. A jest jen logické, že se tak stane. Na konec si mohu dovoliti proroctví, že, splní-li se, co jsem nahoře předvídal, Gabriele d'Annunzio zkomponuje svůj poslední žalm, jehož název bude: »Ošálení svobodného zednářstva«.«

Svůj naprostý souhlas s vývody socialistického listu končí redakce revue »Das Neue Oesterreich«: »Splní-li se předpověď socialistického věštce, my v tom vidíme nejen úspěch chytřejší diplomacie, ale potvrzení prastaré pravdy, že mocnosti světla jsou silnější než mocnosti tmy.«

Tímto citátem o pravděpodobném triumfátorovi končí první číslo revue. Jistě velice příznačně.

Ve věci samé arci jest každé proroctví předčasné: zůstává skoro hádáním, poněvadž složek, ze kterých vyplyne konečné řešení, jest řada téměř nepřehledná, a možností několik. Poněvadž však nám jde víc o principy než o holé skutečnosti, zaznamenáváme tyto hlasy předem jako výraz tužeb a ohlas nároků, které jsou nezměnitelné jako církev sama.

8. listopadu 1916.

DIVADLO.

Činohra.

Národní divadlo vrátilo se opět k Wildově Salomě a svěřilo roli Herodiadinu pí. Naskové, kdežto roli titulní převzala pí. Sedláčková,

více a více zahrnovaná přízní správy i obecenstva. Wilde ustoupil takto do pozadí přede dvěma ukázkami dnešního ženství či spíše jedné, jeho významné části. U pí. Naskové vynikla záliba v rozmařilosti: táhlé líné a povalečné pohyby, rozkoš pěstěných údů, mračné a výsměšné opovržení všim mužským. Výkon získal lahodou čistého hlasu a sebevědomim mladšího těla. Pí. Sedláčková mnoho napodobila Gzovskou a promísila její pojetí svou vlastní manýrou, takže vzniklo cosi nestejnorodého a nejednotného. Její vlastní bytost mluvila hlavně v rozkazovačných tónech poručivé, rozdurděné holčiny, která peskuje svou služebnou. Nejvýš k charakteristice dostala se nová naše Salome na některých místech, v úvodě, na lehátku, kde její tváře a rty, změklé, zkypřelé, vzaly na se vzezření zkaženého děvčete s dvojsmyslnými úsměvy a větami. V Salomě by se snad měla ještě zkusit pí. Vrchlická.

Ovšem kus Wildův by celý potřeboval nového zpracování scénického. Není to drama s dialogem obyčejného způsobu a rázu, nýbrž skladba ryze hudební a orchestrální v literárním smyslu: sbor hlasů, jež se vespolek toliko doprovázejí a doplňují; každý vyvíjí se pro sebe, svou cestou, a jejich proplétáním i souběžným postupem rozestírá se obraz divoké úpadkové rozháranosti, do které ze spoda zní břeskné bombardonové údery výčitek a božského soudu. Proto nesmí se aktovka hrát jako dialog, kde osoba osobě odpovídá, nýbrž třeba ji mnohem více rozčlenit, proložit chvějnými mezerami a přestávkami, prudce a různě zdvihnout některé okamžiky proti ostatku, dát i nejdrobnějším postavám silnější svéráz dávných lidí na nižší úrovni.

Nejsirší divadelní pozornost zaujalo provedení Shakespearova Jindřicha IV., obou dílů za jediný večer. Bylo slibováno již loni, a Kvapil nepovolil, dokud svého plánu neprovedl. Není pochyby, že je to velký cvik pro naše obecné vzdělání divadelní: dokáže-li se, aby spousty lidí všech tříd za válečné doby vytrvaly po více nežli pět hodin a tiše, trpělivě poslouchaly umné, státnické verše s jednotvárnými fraškami starého, šedivého hýřila, dlužno to nazvat znamenitým úspěchem kulturním, jehož nikdo nesmí podceňovat. Zbývá však otázka, dostane-li se při tom básníkovi vskutku onoho účinku, ke kterému směřoval. Vrcholné scény jsou u Shakespeara ve druhém díle, králův monolog o spánku, princův monolog ke koruně, když mylně pokládá otce za mrtva, královo procitnutí a napomínání, setkaná mladého krále se zpychlým Falstaffem a příkré odmítnutí loterného starocha. A zrovna zde, kde by uši hlediště měly být nejbdělejší, a duch nejvnímavější, nastává nezbytná, vysvětlitelná únava, ochabnutí, které ani samo o sobě dobře neví. Arcibiskup Scroop jedná s lordy odbojné strany, vetchý Northumberland domlouvá se s chotí a snachou, Jan Lancasterský provozuje diplomatickou úskočnost otcovskou, a nikdo již tomu nepřikládá velké váhy, každému jen tak že verše šumějí kol hlavy. Falstaff stává se výlučným skoro středem a nositelem hry.

Újma hleděla se zmenšit tím, že výjevy falstaffovské pokud možná zušlechtěny. Princ p. Deylův choval se při nich s mladou, smavou roztomilostí, která je příliš dobře vychována, aby její laškování mohlo upadnout ve vtíravost. A Falstaffa p. Schlaghammer vyvodil z tlustého, tatíkovského dobráctví, spokojeného, nevyrušitelného, vždy opravdového, se

šťastným zazubením. Namahavá role byla sehrána s klidnou pohodlností herce, jenž má každou drobnost v moci, bez přepínání, strojenosti a nemírnosti. Falstaff tekstu je leda chytřejší a bujnější, v druhém díle odpornější a zchátralejší. S tím ztlumením falstaffovské části srovnávala se pak souladně druhá polovina hry, státnická, s důrazným a určitým královským churavcem p. Vávrovým, s pěknými, posvátně pohnutými princovskými odstavci p. Deylovými. Hotspur p. Hurtův by byl měl dokázat, že herec může nepospíchat a přece vyjadřovat spěch, jasnými nezdrchanými větami. Jinak přidržela se Kvapilova režie všech svých dosavadních zvyků dekoračních, světelných, deklamačních, seskupovacích i škrtacích a nepřiblížila se ani o krůček k vlastnímu duchu shakespearovskému.

V Městském divadle vinohradském připomenuli století výročí smrti Sheridanovy jeho slavnou Školou pomluv. Malíř, jenž dával návrhy ke kostýmům, a režisér, jenž sestavoval scény, přihlédli zřejmě k tomu, že tvorba Sheridanova úzce sousedila s Hogarthovou a Reynoldsovou. Onen výjev ze třetího dějství, kde Karel Surface hýří a tropí výstřednosti se svými přáteli, je toliko slušnějším a krotčejším přepracováním Hogarthova Životopisu marnotratníkova, v němž k lehkomyslným kamarádům přidány také ještě lehké holky. Manželství Petra Teazla, stálá hádka, není nepodobno Hogarthovu obrazu módního manželství. A podobizny Reynoldsovy nebo Gainsboroughovy nabývají zvláštní pikantnosti, přimyslíme-li si k nim klepařský salón lady Sneerwellové, která má kancelář pro výrobu zostouzejících dopisů. Jako Reynolds a Gainsborough duši svých tváří, tak zjemnil Sheridan (proti útočnějšímu Footovi na př.) ostří své satiry, a spíše nežli o škůdné pomluvačství běželo mu o lživý, líčený útlocit, jejž stavěla na odiv doba románů Richardsonových. Proti němu vymyšlena proslulá skvostná scéna ze čtvrtého dějství, jíž se obecně říká »the Screen-Scene«, scéna španělské stěny. Ctnostný licoměrník Josef Surface usvědčuje se tam z choulostivých styků s mladou lady Teazlovou, a poctivý, divoký větroplach, jeho bratr Karel, jakýsi veseloherní protějšek Schillerova Karla Moora, zazáří vedle něho svou ryzí, nefalšovanou pravdivostí.

Se vší prvotní svěžestí povznáší se z rámce komedie Sheridanovy dosud zejména postava lady Teazlové, namalovaná živými, šťavnatými, výmluvnými a přece hebounkými barvami, vyložená s krásnou psychologickou podrobností. Vidíme ji v její venkovské minulosti, obtíženou množstvím denních povinností domácích, vidíme ji proměněnu náhle v elegantní dámu vrchní londýnské společnosti, s mrštným, vtipným jazýčkem a módními choutkami, a vidíme ji posléze dojatou, kajíci, slibující, že zůstane vděčně oddána manželovi i utvrzenému rodinnému řádu. Postava je prodšena vroucí mravní vírou dramatikovou, bohatým, půvabným vzruchem i pohybem niterným, jímž se řadí k vynikajícím ženským postavám moderním. Na Vinohradech hrála ji pí. Baldová s nejedním rysem přejatým od výtvarnických krajanů Sheridanových: koketní rozevření rtů, třepetavý vznos, chuť čiperného slova, květinový a zpěvný jarní kmit; nu, ještě trochu nevyspěle. Do uhlazené, salonní nedbalosti pěkně zladil p. Vydra Petra Teazla s jeho šlechtickou, důmyslnou maskou; věty rozmrzelé, uvolněné, rychlé, pohyby zdánlivě

ledabyle, ale přízvuk i spád zazvučí vždy sytě, řízně, s vycvičenou pružností. V souhře řídil se dr. Hilar svou zásadou ustavičné geometrické souměrnosti; tíhne-li k jednotvárnosti, poskytuje za to také příjemné průzračnosti a urovnanosti. Jen by se bylo nemělo tak ubližovat dramatickému scénickému vzorci Sheridanovu.

Dost zbytečně vytažena do vinohradského repertoáru Štěpánkova stoletá veselohra Čech a Němec se svými vyšeptalými, hloupými vtipy. Žádná selankovitá pieta nemůže zvýšit lesku na této nechutnosti. Poměr Čechův k Němci vyčerpával se u Štěpánka dětinskými slovními hříčkami a dramatická veselost nočními přízraky, jež měly obličej zdělán od povidel, nebo čepcovými palicemi, jež se začínaly kysele šklebit. Strašidelnictví a loupežnictví Štěpánkova věku zabarvilo se zde lidovou humorističností, která se vybíjela v postavách zlodějského žida a správce, jadrného studenta a desátníka, prostosrdečného mlynáře a čeledína: lidé bez myšlenky a podstaty. Škoda práce a té charakteristiky, s níž připravili své role p. Zakopal v židovi a p. Vydra v německém čeledínovi, napiatém a suše horlivém.

Předměstská divadla, Uranie a Švandovo, zabrala se tentokát do detektivek a kriminalistických kusů. Ale Frankova Modrá perla nebo Schönthanovy Tři příhody amerického detektiva mají nejednu poučnou zajímavost stavby a Landonův Protější dům jest nesen dokonce závažnou etickou otázkou: máme chránit čest na účet cizího života? Na Smíchově hráli ostatně také Hauptmannovu Haničku, v níž se režisér Novák pokusil rozestavit vidiny chorého děvčete všelijak vhodně podle světnice, jejích stěn a předmětů, s pozornými odstíněním hlasů. A v Uranii jednak znovu nastudovali Sudermannovy Svatojanské ohně s jejich krátkým, opatrným výšlehem vášně, jednak zopakovali Daudetova-Bellotova Fromonta ml. a Rislera st. se sl. Pačovou v roli marnivé, přepychové světačky Sidonie. *jv.*

HUDBA.

Počátek sezóny mívá u nás vždy volné tempo; od počátku války je ještě prodlužováno nepřítomností mnoha cizích umělců a obtížemi, s nimiž musí zápasiti velké soubory a částečně i jednotlivci. Také letos minuly prvé týdny, zejména v divadlech, ve znamení příprav, slibů a vnitřní pilné práce, jež už snad brzy dospěje k prvým významným metám. Prozatím odlišovalo se od repertoárního průměru jen několik pohostinských her v Národním divadle, které se však buď omezovaly na role, jež v pěvcově podání již známe (p. Mařák), nebo pouze zvyšovaly dočasně reprodukční úroveň některé často hrané a ne vždy cenné opery (pí. Ruszkovská). Také činnost Vinohradského divadla rozvíjí se posud v obvyklém, nejvíce operetním typu; neprojevila se od srpnové premiéry Berliozovy (»Blažena a Beneš«) žádným výkonem, jejž by bylo nutno zaznamenati v této rubrice, kde mají býti glosovány jen významné stránky české hudební kroniky.

Proti chudé žni divadelní může koncertní síň postaviti již několik dobrých činů. Zejména Česká Filharmonie se vynasnažila, aby překvapila obecenstvo svých prvních symfonických koncertů pořady zvláště zajímavými. Naplněné sály byly jí na to vítanou odpovědí; tento úkaz válečné davové psychologie, tak neočekávaný v roce 1914, ponenáhlu rostoucí ze zvýšené touhy po odvrácení od trpkostí všedních dnů a vrcholící zatím vyprodanými domy divadelními i návštěvou koncertů filharmonických, je důležitým součinitelem českého hudebního života v posledních obdobích. Spolu s novou žádostivostí hudby objevuje se u publika také nová, zvykem nesetřená vděčnost k těm, kdož ji rozdávají, a zejména k oněm z nich, kteří tvůrčím činem předpověděli nebo reprodukci dopovídávají slova, jimiž zní dnes česká mysl. Kultem českosti lze nazvati toto krásné hnutí a kultem Smetanovským jeho nejvýznačnější projev. I když je nelze ještě rozebrati ve všech složkách, je nutno zaznamenati již nyní tento fakt, jenž svou pravidelností a rozsahem se stal pro inteligenci typickým. Heslo »umění pro život« dočkalo se, alespoň v hudbě, rozpětí, jež sotva kdy mohlo býti tušeno. Život, jemuž je umění jednou z hlavních opor, není u nás dnes již jen výsadou privilegovaných, nýbrž bohatstvím obecně sdíleným.

Věčná snaha hudebních institucí, zavděčiti se davu, je v tomto směru na jedné z nejlepších cest, jež bylo lze nastoupiti. V Národním divadle neustávající reprisy Janáčkovy »Pastorkyně« a Novákův »Zvíkovský rarášek«, znovu uvedený po krátké přestávce, jsou toho doklady. Filharmonie zahájila svoji činnost Smetanovou »Vlastí«, českým vyznáním víry všech, k nimž hudba vůbec dovede promluviti. Při té příležitosti dlužno však odsouditi nepřipravenost, s jakou orchestr ke svému úkolu přistoupil; byla zjevna v nedostatku zvukové sladěnosti, v rytmické nepřesnosti i ve vlažnosti a ledabylosti, s jakou bylo hráno. Právě dnes, jsme-li si vědomi výjimečnosti poměru mezi obecenstvem a některou hudbou, máme tím více považovati jen dokonalé výkony za dosti dobré pro náboženské vnímání, s jakým přicházejí posluchači. Proto je tu každá povrchnost, každé hříšné využitkování samozřejmých sympatií, jež obecenstvo dílu přináší, dvojnásob nemístné. Utěšeným kontrastem k zahajovacímu odpoledni byl koncert, na němž K. Hoffmann, Roman Veselý a Lad. Zelenka hráli tři koncerty Dvořákovy. Hoffmannovo umění je dnes určováno především svojí naprostou zralostí. Jest jako pečlivě vypěstěný plod, jemuž bylo dopřáno dosti času. Vše, co lze při hudební reprodukci proniknouti dovedností, je u něho vyčerpáno; co závisí na vnitřních kvalitách, je nezvratné. Umělecká osobnost Zelenkova jeví se vedle plného léta Hoffmannova jako jaro, vedle dozralého ovoce jako rozvitý květ. Překypuje, hýří, uhodne všude tam, kde Hoffmann ví. Kromě toho všecky nástrojové přednosti, zběhlost i tón v stejně dokonalé míře — nelze mezi nimi rozsuzovati, kdo stojí výše. Jejich rozdíl je pouze v tom, že Hoffmann svojí mimulostí a dlouholetým vlivem svého umění stal se jaksi vůdcem českých reprodukčních umělců, prvním i mezi těmi, kdož se mu snad vyrovnají, kdežto Zelenka stojí v tomto voji v přední řadě. Roman Veselý měl v klavírním koncertu méně vděčnou úlohu, neměl tolik příležitosti ukázati celý svůj

profil; jeho výkon řadil se však svojí mužností a vnitřní poctivostí důstojně vedle druhých dvou. Co všecky tři umělce spojovalo s autorem i s námi, bylo pevné vkořenění do národní půdy, jistě neuvědomělé při tvoření, ale přes to mluvící nad jiné jasnou řečí z každého rysu jejich výrazu. Tím se také mohlo státi, že posluchačstvo neodpovědělo na tento koncert pouhým přisvědčením hudebního vkusu, nýbrž nadšením, jaké bývá dnes odměnou jen těm, kdo cestou přes umění dovedli zasáhnouti oblast národního cítění. Pohostinské vystoupení Richarda Strausse jako dirigenta, uskutečněné v jiném nedělním koncertě, bylo zajímavější tím, že jsme se při něm mohli setkati tváří v tvář s předním zástupcem umělecké epochy, nežli výkonem samým. Strauss dirigoval chladně, až netečně, spokojil se přibližností, jež ve Filharmonii bývá pravidlem při hraní Mozarta. Sukovo Scherzo pokazil tvrdošíjně pomalým tempem a neuchvátil nás ani podáním vlastních skladeb, ač tu byl poměrně nejlepší. Je jisto, že Strauss nepatří mezi velké dirigenty; přes to známe od něho výkony daleko lepší, nežli byl letošní pražský.

Nejčasnější vlaštovkou koncertního období byly dva koncerty bratří Buriánů, pořádané v září na oslavu jubilea 25leté umělecké činnosti Karla Buriána. Jejich programním heslem bylo »Čtvrtstolet české písně«. Toto označení bylo provedeno příliš schematicky tím, že byli vynecháni ti, kdo dnes již nežijí, že byli zařazeni skorem všichni komponující, bez příliš přísného zřetele k jejich hodnotě a tím, že každý bez rozdílu zastoupen jen dvěma písněmi. Na prvém večeru měla proto naprostou převahu prostřednost, na druhém za to právě při extensivním principu vynikl početní rozsah mladé moderny, její umělecká výše, společný impresionistický ráz většiny jejích projevů, zcela odchylné ražení, jež tento směr u nás přijal na rozdíl od hudebního impresionismu francouzského i německého, a konečně byly tu patrny nebo alespoň mohly být vytušeny již i kroky, jež nás mají přivésti k zítřku. Reprodukce byla ve vrcholných momentech skvělá, u Karla geniální bystrostí improvisace, tvůrčí vášní a krásou hlasu, u Emila rozvážeností výkonu a upřímností výrazu.

Novinkou prvého komorního večera byl smyčcový kvartet K. B. Jiráka. Po dosavadních dílech téhož autora byl jeho kvartet velmi kladným překvapením. Obsahově vyčerpává v rozličných variantách náladu vzdorného smutku, při čemž hned ta, hned ona složka nabývá převahy: vzdor až k divokým výbuchům, smutek až k rozcitlivělosti. Nicméně je vše dobře stmeleno vnější i vnitřní jednotou a vyjádřeno hudbou neobyčejně plastického výrazu. Některé nedostatky formové, jevící se zejména nesoustředěnosti střední části, ustupují do pozadí, uvážíme-li, že jinak je obtížný problém jednovětosti rozřešen dobře. Melodické bohatství není znakem díla, rovněž tematická práce v něm užívá ráda opakování jednoho a téhož motivického prvku, což jest vždy dokladem střízlivější invence. Avšak rozvoj hudebního proudu pokračuje proto přece plynně, a zdravá, nepřehánění, dobře znějící polyfonie udržuje zájem stále napjatý. Čistý, nekompromisní umělecký cíl a vysoký stupeň, v jakém se mu Jirák přiblížil, staví jeho kvartet mezi nejlepší česká komorní díla posledních let. *V. Št.*

ZPRÁVY.

Sebrané spisy Martyovy. Na počátku nynější války (10. října 1914) zemřel v Praze profesor filosofie na zdejší universitě německé, Antonín Marty (rodem ze Švýcar, kdež r. 1847 ve Schwyzu se narodil). Byl ve filosofii i životě oddaným přítelem Brentanovým; vždyť Brentano to byl, jenž prvý ho pro filosofii nadchl, jehož příkladu, vystoupení ze stavu kněžského, i Marty (jsa původně také kněz) následoval, jehož vlivu děkoval za působení své na universitě v Černovcích a v Praze, jemuž byl nerozlučným přítelem a soudruhem i v těžké nemoci (když Brentano onemocněl černými neštovicemi). Marty žil téměř samotářsky, zvláště ke konci svého života, oddávaje se cele své filosofii a působení akademickému. Odchoval hojně žáků, pro filosofii, pro Brentana i pro něho sama nadšených, a ti odhodlali se k nejpěknějšímu uctění památky a vydávají »sebrané spisy« Martyovy a publikovali již část I. svazku (Anton Marty. Gesammelte Schriften, hrsgg. von Jos. Eisenmeier, Alfred Kastil u. Oskar Kraus, Halle 1916). V ní vykreslen jest vskutku jímavě obraz povahy, života i činnosti tohoto filosofa, jehož zdraví od malička až do smrti bylo nevalné a otřesené, avšak jehož energie pracovní, vytrvalost a svědomitost zasluhují vskutku obdivu. Zajímavo jest v životopise onom čísti zejména, jak Komenského »Orbis pictus« to byl, jímž Marty hned od počátku svých studií ráda se obíral a jenž působil mocně na směr a předmět zamilovaných jeho studií filosofických, jak Marty básnicky i hudebně byl nadán a jak dovedl filosoficky snášeti ústrky a nedocenění, jež ho stíhaly. Filosofická činnost Martyova soustředila se celkem kolem tří hlavně problémů: filosofie řeči (s čímž souvisí také jeho práce o poměru gramatiky a logiky), vývoje smyslu pro barvy a antitese nativismu a empirismu vůbec (jak se to jeví též v dosud netištěném jeho díle o čase a prostoru). Marty ve filosofických názorech jde ruku v ruce s Brentanem a ovšem proti Kantovi. Ve svazku právě vydaném jeho (menších) spisů sebraných i široké kruhy naší inteligence zajisté může poutati zejména rozprava »o filosofii« a pak promluva jeho k studentstvu, obsahující »sexuálně etickou výzvu« k akademikům. *Č.*

Sofisty Antifonta spis o pravdě. Zajímavý objev a významný pro dějiny řecké filosofie byl učiněn v nedávno vydaném XI. svazku papyrů z Oxyrhynchu: nalezeny tu byly sloupce ze ztraceného spisu sofisty Antifonta, vrstevníka Sokratova, »o pravdě«. Z nich poznáváme, že již tento sofista 5. století př. Kr. obšírně uvažoval o protikladu zákonů a příkazů práva positivního a přirozeného, a že se arci rozhodl pro stranu přirozeného práva. Také vskutku v zachovaných

sloupcích jasně ukazuje velké přednosti přírody a všeho přirozeného před výhodami toho, co jen »smlouvou« a dohodou (konvencí) platí. Ještě pak zajímavější jest, že zříme z těchto objevených zbytků, kterak myšlenky o přirozené rovnosti všech lidí — Hellenů i barbarů! — objevily se již také u tohoto sofisty, tedy již v 5. století a nikoli, jak dosud jsme znali, teprve v pozdější době řecké. — Papyros psán byl asi ve 3. stol. po Kr. a zachoval nám arci mezerovitě 7 sloupců z 1. zlomku a 2 sloupce z 2. zlomku spisu Antifontova. *Č.*

Nový seznam knih. V minulém čísle N. D. podali jsme zprávu o novém seznamu knih, který vydal spolek českých nakladatelů a knihkupců (Příruční seznam české literatury. V Praze 1916). K tomu chceme přičiniti ještě několik poznámek. V předmluvě díla činí vydavatelé »nárok na jeho praktičnost obchodem knihkupeckým žádanou«. A dále praví: »Žádány jsou nejvíce ty publikace, o jichž rozšíření se stará jich nakladatel soustavně; a poněvadž reklamu činí zpravidla jen nakladatel z povolání, je přirozeno, že pro knihkupce jest nejpraktičtější příručka, v niž jsou bibliografické záznamy publikací různých nakladatelů z povolání sneseny v jednu knihu.« Tím se zastřeně praví, že Seznam neobsahuje spisů, které byly vydány soukromými nakladatelstvími. Důvod, že publikace z nakladatelství soukromých by byly méně žádány, je nepravdivý, jakož i stejně lichý jest důvod, že soukromá nakladatelství se o reklamu nestarají. Pominutím těchto spisů nastala v Seznamu mezera velmi křiklavá. Uvedeme jen některá nakladatelství, jichž publikace v něm nejsou uvedeny. »Dědictví Komenského« vydalo již 27 ročníků nejrozšířenější pedagog. revue (tiskne se v 7000 exemplářích) »Pedagog. Rozhledy«, v Seznamu však uvedeny nejsou; rovněž tu scházejí přečetné spisy »Knihovny pedag. klasiků« z téhož nakladatelství. Taktéž marně hledáme knihy vydané nákladem »Matice Moravské«, »Sborníku věd právních a státních«, »Uměleckých Snah«; potom »Sbírku přednášek a rozprav« (Jos. Černý), »Správní obzor« vyd. úředníky zems. výboru i spisy jimi vydané. »Právník« vyd. Právnickou jednotou v Praze, »Sborník lékařský« vyd. Spolkem českých lékařů, »Listy filologické« vyd. Jednotou čes. filologů (ač spisy vydané od téže jednoty v Seznamu jsou, ježto je lze dostati v komisionářském závodě), právě tak »Čas. čes. math. a fys.« schází, kdežto spisy vydané Jednotou čes. math. a fys. tu uvedeny jsou; proto též nescházejí tu publikace Histor. klubu, ač to je soukromé nakladatelství, taktéž Rozpravy České Akademie, Ženský svět atd. atd. Soukromým nakladatelstvím »Comeniem« vydané dílo P. Chelčického, Menší spisy r. 1892 v Seznamu je, ale spisy daleko důležitější a hledanější od téhož spisovatele a téhož nakladatele (P. Chelčický. Postilla 1900 a 1903; Síť víry 1912) již v něm scházejí, poněvadž v prvních letech mělo ono nakladatelství komisionáře, později již nikoliv. Příklady by bylo lze hojně rozmnožiti. — Seznam tedy slouží obchodním zájmům a nikoli skutečné potřebě českého čtenářstva není tím, čím by měl býti, a pojímají-li čeští nakladatelé a knihkupci svoji službu českému národu vážně, jistě jej v nejbližším vydání doplní.

J. H.

Zprávy knižní a literární. Universitní studium. V Praze 1916. Str. 96. K 1·30. Jako se abiturientům reálek dostalo tohoto roku v knížce zvané »Technické studium« cenných informací, tak se zase gymnasijním abiturientům dává v »Universitním studiu« všestranný a neobyčejně důležitý rádce při volení a uspořádání jejich studia universitního. Vysokoškolskými učiteli a studenty jest tu probráno studium právnické, medicinské a filosofické, dány návody a pokyny nastupujícímu akademikovi, jaká práce na něho čeká, zvolí-li si ten neb onen obor, též i jaké vyhlídky pro jeho životní povolání, jak si má své studium rozvrhnouti, co v kterém semestru studovati, které přednášky poslouchati. Jsou zde řešeny i otázky budoucích reforem některých odborů (prof. F. Drtina o sloučení university s technikou, o zřízení odborné fakulty školské) atd. — Josef Švehla, Kozí Hrádek. V Táboře 1915. Str. 55. Vykopání Kozího hrádku z hromad hlíny a kamení patří k záslužným činům vykonaným k oslavě 500leté smrti M. J. Husi. Usilovně a téměř každodenní desítileté práci učitele Jos. Švehly podařilo se přes všecky překážky a pochybnosti vybaviti na denní světlo převzácnou památku národa českého. V uvedeném spise podává Švehla výsledek svých vykopávek obrázky odhaleného zdiva hradního, seznam nalezených předmětů různého druhu a nesčíslného počtu, dva snímky rekonstruovaného modelu Kozího hrádku a historii jeho od pobytu Husova až do roku zkázy (1438) a konečné koupi obcí táborskou (1600). S hlubokým pohnutím odkládáme zprávu Švehlovu o pomníku naší slavné minulosti, ale též i s hořkostí, když si nám autor stěžuje, že »lidská zlomyslnost a zášť ani dnes nezmizely se světa, ale dosud prováději na Kozím své zhoubné dílo«. — Aug. Sedláček, Hrad Krakovec. V Praze 1914. Str. 32. Jako Kozí hrádek tak i Krakovec stal se lidu českému pro pobyt Husův v něm drahou památkou. Na pozvání Jindř. Lefla z Lažan, komorníka krále Václava, odebral se Hus 15. července 1414 z Kozího na Krakovec a trávil tam své poslední chvíle v Čechách; napsav dojímavé loučení odejel 11. října 1414 z Krakovce do Kostnice. Sedláček vypsal v uvedeném spisu historii Krakovce od jeho založení (12. stol.) až po dnešní dobu, a Ant. Cechner připojil popis stavby jeho. Kniha jest ozdobena několika obrázky. — Prok. Mir. Haškovec, V dvojím zrcadle. V Praze 1916. Str. 112. Jsou tu sebrány literární stati otisknuté před tím již z části v gymnasijních programech a odborných časopisech, v nichž jest kriticky probrán odraz české pověsti ve francouzské renesanci (Dívčí válka, Václav a Boleslav, Břetislav), pak stopován ohlas zjevu Husova ve francouzské literatuře a konečně oceněn vliv francouzské literatury na české písemnictví (Rabelais — Havlíček, Molière — Klicpera, Rousseau — Vocel). — Jan Amos Komenský, Truchlivý. V Táboře 1916. Str. 159. K 2·—. V malém příručním vydání jsou tu otištěny všecky čtyři díly Truchlivého, jež Komenský napsal v nestejnou dobu: I. díl r. 1623, II. díl r. 1624, III. díl r. 1651 (známý pod jménem »Rváni hrdličky«) a IV. díl r. 1660 (»Smutný hlas zaplašeného pastýře«). Rok 1623 (doba pobělohorská) a rok 1651 (po míru vestfálském) vtiskly Komenskému do ruky pero, aby zaštkal nad nešťastným osudem národa českého, jemu nad jiné drahého. Ve dvou

prvních dílech řeší ve formě dialogu Jobův problém: Proč má spravedlivý nevinně trpěti? A jako Job dospívá k smírnému podvolení se pod prozřetelnost boží. Kniha plna bolestivých výkřiků nad utrpením našeho milého národa českého vyznívá v důvěřivé naději v šťastnější jeho budoucnost. — Fürst von Bülow, Deutsche Politik. Berlin 1916. 356 S. M 7·—. V knize široce založené osvětluje bývalý kancléř německý dosavadní politiku německou a vytyčuje jí cíle a směry, kterými jest se jí při světové válce bráti. Vnější politika, vnitřní politika, militarismus, politické strany, polská otázka a hospodářská politika, to jsou názvy jednotlivých statí. Bismarckem konsolidované Německo musilo nutně přejíti k světovým úkolům hospodářským a politickým. Dle toho, do jaké míry pomůže tato válka německé říši k světové moci, bude lze posuzovati její význam. »Status quo ante bellum nebyl by pro Německo ziskem, nýbrž ztrátou.« Chtějí-li nepřátelé povaliti německý militarismus, »hlas našeho svědomí jim praví, že militarismus jest nejlepší části našeho státního, nacionálního vývoje«. V polské otázce diktoval životní zájem Pruska ráznou germanisaci, aby zabránila panslavistickým rejdům polským, neboť pak by se z otázky polské vyvinulo nebezpečí polské. Udržeti národní državu německou v Polsku jest rozhodujícím faktorem v budoucnosti celého Německa. Silné Německo uvnitř, silné vojsko a loďstvo, to jsou cesty vedoucí k vytknutému cíli: Deutschland über alles. Heslem tím končí Bülow svoji knihu. — Rudolf Eucken. Die weltgeschichtliche Bedeutung des deutschen Geistes. Stuttgart 1915. 23 S. M —·50. Nepřátelé prý kydají hanu na Německo, že jest reakcionářským národem, nepřítelem svobody a otrokem militarismu. Proti těmto pomluvám se obrací Eucken. Na německém životě pozorujeme prý docela zvláštní úkaz, totiž dva rozdílné směry, předně snahu zbraněmi si podmaniti zjevný svět (kultura technická) a potom se ponořiti do nitra své duše a čerpati a tvořiti z jejích nejhlubších záhybů (kultura duševní). Ve spojení těchto dvou stránek, v usmíření svět obepínající vniternosti se zdatnou prací ve světě viditelném, spočívá úloha německého života. »V tomto smyslu smíme říci, že tvoříme duši lidstva a že zničením německého druhu by byly světové dějiny doupeny o jejich nejhlubší smysl.« — F. W. Foerster, Das österreichische Problem. 2. Aufl. Wien 1916. 45 S. K 1·—. Když v březnu 1914 odcházel prof. Foerster z vídeňské university na mnichovskou, měl ve Vídni řeč k akademické mládeži o rakouském problému. Netušil, že za války se stane tato otázka tak velice časovou, a proto teď ke 2. vydání přidal obšírnější odpověď k několika kritickým hlasům o svém stanovisku. Neohroženě tu volá po obrození Rakouska. Ví, že si znepřátelí německou mládež v Rakousku, když jí při svém odchodu položí důtklivě na srdce, aby přestala podřizovat zájem státu rakouského svému egoistickému a iredentistickému nacionalismu, odporujícímu právu i mravnosti (mají na př. přestati se zpěvem »Wacht am Rhein« atd.). Nacionální egoismus vedoucí až k bezohlednému boji zničovacímu ochromil všechen život v Rakousku. Náboženško-mravní posvěcení spravedlivého vyrovnání mezi Němci a Slovany na podkladě spravedlnosti a sociální kultury, to jedině může vésti k rozřešení rakouského pro-

blému. Vytvořiti slovansko-germánskou kulturní společnost, jest cílem říše rakouské. — Alexander Brückner, Die Slaven und der Weltkrieg. Tübingen 1916. 173 S. M 3·—. Známý profesor polské literatury na berlínské universitě popisuje pod zorným úhlem slovanské myšlenky poměr všech slovanských národů k světové válce. Panslavismus jest mu pouhou vidinou, dnešní válkou nadobro pochovanou. I u Čechů vzal za své. Čechům Brückner se obdivuje, že se mužně postavili na stranu Německa a volali pereat! Francouzům a Rusům před německým kasinem v Praze. Rusko vyvolalo válku, chtějíc rozdrtiti Rakousko a zmocniti se Balkánu a Dardanel, proto žádná válka nebyla v Rusku tak populární jako tato, a Rusko ještě nikdy nebylo vnitřně tak sjednoceno. Poláci dostavše se nešťastným osudem mezi Německo a Rusko projevují zcela zřejmě, že stojí svými sympatiemi úplně na straně Německa a v první řadě v boji proti despotickému Rusku, utlačovateli Slovanů. Ukrajinci zklamali v této válce prý nadobro, stavše se udatnými bojovníky ve vojště ruském, a nelze ani v budoucnosti s nimi počítati. Naproti tomu Bulhaři přiklonivše se k centrálním mocnostem projevili neobyčejnou vyspělost politickou. Slované jako celek dostali ránu smrtelnou, spolu jíti nebudou moci již nikdy, jenom samostatně. — Sir Roger Casement, Gesammelte Schriften. München 1916. 215 S. M 3·—. Případ Irčana Casementa zaujal letos v srpnu svým průběhem i tragickým koncem všechny, kdo sledují vnitřní poměry v říši anglické za světové války. Němci vydali jeho pojednání a články po různu roztroušené souborně v jedné knize. Casement je napsal dílem před válkou, dílem již za války. Pojednává v nich o poměru Irska k Anglii v historii, politice, hospodářství, náboženství atd. S neobyčejnou hořkostí a záštím obrací se proti Anglii, která prý Irsku vzala všecku svobodu, je ujařmila a systematicky ochudila, a přivolává německé vojsko, aby přistálo v Irsku a je osvobodilo. Všecky články jsou rázu čistě agitačního a mají za účel podnítiti irský národ k zjevné vzpouře proti Anglii. — Eduard Goldscheider, Wege und Ziele der polnischen Kultur. Wien 1916. 259 S. K 4·80. Účelem tohoto spisu jest dokázati, že polská kultura jest článkem v řetěze západoevropských kultur: polskou kulturní práci si nelze odmysliti ze západní Evropy. Mickiewicz obstojí vedle Goetha a Shakespeara. Vliv polské kultury jest větší prý než sousední ruské, ačkoli byla »vpádem« německé civilisace již ve 12. a 13. století i později ve svém vývoji ochromena. — Baron Beyens, L'Allemagne avant la guerre. Bruxelles 1915. Baron Beyens byl od r. 1912 až do vypuknutí války belgickým velvyslancem na dvoře berlínském. Během války jmenoval ho belgický král svým zahraničním ministrem. Ve jmenované knize hledá odpověď k dvojí otázce: Jak povstala válka, a kdo má vinu na světové katastrofě? Na základě svých zkušeností v Berlíně nabytých a diplomatických aktů líčí ponenáhlé přiostřování se hrozného konfliktu evropských dvorů, popisuje účast Rakousko-Uherska na předválečné krisi a označuje německého císaře jedině zodpovědným za světovou srážku. Hrot jeho důkazů obrací se celé proti berlínskému dvoru a jeho ministrům. *J. H.*

Historický mezník.

Do vídeňské hrobky kapucínské 27. listopadu 1916 přibyl nový mrtvý: císař František Josef I. Skonal po deváté hodině 21. listopadu večer. Dr. Kerzl už po několik let bál se vždy podzimu a změn temperatury, věděl, že nastuzení starého císaře přivodí jednoho dne konec tohoto jeho péči svěřeného života. Tak se také stalo. Mocnář nastydl a zkornatělé cévy jeho nevydržely už rozvířený proud krve vyšší horečky.

Císař František Josef I. patří nyní historii, a ji musí být přenecháno vypsati jednoho dne nejen události od 2. prosince 1848 do 21. listopadu 1916 se sběhlé. Jistě při velké této práci historikové vynesou na denní světlo leckteré nové důvody a příčiny různých skutečností, které nám ukážou rozmanité fáze historie Rakouska za dlouhého panování Františka Josefa v docela novém světle. Dnes pod dojmem odchodu jeho z tohoto světa přísluší nám toliko zachytit poslední jaksi osobní jeho obraz. Byl v včera jedinou takřka rozhodující osobou v této říši, a včera ještě znamenalo Rakousko: císař František Josef. Narodil se v absolutismu, ale bylo by zajisté velice pochybené, kdyby někdo chtěl tvrditi, že byl absolutistou, přítelem neomezené, nikým nepopírané moci a samovlády. Naopak: boj proti absolutismu, který přivodil revoluci a nastoupení vlády právě zemřelým mocnářem, zanechal trvalý dojem u císaře Františka Josefa. Císař poznal hned při bojích, které se odehrávaly v Rakousku před jeho nastoupením vlády, že doby absolutismu minuly nadobro, a že lidu musí být poskytnuta příležitost a možnost spoluurčení vlastního osudu. Od druhého prosince 1848 konány pokusy ústavní, a už z častých změn, často až překotných, z protichůdných

často systémů, jak se tenkrát střídaly rychle za sebou, dá se souditi, že původcem všeho toho kolísání nebyl mocnář sám, nýbrž že k těmto nesrovnalostem radilo jeho okolí, hlavně dvorská šlechta a hierarchie, která se jen tak beze všeho »pod nátlakem revoltující ulice« nechtěla vzdáti svého nadmocného postavení. Čím dále ony časy vědecky se prozkoumávají, tím více lze vlivy ty sledovati. Že mladý císař těm vlivům podléhal, že povolával, když lidé z jeho okolí radili, aby se kolo dějin tlačilo zpět, tomu se přece dnes nikdo nemůže a nesmí diviti: Františku Josefovi bylo tenkrát něco přes osmnáct let. Na trůn přišel a byl dosazen náhle, pojednou, nikterak s tím nepočítaje do dne nastoupení. Bylo jednou řečeno, že byl zavolán na trůn přímo z tanečního sálu. Osmnáctiletý mladík! Nejen že sám neměl naprosto vladařských zkušeností, dokonalého vzdělání: celý způsob vychování jeho, celá přímo tradicionální tehdy závislost na rodičích, zejména na politicky vyspělé matce — to vše vysvětluje přece závislost na rádcích, kteří mu byli matkou přiděleni. Dnes ten, zítra onen. Každý měl přece jiný názor, ideál, plán, každý si přál a maloval budoucnost lidské společnosti vůbec, rakouské říše jinak. Všecky ty různé vlivy mužů, požívajících v residenci, u dvora, často v celé monarchii vysokého respektu, musily přece na málo zkušeného mladého muže působiti více než značným dojmem. Tito mužové a rady přicházeli přece obyčejně ad hoc, při nebo po nějaké vážnější události. Každý vysvětloval názory a nálady obyvatelstva, jeho cíle a tužby jinak... Jistě jednou z archivů vídeňských bude dokázáno, že císař František Josef v nestálostech vládního systému v prvních letech panování, tak osudných pro všecku budoucnost říše, neměl viny, alespoň ne takové, že by chyby oné periody směly být přičítány jemu.

Tenkrát byl pojem ústavnosti v Rakousku tak z brusu nový, že se dnes nejasnosti panovavší ani nemůžeme diviti. Zavedení ústavnosti znamenalo tak pronikavé změny v celém ústrojí a konání dvora, státu, politické společnosti, vzbuzovalo tak nejisté představy o budoucnosti sociální a hospodářské, že se dnes nelze diviti, když při poměrně skrovné osvícenosti vysoké byrokracie a zejména dvorské šlechty opanovavší všecek stát tato novota vzbuzovala jen strach a hrůzu. K tomu všemu nutno připočíst zlý dojem, jaký vzbuzoval ve Vídni boj za ústavnost v Uhrách. Stačí jen poukázat na názory, jaké byly projevovány u nás v Čechách, když šlo o uznání a úpravu práv stavovských, nicméně tedy než o ústavnost v pravém slova smyslu. Všecky tyto poměry nemohly vzbudit u mladého moc-

náře, vychovaného úplně v názorech předbřeznových a absolutistických, ustálený a definitivní názor ústavní anebo dokonce nějaké nadsení pro ústavnost. A přes to nelze tvrditi, že právě císař by se byl stavěl zásadně proti ústavnosti. Císař stál úplně pod vlivem svého okolí, jakoby jako mladý a politicky nezkušený panovník věřil zkušeným svým rádcům. Tato vlastnost císaře Františka Josefa, kterou lze konstatovat už v prvních letech jeho panování a která vzbuzovala dojem, jakoby panovník úplně podléhal vlivům svého okolí, jeví se nám podle zkušenosti pozdějších až po konec jeho života jako výsledek osobního rozhodnutí. Dr. Kaizl opět a opět poukazoval k tomu, že císař František Josef nikdy si nevolá vládu nebo ministry, aby vládli dle určitého přání nebo rozkazu mocnářova. Naopak: císař vždy se podrobuje vědomě názorům svých ministrů, když mu byly řádně a logicky odůvodněny. Snad po celou dlouhou dobu svého panování František Josef nepropustil ministerstvo proto, poněvadž vládlo jinak, než by byl sám smýšlel. Ministerstva odstupovala, když chef kabinetu musil sám konstatovat, že by setrvání v úřadě způsobilo značnější obtíže nebo dokonce škody. Císař pak rychle propouštěl kabinet, který se těšil do posledního okamžiku jeho důvěře, a vyslechl názory nového ministr-presidenta. Často jen velice ponenáhlu dal se přesvědčiti, že nový kurs odstraní všecky obtíže, které vedly k pádu odstoupilého ministerstva. Když padla nějaká vláda z politických důvodů, nebyl to vždy důkaz, že osobní názory císařovy jsou jiné než názory této vlády. Ale mocnář takové své názory nikdy nepokládal za jedině směrodatné a podrobil se rád novým, byla-li naděje, že odstraněny budou překážky a obtíž dalšího klidného vývoje.

Jistě tomu tak bývalo v letech dřívějších a nejvíce snad v prvních počátcích panování. K určitým politickým názorům dospěl mocnář jistě až několik let po nastoupení trůnu a ani pak zámíněně nikdy se jich nedržel, bylo-li lze dosíci politických úspěchů směrem mimo ty zásady ležící. Vidíme to zhusta, pokud se to týče nazírání na otázky klerikalismu. Císař František Josef byl vychován jistě velice nábožně a do posledního dechu nábožným zůstal. Tradice jeho rodu mimo tuto osobní zbožnost a příchylnost k církvi katolické přikázala mu přímo místo v první řadě osobností Římu upřímně oddaných: uzavřený konkordát s papežskou stolicí dodržoval, pokud se dalo. Nijak se však nezdráhal konkordát zrušiti a podepsati zákony v Římě zavržené a do klatby dané, když mu rakouská vláda dovedla vyložiti, že se tak státi musí v zájmu státu. I po

druhé, když spor se dotýkal otázky svědomí a poměru k Římu, podrobil se císař státní nezbytnosti. Když Maďaři žádali církevní zákony a občanský sňatek, císař František Josef dlouho odporoval nátlaku z Budapešti, ale konečně i tyto zákony podepsal, když dr. Weckerle a hlavně uherský ministr spravedlnosti dr. Szilagyi v zájmu politického klidu v Uhrách trvali na svém.

O zemřelém císaři tedy možno říci právem, že byl přívržencem ústavního zřízení. Ovšem pak trval na tom, aby legislativa, vlády a parlament přejímaly za vše plnou zodpovědnost. Není tajemstvím, že stálo hraběte Badeniho značné namahání, když po prvé žádal od zemřelého mocnáře podpis na nařízení na základě § 14., a to jen se podařilo sofistikou prvních právníků universitních, kteří dokazovali, že § 14. je prostředkem ústavním. Je dále známo, že císař propustil koaliční vládu knížete Windischgraetze, která v červnu neměla ještě povolený rozpočet pro běžný rok, a když první tehdy obstrukce hrozila ohroziti vážně parlament a parlamentarism, ústavnost vůbec. A z novější doby: císař František Josef dlouho a dlouho uvažoval, než dal souhlas k počinům, které vedly k zastavení ústavnosti v Čechách, váhal ještě dát svolení, když už čeští politikové dávno byli odhodláni k odstranění českého sněmu a zemského výboru . . .

Možno tedy souditi, že zemřelý císař jen ponenáhlu se rozhodl pro ústavní zřízení své říše a před tímto definitivním rozhodnutím po r. 1866 vyhovoval radám svého okolí, ale nabyv jednou přesvědčení, že je ústavnosti nezbytně třeba, na tomto rozhodnutí pevně setrval a nezdráhal se nijak přispívati k jejímu vývoji a rozvoji i tenkrát, když tento rozvoj vedl do názorových končin, které politickým názorům mocnářovým byly hodně cizí: k všeobecnému hlasovacímu právu. Zavedení jeho v Rakousku není tak dávné, abychom všichni nepamatovali okolností, za nichž bylo provedeno.

Víme, že to byla pevná vůle mocnářova a nezvratné jeho rozhodnutí, které konečně přemohlo mocný odpor panské sněmovny. Liberální hrabě Stürgkh tenkrát v poslanecké sněmovně volal na pomoc proti hlasovacímu právu sněmovnu panskou, ale konservativní František Thun z panské sněmovny tuto pomoc odepřel, jen proto, poněvadž mocnář přímo žádal, aby panská sněmovna se této novotě nevzpírala.

Po všem, co zde aforisticky naznačeno, jeví se osobní politický vývoj zvěčnělého mocnáře jako věrný obraz politického vývoje státu, jehož byl hlavou. Čím víc je domněnek, že osobní politické názory císaře Františka Josefa byly jiné, než jak se během 68letého

panování v mocnářství, v Cis i Trans, v systémech vládních jevily, tím výš stoupá jeho smysl pro ústavní způsob vlády vůbec. A nejen zásadní, nýbrž i celý způsob provádění: je známo, že císař František Josef úzkostlivě hájil svých práv panovnických, ale stejně jsou nezvratné důkazy, že meze jejich nikdy ani sám nepřekročoval, ani si nepřál nějakého rozšíření. Stejně však bedlivě, ano až minuciosně zachovával práva svých ministrů a úředníků. Dokud bylo to neb ono ministerstvo v úřadě, mocnář nepřipouštěl vlivů z kruhů mimo kabinet plynoucích. Ba šel dále: v audiencích ministrů šetřil až úzkostlivě resortů. Nikdy nemluvil s ministrem o záležitostech cizího mu odboru a nepřipustil, aby tak činili ministři sami. Dával se informovati o všech záležitostech k rozhodnutí mu předložených co nejpřesněji, a znamenitá paměť mu byla vzácnou pomůckou. Vypravuje se,[1] že v ministerské poradě kabinetu Auerspergova, za předsednictví císařova konané, přišla k řeči určitá záležitost, kterou se ministerská rada zabývala už dříve před tím. Giskra podával příslušné návrhy. »Mám za to,« řekl mocnář, »že páni o té věci už učinili usnesení.« Ministři tvrdí opak. Byly přineseny protokoly dřívějších porad, a ukázalo se, že císař měl pravdu. Do věcných usnesení svých ministrů císař se málo kdy mísil, ani tenkrát tak nečinil, když se mu usnesení to osobně nezamlouvalo. Nebyl odborníkem, říkával, a jen ve věcech vojenských, jemu nejbližších, sledoval vše do nejmenšího detailu. Když byla dostavována městská dráha vídeňská, vystavěno v Hietzingu, v nejbližším okolí letohrádku schönbrunnského malé nádraží výhradně pro císaře. Malá budova projektována prof. Wagnerem zcela v jeho moderním slohu. Projekt ministerstvem železnic schválený byl mocnáři předložen ryt. Wittkem, tehdejším ministrem železnic. Mocnář plány a výkresy prohlížel u přítomnosti odborného ministra a konečně projekt obdržel souhlasnou značku jeho. »Pěkné to není. Lhal bych, kdybych řekl, že se mi to líbí!« pravil prý mocnář s úsměvem podávaje plány ryt. Wittkovi. Ministr ovšem ihned prohlásil, že budova vystavěna nebude, že předloží plány jiného architekta, jelikož se jedná o zastávku určenou jen pro osobní použití císařovo. »Ne, ne. Projekt prof. Wagnera bude proveden!« řekl mocnář. »To je jen můj osobní náhled, ale já nejsem odborník. Tomu pan dvorní rada Wagner rozumí jistě mnohem lépe.« Budova vystavěna ve slohu Wagnerově. Takové stanovisko císař František Josef zachovával i mimoúředně, zejména vůči snahám a pracím uměleckým. Nebyl přítelem moderního umění výtvarného, každoročně

[1] F. Schütz, Werden und Wirken des Bürgerministeriums.

zahajoval pravidelně a navštěvoval mimořádné výstavy ve Vídni. Nestalo se naprosto nikdy, že by byl císař učinil vůči autorům děl, kteří mu byli představováni, nějakou poznámku, která by jim byla nepříjemna, ani tenkráte, když nejbližší okolí jeho, znající dobře jeho vkus, bylo přesvědčeno, že se císaři obraz nebo socha naprosto nelíbí, snad i hnusí. I v takovém případě císař laskavým svým tónem řekl umělci: »Těšilo mne, že jsem vaše dílo poznal. Je velice pěkné!« Stejně bylo s divadlem. Mocnář vydržuje dvě prvořadá divadla způsobem skutečně královským, nebyl přítelem Wagnerovy hudby, a přece dvorní opera vedla tuhý boj za hudbu budoucnosti, až věc Richarda Wagnera na celé čáře ve Vídni zvítězila. Ba ani prstem nehnul, když hudební a politický revolucionář Richard Wagner v dvorní opeře vídeňské dirigoval a byl bouřlivě oslavován.

Politické stanovisko císaře Františka Josefa, jak se jevilo v záležitostech celostátních, docházelo také výrazu v politice tak zvané nejvnitřnější. Všude dominovala snaha k mírnému a smírnému urovnání panujících nebo vyskytnuvších se neshod a nedorozumění. František Josef v mladých letech poznal boje zahraniční, války a boje domácí, od parlamentárních půtek až k revoluci, a je tudíž snadno pochopitelno, když se snažil vždy jen přispěti k míru a klidu. Tak skončily boje s Uhry vyrovnáním r. 1867 a tak také si po celý život svůj císař přál dospěti k míru mezi národy rakouskými, zejména a v první řadě mezi národy v Čechách. Kdyby se sebraly všecky projevy zvěčnělého císaře pro dohodu v Čechách, naplnily by jistě tlustou knihu. S tohoto s naprostou houževnatostí stále a stále dodržovaného stanoviska mocnářova dá se snadno vyvoditi jeho nazírání na otázku českou. Jistě císař František Josef nepřál si nikdy přímého zkracování jazykových práv našich. I německoliberální doznaně stranický vypravovatel politických příběhů, už zde citovaný Schütz, uvádí dost příznačnou scénu. Ministr Hasner v koruní radě projednával českou otázku a dovozoval, že stát musí chránit svou snahu po jednotnosti, ochranu menšin a zachování dorozumívacího jazyka, nemá-li se znemožniti funkce správního aparátu a nemá-li být zničen základní pojem státní autority. »Nesmí se však zapomenouti,« pravil císař, »že je v Čechách víc Čechů než Němců.« Jen když se podařilo té neb oné vládě mocnáře přesvědčiti, že určité jazykové ustanovení se netýká jazykových práv, nebo že přispěje k zmírnění jazykových a národnostních sporů, dostalo se mu nejvyšší sankce. Nejsympatičtějším rozřešením jazykové otázky v Čechách bylo císaři Františku Josefovi nařízení hraběte Badeniho, a všechen

odboj a parlamentární zmatek nedovedl jej v názoru tom zviklat. Teprve až když agitace politické zasáhly i kruhy vojenské (kontrolní shromáždění), změnil své stanovisko ihned. Tu nerozuměl žertům, do armády národnostní a jazykové spory nepřipustil za žádnou cenu!

Císaři byla dvojjazyčnost úřadů a úředníků nejlepším a nejsprávnějším rozřešením jazykových sporů v Čechách a pro všechny jemnosti jiného řešení měl jen málo porozumění — neodporoval však různým návrhům, když viděl, že návrhy takové se neodmítají na účastněných stranách politických a národních. Také v této otázce vlastního a definitivního názoru neprojevil, ale souhlasil rád a rychle se vším, co slibovalo urychliti dohodu českoněmeckou. Na té mu vážně záleželo, té chtěl dosíci. To byla záležitost, která jej zajímala vedle otázek vojenských nejvíce, o které dovedl mluviti s nevšední vřelostí, a jistě nepřeháněl, když často ve svém životě prohlásil českoněmeckou dohodu za nejtoužebnější přání svého života. V nejposlednějších dvou letech přidružilo se ovšem k tomuto ještě jedno přání: přál si horoucně dožíti se ještě světového míru, skončení války, které si nikdy nepřál, kterou hleděl zameziti v červenci 1914 do posledního možného okamžiku . . .

Nedožil se ani míru světového ani dohody v Čechách. Odchod císaře Františka Josefa z tohoto světa zakončuje víc než důležitou a památnou kapitolu dějin tohoto státu. Daleko ještě památnější dějin našeho národa. Politický, kulturní a hospodářský stav českého národa v době nastoupení vlády císařem zvěčnělým se stavem za našich dnů nedá se skoro ani srovnávati: domýšlíme-li si dnes, že jsme na úrovni velkých kulturních národů, přiznáme, že jsme 1848 byli v prvních začátcích. Vývoj českého národa nazván byl jednou profesorem Smolkou americkým, a třeba že jsme za tuto dobu opět a opět bojovati musili ve všech odvětvích kulturního snažení s nepřízní té neb oné vlády, zemřelý mocnář sledoval naše snahy a práci vždy s vážnou sympatií, a tam, kde záleželo na přímé jeho pomoci a podpoře, nikdy jí neodepřel.

Ještě nepřišla doba na podrobné vylíčení historie jeho panování, smrt jeho je dosud událostí dne. Dějiny spravedlivě jednou odhadnou, kolik účasti na obrození našeho národa měl mocnář, který 30. listopadu byl uložen k věčnému spánku.

* * *

Císař Karel, do nedávna arcivévoda Karel František Josef, nastupuje v mladých letech trůn. Přišel z bojiště, z války nejhroznější, kterou kdy tento starý svět viděl, a poznal svůj úkol, dříve než se vlády ujal, se stránky nejvážnější. Okolnost, že mladý císař nastoupil vládu uprostřed války, má nemalý politický význam. Političtí dobrodruzi a spekulanti na jedné, političtí analfabeti na druhé straně namlouvali po léta sobě a jiným v cizině, že jen osoba Františka Josefa byla s to udržeti mocnářství pohromadě, a že nastane ihned anarchie a roztříštění, když jednou oči zavře. Císař František Josef zemřel, když největší část mužského obyvatelstva jeho zemí bez rozdílu dávala v šanc své životy, svou krev za zachování a nezkrácené udržení této říše, všecky stávající politické a národnostní rozdíly obyvatelstva nedovedly vyvolati ani stín onoho zoufalého stavu, o němž se v nepřátelském světě bájilo. Císař František Josef odešel, a mladý císař Karel nastoupil trůn v nejdokonalejší harmonii s národy své říše. Právě nyní v době války, snad ještě více v době klíčících úvah mezinárodně politických a diplomatických má tento fakt dalekosáhlý význam, má velikou cenu politickou. Ukázalo se s nezvratnou a nijak nepochybnou jistotou, že politické i národnostní rozpory v Rakousku nedovedly nikterak otřásti existencí monarchie a nezlomnou vůlí všeho obyvatelstva říši tuto zachovati. Tuto jistotu dědí císař Karel nezkráceně. A tato jistota tvoří zároveň politický a státní program této říše a jejích národů.

My Čechové byli jsme politickými poměry po dlouhá léta nuceni vésti boje za národní a politickou rovnoprávnost a neslevíme ani v budoucnosti nic ze životních podmínek národního života a vývoje, ale doufáme spolu a věříme, že v říši obnovené a posílené dostane se nám práva a spravedlnosti a zajištěna bude naše národní existence. A naději svou opíráme o slavný slib Jeho Veličenstva císaře a krále Karla I., že »chce býti Svým národům spravedlivým a láskyplným knížetem, že chce jejich ústavních svobod a jiných práv vysoko si vážiti, rovnosti všech před zákonem bedlivě střici, mravní a duševní dobro jejich podporovati.« Je přirozeno, že celým svým bytím, veškerou silou svou a nadáním musíme o to usilovati, abychom v říši této získali si a podrželi ono mocenské postavení, které nám dle počtu, hospodářské síly a kulturní vyspělosti náleží. Je to program a cíl nejen český, ale i rakouský. Nedomáhali jsme se nikdy v tomto státě postavení nad jiné národy vyvýšeného, výsadami opatřeného, a potírali jsme důsledně snahy jiných i vlád je podpo-

rujících, kteří takové výsadní postavení na úkor ostatních vynáhají pro sebe.

Nynější válka ukázala, co pro naše mocnářství znamenala společná vůle, společný cíl a společný zájem všech národů. Válka tato svým mocným hospodářským podkladem donutí neodvratně všecko politické myšlení k úvahám čistě reálním, a ještě více k nim donutí boj o denní chléb. Válka sama vyřídí řadu otázek, a z popředí politického zmizejí nevčasná hesla. Takto utvořené politické ovzduší donutí i nás k pronikavé revisi politických metod a cest. Nově utvořený Český Svaz i Národní Výbor a nastalá nyní nálada pro společný politický postup všech vrstev našeho národa jsou bohdá dobrou předzvěstí pro zdar politické práce naší.

Mladý mocnář hlásá věrnost k platným zákonům i ochranu jich a vyslovil přání vykonati slavný slib na základní zákony státní. Ve svém manifestu ukázal císař Karel na novou dobu, do které lidstvo válkou nynější vstupuje. Je to doba jeho, a doufejme, že bude šťastna pro mladého císaře, pro stát i pro náš národ.

Č.

Do čela lidi nejlepší.

Humánním a osvíceným ředitelem stoupá celá škola; to je náležitě vypozorováno. Přijde učitel drsný, ale příklad ušlechtilého ředitele jej od měsíce k měsíci zjemňuje; přijde pohodlný, příklad pracovitého ředitele dodává mu čilejší krve; přijde zaostalý, ale vida ředitele vždy s knihou a časopisem, čte také. Je to kouzlo příkladu. V člověku je mocný pud napodobovací, snad u našeho národa silnější než u druhých. Palacký pravil, že už před šesti stoletími nazval nás někdo národem opičím. Není to chvála, ale není to také hana. Je-li v nás opravdu pud napodobovací silnější, tím více dbejme, abychom měli v čele lidi nejlepší. Dobrý příklad je vliv každodenní, stálý a zušlechťuje nás chtějme nechtějme, jako nelze zadržeti vzrůst rostliny, když ji slunce zahřívá. Sebezdokonalování je těžké; sice lidé jedenkráte eticky probuzení zdokonalují se zpravidla sami sebou, zpytujíce se a naplňujíce mravními předsevzetími, ale jsou to případy řídké, práce těžká. Kdežto je-li v čele zářivý příklad, zdokonalují se davy, a to bez námahy — tlačit je pud.

Celé vychovatelství lze pověděti takořka jedním slovem — příklad. Mluv příkladem, mluv životem, slovy nejméně. Veškeren život náš by se zušlechtil jistě a rychle, kdybychom si stavěli do čela lidi příkladné.

Mysleme si živnostenská společenstva jedno za druhým, obuvnické, krejčovské, zednické atd., a každé má za starostu muže mravného, také rozumného a dobrého řemeslníka; každé proslovení, každý styk, ba každá vzpomínka na takového předáka má účin výchovný. Dbá zájmů hmotných radě a pomáhaje, ale také varuje před lichvou a každou nemravností, dbá o výchovu učňů a tovaryšů, zkrátka, rozdává společenstvu to, co má v sobě, jakož také předák nemravný nakazí celou společnost.

Mysleme si dále lidi nejlepší v čele obchodních gremií, v čele peněžních ústavů, v čele spolků hospodářských, průmyslových a ob-

chodnických besed, v čele jednot hasičských a sokolských, čtenářských besed, spolků zpěváckých, okrašlovacích, ovšem také politických klubů . . . Když'tě někde nejhoršího člověka a i špatného řemeslníka zvolí si do čela společenstva, a to proto, že »umí mluvit« a že se »slušně representuje«. Proč potřebuje živnostenské společenstvo v čele »řečníka«, člověka panského odění? Byl mnoho let předsedou čtenářské besedy člověk, který jakživ nevzal novin do ruky, »společenské postavení«, roz. bohatství požadovalo, aby měl čestnou funkci. Za předsedu místní školní rady zvolili — na Moravě se volí — měšťana, jenž neměl dětí a školy nenáviděl. Také zpěvácké spolky mívají za předsedy lidi, kteří neznají not a nezazpívají ani písničky.

Nejbolavější stránkou našeho života je samospráva. Do zastupitelstva měli bychom volit s úzkostlivým svědomím, zatím zastupitelské sbory bývají zpravidla plodem hospodského hluku. Vybírají-li na př. úředníka, nezáleží jim na dobrém právníku a člověku mravném a pracovitém, los padne na člověka mělkého a bez morálního dna, ale takového, jenž »jde mezi lid«, roz. do hostinců, jednou do toho, po druhé do jiného, jenž »má zájem o věci obecní a politiku«, roz. do všeho mluví, jak obyčejně při pivě, jenž je »dobrý řečník«, »veselý společník«, »člověk družný, společenský, demokratický« a p. Jde-li o učitele nebo profesora, nehodí se jim, který nejlépe učí, za večerů studuje a píše, nýbrž kandidují opět člověka, jenž »má zájem«, jenž »jde mezi lid« a pobývá s ním až po půlnoc. A nezvolí skromného, poctivého a dobrého řemeslníka, nýbrž takového, který se »slušně representuje«, který na produkcích zpívá a hraje divadlo.

Je to trpko psát, trpko číst, ale je to skutečnost. A tak se vyšle na radnici společnost morálně nejhorší, vzděláním nejmělčejší; a její plody — sinekury, příživnictví v legálním rouše, krádeže zjevné, nepotismus, odporné sebevědomí, jen ne myšlenka, jen ne čin mravný a rozumný.

S touž lehkomyslností volí se také zastupitelstvo okresní a zemské. Celý kraj po řadu let vypravuje o nemravných činech jistého inteligenta, a když přijdou volby, zvolí si ho za — poslance. Právě poslední volby měly úkazy nejsmutnější; tolik energie se vynaložilo, aby lidé nejlepší do parlamentu nepřišli — té hanby nelze smazat.

Máme Svaz a Národní výbor; dobře, těšíme se z toho, ale pravíme v samém začátku, hlavní jest, aby sem i tam přišli lidé

mravního snažení, nestonající ctižádostí, myslící na národ celý, ne na stav jediný, lidé pracovití, obětaví a osvícení. Ctižádostivci mělkého dna, byť svorni, všecko zkazí; lidé nesobečtí, mravní a osvícení jsou vždycky snášeliví, byť byli názorů rozdílných.

U nás není zbytečno zdůrazňovati heslo: do čela lidi nejlepší. Odvrhli jsme Riegra, muže mravně i intelektuálně nade všecky vynikajícího, bez příčiny odstrčili jsme Šuberta, nepřipomínám případů novějších ... Je to svědectví mravního poklesu, ale také špatného hospodaření; velkého politika odvrhneme a místo něho zvolíme slabocha.

Lidé v čele obcí a spolků — kromě toho, že takořka bezděčně vnášejí svého ducha do společnosti — mají velkou moc výkonnou. Co všecko může a smí předseda, co starosta obce, co poslanec! V jedné obci mají cesty dobré, ve druhé špatné — to je v moci starostů. Je vypozorováno, že dobrý starosta za deset let udělá ze špatné vesnice vzornou; nejen cesty a ploty kol zahrad jsou plody jeho přičinění, ale on umenší také pití a krádeže, docílí pilnější návštěvy školy, zavede do vesnice noviny, zasadí se, aby do obce přišel výborný učitel. Tu je jasně vidět, jaký význam má výborný člověk v čele obce.

Poslanci mají immunitu jako král; co všecko mohou vykonati, jsou-li to lidé velké mravní vůle a velkých schopností! Což by vykonalo sto nejlepších mužů z národa! A my jsme si navolili tolik lidí prázdných, ledabylých! Jakž potom politicky neklesnout? Již nikdy nesmíme se tak zapomenout! Poslance volit, jako bych se rozhodoval, kterému se klaněť bohu; k volbě by se mělo jít z panteonu, ne z hospod. Najisto jsme mravně zlhostejněli; to je naše největší neštěstí, ne politická nesvornost.

Noviny čtou statisíce národu; zdaliž nám kdy připadne, že i do redakcí patří jen lidé nejlepší? Politický feuilleton s etickým zrnkem, byť to byla slova Palackého, není kde uveřejnit. Povídka s tendencí proti pití, byť umělecky dobrá, nenajde místa. Vadí tendence, nesmiřitelná prý s uměním; což Čechovy »Jitřní písně« a Tolstého »Vzkříšení« nejsou tendenční? Vysvětluji si to jinak: v redakcích není pro takové věci žízně ... Nejen Tolstoj, i politik Gladstone považuje za největšího nepřítele lidstva alkohol. Napiš knížečku, že nejnebezpečnějším nepřítelem je nám české pivo, knížečku přesvědčivou, zábavnou, pros a vzdej se honoráře, nakladatele nenajdeš.

To je zlý příznak.

Noviny a všecka literatura mají nejprve sloužit své době. Nynější doba, plná zoufání, pláče a vzdechů, potřebuje především útěchy. Kdo ji skytá otcům, matkám, manželkám a sirotkům? Je hluboký mravní pokles ode dne ke dni; všeobecné lichvaření, důmyslné krádeže — noviny jsou toho plny, ale nepřinášejí takořka ničeho na zduševnění a útěchu, na zmravnění národa. Po celou dobu roste ve mně přesvědčení, že budoucně národ nesmí ponechati volby redaktorů náhodě a obchodnickému vkusu nakladatelskému. Do redakcí lidé nejlepší: především hluboci morálně, aby se nad každou mrzkostí chvěli — Havlíček! —, lidé velkého rozhledu a velkého vzdělání odborného. Ovšem, také musíme takovýmto učitelům národa zabezpečit existenci; redaktor je činitel důležitější než universitní profesor.

Čím výše vystupujeme, tím jasněji uvidíme, jaké je štěstí míti v čele lidi nejlepší. Ministři mají v moci takořka zázraky; oni mohou rázem uvésti do státu spravedlnost a dáti svobodu — ráj na zemi. Přirovnejme Jana Lucemburského ke Karlu IV., pochopíme nejlépe, jaký význam mají výborní lidé v čele. Po Praze nelze udělat sto kroků, aby si člověk nepřipomněl otce vlasti: a co máme z Jana Lucemburského? —

Doba je vážná...

Ať válka skončí tak neb onak, ať nám nastane úkol budovat nebo bránit se, bude potřebí velkých lidí. Připravme se: zavčas do čela lidi nejlepší, především nejlepší mravně, charakterově. Charaktery chce příští doba!

A jsou?

Jsou; pořád jsou v národě lidé čistých charakterů, jimž ode dne ke dni září Hus, Komenský, Palacký. Hledejte je a stavte si je do čela.

Konsolidace státu a otázka národnostní.

Napsal prof. Dr. Karel Engliš.

Mluví-li se nyní více nežli jindy u nás o řešení otázky národnostní, jest to proto, že právě ve válce, kdy vystupuje stát jako celková individualita vůči jiným státům, se ukazuje nejnaléhavější potřeba vnitřní konsolidovanosti, to jest co nejtužšího přičlenění všech jednotek obývajících na státním území ke státnímu ústředí a co možno jich nejsnazšího a jednotného ovládání z tohoto ústředí. Jako ideál tane tu na mysli stát národnostně jednolitý, který sice jest též sociálně rozvrstven v různé a velmi protichůdné skupiny, jež se však, když běží o ohrožení jednoty státu a tím i národní, najdou a spojí, poněvadž to, co je dohromady pojí, jest mnohem tužší a státotvornější nežli to, co je dělí. Sociální vrstvy chtějí stát ovládnouti, ale nikoli jej rozložiti. K těmto státům obracejí se tudíž zraky naše jako ke vzorům, na nich se vidí konsolidovanost projevující se vně v jednotnosti a centralisaci veřejné správy, a — v domnění, že tato jednotnost a centralisace veřejné správy jest příčinou jich konsolidovanosti — se pochopitelně volá i u nás po další centralisaci a jednotnosti státní správy, na úkor samosprávy, zejména zemské. Prokážeme, že předpoklad tohoto závěru jest chybný, totiž že není konsolidovanost důsledkem centralisace správy, nýbrž naopak, že vnitřní konsolidovanost teprve umožňuje tuto centralisaci a jest jejím přirozeným důsledkem.

Sociálně se jeví stát jako jednotné společenské těleso, v němž jsou sice zastoupeny různé sociální vrstvy (zemědělci, živnostníci, velkopodnikatelé průmysloví, dělníci), avšak tyto jsou nejen místně prostoupeny, nýbrž též sečlánkovány tak, že jedna bez druhé jest společenským torsem, že jedna bez druhé nemá vlastně existence, že jedna druhé naléhavě potřebuje. Boj, který se mezi nimi odehrává, není boj o rozluku, nýbrž boj o přičlenění, tedy o obsah pracovní smlouvy, jíž se přičleňuje děl-

nictvo k podnikateli, boj o ceny kupní, jimiž se přičleňují podnikatelé ke konsumentstvu atd. Teprve všechny dohromady tvoří společenské těleso schopné života a existence, schopné života státního. Stát pak tvoří svým formalismem právním a správním vnější rámec pro tuto sociální výplň. Stát, jenž tedy má uvnitř co činiti pouze s takovými vrstvami, může býti zmítán sociálními rozbroji, jež se mohou dotýkati i jeho formy (politické, hospodářsko-právního řádu), ale nikoli jeho jednotnosti; všechny tyto vnitřní zápasy mohou směřovati k přerodu, ale nikdy k rozkladu jednotnosti státní moci. Poslední století vedlo k obsáhlé diferenciaci společenského celku v protichůdné třídy společenské, ale současně k postupné centralisaci a krystalisaci státní moci, jež zvolna soustředila ve svých rukou moc dříve rozloženou na zájmové a územní svazky (cechy, města a pod.). S postupným rozkladem společenského tělesa na vrstvy a třídy roste totiž zájem na upevnění jednotnosti celku a tudíž i na upevnění státního rámce, jenž tuto soudržnost zevně obstarává. Sociální diferenciace nevede tedy k rozkladu státu; naopak vyvolává zájem na konsolidaci společenského celku a důsledkem vede pak i k centralisaci státní správy. Rozkladem společenského tělesa na sociální třídy roste jich vzájemná závislost a vzájemná potřeba a tím i soudržnost celku. V době neobchodového hospodářství naturálního, kdy každé hospodářství vedlo svůj isolovaný život, nebyla soudržnost celku tak značná, jako jí jest dnes při dělbě práce a směně, jež je kořenem sociální diferenciace. Centralisace státní správy jest tedy jen důsledkem a vnějším výrazem vnitřní konsolidace společenského tělesa, které ji musí předcházeti a umožňovati. Avšak mylno jest považovati tento vnější výraz a důsledek konsolidace vnitřní za její předpoklad a příčinu. Centralisace správy státní nedovedla by tedy uskutečniti vnitřní konsolidace, leda opět vně a násilím; kryla by snad na venek nekonsolidovanost, avšak současně by ji vnitřně (psychicky) jen prohlubovala. A to přece nemůže býti cílem. Jest tedy osudným omylem zaměňovati vnitřní konsolidovanost státního tělesa společenského s centralisací státní správy. A jakkoli si všichni musíme přáti vnitřní konsolidovanosti našeho státního sociálního celku, nesmíme se klamati v tom, že centralismus státní správy jest prostředkem k tomu cíli, nýbrž musíme předem uvážiti poměry, které zaviňují snad nedostatečnou míru vnitřní konsolidovanosti, a odtud vycházejíce hledati řešení.

Ve státě, v němž obývá více národů jako v Rakousku, přistupuje k sociálnímu rozvrstvení, jaké jest i ve státech národnostně

jednolitých, rozvrstvení další, národnostní, o němž dlužno zkoumati, jak dalece působí rozkladně či tmelově na společenské těleso státní. I národ tvoří společenské uzavřené těleso, které jest vně vyhraněno jazykem a vnitřně stmeleno národnostní kulturou; každý člen tohoto tělesa jest přičlánkován k národnostnímu celku národním vědomím, vědomím národní příslušnosti. To však dlužno zvláště zdůrazniti, že jazyk nijak nevyčerpává obsah národnosti, takže jazyková otázka a národnostní otázka není totožná; národnostní problém není jazykovou otázkou nijak vyčerpán. Jazyk by též o sobě nebyl s to, aby stmelil lidi mluvící stejným jazykem v uzavřené společenské těleso. K formě jazyka přistupuje teprve národnostní kulturní obsah. Pro tento kulturní obsah vykonává jazyk též svou funkci; vždyť řeč znamená fiksování pojmů, jednotek to našeho myšlení, kteryžto formalismus není pro směr myšlení, jeho jemnost atd. lhostejný; řeč svým rytmem představuje jen jeden z momentů, který určuje ráz národní hudby atd. Avšak vedle jazyka jest zde ještě mnoho jiných činitelů, které vyhraňují národní povahu a kulturu. Národnost stává se prostředím pro výchovu svých příslušníků. Proto též není u individua jazyk kriteriem jeho příslušnosti k národnímu celku, nýbrž jeho vědomí příslušnosti. Každý příslušník národa má tudíž dvojí, podstatně odlišný zájem: zájem na vlastním národnostním prospěchu, nárok na podíl na kulturních statcích národa, zájem to individuální, ale mimo to též zájem na tom, aby onen společenský celek, národ, v jehož lůně se kulturní statky tvoří, byl kvantitně co nejsilnější a kvalitně co nejlepší, sociální zájem národní. Nechce žíti jen jednotlivec svůj národní život, nýbrž i národ jako společenský celek. Řešení otázky národnostní vyžaduje uspokojení obou těchto zájmů; pojištěním individuálních práv národnostních nebyla by tudíž nijak ještě pojištěna národnost sama; pojistiti tato práva individuální a rozložiti život národního celku byl by počátek konce každé národnosti a jen metodou, jak ulehčiti individuu povlovnou ztrátu jeho národnosti. Národní společenské těleso chce tedy každým způsobem žíti svůj sociální život, udržovati soudržnost svých článků a tím svou kvantitní velikost a pečovati o kvalitní povznesení všech svých vrstev a jich harmonickou strukturu. Vždyť národ jako celek jest jen tenkráte kulturního života schopen, je-li jeho těleso též harmonicky vybudováno. Národ dělníků by nebyl národního sociálního života schopen; byl by jen sociálním torsem, jež by se nemohlo odpoutati a osamostatniti od

cizího národa, k němuž by byl sociálně přičleněn. Potřebuje-li tudíž národ harmonického vybudování všech svých vrstev a tříd, jest pochopitelno, že musí též pečovati o toto harmonické vybudování svého sociálního celku, tedy na př. vypěstění průmyslu a pod. Všestranné národní kultury jest národ schopen pouze při úplné sociální struktuře.

Avšak tato péče o sociální těleso národní jest působnost, kterou v nové době přijal stát mezi své úkoly. Přestal býti státem čistě právním, jenž se omezoval jen na ochranu individuálních práv soukromých, vlastnictví a smluv, a stal se státem právním a kulturním tím, že převzal positivní péči o kulturu, hmotný blahobyt, kvalitu a sociální strukturu státního společenského celku. I tato péče odívá se v regulativní formu práva, ale má zcela jinou povahu nežli formální ochrana individuálních práv, soukromého vlastnictví a smluv. Funkce ona jest negativní, tato positivní. Péče o národní těleso sociální kryje se tedy s touto positivní funkcí státu.

Představme si tedy stát, v němž obývá více národů. Národnostní rozvrstvení bude míti zcela jiné účinky na poměr ke státu, než tomu bylo u rozvrstvení na sociální třídy. Jednotlivé národy tvořící úplná společenská tělesa budou tedy ovládány snahou po samostatné péči o své národní těleso, a budou se tedy snažiti vykonávati pro sebe onu positivní funkci státní a decentralisovati tudíž tuto stránku správy státní, nemajíce naproti tomu přímého zájmu na decentralisaci oné stránky negativní (ochrany individuálních práv). Tato decentralisační snaha jeví se stanovisku jednotlivých národů oproti státu jako snaha po národnostní autonomii. Nemluví se o národnostní autonomii tam, kde činí národ svůj samostatný suverení stát, nýbrž jen tam, kde jeden suverení stát zahrnuje více národů. Podmínkou uskutečnění takové národnostní autonomie jest ovšem, jak praveno, že národ není sociálním torsem, nýbrž úplným sociálním tělesem této autonomie schopným. Ale za této podmínky bude zde vždy taková snaha jako vyvrcholení národního snažení. Jen snad tam, kde národnost ve státě má své jádro a svůj kmen mimo hranice a tyje tudíž z kulturního života hlavního kmene a nemusí se pro nedostatek vlastní autonomie doma starati o budoucnost své národní kultury, nevznikne a nepocítí se potřeba této sociální autonomie národní a vystačí se s ochranou individuálních práv národnostních

(Švýcary). Ale tam, kde má národ uvnitř státu své jádro a svůj kmen, tam bude nutně vyhledávati záruku své budoucnosti v národní autonomii.

Zájem ten nepociťuje arci ona z více národností ve státě, která má v něm dominující postavení a může býti proti decentralisaci a pro centralisaci moci státní, avšak nikoli snad v zájmu konsolidovanosti státu, nýbrž v zájmu vlastním, poněvadž prakticky má v rukou vlastní sebeurčení a kromě toho i otěže národu jiných. V zájmu státu už proto ne, poněvadž, jak bude ještě dovozeno, by se tím prostě konsolidovanosti státní nedosáhlo. Požadavek národní autonomie jest tudíž požadavkem minority ve státě, v zemi, v obci. Tak se může státi, že ti, kdož jsou proti decentralisaci moci státní, jsou pro decentralisaci moci zemské a naopak. Snaha po expansi jest tedy v pravdě největší překážkou uskutečnění národnostní autonomie, anebo alespoň naděje na expansi živená buď skutečnou mocí politickou, hospodářskou, vyšší plodností nebo nadějí na uskutečnění historických práv atd.

Obsah této autonomie národnostní není tedy jen pojištěním jazykových práv v celém veřejném životě, nýbrž vztahuje se i na celou positivní péči státní o společenské těleso.[1] Formální rovnoprávností všech národů obývajících na státním neb zemském teritoriu v úřadě a ve škole by tedy nebyla rozřešena otázka národnostní. § 19. státních našich základních zákonů není tudíž, jak se často za to má, dostatečným právním řešením národnostních problémů, poněvadž ustanovení dotyčné pojišťuje jen individuální práva národnostní, avšak nikoli zájmů národů jako společenských celků. Jestliže pak právě od minorit ve státě byl tento paragraf uplatňován, to bylo jednak proto, poněvadž ani tyto individuální zájmy národnostní nebyly po smyslu jeho uspokojovány, jednak proto, že snaha po expansi a vzpomínka na dřívější moc čelí upřímnému a důslednému provedení národní autonomie.

Obsah národní autonomie není též vyčerpán péčí o kulturu v užším smyslu, to jest školstvím. Pravda jest obsah národnostní kulturním, ale nikoli jen kulturně školským. Kultura v širším smyslu zahrnuje na př. i kulturu hospodářskou a p. Školství arci jest jedním z nejcennějších nástrojů národní kultury, ale není vším. Školství, jehož působnost jest vyhraněna jazykem, náleží ovšem

[1] Jest tedy obsah našeho pojmu národnostní autonomie podstatně širší, nežli se mu u nás rozumí, mluví-li se o národní autonomii v rámci zemí. Musíme se tedy proti záměně těchto pojmů předem ohraditi.

každým způsobem do výlučné kompetence autonomie národní až do nejvyšších stupňů, kdežto při jiných odvětvích péče o národní celek, která v zásadě náleží do kompetence národní autonomie, bude namnoze možno uvažovati o společné správě s jinými národy. Tak potřebuje na př. jednotlivý národ v ochranném clu prostředku k vypěstění svého průmyslu, jak bylo patrno třeba u nás na heslu »Svůj k svému«, které mělo míti pro český průmysl stejnou funkci jako ochranné clo nebo prohibice dovozu v samostatném celním území. Ale na druhé straně lze se vzdáti celní samostatnosti, poněvadž prospěch plynoucí ze splynutí více území v jednotu celní při uzavírání smlouvy na venek může býti značnější nežli výhoda vlastního celního území. Totéž platí o branné moci, poněvadž jest nepotřebitelná mezi národy téhož státu a na venek záleží na její jednotnosti atd.

Uskutečnění národnostní autonomie naráží však při našich poměrech národnostní promíšenosti na další překážku. Z kompetence národní autonomie vyplývá — kromě toho, že jí jest schopen národ sociální svou strukturou úplný — též to, že jí jest schopen národ, obývající kompaktně na určitém teritoriu. Zákony, které by činily výplň národní autonomie, vztahují se sice všechny na lidi, jichž jednání regulují, ale jen zcela výjimečně dají se odpoutati od určitého územního podkladu, na který se zákon vztahuje. Vyloučiti tuto souvislost mezi zákonem a teritoriem znamenalo by předem omeziti národnostní autonomii na velmi úzký obor působnosti. Národ potřebuje tedy národnostní autonomie na určitém teritoriu.

To však jest další obtíží, poněvadž národové počítající s další expansí spatřují v národnostním vymezení teritoria petrifikaci své državy, takže si přejí územního rozhraničení pouze národy, pokud se obávají vlastního ústupu. Dalo by se v souvislosti též namítati, že každé uzákonění národnostního teritoria se může brzo následkem osídlovacích proměn dostati do rozporu se skutečnými poměry. V poměrech mezinárodních nebylo by v té příčině žádné odpomoci, a netřeba dokládati, že se tyto rozpory v poměrech mezinárodních vyrovnávají válkou. V rámci téhož státu jest odpomoc snazší, poněvadž jest možno předem vyhraditi občasné revise území na základě výsledku sčítání obyvatelstva dle národnosti. Samozřejmě by nemohl býti předmětem takového sčítání obcovací jazyk, nýbrž příslušnost národnostní při náležité svobodě národnostního přiznání.

Mnohem obtížnější komplikace vnáší se do úpravy hranic tím, že už dnes žijí národové velmi promíchaně. Při úplné promíchanosti dvou národů, nebylo by prostě možno provésti jich národnostní plné autonomie, jež vyžaduje územního podkladu. V našich českých poměrech však nedostoupilo prostoupení národů obývajících v zemích sudetských ještě té míry, poněvadž Češi i Němci mají svá kompaktní území, ale kromě toho arci i v cizím území své menšiny. Každý národ chce chrániti svých menšin, nic z nich neztráceti, ba spíše míti v nich zárodek další územní expanse, ovšem v cizích menšinách spatřuje klín do vlastního území, do své državy, jež chce asimilovati. Každé územní rozhraničení národnostní musí míti v zápětí cizonárodní menšiny, které jsou kamenem úrazu, poněvadž nenalézá a nenalezne všeobecného souhlasu, aby byly vzájemně vykompensovány a obětovány.

Z této nesnáze vzešla myšlenka řešiti autonomii národnostní na t. zv. principu personality. Příslušnost k národnostnímu autonomnímu svazku nemá býti řešena určitým územím, pokud se týče bydlištěm na něm, nýbrž odpoutaně od území, pouze osobní příslušností, takže by ke svazku národnímu náležel každý jeho příslušník, a v téže zemi by vládly dva neb více svazku každý svým příslušníkům. Tak by ovšem — při svobodě přiznání (fase) — bylo možno úplně přesně dostati všechny příslušníky téhož národa pod jeden svazek, avšak za cenu, která jest vlastně negací národnostní autonomie. Neboť uvažme, jaká by mohla býti kompetence takového národního svazku, který by se neopíral o žádné jemu podřízené teritorium. Působnost takového svazku vztahovati by se mohla pouze na vztahy mezi členy téhož svazku, takže veškeré vztahy, které nevyplývají bezprostředně z osobního příslušenství k národnímu celku, by byly z kompetence té vyloučeny. Péče o mládež jest na př. zajisté jedním velmi důležitým článkem národnostní politiky, jejíž řešení náleží oněm svazkům, které nesou za ni sociální spoluzodpovědnost, tedy obcím atd. V rámci národnostní autonomie na personálním principu utvořené by připadla národnímu svazku (je-li obec cizojazyčná), aniž by bylo možno obec přiměti nuceným způsobem k součinnosti. Tedy buď by bylo nutno rozvázati přirozené svazky sociální zodpovědnosti anebo vyloučiti otázku tu z kompetence národní autonomie.

Jelikož dále národnostní autonomie by měla za rub i národní svézodpovědnost, totiž finanční, bylo by nutno personálním principem vyřešiti i příslušnost poplatní, což

jest nemožno. Především proto, poněvadž s hlediska státu, přesněji jeho úkolů, při bohatství vznikajícím kooperací nelze mluviti jen o zásluze toho, kdo daň odvádí, nýbrž též toho, kdo bohatství tvoří, pokud se týče břímě daňové nese. Není pivovar poplatníkem, nýbrž konsumenti, není domácí pán nositelem daně domovní, nýbrž nájemníci; nejinak se to má při dani rentové přesunuté na dlužníky atd. Že se právě v rámci obce, okresu, země a státu neměří při úkolech těchto svazků dle poplatnosti jednotlivých poplatníků, nýbrž zásady: »Dávej, jak můžeš, a beř, jak potřebuješ«, má mimo jiné svůj hlubší kořen v tom, že se poplatnost jednotlivců jim nepřičítá plně za jich zásluhu. Jen proto se přidržují továrny nuceně k udržování škol atd. V tom záleží právě sociální spoluzodpovědnost jako základ pro plnění rozmanitých sociálních úkolů. Rozděliti poplatnost dle personálního principu by znamenalo r o z u z l i t i t y t o p ř i r o z e n é s v a z k y s p o l u z o d p o v ě d n o s t i s o c i á l n í. Důsledně by to znamenalo, že péče o sirotky dělnické národnosti jedné po dělnících velikých hutí národnosti druhé přináleží jinému svazku než tomu, jenž béře z hutí daň, nebo, jak praveno, by byla otázka ta vyloučena z národnostní autonomie, kamž pojmově patří. Neupírám, že zdůrazňuji tento moment proto, poněvadž častěji půjde o české dělníky než o české továrníky, avšak zásadní oprávněnost této námitky se nedá popříti. A v čem jiném by mohla národní autonomie vybudována na personálním principu záležeti, nežli v plnění jistých národních úkolů (školy) z vlastních prostředků zjednaných z daní rozlišených tímto personálním principem? Škoda početně slabších národů záležela by v tom, že by se každý rozmýšlel přihlásiti se k takové vzájemně podporující se společnosti, jež nemůže dle své kompetence nijak zaručiti sociální život národního tělesa, věděl-li by předem, že bude zde břímě poměrně vyšší nežli jinde. Individuální práva národnostní (jazyková) by kromě toho ani tento princip nemohl pojistiti, leda u úřadů národní autonomie, poněvadž i pojištění těchto práv žádá teritoriálního podkladu, kde mají platiti. Zamítám tedy princip personality jako podklad národnostní autonomie, avšak neupírám, že může míti svou funkci jinde, jak bude dovozeno.

Provedení uspokojivé národnostní autonomie jest tedy myslitelno pouze na základě t e r i t o r i á l n í m. Potřebuje-li národ k uskutečnění svých národnostních ideálů u r č i t é h o i m p e r i a, p o t ř e b u j e i t e r i t o r i a. Nemá-li ho a nemůže-li ho míti, není schopen samostatného národně sociálního života a není schopen ani

národnostní autonomie a může se domáhati pouze uskutečnění oněch individuálních národnostních práv (jazykových) u ústředního státu. Má-li je však, pak nebude rozřešena národnostní jeho otázka dříve, pokud nedostane národní autonomie na svém teritoriu.

Při tom arci zůstává otevřenou otázka menšin, které v rámci kompetence národní autonomie zůstávají obětovány většině, to jest odsouzeny jsou k tomu, že nebudou moci žíti svým samostatným sociálním životem. To však nemusí ještě znamenati, že nemohou žíti národním životem vůbec. Mohou žíti národním životem individuálním, ale ne sociálním. Nebudou se moci samostatně uplatniti ve svazcích, kde tvoří menšinu, ale nic tomu nepřekáží, aby — když není možno respektovati menšin jako celků — respektována byla práva každého jednotlivce na jeho národnost, tudíž jazykově (školy). Samozřejmě lze pak respektovati jen minority určité percentuální výše, při čemž rozhodne rozsah správního teritoria. Na př. při respektování 10%ních menšin jazykově uplatní se jazyk menšiny v obci při tomto procentu, ale též v okrese za téže podmínky a nejinak i ve vyšším svazku. Podkladem tohoto jazykového práva minority by mohl býti vhodně a konečně i musil býti princip personality (národnostní matriky). Pojištění těchto práv menšin by nemohlo ani býti ponecháno národní autonomii cizího národa, nýbrž by bylo věcí ústředního státu právě tak jako soudnictví nejvyšší v těchto otázkách. Menšiny by tím způsobem nebyly ztraceny pro svůj kmen, z něhož by kulturně tyly, a pokud by byla zavedena občasná revise teritoriálních hranic národnostních, měly by zvýšenou důležitost, ač si toho musíme býti vědomi, že pohyblivost hranic neodstraňuje národnostního zápasu.

Základem státu by takto byly autonomní národy, pokud se týče autonomní národní teritoria. Do jich kompetence by náleželo vše, co tvoří positivní sociální a kulturní péči, pokud by nebyly určité záležitosti vyhrazeny ústřednímu státu, jemuž by kromě toho náležela negativně právní funkce, jenž by byl representantem státní celistvosti na venek svou branno mocí, diplomacií atd. Jelikož by pak úkoly ústředního státu vzcházely ze zájmů jednotlivých národů jako celků, bylo by důsledno, aby i lidová representace ústředního státu vzcházela ne přímými volbami lidu, nýbrž zastoupením jednotlivých národů jako celku, tudíž nepřímo z národních parlamentů. Ústřednímu státu by náleželo zákonodárství upravující poměry mezi jeho národy, tudíž též

pojišťování individuálních národnostních jeho menšin. Této konstrukci by musila odpovídati i přiměřená soustava berní. Jelikož by jednotlivá národnostní teritoria netvořila vlastního celního území, byl by příjem ze cla a daně spotřební hlavním zdrojem úhrady ústředního státu, kdežto daně přímé by mohly tvořiti základ hospodaření autonomie národnostní.

Jak upraviti správu v rámci teritorií národních, do jaké míry by bylo vytvořiti k tomu cíli vedle obcí samosprávné okresy neb kraje, bylo by pak otázkou, při níž by pak už rozhodoval jen věcný a ne současně národnostní zájem, tedy tytéž už jen zřetele, které rozhodují o samosprávě ve státech národnostně jednolitých. Teprv tyto věcné zřetele oproštěné od zájmů národnostních je křižujících mohly by vésti k racionální správní reformě, kdežto dnes jest tomu právě naopak; než o tom ještě níže.

V ústředním státu tím ovšem ještě není rozřešena otázka národnostní, avšak její podstata by byla po splnění národnostní autonomie jiná nežli dnes. Záležitosti vyhrazené ústřednímu státu byly by pak spravovány věcně tak jako ve státě národnostně jednolitém. Tu by pak musilo přestati poukazování na poplatnost a nároky, aby ústředním státem bylo snad jednotlivým národům měřeno dle klíče poplatnosti. Ten, kdo žádá tento klíč ve státní správě, chce rozdělení, decentralisaci její; jest nedůsledno volati po centralisaci a chtíti současně klíče toho druhu. Zůstal by tedy obsah národnostního problému v ústředním státě omezen na otázku jazykovou v parlamentě a v úřadě. Důsledno by bylo provésti zde úplnou rovnoprávnost u všech státních orgánů v celém území státním pro všechny v něm žijící národy. Praktické provedení této zásady narazilo by ovšem na nepřekonatelné obtíže, a kromě toho není prakticky potřeba, aby na př. v Čechách u státních úřadů byla rovnoprávná polština s češtinou. Pro lokální úřady určitých správních teritorií stačí, uskutečňují-li rovnoprávnost oněch jazyků, jež jsou v dotyčném obvodu panující anebo jsou alespoň jako minority respektovány. Ústřední úřady však a zvláště ústřední parlament by musil rovnocenně respektovati všechny národy. Další zjednodušení by mohlo býti věcí jen dohody, zvláště pokud běží o interní styk mezi ústředními úřady, o vnitřní úřední řeč těchto úřadů atd. Ostří těchto otázek bylo by mnohem menší, kdyby byla uskutečněna uspokojující autonomie národnostní, poněvadž by šlo převážně už jen o otázky rázu formálního.

Úkolem této stati nebylo rýsovati snad nějaký národnostní program, nebo množiti návrhy na úpravu národnostní otázky v Rakousku, nýbrž ukázati spíše negativně, že pouhou tuhou centralisací státní správy nelze dosáhnouti žádoucí vnitřní konsolidace státní, poněvadž rozvrstvení národnostní pojmově tomu čelí.

Což nejsou naše politické dějiny posledních desetiletí výmluvným toho svědectvím? Centralismem dosáhlo se jen toho, že u národů nevládnoucích nastal slepý odpor proti každému i zdravému centralismu, který jest uskutečnitelný bez porušení zájmu národnostních a žádoucí v stejné míře, jako vykonává stát důležité funkce pro malé národy v něm sdružené; důsledkem centralismu zaměňován byl pojem centralismu s pojmem státu vůbec, takže správní centralismus, přivazující každé individuum ke státnímu celku nikoli prostřednictvím jeho národního tělesa, nýbrž bezprostředně, vyvolal psychickou odstředivost, tedy opak vnitřní konsolidace.

Vnitřní konsolidace lze dosáhnouti jen odstraněním kolise zájmů mezi národem a státem. Jednou metodou k odstranění této kolise jest arci naprosté potlačení zájmů národnostních odnárodněním; možná, že ti, kdož dnes tak nahlas volají po tuhém centralismu, potichu aspoň připouštějí toto řešení aneb si ho dokonce přejí. Pokud vychází toto přání od národnosti panující, jest zajisté pochopitelno, ale říci, že běží o zájem státu a zájmem tím se krýti, není upřímno. Toho si přece musí býti navrhovatelé vědomi, že násilím nelze založiti vnitřní konsolidovanosti, a že násilné potlačení přirozených národnostních zájmů by vyvolalo v milionech hořkost, která přece není semenem lásky. Zájem a přichylnost jest nejmohutnější páska státotvorná, které nedovede žádná moc trvale nahraditi, ale ani jí čeliti. S našeho stanoviska by tedy znamenalo podobné řešení uvrhnouti říši do nového staletého kvašení a neklidu, nemluvě ani o etické hodnotě podobných návrhu.

Odstranění zájmových kolisí mezi státem a národy lze dosáhnouti jen správným rozlišením těchto zájmů a rozdělením moci. Konsolidace nemůže záležeti v tuhém soustředění jednotlivců, nýbrž v tuhém sečlánkování národů jako celků. Stát uskutečňující zájmy národů jako celků jest stát chtěný všemi národy a jich příslušníky, neboť cesta jednotlivce ke státu vede přirozeně přes rodinu a přes národ. Jen tak jest možno, aby ti, kdo dnes instinktivně se stavěji

proti centralismu, nezaměňovali zájem na centralismu a zájem na státu, nýbrž, vidouce pojištěn svůj národnostní zájem, ocenili význam spolčení malých národů v jeden veliký ústřední stát, chtěli stát proto, že chtějí národ. A ten, kdo si přeje skutečné konsolidovanosti říše a nekryje za heslo této konsolidovanosti expansivní snahy vlastní národnosti, nemůže si přáti jiného.

Tím jest dán též zorný úhel pro kritiku různých návrhů na řešení otázky národnostní. Neběží u nás jen o reformu správy, běží v první řadě o rozřešení základního problému říše, o t á z k y n á r o d ů, a teprve v druhé řadě a v rámci národně reformovaného státu o r e f o r m u s p r á v y po stránce věcné. Ku podivu točí se aktuální zájem o samosprávu zemskou. Bylo by to přímo nepochopitelno, kdyby dotyčné hlasy nepocházely právě se strany německé a z těch zemí, kde jsou Němci v minoritě. Jest sice samozřejmo a bylo výše dovozeno, že postulát rozdělení národnostního a autonomie národnostní jest postulát minorit. Ale jest v tom veliká neupřímnost opět říci, že se má omeziti a decentralisovati zemská samospráva z důvodů věcných, když v pravdě běží o zájem národnostní; neupřímnost ta stává se nepochopitelnou, uvážíme-li, že by se musilo dopustiti, že jsou minority nejen v zemích, nýbrž i ve státě, a že by bylo na snadě použíti téhož receptu na řešení otázky tu i tam, jinými slovy, že by nebylo možno říci, že máme v říši jen otázku německou, jelikož jsou Němci v některých zemích v minoritě, a nedopustiti, že máme i otázky jiných národů v rámci státu.

Země nejsou ovšem v každém směru ideálem správním, jak co do kompetence, tak do svého správního obvodu, ale poněvadž alespoň ve správě zemské přicházejí jednotlivé národy ke slovu, jest pochopitelno, že na nich lpí, ať už se udávají pro jich zachování důvody historické či kterékoli jiné. Země v pravdě jsou zárodkem územní autonomie národnostní, pravím zárodkem, poněvadž k uskutečnění autonomie nevyhovuje jich kompetence, poněvadž dále na jedné straně neslučují v jedné zemi celých národů a na druhé straně v jedné zemi spojují i kompaktní území více národů. Proti reformě zemské správy bez zavedení národní autonomie budou tedy všechny národy kromě snad těch, které jsou minoritou nejen v říši, ale i v zemi, a samozřejmě kromě Němců, ale jen pokud jsou v zemích minoritami.

Vyloženě národnostní zájem vyvolal myšlenku decentralisovati zemskou samosprávu k r a j s k ý m z ř í z e n í m. Jest to hlavně postulát Němců v Čechách, tedy v zemi, kde jsou minoritou. Chtějí

býti minoritou, co možno, v málo záležitostech, ostatní se mají dostati svazkům, v nichž by vládli sobě. Věcných důvodů pro krajské zřízení jest pramálo. Snaha tato jest se stanoviska německého zcela pochopitelna, ale kde jest důslednost a spravedlivost? Na jedné straně se doporučuje s téže strany tuhá centralisace, prý v zájmu státu, a na druhé straně ještě větší decentralisace. Též v zájmu státním? V pravdě se doporučuje centralisace i decentralisace nikoli v zájmu státním, nýbrž jedině v zájmu národním. Centralisací i decentralisací má býti posunována prostě státní moc do ohnisek národního panství, beze zřetele k zájmu státnímu, neboť je-li centralisace zájmem státním, jak lze jedním dechem na druhé straně doporučovati decentralisaci? Nespravedlivý pak jest požadavek krajského zřízení potud, pokud uskutečňuje jednostranně jen kus zájmu německého na národnostní autonomii, aniž se tak činí i ve prospěch ostatních národů. Stejné postavení, jaké mají Němci vůči zemím, v nichž jsou v minoritě, mají ostatní národové vůči státu. Zájem státu nemůže se příčiti zájmu národů, arci též ne zájmu národa německého, ale ani zájmu ostatních národů. Krajským zřízením se otázka národnostní nerozřeší, nýbrž se vyhoví jednostranně pouze národnímu požadavku německému. V říši však není při dominujícím postavení Němců v ústředním státě na prvním místě národnostní otázka německá, nýbrž národnostní otázka jiných národů.

Bez důslednosti a spravedlnosti nebude v Rakousku rozřešena národnostní otázka. Rozřešení této otázky jest však hlavním problémem vnitřní konsolidace státu. Kdo si jí upřímně přeje, musí si přáti spravedlivého a důsledného rozřešení této otázky. Ne ten, kdo příliš hlasitě zdůrazňuje potřebu této konsolidace, ale současně panství svého národa klade nad zájem státu, pracuje upřímně a účinně pro tuto konsolidaci, nýbrž ten, kdo chce spravedlivost vůči všem národům, buduje pevný základ státní budovy. Nedozírnou hloubku mělo v tomto smyslu heslo Palackého: Silné Rakousko ze silných národů!

Leibnizovo životní dílo a kulturní význam.[1]

Napsal Frant. Drtina.

Dne 14. listopadu 1716 zemřel v Hannoveru Bohumír Vilém Leibniz, bibliotekář, archivář, dvorní historik. Vzdělané lidstvo vzpomíná v něm dnes s úctou a vděčností jednoho ze svých geniů. Od něho datuje se počátek vlastní filosofie německého národa. V žilách Leibnizových proudila slovanská krev (jméno se odvozuje z Lubenics, polského neb českého původu), díla svá psal většinou francouzsky a latinsky, německy velmi málo. Přes to byl uvědomělý Němec, vroucně miloval svůj národ a byl plin obav a starostí o zajištění jeho budoucnosti. Význam jeho však přesahoval úzké hranice vlastního národa. Vztahoval se k celému lidstvu, jež si představoval jako jednotný organický celek bez rozdílu států, národů, církví. Byl spolu státník i politik. Odvracel zrak od války a jejích hrůz, usiloval o sloučení lidstva v duchovní jednotu harmonicky učleněnou, v níž by byl zajištěn věčný mír, přinášející lidstvu blaho a požehnání. Leibniz byl podobně »muž touhy« jako náš Komenský. Snil o spojených státech evropských a jednotě lidského pokolení v míru a lásce.

Francouzský životopisec Leibnizův Jan Baruzi napsal:[2] »Leibniz v celém svém životě a mnohonásobném projevu byl ještě neznám r. 1900. To je fakt významný, ostatně nikoli ojedinělý v celých dějinách filosofie moderní.« Vskutku nad tímto faktem se člověk zamyslí. Literární pozůstalost Leibnizova je chována většinou ve dvorní knihovně hannoverské, z pokladů jejích spisy Leibnizovy postupně vydávali Raspe, Guhrauer, Erdmann, Foucher de Careil, Gerhardt. Literatura o Leibnizovi v různých jazycích, jak ji nalézáme na př. v Überwegově rukověti dějin filosofie, je vskutku

[1] Napsáno k 200leté památce smrti Leibnizovy († 14. listopadu 1716) a předneseno ve Filosofické Jednotě 14. listopadu 1916.

[2] Vydal knihy: Leibniz (1909) a Leibniz et l'organisation religieuse de la terre (1909)

ohromná, i v české literatuře o něm psali F. B. Květ, jenž srovnával jej s Komenským, J. Durdík (spis Leibnitz und Newton), Fr. Studnička, J. Pošík, K. Steinhauser, a přece znalec povolaný musí říci: ano, Leibniz není ještě dobře znám, nerozumíme mu náležitě, ačkoli pouhá dvě století nás dělí od smrti jeho, ačkoli význam jeho sahá do přítomnosti.

Proč právě rok 1900 vytkl Baruzi? Choval oprávněnou naději, že nastane obrat: Při prvním kongresu mezinárodní asociace akademií v Paříži r. 1901 dala pařížská Académie des sciences morales et politiques podnět k tomu, aby všechna díla Leibnizova byla kriticky vydána, a jednomyslným usnesením sjezdu byly vzpomenutá Académie des sciences morales et politiques, jakož i pařížská Académie des sciences a Královská pruská akademie věd v Berlíně pověřeny, aby se umluvily o plánu a objemu tohoto vydání. Počalo se pracovati, rostlo velkolepé dílo mezinárodní povahy, byl vypracován kritický katalog Leibnizových rukopisů, ve kterém i všechny spisy tištěné byly obsaženy, a jenž vykazoval úžasný souhrn 75.000 čísel. Zřetelem k ohromnosti podniku a velkosti nákladu měl katalog sám býti vydán jen v omezeném počtu výtisků autograficky rozmnožených a uložen v předních vědeckých knihovnách celého světa.

R. 1908 vyšel v Berlíně první jeho svazek, obsahující 1162 čísel, pod titulem: »Kritischer Katalog der Leibniz-handschriften. Zur Vorbereitung der interakademischen Ausgabe unternommen von der Académie des sciences in Paris, der Académie des sciences morales et politiques in Paris und der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin.« Jsou v něm Leibnizovy publikace z let 1646 až 1672. Redaktoři jsou Němci Ritter, Kabitz a Francouz Rivaud. Světová válka způsobila odklad velkolepého díla.[1]

Úměrný ohromnosti Leibnizovy literární pozůstalosti jest obsah životního díla tohoto velikého muže, jenž jako polyhistor a encyklopedista bývá srovnáván s Aristotelem, a jehož celé přemýšlení a životní usilování je proniknuto duchem platonského idealismu a optimismu. Leibniz byl právník, filosof, teolog, psycholog, logik, moralista, matematik, fysik, filolog, byl diplomat, politik, publicista, děje-

[1] Rozsáhlost působení Leibnizova můžeme posouditi také z toho fakta, že v knihovně hannoverské čítá se 15.000 čísel korespondence, kterou měl s 1000 lidí své doby.

písec, bibliotekář. Všestrannost jeho je podivuhodná. Druhou část svého života žije v Hannoveru. Tam zabývají ducha jeho i otázky souvislé se správou státní; píše o hornictví, geologii, národním hospodářství, mincovnictví. Myšlení i konání jeho při mnohostrannosti své se přirozeně rozptylovalo, krásné jeho myšlenky a dalekosáhlé plány posvěcené lepší budoucnosti lidstva narážely na tvrdý odpor nepoddajné skutečnosti, ale všechny byly proniknuty jeho velikým duchem a nepozbyly ani dnes platnosti a významu, jsou nám i dnes úkolem ušlechtilé snahy a požehnané práce.

* * *

Leibniz žije v době úpadku, jenž následoval po třicetileté válce, v době pokoření Německa rozdrobeného v množství států a státečku, kdy pokleslo a samu sobě se odcizilo velké hnutí náboženské a národní, jež označujeme jménem r e f o r m a c e. Po válce třicetileté v Německu podobně jako u nás byla celá řada dříve bohatých měst pobořena, zchudla a zpustla, pozbyla směrodatného významu osvětového, přestala býti střediskem čilého kulturního života. Školy a university byly v hrozném úpadku, staly se místy šablony a nepořádku — kulturní pokrok kráčel mimo ně. Uplatňovalo se neblahé heslo »cuius regio, eius religio«, neomezený vladař zeměpán byl skutečným pánem svých poddaných, vládl nad jich životy, majetkem, svobodou i svědomím.

Ve veřejnosti a literatuře neozývá se jazyk německý. Veškerý vznešený, literární, umělecký, politický svět užívá francštiny, když i latina z valné části přestává býti jazykem obcovacím a literárním tehdejším osvícencům. Úpadek německé kultury, jehož si Leibniz byl plně vědom a jenž jej skličoval, možno posouditi dnes zcela objektivně. Leibniz žil dlouho v Paříži i Londýně, viděl tamější ruch, čilý život vědecký, umělecký, literární, poznal na vlastní oči povahu osvícenství anglického i francouzského. Jeden zjev jest, myslím, zvláště charakteristický: angličtí spisovatelé 17. století (Shakespeare, Milton, Bacon, Hobbes, Locke) náležejí plně naší přítomnosti, znova se tisknou, čtou, studují, vykládají, podobně ve Francii Descartes, Pascal, Montaigne, Racine, Corneille, Molière jsou ještě dnes autoři živí, oblíbení, čítaní s porozuměním a plnou účastí. Německá literatura tehdejší doby nepodává nám zjevů podobných — přítomnosti náleží nejvýš Luther z doby dřívější svým významem náboženským a mravním, ostatní klasikové němečtí jsou z doby pozdější, hlavně teprve z druhé poloviny XVIII. století. Kdo

dnes mezi Němci čte a chápe Klopstockovu Messiadu? Chci tím říci: Co před vlastním zlatým věkem literatury německé, charakterisovaným jmény Schiller, Göthe, Lessing, Herder, bylo psáno, nemá dnes bezprostředního, živého, svěžího významu pro ostatní život německý, je přítomnosti cizí, má význam historický, zajímá dnes hlavně literárního historika. Na druhé straně Leibniz má význam nejen pro XVII. století, ale ačkoli tak velmi málo německy psal, má význam veliký pro dnešní německou literaturu i kulturu.[1] Proto správně se o něm vyjádřil Eucken: »Leibniz vytvořil myšlenkový svět a životní názor, jež činily předpoklad, ba základ tvoření našich velikých myslitelů a básníků doby osvícenské.«

* * *

Chci vzpomenouti dnes osudů životních a podati obraz povahy, životního působení, filosofie a kulturního významu Leibnizova. Leibniz narodil se 3. července 1646 v Lipsku. Otec jeho byl právník a přednášel na právnické fakultě morální filosofii. Zemřel již r. 1652, kdy synovi bylo teprve 6 let; péče o něj byla zůstavena matce tehdy teprve 31leté. Rodina byla zámožná, Leibniz požíval výchovy nad jiné pečlivé. Neobyčejné nadání hochovo záhy se projevovalo. Sám nám duševní svůj vývoj líčí těmito slovy: »Ještě jako dítě poznal jsem Aristotela, ba ani scholastikové mne neodstrašili, čehož ani dnes ještě nelituji. Na to jsem četl Platona a Plotina s uspokojením, abych pomlčel o jiných starých spisovatelích, k nimž jsem teprve později šel na radu. Když jsem se osvobodil od triviální filosofie, připadl jsem na moderní spisovatele, a vzpomínám si ještě, jak jsem ve věku patnácti let v jednom lesíku u Lipska, t. zv. Rosen-

[1] Uvádím jako ukázku Leibnizovy němčiny místo z jeho spisu »Bedenken, welchergestalt securitas publica interna und externa und status praesens im Reiche auf festen Fuss zu stellen«, kde odsuzuje slepé napodobení francštiny a francouzské mody: »Durch solches Mittel werden die Höfe und vornehme Familien eingenommen, Andere, die auch etwas sein oder werden wollen, zu französischer Sprache, Reisen, Trachten necessitiert, überdies aber die stets währenden Correspondenzen in Deutschland justifiziert, die Einmischung in die consilia mit dem Schein der Vorsorge bemäntelt . . . und mit einem Worte Alles zu französischem Zweck disponiert.« — Leibniz, jenž takto psal němčinou valně pofrancouzštělou, na druhé straně vyjadřuje ve stati latinské »De stilo philosophico« v č. 13. přesvědčení, »že němčina mezi všemi evropskými jazyky je pro filosofii nejzpůsobilejší. Mají-li býti vyjádřeny skutečné a věcné myšlenky, je němčina mezi žijícími řečmi nejbohatší a nejdokonalejší. Je však nejneobratnější, jde-li o to vyjádřiti něco prázdného, co nemá žádného obsahu.«

thalu, se procházel a uvažoval o tom, mám-li podržeti »formy substanciální«. Konečně mechanismus dobyl si u mne vítězství.«

Leibniz vstoupil na universitu v 15. roce r. 1661, a byl mu tam hlavním učitelem Jakob Thomasius, otec známého osvíceného filosofa Christiana Thomasia, výborný znalec řecké filosofie. Vedle studia filosofie starověké oblíbil si tam již nejvíce filosofii Descartovu. S mladistvým zápalem napsal již r. 1663 na universitě úvahu: »De principio individui«, v níž dovozuje, že toliko konkretní, individuální jsoucna existují, pojmy však všeobecné (universalia) že jsou pomysly, výtvory našeho rozumu. Tu je patrný první počátek Leibnizovy nauky o monadách. V letním semestru 1663 odešel do Jeny a studoval tam matematiku u Erharda Weigela i práva. Otázka reformy studia právnického velice jej zajímala. V práci »De arte combinatoria« z r. 1666 snažil se uvésti v přemýšlení filosofické přesnost a určitost matematickou. Z Jeny vrátil se do Lipska, ale zde nacházel mnoho žárlivosti a závisti. Nebyl ani připuštěn k doktorátu právnickému, ježto prý byli kompetenti starší, a tak uchýlil se do Altdorfu, kde dosáhl r. 1666 hodnosti doktora práv disertací »de casibus perplexis«, v níž dovozoval, že v případech právních, kde positivní zákony neposkytují jasnosti a určitosti, při rozhodování jest třeba se spravovati právem přirozeným. V Altdorfě byla mu nabízena stolice profesorská, ale Leibniz chtěl se dále vzdělávati a zejména usiloval o to, aby nalezl styk se středisky tehdejšího vědeckého světa v Anglii a Francii. Bacon a Descartes stejně jej vábili, ale myšlení jejich chtěl doplniti větší soustavností, přesností, přehledností, průkazností matematickou. Již tehdy jevila se všestrannost ducha Leibnizova. Nejen filosofie, nýbrž zvláště matematika, politika, národní hospodářství, historie jej poutaly. Nějaký čas žil v Norimberce, městě bohatém, které nebylo mnoho zasaženo neblahými následky 30leté války, kde existovalo bratrství růžového kříže (Fraternitas roseae crucis), mezinárodní sdružení alchymistů celého světa tehdejší doby. Hlásili se k němu četní mužové z kruhů šlechty, duchovenstva i učeného světa. V něm prý uchovávalo se pravé tajemství kamene mudrců, alkahestu a životního elixiru t. j. universální látky (menstruum universale) vše rozpouštějící. Leibniz odhalil později světu všechny pošetilosti tohoto usilování, ale s prospěchem mu bylo, že zde zároveň do základů chemie byl uveden. Roku 1667 nastala známost, která měla rozhodující vliv na další jeho život. Seznámil se zde s baronem Janem

Christianem z Boyneburgu, jenž byl sekretářem kurfiřta říšského, kancléře mohučského, Jana Filipa ze Schönbornů, muže zvláště v tehdejším životě politickém velmi významného. Jako syn venkovského malého šlechtice rychle postupoval v kariéře duchovní, stal se brzo kanovníkem, pak knížetem-biskupem ve Würzburku a pět let na to (1647) ve věku 42 let kurfiřtem mohučským. Byl velmi snášelivý, pokrokového smýšlení (na svém panství zakázal pálení čarodějnic), byl zakladatelem a hlavou Rheinbundu, jenž měl docilovati rovnováhy mezi Francií a zeměmi rakouskými, mezi Burbony a Habsburky.

Boyneburg, znalý světa, cestovatel, byl v jeho službách od r. 1652. Prostřednictvím jeho věnoval Leibniz kurfiřtu Schönbornovi r. 1666 svůj spis »Methodus nova discendae docendaeque Juris prudentiae«. Leibniz byl přijat ve službu tohoto duchovního hodnostáře, žil pak ve Frankfurtě při dvoře arcibiskupském až do r. 1672, věnuje se hlavně studiím právnickým a jsa publicisticky a diplomaticky velmi činný. Zde v příznivém ovzduší pojal mnohé své politické plány. Pozornost jeho poutala zvláště volba krále polského, když král Jan Kazimír r. 1669 se trůnu vzdal, a zejména vzrůst moci francouzské pod absolutistickou vládou Ludvíka XIV. Bystrým zrakem postihl rychle nebezpečí, jež hrozilo Německu nesjednocenému a rozdrobenému i od východu (Ruska a Turecka) i od západu, od mohutného soupeře Francie, proti němuž trialiance Anglie, Holandska a Švédska ukázala se býti slabou. Šlo o to, zajistiti evropský mír, »securitas publica«. Leibniz napsal tu zajímavá memoranda politická, o nichž zvláště promluvím.

Boyneburg byl poslán do Paříže za diplomatickým účelem a Leibniz byl mu přidělen, aby měl na starosti vychování jeho syna — byl však Boyneburgovi spolu diplomatickým pomocníkem. Leibnizovo poslání diplomatické ve Francii ztroskotalo — ale pobyt jeho v Paříži od r. 1672—76 byl mu nad jiné prospěšný. Byla to doba rozkvětu, zlatý věk literatury francouzské. Corneille, Racine, Molière ozývali se v divadle, »esprit cartésien« pronikal tehdejší společností, a principy Descartovy filosofie byly předmětem úvah a diskusí pařížských salonů.

(Pokračování.)

M. J. Lermontov.

Úvod do jeho vlastního životopisu — do jeho básní.

Napsal Fr. Táborský.

V boji Malcolma, syna skotského krále Duncana, s Macbethem, hrdinou tragedie Shakespearovy, »pomníku anglického genia«, stál při svém králi také skotský velmož Lermont, začež byl r. 1061, po korunovaci Malcolmově, odměněn statky. Jeho jméno nosil také legendární bard XIII. století, Thomas of Erceldoune, opěvovaný od Waltera Scotta v baladě »Thomas the Rymer«. Lidové podání vypravuje o něm, že byl unesen do říše vil, kde dostalo se mu daru věštího; po sedmi letech dovolily mu vrátit se, ale s podmínkou, že hned, jakmile pro něho přijdou, opustí zemi ... To jsou nejstarší známí předkové ruského básníka Lermontova.

Roku 1613 při obléhání pevnosti Bělé, tehdy polské, v nynější gubernii Smolenské, Rusové zajali také Jiřího Lermanta, prý »skotského Němce«, jenž rozhodl se pak zůstati v Rusku, v službě hosudarově, v níž mu ponecháno jeho šlechtictví. To jest nejstarší člen ruské větve rodu Lermontova. Jeden z jeho synů, Petr Jurjevič, později vojevoda Saranský, dal se pokřtít na »pravoslavnou křesťanskou víru«. Jeho synové odvolávají se ve svém rodokmeni na svého předka skotského, onoho velmože, věrně oddaného Malcolmovi.

Z této ruské větve pocházel i Jurij Petrovič Lermantov, kapitán, jenž zanechav vojančiny, usadil se na svém statku Kroptovce v Tulské gubernii. Člověk dobrý a družný, ale lehkomyslný a prchlivý, velkoměstské elegance, ale na venkově trochu se zapomínající. V sousedství byl statek Arseněvových, kam často dojížděla Jelizaveta Alexějevna Arseněvová, majitelka dvou ještě velikých panství, z nichž zvláště Tarchany byly bohatým panským (poměščičím) statkem, nákladně zařízeným a vším možným opatřeným. Dojížděla tam s jedinou svou dcerou, Marií Michajlovnou, churavou a romanticky naladěnou. Jelizavetě Alexějevně nijak nelíbil se soused její, kapitán Lermantov, statkář v jejích očích méněcenný, ale zalíbil

se dceři. Konec konců byla z toho svatba, a s 2. na 3. den října 1814 (dle ruského kalendáře) narodil se mladým manželům v Moskvě syn, jemuž na památku dědečka, otce matčina, dali jméno Michal. Budoucí to básník Michal Jurjevič Lermontov.[1] Ani ne za plná tři léta churavá mladá matka zemřela — jen matná vzpomínka na její píseň zůstala v paměti básníkově, jak při ní on, hošík, plakal — a sirota hošík vyrůstal pod ochranou babiččinou, obklopen a zahrnován vším možným pohodlím, hýčkán a rozmazlován, ale vyrůstal v samotě. Nyní babička teprve nemohla se snésti se svým zetěm, a kapitán Lermantov odjel s nevolí do své Kroptovky. Vyhrožoval, že si vezme synka k sobě, čehož se babička ze všeho na světě lekala nejvíce.

Hošík postonával. Těžká nemoc držela ho dlouho v posteli; navždy mu pak zůstaly křivé nohy. Babička zajela s ním i do lázní na Kavkaz, a to několikrát — prvé to styky s Kavkazem, také jakýsi únos do říše vil, pro dar věští.

Jsa ještě dítkem, kroky bázlivými
jsem stoupal na hrdé ty skály rád...
tam vítr mává křídly svobodnými,
tam orli slétají se nocovat;
v snech toužných jsem tam na besedě dlíval
a srdcem vzdušný společník jich býval.[2]

»Modré hory kavkazské, ... oblaky odívaly jste mne; vy k nebi jste mne přiučovaly a já od té doby stále jen sním o vás a o nebi ...«[3] Byl neobyčejně vznětlivý. Již zde, na Kavkaze, pocítil prý, hoch desítiletý, »stesk lásky ohnivé« k devítiletému děvčátku, které s maminkou přicházelo k nim na návštěvu. »Neměl jsem tehdy ještě o ničem pojmu, ale přes to všecko byla to vášeň silná, byť dětská; byla to opravdová láska; od těch dob jsem tak již nemiloval. Smáli se mi a škádlili mne... A já potichoučku plakal....«[4] Jindy zas »vrhával se na babičku, když peskovala nevolníky, býval bez sebe, když vedli někoho potrestat, a na vykonavatele trestu sápal se s holí, s nožem — co mu do ruky padlo«.

K dorůstajícímu hochu babička vedle domácího lékaře vzala vychovatele Francouze, z nichž druhý byl zajatý důstojník Napoleonovy gardy, zbožňovatel velikého vojevůdce a císaře, a za společníky

[1] S počátku také on se podpisoval »Lermantov«, jako jeho předkové od r. 1613—1814; ale brzy toho zanechal a psal se pak již stále »Lermontov«.

[2] Věnování »Démona«. II.

[3] Akad vydání díl I. 105.

[4] Tamtéž 349 - 350.

vzala mu na stálo do domu bratrance jeho. Přijížděli též jiní hoši z příbuzenstva a blízké šlechty, přijížděly sestřenice a sousedky, a v Tarchanech bývalo veselo, bývaly hry, tance i divadelní představení. Babička byla ráda, že její Mišel se baví; ale sama chodila stále ve smutku, po černu. Nemohla zapomenout na dceru a lásku tu přenášela na vnuka.

Když mu bylo třináct let, přestěhovala se s ním do Moskvy, aby ho dala do šlechtického pensionátu universitního. Vedle domácího vychovatele Francouze přišel do domu i Rus, učitel latinského a ruského jazyka, a Angličan, od něhož mladý Lermontov poznal Byrona. Po roce byl přijat do řečeného pensionátu, jehož směr byl literaturní. Lermontov rázem tam vynikl nejhorlivějším dodáváním veršů do žákovských časopisů. V Moskvě babička měla mnoho příbuzných a známých, Vereščaginové, Bachmetevovi, Stolypinové a jiní byli mezi nimi — »synovcem 20.000 moskevských tetiček« mohl by prý se zváti, řekl o sobě Lermontov, a kolik teprve mladého světa! Bylo zábav různých, tanců, her; byly vycházky, kavalkády, pikniky. Lermontov se jich ohnivě účastnil a ohnivě obletoval své vrstevnice, které se leckdy i vysmívaly jeho předčasným náladám a projevům. Rád při těch příležitostech deklamovával Puškina, Lamartina a zvláště Byrona. Byl vášnivým čtenářem. V pensionátě přečtl vše, co bylo lepšího z literatury ruské i z cizích. V jeho knihovně byli vedle Byrona Shakespeare, Milton, Cooper, Scott; Le Sage, Voltaire, Rousseau, La Harpe, Beaumarchais, Chenier, Chateaubriand, Barbier, Balzac, G. Sandová, Hugo, A. de Vigny, A. de Musset; Lessing, Klopstock, Goethe, Schiller, později Heine; známi byli jemu i klasikové řečtí a římští. Ale nejvlivnějším zůstává Puškin a Byron. Francouzskou literaturu necenil tehdy příliš vysoko; v ruských lidových pohádkách je prý více poesie než ve veškeré francouzské slovesnosti.

Moskvu si zamiloval.

> Má Moskvo, Moskvo!... Rád tě mám jak syn,
> jak Rus — tak silně, plamenně a něžně!

Ale universita, do níž vstoupil šestnáctiletý, vyzývala ho k úsměškům. Se spolužáky na universitě nekamarádil; oni ho také neměli rádi, ale dodávali, že »duši měl dobrou« a že »cos nepochopitelného a tajemného vábilo k němu«. Za to každý úterek docházíval vybraně oděn do velkolepé tehdy moskevské šlechtické besedy, kde mladé krasavice obklopovaly ho, opatřeného vždy vtipnou mu-

nicí, veselou i zlou, kterou na vše strany střílel. V této společnosti bylo mu příjemněji než na universitě. Profesoři moskevští mu neimponovali. Jeho vlastní knihovna, nabitá vším současným, pověděla mu víc než oni. Řekl jim to do očí a oni »postarali se sřezat Lermontova při veřejných zkouškách«. Hodili ho, jak se říká, na rok. Ale hrdý mladý básník odvrátil se od nich a přešel do Petrohradu.

Básnická úroda z této periody moskevské (1828—1832): asi 300 lyrických básní, 15 poem (větších lyricko-epických básní), 3 dramata, jedna povídka — vše pod vlivem Puškina a Byrona. Ale už v nich »projevily se všecky charakterní rysy jeho Múzy: ranní pečet smutku, tíž života, touha po zapomnění, neplodná lítost, odbojný stesk, bouř tíživých pochyb, nejasné sny, horoucí láska k svobodě, hrdé nepřátelství s nebem, neklidný ohlas neznámých muk, tajné hoře zklamané lásky, nevěra v štěstí, msta sudbě i lidem, muky chtivé slávy, mračné předtuchy osudného konce«.[1] To vše u básníka 14 až 18letého. Není divu, když se mu sestřenice a vrstevnice leckdy vysmívaly. Mladí lidé, příliš náhle do výšky rostoucí, bývají s počátku směšni.

Do toho období padá i první pokus o »Démona«.

*

Petrohrad, kde místo na universitu vstoupil do školy gardových podpraporčíků a junkerů kavaleristů — s ním vstoupil tam, jako jeho stín, v touž dobu i Nikolaj Solomonovič Martynov, budoucí jeho ubijce — nenadchl Lermontova.

> Jsem nepřítelem Něvě, něvské mlze.
> Tam (svět mým svědkem, přísámbůh!)
> veselost škodna ruské kapse tuze
> a zaměstnání duchu ruskému.[2]

Zas mnoho příbuzných a známých. Návštěvy a zábavy, ale — »konec konců jsem uznal, že nejlepším mým příbuzným — jsem já sám,« píše z Petrohradu příteli Lopuchinovi. Bývaly i bujné, divoké zábavy junkerské, kdy i jemu byly »nutny smyslné požitky, štěstí dosažitelné, takové štěstí, které se kupuje zlatem, aby se dalo nosit v kapse jako v tabatěrce« — vylíčil to všecko v junkerských svých verších, skládaných pro kamarády vojenské školy (»Nemocnice«, »Petergofský svátek«, »Hulánka«, »Saša« a j.), při nichž, jak jinde bylo řečeno, namáčel péro do špinavého kalamáře a sám se pomazal

[1] Abramovič v V. díle akad. vydání, str. XXXI.
[2] II. 144.

— jiní se pomažou ještě víc, jen že to na sebe neřeknou, ale chytře jen kroutí očima; Lermontov pověděl na sebe všecko a tím se už přec jenom očišťoval — ale konec konců byly to jemu samému »nudné požitky . . .« »Já jen okusil všech rozkoší, a aniž jsem se jimi utěšil, zprotivily se mi,« píše v listě M. A. Lopuchinové.[1]

Bylo mu dvacet let, když zakončil školu vojenskou a jmenován byl kometem tělesné stráže husarského pluku v Carském Sele. Babička, všecka šťastna, bohatě vypravila svého miláčka: poslala mu darem trojku (kočár o třech koních), dva kočí, kuchaře a lokaje a každé tři měsíce dávala mu na přilepšenou částečku 2500 rublů, což však miláčkovi nedostačovalo, že občas ještě o mimořádné takové částečky žádal babičku, na př. »Prosím vás, pošlete mi 1580 rublů« — koupil totiž slavného koně a »cena není veliká«. Veselý život se ovšem ještě stupňoval: husarské večírky, hostiny, pitky, bujnosti a hlouposti. Hraběnka Rostopčinová píše o něm v té době, jaký on je »posměvač, kousavý, obratný. Čtveráctva, bujnosti, žerty všeho druhu staly se jeho oblíbeným zaměstnáním; při tom, jsa plný ducha, a to nejskvělejšího, bohatý, nezávislý, stal se duší společnosti mladých lidí vyššího kruhu; byl předzpěvovačem v besedách, zábavách, pitkách, slovem všeho toho, z čeho se život skládá v těchto dnech . . . Veselý mládenecký život nepřekážel mu docházeti i do rodin, kde bavil se tím, že pobláznoval ženy, aby je potom odhodil a zanechal v marném očekávání; jiná jeho zábava byla rozvádět partie, které se teprve zapřádaly, a k vůli tomu zahrával si na zamilovaného po několik dní . . . Nahodilo se mi slyšet přiznání několika jeho obětí a nemohla jsem se zdržeti smíchu, přímo do tváře, vidouc slzy svých družek, nemohla jsem se nesmát originálním a komickým rozuzlením, jež on dával svým zločinným, donjuanským skutkům . . .« Lermontov sám se z toho vyznává v listě M. A. Lopuchinové: »Ach, já se ucházívám a hned, jak se vyznám z lásky své, mluvím drzosti. To ještě mne trochu baví, třeba to není zcela nové, ale nebývá to často! . . . Myslíte, že mne za to vyhánějí? Ó, nikoliv! zcela naopak: ženy jsou už tak stvořeny. Jsem smělý stýkaje se s nimi. Nic mne nemate — ani hněv, ani něžnost; jsem vždycky pevný a prudký, ale srdce mé je chladno a dovede zatlouci toliko v případech výjimečných. Pravda, daleko jsem to dovedl! . . . A nemyslete, že je to chlubičství: jsem teď člověkem nejskromnějším a při tom vím, že tím nic nevyhraju ve vašich očích. Mluvím tak, protože toliko s vámi odhodlávám se býti upřímným: protože toliko

[1] IV. . . . v listě (francouzském) M. A. Lopuchinové.

vy jediná dovedete mne politovat, neponižujíc, ježto i bez toho já sám sebe ponižuji . . .«[1] Nejkřiklavějším dokladem k tomu všemu jest jeho dlouhý list, v němž své sestřenici A. M. Vereščaginové s neslýchanou upřímností vypravuje, jak rozvázal svůj román s Kateřinkou Alexandrovnou Šuškovovou — zrovna cynicky, k víře nepodobně, snad chorobně, používaje i anonymního listu. »Já ji zkompromitoval, jak bylo možno, nezkompromitovav sebe sama . . .«[2] Jakoby duše se zapomněla, zatoulala, zabloudila.

»Bezalabernaja epocha« — »nechutným obdobím« nazval Lev Tolstoj tuto dobu. A přece Lermontov v tu dobu nosil v srdci nejčistší a nejvroucnější lásku k Vareńce (Barunce) Alexandrovně Lopuchinové, lásku, která se lila do nejkrásnějších veršů, i když Vareńka Alexandrovna vdala se za jiného. Za ni napsal svou »Modlitbu poutníkovu«.

Já, Matko nebeská, s rozchvělou modlitbou
před tvojím obrazem, zářivou jasností,
ne za své spasení, ani ne před bitvou,
ani ne s vděčností nebo snad lítostí,

ne za svou vyprahlou vzývám tě duši modlou,
za duši poutníka ve světě sirého;
ale chci odevzdat dívku tak nevinnou
horoucí strážkyni světa tak chladného.

Obklopit štěstím rač štěstí jen důstojnou,
druhů jí vnímavých s duší dej lahodnou,
mladost dej přeskvělou, starobu pokojnou,
důvěry klidu dej ve hruď jí nezlobnou.

Lhůta až loučení jednou se dostaví,
ať v jitro hlomozné nebo v noc bezhlasnou,
kaž, anděl nejkrašší v dům onen slzavý
ať ticho sestoupí pro duši překrásnou.

Byly dvě bytosti v Lermontovu, dvě duše a zápasily spolu.

Bylo i básnické vinobraní z této petrohradské periody: »Hadži-Abrek«, »Bojarin Orša«, »Paní důchodňová«, román »Kněžna Ligovská«, dramata »Dva bratři« a »Maškaráda«, kterou několikrát přepracoval, vší mocí, ale marně domáhaje se dostat ji na scénu carské činohry, a několik lyrických básní.

Dráždilo však a roztrpčovalo Lermontova, že »velký svět« nechtěl ho přijmouti mezi sebe, svět vysoké aristokracie do svých pa-

[1] Akad. vydání díl IV., str. 321 (list psán francouzsky).
[2] Akad. vydání díl IV, str. 323 (list psán francouzsky).

lácu, kam mnozí jeho druhové docházeli a kde také velcí spisovatelé bývali hostmi: Puškin, Žukovskij, Gogol. Byl to sice v jeho očích »pyšný hloupý svět«, ale chtěl ho zmoci. Smrt Puškinova, tak nenadálá, dala k tomu příležitost. Lermontov byl v ty dni nemocen. Když mu druhové jeho donesli v strašný ten den, 28. ledna 1837, hroznou tu zprávu, »vylil srdečnou hořkost na papír« verši »Na smrt básníkovu«. Chtěl vyzvat ubijce na souboj. Když ho důvěrný přítel Stolypin krotil, Lermontov ho vyhnal. »Mais il est fou à lier!« — zakřičel Stolypin odcházeje. A když Lermontov uslyšel dále, jak hosudar ujal se velkodušně vdovy a sirot po Puškinu, ale jak naproti tomu ve vyšší společnosti někteří »nepřestávají zatemňovat památku zabitého a roztrušovat různé pověsti pro něho nevýhodné«, tehdy připsal k básni své šestnáct ostrých veršů, které poplašily onu vlivnou společnost, za to však nadšeně byly opisovány a šířeny od ostatního čtoucího obecenstva. A. I. Turgeněv donesl je a předčítal oslepłému básníku Kozlovu, Žukovskij prý je čtl následníkovi, který je úplně schválil, a sám hosudar vyslovil se o celé básni velmi pochvalně: »Verše jsou krásné a pravdivé; už za ně možno odpustit jemu všecka jeho bláznovstva.« Ale strana těch, kteří poznali sebe v tom »nadutém plemeni«, v těch »potomcích otců proslavených podlostí«, v tom »lačném davu, jenž se k trůnu ope stále«, v těch »katech volnosti a slávy, veducha«, v té »zhýralé chásce«, na niž čeká Boží soud a hrozný soudce, »nedostupný zvuku zlata«, — strana ta přemohla i cara. Vymohla, že Lermontov, jako živel podvratný a nebezpečný, za měsíc byl z trestu přeložen a vyslán ke vzdálenému pluku dragounskému na Kavkaz. Štěstí ještě, že na Kavkaz. Hodili štiku do rybníka.

(Dokončení.)

Problémy světové války.

I.

K nové knize Kjellénově.

Napsal dr. Břetislav Foustka.

(Pokračování.)

Tyto plány ovšem se ocitají v největším rozporu nejen s anglickými, ale i s ruskými snahami. Je-li Anglie interesována o konečný díl německého mostu, je Rusko interesováno o jeho střední část. Rusko nemůže Německu zapomenout, že vystoupilo jako záštita Cařihradu, když Francie a Anglie ustoupila. A Německo se zase nemůže smířit s takovou konkurencí, která ruší jeho velký plán. Stojíme zde před historickým sporem nejpřednějšího řádu.

Ale kdyby se Německu zdařilo skout levantské společenství státní a získat tak pro sebe volnost pohybu, zbývá ještě otázka kolonií a jejich soudržnosti s mateřskou zemí. Jsou tu některé přirozené vyhlídky?

Nehledě k námořnímu programu německému (o němž se tu Kjellén nezmiňuje), ozývají se v Německu hlasy, ukazující na možnost pozemního řešení, a sice v souvislosti právě s plánem Berlín—Bagdad, totiž pozemní cestou od Malé Asie směrem k Suezu a Egyptu. Při tom je ovšem předpoklad, že by při novém uspořádání egyptský Sudan byl pojat jako »jižní marka« pro nový státní svazek. To je na př. program, jaký navrhuje F. Köhler (Der neue Dreibund, 1915). Tím by se program Labe—Eufrat stal členem širšího programu: Labe—rovník. Tím by bylo dosaženo politické územní souvislosti mezi Evropou a Německem v Africe. Kdyby pak africká država byla doplněna získáním anglického a francouzského Konga a portugalské Angoly, byl by vytvořen komplex skutečně světové říše, neboť tato africká država by zaujímala rozsah ve velikosti Evropy, a k tomu by přistupovalo území spolkových spojenců v poloviční velikosti, celek to, jenž by obsahoval 200 milionů duší,

z nichž by polovina byla bezprostředně v německých rukou. Dohromady by to byla říše, jež by co do rozlohy byla o něco menší nežli nynější říše ruská, ale co do obyvatelstva trochu početnější.

Ovšem to jsou nejkrajnější hranice ryze geopolitického výhledu. Tento cíl se může zdát závratný, ale v základě je přece více defensivní nežli ofensivní. V snaze po zachování Turecka drží se jasného status quo proti Rusku. S hrotem proti Egyptu hledí znovuzřídit Anglii porušený poměr právní. Teprve v centru Afriky by se stal program německý útočným.

Že celý tento program není pouhý přelud fantasie, svědčí zvýšený nepokoj anglického tisku proti plánu: via Cařihrad—Suez—Egypt a urychlovaná stavba železnic s turecké strany směrem k Suezu.

Shrňme výsledky geopolitického zkoumání: Zeměpisné těžisko světové války leží v zemích tureckého sultána, v této skutečné »říši středu« mezi třemi světa díly. Tři velmoci prvého řádu hledají zde další možnosti vývojové, jimiž mají být rozluštěny jejich politické nutnosti: Německo svou volnost pohybu, Rusko své »teplé« moře, Anglie svou teritoriální souvislost v koloniálním světě. Mezi oběma posledními mohlo být dosaženo dohody na základě vyrovnání mezi Mezopotamií a Dardanelami. Mezi Německem a Anglií zdálo se také vyrovnání možným vzhledem ke směru a konečnému bodu bagdadské dráhy. Ale zůstaly dva nerozluštěné a nesmiřitelné body třecí: Suezský průplav mezi Anglií a Německem, a Dardanely mezi Německem a Ruskem. První protiva byla před válkou ještě vázána, druhá byla hned s počátku živá. Poněvadž Rusko tíhlo bezpodmínečně k Cařihradu a Německo se tomu bezpodmínečně protivilo, nebylo možno nadále zachovat již světový mír.

Tolik nás poučuje geopolitika o tom, z čeho se rodila světová válka. Bude pak věcí moralistů, aby posoudili, na které straně je vina.

II. Problémy etnologické.

1. *Problém národnostní.* 2. *Problémy rasové.*

Nejen geopolitika, ale i etnopolitika klade jisté základní požadavky na moderní stát. Prvým takovým požadavkem jest princip národnostní.

Ideální stát — praví Kjellén — musí být státem národním. A to na vnějšek, tak aby se národ přes své hranice nepřeléval

do států jiných, a dovnitř, tak aby žádní jiní národové přes své hranice se nepřelévali do něho.

V dané situaci pozorujme vzhledem k významu otázky národnostní dva hlavní tábory:

Na jedné straně se zásada národnostní pokládá za vůdčí motiv války a míru (Dover Wilson, Seton-Watson ve sborníku »War and Democracy«, Seignobos ve spise: »1815—1915«. Ve Švédsku Lindhagen. I v Rusku podobné hlasy). Podle tohoto názoru jeví se oficiální rozluštění politických problémů v uplatnění »práv národů«.

Na druhé straně naproti tomu se břitce zdůrazňuje přednost státu proti národu. »Státní svazek musí jít nad svazek národů« (Meinecke v Deutsche Erhebung 1914). Ba extrémní názor, jaký hlásá na př. Potthoff (Volk und Staat 1915), domnívá se spatřovat v této válce konec myšlenky národnostní a rasové jako sil státotvorných. Kde se nešlo v tomto směru tak daleko, předvídala se jako plod války syntesa mezi kosmopolitismem 18. století a nacionalismem 19. století v podobě nadnárodního státu s ohledem na národnosti v něm zahrnuté (tak Grabowsky v »Das Neue Deutschland« z 30. IX. 1914).

Kjellén není přívržencem extremního stanoviska ani v myšlence národnostní ani v myšlence státní, a hledá rovněž syntesu mezi oběma krajnostmi, a to na praktickém základě politickém. Historie ukazuje sice, že celý politický vývoj až do dneška pracoval o jednom velkém cíli: zevnější organisaci státu a vnitřní živou sounáležitost národa sloučit v osobnost. Všemi věky stát a národ se vzájemně hledali, až se konečně našli za naší doby v národním státě. »Národnost je podstatou moderního státu.«

Ale »na politické mapě nelze plout pouze plachtami národnosti«. Obrazy státních říší jsou spletité problémy, rovnice z více kvocientů. Mezi nimi na př. geopolitické nutnosti zvažují vždy etnopolitické: požadavek svobodného pohybu na moři na př. může pudit nějaký stát přes hranice jeho národnosti.

A dále: stát sám vykonává moc při vytváření národa, zvl. tam, kde na př. je materiál pro svou nevyhraněnost dosud tvárný, jako na př. vidíme na Torlocích makedonských, kteří sami nevědí, zdali jsou Srbové nebo Bulhaři. Vidíme teď také návrhy a pokusy o evakuaci pohraničních území na západě (Belgie) i na východě (Dix, Köhler, Rohrbach) s ideou: přemístěním obyvatelstva mo-

hou nastat přeměny v konstelaci národní. Národové jsou do jisté míry pružná tělesa.

Požadavek národnostního principu ve smyslu Kjellénově neznamená, že by národní stát byl posledním slovem dějin. Není nic v jeho podstatě, co by zakazovalo vyšší svazky, jen když by národní soužití bylo uchováno. Není tedy na př. nic nepřirozeného ve sloučení Maďarů ve státní formu pod žezlem habsburským. Zásadně by tedy nebylo námitky proti Grabowského »Monumentalstaat«, v němž by národové vedle sebe našli místo jako vážené osobnosti. Myšlenka, že dějiny jednou semknou státy k vyšším svazkům, není cizí: »je to jediná cesta k universálnímu státu, v nějž všichni doufáme, až se naplní doba«.

Ale »až do hloubi je urážena zásada národnostní,« míní Kjellén, když »jeden národ je rozkouskován do více států, takže podstatné části jeho musí trávit život bez vlastní státní formy«. Tu se těžisko problému přesunuje s otázky po svobodě národů na otázku po jednotě národů. Zde nejdříve běží o semknutí, absolutní svoboda nebo svrchovanost je teprve v druhé řadě. Nežli se dosáhne této, musí se národ vykázat něčím více nežli pouhou svou existencí. K suverenitě národa je — ve jménu pořádku — zapotřebí uznání se strany existujícího světa státního. To se musí zakládat: 1. na předpokladu, že takový národ by nebyl nebezpečný svobodě a pořádku druhých, 2. že je schopen zabezpečit příspěvek k všeobecné práci kulturní — slovem musí to být národ zralý. K tomu, rozumí se, přistupuje 3. prvek subjektivní (vědomí národa). Nedostatek prvé podmínky vymstil se, míní Kjellén, Polsku v 18. století a teď Srbsku. Nedostatek druhé podmínky chová v sobě nebezpečí asi pro novou Albanii. Při třetí podmínce narážíme na odstrašující stopy Koreje. »Národové, kteří sami sebe ještě nenašli, nebo kteří se zase ztratili, musí stát stranou od cesty, po níž se děje vývoj světa.«

Kjellén neuzavírá oči před faktem, že historický vývoj se často prohřešil proti zásadě národnostní. Rozeznává tu trojí typ útvarů takto vzniklých:

1. Národ má jednotu, nikoli však státní svobodu. Na př. Čechové v Rakousko-Uhersku, Irové v říši anglické, Lotyši v Rusku. Tento typ »neuráží práv jiného státu a nedává tudíž podnětu k mezinárodním zápletkám, jest o sobě nejmírnější.«

2. Národ má (částečně) svobodu, ale ne jednotu. Část národa má svůj vlastní stát, jiná část je v moci jiného

státu. Zde národ cítí, »že má přímý a stálý požadavek vůči jinému státu nebo státům. To je případ, jenž se po příkladě Italie zve iredentou: je tu nevysvobozený kus národa, jenž při semknutí zbyl nebo jenž vypadl. Takový stav znamená ránu ve vlastním státním těle.

3. Národ postrádá i svobody i jednoty, je zcela pod mocí různých států. »S hlediska národnostního je to nejtěžší poklesek, s hlediska mezinárodního je méně zlý, nežli předešlý.«

S těmito zornými úhly podniká Kjellén procházku světem států, jež hrají hlavní roli v současném konfliktu, a koná především přehlídku různých iredent.

Západní Evropa vyvinula vedle nejvyšších kultur také nejpevnější státní útvary. Nicméně se zde naskytají dva případy iredenty. Jeden ovšem více ve fantasii citově vřelého národa nežli v objektivní skutečnosti. Je to případ

Elsaska-Lotrinska, jež od 1871 je v německém držení. Pro Německo byl to zisk jak v geopolitickém tak v etnopolitickém zřeteli, neboť Vogesy jsou přirozenější hranicí nežli Rýn, a národ je většinou německý: francouzská část čítá přibližně jen $^1/_7$ obyvatelstva. Vědomí této iredenty se ve Francii od počátku udržuje, ač ovšem byly časem doby méně planoucí. Ale touhy francouzské mají podklady, které náležejí spíše iracionálnímu a imponderabilnímu oboru historických sil nežli objektivním faktům. Stará naděje a starý hněv — »alte Hoffnung und alter Groll«. — Ryzí typ iredenty ukazuje

iredenta italská. Je dvojstranná: na jedné straně proti Francii, jež má italské Savojsko, Nizzu a Korsiku, na druhé straně proti Rakousko-Uhersku, jež má »Trento e Trieste«. Vývoj historický oslabil myšlenku iredenty na západě, kdežto na východě ji udržel živou, až si zjednala — i přes mezinárodní svazek — výraz v nynější válce. Italie však sama ve svých požadavcích, jak byly formulovány vůči spojencům z 8. IV. 1915 (srovn. italskou Zelenou knihu, dokument 64), prolomila zásadu národnostní, činíc nároky na území obydlené i slovanským obyvatelstvem (ostrovy Korčulské). — Žádný z obou případů iredent západoevropských nepokládá Kjellén za nezhojitelný, za to tím více iredentu východní za Adrií,

iredentu srbskou, vlastní ohnisko světové války. Kjellén již ve svém spise »Die Grossmächte der Gegenwart« se obíral zevrubněji otázkou srbskou a i teď jí věnuje značnější po-

zornost. Nastiňuje její historický vývoj, rozbírá ideu velkosrbskou, upozorňuje naproti tomu na rakouskou myšlenku trialismu, jež měla tendenci »sebrat a pozdvihnout srbský národ v mezích rakousko-uherské monarchie v třetí stát po boku Rakousko-Uherska«, myšlenku, jejímž hlavním představitelem byl zvěčnělý arcivévoda-následník František Ferdinand. Vypisuje pak, jak se poměry přiostřovaly, až po neblahé katastrofě sarajevské »byla míra dovršena a politická protiva vybila se jediným pak již možným způsobem«. »Zde konečně nebylo žádné střední cesty. Země se stala příliš úzkou pro obě strany.« Z literatury sem spadající obírá se Kjellén hlavně Seton-Watsonem (The Southern Slav Question, 1911) a Sosnovským (Oesterreich-Ungarns Balkanpolitik seit 1886, dva svazky 1913—1914), upozorňuje i na Gonnardův článek Le Trialisme (v Revue politique et parlamentaire 1912) a na Alfr. Jensena, Die Slawen in Oesterreich-Ungarn (ve švédsk. časop. »Forum«, 30. X. 1915).

Při dalším pátrání uzříme však jinou iredentu na samém těle srbském: iredentu bulharskou po dobytí Makedonie 1913. Její význam objevil se právě za současné teď války na polostrově balkánském. Vedle toho dvojstrannou iredentu řeckou: menší v Albanii, větší na egejských ostrovech a na pobřeží tureckém. Oba ty jevy však náležejí světu malostátovému a nemohly světovou válku bezprostředně urychlit.

Za to však na obvodu turecké říše zdvihá se důležitá otázka arabská. Mezi světem arabským a kalifátem osmanským, mezi kultivovaným aristokratickým národem a mezi politickým národem vladařským je napětí, jež vyúsťuje v otázku rázu velkopolitického. Max Roloff upozorňuje (1915) na vážné nebezpečí, jež se tají v nenávisti Arabů vůči Turkům, založené na hrdém vědomí národním. Za kulisami této spletité otázky hrají obratnou hru Angličané, stavějíce jednak na národním napětí mezi Turky a Araby a jednak na protivě mezi mohamedánskou církví státní a arabskou církví svobodnou. Při tom je snaha řešit geopolitický problém anglický a odvrátit pro Anglii, vládnoucí nad 80 miliony islamity, mohamedánské nebezpečí, jež spočívá v tíhnutí k Cařihradu.

(Dokončení.)

Arméni a arménská otázka.

Napsal H. Boczkowski.

(Dokončení.)

Obdobně, jenže v rozhodnější formě, o věci této uvažuje známý německý učenec a zanícený hlasatel velkoněmecké expanse P. Rohrbach. Ve svém předválečném spisu: »Der Krieg und deutsche Politik« (Drážďany 1914) takto rozebírá souvislost turecko-arménských a německo-tureckých vztahů. Bez Arménska Turecko nemá raison d'être. Anexe Arménska znamenala by »počátek konce Turecka« (strana 56), a proto, má-li Turecko býti udrženo, musí také Arménsko zůstati tureckým« (strana 58). K vůli Arménsku před válkou přiostřilo se rusko-německé napětí. Rusko totiž chtělo využíti turecké tísně v balkánské válce a obsadit Arménsko (r. 1913). Ruská vojska stála už na turecko-arménské hranici. Jen rázným zakročením Německa Rusko (tenkráte nepřipraveno ještě ke světové válce) musilo ustoupit. Nevypukla-li už tehdy evropská válka, pak byla tímto případem rozhodnuta a jen na dohlednou dobu odročena. V souvislosti s touto epizodou Rusko učinilo nátlak na Francii, aby bez prodlení obnovila zase tříletou vojenskou službu, hrozíc v případě nevyhovění této žádosti okamžitým vypovězením spojenecké smlouvy.[1] Lze říci tedy, že přítomná světová katastrofa více méně předurčena byla tímto nezdařeným ruským pokusem o obsazení Arménska. —

Pod vlivem Německa došlo potom k vyjednávání mezi Ruskem a Tureckem v záležitosti reforem v Arménsku. Rusko navrhovalo utvoření ze šesti arménských vilajetů (s vyloučením z nich moslimského obyvatelstva) samosprávné západo-anatolské provincie, v jejíž čelo měl být postaven jeden guvernér. Naproti tomu Německo prosadilo návrh mnohem radikálnějších politických a národně-kulturních reforem pro turecké Arménsko (ale bez územního jeho oddělení od turecké říše, co bylo hlavní snahou ruského návrhu), jež mělo býti dáno pod kontrolu dvou neutrálních evropských guvernérů (nizozemského a norského).

[1] P. Rohrbach, l. c. 58—59.

V tom posledním smyslu sestavená rusko-turecká smlouva ohledně Arménska byla podepsána v únoru 1914.[1] Pohříchu prakticky neměla mnoho času na uplatnění. Ani za půl roku po tom vypukla evropská válka; a brzy na to rusko-turecká, v níž Rusku záleželo (vedle dobytí Cařihradu a Dardanel) hlavně na obsazení tureckého Arménska, což letošním průběhem války (zabráním Erzerumu, Trapezuntu a naposledy před nedávnem Erzindžanu) stalo se skutkem.

S počátku Arméni ve všem tom — ač šlo zde o jejich vlast a tedy o jejich další osud — fakticky hráli zcela podřízenou úlohu. Evropská diplomacie starala se o arménskou otázku, majíc na zřeteli Arménsko a nikoliv Armény. Když jeden ruský ministr zahraničních záležitostí vyjádřil se svého času upřímně, že »Rusko chce Arménsko, ale nejraději bez Arménů«, pak vlastně hlasitě vyslovil to, co jeho evropští kolegové potají myslili o arménské otázce.

Od té doby zrovna, co diplomatická Evropa začala intensivně zabývati se touto otázkou, tureckým Arménům vedlo se stále hůř. Nebylo to ovšem bez vzájemné souvislosti. Podrážděné soustavnými diplomatickými útoky k vůli Arménsku Turecko svoji zlost a dopal schlazovalo si na arménském bezbranném obyvatelstvu. Kterak, o tom bylo řečeno v předešlém pojednání, a je to ostatně všeobecně známo.

Bylo by však nesprávno a jednostranno odsuzovat za to jedině Turecko. Jsouc v poslední čtvrti XIX. století ve stavu vleklé agonie a státního rozkladu, nebylo skoro schopno mějaké činorodé vnitropolitické opravné činnosti. Evropa však jevila zájem o dědictví tohoto »nemocného člověka« a nikterak nepřála si jeho uzdravení. Zvláště ne Rusko, jež vůči Turecku hrálo úlohu krajně nepřátelskou. Carism štval na jedné straně Evropu proti Turecku a na druhé soustavně znemožňoval v říši půlměsíce sebemenší sanaci vnitrostátních poměrů, aby vždy měl příležitost vměšovati se do tureckých věcí. Hlavně protiarménskou tureckou politiku má carská vláda hodně na svědomí, tajně ji houževnatě podporujíc a umožňujíc. A je to zcela pochopitelno. Vždyť arménské masakry tak znamenitě upravovaly půdu k tomu, aby Rusko jednou zdědilo Arménsko bez Arménů. Až do revoluce včetně carism vedl u sebe doma (na Kavkaze) bezohledný protiarménský boj, směřující k naprostému odnárodnění Arménů a vyhubení jejich svérázné kultury. Sku-

[1] Podrobněji o tom v citovaném pojednání A. Grabowského, str. 709—710.

tečné postavení Arménů v té době bylo opravdu zoufalé: ocitnuvše se mezi ruským perlíkem a tureckou kovadlinou, stejně byli ohrožováni ve svém národním bytí na obou stranách.

Arménské velmi rozšířené rčení »Turecko bere nám tělo a Rusko duši« případně vystihuje tragickou beznadějnost arménského národa v nedávné minulosti. Od doby, co v Turecku došlo ke známému mladoturecképu státnímu převratu, čímž přivoděna byla částečná modernisace této říše, zvláště však, když se strany Německa byla dána na jevo zřejmá vůle stůj co stůj zachovat a obnovit osmanský stát (vojenská reorganisace jeho pod německým vedením, sanace finančních a hospodářských poměrů), Rusko změnilo taktiku vůči vlastním Arménům. Nemohouc udolati Turecko osvědčenou starou diplomatickou cestou, pokusilo se tak anebo onak smrtelně zasáhnout je v nejslabším bodě, totiž v arménském.

Po revoluci vůči kavkazským Arménům zahájena byla najednou smiřovací politika. Na zodpovědném místě nepřítele Arménů Golicyna vystřídal generál gubernátor kníže Voroncov-Dašk o v, jenž v krátké době odstranil nejkřiklavější protiarménská opatření z předešlé doby (byla obnovena církevní samospráva a vráceno církevní jmění Arménů, zabavené Plehwem).[1]

To stačilo, aby trochu uklidnilo ruské Armény a získalo sympatií tureckých, mezi nimiž Rusko a Anglie podnikly soustavnou protitureckou akci s lákavým slibem, utvořiti z osvobozeného tureckého Arménska samostatný stát. Úspěch té akce byl tím větší, čím menší byla schopnost mladoturecképo režimu kladně rozřešiti spletitý národnostní problém osmanské říše. V tom ohledu mladoturci příliš lpěli na centralismu a málo měli porozumění pro moderní národnostní autonomism. Ani ústavní nové Turecko nerozřešilo arménské otázky. Ba ani nedovedlo úplně odstraniti staroturecký zločin protiarménských masakrů (na př. adanský z r. 1909). Z toho všeho arci těžilo Rusko, jež v době války sklidilo ovoce svých dlouholetých a vytrvalých snah po dobytí celého Arménska. —

Kdo znal toto diplomatické pozadí arménské otázky, mohl předem uhodnouti, jaké faktické stanovisko vůči válce zaujmou Arméni. Bylo očividno, že jejich sympatie budou na straně čtyřdohody a že činně vystoupí po boku Ruska. A to také se stalo vskutku. Lze tudíž mluvit, jestli ne o všeobecném protitureckém povstání Arménů, tož aspoň o velmi četných jeho projevech, což bylo úředně doznáno

[1] Viz o tom citovaný článek M. M. Kovalevského, Armjanskij vopros ve »Věstníku Evropy«, 1913, č. 12.

tureckou vládou a čímž tato omlouvá svůj rázný protiarménský postup za války.[1]

Vůdci arménské iredenty jsou hlavně bývalý poslanec Karakin Pazdirdžian a bývalý egyptský ministr Boghos Nubar paša. Arménská iredenta má několik ústředí: v Londýně, Paříži, Tiflisu a ovšem v Americe, kde vychází časopis »Azbazec«. Je vydatně podporována arménskou národně-revoluční stranou »Dašnakcutiun«. Politicky a diplomaticky nalézá oporu v čtyřdohodě, zvláště Anglii a Rusku, které ozbrojily protiturecké arménské legiony a byly nápomocny při organisování revoluční akce v tureckém Arménsku.

Čtyřdohoda slíbila arménským povstalcům zřídit ze západotureckých vilajetů (většinou obydlených Armény) neodvislé Arménsko.[2] Podle tureckého úředního sdělení vskutku v několika turecko-arménských městech (zvláště Cajtunu) došlo k ozbrojenému povstání Arménů, jež bylo vojensky potlačeno. Jinde zase Arméni přepadli moslimské obyvatelstvo a Kurdy. Je nepochybno, že při dobývání Arménska Ruskem Arméni měli přední úlohu a vůbec mají lví podíl na tom, což bylo úředně ruským generálním štábem doznáno. V celku však povstání vypuklo poněkud předčasně[3] a protiturecké spiknutí Arménů bylo záhy odhaleno tureckou vládou, což mělo v zápětí nedávný známý protiarménský proces a evakuaci arménského obyvatelstva z několika míst na blízku válečného pásma.

Turecká vláda slibuje uveřejniti veškeré doklady o tomto spiknutí a úloze Anglie a Ruska v něm. —

Tak asi jeví se v celku arménská otázka v době války. O tom, jak bude s ní naloženo po válce, prozatím arci nelze říci nic určitého. Je velmi zajímavo a pozoruhodno, že čtyřdohoda (zvláště Rusko), jež jeví tolik zájmu o turecko-arménskou otázku, naprosto nevšímá si rusko-arménské otázky, která přece ani zhruba nebyla dosud řešena. Mluví se o utvoření z tureckého Arménska neodvislého státu, ale mlčí se o tom, zda k němu eventuálně bude připojeno ruské Arménsko a jaký vůbec bude poměr ruských Arménů k chystanému neodvislému Arménsku. Zajímavo je dále, že vůči vlastním Arménům Rusko v době války nechová se zcela bezúhonně a dopouští se všelijakých přehmatů, které stěží lze srovnati s jeho

[1] Dotyčné turecké úřední zprávy jsou uvedeny ve spisku Bratterově, str. 8—16.

[2] Bratter, l. c. 15.

[3] Tamže 5.

osvobozenskými sliby vůči tureckým Arménům, na což upozornil a stěžoval si v dumě kavkazský poslanec Čenkheli.

Máme zde jistou analogii s polskou politikou Ruska za války. Na jedné straně teoretické sliby sjednocení celé Polsky a utvoření samostatného státu z ní a na druhé faktické pronásledování Poláků v ruském Polsku před jeho obsazením a nyní šikanování polských uprchlíků a zvláště bezohledné zacházení s rakousko-německými zajatými a internovanými Poláky.[1]

Nutno mít dále na zřeteli, že společný postup Arménů s Ruskem v době války je pouze politickou taktikou a nikterak projevem rusofilstva, neboť o tom mezi ruskými Armény nemůže být ani řeči. Obnovení tedy arméno-ruského antagonismu po válce je více než jisto. Konečně jest třeba pamatovati, že ani turecko-arménský ani zejména rusko-arménský problém nemůže být zcela samostatně řešen politicky a zvláště státně. A to z důvodů zeměpisných a národopisných. Ze všech národů maloasijských a kavkazských Arméni jsou nejvíce rozseti a jejich národní oblast národopisně je nejméně celistvá. Není myslitelný takový národní isolovaný arménský stát, jenž by pojal třeba většinu Arménů. Pouze v ruském Arménsku kolem ½ mil. žije mimo vlastní národní oblast (hlavně v Gruzii), což dělá bezmála ½ veškerého počtu kavkazských Arménů.[2]

Proto dosud obyčejně arménský problém byl teoreticky řešen dle zásad federalistického autonomismu v celokavkazském rámci. Obdobně jej řeší gruzínský autor citovaného spisu »Gruzie a válka«.[3]

Samostatné řešení arménské otázky bez ohledu na sousedící s Armény jiné národy poškozovalo by tyto a ohrožovalo by takto existenci eventuálního neodvislého Arménska, jež fakticky bylo by novou Makedonií. Arménský problém, jak i seskupené kolem něho jiné maloasijsko-kavkazské národnostní otázky, nemohou být řešeny oktrojováním umělých státních útvarů shora, ale vzájemnou dohodou a šetřením emancipačních snah všech těchto národů, tedy cestou národního autonomismu, decentralisace a federalismu.

---

[1] Srov. o tom na př. ověřenou zprávu v »Nové Reformě« 1916, č. 333. — Okropne stosunki jeńców cywilnych z Polski.

[2] V hlavním pojednání celkový počet Arménů byl odhadnut na 2½ mil. dle posledních úředních statistických dat (před 20 lety). K. Roth odhaduje celkový počet Arménů pro dnešek na 3½—4 mil, z čeho připadá na turecké Arménsko 2—2½ mil., na ruské 1½ a na perské kolem ½ mil. (l. c., 5—6). — [3] Str. 56.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Nastoupení nového panovníka. — Německá válečná literatura o uspořádání Rakouska a Rakousko-Uherska. — Sieger, Der österreichische Staatsgedanke und das deutsche Volk (Zeitschrift für Politik r. 1916).

Změnou na trůně mocnářství rakousko-uherského, jež se udála v listopadu t. r., ožil zájem o otázky práva monarchického v této říši. Známo jest a bylo také na těchto místech již opakováno, že moderní ústava této polovice říše řeší pouze část látky sem spadající, zůstavujíc ostatní nově neupravenu. Zejména řád trůnní posloupnosti, způsobilost k trůnu, nastoupení trůnu a vladařství nedošly s vydáním moderních ústav nové úpravy. V té příčině nutno sáhnouti k předpisům starším, k historickým předpisům ústavním. Základním kamenem tohoto dosud platného historického práva monarchického jest pragmatická sankce, která v zemích koruny české a uherské dle tehdejšího státního práva nabyla platnosti teprve přijetím jejího obsahu jednotlivými zemskými sněmy. Žije tudíž v dnešním monarchickém právu rakouském kus českého státního práva jako podstatná součást jeho. Podle těchto dnes dosud platných předpisů trvá v panovnickém úřadu a moci císaře rakouského i důstojenství krále českého, a oživlo by podle předpisů těch svobodné právo volby v českých i uherských zemích, kdyby vymřeli členové panovnického rodu, pokud vzpomenutými historickými ústavními předpisy k nastoupení na trůn jsou povoláni.

Podle dnešních monarchických teorií nastupuje úmrtím dosavadního panovníka vládu ihned ten člen rodiny panovnické, který jest platným řádem trůnní posloupnosti k tomu určen. Není zapotřebí žádného projevu nebo právního činu, který by teprve k uchopení se vlády opravňoval. Ústava této poloviny říše (rakouská) předpisuje pouze v zákl. stát. zák. o moci vládní a výkonné, že císař nastupuje vládu přísežně slibuje u p ř í t o m n o s t i o b o u s n ě m o v e n rady ř í š s k é: že chce základní zákony království a zemí v říšské radě zastoupených neoblomně zachovávati a dle nich a obecných zákonů vládnouti. Korunovace zde předepsána není. Naproti tomu v Uhrách článek III. zákonů z roku 1790—1 ustanovuje, že korunovace musí býti provedena do 6 měsíců po nastoupení vlády. Pouze král korunovaný zde může propůjčovati výsady.

Ve shodě s těmito ústavními předpisy vydal také nový panovník dne 23. listopadu t. r. dva vlastnoruční listy, jimiž uložil oběma svým

předsedům ministerstev, aby mu předložili návrhy na složení přísežného slibu v Rakousku a k přijetí koruny v Uhrách.

Dodati dlužno ještě, že jako uherští tak bývali i čeští králové korunováni. Vždyť mocnářství toto vzniklo tak, že volbou Ferdinanda Habsburského králem českým a uherským došlo k spojení tří skupin, které dodnes jsou kmenem celé říše. Uznání a ocenění této skutečnosti dalo vznik slavnému prohlášení zesnulého mocnáře reskriptem z 12. září 1871: »Majíce v paměti státoprávní postavení koruny České a jsouce Sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Našim propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země České každé doby trůn Náš podporovalo, uznáváme rádi práva tohoto království a jsme hotovi, toto uznání přísahou Naší korunovační obnoviti.«

Nynější panovník císař Karel jest jako král český toho jména třetí (Karel III.).

*

Válečná literatura německá zabývající se vnitřními poměry rakousko-uherského mocnářství i jeho vztahy na venek, zejména k říši německé, narostla neobyčejně. Do popředí vystupují tu zvláště dvě otázky: budoucí poměr k císařství německému a úprava národnostních poměrů zejména uvnitř Rakouska. A tu opětně sledovati můžeme s určité strany přímo nervosní chvat a shon po tom, aby již nyní za války utvořeno bylo trvalé a pevné jakési společenství obou spojeneckých říší, a na druhé straně opět aby uvnitř této poloviny Rakousko-Uherska byla pojištěna přednost a nadvláda jednoho určitého národa. Nechybějí tu sice spisovatelé, kteří vycházejí ze správného předpokladu, že říše sestávající z více národů, z nichž žádný zde nemá většiny, nemůže býti než stejně spravedlivou ke všem a všem dopřávati volný a úplný rozvoj jejich národní povahy, pokud to lze srovnati s úkolem jejich společenství; většina však, a to spisovatelů velmi vážných, vychází ze základu zcela jiného. K prvním náleží zejména *Herrmann Bahr*, Das österreichische Wunder (Münch. Neueste Nachr. 1915 čís. 184), *Foerster*, Das österreichische Problem vom ethischen und staatspädagogischen Standpunkte (Vídeň 1916, viz N. D. r. XXIII. str. 852), *Renner*, Oesterreichs Erneuerung (viz N. D. r. XXIII. str. 689 a sl.) a částečně i *Naumann*, Mitteleuropa (viz N. D. r. XXIII. str. 454). Jiní zdánlivě jsou pro rovnoprávnost, opatření však, jež navrhují, rozhodně nejsou provedením této zásady, nýbrž mají pod záminkou státního zájmu za účel pojistiti převahu národnosti jediné. Jsou to na př.: rakouský poslanec *Zenker*, Die nationale Organisation Oesterreichs (viz N. D. r. XXIII. str. 534), profesor vídeňské university *Osvald Redlich*, Österreich-Ungarns Bestimmung (viz N. D. r. XXIII. str. 609), *Fr. Ottmann* a *Fr. Kohler* Völkerfrühling in Österreich (viz N. D. r. XXIV. str. 53), jmenovaný již výše *Naumann* a *Liszt*, Ein mitteleuropäischer Staatenverband (Leipzig 1914). V duchu pak úplně jednostranně německém představují si novou úpravu Rakouska zejména *Munin*, Österreich nach dem Kriege, For-

derungen eines aktiven österreichischen Politikers (Tat-Flugschriften Nr. 3, Jena 1915), jenž zejména zastává krajně jednostranné a výbojné stanovisko, profesor štyrskohradecké university *Robert Sieger,* Die geographischen Grundlagen der österreichisch-ungarischen Monarchie und ihrer Aussenpolitik (viz N. D. r. XXIV. str. 51) a *v. Winterstetten,* Nordkap-Bagdad (Berlin 1915). Spisovatel ten se obává, aby Rakousko posílené válkou nebylo nebezpečno Němcům, což jest myšlenka jistě překvapující (»und gerade ihnen — t. j. den Deutschen — würde aus dem Sieg keinerlei Verbesserung, eher eine Erschwerung der Lage erwachsen, da ein gefestigtes Österreich sie leicht noch schlechter behandeln könnte«, »a právě jim nepřinese vítězství zlepšení, nýbrž jen zhoršení jejich postavení, neboť posílené Rakousko mohlo by s nimi zacházeti ještě hůře«). K tétéž řadě můžeme dále počítati: *Merz,* Die südeuropäischen Staaten und der Krieg (Berlin 1915), a zejména *Robert Müller,* Was erwartet Österreich von seinem jungen Thronfolger? (München 1914), jenž se přimlouvá za kulturní germanisaci národů jinak rovnoprávných; konečně patří sem též *v. Wettstein,* Der Krieg und unsere Schulen (Wien 1915), jenž rozhodně žádá převážný vliv Němců v této polovině říše.

Co do myšlenky, ideje, již Rakousko ztělesňuje, vychází většina německých spisovatelů od účelu, který jest, abychom tak řekli, druhořadý. Není účelem, jenž by vyplýval z nitra a vlastních potřeb této říše, nýbrž říše jiné, třebas dnes velmi těsně spolčené. Myšlenka ta dá se nejlépe vyjádřiti slovy: most k východu. Rakousko má býti přechodem z Evropy na východ. Nikoli však pro sebe, nýbrž pro říši sousední. Pro svět germánský. Pak by ovšem přestalo, vlastně odpadlo, zdůvodnění Rakouska, jakmile by účelu toho bylo dosaženo. Vždyť přátelé dneška stávají se mnohdy nepřáteli zítřka a naopak. Bylo zde již uvedeno, že císař Josef II. byl pro spolek s východní říší, s níž mocnářství vede dnes válku. Podobně také nepřestal Bismarck německému císaři doporučovati shodu s Ruskem. Kdyby tedy z dnešních odpůrců stali se jednou spojenci, přestala by skutečnost, kterou dnes většina ze jmenovaných spisovatelů uvádí za myšlenku, za smysl rakouského státu, t. j. obrana a boj proti východu. A přece jen žádný z nich nebude chtíti připustiti, že pak říše tato nebude již míti existenčního důvodu. Proto jest nutná jiná orientace. Daleko přijatelnějším jest názor profesora *Brockhausena,* vyslovený ve spisku Österreichs Kriegsziel (Wien 1914), že totiž v Rakousku sdružujícím k společné práci více národů ztělesněn jest evropský mírový problém (das konzentrierte europäische Friedensproblem).

Zajímavo jest též, že většina odmítá budoucnost národních států a jaksi ku podpoře jiného hlavního účelu, totiž propagování velkého svazku v čele s Německem, obyčejně zvaného Střední Evropou, prorokuje tvoření se celků zahrnujících více národů. Vedle známých již názorů a myšlenek Naumannových a Rennerových věstí zejména ostře konec myšlenky národní jako principu státotvorného *Potthoff,* Volk oder Staat (Deutsche Kriegsschriften, Bonn 1915). Naproti tomu dokazuje

na př. *Kautsky*, Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas (Stuttgart 1916, viz N. D. r. XXIII. str. 535) na posledních případech utvoření se nových států v Evropě, že ve skutečnosti vývoj béře se ve směru tvoření se států národních (rozdělení této říše na Rakousko a Uhry, rozluka Švédska a Norska), a podobně jmenovaný zde již spisovatel *Merz* (Zeitschrift der Gesellschaft f. Erdk., Berlin 1915), jenž v té příčině se obírá zejména Rakouskem. K potvrzení myšlenky Kautského možno ostatně uvésti ještě dále utvoření státu Albanie jako státu národního za účasti zejména rakouské monarchie, a nyní národní stát polský, k jehož zřízení Rakousko a Německo již přikročily. A jen touto myšlenkou dají se vysvětliti snahy a úvahy o trialistickém, kvadralistickém atd. uspořádání této říše. V té věci jest zajímavým spisek *F. Kohlera*, Der neue Dreibund (München 1915), jenž doporučuje velký svazek tří národních skupin: Němci, západní Slované, Turci, a *Paul Feine* (ve sborníku Liebesgaben aus dem deutschen Reiche, zvl. číslo časopisu Österreichische Rundschau, 1915), jenž jest pro kvadralistickou úpravu této říše podle čtyř skupin (rakouské země, Uhry, jihoslovanské země, Čechy).

*

Zeitschrift für Politik přináší v ročníku 1916 velké pojednání (98 str.) profesora na štyrskohradecké universitě *Roberta Siegera*, Der österreichische Staatsgedanke und das deutsche Volk. Autor snaží se zeměpisně zdůvodniti spojení národností tvořících tuto říši, zeměpisně zdůvodniti, že těžisko její musí býti ve Vídni a že státotvorným a stát udržujícím živlem jsou zde Němci. Že však rozhodující složkou jeho zásad a vodítek do budoucnosti jsou v první řadě jiné důvody než zeměpisné, to uvidí čtenář ihned. Mimo úvod a zakončení rozděluje autor své pojednání v 8 částí: rakouská státní myšlenka; Němci nositeli rakouské státní myšlenky; německé Rakousko a uherská státní myšlenka; trialismus, kvadralismus, pentarchie, federalismus atd.; státní myšlenka a rakouští národové; německá státní politika v Rakousku; německá národní politika v Rakousku; německé Rakousko a veškeren německý národ.

Svou tesi o přirozeném základu státních svazků rozvádí autor takto: »Fysicko-geografické poměry nepředpisují ani nevyžadují určitý zeměpisný vývoj lidstva, nepodmiňují jej v přísném slova smyslu, nýbrž působí výhradně tak, že podporují nebo překážejí; určitým vývojům úplně zabraňují, jiné mohou podstatně usnadniti. Rakousko-Uhersko jest území sdružené kolem vídeňské kotliny.« (Příroda jest dle toho pro jednotné Rakousko, neboť hranice mezi Předlitavskem a Uhrami není přirozená, naopak zeměpisně násilná; měl by tedy autor potírati dualismus.) Státní myšlenka celé říše (obrana proti východu) omezila se vznikem dualismu na tuto polovici říše, na Rakousko v užším slova smyslu. Rakousko jest státem národnostním, t. j. složeným z více národů. »Nemají-li v národnostním státu býti jednotliví národové drženi pohromadě pouze zvykem (setrvačností) nebo násilím,« praví Sieger, »musí býti hledána jednotící síla ve společném cíli.« Nutno nalézti skutečný účel, cíl (realer Zweck). Podle toho, co stanovíme cílem, myšlenkou, smyslem

státu, bude se říditi také jeho vnitřní uspořádání. Prof. Sieger se rozhoduje pro kulturní misi a vyslovuje rakouskou státní myšlenku takto: »vyplnění státního území středoevropskou kulturou a obrana proti orientalismu a jeho překonání pod německým vedením, ale na podkladě společných a za společné pociťovaných zájmů všech národů říše.« Při tom jest nutno věděti, co rozumí autor středoevropskou kulturou. Nalezneme to na str. 15: »Když jsme kulturní poslání starého Rakouska přenesli na nové menší území, jest samo sebou nutno zúžení širšího pojmu »evropské« nebo »západní« kultury v užší pojem kultury »středoevropské«, jinými slovy v pojem kultury německé.« Aby odůvodnil pak dualistické zřízení celé říše a nadvládu Maďarů v druhé polovině její, prohlašuje prof. Sieger z národů v říši obývajících za nositele vyšší kultury vedle Němců ještě Maďary: »I když se rádi vynášejí (t. j. Maďaři) svým asijstvím a zdůrazňují rodovou i povahovou příbuznost s Turky, a přes to, že jejich kultura vykazuje vlivem zeměpisné polohy a jejich dějin některé východní prvky, přece jen se právem označují za kulturní národ evropský a jsou nanmoze — na čemž nejvíce záleží — zdrojem i nositelem vyšší kultury.« Představiteli státní myšlenky (Träger des Staatsgedanken) jsou tudíž zde Němci, tam Maďaři, jak autor z toho vyvozuje. Když se Němci za nekulturního boje národností rakouských vedeného nekulturními zbraněmi — vytýká Sieger — na čas od této státní myšlenky odvrátili, stala se prázdným heslem (blutleere Formel). Poněvadž Němci ve své většině i v době, kdy stáli v oposici, hájili zájmů státu, jsou veškeré výtky, které jim udílí mnichovský profesor Foerster (viz N. D. r. XXIII. str. 852), naprosto neoprávněny, a Sieger si je vysvětluje jenom neznalostí poměrů.

Němci jsou sice přáteli dualismu, ale poněvadž obě poloviny říše tvoří zeměpisně jediný celek, jsou Němci proti hospodářské rozluce. Naopak, prof. Sieger žádá utvoření trvalého základu pro hospodářský svazek obou států a odstranění chronických vyrovnávacích zmatků. Jest třeba dlouhodobého a pevného ujednání. Kdyby Maďaři těchto výstrah neuposlechli a chtěli dále rozluku, spojí se Němci s trialisty!

Přes tuto pohrůžku není Sieger pro vnitřní dělení říše na jednotlivé skupiny. Není ani pro zvláštní postavení zemí českých, ani jihoslovanských. »Ačkoli jest snad lákavé,« praví autor, »sledovati myšlenku Partschovu (Mitteleuropa 178 f.) a představiti si vhodnost českých zemí (des böhmischen Massivs) za středisko staré německé říše, jest nutno při tom také uvážiti, že právě úzký vztah k západnější střední Evropě zakazuje zvláštní postavení sudetských zemí. Neboť vztah ten ukazuje jednak v ohledu zeměpisném a obchodním na společnou funkci se zeměmi alpskými, jejichž cesty, právě tak jako české, vedou do Vídně, jednak na skutečnost, že německá část obyvatelstva, která směřuje částečně do Vídně, částečně do německé říše, cení si těchto souvislostí a spojení více nežli státoprávního odloučení, i kdyby se mu podávalo bez českého přibarvení. Zápas obou národů, jejž sami ukončiti nemohou, je odkazuje k říši, aby ta jej rozhodla.« Při zvláštním postavení zemí jihoslovanských a zejména spojení přímořských území v jediný celek obává se prof. Sieger

přílišné moci a převahy této skupiny nad větším a bohatším vnitrozemím. Také federalismus jednotlivých korunních zemí autor odmítá z obavy, že by byly »sudetské a dinarské země obětovány slovanskému nacionalismu, jenž by svou sílu soustředil na národní obranu a výboj, nechávaje vše ostatní stranou«.

Bylo již řečeno, co pokládá autor a s ním zajisté velká část jeho soukmenovců za rakouskou státní myšlenku. Jde nyní o to, jak myšlenku tuto právně vtěliti v státní organismus. Prvním krokem má k tomu býti státní jazyk, jímž může býti toliko němčina. Státní řečí rozumí autor úřední řeč a vedle toho také sprostředkovací řeč (Vermittlungs- oder Grossverkehrssprache). Praktickou cenu úřední řeči chápe autor v tom smyslu, že »veřejná správa a soudnictví jsou tím jednodušší a tím bezpečnější, čím více se stává státní řeč bezprostředním a výhradným jazykem úřadů«. Velký význam má také sprostředkovací jazyk, »a je-li takový jazyk praktickou potřebou státu a mnohých jednotlivců, jest úmyslné jeho opomíjení poškozováním kulturní státní myšlenky«, jak prof. Sieger doslovně uvádí.

Dále požaduje Sieger dělný parlament. Odmítá rozhodně výtku, jakoby Němci byli znemožnili parlamentarismus v Rakousku svou obstrukcí: »To pokládám za omyl těch státníků, kteří nedovedou nahlédnouti až do duše národů. V těžké sebeobraně, jakou vnutil Němcům Badeni, nezabrání žádný jednací řád a žádná moc výbuchu.« Za to v době Körbrově a pozdější »nestál za obstrukcí roztrpčený národ, nýbrž řemeslní politikové a politické vydírání«.

V otázce veřejné správy obrací se autor především proti zemským správám, jimž prý jest přenecháno působnosti příliš mnoho. Pokud pak jde o upravení poměru státu k národnostem, není, vycházeje se stanoviska německého, rozhodně pro autonomii na základě osobním, tedy takovou, kde by příslušníci určitého národa v říši tvořili ve svém souhrnu právnickou osobu. Národnostní otázka má se řešiti různě podle potřeb jednotlivých území a k principu osobnímu má býti saženo pouze tam, kde se bez něho nelze obejíti. (Proč nechce autor jednotné řešení v celé říši, jest jasno.) Aby pak státní myšlenka mohla býti soustředěněji prováděna, má se dostati zemím ležícím vně Karpat, zejména Haliči (méně Bukovině), zvláštního postavení. Docílí se prý tím také většího ucelení hranic, čímž se po této stránce Rakousko Uhrám teprve vyrovná.

V konečných článcích svých úvah zabývá se prof. Sieger německou národní politikou v Rakousku a v poměru k celému Němectvu. Za úkol Němců v této říši pokládá: »udržení početní síly německého národa a poměru k počtu ostatních státních příslušníků; vnější neboli jazykové udržení a rozšíření zaujatého území, kulturní udržení tohoto území jako německého kulturního území dle jeho zvláštnosti a projevů, udržení a zvýšení vlastní kulturní úrovně mezi sousedními národy, čímž bude udrženo vůdčí postavení v kulturním životě rakouském, udržení a zvýšení stupně zaujatého v lůně veškerého německého národa a konečně včlenění do národního a politického života a snažení veškerého Němectva.« To vše děje se v zájmu státu, pročež má stát podpo-

rovati německou kolonisaci v Rakousku, neboť právě v národnostních ostrovech německých jest síla Němců (v té příčině jest zajímavé doznání na str. 83). Jest to jakási všudypřítomnost Němců v Rakousku (Allgegenwart des deutschen Volkstums in Österreich), která právě zajišťuje vedoucí postavení. Pokud jde o vzájemný početní poměr jednotlivých národností v Rakousku, tu podíl německý klesl od roku 1900 do 1910 o 0·20%, kdežto podíl český ještě o něco více (o 0·22%)!

Poměr k celému Němectvu vyjadřuje prof. Sieger takto: »Rakouský Němec sílí svou víru v budoucnost národa obdivem pro výkony německé říše a pohledem na její světové postavení. Jest to úděl pohraničí v poměru k jeho zeměpisnému středisku (Das ist das Verhalten eines Randgebietes zu seinem geographischen Zentrum).« Úkol pak rakouských Němců chápe tu autor tak, že »mají vybudovati v těsné spojení pevný a široký most, kterým jest Rakousko mezi Německem a Orientem«. Mostem tímto má se šířiti všeobecně německá, nikoli rakouskoněmecká kultura (Verbreitung gemeindeutscher, nicht lokal deutsch-österreichischer Kultur nach dem Osten, str. 93).

Nutno dodati ještě, že Sieger jest profesorem na rakouské universitě ve Štyrském Hradci, a že pro první kroky k zavedení nového pořádku v Rakousku (státní jazyk, dělný parlament) doporučuje cestu oktroje (der kurze Weg), tedy řešení absolutistické. *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Vlastenecká pomocná služba v Německu. — Mezinárodní družstevní hnutí. — Ženské mzdy v Berlíně. — Obecní sprostředkování práce v Uhrách. — Sociální péče v císařském manifestě. — Úřad pro výživu lidu v Rakousku — Čtyřdohodová odborová ústředna. — Válečný typus úrazového sporu.

Německý zákon o vlastenecké pomocné službě znamená nejpronikavější zasažení státu do soukromohospodářských poměrů, jaké vůbec doposud světová válka přinesla. »Každý Němec mužského pohlaví od dokonaného 17. až po dokonaný 60. rok svého věku, pokud není povolán k činné službě vojenské, je povinen vlasteneckou službou pomocnou po dobu války«, praví se v 1. § zákona. Soukromé vztahy právní a hospodářské se podřizují zkrátka válečné nutnosti a účelnosti. Zákon vyšel z vojenské iniciativy — jde v první řadě o to, ve výrobě střeliva se nedat předstihnouti Francouzi a Angličany a na druhém místě nahraditi vojensky schopné síly, pracující posud v továrnách, silami vojenské služby neschopnými, ale hodícími se k práci tovární. Vládní návrh říšskému sněmu byl prostý a kategorický. V § 2. bylo vypočteno, co se míní vlasteneckou službou, a řízení služby postupováno válečnému úřadu, zřízenému při pruském ministeriu války. V § 3. se spolková vláda zmocňuje vydati příslušná prováděcí nařízení. V odůvodnění zákona čteme věty, jež budou dokumentární, mezi jiným na př.: »Kdo může jakkoliv praco-

vati, nemá za této veliké doby práva, aby zahálel... Jako ve službě vojenské nesmí... platit ohled na sociální rozdíl. Pro vlasteneckou službu, buďsi jakéhokoli druhu, může být užito jen státních občanů, nikoli však vrstev a tříd.«

Že v praksi zákon dolehne hlavně na vrstvy dělnické, je při jeho účelu na bíledni. Aby nebyla ohrožena osobní a koaliční práva dělníkova, pracujícího v pomocné službě, a aby hlavně nebylo prováděcí praxí jednostranně vyhovováno zájmům zaměstnavatelovým, navrhla sociálně demokratická frakce v říšském sněmu, podporována liberální levicí, řadu amendementů, mezi nimiž nejdůležitější jsou: K § 2. byl navržen dodatek: »Úřadu válečnému budiž přidán poradní sbor, skládající se z členů říšského sněmu. Poradnímu sboru přísluší dozírati na provádění zákona.« Navrženy pak nové paragrafy, hlavně:

a) Orgány k provádění zákona jsou: 1. Výbory dělnické a zřízenecké, jež se zřídí ve všech závodech, kde je zaměstnáno pomocnou službou aspoň 20 osob, a s nimiž jest jednati podnikatelům o všech záležitostech, týkajících se dělníků. 2. Úřady dohodčí, zřízené pro obvod každého okresního velitelství a vyřizující sporné otázky mezi zaměstnavateli a dělnickými výbory. 3. Smírčí soudy, zřízené pro obvod každého generálního velitelství a skládající se z předsedy jmenovaného válečným úřadem a po třech zástupcích zaměstnavatelů a zaměstnaných. 4. Výbory, zřízené pro obvod každého náměstka generálního velitelství k rozhodování o závodně technických a všeobecně hospodářských otázkách.

c) Osobám, zaměstnaným ve vlastenecké službě pomocné, nesmí se překážet u vykonávání jejich práva spolčovacího a shromažďovacího.

f) Žádá se vydání zvláštních pravidel pro dělnice a mladistvé dělníky.

V říšském sněmu, když se návrh projednával, vzbudilo pozornost sdělení, že tyto dělnické návrhy narazily na prudký odpor vlády a konservativců, za to však nebyly potírány rozhodujícími kruhy vojenskými. Hlavní požadavek — poradní sbor sněmovní, jemuž přísluší se spolkovou radou rozhodovat o prováděcích nařízeních, byl vskutku vybojován. Byla také zajištěna dělníkům v pomocné službě minimální mzda. V tomto zákoně vidíme historický průlom do posavadního hospodářského stavu, třeba nám nelze souhlasiti s temperamentními novináři, kteří v něm vidí vpád kolektivismu do hospodářského života německého. Kolektivism vyžaduje jistých předpokladů, které ještě dávno nejsou dány.

*

Snad jedinou hospodářskou mezinárodní institucí, jež trvá i za války, je mezinárodní svaz družstevní, jenž stále vydává své buletiny ve třech světových jazycích. Máme tedy o družstevnictví za války i pro cizinu dosti spolehlivá data. Z nich vysvítá, že celkem družstevní organisace válkou neutrpěly tolik, jak by se dalo čekat. Tak organisace anglické tržily o sta milionů více roku 1915 než r. 1914 (londýnská velkonákupní společnost o 200 milionů korun); ve Francii postihla rozkvět hnutí německá okupace nejprůmyslovější části země. Prospělo mu však, že vláda na družstevní organisace přenesla část svých aprovisačních opatření a dotovala je za tyto výkony milionovými subvencemi. V Německu bylo družstevní hnutí ochromeno částečně tím, že se sám stát

monopolně ujal veřejného zásobování; podstata organisací a záruka jejich poválečného rozvoje není dotčena. V Rusku přinesla válka, jak známo, vynucené zmírnění politického kursu a rozšíření dělnického koaličního práva. Za krátkou dobu vyrostlo v Rusku družstevní hnutí, obsahující 38.000 organisací s 13 miliony členů — ovšem jsou v to zahrnuty družstevní podniky všeho druhu, nejen dělnické. V Belgii utrpěla družstva těžké pohromy, ale dvěma největšími, gentským »Vooruit« a bruselským »Maison du peuple«, ani válka nedovedla otřásti. Pro Italii schází jednotná statistika. V Rakousku, podobně jako v Německu, zasáhla v obor družstevní činnosti vláda svou zásobovací organisací. Přes veliké svízele neustávala družstva ve své činnosti. Český ústřední družstevní svaz soustřeďoval r. 1915 285 družstev se 72.144 členy; bylo docíleno tržby 26.207.000 K; rakouský svaz ve Vídni čítal 314.814 členy ve 476 družstvech a tržil za rok 1915 K 102.000.000.

*

Procento ženského dělnictva v továrních podnicích stoupá stále enormně, a nový německý zákon o vlastenecké služební povinnosti, přes to, že se vztahuje jenom na muže, uvede asi do továren nové tisíce pracujících žen. Tomuto většímu uplatnění kvantitativnímu stále ještě neodpovídá výše ženských mezd, jejichž poměr ke mzdám mužským se datuje ze samých nesmělých počátků ženské práce. Podle zprávy Všeobecné nemocenské pokladny v Berlíně bylo loňského prosince pojištěno u pokladny — nepočítaje služebné a jiné domácí práce — celkem 220.765 žen. Z nich mělo denní výdělek do 1·15 marky 51.085 žen, t. j. 23·1%; mzdu mezi 1·16—2·15 M mělo 70.326, t. j. 31·9%, mzdu mezi 2·16—3·15 M 63.192 ženy, t. j. 28·6%, mzdu mezi 3·16—4·15 M 23.106 žen, t. j. 10·5% a konečně mzdu mezi 4·16—5·15 M jen 9095 žen, t. j. 4·1%. Mzda vyšší je vlastně vzácnou výjimkou — nad 5·15 M vydělávalo 3450 dělnic, t. j. 1·6%. Služby, jež nejsou započítány v této statistice, mají mzdu ponejvíce průměrně dvě marky, počítaje v to i stravu a byt. Také mzda domáckých dělnic jen zřídka převyšuje průměr dvou marek.

*

Zákonem z 16. března 1916 bylo zavedeno v Uhrách v jistých rozměrech bezplatné obecní sprostředkování práce. Města a obce, jež ustanoveny nařizovací cestou, jsou povinny postarati se ve všech odvětvích živnostenských, jakož i v hornictví a obchodě, o sprostředkování práce, bezplatné pro zaměstnavatele i dělníka. Města mohou býti také závazána opatřiti sprostředkování práce v obvodu, přesahujícím jejich okruh působnosti; v takovém případě se zaručuje městu přiměřená státní subvence, jejíž výše se řídí daňovou silou města, velikostí ustanoveného sprostředkovacího obvodu a počtem dělnictva v obvodě obývajícího. Určení měst a obcí, jež mají zavésti obecní sprostředkování, jakož i jejich pracovního obvodu, pak organisace a správy obecních sprostředkovacích kanceláří přísluší ministru obchodu, v Chorvatsku-Slavonii banovi. Zákon měl nabýti právní moci 25. července 1916. Není posud známo, jakých výsledků bylo dosaženo. Intence zákona je jasná: válečné poměry žádají po nevyvinutém uherském průmyslu výkonů, jež lze zmoci jen zdokonalením

organisace pracovního trhu. Válka jako korektiv sociální politiky je z nejzajímavějších sociologických válečných zkušeností.

*

Manifest nového císaře k rakouským národům obsahuje pasus, jenž zní jako závazný slib nového sociálního programu za příští úpravy vnitřních poměrů tohoto státu. Odstavec zmíněný zní: »Ustavičnou snahou mou bude podporovati mravní i duševní dobro Svých národů, chrániti svobodu a pořádek ve Svých státech, zabezpečovati všem pracujícím údům společnosti ovoce poctivé práce.« Dělnický orgán v komentáři manifestu právem konstatoval historický význam těchto slov na tomto místě; ať se věci vyvinou jakkoli, bývalé ignorování dělnictva ve státním hospodářství bude vyloučeno.

*

Dnem 1. prosince zahájil činnost rakouský »Úřad pro výživu lidu«, instituce, vzniklá hezky pozdě poté, když úřad takový byl zřízen v Německu a jiných válčících státech. Ze stanov vyjímáme:

§ 1. Řízení náleží presidentovi, resp. dvěma místopresidentům. President činí v oboru své působnosti rozhodnutí z vlastní pravomoci, nejsa vázán na souhlas jiných ústředen... Úřad má přímé styky se všemi státními i autonomními úřady. § 2. President má ve své agendě po boku ředitelství, skládající se kromě obou místopředsedů ze sedmi členů, jež jmenuje předseda ministerstva, a z nichž aspoň jeden musí býti jmenován z kruhů správy vojenské. Případ od případu mohou býti přizváni ke schůzím i zástupci jiných ústředen. § 3. Existující zásobovací rada se rozšiřuje ve výživovací radu, jež projednává všeobecné otázky lidové výživy a jest krátce sprostředkujícím orgánem mezi výživovacím úřadem a obyvatelstvem. Složena bude aspoň ze 40 členů. Funkce v úřadě pro lidovou výživu je neslučitelna s členstvím výživovací rady. Do této rady musí býti přibráni také zástupci spotřebitelů. § 4. President jest oprávněn povolati k dobrozdání a zpracování výživovacích otázek podle potřeby také znalce stojící mimo úřad.

Do sedmičlenného ředitelství byl povolán mezi jinými i známý německý sociálně demokratický pracovník, Dr. Karel Renner. Vyskytší se zprávy, že Dr. Renner nepřijme této funkce, vyvrátil on sám, uznav rozumně, že může v této své funkci prokazovati lidu velmi platné služby.

*

Válečných poměrů využily anglické a francouzské odborové organisace k čilé propagandě proti odborům říšskoněmeckým. Navrhují, aby odborová ústředna byla přeložena z Německa do Švýcar, a spolu s neoficiálními zástupci odborových svazů belgických a italských zřídily jakýsi sekretariát v Paříži, jenž má být zatím ústřednou odborových syndikátů pro státy čtyřdohodové a jejich spojence.

*

Zajímavý úrazový případ bylo řešiti německému říšskému pojišťovacímu úřadu. Za nepřátelského leteckého útoku na německou muniční továrnu byl usmrcen pumou dělník, ubírající se do práce, a to ve vzdá-

lenosti 150 metrů od továrny. Pozůstalí vznesli u úrazové pojišťovny nárok na důchod, ale byli odmrštěni. Říšský pojišťovací soud však jejich stížnosti vyhověl a jejich nároky uznal z těchto důvodů: »Ochrany úrazového pojištění požívají dělníci též na cestě do práce a z práce, pokud je cesta v okruhu nebezpečí, z podniku pocházejícího. Továrna, ve které byl dělník zaměstnán, vyráběla třaskaviny a střelivo. Takové podniky jsou po dobu války vydány nebezpeči nepřátelských leteckých útoků. Protože se pumy většinou míjejí cíle, vzniká tím též v okolí továrny nebezpečný obvod... Vedle toho bývá účelem útoků též usmrcení pracovních sil. Všemi těmito okolnostmi se rozšiřuje nebezpečí s podnikem spojené též mimo obvod továrních místností.« *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Národní škola na počátku třetího válečného roku — Nové nesnáze školy. — Zdražení školských potřeb ku psaní a kreslení. — Opatřování nejchudších dětí oděvem, obuví, stravou. — Vydání nových trojdílných čítanek. — Uzavření žákovských knihoven. — Knihovny dělnického spolku přátel mládeže ve Vídni. — Opatření národního učitelstva.

Po třetí ve třetím válečném roce zahájila národní škola se všemi ostatními školami nový školní rok. V temných dobách současných bude to zaznamenáno jistě jako jeden z nejsvětlejších bodů. Staré přísloví »Inter arma silent musae« pozbylo dnes na své všeobecné platnosti. Při hmotném vyzbrojování milionů vojáků stojících dnes v poli nezapomíná se na důležité duchovní vyzbrojování budoucích občanů.

Ukázali jsme na těchto místech na obtíže, jež se školské práci a jejím vykonavatelům staví v cestu. Vytkli jsme zejména opuštěnost dětí otci-vojáky a následkem toho zřejmou uvolněnost mládeže školní ve mravech, projevující se hlavně mimo školu v rodinách, kde matka bývá namnoze na udržení dětské kázně slabá, i ve volném prostředí mimoškolském, jež oko rodičovské a učitelské ovládnouti nemůže. Uvedli jsme zvýšenou přeplněnost tříd žactvem následkem spojování tříd po odchodu přemnohých učitelů na vojnu, polodenní vyučování střídavé, zavedené následkem týchž příčin, a mnohé jiné věci.

Překážky kladené školské práci množí se přirozeně tím více, čím déle válka trvá. Rostoucí drahota nenechala stranou ani školské potřeby. Je to především zvýšená drahota papíru, která se škol vůbec a národních, do nichž chodí veškerá mládež, zvlášť citelně dotýká. Školní sešity, papír kreslicí zdražují se počátkem posledního školního roku o plných 100 procent, a další podražování je na obzoru. A také tužky, péra, pryže jsou tak drahé, že opatřování jich činí nemalé potíže jak rodičům, tak škole, která zpravidla při nepatrných dotacích obce pro chudou školní mládež nemůže jich opatřiti s dostatek. Nařízení úřadů, aby se také ve školách s každým místečkem papíru šetřilo, aby se kreslilo

po obou stranách papíru, je dobré, neboť se může dost ušetřiti, ale přes to nestačí. Je třeba, aby místní obce plnily svou zákonitou povinnost a částky na opatřování školních potřeb přiměřeně zvyšovaly. Dosud učinily tak obce pouze ve výjimečných případech. Z různých stran poukazovalo se na to, aby byly obcemi povolovány částky na hromadné zakupování nutných potřeb školních do zásoby, jímž by se dalo čeliti často neoprávněnému a neodůvodněnému zdražování.

Novým školním rokem sesílily také potíže s opatřováním nejnutnějšího oděvu a obuvi pro školní mládež nejchudší. Školní obce a různé komitéty pro ošacování při obecních úřadech jsou před nastávající zimou před nejvážnějšími starostmi. Žádosti o oděv a obuv se vlivem poměrů drahotních znásobily a příjmy na uvedený účel určené se ne-li snížily, tedy aspoň nezvýšily. Za částku peněžitou, za kterou před válkou se opatřilo 5 i více chudých dětí školních, opatří se dnes sotva dítko jediné. Také tu upínají se tisíce nejchudších rodin a jejich dětí k obcím i soukromé dobročinnosti o pomoc.

A také do polévkových ústavů a stravoven pro nejchudší školní mládež hlásí se letos daleko více dětí než v letech předchozích. Šťastné obce, které se mohou postarati náležitou měrou o tělesné nasycení chudé školní mládeže a usnadňovati tak duševní nasycování ve školách. Nutno poukázati na fakt, že již minulé zimy nebyly vzácnými případy, kdy jednotlivé školní děti následkem nedostatečné výživy a zvláště nedostatečným množstvím mléka a tuků byly zachvacovány mdlobou i mezi školním vyučováním. Veřejná i soukromá dobročinnost má i v tomto směru vděčné pole k účinné pomoci. I útulky při školách budou letošní zimy školní mládeží vyhledávány větší měrou než v letech minulých. I v rodinách ze středních stavů musí se při dnešních poměrech šetřiti také drahým palivem, a proto po vytopených útulcích při školách bude živější poptávka.

K uvedeným vnějším obtížím a starostem národní školy druží se i některé vnitřní. Je to především otázka školních učebnic, která národní škole počátkem posledního školního roku činila a dosud činí značné obtíže. Dosavadní učebnice a zejména čítanky na školách obecných a vedle toho také učebnice zeměpisu, dějepisu, ano i mluvnice pro školy měšť. byly podrobeny za války veřejným tiskem kritice v tom směru, vyhovují-li v duchu zákona výchově nábožensko-mravní a rakousko-vlastenecké. Shledány byly v tomto směru nedostatečnými a nevyhovujícími, a úředně byly proto o posledních prázdninách z užívání na národních školách vyloučeny.

Vydání nových trojdílných čítanek pro školy obecné, jež, jak známo, nahrazují svým obsahem také učebnice reálií na těchto školách, a i nová opravená vydání školních knih pro školy měšťanské nemohla býti v krátkém čase prázdninovém uspořádána a dotištěna, a tak nový školní rok musil býti zahájen bez čítanek a bez učebnic. Nesnáze z toho byly a jsou dosud značné. Z nedostatku učebnic čtení sáhnuto bylo k biblické dějepravě, která se stala v tomto směru na mnohé týdny i měsíce náhražkou.

C. k. školní knihosklad hledí všemožně novým vydáním čítanek vyhověti citelné potřebě. V říjnu vydává první, počátkem listopadu druhý

díl nové trojdílné čítanky. Publikace tyto přejímají mnoho článků z čítanek minulých, zakázaných, odstraňují články, jež uznány nevhodnými a nahrazují je články novými s tendencí pěstovati jak lásku k mateřskému jazyku a rodné zemi, tak lásku k vlasti širší, k říši, její branné moci a oddanost k vládnoucímu panovnickému rodu. Zdá se, že s obtížemi s novými učebnicemi bude národní škola obecná a měšťanská zápasiti po celý letošní školní rok, než budou ve všech směrech úplně nahrazeny.

Drahota papíru i tisku působila i tu nepříznivě a následek jest, že nové čítanky cenou převyšují staré nejméně o polovinu. A zase také v tomto směru působí obtíže správám škol, okresním i místním školním radám, jak opatřiti zdraženými učebnicemi všechny chudší děti, jež si jich opatřiti nemohou.

Nutným doplňkem každé školy národní jest ž á k o v s k á k n i h o v n a. Základní říšský zákon školský ukládá proto každé škole, aby takovou knihovnou byla opatřena. Knihovna má dítěti dopověděti, co učitel napověděl nebo nedopověděl, má cestou sebevzdělání základní jeho vědomosti školou podané rozšířiti a rozmnožiti, má vyhovovati vybranými kusy z krásného písemnictví jeho potřebě estetické. Žákovských knihoven užívala školní mládež v dobách míru velmi pilně, a učitelské sbory i školní úřady staraly se pečlivě, aby v nich byly uloženy nejkrásnější plody domácího i cizího písemnictví přiměřené jednotlivým stupňům příslušného rozvoje dětského.

Žákovské knihovny byly záhy po vypuknutí světové války z nařízení školních úřadů uzavřeny. Stalo se tak z obavy, že by se prostřednictvím knih, jež procházejí rukama přemnohých dětí, šířily nemoci nakažlivé. Veřejné zdravotnictví učinilo však takový pokrok, že ve válce nešíří se nemoci ani z daleka takovou měrou, jako se na počátku války čekalo, a že také nebezpečí roznášení nakažlivých nemocí prostřednictvím vypůjčených knih ze školních knihoven je značně menší, než se čekalo. Dnes pak po více než dvouleté válečné zkušenosti možno tvrditi, že nic nepřekáží, aby žákovské knihovny mohly býti znovu žactvu otevřeny. Může se tak státi tím spíše, protože knihovny ty byly podrobeny z úředního nařízení nové přísné revisi, a že z nich bylo odstraněno vše, co se snad zdálo po různých stránkách výchovně nebezpečným.

Je známo, že mládež dává se na mravní scestí nejen následkem nedostatečného dozoru, ale také neméně z nedostatku vhodné zaměstnanosti. Děti v době míru byly několik hodin v týdnu připoutány ke knihám vypůjčeným ze školních knihoven a zbaveny tak příležitosti k volnějšímu těkání po ulicích a návrších, které dává příležitost k uličnictví. Kniha ze žákovské knihovny vzbuzovala zájem, odváděla dětskou mysl ze sféry nepatřičné a přispívala tak nepřímo k výchově mravní vůbec a k udržování dětské kázně zvlášť.

Mimo to hrozí nebezpečí, že školní mládež, jíž četba knih stala se duševní potřebou, po uzavření žákovských knihoven zjedná si jinou cestu ke knihám, a není vyloučeno, že ke knihám špatným, ke krvákům, detektivkám, špatným indiánkám, ke knihám, probouzejícím předčasně pohlavní pud, uvádějícím jej na scestí a pod. Některé úřady učinily již

opatření, jež stihá tresty prodavače uvedených otravných knih. Stěží však se zabrání, aby přístup mládeže ke špatné knize zcela se zamezil. Čeliti tu možno nejúčinněji positivně, a to špatné knize knihou dobrou. I tato věc mluví vřele pro znovuotevření žákovských knihoven i v době válečné.

V době, kdy žákovské knihovny byly uzavřeny, staly se pokusy o zřízení dětských knihoven mimo školu. Stalo se tak, dle zprávy vídeňské Arbeiter-Zeitung, ve Vídni. Jsou to knihovny dělnického spolku přátel mládeže asi o 300 svazcích. Za 12 haléřů zálohy vypůjčí si malý čtenář knihu, jež po vrácení vyměňuje se mu za jinou. Vychovatelská hlídka Práva Lidu z 10. září poukazuje na zřizování dětských oddělení při veřejných knihovnách a čítárnách, jež by při poměrně malém nákladu žízeň mládeže školní po knize ukájela. Oddělení taková mohla by býti otevřena v době mimoškolní v uprázdněných školních místnostech, jež by mohly sloužiti i také za místa ke čtení mládeže, která nemívá vždy po vyučování doma vytopený byt. Oddělení taková stala by se zároveň útulkem, chránícím před mravní úhonou mládeže, jež jí hrozí na ulici, návsi a jiných místech veřejných. —

Jako musí býti opatřena školní mládež náležitě tělesně, aby v ničem nestrádala a mohla patřičně vnímati, tak musí býti opatřeno i učitelstvo, aby mohlo s chutí, láskou a oddaností k mládeži vyučovati a vychovávati. Je znám osud předlohy zemského zákona o učitelských platech, vypracované v přečetných schůzích školské komise v letech 1911—13. Pro neshodu politických skupin národnostních na zemském sněmu království českého se neuskutečnila. Zemská správní komise rozřešila otázku služného na podzim roku 1913 vyměřením t. zv. zatímních přídavků, jež byly de facto náhradou za trienálky předlohy a zvýšené základní služné se srážkou desetiprocentní. Ostatní výhody předlohy zákona, zejména pak aktivní přídavky pro všechno učitelstvo dle norem státního úřednictva, zemská správní komise nerozřešila, tak že se stalo pravdivým okřídlené slovo o vyrovnání se země s učitelstvem na 50 procent.

Letos po dvouletém trvání války, kdy státnímu úřednictvu se vzděláním rovnocenným se vzděláním učitelským dostalo se zvláštního přídavku drahotního v částce 300—800 K ročně i vyšších, povolila zemská správní komise učitelstvu v Čechách zvláštní přídavek k zatímním přídavkům, který se vyrovnává oněm deseti procentům, o něž byly v roce 1913 sníženy. V číslicích znamenalo to pro učitelstvo obecných škol v Čechách dle služebních let 20, 40, 60 a 80 K ročně, pro učitelstvo škol měšťanských 45. 70, 90 a 120 K, pro učitelky industriální na obecných školách nejméně 10 a nejvýše 70 K, na měšťanských 20 až 92 K ročně. O tom, že by se těmito nepatrnými částkami mohly vyrovnávat drahotní poměry, vzniklé dvouletým válčením, nemůže býti ani řeči.

Hmotná tíseň učitelstva v Čechách dostupuje nebývalého stupně a zhoršuje se den ode dne. Zemské spolky učitelské podávají k zemské správní komisi v říjnu letošního roku nový pamětní list. Srovnáváním ukazují, jak citelně je učitelstvo v Čechách proti učitelstvu sousedních zemí rakouských zkracováno. Učitelstvo obecných škol v Čechách má dnes, pokud dosáhlo míst učitelů I. tř., což se namnoze stává i po 12, 14 a více letech, 1600 K počátečného a 3520 K konečného služného, zatím

co učitelstvo na Moravě má za týchž poměrů 1920 až 3920 K, ve Slezsku 1900 až 4510 K, v Dolních Rakousích 2500 až 4500 K. Učitelstvo škol měšťanských má v Čechách 2180 K počátečního a 4580 K konečného služného, kdežto na Moravě činí počáteční služné učitele měšť. školy 2600 a konečné 5100 K, ve Slezsku 3000 až 5700 K, v Dolních Rakousích 3100 až 5400 K. Podobný nepoměr ve služném je mezi industriálními učitelkami uvedených zemí.

Mimo to dostalo se učitelstvu sousedních zemí zvláštních drahotních přídavků po dobu války. V Horních Rakousích na př. ženatým učitelům s více než 2 nezaopatřenými dítkami 200, ostatním ženatým učitelům 150 K, svobodným 100, výpomocným 60, učitelkám ručních prací 40 K ročně, ve Slezsku dostávají učitelé 80, 100, 110, 120 a 200 K, ve Štyrsku 80 až 350 K, v Korutanech 120 až 500 K ročních přídavků drahotních.

Za těchto poměrů je nálada učitelstva v Čechách, jež koná své povinnosti jak ve škole, tak na poli válečném i mimořádně při všech akcích souvisejících s válkou (nejnověji ujalo se agitace pro V. válečnou půjčku) se zvýšenou horlivostí, velmi sklíčená. Nálada ta prochvívala valnou hromadu delegátů Ústř. spolku jednot učitelských koncem listopadu, která zdůraznila po rokování v resoluci následující palčivé požadavky:

1. aby osnova zákona z r. 1913 uskutečněna a uzákoněna byla dnem 1. ledna 1917;

2. aby se učitelstvu král. českého dostalo drahotního přídavku, jenž by se rovnal přídavku státního úřednictva;

3. aby tohoto drahotního přídavku, rovněž i plného přídavku zatímního dostalo se veškerému učitelstvu pensionovanému, jakož i vdovám a sirotkům.

Není v Čechách jistě přítele školství národního, který by splnění uvedených požadavků učitelstvu nepřál.

LITERATURA.

Krásná.

K. Sezima, Host. Román. (Praha. Vilímek 1916. K 4·—.) — Bratři Čapkové, Zářivé hlubiny a jiné prosy. Ill. a vypravil V. Hofman. Praha. Borový 1916. K 3·60. — Isqui, Nálady a reflexe. Básně z let 1908—1911. (V komisi Hejdy a Tučka. Praha 1915. K 1·50.)

Dvojím směrem překvapil Sezimův román; přichází brzy po »Soumraku srdcí« (ohlašován spolu s jinou knihou) a vnitřně, životním pojetím ukazuje pro autora i jeho tvorbu nový stupeň vývojový. Vzpomeneme-li evangelických snů, vytržení a blouznění Bryknarových z poslední práce S-ovy, pochopíme, oč už v samém základě realisticky pevnější, uvědoměle celistvější a tím životnější postavou bude jeho nový hrdina.

Muž to zanesený osudem v maloměstské prostředí, do něhož z nitra tohoto vyhnance plyne jen jasný paprsek důvěry a úsilí po vyšších metách, mocných rozpětích, ale na konec za to odměňovaný jen podezříváním, odmítáním a neláskou, ačkoli makavě lze se přesvědčiti, že on, jako všechny čisté duše, neprohnilá nitra a skutečně obětavá srdce, i když poklesá na chvíli, zase dovede se vztyčiti do svého světa ideálního. Právě v tom, že autor vytvořením této postavy zřetelně dal na jevo víru v ideální snažení, tkví ono plus práce: radostná důvěra v životní vítězství srdcí usilujících o vnitřní krásu, ryzí velkost a sílu. Ztělesňuje ji v příběhu profesor Vyšín, který nechtě zápoliti s pletichami svého vědeckého působiště, odchází z hlavního města na ústav venkovský a usídlí se v domě dávného přítele, lékárníka Kamila Šebora; tam se octne mezi dvěma ženami. Jednu z nich, Kamilovu choť Tyldu, svým hořícím nitrem osvětluje a pozdvihá, jsa k ní mimoděk přitahován jakousi skoro živočišnou polarisací zpřízněných niter. Avšak když chce, puzen přemírou citův a neodolatelnou potřebou sdílného srdce, utrhnout sladký plod štěstí, jí samou, bezděky od něho poučenou, přiveden k návratu na místo, které je jediné jeho pevným bodem životním — čestnost v boji i v odříkání — aby teprve, když padnou všechny přehrady, po smrti přítelově, mohli splynout v polibku. Ale v tom boji se sebou samým ozřejmí se mu i jeho jednostrannost životní i menší rozhodnost a spolehlivost zanedbávaného citu. Vyšín najde svého vykoupení ženou. Druhá, sestra přítelova, Renata, je vzor úpadku rodového v ženě a vtělené nebezpečí pro muže duševně tvořivého. Prázdně sebevědomá a pyšná na cosi odlehlého (styky s povýseneckými příbuznými pražskými), romantických sklonů a při tom plná konvenční dokonalosti a naučené obratnosti konversační, v základě je málo víc než vtělení pošetilé domýšlivosti patricijské, v níž se cítí povznesena nad své okolí, jsouc pevná až k násilnostem jen vnějškovou jistotou společenského cviku. Nebezpečněji by byla málem zlákala Vyšína, když nalomena ve své pýše přenášela kus romantismu v život (Undina); odpudí však jej posléze úplně nepřekonatelnou studeností srdce, neplodností vyhaslého nitra, které může jen jako ozvěna obrážeti a snad i zpracovávati zapadlé představy z četby. Je ostatně i krutá a pánovitá, znajíc »lásku« toliko v otroctví trpně hloubavého muže, jímž je provisor v lékárně, ubohá muška v jejích sítích.

Dějové pásmo z těchto vztahů autor rozvíjí na pozadí domu »u jednorožce«, který jako symbol rodového dohořívání představován je hlavně Kamilem, diletantem života, zmaloměšťěným dekadentem, choulostivě uhýbajícím plnému světlu, umělecky sice cítícím, avšak nikoli bez sklonností až zvrácených. Kamil se těší jen z negace, z dráždění filistrů a sestry, z rozpaků ženiných a přítelových; ožívá jen ve vůních a barvách marně vydražďujících nervy, nedoveda se ubránit na konec ani upadání v záliby hrubší. Nebyl tedy radostně hybný a jarý ten svět »u jednorožce«, ač nebyl bez zábav, nebylo v něm důvěry v jas života: to obé přišlo teprve s Vyšínem. Jako kdysi pokyn světlých božstev (domněle v témž obydlí) dal za pravdu bezelstné, mladé lásce proti vypočítavému obchodu, který dusívá všechny hodnoty vnitřní, prameny to ryzích radostí, tak i teď: starý tradiční motiv literární, nalezený učencem v městském

archivě a rozdílně pak se obrážející v myslech osob románu, ba i maloměstské veřejnosti, jako by ožil. Tak děj soustředěný k symbolickému domu a rozvíjející příznačný motiv jako v skladbě hudební tvoří soudobý pendant k literárnímu námětu z renesance. Čím jemu byl dokonalý typ rytíře bohatého nitrem, ale chudého statky, tím autoru jeví se Vyšín, hrdina doby neskonale složitější; moderní rytíř myšlenky i povahy, plný plánův, cudný, až platónský, nadaný zvláštní jemně pudovou bystrostí psychologickou, význačně rozdílnou od psychologických postřehů lékárníkových, získaných spíše z literatury. Jsa silný duchem i srdcem, veselý, kde se cítí v ovzduší upřímnosti, rozhodný a vytrvalý, kde toho žádá čestný boj, dovede býti stejně sebezapíravý a odříkavý, kde káže vnitřní povinnost. A právě dočasné zakolísání Vyšínovo a potomní vítězství jako počátek nových výbojův už ryze duchovních v niterném spojenectví s ženou, které též on zasluhuje, tvoří vysokou dramatickou linii románu, pod níž nejednou slyšíš i tklivé violové tóny ryze lyrické. Odkláněje se od Renaty s nutností gravitace, host blíž a blíže se cítí paní Tyldě, vycituje v ní ženské srdce nesrovnatelně hlubší, protože čisté, a vyšší, protože prosté; bytost pudovější a mnohostrannější v silných možnostech životních; méně rozumovou v tom, čím chce nitro žít, ale dychtivými instinkty hledající, nač složit všechnu víru, odkud by k duši svítila stálá naděje i výzva: za mnou, dál a výš... Vyšín, který může v životě vždy do všeho vnášeti jen své aktivum, rozluští toto její jádro jasněji než její muž, člověk rafinovaný, nacházející v poměru k lidem rozkoš jen v cizím ponížení nebo zotročení, jehož snad ani necítí. A hle, sobecký a požívačný milenec dráždivých příšeří ustupuje před druhým, světlonošem. Ze sebeobětavosti pozdně a marnivě procitlé nad hrdinským odříkáním druhých, z vypěstěného krasocitu či jen z hořkého poznání vlastní neschopnosti k čemukoli kladnému?

Toto vážně inspirované drama, jehož nositelé jsou reální individuality jen obezřetně nadnesené v typičnost s psychologií, která se vystříhá schematičnosti, odehraje se v uzavřeném životě domáckém, do něhož jen zapadnou odlesky maloměstské klevetivosti a závistnictví. Tedy dramaticky rušný román tím zajímavější, že jeho fabule zpodobila dva typy našich lidí, jak vzešly z přerodu české inteligence let devadesátých, za přívalu cizích idejí, a tím hodnotnější, že tyto postřehy nejsou projednávány výkladem, nýbrž v dění skutečně žívém, někdy účelně ztajeném pod hladinou vnějších příběhů, ale vždy takovém, že vyrylo jedinou a zvláště ke konci spádnou křivku dějovou. Tak i samy četné rozhovory osob; nebývají záminkou, aby romanopisec vyložil sebe a své ideje, nýbrž jsou vždy dalším, byť lehkým nebo drobným, krokem fabulačním; zdá-li se kde, jako by se děj zastavoval, lze zaznamenati, že se jistě sune nitry osob dále, ba naopak že tu za konversace bystře vedené rozvíjí se pod klidným na pohled povrchem dějovým a slohovým vnitřní boj a rázem se tu zas otvírají rozhledy po krajinách duší (kap. 7. a 8.). Sevřená stavba dějová někdy budí stesk, že pozorování dobrá a mnohdy důležitá nemají více místa, na př. o duševním rozpoložení našich pracovníků venkovských proti velkoměstským. Tuto ekonomii působí úsilí autorovo o úměrnost a harmoničnost celku; proto také měnívá prostředky, vyznačí

tu několika slovy hádky vlastní základ dvou odlišných povah ženských, tu reagujícím posunkem citovou půdu jejich, onde konstatující poznámkou celou jednu výslední složku děje, kdežto jindy vyvolá svoji krajinomalbou náladu zapadlých koutů podbrdských, nebo psychologickým vyhrocením kapitolek, kde poslední věta nosívá těžkou resumující tíhu dějovou, otevře výhledy na vývoj osob. Chce míti vše sčleněno jako v orchestru, který dýše přesným taktem a souhrou. Jeho sloh v touze odstiňovací vyběravý bývá přiléhavě hutný a přesný.

Osmero povídek bratří Čapků přes některé rozdílnosti jeví přece jen jednu psychologickou základnu v tvorbě, a ta je činí debutem nejvýše čestným a je právě novým obohacením literárním; nemělit jsme dlouho obdobné noty novelistické (Lier?). Všechny kusy jsou tu totiž tak podávány, že ryze intelektuální zmocnění se látky, mentální její prohnětení, jako by bez autorova vnitřního účastenství a spojitosti s látkou, nabývá vrchu; s tím se slučuje ovládání formy, kterou si básník s jistotou utváří jen podle svých potřeb, nikoli, jak se sám staví k námětu, nýbrž jakou kde věci určuje emotivní úlohu nebo prostě architektonickou službu. Nijak látka básníka nestrhuje, i kde cítíš, že snad se chví jeho nitro. Této techniky prosaické obratně užívají toliko skladby vedené rozumovým proniknutím i prožitím látky a jejího světa, ona je také vhodným prostředkem jen jazyku prosáklému jistou výší kulturní a uvědoměním jejich hodnot. Paradoxa, která tak snadno mohou tu pak být obyčejnými vtipy (a někdy i v této knize, jak se zdá, nesluší dost českému duchu, který rostl jinak a z jiných zřídel se i napájel než v zemi A. France a jiných), žádají, mají-li svítiti poznáním, bystrého a všestrannějšího pochopení věcí, třeba i bez pevného hlediska. V těchto povídkách jim máme živý soucit s lidským osudem, jelikož je proti rozumu i čisté touze citů zmítán vášněmi a jinými slabostmi ať ve způsobě oddaně trpící ctnosti, ať ve způsobě trestajícího se »hříchu«. Intelektuální jistota postřehová i její kázeň, any bezpečně řídí hutnou náplň tvořivé síly básnické, jejíž zdroj tu všude zříš protryskovati, toť vlastní hodnota knihy. Nepotřebuje proto v osobách skutečných individuí, stačí, že jsou zhusta aspoň individualisované myšlenky nebo city. Ba vzdálenost, která je položena mezi věc a básníka, dodává této epice kouzla, neboť pak ona jiskřivá hra hodnotami, jako by věcmi zapadlými, pozdvihuje i nejednu naivitu názorovou, která může budíti úsměv, a je přece hodnotným poznáním, nebo zastírá jednostrannost, která bývá v životě výrazem větší síly než opak, splývá jaksi s vyšší ironií, která není ironií toliko literární, nýbrž více životní. Bez tohoto podkladu názorového i stilového (známého v různých zbarveních z literatury francouzské) neměl by účinu rozvedený paralelism, dvakrát obrážející komedii lásky v různých lomech světelných (Eventail) a při nadsázkách nebo přebroušeních, kde hrozí co chvíli sjeti v banalitu, starý motiv komedie života (Lásky hra osudná) dosti obratně psychologicky podmalovaný ve vítězství intrikánově. Také jen týmž podkladem dostalo se jiným povídkám možnosti nad jiné lépe vyplniti sen o novoklasické novele: našly onen široký poklid a vřelý vztah k síle obyčejných věcí (rovnováhu), v nichž i průměrná moudrost, právě že zakletá v slohovou prostotu životního kladu, nabude tvářnosti hluboce

znalého pohledu do všeho. Nebude v nich kazem ani starší sklad prostředků novelistických, ač pro nás jich vůně vyprchala (výčet jmen), ponechá jim tvrdý ráz dřevorytů s tolika drobnými a význačnými záhyby. Jemná psychologie v pojetí rušného příběhu (Mezi dvěma polibky) nemá ještě plné plastiky své ideje o síle pravého citu lásky; odysseovský motiv (Ostrov) uhnětl se však ve vypravování vzácné kadence nedost zabarvené prostředím (i anachronism tu je v cestě »do Egypta a kolem Arabie až na Ceylon«, tedy Suez?), silně vyhrocené, ale přece jen v psychologickém pojetí (škoda!) ryze moderním, pochybujeme totiž, že u lidí silnějších pudů, výbojných námořníků, cit vděku mohl by převládnout nad prvotním instinktem sounáležitosti krevní a rodové, jako tu u starého námořníka, který opustí ojedinělou příležitost vrátiti se domů z vděčnosti k Indiánce, jíž ani nerozumí; či je to z podkopání osobního vědomí a životní síly a stržení k slabošství jistého klidu? Kontrast dvou světů duševních (Živý plamen) získal fabulační schopností jistou plastiku, oč pozbyl na jemnosti, ukazuje ve zpovědi starého plavce protiklad cítění středověkého a nového a připomínaje tím nejlepší stránky Boccaccia, ideového bojovníka proticírkevního (zvláště 1. pov. I. dne). Obě povídky, jež naznačují konec prošlé etapy, první a poslední (Červená povídka a Zářivé hlubiny) prozrazují právě více, než by se na první pohled zdálo, vlastní základ tvorby obou bratří spisovatelův. První svou jaksi nesmělou nápovědí psychologickou, neboť postřeh chce být víc než náhodným případem a má všechny známky psychologické zásady (generalisace?) o ženském srdci, které se přikloní k výbojnějšímu a odvážnějšímu, poslední pak svým podkladem symbolickým, že láska toužená je vždy skutečně trvalejší a vnitřnější než ta, jíž jsme došli a která dosáhla cíle. Ale svědčí-li této povídce více její úmyslný lyrism, z něhož musí přece mluviti strhující pravda subjektivní, než romanticky patetickému námětu oné účelný klid epický? Nezdá se nám, spíše tu vidíme krásný a vřelý slib užšího vztahu a vroucnějšího zaujetí autorů k samému toku života soudobého.

Nálady a reflexe anonyma, který se skryl za *isqui*, mají čistý přízvuk citu, který usiluje, vědomě usiluje všemu býti práv, dobývají se opravdové a smířlivé moudrosti životní a jsou zaplavovány přílivem skutečně vznesených toužení, ač v jádře někdy lidských, příliš lidských. Kde je básník pointuje, ubíhá v nebezpečí banality nejen formální snad, nýbrž i myšlenkové, ačkoli na druhé straně i pravdy staré, staré (opakujme s jeho Nerudou!) mívají u něho barvu osobního prožití. Zásoba básnických myšlenek často, básnických obrazů častěji, formy básnické vždy u něho připomínává Nerudu — Nerudovský epigon? Ano, toho Nerudy básníka, kterého objevila teprve posmrtná památka oblíbeného feuilletonisty a jehož vyzdvihla dvě poslední desetiletí. Jeho realistní hutnost, vybojovaná lehkost i jeho básnická koketnost a zase jeho obliba přírodního pramene básnických obrazů, to vše se tu vrací, jen chvílemi zableskujíc inspirací novou a vlastní. Pro milovníky Nerudova talentu básnického nebudou bez kouzla oddané reminiscence, budou však i nápovědí k nejednomu výhledu dál a jinam. Sympatické básně, nikoli podstatně nové nebo výrazné. *M. P.*

Poučná.

MUDr. Rudolf Čech, Lékař ve válce. (Lidové knihovny svazek 92—93; nákladem Ústř. dělnického knihkupectví v Praze; bez roku). — Arne Novák: Zvony domova. Kniha studií a podobizen. (Nakladatel Fr. Borový v Praze. — Prokop Miroslav Haškovec, V dvojím zrcadle. Literární stati. Nakladatel Fr. Borový v Praze 1916. Str. 116. K 4·—. — Dr. Jan Loevenstein: Cedulové bankovnictví ve Spojených státech severoamerických a jeho nejnovější úprava. (Knihovna sborníku věd právních a státních, řada státovědecká čís. XXX. v kom. Bursík & Kohout v Praze, r. 1915.)

MUDr. Rudolf Čech: Lékař ve válce. (Lidové knihovny svazek 92—93; nákladem Ústř. dělnického knihkupectví v Praze; bez roku.)

Má pravdu spisovatel, že medicina vůbec děkuje v mnohém svůj pokrok jen vojenským potřebám a zkušenostem a že dnešní války vyhrávají nejen vojenské, nýbrž i zdravotní správy; odtud si vysvětlíme, že také u nás přibývá článků a spisů, které lékařské stránce válčení věnují obzvláštní pozornost a chtějí spolu poučiti širší obecenstvo o epidemických chorobách, s válkou souvisících. Také Čech v této brožuře po úvodní a nedosti soustředěné kapitole o lékařích ve válce a jich pomocnících probírá ihned nejdůležitější poranění válečná (hlavně tedy rány střelné), dále onemocnění a nákazy válečné (tu zbytečně podrobně jednáno o bakteriích, ale případně za to promluveno také o lidských cizopasnících a mouchách jakožto šiřitelích nákazy); dobrého uzavření výkladům dostává se kapitolou poslední, jež líčí stručně dosavadní péči o vojenské invalidy, kladouc správně důraz na to, že nepomůže tu renta ani podpora hmotná, ale že především duševní stránka našich invalidů to je, která potřebuje otevřeného lidského srdce. Zajímavý je názor Čechův, proč vznikla světová válka, který nutno citovati doslovně (str. 96): »Nesmyslno bylo by se domnívati, že jednotlivci byli schopni vyvolati tuto válku... Duch celé Evropy a jejího sousedství, duch celého t. zv. civilisovaného světa uzrál k tomuto tragickému aktu, který nemohl nikdy způsobiti ani jednotlivec, ale také ani ne jeden národ. Veškerá bezcitnost, hrubost a sobeckost doby připravila tuto obrovskou společnou šachtu Evropy, toto moře krve, z něhož má a musí vzejíti obrození. Svléknouti musíme starého člověka, — bude k tomu a bylo dosti příležitosti za těžkých zkoušek ohněm.« K tomu konstatuji jako vzácný úkaz shody, že tytéž názory, které tu rozvádí sociální demokrat, pronášejí se dnes nanmoze také s kazatelen chrámových, odkud jindy právě proti socialistům zaznívala slova prudká a nepřátelská. *K.*

Arne Novák: Zvony domova. Kniha studií a podobizen. (Nakladatel Fr. Borový v Praze.)

Bylo zde již několikrát psáno o Dru A. Novákovi a bylo mu jako literárnímu historikovi mimo jiné hlavně vytýkáno, že nemá vyššího pevného stanoviska a nekolísavého názoru, aby dovedl jednotně vystihnout spodní proud, který se táhne vývojem národa a který vyznačuje cestu, po níž se kráčí za vyšším smyslem českého života. Lzeť přece tento smysl vystopovati i v literatuře národa, která je vlastně obrazem a odrazem života národního.

V dnešním referátu o nové knize Arneho Nováka rád bych tedy především upozornil jen na to, že se zdá, jako by tato nová kniha »Zvony domova« znamenala obrat v základním nazírání spisovatelově. Hned na počátku jeho nové knihy čteme větu: »Zůstanou nám skutečně navždy zastřeny mlhou lidské postavy našich náboženských obroditelů?« A spisovatel sám tedy snaží se proniknouti a pochopiti zjev Komenského a naznačuje v krásném článku »Čtvero poselství Jana Amose Komenského«, jímž zahajuje svou knihu, jak poslední biskup Jednoty dovedl životem, přemýšlením i činem ukázati příkladně svému lidu strmou cestu, která se prodírá k vnitřní dokonalosti — všemu na vzdory!

V dalším článku »Cestou k Mistru Janu Husovi« snaží se vystopovati, pokud se v naší novodobé literatuře projevuje uvědomělý návrat k české reformaci, pokud myšlenka reformační je živým statkem duchovní a mravní přítomnosti české, stopuje, čím Hus byl Kollárovi, jak se nám projevuje v díle Máchově a jak se asi Neruda přiblížil osobě Husově a české reformaci. Konečně v článku o Jiráskově »Temnu« podává rozbor knihy, jež »volá k činu, a učí stánkami, na nichž se šeří zánik češství, věřiti v mravní sílu a lepší budoucnost národa vyvoleného«. Připojíme-li k tomu článek »Havlíčkova kritická mezihra«, v němž se mluví o pochopení smyslu a mravního cíle Havlíčkovy osobnosti, a vzpomeneme-li, že Arne Novák právě teď v Lumíru se rozepisuje o Blahoslavovi, smíme projeviti naději, že autor v poslední době — všechny jmenované stati jsou právě z doby nejnovější — hledá cosi základního, zásadně českého, na čem by jako literární historik a jako kritik budoval. Již ten symbolický název »Zvony domova« to naznačuje, neboť jako by jím mělo býti řečeno: »Hle, to jsou základní tóny naší rodné země.«

A v tom spatřuji hlavní význam nové knihy Novákovy. V té snaze, kterou lze zde tušiti, v snaze usilující o pochopení, že česká literatura, opravdu česká, musí míti svůj vlastní cíl a vnitřní smysl, a že ten vnitřní smysl se nám podává životem i knihami nejlepších našich mužů, ať již je to Hus, Komenský nebo později Kollár, Havlíček atd.

Kdyby tyto Novákovy »Zvony domova« měly býti úplné, musily by ovšem vystopovati smysl češství na všech nejlepších jeho literárních představitelích. A to by byl pak i smysl české literatury i ideový podklad české literární historie. Češství! Viděli bychom, že nejlepším českým spisovatelům šlo vždycky o tu strmou cestu, která se prodírá k vnitřní dokonalosti — »všemu na vzdory!« Nalezli bychom ji u Husa, Komenského, ale i u Máchy, Kollára, Havlíčka, Nerudy, Němcové a mnohých jiných. A ovšem bylo by pak tu úkolem kritika i literárního historika vystopovati a ukázati, nejen co ten který literární zjev spojuje s předchůdci, nýbrž i čím novým obohatil naše češství, jaké nám dal nové hodnoty pro náš vnitřní rozvoj.

Kniha Arneho Nováka zahrnuje však mimo články, o nichž jsem se zmínil, další stati »Dojmy a meditace nad lyrikou Heydukovou«, »Jan Gebauer«, »Tři studie o Jaroslavovi Vrchlickém«, »Vilém Mrštík a jeho Zumři«, »Slovesný odkaz malíře naturalisty«, »Básnická etika Antonína Sovy«, »F. X. Šalda jako kritik«, »Artuš Drtil«, stati bystře pronikavé i nevšední, ale ještě staršího data, v nichž není dosud té uvědomělé, tou-

žíci a hledající cesty autorovy. Spíš vyskýtá se tu leccos protichůdného, neboť dnes na př. autor sotva by mohl Herbenovi vytýkat mlhavé a tendenční cesty dějinné ideologie, která prý tohoto spisovatele odcizuje vlastnímu, naturalistnímu, ryzímu já, a v článku o Artušovi Drtilovi sotva by dnes již mluvil o »utilitaritních ideálech«. Takové soudy — jsou to soudy staršího data (1911, 1913) — jsou právě jen svědectvím, jak autor před časem neměl pevného základního kriteria, s kterého by obhlížel celkový proud české literatury a s něhož by chápal podstatu češství tak, jak to začíná činit nyní. *Z.*

Prokop Miroslav Haškovec, V dvojím zrcadle. Literární stati. Nakladatel Fr. Borový v Praze. 1916. Str. 116. 4 K.

V dvojím zrcadle: jde o věci české v podání francouzském a jde o francouzské ingenium, pokud subtilní analysa se domnívá rozpoznávati je v díle českém. Nazváno též »Literární stati«, vhodně, protože jde zpola o rozpravy vědecké, jimž však ulehčeno od přítěže dokladů, a zpola o essay, umělecký útvar, kde užito střídmě prostředků i básnických, ornamentální slohové výplně. Dokonce vložen i některý vlastní básnický překlad.

Spis jest, doufejme, předzvěst úplné a úhrnné knihy o tematu »Čechy ve francouzské literatuře«, a jest, možná, i náběhem k dílu jinému, jehož nápis by se kryl s nápisem příslušné části: »Duch francouzského písemnictví v Čechách.«

Nejprve jsou oceněny »české pověsti v renesanci francouzské«. Tu jsou předem vždy dosti obšírně probrána i česká zpracování těch látek, ale hlavně nás dráždí exoticky pozměněná jména: Zechie, Crochz, rek Stirad a pod., jak je čteme ve starém tisku francouzském ze 16. století, v »Tragických příbězích« Františka de Belleforest. Renesanční vyprávěč tu předvádí staročeské pověsti půl mentorským tónem zdánlivého mravního horlitele, shledávajícího varovné příklady, půl je šatí v konvenční kostým jakés přeušlechtilé a obřadné preciosity, tehdy již módní, pro nás ovšem již směšné a posléz nudné. Jen zřídka skrze konvenčně zušlechtěné vypravování odlehlého příběhu prohlédne — a to nás vzruší — současná Francie hugenotských vojen. To, když Belleforest nalézá i ve své zemi takové Boleslavy, nepřátele a hanobitele kněží, a zase autoru se zdá, že Belleforestova Drahomíre má rysy Kateřiny Medicejské z hrůz bartolomějské noci. Ano, Belleforest píše »takořka v předvečer dne, kdy u čet bavorských stál proti vojsku českému na Bílé Hoře francouzský dobrovolník, filosof Descartes!« Vztahy, jak vidno, mohou býti palčivé.

Se zvláštním zájmem čteme v knize Haškovcově stať o Husovi. Je to vlastně variace na Erasmovo: Byl upálen, ale nebyl překonán! Francouzi jsou mezi jeho kostnickými soudci. Augustinián Pasquerel přicházel z okolí Panny Orleánské husitství zakřiknout, dvorský básník Chartier snad i v Praze přednesl řeč »k Pražanům ve víře bloudícím«, ale již doba Ludvíka XI. je k hnutí lhostejná a také ho nechápe, ač protiřímské hnutí existovalo i ve Francii. Pochodí to asi z vnějšího neúspěchu českého úsilí, kdežto vnitřní úspěch, jak se totiž »vykrystalisovalo v drahokam Jednoty«, zůstával dálnému Západu utajen. — S renesancí a reformací nastal i živější poměr k českým reformám. Již Rabelais pochopil čin

Husův. Tím spíše hugenoti, kteří jsou i v osobních stycích s Čechy. I známe kalvinskou knížku, jež jako by z oka vypadla Husově milé »Dcerce«, pak Jana Crespina »Knihu mučedníků od Jana Husa do r. 1545« s jejími osmi vydáními, dvě knihy slavného Bézy, především pak v »satirické epopeji odvety protestantské«, v Tragikách Agrippy d'Aubigné zpěv čtvrtý, nadepsaný »Ohně«. Autor, přeloživ nám toto obšírné místo, jež již dávno mělo kolovati našimi antologiemi, zasloužil si vděku. — Století klasicismu přestalo chápat tyto hádky náboženské, hledělo spojit ideál antický a křesťanský, naziralo více politicky a racionalisticky, a tak náboženský mluvčí doby Bossuet tvrdí: »podle svrchovaného obdivu pro osobní povahu Husovu, že náš kostnický mučedník, any prý jeho odchylky od učení církevního nebyly leč bezpodstatné, nemá dosti nároků na titul předchůdce reformace«. — A racionalismus umlčí vzpomínky husitské i ve věku rozumu, v století XVIII. Bayle se diví, že Hus byl také uměněnec, a tušíme, co by byl radil Husovi Voltaire, který napsal: »Velice lituji hlupáků, kteří se nechají pronásledovat pro Kalvina, ale nenávidím upřímně pronásledovatele.« — Památku Husovu obnoví a prohloubí až historikové; dříve však půda musila býti připravena Velkou Revolucí. Marie-Joseph Chénier, bratr básníka-popravence, r. 1791 uvádí na scénu svou hru Jan Hus (oznamuje tak Strowski, ale Haškovec ani bibliograficky nemohl hry zjistiti). Dinocourt v »Otroku XV. století« mísí Rousseaua, husitství a fantasii (té nejvíce), čehož se nezhostí ani Sandová v »Consuele«, ač od ní jsou i spisy »Jan Žižka« a »Prokop Veliký«. Louis Blanc své »Dějiny francouzské revoluce« takřka otvírá jménem Husovým. Typem však je pro všechny Hugo. Obtáčí Husa glorioiou svých geniů, razících vlastním utrpením lidstvu cestu k vítězství a božství.

V oddílu třetím české zrcadlo jest nastaveno tváři francouzské. Některé rysy Křtu sv. Vladimíra připomínají Rabelaisa. Tak hned základní »groteskní konstanta dodává oběma knihám (Křtu a Gargantuovi) zvláštního kouzla a síly«, groteska plynoucí z jich bázně o náboženství, které chtí zmásti oni, kdož zneužívají ho politicky. Pak je to svěží realismus obou, sytící se pevnými fakty, kterých oni obraznosti nepřetavují, nýbrž jen je přesazují do jiného prostředí s účinkem satirickým. Tak vsazuje Rabelais do současné skutečnosti obry pohádek, tak Havlíček učinil s pevnými údaji z t. zv. Nestora. (»Rabelais a Havlíček«.) — R. 1829 vydal Klicpera »dramatickou báseň« Dvojčata, se známou látkou Plautových Menechmů. Ježto však kus Klicperův má takové odchylky od Plauta i Shakespeara, které zase jsou nápadnými shodami s kusem Les Ménechmes, který r. 1699 složil Regnard, znal patrně Klicpera francouzskou veselohru buď v originále, buď v překladě. — Théophile Dinocourt (1791—1862) napsal román Le serf du XVe siècle, jehož děj se rozvíjí v Čechách v době, »kdy komoří Václavův Žižka zvedl odboj«. Tu zahradnický pomocník, vyhnaný pro lásku šlechtičny, protestuje po rousseauovsku proti nerovnosti a nesvobodě; tajemný Androgi mu pomáhá a krásná Edviga jest mu ideálem; děj sám zaplétá se nehorázně fantasticky za účasti Ulrika de Nymburg a jakéhosi Roc le Terrible; jimiž vlastně jsou Oldřich z Rožmberka a Sionský Roháč! — Nuže

tento román působil na prvotní osnovu Vocelova »Labyrintu slávy«. Duchamor připomíná Androgiho, Ludmila Edvigu a pod. (»Rousseauism a J. E. Vocel«).

Kniha tedy obsažná, vědecky řešící zajímavé otázky, poutavé ověřování české duše dvojím zrcadlením, zároveň snad předpověď práce rozsáhlejší. Styl hledí dobýti se k bohaté jasnosti, nalezána jsou některá řídká a sličná slova, někde však sloh je příliš subtilní, myšlenky příliš zavinuty, a tu zatoužíme po slohové ráznosti. Vypravena jest kniha krásně podle návrhu V. H. Brunnera tiskem Skalákovým. *fšc.*

Dr. Jan Loewenstein: Cedulové bankovnictví ve Spojených státech severoamerických a jeho nejnovější úprava (Knihovna sborníku věd právních a státních, řada státovědecká čís. XXX. v kom. Bursík & Kohout v Praze, r. 1915).

Autor probírá zde poměry nám poněkud odlehlé. Poněvadž však hospodářská váha Spojených Států Severoamerických stále roste a krise, jež v jejich peněžnictví nastaly v poslední době, ve svých důsledcích zasáhly i naše země, pokládá autor za prospěšné seznati peněžní a úvěrovou organisaci těchto států.

Svou práci si rozděluje na čtyři hlavní části. V první pojednává o významu bankovky v rámci oběživa Spojených Států, v druhé se zabývá organisací cedulového bankovnictví v těchto státech před novým cedulovým zákonem ze dne 23. prosince 1913, načež v části třetí podrobnje toto cedulové bankovnictví před reformou z roku 1913 kritice, a konečně ve čtvrté části nás seznamuje s touto poslední reformou. Na konec jest připojen překlad spolkového zákona o bankovních zálohách z 23. prosince 1913 a bohatý seznam literatury k předmětu se vztahující. Celý spis obsahuje 357 stránek.

Své úvahy o nové úpravě cedulového bankovnictví shrnuje autor v ten rozum, že znamená sesílení vládní moci v rukách spolkové vlády, a po stránce obsahové že jest v celku dobrý. Předpovídá dále, že důsledkem této reformy bude třeba počítati se vzestupem váhy Unie na mezinárodním peněžním trhu. Kdyby nebylo došlo k válce, byl by očekával uvolnění na světovém trhu peněžním. Nejen že přinese tato reforma zažehnání finančních panik severoamerických, autor doufá dokonce, že se část mezinárodního zlatého trhu přesune z Londýna do New Yorku. *-r.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Ještě »římská otázka«. — Církevní samospráva slovenských evangelíků. — »Bibličtina« na Slovensku.

Co jsme minule citovali a rozbírali jako příspěvek k řešení tak řečené »římské otázky«, pokud o hlasech a postulátech římských, přes Švýcary přicházejících, referovala »Kölnische Zeitung«, mělo na zřeteli

většinou formální stránku věci. Byla to především kritika italského stanoviska vládního k tak zvanému garančnímu zákonu a odpor proti němu se strany církve pro jeho nedostatečnost.

Jádrem otázky však jest požadavek světského panství papežova, a toho se ony vývody nedotýkaly. Můžeme tedy pokládati za jakýsi doplněk, co v zářijovém čísle měsíčníku »Stimmen der Zeit« (dříve vycházely pode jménem »Stimmen aus Maria-Laach«) zrovna o světském panství kurie vykládá vynikající člen jesuitského řádu, vrchní úředník ve Vatikánské bibliotéce, Němec Franz Ehrle, v článku »Benedikt XV. - řešení římské otázky«.

Ehrle rozebírá dosavadní pokusy a návrhy na řešení a dospívá názoru, že bez obnovy církevního státu v jakékoli třeba sebe omezenější formě, pouhou mezinárodní garancií papežské nezávislosti anebo pouhou změnou italského garančního zákona, římská otázka nikdy rozřešena nebude. Při obnově papežova světského panství arci mohla by se kurie spokojiti požadavky minimálními: přetvořiti nynější exteritoriální obvod kurii náležející v suverení stát a přenechati jej papežství na věčné časy jako církevní stát.

Požadavek tento, má-li Ehrle k němu nějaké zmocnění od oficiálních kruhů církevních, znamená opravdu veliké uskrovnění: není tomu přece dávno, co se požadoval církevní stát v měřítku daleko širším. Arci rozměry církevního státu nebyly nikdy stanoveny definitivně jednou pro vždy a nezměnitelně. I když bylo upuštěno od obnovy státu v rozměrech před sjednocením Italie, na pouhý vatikánský palác se nároky neomezovaly nikdy. Mluvilo se s počátku o celém městě Římě. Pak aspoň o městských čtvrtích na pravém břehu Tiberu. Jednou také se vynořila myšlenka chodby od vatikánské zahrady k Tyrhenskému moři blízko Ostie, což ovšem asi není víc než trochu bizarní nápad, vzniklý v hlavě některého přílišného horlivce, který chtěl aspoň něco, a když věděl, že věc jest nedostižna, byl by se spokojil pouhým symbolem.

Ve skutečnosti i požadavek dnes vyslovovaný jest o málo více než symbol: obvod Vatikánského paláce má exteritorialitu, v něm je papež pánem, ovšem jako každý jiný ve svém domě. Tohoto panství mu nikdo nebere, ale ovšem také sotva kdo mu je může garantovati na věčné časy.

K plánu resignace na bývalý církevní stát, ale s nárokem na suverenitu na užším podkladě dospívá také prof. Hilgenreiner z Prahy ve svém programovém spisu »Die Römische Frage nach dem Weltkriege«. V této knize je principiálně zajímavo, že autor vidí možnost uskutečniti tento plán na základě dohody a smlouvy s Italií, tedy v důsledcích bez cizího vměšování. S tím souhlasí nedávný výrok kardinála státního sekretáře Gasparriho, že si papež nesmí získati dřívější míru své moci cizím vlivem, rozuměj podle výslovného výkladu kardinálova: cizími zbraněmi.

Malým papežským knížectvím radí a slibuje se spokojiti také jeden z vůdců katolického centra v Německu Dr. Carl Bachem: pokládá za možno, aby se papeži k jeho dosavadní rozloze Vatikánu přenechalo z přilehlého skoro nezastaveného prostoru tolik, že by na tom místě mohl

vystavěti budovy pro své centrální úřady, a cizí vyslanci u papežského dvora své budovy. Soudí, že by to snad nebylo italské vládě nemožno.

Jest patrno, že pro Bachema existuje možnost dohody mezi královstvím italským a papežskou stolicí, a tato dohoda je mu myslitelna, ano žádoucí pouze prací italských katolíků bez přičinění souvěrců z ciziny. Zdá se, že praktičtí politikové z německého centra došli k rozpoznání, že tak zvaná římská otázka jest zbytečnou přítěží a kamenem úrazu pro politiku v říši německé a patrně stejně i jinde v cizině, na příklad v Rakousku. Odtud asi se zrodilo přání vyříditi tuto otázku jednou pro vždy třeba za cenu konkretních ústupků rázu pouze materiálného bez újmy zásad; a vyříditi ji jaksi doma, v Italii pouze, bez cizího vměšování a ovšem dokonce bez cizích zbraní znamenalo by veliké celkové odlehčení světové politiky.

Kdo ví arci, jak dalece jest Dr. Bachem mluvčím za širší kruh svých politických přátel. Aspoň ve zmíněném článku Ehrlově vyslovuje se důtklivé přání, aby katolíci v Německu pomáhali uskutečniti nároky papežské stolice důtklivými projevy a jinými prostředky u svých vlád, a jejich prostřednictvím a nátlakem u italské vlády.

Čistě politicky posuzováno: dnes se dovolávati pomoci německých katolíků a vlivu německé vlády jest hodně ilusorní. Znalci diplomatické etikety dokonce myslí, že již i pouhý velice jemný pokyn Dra Bachema, aby se italská vláda dohodla s papežským stolcem, mohl by v nynějším napětí válečném býti v Italii pociťován jako pokus o nemístný nátlak.

Rozdíl mezi stanoviskem Ehrlovým a Bachemovým jest asi rozdíl mezi přáním ideového teoretika a mezi dosažitelnou možností politického praktika: v okolí kurie si přejí, aby římská otázka zůstala zájmem veškerého katolického světa, kdežto dosavadní nejhorlivější zastancové papežské politiky by rádi přeložili praktické řešení do jiných rukou a na jiné hlavy.

Tu však se zase namítá pochybnost, zdali papež smířený s Italií nebude Italii kusem uznalosti zavázán, a zdali by to eventuálně nemělo vliv při mírovém jednání. Opravdu pak leccos naznačuje, že nesmiřitelné stanovisko bývalého papeže Pia IX. zůstává v platnosti sice teoreticky, ideově, ale ve skutečnosti jen skoro na papíře. Prakticky oficiální kruhy kurie mlčky trpěly a beze vší pochyby mlčky schvalovaly účast církevních lidí v aktivní politice, jako zase vládní kruhy věděly o faktickém sbližování, a královna-matka Margherita byla těmto oboustranným snahám blahovolnou a činnou patronkou. Tento stav se za války nezměnil. K jakým důsledkům se dojde, nikdo nemůže říci. Ale jisto je, že obavy, jako že by vyřízení římské otázky pouze činem italské vlády mohlo nakloniti kurii k Italii a to mohlo míti vliv na mírové jednání, jsou při nejmenším předčasné: tak rychle a snadno se neřeší spory, neroztínají uzly spletenější než gordický, a neřeší se jmenovitě ve válce. Věnovali jsme tomuto zjevu poněkud větší pozornost proto, že — jak patrno z citátu minule uvedeného z revue »Das Neue Osterreich« a z knihy Hilgenreinerovy věnované této otázce — v rakouských kruzích o tom myslí a brzké vyjasnění pokládají aspoň za možné.

*

Zajímavá, nábožensky i národnostně důležitá věc se referuje ze Slovenska, odkud v celku málo slyšíme.

Nevím, smím-li předpokládati podrobnou vědomost o tom, že na Slovensku jest církevní samospráva zároveň štítem národnostních snah. Církevní školy — katolické i evangelické, ale evangelické více, poněvadž jsou počtem silnější a jakožto evangelické samostatnější — jsou po vydání nových školských zákonů jediným místem, kde se ještě vyučuje slovensky. Církevní samospráva evangelická je zaručena zákonem, a poněvadž jde též o samosprávu její maďarské odnože, jest, myslím, dostatečně zabezpečena, poněvadž Maďaři si na ni nedají sáhnout, ač by rádi sáhli na její důsledky a výhody, které z ní plynou slovenské větvi. Aby se dostali někudy na slovenštinu, vymyslili si plán sjednocení evangelických církví v oblasti distriktu peštského. Ve spojené církvi byli by Maďaři ve většině, a jak by chtěli vnitřně hospodařit, ukazují plány a návrhy omeziti svobodnou volbu duchovních a učitelů, ovšem k tomu cíli, aby mohli býti dosazováni faráři a učitelé znalí maďarštiny a nakloněni maďarštině, kteří by pak postupně zaváděli do kostelů a škol pro maďarské souvěrce jejich řeč na úkor slovenštiny. Brzy by se ovšem z řeči dosud vládnoucí stala bezprávná popelka.

Podobné snahy nejsou nové. Nový jest způsob, jímž se tentokráte ještě podařilo Slovákům zameziti plán. Synoda byla svolána na přání a návrh maďarských stran a funkcionářů v církvi. Svolání tedy bylo zákonné. Proti tomu se nedalo nic dělat, i když Slováci tušili, jaké jest jeho pozadí. Snad by i na synodě samé byli Slováci uhájili své stanovisko. Ale poněvadž to nebylo naprosto jisto, uchýlili se k prostředku taktické techniky: když se synoda ustavila, byl ze středu slovenské strany podán návrh, aby jediným předmětem synody bylo její odročení, a to z důvodů nepříznivé doby válečné. Návrh tento prošel. Válka pomohla, synoda se bez jednání rozešla. Ale na jak dlouho jest pomoženo? Pokus protislovenský není první a nebude jistě poslední.

Hlavní baštou slovenštiny v církvi jest církevní samospráva. Vydatnou pomůckou ideovou byla dosud souvislost s českou reformací prostřednictvím Kralické Bible a starých Kancionálů. V poslední době začalo se uvolňovati i toto poslední pojítko, a to se strany samých horlivých Slováků. V domnělém zájmu domácí řeči bylo navrhováno, aby se v kostelích užívalo slovenského překladu Bible a slovenských písní. Již také vyšel a beze vší pochyby někde již je zaveden kostelní zpěvník, který obsahuje staré písně bratrské a husitské i jiné pozdější ve zvláštnostech nynější spisovné slovenštiny. Marně se ukazovalo, že Slováci dobře rozumějí »bibličtině«. Jest se co báti, aby tato »posila« slovenštiny neznamenala nový hřeb do její rakve.

ZPRÁVY.

Korespondenci Linnéovu s cizími učenci počal v Upsale vydávati bibliotékář universitní knihovny Dr. J. M. Hulths. Dosud vyšel I. svazek, obsahující asi desetinu veškerých dopisů Linnéových. *Č.*

Haeckelův archiv, jenž po vystavění nové knihovny universitní v Jeně byl z rozhodnutí vlády v přízemí této budovy umístěn, jest tam již úplně přenesen. Správou jeho byl pověřen Dr. Jindřich Schmidt, žák a spolupracovník Haeckelův. *Č.*

Sociální škola pro ženy a sociálně pedagogický ústav založen byl letos (v květnu) v Hamburce; zakladatelé doufají, že bude je možno otevříti již o velkonocích 1917. Říditi budou oba ústavy známé pracovnice v oboru ženské práce sociální, Dr. Gertruda Bäumerová a býv. tovární inspektorka v Badenu, Dr. Marie Baumová. Sociální škola pro ženy má dva ročníky, a posluchačkami na ní mohou se státi dívky anebo paní, které vykázati se mohou vysvědčením o absolvování lycea a mohou prokázati určité předběžné vzdělání praktické, buď ve vedení domácnosti nebo v ošetřování nemocných anebo o schopnosti své vyučovati v mateřské školce. Ve škole oné dostane se jim speciálního vzdělání v oboru celé ochranné a záchranné výchovy, aby mohly se věnovati odbornému řízení a vykonávání sociálně výchovných úkolů v ústavech, školách a zařízeních příslušných. Hospitantky se nepřipouštějí, nýbrž každá posluchačka musí všechny přednášky a práce školy oné navštěvovati a jim se věnovati.

K oné škole připíná se pak sociálně pedagogický ústav tamže, jenž má poskytnouti ve 3—4 semestrech speciální vzdělání v určitých zvláštních odvětvích sociální prakse: v péči o mládež, v péči bytové, péči o lidové zdraví atd. Na tomto ústavě jest v popředí zřetel k praksi a pak odchovávání učitelů a učitelek sociálních oborů na sociálních školách ženských. Jest tu tedy učiněn pokus o jakési pedagogium pro učitelstvo na učilištích a ústavech sociální a ochranné péči věnovaných. *Č.*

Zprávy knižní a literární. Dr. Frant. Krejčí, Psychologie cítění. Spisů Dědictví Komenského č. 168. V Praze 1916. Str. 396. K 7·20. Každý úkaz duševního života má na sobě stránku citovou. Nauka o cítění je tedy nauka, jež probírá život duševní po stránce citové, vytýká jednotlivé city, je srovnává a třídí, objasňuje duševní život s této stránky a dává pro pochopení jeho spolehlivé vodítko. Vymeziv si takto svůj úkol autor rozebírá psychu lidskou po stránce citové

a probírá postupně všechny city, tělové i smyslové, potom egoistické, altruistické, společenské, idejní a náboženské. Toto dílo jest již pátým svazkem vědecké psychologie téhož autora. — R. Tyršová, Lidový kroj. V Praze 1916. Str. 75. K 1·—. A. Dřiza, Český svéráz. Kr. Vinohrady 1916. Str. 31. Dlouhotrvající válka má v jednom směru nepopíratelně výchovný vliv: Lidé se počínají odvraceti od scestí, na něž je zavedla moderní pseudokultura, a odvrhujíce všecko nepravé, přejaté a cizí, zalibují si věci domácí, národní, lidové. Jeví se to v hudbě, literatuře i umění. Z toho vyvinulo se samoděk hnutí zvané všeobecně »svéráz«, snaha to, aby kulturní majetek národa českého, vymaněný z cizích vlivů a očištěný od všemožných přídavků, byl mu zase vrácen. O tomto českém svérázu ve smyslu všeobecném jedná spisek Dřízův, speciálně pak o lidovém kroji v Čechách, na Moravě a ve Slezsku kniha R. Tyršové. Tato doplněna jest literaturou a ozdobena obrazy. — Kar. Chytil, O historickém a stavebním rázu Prahy. V Praze 1916. Str. 72. Příležitostné články a přednášky, spadající do let 1895—1899, jsou tu vydány souborně. Ač vznikly z různého popudu a jednají o různých otázkách (o vývoji Prahy, o pražském baroku, o zachování pražských památek uměleckých), přece neseny jsou jednou snahou, aby byl městu Praze uhájen v historických památkách jeho individuální ráz. A poněvadž s novými poměry, jež nás čekají, nabude tato snaha zase poznovu veliké důležitosti, autor se odhodlal své stati poznovu otisknouti a ve vydání jich v budoucnosti pokračovati. — Diederichsovo nakladatelství v Jeně oznamuje druhé vydání dvou německých překladů z J. A. Komenského: Labyrint světa (M 6— a váz. v perg. M 8·—) a Jedno potřebné (M 3— a váz. v perg. M 4·50). — Otto Caspari, Die Bedeutung des Freimaurertums. 3. Aufl. Berlin 1916. 268 S. M 5—. Je to spis připravující pro rok 1917 dvěstěleté jubileum vzniku svobodného zednářství. Roku 1717 vynořila se totiž v Anglii otázka, jak by bylo lze ve světě, v němž se navzájem potírají státy, vyznání náboženská a různé společnosti, zříditi hlubší a všeobecnější mír; a to bylo ať vědomky nebo nevědomky motivem k založení svobodného zednářství. Jeho vznik a historický vývoj, poměr k církvím, náboženstvím (stojíc nade všemi církvemi chce býti náboženstvím všech ostatních náboženství) a školám filosofickým, konflikt s papežstvím a církevním konservatismem, jeho učení o lásce k bližnímu a humanitě jest obsahem Casparíova spisu. Z průběhu přítomné války jest prý zjevno, že uplynula ještě krátká doba, co vyšel člověk z říše živočišné, aby byl mohl v sobě skrytou bestii usmrtiti. Z toho poznání vyrůstají úkoly zejména pro svobodné zednáře: vyrovnati rozdíly mezi jednotlivými státy a národy, dáti každému národu, co mu patří, a spojiti všecky lidi v jednu rodinu lásky a spravedlnosti. Až se tohoto cíle dosáhne, může přestati svobodné zednářství existovati. — W. Wundt, Leibniz. Leipzig 1917. 132 S. M. 3—. Na 14. list. 1916 připadlo 200leté výročí smrti Leibnizovy, k němuž i tento spis byl napsán. Doba, v níž se Leibniz narodil, byla podobna době nynější: Celá střední Evropa byla zpustošena třicetiletou válkou. Vývoj kulturní byl na dobu jedné generace lidské zaražen, tvorba vědecká zcela ochromena, a duchovní spojitost mezi jed-

notlivými národy a s minulostí nadobro přetrhána. Na této poušti vyvstane zářivý zjev Leibnizův, duch universálního vědění a snažení: Leibniz byl právníkem, historikem, filologem, matematikem, fysikem, geologem, filosofem. Na základně svého universalismu usiluje o harmonii všech věd, propaguje universální známost vědeckou, bojuje za obnovení míru politického a za sloučení protestantismu s katolicismem atd. Okolnosti, z nichž Leibniz vyrostl, jeho poměr ke scholastice a jeho vliv na vývoj filosofie jest předmětem Wundtova spisu. — Spiridion Gopčevič, Aus dem Lande der unbegrenzten Heuchelei. Berlin 1915. M 1·80. A od téhož autora: Russland und Serbien. München 1916. 188 S. M 2·50. Oba spisy náležejí k nepřehledné řadě t. zv. válečné literatury, vytrysklé z půdy vášněmi válečnými prosáklé. V prvním líčí autor poměry v říši anglické, tamější neuvěřitelnou zkázu mravů, zkorumpovanou justici, špatnou výchovu, nezměrné pokrytectví atd., a v druhém se snaží dokázati z historie a z diplomatického archivu petrohradského a vídeňského, že největším škůdcem Srbska bylo ode dávna Rusko, využívající Srbska jenom pro své vlastní zájmy, kdežto neupřímnějším jeho přítelem jest Rakousko. K velikému rozmachu a rozpětí sil by prý bylo Srbsko dospělo, kdyby se bylo uskutečnilo jeho přivtělení k Rakousku, které nabídl Kara Đorđe Petrovič osmkrát (v r. 1804 až 1813) rakouské monarchii. Diplomatická jednání těchto let tvoří hlavní obsah knihy. — Břetislav Jelínek, Die Böhmen im Kampfe um ihre Selbständigkeit 1618—1648. Prag 1916. Str. 288. Historikové válečných událostí věnujíce pozornost jen nejdůležitějším okolnostem a vedoucím osobnostem, pomíjejí tím okolnosti a jména zdánlivě menší důležitosti. A mnohdy podružné příběhy a bezvýznamní jednotlivci rozhodují o velikých světových událostech. Tak přes mnohé stkvělé činy upadla v úplné zapomenutí jména českých exulantů náležejících šlechtě, vyššímu stavu občanskému a inteligenci a hledajících ve službě válečné cestu k dosažení své občanské svobody a k dobytí své draze milované vlasti. Těmto mužům věnoval Jelínek svůj spis. Nejprve sestavil alfabeticky jména českých bojovníků, kteří se zúčastnili občanské války r. 1618—1621 ve vlastním vojsku v Čechách, a v druhém díle jména těch, kteří jako emigranti a exulanti vstoupili do vojsk cizích a v r. 1621—1648 bojovali za svobodu své vlasti a návrat svůj do ní. U každého jména jest podána biografie a genealogie dotyčného muže. Vzadu připojen rejstřík a vpředu historický přehled, v němž autor líčí, jak Češi, těšíce se na pomoc z ciziny, utrpěli těžkou ránu mírem vestfálským, kdy opuštěni ode všech svých zahraničních přátel byli vydáni na milost i nemilost svým přemožitelům. *J. H.*

Nová doba.

Poslední léta panování a života císaře Františka Josefa I. zabrala úplně světová válka. Je známo, že zemřelý císař, jak to odpovídalo úplně jeho povaze, si války nepřál, že do posledního okamžiku v červenci 1914 doufal, že se válce vyhne. Když válka přece vypukla, přirozeně zabrala zájem a všecko myšlení stařičkého mocnáře úplně a docela.

Když válka začala, byl ministrpresidentem hrabě Stürgkh. Toho poměry donutily k zastavení vnitřní politiky: zastavená ústavnost v Čechách vedla znenáhla, ale bezpečně k zastavení ústavnosti v říši, a tak už několik měsíců před válkou nebylo parlamentu, a vládl § 14. Nesnáze, které k zastavení parlamentarismu vedly, zdály se hraběti Stürgkhovi příliš veliké, aby se byl odhodlal při vypuknutí války svolati říšskou radu. Nedostatečná tato odvaha hraběte Stürgkha

byla rozhodně osudnou pro celý další vývoj věcí. On sám odůvodňoval ji hlavně tím, že válka nebude dlouho trvati, a že zatím uzrají jeho plány, které měl pro uzdravení vnitropolitických poměrů. Tyto záměry jeho byly by vzaly škodu, kdyby parlament byl předčasně svolán — a tak Rakousko zůstalo do dnešního dne po celých 29 měsíců trvání války parlamentárně němo. Teprve později bude možno o tomto zcela nepřirozeném stavu věcí mluvit. Dnes spokojiti se musíme konstatováním fakt: hrabě Stürgkh vyřizoval všecky státní nutnosti, jak jich poměry válečné kategoricky vyžadovaly, § 14. a po svém způsobu velice svědomitě sledoval vývoj věcí domácích, užívaje poznatků těch při stálém propracovávání svých vnitropolitických plánů poválečných. Že parlament nesvolá až po uzavření míru, zdálo se mu naprosto jistým.

přes to, že se v létě 1916 hlasitěji v obyvatelstvu po parlamentě volalo a panská sněmovna alespoň na svolání delegací naléhala, když v Uhrách pro nesvolání jich vypukla skoro vládní a parlamentární krise. Jeden z jednatelů panské sněmovny v této věci, baron Czedik, ve stati, kterou hraběti Stürgkhovi věnoval ve vídeňské Oesterreichische Rundschau, líčil poslední fási jednání s hrabětem Stürgkhem asi tak, že vyjednavači panské sněmovny měli dojem, jako by ministrpresident už byl býval odhodlán svolati delegace. Dnes ovšem se skutečný stav věcí už nedá zjistit. Dojem tajného rady Czedika může být správný, ale je-li dovoleno souditi dle předchozího postupu hrab. Stürgkha, byl by bez parlamentu setrval až do konce války. Neblahý a jistě nespravedlivý osud rozhodl jinak. Hrabě Stürgkh byl zastřelen, a císař František Josef tenkrát už na počátku své choroby, která 21. listopadu přivodila jeho smrt, byl nucen povolati nový kabinet

Všecka politická veřejnost v Rakousku dávno počítala s dr. Arnoštem šl. Koerbrem, jakožto nástupcem hraběte Stürgkha. Nejen proto, poněvadž bylo známo, že hrabě Stürgkh — na smrt císaře nikdo nepočítal — byv po starém zvyku tázán, koho mocnáři za svého nástupce navrhuje, byl by jedině a jistě jmenoval koruně dra Koerbra. Každý, kdo si dovedl uvědomit, jak ohromné jsou politické a hospodářské problémy, před něž válka celé mocnářství postavila, cítil, že hrabě Stürgkh sám se nebude cítit dost silným uvázati se v řešení dalekosáhlých těchto otázek. Hrabě Stürgkh měl jako politik a ministr i ministrpresident celou řadu jistých předností, byl

především vzdělaný, seriosní a dobrý člověk čistého karakteru, ale přesvědčení, že politický a státnický talent jeho na renesanci monarchie nestačí, bylo všeobecné a jak řečeno, sdílel je i on sám. Rozhled po státnických talentech při vážné, osobními nebo politickostranickými ohledy nezkalené úvaze ukazoval skoro výhradně na dra Koerbra. Bezprostředně po smrti hr. Stürgkha povolal císař František Josef k sobě dra Koerbra a uložil mu sestavení kabinetu a převzetí vlády. Průběh oné audience ovšem nikomu není znám, ale z celého postupu dra Koerbra bylo patrno, že dr. Koerber nepřevzal vlády bez vážných úvah a že o svých pochybnostech se před zvěčnělým císařem nijak netajil přes to, že mocnář naléhal na rychlé vyřízení tak náhle povstalé ministerské krise, která jej zase jednou nutila zabývati se poměry vnitropolitickými. Dr. Koerber, jak se zdá, nebyl ochoten převzíti vládu po hraběti Stürgkhovi cum beneficio inventarii. Zejména to byla jedna záležitost, která dru Koerbrovi činila vážné starosti: vyrovnání s Uhry, mezi hrabětem Stürgkhem a hr. Tiszou dojednané. Dr. Koerber asi hlavní zásady nového ujednání znal a neposuzoval je tak příznivě, že by se mohl odhodlati zastupovati a hájiti jich před rakouskou veřejností a rakouským parlamentem. Tomuto svému smýšlení dal výraz už při sestavování svého kabinetu. Na úradách vyrovnávacích s Uhry byli zúčastněni zástupci hospodářských resortů ministerských, tedy ministr obchodu dr. Spitzmüller, ministr financí dr. Leth, orby Zenker a železnic Forster. Tyto dr. Koerber předem ze svého kabinetu vyloučil (ministr spravedlnosti dr. šl. Hochenburger, jsa vážně churav, už dlouho úřad svůj chtěl opustit) a vyhledal si osobnosti vůči uherské vládě ve věcech vyrovnacích nijak neangažované. Kabinet dra Koerbra na kvap sestavený doznal různého posouzení i za poměrů tehdejších. Bylo všeobecně konstatováno, že dr. Koerber hleděl do kabinetu získati úřednické autority, které by pro nové poměry po jeho straně dovedly provésti reformy říše. To podařilo se mu jen částečně. Zejména volba, která padla na dra Stibrala, někdejšího sekčního chefa v ministerstvu obchodu, překvapila, poněvadž dr. Stibral už skoro dvě desítiletí byl ve výslužbě, a v Solnohradech, kam se po odchodu z úřadu byl uchýlil, hověl skoro výhradně své náruživosti hudební. Pro nadlidskou práci, jak ji právě nyní a nemálo v době poválečné vyžadovati bude ministerstvo obchodu, sestárlý dr. Stibral jistě nevyhovoval. Za to zajímal hlavně politicky nový ministr orby, hrabě Jindřich Clam Martinic, známý český vůdce konservativní šlechty a po knížeti Františku Thunovi vůdce

pravice panské sněmovny. Hrabě Clam, sám velkostatkář průmyslově a stejně zemědělsky informovaný, jistě se pro ministerstvo orby hodil znamenitě. Ale u hraběte Clama zajímala daleko více politická fysiognomie jeho. Při stavu věcí byla přirozená otázka: jak a čím to, že dr. Koerber volá do kabinetu právě vůdce české šlechty a pravice panské sněmovny, a čím to, že hrabě Clam vstupuje do kabinetu dra Koerbra? Nebylo sice ničeho známo o přímých rozporech mezi hrabětem Clamem a drem Koerbrem, ale přece jen bylo ustáleným názorem, že dr. Koerber není miláčkem vůdčích kruhů panské sněmovny a šlechty. Odpor panské sněmovny byl ovšem více osobní proti dru Koerbrovi, a možná dost, že hr. Clam se přes tyto osobní nechuti dovedl přenést, ačkoliv také politické a průmyslové kruhy, k nimž hrabě Clam přináležel, měly proti dru Koerbrovi silné antipatie. V českých, zejména mladočeských kruzích, s nimiž hr. Clam pracoval o českoněmecké dohodě, měl dr. Koerber značné a vlivné odpůrce, a skupina železářská, jejímž příslušníkem hr. Clam jako správní rada Pražské železářské společnosti rovněž byl, nenáviděla dra Koerbra do duše. Jediným styčným bodem obou politiků byl snad názor na vzájemný poměr obou polovic říše. Hrabě Jindřich Clam Martinic patřil k nejdůvěrnějšímu okolí zavražděného arcivévody Františka Ferdinanda.

Dr. Koerber od dávných let platil za odpůrce tohoto systému v Uhrách, přes to (anebo snad právě proto) že byl 1902 nucen s Kolomanem Széllem uzavříti dohodu pro Rakousko málo výhodnou. Už za svého prvního presidentství dostal se do sporu s hra-

bětem Štěpánem Tiszou, který také tenkrát byl uherským ministr-presidentem jako dnes. Politickým rozporům tehdejší doby dal hrabě Tisza výraz řečí v uherské sněmovně, ve které dra Koerbra, úřadujícího chefa vlády v Rakousku, nazval »distinguished foreigner«, vzácným cizincem. Ani dr. Koerber ani hrabě Clam zajisté ve svém posuzování nejdou tak daleko jako část politické společnosti německé, která se ráda dává pokládati za dědice názorů zvěčnělého následníka trůnu, a která zlo v Uhrách hledí odstranit zrušením dualismu vůbec a zřízením jednotné centralisované a centralistické monarchie, mající tedy program víc než utopistický. Jistě však i dr. Koerber i jeho ministr orby ve svém politickém programu a v cílech svých snaží se dáti dualismu jiný obsah, zájmy celostátní a rakouské zvlášť méně poškozující. To snad dra Koerbra vábilo na hraběti Clamu nejvíc. Vůdce české šlechty mimo to v poslední době vlády hraběte Stürgkha patřil mezi nejhorlivější zastance parlamentarismu a s knížetem Fürstenbergem a hr. Sylva Tarouccou opět a opět svolával porady a konference se zástupci poslanecké sněmovny, aby alespoň docíleno bylo svolání delegací. Dr. Koerber stejně chtěl pracovati s parlamentem, chtěl parlamentarism opět oživiti, a bylo mu tedy vítáno, že v kabinetě bude mít muže, který po té stránce jej co nejvydatněji bude podporovati. Mimo to dr. Koerber směl doufati, že hrabě Clam bude českým stranám dost vážnou zárukou, a že usnadněno bude upravení lepšího poměru mezi drem Koerbrem a českými poslanci, než jaký byl, když 1. ledna 1905 odstoupil. Nelze ovšem popírati, že tento výpočet dra Koerbra byl trochu optimistický. Nepochybujeme ani dost málo o tom, že by se byl v parlamentě mezi českými poslanci a chefem vlády vyvinul poměr snesitelný, ne-li dokonce dobrý, ale jistě bez přímé zásluhy hr. Clama. Hrabě Clam od počátku války konal svou vojenskou povinnost jako rytmistr hulánského pluku, a jeho politické názory doznaly, jak se zdá (a jak on sám se tím netají), valných změn. Hrabě Clam posuzuje jisté, velice politování a odsouzení hodné události v poli velmi příkře, a způsob, jak toto stanovisko projevuje, jej českým stranám značně odcizil. Ne snad proto, jako by veškerá politicky zralá veřejnost česká ony události neodsuzovala stejně energicky jako smečenský pán: ale

hrabě Clam vyvozuje z oněch událostí pro celou českou politiku, ba snad pro český národ vůbec důsledky, kterých uznati nemohli ani nejbližší přátelé velkostatkářští, neřku-li ostatní lid český. Proto styky mezi hrabětem Cla-

mem a českými stranami politickými v poslední době valně ochladly, a po té stránce by byl pro svého chefa mohl podniknouti jen málo. Ale k tomu ani nedošlo. Dr. Koerber byv povolán císařem Františkem Josefem k vládě stál ihned před dvěma vysoce důležitými a naléhavými problémy: vyrovnání s Uhry musilo být co nejrychleji sjednáno, aby obchodní smlouvy s Německem se mohly státi předmětem jednání s Německem, a vedle toho musil býti konečně v aprovisaci obyvatelstva zaveden vládou pořádek. Zřízením vyživovacího úřadu dr. Koerber doufal vyříditi tuto palčivou otázku, o vyrovnání s Uhry počal jednati s uherskou vládou.

Ještě jedna důležitá záležitost čekala určité úpravy: otázka polská. Dr. Koerber sotva byl v úřadě, když království polské, rakouským a německým vojskem obsazené, bylo jménem obou spojených mocnářů prohlášeno za trvale samostatný stát, ve Varšavě a v Lublíně. Není ještě na čase zabývati se celou historií vývoje polské otázky, stačí však zde podotknouti, že dobytí ruské Polsky zavdalo Polákům haličským příležitost rozvinouti celou polskou otázku vůbec. Také Němci rakouští se chopili této příležitosti, aby naléhali na provedení starého plánu německých nacionálů, o osamostatnění, zvláštní postavení Haliče. Poláci haličtí nemajíce naděje státi se součástí nově zřízeného polského státu, chtěli alespoň, aby se také jim v rámci Rakouska dostalo samostatného postavení. Teprve později se dovíme, jaké byly jednotlivé fáse toho jednání, jak si Poláci řešení polské otázky představovali původně, jak se k němu stavěla vláda vídeňská a berlínská. Jen to lze snad podotknouti, že vláda berlínská ve svých názorech byla proti přání rakouských Němců týkajícímu se »Sonderstellung« Haliče. Výsledek daleko široko rozvětveného jednání byl vlastnoruční list císaře Františka Josefa hraběti Stürgkhovi, kterým se slibuje autonomie Haliče a chefu vlády se ukládá, aby učinil koruně příslušné návrhy. Než vlastnoruční list zároveň s proklamací varšavskou a lublínskou mohl býti publikován, hrabě Stürgkh byl pohřben, a dr. Koerber stal se ministrpresidentem. Nový chef kabinetu, jak se zdá, nebyl spokojen ani se slíbenou autonomií Haliče, která se mu nezdála přiměřenou v jinak nezměněných státoprávních poměrech ostatní říše, a také změna poměru haličského království k monarchii pouhým listem nebo manifestem nebyla Koerbrovi vhod. Dr. Koerber díval se na věc asi tak, jak toho vyžadovala: nechtěl ji posuzovati jen za splnění tužeb polských nebo německých za všech okolností a bez ohledu na všecky ostatní poměry říše, viděl v tomto následku války nutnou změnu ústavy, a

tak, když už by se osamostatnění Haliče provésti musilo, chtěl je provésti ústavně. Jeho předchůdce hrabě Stürgkh patrně takových zásadních snah neměl. Jakmile byla věc rozhodnuta, vyhotovil vlastnoruční list, v němž se na státoprávní a ústavní poměry říše nebralo ohledu. Tento vlastnoruční list Dr. Koerber nalezl v politické pozůstalosti svého předchůdce. Na věci samé už se mnoho měniti nedalo, poněvadž po dlouhých a obtížných poradách byla ujednána s vládou berlínskou, ale pro všechny případy patrně dr. Koerber chtěl si zajistit ústavní vyřízení důležité této akce, a snad při tom mu tanulo na mysli použíti této příležitosti k pronikavým změnám ústavním vůbec. Málo dní po nastoupení dra Koerbra císařský list byl vyhlášen, ale obsahoval slovo, kterým se provedení haličského osamostatnění poukazuje na cestu ústavní. Ve vlastnoručním listě drem Koerbrem mocnáři předloženém mluví se o provedení haličské autonomie »cestou zákona« (gesetzmässig). Tím se dr. Koerber angažoval pro parlamentární projednání dalekosáhlé této záležitosti, rozhodl se, že vláda nepřevezme za tento počin zodpovědnost před budoucností, chtěl souhlas parlamentu a tím parlament vůbec.

Jak se v Rakousku postup stran a jejich zásady a programy mění, a jak pustý nacionalism utlouká všechen ústavní život, ukázalo se brzo po nastoupení dra Koerbra, hlavně pak po publikaci vlastnoručního listu císaře Františka Josefa. Už když dr. Koerber byl po prvé ministrpresidentem, bylo mu vytýkáno (zejména když se to domnělým národnostním zájmům jejich nehodilo), že úmyslně vede věci tak, aby mohl užíti § 14. a aby se zhostil parlamentu. Po jeho odstoupení, které, jak známo, bylo přivoděno palácovou revolucí německou, byli to hlavně Němci, kteří dru Koerbrovi vytýkali, že je původcem porušení ústavních institucí v Rakousku. Když dr. Koerber jmenován opět chefem vlády, dostalo se mu s německé strany s počátku velice příznivého uvítání, a ukazováno v tisku i prohlášení stran německých na jeho nevšední schopnosti. Jakmile však vešlo v známost, že dr. Koerber je pevně odhodlán umrtvený parlamentarism opět vzkřísiti, a že hodlá zejména nejdůležitější otázky říše řešit parlamentem, nastal zejména ve stranách radikálních přímý a příkrý obrat. Němečtí radikálové a s nimi vídeňští křesťanští sociálové doufali, že dr. Koerber udělá nejdříve, jak oni to zvali, »pořádek«, a pak že svolá parlament. Křesťanští sociálové nechtěli parlamentární projednání rakousko-uherského vyrovnání, jsouce si toho předem vědomi, že jeho obsah mezi venkovskými a

městskými poslanci strany vyvolá opět příkré protivy, a chtěli, aby vláda oktrojovala nový přísnější jednací řád pro parlament, který hlavně měl obsahovati ustanovení proti obstrukci vůbec, jímž se pro vládní předlohy stanovití smí lhůta, po jejímž uplynutí předloha, i kdyby jednání o ní nebylo skončeno, platí za přijatou. Ostatní Němci žádali mimo to — a to byli hlavně němečtí radikálové z Čech — aby dr. Koerber vyřídil před svoláním parlamentu jazykovou otázku v Čechách, doufajíce, že toto vyřízení české otázky dopadne úplně v jejich smyslu. Jakmile dr. Koerber zněním vlastnoručního listu haličského projevil ostentativně úmysl vládnouti s parlamentem, počalo proti němu na německých stranách pusté štvaní. Dědici ústavověrné strany hlásali zjevnou chuť po absolutismu, přísně dle zásady Chamissova Petra Schlemihla:

»Hört ihr Herrn, so soll es werden:
Gott im Himmel, wir auf Erden,
Und der König absolut,
Wenn er unsern Willen tut.
Lobt die Jesuiten!«

Nadešel 21. listopad 1916, císař František Josef I. zemřel, císař Karel nastoupil na trůn a potvrdil dra Koerbra a jeho kabinet v úřadě. Do 31. listopadu trvaly smuteční obřady a slavnosti, mlčela veškerá politika. Dr. Koerber ve svém odhodlání vládnouti ústavně byl změnou na trůně jen utvrzen. Nechtěl před dějinami nésti zodpovědnost za to, že mladý mocnář nastupuje vládu první kroky své šel cestou absolutismu. Zároveň s rozhodnutím dáti se v Uhrách korunovati podepsal císař vlastnoruční list dru Koerbrovi, jímž se vládě nařizuje, aby vykonala potřebné kroky, aby nový mocnář mohl vykonati slavný slib státními základními zákony předepsaný. Tím se dr. Koerber po druhé vůči veřejnosti zavázal pracovati parlamentem, ale tím zvýšil i nevůli, která tímto úmyslem vznikla u německých radikálů a křesťanských sociálů vídeňských. Tato nevůle, ač byla projevována naposled víc než hřmotně, nebyla by snad se stala dru Koerbrovi vážně nebezpečnou. Povážlivější bylo posuzování Koerbrova postupu v Budapešti. Tam chystali se na korunovaci, a hrabě Tisza dovedl situace využíti ve svůj prospěch. Od nastoupení dra Koerbra věděl, že úmluvy s bývalým ministrpresidentem rakouským hrabětem Stürgkhem o rakousko-uherském vyrovnání novým chefem kabinetu nebudou schváleny, věděl, že dr. Koerber některé části těchto úmluv chce změnit, a že proti váze parlamentu uherského

v otázce vyrovnací chce mobilisovati parlament vídeňský. Hrabě Tisza věděl, že výhody, které úmluvy s vládou Stürgkhovou skytají Uhrám, jsou ohroženy, a tím také že je ohroženo klidné projednání vyrovnacích předloh ve sněmovně uherské, poněvadž tamější opposice ústy hraběte Apponyiho beztak už prohlásila (už z důvodů taktických v boji proti osobě hraběte Tiszy), že nynější sněmovna uherská, jejíž mandáty v brzku vyprší, nemá vůbec práva rozhodovati o záležitosti tak dalekosáhlé, jakou je vyrovnání, tentokráte dokonce na dvacet let smluvené.

Hrabě Stürgkh byl mrtev, a úkol ten připadl ministru obchodu v kabinetě jeho, dr. Spitzmüllerovi. Dr. Spitzmüller byl tedy mocnářem pověřen sestavením nového kabinetu. Tvrdí se, že mu bylo výslovně dáno na vědomí že jeho kabinet bude jen přechodným,

rakouským ministrpresidentem byl jmenován Jindřich hrabě Clam Martinic. Dosavadní ministr zahraničních záležitostí baron Burian vrátil se do úřadu, který zastával před dr. Koerbrem, do říšského ministerstva financí.

Odstoupení dra Koerbra dlužno upřímně litovati. V době, kdy na veřejnou správu budou kladeny největší požadavky, kdy nastane pronikavá reforma celé veřejné správy, ba kdy nastati musí reforma celého ústrojí říše, politicky i hospodářsky, byl by tak znamenitý znalec státní správy a celého státního aparátu, při tom vynikající znalec otázek hospodářských — dr. Koerber vyšel z ministerstva obchodu a v prvním kabinetě barona Gautsche byl sám ministrem obchodu — spíše než kdo jiný na místě. To se pochopilo i na české straně, kde pro dra Koerbra nebylo právě příliš laskavých vzpomínek na dobu jeho prvního ministrpresidentství. Ale doba je příliš vážná, abychom mohli předem zaujímat politická stanoviska na základě pozůstalých citů z roku 1904. Co se vše od té doby změnilo! Jistě se změnil ve svém nazírání na naše tužby a potřeby dr. Koerber. K řádnému zastávání českých zájmů v nastávající nové době české strany bez rozdílu se spojily v Český Svaz a po prvé jako jedna politicky vedená skupina se dru Koerbrovi představily. Dr. Koerber zase po jednoměsíčním působení odešel do soukromého života, a v čele rakouské vlády stojí tedy hrabě Jindřich Clam Martinic, jako vlastně první ministrpresident nového císaře Karla.

Kdyby hrabě Clam byl vstoupil do kabinetu dra Koerbra a v čelo nové vlády za jiných okolností, byli bychom řekli, že je nový ministrpresident v Čechách dobře znám. Byl počítán mezi skutečné Čechy v řadách české šlechty, mezi upřímné a opravdové Čechy, kteří se neschovávali za geografický pojem. Vědělo se o něm, že je prostě »čechisch« a ne »böhmisch«. Studoval česky, zajímal se o český život kulturní i hospodářský, účastnil se českého života (v rámci šlechtického názoru životního), a především byl vynikajícím členem posledního vyrovnávacího výboru česko-německého, kde společně s občanskými a dělnickou stranou českou hájil a zastával české stanovisko. V panské sněmovně stál za místodržitelování knížete Františka Thuna v čele pravice a i jako pair právem byl počítán mezi české členy panské sněmovny. Různé vřele české jeho řeči našly doma stejně vřelého ohlasu a uznání. Ale jak už nahoře podotčeno, zdá se, že válka politické credo hraběte Clama změnila

Litujeme, že politik rázu a významu hraběte Clama se dal do té míry zaraziti ojedinělými úkazy a událostmi v poli, a že zejména nedovedl rozlišiti cítění, smýšlení nejširších vrstev českého lidu od skutků svedených a poblouznělých, jistě nezralých živlů. Hrabě Clam Martinic dosud neprojevil svých politických plánů, pokud se týče říšské politiky vůbec a českých záležitostí zvláště, a jen to, co se o něm proslýchá a povídá, nemá a nemůže stačiti k definitivnímu úsudku. Hrabě Clam Martinic patřil mezi ony členy panské sněmovny, kteří před smrtí hraběte Stürgkha energicky usilovali o svolání parlamentu a delegace. Jako ministrpresident po té stránce svým názorům může vyhověti. Pak se jistě dovíme o jeho záměrech více. Zatím dlužno vyčkati. *Č.*

Problémy světové války.

I.

K nové knize Kjellénově.

Napsal dr. Břetislav Foustka.

(Dokončení.)

Na evropské půdě, na východní straně balkánského poloostrova narážíme ještě na vyhraněnou iredentu: iredentu rumunskou. Je dvojstranná jako italská a je udržována »národní ligou« na západě, kde v Uhrách a Bukovině žije 3¼ mil. Rumunů, a na východě »ligou besarabskou« — v ruské říši je rumunská oblast s více než jedním milionem obyvatel. V této dvojstrannosti leží výklad pro otálení a nerozhodnost Rumunska v nynější válce. »Na předělu mezi velmocí Rakousko-Uherskem a Ruskem, je tato země s románským obyvatelstvem, germánskou dynastií a řeckým náboženstvím pravým křížem v soustavě států.« Ale jako suverení stát je zároveň nárazníkem mezi dvěma velkými sousedy a zmírňuje jejich tření. Národní stát rumunský se 7 mil. obyvatel, s ostatními Rumuny mimo vlastní území, dohromady 12milionový národ, tvoří dle Kjelléna materiál pro Velko-Rumunsko. Řádky Kjellénovy jsou psány ovšem před vstupem Rumunska do války.

Více na sever vyvstává před našima očima problém nového pohraničního národa, problém ukrajinský, v jistém smyslu »Russia irredenta«. Národ ukrajinský (Rusini dle oficiálního názvu rakouského) zaujímá na půdě rakousko-uherské (a to v Bukovině, v jižní Haliči a vzhůru až k Přemyšlu, jakož i v Uhrách před Karpaty) v celku 4 miliony obyvatel, v Rusku pak na území až k Pripetu a Donu v rozloze 850.000 čtv. km skoro 29 milionů, v celku 33 milionů členů, víc než má obyvatelstva kterýkoli jiný malý stát. Je potřeba pohlédnouti jen na mapu, aby se viděl, jak se ruská cesta k Černému moři uzavírá Ukrajinou, a že tato je »životním nervem« Ruska, jak se vyjádřil Levický. Po období samo-

statných dějin spojil se tento národ s Rusy a obdržel zde oficiální název Malorusů, aby se tím označilo, že jsou kmenem ruským. Ruské snahy asimilovat si tento kmen se nezdařily, takže když v revolučním roce 1905 rusifikační snahy poněkud povolily, petrohradská akademie věd se odvážila k oficiálnímu vyjádření, že »historické spolužití nevytvořilo žádného společného jazyka pro Velkorusy a Malorusy«.

Vskutku existují, míní K j e l l é n, předpoklady pro existenci samostatného národa vedle národa ruského, a především subjektivní faktum národního vědomí. V Rakousku (v Haliči) nachází ukrajinský kmen víc a více svůj vědomý »Piemont«, sídlo pro své hnutí za svobodu a jednotu, ovšem především s ostřím proti Polákům jako proti privilegované a potlačující vrstvě. Po vypuknutí války projevil se národní cit ukrajinský utvořením »Svazu pro osvobození Ukrajiny«.

Problém ukrajinský není problémem obyčejné iredenty. Spíše zde vyvstává typ náležející do jiné kategorie: vidíme zde národ, jenž nemá žádného vlastního státu a je celý rozdělen mezi různé státy. Zároveň však tvoří nebezpečnější důvod sporu nežli jakákoli iredenta. Otázka ukrajinská jeví se jako dvojsečný meč, jehož ostřejší strana je namířena proti Rusku. Rusko se zde cítí dotčeno v rozhodujícím bodě, ohroženo, míní K j e l l é n, neméně nežli Anglie v Egyptě. Rakouská politika těžila z této situace, když na př. v březnu 1914 dovolila rakouským Ukrajincům oslavit sté výročí Ševčenkovo. D o n l o v míní, že otázka ukrajinská »je jádrem sporu rakouskoruského«. O t t o B a u e r pak se vyslovil, že »čím silnější je ukrajinský národ v Rakousku, tím nesnadnější je Rusku potírat hnutí ukrajinské« (Der Kampf. 1914, leden). Význam této otázky pro Rusko vysvítá z řeči S a z o n o v a v duně již před válkou (v únoru 1914), kdy tento státník si stěžoval, že jisté protiruské nálady v Haliči trpěné Rakouskem kalí dobrý poměr k této říši, i z projevu téhož ministra za války (v únoru 1915), že ukrajinské hnutí v Haliči, podporované Německem, nutilo Rusko pozdvihnout meče proti »germánství«. K j e l l é n pokládá proto otázku ukrajinskou za jeden z hlavních motivů světové války, poněvadž přivedla dvě velmoci v nezhojitelný konflikt.

Ještě jiná velká národní otázka zbývá: o t á z k a p o l s k á. Národ jedenadvacetimilionový, »velmi vzdělaný a sociálně vyspělý, s bohatou literaturou a velkou tradicí ze samostatné své minulosti, národ, o jehož samostatném rázu a silně vyvinutém národním vě-

domí nemůže být pochybnosti«, roztržen do tří říší a »žije bez přístřeší jako stát, umístěn ve třech cizích bytech«. »S ryze formálního hlediska, míní K j e l l é n, nebylo nikdy spácháno většího zločinu proti principu národnostnímu nežli tehdy, když se tak stalo«. Ale ve vlastním příčinném řetězce světové války není polská otázka bezprostředně zúčastněna. Naopak, způsobila mezi zúčastněnými jisté zájmové společenství proti obávanému hnutí za svobodu. Mimo to je způsobilá polskými nároky na Ukrajinu celou otázku ještě více zamotat a do jisté míry neutralisovat.

Na konec svého rozhledu po válečném divadle upozorňuje K j e l l é n ještě na otázku arménskou, jež má jistou podobu s otázkou polskou a ukrajinskou. Arménský národ, rozdělený mezi říše ruskou a tureckou asi po 2 milionech v každé, hraje v politice ruské přibližně touž roli jako Arabové v politice anglické. Rusko má v Arménii nový opěrný bod při Středozemním moři (zvláště vzhledem k Alexandretě). Způsob, jak se Turecko v letech 90. chovalo k Arménům, zvýšil nebezpečí a přiklonil Armény více směrem k Rusům.

Ovšem otázkou iredent, otázkou po sjednocení roztržených dílu národních se nevyčerpává problém národnostní a etnopolitický. Hlásí se hned druhá otázka: otázka svobody národů. A nad jednotlivými otázkami národními vyvstává širší problém, p r o b l é m r a s o v ý, p l e m e n n ý. Tyto otázky jsou ovšem různě rozděleny po jednotlivých státech, o něž jde ve velkém současném dějství světovém. Tak

A n g l i e na př. v otázce sjednocení národů nemá nic na účtu (měla ve své říši vždy dosti místa zcelit jednotlivé národy). Za to však má řadu hříchů na svědomí, pokud se týká svobody národů: otázka irská, egyptská a indická jsou posud pramenem různých starostí anglických. Jenom že Anglie, míní K j e l l é n, svou liberální soustavou vyvázla z těchto obtíží celkem beze škody, a v přítomném řetězce světové války nehrály tyto otázky žádné role.

F r a n c i e vystupuje jako žalobce proti Německu v otázce elsaské, N ě m e c k o se zodpovídá vzhledem k Elsasku a Polsku. I t a l i e vystupuje proti Rakousku pro Trident a Terst, R u s k o se brání vůči Rumunsku stran Besarabie, činí nároky stran Arménska na Turecko a na Rakousko stran ukrajinské Haliče, je mimo to s Rakousko-Uherskem a Německem angažováno v otázce polské. Nejobtížnější problém, soudí Kjellén, poskytuje

R a k o u s k o - U h e r s k o, říše národnostně tak složitá. Jejích pět kritických otázek je seřaděno v dvě kritické linie: na východních

hranicích proti Rusku a na jižním pomezí proti poloostrovu balkánskému (jakož i proti Italii). Tato říše je útvar zvláštní, odlišný od ostatních národních států evropských. »Jako přežitek ze dnů středověkého státu teritoriálního přešlo spolu do údobí státu národního« (str. 78), jako národnostní říše s devíti hlavními národy. Tímto zvláštním složením vysvětlují se nejen poměry vnitřní, ale i vztahy vnější. Kjellén jimi vykládá také teoretické tendence politické, jež si na straně nepřátelské další historický vývoj, rekonstituci Evropy, představují na základě přetvoření této říše (Sorel, Seton-Watson, Manier, Wickham Steed). Národnostní složení dunajské monarchie je však kombinováno evropským problémem rasovým, v jehož jméně Rusko provádí svou nepřátelskou politiku. Ve jménu ideje národnostní mohlo by Rusko ohrožovat Rakousko jenom »na straně nikoliv nebezpečné« (Ukrajina). Ale ve jménu myšlenky rasové jdou jeho intence dále. Podstatou této tendence je idea shromáždit pod svými křídly ostatní větve národní čeledi slovanské. Užší zásada národnostní je zde pohlcena širší ideou plemennou, v níž se zrací »širokaja natura« ruská. Kjellén naznačuje v té příčině ruské plány — zde i otázka balkánská dostává osvětlení s nové stránky — a nastiňuje v hlavních rysech (ale ne všude dost kriticky) vývoj myšlenky všeslovanské. Tato myšlenka však v přítomném světovém konfliktu ztroskotala: na Balkáně politikou bulharskou, a pokud se týká slovanských národů v Rakousku, tu již dříve v hnutí slovanském (ke konci let čtyřicátých) proti idei velkoruské postavena myšlenka austroslavismu. Havlíček již 1846 učil, že »rakousko-uherská monarchie je nejlepší zárukou pro zachování naší a ilyrské národnosti«. Probudilým slovanským národům v Rakousku, přináležejícím k okruhu vzdělanosti západoevropské, míní Kjellén, nemohl také ujít »křiklavý rozpor, jenž se jevil mezi rty Ruska, pějícími o svobodě všech Slovanů, a mezi jeho rukou, mávající knutou nad vlastními osvobozenými Slovany«. Rusko se ve službě nižší ideje (rasové) prohřešilo proti idei vyšší (národní). Proto slovanští národové v Rakousku v kritické chvíli zůstali Rakousku věrni.

Přehlédneme-li obraz problémů geopolitických a etnopolitických, tedy úvaha geopolitická objevila kritické pásmo mezi Indickým oceánem a Černým mořem, úvaha etnopolitická kritické pásmo v údolí dunajském, úvaha rasově politická shledala, že se takové pásmo prostírá od Černého moře až k Baltickému. Při otázkách geopolitických mají otázky etnopolitické úkol podružný (Arméni,

Arabové), při etnopolitických zase geopolitické. Balkánský poloostrov prostírá se uprostřed obou pásem a je postižen problémy obojího druhu.

III. Problémy sociopolitické.

K objasnění povahy nynější světové války přispívají také vnitřní poměry sociální a politické v jednotlivých zúčastněných státech. Jako geopolitika a etnopolitika, tak i sociopolitika činí určité požadavky na zdravý rozvoj státu: na jedné straně se žádá jistý soulad mezi společenskými třídami, jistý stupeň lojální s o c i a l i t y; na druhé straně je však nutna jistá mnohostrannost výrobních odvětví, navzájem se doplňujících, tak aby říše v případě potřeby stála vlastními silami, t. j. aby prokázala hospodářskou s a m o s t a č n o s t, autarkii, schopnost z vlastních přirozených pramenů ukojiti potřeby národa.

Vnitřní rozervané poměry mezi třídami (popřípadě národnostmi) mohou být mezi pohnutkami, jež vedou stát, aby se chopil příležitosti obrátit pozornost od vnitřních nesrovnalostí k úkolu všem společnému, k válce. Je to ovšem primitivní a hrubá metoda k ozdravení vnitřní rozervanosti. V nynější světové válce nepatří tito činitelé mezi prvotní příčiny její. Nicméně však nesluší spustit zcela se zřetele otázku sociality a její poměr k válce. K j e l l é n se domnívá, že zejména ve dvou státech vnitřní poměry měly skutečný význam jako vedlejší motiv války: v Rakousko-Uhersku a v Rusku. V dunajské monarchii různí národové přejímají roli tříd a stran, a nebylo by divu, kdyby při prudkosti vzájemného jejich zápasu státníci došli k mínění, že je možno státní ideu a státní soudržnost zachránit válkou nebo aspoň aktivní politikou s risikem války. Kjellén tu zřejmě přestřeluje. Pokud se Ruska týká, tedy zde bázeň vedoucích osobností před druhou revolucí padala na váhu. Po r. 1909, míní A l e x i n s k i j (Modern Russia), lze konstatovat nové vzdýmání revolučního příboje. Není pochyby, soudí Kjellén, že u Ruska ještě více nežli u Rakouska vnitřní stav státu byl skutečným motivem k tomu, aby se odvážilo velkého tohoto dobrodružství, zvláště když celá struktura ruského státu svádí k pokušení sáhnout k tak primitivním metodám. Ostatně i v Anglii bylo pozorovat »something rotten in the Kingdom«: generální stávka havířů 1912, irská otázka a p. podávají o tom svědectví. Biskup G o r e (The War and the Church, 1914) se vyslovil, že »uvnitř země stojíme před

strašným zápasem třídním, před válkou mezi kapitálem a prací«. Carsonova propaganda v Ulsteru nebyla nic jiného nežli před očima státu organisovaná vnitřní válka. A liberál Bramčaninov napsal v ruském týdeníku »Novoje Zvěno« 28. března 1914, že »Evropa za půldruhého nebo dva měsíce kráčí pro irskou otázku vstříc všeobecné válce«. Ostatně i Francie ukazovala nebezpečně nízký stav sociálního tlakoměru, jak vidět z vinařských krisí, ze stávek železničních 1909 a 1910 i z celé propagandy syndikalistické. Nespokojenost i ve vrstvách nacionalistických ukazuje dobře Barrèsova knížka »L'âme française et la guerre«, 1914. Naproti tomu byly zklamány naděje čininy, jestliže se domnívala, že sociální demokracie německá, jež 1912 získala pro sebe čtyři miliony čili celou třetinu všech volebních hlasů, osvědčí se prvkem odvracujícím od války.

Každým řádem ovšem vnitřní sociální poměry ve smyslu sociality měly podružný, druhotný význam. Naproti tomu otázka samostačnosti, autarkie náleží mezi prvotné a positivní motivy války. Autarkie je souběžný jev k politice uzavřených oblastí zájmových. Mluví se o ní jako o jistém novomerkantilismu a je tedy v dějinách jevem dost novým. Požadavky autarkie mohou sesilovat protivy, jež jsme viděli již v oboru geopolitickém a etnopolitickém. S toho hlediska je důležito pohlédnout na tři vůdčí vůle světové války: na Německo, Rusko a Anglii.

Německo si značnou měrou dostačuje; ovšem jen »neslýchané napětí všech sil, množství technických vynálezů nejvyššího druhu zároveň s bdělou péčí státu a téměř bezmeznou obětavostí národa« umožnilo, že mohlo snést hospodářská břemena téměř úplné blokády. Také slabý vývoj vystěhovalectví ukazuje, že skutečné přelidnění dosud neexistuje. Ale hledí-li se do budoucnosti, tedy roční přírůstek obyvatelstva o 800.000 naznačuje, že vlast se v brzku stane úzkou. A rychlý postup industrialisace ukládá státníku velitelsky, aby se staral o zabezpečení trhu, na němž by bylo lze obdržet suroviny a odbýt hotové zboží, aby se pracujícímu obyvatelstvu doma zajistilo živobytí. Teprve tato hlediska ukazují správné pozadí imperialistické politiky, kterouž hledí Německo vyváznout z úzkých. Odtud chápeme námořní program německý s jeho heslem: »Naše budoucnost je na vodě«, i program pozemní (levantský, Berlín—Bagdad), jež oba se vzájemně doplňují a mají odstranit »nedostatečnost německé říše hospodářské« (Mehrmann). Hospodářská samostačnost říše může se uskutečnit vlastně jen ve větším svazku.

Proto především potřebuje volné pozemní cesty na jihovýchod, do Asie a spojenectví s Tureckem. Z Malé Asie může Německo jak v míru tak za války dokonale uhradit své potřeby jak pro továrny tak pro lidi: bavlnu z Adany (pro budoucnost doufá ještě více z Mezopotamie a snad i z Egypta), měď z Argany, uhlí z Eragli, petrolej z Arbely, obilí z Anatolie. Samo dodává tovární výrobky a kapitál (podle G r o t h a již před válkou 800 milionů) a snad i kolonisty. Hospodářská práce německá se táhne po trati dráhy bagdadské. Poměr německého patrona k chráněnci tureckému je převážně obchodně politický a rovná se jistou měrou poměru mezi zemí mateřskou a kolonií. Svou politikou východní (pozemní) naráží ovšem Německo na zájmový obor ruský, svým pozemním i námořním programem na zájmový obor anglický.

Hospodářský poměr R u s k a k Německu byl dosud do značné míry poměrem kolonie: dodávalo mu skoro třetinu celého svého vývozu a přijímalo polovinu svého dovozu od něho. Pro Rusko autarkie znamená především soustředění uvnitř vlastních hranic, kde příroda poskytuje všelikého ukojení potřeb. Oč tu především běží, je vybudování ruského velkoprůmyslu na základě položeném W i t t e m. Ale v té příčině činila překážku obchodní smlouva s Německem z r. 1894 a ještě více její revidované vydání z r. 1904, o níž bylo v dumě řečeno, že tato transakce byla ještě nešťastnější nežli válka s Japonskem. Tento obchodní poměr i bez přímé konkurence rozevřel novou propast mezi oběma velmocemi. Rusko cítilo, že Německo takto stojí v cestě jeho snaze po autarkii. Nad to pak je trvalé napětí mezi Ruskem a Německem pro Dardanely, jichž Rusko potřebuje jako vývozní cesty, poněvadž vývoz obilí tvoří základ pro celou platební bilanci ruskou a pro jeho světový úvěr s tím související, a poněvadž dvě třetiny tohoto vývozu musí se brát onou cestou, ježto právě výrobní kraje leží v Ukrajině: to představuje třetinu celé výroby žita, třetinu celého počtu dobytka v carství, dvě třetiny jeho železa, čtyři pětiny jeho uhlí a pět šestin cukru (R u d n y c k y j). Význam Ukrajiny a Dardanel pro Rusko vysvitne jasně teprv s tohoto hospodářského hlediska a tím i poměr Ruska k Německu. Přes tento velký význam hospodářského momentu Kjellén nepokládá jej za prvotnou hybnou sílu ve státě, který je hospodářsky ještě tak málo vyvinut a v celku vystačuje pro potřeby národa. Je nakloněn (po vzoru německých autorů) vidět v Rusku ryze dobývačný, expansivní stát. Za to obchodní politika hraje prvou roli v Anglii.

Autarkický problém v Anglii je ovšem, podobně jako v Rusku, především problémem domácím a koncentračním. Řešení této otázky bylo na pořadu poslední doby. Je to Chamberlainova velká myšlenka od r. 1903: obchodní svazek »the commercial union« mezi mateřskou zemí a samostatnými dceřinskými koloniemi vybudovat ve federativní říši britskou »British Empire«. Kolem tohoto programu seskupila se anglická pravice a musila se k němu přidružit později i levice, hlavně z obavy před konkurencí americkou a německou. Tento program však zároveň nezbytně vede k světové politice. Zájmovou oblastí anglickou je celá země, planetární jeviště, které ona v základě sama vytvořila. K jejímu ovládání potřebuje Anglie podle svého soudu především být pánem moří. Německo objevilo se soupeřem jak na moři, tak na souši. A když se evropské poměry schýlily srazem Německa a Ruska k válce, nemohla si Anglie nechat ujít příležitost, »aby politickým oslabením a zmenšením učinila pokud možná neškodným svého soupeře v mezinárodním obchodu, v průmyslové soutěži, ve velké námořní plavbě, v mezinárodním trhu kapitálovém a v zámořské honbě za koloniemi« (Schilder). V osudném poměru mezi Německem a Anglií nehrají etnopolitické motivy žádnou roli, geopolitické motivy jenom malou roli. Na prvém místě vidíme zde problém sociopolitický. S anglického hlediska je celá světová válka podle výrazu Dixova »světově hospodářskou válkou za trvalé prvenství Anglie na světovém trhu«.

IV. Problémy ústavně politické a kulturně politické.

V nynější světové válce běží především o otázku moci a zájmů. Ale ne zcela. Běží také o duchovní statky, o svět idei, o názory právní, o otázky kultury. »Všecky velké války jsou válkami o víru,« řekl Sombart. Je charakteristické, že dva z čelných spisovatelů v souborném díle anglickém a německém zdůrazňují duchovní základ války. Zimmern v díle The War and Democracy soudí, že tento velký zápas je »bojem o zásady, srážkou mezi dvěma nestejnými a neslučitelnými názory na vládu, stát a pokrok«. A v německém souboru »Deutschland und der Weltkrieg« vynikající filosof Arnošt Troeltsch vidí za vnějšími akty a bližšími příčinami války vlastní pozadí, z něhož všecko vyvěrá: zápas dvou kultur: západní (anglické a francouzské) a německé. A pokud se týká užšího

oboru ústavně politického, německý historik E. Meyer stejně jako americký znalec mezinárodního práva John William Burgess hledá hlubší příčinu v zápase dvou různých ústav.

Také Kjellén hledá duchovní podstatu světového srazu a nachází ji ve dvou různých směrech duchovních, na něž v umění kladl důraz jeho učitel literatury v Upsale, Nyblom, ve směru totiž idealistním a realistním. Idealisté (Schiller, Tegner, Ibsen), říkával Nyblom, sestupovali od ideálu ke skutečnosti, kdežto realisté (Goethe, Runeberg, Björnson) se od skutečnosti povznášeli k ideálu. Kjellén obrací toto učení i na poměry společenské a politické. Německý veřejný život sestupuje od státu k individuu. Anglický život veřejný vystupuje od jednotlivce k státu. Rozdíl tkví ve východisku. Proto i ráz a celý duch je u obou ústav různý. Vyznavači toho a onoho směru stojí proti sobě navzájem bez porozumění a antipaticky. A poněvadž kdekoli se setkají dvě různé národní civilisace, bojují navzájem o moc, náleží tato antipatie beze vší pochyby také do řady příčin světové války.

Rozdíl ve východisku se ukazuje již v úplně protivném pojmu kultury na obou stranách.

Obyčejná anglická verse v nejpříznivějším znění (na př. u Zimmerna) naznačuje, že německá kultura znamená vědění, anglická však charakter. To však sluší doplnit, míní Kjellén, v ten smysl, že anglický charakter má zvláštní schopnost, podřizovat se všeobecnému mínění a dochovanému názoru. Anglická svoboda politická je spojena se sociálním tlakem, jehož Angličané sami necítí (jako ryba necítí tlak vody). Pod tímto tlakem vychovává se stejnotvárný typ, který svou tuhostí dodává veřejnému životu síly a jednoty: to je gentleman a lady, ideál sebeurčení, sebeovládání a svépomoci na základě intelektuální a ryze osobní nesvobody.

V Německu nepůsobí ani z daleka takový sociální tlak. Lidé na sebe tak příliš netlačí. Za to však může stát svým větším tlakem být často nepříjemný. Sociální svoboda způsobuje tu jakousi nejistotu v zevnějších stránkách života, což ovšem je také znakem mladosti u národa, stojícího pod ochranou nového státu. Německo ještě nenašlo svou formu, schází mu dosud styl, tento výplod dlouhého vývoje. Lze proto rozumět, jestliže se starému šlechtickému národu anglickému a francouzskému ledacos ve společenském životě německém zdá jako chování povýšence, a jestliže ve způsobech německé diplomacie všelicos působí nepříjemně. Ale svět potřebuje více obsahu nežli formy. Anglické prostředí zplodilo gentlemana, ně-

mecké však osobnost. Prvý jest ideálem průměru, střední míry a proto tak přístupný a politicky upotřebitelný. Ale zatarasuje cestu skutečné osobnosti. A svět ostatně nemůže postrádat ani toho ani onoho směru: ani demokratické stejnotvárnosti ani aristokratického rozrůznění. Německá svoboda je vnitřní svoboda. Ale proto, že vnitřní, nebije tak snadno do očí. Proto se také Angličané domnívají, že samojediní mají svobodu. Jejich svoboda je zbarvena individualistně a kosmopoliticky a souhlasí tudíž se zásadami vytvořenými francouzskou revolucí. Proto se nelze divit, že se tam reaguje proti státnímu a národnímu ovzduší německé kultury. S toho zřetele lze také pochopit anglický názor na německý militarism, na všeobecnou brannou povinnost a p.

Podle anglicko-francouzského názoru je světová válka — posuzována ideově — bojem za demokracii. Sám titul uvedeného již souborného díla »The War and Democracy« svědčí o tom. A Zimmern v úvodě toho spisu správně podotýká, že demokracie neznamená jen vládní formu, nýbrž i »způsob smýšlení, ovzduší«. Z toho ovzduší vznikl anglický a francouzský parlamentarism. Je vysvětlitelno, že se v těchto zemích parlamentarism ztotožňuje se svobodou vůbec. To je ostatně stanovisko politických levic ve všech evropských zemích. A proto se v nápadné lhostejnosti Německa vůči parlamentním zásadám nalézá důvod pro novou obžalobu z nepřátelského smýšlení vůči svobodě. Ale Kjellén mnoho nečení anglický parlamentarism: vedl prý k tomu, že v rozhodném okamžiku několik málo ministrů v tajném enklave uvrhlo Anglii do nejtěžší války, aniž o tom převážná většina národa měla tušení. Pro svobodu má Kjellén jiné měřítko: vidí ji v stejnoměrnějším rozdělení hmotných a duchovních plodů kultury mezi všechny obyvatele. V tom je zároveň německý demokratism. Naproti anglickému parlamentarismu a anglické ústavě (ostatně nepsané!) s její nevyrovnanou otázkou irskou klade německou soustavu federativní s říšskou vládou a svazovými státy s pečlivým odvážením a rozdělením moci. Také státní myšlenka německá jeví se mu modernější nežli anglická. Vidí s Albertem Gottliebem dva typy universální moci v dějinách: »centralistické panství« a »patriarchální nadvládu«. Obrazem prvé jest starý Řím a novodobé Rusko. Obrazem druhé je Anglie, která sice své vlastní děti za oceánem má ve vážnosti a připoutává je k sobě jen volným svazkem, ale nemá porozumění pro cizí osobitý ráz. Tak jak to naznačuje Cramb svým výrokem, že cílem anglickým jest »to give all men within its bounds an English mind«

(všem lidem ve svých hranicích vštípiti anglického ducha). Naproti tomu prý německá státní myšlenka se projevuje v zásadě: »Führung ohne Herrschaft« (vedení bez panování). K tomu přistupuje schopnost porozumět cizí bytosti, vážit si jí a zachovat její osobitost.

Pod zorným úhlem stejně laskavého vedení představuje si Kjellén budoucí poměr Německa k monarchii Rakousko-Uherské. Vnější záruku, aby nebyl překročen správný vztah, vidí v tom, že by tu šlo nikoli o zcentralisování, nýbrž o útvar, v němž se sdružuje okruh »spojených vlád a svobodných měst« německých s »královstvími a zeměmi« v monarchii habsburské. V této příčině hledí na Rakousko laskavým a uznalým zrakem, ba slibuje si pro Německo jakési obrození z možného rakouského vlivu. Jestliže totiž bližší poměr mezi oběma říšemi má skutečně mít budoucnost, pak, míní autor, »je zapotřebí ještě záruk vnitřního rázu«. Pak musí »úcta k individualitě národů uskutečňovat se nejen v duši německého národa, nýbrž i v státní praxi«. »Dosavadní politika Prusů proti Polákům, kterou neschvaluje také takový vlastenec jako Hans Delbrück, politika Maďarů proti Chorvatům a Rumunům, Turků proti Arménům a j. svědčila o jiném směru, a Seton-Watson prohlásil právě to za pásku nového trojspolku, že jeho vůdcové měli stejně ‚křivý pojem národnosti' a stejný ‚monopol na plemennou nesnášelivost'.« Tak praví Kjellén doslova a domnívá se, že zde na příznivou změnu orientace může působit příklad předlitavského Rakouska, u něhož předpokládá ochotu popřát svobodu národnostem uvnitř státního svazku: »Zde vystupuje Rakousko, předlitavské Rakousko se svou soustavou svobody vůči Čechům a Polákům v popředí očekávaného státního svazu.« V přátelské politice vůči národům, praví Kjellén, vězí možnost zabránit sklonu k Rusku. Rakouská státní idea jest »idea rovnoprávnosti různých národností uvnitř vyšší státní jednoty« (str. 137). Tato idea je v protivě proti idei moskevské, proti »idei potlačovat různé národy vládnoucí národností«. Kjellén soudí, že by i pro Německo bylo dobře, kdyby »ve vlastní duši zcela překonalo Moskvu«. A v té příčině podle jeho soudu »musí být říšskoněmecká státní idea oplozena státní ideou rakouskou, mají-li být její nároky historií uznány«. To je také nutno, má-li germánský kmen v hořké a nenávisti plné době nynější zachránit teď ideu snášelivosti v oboru národnostním, jako ji kdysi švédský Gustav Adolf zachránil v oboru náboženském.

Kjellén nachází trojí politický ideál současné doby: na jedné straně ideál západní Evropy (Anglie, Francie), na druhé ideál východní Evropy (Ruska), uprostřed obou pak ideál německý jako syntesu z obou. Protiva mezi evropským Východem a Západem je zároveň protivou mezi ryze vyhraněnou státní ideou a ryze vyhraněnou vůlí lidu v ústavě, mezi státem policejním a státem se samosprávou, podobně jako mezi státem zemědělským a průmyslovým. Není pod žezlem carovým ještě »ancien régime« přes experiment s dumou a přes agrární reformy? A nejsou západní mocnosti ovládány ideami francouzské Revoluce? To jsou v základě dvě protivy, tese a antitese ve vývoji světovém. Je-li tomu tak, pak Německo se svým ryze konstitučním sloučením vůle státní s vůlí národa, se svou harmonií mezi zájmy průmyslovými a zemědělskými je vývojovou syntesou obou protiv ve vyšší útvar.

Tím se však perspektiva povznáší k oblasti světových názorů. Když mužové francouzské Revoluce vykřikli do světa velké slovo o Lidských Právech, zavznělo jim z nejvzdálenějšího kouta Německa, z pruského Královce, za odpověď druhé velké slovo: Povinnost! Nebyl to již tehdy prvý zvuk syntesy, jenž se hlásil ke skryté opposici proti románskému ideálu svobody? Ale teprve po pěti čtvrtstoletích došlo ke zjevnému boji mezi nimi oběma, až když Revoluce ve jménu individualismu dokončila své dílo proti bezprostřednímu protivníku, proti tlaku absolutistického státu. A ten boj vidíme ve světové válce: boj mezi Jean Jacques Rousseauem a Immanuelem Kantem. A ten boj není o nic méně rozhořčenější tím, že na jedné straně Rousseau obdržel Herberta Spencera a na druhé straně svého starého nepřítele v postavě Pobědonosceva za spojence — neboť mezi staroliberály a starokonservativci jsou spojující mosty a sklon k přechodu jedněch v druhé.

Z nočních temnot zlými i dobrými dny kráčí lidstvo nepřetržitě k svému skrytému cíli. Každý národ dozrálý k národnímu státu dostal do rukou pochodeň, aby osvěcoval společnou cestu. A jenom ten bude shledán hodným svého úkolu jako předchůdce, kdo při péči o to, aby svůj plamen udržel při síle, co nejbedlivěji se vyvaruje, aby na své cestě neshášel světel menších.

Těmito pěknými slovy navazujícími na běžce v Platonově Státě, kteří u cíle předávají pochodeň svým nástupcům, končí Kjellén svou knihu v naději, že také vítěz ve světové válce své vítězství i sebe zušlechtí ohleduplnou spoluprací se slabšími členy nové státní soustavy, jež se z bouří dne musí zrodit ze spravedlivého míru.

Spis učeného Švéda má nepopiratelnou zásluhu, že [illegible] chce přehledně shrnout a v soustavu uvést problémy nejohromnějšího [illegible] o zápasu mocností, jaký kdy svět viděl. Nepodává ovšem problémů [illegible] všech: nedotýká se na př. ani otázky národně biologické, populač[illegible]ní, ani problému mravního, ale to je vysvětlitelno tím, že chtěl spíše p[illegible]odati základy, z nichž válka vznikla, nežli problémy, jež se z ní rodí[illegible]. Ze záplavy spisů vzniklých ze vzrušení doby vyniká vědeckou objekt[illegible]ivností, tak obtížnou v pohnutých chvílích při životních otázkách, j[illegible]ž více méně každý dnes osobně spolu prožívá. Že srdce jeho přes t[illegible] se svými sympatiemi se sklání k říši jedné, nebudeme se divit u příslušníka severské národní čeledi germánské. Ale i tak vidíme, že hledí poctivě a kriticky upozorňovat na vady mocného příbuzného národa. K monarchii habsburské a zejména k předlitavské její části je stanovisko jeho při vší kritičnosti velmi příznivé, příznivější nežli bylo ve švédském díle »Stormakterna«. Při řadě pokrokových názorů je politické hledisko autorovo přece v základě stanovisko osvíceného konservativismu, jenž má vliv i na formu jeho politických syntesí. Nechtěl bych podepsat všech jeho rozmanitých sociologických teorií, jež se v knize naskytují. Některá pozorování neodpovídají zcela skutečnosti. Spis není také úplně prost vnitřních sporů. Ale ke kritice bude více místa až při jiných problémech, jež při příležitosti zase přijdou na řadu — účel tohoto článku byl především informativní.

Leibnizovo životní dílo a kulturní význam.

Napsal Frant. Drtina.

(Dokončení)

Žáci Descartovi z řádu Oratoire, zvláště Arnauld a Malebranche, přijali jej přátelsky a s porozuměním. V Paříži stýkal se Leibniz s Pascalem a pracoval s ním o zdokonalení jeho početního stroje, i seznámil se se slavnými matematiky a fysiky, z nichž zejména Huyghens, jenž právě tehdy pracoval o díle svém o kyvadle, mnoho na něj působil, jakož i s německým matematikem Walterem Tschirnhausenem, jenž i korespondenci jeho se Spinozou, jehož byl důvěrným přítelem, vyvolal a pozdější návštěvu Leibnizovu u Spinozy v Amsterodamě zprostředkoval. Všechno to mělo dalekosáhlý blahodějný vliv na vědecký a filosofický vývoj Leibnizův.

V březnu 1672 nastoupil Leibniz cestu z Mohuče do Paříže, ale již r. 1673 odebral se odtamtud do Londýna, jsa přidělen hr. Boyneburgovi při jeho diplomatické misi. I tam Leibniz velmi mnoho získal. Vynikající mužové, s nimiž se v Anglii seznámil, byli matematik Collins, chemik Boyle a sekretář Londýnské akademie věd Oldenburg. Vrátiv se z Londýna již v březnu 1673, měl úmysl v Paříži se usaditi, a působil tam také do roku 1676, kdy po dlouhém váhání přijal nabídku vévody hannoverského a nastoupil své místo jako dvořan a bibliotekář na dvoře hannoverském, kde pak žil po plných 40 let. Opustil Paříž 1676, jel do Londýna, odtamtud do Amsterodamu, kde navštívil Spinozu, a pak do Hannoveru. R. 1676 dospěl Leibniz k nálezu počtu diferenciálního, ale uveřejnil zprávu o něm teprve r. 1684 v listopadu v časopise »Acta eruditorum« pod názvem »Nova Methodus pro maximis et minimis«. Vznikl pak dlouhý a vášnivý boj o prvenství tohoto nálezu mezi Newtonem a Leibnizem. Leibniz na konci boje toho užíval prostředků, kterých nelze nestranně schva-

lovati, a jevil se i po této stránce člověkem mravivým a ctižádostivým. Na dvoře hannoverském působil Leibniz mnohostranně. Pokračoval ve svých studiích, psal spisy, staral se o zkoumání chemická i geognostická, činil pozorování národohospodářská, zvelebil tamější hornictví i přispíval k nápravě měny hannoverské. Při tom konal studia právnická, založil mnohé sbírky (zvláště Codex iuris gentium diplomaticus, 1693—1700), i psal jako historik dějiny rodu hannoverského, to jest brunšvicko-lüneburského. R. 1691 stal se bibliotekářem také ve Wolfenbüttelu. Leibniz byl i nyní stále diplomaticky činný. Dle přání vévody Arnošta Augusta, jenž r. 1679 po svém bratrovi přejal otěže vlády domu hannoverského, podnikl Leibniz v letech 1687—1690 cestu z Německa do Italie, při níž pobyl r. 1688 ve Vídni, r. 1689 v Římě, a při níž zvláště sbíral materiál k dějinám rodu brunšvicko-lüneburského. Šlo mu zejména o smír mezi hannoverskou a braniborskou rodinou vladařskou. Dílo to podařilo se mu tak dokonale, že dcera vévody hannoverského, jeho žačka, Žofie Charlotta, žena neobyčejně krásná a vzdělaná, již anglický deista Toland nazval »Serena« (= Jasná), stala se r. 1684 manželkou Bedřicha Braniborského, první pruskou královnou. Sama byla neteří Elišky Falcké, dcery Bedřicha, zimního krále českého, a onoho vévody braniborského Karla Ludvíka, který volal Spinozu na universitu heidelberskou.

Při své činnosti politické sleduje Leibniz stále stejný cíl, zabezpečiti jednotu a sílu Německa tím, že oba tyto důležité rody německé budou spolu svorně žíti. Pomocí této Žofie Charlotty podařilo se mu pak získati Bedřicha I. pro myšlenku, aby byla založena akademie věd v Berlíně, původně nazývaná »Societät der Wissenschaften«.

Leibnizovi šlo politicky ještě o zajištění míru vzdělaných národů, byl nadšený stoupenec snah irenických. Mírem vestfálským měla býti zajištěna evropská rovnováha, zaručena náboženská snášelivost sloučením světa katolického a protestantského (r e u n i o n) i smírem a jednotou mezi církví luteránskou a reformovanou (u n i o n). Nálezem jednotné řeči mezinárodní, jednotou mezistátních organisací vědeckých (akademií), jež praktický život národů (zemědělství, obchod, průmysl) budou spravovati a regulovati na základě poznatků vědeckých, bude možno dospěti k vytvoření mezinárodního práva a mezistátního soudnictví, zabezpečení míru na věčné časy i vybudování spojených států evropských. V dobách následujících měl Leibniz také styky s carem P e t r e m V e l i k ý m, a dle jeho ná-

vrhu byla založena akademie věd v Petrohradě. V letech od prosince 1712 do konce srpna 1714 žil ve Vídni a zde pro prince Savojského napsal krátký nástin do nauky filosofické pod názvem »Monadologie«. Když však Jiří Ludvík hannoverský r. 1714 stal se jako Jiří I. králem anglickým, marně usiloval Leibniz o přesídlení do Anglie. Leibniz upadl v nemilost u dvora hannoverského, bylo mu dáno na jevo, že hlavním úkolem jeho jest napsati dějiny rodiny hannoverské, a toho že nemá zanedbávati (min. Bernstorf mu dokonce pohrozil odnětím platu, nebude-li plniti svou povinnost), v Anglii pak sám neměl přízně, ba spíše dosti nepřátel pro své spory s Newtonem a zvláště pro nový spor o filosofický základ své soustavy s matematikem Clarkem. Dříve však nežli spory byly ukončeny, zemřel Leibniz 14. listopadu 1716.

Takový byl život muže, o němž napsal Diderot: »Ten muž jediný způsobil Německu tolik slávy, kolik Platon, Aristoteles, Archimedes dohromady celému Řecku.« Leibniz, jenž celý život trávil ve vyšších vrstvách dvorských, neušel nevděku. Zemřel opuštěný, při pohřbu jeho chyběli ti, kterým sloužil po celý život. Dvůr, byv pozván, nedostavil se, žádný duchovní nekráčel za rakví, a tak byl Leibniz, jak vypravuje současník jeho, jeho přítel škotský šlechtic John Ker z Kerslandu, pohřben spíše jako pocestný nežli ten, jenž byl ozdobou své vlasti. Berlínská akademie věd, kterou přece Leibniz založil, ani petrohradská, rovněž jeho dílo — nebyla ještě organisována —, neměly vděčné vzpomínky, akademie londýnská nechtěla uctíti odpůrce Newtonova, a tak jedině v Paříži bylo vzpomenuto v zasedání akademie pamětní řečí Fontenellovou muže, jenž přece v duševním životě tehdejšího lidstva zaujímal první místo. Neví se, kde Leibniz je pohřben. Pomníky byly mu postaveny v Hannoveru a Lipsku.

* * *

Celá filosofie Leibnizova je eklektická a syntetická. Sám se o ní vyjadřuje takto: »Byl jsem udiven novou soustavou. Zdá se mi od té doby, jako bych našel novou tvářnost věcí. Soustava má, zdá se, že slučuje Platona s Demokritem, Aristotela s Descartem, platoniky s mysliteli moderními. Zdá se, že vybírá nejlepší ze všech stránek a pokračuje dále, nežli se dosud došlo.«

Leibniz je přímý pokračovatel Descarta a Spinozy, i on je intelektualista (racionalista), je veden přesvědčením a vírou, že rozumem lidským lze pochopiti a vysvětliti jsoucno světové, že lze zbu-

dovati metafysiku. Ale liší se od obou, broje proti Descartovu dualismu ducha a hmoty a stavěje naproti němu spiritualismus obdobný Platonovu (podstata hmoty je duchová, základní částečky hmoty nejsou atomy, nýbrž monady jako střediska sil), i broje proti Spinozovu panteismu, jemuž Bůh a svět splývá a jest jediná substance, a stavěje naproti němu pluralismus monad jakožto základních substancí jsoucna.

Spinozovi bylo vytýkáno, že stotožnil Boha a svět: confundit Deum et naturam. Leibniz chce toto učení zvrátiti a za tím účelem mezi Boha a svět klade prostředníky právě ve svých monadách. Celý svět skládá se podle něho z monad: nejvyšší, ústřední taková monas je Bůh, jenž všechno udržuje v celku a ve vzájemné harmonii.

Monady jsou základní praelementy skutečnosti a tedy analogické atomům. Kdežto však atomy jsou povahy tělesné, liší se od sebe velikostí, podobou a polohou, a svět vzniká z nich tím, že pohybujíce se, naráží na sebe, tvoří shluky a složité tvary, rozeznávají se od nich monady Leibnizovy podstatně, snažíce se uniknouti logickým sporům, jež v představě atomů jsou skryty. Rozdíl mezi atomy materialistické teorie a mezi monadami spiritualismu Leibnizova je dán. Na místo mechanismu hmotného pohybu nastupuje dynamismus duševního dění, jemuž tělesný pohyb je toliko vnějším projevem. »Conatus«, stálá snaha puzení, ruch vyplňuje vlastní podstatu monady.

Způsob sebeuplatňování monad je p ř e d s t a v a (perceptio) a ž á d o s t, c h t ě n í (appetitio, volitio). Oba tyto způsoby uskutečňování monad prodělávají ve veškerém jsoucnu různý stupeň vývoje. V nejnižších monadách — v přírodě anorganické — tyto duchové funkce jsou úplně nevyvinuty, tvořice disposice jim vrozené ve stavu pouhé možnosti, jsou to síly skryté, latentní, jsoucna neuvědomělá, zatemnělá, monady spící, jejichž stavy jsou »petites perceptions«, a teprve dlouhým vývojem postupuje nenáhlé uvědomování. Toto se nám jeví nejprve ve světě rostlinném, pak živočišném a na stupni nejdokonalejším teprve v člověku. Zde nastupuje vývoj nejvyšší v lidském objektivním vědomí o světě a v sebevědomí člověka spojeném s rozumnou vůlí.

Nám je pochopitelný a představitelný obsah monad toliko, pokud odpovídá našemu vlastnímu duševnímu vědomí. Monady všechny co do podstaty své jsou sourodé s naším vědomím a obdobné lidskému představování a chtění.

I dospěl Leibniz k paralelismu tělesnosti a duševnosti, obdobnému paralelismu Spinozovu: pokud monady jakožto základní prvky skutečnosti se jeví na vnějšek, jeví se jako tělesné jevy, samy o sobě však jsou povahy duchové. Proto je každá monas tělo a duše, sama o sobě je bytost duchová, pro jiné jevy v souvislosti své s jinými je prvek tělesného světa. Je to panpsychické pojímání celku světového, jež v přírodě celé zří bytí naší duševnosti obdobné, s ní stejnorodé a v celém ustrojení a dění přírodním odkrývá analogie duchového života. Příroda a celý vesmír jsou proniknuty duchovostí, jež tvoří jich podstatu, původ, smysl a jeví se nám ve všem pudovém vznětu a ruchu, v čití, vnímání, představování, cítění i chtění. Panpsychický názor, jak jej v různých formách vyjadřují Herder, Goethe, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Hartmann a Wundt, má v Leibnizovi a jeho filosofii prvního německého myslitele a představitele.

Není mezi monadami žádného vzájemného působení, každá jest jsoucno pro sebe samostatné, v sebe uzavřené, každá představuje celý vesmír, všechno jsoucno dle svého způsobu a vývoje, zkrátka žádná monas »nemá oken«. Ale každá monas zrcadlí v sobě dle svého způsobu celý vesmír, každé individuum je zrcadlem veškerenstva, každý element skutečnosti jest ve spojení se všemi ostatními podle nauky moderní fysiky, a lze z chování jednoho prvku konstruovati celý vesmír. Tak jest ve světě stálá shoda, harmonie, jest nepřerušený stálý vývoj obsahu všech monad. Toto podivuhodné přizpůsobení se všech věcí sobě navzájem je Leibnizovi — jak sám praví — prostředkem, aby mohl sjednotiti největší rozmanitost s největším možným pořádkem — tak vzniká mu nejvyšší dokonalost.

Tato harmonie všech monad a zvláště harmonie paralelismu tělesného a duševního dění jest u Leibnize vylíčena jako předzjednaná harmonie (harmonia praestabilita), jež vedle monadologie tvoří druhý základní princip Leibnizovy filosofie. Princip jednoty světové nesmíme hledati v činnosti nějaké přímé a vzájemné monad na sebe, poněvadž každá monas jeví se a působí sama sebou bez zřetele k jiným, jakoby existovala jen ona a Bůh. Celek a harmonie dějí se tím, že percepce každé monady spontánně samy sebou a zdánlivě nezávisle se spojují a souvisejí s percepcemi monad jiných. Ve skutečnosti ovšem závisejí zase na percepcích jiných monad, takže kdybychom nahlédli do podrobna a mohli vystihnouti monady ve všech jejich vztazích, poznali bychom

tím celý vesmír, poněvadž v poslední příčině každá monas se všemi ostatními nutně souvisí přímo neb nepřímo.

Jednota světa je proto dána předzjednanou harmonií čili souladem různých monad.

V každé monadě byla při vzniku jejím určitá ji charakterisující zvláštnost, a touto její individualitou byl předznačen vývoj její, kterým se bráti musila, měl-li vzniknouti ze všech monad celek v sobě dokonalý, to jest nejlepší svět. Individualismus je charakteristický znak myšlení Leibnizova. Nejvyšší ústřední monadou je Bůh, absolutní, čistý duch, absolutní inteligence a absolutní moc, Bůh dobroty a lásky, jenž svět účelně zařídil, v němž právě harmonie světová byla »předzjednána«. V absolutním rozumu božském bylo nekonečné množství světů. Bůh měl možnost voliti z nich svět určitý a uvésti jej z pouhé možnosti ve skutečnost, realisovati jej. Nejvyšší však moudrost boží spojená s nejvyšší dobrotou boží a všemohoucností vyvolila ze všech možných světů svět nejlepší — to jest podstata Leibnizovy teodicee.

Jestliže však Bůh vybral z možných světů svět nejlepší, odkud máme vysvětliti existenci zla v tomto světě? Leibniz odpovídá: Zlo nemá příčiny a původu ve vůli boží, nýbrž v přirozenosti věcí. Bůh nezpůsobil zla, neuvedl je ve svět, nýbrž ztrpěl je sám jako nutnou podmínku vzniku světa. Přímé bezprostřední stvoření dokonalého je protimluvem. Obsahuje v sobě logický spor. Bůh nemůže tvořiti dokonalé, poněvadž by tím snižoval sebe sama. Každé stvoření je tedy stvoření něčeho nedokonalého, a tato nutná nedokonalost jeví se ve světě jako nutné zlo. Toto zlo je však také nutným stupněm ve vývoji dobra. Bůh nechce zlo, nýbrž chce svět a jeho existenci. Člověk, který chtěl by zničiti zlo, chtěl by učiniti nemožným svět, jenž je přece nejlepší ze všech možných světů. Vývoj pak světa záleží v pokroku od nedokonalého k dokonalému, od chaosu ke kosmu, od disonance k světové harmonii, od zla k dobru, které posléze vítězí.

Tak naproti dualismu Descartovu a Spinozovu panteismu vítězí Leibnizův monadismus a pluralismus, a vyvrcholuje v jeho optimismu hlásajícím vesmírnou harmonii, harmonické složení a uzpůsobení celého světa.

* * *

Řekl jsem na počátku, že Leibniz byl snýšlením Němec a lnul upřímnou láskou k svému národu. Leibniz s úzkostí přemýšlel o bu-

dounosti německého národa a hrozil se nebezpečí, jež objevovalo se na obzoru. Důležité akce politické spadají do doby jeho pobytu ve službách mohučského kurfiřta hraběte Schönborna. R. 1669 vzdal se trůnu polský král Jan Kazimír. Se strany Boyneburgovy byla zahájena akce, aby byl zvolen falcký hrabě z Neuburgu. Příslušník tohoto rodu před tím r. 1654 nastoupil již na trůn švédský jako král Karel X. Hrabě Boyneburg odjel do Varšavy, aby tam pracoval ve prospěch hraběte z Neuburgu.

Leibniz k tomu účelu napsal spis, který měl vylíčiti se stanoviska polského katolického šlechtice, jak by byla volba tohoto německého knížete prospěšna. Na spise bylo Vilno označeno jako místo, kde byl tištěn. Kniha vyšla pseudonymně, jako spisovatel označen Georgius Ulicovius Lithuanus a jako rok vydání udán úmyslně rok 1659, aby kniha činila dojem, jakoby deset let byla stará.[1] A je zajímavo, že kniha je psána jako Spinozova Etika »more geometrico«; v šedesáti proposicích dovozuje se nutnost volby. Dle Leibnize samostatnost Polska jest otázkou celé křesťanské Evropy. Polsko je stát šlechtický. Demokratická forma jeho vlády není možna, poněvadž občané-šlechtici při svém množství a rozptýlenosti nemohou sejíti se na jednom místě. Ale vláda aristokratická je nejvýš nebezpečna: tu by snadno vznikla oligarchie prvních mezi šlechtici, kterou by byla ohrožena bezpečnost státu. Polsko potřebuje krále. I dovozuje, že králem nesmí býti ani Rus ani Condé ani Lotrinčan, že král polský nesmí náležeti ani rodu burbonskému ani habsburskému. Zvláště však král polský nesmí býti původu ruského, neboť tím by byla porušena rovnováha Evropy. Volbou takovou by se uvolnila barbarům cesta do srdce Evropy. »Pak přihrnou se všichni, aby hasili požár, sousední národové vrhnou se na Poláky, na našich rovinách nastanou boje mezi Turky, Rusy, Němci o nadvládu, my budeme překážkou bojujících, kořistí vítězů, hrobem všech sousedů, pohrdáním barbarů, jimž jsme se dobrovolně podrobili, hrůzou národům křesťanským, jež uvrhli jsme hloupostí svou do největších nebezpečí. Tak zahyne svoboda, bezpečnost, bohatství, časné i věčné blaho všech.«

Co by znamenala volba ruského knížete za polského krále? »Pak zažijete bájku o čápu, jejž žáby si zvolily králem, o vlku, jenž trůní

[1] Celý titul zněl: Specimen demonstrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum, novo scribendi genere ad claram certitudinem exactum, auctore Georgio Ulicovio Lithuano (počáteční písmena celého jména Leibnizova). Vilnae 1659.

uprostřed ovčího stáda.« Böcler, profesor státního práva ve Štrasburku, prohlásil k dotazu Boyneburgovu, že »tento Ulicovius tak výtečnou metodou rozumování a dokazování všechny motivy politiky polského státu prozkoumal, že není jiného toho příkladu«.

Ovšem, usilování Leibnizovo bylo marno, byl zvolen král z rodiny Piastů.

Když rovnováha Evropy byla ohrožována Francií a Německo bylo v nebezpečí, Leibniz r. 1670 napsal ve Schwalbachu a vydal po německu úvahu: »Bedenkem, welchergestalt securitas publica interna und externa und status praesens im Reiche auf festen Fuss zu stellen.« Rozprava tato měla patrně býti předložena sněmu říšskému, svolanému toho roku do Řezna. Leibniz v ní ukazuje duchaplně k tomu, že spása Německa nemůže býti v tom, aby se přičlenilo k nějaké alianci proti Francii, nýbrž kdyby všechny rozloučené části jeho sloučily se v jeden mohutný celek. Konec úvahy jeho jest vyjádřen latinskými slovy: »Má se docíliti securitas imperii non tam in comitiis contra externum, quam foedere iusto contra internum hostem.« Více jest spojiti se proti vnitřnímu, nežli vnějšímu nepříteli. Toto sloučení by předpokládalo, aby pro celé Německo bylo stálé vojsko (perpetuus miles), na jehož vydržování by byla zřízena společná říšská pokladna (perpetuum aerarium) a k jehož správě by se sestoupila společná říšská rada (perpetuum concilium), jež by zajistila sjednocenému Německu jednotnou společnou vládu (directorium imperii). Ovšem Leibniz uznal, že to jsou požadavky ideální, neuskutečnitelné, a že třeba se spokojiti pro obranu pouhou aliancí německých knížat, aniž by tito se zříkali své samostatnosti. Takové sloučení všech rozdrobených částí Německa vytvořilo by z něho jakousi ústřední silnou moc, jež by dovedla čeliti francouzské monarchii a byla by celé Evropě zárukou míru a klidu. Nebezpečí vzrůstalo, když Ludvíku XIV. se podařilo přepadnouti vévodu Lotrinského a jej poraziti i odloučiti krále anglického Karla II. od trojaliance a získati sobě. Ludvík francouzský — tak soudil Leibniz — chce si osvojiti »arbitrium rerum«, státi se nejvyšším diktátorem a rozhodčím evropské politiky. Leibniz píše památný spis, jenž má býti předložen Ludvíku XIV. Chce mu říci, aby nečinil vpádu do Holandska, ale aby spíše podnikl výpravu válečnou do Egypta. Takovou výpravou byli by prý Turci odvráceni od vpádu do Uher a Rakouska, a mimo to Francie sama by anekší

Egypta velmi mnoho získala a zvláště stala se mocí námořní a mohla by i na tomto poli vítězně zápoliti s Holandskem, jehož obchod dosud měl cestu přes Egypt. Pamětní spis Leibnizův byl Ludvíkovi předložen, a tento projevil ochotu o věci ústně rozmlouvati.[1]

Leibniz napsal o věci ještě dvě latinské rozpravy: 1. De expeditione Aegyptiaca regi Franciae proponenda iusta dissertatio, určenou pro krále Ludvíka, a 2. Consilium Aegyptiacum, určenou pro Boyneburga. Mezitím se však situace změnila, a když kurfiřt mohučský od Ludvíka žádal, aby Leibnize přijal, byla tomuto audience odepřena s podotknutím, že »svaté války (to jest křižácké výpravy) od dob sv. Ludvíka nejsou již v modě«. Když vojsko turecké se r. 1683 objevuje před Vídní, píše Leibniz z Hannoveru spis proti Ludvíku, plný ironie, nadepsaný Mars christianissimus auctore Germano Gallo Graeco ou Apologie des armes du roi très-chrétien contre les chrétiens« (1684). Jest ovšem zajímavo, že plán Leibnizův r. 1798 přejímá a vítězně provádí Napoleon I. O plánu Leibnizově se dovídá teprve po výpravě vlastní, když mu r. 1803 Mortier z Hannoveru poslal opis obou vzpomenutých rozprav. Ve vlastním díle o Egyptu Napoleon oceňuje plán Leibnizův významně takto: »Slavný L., zrozený pro všechny velké plány, dlouho se tímto předmětem zabýval a králi Ludvíku poslal podrobné rukopisně dochované dílo, v němž vykládá prospěchy, jež s dobytím Egypta jsou spojeny.«

* * *

Již v životopise Leibnizově jsem vytkl, jak celým jeho usilováním životním táhne se snaha sloučiti národy evropské v jeden celek, ve kterém by byl zajištěn věčný mír. Předpokladem je mu jednota kulturní. A tuto mu představuje především jednotná, universální filosofie. V starověku a scholastice převládá názor o účelnosti ve světě. Proti názoru tomuto vystupuje mechanismus novověké filosofie, uznávající jediné příčiny účinné. I hledá Leibniz sloučení, syntesy obou a nalézá ji ve své monadologii a předzjednané harmonii. Praví sám doslova: »Vše se děje mechanicky a metafysicky současně v jevech přírodních — ale pramen mechanismu je v metafysice.« Nad mechanickým světem přírodního dění, kde vše je přísně determinováno, vznáší se vyšší pojímání všeho světového dění ve světle příčin účel-

[1] Specimen demonstrationis politicae .... Concluditur expeditio in Hollandiam Orientis seu Aegyptum.

ných, kde svoboda zase nabývá místa a platnosti: syntesa tato dá podklad nové přirozené morálce i přirozenému náboženství.

I usiluje Leibniz o křesťanství s rozumem shodné, ve kterém znova ve velkolepé jednotě bude sloučeno náboženství a filosofie, víra a věda. Proto je třeba zjednati podklad ve sloučení dosavadních církví a vyznání. I pracuje Leibniz a usiluje o sjednocení katolictví a protestantství (reunion), uvnitř pak protestantského světa o sloučení obou vyznání, augsburského a reformovaného (union). Tak, domnívá se, vznikne jednotná, universální církev, která všechny rozpory vyrovná.

Půjde pak i o sloučení vědecké a filosofické usmířeného lidstva. K tomu je třeba především, aby byl překlenut rozdíl národních jazyků a nalezeno jednotné písmo (pasigrafie), jež by znamenalo společnou psanou řeč pojmovou (lingua characteristica universalis), abecedu lidského myšlení, calculus philosophicus, kde by po způsobu značek algebraických určité znaky písemné byly sjednány a stanoveny pro určité pojmy — a tak všechno myšlení ve svém postupu bylo snazší, jistější a dorozumění s jinými přesvědčivější a bezpečnější. Již ve vzpomenuté disertaci »De arte combinatoria« sledoval Leibniz cíl podobný jako Komenský ve své panglotii: chtěl sloučiti lidi rozdílného jazyka k vespolnému dorozumění. Tak světové písmo složené z myšlenkové abecedy přispěje ke kulturnímu dorozumění lidstva.

Vzájemnost kulturní, vědecká a filosofická bude pak jednotně organisována v knihovnách a akademiích. Vzorem byly Leibnizovi akademie francouzská, založená r. 1666 řečí Colbertovou, starší královská společnost vědecká v Londýně, založená r. 1662, a konečně Academia del Cimento ve Florencii z r. 1657. Již r. 1668 Leibniz dvaadvacetiletý vydává spis »De una ratione reformandi rem literariam meditationes«, a v něm navrhuje vytvořiti společnost učenou »rei literariae stabiliendae causa«. Společnost tato má vstoupiti ve stálý styk se jmenovanými akademiemi v Anglii, Francii a Italii. Nešlo mu však výhradně o pěstování vědy teoretické, tyto vědecké »Sozietäten«, jak je nazýval, měly míti vliv i na život praktický a zvláště regulovati veškerý ruch řemeslný, průmyslový a obchodní. A zvláště — zdůrazňoval Leibniz — potřebuje takového ujednocení vědeckého Německo, má-li zaujmouti důstojné místo mezi národy civilisovanými.

Po dlouhém jednání, teprve když se Leibnizovi podařilo smír Hannoveru a Berlína uskutečniti, dal Bedřich pruský svolení, aby byla zřízena observatoř a učená společnost, která zahájila svou činnost 11. července 1700. Leibniz byl zvolen presidentem a Bedřich pruský nazval zdvořile Leibnize sama celou akademii. Úsilí Leibnizovo o založení podobných učených společností v Drážďanech a Vídni nemělo positivního účinku. V Drážďanech August, král polský, byl sice příznivý plánu Leibnizovu, ale vypukla válka s Karlem XII. švédským a zmařila tyto krásné úmysly. Podobně ve Vídni po míru r. 1713 za císaře Karla VI. zdálo se s počátku, že převládá příznivé smýšlení o plánu Leibnizem předloženém — ale on sám musil Vídeň opustiti, nežli myšlenka se uskutečnila. Mezi jinými překážkami zmařily ji intriky jesuitů — akademie vídeňská vznikla teprve po stu letech.

Větší štěstí měl Leibniz v Rusku, kde car Petr Veliký zřízení akademie zařadil v povšechný plán reformy ruského školství. Úplné organisace její však nedožil se ani Petr Veliký ani Leibniz.

* * *

Duch Leibnizův byl zrcadlem, v němž odrážely se všechny myšlenkové směry jeho doby jako paprsky světelné. Byla to doba neklidu, ruchu, zklamání, zmatku, a Leibniz, jak praví výstižně anglický jeho životopisec J. T. Merz, trávil svůj život a svou sílu tím, že přátelům svým vyložil, jakým postupem v duchu jeho vznikal pořádek z nepořádku, jak nad chaosem objevovalo se světlo, jak protivy se smiřovaly, jak rozloučené bylo slučováno, jak, co zdánlivě se rozumu protivilo, rozumem bylo pronikáno, jak měnila se poušť v úrodné pole, jak naděje nastoupila na místo zhouby a zoufalství.

Ano, Leibniz byl duch syntese, smíru, harmonického souladu. K našemu Komenskému obracel zrak svůj s obdivem a porozuměním. On Němec elegií vroucí a dojemnou velebí ideální humanitní, pansofické, irenické snahy největšího Čecha minulé doby. Je pln naděje, že krásné utopie a ušlechtilé sny Komenského stanou se skutečností, a volá: »Smrt přetrvá práce Tvá ... Nastane čas, Komenský, kdy nejlepší lidé velebit budou Tebe za to, co jsi konal, doufal a si přál.«

A dnes za hrůzy a bouře světové války, když ponoříme se v dobu Leibnizovu s jeho harmonií a optimismem, jest nám, jako bychom prožívali krásný sen. Ano, Leibniz stejně jako Komenský

snil o smíru lidí, národů, církví, států, snil o sjednocení a úpravě lidského vědění v jednotný celek, o životě ve shodě s rozumem pod zorným úhlem věčnosti. Leibniz věřil pevně ve vznešené poslání lidstva a toužil po tom, aby jako tam venku v makrokosmu a mikrokosmu síly přírodní dle předzjednané harmonie tvoří nový život a nové světy, tak i ve společenském životě lidí aby nevládlo pouhé suché a neúprosné ius strictum, ani pouhá starořímská aequitas, ale to, co tak dojemně je vyjádřeno v Kristově evangeliu a co je podkladem novověké humanity, aby lidská společnost povznesla se účinnou láskou, jež jedince k jedinci druží a má svůj zdroj v povznášejícím a sílícím vědomí o jednotě lidstva s prazdrojem všeho bytí, s Bohem.

Bohatství a hloubka myšlenek Leibnizových není dnes pochopena a vyčerpána. Jsme povinni mnohým jeho památce, jsme povinni Leibnize dokonale poznávati a pracovati v duchu jeho k tomu, aby naděje a touhy jeho po všelidské harmonii staly se skutkem, aby nastal na zemi pokoj lidem dobré vůle.

M. J. Lermontov.

Úvod do jeho vlastního životopisu — do jeho básní.

Napsal Fr. Táborský.

(Dokončení.)

Sjezdil a prolezl celý Kavkaz, »oděn po čerkesky, s puškou na zádech; nocoval v širém poli, usínal za křiku šakalů, jedl čurjok (nekvašený chléb), pil i kachetinské... Dvakráte na svých cestách — píše příteli Rajevskému — jsem se bránil střelbou: jednou v noci jeli jsme tři z Kuby... a tak tak že jsme nepadli do rukou tlupě Lezginů... Nakreslil jsem si nazdařbůh pohledy všech znamenitých míst, jež jsem navštívil, a vezu s sebou pořádnou sbírku; slovem, cestoval jsem. Jak jsem se převalil přes hřbet do Gruzie, zanechal jsem vozík a jezdil koňmo; lezl jsem na sněžku (Krestovou), na vrchol, což není lehko; odtamtud viděti polovinu Gruzie jako na talíři, a věru, ani se nedám do vylíčení toho podivuhodného pocitu: mně horský vzduch — balzámem; chandru vzal čert; srdce tluče, hruď vysoko dýchá — ničeho netřeba v tu minutu; tak bych seděl a hleděl celý život... Sestavil jsem si už plán jeti do Mekky, do Persie atd.... Vidíš z toho, že jsem se stal strašným tulákem; a věru mám náklonnost k tomuto způsobu života.«[1]

Čím se mu Kavkaz stal, viděti z toho, když milostí hosudarovou přeložen byl ke grodenskému pluku husarskému, že odjížděl z Kavkazu nerad. On jediný uchvátil ho svým věčně hrdým leskem, svým věčně hrdým chladem, věčným sporem svých bystřin, věčným pochodem oblaků i hvězd, nádherou, velebností, kouzelností svého ovzduší i hlubokých údolí a bujných svahů. Měl jej před očima i v bytě svém: »každé ráno vídám z okna celý řetěz sněžných hor a Elbrus; i nyní, co píšu tento list, vstávám chvílemi, abych se podíval na ty obry; jsou krásní a vznešení,« píše M. A. Lopuchinové.[2] A všecku tu krásu a nádheru a vznešenost básník odvážel s sebou v duši, aby to vylil v pravou chvíli v nejkrásnějších verších.

[1] Akad. vydání díl IV., str. 329—330.

[2] IV., 328 (list francouzský).

Na Kavkaze dokončil »Píseň o caru Ivanu Vasiljeviči, mladém opričnikovi a smělém kupci Kalašnikovu«. Censura ji nechtěla propustit; vždyť ji složil důstojníček upadlý do nemilosti! Teprve když Žukovskij zakročil u ministra, vyšla tiskem. Ale obecenstvo nechápalo hned vzácné originálnosti tohoto skvostu ruské poesie. Bělinskij musil mu protírat oči pro nové ty krásy, jak v ní »básník od skutečného světa života ruského, nijak ho neuspokojujícího, přenesl se do jeho historické minulosti; naslouchal tluku jeho tepny, pronikl v nejtajnější a nejhlubší taje jeho ducha, spříbuznil se a slil s ním veškerou bytostí svou, dal se ovanouti jeho zvuky, osvojil si způsob jeho dávné řeči, prostoduchou přísnost jeho mravů, bohatýrskou sílu a široký rozmet jeho citů, a jakby současník doby té, sžil se s jeho hrubou a divokou stránkou zevnější, se všemi jejími odstíny, jako by nikdy neznal jiných — a vynesl z něho vymyšlenou ‚bylinu', která jest pravdivější, než jakákoliv skutečnost, nepochybnější, než jakékoliv dějiny«.

A vznikly ještě za tohoto prvého nuceného pobytu na Kavkaze zmíněná již »Modlitba poutníkova« a »Když ticho vlnívá se žlutající niva«, kterou tak upřímně otvírá se nitro básníkovo, hvězdnaté nitro s hudbou nebeskou, a maska s jeho tváře padá. »V duchu mocném a hrdém, v povaze lví toto všecko jest více, než dojímavo,« podotýká o těchto dvou básních Bělinskij.

*

V dubnu 1838 byl už v Petrohradě, opět u svého husarského pluku, jako dříve — o to se babička přičinila pomocí svých známostí, že ministr války hr. Černyšev přimluvil se, maje účast s »dobrou a ctihodnou stařenkou«, u hosudara za jejího miláčka — a aj, veliká změna: »Po celý měsíc byla na mne móda« — píše Lermontov M. A. Lopuchinové — »přebírali mne o překot druh u druha... Všecek ten lid, kterému se dostávalo ode mne v mých verších, stará se zasypat mne lichocením. Nejkrásnější ženy vyprošují si ode mne verše a chlubí se jimi jako triumfem... Byla doba, kdy jsem hledal, jsa nováčkem, přístupu do této společnosti; nepodařilo se mi to: dvéře aristokratických salónů zavřely se přede mnou; ale teď do téže společnosti vcházím už ne jako žadatel, ale jako člověk, který si dobyl svých práv... já přec také jsem lev, ano, já, váš Mišel, dobrý hoch, u něhož jste věru nepodezírali hřívy. Souhlasíte, že to může člověka opít; na štěstí má přirozená lenost nabírá vrchu a málo pomalu zazdává se mi to všecko nesnesitelným.« »Nudím se« — píše

jí jindy — »vždyť nikde není tolik podlého a směšného, jako tam,« t. j. v této vyšší společnosti. Nelíbilo se mu nic, ani tato společnost, ani literární, ani služba vojenská; chtěl zpátky na Kavkaz. »Jaký to zvrácený, prchlivý člověk« — poznamenává o něm A. O. Smirnovová ve svých Zápiscích — »zcela jistě skončí katastrofou! ... V pluku důstojníci mu všecko propouštějí, jsouce hrdi jeho nadáním, ale on vyznamenává se nemožnou opovážlivostí. Hyne nudou, rozčiluje se vlastní lehkomyslností, ale zároveň nevládne dostatečně povahou, aby se vyrval z toho prostředí. Divná povaha.« Myslí prostředí důstojnické v tělesné stráži a dvořenínstvo, v němž i ti, kdo chtěli se vytrhnouti z něho, ale nemohli, oddávali se z nudy bujným pitkám, a ti, kdo byli lepší, snažili se dostat na Kavkaz ... Na takovém večeru, u kněžny Šachovské, uviděl Lermontova I. S. Turgeněv a — jak později vzpomíná[1] — pohlížel »za básníkem rychle se proslavivším. Usedl na nízkém taburetě před divanem, na němž seděla, oděna do černa, jedna z tehdejších krasavic hlavního města — blondýnka hraběnka M. P.[2] — stvoření skutečně půvabné, záhy zhynulé. Lermontov byl v uniformě tělesné stráže husarského pluku; nesňal ni šavle, ni rukavic — a shrbiv se a stáhnuv obočí, zpurně pohlížel na hraběnku. Ona málo s ním rozmlouvala a častěji obracela se k hr. Š..., sedícímu v řadě s ním, také husaru. Ve vzezření Lermontovově bylo cosi zlověstného, tragického; jakousi mračnou a nedobrou silou, zádumčivým opovržením a vášní válo to od jeho snědého obličeje, od jeho velikých a nehybně temných očí. Jejich těžký vzhled divně nesouhlasil s výrazem úst skoro dětsky něžných a vynikajících. Celá jeho postava, sražená, křivonohá, s velikou hlavou na širokých sehnutých plecích vzbuzovala pocit nepříjemný; ale každý cítil hned její moc. Známo, že do jakési míry zobrazil sebe sama v Pečorinovi. Slova: »Oči jeho se nesmály, když on se smál« atd. — skutečně hodila se na něho ... Nebylo pochyby, že podle tehdejší módy tvářil se trochu byronovsky s příměsí druhých, ještě horších kapriznosti a podivínstev. A draho věru zaplatil za ně! — Uvnitř Lermontov patrně nudil se hluboce; zadýchal se v dusné sféře, do níž vrhl ho osud.« A ještě jednou uviděl ho Turgeněv, na maškarním plese v Šlechtické besedě okolo Nového roku 1840. Viděl, jak mu tam »nedávali pokoje, bez přestání zastavovali se s ním, brali ho za ruce; maska vystřídávala masku, a on téměř nehýbal se

[1] Полное собраніе сочиненій И. С. Тургенева. X. »2. Petrohrad 1897.

[2] Musinová-Puškinová, jejíž kráse i jejímu chladu Lermontov posvětil 8 veršů: »Hr. E. K. Musinová-Puškinová«.

s místa a mlčky naslouchal jejich piskotu, střídavě obraceje k nim své mračné oči. Zazdálo se mi tehdy, že jsem zachytil na jeho tváři překrásný výraz básnické tvořivosti. Snad napadly mu verše:

Když pak se dotýkají chladných rukou mých
s nedbalou smělostí těch krásek poměstských
již dávno nebojácné ruky —

atd.« Turgeněv naráží na báseň »Prvního ledna« z r. 1839.

Na takovém večeru, na plese u hraběnky Lavalové, strhla se srážka Lermontova s Barantem, synem francouzského vyslance. Barant vytýkal Lermontovu, že šíří o něm nepravdivé pověsti. Lermontov odmítl tuto domněnku. Barant projevil nedůvěru k slovům Lermontovovým a v dalším vzájemném špičkování podotkl, že ve své vlasti by věděl, jak s tou věcí zakončit. Lermontov na to, že v Rusku šetří pravidel cti, jako všude jinde, a že míň, než druzí, nedají se urážet beztrestně. I byl souboj. V souboji Barant se chybil, Lermontov pak střelil do vzduchu. Když se o tom »ve společnosti« povídalo, že Lermontov střelil do vzduchu, Barant cítil se uražen. Lermontov, který byl pro tento souboj dán do vězení, dosti svobodného, pozval ho k sobě, do vězení, na vyjasněnou a řekl mu, není-li spokojen s výsledkem souboje, že je ochoten ihned, jak vyjde z vězení, střílet se s ním znovu. Načež Barant odvětil, že je spokojen.

»Bezalabernaja epocha!« ... Zadusil by se v ní věru člověk. Ale literatura ruská i světová má z ní řadu zářících skvostů. V této druhé době petrohradské Lermontov dokončil »Démona« — »dětský, nezralý a kolosální výtvor,« psal o něm Bělinskij své nevěstě, »ale v něm jsou pro mne světy pravd, citů, krás«; napsal »Pohádku pro děti«, kterou Bělinskij i Gogol pokládali za nejzralejší ze všech plodů básníkových, které však usouzeno bylo, aby zůstala probleskávajícím se zlomkem; napsal »Mciri«, výkřik duše rvoucí se z těsných pout, do nichž ji osud zakoval, po svobodném dechu — »takový verš — ocelový meč; a kdo, sotva jej uchopiv, švihá jím jako třtinou, toť bohatýr,« poznamenal Bělinskij; napsal »Hrdinu naší doby«, román, jenž je značnou měrou zpovědí básníkovou a v předmluvě k němuž Lermontov sám vyslovil, co jím zamýšlel, několika jen slovy, ale s větší svítivostí, než bývá jí ve svazcích poznámkových: »Nemyslete, že by autor této knihy snil někdy hrdě, státi se oprávcem lidských hříchů. Bože ho zachraň od takové nevědomosti! Jemu se prostě zalíbilo kreslit souvěkého člověka, jakým on ho pojímá a, na jeho i na vaše neštěstí, příliš často potkává. Dostačí, že

nemoc ukázána, ale jak ji vyléčit — to už Bůh milý ví!« ... Napsal i několik lyrických básní, z nichž zvláště »Duma« jest těžkým vzdechem lepšího Ruska pod bezplodným olověným mrakem doby Mikulášovy; »toť vzúpění, toť sten člověka, jemuž nedostatek vnitřního života jest zlem, tisíckráte horším smrti fysické! ... A kdož z lidí nového pokolení nenajde v něm rozluštění vlastní malomyslnosti, duševní apatie, prázdnoty vnitřní, a neozve se mu svým vzúpěním, svým stonem?« stená Bělinskij, jenž dobře uhodl, když po návštěvě své u Lermontova ve vězení napsal Botkinovi: »Ó, to bude ruský básník s Ivana Velikého!«, třebas mu »Démon« nebyl ještě »uměleckým dílem v přísném smysle umění«. Co básník mínil »Démonem«, pověděl přímo a plně věnováním jeho Vareńce Alexandrovně. Jak přijme ona ten dar? Nepozná-liž v něm »výraz roztesknění prostý«, trápivšího jeho bědnou duši tolik let, a přijme za hříčku jen či za sen obraznosti jeho »choré duše těžké blouznění«? Tedy prostý výraz roztesknění — po kom? po čem? Po lásce očišťující, vznášející — po Vareńce Alexandrovně, »neschopné licoměřit«, jsoucí »pro to příliš andělem«, které jest vším zavázán, u níž je vzkříšen zas »pro bezehříšná opojení i pro naděje, pro nebe« ... Ale jak se roznádhernil tento »prostý výraz roztesknění« po lásce nejvroucnější, které nebylo ukojeno a zůstalo jen »choré duše těžkým blouzněním«!

Za souboj s Barantem Lermontov znovu přeložen na Kavkaz k pěšímu pluku tenginskému, což znamenalo ponížení. Od tělesné stráže husarského pluku v Carském Sele k pěchotě venkovské!

*

Cestou zastavil se v Moskvě. Tam na obědě u Gogola »s I. S. Turgeněvem,[1] kn. P. A. Vjazemským, M. A. Dmitrievem, M. N. Zagoskinem« a jinými literáty v zahradě při domě Pogodinově — jak vypravuje Barsukov v díle »Žizň i trudy Pogodina« — přednášel z paměti úryvky z básně »Mciri«, právě dokončené, té divokrásné povídky, nad niž prostší a při tom velkolepější veškera světová literatura nemá. Ruský jenerál odváží si hocha horala, zajatce. Hoch cestou se roznemohl a je ponechán v klášteře kavkazském. Tam ho vyléčí a vychovávají na mnicha. Ale v bouřlivou noc jinoch uprchne — ke svým. Několik dní prchá horami, hnán touhou po rodném kraji, zabloudí, bloudí, až vysílen klesne nedaleko — kláštera, z ně-

[1] Ale I. S. Turgeněv ve svých vzpomínkách na Lermontova nezmiňuje se o tom. Snad to byl A. I. Turgeněv.

hož uprchl. Najdou ho a donesou do kláštera; on vyzpovídá se starci mnichu ze všeho, co prožil, a umírá ... Tento circulus vitiosus nešťastného uprchlíka — toť obsah. Ale co z něho vyrostlo! Jaké přírodní symfonie barevné i světelné i zvukové v něm zahrály; jak Kavkaz v něm rozestřel všecku svou nádheru, všecku svou mohutnost, divotvornost i všecku svou hrůzu; jak v něm mladá duše, shodivši pouta, rozlétla se šťastna, jásotna a jako sestřelena bez slzy se střítila — to jen báseň sama dovede říci. Není čistější básně vlastenecké na světě — ne v politickém smysle, ale čistě lidském — není mocněji, ani jemněji napsané básně o lásce k rodné zemi, ani přirozeněji, ani vášnivěji. A co ještě víc padá na váhu, cit nevýslovně něžný a svrchovaně lidský — Lermontov nevybírá hrdinou básně vítěze Rusa, ale béře ho z přemožených ... Bez nejmenšího nánosu slovního, křišťálově čistě a démantově jiskřivě a tvrdě ženou se ty verše jako kavkazská bystřina, jako karavana oblaků a jako míhavý polet švitořivých ptáků nad tou hučící bystřinou ...

Již v červenci účastní se potyček a bojů s horaly kavkazskými a krvavé srážky ve Velké a Malé Čečně, na Valeriku. Velel zvláštnímu oddílu dobrovolníků, nazvanému »Lermontovským oddílem« — »složenému ze sta kozáků — různá to chásky, dobrovolníci, Tataři a pod., cosi jako partizánský oddíl,« píše Lermontov Lopuchinovi. Úkolem této »komandy hlavořezů« bylo »objevovat nepřítele; jak sníh na hlavu, svalovala se na auly Čečenců a bojujíc výhradně chladnou zbraní, nešetřila nikoho ...« Za tuto »hbitost, jistotu pohledu, ohnivou mužnost« Lermontov byl navržen k vyznamenání zlatou šavlí s nápisem »Za chrabrost«. To jest jedna strana Lermontovské medaile ... Jsa pak u sebe, sám s sebou, v básnické své tišině a samotě, píše báseň »Valerik« a popisuje v ní onu krvavou srážku a, když bylo po ní a vzduch ještě pln byl výparů z lidské krve, jak on, Lermontov, v nastalém tichu, kdy před ním »ve slavném hávu sněhovém se táhly hory, Kazbek plál z nich špičatý svým věčným leskem,« jak on, Lermontov, »se srdečným a tajným steskem ... ‚Bídný člověk!' podumal.«

‚Co chce on? ... Jasno v nebes báni,
pod nebem místa mnoho všem —
však nadarmo a bez přestání
on vraždí dál ... Proč? ...' dumal jsem.

To jest druhá strana medaile Lermontovské. Záhadná polovaha. Dvě bytosti byly v ní dosud, dvě duše a zápasily spolu.

Když výprava tato ukončena, Lermontov zajel do Pjatigorska okřát a poléčit se. Babičku prosí, ať mu tam honem pošle poslední vydání Žukovského a celého Shakespeara v originálu. V blízkém Kislovodsku seznámil se s chotí francouzského konsula v Oděse, paní Adélou Hommaire de Hell, básnířkou, ženou krásnou a vzdělanou a obdivovanou. Když pak odjela na Krym, Lermontov tajně zajel za ní do Jalty. »Ó, kdybyste věděl, jaká je to žena! Duchaplná a svůdná, jako víla. Já v teležce (selském vozíku) proskákal do dvou tisíc verst, abych několik hodin prožil s ní o samotě« — přiznává se, vzpomínaje na ni. A také paní Hommaire de Hell píše podobně své přítelkyni o Lermontovu: »Lermontov sedí u mne v komnatě ... a opravuje své verše ... Jak jsem k němu přilnula! Mohli jsme být tak šťastni spolu! Nemysli si nic špatného ... Mezi námi vše čisto. Jsme oba básníky ... On sblížil se se mnou čtyři dni před mým odjezdem z Pjatigorska a odhodil mne k vůli staré zrzavé fifleně, která v Petrohradě nadosmrti všem se omrzela a přijela zkusit štěstí v lázních kavkazských. Umučili mne a odjela jsem z Kislovodska všecka nemocna. Teď jsem šťastna, ale ne na dlouho.« Věděla, že Lermontov je naprosto v podobných poměrech nestálý a ženy nejsou si s ním jisty, na čem jsou. »Lermontov vždy a se všemi lže. Takový jest jeho systém,« — napsala už dříve, všecka bez sebe nad tou záhadnou povahou. Když se s ní nyní loučil, napsal jí na památku báseň »Près d'un bouleau qui balance« a paní H. de Hell se jí pochlubila: »Pravda, verše jsou velmi zvučné? Zrovna se lijí do duše. Stavím je výše než verše, které mi věnoval Alfred Musset ... Po smrti Puškinově Lermontov je největším básníkem Ruska ... Je mi ho líto: on špatně skončí. On není zrozen pro Rusko ...«

V polovině ledna 1841 Lermontov odjel na dovolenou do Petrohradu. Hned na druhý den po svém příjezdu šel na ples k hr. Voroncovové-Daškovové, což mu vykládáno od jeho nepřátel za »neslušné a drzé«. Na ples přijel také dvůr, a tu se opováží naň přijít důstojníček, z trestu ze sídelního města přeložený na Kavkaz! ... Ale kromě těchto byrokratů všecek ostatní »svět« přijal ho radostně, a Lermontov prožil v Petrohradě tři měsíce, snad nejšťastnější ze všech. Nechtělo se mu ani odjíždět. Teprve na energický rozkaz velitelstva, opustit sídelní město v 48 hodinách, odjel. Ulevil si zlostnými verši:

»Buď s Bohem, nemytá má Rusi,
jež raby jen a pány máš,
vy uniformy, modré kusy,
i lide, jenž jich poslouchás.

Snad Kavkaz za hřbety mně svými
před tvými vůdci úkryt dá,
před jejich zraky vševidnými,
všeslyšícíma ušima.«

Kníže V. F. Odojevskij, louče se s ním, daroval mu na památku svou starou zamilovanou zápisní knihu, aby mu ji básník vrátil všecku popsanou.

*

Cestou zastavil se opět v Moskvě, kde seznámil se s Bodenstedtem. Místo však k svému pluku zajel z okamžitého rozmaru přímo do Pjatigorska s dvěma kamarády.

— Vždyť i Martyška, Martyška je zde! — mnul si radostně ruce, když tam dojeli.

Hned zažádal, aby se tam směl léčit, jak lékařské vysvědčení pravilo, »ze skrofulí a skorbutu, spojeného s přípuchlostí a bolestí dásní, a zároveň z poranění jazyka a z reumatismu nohou«. Žádosti vyhověno a Lermontov usídlil se v Pjatigorsku, maje za sousedy, na témž dvoře a přes zahradu, dávné své známé: kn. A. I. Vasilčikova, M. N. Glěbova, kn. S. V. Trubeckého a N. S. Martynova (neboli Martyšku, jak mu Lermontov říkal). Žili »družně, vesele a trochu nevázaně«, vypravuje kn. Vasilčikov. Pikniky, kavalkády, taneční večírky. Nejčastěji v domě pohostiné Marie Ivanovny Verzilinové, ženy jenerálovy. Měla tři dcery, z nichž Emilie Alexandrovna byla z prvého jejího manželství. Ta měla největší úspěch; zvali ji »růží Kavkazu«. Lermontov měl zvláštní zálibu škádlit ji — »me taquiner«, píše Emilie Alexandrovna — až mu jednou řekla, že s ním už slova nepromluví a že prosí, aby jí dal pokoj. Pokoje ovšem nebylo.

Na jednom z těch večerů u Verzilinových — 13. července 1841 dle rusk. kal. — vznikla ona nešťastná srážka, věru nicotná, která skončila tak tragicky. »Bezalabernaja epocha!...« mihnou se vám opět slova Lva Tolstého. Major Nikolaj Solomonovič Martynov, člověk, jak Rusové říkají, »nedaleký«, t. j. obmezený, ale »velmi dobrodušný a neurážlivý«, rád si zaoriginálničil. Nosil se jako Čečenec, holil si hlavu, oblékal se do neobyčejných čerkeských oděvů, přivěšoval si k boku na stříbrný pás ohromnou dýku a nutil se do póz smělých, vyzývavých, jindy zas mračných, byronovských. U dam, jichž mnoho sem přijíždělo do lázní, budilo to »dojem«. Lermontov brzy vycítil slabosti Martyškovy a, jsa obratným kreslířem, karikoval ho tužkou i pérem, kteréžto kresby brzy kolovaly po lázních, i po-

známkami slovnými, dávaje mu přezvisko »montagnard au grand poignard«, »monsieur le poignard« a pod., a rád to činíval před damami... V onen večer tedy sešla se k Verzilinovým veliká společnost. »Nemluvila jsem a netancovala s Lermontovem« — píše Emilie Alexandrovna — »protože i v ten večer mne pokoušel. Tu, změniv tón posměšný, řekl mi: M-elle Émilie, je vous en prie, un tour de valse seulement, pour la dernière fois de ma vie.« — Slíbil jí, že jí už nepozlobí, a když si zatančili, usedli si a povídali. Přidal se k nim L. Puškin, bratr básníkův, také zlý jazyk, a s Lermontovem dali se přímo do závodění ostrými poznámkami. »Zlého zvlášť nic nemluvili, ale směšného mnoho,« poznamenává Emilie Alexandrovna. Kníže Trubeckoj hrál na klavír. V tom uviděli Martynova, jak velice líbezně rozmlouvá s mladší sestrou Emilie Alexandrovny. Lermontov se nezdržel a prohodil: »Montagnard au grand poignard.« Náhodou kn. Trubeckoj dokončil hru a v nastalém tichu slovo poignard rozlétlo se celým sálem. »Martynov zbledl, zaťal zuby, v očích mu zablesklo hněvem; přikročil k nám a hlasem odměřeným řekl Lermontovu: ‚Kolikrát jsem vás prosil, abyste nechal svých žertů před damami!' a tak rychle se obrátil a odešel, že nedal Lermontovu ani se vzpamatovat, a na mou poznámku: ‚Jazyk můj — nepřítel můj' M. J. Lermontov odvětil klidně: ‚Ce n'est rien; demain nous serons bons amis'...« vykládá dále Emilie Alexandrovna. A tančilo se dále. Ale když na konec odcházeli od Verzilinových, Martynov přikročil k Lermontovu a vzal ho za ruku: dříve prý ho prosil, aby zanechal těch nesnesitelných jemu žertů; teď však prý ho upozorňuje, kdyby se to stalo ještě jednou, že ho donutí přestat.

— Místo prázdných hrozeb udělal bys mnohem lépe, kdybys jednal. Víš, že nikdy se neodříkám soubojů; nezalekneš tedy tím nikoho — podotkl Lermontov.

— Já tedy pošlu k tobě svého sekundanta — řekl Martynov, a dva dávní dobří známí se rozešli.

Marně na druhý den sekundanti Glébov a kn. Vasilčikov snažili se přemluviti Martynova, aby odvolal svou výzvu.

— Co byste dělali na mém místě vy? otázal se jich. A oni mlčeli. Podmínky ustanovili pak velmi těžké: střílet se do třetice.

Lermontov zatím odjel dne 15. července do Železnovodska, kde se bavil s malou společností známých, zvláště se slečnou Bychovcovou, které říkali ‚la belle noire' a ‚charmante cousine Lermontova'. »On při všech byl vesel, žertoval, ale když jsme byli sami dva,« chodíce zavěšeni po háji, »strašně zatruchlil... V malé kolonádě

jsme obědvali. Odjížděje líbal mi několikrát ruku a pravil: »Cousine, dušičko, šťastnější chvíle, než tato, nebude již v mém životě.« Smála jsem se mu ještě: tak jsme se i rozešli. To bylo v 5 hodin, a v 8 hodin přišli s novinou, že je zabit,« psala pak sl. Bychovcová své sestře. Byla to smutná pravda. O 7. hodině večer na úpatí hory Mašuka, čtyři versty od Pjatigorska, konal se souboj. Černý mrak visel na obloze na spadnutí. »Nikdy nezapomenu na ten klidný, téměř veselý výraz, který hrál na jeho tváři před otvorem pistole, na něho už namířené,« vypravuje kn. Vasilčikov.[1] Martynov vystřelil první, a Lermontov padl, jakoby ho skosil. »Ani nestihl zachytit poraněné místo, jak to ranění obyčejně dělávají,« podotýká Vasilčikov. Kulka projela srdcem. Liják a hromobití s ozvěnou kavkazských hor zakončily tuto scénu — skoro jako v ‚Donu Juanu'.

*

Babička div si oči nevyplakala. Od pláče »víčka jí oslábla, že nemohla jich ani zvedat«. Ve ‚společnosti' však litovali jen básníka, nikoliv člověka. »Bůh ví, kde pravda, ale teď patrný je rozdíl mezi ním a Puškinem; cítit jej. Našeho dobrého Puškina litovali jako básníka i jako člověka. Měl přátele, a nepřátelé jeho byli lidé prostřední, pedanti, lehkomyslní módníci. Lerma[2] neměl přátel, litují jenom básníka. Puškin byl obětí klevety, nespravedlnosti, jeho smrt jevila se tragickou po tom, co předcházelo; smrt Lermontovova však — toť ztráta pro literaturu, sám sebou jako člověk nevzbuzoval opravdové sympatie,« píše ve svých zápiscích A. O. Smirnovová.

»Představuji si nevyhnutelně dva Lermontovy: jednoho — velikého básníka, kterého jsem poznal v jeho pracích, a druhého — nicotného, prázdného člověka, jakým se mi jevil, drzého, nepokojného důstojníka, nepříjemného soudruha, s jehož strany vždy bylo třeba očekávati nějaké jehly, urážlivého výstupu ... My všichni, jeho kamarádi důstojníci, nebyli jsme nijak tím udiveni, že ho v souboji zabil Martynov, kterému Lermontov nadělal a namluvil tolik nepříjemností; byli jsme přesvědčeni, že Lermontova zcela jistě kdosi zabije v souboji: když ne Martynov, tož někdo druhý,« napsal jeden z jeho soudruhů.

[1] Martynov vykládal svému synu, že Lermontov stál v jezdeckých kalhotách a červené kanausové košili a s bezstarostností zdánlivou neb opravdovou pojídal prý třešně a vyplivoval pecky. Podrobnost tato — u Lermontova pravděpodobná a trefně zobrazující lehkomyslnost, s jakou zahrávali si se životem v onu »nechutnou dobu« — týká se asi některého jiného souboje; Vasilčikov byl by ji zcela jistě připomenul.

[2] Lerma = důvěrná zkrácenina místo Lermontov.

Málo bylo těch, kteří hlouběji nahlédli do jeho povahy. Jich ani nemohlo býti mnoho. Hrdý básník nepřipouštěl, nedovoloval, aby mu zvědavě nahlíželi do nitra. Sem tam jen ve chvíli důvěrnější pootevřel se své sestřenici anebo své dobré známé a Bělinskému. Jinak nikomu, zvláště ne těm ze ‚společnosti'.

Když smutek zakrade se v úkryt duše tvé
neb vášeň divě zabouří-li,
tož nechoď k lidem na hostiny hlomozné
s tou vzteklou družkou, druhu milý;
jen sebe nesnižuj. A styď se na trh brát
svůj hněv, svůj stesk, poslušný tuze,
a vředy ran duševních pyšně vystrkat
na odiv prostodušné luze.

Nač by ses, básníku, ukazoval světu? Jsi mu bytostí cizí svým nitrem;

nač tobě věnce pozornosti jeho
a trny ukryté v nich od klevet?

Lermontov opovrhoval v duchu tou blýskavou světskou společností, když se jí nasytil. Když v ní za hudby, tanců, za smíchu krásotek zabere se na chvíli stranou do svých blaživých snů a náhle z nich se protrhne, vyrušen byv hlukem plesovým, jak to odporem zabouří v něm:

ó, jak se zkalit chce mi smích jich bezmezný
a směle hodit v tvář jim verš můj železný,
oblitý hořkostí a zlostí!

Ale neodhodlal se hodit jim jej do tváře. Nedošlo do té síly, do té rozhodnosti, kterou dávala tušit první jeho protestní báseň, »Na smrt básníkovu«. Zpohodlněl, jako jiní. Ničevo! Čort vozmi!

Nač davů nevděčných zlost mstivou
a zášť na hlavu štvát svou,
by pomluvou jen urážlivou
nazvali řeč mou prorockou?
— — — — — — — — — —
Ó, ne! Ne! — Mysl zaslepiti
si nechtěje snem zločinným,
já za tak těžkou cenu v žití
si vaší slávy nekoupím.

Že by básník ‚Hrdiny naší doby' ‚snil hrdě státi se oprávcem lidských hříchů'? Slyšeli jsme už odpověď jeho: »Bože ho zachraň od takové nevědomosti! Jemu se prostě zalíbilo kreslit soudobého člověka«, ukázat ho na sobě a v sobě, ukázat se jeho představitelem. A tento representativ man nebyl člověk činný, člověk tvořivý, budující. Je si toho vědom a trápí se tím. Neboť síla v něm jest, cítí ji,

ó, co všecko dovedl by s tou silou vykonat! Ale ta síla jest jako zakleta, zneužitkována, daremna, na nic. Bolestně krásně a zoufale trefně Lermontov vyslovil svůj hořký soud nad touto pasivností, nad touto nemohoucností, která nechce býti všemohoucností, nad touto oblomovštinou, nad lety třicátými a čtyřicátými Mikulášovy vlády v elegii »Dumě«; nad tím životem jen požitkářským, bez oddanosti, bez posvěcení něčemu vyššímu.

Jak plémě chmurné, vzpomínky jež není hodné,
bez hluku, bez sledu se odtud pominem,
ni jedné myšlenky v svět nehodivše plodné,
ni díla načatého geniem.
A prach náš se přísností soudce, měštěnína
potomek znectí pohrdlivým veršíkem,
posměchem hořkým těžce zklamaného syna
nad otcem marnotratníkem.

A odtud »i nudno i smutno« jemu a

život, jak se zrakem chladným naň pohlédíš kol —
tak hloupý je žert a tak prázdný!

Nač tu žíti? V tom dusivém, tíživém prostředí? Děkuje Bohu:

Dík za vše, za vše! Za vše děkuji Ti:
za tajné muky vášní, trýzeň tu,
za hořkost slz, jed ve polibcích skrytý,
za soků mstu a přátel klevetu,
za žár své duše v poušti roztracený,
za vše, čím život mne tak oklamal.
Jen tak to sprav, bych od nynějška Tobě
nepříliš dlouho ještě děkoval.

Ale ty všecky výkřiky nespokojenosti, ty nevrlé otázky, ty odmítavé a apatické poznámky, ty hořké povzdechy přecházející ve zlost a vztek mluví přec, že tu byla touha po čemsi lepším, po čemsi vyšším a obsažnějším, než poskytovalo Rusko za doby Mikulášovy v letech třicátých a čtyřicátých; ale bylo to zřídlo, kterému nedopřáno vytrysknout, házet perly a osvěžovat, těšit a sílit. Netečnost a požitkářství zanášely je a udušovaly, jako písek v poušti zanáší onen čarovný pramen pod třemi palmami země arabské v básni Lermontovově. »A nyní vše pusto a divoko jest...« Život, život! Když nebylo pravého splynutí se životem, od kterého se sám odtrhoval a od kterého ničeho už nečeká, chtěl by, zapomenuv na vše a usnuv navždy, splynouti s vesmírem, nesmrtelně splynouti a žíti dál.

Ne však chladným spánkem hrobu sníti:
já bych na věky si usnout přál,
aby v hrudi spaly síly žít',
aby dech hruď tiše nazvedal;

by mně nocí, dnem, v sluch rozkoš leje,
o lásce hlas sladký zpíval;
aby nad mnou, věčně zeleněje,
temný dub se skláněl, šumíval.

A tak odešel odtud, jak napsal to o příteli A. I. Odojevském, a do hrobu

vzal s sebou poletavý roj svých snů,
nezralých ještě, temných zanícení,
zklamaných nadějí a hořkých oželení.

Odešel jako historický dokument »nechutné« doby své, dokument výmluvnější nad jiné.

*

Starou zápisní knihu kn. V. F. Odojevského, kterou měl Lermontov na Kavkaze všecku popsat, nevrátil mu již básník sám, ale ruka cizí. Řada listů v ní byla popsána verši: »Spor«, »Sen«, »Útes«, »Tamára«, »Shledání«, »Hle, dubový lístek se odtrhl od větve rodné«, »Mořská carevna«, »Prorok«, »Samoten se pustou cestou beru«, »Ne tebe rád mám prudkou láskou svou«. Jsou to poslední jeho básně a jsou z nejkrásnějších, co napsal, motivy i formou. Zdají se však ještě uzavřenější a vyhraněnější a některé při vší své úsečnosti — rozechvělejší. Jakoby veliká změna dála se v posledních letech v nitru básníkově. Ti, kdo viděli v něm jen jednu polovinu jeho dvojbytosti, měli ho, jak praví Merežkovskij, za »praotce toho směru citův a myšlenek a částečně i jednání, které krátce možno nazvati ‚nietzschovstvím',« a přímo zatracovali ho — hlavním jejich mluvčím byl Vladimír Solovjev; jiní vidí v něm také ‚básníka nadčlověctví', ale nezatracují ho, nýbrž vyzvedají — tak Merežkovskij; jiní, úzkoprsí, usoudili, že jemu »možno se divit, ale milovat ho nelze« — Spasowicz. Proti nim uvedu jen začáteční strofu básně z nejposlednějších:

Samoten se pustou cestou beru.
Stezka křemenitá mhou se skví;
tichá noc; svět vnímá Boha v šeru,
hvězda se hvězdou jen rozpráví...

Ta tichá, vznešeně osamělá, hluboce v nitru rozechvělá strofa, krásná ta sestra meditace hvězdné, jest ona výrazem nietzschovského nadčlověctví? Nevyznívá-liž z těchto čtyř veršů pravý opak, ruské »Pokoř se, hrdý člověče!« — ? Jest jím »Prorok«, volající tak oddaně?

Z těch dob, co Věčný Soudce sám
mně prorockou dal vševidoucnost,
já lidem v očích čítávám
jich zlobu, hřích, jich ubohoucnost.

Já lásky, pravdy učení
tak čisté jal se hlásat světu;
rod bližních mých však kamení
mi házel vztekle na odvetu.

Jest jím »Když ticho vlnívá se žlutající niva«, končící tak nenietzschovsky?

— Tu utišuje se má duše přeubohá,
tu vrásky rozcházívají se v čele mi,
a štěstí chápati já mohu na zemi
a v nebesích já vidím Boha.

Jest jím přečistá »Modlitba poutníkova« a druhá kratičká, ale ‚zázračná' »Modlitba«?... Myslím, že ne směrem nietzschovským žene se cesta Lermontovova, ale zatáčí se, hlavně v posledních jeho básních, poznenáhla, aniž to hned nápadno, poznenáhla směrem Lva Tolstého. Jisto jest, že hrdý Lermontov skrýval, co v sobě bolestně nosil; tvářil se jiným; »lhal«, jak říkali oni; probíjel se k čemusi velikému, vysokému, co v něm rostlo a uzrávalo. V tom divném, neobyčejném srdci, plném ještě záhad a rozpoltěnosti s problesky věčné krásy, tvořily se další perly, větší a zářivější dosavadních, ale nedáno jim se zrodit; kousek lehkomyslného olova zalil a udusil je navždy jeho vlastní krví.

* * *

Životopisná tato skiza, vnějšková, jest pouze krátkým úvodem do opravdového životopisu, jedině pravého a plného, do vnitřního životopisu, jejž básník sám napsal — do jeho poesie. Ona jest vlastní jeho život, ne papírový život, ale prožitý život, rostoucí touhou, srážející se pochybnostmi, spalující se vášněmi, rozletující se z úhorového prostředí k očistnému věčnu.

Literatura. Hlavní pramen, nejbohatší a nejdůkladnější ze všech dosavadních, u nás v tisku dosud nepoužitý Полное собраніе сочиненій М. Ю. Лермонтова, redakcí prof. D. I. Abramoviče, 5 dílů (II.—VI. díl Akademické bibliotéky ruských spisovatelů), Petrohrad 1910–1913, zvláště díl V. s přebohatým materiálem životopisným; dopisy básníkovy v díle IV. a poznámky redaktorovy ve všech dílech. — P. A. Viskovatov, Životopis básníkův v VI. díle »Сочиненія М. Ю. Лермонтова, redakcí Viskovatova, Petrohrad 1891 — Bělinského studie o Lermontovu. — D. S. Merežkovskij, M. Ю. Лермонтовъ, поэтъ сверхчеловѣчества. Petrohrad 1909. Aj.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Fleiner, Entstehung und Wandlung moderner Staatstheorien in der Schweiz (Zürich 1916. Art. Institut Orell Füssli). — Stát vrchnostenský či lidový. — Jahrbuch des Völkerrechts III. sv.: Die völkerrechtlichen Urkunden des Weltkrieges (Duncker & Humblot in München u. Leipzig 1916). — Budoucnost mezinárodního práva.

Profesor university curyšské *Fleiner* vykládá ve své přednášce vydané také tiskem: Entstehung und Wandlung moderner Staatstheorien in der Schweiz, o podstatě a myšlenkách švýcarského státního zřízení. Švýcary jsou vlastí velkého myslitele Jean Jacques Rousseaua, jehož učení o smlouvě společenské a svrchovanosti (suverenitě) národa naplnilo celý svět a stalo se základem hnutí a úprav státoprávních. Spojení myšlenky suverenity lidu s liberalistickou myšlenkou ústav zastupitelských (representativních) ukázal Švýcarům jiný myslitel této země Benjamin Constant ve svém díle Cours de politique constitutionelle. Stalo se tak myšlenkou, že národ jest představován, representován zastupitelstvem, pokud nemůže sám vykonávati svá práva. V třicátých letech 19. stol. nastává ve Švýcarech zajímavý vývoj: myšlenka Rousseauova spojuje se se starogermánskou právní myšlenkou, že ve všech důležitých záležitostech zemských přísluší rozhodovati shromážděnému národu. Ze spojení obou těchto myšlenek vyrostlo dnešní státní zřízení ve Švýcarech, t. j. úplná demokracie (reine Demokratie). Učení Rousseauovo vtělilo se v státní teorii ženevskou, na druhé straně pak jsou obec a referendum v Oberwallis a Graubünden prvky, z nichž zřízení to vyšlo. *Karl Ludwig v. Haller*, rodák bernský, pokusil se sice o reakci a návrat k aristokratické vládní formě bernského patriciátu, nedosáhl však cíle. Jeho díla »Handbuch der allgemeinen Staatenkunde nach den Gesetzen der Natur« a »Restauration der Staatswissenschaft«, k nimž nabyl rozhodujících dojmů ve Vídni, sídle to protirevoluční politiky, vykonala své poslání jinde, zejména v Prusku, posilujíce tam v letech čtyřicátých 19. stol. reakční politiku dvora a pozemkové šlechty. Švýcary však zůstaly do dneška věrny úplné demokracii.

*

Otázka, zda se má dáti přednost státu vrchnostenskému nebo lidovému, zabývá dnes myslící hlavy v Německu a dala vznik již několika pozoruhodným spisům. Kdežto se rozhoduje pro stát lidový

(Volksstaat) *Hugo Preuss* ve spisu »Das deutsche Volk und die Politik« (Politische Bibliothek, B. XIV, 1916), staví se *Delbrück* v dílku »Regierung und Volkswille« (1914) na stranu dnešního německého státního zřízení. Preuss vytýká dnešnímu Německu nedostatek politického vyškolení a tvrdí, že jen účinná a zodpovědná účast všech státních občanů v politickém životě způsobí tu nápravu. Delbrück naproti tomu hájí dnešní směr, v němž prý vůle lidu projevuje se ve státním zřízení německém stále více, aniž by bylo třeba pronikavých ústavních změn.

Uvedeme některé námitky Delbrückovy — s nímž souhlasí asi většina státovědců německých — proti demokracii. Dnes se požaduje, praví Delbrück, aby se lid sám spravoval, sám si vládl, a to střídajícími se politickými stranami. Co jest to národ, lid? K národu náležejí nejen muži s právem hlasovacím, nýbrž i muži, kteří práva toho nemají, dále ženy a děti. Není tedy hlasování projevem většiny národa, nýbrž namnoze jeho menšiny. Vždyť těch, kteří vůbec nehlasují, jest 10—50%. Místo národní většiny rozhoduje tedy parlamentární většina. A co jest to vlastně většina? Jest vždy moudré rozhodnutí v jejím táboře? Svrchovanost lidu jest pouhá fikce. Bylo dosti států bez vlády lidu, na př. Prusko v 18. stol., které přes to zkvétaly. Naopak, kde má dnes lid rozhodující vliv, namnoze se úřady a hlasy kupují, jako na př. ve Spojených státech severoamerických. Jest to jen náhoda, není-li taková korupce v dnešní Anglii a Švýcarsku, praví Delbrück (patrně tedy zlo kotví v něčem jiném, ne právě pouze v lidovládě). Parlamentární ústava se pro Německo nehodí. Německo nemá systému dvou stran, nýbrž stran 7—8, a tu by bylo vydáno v šanc velkým otřesům, kdyby měly se všechny tyto strany střídati ve vládě. V Německu národ vládu kritisuje, ale nevede. To však postačí, neboť žádný jiný stát neměl tak záhy nejdemokratičtější instituci všeobecné branné povinnosti, dokonalé všeobecné školství a sociální pojištění. V Anglii a Francii vládne sice národ prostředkem politických stran, ale Němci mají za to úřednictvo a vojsko, jaké ostatní státy nemají. Úřednictvo a vojsko ovšem musí zůstati pevně v rukou knížete. Hlavním předpokladem každé dobré vlády jest, aby velké cíle a opatření byly připravovány dlouho předem a stále (von langer hand und stetig). To jest však možno jen tam, kde vlády nejsou závisly na měnícím se smýšlení lidu. To jsou hlavní myšlenky Delbrückovy.

Ve směru ještě více se rozhodujícím pro vrchnostenský stát napsal článek »Obrigkeitsstaat und Volksstaat, ein missverständlicher Gegensatz« ve svém Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich (r. 40., seš. 4., 1916) *Gustav Schmoller*. Schmoller se vyslovuje ostře proti Preussovi a celému jeho směru: »Preuss jest jedním z náčelníků berlínské komunální svobodomyslnosti, jež stojíc společensky na semitské milionářské basi, naše město více nebo méně ovládá. A mně vždy připadalo, že kruhy tyto naplněny jsou jedinou myšlenkou: v jejich středu jest taková převaha inteligence, charakteru a nadání, že jest nespravedlivo a škodlivo pro stát a společnost, neovládá-li tento těsně spjatý kruh university, vojsko a vysoké úřednictvo ještě tak úplně, jako ovládá město Berlín a jeho

správu.« Autor ukazuje dále, že boj proti vrchnostenskému státu jest nesmyslným. Úplná demokracie se nedá vůbec provésti. Vždyť i v německé sociální demokracii vznikla a vládne aristokracie a byrokracie, utvořená z určitých příslušníků strany. Dokládá se proto spisem *Michelsovým* »Die Sociologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie« (1911), kde se dovozuje, že každá demokracie podléhá zákonu ochlokracie. Svou úvahu končí Schmoller slovy: »Každý dobře spravovaný stát musí míti pevnou vládu (starke, feste Obrigkeit). Náš stav důstojnický a úřednický může býti dolů ještě poněkud méně uzavřeným, avšak jeho aristokratické postavení zůstane, jako se ještě upevní aristokratické postavení vůdců sociální demokracie.«

Protivou úřednického a vojenského státu jest stát švýcarský. Již jmenovaný profesor *Fleiner* v úvaze Beamtenstaat oder Volksstaat (Festgabe für Otto Mayer zum siebzigsten Geburtstag, Tübingen 1916) vyslovuje se pro opak myšlenek Schmollerových. Úřednický stát vznikl dle něho ze zeměpanského státu 17. a 18. stol., částečně také z církevního práva a městské ústavy německé. Stát lidový má svůj původ v starých germánských obcích, ve zřízení aristokracií městských a v myšlenkách Rousseauových. Proto vidí Fleiner v úřednickém státu organisační formu monarchie, v lidovém pak organisační formu republik. — Za nejrozhodnější stránku německého úřednického státu pokládá autor uzavření se úřednictva v pevný sociální stav (Berufsstand). Lidový stát vznikl přenesením demokratických zásad na veřejnou správu. Švýcarské správě schází pojem úředníka dle pojmů německého státního práva. V úplné demokracii totiž každý slouží po celý život státu, a kdo se stal úředníkem v užším slova smyslu, nevystupuje tím ani společensky, ani právně ze svého dosavadního životního okruhu. V stálé účasti všech na zákonodárství a správě spatřuje Fleiner velký politický výchovný prostředek, pro každého jednotlivce pak mimo to obohacení jeho osobnosti. S tím pak souvisí všeobecná způsobilost zastávati veřejné úřady.

*

Třetí svazek Jahrbuch des Völkerrechts, vydávaného *Niemeyerem* a *Struppem*, omezil se na vydávání pramenů, nepřináše článků. Jest věnován válce, a to jejímu vzniku. Další dva svazky přinesou listiny a prameny k politickým dějinám světové války a mezinárodněprávním poměrům za války. První válečný svazek má označení Politische Urkunden zur Vorgeschichte — celek bude nazván Die völkerrechtlichen Urkunden des Weltkrieges — a sestává ze dvou částí. První se vztahuje k přípravám k válce (A. Vorgeschichte), druhá pak k vývoji válečných událostí do 28. srpna 1914 (B. Politische Entwickelung des Krieges bis zur österreichischbelgischen Kriegserklärung). Posudek, zejména o úplnosti, bude možno pronésti, až stanou se přístupnými také jiná zpracování nebo vydání pramenů. Přítomné dílo vyšlo ze semináře pro mezinárodní právo při universitě v Kielu.

*

Osud mezinárodního práva po válce jest stále předmětem úvah a sporů. Rektor berlínské vysoké školy obchodní *Eltzbacher* vydal spisek

»Totes und lebendes Völkerrecht« (Duncker & Humblot in München u. Leipzig, 1916), v němž navrhuje, aby platnost všech mezinárodních úmluv a předpisů byla pokládána za zaniklou dnem 1. srpna 1914. Teprve skutečný stav za dnešní války ukazuje, co možno a nemožno zachovávati, a co tedy může býti obsahem ustanovení mezinárodního práva. Zejména jest prolomena zásada, že by byla válka vedena pouze s nepřátelským vojskem. Válka tato není vedena mezi vojsky, nýbrž mezi celou silou a schopností různých národů. Nejen vojsky, nýbrž veškerou tělesnou i duševní silou a hospodářskou mocí narážejí na sebe svářící se národové. Proto nezůstává nic, co jest výtvorem těchto sil, ušetřeno před zničením.

Proti takovému názoru o novém mezinárodním právu ostře vystoupil v článku »Lebendes und totes Völkerrecht« (Niemeyers Zeitschrift für internationales Recht r. 1916, seš. 4—6) sám jeden z předních německých znalců mezinárodního práva prof. *Strupp*. Jeho vývody vrcholí v těchto návrzích: Dříve, než budou státy moci sáhnouti k revisi a dalšímu vytváření mezinárodního práva, bude nutnou důkladná příprava vědecká. Příprava ta budiž provedena u každého národa. Podle »Institut de droit international« a »International Law Association« má býti v každé zemi zřízena společnost omezená na vědecké pracovníky v oboru tohoto práva doplňující se kooptací, vedle toho pak druhá společnost, jejímiž členy by mohli býti též historikové, politici, národní hospodáři a vůbec všichni, kteří mají zájem pro mezinárodní právo. Společnostmi tohoto druhu jsou »American Institute of International Law« a »American Society of International Law«, v Německu pak »Vereinigung für internationales Recht«. Takové společnosti by měly vykonávati vliv na politiku svých států, vyslovujíce určité požadavky. Požadavky ty by pak přezkoumala společnost z odborníků sestávající (prvé zmíněného druhu), která by pronesla úsudek o tom, zda se hodí pro to, aby byly předmětem mezinárodních úmluv. Společnosti širší měly by mimo to ještě ten důležitý úkol, že by pracovaly pro popularisaci mezinárodního práva, jíž jest nezbytně zapotřebí. *Dr. F.*

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Školní postup narukovaných studujících. — Návštěva středních škol českých v třetím roce válečném. — Ústavy dívčí. Omezená koedukace. — Ještě jednou nával na školy střední. — Reformy v Uhrách. — Experimentální pedagogika a škola. — Poučení o nemocech pohlavních.

Od loňského roku stupňuje se přímé účastenství škol středních na událostech válečných. Tisíce studujících opustilo učebny, aby v zákopech prodělávali zkoušky životní. Aby po návratu z pole neztráceli doby ve škole promeškané, ministerstvo vyučování zajistilo jim dalekosáhlé úlevy. Vedle válečných zkoušek maturitních, které si dobyly zasloužené slávy

u obecenstva, vyskytují se nyní také válečné zkoušky ve třídách nižších. Narukovaní studující mohou býti totiž dále zapsáni jako žáci svého ústavu, s nímž osobně přijdou do styku ovšem jen na krátkou dobu; dostávají dovolenou od svého velitelství (obyčejně na 4 týdny), aby dočasně chodili do třídy, odpovídající jejich normálnímu postupu studijnímu, a odvezli si potvrzení, že jsou ve školním roce 1916—17 veřejnými žáky příslušné třídy. Tak na př. studující, jenž v létě narukoval ze 6. třídy, prodělá letos třídu 7. atd. Z každé třídy, takto válečně absolvované symbolickou přítomností čtyřnedělní, může studující dostati vysvědčení po zkoušce, která podobá se zkoušce privatistů, a v následujícím roce školním postoupiti do třídy vyšší. Kdo z narukovaných formálním zápisem uchoval si spojitost studijní až do nejvyšší třídy, může letos čtyřnedělní pobyt ve škole uzavříti válečnou zkouškou maturitní.

Ministerstvu ovšem není tajno, že vojíni studující připravují se na válečné zkoušky s překážkami, na kvap a tedy mezerovitě. Proto nařízení pamatuje i na školskou pomoc, hlavně pro ty, kdo setrvali dlouho v činné službě vojenské a po svém návratu z ní přejí si postoupiti o 2 ročníky výše, než byli r. 1914—15 při svém odchodu na vojnu. Takovým žákům budiž ve šk. roce 1916—17 poskytnuta příležitost, aby dohonili učivo té třídy středoškolské, do níž nemohli choditi ve šk. r. 1915—16. Ve městech, kde by se takových studujících vrátilo mnoho, mohou býti zřízeny pro ně zvláštní pobočky; v nich zkráceně probere se učivo určené roku 1915—16 v prvém pololetí, ve druhém pak učivo roku letošního. Podobné kursy byly vytvořeny již v Halči a Bukovině. Zdá se, že tyto kursy mají býti všeobecnou pomůckou poválečnou, aby se rychle zaplnily mezery vědomostí těm, kdo dlouho pobyli u vojska.

Také vysoké školy připravují se znenáhla na poměry po válce, zvláště uvažují, jak zdolati nával ročníků středoškolských, které válka od studií vysokoškolských dosud zdržela.

Podobně jako studujícím školská správa umožňuje válečné zkoušky i narukovaným asistentům a suplentům, liberálně jim započítávajíc do služby dobu beze zkoušek v letech válečných. Je důležitým problémem školským, přichystati organisaci (kursy a p.), která by aspoň částečně a s nejmenší ztrátou času poskytla ušlé vědomosti studujícím, až se vrátí z války. —

Počten. žactva střední školy české i ve třetím roce válečném drží se na obvyklé úrovni. Podle letošní statistiky, kterou uveřejňuje Věstník českých profesorů, studuje na českých gymnasiích a reál. gymnasiích v Čechách 12.469 žáků veřejných, 60 privatistů a 826 privatistek, na Moravě 5053 žáků veřejných, 28 privatistů a 494 privatistek, ve Slezsku 376 žáků. České reálky navštěvuje v Čechách 10.126 studujících veřejných, 39 privatistů a 535 privatistek, na Moravě 4066 veřejných, 11 privatistů a 417 privatistek. Lycea česká vykazují 1544 žákyň v Čechách, 320 na Moravě, 156 ve Slezsku.

Třebaže jistý počet žáků tříd vyšších odešel do služby vojenské, celková návštěva českých středních škol chlapeckých proti loňsku stoupla v Čechách o 210 žáků, na Moravě klesla o 274. Možno pozorovati další přesun žactva z gymnasií na reálná gymnasia. Nápadný úbytek vykazuje

málokterý ústav, průměrně jde o pokles počtu 10—30. Jen I. gymnasium brněnské má letos o 71 žáků méně než loni, olomoucké o 42, reálka telečská o 37, gymnasium mladoboleslavské o 56, pražské akademické o 34, příbramské o 66, reál. gymnasium vinohradské o 33, reálka žižkovská o 37. Naproti tomu některým ústavům žactva přibylo: na př. reál. gymnasiu libeňskému o 50, gymnasiu vinohradskému o 50, reálce královéhradecké o 28, na Moravě reál. gymnasiu litovelskému o 34, II. reálce brněnské o 39, olomoucké o 35 atd. Toto kolísání lze tedy jen z části uvésti ve spojení se službou vojenskou. Statistika z Moravy výslovně uvádí v činné službě vojenské 409 českých gymnasistů a reál. gymnasistů, jakož i 197 realistů; v Čechách patrně jde o počet dvojnásobný.

Klidněji vyvíjejí se ústavy dívčí. Českým lyceím přibylo 131 žákyň v Čechách, na Moravě 16, ve Slezsku 63, dívčí reál. gymnasium Minervino v Praze získalo proti loňsku 74 studentek, soukromé na Král. Vinohradech 16. Jediné lyceum holešovické vykazuje o 46 žákyň méně než loni. Ač předpisy úřední omezovaly hospitantky dívčí na chlapeckých ústavech, počet jejich převyšoval součet všech lyceistek; proti loňsku přibylo privatistek 400. Je tedy patrno, že obecenstvo přeje výchově koedukační, ba že za nynějších poměrů namnoze dává přednost chlapeckým školám středním před lycei, protože studium na nich jest levnější a mimo to slibují lepší zaopatření životní. Statistika Věstníku profesorského podotýká však, že všem privatistkám letos nebylo dovoleno navštěvovati školní vyučování.

Ministerstvo totiž v posledních letech soustavně omezuje koedukaci, odkazujíc dívky na reálná gymnasia dívčí a na lycea. Nové vynesení znovu ukládá, aby hospitantky na chlapecké školy střední byly přijímány zpravidla jen v místech, kde není dívčích škol středních; z přihlášených připustiti jest ty, které jsou zvláště nadány a dávají záruku, že budou na studiích prospívati. Měřítkem jest přijímací zkouška vykonaná s výsledkem velmi dobrým. Prospěch semestrální a výroční na střední škole bude pak rozhodovati o tom, zdali privatistce dále se povolí hospitace; žákyně propadající mohou býti odstraňovány. Hospitantek nemá býti ve třídě více než 5 procent, t. j. při obvyklém počtu 20—40 žáků jedna až dvě hospitantky. Toliko ve výjimečných případech možno povoliti až 10 procent privatistek. Ve městech, kde jsou dívčí ústavy, hospitantky budou připouštěny po přísném postupu, a to vlastně jen výjimečně, když na př. přestěhovavše se odjinud mají pokračovati na chlapecké škole střední. Tento přísný výběr studentek na ústavech mužských připravoval by normální poměry, kdyby současně přibývalo ústavů dívčích; takto slabí studenti mají proti svým dívčím kolegyním nepoměrné výhody.

Již loňského roku veřejná diskuse obírala se projevem ministra vyučování proti návalu hochů do středních škol. Obrací-li školská správa za války pozornost dorostu na praktická povolání, je snaha ta časová a sympatická. Zdá se však, že nestačí úvahy a všeobecné rady. Ve vídeňském tisku probírali věc tak, jako by měli býti od škol středních odvrácení jen žáci slabí a nemajetní. Obšírný výklad úřední uvádí polemické projevy na pravou míru, ale dosud neřeší positivně otázky, jak prováděti zdravý výběr žactva středoškolského. Ozývají se hlasy žádající, aby byl znesnadněn přechod do vyšších tříd škol středních; jiní by pokládali za pů-

sobivější, aby školy odborné se rozmnožily a lákaly svými výhodami. Buď jak buď, diskuse nepřinesla dosud viditelných změn, neboť návštěva škol středních i odborných zůstala téměř beze změn. Jistě by se středním školám ulevilo, kdyby se upravily výhody pro službu vojenskou, t. j. (po příkladu pruském) udělilo se právo jednoročnické absolventům třídy šesté — inteligence jejich za války se osvědčila — a právo dvouleté služby absolventům třídy čtvrté. Rovněž by lákaly odborné školy vyšší (hospodářské, obchodní, průmyslové), kdyby abiturienti jejich měli přístup na vysoké školy. Všechny tyto náměty před válkou sice probírané, ale odkládané, bude nutno pronikavě řešiti, má-li se změniti poměr mezi školami středními a odbornými.

*

V Uhrách ministr vyučování Jankovich nedal se odvrátiti válkou od dalekosáhlých reforem. Letošním rokem školním uskutečnily se státní vyšší školy dívčí o sedmi třídách. Mají společné oddělení nižší, čtyřtřídní, s povinnou francouzštinou, a dvojklanné oddělení vyšší, reálně gymnasijní a obchodní. Žákyně volí si tedy směr studií, buď přípravu na vysoké školy nebo pro povolání praktické. Na chlapeckých gymnasiích mohou žáci — po příkladu pruském — voliti mezi řečtinou a moderním jazykem. Kdo rozhodne se pro moderní jazyk, učí se buď některému zemskému nebo cizímu. Připuštěny jsou: rumunština, srbština, slovenština, angličtina, francouzština a italština. Ministerstvo rozhodne podle místních poměrů, který jazyk má býti na ústavě zaveden. Touto úpravou dostává se jakési pozornosti nemaďarským národnostem; novota odůvodňuje se potřebou správy státní, aby měla úředníky znalé jazyků národních. Abiturienti gymnasií i reálek (po doplňovací zkoušce z latiny) mohou vstoupiti na všechna oddělení vysokých škol. Zákon nabude platnosti příštím rokem školním, prozatím má se vyučovati národním jazykům nepovinně ve třídách V.—VIII. Z Uher pronikají k nám občas zprávy o cenných novotách, na př. o experimentálních ústavech vybudovaných nákladem státním. Tvoří se na př. státní škola střední pro žáky slabě nadané, od r. 1902 zřízena státní laboratoř léčebně pedagogická a psychologická, jiné dvě pro experimentální psychologii a pedagogiku při učitelském ústavu státním i městském v Budapešti, ústav pro psychologii kriminální a j.

V Rakousku experimentální pedagogika přichází do přímého styku se školami pedologickým ústavem města Prahy. Od tří let vede pedagogicko-psychologickou laboratoř při zemské akademii učitelské ve Vídni prof. Kammel. Maje po ruce patrně vydatnější prostředky rozvíjí značnou činnost experimentální i publikační. Tak loni laboratoř provedla pozorování o estetických i mimoestetických reakcích citových a úsudkových na 44 žácích I. třídy vídeňské reálky, zjišťovala kreslířské nadání, časové postřehy u dětí, schopnosti pamětní, měřila únavu, účastnila se ankety o koedukaci a koinstrukci, o užívání lihových nápojů, zkoušela paměť číselnou, dotazovala se o ideálu školních dětí, o nejmilejší hračce, o přátelství žáků, o vztahu mezi nadáním početním a hudbou, provedla tachyskopické pokusy čtenářské, pokusy válečně psychologické a pozorování psychologická při zavedení letního času. Kammel doporučuje, aby se při spolcích středoškolských učitelů tvořila pracovní sdružení pro expe-

rimentální pedagogiku, která by zasahovala do jednotlivých sborů a opatřovala dražší nástroje. Vypočítává praktické úkoly, prospívající přímo vyučování středoškolskému. V zájmu škol našich byla by antropologická pozorování, na př. o kolísavém vývoji dítěte, inteligenční zkoušky pomocí testů Binet-Simonových a Bobertagových, které by se staly platnou pomůckou i pro definitivní přijetí nových žáků, pozorování o dobrém způsobu, jak se má žák sám učiti podle svého typu představového, a posléze zkoušky o únavě žáků, jež by objektivně zjistily jednotlivce chorobné a přiměly by jejich rodiče, aby hochy takové do studií nenutili. Jsou to vesměs úkoly, u nás bohužel zcela zanedbané a přece žádoucí pro empirické zjišťování závad školních. První krok má vyjíti ovšem z vysokých škol, kde experiment psychologicko-pedagogický ještě nenalezl práva domácího.

*

Šířícími se nákazami pohlavními za války byly vychovatelé opět důtklivě upozorněni na úkol školou opomíjený. Nebezpečí nynější snad přivodí nezbytnou nápravu, aby středoškolští studující nejvyšších ročníků byli poučeni o pohlavních nemocech. Odborníkům lékařským ode dávna je známo, že v sídlech vysokých škol nakazí se většina nově přibylých abiturientů bezprostředně na začátku své »svobody« akademické. Ale také mezi mládeží středoškolskou nemoci pohlavní šíří se netušenou měrou, zvláště v přítomné době roste počet obětí nevědomosti. Poukazuje se tedy s mnohých míst na to, aby střední škola poskytla dorůstající mládeži sama vážné naučení a nepřenechávala věc náhodě, pokoutním vlivům. Nutně potřebujeme populárního spisku pro mládež taktně psaného, poučujícího a varujícího současně. Nade všechno pak prospěje živý výklad lékaře, který umí mluviti k shromážděným studentům. Byl by čas, abychom v pohlavní výchově konečně dospěli od pěkných plánů k činům. Naše škola bohužel hledá všude jinde své úkoly než v tom, aby očišťovala a tříbila povahy. *q.*

LIDOVÁ VÝCHOVA.

Výsledky vysokoškolské extense v stud. roce 1915—1916. — Lidová škola Osvětového Svazu v r. 1916—1917. — Úterky Osvětového Svazu a Měšťanské besedy na Kr. Vinohradech. — Účast besed na podnicích lidovýchovných. — Hudební odbor Osvětového Svazu.

Přehled návštěvy lidových přednášek c. k. českých vysokých škol pražských ve studijním roce 1915—16 vykazuje zjev pro současný život velmi příznačný. Ve třech dvouměsíčních obdobích (v listopadu—prosinci 1915, v lednu—únoru a v březnu—dubnu 1916) bylo pořádáno v Praze celkem 6 kursů vesměs šestipřednáškových (v r. 1914—15 13 kursů) s 1433 posluchači a s průměrnou návštěvou 238 osob (1914—15 120), mimo Prahu 18 přednášek jednotlivých (1914—15 17) s 8456 po-

sluchači a s průměrnou návštěvou 469 osob (1914—15 374). V stud. roce 1914—15 bylo tedy pořádáno kursů mnohem více, ale r. 1915—16 průměrná návštěva stoupla tak značně, že dostoupila výše, na jaké posud v extensních přednáškách nebyla. Největší návštěvu vykazoval třetí kurs z válečného lékařství o moderní péči o invalidy, zvláště válečné, zahájený prof. dr. Rudolfem Jedličkou, 422 posluchače, mezi nimi ovšem většinu vojenských invalidů, jimž vstup byl volný; po něm byly kursy eugenický v březnu a dubnu s přednáškami prof. Foustky, Srdínka, Růžičky, Kolouška, Čády a Haškovce s 360 posluchači a kurs as. dr. inž. K. Šmirouse o fotografii, zvláště barevné a jejím užití k účelům reprodukce tiskové rovněž s 360 posluchači. Čtvrtý kurs z válečného lékařství s přednáškami prof. Hnátka, Babáka, Šambergera, Haškovce, Heverocha a Kašpárka měl 237 posluchačů, kdežto kurs prof. Nejedlého o Husovi a umělecké i hudební kultuře jeho doby a dra Arne Nováka o Husově činnosti literární měl jen 122 posluchače; nejmenší návštěvu vykazuje kurs prof. dra techn. O. Kallaunera o jemné keramice po stránce výrobní i umělecké (111 posl.). Z mimopražských přednášek největší průměr vykazuje 7 přednášek v Plzni (542 posluchače), potom cyklus 7 přednášek pořádaný Okresní nemocenskou pokladnou v Brně (souběžně s přednáškami německými o témž předmětě) 465 posl.

Není pochyby, že velkou návštěvu přednášek extensních lze vysvětliti namnoze časovými tématy o ožehavých otázkách soudobých. V Brně měla na př. přednáška dvor. rady prof. dr. V. Janovského o nemocech pohlavních ve válce 1000 posluchačů, kurs o nebezpečí pohlavních nemocí pro rodinu a společnost v době válečné i poválečné prof. J. M. dvor. rady Janovského, Šambergera a Rubešky (šestý kurs z válečného lékařství) v podzimním období 1916 právě skončeném měl v Praze 375 posluchačů. Ale hlavní příčina rostoucí návštěvy tkví dojista jinde: v potřebě dnešního člověka vyplniti si mysl naplněnou nezřídka obavami a chmurnými myšlenkami nějakou stravou duševní. Široké vrstvy nedovedou si arciť posud vybrati, nedovedou posud rozeznávati, co je prázdné a prchavé duševní dráždidlo, které sice na chvíli zabaví, ale po němž potom zůstává tím větší prázdnota, hlad a smutek, a co je vážný a hodnotný chléb duševní, který posiluje, povznáší a hřeje. A zůstává velikým úkolem lidové výchovy navykati široké vrstvy dobré, povznášející četbě, dobré, obsažné přednášce a dobré, ušlechtilé zábavě. Co lidové přednášky vysokoškolské vykonaly u nás po této stránce, jistě jim bude vždycky vděčně vzpomínáno.

Ve stud. roce 1916—17 vedle šestého kursu z válečného lékařství výše již vzpomenutého, pořádaného péčí České eugenické společnosti v Praze, počata řada kursů, jejichž úkolem jest obraceti vědní i lidový zájem k otázce balkánské a východní vůbec s hlediska hospodářského a kulturně jazykového. Kursy tyto plní alespoň částečně týž úkol, jejž ve Vídni má zvláštní »Forschungsinstitut für Osten und Orient«. V prvním období v listopadu—prosinci 1916 uspořádány v Praze s podporou c. k. ministerstev vyučování, obchodu a orby tyto kursy: Geografický přehled zemí blízkého východu v celku (prof. dr. V. Švambera, 3 přednášky), geografický nárys balkánského poloostrova (doc. dr. V. Dvorský, 6 předn.,

102 osoby), národohospodářské a obchodně politické poměry Balkánu (prof. techniky dr. J. Pazourek, 6 předn., 51 osoba) a kurs turečtiny (prof. dr. R. Dvořák, 6 předn., 69 osob).

*

Chtějí-li lidové přednášky vysokoškolské v Praze vedle soustavných kursů z válečného lékařství (dosud již šesti) osvětliti časové otázky balkánské a východní, vůdčí směrnicí lidové školy Osvětového Svazu v ročníku 1916—17 jsou otázky domácí, před nimiž ustoupily i časové a praktické cykly lékařské a národohospodářské, z nichž některé také úředně nebyly povoleny. Jaký ideový směr mají letošní přednášky lidové školy O. S., vysvítá jasně již z nadpisů přednáškových cyklů, níže uvedených. Jinak rozdělení ročníků zůstalo, jak se osvědčilo v letech předchozích: do vánoc první běh, od vánoc do konce března druhý běh šestiměsíčního období řádného, k němuž se připojuje v dubnu jednoměsíční období mimořádné.

V přednáškové síni školy trojické ve Vladislavově ulici se letos přednáší: v pondělky cyklus o vynikajících básnících světových XIX. století, kteří budou osvětleni vždy přednáškou a příští pondělí předčítanými ukázkami, jak se tento způsob výborně osvědčil již v ročníku předchozím; úterky věnovány přednáškám z dějin hudby, zvláště soustavným výkladům o Smetanovi, Dvořákovi a Fibichovi s ukázkami klavírními i zpěvními. Středy jsou zase vyhrazeny hudebním večerům. Ve čtvrtky počato s přednáškami I. části cyklu Čechy, věnovanými zeměpisnému, přírodnímu a národohospodářskému přehledu Čech, k nimž se přidružují páteční přednášky prof. Šimáka, přehled českých dějin (část I.) od dob nejstarších do vymření Přemyslovců r. 1306. Sobotní přednášky měly býti určeny tématům časovým cyklu Válka a hospodářství, z nichž některé však nepovoleny, a místo nich přednášel prof. dr. Karel Weigner o tělesné výchově. Přednášky pro druhý běh, po vánocích určené, o občanské výchově a samosprávě, pro chorobu přednášejícího odpadly a náhradou za ně bude pokračováno prof. dr. Ant. Uhlířem (po přání posluchačstva) v kursu praktické filosofie, který do vánoc přednášen ve čtvrtky v posluchárně filosofické fakulty v Krakovské ulici. Tam se totiž letos po prvé rozšířila lidová škola Osvětového Svazu na středy kursem praktického vychovatelství prof. Klímy a na čtvrtky vzpomenutým kursem praktické filosofie. V posluchárně elektrofysikálního ústavu české techniky na Karlově náměstí pokračuje se v nedělní odpoledne v přednáškách cestopisných, vlastivědných a kulturněhistorických, provázených obrázky světelnými. Mezi přednášky zařaděny v listopadu a prosinci vesměs přednášky o svérázu a lidovém umění výtvarném v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku. Tyto přednášky o svérázu budí přitažlivost nejen v Praze, ale jeví se o ně zájem i na venkově; jsouť časové: ve chvílích světodějných jeví se potřeba ujasnit si i zdůraznit, v čem je kořen i nejvýznačnější znaky svérázné podstaty národní.

Návštěva lidové školy v prvním běhu předvánočním byla zase veliká: 23.074 posluchači ve 103 přednáškách, průměrná tedy 224 osoby (loni ve stejném období 20.304 posluchači v 83 přednáškách, průměrně tedy

244 osoby). Letošní o něco málo menší průměr vysvětluje se zejména tím, že některé přednášky měly menší návštěvu, která však byla zase vyvážena při přednáškách literárních nebo z českých dějin návštěvou tak mimořádnou, že mnohým návštěvníkům bylo se vrátiti od pokladny, když sál byl již vyprodán. Proto Osvětový Svaz pomýšlel na postupné a soustavné rozšiřování lidové školy souběžnými kursy a cykly přednášek, zejména na předměstích. Úsilí pořadatelstva získati vhodné místnosti v pražských čtvrtích dělnických bylo však letos zatím bezvýsledné, za to podařilo se získati pro novou myšlenku Měšťanskou besedu vinohradskou, která se rozhodla s Osvětovým Svazem uspořádati v úterky ve velké dvoraně Národního domu střídavě večery literární s přednáškou, recitacemi i sólovými zpěvy na slova dotčeného básníka, cestopisné přednášky se světelnými obrázky a hudební večery, přístupné vesměs nejen členům besedním, ale za levné vstupné 40 h i širším vrstvám. Pokus tento se vydařil nad očekávání. Vinohradské úterky listopadové a prosincové měly veliký úspěch, a bude v nich v únoru, v březnu a v dubnu pokračováno. Na úterky lednové vsunuty tři časové a poutavé přednášky univ. prof. dra K. Weignera T ě l e s n á v ý c h o v a — s l o ž k a v ý c h o v y m o d e r n í se světelnými obrazy i s ukázkami tělocvičnými.

Úterky vinohradské Měšťanské besedy, jak právem zdůraznila Česká Osvěta, jsou kulturní čin, který zaslouží, nejen aby ho bylo s uznáním vzpomenuto, ale který by si zasloužil i hojného následování jako příklad, jak by i Měšťanské besedy po našich venkovských městech mohly svůj stereotypní život, či leckde lépe řečeno své nehybné živoření kulturní oživiti a prohloubiti podobnými snahami a podniky lidovýchovnými. Otázky této dotkl se v 1. čísle Otavana článkem otištěným potom i v pardubické Osvětě Lidu a později novým článkem v České Osvětě dr. Fr. K. Soukup, a jeho podněty zaslouží, aby se jimi zabývaly výbory a valné hromady všech našich Měšťanských a Čtenářských besed mimopražských. Odchodem na bojiště ubylo mnoho kulturních pracovníků na venkově, ti, kteří zůstali, jsou namnoze přetíženi časovými a naléhavějšími starostmi, takže na vlastní práci kulturní zbývá obyčejně pracovníků žalostně málo. V tom sluší asi hledati hlavní příčiny úžasného kulturního odmlčení našeho mimopražského života veřejného. A přece všude lidé touží po duševní stravě vážné a hodnotné. Zábavy a biografy jsou jim jen náhražkou, která dovede zabaviti mysl pouze chvilkově a prchavě. Zajímavý doklad přináší poslední číslo Hudební revue z Pardubic, které prý za války se naprosto změnily. »Město, nesoucí od pradávna název města sportovního, jakoby proměněno oddává se požitkům uměleckým, z nichž mnohé jsou prvořadé, a to, co kdysi bylo nemyslitelné, stává se kulturní potřebou každého jednotlivce. Pardubice mívají za války každého týdne koncert, ano v nejbližší době čekají během 12 dní dokonce pět koncertů. Nejvýznačnější umělecké události byly koncerty: Kubelíkův, Kocianův, Českého kvarteta, České Filharmonie, Jana Heřmana, Pěv. sdružení Mor. učitelek...« Proto právě, že »to, co kdysi bylo nemyslitelné, stává se za války kulturní potřebou každého jednotlivce«. Svaz Osvětový uvítal počin Měšťanské besedy vinohradské, ježto v něm viděl příklad, jak soustřediti a sjednotiti kulturní práci na prospěch kul-

turně hladovějících vrstev nejširších. V pravdě, ne samým chlebem živ jest člověk...

*

Osvětový Svaz se rozhodl po úspěších hudebních večerů, pořádaných zvláštní hudební komisí svého uměleckého odboru, v níž zejména byly činny dámy Fähnrichová a Kurzová, zříditi pro lidovýchovnou činnost hudbou zvláštní hudební odbor. Jakými směry nový odbor rozvine činnost, o tom budeme moci přinésti zprávu snad již v Rozhledech příštích. Na počátku jeho dráhy provázejí jej jistě upřímným přáním zdaru všichni přátelé hudby v našem národě. *K.*

LITERATURA.

Krásná.

K. M. Čapek-Chod, Turbina. Román. Nakladatel F. Borový 1916. — Jan Havlasa, Půlnoční vítr. Povídky. Nakladatel F. Topič 1916. — Otakar Bystřina, Na vsi. Spisů sv. I. Nakl. Tiskařská a nakladatelská společnost v Přerově 1916. — Karel Šípek, Lidé šprýmovní a historky o nich. Šestá kniha humoresek. Ottova Laciná knihovna národní 1916.

Spisovatelé mnohem mladší mohli by K. M. Čapkovi záviděti živelní sílu jeho. Poslední díla již stále víc a více upozorňovala na zvláštní schopnosti epika povltavských typů, velkopražský román Turbina pak vzbudil živou diskusi veřejnou, rozdělil čtenářstvo na nadšené přívržence i odpůrce odmítající tento druh umění.

Čapek má za sebou bohatou zkušenost lidskou. Svět drobných lidí pražských, zejména nejnižší vrstvu nádeníků, zedníků, vorařů a p., prohlédl si dokonale, nejdokonaleji snad z našich autorů odposlouchal zvláštní nařečí jejich. Sluch Čapkův má vzácné schopnosti v tom směru. Osoby jeho děl jsou z masa a krve, každá z nich mluví svým způsobem, osobitým a příznačným; znalci poměrů odpustí mu jistě zálibu dávati i projevům bohatých lidí lehký nádech vulgárnosti — takoví již někteří Pražané opravdu jsou. Čapek dovede také vydatně uplatniti vědomosti sportovní, divadelní, bibliofilské, hudební, technické, jazykové, ba někdy oslňuje detailem známým sotva zasvěcenci. Nebojí se dělati průhledných narážek na pražské historie společenské, na skandálky divadelní, na určité osoby a p. To vše dodává dílu jeho aktuality až sensační. Své vrstevníky Hladíky, Kronbauery, Štechy předstihuje však vervou a bujnou vynalézavostí. Zná cesty k pádným efektům, i těm, pro něž Němci vytvořili slovo Knalleffekt: v kritické chvíle trhají se mříže, praskají tabule, boří se věže. Ráz na ráz stíhají se události, mění se osoby a prostředí. Továrníkova dcera Tynda, budoucí hvězda operní, společensky přezvaná »turbinou«, kolísá mezi animální láskou hlídačova syna, sportovce Vény, a neúnavnými poctami amerického nápadníka milionáře, až posléze jako deus ex machina uvede ji zchudlou do ráje manželského nevzhledný hu-

debník. Naivní sestra její MUDr. Mánička zapře emancipační sny po boku příštipkářova syna fil. dra. a nadějných dvojčátek. Jejich podivínský strýc bibliofil nalezne dobrovolnou družku mládeneckého života, dělnické děvče ze švakrovy továrny.

Tak vyrovnává román naturalistický rozdíly společenské, spojuje svět pánů a služebníků svazky více méně pravděpodobnými. A právě tato romantika zakuklená v roucho naturalistické vyznačuje tvoření Čapkovo. Čapek je člověk tohoto světa, netváří se ničím jiným. Jeho osoby nezapírají přírodních pudů, ba vlastně žijí jen jimi. Véna Nezmara na př. naprosto nezajímá autora svou denní prací, vždycky vystupuje tělesnost jeho u vztahu k tělesnosti Tyndině. O pažích, poprsí a pleti hrdinky románu dočítáme se vlastně mnohem více než o jejím zpěvu. Opět a opět vrací se Čapek k delikátním scénám, nešetře ani tajů mateřství. Pro tělesné vlastnosti svých osob má také oko neobyčejně zbystřené: postavy a pohyby jejich vidíme proto nepoměrně jasněji, než obličeje, odrazy duševního života. Kdekoli však autor ze svého světa na chvíli vybočí, blednou barvy jeho. Mániččin ženich vykládaje ve hvězdárně zůstal divným schematem, kdežto změnil se v živého člověka, jakmile na sebe přijal domácké šosáctví. Přes to fantasie Čapkova touží po problematických postavách, a když jich u nás není, vytvoří si je sama. Tak octl se v románě samotář bibliofil Frey, umělec nebo hysterický blázen, v černé toze své a v renesanční komnatě pod střechou věže. Tak neuvěřitelné vynálezy přivezl do našeho malého světa českoamerický milionář Mour, aby uváděl v údiv směloství a přímočarosti. Freyovy obchody starými tisky napodobenými, Mourovo záhadné slučování obchodních a milostných zájmů tvoří romantické, zašeřelé pozadí děje. Fantasie autorova vytvořila situace groteskní, které někdy připomínají až vynalézavost Connan Doyleovu nebo Wellsovu. Jeho Mr. Mour, přestilisovaný Američan, vystrojí na př. ve smíchovské residenci své hostinu 2000 osobám, jež houfně sezval, udělá sekretářem svým soka v lásce, Vénu Nezmaru, má prsty v divadelním skandálu, aby znechutil jeviště své vyvolence, zmizí posléze s bezvýznamnou společnicí — zkrátka, jest autoru vítaným středem neobyčejných, hlučných událostí.

Živá fantasie Čapkova dokresluje situace i tam, kde mají význam pouze episodický, a posunuje je libovolně do popředí. Proto román rozestupuje se do šíře, vedlejší děje zastírají pevnější plán stavby — v tom tkví největší slabost díla. Autor přímo hýří detaily, které samy o sobě stačily by na povídku a dobře by se isolací uplatnily. Vůbec román je pestrou směsicí věcí výborných, upřílišených i nepravděpodobných. V prvém dílu převládá sensační ráz méně, tu podařilo se autoru také několik episod trvalé ceny (Vážkovo trio). Druhý a třetí díl však jemnějšího vkusu dotýká se nedostatkem umírněnosti, ba delikátnosti. Prudká fantasie razí si bezohledně cestu, věty bývají nahozeny na papír, jen na polo upraveny a často přeplněny. V nadsázkách, bezděčných superlativech a nadbytečných vsuvkách projevuje se citové vznícení eruptivního talentu spisovatelova. Široké vrstvy čtenářů Čapek za to odškodňuje dějem, v němž poskytuje stále něco nového. Umí mluviti ke svému obecenstvu a dobýti si u něho úspěchu.

Právě tu rozchází se s ním vážná kritika. Ale nechť mu bude právem vytýkán kompromis s obecenstvem, nechť ztráta víry v cíle ryze umělecké. Čapek zůstává zjevem výrazným. V jeho románu proudí život, syté barvy skládají se v rozměrný obraz, který leckde působí i jako dobrá satira. Dílo jest čerpáno z plných zásob, přese všechny hlučné efekty má jádro. U nás obratnost a umění se málokdy schází: většinou vyskytují se umělci neobratní, někdy obratní paumělci. Ač máme jiné ideály, než tlumočí kniha Čapkova, vidíme v ní přírůstek svého druhu ve vývoji literárním, a myslíme si, co všechno by mohlo vykonat silné pero Čapkovo, kdyby bylo řízeno vyšším duchem.

Jiného druhu rutinu přinesl si z velkého světa Jan Havlasa. Mnoho viděl, mnohými dojmy oplodnil pohyblivou představivost svoji. Dlouhé cesty poskytly mu vděčné látky, z nichž rostou nové a nové knihy řadou až překvapující. Zdá se však, že cizina zůstala bez vážného vlivu na formu a prohloubení jeho prací. Leda že stupňovala se jeho velkosvětská lehkost, důvěra ve vlastní síly a v pomoc okamžiku. Havlasa jest rozený improvisátor, jeho povídky jsou neseny tónem dobrého společníka, který chce vzpomínkami pobaviti, příjemně vzrušiti. Zabarvuje črty své subjektivně, jako by byl přímým účastníkem všech příhod. Ale právě vzpomínkový ráz způsobuje, že často mluví sám za své osoby, stírá individuální zvláštnosti jejich a mění je ve vzdálené, papírové figury stínové hry. Leckdy podaří se mu bezděčně útvar pěkně členěný, že však nezvykl již cizelovati, drobné kazy ublíží celku, oslabí obyčejně závěr. Volbou látek Havlasa nevybočuje z tradičního okruhu zábavné prósy. Láska, nevěra, žárlivost, někdy také prohraná spekulace nebo touha po domově inspirovala přítomnou řadu povídek amerických. Patrně vznikaly po různu, bez úmyslu spojiti je v knihu. Californie, Colorado, Chicago, St. Louis, Nebrasca tvoří exotické pozadí. Skoro vždy jde o naše krajany zámořské neb o jejich přátele. Havlasa žil mezi nimi léta a osvojuje si tedy namnoze hlediska americká. Škoda, byl by nám jinak možná předložil pozorování závažnější a podstatnější. Zdá se, že povídky (datované 1906 až 1910) vycházely v českoamerických listech a do knihy byly shrnuty beze změny. Pro exotické scenerie Havlasa měl vždycky dobrý smysl, dovede se soustřediti na význačné zjevy a zachytiti je pevnými rysy. Touto cizokrajností kniha se čtenářstvu asi nejsilněji doporučuje. Jinak nejde spisovateli o to, aby látku prohloubil, aby razil nové cesty. Volí si příhody »skoro neobyčejné«, jak sám kdysi je označil, rutinovaně připravuje zápletku, napíná poněkud očekávání, aby pak dal na jevo, že na světě vlastně je všecko všední. Do jednoho svazku sešlo se mu, snad náhodou, příliš mnoho sebevražd a krvavých převratů vůbec. Přese všechny schopnosti své bohužel nenabyl ještě potřebné seriosnosti a kázně, aby zdržel se zbytečných vložek, které podvracejí často i víru v jeho slova. Jinak bychom četli na př. působivou povídku Skoro nic, nebýti autorových odboček osobních, nebo zkrácené vzpomínky starého vystěhovalce, záhadnou příhodu umělců v Caňonu, tragedii zmrzačeného inženýra atd.

Moravské povídky z let 1884—1891 Otakar Bystřina znovu vydává v knize Na vsi jako první svazek spisů svých. Tyto prvotiny svědčí o poctivém úsilí, jsou psány vřele a po důkladné přípravě. Hanácký a slo-

vácký venkov nalezl v Bystřinovi oddaného mluvčího. Zejména drobné obrázky, patrně těsně sloučené s vlastními zkušenostmi spisovatelovými, překypují mladistvou vroucností; lyrické zabarvení jest charakteristickou zvláštností národopisných črt generace moravské v letech osmdesátých. Začátečníci přímo se opájeli drahocenným materiálem, který v nejbližším okolí svém objevovali. Škoda, že od svých učitelů dostali podněty jen podmínečně umělecké; kolísali mezi formou odborné stati národopisné a uzavřeného celku beletristického, často pak nezakotvili dokonale ani v tom, ani v onom odboru. I Bystřinovy prvotiny vyznačuje jistý nedostatek pohybu, rozvoj umělecký zdržuje se převahou prvků osobních a místních. V jiném směru však prospělo literární Moravě, že základy byly kopány hluboko, že spisovatelé připravovali se vážnou prací, že studium rodného kraje odvracelo je od lehkého tónu pražského, od líbivého napodobování nahodilých vzorů. Bystřina, jako vrstevníci jeho, píše čistým, plastickým slohem, jehož zaokrouhlenou plnost Moravanům právem závidíme. I když větší práce přítomného svazku jako celky působí poněkud zastarale, mnohá kapitola ukazuje, jak látky na př. Mrštíkovy připravovaly se takořka v celé generaci literární. Zejména studentská historie Rodinný příběh šťastně osvětluje poměr selského lidu k práci duševní a otcovský absolutismus v rodině. Z bezprostřední blízkosti Bystřina studoval začátky cukrovarnické horečky na hanácké vsi a zachoval povídkou Cukrovar vážný doklad historický. Bystřinova kniha snese po čtvrtstoletí návrat mezi čtenáře jako obraz začátků seriosního spisovatele, poctivě volícího vlastní cesty. Svazek pěkně upravený doprovázen jest literárním doslovem V. Martínka.

Kus životní retrospektivy skrývá se také v humoreskách Karla Šípka. Nový svazek L i d é š p r ý m o v n í a h i s t o r k y o n i c h ukazuje opět, že síla autorova tkví ve vzpomínkách na prostředí maloměstské, z něhož vyšel. Šípek uchovává nám vtipnou mluvu občánků let sedmdesátých a osmdesátých, kteří důstojně zasedali k pravidelnému pivu a dýmce svého hostince. Bez tradic hospodských dobrá část humoresek Šípkových ztratila by své jádro. Proto smíříme se i s výrazy nečeskými, jak je naši fišmistři a jiní hodnostové vplétali do svých usedlých projevů. Tento druh souseského humoru, více slovního než situačního, nabyl v naší literatuře do nedávna vlastně jediného práva domácího; všecko ostatní bylo chvilkovým ohlasem cizích vzorů, jako by národ český mimo svou hospodskou kulturu ani nebyl veselý. Mladší generace nedovede pobaviti již šípkovským způsobem, že nevyrostla z maloměstských tradic, nevnímala jich v plné důslednosti a neporušenosti. Šípek ovšem vybočuje sám z toho okruhu, ale tím také opouští živnou půdu svého umění, uzavřené obrázky, rázovité charakteristiky nahrazuje směšnými situacemi pro nižší vkus, roztodivými jmény Horoslav, Kadrlatý, Kakobys a p. V přítomném svazku zachoval spisovatel několik výrazných vzpomínek na starou společnost studentskou, literární a uměleckou. To znovu dosvědčuje, že Šípek přinesl do literatury naší schopnosti svého druhu, že zdravý instinkt vedl jej často k pevné zaokrouhlenosti umělecké a že z řady prací jeho slušný počet zajistí si cenu trvalou. *K. V.*

Poučná.

Ing. chem. Jindřich Fleischner, Technická kultura. Sociálně-filosofické a kulturně-politické úvahy o dějinách technické práce. 1916. Nakladatel Fr. Borový v Praze. Cena K 7·20. — MUDr. K. Weigner, Vědecké zásady při tělesné výchově školní mládeže. V Praze 1914, nákladem Dědictví Komenského. — JUDr. Michal Navrátil, Dějiny Kondrace pod Blanikem. V Praze 1916, nákladem vlastním. — PhDr. Josef Pešek, Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti. V Praze 1916, nákladem Al. Bohdaneckého. — JUDr. Michal Navrátil, Památník na oslavu stých narozenin spisovatele P. Ant. Norberta Vlasáka, faráře na Hrádku. V Praze 1912, nákladem vlastním.

Ing. chem. *Jindřich Fleischner*: Technická kultura. Sociálně-filosofické a kulturně-politické úvahy o dějinách technické práce. 1916. Nakladatel Fr. Borový v Praze. Cena K 7·20.

Mladší generace inženýrská snažila se v posledních letech podrobně informovati v denním tisku a odborných časopisech obecenstvo o národohospodářském, sociálním a kulturním významu technické práce. Nové myšlenky a podněty přináší z Německa zvláště inženýr Albín Bašus, který združuje kolem sebe řadu spolupracovníků, a jedním z těchto jest inž. Jindřich Fleischner, literární veřejnosti již známý. Technik, jenž v zátiší venkova ve volných hodinách svědomitě studuje, sleduje pilně literaturu, přednáší, píše články, feuilletony u vědomí, že je třeba slovem i tiskem odstraňovati předsudky o technicích a jich práci v kruzích nejširších, získávati zájem pro výkony a díla inženýrské techniky a ukazovati na příkladech velký význam technické práce pro vývoj lidstva a jeho kultury, jakož i cesty, vedoucí k plnějšímu jejímu uplatnění a uznání. Autoru je technická kultura vědeckou metodou zlidštění člověka, absolutní hodnotou, jež dává smysl i účel životu. V knize, která je dílem propagační, byť nepodával celkový, harmonický obraz, obratně tlumoči, nikoli vždy bez nepředpojatosti, svérázné myšlenky a názory pestré rozmanitosti, vyslovuje originální požadavky obtížných úkolů, projevuje zdravou touhu podrobně a pečlivě studovat vývoj technické kultury. Klade důraz nejen na lásku k vědě, ale spolu žádá i vědeckou a tvůrčí, činorodou práci; varuje, aby sil, schopností a prostředků, jež jsou dány, nebylo zneužíváno k potlačování slabších a k ničení. Sympaticky působí smysl pro pravdu, krásno a čistou lidskost. Autorovi plně se vždy nepodařilo přesvědčivě zdůvodniti svoje vývody, čtenář na mnohých místech, kde žádal by rozbor, spokojiti se musí pouhým výkladem. Za to kniha, jež obsahem jest v české literatuře novinkou, otevírá nové výhledy, seznamuje s některými otázkami moderní techniky a poutá svěží zájem čtenáře množstvím velmi zajímavých podrobností a údajů z různých oborů technické práce od dob nejstarších až do přítomné doby válečné. »Technická kultura« je volná sbírka samostatných úvah autorových, jež spojuje ideové vroucí přání: hospodářské a kulturní povznesení národa za účasti techniků. Bylo by si přáti, aby práce jeho měla nejen hojně čtenářů, ale aby svérázné a poctivé úsilí, prýštící z nadšeného srdce, došlo uznání a uplatnění, i hojných spolupracovníků. *vžk.*

MUDr. K. Weigner: Vědecké zásady při tělesné výchově školní mládeže. V Praze 1914, nákladem Dědictví Komenského.

Název spisku nepřilehá dost k obsahu: místo výkladu o vědeckých principech tělesné výchovy je tu podáno vlastně jen několik kapitol ze somatologie a hygieny o ústrojí hybném, dýchacím, cévním a nervovém, při čemž sice všude, ale s nestejnou důkladností se rozebírá otázka, kterými směry je vývoj dětského organismu školou zadržován neb ohrožován a jak se snaží tělesná výchova těmto škodlivým vlivům čeliti a zvýšiti tím sílu jednotlivcovu i celku. Weigner dobře ukazuje v stručné předmluvě (psané ještě před válkou!), že zájem o tělesnou výchovu ve veřejnosti stoupá měrou potěšující u rodičů i úřadů a že se také právem začíná nazírati na výchovu tělesnou jako na součást výchovy celkové: nebylo klamu fysicky hlubšího, mravně nebezpečnějšího, než nauka o protivě mezi tělem a duší, neboť v nedokonalém těle nemůže býti dokonalé duše, není těla dokonalého bez dokonalé duše, jak dí Ruskin. Odtud plyne jako samozřejmý důsledek, že jmenovitě učitel musí býti dobře obeznámen s hygienou a že znalosti zdravotnictví je mu stejně nezbytně třeba, jako vzdělání vědeckého a pedagogického. Po té stránce má náležité vědění učitelstva i veliký dosah sociální, neboť budoucnost každé společnosti a každého národa záleží přirozeně na tom, jaký jest dorost, a je proto zcela na místě, je-li péče o zdárný vývoj mládeže v nejširším smyslu nejpodstatnějším zájmem každého národa: nemá-li síly jednotlivec, nemá jí ani celek.

Světová válka skvěle potvrdila zkušenost, že zdatná výchova tělesná umožňuje vydatnou výkonnost celého člověka a že tělesný a duševní výcvik tvoří vskutku nerozlučnou jednotu. Proto spisek Weignerův, provázený četnými zdařilými ilustracemi, jen získal na časovosti a měl by býti čten hojně i neodborníky. *Kd.*

JUDr. Michal Navrátil: Dějiny Kondrace pod Blaníkem. V Praze 1916, nákladem vlastním.

PhDr. Josef Pešek: Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti. V Praze 1916, nákladem Al. Bohdaneckého.

Slučujeme úmyslně v společném referátě dvě publikace, jež bychom mohli nazvati positivním a negativním vzorem historické monografie směru topografického. Práci Navrátilově — autor je magistrátním sekretářem města Prahy a vydal před tím již několik menších příspěvků k dějinám osady Kondrace pod Blaníkem u Vlašimě — nelze upříti snahu poctivou a úmysl dobrý, s kterým snesla dost zajímavého materiálu o osadě jinak jistě velmi málo známé, ale celkový výsledek nepůsobí dojmem vyrovnaným a celistvým: je to spíše soubor výpisků z různých archivů, kterým nelze jinak upříti důležitosti a zajímavosti, než úhrnná a výmluvná syntesa, z které by si čtenář mohl odnésti obraz dokonalý a úplný; je to rozhodně pilná a svědomitá práce amatéra bez odborného výcviku historického, v níž pro spousty detailů podružných a vedlejších ztrácí se vůbec hlavní linie vývojová. Vedle fary nejdůkladněji prohrány

Navrátilem dějiny školy kondrácké, na níž působili předkové jeho půltřetího století a o níž dovedl snésti řadu zajímavých drobností: jak školu kryli starým šindelem, jenž jako nepotřebný byl s kostela sňat, jak učitele po službě téměř půlstaleté propustili bez pense, jak nebylo lze sehnati peníze ani na nutné opatření učitelského pomocníka, jak hanebnou češtinou psal ještě r. 1850 slavný podkrajský úřad v Benešově ve věcech školních, jak si měl učitel kondrácký ročně docházeti do Prahy pro skvělý obnos 4 krejcarů rak. č. jakožto výnos nadace za kostelní službu atd. Sem tam mihne se knihou i jiný zajímavý detail: doklad nešetrnosti k starým památkám, příklady nesnášelivosti náboženské, sdělení, že v občanstvu není vůbec pověsti o Blaníku sotva dvacet minut vzdáleném atd.

Zcela jinak vypracována a vypravena jest monografie o Nechanicích na Hradecku, kterou sepsal profesor akademického gymnasia v Praze, dějepisec odborně vzdělaný a spisovatel četných prací literárně historických, k podnětu a nákladem rodáka i čestného měšťana nechanického a správce cukrovaru v Pečkách. To je vskutku sytý a živý obraz města i jeho okolí, důkladně vylíčený vývoj od doby předhistorické, dokonalý rozbor sociální a kulturní. Hojné memoiry, zápisy listinné a ústní podání poskytly Peškovi cenný materiál, který je zpracován s klidem a objektivností a přec zase tak plasticky výrazně, že leckteré kapitoly mohly by zvány býti úryvky beletristickými. Překvapuje, s jakou důkladností podány dokonce i dějiny jednotlivých usedlostí nechanických, jak pečlivě sebrány zprávy o vynikajících rodácích a jak zajímavě vylíčen i vývoj místních škol, kde zvláště život starých učitelů z doby konkordátní je s humorem zobrazen. Nejvíce zájmu přirozeně buditi bude i u neodborníků oddíl věnovaný pověstnému zlořádu nechanického harfenictví, kde snad bychom si byli přáli posouzení ostřejšího a méně shovívavého. Dobré jsou také závěrečné stránky, v nichž se stručně probírá vývoj Nechanic v době nejnovější a jejich účast na politickém životě českém. Kniha jest ozdobena četnými ilustracemi a mapkami a tak mohou občané nechaničtí býti vskutku hrdi, že se jim o jejich rodišti dostalo takové monografie, která dýše životem a svědčí o lásce k předmětu. Věříme spisovateli, že se nerad a tesklivě loučil s milými postavami Nechanických, jichž památku hleděl u potomků obnoviti a probuditi — řekněme na konec: s plným zdarem a úspěchem. *H.*

JUDr. Michal Navrátil: Památník na oslavu stých narozenin spisovatele P. Ant. Norberta Vlasáka, faráře na Hrádku. V Praze 1912, nakladem vlastním.

Spis, věnovaný památce buditele a pilného skladatele vlastivědných přehledů, nutno posuzovati jako dojemný výraz úcty k stařičkému knězi, ale nelze mu bohužel přikládati měřítka přísnějšího. Zpracování látky je bez odporu dosti primitivní a málo obratné, líčení nehrubě zajímavé a ocenění rozhodně skrovné: v popředí neustále se staví ryze vnější události ze života Vlasákova, ale o vnitřním jeho životě a vývoji nedostává se nám dost poučení potřebného k tomu, abychom si mohli utvořiti sami celkový obraz a úsudek. Hlavním pramenem jsou vlastní paměti Vla-

sákovy, které tu spisovatel otiskuje (není jasno, zda věrně) a doplňuje několika výpisy z farních a školních kronik a dopisy příznivců a přátel; svým místem sebrána literární činnost Vlasákova, z níž vane vlastenecký duch našich buditelů, ale již nutno posuzovati se stanoviska doby, při čemž nesmí se zapomínati, že spisky ty psal nadšenec v zapadlé a chudé farce beze všeho spojení s archivy a knihovnami, u něhož nedostatek odborného vzdělání hrazen byl horoucí láskou k národu a vlasti. *K.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Přípravy k památce reformace Lutherovy r. 1917.

Na rok 1917 připadá památka veřejného vystoupení Martina Luthera přibitím tesí proti odpustkům na dvéře kostela ve Wittenbergu, 400letá památka světové reformace v Německu. Jako vystoupení Husovo u nás a v měřítku ještě větším jest začátek reformace v Německu událostí významnou pro lidstvo vesměs. Na tuto památku se chystali především ovšem Němci a chtěli ji oslaviti způsobem nad obyčej skvělým, ale ostatní národové jistě s nimi.

Českému národu zmařila oslavu památky jeho druhého narození světová válka, vlastně okolnosti s válkou související a vlivy válku za záminku berouci a ke svým účelům využitkující. Památka Lutherova spadá do okolností nezměněných, spíše ještě horších. Celkově totiž a zevně. Vnitřně je situace v Německu pro jubileum přece příznivější tím, že památka nebude míti žádnou veřejnou moc proti sobě, nýbrž pro sebe. Němci jistě také oslaví začátek reformace v rozměrech co nejširších.

Na normálních okolností nebyla by památka Lutherovy reformace zůstala omezena na Německo, jako nyní asi patrně zůstane. Reformace je statek všelidský. Kdyby byla památka jejího začátku připadla na příklad na samý začátek 20. století nebo na začátek druhého jeho desetiletí, kdy všelidská myšlenka, idea lidského bratrství, kulturní vzájemnosti krásně kvetla a stále sílila, znamenal by 31. říjen, den přibití wittenberských tesí, všenárodní svátek, totiž svátek všech národů, památku a oslavu jednoho mezníku na cestě k osvobození lidského ducha. Ale za nynějších okolností bude jinak. Jako by dnes, kdyby na tuto dobu připadla na příklad památka francouzské revoluce, nestala se oslava jejího osvobozujícího skutku manifestací světovou, tak se jí nestane ani památka reformace. Ne že by se byl význam této neb oné události zmenšil, pro přítomnost ztratil, světovou válkou zatlačil do bezvýznamnosti, to ne: jsou základní pilíře kultury, kterých nepodemele žádný příval a nezvrátí žádná bouře, ale válka zostřila protivy národní, zpřetrhala svazky mezinárodní. Němci by dnes nemohli s nadšením slavit památku francouzské revoluce, stejně je nesnadno mysliti, aby Angličané a Francouzi radostně si připomínali wittenberské jubileum, zvláště když psychologie

národů na té i na druhé straně se domnívá rozpoznávati, že Lutherova reformace jest jedním, a to ne posledním, z mohutných činitelů, které pomáhaly vytvářeti povahu a určovati směr německého národa.

Mezinárodních oslav ve velkém měřítku tedy jistě nebude. Kromě Němců oslaví Lutherovu reformaci severské národy: Norové, Švédové, Dánové, které ve svém celku přijaly reformaci v Německu vzniklou; světového rázu dodají oslavě jen Němci bydlící v různých zemích, kteří jistě neopomenou při této příležitosti manifestovati svou náležitost k národu a jeho minulosti.

Ani doma v Německu nebude památka 31. října oslavena v takovém měřítku a v takovém rozsahu, jako by jistě byla za normálních dob. Příčinou toho nebude jen odvrácení a upoutání pozornosti na události na bojištích a na potřeby vnitřní, také válečné. Hlavní příčinou bude zvláštní situace mezikonfesijní, jak ji vytvořila válka.

O zárodcích toho jsme referovali brzy po začátku války: Němci obou konfesí bojují, strádají, vítězí stejně; důsledek toho nutný a přirozený je: zastavit domácí nepřátelství mezi konfesemi. Jesuité byli na své nabídky přijati pro duchovní správu v armádě, Evangelischer Bund zur Wahrung deutsch-protestantischer Interessen zastavil útočnou stránku svého programu atd. Tato situace se ještě sesilovala poměry na bojištích: kázalo se střídavě se strany katolické a se strany protestantské ve stejných kostelích, polní kurát té neb oné konfese bez rozdílu byl vítán stejně na obvazišti, v lazaretu, evangelické diakonky a katolické řádové ošetřovatelky obsluhovaly stejně pečlivě vojáky obou vyznání. Zevnější nouze a vnitřní potřeba uvedly v život praktickou snášelivost mezikonfesijní, vzájemné uznávání, aspoň šetření.

Za této vnitřní situace se objevilo na obzoru jubileum reformace. Tu pak otázka: Jak připomeneme 31. říjen 1517? se zúžila na otázku: Co řekne druhá strana našemu poměru k 16. století?

Na obou stranách je pozorovati jistou rozpačitost, jako by se omlouvaly jedna druhé, že stojí k Lutherovi tak a ne jinak, skoro jako by chtěly říci, že je tomu sice tak jak je, ale že za to nemohou. Když r. 1916 v úvahách o vhodné literatuře k jubileu Lutherovu katolický list »Die Petrusblätter« doporučoval nějakou polemickou brožuru slovy: »Ostrá ve formě často, vždycky vítězná v důvodech, může tato knížečka ještě dnes být upotřebena jako pádná zbraň proti odpůrcům katolické víry«, ohradil se proti tomu veřejně centrový katolický poslanec Erzberger: »Jest co nejhlouběji litovati, když uprostřed světové války takové oznámení se objeví i jen v insertní části katolického listu. Toto politování jest tím silnější, když se ví, jako podepsaný s určitostí ví, že na rozhodujícím místě, které má zastávati zájmy katolicismu, jest živé přání, aby se i za příležitosti Lutherova jubilea katolická strana vystříhala všeho, co musí v evangelických kruzích působiti hořkost a rozladění.«

S tímto názorem projevila souhlas »Kölnische Volkszeitung« a připojila k tomu »předpoklad, že i s protestantské strany bude zachovávána nutná umírněnost«. Očekává přirozeně, že s protestantské strany budou k této příležitosti vydány četné jubilejní spisy různého rázu, a k tomu

dodává: »Bude dobře, když si spisovatelé všech takových spisů před očima podrží otázku, jak daleko smějí jít, aby nevyvolali nebo dokonce nevynutili odpovědi se strany katolické. Bude-li takto zachovávána míra na obou stranách, bude moci i Lutherovo jubileum přejíti, aniž budou ztraceny neb ohroženy plody přítomné světové války.«

Takovéto hlasy se ozývaly víc než rok před jubileem samým. Jakým způsobem v praksi oslavit památku reformace podle těchto zásad, zůstane arci tvrdým oříškem. Ano zdá se, že je to vůbec neproveditelno. Čím více se blížilo datum samo, tím patrnější bylo, že tak naprosto hladce prece jen nelze přejíti přes rozpory minulosti a přítomnosti. My bychom ze své české zkušenosti a prakse mohli poraditi Němcům, neboť oni sami patrně ještě nepřipadli na kouzelnou formuli míru, jakou my u nás v Čechách máme nejen vynalezenou, nýbrž i vyzkoušenou: nechme stranou vše, co nás dělí, nechme za sebou středověk a jeho přežité dogmatické spory, nemluvme o otázkách náboženských; mluvit o sporech náboženských a konfliktech svědomí znamená vždy nepříjemně se dotýkati jedné části národa. Sjednoťme se všichni na zásluze společné pro všecky: mluvme o tom, co znamená Hus, Luther pro nás jako národ, pro naši řeč a literaturu, pro naši povahu a kulturu, jako národní hrdina a světec, pracovník a bojovník.

Tento osvědčený recept mohli bychom sousedům Němcům poslati s doporučením. Zdá se sice, že k němu dospívají sami, ale jde to pomalu. Naše zkušenost by jim mohla prokázati dobrou službu.

Ke konci roku 1916 konstatovala táž »Kölnische Volkszeitung«, která doporučovala umírněnost a opatrnost oběma stranám, že prý v předběžných článcích o nastávajícím jubileu se strany protestantské se objevují všelijaké ostrosti, a půjde-li to tak dále, hrozí odplatou: nezbylo by prý nic jiného, než užiti velkého historického materiálu o škodách a ztrátách, jež vzešly Německu a německé národnosti z reformace, jak jej sebrali katoličtí dějepisci od Döllingera po Janssena a Deniflea, a těžiti z něho v denním tisku a v časopisech.

Protestantské časopisy myslí, že tímto způsobem se vyslovuje zakryté, ale patrné přání znemožniti reformační slavnosti vůbec. Jeden z nich nadepisuje zprávu o tom: »Snad smíme přece ještě říci, že jsme protestanti!«

Na rok 1917 připravují se v Německu protestanti i katolíci. Se strany katolické byl vydán zvláštní leták a rozesílán s podpisem nějaké baronky na adresy jednotlivých osob, zvláště také vojákům do pole. Z tohoto letáku některé úryvky: »Rok 1917, rok, ve kterém naši oddělení bratří budou slaviti smutné jubileum tak řečené »reformace«, velkého to odštěpení víry, se blíží. Člověk nemusí býti prorokem, aby dovedl předpovědětí, co všecko se při této příležitosti bude mluviti, psáti, agitovati proti svaté katolické víře a katolické církvi, kolik duší má býti utvrzeno ve svém bludu, kolik katolíků při převaze liberálního, protikatolického tisku a písemnictví má býti dokonce odvráceno od své víry a od své církve, jak celá oslava bude směřovati k tomu, aby byla vynucena tolerance, která, jdouc daleko za občanskou toleranci, neznamenala by nic méně než dogmatickou toleranci, ústupek bludu... Každým způsobem

bude toto smutné jubileum dobou zkoušky pro naši svatou církev, dobou nebezpečenství pro duše. A přece mohlo by býti proměněno v dobu požehnání z milosrdenství božího, neboť Bůh řídí srdce... Rádi bychom tedy všem zbožným katolíkům učinili tento návrh: Chceme se v čas starati napřed... a proto již rok 1916 ve zvláštní míře zasvětiti božskému srdci Ježíšovu a Marie Ničitelky všech heresí, tím, že každý den vykonáme nějaký zbožný skutek k jejich cti (na př. modlitbu, mši, přijímání, almužnu...) na ten dobrý úmysl, abychom v osudném roce 1917 místo škody došli požehnání, totiž znovusjednocení německých zemí v pravé víře, neb alespoň hodně mnoha přestupů. Kéž mnoho duší podnikne tuto křížovou výpravu s námi, tuto míruplnou dobývačnou výpravu plnou lásky a touhy, jíž by podlehly hrady bludu a naší vlasti byla vymodlena krásná, dlouho kyžená jednota u víře.« —

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Ženy náboženské. — Sdružení akad. vzdělaných žen. — Sdružení českých umělkyň. — Ústřední spolek učitelek ručních prací.

Pokud vím, ženské časopisy nejdříve vyslovily přímo, že první otázkou poválečnou bude otázka náboženská. V »Ženském Světě« v č. 21.—22. jest uplatněno, že vnitřní politika, sociální převraty, opravy ve školství, v lidumilství, bytová otázka, volba povolání, vzrůst potomstva, právní poměry atd. jsou otázky, kterými zabývá se veřejnost, avšak jsou to otázky vnější a nejsou hlavní. Cítíme všichni, že je tu něco jiného, hlubokého, co boli více, a čemu dlužno věnovati mnoho pozornosti a péče, co zaměstnává nejhlubší nitro každého člověka. Je to otázka, jak jednotlivec postaví se k událostem, jak překoná zmatky dneška, jaký odnese si názor světový, názor na život, na sebe, na své úkoly v něm, na svůj poměr k ostatním a k celému žití, jeho účelu. To je důležité, tím všichni se zabývají a odpověď k otázkám těmto má povahu náboženskou. Nejen veškeré události, i celé dění současné vede lidstvo k úvahám o účelnosti života a bezúčelnosti, ba nesmyslnosti mnohých dosavadních zřízení lidských. A přece by měl život býti povzbuzován a posilován, svědomí jednotlivcovo i lidstva zpytováno a hledány cesty nové, které by vedly jinam, nežli kam jsme došli dnes. Že tomu tak jest, o tom svědčí četné úvahy v časopisech, dosvědčuje knihkupecký trh, že nejvážnější spisy jsou hledány a vyprodávány, recensenti sdělují, že je příznačným pro naši dobu vydávání i kupování knih, které zabývají se otázkami náboženskými, a že jsou hledáni oni spisovatelé světoví, kteří nábožensky mají nám co říci. A že i my můžeme k této otázce něco říci, dosvědčují nejen nejoblíbenější autoři naši, ale i úvahy a projevy ženských časopisů.

Ve dnech Husových zahájily ženy v »Ženské Revui« č. 7.—10. diskusi, která osvětluje proudy v náboženském nazírání žen. M. Přerovská napsala článek: K e d n ů m H u s o v ý m. Vylíčila národního hrdinu českého jako člověka náboženského. Jeho celá osobnost vyrůstá z citu náboženského, od náboženského působení nelze ho oddělit, jak to řekl prof. Václ. Novotný. Citu pisatelky neodpovídá výrok prof. Ant. Uhlíře, že hnutí husitské byly snahy moderní, sociální, oděné pouze v středověký talár náboženský.

Na tyto myšlenky navázala L. Konečná článkem: H u s ů v b o j z a p r a v d u, a hájila názorů, jak je »pokrokovci« vyslovili. Přiznává, že Hus vyšel z podkladu náboženství, ale »pro nás má největší význam pro svůj heroický zápas za mravní očistu života, za mravní obrození církve, což jest u něho totožné s mravním obrozením lidstva, pro své heroické úsilí v hledání pravdy a za uplatnění svobody svědomí. I klademe toto úsilí vzhledem k přítomnosti nad náboženskou stránku jeho díla«. Zápas Husův za očistu církve, — píše dále — za pravou víru položenou na slově Kristově, jest nám drahý přes to, že náboženský obsah jeho úsilí je nám dnes vzdálen. Avšak ti čeští lidé před půl tisíciletím vložili do něho nejkrásnější a nejlepší, čeho byli schopni: svou touhu po poznání, všecku sílu a neohroženost své duše, všecku vroucnost své lásky k člověku. Zápas ten je nám drahý jako projev nejvyšší touhy člověka po tom, aby jeho krátký život prozářilo co nejvíce světla božské pravdy a svobody. A nejen drahý, ale i blízký jest nám zápas ten proto, že v jeho jádru náboženském tkvělo símě velikého usilování o mravní, národní a sociální ideály. Zápas o tyto je odvěký, trvá i dnes, a právě pro tyto své složky jest nám hnutí husitské tak drahé a blízké. Proto náboženský moment Husova zápasu, který ve středověku nejvíce padal na váhu, a oň němož nás dělí odstup celých pěti století, nemá pro dnešního českého člověka největší význam, ač uznáváme veliké obrození mravní, k němuž reformace obnovením vnitřní zbožnosti pak vývojem dospěla. Pro nás nejvýznamnější jsou ony momenty, jež tvoří podstatu i našich moderních hnutí, které Hus svým životem, dílem a smrtí posvětil, jimiž on první tak otřásl obrovskou stavbou středověkého, nenárodního, neživotného, církevního absolutismu, až ve svých základech se zachvěla a jež hnutí husitské — první v Evropě — tak obdivuhodným způsobem pak zdůraznilo.

Hus učinil průlom do starých, lidskému bádajícímu duchu příčících se názorů, a to tím, že svou víru v pravdu postavil proti víře v autoritu, svobodu svědomí proti autoritě absolutistické moci. A na tento moment našich dějin bude mravně opravdový český člověk navazovati svou práci v přítomnosti pro budoucnost příštích.

Oba tyto projevy vyžadují jedno, aby ujasněn byl nejprve rozdíl mezi náboženskostí a církevnictvím. Konfese není vždy náboženstvím a náboženství nemusí se projevovat určitým vyznáním. Náboženství je nejvlastnějším vztahem mezi člověkem a příčinou jeho vzniku a účelu, Bohem. Bude-li tento předpoklad objasněn, pak oba názory se sejdou. Jsou to jen různé projevy téhož, formy náboženského cítění.

Z obou uvedených statí projevuje se názor, jak utvářel se pokrokovým badáním a myšlením. Obě pisatelky zabývají se osobností Husovou, snaží se porozuměti jeho době, vyvoditi důsledky z dějů tehdejších a z českosti jich pro dnešek.

Za to v další stati P. Moudrá článkem: »Jezu Kriste, štědrý kněže...« vkročila odhodlaně a přímo do náboženství. »Řekněme prostě, že Hus byl učedlník Ježíšův, a řekli jsme tím vše. Jeho láska ke Kristu to byla, která mu dávala tak neohroženě státi ku pravdě, příklad Kristův dal mu zpívati ještě i v plamenech hranice... Odmysleme si Husovo náboženské stanovisko, jeho spory s církví, vlastně jen touto vystupňované v polemiku, odmysleme si i Husovo stanovisko osvícenské, jako průkopníka svobody myšlenky — zůstává tu jádro celé osobnosti Husovy: jeho láska ke Kristu, jeho vůle jíti za Ním. Výsledkem jejím je vlastní jeho mravní čistý život i snaha, aby i ostatní »bratři a sestry v Kristu« šli touže cestou... To byl mistr Jan Hus a jako na takového hleděti je i modernímu člověku.«

Téměř současně vrací se M. Přerovská k vývodům Konečné a dovozuje, že poměr náš k Bohu není překonán. Víra v Boha jest vírou ve vítězství ducha nad hmotou, idealismu nad materialismem, dobra nad zlem. To říkají nám lidé náboženští, ti, kteří mají nám co říci. Není to jen Hus a Komenský, ale i Dostojevský, Tolstoj, Jean Jacques Rousseau a všichni velikáni světových literatur.

Jaký asi je poměr náš k Bohu, i když je zbaven konfesijní formy, vyslovuje prostě a pěkně pisatelka posledního článku Ant. Vaníčková: O náboženství. »Mně jest náboženství vroucím procítěním poměru člověka k Věčnosti — ne k záhrobní věčnosti různých konfesí — ale k oné věčné Síle, jejímž dílem je Vesmír i zákony, veškerý život udržující. Výrazem onoho náboženského názoru je snaha o všecko, co tento život rozmnožuje — ve shodě s onou Věčnou silou — o vše, co ho zlepšuje. Tento mravní příkaz jako vnitřní hlas proniká život uvědomělého člověka — a nelekám se říci, že je to boží hlas v nitru člověka. Jím jednání své řídí a kontroluje. V úplném odevzdání svého života ve službu jeho, v oddaném plnění jeho příkazů tkví posvěcení života. Plní tento mravní příkaz odevzdaně, aniž by čekal, co mu bude přidáno. Odměnu svou béře již ve skutcích svých, které jsou v souhlasu s vnitřním já. Jimi samými rozmnožuje, zlepšuje život — a vědomí to dává pokoj duši — ve smyslu slov Kristových: »Pokoj zůstavuji vám, pokoj svůj dávám vám.« V tomto smyslu musíme my Čechové býti náboženští lidé.«

Myslím, že tato vroucí slova jsou vyznáním mnohých. Proto také je správným zakončení autorčino: »Na naši dobu nedívám se beznadějně. Každá doba nebyla správně chápána svými současníky — také naši dobu ocení až pokolení budoucí. Cítíme všichni, jak proniká všemi bytostmi myslícími jedna jediná myšlenka, vědomí jednoho potřebného, tak jako před pěti sty lety — a toužíme, aby nevyslovené Slovo bylo povolanými ústy jasně vysloveno — živé a silné soucítěním milionů. Věřím, že jako každá velká doba, tak i naše najde výrazu, že i ona přinese osvobození člověku, další krok ku předu v dějinách lidstva.«

Takto v rozvratu válečném klíčí nový životodárný názor světový. Ozývají se hlasy žen, které dosud mlčely, které neodvážily se veřejně promluvit o svých nejvnitřnějších problémech, které zatím ve skrytu je uplatňovaly ve svém životě, ve své rodině. Kdy mluvili mužové, ženy je poslouchaly, usuzovaly u sebe a žily dle svého. Nikdo jich nevolal, nežádal si jejich myšlenek, a ony se nevnucovaly. Přišla však doba, a lidé jsou nešťastni, choří duší, mužové mlčí nebo jsou na bojišti, a žena přichází a vlévá balsám svého přesvědčení, své síly bezradným, naplňuje prázdnotu obsahem živým, hřejivým. Žena vyciťuje, čeho je dnes lidem třeba, a učí je poznávati vnitřní, duchovní a lepší život.

*

Zdá se, že vedoucími činiteli v našem ženském hnutí stávají se ženy akademicky vzdělané. Lze to konstatovati s naprostým povděkem, neboť v jejich činnosti vrací se společnosti vše to, co pro ženy bylo učiněno, aby mohly vyspěti a domoci se samostatného usuzování a jednání nezávislého. Vzdělání akademické, k němuž otevřena byla ženám ženským hnutím cesta, ukazuje u nás, že bylo prostředkem dobrým.

»Sdružení akademicky vzdělaných žen« uskutečnilo v poslední době několik podniků, jimiž staví se v čelo ženského snažení. Vedle »Poradny pro ženská povolání«, o které zde byla již podána zpráva, a vedle »Odborných porad a prostředkovny pro studentky« přičinilo se »Sdružení«, aby při »Hlávkových studentských kolejích« zřízena byla také kolej pro studentky. Usnesením »Správního výboru« a »Kuratoria koleji« byl položen základ, zatím ovšem provisorně, pro značně omezený počet studentek. Na prvních chovankách a na přízni české veřejnosti bude nyní záviseti, zdali se z tohoto počátku vyvine zřízení trvalé. Pro nás hlavním je, že základ je položen, a že rozvinuje se úsilí o zdar podniku.

Jiným, leč na téže cestě za dobrem ženy se nalézajícím podnikem jest »Rodinná škola«, která péčí našich akademiček otevřena má býti při lyceu na Král. Vinohradech, již na podzim. Ve »Sdružení« byl vypracován návrh osnovy jednoleté školy rodinné, která kuratoriem lycea byla přijata, a kroky k zřízení ihned učiněny. Podnik ten vyšel z úvah, že žádná škola dívčí nepostaví dívku do života hotovou, a že ženy pro život rodinný postrádají žádoucí přípravy. Proto bude se ve škole vyučovati všemu, čemu mladá žena často teprve těžkými zkouškami v životě se učí. Bude-li náležitě připravena odborně a přiměřeně vzdělána, snadněji se vždy vyzná v každé nesnázi a nové situaci a překoná obtíže. Předměty vyučovacími budou: vychovatelství a mravověda, zdravověda, umění v denním životě, dějiny umění, občanská nauka, účetnictví, domácí hospodářství, tělocvik a sporty. Věříme, že akce tato povede k dalšímu postupu a že dojdeme k rozšířené škole sociální.

*

O vánocích po prvé vystoupilo na veřejnost nové ženské »Sdružení českých umělkyň«, které neustavilo se samostatně a oficiálně, ale přičlenilo se k »Ústřednímu spolku čes. žen«. Některé odhodlané umělkyně, pí. Valerie Hachla-Myslivečková, seskupují kolem

sebe a shromažďují pozvolna české umělkyně v pevný celek, který by hájil uměleckých, sociálních a hospodářských zájmů umělkyň. Již před lety učinil »Ústřední spolek«, tehdy za vedení pí. Terézy Novákové, pokus soustřediti umělkyně ve zvláštní svůj odbor, a uspořádal první vánoční výstavku umělkyň se zdarem, leč nebylo tehdy dosti silných popudů, aby sdružení se vytvořilo a upevnilo. Dnes je tomu nápomocno hnutí o svéráz a snahy o vlastní projev umělecko-průmyslový a ve všem životě. Sdružení uvedlo se výstavkou, na níž zúčastnilo se patnáct umělkyň, vesměs již známých jmen. Bylo by v zájmu umělkyň, aby si uvědomily, že organisace hájí zájmy stavu i odborné, že razi cestu lépe než jednotlivec, že lehčeji odstraňuje překážky, které přesahují síly osoby jedné, a je vždy svépomocí. Bude záležeti na nich, aby vedení odpovídalo skutečným potřebám stavu.

*

Učitelky ručních prací, které jsou sdruženy v »Ústředním spolku učitelek žen. ruč. prací v král. Českém«, upozornily správní komisi na nesnesitelně svírající tíseň učitelek, zejména ve velkoměstech, městech a místech průmyslových, a žádají za odpomoc. Učitelky tohoto oboru jinde byly již před válkou lépe odměňovány než u nás. Již r. 1907 uznal sněm král. Českého, že poměry ty potřebují vydatné úpravy, a uložil zemskému výboru, aby za souhlasu vlády vypracoval návrh zákona. Tento zákon měl vejíti v platnost 1. ledna 1908. Záležitost učitelek ručních prací měla se dostati na první bod sněmovního jednání. Avšak politickými poměry v zemi, obstrukcí německou znemožněno přijetí zákona, a tak 45 let nezměněno na poměrech učitelek ruč. prací ničeho. Udělením zatímního přídavku r. 1914 všemu učitelstvu nedostalo se učitelkám ruč. prací dostatečné pomoci, neboť nyní ani konečné služné nevyrovná se služnému navrženému v zákoně z r. 1907.

Požadavek jest tedy naléhavý a spravedlivý. Od r. 1907 stále se opakuje volání po úpravě poměrů, které v nynějších nesnesitelných poměrech drahotních, zejména ve velkoměstech a větších obcích, stávají se zoufalými, aspoň tak, aby jako všechno ostatní definitivní učitelstvo král. Českého, dostaly i ony nejen tolik, kolik jim již dávno před válkou bylo navrženo, ale poskytnuto též vydatného, době přiměřeného zlepšení. Není pochybnosti, že požadavek je tak naléhavý, že mu bude vyhověno.

ZPRÁVY.

Památky Otakara Hostinského bylo vzpomenuto u příležitosti sedmdesátého výročí jeho narození, jež připadlo na den 2. ledna letošního roku. Zajisté jen předčasná smrt Hostinského zabránila tomu, aby nejen český vědecký svět, ale i celá naše veřejnost projevila při této příležitosti úctu, již chová k dílu Hostinského. Bylo tudíž více než spravedlivo, že dne, o němž žijícím jubilantům dostává se pravidelně i vnějšího vděku za životní jich práci, vzpomenuto bylo Hostinského aspoň pietní vzpomínkou. Byl Hostinský zajisté jeden z nejlepších našich učenců, ale byl i více: byl jedním z nejvýznamnějších našich kulturních pracovníků, jehož dílo zasahalo do nejrozmanitějších sfér našeho kulturního života a jehož stopy nalézáme proto dodnes v nejrozličnějších oborech tohoto života. Hostinský vystoupil v době, kdy osud dal nám první velké umělce, kdy pak zvláště Smetana svým uměním zakládal ryze českou a přece umělecky tak povýšenou kulturu. V té době bylo nejvýš třeba pracovníka, jenž by těmto velkým snahám o vybudování naší umělecké kultury pomáhal raziti cestu, jenž by poučováním rozptyloval bludy, jimiž právě umělecké otázky byly u nás tehdy ještě zavaleny, a přibližoval toto rodící se velké umění i širokým vrstvám národa. Toto poslání vzal na se Hostinský, obětuje mu všechny ostatní své zájmy vlastní. Tím stal se vychovatelem všeho našeho uměleckého obecenstva i všech těch, kteří po něm razili u nás cestu lepšímu uměleckému pochopení. Proto však také jeho význam není jen odborný ani není jen knižní, nýbrž jest skutečně národní, neboť čím více znamenalo pro naši kulturu uvědomění umělecké, čím více pomáhalo umění síliti národ i ve všech jiných jeho bojích a konečně čím více toto vše vtěleno jest u nás ve Smetanovi, tím národnější jest i význam Hostinského. Dnes chápeme to zajisté více než jindy, a proto dnešek byl by vzdal Hostinskému zajisté nejhlubší díky národa především jako průkopníku umění Smetanova. Stejně horlivě stál však Hostinský v nejužším styku s naším životem uměleckým a vědeckým i dále, plných čtyřicet let svého úžasně činného života, takže jeho dílo zahrnuje v sobě takřka celý vývoj nového uměleckého snažení za tuto dobu, a to v celistvosti, hloubce i všestrannosti, jak nenalézáme u žádného jiného našeho uměleckého badatele. Hostinský není nám tudíž jen horlivým, pilným, duchaplným a vynalézavým badatelem, nýbrž jest nám i více: jest klasickým representantem českého uměleckého života právě v době pro nás nejvýznamnější. — Pamětní schůzi, na níž bylo vzpomenuto tohoto jubilejního dne, uspořádaly Filosofická

Jednota, Hudební Klub a Komitét pro uměleckou výchovu v úterý 16. ledna, v předvečer úmrtního dne Hostinského, za přítomnosti nesčetných ctitelů a přátel Hostinského. Prof. Zdeněk Nejedlý přednášel O vývoji estetických názorů O. Hostinského. — Nakladatelství Laichterovo vydá O. Hostinského »Esthetiku«, již podle původních pramenů napsal prof. Zd. Nejedlý. Toto dílo, po němž již za života Hostinského bylo tak často voláno, podá Hostinského názory estetické a umělecké v takové soustavnosti, úplnosti a bohatosti, že stane se zajisté výchovnou knihou uměleckou, jíž tolik naše literatura potřebuje. Nejvzácnější vlastností tohoto díla však jest, že vyrůstá úplně z českých poměrů a hledí k českým potřebám, ukazujíc stále k pokladům českého umění i k jich styku s nejlepším uměním cizím. Obsahovati bude dva díly: první (»Esthetika všeobecná«) jedná o všeobecných principech estetických a o estetických prvcích, pokud se objevují v umění, v přírodě i v životě lidském, druhý díl pak (»Esthetika odborná«) podává filosofii umění i výklad všech jednotlivých umění. K tomu připojena bude »Filosofie dějin umění«, jež jest zvláště skvělým oborem Hostinského. Vydáním tohoto souborného díla, jímž teprve estetická práce Hostinského stane se každému přístupnou, oslavena bude zajisté Hostinského paměť nejlépe a bude i nejcennějším výsledkem letošního jubilea O. Hostinského.

Neutrální pásmo. Mezi Řeckem Venizelovým a Řeckem krále Konstantina bylo zavedeno — jak jsme zvěděli z tiskových zpráv — neutrální pásmo v říši as 5 km. Tímto pásmem položena byla umělá přehrada mezi oběma územími octnuvšími se válkou v naprostém rozporu. Opatření toto bylo provedeno z té příčiny, aby bylo zabráněno styku řeckých vojsk obou táborů, vlády soluňské a vlády athénské, po zkušenostech v obci Katerině, kde strhla se občanská válka a bylo nebezpečí, že podobné zjevy budou přeneseny i do jiných krajů řeckých. Ze zpráv tisku také víme, že neutrální pásmo bylo obsazeno Francouzi.

Pomíjíme politické a vojenské stránky tohoto kroku čtyřdohody na řecké půdě. Přičiňujeme toliko několik poznámek právních k osvětlení takového opatření.

Nejprve několik případů z dějin. Případ řecký není ojedinělý v mezinárodním životě. Taková ochranná pásma jsou na několika místech zeměkoule. Poslední krok toho druhu byl proveden smlouvou z 26. října 1905 mezi Švédskem a Norskem. Když unie mezi oběma státy byla rozvázána, byla uzavřena kavence, v jejímž čl. 1. bylo ustanoveno: Afin d'assurer des relations pacifiques entre les deux États il sera établi, des deux côtés de la Frontière communes, un territoire (zone neutre) qui jouira des avantages d'une neutralité perpétuelle... La neutralité de ladite zone sera complète.[1] Je proto zakázáno stavěti v řečeném pásmu opevnění, konati tam vojenské operace všeho druhu a vésti jím strategické dráhy. Úmluva o neutrálním pásmu mezi Norskem a Švédskem

[1] »Aby byly zajištěny mírové vztahy mezi oběma státy, bude zřízeno po obou stranách hranic území (pásmo neutrální), jež bude požívati výhod stálé neutrality. Neutralita řečeného pásma bude úplná.«

neplatí však vůči státům třetím; je míněna jen pro případ války mezi smluvními stranami.

Jiný doklad takového opatření: Po obou stranách hranic mezi Kambodžou a Končinčinou vyměřeno bylo pásmo 4 km smlouvou z 12. dubna 1842, kterou Francie uzavřela s králem kambodžským. Neutrální území toto bylo zavedeno proto, aby Francie chránila lépe svých osad před lupiči a podloudníky. Oba státy se dohodly, že chytí v označeném pásmě každého lupiče a během 24 hodin podají o každém případě vyrozumění druhé straně.

Mezi Španělskem a sultánem marockým bylo ujednáno 4. března 1891, aby mezi oblastí španělskou a marockou byla zpustošena země v šíři 500 m, na kterémž pásmě nesměl se zdržovati žádný ozbrojený příslušník španělský nebo marocký. Překročení vyznačené hranice bylo připuštěno toliko na určitých střežených místech.

V literatuře zaznamenává se návrh otce německých turnérů Jahna, který doporučoval, aby Vogesy byly odlidněny, a mezi Německem a Francií aby byla sjednána takto umělá pustina. Jahn se domníval, že spory mezi oběma státy tímto opatřením se zmenší.

Když vznikl spor o souostroví Samojské v Tichém oceáně, rozhodla berlínská konference 14. července 1889, aby ostrovy ony byly postaveny pod ochranu smluvních mocností. Stav ten netrval dlouho. Dne 14. listopadu 1899 ostrovy Upolu a Savai přešly do rukou německých, ostrovy Tonga vzali si Angličané a Tutuila připadla Spojeným Státům. Rozdělení sfér provedené berlínskou konferencí vztahovalo se v tomto případě na osamělé ostrovy v největším oceáně světa. Soupeřící státy neudržely však dlouho umělého stavu neutrality ani v tak odlehlých končinách a rozdělily sporné území ostrovní po deseti letech.

Podobně bylo naloženo s neutrálním pásmem zv. Salaga, zavedeným na hranicích německé osady Togo a sousedních držav anglických v roce 1899. I toto pásmo bylo na konec rozděleno, jak o tom podával zprávu 12. února 1900 tehdejší říšský kancléř Bülow v říšském sněmu.

To jsou význačné případy neutrálních pásem nové doby. Je však známo, že i za starověku znali podobné opatření, a vojevůdci všech věků užívali ho dle potřeby.

Ovšem v Řecku je stav dosti odlišný a proto i právně velmi sporný, třeba politicky účelný. Pásmo mezitřecké bylo označeno slovem »neutrální«. Neutrálním toto území vlastně není, neboť tvoří součást království řeckého, jehož jedna oblast je ve válce, druhá oblast však odzbrojena a nemůže se bránit. Čtyřdohoda pomohla si tu v tísni umělým způsobem v konfliktu vzniknuvším mezi vládami v Soluni a vládou v Athénách. Tím, že vláda v Soluni byla uznána a vláda v Athénách vzata v ochranu, byla rozdělena dosud jednotná suverení moc řecká ve dvě části. Obě vlády sledovaly pak různé, protilehlé cíle politické a byly by srazily se jistě v boji. Z toho důvodu byly uměle isolovány.

Opatření čtyřdohody v Řecku jest dle své povahy dočasné. Po válce bude zrušeno. Ale i tak bylo by zajímavo vědět, jaká správní organisace byla v ono neutrální pásmo uvedena. Jakou státní příslušnost mají oby-

vatelé nového pásma? Mohou býti odváděni k vojsku? A ke kterému? Jaké platí daně, dle jakého řádu jsou souzeni, když byli vyňati z vlivu obou řeckých vlád? Byl-li v neutrálním pásmu prohlášen okupační řád francouzský, platný pro obvod soluňský, či zůstal-li řád starý atd.?

Jak vidět, není to věc jen tak jednoduchá vyloučiti cizí vůli určité území ze státního příslušenství a — uložiti mu »neutralitu«.

Alois Šašek.

Zprávy knižní a literární. Dr. Jos. Bartoš, Miroslav Tyrš. Studie kritická. Zlatorohu sv. XXXI.—XXXII. V Praze 1916. Str. 100. Autorovi šlo o to, aby českému čtenáři kriticky předvedl zjev Tyršův. Jen stručně se zmiňuje o životních jeho osudech, zejména pak hledí zdůrazniti účel, cíl a hybnou sílu jeho sokolského snažení a vědeckého badání. Tyrše nazývá dějinným filosofem, poněvadž rád aplikoval své vědecké stanovisko na dějiny, jak ve filosofii, tak i v hudbě a výtvarnictví, a usiloval o to, aby na všeobecné filosofii dějin vybudoval českou filosofii národní. Z poznání Tyršova, že národ náš má s dostatek vloh svých osobních, aby uhájil svoji »jedinost« mezi ostatními národy, vyrostl jeho idealismus, neúnavné snažení o tělesnou zdatnost, mravní hodnotu a duševní svéráznost českého člověka. Jako dosavadní publikace Zlatorohu, jest i tato ozdobena četnými ilustracemi. — Otakar Šourek, Život a dílo Ant. Dvořáka. Část I. V Praze 1916. Str. 214. K 4·50. V spise tomto provedl autor Ant. Dvořáka od jeho narození r. 1841 až po rok prvních úspěchů skladatelových v cizině r. 1871. Zcela stručně dotýká se životopisných dat, za to však podává u každého díla skladatelova obšírnější charakteristiku jeho hodnoty hudební a významu ve tvorbě Dvořákově i v české hudbě vůbec. Osvětluje poměr jeho děl k životním osudům skladatelovým, v nichž se zrodila, jakož i k ostatní hudbě české i světové. Jest to první monografie shrnující a zpracovávající všechen materiál z života i díla Dvořákova. *J. H.*

Život pochází z půdy.[1]

Napsal Woodrow Wilson.

Dívám-li se na běh dějin a přehlížím-li vznik Ameriky, spatřuji na každé stránce napsáno toto: z půdy, zdola se obrozují národové a nikoli shora; duch, jenž vychází z řad neznámých lidí, je onen duch, jenž obnovuje mládí a sílu národa. Vše, co znám z dějin, každá zkušenost a pozorování, jež obohatilo moje myšlení, utvrdilo ve mně přesvědčení, že skutečná moudrost lidského života spočívá ve zkušenostech obyčejných lidí. Užitečnost, životnost, plody života nepřicházejí se shora dolů, nýbrž přicházejí jako při přirozeném vzrustu velkých stromů z půdy vzhůru pněm do větví, listův a plodův. Veliké zástupy neznámých lidí, zápasících o život, které jsou základem všeho, jsou ženoucí silou, jež pozvédá úroveň společnosti. Národ je tak veliký a jen tak veliký jako souhrn jeho prostých lidí.

Proto je dnes první a hlavní úkol amerického národa, pojmout v účastenství ve vládě všechny ty velké davy bezejmenných lidí, kteří nám dají naše příští vůdce a obnoví budoucí síly Ameriky. Vyznávám-li to, vyznávám-li tuto svou víru v prostého muže, vím, co říkám. Muž, který plove proti proudu, zná jeho sílu. Muž, který stojí uprostřed řeže, ví, jak se rozdávají rány, a jak teče krev. Muž, který je dosud při díle, je soudcem toho, co se děje v Americe, nikoli onen muž, který již skončil svoje dílo, který se vynořil z proudu, který stojí na břehu a zírá v proud, nýbrž ten muž, který bojuje o svůj život a život těch, kteří jsou mu dražší než vlastní život. Soud tohoto muže chci vám povědět o tom, jak se věci mají v Americe, a soudem tohoto muže já aspoň chci se dát vésti.

Měli jsme falešné soudce; falešná skupina — nikoli, neřeknu falešná skupina, nýbrž malá skupina lidí — vedla politiku Spojených Států. Průměrný člověk nebyl tázán o radu, a jeho mysl počala klesat z obavy, že již nikdy nebude slyšena jeho rada. Proto musíme utvořit vládu, jejíž smýšlení bude přístupno veškerému lidu Spoje-

[1] Z volebních řečí Wilsonových z r. 1912, otištěných v knize »The new freedom. A call for the emancipation of the generous energies of a people«.

ných Států, vládu, jež dříve než bude jednati, bude se tázati lidu Spojených Států o radu v takové míře, jak jen bude možno. Neboť veliký úkol vlády je znáti, jaké zkušenosti prožívá průměrný člověk, a co o nich myslí. Většina z nás jsou průměrní lidé; velmi málo nás — vyjma šťastnou náhodu — se povznese nad všeobecnou úroveň lidí nás obklopujících; a proto ten člověk, který myslí obyčejnými denními myšlenkami, člověk, který nabyl obyčejné denní zkušenosti, ten skoro vždy bude správně rozumět Americe. Zdaž právě proto nejsme hrdi na takový život, jako byl život Abrahama Lincolna, muže, který vyrostl z řad prostých lidí a rozuměl Americe lépe, než jí rozuměl kdokoli z těch, kdož vyrostli z privilegovaných nebo vzdělaných tříd Ameriky?

Naděje Spojených Států v přítomnosti i budoucnosti je táž, jaká byla vždy: je to naděje a důvěra, že z neznámých chatrčí povstanou mužové, kteří se chopí vedení našeho průmyslu a veřejného života. Jedině průměrná nadějnost, průměrný blahobyt, průměrná podnikavost, průměrná odhodlanost činí Spojené Státy bohatými. Nejsme bohati, protože několik pánů řídí náš průmysl; jsme bohati jen pro svůj vlastní důmysl a pro svou vlastní píli. Amerika neskládá se z lidí, kteří dostali svá jména do novin; veřejný život Ameriky neskládá se z lidí, kteří se sami učinili politickými vůdci; neskládá se z lidí, kteří nejvíce mluví — neboť ti mají význam jen potud, pokud mluví za veliký bezejmenný zástup lidí, kteří skládají celek a spasnou sílu národa. Nikdo nemůže mluvit za Ameriku nebo za některý její cíl v budoucnosti, kdo nedovede vyslovit její obecné myšlenky, kdo nedá se vésti jejími obecnými popudy. Jen ten může mluvit, kdo zná myšlenky velikého množství občanů, myšlenky mužů, kteří jdou den ze dne za svojí prací, mužů, kteří se lopotí od rána do noci, kteří se večer domů vracejí unaveni, ale kteří provádějí to, nač jsme tak hrdi.

Víte, jak zachvívá někdy naším srdcem pomyšlení, že všichni národové země očekávají, aby spatřili, co Amerika počne se svou silou, se svou fysickou silou, se svými nesmírnými prostředky, se svým nesmírným zdravím. Národové zatajují dech, aby spatřili, co tato mladá země počne se svou mladou nezkaženou silou; a můžeme být jen hrdi na to, že jsme silni. Ale co nás učinilo silnými? Námaha milionů lidí, námaha mužů, kteří se nehonosí, kteří jsou nepatrní, ale kteří žijí svůj život pokorně den ode dne; toto veliké množství pracovníků skládá moc Ameriky. To tvoří chloubu naší země, že nikdo nedovede předpovědět, z které rodiny, z které kra-

jiný, ba ani z kterého plemene vzejdou vůdcové lidu. Velicí vůdcové této země nevzešli příliš často z uznaných, »šťastných« rodin.

Vzpomínám si, že před nedávnem jsem mluvil ve škole, kde skoro všichni posluchači byli děti bohatých rodičů, a řekl jsem jim díváje se na ně plný soustrasti: »Většina z vás mladých mužů je odsouzena k bezvýznamnosti. Nic nevykonáte. Ani se nepokusíte něco vykonat a tváří v tvář všem těm velkým úkolům, na jichž vykonání země čeká, patrně budete právě ti, kdož se budou zdráhati je vykonat. Ale nějaký neznámý muž, který se vzchopil, nějaký muž, který vyšel z davu, někdo, kdo cítil na svých zádech důtky nutnosti, vynoří se z davu a ukáže, že davu rozumí, že rozumí zájmům národa, spojeným a nerozdělenými; ten povstane a povede nás.«

Mohu-li mluvit o vlastní zkušenosti, přesvědčil jsem se, že posluchačstvo složené z »obyčejných lidí« rychleji postihne jádro věci, rychleji porozumí důvodům, rychleji postřehne účel a pochopí zásady nežli mnohá kolejní třída, kde jsem přednášel — nikoli že by snad ve třídě nebylo inteligence, nýbrž protože hoši z koleje nejsou ve styku se skutečnostmi života, kdežto »obyčejní« občané jsou den ze dne ve styku s činným životem; těm nepotřebujete vykládat, co je tne do živého.

Pro význam stálého obnovování společnosti ze zdola uvedu doklad, který mne vždy hluboce zajímal. Jediný důvod, proč vlády ve středověku při aristokratických soustavách úplně neztrouchnivěly, byl ten, že mnoho mužů, kteří se stali vynikajícími nástroji vlády, vyšlo z církve, z té velké náboženské společnosti, která tehdy byla jedinou církví, a kterou nyní na rozdíl od ostatních náboženských společností nazýváme římskou katolickou církví. Katolická církev byla tehdy jako nyní velká demokracie. Nebylo sedláka tak ponížného, aby se nemohl stát knězem, a kněze tak nepatrného, aby se nemohl stát hlavou křesťanstva; a každá kancelář v Evropě, každý dvůr v Evropě byl ovládán těmito učenými, zkušenými a dokonalými muži, kněžstvem velké a vládnoucí církve. Co ve středověku udržovalo vládu schopnou života, bylo toto stálé stoupání mízy z půdy, z velikého množství neznámého davu otevřeným řečištěm kněžstva. To se mi zdá nejzajímavějším a nejpádnějším dokladem, jenž vůbec může být uveden ve prospěch názoru, který jsem pronesl.

Jediná cesta udržet vládu v ryzosti je udržovati toto řečiště volným, takže nikdo si nemůže připadat tak nízkým, aby nemohl tvořiti část státního tělesa, takže tudy stále přichází nová krev do státního tělesa; pak nižádný muž nebude tak nepatrný, aby nemohl

prolomit skořápku třídy, v níž žije, vyšvihnout se do vyšších vrstev a dostati se mezi vůdce státu. Všechno, cokoli utlačuje, všechno, cokoli činí organisaci silnější nežli člověka, všechno, cokoli malému člověku zatarasuje cestu, bere mysl a odvahu, je proti všelikým zásadám pokroku. Pozoruji-li, jak se nyní tvoří spolek mezi obratnými obchodníky a obratnými řediteli politiky, poznávám, že se děje něco, co zdržuje živoucnost a pokrok společnosti. Takový spolek, uzavřený na vrcholu, je uzavřen za tím účelem, aby stlačil úroveň společnosti: lidé mají ne-li klesnout, tedy aspoň zůstat tam, kde jsou; a proto je trvalá povinnost dobré politiky zrušiti takové společenství a znovuzřídit a zavésti spojitost mezi velikými davy národa a úřady vládními.

Dnes, kdy naše vláda tak hluboko upadla do rukou soukromých zájmů; dnes, kdy se jako samozřejmý hlásá názor, že toliko vyvolené třídy mají výzbroj nezbytnou k vedení státu; dnes, kdy tak mnoho svědomitých občanů, ohromených pohledem na sociální křivdy a utrpení, propadlo klamu, že se lidu může dostati požehnání vlády od dobrosrdečných opatrovníků pokroku a strážců blahobytu oddaných zřízenců, dnes více než kdy jindy musí se tento národ rozpomenouti, že lid lze zachrániti jen silou, jež dřímá v hloubi jeho srdce, a ničím jiným; že lze jej obroditi v naději, sebevědomí, síle oněmi vodami, jež prýští z jeho vlastních sladkých a trvalých zdrojů. Nikoli se shora, nikoli přízní aristokratův. Květina nenese kořen, nýbrž kořen květinu. Cokoli v kráse kvete pod vzduchem nebes, přijímá líbeznost a sílu ze svých kořenův. Nic živoucího nemůže vykvést v plod leč živnými lodyhami hluboko zakořeněnými v obyčejné půdě. Růže je toliko svědectví životní síly kořenův; a skutečný pramen krásy této nádherně uzardělé květiny o štíhlém stonku přichází z oněch nehlučných pramenů života, které leží ukryty v chemické skladbě půdy. Z půdy, z mlčících ňader země stoupají proudy života a moci. Z obyčejné půdy, z mlčelivého srdce národa prýští dnes radostně proudy naděje a odhodlání, jež mají k slávě obnoviti tvář země.

Pravím vám, tak zvaný radikalismus naší doby je prostě úsilí přírody uvolnit ušlechtilé síly našeho národa. Tento veliký americký národ je v základě spravedlivý, plný ctností a naděje; kořeny jeho bytosti jsou v půdě, z níž se rodí líbezné, čisté a dobré plody, a požadavek chvíle je právě tento radikalismus, který upraví cestu k uskutečnění tužeb tohoto zmužilého rodu.

Přel. J. Bka.

H. S. Chamberlaina pojem rasy a problém eugenický.

Píše dr. Jan Kozák.

Houston Stewart Chamberlain, autor vlivných »Základů devatenáctého století« a spisův o Kantovi a Wagnerovi, rodem Angličan a Němec srdcem, stal se ve světové válce osobou velmi populární. Jeho četné spisky a letáky válečné mají lví podíl na nadšení, s nímž Němci i Rakušané začínali válku, i na jejich skálopevném přesvědčení ve vítězný konec, jímž německý Bůh korunuje útrapy a ztráty vnuceného boje. Svůj odpor vůči politice své vlasti a plný souhlas s válečně-kulturními cíli Německa dokumentoval i tím, že přijav občanství německé přestal dle zákona býti Angličanem. Chápeme snadno nadšený souhlas, s nímž žurnalistika ústředních mocností uvítala zprávu o tomto kroku, i hněv, jímž veřejnost anglická stíhá renegáta. Hrdý duch anglický nechápe však jedné věci, nechápe, že to, co nazývá odrodilstvím, nevyplynulo z nedostatku zásad, nýbrž bylo naopak závěrečnou konsekvencí názorů Chamberlainových. Tento stařec není třtinou bez zásad, nýbrž retorický nadšenec čistých úmyslů, kterého musíte ctíti, i když se s ním v duchu hádáte. On opustil svou první vlast, poněvadž utíkal »z národnostního chaosu« čtyřdohody, poněvadž hledal pravé germánství a lnul k dědicům pravého »arijského ducha«. Nevíme, jak silný byl vliv jeho rodiny a německého příbuzenstva, do něhož sňatkem byl před lety vstoupil, ale tomu, kdo zná jeho spisy, jeví se i tak jeho Hedžra útěkem dogmatika, jemuž bylo těžko státi se prorokem v střízlivé Anglii.

Základním dogmatem Chamberlainovým jest jeho nauka o rase, o rase arijské a germánské zvláště. S tím souvisí jeho antisemitism, jeho posuzování pozdní antiky, jeho směrnice politicko-národnostní; ze středu toho padá světlo na všecky strany. A jako u mnohých jiných, tak i u Chamberlaina můžete po-

zorovati, že to, co bylo zprvu jeho oblíbenou, celkem pružnou a s fakty jakž takž počítající myšlenkou, tvrdne průběhem let a stává se dogmatem, jež jej fascinuje. Estetický Angličan přenáší svou zálibu v čistokrevných zvířatech na lidská plemena, a jeho láska k čisté krvi jde tak daleko, že jejímu vlivu znenáhla připisuje vše opravdové i smyšlené dobro v minulosti i budoucnosti. Naším úkolem bude hledati hranice správnosti.

Chamberlainově teorii nejsnáze porozumí milovník ušlechtilých, čistokrevných zvířat. Je známo, že pes nebo kůň čistokrevný vždy vyniká nad bastarda. Pes míšenec může býti velmi chytrý; ale je vždy nevypočitatelný, nespolehlivý — »mravně je vždycky dareba«, říká Chamberlain.[1] Zvíře čistokrevné však selže velmi zřídka. Pravý pes honicí bude vždy znamenitým pomocníkem lovu a snadno se vyučí; pravý novofundlandský bude vždy znamenitým plavcem, limousinský kůň bude míti znovna tolik síly, kolik anglický běhoun rychlosti a ohně. Vezmeme-li za měřítko zvířecí krásy dokonalost a účelnost organismu, pak čistá rasa psí je vždycky krásná: nejen malebná collie nebo urostlý terrier, nýbrž i buldog, jehož tlama, svalstvo a rozsedlé nohy jsou vlastnostmi zápasníka par excellence. Ale i duševní vlastnosti jejich odpovídají složitým speciálním požadavkům, jež jim člověk ukládá. V ušlechtilém zvířeti spí a na výcvik čeká řada vloh, zděděných od nesčetných předků, kteří též byli lovci, ovčáky, rváči, hlídači, plavci. Žádejte od nich to, k čemu byli vypěstěni, a zajisté nebudete zklamáni. Dodáme-li k tomu, že zvíře takové zpravidla pochází též od předků pečlivě vybraných a pěstěných, pochopíme, že čistokrevný pes, kůň, skot je šlechtic, jenž musí ovládnouti pole a býti pro svoji vyšší užitečnost i krásu protežován před méněcennými míšenci.

Ubozí míšenci! K čemu se hodí? Dokud od psa nechcete mnoho více, než aby žral a vrtěl ocasem, stačí vám lecjaký; ale když od něho cosi určitého žádáte, pak sáhněte k rase. Jak má být dobrým hlídačem stáda chudák, v němž ovčácké ctnosti zápasí s kousavostí špicla? Jak se má v pravý čas zastavit a lehnout stavěcí pes, jehož rodinnou tradicí je něco zcela jiného, řekněme pouhé hafání na dvoře.

Pro znalce je věcí samozřejmou, že křížení nekontrolované je zkázou domácích zvířat. Dbá na to i u králíků a slepic, neřku-li u koní a psů, kde se tolik jedná o souhrn tělesných a duševních

[1] Základy (čes. překl. Mrazíkův) I, 265.

kvalit. »Crossing obliterates character« říkají Angličané a s nimi Chamberlain.[1]

Toto heslo, a nejen to, nýbrž všecko, co bylo řečeno o domácích zvířatech, aplikuje Chamberlain na člověka. Pravil-li svého času Virchow, že hnutí kmenového vědomí mezi námi lze vysvětliti jenom »ztrátou zdravého lidského rozumu«, a měl-li Ratzel za ideál lidstva sliti všech lidí v jednotu, nazývá to Chamberlain půlnoční nevědomostí. Jako by příroda sama nesměřovala k rozlišení typů! Jako by taková promiskuita neznamenala zničení nejen tělesné a duševní svéráznosti, nýbrž také přetrhání tradic jazykových, národních, kulturních!

Opak toho jest pravdou; ve veškeré říši zvířecí i rostlinné, a ovšem i mezi lidmi »vybraně ušlechtilá pokolení, t. j. pokolení nadaná neobyčejnými silami tělesnými i duševními — povstávají jenom za určitých podmínek, omezujících plození nových jedinců«.

Dovedete něco proti tomu namítati?

Chamberlain získal si zásluhu svou snahou stanoviti podmínky, za nichž se vyvíjí čistá, vysokými vlastnostmi obdařená rasa lidská. Je to především výborný materiál. Prvky rasové, jež svým spojením daly základ slavným plemenům a národům minulosti nebo přítomnosti (neboť vzniku kromobyčejných ras předchází bezvýminečně krevní smíšení), musily býti samy sebou plné života a různých dobrých kvalit. Ale toto krevní smíšení musí spojovati prvky šťastně volené, jež by v nové krvi spolu harmonovaly. Jenom docela určitá křížení jsou zušlechťování rasy nebo vzniku nové rasy na prospěch. Mimo to musí býti časově přísně omezena a následována dlouhou periodou vkrevnosti, ovšem na široké basi národní nebo kmenové. (Škodlivost endogamie v kruzích úzkých je známa.) Ale ani to by ještě nestačilo, neboť toto pěstění vnitřní, jež vyrovnává a zpracuje různost prvků daných v genesi rasy, musí býti sesíleno a podepřeno přírodním výběrem, jenž po př. i vylučuje a hubí slabší jedince. »Pohazování slabošských dítek . . . bylo zajisté z nejblahodárnějších zákonů Řeků, Římanů a Germánů. Kruté časy, které přežije jen silný muž, vytrvalá žena, působí v podobném smyslu.«[2]

Chamberlain rozdělil tyto poznatky v pět zákonů. Faktem, že při jejich formulování hlavní slovo měly zkušenosti pěstitelů zvířat,

[1] tamt. 266, srv. výklad na str. 282.

[2] Základy I, 263.

nijak se netají. »Zajisté jsou životní zákony, veliké, jednoduché zákony, jež objímají a utvářejí všecko živoucí; nemáme víru nejmenší příčiny považovati lidské pokolení za výjimku; a jelikož právě vzhledem ku pěstění rasovému nejsme s to dělati pokusy s lidmi, musíme bráti na radu pokusy učiněné na zvířatech a rostlinách.«[1]

Zkušenost poučila lidstvo nejednou, jakým neštěstím je pro ně plémě bastardů. »Je-li ubožejší pohled nežli podívaná na jihoamerické míšenecké státy? Tak zvaní divoši středoaustralští žijí daleko harmoničtější, důstojnější, řekněme »světější« život, než tito bídní Peruánci, Paraguajci atd., míšenci dvou a často více neslučitelných ras, ze dvou kultur, jež ničeho neměly společného, ze dvou vývojových stupňů, příliš různých stářím a postavou, aby mohly vejíti v manželství, dítky protipřirozeného smilstva.«

Klasickým dokladem z doby starověké pak jest Chamberlainovi úpadek Řecka a Říma. Od té doby, co Alexander prolomil hráze mezi Helény a barbary, v republice pak římské od doby Sully a Maria, kteří dali vyvražditi květ pravých Římanů a jejich práva dali osvobozeným otrokům asijské a afrikánské krve, šlo to s oběma národy nezadržitelně s kopce. Všechna mizerie, slabost, nesamostatnost, plagiatorství, pověrčivost pozdního helenismu, vše to je dle Chamberlaina rázem pochopitelno od té doby, co shledal, že onen svět byl zaplaven krví syrských, egyptských a jiných bastardů.

Z Říma, z toho starého, přímého, charakterního města, stává se cloaca gentium, kteréžto vývoj dovršil Caracalla, dav římské občanství všem obyvatelům říše.[2] Římské císařství stalo se, zejména ve své jižnější části, chaosem národnostním, a z toho se dá vysvětliti nutnost jeho zániku. Zhynulo otravou krve.

A zatím na severu již dávno žili nádherní dědicové, nadaní duchem Římanů i Řeků dohromady, nejlepší lidská rasa všech dob: lidé obrovské postavy a síly, plavých vlasů a vousů, modrých očí, dlouhé lebky; měli statečnost a věrnost v srdcích. Jest jednou z největších lží nazývati tyto barbary ničiteli, kteří »vpadli« do vysoce civilisované římské říše a způsobili, že noc středověku se snesla nad Evropou.[3] »Touto dějepisnou lží zastírá se nám ničivé působení oné beznárodní doby a z toho, jenž ubil ono noční černo, dělá se ničitel.«

[1] Základy I, 280.
[2] Základy I, 150.
[3] Základy I, 308.

Germáni zachránili Evropu před záplavou bezpovahových bastardů národnostního chaosu. »Pouze nepravý pojem středověku ve spolku s nevědomostí vzhledem k významu rasy jest to, co svádí k politování hodné představě, že vstup drsných Germánů znamená příchod temné noci na Evropu. Jest nepochopitelno, jak takové halucinace mohou tak dlouho obstáti.«

Co to byl středověk? Počátek ozdravění! Vstup barbarů germánských do římských dějin působil jako biblické »budiž světlo«. Kam tato pakultura spěla, můžeme viděti na říši byzancké, na její politice, literatuře a vědě. Je to kormutlivé divadlo! Germáni však, podnikajíce boj proti zvrhlé kultuře, začali ihned tvořiti novou. Počátek učinili germánští panovníci, neboť teprve na novém podkladě politickém mohla se vyvinouti nová civilisace. Dětřich z Bernu, Theodorich, jací to mužové! Podpis Theodorichův musí býti prokreslován šablonou, ale on ustanovuje v Římě zvláštního úředníka k ochraně památek uměleckých!

Od nejrannějšího středověku jsou dějiny Germánů plny světlých zjevů. Karel Veliký, Alfred, Scotus Erigena, oč jsou zdravější než na př. Lukian[1] a Augustin, dva zjevy charakteristické pro starověký svět pokleslých mišenců. Podstatou germánské duše byla svoboda. Jejich panovník nebyl původně (než zvítězily tradice pozdního císařství římského) absolutistou, nýbrž zplnomocněncem, jemuž svobodní mužové dobrovolně svěřovali ochranu své svobody. Jakožto praví Arijci snoubili v sobě statečnost s dobrotou, vzletem, láskou ke zpěvu, věrností, mravností.

Svou ohromnou převahou byl tento lid povolán přivoditi novou dobu. Říká se, že v raném středověku byla církev nositelkou kultury a zachránila trosky starověku. Ano, všichni vzdělanci byli a musili býti tehdy kleriky; ale směšné jest připisovati všechnu zásluhu církvi, neboť nadaní Germáni byli olejem této lampy.

Papežství, pozdní dítě římských císařů, bylo opakem germánského ducha, který naopak stvořil reformaci. Štítem a mečem papežství se stal muž původu zcela negermánského, baskického, Ignác z Loyoly, muž démonické síly, osobnost veliká ve své naprosté subordinaci, ale ve všem všudy pravý opak všeho germánského ducha, jehož podstatou je vzlet a svoboda. Jak truchlivý to pohled, viděti též pravé Germány ve službách této římské ideje, odcizené

[1] Srv. I, 325 (výborný povahopis Lukianův).

svatým pudům své rasy, ale sloužící přece s nevyhladitelnou věrností Germánům vlastní!

Těžký zmatek, zatemňující naši filosofii dějin, vztahuje se i na sám pojem Germána. Zde je nutno provésti důležitou korekturu. Dosud jsme rozsah pojmu toho brali příliš úzce! Jestliže Tacitus kladl důraz na to, že je zbytečno plésti si hlavu různými jmény germánských kmenů, Suevů, Cherusků, Chattů, Gambriviů atd., poněvadž »útvar těla jest u všech těchto lidí týž«, nutno do téže skupiny zahrnouti všechny, kteří byli obdařeni podobným tělem a příbuznými vlastnostmi duševními — neboť obé jest dvojím jevem téže věci. Pojem Germána dlužno r o z š í ř i t i.

Ze starého obyvatelstva Evropy především dlužno na zřeteli míti Kelty. Řadí-li se Keltové namnoze mezi národy negermánské, kamsi mezi Řekoitaly, je to omyl zaviněný úvahami filologickými. Keltové nepatřili mezi Řekoitaly. Ty, kteří r. 303 obléhali Řím, líčí F l o r u s podobně jako Tacitus Germány: zářící modré oko, obrovská postava, rusý vlas a vous. I mezi obyvateli Walesu a v severozápadním Skotsku setkáváme se dnes ještě s oněmi postavami; a nejsou-liž podobnější Teutonům než Jihoevropanům?

Za druhé musí se pojem Germána rozšířiti na Slovany. Ovšem na Slovany původní, neboť nynější jsou již dávno »entgermanisiert«. Ovšem »o pravých Slovanech možno podati ještě méně zpráv, ježto jsme na rozpacích, kde je hledati a víme jistě jenom, že se tu stalo přesunutí pojmu, čehož následkem to, co se má za zvlášť charakteristicky »slovanské« — na př. nadělaná postava, kulaté hlavy, vyvstávající líční kosti, tmavý vlas — zajisté nebyly znaky Slovana, jak vstupoval do evropských dějin.« Nálezy z hrobů dokazují, že původní Slovan byl také světlovlasý dlouholebec. A dosud nápadna jest v Bosně neobyčejná velikost mužů a častý plavý vlas.[1] Ovšem, tento typ, jenž byl větví germánské rodiny, velmi záhy byl ztráven jinými kmeny »mnohem dříve, důkladněji a také tajemněji nežli Keltové; to však nám nesmí překážet poznati a uznati příbuzenské rysy a vyloučiti je z oné cizí masy«.

Tyto antropologické důkazy rozmnožuje Chamberlain řadou analogií z oboru duševního; vše zdá se mu potvrzením jeho tése:

[1] Též Virchow sestavil statistiku, z níž vyplývá, jak mnoho je světlovlasých mezi polskými dětmi. Poněvadž dokázal, že barva vlasů a pleti náleží k nejtrvalejším znakům, je světlý vlas mezi Slovany zajisté zbytkem původního stavu!

všecky tři kmeny byly v podstatě totožny nebo alespoň úzce spřízněny; nazveme je prostě Germány.[1]

Jak jsme již podotkli, tvoří svoboda a věrnost základní rysy germánské povahy. Aristoteles napsal, že jedni lidé jsou přirozeně svobodni, druzí otroky, a postihl tím mravní jádro věci. Číňan nebo »homo syriacus« vyvíjejí se stejně zdárně i v porobě. Hledají jiných statků — hmotných. Semité a Polosemité při své značné inteligenci nedovedli nikdy utvořiti trvalého státu. Naproti tomu osvědčili Germáni takovou lásku k svobodě a spojili ji s tak vysokým stupněm státotvorné síly, jako nikdo jiný. Oni byli a jsou přirozeně svobodni, ba více: »Tělesně a duševně Arijci vynikají mezi všemi lidmi; proto jsou právem (jak praví Stagiřan) pány světa.« O Arijcích pak mluví zde Chamberlain proto, že Germáni jsou nejvyššími a nejkrásnějšími zástupci tohoto lidského plemene.

K svobodě a síle státotvorné pojí se, ba jaksi její základ tvoří v ě r n o s t. »Žádný člověk na světě nevyniká věrností nad Germány,« psal Tacitus. To dobře viděli římští imperátoři, když z nich sestavovali svou tělesnou stráž, to dokazují starogermánské kmeny, družiny franckých králů, státnické a vojenské okolí středověkých císařů německých atd. Tato věrnost není jeho zvláštností, ač byla nadměrně vyvinuta. Jest prostě vlastností čistokrevných tvorů. Pravý černoch je zrovna tak věrný jako čistokrevný pes. A proto i u Germána není lepšího a spolehlivějšího kamene zkušebního pro čistotu jeho krve nad věrnost.

Jednání Germánovo bylo a jest — pokud je pravým Germánem — neseno ideály. Autonomní osobnost staví si cíle a tvoří si zákony. Jak svéprávnou jest mravnost v pojetí Kantově! Jaký význam má tam tvorba ideálů! A poněvadž jest ideou praktickou, posiluje pud činnosti a tvorby. Germán jest nejideálnější, ale zároveň nejpraktičtější člověk světa. Obé splývá: století Bessemerovo a Edisonovo jest zároveň stoletím Beethovenovým a Wagnerovým. Newton přerušuje matematická badání, aby napsal výklad ke Zjevení Janovu, Bismarck, státník železa a krve, musil si dávati v rozhodujících okamžicích svého života hráti Beethovenovy sonaty. Kdo tomu nerozumí, nerozumí germánské bytosti.

---

[1] Český překladatel snažil se věc spraviti tím, že téměř všude píše místo Germáni [Slovano]-Germáni. Zajisté není nutno, aby překladatel dosazoval svůj stud na místo autorova. Ostatně se tento doplněk dostává do rozporu s některými místy, kde Ch. na své »rozšíření pojmu« zřejmě zapomíná.

Nikomu nesmí býti nápadno, z jak různých konců světa volí Ch. své příklady. To souvisí s jeho rozšířením pojmu Germán. Jemu vzorem germánství jest Scotus Erigena, Abaelard, Dante, Bruno, Gassendi, Newton, ba i Edison, neboť u všech předpokládá vliv germánské krve a germánského ducha.

Zda neprojevil se germánský duch u původních Keltů? Jejich radost z války, která je vede až do Asie do služby každého pána, který dává příležitost se bíti, jejich záliba ve zpěvu! Nejsou Bretonci ještě dnes odvážnými námořníky, jako kdysi Normané? Nevycházeli vysoce nadaní bohoslovci ze srdce Irska? Nezrodil se v Normandii smělý Petr Abaelard? Nemá básnictví jejich mnoho rysů příbuzných? Keltická poesie jest hlubokomyslná, symbolismem nevyčerpatelně bohatá a byla patrně při svém nejdalším původu s duší germánského básnictví, s hudbou, úzce setkána. A jedině německá hudba byla s to, prakeltickou i pragermánskou poesii probuditi k novému životu!

O Slovanech Ch. mnoho neví. Zná jen poněkud srbsky a ze srbské literatury zase jenom písně o bitvě na Kosovu poli. Ale v ní nalézá germánské rysy: »věrnost až do smrti, hrdinskost, hrdinské ženy, jež požívají vysoké úcty, neoceňování statků u přirovnání k osobní cti«. V ruské poesii svědčí melancholie, vřelý poměr k přírodě, zvláště ke zvířectvu, o »germánské zvláštnosti«.

Avšak hlavním rysem, na němž shledává Ch. potvrzení duševní příbuznosti, jest vážnost a nezávislost Slovana ve věcech náboženských, zejména Slovana starších dob. Jednak vidíme, že téměř bez výjimky bránil se církevní a politické moci Říma — většina jich jest pravoslavná — jednak nápadný jest fakt, že hnutí reformační tak záhy a mocně docházela u nich ohlasu. Sekta Bogumilů vykvetla u Bulharů, na reformaci samé mají Čechové svůj lví podíl, Polsko bylo kdysi prosáklé protestantstvím, s jehož vyhlazením poklesl i národ polský.[1] Toť germánský půd náboženské svobody a hloubky.

* * *

(Pokračování.)

---

[1] Reformaci českou pojímá Chamberlain jako celek, nikoliv jako dílo jednotlivců. Ač zná o ní nemnoho, nemaje slova o Chelčickém a Jednotě, jak správně vytkl překladatel, lze tuto myšlenku jen vítati. Velikost reformace české neleží zajisté v tom, jak daleko šel Hus s Viklefem, nýbrž v úhrnné síle národního zápasu o čistou víru.

Hospodářské krise.[1]

Napsal Dr. Evžen Štern.

1. Pojem krise, poruchy akutní a chronické. — Hospodářskou krisí nazýváme poruchu hospodářského života, rozpor mezi nabídkou a poptávkou. Krisí může býti postižen buď určitý závod — vinou majitele neb vnějších okolností — buď celé odvětví neb vrstva výrobní (na př.: rukodílní řemeslníci tísnění velkoprůmyslem). Avšak národohospodářská krise nastane, pakliže porucha jest zjevem hromadným, jestliže nestíhá pouze jednotlivé závody technicky nedokonalé, nýbrž i závody soutěže schopné, prostě celá národní hospodářství, celé komplexy lidstva. Všeobecnou hospodářskou krisí není též finanční krise státu a jeho hospodářství, způsobená špatným režimem, válkou a podobně.

V dřívějším národním hospodářství, dokud nebylo strojů, velkotováren, drah, rychloparníků atd., vyráběla průmyslová rukodílná řemesla pouze na poptávku, takže jediná neshoda mezi nabídkou a poptávkou byla deficitní krise buď následkem neúrody, nedostatku obilnin neb surovin, zemětřesení a pod. Vedle živelných náhod a nehod mohly být důvodem krisí i příčiny politické, jako války, revoluce a vůbec politické nepokoje.

Se vznikem světového hospodářství, se vznikem velkoprůmyslu přistupují ještě jiné příčiny krisí, jako: celní spory, hospodářské boykoty, technické předstižení průmyslem jiného státu, náhlý dopravní předskok státu jednoho, neb skupiny druhým, jako zřízení nové dráhy (na př. proponovaná bagdadská dráha, průplav panamský a pod.). Příčinou krise může být i náhlá změna módy, na příklad změna nějakého dámského artiklu, která může zničit dotyčné továrny, ale netýká se ovšem celého národního hospodářství; neboť zatím co jeden obor se poškodí, jiný se novou módou vytvoří neb povznese. Tu jde o pouhé přesuny příjmové.

[1] Úvod k nástinu hospodářského imperialismu.

Krise v nejvlastnějším smyslu jest jevem chronickým, periodickým. Tyto krise nazývány jsou nejčastěji obchodními a vznikají následkem větší nabídky zboží, nežli jest poptávka po něm; jest stejně možno nazývat tyto krise výrobními, poněvadž vznikají následkem průmyslové nadvýroby a zastavují další, pravidelný chod výroby, stejně burs(ovními, peněžními, úvěrovými, ježto jsou provázeny hromadným poklesem kursů na bursách, drahotou peněz a nejistotou úvěrovou.

Všechny tyto národohospodářské poruchy budeme souhrnně nazývat jich pravým jménem: kapitalistickými krisemi, neboť jsou zjevem vyplývajícím ze samé kapitalistické, hospodářské organisace, jich předpokladem jest strojní, tovární velkovýroba pro volný trh, dělba práce a volná soutěž, čímž jest výrobnost stupňována k hypertrofické nadvýrobě. Jak ukážeme, kapitalistické hospodářství prochází střídavými obdobími rozkvětu i úpadku, vzrůstajícího blahobytu a následující pak tísně, takže krise tyto se pravidelně vracejí, neodvisle od náhod národohospodářského významu, jako jest na př. neúroda, úroda, objevení nových tržišť, kteréžto mohou pravidelně se navracející hospodářské poruchy buď přiblížit neb vzdálit, přiostřit neb seslabit, ale ne úplně a trvale zamezit. — Tak na příklad všeobecná krise se již připravuje, výrobní a bursovní hausse začíná být již nezdravá, přijde rozsáhlá špatná úroda obilí neb bavlny, čímž nastane všeobecná drahota potravin i surovin, ve městech zdraží se tím i výroba průmyslová a periodická krise jest uspíšena: nastane výbuch, poněvadž hořlaviny byly již nashromážděny.

2. Hospodářské rozpětí — hausse. — Kapitalistický průmyslový výrobce nevyrábí — jak jsme se již zmínili — pro vlastní spotřebu, nýbrž pro trh; podnětem mu jest podnikatelský zisk. Jeho stěžejní snahou jest, aby svůj podnikatelský zisk co možno vystupňoval. Toho dosáhne, získá-li pokud možno největší počet odběratelů a prodá-li pokud možno největší počet tovarů. O konsumenty bojuje pak se svými konkurenty a v průmyslové soutěži lze nejspíše ovládnouti pole cenovou podnabídkou. Proto továrník, chce-li ovládnouti trh, musí se snažit co možná nejvíce snížit své výrobní náklady. Jeho snaha směřuje k získání nejlevnějších surovin, k dosažení nejúspornějších výrobních metod zavedením nejdokonalejších strojů, krajně vyspělého odborného vedení výroby, úzkostlivé dělby práce a zintensivnění práce úsporným vyšetřením a vypočtením každého výkonu pracujících. Proto

se musí snažit, získat nejvycvičenější dělníky, hledí udržet jich platy na bodě co nejnižším a zvýšit jich pracovní dobu a výkonnost. Dělník jest pro podnikatele pouze živým strojem, s nímž kalkuluje jako s položkou výrobních nákladů, aniž tento jest účasten na správě závodu a čistém výnosu. Dělníci pak, stopujíce svůj třídní zájem, se tomu přirozeně brání, snažíce se vyzískati ze své práce pokud možno největší odměnu peněžní a co možno nejvíce časové prázdně ku svému osvěžení tělesnému i duševnímu.

Průmyslový velkopodnik může spíše stlačit výrobní náklady než drobný podnikatel, neboť čím větší jeho nákupy surovin, tím jsou jim poskytovány výhodnější kupní podmínky a pak — pouze velkovýroba může amortisovat stále zdokonalované strojové zřízení a technicky vyspělé vedení. Zvláštní úsporné, pomocné stavby a zařízení (jako sklepy, laboratoře a podobné) rentují se pouze velkým závodům a velkovýrobou zvětší se hlavně technická výrobnost. Počet strojů — investovaného to kapitálu — se u velkých závodů nepoměrně zmenšuje v poměru k zvýšené výrobnosti. Zejména význam lidské práce technickým zdokonalováním strojové organisace u velkopodniků stále klesá.

Tyto v ý r o b n ě-o r g a n i s a č n í a technické momenty vedou v průmyslu k velkovýrobě, poněvadž čím větší jest výroba, tím poměrně menší jsou výrobní náklady jednotlivého tovaru. A tento výrobní sklon, tato průmyslová velkovýrobní tendence jest momenty k a l k u l a č n í m i, o b c h o d n í m i vystupňována k nadvýrobě. Na trhu jest výrobce nucen hájiti se proti soutěži, projevující stejnou tendenci předstihnout — při jinak rovnocenné jakosti zboží — cenovou podnabídkou. Aby se jeho celkový zisk nezmenšil, snaží se vyrábět a prodávat stále více tovarů a tím zmnohonásobit malé výtěžky, neboť větší množství malých výtěžků vykazuje zhruba stejný obchodní výsledek jako menší množství větších.

Se stupňovanou výrobou nevzrůstá samozřejmě poptávka přiměřeným tempem. Výrobce, po delším období rozkvětu, začíná pozorovat, že trh bude záhy úplně nasycen. Avšak pokud panuje volná soutěž, nemůže kapitalistický podnikatel ve svém spění k nadvýrobě zachovat přiměřený poměr k poptávce a spotřebním možnostem daného tržiště. Omezením výroby nevyužije všech svých strojů, místností, personálu, kapitálu žádoucí měrou, omezením výrobu tuto v mnohých případech zdraží a již tím seslabuje svoji schopnost soutěže. A v š a k r o z h o d u j í c í p r o n ě h o j e s t, ž e j e h o v ý r o b n í z d r ž e l i v o s t b u d e z n a m e n a t u v o l-

mění pro jeho konkurenty a bude jim pobídkou k dalšímu stupňování výroby, takže i bez něho přivodí nadvýrobu s nutně následujícím klesnutím cen, které i jej poškodí. — Trpěl by pak plnou měrou následky krise, aniž by byl využil možnosti stoupající konjunktury. Systém jednotlivec nezmění.

V tomto boji o konsumenty cenovou podnabídkou předstihují se výrobci novými tovary a tím, že dodávají konsumentstvu tovary horší jakosti — zejména u předmětů módních a ozdobných — neboť jinak by nemohli cenu snížiti. Avšak přirozená poptávka jest již ukojena, není dosti kupujících pro rozvinutou nadvýrobu, nabídka předstihuje poptávku a počíná ji zároveň řídit, vyvolávat. Je nutno vniknout do nejposlednějších zákoutí tržiště, vyhledat a zpracovat posledního koupě schopného. K tomu slouží tovary zdražující zástupci, cestující, výkladní skříně, konsuláty, inserce a reklama všeho druhu. Nikoli potřeba konsumentů řídí výrobu, nýbrž nutná honba — vyplývající ze systému — po podnikatelském zisku podněcuje spotřebu. Přirozeně pak stálým zvětšováním výroby menší se poptávka, přes veškeru akviziční námahu.

Zejména továrny výrobních prostředků, továrny na stroje, sloužící k reproduktivní konsumci, vydávají v dobách tísně nesmírné sumy za reklamu, úplatky a provise ředitelům, úředníkům podniků, městským, státním a jiným hodnostářům, zakázky zadávajícím, jen aby se zbavily svých tovarů. Tak udává Hergner, že na počátku krise v Německu r. 1900 platilo se v oboru elektrického průmyslu za pouhé jmenování, upozornění na možný obchod 5—10% z obnosu účtu. To jsou důsledky toho, že v kapitalistickém hospodaření stává se z prostředku účel, výroba neslouží, nepodrobuje se lidským potřebám, jak bylo u rukodílného řemesla a jak snaží se zavést spotřební družstva. V hospodářství, kde stává se pravidlem, že průmyslová výroba periodicky předstihuje poptávku, je nutno použít všech po ruce jsoucích prostředků k vyvolání umělé konsumce.

Výrobci trh tak dlouho pěchují, vyvolávají a přepínají jeho koupěschopnost, až jej v pravém smyslu slova přecpou. Jednotlivec — jak uvedeno — jest proti svojí vůli strženchodem volné konkurence, bojem o tržiště. A tak snaží se konjunkturu krajně, třebaže nehospodárně — s hlediska celku — vyzískat, doufaje, že risiko v krisi a depresi bude menší výtěžků v době rozpětí.

Konečně cenovou podnabídkou dostávají se obory, které jsou zachváceny nadvýrobou, na mrtvý bod, a ježto samovolné poptávky není, jsou nuceny podněcovat koupěchtivost prodejem bez zisku, jen aby stroje udržely v chodu. Klesání cen jest charakteristickým znakem pro porušení rovnováhy mezi poptávkou a nabídkou. Podnabídkou se však tím více koupěchtivost trhu přesycuje, tržní ceny snižují a výrobcům zasažených oborů zůstávají jejich tovary ležet ve skladištích neprodány.

To znamená, že vložený kapitál ve zboží nejen se nevyplácí, nýbrž leží ladem. Podnikatel, který není s to vyměniti dostatek svých tovarů za peníze, jichž potřebuje pro svoji osobu, na suroviny, výrobní prostředky a pracovní síly k výrobě další, sáhá stále častěji k úvěru. Vzniká velká poptávka po penězích, úvěr se zdražuje a nastává nedostatek volného kapitálu. Tak se stává, že hyperprodukce průmyslová jeví se vzdálenějšímu pozorovateli jako peněžní krise.

Pomocí úvěru, v době napětí hospodářského neobyčejně drahého, doufá přežít dobu, jen aby nebyl nucen prodávat své tovary pod výrobní cenou, s prodělkem. Pomocí úvěru investuje další kapitál ve výrobky, hledí udržet panující ceny tím, že si ponechává zboží ve skladišti, aby vržením ho na trh nepřivodil další pokles cen. Tím ovšem krisi pouze oddaluje a stupňuje její budoucí rozsah a její dalekosáhlou účinnost. Kdyby ceny poněkud klesly, nadvýroba by se umenšila; klesnutí cen jest částečným, třeba nedostatečným ventilem.

Toto nezdravé podnikání pomocí úvěrového přepnutí a umělé zadržování v přemíře vyrobených tovarů náhle propukne. Kapitálově slabší podnikatelé nejsou na dále s to činiti zadost všem svým platebním povinnostem, zastaví platy, upadnou v konkurs. Nucený pak prodej jejich výrobních tovarů strhne tržní ceny pod výrobní cenu. Následují další úpadky a tím jest otřesen, v krisi uveden celý určitý obor, celý organism hospodářský, jak ještě ukážeme, vejde v hospodářskou závrať, jíž následuje období všeobecné hospodářské stagnace. Rozsah tohoto úvěrového přepnutí, nazývaného p ř e k a p i t a l i s a c í, určuje, zda hausse vystupňována jest krisí neb přechází volněji v depresi.

V hospodářství jest jeden obor spiat s druhým. Prospívá-li na příklad některý směrodatný obor, na př. pro Anglii a Německo železářský, mají-li hojně zakázek železničních, prospívá zároveň hornictví a veškeré pomocné, související obory. Jde-li na odbyt hotový tovar, znamená to též poptávku po surovinách potřebných

k výrobě, polotovarech, strojích atd., po dopravních prostředcích. Ve všech těchto oborech pak jest velká poptávka po dělnících, kteří, jsou-li zaměstnáni, mohou konsumovat opětně spoustu opotřebitelných a spotřebitelných předmětů jako: nábytek, oděv, potraviny. Stoupající blahobyt umožňuje stoupající populaci, tato opětně vyžaduje novostaveb. Krátce, v době hospodářského rozkvětu vzrůstá všeobecný blahobyt. Podnikatelům vzrůstají podnikatelské zisky; kapitalisté, ježto následkem čilého podnikání vznikla velká poptávka po úvěrech, těší se ze stoupající úrokové míry; pozemková renta stoupá následkem povzbuzeného stavebního ruchu a horečné přímo poptávky po zemědělských produktech; dělníci, soukromí zřízenci nalézají hojné zaměstnání a využívají tohoto období k stávkám a bojům za zlepšení svých pracovních a mzdových podmínek, stejně jako doby hospodářské deprese využívají zaměstnavatelé k výlukám a k stlačení pracovních podmínek. Nejméně jest účastno tohoto zlepšení hospodářských podmínek veřejné úřednictvo, poněvadž následkem velké poptávky stoupají ceny životních potřeb, takže skutečná koupěschopnost jich platů klesá a tomu se drahotními přídavky v plné míře nečelí. Stoupající ceny snižují též faktickou hodnotu dělnických mezd, neboť panující drahota potravin snižuje značně jich životní míru. Avšak v době hospodářského rozpětí, v období hausse, neřádí — aspoň ne hromadně — mezi dělnictvem a studovaným proletariátem nezaměstnanost.

Kapitalistická soustava jest horečně s p e k u l a č n í, a dav střádalů a vlastníků vrhá se bez větší orientace tam, kde mu kyne nadprůměrný zisk. Spekulace chybuje přeceňováním budoucí poptávky: Na příklad z okamžitého zvýšení dividend určitého průmyslového podniku soudí se na stejný a větší výnos na léta do předu. Volné kapitály hrnou se v značných proudech k oné výrobě, od níž si kapitalisté slibují nadprůměrnou dividendu, poptávka po akciích vyhání tyto do výše skutečné hodnotě neodpovídající, nové podniky, v počtu značně přebytečném, se zakládají: Tedy vedle podnětů úsporně technických (snaha po velkovýrobě), vedle obchodní nutnosti využít — následkem volné soutěže — pokud možno nejvíce konjunktury, přistupuje třetí podněcovatel nadvýroby — moment ryze spekulační.

Jak jsme již uvedli, není hybnou silou současné výroby racionální lidská spotřeba, nýbrž spekulační hledání možných podnikatelských výtěžků. Jest psychologicky, třebaže ne se stanoviska

racionálně hospodářského, pochopitelno, že čím více ceny tovarů stoupají, tím více to láká k podnikání. A tak spekulují podnikatelé za všeobecného rozkvětu hospodářského života s budoucími potřebami, a v naději na další postup a tím zvýšení potřeb zakládají, stavějí a kupují domy, stroje, továrny, dráhy, zábavní podniky a tovary všeho druhu. Tím se úvěr vyčerpává, nadužívá a zdražuje a podnikání stává se riskantnějším: ale přes to leží v nálaďě — více spekulační než podnikavé — doby hospodářského rozpětí. Tato spekulace do budoucna jest náhle zklamána a kapitál se objeví neplodně uložen. Zejména zakládají-li se dalekosáhlé a velkého kapitálu potřebující podniky s nepatrným kapitálem a pomocí uměléhо vyhánění kursu a zběsilé ažiotáže umožňuje se další, nezdravá emise Banky »zakladatelské« na př., před krisí r. 1873, vyvolávaly podniky jen za tím účelem, aby emitované akcie pomocí kursovních operací zcizili »podnikavé« veřejnosti za vyšší kurs.

Takový rozkvět má své opodstatnění ve stále vzrůstajících potřebách a stoupající koupěschopnosti celku. Přibývá obyvatelstva, kulturou vzrůstá stále touha jednotlivce i celku po lepší životosprávě, čímž státní vydání stoupají, stoupá počet liberálních stavů, konsumujících a hmotně nevyrábějících, stoupá potřeba nových tržišť. Avšak tento ponenáhlý, opravdový vzestup jest přehnanou bursovní spekulací předstihován, ačkoli si jest většina spekulantů jasně vědoma, že dříve či později musí přijíti značné poklesnutí kursů. Na bursách, pomocí bank, zástupy spekulujících kupují cenné papíry representující podíly podniků neb zboží. Všichni doufají totiž, že tyto zavčas, před klesnutím kursů prodají, získají diferenci z nezdravě stoupnuvších kursů a ztráty z poklesu přesunou na jiné. O čistě termínových diferenčních obchodech a spekulacích na baisse, jakožto zjevech obecně známých, zmiňujeme se jen, abychom naznačili, jak v platném hospodářském řádě místo společenské hospodářské kultury pomocí hospodárného a účelného ukojení potřeb společenské kolektivity a jejích členů nastupuje hazardní spekulace, kde jako v každé hře vyhrávající tyje z prohry druhého, v našem případě mnohdy obelstěného. Tedy otázka společenská se stává předmětem »soukromo«-hospodářských (ne hospodárných) her a protiher spekulantů. Bývají i hojné bursovní krise bez výrobních, ale všeobecná výrobní krise bývá pravidelně vystupňována a k výbuchu přivedena bursovním otřesem. Kritický bod jest překročen, nastává všeobecná likvidace, počíná období hospodářské deprese (baisse).

Krise jest obrat v bodě, kdy jest nadbytek kapitálu ve formě zboží, kdy počíná se v přemíře hromadit a tesaurovat nadbytek peněz v pokladnách, kdy jest nadbytek práce schopných a chtivých lidí, kdy však jest nedostatek kupní síly poháněcí celý oběh hospodářského života. Jest to paradoxon kapitalistického režimu, že v období, kdy jest vytvořeno nejvíce hospodářských statků, nejvíce lidí jest zaměstnáno, nastává náhle převrat, znehodnocují se plody lidské práce, propuká nezaměstnanost a bída. Lidstvo jest tísněno vlastním bohatstvím, počíná strádat výrobním přebytkem![1]

3. Deprese. — Deprese jest ohlášena nucenými výprodeji nahromaděných tovarů za každou cenu, vyprodávají se ve velkém celé tovární sklady. Prodeje tyto nekryjí zhusta ani cenu surovin, koupených za vysoké tržní ceny v době hausse. Doba se vyznačuje klesajícími cenami tovarů, klesajícími podnikatelskými zisky a dividendami, klesajícími mzdami následkem nezaměstnanosti a zvýšené nabídky na pracovním trhu. Továrny a obchody hojně upadají v konkursy, omezují neb zastavují — dočasně i trvale — svoji výrobu, desetitisíce a statisíce dělníků jest uvrženo v nezaměstnanost. Stroje a lidé stojí neproduktivně ladem, množství hospodářských statků jest znehodnoceno, výrobní prostředky a tovary neužívány se kazí.

(Pokračování.)

---

[1] »Systém, jenž bohatství hospodářských statků činí pramenem bídy, lidstvo přivádí v nouzi a hlad, ježto stvořilo přespříliš spotřebních (? Pozn. autora hořejšího článku) a přespříliš výrobních předmětů, jeví se předem, ježto konečně přece rozvaha v dějinách panuje, odsouzen k zániku« (Conrad Schmidt: Zur Theorie der Handelskrisen und der Überproduktion, Sozialistische Monatshefte 1901).

Böhmisch nebo Tschechisch?

Podává prof. dr. Arn. Kraus.

Na počátku světové války, když hrozil bojkot všemu, co pocházelo z nepřátelských zemí, oznamoval prý v Berlíně učitel, který nechtěl býti nevlastencem, ale také ne zemřít hlady, že vyučuje jazyku západošvýcarskému a severoamerickému. Podobná označení slýchali jsme dříve ve vypravováních málo vzdělaných cestovatelů a v anekdotách o nich, v nichž hrával úlohu jazyk belgický nebo i rakouský. Tíhneme patrně bezděčně k tomu, abychom ztotožňovali pojem státu nebo země a jazykové oblasti. Z historie nabýváme právem i neprávem názoru, že státy vzrůstají ze svazku lidí stejně mluvících, a že jejich vzrůst vrcholí, když se spojili v jeden velký stát všichni stejně mluvící lidé. Dánem, Švédem, Habešanem je nám příslušník jednak dánské, švédské, habešské říše, jednak dánské, švédské, habešské národnosti, karakterisované především dánským, švédským, habešským jazykem.

Ale jak historický obraz není výstižný, tak důsledky z něho nejsou bezvýjimečně platny; nejen že takové zcelení se nepodařilo skoro nikdy tak, aby nebylo příslušníků říšetvorného jazyka mimo jeho hranice, nebo naopak, aby říše neobjímaly zlomků a celků jinojazyčných, ani totožnost národní a jazykové příslušnosti není všeobecná: Švédský státní občan je snad národnostně a jazykově Lopařem, Švéd jazykem snad státním občanem finským národnosti židovsko-sionistické, nehledě k přečetným komplikacím v říších národnostně smíšených, k nimž patří, různou měrou ovšem, všechny velké. Zprávy německého generálního štábu mluví o hnědých Angličanech a černých Francouzích, a naopak mezi ruskými zajatci nařízeno odlišovat Finy, Poláky, Židy od vlastních Rusů.

Hledíme-li k řečem, kterými mluví tito bojovníci, mohli bychom se odvážit paradoxa, že není francouzského, anglického, ruského jazyka, jako není rakouského, belgického, švýcarského, kdyby

tím měl býti míněn jazyk, jímž mluví všichni příslušníci říše, a pojmy na př. Rus a rusky mluvící byly rovnomocné. Ba ani německého, je-li správno, co řekl ministr pruský v. Loebell dne 19. ledna t. r. ve sněmu Polákům: »Sie, Herr Korfanty und die Mitglieder Ihrer Fraktion sind Preussen und Deutsche.« Ty pojmy právě nejsou rovnomocné, a kde snad byly, postarají se přistěhovalci, aby býti přestaly, a německý jazyk to svým způsobem dovede rozlišovat. Nazýval-li se baltický baron Deutschrusse, naznačoval tím, že je státním občanem ruským, nikoli však ruským člověkem. Podobně utvořená slova jsou mnohá a mohou ovšem míti význam velmi různý a tvořiti základ prarůzných nároků národnostních, podle toho, jaký je význam jména hlavního. Jinak zní Deutschösterreicher nebo Deutschschweizer než Deutschamerikaner, a to zase jinak než Deutschbrasilianer nebo Deutschungar, Deutschgalizier, a každé má svou vlastní historii. Má ji také Deutschböhme, ale též Böhme a Tschechе, kteráž slova už půl století působí spory stejně jalové, jako urputné.

V štědrovečerním čísle »Bohemie« uveřejněn letos opět článek o těchto názvech od Jos. St(erna), který vyvolal totožné odpovědi v »Národních Listech« a »Union«, a spor, uvítaný radostně čtenáři vyhladovělými v době treuga dei, plál po celou dobu sváteční, při čemž každá replika i duplika a každé zasláno mísily věci správné a nesprávné, věcné a nedověcné. Nechodlám tuto debatu zde sledovati, ale chci přispěti z pramenů k historii obou slov.

Že jména zemí a národů nebývají nejvhodnější, aby se na nich cvičil logický um, ukázal jsem nahoře a také chceme-li definovat pojem Čech, poznáváme, že slovo kryje pojmy dva: příslušníka země české a příslušníka národa českého, a cvičíme-li na něm rozdělování, seznáváme, že v obou významech je výsledek opakem logické přesnosti. Čechové (zeměpisně) se dělí na Němce v Čechách čili Čechoněmce a na — Čechy, a Čechové (národně) se dělí na Moravany a zase na — Čechy. Jazyk náš necítil (nehledíme-li k dávno minulým polemikám některých Moravanů proti názvu český) obtíží z toho trojího významu a dovedl vždy vystihnout, který pojem je míněn, aniž měnil starých terminů, nepomáhal-li si složkou československý pro jeden z nich.

Ale přece jen lze konstatovat, že aspoň dva hlasy v různých dobách vyslovily politování nad nedostatkem slova pro to, co Bohemia nazývá Böhme a böhmisch. R. 1845 napsal Jakub Malý ve svých Worte eines Čechen:

Schade, dass wir uns, um die Bande der Einheit noch fester knüpfen zu können, nicht auch Böhmen nennen können, aber leider hat unsere Sprache dafür kein Wort und wir müssen uns begnügen Cechen zu bleiben.«

A Dr. F. Cz(esaný) v Union ze dne 16. ledna 1917, tedy po více než 70 letech:

Eine alle Landesbewohner ohne Unterschied nationaler Angehörigkeit umfassende Bezeichnung gibt es bedauerlicherweise nicht, und darin mag allenfalls ein sprachlicher Mangel gelegen sein, der sich im Handumdrehen nicht beheben lässt.«

Podobně si dlouho počínali Němci, kteří od pradávných dob užívali jména Beheim, beheimisch, pak Böhmen, böhmisch, a nevadilo ani jim, že jméno značilo celek státoprávní a část jeho obyvatelstva, ba snášeli to podivuhodně lehce i Němci v Čechách, dokud byli nepatrnou menšinou, která žila ve svých městech, v nich se těšila svým výsadám a zachovávala svou národnost. Viděli v Češích své zlé nebo dobré sousedy; sami Čechy nebyli a nechtěli jimi býti, byť uznávali krále českého svým pánem a posílali posly na české sněmy.

I když po národní katastrofě v 15. století opět se poněmčují města pohraniční a německé Chebsko úže přilne k Čechám, neslyšíme protestu proti platnosti slova. Němci, Sandel ze Žlutic, který překládal Hájka, nebo Theobald ze Slavkova, který napsal dějiny války husitské, nechtějí sami býti Böhmen, ale přece se děje obrat: humanistická latina umožňuje římskému člověku jako Pontanus psáti tak, že nelze téměř rozhodnouti, které je národnosti, umožňuje Čechům a Němcům svorně velebit chlebodárce Hodějovského, a jeden z těchto pochlebníků, českolipský lékař Handsch, nazývá se nejen Germanus, nýbrž i jménem historicky důležitým: Germanobohemus.

Nevíme, byl-li by přiznal, že jakožto český poddaný je také Bohemus, a byli-li by mu vlastní Bohemi přiznali právo na to jméno; rozhodně nehledáno ještě slovo, které by odpomáhalo nedostatku výrazu. Ale čeho nevymáhala logika a politika: rozmnožení jmen vyžadováno z bujné svévole: »Genug ist nicht genug« pěje K. F. Meyer, a co stačilo denní potřebě, nestačilo stejně také poesii. Již v 13. století byl to básník — t. zv. Seifrid Helbling, rakouský satirik z doby Václava II. —, který se nespokojil se starým jménem Beheim, a hledaje nového rýmu napsal, že ovčí kožichy

komen uns von Tsechen:

tito Tsechen (vyslov: Čechen) prý pijí pivo jako Moravané, vidíme, že slovo znamená na vlas totéž jako Běheim a že šlo hlavně o rým na zechen. Podobně básníkům latinským, humanisticky zvyklým na souznačné Danajce, Argejce, Achajce atd., nestačilo slovo jedno, a Pantaleon Candidus (Weiss) ve své Bohemais, veršované historii české, nazývá Čechy nejen Boemi nebo Boii, nýbrž též potomky Čechovými nebo Krokovými, Zechiades, Croïades. Ta slova se ujala, jmenovaný Pontanus a Braitenbeg vedl do pole Zechiady proti Žižkovcům, Ziskiades; v těch Zechiades není ovšem nic národopisného, jsou to měšťané mostečtí, tedy dobří Čechoněmci, a stejně tak jeho otrocký napodobitel Tichtenbaum pěl r. 1614 o Czechiades, kteří se v Ústí, v německém Ústí nad Labem, brání proti husitům!

Pontanus sám r. 1602 opěval Jana Nepomuckého, začínaje

Inter tot celebres Czechia quos colit patronos . . .

podobně Ripa ve svém Lucku r. 1605 dal Sasům překročit hranice Czechicae terrae.

V 17. století toto poetičtější označení nabývá široké půdy, ačkoli slova Bohemus nechce a nemůže zatlačit. Snad přispěla i Hájkova kronika, nedávno přeložená, seznamujíc Němce s jménem a historií praotce Čecha.

Slavný Logau básnil v třicetileté válce, narážeje na známé obrazy panny Evropy, na nichž Čechy tvořily šperk na ňadrech:

Die Gelegenheit Europae.

Europa, wie es liegt, ist einer Jungfer gleich;
Das Kleinod auf der Brust ist Czechus Königreich:
Nach diesem griff Mars erst und lernte rauben dran.
Dass mehr kein Kleinod sie, gar kaum ein Hemd hat an.

Království Čechovo mu znělo patrně pěkněji a poetičtěji než království české. Podobně oblíbili si slovo Čechové, psali-li latinsky, snad proto, že těžce nesli, o kolik jméno latinské, mezinárodní, bylo bližší německému než českému. Něco takového slyšíme aspoň ze slov Pavla Stránského, praví-li v hlavě třetí knihy čtvrté svého Státu českého, že od praotce Čecha přijal národ jméno Čechů (cognomentum Czechorum assumserit) a pokračuje: »Durat adhuc eadem ut gens, ita et cognominatio. Qui etsi a Germanis lingua vernacula Bohemen, latine Boemi vel Bohemi, Bojemive vocantur, ipsi tamen Czechove dici malunt et a slavice loquentibus omnibus, imo et ab Ungaris, Graecisque recentioribus sic quoque

appellantur.« Že by navrhoval, aby Němci říkali Czechen, z toho ovšem nevysvítá, ani že by Czechi značilo něco jiného než Bohemi, ale těšil se, ozvalo-li se z jiných cizích jazyků milé známé domácí jméno, a nebyl by proti změně německého jména snad rovněž nic namítal.

Jisto je, že během století 17. a prvních desetiletí osmnáctého se v latinských textech hojně užívá slov Czechia, Czechus, czechicus. Rada příkladů se netrhá od století šestnáctého.

Sictor rokycanský v Mnemonicon lidomericense nazývá Prahu Czechidos mater, mistr Campanus napsal Czechias, báseň o českých vladařích (1615). Balbín ve svých Miscellanea (I, 2, 1680) píše »De Bohemiae populo, de Boiis, Hermunduris, Marcomannis et Czechis«, kteréž nazývá i Czechitae, nebo jedná (str. 77) de origine Boëmorum seu Czechorum. Na slavobráně při blahoslavení Jana Nepomuckého r. 1721 vyobrazen vedle sv. Václava a Vojtěcha nový jejich druh, a podpis zněl:

Hic tuus Czechia est triumviratus.

R. 1729 při svatořečení kázal křižovník Pretlik o světci a nazval ho Czechiae thaumaturgus, a Czechia a Italia hlásily se o svůj podíl na jeho slávě na okrasném voze Vlachů pražských; žalozpěv nad úmrtím Karla VI. nazván řevem českého lva: Rugitus leonis czechici, tyto příklady z tisků zcela nahodile sebrané, — o rukopisném bude řeč níže, — stačí, aby ukázaly, že bylo v první polovici 18. století czechicus přímo módním slovem, výrazem státního sebevědomí českého, proto také znamenalo celek, totéž co bohemus, které se ovšem vedle něho pevně udržovalo. Pak ovšem v polovici 18. století slovo, když se přestávalo psáti latinsky, vymizelo i s tím sebevědomím; nevyhledávají starého jména, stačí jim Böhme, a opět nevadí jeho dvojí smysl, neboť jedna část národa je opět tak bezmocná, tak nepatrná, že nepadá vůbec na váhu, ale tou částí nejsou jako v středověku Němci, nýbrž Čechové!

Čechy jeví se zemí německou, sesterskou zemí Saska, Čech je málení název jednoho z kmenů německých, jakými jsou Prus nebo Bavor. Erfurťan Numn, který vydával r. 1770 a 1771 v Praze týdeník Die Unsichtbare, praví: »My Čechové jsme od několika století pokládáni za část německého národa. Jedno podnebí, jedna hlava, jeden zájem, jedny zákony, ba většinou i jeden jazyk tak nás spojují s těmito našimi bratry, že i my právem můžeme žádati podíl na cti, že jsme se přičinili o zvelebení německého jazyka.«[1]

[1] Viz moje »Pražské časopisy 1770—74 a české probuzení«, 1909.

Ač spisovatel ví, že máme také jiný vlastenecký jazyk (vaterländische Sprache), přece nejsme daleko zjevu, že slovem böhmische Sprache se rozumí české nebo pražské nářečí němčiny, které se tehdy snažil opraviti Lužičan Seibt; mnozí Čechové byli uraženi, že cizinec je chce učit dobré němčině.

Skutečně, nikdy nechybělo tak málo, jako v těchto letech probuzení z dlouhé dřímoty protireformační, aby slovo b ö h m i s c h znamenalo tentýž jazyk jako slovo d e u t s c h. To se asi zdá přílišným paradoxem, ale dva příklady cizí postačí snad, aby je ospravedlnily. Kdo četl Paměti Kollárovy, ví, jak se učil ve škole s l o v e n š t i n ě, a že tato slovenština zněla na vlas jako čeština pražská. A ne dlouho potom se na severu Evropy osvobodili Norové a založili si svůj stát se svým jazykem, ale ten jazyk byl takový, že ještě v letech padesátých na norském národním divadle hráli herci dánští a že se na něm nemohl uplatnit žádný rodilý Nor, — nemůžeme »norsky« vyslovovat! Je zcela myslitelno, že by se bylo u nás mladému čekateli hereckého umění vedlo nejinak, než rybářskému děvčeti Björnsonovu; ředitel by ho byl poučoval, že na böhmisch jevišti nesmí böhmaklovat, že se správné české výslovnosti musí naučit někde v Lipsku. Je pravda, že v obou případech jde o jazyky velmi blízce příbuzné, ale tím není přirovnání uvedeno ad absurdum. Ať rozdíl mezi češtinou a němčinou je velký (R), mezi češtinou a slovenštinou pramalý (ρ), rozdíl (r) mezi norštinou a dánštinou je tak značný, že s jistou básnickou volností lze téměř stanoviti přímě r:

$$R : r = r : \rho.$$

A jak daleko máme k svému řediteli, čteme-li v Loeperově Neue Literatur[1] (na str. 29), že každý herec mluvil na jevišti svým nářečím »bald als ein Wiener, a l s e i n B ö h m e, als einer aus diesem oder jenem Winkel Schwabenlands und des Reichs«?

Ten B ö h m e věru nemísil českých slov do své úlohy, nýbrž mluvil s českým, t. j. zemskočeským přízvukem nebo pražským německým dialektem.

Touž dobou vydal jezovita Thim v Berlíně (ovšem v Praze!) brožuru »Untersuchung, ob die Verfasser der Prager Gelehrten Nachrichten in ihren Wochenblättern Wissenschaft, Redlichkeit und Sittsamkeit geäussert haben« (1773) a poklesky proti vědě probírá soustavně pomocí dobrých odborníků svého řádu a sestavuje chyby 1. proti řečtině, 2. proti hebrejštině, 3. proti latině a 4. proti . . . ale to budiž řečeno jeho vlastními slovy:

[1] Tamtéž str. 71 sl.

Endlich auf unsere liebe Muttersprache zu kommen, wie müssen nicht Böhmen (Thim má trochu zvláštní skladbu, sluší číst die Böhmen) jenen Leuten verpflichtet sein, die so viel zur Aufnahme der schönen Wissenschaften und der deutschen Sprache in ihrem Vaterlande beigetragen haben.« Následují dvě stránky komických chyb proti němčině z P. G. N. To je tedy ta liebe Muttersprache Čechů. Thim, kdyby byl Angličanem, vsadil by se, »der Nutzen sei so gross, dass viele böhmische Witzlinge . . . gewiss ihr fades Geschwätz mit den Lieblingswörtern unsrer Rezensenten fasslich, Verzicht tun, unvorgreifliche Gedanken gewürzt haben«. Tedy čeští (ne snad deutschböhmische) lvi budou svůj hovor zdobit těmito německými frásemi čili böhmisch má pouze význam provinciální, a jazykem Čechů je němčina.

Němec v Čechách cítí se tedy v druhé polovici 18. století plnokrevným Böhme, a liší-li se slovem Deutschböhme, nepřiznává již, že uznává ostatní za vlastní, pravé Böhme, jako činí Deutschrusse, nýbrž hledá i pro ně složeninu. Pražan J. F. Opiz[1] pokoušel se r. 1782 o karakteristiku různých národů a rozeznával Deutschböhmen a Stockböhmen. Že toto slovo u Němců podnes značí Čechoslovana, dovozoval na českém sněmu poslanec Strache dne 9. dubna 1861 a Čechy tím urazil. Vlastně Stockböhme je ten, kdo je Čechem a ničím více, ne ještě mimo to také Němcem. Lze říci i Stockdeutscher; moudrý Nathan u Lessinga cítí, že nesmí sultánovi odpovídat jako Stockjude. Ale ovšem, jak bývá mezi dobrými sousedy, slovo Stockböhme v době, kdy jím byl sedlák, podruh, poddaný, na němž měšťané a kancelářští tak rádi brousili svůj vtip, jako on na nich, nabylo významu pohoršlivého. Pán Ježíš, vypravovali — a rodilý Čech, Karel Herloš, ten mythus opakuje ve svém románě Johannes Huss! — stvořil z hroudy prvního Čecha; nový tvor vstal, vzal hůl, kterou pán Ježíš zastrčil do země, i s kloboukem na ní a odešel s ní, proto je jmenují Stockböhmen. Pochopujeme, že se Čechové ke jménu nehlásili, ani k slovu, na které již roku 1700 si sami čeští jesuité stěžovali: k přezdívce Pémáků, kterou pak tak zpupně hájil provinciál Miller[2] stavěje ji na roveň slovu Slovák a Polák.

Když r. 1781 všechny tiskařské listy v Praze sténaly, aby vyjádřily smutek Čechů nad úmrtím Marie Terezie, aspoň inserát

[1] Moje vydání jeho vlastního životopisu (1909), str. 79.

[2] Vlček, Dějiny II, 1, 65; Menčík, Ruch IX, 16.

v Pražských poštovských novinách (č. 26) upozornil, že mezi těmi Böhmen jsou také Samočžechowé, t. j. patrně Böhmen, německy neumějící, za něž promluvil třeboňský děkan Zipelius svým kázáním; slovo Čechové patrně nestačilo, aby to vyjádřilo.

A cítil-li kdo potřebu takového slova, psal-li česky, oč více asi cítili, že slovo Böhmen je dvojsmyslné. Pelzel r. 1772 v Prager gelehrte Nachrichten (str. 203) chlubí se, že Čech umí vyslovit všechny hlásky maďarské, »wir, wohlverstanden, geborene und eigentliche Böhmen«, a když o dva roky později uveřejnil své dějiny české, »Kurzgefasste Geschichte der Böhmen«, tu užíval o nich, on, odpůrce víry v praotce Čecha, jména v němčině nového, nejdeme-li o půl tisíciletí zpět k ojedinělému rýmu Helblingovu,[1] Czechen. Jejich opakem ovšem nejsou Deutschböhmen, míněni byli slovanští přistěhovalci, a tito Čechen, čím více se blíží doba křesťanská a historická, jakoby při křtu svatém byli dostali nové jméno, ponenáhlu přecházejí v Böhmen, až jméno po třicáté asi stránce zmizí. Ale ujalo se u jiných, bylo vlastenecké, nahradilo Böhm, s kterým Vídeňák a co se po něm v Čechách opičilo, spojovalo význam snižující, slovem znějícím po německu stejně hrdě a slavně, jako po česku a latinsku. V třetím vydání předeslal Pelzel historii úvahu, odkud je jméno, které Čechové (die Böhmen) ve své mateřštině nosí (praví v předmluvě, ač i v tekstu sám ho mimo mateřštinu užíval). Pojednání Über den Ursprung des Namens Tschech je od Dobrovského a začíná: Wer waren die Tschechen, ehe sie Tschechen hiessen? (O rozdílu pravopisném níže.)

(Dokončení.)

---

[1] J. Polt cituje sice v Erinnerungen 1831, 217 a pak v Sagen und Geschichten aus der Vorzeit Böhmens, 1839, 85, báseň, přibitou prý v Praze r. 1742 na kostele Máří Magdaleny toho znění:

Io Polan!
Maria Theresia
Eure Königin.
Ihr Ungarn, ihr Czechen,
Zwei Gebrüdere,
Saget
Io! Io!
Vivat!

ale to byl pouhý otrocký překlad současné básně latinské, jak ukazují ta Io a zvláště *Polan*, patrně *Paean*, v latině ovšem slovo Czechi bylo tehda ještě obvyklé.

Carlylova „Minulost a přítomnost".

Poznámka k českému překladu.[1]

Napsal F. Chudoba.

Z výhně duše zoufalé nad Cromwellem, jenž se jí zdál snem nikdy neuskutečnitelným, a nad zmatky doby, které ji rozpalovaly do rozhořčení, zrodila se tato kniha. V září r. 1842 Carlyle podnikl jízdu koňmo krajem Cromwellovým, aby si vryl do paměti místa, na nichž kdysi žil a rostl jeho hrdina. Zastavil se v Ely, aby vyhledal jeho dům a dojat postál o samotě pod klenbou katedrály, zatím co slunce zapadalo a neviditelné ruce hrály na varhany; pobyl v městečku St. Ives a v polích, jež obdělával před dvěma sty let pozdější protektor anglické republiky; navštívil jeho rodný dům v Huntingdonu a prohlédl si jeho kolej v Cambridgi. Ale ani potom nenabyl jazyka, aby vyjádřil své myšlenky a city, aby vydal ze sebe svého Olivera. Předadamovský chaos vládl mu v hlavě a srdci, smutek a malomyslnost svářily se o jeho duši za podzimních dešťů pod těžkým londýnským nebem, kdy nemohl psát, poněvadž nedovedl svých představ proměnit v tělo. Litoval, že neumí veršovat. »Nový útvar ze středu na povrch,« napsal si koncem října do deníku, »nepodobný tomu, co nalézám kdekoli v sobě nebo v jiných, byl by jedině vhodný pro nepopsatelný šerosvit a pustý zmatek tohoto námětu.«

Zatím co takto bojoval svůj tuhý zápas s hmotou a myšlenkou, Manchester se bouřil z hladu, chudobince se přeplňovaly jednotlivci i rodinami odkázanými na veřejnou dobročinnost a Sir Robert Peel neodvolával obilních zákonů z r. 1815. Hektolitr pšenice domácího původu stál bezmála třicet šilinků, ale odjinud se nemohla pšenice dovážet, ježto ochranářská cla uzavřela hranice ostrovního království. Bohatství statkářů rostlo, výroba tovární se množila a zdoko-

[1] Vyšel z jadrného péra Zdeňka Franty v »Otázkách a názorech«, nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1915.

nalovala, ale chudý dělník, ať průmyslový, ať zemědělský, upadal do bídy větší a větší. Nebyl sice již otrokem ve smyslu feudálním, ale hmotně žil hůře než někdejší nevolník. Nestačila-li mzda na výživu a ošacení, nezbývalo mu než hledati přístřeší v »domech pracovních«, kde se nepracovalo, nebo vyjíti s nahými zády na ulici a společně s jinými bratry a sestrami v krutém osudu ukazovat své ponížení, svou bídu tělesnou i mravní. V průmyslových krajích severní Anglie hlad a nepokoje nevymíraly. Jinde v městech a na venkově nebylo mnohem lépe. Na podzim r. 1841 u porotního soudu stockportského byli obžalováni otec a matka, že otrávili tři ze svých dětí, aby připravili »pohřební bratrstvo« o nějaké tři libry osm šilinků, splatné při smrti každého dítěte. Na své zajížďce do kraje Cromwellova Carlyle viděl stejně dobře jako předtím v průmyslových čtvrtech londýnských a jinde, jak živoří anglická chudina. V městečku St. Ives poznal chudobinec, v němž seděli na slunci muži a ženy, seděli jako zakleti s rukama složenýma, s pohledy upřenými do neurčita, protože nebylo v Anglii práce, jež by je uživila. A s druhé strany poznal bohaté majetníky půdy, jejichž hlavním zaměstnáním byla »honba na koroptve« a největší chloubou počet liščích ocasů přibitých na dveře stájí. Když se navrátil domů, dostala se mu do rukou stará latinská kronika středověkého mnicha Jocelina z Brakelondy, vypisující život v klášteře st. edmundsburském, kronika vydaná po prvé dvě léta předtím Camdenskou společností londýnskou. Bury St. Edmunds čili středověké St. Edmundsbury leží jen kus cesty východně od Cambridge, Ely, St. Ives a Huntingdonu, tedy v kraji, do něhož vtiskl své stopy největší Angličan století sedmnáctého. Jak různě se jevil Carlylovi život drobných lidí na téže půdě ve věku dvanáctém a devatenáctém, když koncem října v londýnských mlhách četl zápisy Jocelinovy a přemýšlel o nich i o čerstvých ještě dojmech, které si přinesl z památných míst nad řekou Ousou! Přirovnával středověk k době vlastní, a než uplynuly dva měsíce, vzrostla v něm touha ukázat svým krajanům a vrstevníkům v dvojitém zrcadle, jak žili jejich otcové a jak žijí oni sami. Ideálním podnětem byla mu také zpráva, o níž se zmiňuje v dopise Tomáši Erskinovi z téhož měsíce, že jeho přátelé američtí, transcendentalisté z kruhu Emersonova, dávají hmotařskému světu a jeho cestám s bohem, aby si na venkově vlastníma rukama dobývali chleba a žili »podle přírody a pravdy«.

Počátkem ledna roku 1843 oznamuje matce, že nemůže déle mlčeti, vida na ulicích příznaky bídy, a proto že připravuje něco na

kvap do tisku. Dvě neděle později naznačuje povahu své nové knihy, kterou chce probudit aspoň tu a tam klímajícího tulpasa, aby si protřel zrak a uvážil, jaký jest jeho úkol v tom božím stvoření. »Shledal jsem, že nemohu pokračovat v Cromwellovi ani v čemkoli jiném, dokud ve všem tom nějak neulehčím svému srdci. Jedenáct tisíc duší toliko v Paisley[1] žije o 15 haléřích denně a vládcové země zatím přehorlivě střílejí koroptve a vydávají obilní zákony! O takové věci nikdo není oprávněn mlčet, kdo má mluvící jazyk v hlavě. Má jediná potíž je v tom, že mám příliš mnoho co říci a potřebuji veliké obratnosti, abych se rozhodl, jak to říci.« Když pak po sedmitýdenní práci »za žhava« dokončí svou Minulost a přítomnost, nazve ji v dopise příteli Sterlingovi knihou mravní, politickou, historickou a řeřavě roztrpčenou; neboť »mému srdci,« praví, »je nevolno, dívá-li se na to, co se nyní děje v naší Anglii: a dva miliony lidí v Bastillách chudinského zákona jako by se tázaly každé anglické duše: ‚Nemáš ani slovíčka, jež bys nám řekla?' Konec konců je mně upřímně líto sebe sama — líto, že jsem nebyl s to, abych nenapsal takových slov, a že jsem neměl lepších, abych je napsal. Je-li v pozadí všeho toho nějaký Cromwell nebo co, sudičky vědí.« Byl opravdu Cromwell, ale v podobě nové — v podobě »listů a řečí«.

Žhavá láva carlylovských sarkasmů rozlévá se třemi částmi jeho Přítomnosti. Rozlévá se hned z nadpisů jejích kapitol, jak vidět na dálku z »Morrisonových pilulek«, z »Evangelia mamonářství« a »Evangelia diletantství«, z »Uplácecího výboru« nebo z pánů »Jabeshe Windbaga« a »Plugsona z Undershotu«. To však je pouze mdlá příchuť vší té kyselosti, hořkosti a trpkosti, kterou spisovatel zaplavil své řádky pod nadpisy; jenom vzdálená ozvěna jeho přitlumeného řezavého smíchu, jejž dusí jeho tenké rty. Chcete-li ochutnat jeho drásavé ironie a kousavého humoru, přečtěte si, co napsal o husím kejháku slávy, měřícím několik stupňů nebeské šířky, nebo o vesmíru, jenž je uvnitř veliké, nepochopitelné Snad a na venek rozsáhlá dobytčí ohrada a robotárna s velikánskými kuchyňskými krby a stoly pro toho, kdo si tam najde místo. Nebo se pobavte jeho vypravováním o starém italském, unaveném Dalajlámovi a jeho pomocníku, železném panákovi, o vřískavých opicích z kmene Mojžíšova na březích Mrtvého moře, o činnosti volební kanceláře v Downingstreetu. Anebo si všimněte jeho výroků o aristokratických pergamenech a úctyhodných obyčejích, které jsou »celkem ... mno-

[1] Skotské město západně od Glasgowa.

hem mladší než granitové skály, než základní plán božího vesmíru«, o »hippokratickém pohledu«,' jenž prozírá kvetoucími tvářemi liškolovných statkářů, o hrdinském útoku bláhového Plugsona na bavlnu a jeho skalpech-bankovkách, které si rozvěsil ve vigvamu, o svobodě v podobě ran a kopanců, o nadšení Američanů nad příchodem »proslulého romanopisce Schnüspela« (Dickense), o nakloněné rovině státního hospodářství, která se každého roku namydlí pod božími nebesy mýdlem nového parlamentního žvanění, o názorech tučného Boba z Houndsditche, jenž myslí, že si lidé přestanou vážiti peněz až v soudný den odpoledne . . . Dalších dokladů netřeba hledat; vrážejí do vás na každé druhé třetí stránce. Nitro spisovatelovo je pobouřeno mnohými zjevy sociálními, jeho srdce vře hněvem pro nespravedlnost soudobých řádů, zatím co na dně jeho odpočívá nezničitelné přesvědčení, že veliká duše světa je s p r a v e d l i v á a ta neodvolatelně vyřkne jednou soud svaté skutečnosti a pravdy nad nepravostmi, které se dnes páchají okolo něho. Věří pevně, že moderní peklo, t. j. strach a touha, abychom nahrabali peněz nebo dobyli slávy, je právě tak dočasné jako včerejší skepticismus, jako dnešní diletantství, jako výsady mamonu, jako hmotná poroba nejnižších vrstev. A poněvadž věří, že nejsou na věky, má za svou povinnost, aby urychlil jejich konec. Než takový svět, v jakém žije, v jakém je dosti píce pro všechny pracující koně, ale kde nesčetní pracující lidé umírají hladem, nebylo by lépe navždy jej ponechat bahenním, mrazným obrům, chaotickým zvířecím bohům Jötunům, jací byli na počátku? Takový svět přes všechny úspěchy dočasné je bez naděje na úspěch výsledný, ježto zde na zemi pouze jedna věc je opravdu silná: věc spravedlivá, věc pravdivá; vše ostatní jen oddaluje a ohrožuje konečné vítězství. »Příteli, kdyby se za tebou valilo všechno woolwichské dělostřelectvo na podporu nespravedlivé věci a obrovské vítězné ohně čekaly před tebou připraveny, aby celá století planuly na počest tvého vítězství — radil bych ti, abys dal rozkaz zastavit, zdvihl svou velitelskou hůl a řekl: ‚Ve jménu Páně, ne!' Tvůj ‚úspěch'? Ubožáku, jaký úspěch to může být? Je-li věc nespravedlivá, neměl jsi úspěchu; ne, ani kdyby vítězné ohně planuly od severu k jihu a zvony zněly a redaktoři psali úvodníky a spravedlivá věc ležela zdeptána v prachu, zahubena a zničena pro všechny smrtelné oči. Úspěch? Za několik roků budeš mrtev a neznám — úplně chladný, nevidomý, hluchý; na věky už neuvidíš záře vítězných ohňů, neuslyšíš cinkání zvonů a úvodníků, a jaký je to tedy úspěch?«

Tento idealismus je tím zajímavější a dramaticky účinnější, že vyrůstá z půdy nejtemnějšího pesimismu jako květina, jejíž bílé kalichy se kolébají na vzdušné lodyze nad černým bahnem. Nikdo se nedívá zamračeněji na své okolí než Carlyle; nikdo neukazuje v dálce jasnějšího světla nežli on. Kdyby nebylo jeho stálých přemetů ze tmy do světla a ze světla do tmy, řekli bychom, že nastává soudný den. Jak bylo by lze ještě dýchat v dusném ovzduší veškeré netečnosti k bídě milionů, všeho sobectví a darebáctví, které se rozlízá, kam jen dopadne náš pohled? Díváme-li se jeho dalekohledem, tělo jeho vlasti, údy její společnosti jsou pokryty ranami, které se jitří, z nichž se vylévá hnis. A národohospodáři a zákonodárci, kteří namlouvají světu, že stojí na stráži, toho nepozorují, a jestliže pozorují, nedbají, že se co nevidět zalknou, dříve ještě než udeří na vesmírných hodinách Osudu dvanáctá, která se blíží skokem. Jak toho mohou nepozorovat? táže se Carlyle. Jak mohou nevidět semen hrozné pomsty, která se chystá jim i celé zemi, nad jejíž stav dnešní řídka kdy slunce spatřilo žalostnější? »Zdá se mi, že jsme blízci anarchiím, věcem bezejmenným, a tajemný hlas našeptává mi občas: ‚Ty, hle, také ty k tomu náležíš — ty jistě k tomu náležíš!'«[1] Národohospodáři a zákonodárci potřásají hlavou, usmívají se a praví: Jaké pak anarchie, jaká semena pomsty? A ukazujíce půl století nazad, ptají se velkého pesimisty: Kde jsou všecky hrůzy, které jsi předpovídal s patosem prorockým? Nebylo jich a není: byl jenom vývoj a v něm větší nebo menší zadrhliny, které na chvíli škrtily volný tok. Mají asi pravdu; aby ji však měli celou, museli by připustit, že přepiatý pesimista byl z těch, kdo uvolňovali cestu vývoji. Na pohled výstředně a neprakticky, ale přece jen úspěšně. »Jistě by to byla bláhová domněnka, kdybych očekával, že jakékoli mé kázání vyhubí mamonářství, že pro nějaké mé kázání Bobus z Houndsditche bude své guineje milovati méně anebo svou ubohou duši více,« odpovídá pesimista Carlyle nepřítomným odpůrcům na konci svého útočného výpadu a upozorňuje na většího ještě kazatele, jenž se jmenuje Osud, Prozřetelnost nebo Zkušenost, a ten že dává důkladnější lekce, ale vybírá za ně hrozně veliké školné.

Poukazy na vyšší moc často se vyskytují v Carlylově P ř í t o m n o s t i; jeho etika, jeho politika, jeho národohospodářství jsou v základech povahy náboženské. Ať mluví o zákonech obilních nebo o chudobincích, ať o nedokonalostech demokracie nebo o před-

[1] Z dopisu 20/8. 1842.

potopních právech »zvěrochovných aristokratů«, ať o bavlnářství nebo o volbách, nikdy nezapomíná, že mezi mlčením hvězd a klidem hrobů řinčí a šumí všechny naše spřádací stroje, dělnické svazy, spolky proti obilním clům a politické kluby. Jemu je i »začerněný Manchester vystavěn nad nekonečnými propastmi, je překlenut nebeskými oblohami, lidé se v něm rodí i zmírají — a je na vlas tak podivuhodný, hrozný, záhadný jako nejstarší Sálem nebo prorocké město«. Všude nad námi, kolem nás a v nás je nekonečnost a věčnost a my jsme jen potud velcí a vítězní, pokud věrně plníme poslání, kterým nás pověřila; neboť nejsme pouze stavějící bobři, ani dvounozí pavouci předoucí bavlnu, nýbrž muži a ženy, kteří mají duši, třebas už zdánlivě mrtvou. Probudit ji k životu, rozžehnout v ní světlo vnitřní čili mravní svědomí, aby viděla nekonečný rozdíl mezi dobrem a zlem, je po jeho přesvědčení účelem, podstatou a užitkem každého náboženství minulého, přítomného i budoucího. Dnes ovšem jeho pravá podstata leží zasuta všelikým pokrytectvím a modlosluţebnictvím »i vším tím pohoršlivým neřádem, který zastiňuje a téměř zhasíná lidskou duši«. Lidé si představují náboženství v podobě jakési »morrisonovské pilulky«, kterou jen spolknou a všechno je dobře: mohou »se pachtit za penězi, za zábavou, mohou diletantisovat, běhat za ženskými, pitvořiti se a vřeštěti jako opice od Mrtvého moře«; Morrison všechno udělá za ně. »Bratře, povídám ti, že v celé obrovské říši přírody není, nebyla a nikdy nebude žádná taková pilulka, žádné takové náboženství. Žádný člověk ti nemůže nic takového dáti, vždyť i samým bohům je to nemožno. Radím ti, aby ses odřekl Morrisona; jednou navždy se vzdej naděje na universální pilulku.« Ale i dnes, kdy staré liturgie pomřely a nové, jež by opravdu žily, dosud se nezrodily, aspoň jedna liturgie trvá: modlitba prací. Nikdy Carlyle nehovořívá vroucněji o čemkoli z věcí přítomných než o práci. Pro ni velebí svou vlast a svůj národ přes všechny chyby a nedostatky, které jim vytýká: jejich epopej, jíž nikdo slovy nevyzpíval, »je napsána obrovskými písmeny na obličeji naší oběžnice — přístavní hráze, obchodování s bavlnou, dráhy, loďstvo a města, indická císařství, Ameriky, Australie — písmena čitelná po celé sluneční soustavě«. Pro ni ukazuje s podivem na staré Římany, kteří po mnohá staletí nedovedli mluvit — »až celý svět byl jejich«, i na němé novověké Rusy, kteří »celou divokou Asii a divokou Evropu po vojensku cvikují — úžasný to, ale doposud zdárný podnik«. Na práci duševní i tělesnou, na její trpělivost, vytrvalost a odvahu, na její hrdiny, Kryštofa Ko-

lumba, Kryštofa Wrena i neznámé a nespočetné babylonské hrnčíře a manchesterské přadláky, pěje vzletný hymnus chvály. »Práce je život: z nejvnitřnějšího srdce pracovníkova tryská jeho síla Bohem mu daná, svatá, nebeská tresť života, vdechnutá do něho všemocným Bohem: z jeho nejvnitřnějšího srdce probouzí ho ke všemu ušlechtilému — ke všemu poznání, ‚sebepoznání' i mnohému jinému, jakmile se práce náležitě počne.« Veliká práce hmotná, kterou v temnotě a zmatcích konají jeho mamonářští Plugsonové a za kterou se tají nemalé množství práce duševní, dochází uznání pesimistického kazatele a konec konců sbližuje smutné, zahořklé srdce jeho s dobou, na níž nenalezl skoro nic krásného. Náboženskost práce, vyjádřená mnišským heslem »Laborare est orare«, je mu také jediným téměř mostem, jenž spojuje P ř í t o m n o s t s M i n u l o s t í.

Do vírů hněvivých útoků a sarkastických apostrof dneška ponořil svou idylu st. edmundsburskou. Jako dohasínající odlesk zašlého slunce mihotá se na vlnách manchesterských nepokojů a londýnských průvodů protestních jeho sen o mniších středověkého kláštera, jak mu jej vnukla kronika Jocelinova. Kterak se mění celý jeho postoj, když shlíží s výše sedmi století na život anglického opatství a městečka v jihovýchodní nížině! Žahavá ironie se tratí s jeho tenkých rtů, zamračené čelo se vyjasňuje, trpkost ze srdce mizí a z úst se již neozývají posměšné otázky a nenávistné výkřiky. Minulosti nelze napravit a proto se netřeba nad ní rozčilovat. Její vady nezasluhují sice ani chvály ani šetrnosti, ale proč bychom je volali před soudnou stolici boží, když dávno již je pohřbilo věčné mlčení, jehož těžký příkrov odsouvá pouze na okamžik ruka Jocelinova? Humor jest jediným lékem na všechny bolesti, které přestaly bolet. Slyšíte-li, s jakým dobráckým úsměvem vypravuje o rozvráceném hospodářství starého opata Hugy, o jeho židovských pijavicích, o nočních pitkách sakristána Viléma a společníků, o násilném vymáhání desátků nebo o klášterních klepech a intrikách před volbou opata Samsona, řekli byste, že s těch usměvavých rtů nikdy nesklouzlo, ani již nesklouzne slovo zatracení. Velice byste se mýlili. Ale přes to i později uprostřed sarkasmů a kleteb vracívá se usměvavý humor na tyto rty, jakmile duch na chvíli zapomene na přítomnost a srdce se zahledí do minulosti. Přečtěte si jen, jak se v kapitole o hříších dnešní aristokracie najednou zastavuje a podle středověkého životopisu sv. Anselma, jejž poznal v touž asi dobu jako kroniku Jocelinovu, vypravuje o přepadení anglického světce v lesích burgundských ozbrojenou tlupou tamního vévody. Všecek

rmut doby s něho padá a na obzoru jeho duše zazáří opět hasnoucí slunce zaniklé minulosti. Časového odstupu je mu třeba, aby se vyrovnaly protivy mezi ideálem jeho a ideály těch, kdo si vybudovali život na jiných základech nežli on; aby shovívavost a láska nahradily nenávist a útočné kázání aby ustoupilo živým obrazům zašlosti, kterou lze proniknout jenom hlubokou intuicí. Nikde nebývá jeho umění dokonalejší než tam, kde otvírá průhledy do ní. Svou jemnou rukou nahmatá a ukáže na rumišti století a pod hromadami smetí, jež nasypala doba a pedantství, tlukot dávného žilobití; a bývá jím netoliko dojat, nýbrž přenáší své dojetí i na vrstevníky, kteří se přestali zajímat o středověké zázraky a ostatky svatých. Sám v ně již nevěří, ctí však ty, kdo ještě věřili, poněvadž víra ta je povznášela nad všednost a nedovolovala, aby upadli v nízké hmotařství. Středověká úcta k světcům a ke všemu, co souvisí s jejich životem, znamená mu jen středověkou podobu úcty k lidem výjimečné velikosti a výjimečných zásluh čili, jak sám je nazývá, k hrdinům. A na úctě k nim, jak dokazoval od prvních let svého spisovatelství a jak neustane dokazovat až do jeho konce, třebas podstata jeho hrdin konečných nebude již docela táž jako podstata hrdin počátečních a středních, závisí všecko ostatní v konání lidí a národů. Neboť »je v pravdě nejvnitřnějším faktem jejich života a určuje všechno ostatní ve veřejných shromážděních, v soukromých bytech, v kostele, na trhu a kdekoli jinde. Mějte pravou úctu, a co věru je od toho neodlučitelno, uctívejte pravého muže, a všecko je v pořádku; mějte nepravou úctu a uctívejte tudíž nepravdivého muže, a pak je všechno zlé a nic není v pořádku . . .« Pravou úctu měli st. edmundsburští mnichové, nejenom když ctili svého patrona, někdejšího statkáře, »jenž jednaje ušlechtile podle své libosti s tím, co mu patřilo, byl zabit před třemi sty lety«, nýbrž i tehdy, když při volbě nového opata vybrali ze sebe Samsona, člověka, jenž nevynikal rodem ani postavením a netěšil se z přílišné obliby ani nahoře ani dole, za to však vynikal ctnostmi, které jej vnitřně povznášely nad všechny ostatní: mužností a poctivostí, odvahou k spravedlnosti a láskou k pořádku, pronikavým pohledem v podstatu věcí. Těmito vlastnostmi a neoblomnou vytrvalostí proměnil klášterní chaos v kosmos jako pravý vladař a skutečný hrdina. Pro ně se stal jádrem vypravování hovorného Jocelina, jimi vzbudil takovou pozornost Jocelinova náhodného čtenáře Carlyla, že jej učinil osou své středověké idyly, nad níž se potěšilo jeho srdce a vyjasnil jeho duch, rozbouřený zmatky včerejška a dneška. Jenom na chvíli se vyjasnil, neboť

když se hlas Jocelinův z neznámé příčiny najednou odmlčí a »neproniknutelná opona času se spustí«, zmizí také opat Samson s celým svým světem v propadlišti sedmi století.

Ale jeho vidina se kmitá před duševním zrakem Carlylovým i v dalších dvou částech knihy, kde vystupuje znova na kazatelnu, aby před očima svých posluchačů pitval ledví své vlastní doby a maloval jim příšerné vyhlídky do budoucnosti. Jeho vzdušná vidina nezmizí už ani z dohledu neklidných čtenářů »Moderního dělníka« a »Horoskopu«, kteří nejednou za ní povzdechnou, když se přistihnou při tiché kritice: ‚Znamenitě umíš obměňovat výraz; ale proč se neustále vracíš k myšlenkám, jež jsme již tolikrát od tebe slyšeli? Tvá výmluvnost, tvůj duchaplný, ale nekonečný table-talk nás unavuje. Naše moderní uši milují úsečnost. Naše vyběravé oči a mlsný jazyk nerady vidí před sebou veliké mísy stejných pokrmů . . .' Kdyby neúnavný kazatel zaslechl jejich reptání, jak by asi na ně odpověděl? Usmál by se a pomlčel. Navždy? Jistě ne navždy! Neboť pokud se cítí prorokem, má také odvahu nemlčet a stále se vracet k tomu, co řekl již desetkrát předtím. Důležité poselství třeba opakovat, aby vniklo do srdce mnohých.

Tajemství smrti.[1]

Napsal Dr. Tomáš Trnka.

A tak rozumný, dobrý a vážný ten muž, mladý ještě dostal úbytě, přes rok stonal a v mukách zemřel, nevěda ani, proč žil a ještě méně chápaje, proč umírá. Nic mne tak nedojalo v životě, jako tato smrt. Měl pravdu: nad smrt není nic strašnějšího. A vzpomeneme-li si hezky, že je posledním cílem všeho, tedy není také nad život nic strašnějšího. (L. N. Tolstoj o svém zemřelém bratru.)

Filosofem smrti nazýván je Tolstoj. Ano, byl to Tolstoj, jediný Tolstoj, jenž v celé nahotě uvědomil si záhadu smrti, byl to Tolstoj, jenž s pojmu ‚smrt' sňal všechny módní a banální šaty pojmového vědění, tak že záhada smrti objevila se mu nahá jak příšerný přízrak tajemství. Tolstoj si plně uvědomil, že člověk žije jedině a pouze proto, aby zemřel, že jediným cílem života je smrt. Každý člověk žije proto, aby zemřel. Co je tato smrt, kterou končí se život; a co je dle toho život, jenž končí se a musí končiti smrtí?

I hledal Tolstoj různé cesty k bráně tajemství smrti a — nenalezl odpovědi, nevnikl do brány tajemství smrti.

Tážete se, co je smrt? Zde máte nejprve vědeckou odpověď.

I.

Člověk se narodí, roste, vyspívá, mužní, stárne, slábne, umírá. Člověkův život je tedy omezen časově narozením a smrtí. Věda nás učí, že život člověkův jest jako řeka: počátek života je dán narozením, jako když řeka pramení kdesi v horách z podzemních hlubin; i řine se dále vytrysklý pramen, roste nově narozený život, proudí stále ku předu, mohutní, snese se do údolí, roviny, klidní se; a smrt je tolik jako vústění řeky do moře skutečna. Smrt je podle vědy

[1] Úryvek myšlenky z první kapitoly napsaného a k tisku připraveného spisu filosofického.

pouhá forma, změna, přeměna přírodního úkazu v úkaz jiný. Jako pramen vytryskne z podzemních pramenů, tak dítě, člověk, je pokračováním semene otcovského a mateřského, dítě je pokračováním života rodičů, předků. Tak postupoval a usuzoval i Tolstoj. Pojmy »narození« a »smrt« jsou pouze fáze života, pouhé dvě náhodně vytčené hranice mezi poli lidských životů. Ve skutečnosti život člověkův nepočíná se narozením a nekončí smrtí. Tedy embryonální vývoj: dítě nežli se narodí, prodělává embryonální stadium. Dítě je syntésou mateřské a otcovské buňky, dítě je v nejvlastnějším smyslu pokračováním života rodičů.

Není pravda, že umírá »člověk«, nýbrž umírají pouze muži a ženy. Není člověka pohlavně indiferentního. Buď muž nebo žena se narodí, a to rovněž z pohlavní dvojice rodičů: a člověk (buď muž neb žena) umírá, když »z něho pohlavní buňky vystoupily, aby daly vznik dalšímu životu«.[1] Život člověkův je jako vlna na moři života: vlna života člověkova vynoří se z mas lidských vod; pak člověk žije, vlna jeho života tančí po hladině; pak vlna se zase noří do moře (to člověk umírá, a obsah jeho vlny ztráceje formu vpluje do nových vln potomků, dav svou vodou, svými buňkami životními obsah k vytvoření vln nových); a nový život nových lidí tančí zas na hladině.

Záhada života a smrti je tedy cosi jako forma kabátu. Život lidský byl by jako šat, jejž navléká na se masa životních buněk: narození, žití je líc kabátu, je ohraničování, formulování vnější; smrt je rub tohoto šatu, jenž se objeví, když určitý shluk buněk svléká svou formu a rozpoutává se v moře buněk ostatních. »Smrt ohraničuje, t. j. formuje náš život ne teprve v hodině smrti, nýbrž je formálním momentem našeho života, jenž zabarvuje všechny své obsahy.«[2]

Tak i Tolstoj určil smrti smysl jako formulaci života a formování života: člověk je pokračováním života rodičů, i počne Tolstoj zbožňovati život rodinný ve svých románech »Vojna a mír«, »Anna Karenina«. Avšak dále: člověk je pokračováním života nejen rodičů, nýbrž i předků, celého lidstva. Smysl člověkova žití dán je souvislostí jeho s životem rodičů, jeho předků, celého lidstva tím, že člověk obětuje život i svou smrt ve prospěch životního moře celého lidstva. Tu je tesí Tolstojovou: »Život jeho neměl smyslu jako

---

[1] Dr. B. Čejka: Tajemství života a smrti, str. 35 (Praha, u Vilímka).

[2] Georg Simmel: Zur Metaphysik des Todes, str. 59 (Logos I, 1).

jednotlivý život. Měl smysl pouze jako část celku, jejž neustále cítil.«

Leč byl to Darwin, jenž ukázal, že i na lidstvo musíme se dívati jako na jednotlivce, individuum, které se kdysi narodilo a někdy vymře: lidstvo nežije na světě od věčnosti do věčnosti; kdysi objevil se na světě první člověk, také lidstvo mělo své narození a také lidstvo je dítětem svých rodičů, lidstvo zrodilo se z druhu jiného. A pravděpodobně někdy v budoucnosti lidstvo vymře, až naše planeta vychladne neb pod. I vynořuje se učení vitalistické, které tvrdí, že život člověkův a celého lidstva je pouze fází života nesmrtelné plasmy, buňky, je fází celého světa organického. Pak pojem smrti je rub kabátu, pojem narození — líc kabátu, narození a umírání jsou jaksi synonyma a nutno je nahraditi pojmem vývoje. Existuje nesmrtelný život, život nesmrtelné buňky. »Tělo naše umírá, když z něho pohlavní buňky vystoupily, aby daly vznik dalšímu životu. Je tedy vlastně naše tělo jen dokonalá schránka původní nesmrtelné živé prahmoty, jen pouhým oblekem, který zárodečná plasma odkládá, aby se oděla v nové roucho, tělo to našich potomků. Podle toho život na naší zemi trvá neustále, jen jedinci při tom hynou. Přirozená smrt je následek vývoje, kde se rozrůzněním oddělilo smrtelné tělo od nesmrtelné plasmy zárodečné, a tím je dána možnost souvislosti života.«[1] Záhada smrti je totéž jako záhada narození: určují souvislost života. Obrazně řečeno: smrt člověkova je padání jablka se stromu. Organický svět je obrovský strom: kořeny tohoto stromu jakoby byl svět rostlin; listí, větve — toť život zvířat; a z tohoto listí, z koruny stromu, vyrůstá život lidstva, život květů a plodů; člověk umírá, uzrálý plod padá k zemi proto, aby z jader shnilého jablka vyrostl život nový. Smrt je zároveň rození. Narození a smrt udávají vývoj, neboť narození květu událo se později než růst větví a listí, zrození lidstva událo se později než zrození zvířat a rostlin. I ovoce roste pouze za cenu, že nejprve umírá nádhera květu.

Toto učení hlásal už Aristoteles, nyní moderní přírodověda: Weissmann, Driesch, Bergson. Toto učení vitalistické věří v nesmrtelný život buňky; buňka se vyvíjí, nastává vývoj tím, že nesmrtelná buňka dělí se, roz-

[1] Dr. Čejka: Tajemství života a smrti, str. 35.

štěpuje se v divergentní linie vývoje ve smrtelné jednotlivé životy individuí.

Avšak toto učení vitalistické je nesmírně jednostranné: vrhá na nesmírnou plochu tajemství smrti pouze nesmírně uzoučký paprsek objasnění, tak že záhada smrti stále tkví ve tmě. Proč? Musíme se přece tázati, jaký je poměr světa organického ke světu hmotnému, neživému, je-li život opravdu věčný, existuje-li opravdu nesmrtelná plasma. Byl jistě čas v minulosti, kdy na naší zemi nebylo vůbec života, nebylo žití. První zárodečná plasma se teprve zrodila tehdy, kdy naše země vychladla, kdy její žár se zmírnil.

Odkud povstal první život?

I vynořuje se učení o prvoplození (Aristoteles, Nägeli, Roux, Haeckel a j.), které tvrdí, že život povstal ze hmoty neživé, když se byly atomy s různými vlastnostmi sloučily, a tato syntése vlastností dala život. Učení toto je naprosto falešné, ježto různé atomy s různými vlastnostmi representují nám už život, jako koruna není ničím novým jako syntésa ze sto haléřů. Kdyby nebylo sto haléřů, nebylo by koruny. I objevuje se učení kompromisní, které se snaží vysvětliti život na naší zemi panspermismem, že život na naší zemi přenesl se se světů jiných prostorem kosmickým (Richter, Huygens, Littrow, Svante Arhenius). Ale učení toto pranic nevysvětluje, neboť odkud zase povstal život na oněch planetách? Slovem: »Víme, že určitá těla jsou mrtva, jiná živa, ale v čem záleží rozdíl obou stavů, je nám dodnes neznámo« (Čejka, str. 34). Ejhle, smrt není pouhou formulující hranicí života! Přírodní věda nám tajemství smrti vysvětliti nedovede.

Tak usuzoval i Tolstoj. Obrátil se k přírodní vědě, a ta mu namlouvala: V nekonečnosti času v nekonečném prostranství od nekonečné látky oddělí se organická buňka, buňka potrvá nějaký čas a praskne, a tou buňkou jsem já. Byla to trapná nepravda, ale byl to jediný, poslední výsledek stoletých námah lidské mysli v onom směru.«[1] I obrátil se Tolstoj od přírodní vědy, která mu tajemství smrti neobjasňovala, k vědě filosofické, k vědecké metafysice, zda zde by nalezl odpovědi. Nuž, hledejme zde i my!

II.

Odkud zrodil se život člověkův, život zvířete, život rostliny, život první buňky? Ze hmoty?, z energie?, síly?, ducha?, Leibnizovy

[1] L. N. Tolstoj: Anna Karenina díl III, str. 304 (Praha, u Otty).

monady?, ze Schopenhauerovy Vůle?, z Bergsonova napětí (élanu)? Vědecká filosofie, vědecká metafysika odpovídá: První život, právě tak jako celý kosmos, povstal z lůna skutečna, z absolutna; prostě řečeno — z věčného trvání toho, co věčně existuje. Z něho pramení vše, na něm je závislé vše, i život člověkův, ono je prvopočátkem i koncem všeho. Toto absolutno je věčné a nesmrtelné, zatím co ostatní zjevy jsou konečné, t. j. rodí se a umírají, vznikají a zanikají. Čili: znakem absolutna je věčnost, neměnnost, trvání, nesmrtelnost; znakem konečných zjevů je měnivost, časovost, smrtelnost.

I je zcela lhostejno, jak toto absolutno nazývám: zda bohem, či prahmotou, či energií, či silou, či duchem, či vůlí, či monadou, či napětím; a to proto, že pranic nedosahuji lepšího poznání, říkám-li česky Bůh, německy Gott, francouzsky Dieu, anglicky God atd. Neboť právě tak cizí řečí sobě neznámou jedno a totéž absolutno pojmenovávají materialista i spiritualista i panteista i energetik atd. Jsou to pouze různá slova různého nářečí jako Gott a Dieu, jsou to pojmy nekonečného obsahu a rozsahu.

Slovem: vědecká filosofie dospívá k resultátu: základem všeho, prvopočátkem i koncem všeho je absolutno, jež nesmrtelně trvá, existuje neměnně. Celá pak skutečnost je krev z krve absolutna, je proudící, tekoucí míza nehnutého, věčného stromu absolutního. Absolutno je nesmrtelné; smrtelné jsou pouze zjevy na světě. Záhada smrti je tedy dána tajemstvím, jak mohla konečnost vzniknouti z absolutní nekonečnosti, jak věčné bezčasové trvání absolutna zrodilo ze sebe měnivý, konečný svět.

Neříkejte, že hraju si s pojmy a metafysikou! Ukáži vám, co znamená pro filosofické úvahy základní zákon veškeré vědy lidské, zákon o zachování energie, ukáži vám, že těmto úvahám nevyhne se žádný vědec hlouběji uvažující.

Dosavadní vědecká filosofie představovala si absolutno jako houpačku: houpačka-absolutno trvala věčně od věčnosti bezčasové, houpačka stála, nehoupala se, byla v klidu. To je pojem Spencerovy síly, dokud síla ještě nevytvořila světa, dokud síla ještě nerozkývala se na houpačce skladby a rozkladu. Vznik světa, počátek kosmického vývoje je onen časový bod ve věčnosti absolutna, kdy absolutno počne tvořiti svět. Věčný vývoj je nesmysl, jak ukazuje Nietzsche i Spencer. Dobře to vystihuje Platon: »Prvopočátek sám je beze vzniku, třeba že všecko, co se děje, musí nezbytně z ně-

jakého prvopočátku vycházeti, ale prvopočátek z ničeho, nebo kdyby z čehosi vznikal, nebyl by prvopočátkem ... I je vidno, že *prvopočátkem pohybu je to, co samo sebe v pohyb uvádí.*«[1]

Věda vysvětluje záhadu smrti jako důsledek vývoje: smrt je důsledek přechodu energie v energii jinou; smrt je tedy s problémem narození důsledkem měnivosti, pohybu. Absolutno je nesmrtelné, věčné. Záhada smrti je dána otázkou, jak z absolutna zrodila se konečnost, vývoj, pohyb, jak houpačka absolutna v klidu sama sebe uvedla v pohyb, houpání, vývoj.

Zákon o zachování hmoty a energie je základem veškeré vědy. Tento zákon skládá se ze dvou vět: První věta učí, že souhrn energie zůstává stále týž: ni nejmenší část energie se neztratí, ani jí nepřibude. Věta tato není nic jiného, než vědecká formulace pojmu »absolutno«; říká, že základem všeho je bezčasová věčnost, věčné a nesmrtelné trvání, které nezná ani času, nepočítá vůbec s pojmem času. Energií je sice úžasné množství, ale všemi těmito druhy jako červená nit vine se to, čím energie je energií, to, co věčně a neměnně a latentně v nich trvá. Tedy absolutno, věčné trvání, které nezná vůbec času, bezčasová nesmrtelnost, neměnnost.

Ale nastává otázka: jak toto věčné trvání stává se změnou, časem, konečností? Jak z absolutna prýští relativita světa? Jak dochází k přeměně energie v energii jinou? A to by ráda vyjádřila druhá věta energetického zákona, která určuje, za jakých podmínek děje se přeměna energie. Pohyb nastane, je-li na houpačce porušena rovnováha, a houpačka počne se houpati, nastává vývoj. Tajemství smrti je dáno pojmem pohybu, změny: tajemství smrti je dáno záhadou, jak došlo k porušení rovnováhy na houpačce, která před tím byla v klidu, nehoupala se. Absolutno je nesmrtelné. Jak vznikl konečný svět, svět smrtelný? Druhá věta energetického zákona pouze konstatuje toto houpání energie, tuto přeměnu jedné energie v energii druhou, ale naprosto nevykládá, jak k této přeměně dochází. Energetický zákon pouze říká, že změna a přeměna se dostavuje, je-li na vahách a houpačce porušena rovnováha. Ale tím vysvětleno nic není, neboť porušená rovnováha je už sama změna a pohyb.

Jak mohla energie (absolutno) se rozhoupati v přeměnu energie, jak věčné trvání absolutna rozhoupalo se v pohyb, změnu, t. j. vý-

[1] Platon: Faidros, str. 35 (Svět. knihovny č. 909—910).

voj, t. j. smrtelnost? I odpovídá Platon: »I je vidno, že prvopočátkem pohybu jest to, *co samo sebe v hyb uvádí.*«

A tak je i se zákonem o zachování hmoty a energie. Je to znamenitý profesor fysiky, tajný rada dr. Nernst v Berlíně, jenž právě za našich dní s velikým důvtipem ponořil se do záhady energetického zákona, do záhady možnosti přeměny energie a nevědomky dospěl k témuž resultátu jako Platon. První věta energetického zákona hlásá nesmrtelné, věčné, neměnné trvání energie v symbolu houpačky v klidu. Této nesmrtelné věčné energii říká Nernst »absolutní zářící nulový bod energie«. Tato energie je v klidu, je absolutně latentní »bez energie«, je — abych tak řekl — jako houpačka v absolutním klidu, houpačka, která by se ráda houpala. I táže se Nernst: Jak tato absolutně klidná energie uvádí se v pohyb? Jak povstal svět a vývoj kdysi v minulosti z této klidné energie? I tvrdí Nernst, že tato energie o absolutně nulovém bodu během nesmírného času uvede sama sebe v pohyb, a to rotační. Tak patrně povstal svět, jeho rotace, z předsvětového klidu. Na př.: Musíme věřiti, že máme-li před sebou kus křídy úplně klidně ležící a nehybný, že tento kus křídy, tento klid její uvede sám sebe v pohyb ovšem průběhem nesmírné délky času. Pohyb ten je rotační.

Usmíváte se? To nejsou fantasie nevědeckého ducha! To jsou úvahy geniálního vědce, jemuž prosté všední úvahy a zákony skýtají záhady. Mysleme si, že absolutno bylo kdysi v klidu před předsvětovým vývojem, a mysleme při tom jakoby na houpačku v absolutním klidu. I řekne si najednou houpačka: k vůli čemu jsem houpačkou, že se nehoupám. V houpačce jakoby bylo ono »napětí«, latentní chtění. I rozhoupá se houpačka sama od sebe. Podobně jakoby tázala se Nernstova energie: k vůli čemu jsem já energií, že nepůsobím energicky? I mění se v pohyb nejprve rotační, ježto nemůže se ještě přeměniti v energii jinou.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Österreich-Ungarns Schicksalstunde (Wien 1915, Braumüller) — Dr. Albert Ritter (Winterstetten), Autonomie? Zur Frage der Neugestaltung Österreichs (1916, Leykam-Verlag in Graz). — České hlasy o krajském zřízeni.

Nové uspořádání vnitřních poměrů rakouských, tedy nové řešení otázek ústavních, zabývá stále nezmenšenou měrou politiky a odborné spisovatele německé. Podáme dnes vedle sebe myšlenky dvou propagačních spisků, které vyslovují názory a přání dvou politických skupin rakouských Němců, t. j. strany křesťansko-sociální a strany svobodomyslné. První z obou zastupuje anonymní knížka o 90 str. nadepsaná Österreich-Ungarns Schicksalstunde (Wien 1915. Braumüller). Smyslem Rakouska, jeho státní myšlenkou jest v první řadě ochrana proti proudům východním. Za tímto účelem spojilo se několik národů ve stát nadnárodní (Übernationalitätenstaat). Takový stát nepřipouští vyvýšenost, nadvládu jediného národa (die Suprematie einer Rasse), jak se zde správně dovozuje. »Rakouská kultura« jest proto kulturou světovou a jako taková stojí výše než pouhé národní kultury (reinrassige Kulturen). Rakousko jako stát více národů, mezinárodní, nebude moci prováděti politiku imperialistickou. Právě z tohoto důvodu bude se musiti pevně spojiti s jiným hospodářským imperialismem, t. j. imperialismem německé říše. (V tom jest jistě rozpor. Je-li imperialismus vlastní nesrovnatelný s rakouskou státní myšlenkou, pak by důsledně mělo býti vyloučeno i připojení se k imperialismu jiné říše, čím se konec konců opět jen posiluje a podporuje myšlenka imperialistická vůbec.)

Pokud jde o vnitřní uspořádání říše, odmítá spisek jakoukoli nadvládu Němců v říši jako nesrovnatelnou s rakouskou státní myšlenkou; naopak se vytýká, že se rakouští Němci dopustili politické chyby tím, že se nespokojili s převahou kulturní (Suprematie der Kultur) a jdou za nadvládou své rasy. Rakouská státní myšlenka kryje se s myšlenkou katolickou, poněvadž také katolicismus dopřává každému národu svobodný rozvoj. (Od vydání této knížky se asi názory většiny křesťanských sociálů změnily, neboť se rozhodli pro zavedení státní němčiny, přes to, že jest hegemonie jednoho národa dle jejich původního názoru v rozporu s rakouskou státní myšlenkou!)

V otázce autonomie nevyslovuje se spisek dosti určitě. Rozhodně odmítá centralismus, ale na druhé straně odmítá rovněž nynější samosprávu, která říši neprospívá a vznikla jen reakcí proti centralisaci. Žádá se decentralisace správy a posílení samosprávy zemí. Nikoli však zemí jako útvarů státoprávních, nýbrž jako celků správních. Dříve však musí dojíti k rozřešení národnostních otázek a sporů uvnitř jednotlivých zemí. Tedy t. zv. vyrovnání má se provésti v každé zemi zvláště.

Autoři se vyslovují sice pro všeobecné hlasovací právo, avšak nikoli také pro rovné hlasovací právo. Přejí si zavedení plurálního hlasování ve prospěch velkostatku, průmyslu, živnosti a inteligence. Jsou proti parlamentární vládě! Pouze předseda ministerské rady má býti vzat z politiků a má býti jediným ministrem odpovědným parlamentu. Ostatní ministři mají zastávati svůj úřad trvale a mají býti vzati z kruhů odborných (tedy ani politických, ani úřednických) bez ohledu na národnost a stranickou příslušnost.

V knize jest také úplný program válečný, který rozhodně stojí za zmínku, poněvadž vyslovuje názory a přání jedné z nejvlivnějších rakouských politických stran. Rusko musí býti oslabeno zřízením Polska z polského území Rusům odňatého. Polské území německé a rakouské má zůstati těmto dvěma říším i po zřízení polského státu. Otázka ukrajinská bude řešena teprve po příští válce s Ruskem. Anglická světová říše se musí rozpadnouti a Německo zabrati její africké osady. Belgie nechť jest potrestána ztrátou samostatnosti, které by tak jako tak nedovedla uhájiti. Že mohla ve Francii nabýti převahy myšlenka odplaty, znamená, že národ francouzský jest »fysicky, duševně i mravně v úpadku« a že »jeho vůle byla seslabena perversní ctižádostí a nervosností«. Doporučuje se německá kolonisace ve vylidněné Francii. Černá Hora a Albánie nechť jsou pod ochranným panstvím říše a pod správou uherskou. Ostatní státy balkánské nechť se spojí ve svaz, v němž připadne Rakousku úkol rozhodčího soudce.

*

Zcela jiným způsobem než křesťansko-sociální strana v roce 1915, představuje si vnitřní uspořádání Rakouska Dr. Albert Ritter, jenž ve spisku Autonomie? Zur Frage der Neugestaltung Österreichs, vystupuje jako mluvčí německých liberálů rakouských. Zde se ztotožňuje zájem státu se zájmem národa německého, a odtud pak vyplývají návrhy na řešení. V prvním článku nazvaném Die Länderautonomie und das deutsche Volk in Österreich odmítá se rozhodně samospráva zemí a její rozšíření. Hlavním důvodem proti ní jest následující výpočet: v západním Rakousku obývá 18½ milionu lidí, z čehož jest asi 9¾ milionu Němců, 8¾ milionu Neněmců; v zemích, které nemají německou většinu na sněmích, jest 10¾ milionu obyvatel, v zemích pak se sněmovní většinou německou 7¾ milionu. Z toho jest prý zřejmo, že Němci nemohou přivoliti k tomu, aby země jako samosprávní celky zmohutněly a ještě více se uzavřely navzájem, neboť by v zemích s neněmeckou většinou zůstala třetina všech západorakouských Němců. Mimo to znamená prý samospráva zemí uvol-

ňování státního svazku. (Autor zde přehlíží, že Německu nikterak neškodí rozdělení na země, jež mají dokonce zvláštní státní povahu.) Rakousko nemělo od doby konstituční dosud dostatečnou příležitost rozhodnouti se mezi centralismem a autonomií zemí; dnes jsou stát a vláda tak silny jako nikdy dříve, měly by se tedy rozhodnouti v uvážení, že pevná státní vůle nezbytně musí směřovati k centralisaci. Vždyť k vítězství vedla pouze jednota, zvítězil nad nepřáteli stát, který rázem potlačil všechny vnitřní spory a vnutil všem jedinou vůli a z mnoha zemí utvořil zem, říši jedinou!

A ještě jiný velmi závažný důvod jest proti samosprávě zemí. Jest to vztah k Uhrám a ohled na Uhry. Uhry jsou silným centralistickým státem, pro nějž každé odstředivé hnutí znamená krajní nebezpečí. Proto nelze si mysliti spojení mezi dvěma státy, jejichž státní myšlenky byly by ve vzájemném rozporu. Na jedné straně svazek zemí (ein Bündel von Ländern) a na druhé silný soustředěný stát. Takovému spřežení se budou Maďaři vší mocí brániti, nebo bude rozkouskované Rakousko vedle silných jednotných Uher odsouzeno k bezvýznamnosti. (Autor zde opět zapomíná, že zvláštní postavení Chorvatska korunu sv. Štěpána neoslabuje.)

Konečně mluví proti autonomistickému uspořádání státu i otázka finanční. Autor usuzuje: správa dvojí jest dražší než jednotná. V době po válce bude nutno veřejnou správu pokud možno zlevniti a vystříhati se všeho, co ji zdražuje. Tedy nebude možno nejen zaváděti nová ústrojí samosprávní nebo rozšiřovati dnešní, nýbrž naopak bude nutno odstraniti »dvojí správu vykonávanou současně státem i zemskými výbory, dvojí instanční cestu a vůbec všechen ostatní nešvar (Unwesen), jenž souvisí s hospodařením politických stran v zemích«. Mimo to se prý ničí smysl pro hospodářství státní dnešní praksí zemských správ, neboť se vidí nejvyšší finanční umění v tom, když se ze státní pokladny co nejvíce vymámí pro pokladny zemské.

V článku Der Staatsorganismus vykládá autor, proč ústřední mocnosti ukázaly převahu nad svými nepřáteli. Příčinou toho jest povaha jejich státního zřízení. V této válce se utkaly dva státní principy: individualistický a organický. První princip jest uskutečněn ve státech západních, druhý zejména v říši německé. Zde se pokládá stát za vyšší živoucí útvar, organismus, jehož jsou jednotliví státní občané pouze buňkami. Úkolem buněk jest bezpodmínečné přizpůsobení se potřebám celého organismu, aby co nejlépe fungoval a opět tak mohl co nejlépe prospěti svým buňkám. Naproti tomu individualistické nazírání na stát činí z něho vlastně osobnost, se kterou jest státní občan v jakémsi smluvním poměru: za jisté výhody přejímá určité povinnosti. Nazírání na stát v západních zemích nazývá autor prospěchářským, utilitaristickým, nazírání německé ideálním. Vítězství Německa a Rakouska bude znamenati také vítězství organické teorie státní.

Avšak nejen samospráva zemí, nýbrž každá samospráva územní, která není pouhým spolupůsobením živlů občanských ve správě země-

panské, jest autorovi prohřešením se na státu. »Touha po samosprávě jest plná rozporu k nezbytnostem státu, jenž v sobě ztělesňuje pud po sjednocení.« Jak samospráva zemí, tak i samospráva národností znamená stát ve státu a jest s podstatou státu, dle autora, neslučitelná. Samosprávu krajskou se zeměpanským předsedou v čele autor připouští, rozhodně se však vyslovuje proti spojení se krajů národně jednotných ve větší politické celky. »Občanskou samosprávu zasluhuje lid, jenž tak slavně obstál v strašném boji o život; nikdy však se nesmí objeviti národní nebo historické státy ve státu, nýbrž pouze Rakousko jako živoucí jednotný organismus.«

V článku Nationalstaat und Nationalitätenstaat ukazuje autor, že jest Rakousko vlastně jediným národnostním státem, Za národnostní stát musíme totiž pokládati takový stát, jenž nemá určitý národní ráz, nýbrž jenž rozličným národnostem, které jej tvoří, poskytuje stejné postavení. Rakousko jest tedy jediný stát, který úmyslně nechce býti národnostně jednotným. Jest otázka, jaký stát se osvědčil ve válce, národně jednotný nebo národnostní? Autor ukazuje, že v Rakousku za války vlastně nejsou národnosti. »Rakousko jest jediný stát mezi válčícími, který za války nevládl ústavně, nýbrž byl ovládán bez účasti zastupitelstev lidu. Centralistická státní moc musila se sama chopiti celé správy a docílila toho, že se nedostavily rušivé zvuky, obávané právě pro toto složení státu.« Vládl, válčil a vítězil tedy dle autora nikoli stát národnostní, nýbrž jedině stát jednotný: »U nás se za války neosvědčil stát národnostní, nýbrž stát jednotný, stojící nade všemi národnostmi.«

Úsudek o těchto názorech a kritiku jejich bude možno pronésti až po válce.

*

Otázce užší, totiž otázce nápravy veřejné správy, zejména v Čechách, věnuje se stále zvláštní pozornost. Z tábora německého stále zaznívá nedočkavé volání, aby vláda využila nynější své moci a provedla správní reformou to, co náleží ke stěžejným požadavkům německé politiky v Čechách. Jakýmsi všelékem má tu býti zřízení krajské. Bez ohledu na skutečně správně-technické potřeby jde se zde za heslem politickým. Jedním z projevů, jimiž se má zcela věcně čeliti takové agitaci, jest řada hlasů samosprávních odborníků nebo vědeckých pracovníků, jež byly uveřejněny ve dvou číslech Věstníku Poradního sboru českých okresů v království Českém (čís. 9. a 12., roč. VI.). Ze všech hlasů otištěných tu pod souhrným názvem »Krajské zřízení a zastupitelstva okresní« jediný se bezpodmínečně vyslovuje pro kraje. Jest to projev dra *Meisnera*, jenž se stanoviska dělnického vítá myšlenku tu v článku Okresní zastupitelstva a dělnictvo. Vytýká nynějším vyšším svazkům místní samosprávy, t. j. okresům, že na poli sociální péče vykonaly příliš málo. To vykládá jednak nynějším složením okresních zastupitelstev, jednak jejich malým obvodem a z toho vyplývající malou finanční silou okresů. Mimo to lze ve větších správních obvodech činiti větší nároky na odbornost úřednických výkonů, a nad to odpadnou škodlivé

vlivy místní, jež při nynějších okresích jsou ještě příliš silné. Z těchto důvodů jest autor pro kraje s demokratickými volebními řády, a to pro kraje, jež by nahradily dnešní okresy.

Také mnozí z ostatních účastníků této jakési ankety v celku postřehují tytéž vady zřízení okresního, čelí jim však způsobem méně násilným a překotným. Tak na př. prof. *Drachovský* (čl. K diskusi o krajských zastupitelstvech), rada zem. výb. *Franta* (čl. Samosprávné kraje a okresy) a starosta města Čáslavě dr. *Zimmer* (Poznámky k otázce zřízení projektovaných krajských zastupitelstev) uznávají přílišnou hospodářskou slabost některých okresů, avšak doporučují tu prostředek více na snadě jsoucí, prosté zvětšení jejich obvodů. Jiní opět doporučují za lék proti tétéž závadě sdružování se okresů k společným úkolům (doc. dr. Dobr. *Krejčí* v článku Krajská či okresní zastupitelstva v Čechách, nebo prof. *Weyr*: Několik poznámek k projektu nového útvaru samosprávného). Mimo to se zcela vhodně namítá, že jedná-li se o orgán, který by měl býti těžištěm místní samosprávy, byl by kraj, lépe řečeno, bylo by sídlo krajského zastupitelstva příliš vzdáleným místem od vlastního denního života a hospodaření obyvatelstva, jehož potřebám by měl kraj sloužiti (prof. *Drachovský, Weyr,* Dobr. *Krejčí*; také *Šubrt* v článku Jest nutno a vhodno reformovati dnes samosprávu?). Pokud pak jde o námitku nedostatečné odbornosti správních výkonů, zejména menších okresů, tu ukazují opět správně někteří (na př. zem. rada Rud. *Krejčí*: Několik poznámek k otázce zrušení okresních zastupitelstev), že závada ta dá se napraviti jiným způsobem a dalším vybudováním samosprávy okresní. V řadě článků odborných se ukazuje, že právě pro působnost, jež jest okresům přikázána, se hodí takové obvody, jaké nyní jsou, a zejména se dovozuje, že jest vždy nejen neúčelno, nýbrž i škodlivo odstraňovati správní útvary příliš vžité, proti nimž namnoze není jiné námitky, než že politické heslo zní: kraje. Zem. rada Franta upozorňuje také na to, jak nepropracovaná jest otázka krajského zřízení po stránce věcné příslušnosti, a že jest tudíž nebezpečno orgány, jež po menších opravách mohou celkem vyhovovati, nahrazovati něčím ještě neznámým a ne zcela promyšleným. Téměř všichni shodují se v tom, že válečná doba rozhodně není vhodná pro pokusy s novými správními ústrojími.

Rozhodně se odmítá taková úprava samosprávných celků stojících mezi obcí a zemí, jež by znamenala odzemštění, t. j. převedení těžiště samosprávy se zemských orgánů na kraje. Dv. rada *Hácha* (článek Kraj nebo země?) uvádí mimo jiné, že by kraje nebyly ani tak silné hospodářsky, ani nemohly býti tak odborně vyzbrojeny, aby mohly nahraditi působnost zemského výboru. Zem. rada *Krejčí* upozorňuje, že zemský výbor jest tak dostatečně opatřen úřednictvem, že nemůže býti ani řeči o nějakém přetížení správy zemské. Starosta města a okresu Klatov dr. *Hostaš* (Okresní či krajská zastupitelstva) doporučuje těm, kteří volají po krajských úřadech s odbornými silami, aby se ve větších věcech dožadovali pomoci zemského výboru, jenž hojnost

takových sil má, a nevymýšleli neobyčejně nákladných orgánů nových. Zajímavá jest myšlenka, kterou okr. tajemník *Nováček* (Ohrožení okresní samosprávy?) odmítá námitku nedostatečné odbornosti v rozhodování okresních výborů. Praví totiž, že samostatnost, jakou má celkem úředník okresní samosprávy (má zde na mysli asi okr. tajemníky), zvyšuje jeho schopnosti více než to činí závislost úředníka zeměpanského úřadu okresního.

Zřízení krajské jako čtvrtý článek vsunutý mezi okresy a zemi se odmítá, jak z důvodů správně-technických, tak i finančních (zejména *Weyr*). Velmi vhodná jsou slova, kterými zakončuje svou úvahu zem. sekretář dr. *Laštovka* (Krajské zřízení autonomní): Každý z obou systémů: kraje a země, okresy a země, lze s hlediska správního dobře hájiti a odůvodňovati. Systém nynější, okresy a země, má do sebe tu přednost, že tu již jest a že jest nám podrobně znám, což o krajích prozatím říci nelze. Snad tato úvaha rozhodne, aby nebylo za nynějších nesnadných poměrů upouštěno bez nutkavých důvodů od principů, jež se celkem osvědčily, a nebylo přikročováno k organisacím, jež jsou naprosto nevyzkoušeny. *Dr. F.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Péče obou národů v Čechách o menšinové školství. — Školství Ústřední matice školské v době válečné. — Protichůdné snahy po sestátnění obecného a měšťanského školství a zavedení státní řeči a snahy po znárodnění a zodbornění školství toho. — Péče rakouské správy o školství v zabraném území srbském.

Oba národové obývající v zemích koruny české starají se pečlivě o své školy menšinové. Německý školský spolek má již dávno o každou sebenepatrnější školu menšinovou náležitě postaráno. Po vnější stránce vystavěl pro každou vhodnou budovu a opatřil ji nejlepším nábytkem a vybranými prostředky zdravovědnými. Úzkostlivě stará se o její čistotu. Školní mládeži poskytuje zdarma všechny školní potřeby, opatřuje ji dostatek potřebným oděvem a obuví, stará se o to, aby ani v nejmenším netrpěla ve škole nedostatečnou výživou. Školní kabinety opatřuje horlivě všemi možnými pomůckami, školní knihovny dostatečným množstvím vybraných spisů. Udílením vánočních podpor a dárků pečuje i o rodiče školních dítek. U vědomí, že nejlepší zárukou všeho školského zdaru je uspokojené učitelstvo, postaral se již před řadou let o to, aby hmotně nestrádalo. Učitelstvo německého školského spolku má služně upraveno dle posledních čtyř tříd státního úřednictva, je zajištěno pro pensi a také jinými směry německým občanstvem podporováno. Slovem, německé menšinové školy jsou ve všem tak opatřeny, aby jak po vnější tak i po vnitřní stránce školní mládež a její rodiče lákaly a je připoutávaly.

Za příkladem německého školského spolku jde také náš český ochranný spolek — Ústřední matice školská. A je to zvláštní úkaz, že náš český

lid, který se v obcích, okresích i na zemském sněmu zvyšování nákladu na národní školství veřejné často houževnatě brání, na školství Ústřední matice školské přispívá dobrovolně rád jak drobnými příspěvky tak namnoze značnými odkazy. Vidí ve školství matičním pole, kde může v rámci říšských zákonů školských i v rámci zemského zákonodárství školského svoji národní samosprávu co nejlépe uplatniti a ukázati ji ve světle nejlepším.

Náš školský spolek pracuje však za poměrů značně nepříznivějších. Českých menšin, potřebných národních škol, je řada daleko větší, než kolik jich může Ústř. matice školská opatřiti, a uplyne ještě hodně vody, než budeme míti postaráno úplně o vyplnění ideálu Komenského, aby všechna naše česká mládež byla vzdělávána v náležitě vypravených školách svojí mateřštinou.

Mnoho vykonala Ústř. matice školská v posledních letech. Vedle rozšíření školství svého musila povznésti i své četné učitelstvo aspoň do té míry, aby tolik za učitelstvem veřejných škol v Čechách pozadu nezůstávalo. Velikou věcí bylo v tomto směru založení pensijního fondu, opatřujícího učitelstvo po dobu stáří.

Válečná doba, vlekouci se silně ke konci třetího roku, pokladně našeho školského spolku přízniva nebyla. Drahotní poměry občanské, stupňující se do krajnosti, omezení mnohých zábav a slavností národních zacpaly přítok zlata plynoucího do jejích pokladen a ochromily ve mnohém její činnost.

Mohla-li přes to vydržovati, jak bylo na její valné hromadě dne 22. prosince prohlašováno, koncem r. 1915 celkem 59 škol obecných v Čechách, 12 na Moravě, 10 ve Slezsku, mohla-li se přes trvající zlobu času postarati o udržení 45 opatroven v Čechách, 20 na Moravě a 10 ve Slezsku, tak že celkový počet menšinových škol jí vydržovaných udržel se na výši 162, mohla-li udržeti svým nákladem vyšší reálné gymnasium v Orlové, pak může se tím naše národní vědomí zatím upokojiti.

Úhrnem postarala se Ústř. matice školská v uvedeném roce o 11.173 dětí, z nichž 7712 byli žáci obecných škol. Všech matičních tříd a oddělení bylo 222. Příjmů měla Matice okrouhle 745.416 K, vydání 830.053 K, takže schodek stoupl na 84.636 K. Hlavní zdroj příjmů plynul z darů a příspěvků, jichž v těžkých dobách sebráno na 589.718 K. Zemská a státní subvence činila 73.925 K. Čisté jmění matiční mimo jmění cizí a fondové vypočítáno na 984.519 K.

Je potřeba české naší veřejnosti zdůrazňovati často slova dra Karla Mattuše, pronesená na poslední valné hromadě našeho obranného školského spolku, dle nichž péče o Ústř. mat. školskou nesmí býti vyjímána z obětavosti národní. Povinností naší jest udržeti náš školský spolek děj se co děj, aby mohl plniti kulturní a humání poslání své tak, jak toho vyžaduje dobro obecné a blaho národa.

*

Není právě zjevem potěšitelným, že v nejvážnějších dobách nynějších, kdy společná vlast vyžaduje si na všech svých občanech rovných obětí na krvi i statcích, přichází jedna národnost a žádá důrazně splnění

politických požadavků, jež jsou v podstatě podceňováním a znehodnocováním národností druhých. A ještě smutnějším úkazem je, že žádá, aby vláda splnila takové její požadavky způsobem neparlamentním.

Úsilí o postátnění školství, o změnu zřízení školského, o uzákonění jedné řeči ve státě tak mnohojazyčném jako je náš jako řeči státní, o změnu jednacího řádu na říšské radě jsou zajisté požadavky, jež u národností ostatních musí se setkávati s přirozeným odporem. Vlády rakouské jsou bohudík tak prozíravé, že ke splnění zmíněných požadavků cestou neparlamentární valné chuti nejeví.

S politickými stranami své národnosti usiluje i německé učitelstvo v zemích rakouských o splnění uvedených požadavků. Tak Zemský spolek německých učitelů v Čechách prohlašuje v resoluci přijaté na schůzi liberecké sestátnění národního školství za nutnou státní nezbytnost, za nutnou podmínku přiměřeného zvýšení lidového vzdělání, odpovídajícího příštímu velmocenskému postavení Rakouska a jednotné výchově mládeže pro společnou státní ideu, i jakožto základ pro ona pravidla, kterých vyžaduje v zájmu branné moci nutné zavedení státu s německou státní řečí. Spolek vidí v sestátnění školství a státem převzatém placení učitelských platů jedinou možnost zabezpečiti všemu rakouskému učitelstvu výplatu příjmů, jež stát nyní již učitelům na státních školách přiznává. Německé učitelstvo z Čech odmítá zároveň s jiných stran doporučované převzetí školských nákladů samosprávnými národními kmeny, slovem tedy znárodnění školství. Na stejném v podstatě stanovisku je rakouský svaz německého učitelstva, který na linecké schůzi obviňuje mimo to zemskou samosprávu z toho, že ona jediná měla a má neblahý vliv na rozvoj školství a hmotné poměry učitelstva. A rovněž projev politického spolku německých učitelů ve Štyrském Hradci žádá zavedení státní řeči, ochrany německých menšin, sestátnění všeho obecného a národního školství a podřízení všech školských otázek, t. j. vzdělání učitelského, dozoru, správy a vydržování, placení učitelstva, zákonodárství říšskému.

Jak známo, i nemalá část českého učitelstva před válkou nestavěla se postátnění národního školství, ale ovšem bez státní němčiny, na odpor. Rozumovala takto: Národní škola ve skutečnosti státní je. Stát má v ní právo nejvyššího dohledu, schvaluje pro ni učebnice, bez jeho souhlasu a vůle nepodává se ani jediný paragraf zemského zákonodárství školského k nejvyššímu potvrzení atd. Jedině náklad na školství národní přenechal samosprávným zřízením zemským. Země však stavěly se zvlášť ke hmotným požadavkům učitelským macešsky. Dosud jediná rakouská země nezrovnoprávnila své učitelstvo v platech se státním úřednictvem s rovnocenným vzděláním. Nuže tedy, nechť stát dovrší postátnění i převzetím nákladu na učitelstvo.

Dnes učitelstvo české v souhlase s učitelstvem ostatních neněmeckých národností v Rakousku ohrazuje se důrazně proti agitacím pro sestátnění národní školy spojeným se zavedením státní řeči německé. Tak článek Věstníku Zemsk. ústř. spolku českých učitelů vyvrací vývody učitelů německých, jež pro německé požadavky usilovně agitují, a dovozuje, že ruch pro ty požadavky rozvířený veden je výhradně zájmem německé jednostranné národnostní politiky.

Freie Schulzeitung psala, že zavedením německé sprostředkovací řeči není myšlena možnost úplného opanování neněmeckých národů rakouských národem německým, ač prý je nesporno, že německému národu a německé řeči v Rakousku po válce musí býti zabezpečeno postavení, které zaujímá ten, kdo je podle hodnosti neprvnější. Německý národ dle téhož věstníku najde prostředky, aby všechno rakouské školství bylo vybudováno jakožto státní škola s německým rázem.

Věstník českého učitelstva odpovídá na podobné projevy správně poukázáním, že by bylo státu na škodu, kdyby většina národů této říše za všechny velké oběti, které tomuto státu ve válce přinesla, měla býti mravně ponižována a ve svém duševním pokroku ohrožována nuceným učením jazyku menšiny obyvatelstva této říše. »Domnívá se kdo snad, že by výchova mládeže byla vlastenečtější, kdyby neněmeckým školám byla němčina vnucena jako předmět povinný? Věří někdo, že by se duševní i mravní hodnota našeho dorostu pozvedla, kdyby naše elementární školy byly obtíženy vyučováním německé řeči, závazným pro všechny děti? Bojovaly tři čtvrtiny naší armády méně statečně jen proto, že neuměly německy? A budou neněmečtí vojáci udatnějšími, budou-li míti na propouštěcím vysvědčení ze školy známku z němčiny? Bude u neněmeckých národů více příchylnosti k říši, bude-li zavedena státní škola s německým rázem? Nemá naše lidová škola jiných bolestí, jiných potřeb a reformních požadavků, než zavedení povinné němčiny? Toť jsou otázky, jež dány jsou skutečným zájmem o prospěch státu, a odpovídati k nim není přece jen výhradou menšiny, ale právem všeho obyvatelstva říše, jež stejně neslo břímě války a stejně se obětovalo na prospěch státu. Nebylo by v dějinách větší ironie osudu, než kdyby právě po této válce, v níž všichni jak pod prapory, tak doma jednosvorně přinášeli oběti na oltář vlasti, mělo se uskutečniti, oč jedna strana na úkor všech ostatních a proti jejich vůli usiluje.«

Správné zajisté odbytí. Neněmečtí národové naší říše, tvořící velkou většinu jejího obyvatelstva, zdůrazní proti snahám po sestátnění národní školy a po zavedení státní němčiny, třídicím národy rakouské dle »hodnosti«, požadavky po úplném znárodnění a zodbornění školství národního.

*

Ústřední mocnosti projevují ve světové válce chvalitebné snahy po úpravě a organisaci školství v územích vojensky zabraných. Vytkli jsme časem nařízení guvernérů belgických a v ruském Polsku, týkající se národního i vysokého školství. Zaznamenati sluší i červencové nařízení vrchního armádního velitelství o školství v Srbsku. Dohled nad vyššími školami vykonává tu bezprostředně generální guvernement, nad všemi ostatními školami krajští velitelé. Do škol zcela nebo částečně vojenskou správou zakládaných mají přístup všichni obyvatelé bez rozdílu státního občanství a víry. Vyučovací řečí na školách veřejných je srbo-charvatština. Náboženské vyučování a cvičení, jakož i dohled nad ním vykonávají příslušné církve nebo náboženské společnosti. Rodičům nebo jejich zástupcům ukládá se za povinnost, aby svým dítkám poskytovali vzdělání ve ve-

řejných školách. Zakládání, další vedení a zavírání národních škol, stanovení učebných osnov a knih, jmenování učitelů přísluší vojenskému velitelství. Krajské velitelství řídí vyučování, výchovu a zdravotnictví ve školách.

V souhlase s obcemi v příslušných obvodech školských stanoví vojenská správa, aby dle možnosti každé dítě povinné školou nemělo dále do školy než 4 km a aby každá škola byla navštěvována aspoň 40 dětmi. Učitelé skládají slib do rukou vojenského generálního guvernéra a jsou placeni ze zemských příjmů. Vyučování v národních školách je bezplatné, píše se výhradně latinkou. Staroslovanské cyrilice vyučuje se ve spojení s vyučováním náboženským. K učitelskému povolání povolávají se poddůstojníci s potřebným vzděláním, státní zkoušení učitelé z rak.-uherského mocnářství a ze stavu domácího učitelstva, a jsou povinni ovládati dokonale vyučovací řeč. Pro sirotky a děti opuštěné zřizují se v každém kraji útulny přijímající dítky normální ve věku od 4 do 12 let.

ŠKOLSTVÍ ODBORNÉ.

Normální učebná osnova pro všeobecné živnostenské školy pokračovací. — Školství pokračovací v Rakousku v školním roce 1913—1914. — Živnostenské školy pokračovací v Praze v školním roce 1915—1916. — Vliv války na živnostenské školy pokračovací v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v roce 1915—1916.

C. k. ministerstvo veřejných prací vydalo výnosem ze dne 25. května 1916 novou normální osnovu pro všeobecné živnostenské školy pokračovací, která vešla v platnost školním rokem 1916—17 na všech školách pokračovacích, tedy také na oněch, jež jsou organicky přivtěleny k státním školám průmyslovým. V nové učebné osnově této jeví se četné úchylky od dosavadní osnovy, a to nejen věcné, ale i formální.

Pokud organisace vyučování se týče, skládá se všeobecná pokračovací škola živn. ze dvou nebo tří pokrač. tříd. Připojení třetí třídy jest přípustno jen tehdy, jsou-li po ruce způsobilí učitelé pro odbornou nauku. Vyučování má býti vyměřena doba nejméně 7 neb nejvýše 8 měsíců. Jiné učebné předměty, než jak udává je normální osnova učebná, nemají zpravidla býti pojímány do učebných osnov. Výjimky lze připustiti jen tehdy, prokáže-li se zvláště potřeba určitého předmětu učebného.

Veškeré vyučování živnostensko-obchodní v první i v druhé třídě má, pokud lze, svěřeno býti v každé třídě jednomu učiteli. Od veškerého kreslení mají býti osvobozeni učňové živností chemicko-technických a živností s potravinami a požívatinami, vyjma cukráře a některá řemesla v normální osnově zvláště vytčená. Rozdělení žactva všech tříd pro odborné kreslení či rýsování povinné má se státi nikoliv podle ročníků, nýbrž podle odborných skupin v učebné osnově vyjmenovaných. V těchto skupinách jest vyučování společné. V oněch živnostech, pro které jest plastika obzvláště důležita, má se zavésti vyučování také v modelování.

V tom případě jest modelování cvičením hlavním a kreslení cvičením doplňujícím. Je-li ve škole přiměřený počet žáků (aspoň 7) některé živnosti oděvnické, doporučuje se, aby vyučování odbornému kreslení bylo svěřeno živnostníkům, kteří vychodili příslušný kurs odborný.

Vyučování odborné nauce mají se zúčastniti jen ti žáci, pro jichž živnost tento předmět má zvláštní význam. Obyčejně třeba, aby žáků těchto bylo nejméně 7. Ve dvojtřídních a trojtřídních školách, kde jest školní lékař ustanoven, a kde jest potřebná úhrada zajištěna, může zdravovědě vyučovati školní lékař. Tam na školách, kde není zdravotnictví zvláštním předmětem učebným, budiž při každé příležitosti poukazováno na důležitost péče o zdraví a zejména na to, jaké nejen po stránce mravní, ale i po stránce fysické svrchovaně škodlivé následky má požívání alkoholu. Žákům mají býti rozdávána zdravotní pravidla příslušných živností.

Osnova doporučuje konati s učni v třetí třídě praktická cvičení, a to hlavně s učni řemesl stavebních a řemesl dříví a kovy obrábějících týdně 2 hodiny, s učni živností malířských, živnosti krejčovské, obuvnické atd. 2—4 hodiny týdně.

Osnova vyznačuje účel vyučování, že směřuje k tomu, aby se živnostenský výcvik učňů školským vzděláním doplnil, a aby jejich odborná výchova se zdokonalila. Vůdčí zásadou má býti, že veškeré vyučování má pouze přihlížeti k ryze praktickým potřebám živností, a že teoretické výklady všeobecné podávati jest potud, pokud jich jest k pochopení odborných statí nezbytně třeba, a že se má při každé příležitosti vyhověti odborné potřebě každého jednotlivého žáka neb aspoň potřebě žactva téhož nebo příbuzného povolání.

V dalším obsahuje normální osnova a) rozvrh učebné látky pro přípravky, b) rozvrh učebné látky pro I., II. a III. třídu pokračovací. Nechtějíce pouštěti se do jednotlivostí jednotlivých předmětů vyučovacích, chceme povšechně uvésti, že celá osnova normální i pro všeobecné školy pokračovací sestavena jest s tou tendencí, aby vyhověla odbornému stanovisku jednotlivých řemesel a živností, a tím jaksi vítati sluší nový krok pro celkový směr moderní školy pokračovací. Zejména vítati sluší zdůraznění momentu, že se má přihlížeti k praktickým potřebám živností, a že výklady teorie mají na nejmenší míru býti omezeny. Tato tendence vane celou osnovou při kreslení a rýsování odborném jakož i při vyučování nauce odborné, která se v osnově třídí na nauku o stavivech, stavitelství, technologii dřeva, technologii kovů, nauku o motorech, nauku o látkách pro živnosti oděvnické a nauku o potravinách a pochutinách.

Chceme jen krátce ku konci dotknouti se vyučování občanské nauce a zdravotnictví. Obé vyvolala poslední doba a jsou pro živnostníka velmi cenné. Občanská nauka zařaděna v osnově do druhé třídy s jednou hodinou vyučování týdně, zdravotnictví má obsahovati 10 hodin vyučovacích v školním roce, a to ve třídě druhé a třetí. Kdo zná živnostníka v praxi, usoudí, jak veliký význam obě tyto nauky mají. Přáli bychom si, aby byly při vyučování výklady náležitě uvažovány a podávány.

*

V celém Předlitavsku bylo v školním roce 1913—1914 živnostenských škol pokračovacích 1538. Z tohoto počtu připadá největší počet škol na Čechy 639; dále na D. Rakousy 251, na Moravu 234, na Halič 88, Štyrsko 64, Slezsko 61, na Tyrolsko 51, Přímoří 45, Korutany 30, Krajinu 29, Solnohrady 19, Horní Rakousy 13, Bukovinu 9 a na Dalmacii 5. — Na těchto 1538 školách bylo zapsáno úhrnem 184.907 žáků a žákyň. V tomto součtu nejsou zahrnuty školy v Haliči a v Bukovině. Z 184.907 učňů a učednic připadá na Čechy 73.148, na Dolní Rakousy (Vídeň) 67.198, na Moravu 21.841, na Slezsko 6446, na Štyrsko 4924, na Tyrolsko 2788, na Přímoří 2596, na Krajinu 2231, na Horní Rakousy 1453, na Korutany 1264, na Solnohradsko 779 a na Dalmacii 239. — Statistiku tuto bude zajímavo srovnati s následujícími roky válečnými a poválečnými, jakmile bude uveřejněna.

*

Živnostenské školy pokračovací v Praze v školním roce 1915—1916 navštěvoval 3901 učeň a 1203 učednice, dohromady 5104. Ku konci roku bylo zapsáno jen 4385. Na školách vyučoval 231 učitel a 87 učitelek, celkem 318 sil. Cíle vyučovacího dosáhlo 88% učňů a 94% učednic. Největší počet učňů měli číšníci (424), zámečníci (334), holiči (299), krejčí (283), sazeči (228), obuvníci (204), pekaři (174), uzenáři (147), cukráři (138), truhláři (125), strojní zámečníci (124), lakýrníci (102). Ostatní jsou pod 100 učňů.

*

Jako v roce 1914—15 měla i v roce 1915—16 válka silný vliv na řádný chod živnostenské školy pokračovací. Nedostatek učitelů jednak, na druhé straně zabrání škol k účelům válečným mělo v zápětí, že celá řada škol vůbec nevyučovala, nebo program vyučovací značně byl sužen. Z 476 českých škol v Čechách nebylo vyučováno na 93 školách čili 19·5%. Z 178 českých škol na Moravě nebylo vyučováno na 75 čili 42·1%, ve Slezsku ze 14 škol bylo uzavřeno 8 čili 57·2%. Celkem z 668 škol nebylo vyučováno na 176 čili 26·4%. Řádné vyučování z 668 škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo zavedeno pouze na 157 školách, omezeno bylo vyučování buď co do počtu měsíců, počtu tříd nebo hodin na 335 školách; učilo se tedy řádně na 492 čili 73·6% školách. Z 319 škol německých v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nebylo vyučováno na 112 čili 35·1% školách. Zcela normální vyučování mělo 105 škol, s omezeným vyučováním učily 102 školy. Učilo tedy normálně 207 škol čili 64·9%. — Zajímavo jest také srovnání státních a zemských subvencí na živnostenské školy pokračovací v době války. Jest známo, že zemské subvence značně byly sníženy a velmi nepravidelně byly vypláceny, a to zejména v Čechách. Ačkoli výnosem ministerstva veřejných prací na počátku války ze dne 6. srpna 1914 bylo oznámeno, že na další nelze očekávati subvencí na živnostenské školy pokračovací ze státní pokladny, a že tudíž vzhledem k tomu by se doporučovalo, aby vyučování ve školním roce 1914—15 bylo zastaveno, vidíme, že totéž ministerstvo záhy pozměnilo tento výnos, ano uznávajíc význam škol živnostenských pro mládež i v mimořádné době válečné poskytlo výnosem ze dne 24. března 1915 mimořádné státní pří-

spěvky k umoření schodků dřívějších let živnostenských škol pokračovacích. Tehdy odůvodnilo mimořádnou tuto podporu ministerstvo tím, že při řadě živnostenských pokračovacích škol působily tyto schodky velmi zhoubně na rozvoj těchto škol. Ministerstvo projevilo přání, aby byla zjednána v tomto směru náprava. Mimořádný tento státní příspěvek byl 60% schodku, vykázaného dne 30. června 1914. Vedle tohoto mimořádného příspěvku činí státní subvence na školní rok 1915—1916 pravidelnou třetinu preliminovaných nákladů. U srovnání pak této jedné třetiny státní subvence činí příspěvky zemské v Čechách pouze 9·9%, na Moravě 21·3%, ve Slezsku 0%. Celkem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku činí státní subvence 33%, kdežto zemské pouze 11·3%. To jsou ovšem smutné číslice pro snahy po uzákonění těchto škol zákonem zemským!

LITERATURA.

Krásná.

Starší naši básníci v novém rouše. Několik poznámek ke kritickému vydání básnických spisů F. L. Čelakovského a K. Sabiny.

Kdo by za dnešního krvavě dramatického tříbení pojmů o národní čistotě, ryzosti, o kulturním poslání českého národa sáhl k dnešní literární produkci novinářské i knižní, nevím, do jaké míry byl by spokojen zbásněnými ohlasy dneška. Vedle přemnohých jiných příčin jest tu i důvod slabé, malomyslné generace, která se toulala v cizích zahradách a nedbala svého pole. Ale cítíme všichni, že přichází doba láskyplného studia národního smyslu a účelu, studia u nás Čechů na výsost zajímavého a prospěšného. Nikdo nám nevytkne jednostrannost našeho nazírání, chauvinismus a zaujatost, právě jako se nikdy nebudeme obávati, že bychom umělecky dočerpali studnice vznětů z našeho lidu, dějin, písemnictví se prýštících. Bez zbytečného historisování vychováváme se na vzácných starších básnících, jejichž památka jest čerstvě prolitou krví dražší, odkaz nalehavější. S takovými city beru do rukou poslední dvě části Laichterovy vzorné sbírky Čeští spisovatelé devatenáctého století, kde vyšly dva svazky básnických spisů F. L. Čelakovského a ve třech dílech básně i kritické stati Karla Sabiny.

Vydavatel Sebraných spisů Fr. Lad. Čelakovského profesor Jan Jakubec podává ve dvou svazcích dosud vyšlých Čelakovského spisy básnické. Základem jest mu definitivní vydání básníkovo ve spisech musejních r. 1847 vydané s názvem Frant. Lad. Čelakovského Spisů básnických knihy šestery. Ovšem, není to otisk starého vydání musejního, dnes Čelakovský vychází úplnější, věrnější a přístupnější než před sedmdesáti roky. Na konci obsáhlého úvodu brání se vydavatel proti výtce, jež by ho mohla stihnouti, že se uchýlil od definitivní úpravy básníkovy. K jeho důvodům se zcela připojuji, ba jest ještě řada jiných, vydavatelem přímo neuvedených. Vydání Jakubcovo »chce býti kritické, chce podati básnické práce Čelakovského co možná úplně a chce zároveň uspo-

řádáním básní samým znázorniti básníkův vývoj«. Proto řídil se vydavatel postupem chronologickým počav Smíšenými básněmi a připojoval z časopisů, listů i rukopisů básně v Knihách šesterých neotištěné.

Ale pro odchylku od poslední úpravy básníkovy jsou i jiné důvody. Básník neprováděl korektury svých spisů v musejním vydání a protestuje i proti některým způsobům psaní (viz Jakubec II. str. XLVIII). Konečně také u našich básníků z první polovice minulého století byl boj o formu, o básnické slovo tak úporný a těžký, že nemůžeme dnes často prohlásiti poslední vydání za nejlepší, i když mu dal básník sám sankci vydání definitivního. Tu se ukazuje účelnost bohatých poznámek, které vedle výkladů o vzniku básní podávají přesné varianty jednotlivých recensí. Neboť pečlivé záznamy všech odchylných znění nejsou hříčkou zbytečně svědomitých filologů. Právě u našich básníků z dob obrozující se básnické mluvy je z bohatých těch recensí patrno, jak obtížné bylo novým pojmům a zkratkám básnickým raziti výrazné tvary (všimněme si druhého dílu Růže stolisté), jak obohacoval tvůrčí umělec svůj nástroj vkusně a platně z nářečí jinoslovanských (překlady a Ohlasy), jak neulpíval pohodlně na hotové formě, nýbrž v nových vydáních nově tvořil, hledal lepších cest. Zdali vždy se zdarem, jest jiná otázka.

Tak si může čtenář z úplných udání variant konstruovati přesné znění každého čísla kteréhokoli vydání. Ale vydavatel nespokojuje se otištěním variant knižních; jde k časopisům, korespondenci, separátním otiskům i rukopisné pozůstalosti. A nachází řadu básní knižně netištěných nebo do té doby neznámých. Poněvadž pak řadí dílo, pokud podle základního rozdělení Knih šesterých lze, postupem chronologickým, máme před očima růst a vývoj jednoho z nejnadanějších a nejnárodnějších českých básníků doby předbřeznové. Dokonalé vydání klasických spisů básnických. Ježto pak dále vydavatel, vynikající znalec doby předbřeznové a nejlepší monograf Čelakovského, z bohatých pramenů datuje, řadí, osvětluje a vykládá vznik a podněty všech básní, ježto i se nevyhýbá stručné zmínce o všech širokých literárních stycích našeho básníka, podán jest v tomto vydání kus literatury z doby obrození, i dnes umělecky významné a plodné, ve vydání laikům i historikům cenném a poučném. Od začátečních německých pokusů píseckého studenta až po básně, které byly napsány po definitivním vydání Knih šesterých, roste a vyspívá postava českého Goetha, stísněnějšího v životě, zahořklého, ale opravdového básníka přírodního s rozhledem neobyčejným, básníka národního, za nějž děkujeme nebi.

K oběma dílům jsou napsány obsáhlé, hutné úvody. Známých věcí dotčeno stručně, více zajímají vydavatele otázky kritiky textové. Stručně, ale zřetelně vypsán duchovní růst básníkův: od německých básniček příležitostných přes vlivy obrozenské poesie, dojem Goetha, Kollára, Petrarky, studium písně národní, její zmocnění a umělecké povýšení. Pěkně jsme poučeni o básníkových pseudonymech, jeho autokritice v knižních výběrech, svědomitě rozebrána otázka formy básníkovy a metrického tápání, karakterisována originalita invence, podán vyčerpávající rozbor řeči zejména v Ohlasech. Po rozboru Růže stolisté vrací se v analyse básníkových epigramů vydavatel k staré své zálibě, k studiu bohaté české epigramatiky po Havlíčka. Nově formulováno ukázněné umění

Čelakovského, nově nanmoze rozebrány předlohy a technika vzorů básníkových. Oceněním drobnějších překladů v knize otištěných končí se druhý úvod. Oba úvody nepsal literární historik, který chce podati jednotný syntetický obraz básníkův, nýbrž kritický vydavatel, který se obírá potřebami svého vydání a zastavuje se u otázek neznámějších. Tím ovšem mizí jednotný obraz ucelený, také básníkův vývoj nelze předvésti chronologicky, když tě na příklad v prvním svazku čteme poznámky o Antonii Reiszové (k básni »Na obraz Antonie« I 141) a v druhém úvodě výklady o první manželce Marii Ventové před otiskem Růže stolisté. Takové nesrovnalosti přináší práce vydavatelská sama sebou. Zato má čtenář úplné a přesné vydání Čelakovského před sebou, jak dokonalé nikdy nebylo, a v otištěných básních, úvodech i poznámkách nalezne vnímavý český čtenář tolik národní radosti a osvěžení, kolik budoucí badatel podnětů k novému, stále výraznějšímu oceňování drahého nám básníka. Sebrané spisy a v akademii vydaná Korrespondence zůstanou pevnou oporou všech budoucích studií.

Vydavatel sám ukazuje, že jeho vydáním nejsou všechny otázky o Čelakovském definitivně rozřešeny. Prvotní německá básnička pěseckého studenta úplněji jest podána v druhém vydání, byť zatím úplná óda nalezena; také některá mínění o autorství básníkově nechává vydavatel v druhém svazku dodatečně aspoň nerozřešena. Několik drobností bych připojil. Snad bylo zbytečno ve variantách udávati, který tvar je správný gramaticky a který nikoli; bedlivý čtenář kritického vydání čte snad vždy s náležitým historickým rozmyslem (na př. na str. 343). Při udání některých pramenů byla by snad vhodná větší úplnost. Nebylo na př. možno zjistiti, odkud byl v Lumíru 1896 otištěn dotud neznámý Krakowiak? Znělku »Na Nýnu« snad možno datovati najisto do konce roku 1823 nebo samého začátku 1824; jsouť novotvary »omájil« a »zrájil« též v listu Kamarýtovi z ledna 1824 (neomájuje, nezrájuje). Někde vydavatel kombinuje znění prvotních vydání a vydání definitivního. Tak v básni »Romantická láska« čteme tvar »sličné« podle Sp. básn. (v prvním vyd. je »sličné«), ale »zkvetou« podle prvního vyd., ač ve Sp. b. je »zkvětou«. Bylo snad možno zachovati jednotu, i když básník neprováděl korektury musejního svazku. V Prešernově ódě »K mladosti« čteme rytmicky porušený verš: »i v mládencovu loď vichřice jen dula« (II 282), v poznámkách neopravený, ač ve Sp. bás. je správný tvar »mládcovu«. Pečlivé korektuře ušly některé drobnosti, jako stoudnýc m. stoudných (I 79), mitách místo minutách (I 350).

Pečlivé vybrání a vydání spisů Sabinových od Jana Thona je práce obzvláště významná a prospěšná. Ne tak pro umělecké kvality autorovy (ačkoli po vydání Thonově díváme se na Sabinu básníka i »povahopisce« s větším zájmem a respektem než dříve), jako spíše pro osvětlení záhadné povahy, pro vyplnění mezery v naší literární historii. Básně druha Máchova jsou podány úplně: otištěno knižní vydání z r. 1841, vybrány z časopisů i románů, vyhledány z rukopisné pozůstalosti. Je to první souborné vydání básní Sabinových v této úplnosti a bude na základě jeho možno napsati definitivní studii o Sabinovi básníku. V následujících dvou svazcích otištěny jsou články kritické a literárně historické.

Je tu proslulý Úvod povahopisný o K. H. Máchovi, i dnes pramenně cenný, jejž ovšem, jak vydavatel správně poznamenává, dlužno čísti obezřele, kde nutno srovnávati navzájem i s jinými údaji, i Upomínka na K. H. Máchu, památná v manifestačním almanachu generace Nerudovy. K vydaným spisům Máchovým tvoří tyto články nutný doplněk. Následují monografie i drobnější studie ze starší i současné (do let šedesátých) české literatury. Vedle toho pojaty stati z oboru literární teorie (Literární obrazy, Úloha kritiky, Literatura a literární dějepis). Kdežto básně Sabinovy byly přece do jisté míry dříve souborně vydány (kniha z r. 1841, Smíšené písně ve dvou ročnících České včely), podány jsou studie literární poprvé souborně. Vedle památné knihy z r. 1841 otiskl vydavatel básně Sabinovy v oddílech: Básně smíšené, kam řadí z časopisů vybraná čísla spadající v dobu knihy básníkovy; Smíšené písně, kde podáno sedmatřicet čísel souborně vytištěných v České včele 1837 až 1839; následují rukopisné básně a zlomky, básně příležitostné, zlomky epických básní »Výjev ze života rytířského« a »Černá růže«, kterou zpracoval Sabina v truchlohru; básně z románův a novel vybrané a konečně překlady.

Nechci se v článku referujícím pouštěti do analysy básnického díla Sabinova; všímali si ho, částečně již na základě tohoto vydání, moderní naši kritikové. Úplná studie musí spojiti však básnické schopnosti se Sabinovými pracemi ostatními. A tu pro literární jeho snahy bude bezpečným vodítkem druhý a třetí díl Thonova vydání. Tyto dva svazky podávají však jen vybrané články literárně dějepisné a studie literární, kdežto v básních hleděl si vydavatel úplnosti. Co bylo českým slovem básnickým Sabinou napsáno, snažil se všecko do svého vydání pojmouti, vypuštěny jsou básně a překlady německé, právem u Sabiny, kde přece nám neběží o zachování každého slova, jak je tomu na příklad při vydávání spisů Máchových nebo Čelakovského. Ostatně je vydání básní pečlivé a hodně úplné. Vydavatel sám připomíná, že otázka Sabinovy pseudonymity není rozřešena, snad přibudou časem některá čísla. Vydatným pramenem pro ocenění úpravy textové je nám obšírná rukopisná pozůstalost, jejíž varianty ukazují často znění uhlazenější než partie tištěné. Snad bylo vhodnější, aspoň u čísel jen v časopisech otištěných, držeti se této pozdější, definitivnější recense a otiskovat odchylky z časopisů v poznámkách. Poznámky Thonovy vztahují se skoro výhradně k textové kritice; mimo několik básní příležitostných málo se dovídáme o vzniku a historii jednotlivých čísel. Po té stránce je vydání Čelakovského bohatější, nabádavější; ovšem z korespondence Čelakovského byly klíče k básníkově činnosti po ruce.

Teprve k třetímu dílu podán jest vydavatelův úvod, v němž neprávem pominuta jest básnická činnost Sabinova a rozebrány jen studie literární. Pěkně se podařilo vystihnouti vydavateli program Sabinův, boj proti klasicistickému šosáctví, úsilí o romantickou volnost niternou. Dále vysvětleno ovzduší, podněty i hodnota Sabinových kritických spisů. Výbor je zdařilý, jde především o významné články z českého literárního dějepisu, kde Sabina hlásal právo volného niterného života básníkova, od významné ochrany památky Máchovy až k prvním bojům s J. B. Malým.

Vedle článků týkajících se českého písemnictví otištěn i zajímavý Sabinův úvod k povrchní jeho knize »Dějepis literatury československé«. Jako při básních ohlížíme se na nejednom místě po intimnějším výkladu a průvodci, tak naopak pěkně nás provádí pozoruhodná studie Thonova Sabinovými články kritickými. Těch třicet stránek věcně a bystře psaného úvodu jest cenným obohacením dějin české kritiky a na profilu kritické stránky nešťastného a nadaného Sabiny nebude asi po této studii mnoho měněno. S hořkostí zamyslíme se o osudu básníka-bohéma, kritika štvance, a čteme-li duchaplnou stať o novelistice a romanopisectví české doby novější, umiňujeme si pevně, že si také, snad záhy, ujasníme problém Sabinův, až budou rozřešeny a jasny těžké otázky dnešní. Vydání toto přispěje svou hřivnou k rehabilitaci; neboť schopnost a práce nalezne u potomků vždycky požehnání.

O výběr článků kritických má zajisté vedle vydavatele zásluhu pořadatel sbírky Jar. Vlček. Poznámky v těchto dvou svazcích jsou omezeny na míru nejmenší, není textových odchylek a úvod jest spolehlivým vůdcem. Vítán jest instruktivní rejstřík.

Vydavateli krásné sbírky »Čeští spisovatelé XIX. století« jsme za jeho úhledné, vzorné svazky vděčni. Až po neklidu válečném bude nová mládež hledati cesty národního umění, budou jí modravé knihy Laichterovy sbírky pevným a dobrým základem. *Karel Hikl.*

Poučná.

Jaroslav Goll: Chelčický a Jednota v 15. století. Nový otisk prací P. Chelčický a jeho učení. Jednota Bratrská v 15. stol Nové spisy o Valdenských. K vydání připravil Kamil Krofta. Nákl. Hist Klubu 1916. S. XXX + 327 za 8 K; pro členy Klubu 6 K. — MUDr. Jan Dvořák: Vznik a vývoj organisace boje proti tuberkulose v Čechách. Nákladem Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v král. Českém. (Bez roku.) — K. Hugo Hilar: Divadelní promenády Zápisník dojmův a idejí. 1906—1914. Nákladem Fr. Borového v Praze 1915.

Jaroslav Goll: Chelčický a Jednota v 15. století. Nový otisk prací P. Chelčický a jeho učení. Jednota Bratrská v 15. stol. Nové spisy o Valdenských. K vydání připravil Kamil Krofta. Nákl. Hist. Klubu 1916. S. XXX + 327 za 8 K; pro členy Klubu 6 K.

Častěji se ozvalo přání, aby tyto práce Gollovy razící novou dobu v badání o dějinách »nejspanilejšího květu českých dějin« byly vydány zvlášť a tak zpřístupněny i širším kruhům těch, kteří se o Jednotu zajímají a těch, myslím, je v národě Husově, Chelčického a Komenského i dnes dosti, ba myslím, že teprve dnes si mnohý uvědomil obsah a dosah této náboženské společnosti, kterou její zakladatel, P. Chelčický, také světský člověk, »budoval ne z víry, ale z bídy světa«. Nejzávažnější z oněch hlasů ozvaly se právě v řadách odchovanců »školy«, jsou to Pekař, jenž v Památníku Čes. Ak. s. 49 napsal: »třeba litovati, že práce tato nevyšla zvláště«. Ještě důrazněji toto přání vyslovil dr. Zd. Nejedlý, jenž napsal: »Neznám většího hříchu literárního, než že Gollova práce Jednota

Bratrská v 15. století pohřbena jest stále ještě v několika starých ročnících Musejníka, a pokládám za jednu z nejpalčivějších povinností Historického klubu, aby se postaral o její vydání v samostatné knize. Může se tak státi beze změny, bez přepracování, neboť jest to jedna z těch mladých prací, na nichž čtvrtstoletí jiné práce nic neporušilo a nic nezastaralo. Bez této práce také význam Gollův pro naši historiografii je tak neúplný, že jen tím si vysvětluji vůbec možnost, zkresliti Gollovy zásluhy tak, jak se stalo. Goll i zde razil cestu novému poznání, velmi odlišnému od staršího názoru na husitství.« Spor o smysl českých dějin 39—40. Dále potom dr. Nejedlý obšírněji mluví o práci Gollově, jíž jsou věnovány tyto řádky. Co publikaci Klubu Hist. vyvolalo, pověděl na str. 77—79 toho ročníku prof. Urbánek. Mně zůstává povinnost, dotknouti se některých názorů Gollem vyslovených a zkusiti, obstojí-li, nebo ne. Vydavatel knihy prof. Krofta předeslal obsažný úvod, v němž oceňuje více celkovou práci Gollovu, ale nejvíce zase jen si všímá jeho prací o českých dějinách náboženských, kterými ukázal, kolik poznání lze vyvážiti z té dotud nevšímané literatury traktátové, do níž se předchůdcové neodvážili — neměli k tomu snad ani kdy, tím méně však asi chuti. Za to musíme býti Gollovi vděčni; nemohl jsem ve svém ústraní sledovat a dostat všechny potřebné zprávy o tom, abych si udělal obrázek vědecké osobnosti zakladatele »školy«; myslím však, že mu bylo i trochu ukřivděno; není každému dáno budovati díla veliké koncepce, a také není každému dána zase doba, aby i na podkladě obřího faktického materiálu nakreslil obraz velikých linií, poněvadž »Historik však nikdy nehřeší, zná-li meze své kompetence« (Nejedlý, Spor o smysl 55). Dalo by se ovšem namítnouti, že právě historik tak vzdělaný, jako je Goll, by měl míti tolik sebekázně, aby svou vědeckou sílu zkusil na tematu sebe hodném, nechci sem přitáhnouti historického homuncula Ješutu z poslední knihy Šaldovy. Ale dosti o tom tematu, jež by vyžadovalo více kdy i místa. Tedy o těch tesích Gollových, které novější bádání Bidlovo v tom oboru jen posílilo.

Goll prostými a dosti rozhodnými slovy (není zde trojteček, jež v pozdějších pracích připouštějí tak protichůdný význam) načrtává prostředí náboženskými disputacemi všestranně propracované, že vedle sebe vznikají a rostou směry tak odlišné jako je bojovné táborství a bratrství. Před naším zrakem vzniká zřetelný náčrt duchovní osobnosti zakladatele Jednoty P. Chelčického, který ve svých názorech byl mnohdy důsledný, víc než jeho předchůdcové; nemyslím, že by onu důslednost bylo lze přičísti jen jemu. On, jenž našel již připravenou půdu a lidi navyklé, hleděl nebojácněji na osoby, věci a učení před nedávnem nedotknutelná, mohl se odvážiti dál. Viklefství mezi učenci a valdenství v lidu rozvoji jeho učení jen napomáhalo; ač i on zůstal na půl cestě v otázce, zda působnost svátosti je podmíněna mravní povahou knězovou (30). Jeho učení, později se rozrůstající, smlouvalo víc a více rovnoběžně s počtem a třídní odlišností svých vyznavačů. Jednota početně vzrůstala, ale kvalitativně uhýbala od prvotního učení svého duchovního otce. Nejbolestněji asi starým příslušníkům (menší straně) bylo přistoupiti na nověji formulované učení o přísaze, kněžství a zaměstnáních nedovolených, z nich vojákování na místě prvém; čtěte o tom novém formulování, jež se neobešlo bez jisté

míry kasuistické sofistiky, na str. 182 a dále a poznáte ten rozpor, který bylo nutno překonati, aby se usnadnilo rozšíření Jednoty. Nebo máte místa věnovaná otázce kněžské. Zase cítíte tu kolísavost, jež bojí se rázně odloučiti se od poznaného zla, ačkoliv i v tom ohledu měli připravenou půdu. Neodvážili se zřejmě říci chceme, nýbrž losem chtěli rozhodovat a rozhodli, jak se má věc utvořit, když 1467 na druhém shromáždění losováno (kde, se neví) o tom, zda zůstat při církvi, nebo nastoupit úplně cestu vlastní. Často jsem při tom i celém líčení bratrského kněžství vzpomínal na obraz kněze, jak jej ve své dvousvazkové knize Der Priester, seine Vergangenheit u. seine Zukunft nakreslil Aug. Homeffer a na podobiznu Komenského ve vzpomenutém již románě Šaldově Loutky i dělníci boží. Poznáváme osobnosti v sebe zahleděné, jichž činnost jest oslabena přílišnou sebeanalysou.

Nevím, zda neprosloví názor příliš kacířský následujícími slovy: Za studia knihy Gollovy měl jsem ustavičně před očima vznik a růst každé veliké církve i společenské organisace vůbec — to, co tuším vídeňský profesor Loesche nazval Von der Duldung zur Gleichberechtigung; ovšem dále toto heslo ještě nedoplnil. Každá z dosavadních církví a institucí šla tímto vývojovým krokem. A naši Bratří — zde je zase mnoho možností o tom, co je pravda o nich — zda byli lidmi světskými, či lidmi od světa se oddalujícími — upozorňuji zase na názor Nejedlého, prý z Gollových prací odvozený. Dějinný osud nám ponechal jedinou ilusi — hledíme na ně jako na náboženskou společnost, jež již dávno, dávno dovedla mezi sebou snésti prvky hodně odchylné, jen když zde byla křesťanská životní prakse. Vzpomenete si tu na slova Amielova: »Osud umí nás drtiti dvojím způsobem, zamítaje naše tužby a plně je.« Mám sentencí toho rázu víc, ale jmenuji jen tuto. Goll nám svědomitě ukázal, jak šla Jednota v době jím prostudované, učinil nám také pochopitelným růst církví právě proto, že jej ukazuje na něčem, co nám je blízké i milé. Ukázal nám tyto skutečnosti všemi silami svého rozumového já, ale je to všechno? Jsou zde vzorně sebrány prameny, a svědomitě ocitována mínění odůvodňující i oddůvodňující jím postavené tese, sem tam najdete bystrou poznámku metodologickou, ale bojím se, že nic více. Mluví se o nejbolestnějším místě našich dějin a před vámi blyskne jen místy bystrý psychologický postřeh, ale ta bolest tvoření, nemyslím tvorby cechovní, ale tvorby českého člověka, k tomu mladého, jenž dosti viděl, a Goll viděl leccos již tehdy, kdy tuto knihu psal, kde to je. Nevím, ale rád jsem po studiu této knihy sáhal po knihách Chelčického: Síti víry i sešitku ve Světovce; tam jsem cítil živoucí, těžký dech té neklidné doby, jejíž vzduch rozpaloval srdce i ledví. Byl jsem však přece a hodně Gollovi vděčen a moc vděčen za tu jeho knihu, jež mi byla dobrým komentářem a usnadňovala, že jsem oněm rozuměl dnes lépe, než jsem jim rozuměl ještě nedávno bez ní. A tak vděčných snad bude více. Aby jich bylo co největší šik, bylo by nejen slušno, ale i žádoucno. *Gaj.*

MUDr. Jan Dvořák, Vznik a vývoj organisace boje proti tuberkulose v Čechách. Nákladem Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v král. Českém. (Bez roku.)

Když nedávno zvěčnělý náš filantrop a šlechetný člověk spisoval tento pamětní spis vydaný na počest otevření Jubilejního sanatoria na Pleši, ještě nikdo netušil, že píše sám sobě epilog několikaletého úsilí, které po mnohých obtížích a nesčetných překážkách k zdárnému konci přivedlo dílo svrchovaně důležité pro veřejné dobro. Tři hlavní etapy vykazuje úspěšná práce Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v království Českém, spolku, jehož duší a činovníkem nejvýš obětavým byl právě dvorní rada Dvořák: Maixnerův dispensář, otevřený r. 1905 v domku u letohrádku zvaného Amerika v ulici U Karlova a určený ne k léčení, nýbrž k hygienické výchově, ochraně a podpoře chudých, kteří trpí tuberkulosou; dále první spolkové sanatorium v Albertinu v Žamberce, zakoupeném z pozůstalosti vídeňského universitního profesora a vždy věrného Čecha; konečně jako významné dovršení jubilejní sanatorium pro dospělé nemocné plicními chorobami na Pleši v Nové Vsi u Dobříše, jež bojovati chce s tuberkulosou, tak úžasně se množící v naší armádě. Dvořák o všech těch podnicích píše podrobně a upřímně, ukazuje všude, jak těžce se myšlenky navrhovatelů probíjely k provedení a jak spolek s nepatrnými peněžními prostředky, odkázaný výhradně na milodary, provedl dílo takových rozměrů a takového významu přes všecky svízele doby válečné, jež hrozila dokonce zameziti dokončení stavby. Dvořák také nepokrytě doznává, že dílo vykonané jest jen nepatrným úsekem, jediným článkem v dlouhém řetěze sociálně hygienických úkolů v boji proti zákeřnému nepříteli lidstva a že mnoho ještě zbývá vykonati, než budeme si jisti vítězstvím v zarputilém zápase proti tuberkulose. Co všecko tu dále ještě projektuje stát a země, o tom poučuje čtenáře závěrečná kapitola spisu, v němž na konec jest sebrána k přání projevenému z kruhů universitních odborná literatura česká o tuberkulose a skrofulose, aby zjednán byl tak věrný a přehledný obraz všeho, co v těchto oborech dosud tiskem vyšlo z péra našich specialistů.

K závěru malou poznámku: ve spise tak vážném, nercili pochmurném a smutném, divně se tesklivé nálady čtenářovy dotkne líčení slavnosti na zámku opočenském, hlavně pasus o kněžně Yvonně. *H.*

K. Hugo Hilar, Divadelní promenády. Zápisník dojmův a idejí. 1906—1914. Nákladem F. Borového v Praze 1915.

V pěkně upraveném svazečku vydalo čilé a podnikavé nakladatelství soubor divadelních essayí psaných autorem, jenž ku podivu má znalost antických dramat patrně v originálu nemenší než moderních výtvorů toho směru a jenž k teoretickým vědomostem literárně historickým šťastnou shodou okolností a zdarem osudu mohl připojiti i důkladnou znalost praxe divadelní, jak lze se ostatně každému přesvědčiti na ukázkách jeho režisérského umění v divadle vinohradském. Od krátkého, ale duchaplného pokusu vystihnouti, v čem spočívá tragický sloh Aischylův zvláště v jeho Oresteji, přechází tu Hilar hned k Shakespearovu Hamletu, jejž uvádí ve vztah k antické báji o nešťastném Orestovi, a odtud zase skokem se přenese k neméně nešťastnému Oskaru Wildeovi a psychologii moderní tvorby dramatické. Kdežto dále závěrečný oddíl knihy glosuje hereckou, po případě režisérskou činnost několika současníků, zvl. Vojana, Reinhardta a Gzovské, středem publikace jest několik vzru-

šených příspěvků, jež nesou přilehavé jméno Vášnivé zákulisí: s překvapující otevřeností dokazuje tu autor, který zná přece divadlo tak důkladně a tak z blízka, že herečku tvoří vysloveně její pohlavnost, že herečka umělkyně stojí vždy mimo vztahy morální a že tedy počestné společenské ženy prý činí dobře, když se nápadně oddělují od ní, halíce se do pláště svého opovržení: »herečka, toť sexuální fenomén«. O něco níže dokonce srovnává Hilar výkony herečky s prostitucí, od níž prý ji odděluje jen mez fysického aktu!

Celkem nutno přiznati Hilarovi, že dovede psáti paradoxně a zajímavě, že názory jeho směle vyslovené a obratně proslovené časem přímo dráždí čtenáře k odporu, že má konečně řídkou odvahu vidět věci, jak sám chce, a mluvit o nich, co sám chce. Na stylu autorově je v každé řádce patrno, že prošel kdys školou moderních symboliků a dekadentů: až unavuje příval cizích výrazů, spousta obrazných rčení, počet vtipných a duchaplných obratů. Škoda, že tak málo z toho všeho překypujícího obsahu má přímý vztah k českému životu: čtyři hutné, ale přece jen pouhé čtyři stránky věnované jubileu Eduarda Vojana daleko zapadají v převaze látky cizí, odlehlé časem i prostorem. *R.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Návrh na opravu kalendáře se stanoviska církevního. — Patronka Bavor. — Válečný slib.

Válečné spojenectví středoevropských velmocí s Bulharskem mělo, mimo jiné důsledky, též přímý vliv na sjednocení této ovšem drobné části pravoslavného světa se západem katolicko-protestantským pomocí opraveného kalendáře gregoriánského. Je to sice maličkost, ale jako dělítko západu a východu není ani tato maličkost bezvýznamná. Bude-li míti tento počátek pokračování v kruzích širších na východě — ovšem až po válce —, v tom — jak ve všem nyní za války — je nesnadno a nevděčno prorokovat. Bez významu není, že aspoň na jednom místě je hráze prolomena.

Pro orient znamená přijetí gregoriánského kalendáře jistý pokrok. Ale na západě se zatím již dávno a stále určitěji cítí, že i gregoriánský kalendář naléhavě potřebuje opravy. Ovšem ne jako v šestnáctém století z důvodů přesnějšího výpočtu slunečního roku, nýbrž spíše z důvodů praktického života.

V nynějším kalendáři vadí a mate hlavně pohyblivost velkonočních svátků a na ní závislé umístění mnohých svátečních dní jiných: doby postní, na nebe vstoupení, svatodušní svátky, boží tělo atd. Mimo to je závadou dosti trpce pociťovanou nestejnost, nestejná délka měsíců — což při rozdílu 28—31 dní pro činži na příklad činí skoro 10%. Aby se tyto nerovnosti vyrovnaly, navrhuje se několikerý způsob reformy. Nejvíce se diskutuje jako nejpřijatelnější návrh Rudolfa Blochmanna. Podstata jeho jest tato: každý rok bude míti

364 dny týdenní pojmenované jako dosud, a k nim přibude jeden den bez týdenního pojmenování, vsunovaný mezi červen a červenec. Blochmann pro něj navrhuje název »Mittjahrstag« — středoroční den, my bychom snad mohli říkati letní den. Přestupný den vracející se vždy po 4 letech vkládal by se na konec roku, a to také bez obvyklého pojmenování. Každý čtvrtrok by měl stejně 91 den, první měsíc každého čtvrtletí by měl 31 dní, ostatní měsíce po 30. Velkonoce by připadly vždy stejně na 8. dubna.

Vložkou jednoho dne každoročně bez týdenního rázu by se dosáhlo toho, že by každý rok začínal stejně nedělí, a vůbec by přestalo posunování dat každého roku o jeden týdenní den, tak že by určité datum připadlo každý rok na týž týdenní den. Tím by ovšem odpadla stálá změna kalendářů, odpadlo každoroční nové stanovení trhů, neboť by se ustálily na určité datum. Vložený den středoroční by mohl míti slavnostní ráz, ale ne církevní. V jednotlivostech se uvažuje o jiných možnostech. Na příklad: proč nepoložit ten přebývající den na konec roku pravidelně a doprostřed léta mezi červen a červenec dát jednou za 4 roky přestupný den? Někdo navrhuje, aby se přestupný den věnoval vždy vzpomínce na nynější světovou válku. To jsou podrobnosti, o kterých možno diskutovati. Nám jde o celkový nápad a návrh. Pro zajímavost uvádíme, že jeden z nejhorlivějších propagátorů této reformy je původce »letního času«, Hermann Rese.

Astronomicky a hospodářsky a ještě snad po jiných stránkách praktických je tento návrh docela pěkný a přijatelný. Ale v otázce kalendářové měla vždycky c í r k e v značnou iniciativu a rozhodný vliv. I při nové reformě kalendářové má církev své hledisko, své pochybnosti a námitky. S tohoto hlediska chceme posouditi předkládané návrhy.

Jest jisto, že změna v umístění velikonoc nemůže býti předsevzata bez souhlasu papežova, předpokládaje, že by se strany evangelických církví nebylo námitek, jakož by asi náboženských námitek nemusilo být nikde. Ale konservatism bude jistě uplatňovati své právo na stranách všech. Kdyby šlo jen o ustálení velkonoc, nebyla by věc pranic těžká. Popsaný návrh však jde dále: aby každý rok začínal stejným dnem, a aby v každém roku všecky dny měly totéž datum, nebo všecka data padala na tytéž týdenní dny, vkládají navrhovatelé nejen v přestupném roce jeden den beze jména, nýbrž musí vkládat i každý obyčejný rok jeden bezejmenný den, aby bylo dosaženo počtu 365. Ale těmito bezejmennými dny r u š í s e t ý d e n v ů b e c, totiž přerušuje se pravidelný týdenní postup času, ruší se pravidelný návrat sedmého dne, který jest dnem odpočinku a svátku u křesťanů, u Židů i u moslemínů; zařízení nejen staré, ale přímo posvátné, ano u ortodoxních Židů, u Mohamedánů a u některých zvláště přísných křesťanských sekt — adventistů, sabatistů — naprosto nedotknutelné.

Zdá se dokonce, že požadavek reformy tak hluboko sahající by mohl býti překážkou jakékoli změny vůbec. Ostatně což jest opravdu tak velice nutno a je skutečně tak nesporně výhodno, aby se ustálila všecka data na určité dny každého roku stejně? Někoho taková neúprosná a šedivá pravidelnost straší. Ale na tu bychom si konečně zvykli. Jest jen otázka,

zdali by církve k takovému radikálnímu přetvoření celé struktury roku beze všeho svolily. Církev totiž ještě i jinak, nejen vypočítáváním doby pro velikonoce, ovládá kalendář od dávných dob a obsadila jej svými svátky a památnými dny mučedníků, světců a světic a událostí a legend. Obsazení toto je plné, ano jsou dny, na které církevně připadá památek několik. Jak se tu zachová církev, když by měly určité dny z kalendáře vymizet na dobro a na vždy? Dosud má březen, květen a srpen po 31 dnech. Podle návrhu by každý z nich o jeden den přišel. Dovolí církev, aby památný den připadající na toto datum byl přeložen anebo dokonce zmizel? A nemohou míti v církvi ortodoxní, vlastně v církvích ortodoxních námitek nové řady? Vždyť přece snad přirozeně se pamatuje na to a chce se dosáhnouti toho, aby opravený kalendář sjednotil národy, které vůbec kalendáře užívají. Reforma musí býti tak praktická a musí se sama tak skoro vnucovati, aby ji beze všeho přijaly všecky státy. Nebude-li se pamatovati na tento cíl a neumožní-li se předem opatrně takováto dohoda, pak se může opakovati, co se stalo po Řehořově opravě v 16. století: tehdy ve střední Evropě, v Německu katolické stavy brzy přijaly nový způsob počítání, ač ho papež nikdy oficiálně nenařídil, kdežto evangelické státy ještě celých sto let trvaly při starém způsobu, jednak asi z jakési opposice, jednak však též proto, že gregoriánský kalendář také nesouhlasí docela přesně s astronomickými výpočty. Skoro po 120 letech zavedly evangelické státy sice také opravu, ale ne docela totožnou s opravou gregoriánskou. Každý si dovede snadno představiti, jaké zmatky byly důsledkem toho jmenovitě v krajinách konfesijně smíšených. Dokonce i policejní, úřední tresty, ano jakási »náboženská« pronásledování byla ovocem reformy jednostranně provedené. Špatně by posloužil žádoucí jednotě národů v budoucnosti ten, kdo by v zájmu naprosté pravidelnosti a jménem mechanické praktičnosti chtěl radikálně přerušiti vývoj historicky daný a ustálený. Praktické potřebě by vyhovělo: ustáliti velkonoce; k tomu snad by mohlo přistoupiti vyrovnání měsíců počtem dní, tak že by se dvěma z dosavadních nejdelších ubralo po jednom a přidaly se dva únoru, který je nespravedlivě zkrácen, tak že by potom bylo 8 měsíců po třiceti a 4 měsíce po 31 dnech, v každém čtvrtletí jeden. Se zbývajícím jedním dnem, jemuž návrh rozebíraný chce upříti ráz a název týdenního dne, nedá se asi dělat nic, ten se musí ponechati jako obyčejný den se jménem, které naň připadá, a následkem toho připadne nový rok vždy o den později než minule.

Proti této reformě by nemusilo a snad ani nemohlo býti podstatných námitek se stanoviska náboženského a církevního, po stránce praktické pak by vyhověla na dlouho.

*

Několik drobností: V květnu roku 1916 oznámil papežský nuncius kardinál Frühwirt bavorským arcibiskupům a biskupům rozhodnutí papežské stolice tohoto znění: Jest mi zvláštní radostí sděliti Vaší biskupské milosti, že se Jeho Svatost cítila milostivě pohnuta vyhověti dobrotivě prosbě Jeho Veličenstva krále Ludvíka III., totiž povýšiti nejblahoslavenější Pannu Marii oficiálně dekretem kongregace obřadové za patronku Bavor a ji ke cti na vždy povoliti vlastní svátek

dne 14. května pro království bavorské, a to se všemi privilegiemi, jichž jsou účastni Patroni principales.

Toto oficiální prohlášení provází časopis »Stimmen der Zeit« výkladem z péra Clementa Blumeho S. J.: jde o svátek čistě vnitrocírkevní, který jest míněn jako tichá rodinná slavnost bavorských katolíků, ovšem s rozvinutím veškeré liturgické nádhery. Spojeni se svým milovaným katolickým panovnickým rodem v hluboké lásce k Marii, oslaví se svými kněžími onen svátek upřímným náboženským cvičením letos, a pak bude tento den každoročním dnem prosebným a děkovným. Vroucí modlitby budou vysílati Bavoři ke své nebeské zemské patronce, aby udělila bohatě své ochrany a svého požehnání zemi sobě svěřené, aby jmenovitě v této hrozné válce národů chránila vlast a jí a celé německé vlasti a s ní též všem národům brzy přinesla mír s pravými požehnáními trvalého míru. —

Německým katolickým vojákům posílají jejich domácí duchovní správcové do pole tiskopis, aby jej podepsali a jim vrátili, tohoto znění: »V á l e č n ý s l i b. Abych si zabezpečil boží ochranu a pomoc v těchto těžkých válečných nebezpečích prostředkem nejlepším a nejúčinnějším, slibuji Jemu vážně a pevně při své vojenské a mužské cti, že po celý svůj život aspoň jednou za měsíc budu přijímati svaté svátosti pokání a oltářní. Tento písemný slib předávám svému duchovnímu správci. V poli dne... Podpis...«

DIVADLO.

Činohra.

Jen trochu-li se kdo zdrží z té či oné příčiny s pražskou činohrou, nakupí se novinek tolik, že jich na pohled v krátkém souboru nelze ani zmoci. Soustava zkoušková dovoluje i čelným našim divadlům, že nastudují činoherní novinku, po případě velmi složitou a nesnadnou, za pouhých několik dní, a to ještě sklidí v novinách pochvalu, jak pilně a svědomitě bylo pracováno, jak důmyslně zařízeno jeviště, a jak do hloubky provedeny jednotlivé role.

Od předešlého našeho obzoru česká činohra zažila vzácnou zvláštnost, dvě původní veselohry, a zrovna v době válečné, jako na svědectví, že rozjařenost neochabuje, nýbrž vzrůstá. V Národním divadle měli tříaktovou salonní N a š i b a b i č k u mladého Viléma Skocha; prokázala nadání, divadelní smysl, důvtip, životní chuť, zálibu ve filosofování, schopnost vkusu, — mnoho dobrých vlastností, zřejmý pokrok divadelního vzdělání. Jádro je vlastně vážné, jako v komedii rázu Bernsteinova, a záleží ve výjevech, kde vždy někdo někoho přemlouvá, někdo na někoho naléhá, někdo někoho přesvědčuje: dlužno vědět, jak se zmocnit něčí duše, znát psychologickou taktiku. Matka vymahá na chudé nevěstě svého syna, aby od něho upustila. Milenci, rozvedení podvodnou lží matčinou, setkají se na benátské hotelové terase a od hrdých výčitek postupují k vy-

světlení a dohodnutí. Mladá žena s děckem v náručí uprošuje tchyni, aby se k vůli vnoučkovi přestala hněvat a aby se sama také ještě provdala. Dramatické úsilí vynakládá se zde na vykličkování šeredného mateřského úskoku a jeho následky rozřešují se mladou ženskou obratností a rodinnou tklivostí.

K veselohernímu duchu toto jádro dospívá bojovností, rázností, podnikavostí svých postav a jejich jistotou úspěchu. Jednotlivé akty vycházejí od salonního besedování, v jehož popředí nějaká smělkyně, herečka Lorencová, továrnice baronka Linghoffová, pronáší srdnaté a sebevědomé názory životní. Tak zvaná zdravá praktičnost mluví proti různým tak zvaným vyšším heslům a dobovým předsudkům, zastává se ryzích obchodních zásad, hlásí se ke starým ustáleným pravdám sociálního řádu: výdělek, rodina, pohlavní sdružení muže a ženy. A týmž směrem tíhnou pak dvě ústřední postavy dějové, inženýr Kamil Borel a soukromá učitelka nebo společnice Helena Marvanová, oba plní důvěry v sebe a budoucnost, oba dychtiví jednat hrdě a samostatně. Žádná státní služba! Žádná závislost na rodičích! Žádné dlouhé váhání, chce-li se nám něčeho! Mardenovské nauky se patrně uchytily a nesou ovoce. Ale ovšem hrdost a samostatnost vyrůstá u Skocha jen z velepříznivých podmínek a okolností, ve světě, kde se člověku sypou tisíce na pokyn prstu. A cílem je toliko pohodlný, lesklý blahobyt víc k lehké zábavě nežli k namahavému dílu. Skoch představuje si život jako hledání hříbků, které vyrážejí samy od sebe, bez lidského přičinění.

Veselohře mnoho pomohlo, že se jí ujal Jaroslav Kvapil, a že jí s měšťáckou zevní úpravností dal ono ovzduší duševní zralosti a vychované slušnosti, jež on tak pěstuje. Helenu zlahodila sl. Odstrčilová pravdivým chvěním dívčí duše a vlahou měkkostí mladé matky, baronku Linghoffovou, trojnásobnou vdovu, krásně hrála pí. Hübnerová, nevtíravě, s roztomilými lehkomyslnými posunky a přízvuky starých dam z průmyslnické šlechty, s větami zrnitými od zkušenosti.

Značně slabší byla druhá původní veselohra, čtyřaktová, provedená v Městském divadle vinohradském. F. V. Krejčí nazval ji P ř e s p a d e s á t, poněvadž před letošními svými abrahamovinami chtěl se humorně potěšit lidmi, kteří překročili rozhraní padesátky. Shrnul si je v Rudolfa Vojíře, profesora filosofie, jenž byl druhdy také dekadentním básníkem a pachatelem sbírky »Hladová touha«. To tam je básnické vznícení, místo něho přišla rozsafná uvážlivost se vzpomínkovou pohnutlivostí; a přece i teď lze ještě podlehnout chvilkové mužské slabosti, — což není dvacatero příkladů v literárních dějinách? Profesor filosofie ukáže se být ochotným všude tam, kde se naskytne příležitost, jednat s hezkými, zamilovanými slečnami. Kontoaristka jeho švakrové, Helena Burešová, pouhým jediným rozkladem ho přesvědčí, jak jí křivdí městské klepy, pro něž jí její zaměstnavatelka činí výtky. A důchodňovskou dceruškou Vlastou Ryšánkovou, čtenářkou »Hladové touhy«, která chce mermomocí slout moderní dívkou, profesor filosofie dá se v parku u sochy Floriny svést k hubičkám, z nichž musí odpovídat její matce; na štěstí vyjde na jevo, že ho s paní důchodňovou vížou společné dojemné vzpomínky, a že ona byla před třiciti lety jeho Musou. Ženami profesor filo-

sofie začínal, a dnes by u nich málem pochodil lépe nežli tehdy, v dobách zeleného studentství.

Obsah veselohry je chudý a všední, výjevy většinou rozvleklé a úžasně prázdné, dialogy maloměstsky hloupé a jalové, úroveň nízká a dětinská; poněkud svěžejší a bohatší je toliko první dějství. Veseloherní dojmy kritik F. V. Krejčí vyvozuje z toho, že profesor filosofie má důkladnou pleš a že je pokládán za dodavatele mazadel, a osnova dějová udržuje se Krejčímu malichernými pletkami, které se naplétly za kulisami. V nedostatku všeho, čím by se účast povzbudila, mělo veselohře dodat významnosti několik časových narážek na válku: filosofové že nám ji nadrobili, a filosofové že nám z ní snad zase urovnají spásnou cestu. Ale Vojíř Krejčího je tak málo filosofem, a v tom, co se kol něho mluví, tak málo filosofie, že jakýkoli vztah k válce nemá se nač upnout. Provedení za režie Vydrovy nemohlo na chatrnosti věci ničeho změnit, ačkoli p. Pražský v pomalém, starošvihácky důstojném profesorovi, pí. Štěpničková-Friedlová v přímé a hodné kontoaristce, pí. Májová v důrazně prudké šefové hleděli své postavy oživit a zhutnit, jak mohli; veselohra byla by potřebovala, aby rejdivá pohyblivost p. Markova byla se rozšířila po všech čtyřech aktech.

Chloubou zimního období v původní tvorbě zůstane asi tříaktové drama V ů d c e, jímž Stanislav Lom, spisovatel »Honzy« (Městské div. vinohr.), vstoupil do Národního divadla. Lom zpracoval ve své dramatické básni postavu starozákonního Mojžíše na sklonku jeho dráhy poněkud schématicky se zřením ke hlavním bodům jeho významu. V prvním dějství odbojný Datan šíří rozkolnické choutky, chce s pomocí krále amoritského osamostatnit kmen Rubenův, ale Mojžíš ukáže se vytrvalým jednotitelem Israele a spojí národ opět k vítězné válce proti Amoritským. V druhém dějství po rozdělení kořisti vzrostou smyslnické živly, které se v prvním projádřily Abironem a Melchou, část národa se oddá smilnosti, ale jeho většina odmítne pokušení i opětné buřičství Datanovo a tak se Mojžíš osvědčí dokonalým mravním očišťovatelem svého lidu, jenž uzrál pro zemi zaslíbenou. A ve třetím dějství, na hranicích Palestiny, na hoře Nebo, Mojžíš začne litovat, že končí jeho úkol vůdcovský, obává se, že se národ v bezpečných sídlech pokazí, vyzývá jej k novému putování, hlásá duševní vzrůst až na vrchol božství, až k titanskému soupeřství s Bohem, a dovádí tak ideu vůdcovství do tragických krajností. Toto třetí jednání, jež se začíná svěžími dojmy jitřními na horských výšinách, jest nejlepším oddílem práce Lomovy pro své rozložení dějové a pro svůj mohutný metafysický vzlet; Mojžíš stává se zde pouhou duchovou silou, která se žene výš a výš, bez mezí a konce. V předešlých dvou dějstvích je mnoho všelijaké rozptýlenosti, třísť osob zdá se vycházet a odcházet bez pravého důvodu vnitřního, druhé jednání budí zvlášť různé pochyby, ale Lom jednak uměl své tři akty zevně sepnout v soudržný celek a jednak pronikl všechny své osoby ideovou důsledností, která jim dodává neobvyklé závažnosti.

V odstavcích a rozvoji dialogu proráží dobová záliba Lomova, převádět každou bytost a každý zjev na ideu, která jest v nich zahrnuta. Svými ženami vymezuje jednotlivé směry ženství, spíše dnešního nežli

israelského, svými muži jednotlivé směry mužské, a také Mojžíš má za přední úkol, aby určil a vyložil některé ideje, ideu činu, stromu, oběti, cesty; pravda biblická a dějinná jest při tom vedlejší věcí. Avšak filosofické náklonnosti Lomovy dopomohly volnému verši dialogu ke znamenité důmyslnosti slova i věty, a důmyslnost jest provázena nejenom schopností pádného, rozhodného vzruchu, nýbrž také vlohou sytých, hmotných a hojných obrazů, jež připomínají bibli a orient. Proráží při tom ovšem vliv Wildův a Claudelův. Titulní role ve »Vůdci« ujal se sám Vojan se vzornou ochotou a hrál ji přímo posvátně, se skutečnou oddanou zbožností. Jeho stařec, s dlouhým, splývavým bílým vousem, s dvěma růžkovitými roubíky bílého vlasu v předu, nesl na šerém čele i vyhloubených tvářích pečeť rozjímavé samoty, v níž se rodí věty pomalé a vážné, pokojně a tiše měřené, hlubokými kořeny upevněné i tam, kde se povznášejí k prudšímu důrazu. Michelangelův Mojžíš je velké dílo, ale Vojanův není menší, zejména ve třetím dějství, kde jeho titanské vzepětí má hebké, radostné odstíny. Třetí dějství, s vyklenutým nebem mezi hnědými vyčnělky skal, bylo také scénicky (za řízení Kvapilova) nejlépe upraveno.

Zklamala-li veselohra Krejčího, vyznamenalo se za to Městské divadlo vinohradské svými překlady, jež byly skutečnými událostmi. Arci, tříaktová veselohra R e k z á p a d u (Playboy of the Western World), kterou se tak proslavil irský spisovatel John Millington Synge, časně zemřelý, nesměla by být napsána česky nebo německy. Naši divadelníci dovedli by se nadchnout Plautem, ale v češtině nebo němčině pořád ještě příčí se jim kusy, jejichž lidé nosí selské nebo dělnické šaty a mluví příslušným jazykem. Teprve kouzlo exotičnosti ospravedlní jim selský nebo dělnický vnějšek osob. V »Rekovi západu« přistupuje k tomu podivnost, kterou Synge sám nazval chmurnou. Po trojí dějství selský hoch, Christy Mahon, uprchlý z domova, oslňuje tam obyvatelstvo vsi na mayském pobřeží tím, že vypravuje, jak v hádce zabil svého pánovitého otce rýčem. Chlapík! ten umí zasazovat rány! Ale za synem připutuje otec a ten se zase pyšní svou tvrdou irskou lebkou, jíž ani pádná rána rýče neprorazila. A syn, opojený úspěchem, žene se znovu a znovu rýčem po otci, lebka však nepovolí, a jen se tedy syn konečně domůže převahy nad příkrým otcem. Synge, potomek rodiny protestantské, spojil to s náboženskou otázkou irskou. Kraj, v němž se Christy Mahon na útěku octne, vězí v rukou irských klerikálů, a na skrčených bázlivcích jako Shawn Keogh je vidět, kam až jejich vlivem poklesla jonácká smělost a statečnost, děvčata a ženy marně po ní volají; a tak projde zvěst otcovraždy krajem jako vzrušující vidina hrdinného činu, — když ne čin sám, aspoň jeho představa, která rozvíří a rozkuráží.

Synge, napojený estetikou německou a francouzskou, přejal naturalism po pařížském Théâtre libre, při »Reku« tanul mu na mysli Jullienův »Pán«, a jeho osoby i dialogy byly sbírány při každoročním čtyřměsíčním pobytu v západním Irsku. Výjevy »Reka« jsou dělány na určité motivy selských hovorů: zvědavé vyptávání, vábení hochů děvčaty i naopak, umlouvání svatebních a odstupních podmínek, — vše několikrát v obměněné podobě, a vše aby mělo původní čerstvou chutnost utrženého

jablka. Příchod domnělého otcovraha způsobí vybouřený shon, v němž dialogické motivy nabývají napínavosti, a leccos přibarvuje se úmyslnou sensační pikantností: noční samota Christyho s krčmářskou krasavicí Pegeen Mike před spaním, útočná vdovička, o níž se říká, že záludně sprovodila manžela se světa. Bohužel, na takové selské kusy není u nás dost herců. Podaří se p. Třebovskému nějaký nedůvěřivý Philly Cullen, povznesený, odsrkávající, nebo se podaří poměrně p. Zakopalovi tatík Mahon, rudý, potměšilý, poněkud příliš rošťácký, ale když herec mladší školy jako p. Tůma má vytvořit selského hocha, zaraženého, zvyklého zamlklé pustotě, rozliší se toliko oblekem od bujného, mrštného, rozpovídaného hýřila Sheridanova a nejpěknější psychologická část veselohry, ponenáhlé procitání utlačené troufalosti, ztrátí se při tom nadobro.

Strindbergův Tanec smrti, první díl, byl hrán takřka jen po okraji repertoaru, dle příkladu pražských komorních her německých. Rozhodně mělo se počkat, až by bylo lze, hrát oba díly najednou, buď o jediném večeru nebo o dvou po sobě; první díl bez druhého nezbytně vede k omylům, je toliko úvodem a z něho nikdo nepozná, co bylo napsáno A. Lindnerem, že spisovatel »Tance smrti« smí »jít ruku v ruce s básníkem, který smyslil Hamleta«. Strindbergovi nešlo tentokrát o manželství samo, nýbrž o to, co z něho sociálně vyplývá. Dnešního manželství dramatik ani v pokročilém věku jedenapadesáti let nedovedl si představit jinak nežli jako ustavičnou divokou válku. Pětadvacet let těsného soužití v ostrovní věži nedocílilo, aby mezi setníkem Edgarem a jeho chotí Alicí upravila se jakási vespolná vlídnost, nerušená a trvalá. Naopak, zrovna před stříbrnou svatbou, když setníka stihnou mrtvičné příznaky konce, oba vyřítí se proti sobě jako kdykoli jindy s hysterickou a chorobnou zběsilostí. Čeho všeho si nevyčtou! čím vším si nehrozí! do jakých výstředních krajností nezajdou! a přítomnost přítele Kurta jen zhorší výbuch. Ale Strindberg nevyvozuje z toho přímo již ničeho proti manželství ani proti ženě: svádí vše na metafysické příčiny, na kruté božství, jež lidi štve, aby se mučili, vyrovnává rozzuření závěrečnou únavou, poklesnutím vln, odvoláním. A dívá se dál do sociálních důsledků. Muž v sousedství ženy, která je stále připravena k jízlivým výčitkám a hádkám, stává se mu nebezpečným satanským upírem, jenž tyje cizími mízami a do poslední kapky vyssává z lidí, co vyssát může.

Není radostno v »Tanci smrti«, Strindberg (byl sblížen s Goyou a proč ne s Munchem, svým portretistou?) nevyhýbá se tvářím znetvořeným až do odpornosti, bytostem naprosto vyšinutým, posunkům a postojům nejtrapnějších vznětů, řečem předrážděných rozervanců. Místo, okolí, obzor, fukající telegraf, přecházející strážný voják, řádící vítr, bouchající vrata, — strašidelnost, která užije kdejakého divadelního prostředku. Ten, jenž drama psal, byl moderním Dantem, jehož oči neshlédly očistce a nebe. Ve vinohradském kusém provedení, jež řídil dr. Hilar, bylo to hodně zmírněno, postup šel z šerého ticha do šerého ticha, postava Kurtova ve výkonu p. Pražského zjemňovala manželské drama svými obezřelými, šetrnými tóny, a také manželská dvojice, hraná p. Vydrou a pí. Důrasovou, zachovávala umělecký klid tempa, přízvuku, mimiky i v chorobných záchvatech: věty ostře a sytě ražené, cvik ničivého, drtivého

chladu, pohyb skrovný a vybraný. Kdo chtěl, mohl dobře pozorovat pěkné zdvihání až k určitému bodu a pak opadnutí a slábnoucí vyznívání. Dr. Hilar usilovně, s nebývalým napětím scénického umu hledí, aby chvíle nesla chvíli, a není divu, že z toho místy vzniká strojená obřadnost.

Lehčí zábavy měl poskytnout Noční hlídač, a tuto tříaktovou komedii, kterou si složil herec Sáša Guitry (»Dobytí pevnosti«), bylo by zajímavo spojit s dvouaktovým Boubourochem Courtelinovým a s Dumasovou Kaméliovou dámou, kteréžto dvě hry Národní divadlo postavilo náhodou vedle sebe v úzkém sousedství. U Dumasa nalezne se ještě skvělá romantická hetéra, obklopená barony a hrabaty, rozhazující statisíce, náchylná ke vznešeným obětavým a blouznivým citům, s výjevy srdcervoucího utrpení a hynutí. U Courtelina (z r. 1893) je to již jen solidní, pořádná měšťačka zaměstnávající se vyšíváním, pilně dbalá, aby si nepohněvala obtloustlého měšťáka, jenž jí z nevelkých příjmů platí tři sta franků měsíčně a činži. Šidí-li ho, zřídí si i pro svého hezkého mladého Ondřeje zvláštní almaru k slušnému, bezpečnému pobývání. Je nejvýš rozumná a ostřílená. U Guitryho (z r. 1911) vystřídá ji vykrmená, líná sybaritka, smyslná rozkošnice, zvyklá válet se v posteli, vydaná dozoru a zvůli své panské, bezmocná, prozrad'-li se na ni, že klame se svalnatým malířem svého vydržovatele, starého shovívavého akademika; ta potřebuje »hlídače«, poněvadž její ptačí mozek a kluzké náklonnosti by jí neuchránily úpadku.

V Národním byl »Boubouroche« vysyčen, a »Noční hlídač« neměl do toho daleko; ani snad ne, že by se byl proti Adélám a sybaritským Danaím ozval zdravý pud obecenstva, ale oba kusy byly špatně pojaty a hrány, Courteline sprostě a těžce, Guitry dekadentně. Za to drama Dumasovo pojistilo si na novo mnoho večerů; řed. Schmoranz některé scény roztomile umístil a rozložil, kamarádská družina dýchala rušným a čilým životem, a titulní roli vytvořila pí. Sedláčková dle slavných vzorů v podobě útlé, veselé a jasné dívky, jíž se srdce zachví mocným tknutím a která se v nesmírné pokoře skloní před svým osudem: pojetí s ryze českými odstíny, zahrané ve všech částech se zniternělým umění.

K hochům, Porto-Richovu, Hilbertovu, kteří poslední dobou přešli naším jevištěm se svými milostnými boly, přibyl nový v Zrzkovi, aktovce, kterou Julius Renard udělal z proslulého románku (vyšel česky u Vilímka). Aktovka pokusila se v rozmluvě s nově přišlou služkou naznačit, co hoch vytrpěl od zlé matky, ale její příkazy a zákazy a útisky pozbyly u šestnáctiletého studenta své původní krutosti. Může-li nás čím ještě dospívající František Lepic přesvědčit, jak mu bylo křivděno, je to právě jen nezdolatelný strach, k němuž se přiznává v rozmluvě s otcem, a buřičské, podvratné, neuctivé názory, jež v něm vyklíčily: šťasten prý syn, jenž umí se na matku rozpřáhnout koštětem! a kdo prý by mohl věřit v posvátnost rodinného svazku! A otec, jenž se rychle vpraví v časnou zralost synových šestnácti let, nemůže ani příliš odporovat a jen krotí, vysvětluje. Hovor je to neobyčejný, na venkovském dvoře, u dříví, před domem, který se podobá vězení: psychologie dětství a etika rodiny. Sl. Suchánková ukázala Zrzkovo vítězství nad sebou samým: čerň kdesi dole pohřbena, a venku šíří se mužné, trpce získané světlo. *jv.*

HUDBA.

Národní divadlo provedlo 18. listopadu 1916 poprvé druhou operu Vítězslava Nováka, Karlštejn. Ve skutečnosti jest to první velká dramatická práce Novákova, neboť »Zvíkovský rarášek«, předchůdce Karlštejna, neskytal příležitosti k uplatnění oněch vlastností, v nichž vidíme zvláštní schopnost dramatického autora. Nebylo tam živého střetnutí citů nebo idejí, nebylo vlastně ani lidí, živých teprve mnohostranností myšlenek i zájmů; byly jen postavy, ponořené všechny stejně do nivelisujícího ovzduší situační veselohry, oživené jen postojem, jejž jim bylo zaujímati v anekdotickém obrázku. Hudbě šlo tedy předně o veselost celkového tónu, o přiléhavost v podrobném líčení a o scénickou obratnost. Vše rozřešila úplně, a tak vzniklo dílo, ve svém druhu výborné, neřešící však nijak otázek, jež klademe hudebnímu dramatu.

»Karlštejn« je takovým dílem. Vrchlický vytvořil v »Noci na Karlštejně« fabuli, určil též střed citového dění, lásku a žárlivost královninu. Otakar Fischer, jenž komedii Vrchlického přetvořil v libreto, dodal k tomu velmi mnoho ze svého. V postavě Karlově převzal milujícího a moudrého manžela, vedle něho či spíše nad něho však postavil Karla jako krále, milujícího nadšeně českou vlast, oddaného cele její přítomnosti, sníc'ho o její veliké budoucnosti. Tím ovšem vyrostl Karel nad rámec intimní veselohry, tím také vznikl nový problém ve vnitřní architektonice dramatu. Kdežto u Vrchlického byly konflikt i jeho řešení úměrné s niterným obsahem hlavních osob, pokud se nám se scény předváděl, bylo u Fischera nebezpečí, že veškerá Karlovi nově vdechnutá síla se vybije na prázdno, retoricky, nenalezne-li odporu a možnosti činu. Proto postavil libretista proti Karlovi lombardského vévodu Petra, jehož místo v osnově děje sice odpovídá dvěma analogickým postavám Vrchlického, jenž však jako nárazník Karlova vlastenectví musil být ideově vytvořen nově. Fantasie o vybudování svaté říše římské, převzaté z Coly di Rienzi a z Petrarky, splynuly v něm s renesančním kultem smyslového života. Tento poslední, časově anticipovaný povahový rys plní jednak úlohu světla vedle šera Karlovy zbožnosti a citového severanství, jednak vysvětluje horlivost, s níž se vévoda pídí po stopě ženy na Karlštejně. Nový svět, jejž libretista dílu přidal, jest tedy hlavně ideového rázu, vnějšímu ději nepřináší nových momentů; i jeho vyvrcholení ve scéně 2. aktu, kde Karel odmítá vévodovo blouznění a staví proti němu svou víru i naději, je provedeno spíše negací činu. Bylo by těžko vyvrátiti námitku, jež by byla vznesena proti nedostatečnému dramatickému zkloubení obou složek: kdežto všechno viditelné dějové pásmo je závislé na prvé z nich, na překážkách a vítězství lásky královských manželů, je pravé vnitřní těžiště umístěno nyní v druhé. Smíříme se s tímto rozporem, přesvědčíme-li se, s jakou intensitou výrazu a s jakým uměleckým zdarem jsou v Karlových slovech vyjádřeny jeho vlastenecké city, a jak se v něm pojí v živou a jednotnou individuallitu s onou citovou náplní, jež byla přejata z předlohy.

K přetvoření vnitřnímu přistupují změny vnější, neméně závažné pro stavbu a hudebnost libretistického přepracování. Původní druhé a třetí jednání jsou přehozena, tak, aby na scénu Karla a Elišky bylo soustředěno více dramatického tlaku, naopak zase aby situační zápletky byly přesunuty na místo méně významné. Vlastní rozuzlení musilo zůstati přece na konci, bylo tedy přeneseno do královy komnaty, a tvoří nyní nebezpečně obšírnou peripetii. Prósa originálu změněna v »prósu rýmovanou«, jak svoji dikci nazývá autor, ve skutečnosti však v jakýsi volný verš s jasně převládajícími určitými metry, lehkými rýmy a příjemným, hudbě dobře poddajným, měkkým zvukem. Tak dostal Novák v »Karlštejnu« libreto myšlenkově cenné, dramaticky pevně stavěné a ke zhudebnění vhodné, libreto, i když ne zcela bezvadné, přece jistě z nejlepších, jaká kdy české opeře byla podána.

Novákovo stanovisko při komposici opery lze nazvati rozšířeným subjektivismem. Novák není z těch, kdo při dramatickém tvoření se převtělují, kdo své lidi scénicky oživují, jako ukončené, samy sebou existující od svého tvůrce odloučené celky. Byl dosud subjektivistou, realisoval hudbou rozličné končiny sebe; přešel odtud k čemusi novému ve skupině děl, vyvrcholené »Panem«. Obsahem jsou stále úseky známého kruhu, vymezeného lidskou osobností autorovou, ale jsou promítnuty na větší plochu cítění n a d s u b j e k t i v n í h o; n e objektivního, ale zbaveného osobních náhodností, povýšeného nad všechnu malost a osvětleného blízkostí všelidského objektivismu. Pro onen bohatý a plodný proud hudebního vývoje, jímž Novák byl nesen, a který spolu řídil, znamenalo to dosažení n e j v y š š í h o. Svoji půdu neopustil Novák ani při tvorbě dramatické. Jenom že opačně ku předchozí periodě nyní promítá dané lidské individuality do sebe, takže se v jeho hudbě neobjeví jich plná podoba, nýbrž odraz, který vrhají na základnu cítění a myšlení autorova. Jinými slovy: osoby hudebního dramatu Novákova nejsou samostatné ostrovy, spojené jedině mořem svých vzájemných vztahů; jsou to výběžky jedné a téže pevniny, totiž rozlehlého a pestře členitého nitra skladatelova. Tímto konstatováním jsou řečeny hlavní věci pro i contra o Novákově dramatičnosti.

Proti ní lze uvésti nejdříve všeobecný soud, že meta, jíž tu Novák (alespoň posud) dosahuje, není již zároveň z nejvyšších, jež jsou tomuto komposičnímu odvětví vůbec dosažitelny. Podmínky, dané pevnou a definitivně vyzrálou skladatelovou individualitou Novákovou, jsou namnoze jiné nežli ty, za nichž by dokonalé dnešní hudební drama mohlo vzniknouti; co bylo Novákovi dříve výhodou, je mu zde často překážkou. Naopak zase je z téhož poznatku zjevno, že tam, kde dramatický výraz se plně shodne s některou stránkou osobnosti autorovy, bude neobyčejně posílen přímou souvislostí s touto doménou, jemu tak poddanou; v tom je plus Novákovy dramatické schopnosti, jež by vystouplo tím zřetelněji, čím spíše by se osoby zvoleného libreta kryly s vášněmi a ideami, jemu nejbližšími. V »Karlštejně« je tomu tak jednak v některých částech povahy Karlovy, v jeho životní rovnováze a v jeho bohatství lásky, pak ve vzrušených projevech královniných a v žertovném tónu milkování Alenina

s panem Peškem. Tu cítíme nejplněji přesvědčivost hudebního výrazu. Kdežto divoká žárlivost královnina i scherzo milenců mají jen význam krásných episod ve druhém jednání, byla ona shoda, jež se Novákovi naskýtala při hudebním tvoření Karla, důležitá pro celé drama. Jednak hudebně nejlepší místa »Karlštejna« jsou většinou právě ona, kde Novák sám mohl promluviti Karlovými ústy: závěr druhého jednání, úvod ke třetímu, celá Karlova partie v prvé polovině tohoto aktu, zejména E-dur zpěv o obraze královnině a konečně závěr opery. Nejenom však toto: vnitřní příbuznost této jedné části charakteru, již Novák cítil a s níž se mu dobře pracovalo, dala barvu veškeré hudbě. Celý »Karlštejn« jakoby byl ponořen do tohoto mírného a při tom určitého světla, nad každou jeho scénou jako by se vznášel vyrovnaný, klidně milující, mohutně cítící duch Karlův. Nebezpečím, jež jsou skryta v takovém jednotném naladění celé opery, Novák celkem ušel — jeť škála jeho odstínů příliš bohatá, aby se stala jednotvárnou pro stálé přidávání jedné konstantní barvy. Kladných vlastností, jež mu zejména pro architekturu díla takový tmel skýtá, dovedl za to dobře využíti.

Jednota, odtud vyšlá, jest totiž protiváhou odstředivým, rozptylným tendencím ve stavbě, jež tam vnáší Novákův způsob komposice. V důsledku svého impresionismu jde Novák při zhudebňování textu věrně se smyslem slova, věty, okamžiku, na druhé místo staví citový smysl celé chvíle, v níž byla věta pronesena. Nejzřetelnější je to na scéně Karla a Elišky ve 3. jednání. U Fischera je sem patrně položeno těžiště — v Novákově »Karlštejnu« je umístění gradací a vrcholů jiné. V prvé části třetího jednání, tam kde Karel rozvíjí proti vévodovým snům své vlastenecké touhy, tam je u Nováka souhlasně s vyvrcholenou dynamikou jednání zároveň též obsahově jeho vrchol a tím i nejvyšší bod díla. Následující scéna značí sestup hlavní linie, kreslené intensitou citového napětí a uměleckého výrazu. Příčinou jest, že Novák komponuje onen dialog hlavně dle významu škádlivých otázek a rozpačitých odpovědí, méně dle rostoucích vln lásky, jež se tají pod hovorem. Slyšíme jich vzdálený, skrytý tepot, avšak ten nemůže pozvednouti celý výstup tak, aby převýšil dokonalé vystupňování předcházející scény, tak, aby překonal účinek oné slovní drobnomalby. Stejný konflikt lze pozorovati v prvém díle prvního aktu. Jinde ne — jednak poněvadž není tolik rozdílu mezi povrchem slov a nitrem osob, jednak poněvadž tu méně pohyblivý dialog umožnil nalézti střední cestu, respektující stejně detail i celek.

Z tohoto Novákova poměru k textu vyplývá též vzájemný poměr komposičních prostředků, co do jich kvantity i kvality. Zpívané slovo jest daleko méně Novákovým mluvčím nežli orchestr. Paradox, jenž se tu jeví, když přece na druhé straně Novák věnuje právě významu slova tolik pozornosti, jest jenom zdánlivý. Zpěvní výraz nemá dosti ohebnosti, aby mohl přiléhavě sledovati rychlý tok slov v dramatu; hodí se, kromě point, zvlášť význačných, jen k tomu, aby hudebně uskutečňoval citový substrát a individuální charakter osobnosti, situace. Naproti tomu pružný moderní orchestr, zejména v rukou takového umělce, jakým Novák je v nalézání výrazových odstínů i v zacházení se zvukem, může být dokonalým nositelem úkolu, jejž Novák své hudbě ukládá. Proto je v orchestru »Karl-

štejna« uložena nejenom převážná část hudebního dění opery, ale také její nejlepší hodnoty. Příznačné motivy, na nichž je partitura založena, jsou šťastně nalezeny, víží se ke svým objektům hlubokou vnitřní příbuzností a mají s hudebního stanoviska dosti tvárlivosti, aby z nich bylo možno rozvinouti potřebné obměny. Zejména motiv Karlův tu vyniká, pak motiv milenců a Eliščin. Symfonická věta orchestru plyne v bohatém, nedílném proudu; její drobné krásy jsou nesčetné, všechnu dnešní plodnost své invence i všechnu lásku, s níž o »Karlštejnu« pracoval, Novák sem uložil. Také zvukově orchestr »Karlštejna« vyniká barevnou vynalézavostí, umělým, s nímž jsou barvy míšeny, a hlavně ekonomií prostředků, podivuhodnou při tak veliké zevní pestrosti. Deklamace zpěvní je za to muzikálně chudá; při bohatém a poctivém vybavení orchestru by to samo o sobě celkovému dojmu nevadilo. Cítíme-li po této stránce přece jakési minus, není to snad proto, že je v »Karlštejnu« málo zpěvních melodií, nýbrž proto, že tu není vždy užito zpěvu dosti d r a m a t i c k y. Jediný hudební prostředek, jejž osoby samy mají v moci, není dosti přesvědčivým tlumočníkem různých charakterů a situací, je spíše universální řečí, jejíž spád je určován hlavně náladou jednotlivé věty. Výjimku tvoří vévoda, ač i u něho stylisační pojítko ve zpěvu je spíše vnější: rychlý pohyb a vysoká poloha.

Souhrnný dojem z »Karlštejna« je asi ten: Předně dílo velikého umělce. Dílo někoho, kdo ví, co chce a ovládá dokonale svůj nástroj. Dále: v poměru k dřívějším Novákovým skladbám dílo, jež značí novou půdu, novou cestu; v samém faktu této novosti je zisk; naproti tomu stojí úbytek, pochopitelný, uvědomíme-li si, že po vyvrcholení jedné, ukončené tvůrčí gradace počíná tvůrčí období nové. Konečně: nejobsáhlejší a nejcennější posud hudební dokument vlivů dnešní doby. Veliký úspěch, s nímž »Karlštejn« byl přijat, jest dokladem, v jaké shodě byly tentokráte tvůrčí zájmy s očekáváním obecenstva.

Kovařovicovo provedení bylo výborné v tom, jak vypilovalo detaily, jak zladilo zvuk, vyhledalo přednesové odstíny a uplatnilo je i jak zdůraznilo architektonickou členitost. Hlavní role byly zpívány celkem slušně, jistě s nejlepší snahou, ale ne vždy s úplným zdarem, jelikož výkony neměly dosti rovnováhy techniky a tvořivosti. Karlova majestátnost byla p. Humlovi cizí, pí. Horvátová byla opravdu dobrá jen tam, kde její neustále agilní hra byla na místě. Sl. Šlechtové (Alena) a p. Štorkovi (Pešek) ku podivu neležel dosti lehce tón jejich úloh. Za to výborný maskou, zpěvem i hrou byl temperamentní vévoda páně Schützův. *V. Št.*

ZPRÁVY.

Úmrtí. Uplynulý rok 1916 ještě v posledních svých měsících zkosil také nejednoho vynikajícího filosofa; abychom aspoň tří takto vynikajících pracovníků v oboru psychologie tu vzpomněli, zemřel nejpřednější ze současných psychologů francouzských Théodule Ribot (nar. 1839), známý svými pracemi z oboru psychologie (z nichž některé i do češtiny máme přeloženy), horlivý šiřitel mezi Francouzi znalosti anglické a zejména experimentální německé psychologie a spolu zakladatel a redaktor nejlepšího měsíčníku filosofického francouzského, »Revue philosophique«. Zemřel dále v Americe profesor Hugo Münsterberg (nar. 1863), pracovník v oboru experimentální psychologie; zprvu působil v Německu, kdež v prudké polemice utkal se zvláště s Wundtem, pak odebral se do Ameriky, kdež stal se profesorem na Harvardské universitě v Cambridgi, a napsal četné objemné spisy z filosofie a psychologie, zejména z psychologie užité (poslední velké dílo jeho »Grundzüge der Psychotechnik« z r. 1914 širším kruhům aplikaci psychologie v praktických povoláních vykládá), spis o Američanech atd.; působil horlivě také pro pěstování vědeckých a kulturních styků mezi Amerikou a Německem. Zemřel posléze originální filosof Karel Goswin Uphues (nar. 1841), universitní profesor v Halle, jenž zprvu obíral se zejména studiem Platona, později pracemi z oboru logiky a noetiky, ještě později podal některá díla z oboru pedagogiky (Sokrates und Pestalozzi, Pädagogik als Bildungswissenschaft, Vom Lernen), v posledních pak letech — pokud mohl ještě pracovati — vrátil se k svému Sokratovi a Platonovi; Uphues byl původu holandského a byl zajímavý i jako učitel originálním způsobem svého volného přednášení, nemalou pak získal si zásluhu tím, že seznamoval německé odborné čtenářstvo s naukami anglického logika Rich. Shute a italského filosofa Roberta Ardigò. *Č.*

Ministerstvo pro věci sociální bylo zřízeno nedávno (zákonem ze dne 16. března 1916) v Portugalsku. Ministerstvo toto má dva odbory: odbor pro práci a odbor pro sociální péči. Prvému odboru jest dozírati nad prováděním zákonů a nařízení týkajících se hygieny a bezpečnosti v pracovních místnostech, dále týkajících se mzdy, smluv s dělníky, sporů mezi dělníky, úrazů, nezaměstnanosti, burs dělnických, atd. Druhý odbor, pro sociální péči má agendu týkající se pojišťování proti úrazu, invaliditě, pojišťování pensí, věci společenstevní, družstevní, bytovní a t. p., ale také má na starosti udržovati potřebný styk mezinárodní a zejména styky s »bureau international permanent de la mutualité«. *Č.*

Bytová nesnáz po válce. Prozíraví politikové uvažují již nyní o poměrech a nebezpečných situacích, jaké by se mohly dostaviti po

zkončení války. Mezi jiným v Německu počítají již nyní s možnou bytovou nouzí, až se zase po demobilisaci vrátí vše ke svým domácím krbům. Högg vypočítává (v letošním časopise »Deutscher Wille«), že ročně bylo třeba za míru v Německu vybudovati asi 200.000 menších bytů nových, takže nyní již asi 600.000 takových bytů se vlastně nedostává a jen tím, že jest veliká část obyvatelstva zabrána vojnou, nedostatku toho není dosud zříti; ale až se bojovníci vrátí domů a začne se uzavírati hojně sňatků atd., hrozí velmi citelná nouze bytová, které stěží bude lze pak rychle odpomáhati. Proto autor navrhuje, aby jmenován byl zvláštní diktátor bytový (Wohnungsdiktator) a nadán mocí, aby již nyní zavčas mohl činiti nátlak, by se zvýšenou měrou nové stavby potřebné prováděly. Není třeba podotýkati, že návrh Höggův asi sotva jest uskutečnitelný, lze také pochybovati, zdali jeho výpočty a důsledky z nich vyvozované jsou správné, ale tolik dobrého mají přece Höggovy výklady, že včas upozorňují na bytovou nesnáz poválce, která tím trpčeji by se pociťovala potom, čím více nyní majitelé domů jsou nuceni vycházeti vstříc svým nájemníkům, nyní, kdy tolik bytů zejména ve velikých městech zůstává neobydlených z příčin, jež jsou na jevě. *Č.*

Vyšší studium žen pro sociální povolání. Město Kolín nad Rýnem přidružilo se k oněm městům a veřejným korporacím, které se snaží povznésti *vzdělání žen pro sociální povolání*. Na vysoké škole kolínské pro komunální a sociální správu zřídilo město toto zvláštní »Frauen-Hochschulstudium für soziale Berufe«, jímž mají ženy dosahovati vzdělání vysokoškolského pro řízení úřadů sociálních. Jak patrno, v Německu množí se víc a více příznaky brzké nutnosti, aby byla vybudována organisace veškerého školství pro sociální péči a sociální povolání. *Č.*

Zprávy knižní a literární. Naše řeč. Red. Fr. Bílý, Em. Smetánka, Jar. Vlček, Jos. Zubatý. Roč. I. čís. 1. V Praze 1916. Vychází desetkrát do roka. K 4—. Třetí třída České Akademie odhodlala se vydávati nový časopis zvaný »Naše řeč«, jehož účelem je sdružiti kolem sebe pracovníky pro vzdělání a tříbení jazyka českého. Jako se vracíme v hudbě, umění a literatuře ku přirozenosti a svéráznosti, podobně se začíná usilovati, aby byl rodný jazyk pěstován v pravé, původní své ryzosti a čistotě. Neboť málokterý jazyk jest prý v běžném užívání tak zkažen jako náš český; naše mluva v rodinách, na ulici, na trzích obsahuje nesčetné toho doklady. Zejména v Praze podléháme nejrůznějším nešvarům v řeči. První číslo nového časopisu obsahuje na dvou tiskových arších pestrou a dlouhou řadu krátkých i dlouhých článků o tom, jak máme i nemáme správně po česku mluvit a psát, kterých slov nemáme užívat, jakých výrazů se varovat, na čem tříbit svůj jazyk. Snad každý, kdo vezme Naši řeč do ruky, bude se moci mnohému z ní přiučiti. — Knihomil. Red. L. Bradáč a K. Dyrynk. Roč. I. seš. 1. V Praze 1917. Vychází šestkrát za rok. K 10—. Knihomil chce pojednávati o všem, co se týče knih, a zvláště krásných knih po formální jejich stránce. Bude si tedy všímati sazby, tisku, papíru, výzdoby knih atd. Chce vyjíti vstříc ušlechtilému zájmu českého lidu o krásnou knihu českou, který za války tak neobyčejně stoupl. V prvním čísle píše Arne Novák o Janu Nerudovi

a kultuře knihy, A. Vyskočil o českém prvotisku; další obsah tvoří články o datování knih, o bibliofilech, posudky o bibliofilských novinkách, zprávy o chystaných knihách atd. Jsou to tedy veskrze úvahy o vnější hodnotě knih. — Zprávy městského musea v Německém Brodě. V Něm. Brodě 1916. Str. 75. Kuratorium městského musea v Něm. Brodě rozhodlo se vydávati »Zprávy«, v nichž mají býti uveřejňovány prameny a příspěvky k poznání dějin města a celého jeho okolí. Má v nich býti postupně zpracován materiál v museu i jinde shromážděný a tím tak umožněno budoucí vydání celkových dějin Něm. Brodu a jeho okolí. První díl zpráv obsahuje tyto články: Prof. E. Petz, K dějinám bývalého kláštera v Německém Brodě; J. Růžička a St. Stuna, O starších domech německobrodských; Dr. J. V. Šimák, Krajina německobrodská v době Husově; J. Borovička, Stav děkanství německobrodského na začátku XVIII. stol. a Dr. B. Vyskočil, Stoveršová píseň o králi Marokánském. V této stati přináší prof. Vyskočil zprávu o písni, která vznikla v sektě marokánů ve východních Čechách, a jejíž jeden starý opis dostalo museum darem. Německý Brod jest jedním z českých měst, která byla spoluúčastnými svědky celé historie české. Jako v zrcadle odrážejí se v jeho dějinách osudy naší země, k jichž monografickému zpracování mají sloužiti museální Zprávy, práce to hodná úcty a následování. — Gust. F. Steffen, Das Problem der Demokratie. Jena 1916. Str. 200. M 1·80. Švédský profesor Steffen cítil nutnost, vypořádati se jako soc. dem. přívrženec se zásadami i praksí své vlastní strany. Řeší tyto sporné otázky: Sociální demokracie a parlamentarismus, marxismus a revisionismus, radikální socialismus a moderní sociální politika, stanovisko strany k vnitřním problémům moderního demokratismu a j. v. Základní jeho myšlenkou jest, že účelem politického a sociálního boje jest odstraniti lidskou chudobu, k čemuž jediným účelným prostředkem je socialismus. Ostře vystupuje proti revolucionářským směrům ve straně, žádá aktivní politiku od soc. demokratických vůdců a naprostou důvěru lidu k zvoleným svým zástupcům. Pravověrnými socialisty budou Steffenovy názory příkře odmítnuty. — Prof. B. Erdmann, Über den modernen Monismus. Berlin 1914. S. 61. Erdmann, profesor filosofie na berlínské universitě, jest toho mínění, že prožíváme dnes takový myšlenkový převrat, jakým jsme neprošli od francouzské revoluce. Stojíme v periodě dekadence a života dychtícího a usilujícího po všem novém. Stav této nehotovosti a zmatku umožnil vzrůst nekritického monismu, zvláště proto, že monismus své učení zahalené v roucho přírodovědecké filosofie postavil s dogmatickou jistotou, a to v době neobyčejných úspěchů přírodovědeckých. Moderní monismus, nestaraje se o kritickou analysu a filosofickou poznávací metodu, snažil se vybudovati přírodovědeckou cestou a u víře ve všemohoucnost přírodovědeckého myšlení nový světový názor. Zapomenul však, že vědeckému poznání lidskému jsou vytknuty okruhem naší zkušenosti hranice, které nesmí žádné vědecké badání překročiti. Vysvětlovati tuto říši nepoznatelnou náleží náboženské víře. Tedy mezi vědou a vírou není dle autora rozdílu stupňového, nýbrž druhového, totiž každému z nich náleží jiný obor působnosti. *J. H.*

Rakousko na rozcestí?

Již delší dobu jest celá česká veřejnost udržována v napětí jednak stálým voláním po provedení požadavků německých politických stran v Rakousku — t. zv. německých předpokladů —, jednak pověstmi, že vláda skutečně hodlá některé z těchto požadavků splniti, a to zcela jednostranně a — cestou neústavní. Jde tu dle doslechu o německou státní řeč nebo, jak se to eufemisticky nazývá, o »jednací a dorozumívací řeč státu«, a pak o zavedení krajského zřízení v Čechách. Toto krajské zřízení má míti mimo jiné účelem jednak národnostní rozhraničení, jednak uvolnění zemské správy, tedy odzemštění správy, čímž by ovšem oslabena byla země jako celek.

Reformy tyto znamenaly by opouštění dvou myšlenek moderního Rakouska. Jest to předně myšlenka a vědomí, že tato polovina říše jest vlastně svazkem království a zemí na říšské radě zastoupených, tedy že základem jejím jsou země jako veřejnoprávní celky, na nichž a v nichž spočívá ostatně také dynastické právo panujícího rodu. Stačí si ostatně uvědomiti, že tento svazek dostal teprve za války zvláštní a jednotné jméno. Vedle této myšlenky a skutečnosti jest to zásada naprosté rovnoprávnosti národů obývajících v říši, která ústavami konstitučního Rakouska nebyla nikdy dosud opuštěna. Několik příkladů nám to potvrdí.

Již první projevy z úst nejpovolanějších ohlašují, že konstituční Rakousko nebude znáti národů vyvýšených na jedné a potlačených na druhé straně. Tak hlásá kabinetní list krále Ferdinanda V. v odpověď na petici obyvatel pražských, že má »národnost česká býti položena za základ tak, že se česká řeč ve všech odvětvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou v úplnou rovnost staví«. A první konstituční ústava rakouská, t. zv. Pillersdorfova ústava, z 26. dubna 1848 ustanovuje v § 4: »Všem národním kmenům zaručuje se ne-

porušitelnost jejich národnosti a řeči.« Také ústava »pro císařství rakouské« ze 4. března 1849 vyslovuje jen ještě určitěji tuto zásadu moderního Rakouska, když praví v § 5: »Všechny národní kmeny jsou rovnoprávné, a každý národní kmen má neporušitelné právo na zachování a pěstování své národnosti a řeči.«

Také zemské ústavy, které byly vydány 31. prosince 1849, mají vesměs souhlasné ustanovení, že »národní kmeny obývající v zemi jsou rovnoprávné a mají neporušitelné právo na zachování a pěstování své národnosti a řeči.« A od těchto dob neodvážila se žádná rakouská ústava ustanoviti něco jiného, co by bylo v odporu k zásadě naprosté rovnoprávnosti všech národů v říši. Není ovšem naprosto úmyslem říci tu snad, že by zásada úplné rovnoprávnosti byla také v skutku veskrze provedena v celém státním životě, ale jest již dosti závažným, že zásada ta byla pokládána za nezvratný základ konstitučního Rakouska, tak že i ústava dnes platná vyslovuje ji jako základní státní zákon.

Jest nyní otázka, zda by stanovení německé státní řeči (nebo dorozumívací řeči) bylo možno uvésti v soulad s myšlenkou naprosté rovnoprávnosti národů rakouských, jak ji slavnostně prohlašuje čl. XIX. zákl. stát. zákona z roku 1867 č. 142 o všeobecných právech státních občanů. Omezíme-li se na nejmenší, musíme tvrditi, že by to alespoň odporovalo zásadě vyslovené v 2. odst. uvedeného ustanovení, jenž zní: Rovné právo všech v zemi obvyklých řečí ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává.

Také nynější panovník napsal zásadu rovnoprávnosti na svůj štít. Proklamace, kterou národům říše ohlásil nastoupení vlády, vážně a jasně to vyslovuje odvolávajíc se k ústavě: »Svým národům chci býti knížetem spravedlivým a milujícím. Chci zachovávati jejich ústavní svobody a jiná práva a chrániti pečlivě rovnost všech před právem.«

Znamenala by tedy německá státní řeč v Rakousku novou cestu, novou orientaci. Znamenala by opuštění zásady naprosté rovnoprávnosti. Rakousko přestalo by býti státem ryze národnostním, jakým bylo dosud alespoň dle ústav, a stalo by se jiným státním typem, t. j. národnostním státem s převládající národností německou, neboť jazyk této jedné rakouské národnosti stal by se změnou ústavy jazykem státu. A o takovou změnu nebo doplnění ústavy by zde šlo. Vždyť bychom musili ta-

kové stanovení německé státní řeči, i kdyby článek XIX. zákl. stát. zákona o všeobecných právech státních občanů zůstal zachován v dosavadním znění, pokládati alespoň za jeho doplnění, a to doplnění omezující zásadu v článku tom zahrnutou!

Těm, kteří dnes svádějí vládu, aby tuto novou cestu nastoupila, mohli bychom uvésti celé knihy výroků zrážejících od kroků podobných. Omezíme se zde na dva. Oba jsou proneseny dobrými Němci, a nad to Němci jména sahajícího za hranice jejich vlasti. Prvním jest Kant, když volá: Wehe dem, der eine andere Politik anerkennt, als diejenige, welche die Rechtsgesetze heilig hält (Běda tomu, kdo souhlasí s jinou politikou, než která pokládá zákony za svaté). Druhým jest profesor marburské university, Schücking, jenž ve spisku »Das Nationalitätenproblem« praví: Der Staat darf sich nur nicht mit einer Nationalität identificiren und diese unbedingt zwangsweise zur Herrschaft führen wollen. Das ist ein begrifflicher Unsinn (Stát se nesmí ztotožňovati s jedinou národností a chtíti ji bezpodmínečně vnucovati jako vládnoucí. To jest pojmový rozpor).

Také druhá reforma, jež má býti cestou neústavní provedena, t. j. reforma správy — pouze v Čechách! — zavedením krajského zřízení, vyplývá asi z pohnutek více politických a velmi příbuzných s pohnutkami opatření dříve vzpomenutého. Bylo již tak mnoho psáno pro ni i proti ní! O motivech politických bylo by nutno jen opakovati to, co bylo právě výše řečeno o zavedení státní řeči. Pokud jde o stránku věcnou, nemůže býti nic vhodnějšího, než uvésti zde hlas činitele nad jiné povolaného, t. j. císařské komise pro reformu správy. Jest to usnesení plenárních schůzí z 27. a 28. března a 8. května 1914, o němž se ve výroční zprávě z roku 1914 praví: »Odpůrci návrhů na zřízení krajských vlád a zastupitelstev činili různé námitky a namítali mimo jiné, pokud jde o krajské vlády, zkomplikování správní organisace zřízením nových úřadů, nepříznivý vliv na judikaturu, jaký by mělo tolik posledních instancí stojících vedle sebe, postrádatelnost nové skupiny úřadů z důvodů vnitřní úřední úspory, pokud se této dá docíliti jinými, zvláště účinnými prostředky, zejména změnou nynějšího systému aprobace a přihodnějším rozdělením látky.' Mimo to měli obavy, že vzroste příliš počet úřednictva a náklad na státní správu, že bude oslabeno postavení náčelníka zemské správy, jakož i že nastanou obtíže technickodopravního rázu.

Proti ústavu krajských zastupitelstev bylo namítáno zejména, že jest prakticky nemožné utvoření ryze národních krajů, na druhé straně pak by bylo utvoření samosprávných krajů, které by jednak neměly souvislé území, jednak nesouhlasily s krajskými obvody zeměpanskými, velmi nepříznivé pro správu vůbec, účinky národnostních bojů by zavedením krajských zastupitelstev nejen nebyly vyloučeny, nýbrž namnoze ještě zostřeny, zrušení okresních zastupitelstev znamenalo by ztrátu pro samosprávu. Konečně nescházely ani hlasy, které shledávaly v krajských zastupitelstvech a úřadech nebezpečí pro historickou celistvost království a zemí.

Na základě těchto úvah došlo pak k zamítnutí obou[1] návrhů většinou hlasů.«

Nejsou tyto věcné námitky znalců veřejné správy, — a to znalců povolaných k řešení otázek správních přímo panovníkem, — závažnější a důtklivější než politické pohnutky jediné skupiny obyvatel říše? *-er.*

[1] Návrhu zpravodaje sv. p. Haerdtla na zavedení krajských vlád a zastupitelstev a návrhu dv. r. Rauchberga na organické spojení správy státní a samosprávy.

KNIHOVNA

Komenského idea světové Akademie mírové.

Napsal prof. Dr. J. V. Novák.[1]

Humanismus německý, nejsa podporován skutečnou renesancí umění, ani života, jako bylo v Italii, zestarał za necelé století. Již koncem XVI. věku ustupuje směru novému, reálnějšímu, a to na základě výzkumů nových věd exaktních, matematiky, geometrie a astronomie, fysiky a mechaniky, též lékařství. Několik epochálních vynálezů, právě v tu dobu připadajících, nemohlo zůstati bez účinků na všecko zkoumání vědecké, zvláště když byly získány novým postupem badání, indukcí. Ve středověku spisovatelé starořímští jsou duchovenstvu též pramenem vědění vůbec, ale formální jejich dokonalosti se málo dbá. Humanismus vedl si naopak, libovolný obsah podávaje formou pokud možno dokonalou. Když se tedy počalo ukazovati na tuto jeho nepěknou stránku, že pěstovatelům jeho jest obsah věcí lhostejnou, naskytuje se přirozeně otázka, jak tedy myšlení uvésti na jiné dráhy a vědění opraviti.

Mezi humanisty připadl na ni nejprve Španěl *Lud. Vives* (kritice vědění věnuje první díl spisu »De disciplinis«, nadeps. »De causis corruptarum artium«), po něm lord *Francis Bacon* dal Angličanům pro veškeru jich národní budoucnost heslo, že »vědění jest moc«, a upozornil na význam indukce. Odtud v Anglii a ve Francii čilý ten ruch ve vědách reálných, jenž dal světu *Isáka Newtona*.

V Německu byl postup poněkud jiný než v ostatních zemích, humanismem mocněji dotčených. Tu náboženské otázky stále stojí v popředí, a do čtení universitních proniká přesvědčení, že vědění třeba napřed systemisovati, nežli lze s úspěchem se dobírati nových poznatků. Proto jednotliví profesoři deduktivně sestavují přehledy hotových již poznatků a vpravují je žákům.

[1] Předneseno při oslavě 325. narozenin J. A. Komenského (* 28./3. 1592) ve Filosofické Jednotě v Praze 13. března 1917.

Výsledkem práce té je »mnohovědění« (polymathia), na některých německých universitách té doby velmi oblíbená. Ta se stavěla proti dlouholetému studiu učeného jazyka, latiny, a hledala tedy snadnější metody k jejímu osvojení. Pro poznání dokonalých forem slovesných spokojovala se několika málo spisy klasickými, obracejíc spíše pozornost na díla věcná. Vyskytovala se otázka, bude-li lépe latině učiti z mluvnice a slovníku, či z pouhých textů. Je to jakýsi pokus analyticko-direktní metody pro latinu. Melanchthon, Sturm, Trotzendorf vykonali velmi mnoho pro zlepšení mluvnického učení, ale po stu letech metodu jejich zavrhovala většina učitelů. V popředí vstupuje skladba, věty souvislé. Za dvacet let je pokusů o nápravu metody hned několik.

V pokusy ty připadl i Komenský jako žák herbornské akademie, kde mezi učiteli nejmilejším nazývá vševědce Jana Jindřicha *Alsteda*. Ten zase následoval již jako mladý učitel příkladu Bartol. *Keckermanna*, bohužel záhy zesnulého oblíbeného učitele akademického a správce latinské školy ve Gdansku († 1609). Že Komenský, v dětství poručníky zanedbávaný, chopil se celou duší příležitosti obohatiti se vědomostmi, vidíme z obou jeho pokusů disputačních (z r. 1612 a 1613). Na potřebu opravy metody latinské upozorněn byl též v Herborně *Ratkeovým* (Wolfganga Ratichia) »Memoriálem« z r. 1612, a již za dvě léta po návratu do vlasti pokouší se sám v Přerově o takovou opravu. Kněžský úřad v bratrské církvi oddálil jej na čas od těch snah, k nimž se vrátil teprv ve vyhnanství lešenském, kde se dostal do školy pro výživu svou a rodiny. Již poslední chvíle ve vlasti ztrávené věnoval sice programnímu dílu o reformě vyučování v království Českém, jíž bylo nejvýš potřebí, ale není nám dosti patrno, pokud až v práci této pokročil, poněvadž původní rukopis obsahuje množství přípisků a oprav z let pozdějších.

Za to víme zcela jistě, kdy a jak vznikla knížka pro mládež, jež mu nejprve proklestila cestu k slávě světové. Sám přiznává, že název »Brány jazyků« převzal od pokusu španělských mnichů theatinů v Salamance, aby se žáci z textu překladem opatřeného učili počátkům latiny. Bohužel však pokus ten shledával málo praktickým i teoreticky nesprávně založeným. Praktický nebyl, málo přihlíželo k tomu, vědí-li žáci, čemu se učí, znají-li nejen jméno, ale i věc. Teoreticky měl mnoho vad, nedbaje rozvoje významu každého slova. Komenský však chtěl míti každého slova užito v původním významu, zároveň si přál, aby obsahem té knížky žáci zavedeni byli

v poznání aspoň povšechné hlavního rozvoje světa. Praktický význam takovéto knížky byl každému učiteli na první pohled zřejmý, není tedy s podivením, že se »Janua linguarum« za několik málo let rozšířila v nejrozmanitějších úpravách po latinských školách nejen v Polsku a Německu, ale i daleko za hranicemi. Autor sám podivil se úspěchu, jehož nikterak neočekával. Říkal, že se diví, jak mohou lidé rozplývati se chválou dílka, jehož on sám jako původce pranic si neváží, uznávaje slabé jeho stránky. Ale nejen pochvalu odborných kruhů vynesl mu první ten úspěch, i mezi učenci souvěkými získal mu mnoho přátel, a to v několika střediscích, kde vydávali Bránu (v Lipsku, Gdansku, Hamburku), jakož i v jiných zemích, kde se tehdy pracovalo o reformě školství.

V Anglii byl to zejména Němec v pruském Elbingu rozený, *Samuel Hartlib*, jenž kol sebe skupil několik vynikajících vrstevníků, nadšených pro dobro obecné, a v kruh ten záhy pojal i Komenského. Byl to zvláštní muž. Pocházeje ze zámožného rodu kupeckého a maje vznešené příbuzenstvo v Londýně, usadil se tu asi r. 1628/9 a hledal stále příležitost, jak by se zavděčil nejen nové vlasti, ale lidstvu vůbec. Ve vědách nebyl asi vůbec odborníkem, spíše ho lze nazvati nadšeným diletantem, ale vážnost, kterou si získal různými podněty ku povznesení obecného dobra, učinila ho střediskem praktických snah, v Anglii dosti ohlasu budících, ať se týkalo povznesení polního hospodářství novými stroji, ať zlepšení výchovy, ať teoretického pěstování věd na základě Baconově. Hartlib od samého počátku pobytu londýnského zajímá se o největší otázky politické i náboženské, rovněž o nejpodrobnější pozorování astronomické nebo pokus chemický. Dnes píše o nové metodě vychovatelské, zítra o nové metodě vzdělávání rolí. Zajímá ho pěstování bourců a včel jako nový způsob operace močového kamene nebo nový teleskop. Sám nejsa nikde odborníkem, podobá se včele, jež přenáší pel s květiny na květinu.[1]

Pramenem toho byl duch Baconovy filosofie, touha po empirickém ovládání věcí. Ale nemaje opravdového vzdělání předběžného spoléhal Hartlib leckde na šťastnou náhodu, na překvapující nález rozhodného významu atd., tak že často činil dojem snílka.

Takových neodborníků, nejlepšími úmysly hořujících, vyskytuje se v XVII. stol. množství, a všickni chtí svět povznésti nějakým vědeckým zázrakem.

[1] A. Stern, John Milton und seine Zeit, I. B., II. Buch, p. 267.

Korespondence Hartlibova, posud v Brit. Museu částečně zachovaná, ukazuje nám, jak rozsáhlé byly styky tohoto lidumila, který na konci života nemocmi a bídou hmotnou jsa sklíčen dovolává se pomoci parlamentu, poukazuje na své zásluhy o Anglii.

Spojení listové s Komenským nastalo asi brzo po vydání Brány jazyků, jež vyšla s textem anglickým již r. 1631, t. j. téhož roku jako původní vydání lešenské, a trvalo až do smrti Hartlibovy. Zavdala k němu příležitost návštěva dvou bratrských jinochů, vypravených Komenským na studie do Anglie, kde představivše se tomuto příznivci a podporovateli studií, vykládali, že Komenský píše »Bránu věcí«, jinak též nazvanou »Pansofii křesťanskou«.

Jak na myšlenku takovou připadl, sám později vyložil. Podnícen byl do práce neobyčeným úspěchem dílka jazykového, jakož i přesvědčením o paralelismu slov a věcí. Pravidla, jimiž se řídí jazyk, když jej skládáme ze slov, povedlo se lidstvu již shledati, proč by se tedy taková pravidla nemohla shledati v tom, jak věci ve světě jsou spořádány? Vždyť Písmo samo dí (Moudr. 11, 21.), že Bůh vše spořádal podle počtu, míry a váhy. A to přece je nerozborným základem vědeckého badání. Kdyby tedy bylo lze sestaviti knížku, která by do věcí zaváděla mládež pomocí jazyka podobně, jako to se zdarem prováděla Brána jazyků pro latinu, byl by to ohromný zisk pro poznání vědecké, když by se od samého počátku učení znala podstata věcí.

Odkud však název »P a n s o p h i a«, »v š e v ě d a«?

Ve druhém desetiletí stol. XVII. rozšířila se po všem Německu pověst o tajemném bratrstvu, jež vládnouc neznámými silami dovede ovládati přírodu a odkrývati tajemství dotud nezbádaná, mezi jinými též prodlužovati život člověka, ušlechťovati kovy atd. Nazývalo se »Bratrstvem Růžového kříže« (»F r a t r e s R o s e a e c r u c i s«) a několik let udržovalo obecenstvo v horečném napětí, vydávajíc spisy rozmanitých fantastických názvů. V naší době soudí se skoro všeobecně, že vše to byla mystifikace vtipného lutherského teologa, Jana Valentina *Andreae*, jáhna ve Wailingen, s nímž Komenský později též si dopisoval a jehož spisy již jako mladý kněz ve Fulneku čítal. Tajnou svou vědu tito »Růžoví bratří« nazývali »vševědou« (Pansophia), zvláště vzhledem k žákům. R. 1633 také profesor v Roztoku Petr *Lauremberg* vydal knížku, nadeps. »P a n s o p h i a s i v e P a e d i a p h i l o s o p h i c a«, v níž podává přehled věd tehdejších a poučení o metodě vědecké vůbec.

V době zhoubných válek také v jiných zemích pomýšlejí lidé poctivě smýšlející, aby společným úsilím povznesli blahobyt, hledají kouzelný prut, jímž by z půdy čerstvou krví zbrocené vyloudili nové bohatství pro obrozené lidstvo. Praktické účely vedou též ke sdružování ve společnosti, při čemž v čele stojí obyčejně politická osobnost, zvláště v Německu, kde při menších dvorech knížecích dosti bylo vznešených osob, dávajících se ve služby prospěšných myšlenek pro blaho státu. Dedukce ze zásad vědeckých, zvláště v zemích Baconovým duchem řízených, nedaly usnouti návrhům praktickým, vybízejíce k vědeckému jich přezkoumání.

Také vítězství reformace katolické v zemích českých ukazovalo k tomu, že po příkladě jesuitů bude třeba zmocniti se mládeže, aby zajištěna byla budoucnost. Tomu bylo arci na závadu několik slabých stránek církví evangelických, pro něž podléhaly, kde se octly v minoritě, pevně organisovaným četám tovaryšstva Ježíšova.

Hlavní slabostí takovou byla zajisté vespolná nenávist, která vedla již v XVI. stol. k vypuzování zasloužilých učitelů se stolic universitních (v Heidelberku r. 1574), v našich zemích pak k soustavnému pronásledování přívrženců Kalvinových. Boje mezi oběma vyznáními trvají v Německu i tehdy, když u nás došlo k vypracování konfese České (1575) a posléze ke sjednocení církve pod obojí po vydání majestátu Rudolfova (1609). Teprve šest let později vyšel první spis, jenž přímo vybízí ke smíření obou církví, mezi nimiž je málo podstatných růzností. Jest to »Irenicum« (1615) prof. Davida *Parea* v Heidelberce, jehož posluchačem rok před tím byl i Komenský (1614) a měl snad tehdy účastenství při skládání zprávy o náboženském míru v Čechách. Ten smír připadal zajisté Němcům tehdejším jako ideální stav víry evangelické, k jakému sami měli velmi daleko pro hádky teologů.

Ale i v království Polském poměry byly lepší, jak svědčí konsens Sudoměřský z r. 1570, na nějž se nemohlo zapomínati proto, že evangelíkům hrozila obecná pohroma již tehdy z neobyčejného rozkvětu, jehož tu došel svými přečetnými kolejemi řád jesuitský, který také politicky nabyl neobyčejného vlivu. Že ho užíval na potlačení nenáviděného bratrstva i zatlačení reformovaných, jest přirozeno, a nebezpečí to vedlo k úsilí o splynutí takovýchto nekatolických menšin, aby snáze čelily hrozícímu nebezpečí.

Snášelivost vespolná, o jejíž potřebě Komenský byl přesvědčen z doby studia v Německu, stala se mu životní potřebou, když po-

zoroval zhoubné následky roztržek, z nichž také vyšla hrozná válka náboženská, která vlast jeho tak zpustošila.

Než i v Německu vyskytl se tehdy muž, který téměř půl století pracoval o smíru takovém, nedbaje odmítání, urážek, ani podziráni, s nimiž se snahy jeho potkávaly.

Byl to Angličan *John Durie* (Dury-Duraeus). Narodil se v Edinburce ve Skotsku jako syn presbyteriánského duchovního asi r. 1595—96, v mládí přestěhoval se s otcem do Lejdy v Holandsku, potom byl kazatelem anglického kupectva (vl. vyhnanců kupectvím se zabývajících — »Adventurers«) v Elbinku v Prusku, kteréžto město tehdy náleželo k říši švédské a bylo pod správou kancléře Axela Oxenstierny. Tamější vrchní soudce švédský, Kašpar Godemann, předložil mu na posouzenou svůj spis, v němž se pokoušel sloučiti lutherskou a kalvínskou nauku o večeři Páně. Tím byl Durie upozorněn na významné působení ve prospěch smíru obou církví a došed podpory kancléřovy a vyslance anglického, sira Tomáše Rowe, vzdal se svého úřadu a vydal se na pout apoštolskou po zemích evangelických, nedbaje ústrků, ani protivenství, jímž snahy jeho zprvu byly provázeny. Bratří ovšem s ním souhlasili, neboť pro ně, kteří pravidelně byli v menšině, všecky spory měly neblahé následky, že pozbývali osady za osadou. Zvláště Komenský již svou povahou byl vždy nakloněn k míru a svou vážností dosáhl toho, že i synoda bratrská vyslovila se pro podporu těch snah.

Více však nežli od prací mírových mezi vyznáními Komenský očekával od povznesení vzdělanosti. Rozšíří-li se vědění do vrstev nejširších, doufal, a budou-li všickni znáti cíl svého života, jak by mohli vespolek se nenáviděti nebo dokonce zabíjeti a tak stavěti se proti zákonu božímu?

Vždyť podle soudu jeho nevědomost i ve vrstvách lidí domněle vzdělaných tak bývá veliká, že vlastně ani nevědí, o čem mluví, po něvadž neznají podstaty každé věci. Kdyby toho nebylo, a kdyby lidé dbali niterné povahy toho, o čem mluví, snadno by se dohodli o pravdě, a přestávaly by samy sebou nekonečné spory a sváry. Kdyby se to tedy lidem v nějaké knize všecko vykládalo, a při tom se zachovávala náležitá souvislost věcí, není pochyby, že by z toho světu vznikl veliký prospěch, když by místo matenic, přeludů a bludů nastoupila všude pravda.

O úmyslu sestaviti spis takový Komenský uvažoval hned po prvním úspěchu jazykové knížky, ale vysloviti se o něm podrobněji měl příležitost teprve na vyzvání Hartlibovo, t. j. asi r. 1634 nebo

1635. obšírným listem, jejž potom vydala universita Oxfordská jako pozoruhodný program s názvem »Conatuum Comenianorum Praeludia« (1637).

Ve spise tom vycházeje od nedostatků jazykového studia, jež záleží v chabém poznávání věcí, ukazuje, proč se potud nedospělo ve vědění uspokojivých výsledků. Příčin toho uznává patero: 1. obšírnost učení, 2. nesnadnost jeho, 3. stálé úchylky od věcí, 4. odcizování se věcem potřebným, 5. nedostatek vztahů vědění k Bohu. Proto by nově chystaná vševěda všemu tomu měla pomáhati, že by v ní všecky věci spořádány byly číselně, že by k sobě byly v náležitém poměru, a že by váha důvodů byla všem lidem patrná.

Aby však bylo možno získati bezpečnou pravdu o všech věcech, nezbylo by než podniknouti dříve nákladnou a obtížnou práci: 1. zjednati přehled všech dobrých výzkumů a dopátrati se jejich seznamů ze všech oborů vědeckých; 2. sestaviti výzkumy ty, aby se mohly ještě jednou srovnati s věcmi, a tak aby se dokázala naprostá jejich pravda; 3. nově seřaditi získané ty poznatky tak, aby se jich plně mohlo využitkovati. Čím se vyznačovati budou ty poznatky, dále je vytčeno, ale při tom Komenský výslovně připomíná, že nic na tom nezáleží, v kterém národě a v které církvi poznatek byl získán, byť třeba od Mohamedána nebo pohana, protože všickni lidé ku pravdě mají přispěti.

Ze získaných pravd sestaviti vševědu bude opět lze jen na základě pevných zásad: 1. aby členové toho celku byli správně stanoveni; 2. aby všecky výměry věcí byly jasné a určité; 3. aby pojmy roztříděny byly podle určitých pravidel; 4. třídění to aby bylo jasné, ale i pravdivé; 5. obecnými předpisy vševědy aby byly samozřejmé zásady; 6. věci zvláštní aby měly vždy vztah k obecným; 7. co není zcela jisté, ať se podává jen podmínečně s připojením důvodů.

Účelem práce stanoví Komenský povzbuditi učené lidi k studiu vševědy, zjednati mládeži základ vědění obecný, celému pokolení lidskému podati divadlo moudrosti.

Program Hartlibem vydaný našel mocný ohlas v současném světě učeném, poněvadž byl velmi časový. Nikdo zajisté nepochyboval, že se povede jej provésti, když se shledá, na kterých zásadách svět je založen. Jak si tehdy dílo představoval sám navrhovatel, nesnadno arci říci, neboť mluví pravidelně jen o obrazích, symbolech, věci skutečné se dotýkaje vždy jen obecnými výměry, zásady spořádání pak bera z Písma. Nebo v tom chtěl míti svůj spis povýšen nad pouhou moudrost světskou, že všecken měl býti v souhlasu se

zjevením, jako se o to pokusil již s Fysikou a provésti to mínil s astronomií. Proto také, když vystoupili proti zamýšlenému spisu někteří protivníci, kteří v něm tušili míchání křesťanství s pohanstvím, jak se o tom vyslovil i polský šlechtic Jeronym Broniewski, Komenský mohl bez obtíží poukázati k tomu, že spis jeho nejen křesťanství neodporuje, ale dokonce zaslouží si jméno »vševědy křesťanské«. Stanoví také části úplně podle starozákonního chrámu. I dosáhl pak plného souhlasu své církve pro svou práci, ač nebyl zprvu tomu povděčen, že tak před celým světem má prováděti, co by se mnohem spíše hodilo konati ve skrytosti a daleko od ruchu válečného.

Ještě jedna pochybnost vzbuzena byla v Komenském účastenstvím přátel. Když prohlásil, že bude potřebí dosavadní materiál vědecký nejen sebrati, ale i nově prozkoumati po stránce správnosti, hned vyskytla se námitka, že by na to sotva stačil jediný člověk, který přece nemohl stejně se vyznati ve všech oborech vědeckých, z nichž některé již tehdy dosti byly pokročilé. Proto hledáni odborníci na pomoc, někteří z nich pak se sami hlásili. Komenskému ovšem pomoc taková nebyla nevhod, ale později se mu zdálo, že právě sliby jiných účastníků zdržován byl od sbírání látky, kdy k ní měl chuti nejvíce, a mladé síly ještě neoslabeny stářím. Že ostatně i sám pokoušel se v mechanice jako oboru, který právě tehdy se zabýval několika problémy, patrno z toho, že asi deset let pracoval o otázce samohybu a sepsal o tom spis, nám nyní ztracený. Ale práce úřední jako rektora gymnasia, jako staršího a sekretáře Jednoty bratrské zabíraly mu příliš mnoho času, aby byl mohl s prospěchem oddati se spisu, jehož základy bylo teprve po dlouhém badání pracně shledávati.

Rozpakům těm učiněn byl náhlý konec v létě r. 1641. V červenci došel ho totiž trojí list Hartlibův stejného znění, jímž ho přítel vyzýval, aby se bez prodlení vydal na cestu do Anglie.

Skvělý výsledek školské hry divadelní o Diogenovi Kynickém, kterou Komenský právě tehdy dal předváděti před polskou šlechtou, naklonil mu sice též hrab. Bohuslava Leszczyńského, že se mu nabídl podporou pro pomocníky na práci vševědnou, ale nedostatek klidu a prázdně pro domnělý úkol životní přiměl ho, že se rozhodl vydati se do Anglie, kde by s podporou přátel mnohem dříve mohl dospěti žádoucího cíle. Proto mu stačilo povolání Hartlibovo, pozadí jeho ani politických poměrů tamějších mnoho nedbal,

Zatím v Londýně dostal se do zmatků, z nichž vyrostla revoluce, a došlo až k dočasnému odstranění monarchie. Příčinou toho byly zprvu rozbroje mezi státní církví anglikánskou a skotskými presbyteriány, kterým se nelíbilo zachování některých katolických institucí v církvi anglikánské a zvláště politická činnost episkopátu, který i kazatelnou podporoval vzrůstající absolutismus panovníkův. Nespokojenost již za krále Jakuba I. patrná stupňovala se za nástupce jeho Karla, jenž po dvanácte let vládna bez parlamentu ponechával i pravomoc soudní nad jinověrci těm, kdo jí zneužívali k mučení a stíhání nepohodlných osob. Když tedy r. 1640 parlament byl přece svolán, poněvadž bylo třeba povolovati nové berně na válku se Skotskem, oposice hned nabyla vrchu, že král byl nucen tento »krátký« parlament rozpustiti. Mnoho to neprospělo, neboť opětnými volbami povolány do nové sněmovny skoro tytéž osoby, a »dlouhý« parlament nabyl významu v anglických dějinách nad jiné památného. Hned první schůze jeho prosadily zatčení osob, jež zavinily tolik nespokojenosti v době mimořádného stavu, jako byl Tomáš Wentworth, earl of Strafford, jenž jako místodržící v Irsku dopouštěl se velikých přehmatův, a arcibiskup William Laud, rovněž obviněný z velezrady. Již v »krátkém« parlamentě osoby v oposici stojící dožadovaly se trojí bezpečnosti pro občany: náboženství, majetku a práv parlamentu. Vůdce té strany, hrabě John Pym, neohroženě se zastával práv královských, ale i sněmovny proti násilnostem úřadů.

Samuel Hartlib sledoval tuto činnost s největším zájmem. Zdálo se mu, že nastává doba, po jaké toužil již lord Bacon, aby se vědy pěstovaly pro povznesení obecného vzdělání a dosažení obecně lidské svobody. Mezi členy parlamentu měl dosti přátel a známých, kteří o to usilovali a namítali různé otázky, vztahující se na zlepšení výchovy, na mír mezi evangelíky, povznesení hmotného blahobytu nejširších vrstev a lepší jich vzdělání. Proto se nadál, že se blíží doba ideálních států, o jakých snil Platon, Morus (»Utopia«), lord Bacon (»New Atlantis«), Tomáš Campanella (»Civitas Solis«) a Němec Jan Val. Andreae (»Reipublicae Christianopolitanae descriptio«).

(Dokončení.)

H. S. Chamberlaina pojem rasy a problém eugenický.

Píše dr. Jan Kozák.

(Pokračování.)

Leč dosti referování. Nejen proto, aby nepřirůstalo stránek nad potřebu, nýbrž prostě proto, že přijde chvíle, kdy nemůžete dále, kdy péro se vám vzpříčí, a tlak námitek vás žene zpět. Vykonali jsme ostatně svou povinnost nevynechavše žádného z podstatných důvodů »Základů«.

Chamberlain je ideolog, a hledíme-li k porozumění, jež jeví pro mnohé věci, na př. otázky estetické a náboženské, zaslouží, aby se k jeho vývodům přistupovalo s jistou důvěrou. Při jeho germánské teorii jsme odměněni velkým zklamáním. Tu musíme si ujasniti důvody svého nesouhlasu. Tohoto cíle nedojdeme hlodáním na jednotlivých důkazech, nýbrž odhalením základních metodických chyb, které se mu mstí na každém kroku.

Chamberlain je retor a nevědomky na to spoléhá. Ovládnuv němčinu měrou neobyčejnou — ač z jeho slohu častěji zavane vůně vídeňské žurnalistiky — navykl si též povrchnosti mnohých dobrých stylistů, kteří v aeroplanu létají nad fakty, místo co by je do ruky brali, zobraceli a spravedlivě ocenili. Nejsme proti vzletu, ani ve vědě, kde tvořívá rys zvláštní ušlechtilosti; ale krásná vyhlídka s vrcholu badání musí být odměnou pracného vzestupu. Chamberlain vznáší se však na výšinách dějinné filosofie, jichž nedošel touto cestou, t. j. krok za krokem, a podléhá všelikým optickým klamům; prohlásí propast za horu a naopak, nebo se ztrácí v mlze.

Chudost faktů, jež uvádí, jest proto jeho nejnápadnější chybou. Při rozboru jeho dějinné filosofie i jeho národopisných charakteristik seznáte, že spočívají na několika jemu sotva jasných předpokladech, bez nichž se okamžitě hroutí. Co pomohlo jim k úspěchu, je vlastně jenom zvláštní hodnocení, hodnocení lichotné, jež zaručuje u jistých čtenářů nekritický obdiv.

Věnujme trochu pozornosti nejprve těm předpokladům.

Sloučení Keltů, Germánů a Slovanů pod jednotným názvem, jež není prý lichým slovíčkářstvím, nýbrž historickým poznatkem v nejširším smyslu, je založeno na tělesné a duševní příbuznosti Keltů a Slovanů s Germány v jistých vlastnostech, jež Germán v užším smyslu si nejčistšími zachoval. Měřítkem je zde tedy pojem Germána. Tážeme se, odkud má Chamberlain tento pojem, a kde seznal ty specificky germánské vlastnosti? Neboť pouhá podobnost v libovolných rysech zajisté nestačí, nýbrž jen shoda, jež by spolu odlišovala od všech ostatních ras.

Co víme o životě a povaze starých čistých Germánů, spočívá na Tacitovi. Je toho málo, když odečteme vše, co se vztahuje jen k tehdejší době. Jak Germáni bydlili, jak se odívali, jak byli sexuálně zdraví a zdrželiví, to jsou vesměs věci proměnné, jež se musily změniti při doteku s cizí kulturou nebo při změně způsobu života, a také změnily. Ani Chamberlainovi nenapadá vkládati tyto věci do charakteristiky Germána vůbec. Následkem jest, že to, co tvoří basi jeho pojmu Germána, je velmi chudé: ten věčný plavý vlas a vous, modré oči, obrovská postava; z duševních kvalit věrnost a láska k svobodě.

Věrnost, kterou tak rádi prohlašují za cosi výlučně germánského a německého, vylučuje Chamberlain neopatrně sám, pravě, že jest vlastností všech čistých ras.[1] Jak vyspraviti tento děravý pojem? Nálezy dolichocefalních lebek v germánských hrobech? To je málo! Tím, co víme o starých čistě germánských Gotech atd.? Byli bojovní — jako všichni barbaři a zejména mongolští národové! To tedy není nic zvláštního. Byli náboženský snášeliví[2] — ale ne všichni a ne vždycky! Gotové chránili památek,[3] ale Vandalové je ničili se stejným neporozuměním jako »dítky chaosu«, jež ze soch pálily vápno. Všechny takové úvahy nic nevydají; vyplývají z nich vlastnosti zcela obecné, nebo se proti ctnosti dá uvésti nectnost téhož druhu. Chamberlain arci vyvozuje z několika těchto faktů mnoho; mluví o vrozené slušnosti, vkusu, intuici drsných, ale ušlechtilých ras: bojovnost a touhu po dobrodružných potulkách považuje za tak příznačné rysy, že na tom zakládá částečně i důkaz příbuznosti Keltů.

---

[1] Základy I, 478. To mu nevadí, operovati s věrností klidně dále.
[2] Základy I. 309.
[3] tamtéž.

Tedy stále ještě málo pro povahopis Germánů, a i to málo stojí takřka na vodě. Neubráníte se dojmu, že Chamberlain za germánské prohlásí vše, co se mu líbí. Alespoň nikde nemluví o rysech, s nimiž by nesouhlasil. Aby vkreslil do své charakteristiky něco určitějšího, sáhl Chamberlain do pozdějších dob. Jediný pohled poučí vás o tom, jaký význam mají u něho osobnosti, jež žily hluboko v dobách, kdy čistí Germáni byli již z valné části zkaženi kalnou krví národnostního chaosu.

Dante Alligieri a Luther jsou mu vzory germánských mužů. Odkud ví Chamberlain, že jejich descendence byla čistě germánská? U Danteho je opak věcí jistou, třebaže měl v žilách něco vzdálené germánské krve. Luther byl tmavovlasý muž s kulatou lebkou. Jaký zázračný bystrozrak umožnil autorovi důkaz, že jejich krev byla čistá a zdrojem jejich výtečnosti? Pouhý pohled, pohled pěstitele, jenž odhadne rasu bez měření a bez kraniologické terminologie! Z fysiognomie Danteovy a Lutherovy vyčetl Chamberlain jejich původ, a tváři s tělesným habitem připisuje takový význam, že fysiognomice věnoval celou kapitolu a že, odvolávaje se na Darwina, cení zkušený odhad od oka více než exaktní antropologii.[1] Fakt, že malé dítě na př. pozná Žida, vyváží mu celý antropologický kongres. On sám dle profilu Amority na jakémsi starověkém reliefu poznává Arijce a apostrofuje ho pohnutě, jak se mohl zahoditi a zaniknouti mezi tou semitsko-hetitskou společností!

Stejně zázračně troufá si Chamberlain poznati pravé germánské nitro, naplněné ideály, pudem svobody, vzletem, sklonem k symbolickému atd. atd. A každý již zde vidí kruh, ve kterém se točí: Germánství jedincovo posuzuje dle toho, jak odpovídá jeho pojmu Pragermána. Tento pojem však je z větší části sestaven ze znaků odpozorovaných zase na takových jedincích. Co umožnilo autorovi vybrati tyto vzory z jejich rasově méně čistého okolí?

Čtenář bez námahy postřehne, že takovéto myšlení je o málo lepší než tautologie dle schematu: *A* jest *x*, protože *x* jest *A*. Jistí národové evropšti representují rázovité směsi starogermánské krve, ale téměř vše, co o starogermánské krvi víme, je odpozorováno z vlastností a činů těchto potomků, ke všemu ještě pochybných. Chamberlainovi splývá přítomnost se středověkem a středověk se

[1] Před antropologií jeví vůbec malý respekt. Jeho polemika proti »racionální antropologii« (I, s. 470 sq.) je málo gentlemanská a upomíná na laciná vítězství žurnalistická.

stěhováním národů; nelogický postulát, že znamenití potomci musili míti znamenité předky, se mu nejenom spojuje s přesvědčením, že těmito předky byli Germáni Tacitovi, nýbrž zvrací se mu ihned v tvrzení opačné: tito potomci byli proto tak znamenití, že měli za předky nádherné bořitele římské říše. Dodejme, že celý důkaz znamenitosti je vzorem chvatného zevšeobecňování, jež ihned na obrovský komplex národů a řadu věků přenáší, co bylo odpozorováno třeba jen na významném jedinci, že pro Chamberlaina není trudných zjevů, jimiž je tak bohata historie jeho vyvolenců a jež by též měly býti odhaleny v zájmu pravdy, a tažme se, jakou cenu má dějinná filosofie, jež stojí na takových základech.

Proton pseudos, základní neduh celé této filosofie jest právě v tom, že se znamenitost dnešních národů odvozuje z prehistorie. Je to notný klam, tvrdí-li se, že význam jejich spočívá na jejich původu. Ve skutečnosti celá znamenitost starých Germánů v tom spočívá, že měli vynikající potomky. Je to hotová věštba z výsledku, neboť, co o nich jinak víme? Že je Tacitus tendenčně chválil. Ale Tacitus nedokázal ani jejich nadání, ani jejich uměnímilovnosti, ani jejich »tvářivé« a státotvorné síly atd. To vše přidává Chamberlain a dociluje toho místy pravým falšováním historie. Vzpomeňme na př. jen důkazu jejich uměnímilovnosti; patrně ta to byla, jež dala Vandalům a vandalismu jeho pregnantní význam. V pravdě musíte všecko zfalšovat, chcete-li světlé stránky určitého dnešního národa odvoditi z prehistorické rasy. Musíte nějak dokázati, že národové, jimž se podivujete, nejsou míšenci; musíte té řece krve odříznouti všechny přítoky. Ale poněvadž přece jen míšenci jsou, musíte vymysliti teorii, podle které takové křížení v l a s t n ě křížením n e b y l o. To činí Chamberlain svým »rozšířeným« pojmem Germána, jehož důkazy chceme oceniti níže. Nade vše pak je důležito zdůvodniti nějak panegyrický tón, jímž mluvíte, což se nejlépe stane tak, že pohaníte všecko kolem. A vším tím neodčiníte faktu, že počínání vaše je přežitkem romantismu, a že k dokázání evidentní přítomnosti je takovýchto teorií nejméně zapotřebí.

Tím je také odmítnuta výtka, že bychom snad psali tyto řádky s tendenčními úmysly, proto snad, abychom snížili germánské národy a vzali jim šlechtický původ. Pro pravou velikost jejich, pro jejich geniální muže, pro Goetha, Beethovena, Shakespeara, Kanta, Björnsona a jim podobné máme stejnou lásku jako Chamberlain; ale jsme prostě toho mínění, že se teoriemi, jaké on postavil, věci spíše zatemní než objasní. On sám prohodil jednou v polemice

s Renanem, jenž poukazoval na poloslovanský původ dnešních Němců, že o tom, co Němci jsou, se mohl Renan přesvědčiti r. 1870 a z knih, jimž děkuje za devět desetin své učenosti! Ano, co Němci jsou, dokazuje přítomnost, a nikoli Chamberlainovy Základy. Kdyby byl Chamberlain ze své věty vyvodil důsledky, byl by nalezl, že učinil zbytečnými všecky své další výklady!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Leč obraťme svou pozornost nyní k důkazům, o něž opírá svou germánskou teorii! Křivdili bychom mu, kdybychom nezmírnili svého slova o falšování historie. Nejde tu o vědomé falšování, nýbrž spíše o svedení na nesprávné cesty falešnými předpoklady.

Prvním z těchto předpokladů je přesvědčení, že duševní vlastnosti přecházejí s generace na generaci především cestou fysické dědičnosti. Za druhé je Chamberlain přesvědčen, že takové vlastnosti »krve« jsou trvalé (pokud nenastane bastardisace!) a že se dají ještě po tisíciletích zjistiti a ztotožniti.

První předpoklad, proveden do důsledků, je vlastně důkladným materialismem. Což není jiných cest k přenášení, resp. vyvíjení duševních kvalit? Ve snu nás nenapadá popírati, že organism to jest, co sprostředkuje vlohy. Ale je přímo fatálním přehmatem ztotožňovati mlčky vlohy s vyvinutými vlastnostmi. K vyvíjení je zapotřebí ideových nárazů, vanutí ducha, jež není vázáno pokrevenstvím a nevyhýbá se míšencům a o němž lze říci totéž, co v Písmě o duchu svatém: »Vítr kam chce věje, a hlas jeho slyšíš, ale nevíš, odkud přichází a kam jde. Takť jest každý, kdo se z Ducha narodil.«

Co Chamberlain činí, je rozhodným přeceňováním mnoho fysického momentu, jednostrannost v příčinném spojování duševního a tělesného, o níž dlužno říci, že je nedosti logická, neboť logický je pouze pojem působení vzájemného.

Teoreticky to Chamberlain ovšem uznává, ale pečuje tklivě o to, aby se zkušenosti všelijakých vychovatelů a p. nestaly nebezpečnými teorii dědičnosti. Je na př. toho mínění, že vliv idei je patrný na utváření duše jednotlivcovy, nikoliv na psychu rasy, která tvoří jakousi stálou základnu, z níž jednotlivci rostou a jež se sama regeneruje v původní obraz svůj.[1] Zní to pěkně a je v tom kus pravdy: psyche rasy je zajisté daleko méně pohybliva a nemění se přes noc nebo v jednom roce, ale měnliva býti musí, poněvadž

[1] Základy I, 459.

jsou proměnlivi jednotlivci, z nichž se skládá. Změny jejího charakteru nebudou nikdy tak prudké a radikální, jako u jednotlivců, ale budou patrny v průběhu staletí. A což není vlivů, jež působí na miliony lidí současně a třeba přicházejí vůbec zvenčí?

To vše vidí Chamberlain jen napolo; hned pak upadá zas do své ztvrdlé dědičnosti. Cituje na př. slovo »pravého Germána«, Pavla de Lagarde, že německví nezáleží v krvi, nýbrž v mysli, ale místo co by uznal, že mu to přichází křížem do cesty, dodává, že »to, co lze zváti germánskou ideou, jest nekonečně jemně utvářený, hojně rozčleněný organismus«.[1] Čímž nejlépe podepřel apologetickou tendenci Lagardovu. Tedy krev, čistý původ, instinkty, vlohy a vlastnosti, jež z něho plynou, jsou zde činitelem nejpodstatnějším.

Co se týče druhého předpokladu, totiž stálosti duševních kvalit, není nesnadno přivésti autora »Základů« do rozpaků jeho vlastními výroky. Na důkaz zde uvedeme jedno z jeho nejpěknějších slov: »V dějinách téměř každá jednotlivá síla ztrácí velmi záhy svůj individuální význam a potom má jen cenu složky mezi nesčíslnými, neviditelnými, v pravdě jen pomyslnými ostatními složkami, kdežto zbude jenom jedna veliká výslednice jakožto patrný výsledek.«

To jest zajisté výborné slovo. Jak mohl Chamberlain tolik[2] proti němu hřešit! Když je postavíme proti jeho dogmatu o dědičných duševních vlastnostech rasy — co z něho zbude? Nic; musí se změniti v rozumný náhled, že »síly«, jež si představujeme stojící za dědičnými vlastnostmi, se slévají a spojují v nové výslednice, takže po jisté době jsou již jen složkami nových sil a »v pravdě jen složkami pomyslnými«. A poněvadž jsou jen pomyslné, divíme se bystrozraku Chamberlainovu, jenž si troufá rozpoznati a ztotožniti je ještě po mnoha generacích. Počíná si tak, jako by duše byla stavebnicí, jejíž kameny vývoj seskupuje, aniž by je měnil.

Ve skutečnosti se duševní kvality dědí jen virtuálně, jenom jako vlohy — pokud jde o dědičnost. Ale zda se vlohy rozvinou, jak se rozvinou a které vlohy to budou, o tom rozhodují teprve životní osudy individua. Co v duši rodičů bylo pouhým rudimentem, může v dětech doznati netušeně skvělého rozvoje, naopak vynikající vlastnosti jejich mohou se objeviti ve formě zcela zvrhlé. Každý ví, že syn jako profesor a politik může projeviti tutéž energii,

[1] tamtéž.

[2] Základy II, 57.

kterou otec uplatňoval s kosánkem na hlavě mezi šohaji, a že básnická fantasie matčina se u dcery může zvrhnouti v prostou lhavost, takže se každý táže, odkud ji to dítě má. Jak zdrželiví musíme teprve býti, jedná-li se o celé národy a věky! Nikoho nenapadá popírati dědičnou souvislost mezi fysickým a psychickým momentem, leč souvislost tato je p r o b l é m e m, a Chamberlain, znalec filosofie, neměl by se tvářit, jakoby ji dovedl interpretovat. Proti němu dlužno zdůrazniti, že vlastnosti jako věrnost, svoboda, tvářivá síla, statečnost atd. ve smyslu jeho vlastního výroku se nedědí en bloc, ba že to, čemu d n e s tak říkáme, mohou býti zcela jiné vlastnosti a prameniti ze zcela jiných motivů než kdysi. Či máme snad stavěti na pouhé shodě s l o v?

Bohužel, na shodě slov spočívá většina důkazů, o něž Chamberlain opírá svou všegermánskou nauku. Viděli jsme, že jeho rozšířený pojem Germána, t. j. nauka o podstatné příbuznosti Germánů, Keltů a původních Slovanů, vyrůstá ze snahy zbaviti vynikající zástupce dnešního Germánstva příhany kříženého původu. Historická křížení mezi Arijci (jichž nejvyššími zástupci jsou právě Germáni v tomto smyslu) osvědčila se velkým štěstím. Velká Britanie — velká mosaika kelticko-germánská. Prusko, státotvorný silák, vzešlo ze smíšení pravých Germánů s pravými Slovany. Švábové, národ Schillerův a Uhlandův, děkují za svůj básnický talent silnému přimíšení keltické krve. Zde jest vysvětlení jejich znamenitosti. A Chamberlain vskutku se domnívá, že tímto způsobem znamenitost tu v y s v ě t l u j e.

Nestojí sám. Vzpomeňme na př. nauky Gobineauovy o zhoubném vlivu křížení na vlohy, dějiny a osudy národů, dle níž všechna degenerace, ba i vymírání jsou následky směšování plemen.[1] Způsob, jak si hrabě Gobineau zjednodušil původ národů, má cosi dětinského v sobě. Ale Gobineau se aspoň netají s faktem, že nejschopnější plémě, Arijci, již dávno není čisto, ba soudí z téhož důvodu naprosto pesimisticky o budoucnosti bílých lidí vůbec. Oč smělejší je počínání Chamberlainovo! Kdežto Gobineau rozeznával jen zhruba plemena lidská dle barvy, postupuje Chamberlain mnohem dále, k rozlišování r a s. Je zřejmo tudíž, že nebezpečí smíšení vzrůstá — čím více různých ras se vystřídalo v Evropě od té doby, co tu žil prehistorický »kulatohlavý homo alpinus«, tím menší je pravděpodobnost, že někdo vůbec křížení ušel. Leč nastojte! Jsou národové, kteří ušli, kteří zůstali čistými Arijci, ba více, čistými

[1] Viz Foustka: Slabí v lidské společnosti str. 23.

Germány: Angličané, Němci, Skandinávci atd.! Čímž se vysvětluje jejich výtečnost, neboť čistota krve a schopnost jsou v nerozlučné souvislosti příčinné, jak dokazují zkušenosti pěstitelů zvířat.

Je přirozeno, že s napětím očekáváme důkazy pro podstatnou totožnost Germánů, Slovanů a Keltů, tento »historický poznatek v nejširším slova smyslu«.

Zklamání je veliké, neboť jakmile začneme čísti kriticky, bez ohledu na pěknou formu knihy, docházíme neodvratně k závěru, že tyto důkazy jsou pravzorem povrchnosti. To se týče důkazů pro příbuznost d u š e v n í i t ě l e s n o u.

Ztotožňuje jednoduše — v následku svrchu vylíčených předpokladů — všechny duševní vlastnosti, jež snesou totéž p o j m e n o v á n í, není Chamberlain na rozpacích. Kelti se t a k é rádi dobrodružně bili a tato vlastnost je vedla až do Malé Asie, do služby každého pána, jenž dával příležitost k boji. Keltická poesie je t a k é hlubokomyslná, a německá hudba to byla, jež ji dovedla vzkřísiti k novému životu. Srbové t a k é opěvují věrnost, také cti ženy ve svých písních, Ukrajinci také milují přírodu a jejich láska ke zvířatům svědčí o germánské zvláštnosti. Čechové projevili reformační dary jako Němci!

Jak dvojsečné jsou takovéto důkazy, i když předpokládáme, že jde o skutečné podobnosti! Což nevyplývá z nich daleko spíše, že všechny vlastnosti, o něž jde, specificky germánské n e j s o u? Jejich průkaznost je zkrátka založena na předpokladu příbuznosti — cirkulus je tu opět.

Vrcholu dostupuje tento způsob argumentace tam, kde Chamberlain mluví o epištole ku Galatským.[1] »Toto písmo,« praví, »v němž domníváme se slyšeti Martina Luthera mluviti, tato epištola, mluvící o ospravedlnění v ě r o u, o významu o b r o z e n í, nebyla psána dítkám chaosu, nýbrž „keltickým Řekům".«[2] Zcela jinak prý mluví apoštol Pavel, když píše do chaotického Říma.

Předně: Epištolu psal Žid; za druhé, je nejisto, zdali ji adresoval Kelty promíšeným obyvatelům krajiny Galatie (v srdci Malé Asie), neboť podle t. zv. jihogalatské hypotésy byli čtenáři jeho v římské p r o v i n c i i Galatii, jež ležela k jihu a rozprostírala se až k moři. Za třetí: Pavel psal do Galatie proto, že mu Galatští tak málo rozuměli, že jim vyčítá (Gal. 3_1): »Ó nemoudří Galatští, kdo vás tak zmámil, abyste nebyli povolni pravdě!«

Reim' dich, oder ich fress' dich! (Dokončení.)

[1] Zákl. II., 57. — [2] Galatie byla v 3. stol. př. Kr. kolonisována Kelty.

Hospodářské krise.

Napsal Dr. Evžen Štern.

(Pokračování.)

Předcházela překapitalisace, to jest v době hausse poptávka po volném kapitálu tento značně vyčerpala investováním v stálý i oběžný kapitál, ve výrobní prostředky a zboží. Pojednou se stane, že nemohou mnozí své zboží zpeněžit, poptávka po úvěru jest větší, a tím stoupá přirozeně i úroková míra. V nastalé panice majitelé akcií a cenných papírů tyto šmahem prodávají, velká pak část finančně slabých, která není s to papíry koupené na úvěr u svého bankéře dostatečně krýt, jest donucena k prodeji těchto se ztrátou, čímž strhují se vzájemným působením téměř veškeré průmyslové kursy. Následkem všeobecné nedůvěry a nastávajícího úpadku počne se prodávati hlavně za hotové, jeví se neochota k dalšímu přijímání nových směnek za zboží, staré směnky se pouze výjimečně prolongují. K platům, zejména do ciziny, ku krytí vypovězených úvěrů zahraničních, jest třeba peněz, bankovek a případně i zlata, tak že nastává hromadné eskomptování, lombardování úvěrních a cenných papírů. Cedulová banka musí chránit svůj zlatý poklad, aby ztenčením jeho neb přílišným výdejem bankovek nebyla záruka těchto zmenšena, proto hledí ztížit a tím omezit úvěrovou paniku zvýšením diskontní sazby.

Věřitelé vypovídají úvěry, z panující nedůvěry, únavy a nechuti neuskuteční se ani potřebné a jistě nadějné nové podniky, poněvadž gros drobných kapitalistů začne své peníze stahovati a neodvažuje se investovati. Nedůvěřuje ani peněžním ústavům, a krise bývá doprovázena hromadným vypovídáním drobných vkladů, domácím tesaurováním, a teprve po převalení se panické vlny počnou se opět bankovní deposita zvětšovat.

O této peněžní a úvěrové krisi píše správně Spiethoff: »Často jakožto zvláštní druh označovaná peněžní a úvěrní krise tvoří vlastní hospodářský obsah paniky, okamžik všeobecné nedůvěry a

akutně zaostřeného, vrcholného bodu všeobecné hospodářské krise. Peněžní a úvěrová krise není zvláštním druhem krisí, nýbrž pouze částečným obsahem všeobecného fenomenu, který případně nemusí se vyskytovati, ale obyčejně se vyskytuje.«

Čím pak vyššího stupně světového hospodářství se v určité zemi dostoupilo, tím širší hospodářské okruhy zasáhne krise. Tento řetěz vztahů vyplývá ze závislosti ceny jednoho druhu zboží na ostatních, krátce z dělby práce, kde rozvoj neb pokles jednoho oboru působí na všechny související články národohospodářského života. Vyskytne se nadprodukce a pokles cen a vylíčená krise v jednom oboru. V ostatních oborech nastane tím okamžikem rovněž nadprodukce, neboť jsou odkázány na spotřebu vyrabitelů oboru krisí postiženého, což znamená, že část konsumentstva jest nezaměstnána neb méně vydělává, čímž se stává buď koupě neschopnou neb méně schopnou. Počnou klesati ceny všech produktů a tímto pochodem s t a n e s e z č á s t e č n é n a d p r o d u k c e v š e o b e c n á. A tak z oboru na obor, od článku ke článku šíří se deprese v rozbíhajících se kolech, pokles cen v jednom oboru a tím výroby má za následek všeobecné smršťování výroby.

Uvedli jsme již, že tato všeobecná nadvýroba počíná teprve v době průmyslového, strojového kapitalismu, nyní je nutno dodati, že dnešní krise vznikají z částečné nadvýroby průmyslu, vyrábějícího tovary sloužící k r e p r o d u k t i v n í m u k o n s u m u, v ý r o b n í prostředky. Hlavní příčiny toho jsou tyto: Především jest v samé povaze výrobních prostředků (hlavně ve velkých průmyslech železářských, vyrábějících stroje a železné konstrukce, koleje, zábradlí atd.), že nastane-li následkem konkurenční honby boj o konsumenta, jest trh nejdříve přesycen tovary dlouho trvajícími. Je-li pak jednou přesycen, neuvolní se tak lehce, neboť výrobní a dopravní prostředky se tak brzo neopotřebují. Teprve částečná krise výroby sloužící reproduktivnímu konsumu způsobuje relativní nadvýrobu, respektive pokles cen i v oborech bezprostřednímu lidskému konsumu sloužících. Neboť nadprodukce strojů na př. znamená úbytek koupěschopnosti části spotřebitelstva, jak jsme již uvedli.

Stroj, nábytek vydrží déle než na příklad textilní tovary, o zemědělských produktech ani nemluvě. V řadě oborů bezprostřední spotřeby lze se vyhnouti dalekosáhlé krisi nuancováním kvalit a tím cen tovarů, neb uvedením na trh nových módních druhů a typů. To vše jest u tovarů, určených reproduktivnímu konsumu, nepoměrně obtížnější a vyžaduje delších časových lhůt. — Tak zvaná »nad-

výroba« zemědělských produktů bývá pouze poměrná (= následek stupňované podkonsumce), způsobená umenšenou koupěschopností kruhů zasažených v míře jich výdělků a tím donucených hůře žiti. Zejména zemědělská a průmyslová produkce světová jest zajímavá ve svých vztazích. Nadprodukce strojů způsobí, že kolonie »nadprodukují« potraviny (t. j. neprodají jich za tak vysoké ceny), zatím co statisíce trpí nedostatkem. Úroda v koloniích zlevní výrobu průmyslovou v mateřských zemích atd. —

Pokud nebude výrobní proces regulován, do té chvíle nebude soukromý podnikatel schopen řídit výrobu tak, aby harmonicky ukojil všechny potřeby spotřebitelstva a vyhnul se, pokud je možno, částečné nadvýrobě.[1] Dnes se musí soukromý a osamocený podnikatel v zájmu svého podnikatelského zisku snažit, aby využil co možno konjunktury a vyráběl co nejvíce; a aby mohl vyrábět co možno nejvíce, musí hledět získávat stále nová tržiště, aby se kapitály, investované v stále rozšiřované závody, vyplatily. Prostě, soutěž kapitalistická vede k *expansi*. Nových tržišť lze nalézti hlavně v zemích zemědělských, kde není dosud průmyslu, neb kde teprve klíčící průmysl zařizuje vlastní továrny k výrobě produktů bezprostřední spotřeby, jest právě vydatným tržištěm pro výrobní prostředky, pro průmyslové tovary, sloužící k reproduktivnímu konsumu. A tak, industrialisací dostává se jeden evropský stát po druhém *k zemědělské podprodukci a průmyslové nadprodukci*; neboť pokud bude ještě dosti zemí bez vlastního průmyslu, kde se provozuje zemědělské hospodářství extensivním způsobem, do té doby bude se zúrokovati velkokapitál více v průmyslu než v intensivním zemědělství. Intensivní zemědělství vyžaduje vnitřní, zemědělské kolonisace, demokratické, hospodářské parcelace, na čemž velkokapitál nemá zájmu. Tyto náměty budou v dalších kapitolách blíže osvětleny. Zde nám jde pouze o to, abychom upozornili, že nadvýroba, počínající v oborech tovarů reproduktivnímu konsumu sloužících, má svou spolupříčinu v logické souvislosti soutěže, velkopodnikání a jednostranné industrialisaci.

Další moment všeobecné nadprodukce, způsobené jedině přebytečnou výrobou reproduktivního průmyslu, spočívá v dnešním distribučním řádě, v podkonsumci námezdných vrstev. Od Marxe

[1] Nepředstavujeme si systém ryze centralistickosocialistický, nýbrž hospodářský život značně prostouplý socialistickými tendencemi, čímž nám rozhodně není pouze státní socialism, kde by poměr spotřeby a výroby bylo spíše možno regulovati.

a jeho předchůdců se tu lišíme tím, že pojímáme, dle Tugana Baranovského, podkonsumci davů pouze jako relativní, spolupůsobící příčinu krisí, nikoli absolutní, jak činil Marx, ačkoli i on poukazoval na to, že právě před vypuknutím krisí, v době všeobecného hospodářského rozpětí, dělnictvo nejméně trpí nezaměstnaností a aspoň nominální hodnota mezd stoupá. Ovšem stoupají zároveň i ceny potravin, ale přes to právě v této době participuje dělník nejvíce na společenské konsumci. (Str. 406, II. díl »Kapitálu«.)

Dále pak tím, že si kapitalisté ponechávají značnou část výnosu dělnické práce, hromadí ve svých rukou kapitály, kterých nemohou pro svůj osobní, bezprostřední konsum racionálně, plně spotřebovat, a tak, kumulujíce je ve svých podnicích, zvětšují tím více hyperprodukující světohospodářský, nutně expansivní a k moderním válkám vedoucí průmysl výrobních prostředků. Čím větší kvoty plného výnosu práce se bude dělníkům přímo dostávati, tím větší proud peněz bude odvracen od investice k expansivitě průmyslové a přiveden k bezprostřednímu konsumu, ježto se zvýší koupěschopnost konsumce širokých mas. Blahobyt hospodářský by se více prohloubil, byl by méně vnějškově extensivní a třídnicky nesouladný. Dělnické úspory se přirozeně také budou blížit více k získávání drobných zemědělských staveb a k družstevnictví, které by se znenáhla stávalo všeobecným typem nového hospodářského pořádku.

Hlavní však příčina nadprodukce jest v bezplánovitosti, nepoměrnosti vyplývající z kapitalistické výroby, podkonsumce davů jest pouze důležitým sice, ale přece jen druhořadým momentem. Kořen krisí jest v tom, že celkové výrobě, podněcované soukromohospodářským podnikáním, schází společenský regulátor. —

4. Periodicita krisí. — Krise vypukla nahromaděním se neprodejného zboží a nastavší deprese přináší v sobě opětně samočinné korektivy, vedoucí k novému rozpětí. Po letech hladových přichází opětně rozkvět.

Dobu krise nepřežije předně řada podnikatelů, vyrabitelů. Malé podniky hůře snášejí pokles tržních cen, dráže vyrábějí nežli velkopodniky a proto se u nich dříve dostaví okamžik, kdy tržní ceny klesnou pod jich výrobní ceny, kdy výroba jest pro ně pasivní, a kdy je počne nepoměrně více tísnit zúrokování vypůjčených kapitálů. Velké podniky omezí svou výrobu, nevyplácejí akcionářům dividendy, pokles dělnických mezd a zlevnění surovin usnadní jim cenovou kalkulaci ve velkém proti malopodnikům, které nemajíce

dosti dechu podlehnou, čímž opětně velké podniky získají více prostoru na tržišti pro své výrobky. Krise přispívají ke koncentraci kapitálu a k majetkovým přesunům ve prospěch bohatších.

V době deprese, kdy ceny jsou nízké, může se velkokapitalista zásobit a zkupovat padlé průmyslové hodnoty, suroviny, může se orientovat pro budoucí periodu rozpětí. Kapitálově slabí nabudou koupěchtivosti teprve po delším období rozkvětu, teprve když se ceny opětně vyšinují nad průměr, a kdy lze již podnikáním získat poměrně méně, ježto výrobní výdaje opětně stouply.

Ježto období krise a deprese mnoho kapitálově slabých podnikatelů a malých spekulantů smetlo, velkopodniky pak omezily svoji výrobu, nastává ozdravění hospodářského života, který jest zbaven nejistoty a všeobecné nedůvěry. Ovzduší jest očištěno jako po bouři. Doba deprese bývá též podněcovatelkou (»Nouze naučila Dalibora housti«) k reorganisaci jednotlivých závodů a oborů a zejména ke zdokonalování strojů a pracovní techniky, k novým výzkumům. V bankách a pokladnách nahromaděné kapitály počínají se opětně důvěřivě nabízeti podnikajícím, a investice ve stroje, stavby a nové podniky, v době deprese neproveditelné, se uskutečňují.

Ježto pak mnoho volného kapitálu leželo ladem, jsou: nízká úroková míra, nízké ceny surovin a nezaměstnanosti dělnictva pokleslé mzdy rovněž příznivými faktory k podnikání.

Nové podnikání přivádí peníze do oběhu a koupěschopnost jest tím větší, ježto veškeré nákupy, menší i větší výdaje, v době deprese odkládané na lepší časy, se nyní počínají krýti. Staré stroje, v době deprese udržované stálými opravami, se nyní nahrazují novými, začnou se stavět domy, dráhy, kupovat šaty atd.

Momenty pak, vyplývající z kapitalistické soustavy, vedou opět nezbytně k nové krisi se všemi průvodnými uvedenými znaky, a tak se přímo pravidelně, v časově dosti obdobných intervalech střídá vrch a důl, doba rozkvětu s dobou deprese.

Tento hospodářský pohyb děje se stoupáním a klesáním, ve větších a menších, ostrých i tupých zubech, v celku však směřuje vzhůru. Proto mluvíme dnes v národním hospodářství o jednotlivých cyklických fásích hospodářského rozpětí, přerušeného náhlým, kritickým obratem v depresi, kteréžto cykly se periodicky opakují postupem: konjunktura, krise, deprese atd. — Stručný historický

přehled krisí nám učiní jich periodicitu zřetelnější. (Nechceme krise podrobně a číselně popisovat, nýbrž stručně vystihnout.)

Periodické krise kapitalistické počínají se lety dvacátými XIX. století v průmyslové Anglii. Krise roku 1811 a 1818, a hlavně r. *1815* nevyplývaly z normálního hospodářského chodu, nýbrž byly přivoděny válkami Anglie s Napoleonem. Anglický průmysl již za války, za trvání velké kontinentální blokády, chystal se na velké kontinentální zakázky, které se po ukončení války nedostavily, poněvadž Evropa byla válkou hospodářsky seslabena. Tržní ceny klesly pod výrobní, továrny se musily zavřít, dělníci propustit. Propuštění vojáci a námořníci nenacházeli zaměstnání, docházelo k rozbíjení strojů, které dělníci obviňovali ze své nezaměstnanosti.[1]

Dobrými úrodami a prací v míru celé Evropy přešla krise v několika letech ve stoupající blahobyt, což bylo pobídkou k rozmachu anglickým továrnám. Podnikatelský ruch rozmohl se v pravou spekulační horečku. Tato hyperprodukce jevila se nejzřejměji v umělém vyvolávání podniků v Jižní Americe, v osamostatnivších se tamějších portugalských a španělských koloniích. Anglie investovala tam velké kapitály, bez ohledu na to, zda trhová koupěschopnost bude s to, aby je zúročila. Tak v několika letech jihoamerické podniky nemohly zúročit vyplacené kapitály, tržiště bylo přeplněno, exportující tam průmysl nalezl zatarasené odbytiště, a roku *1825* vypukla prvá kapitalistická krise. Anglický vývoz se umenšil, mnohé továrny zastavily práci, zvýšená potřeba po dovozu potravin zůstala, aniž bylo možno ji ukojiti výměnou za anglické průmyslové tovary. Tím se počal seslabovati anglický zlatý poklad, neboť bylo nutno platit do ciziny hotovými penězi. Produkční krise začla se jako vždy přiostřovat v prudkou peněžní krisi; předchozí nezdravá a namnoze nesolidní hausse s průmyslovými papíry, zejména jihoamerickými, objevila se v pravém světle. Po přílišné hausse následovala ještě prudší bursovní baisse. Širokého publika zmocnila se panika, každý chtěl za každou cenu realisovat průmyslové papíry, každý vypovídal bankám kapitál, peníze počaly být drahé a musily být raženy. Následkem toho během šesti neděl zkrachovalo v Anglii 70 bank. Po tomto hospodářském otřesu sesulo se množství děl lidské práce a davy byly bez existence.

[1] Bude zajímavo, zdaž Amerika válkou dnešní nezasažená, ustanou-li po uzavření míru vojenské zakázky a počítá-li Amerika přespříliš na evropské poválečné zakázky, nebude též zachvácena hospodářskou krisi, jako Anglie r. 1815.

Po krisi r. 1825 obrodil se znovu hospodářský život, až nová konjunkturní vlna končí periodickou krisí r. *1836* a krisí následkem světové neúrody se obnovivší r. *1839*. Historie táž jako v roce 1825, pouze s tou obměnou, že anglický kapitál zakládal tentokráte především v Severní Americe, a to hlavně dopravní prostředky, dráhy, mosty, závody. Náhle vzniklo v Anglii příliš mnoho průmyslových podniků exportujících do Sev. Ameriky. Trh byl přeplněn, úvěr přepnut. Padne velká banka, a na tento signál nastává všeobecný pád kursů a krachy bank. (Tentokráte 618 bank a s nimi související podniky byly strženy v úpadek.) Statisíce nezaměstnaných a hladovících dělníků účastnilo se bouřlivě politicko-revolučního, demonstračního hnutí, proslulého chartismu.

V letech čtyřicátých vzrostly dráhy v Evropě, počtem kilometrů, o 710%. Jsou to léta ve znamení železničních staveb a spekulací řízených Angličany a Francouzi. Jenom v roce 1845 bylo anglickému parlamentu předloženo 678 železničních projektů, a i tentokráte se vyrábělo a stavělo bez ohledu na potřeby trhu pro okamžité podnikatelské zisky. Když pak nastala neúroda v Irsku a v Americe, vypukla v Anglii r. 1847, následkem předchozí nadprodukce, těžká krise. Ve Francii krise r. 1847 byla předehrou k revoluci r. 1848, připravivši mezi lidem půdu. Vždyť zastavením práce v průmyslu železářském bylo jen v samotné Paříži přes 100 tisíc nezaměstnaných. Krise vyvolala proslulé návrhy Louise Blanca na zřízení státních dílen jakožto prostředku proti nezaměstnanosti.

Další krise r. 1857 jest první krisí světovou (dřívější byly převážně omezeny na průmyslovou Anglii a částečně též na Ameriku, od Anglie závislou). V prvé polovici XIX. století Evropa, mimo Francii, žila ještě značně uzavřeným národním hospodářstvím, zemědělská produkce se doma zkonsumovala, omezení vývozu do Anglie nemohlo evropské státy uvrhnout do krise, velkoprůmysl byl v počátcích.

(Dokončení.)

Böhmisch nebo Tschechisch?

Podává prof. dr. Arnošt Kraus.

(Pokračování.)

Velký žák Pelzlův už r. 1779 užíval slova ve své Böhmische Literatur: na str. 3. praví »Unsere czechischen Gelehrten...«, na str. 79: »Sollen denn czechische Köpfe keine Entdeckungen machen können?«[1]

Ale ani Dobrovský není důsledný, nikdy nemluví o czechische Sprache a vůbec mimo několik málo míst užívá slova böhmisch, byť mu vadilo, že neobsahovalo také Moravu, pročež v nápise z Böhmische se stala Böhmische und mährische Literatur. R. 1799 vydal v Rozpravách kr. české spol. nauk soustavu časovací pod názvem: »Slovo slavenicum, in specie czechicum« a jasně ukázal význam a vědeckou výhodnost slova v listě Kopitarovi ze dne 1. ledna 1810: »Die geographischen Benennungen kümmern mich wenig, Ragusaner, Macedonier, Bosnier sind doch Serben; Mährer, Slowaken sind geographisch keine Böhmen, aber doch Czechen.« Dvě synonyma byla nadána každé svým významem, jedno zeměpisným, druhé národně-jazykovým.

Ale tím byl jen uzákoněn stav skutečný, pro který jen náhodou máme poměrně málo dokladů, když slovo böhmisch mělo pro sebe staletý zvyk. Uvedený Opiz píše hr. Lambergovi, který se divil, že hrabě Nostic staví české divadlo, dne 14. dubna 1785: »Von einem böhmischen Schauspielhause, wo Thalia böhmisch spräche (denn also verstehe ich Ihre Frage, dodává významně) und das Graf Nostiz errichten solle oder schon errichtet habe, ist mir nichts bekannt, ist auch unwahrscheinlich. Gf. Nostiz erbaute das prächtige Schauspielhaus, aber böhmisch wird da nicht gespielt. Er hat auch ein Familientheater in seinem Hause, aber auch dieses ist meines

[1] Čteme-li tamtéž u Dobnera (1, 69) »der Czechische Adler«, střezme se pokládat to za doklad: jde o orlici Čechovu.

Wissens nichts weniger als tschechischen Schauspielen gewidmet. Er hat zwar einen Erztschech, Herrn Pelzel, seit mehreren Jahren als Hofmeister bei seinen jungen Grafen und einen ebenso grossen Freund der tschechischen Literatur, Herrn Magister Dobrowsky als Lehrmeister bei denselben. Böheim hat auch eher einige tschechische Theaterstücke aufzuweisen . . .«[1]

V posledních desetiletích osmnáctého a prvních devatenáctého není zase, jako před sto lety, když se psalo latinsky, autora, který by slova Čeche občas neužíval vedle Böhmen; nejdůslednější, ba jediný důsledný byl F. Tomsa, když r. 1805 vydal objemnou knihu »Über die Veränderungen der čechischen Sprache, nebst einer čechischen Chrestomathie seit dem 13. Jh. bis jetzt« a v celé knize neužíval jiného slova než čechisch, stejně jako r. 1812 ve spisku »Von den Vorzügen der čechischen Sprache«. Čteme v ní, že praví vlastenci, »ächte Tschechen«, se třásli, aby nebyl jich jazyk vyhuben, to »ächte Tschechen« čteme ještě r. 1823 v dopise hr. Kašpara Šternberka Goethovi, že výkresy z jenského rukopisu působí pravým Čechům velkou radost,[2] a roku potom v nekrologu Puchmajera v Hormayrově Archiv 1824, 102, čteme »gab er die Erstlinge seiner Dichtungen heraus, die von allen ächten Czechen mit Entzücken aufgenommen wurden«. Autor píše tamtéž, že snaha Puchmajerova nesla se k tomu, in der böhmischen oder czechischen Literatur die Bahn zu brechen. Snad to psal Josef Schön, který také v německém časopise musejním psal r. 1829 o böhmische oder vielmehr čechische Sprache. Ne každému byl ovšem význam slova tak jasný, jako Dobrovskému a Schönovi.

Tham (Über den Karakter der Slaven) rozeznává: Wir Czechen oder Böhmen, Mährer, Schlesier, Polen . . . Moravané tedy nejsou Čechen . . . bylo zkrátka vytvořeno synonymon s Böhmen, na něž však samo sebou Němci neměli práva. Sám Palacký v Jahrbücher des böhm. Museums 1830 píše na str. 87: »Czechen (Böhmen), Mährer und Slowaken«, ale o stránku dále rozeznává přesně jako Dobrovský: »die Čechen bewohnen Böhmen, Mähren und die Slowakei«, na str. 98: »Čechen und Slowaken«.

Sbírajíce dále příklady na začátku století devatenáctého narazíme na zjev pitvorný, s nímž bych se nezdržoval, kdyby nejnovější novinářská polemika jej nebyla, a to, jak se zdá, po druhé, vytáhla ze zaslouženého zapomnění.

[1] Autobiografie, str. 61.

[2] Viz mé Goethe a Čechy, 50.

R. 1806 krátil si Kolloredo-Mansfeldský dvorní rada Josef Mehler, odborník hospodářský, čas sepisováním třísvazkových českých dějin, t. j. bezduchým vypisováním z různých knih, hlavně z Pelzla a Pubitschky, při čemž kapitoly stlačeny v stručné suché paragrafy, jako ve výtahu z akt, tak že zbyla jen kostra hmotných událostí a na př. málem celá vnitřní husitská historie zamlčena: odkázána do dějin církevních. Když psal úvod, dostal k svému neštěstí do rukou úvahu o praobyvatelích, která zrodila u něho tento gallimathias, jehož nelze zkrátit ani překládat, aby vynikl v celé své bezmocnosti:

»Böhmen, Bohemia ist also die erste Benennung, Czechia, das czechische Land, Czechenland die zweite, welche auch in der slawischen und lateinischen Sprache noch immer(??) beibehalten wird, obgleich die Deutschen germani, mit den slawischen Czechen dermal ein gemeinschaftliches Vaterland in Böhmen haben. Patria germanis et czechis terra Bohema.

Diejenigen irren sich also sehr, welche glauben, dass die böhmische Sprache die slawisch-tschechische sei, denn die ursprünglich böhmische Sprache ist im Grunde die celtisch-böhmische, nämlich die teutonische oder eine uralte deutsche Sprache, welche aber von unserer dermaligen deutschen beinahe(!!) ganz unterschieden ist. Es wird also folgende Erklärung(??) der Bewohner Böhmens oder des Czechenlandes in unsern Zeiten erfordert.

A. Einen von deutschen Eltern geborenen Böhmen nennt man einen Deutschböhmen.

B. Ein von slawischen Eltern geborener Böhme wird ein Czech genannt, der nur die slawische Sprache spricht, folglich ein slawischer Böhme ist.

C. Wer aber in Böhmen deutsch und slawisch oder czechisch vollkommen redet, den heisst man in dem Sinne der Sprache einen Utraquisten.

Man ist der Meinung, dass diese Erinnerung aus folgenden Ursachen nicht überflüssig sein werde; denn

A. wenn man in Böhmen einen Deutschgebornen fragt: ob er ein Böhme sei und böhmisch spreche? dann antwortet derselbe: nein, ich bin kein Böhme, ich spreche nicht böhmisch, sondern deutsch.

B. Fragt man hingegen einen von slawischen Eltern geborenen, ob er ein Böhme sei und böhmisch spreche? dann antwortet auch

dieser: nein, ich bin kein Böhme, ich bin ein Czech, ich spreche auch nicht böhmisch, sondern czechisch oder slawisch.

C. Es will also weder der Deutsche noch der Slawe oder Czech ein Böhme sein, da doch beide Böhmen bewohnen und Landsleute sind.

D. So auffallend nun die Verneinung des Wortes Böhme ... zu sein scheint, so erhellet doch nach genauer Überlegung, dass beide deswegen vollkommen recht haben, weil die celtische Sprache der alten Boi ... ganz erloschen ist ... denn die meisten Deutschen Germani sind erst unter Kaiser Karl IV. aus Deutschland Germania und nach der Vereinigung des czechischen Landes Czechia mit dem Herzogtume Österreich in das Königreich Böhmen gekommen (t. j. po 1526). Unsere deutschen Bewohner Böhmens können sich folglich nicht wahre ursprüngliche Böhmen nennen, weil sie von den celtischen Boiern nicht abstammen, welches also auch von slawischen Czechen zu verstehen ist.

6. A. Die Geschichte, welche ich schreibe (rozuměj: Geschichte Böhmens), ist also nicht jene der alten Boi oder Böhmen ... sondern sie ist jene der Slawen, die ... sich ... in ihrer slawischen Muttersprache ... Czechen nennen und schreiben.

B. Den slawischen Czechen widme ich also diese Schrift, weil Czechenland, Czechia schon so lange ihr Vaterland war, ist und verbleiben wird.

Historiam scripsi Czechis, non scribo Bohemis ...«

Nehledíme-li k obvyklému ztotožňování keltštiny a germánštiny (teutonštiny), je zde plno nehorázných tvrzení. Ani Čech ani Němec že se nenazývá Böhme? Nevěděl o böhmische Stände? A jak jinak se nazývali slovanští Čechové, německy mluvíce?

Patrně odpověď Čechovu si musíme přeložit do češtiny, on říká: Já nejsem Böhm, jsem Čech ... A oba mají pravdu, Němci nemají práva na jméno Böhme, poněvadž nepocházejí od Bojů ... Čechové ne, že se nazývají, mluvíce po česku(!) Čechy (po německu skutečně Mehler ve své vlastní knize neužíval slova czechisch, nýbrž — slawisch); nelze než k tomu dlouhému citátu německému přidati ještě krátký z Fausta:

Es wird mir gleich den Kopf zerbrechen;
Mich dünkt, ich hör ein ganzes Chor
Von hunderttausend Narren sprechen ...

Je zajímavo, že známý prof. A. G. Meissner napsal po starém (zastaralém) způsobu Mehlerovi úvodní báseň, kde Čechy nazvány Czechien nebo Bohemien.

Nebylo zkrátka celkem jasnosti v užívání slova čechisch, které se ostatně omezovalo na kruhy české, hlavně na »ächte Czechen«, a mimo ně se celkem ještě málo ujalo.

Klemens Brentano užívá slova ve své Gründung Prags z roku 1815. Libuše praví:

Bedauernswertes, armes Volk der Czechen,

a na nenávistném místě téže hry mluví o freche Czechen.

R. 1811 vyšel v Cottově Morgenblatt překlad písně Kdož jsou boží bojovníci se strofou

Es ist der Tschechen Losungswort.

Meinert v Hormayrově Archiv uveřejnil proti tomu překlad správnější, kde rovněž čteme

Weiland war das Wort der Czechen.

Štyrskohradecký profesor Schneller vydal r. 1817 dějiny české[1] po r. 1526 a v nich užívá, ač ne výhradně, přece mnohem důsledněji než Pelzel nebo než Woltmannovy české dějiny z r. 1815, slova Czechen; nejen pohanští Čechové tak nazváni, čteme i Johann von Luxemburg als König der Czechen, ... eine ganze heilige Schrift in czechischer Sprache. So errangen die Czechen den Ruhm, die ersten unter allen Slowenen eigene Druckwerke in ihrer Volkssprache zu besitzen.

Podobně v zpracování celých českých dějin[2] o deset let mladším: Von der Einwanderung der Czechen gibt es nur Sagen ... Schwelle, was czechisch Praha heisst. Christannus der erste Geschichtsschreiber der Czechen ... Die Deutschen fanden dies natürlich, die Czechen aber beleidigend ... Ottokar steigerte das Selbstgefühl der Czechen .. vier czechische Geschichtsschreiber ... da ein Magyare mit einem Czechen in Streit geriet ... Fast jeder Böhme wünschte einen Czechen zum Herrscher, seit dem der Ungar einen Magyaren bekommen.

Je zajímavo, že syn Opize, Čechoněmce, se tenkrát prohlásil »Stockböhmem«, opěvaje

[1] Böhmens Schicksal u. Tatkraft vor dem Verein mit Ungarn, Österreich und Steiermark.

[2] Geschichte von Böhmen, 1827.

Vorzeit Czechiens . . .
Und wie sich diese aus dem Strom erhoben,
So will ich Czechensohn sie laut belöben . . .

a omlouval se v došlovu historického románu, narazí-li čtenář na barbarský zvuk eines czechischen Namens.

Jinak pro Německo a zvláště pro pohodlné Rakousko zůstalo při starém Böhm a jak nepříjemně znělo asi českému uchu, poznáváme z významného žertu Grillparzerova, který r. 1826 v Praze počínal si Čechů vážit a psal své Kathi, že napíše na ně chvalozpěv a řekne »man tue ihnen Unrecht, sie Böhmen zu heissen«.

Není proto nápadné, že v pražských beletristických časopisech let dvacátých až čtyřicátých převládá název Böhme, ale nikoli snad bez výjimky. Především Palackým řízený německý Měsíčník společnosti českého musea v programu uděluje jméno Böhmen všem obyvatelům Čech, i Němcům, pro něž jest psán, neboť v něm »soll alles, was den Böhmen als Böhmen interessieren kann, zur Sprache gebracht werden«. A hned v druhém sešitě, v básni A. Müllera Horimir und sein Ross Šemik, čteme oblíbené jméno

Sonst, wenn Horimir will schweigen,
Steht er keinem Čechen Rede . . .
Unsre guten Čechen hungern . . .

Jinak ovšem užívá se skoro výhradně slova böhmisch, a program slibuje jednak Proben vaterländischer Poesie (t. j. básně českých Němců, jako Eberta a j.), jednak Übersetzungen böhmischer Nationaldichtung (překlady z Kollára a j.).

Že Schön a Palacký sám (snad i jiní) užívali tu slova Čechen, bylo již zmíněno a budiž tu hned dodáno, že také v Palackého Geschichte von Böhmen setkáváme se v prvním svazku (vyšlém r. 1836) s názvoslovím Pelzlovým; druhá hlava první knihy je nadepsána: Böhmen vor den Čechen, a druhá kniha: Böhmen unter den Čechen a Obsah její má hesla: Die Čechen in der Urzeit atd. Ale neužívá se slova tak důsledně, jak činil Schneller, a když začíná doba kulturní, jakoby ti Čechen pozbyli jména; v třetím svazku (1845) rozeznáváni v patnáctém století Böhmen und Deutsche.

Stejně velebený Glasrův Ost und West říká böhmisch, ale hned na str. 3. prvního ročníku (1837) tištěno v listě Willibalda Alexise čechische Helden, a Tyl podle str. 72 je čechischer Literat.

V ročníku 1844 referováno o Tylově povídce Der letzte Böhme, ale v tekstu čteme o čechische Literatur.

Stejně ročník 1845 (v těch třech jsem na ukázku převracel několik listů) překládá aus dem Böhmischen, referuje o böhmische, ale jinde o Čechische Literatur, chválí Jelens čechische Lieder, mluví o deutschčechisches Lexikon (159), o Wocelově Wort über die čechische Nationalität, o die Čechen.

Stejně v jeho příloze Prag čteme vedle důsledného böhmisch:

r. 1843 str. 327: Klangbarkeit der böhmischen Sprache, .. welch einen Reichtum die Čechensprache habe;

1844, 221: Čechiens historisch-merkwürdige Hauptstadt . . . 413: Übersicht in čechischer Sprache;

1845, 636: Mit nächstem Jahre sollen drei neue čechische Zeitschriften erscheinen.

Důkladněji slušelo prohlédnout druhý beletristický list této doby, Bohemii, které se u nás připisuje, jak ukáži, epochální přemet v té věci, vykonaný v letech čtyřicátých. Výsledek je tento:

R. 1839. Zprávy o českých hrách divadelních podává K. Kl. nebo K.č.k (tak! je to Franz Klutschak) pod heslem Böhmisches Theater, o písemnictví pod Böhmische Literatur, ale v tekstu píše beze všeho, patrně podle staršího již zvyku: Chmelenský ist nicht mehr. Wem, der nur einigermassen mit der čechischen Literatur vertraut ist, wäre sein Name unbekannt geblieben? (v č. 3). Hr. Malý hat sich viele Verdienste um die čechische Belletristik erworben (15). Jedermann kennt den Čechenhelden Jaroslav (70).

R. 1840. Týž stav. Nach einem langen Stillstand der čechischen Belletristik, der nur vor kurzem durch Čelakovskýs herrlichen Nachhall čechischer Lieder auf das erfreulichste unterbrochen wurde (čís. 1).

R. 1841. Týž stav. Jungmann war einer der ersten, welche die Liebe für die in langem Schlummer befangene čechische Sprache und Literatur wieder anfachten.

R. 1842. Týž stav. Čechische Übersetzung der Ilias (152); über einige handschriftliche čechische Gebetbücher (77).

R. 1843. Týž stav. O stavovském divadle počíná psáti Bernard Gutt, ale česky se hrálo tenkráte na divadle Stögrově, o němž psal Klutschak, který narazil svou seriósní kritikou na takový odpor u českých herců, většinou ochotníků, že se v č. 60 vzdává referátu

o nich: jinak: Notizen aus der neuesten čechischen Literatur; Museumsausschuss für čechische Sprache (Matice) vypsal ceny, so gestalten sich die Aussichten für den Aufschwung der čechischen Literatur immer günstiger ... (11); Čechische Literatur (122).

R. 1844. Týž stav, o českých hrách se nereferuje, až hry zase přešly do stavovského divadla, ale referováno o jediném kuse (127). Referent se píše —x. Klutschak píše o Tyls letzter Čeche (97). převládá slovo böhmisch.

R. 1845. (Klutschak a Gutt podepsáni jako redaktoři) změna nastává jedině v tom, že v druhém semestru i v Obsahu i v nadpise čteme Čechische Oper (103, ref. R.), Čechische Bühne (142, ref. M.), Klutschak píše o Čechische Literatur. Wocel pronluvil prý v Musejníku über böhmische und deutsche Nationalität ein Wort, wohl wert, dass es nicht bloss den Čechen verständlich bliebe (67). Chválen Thuna Slavismus a jeho Übersetzung altböhmischer Gedichte mit beigedrucktem čechischem Text (M.).

R. 1846. Týž stav.

R. 1848. Deutsche Bühne a Čechische Bühne: Deutschen, Čechen, ale ne důsledně.

R. 1849. Ins Böhmische übersetzt a Tylova čechische Bearbeitung Hebbels.

R. 1850. Čechische Bühne, ale böhmische Vorstellung.

R. 1851. Týž stav. ... mehrere čechische Originalbühnenstücke.

R. 1852. Čechische Bühne, ale v tekstu böhmisch: časopis se stal politickým a literatura ustupuje do pozadí.

Není převratu a nejméně je něco nepřátelského v slově čechisch: že špatní herci se hněvali na Klutschaka, nesmí másti náš úsudek.

V Erinnerungen 1834, 344 píše Polt: Die Böhmacken, so hiess man die Bewohner Czechischer Herkunft, wurden gleich den heutigen Kalmücken für ein rohes Volk angesehen.

Klarova Libussa zahájena r. 1842 novelkou Kolárovou »Libussa am Mississipi«, v níž čteme »dass Molly ... mit ihrem Vater über das Czechische sich czechisch besprach. Alle Damen in Böhmen haben seit zwei Jahrhunderten nicht so viel czechisch und zwar so gut czechisch gesprochen als Molly«.

(Dokončení.)

Tajemství smrti.

Napsal Dr. Tomáš Trnka.

(Dokončení)

Lec abyste nemyslili, že tak smýšli pouze Platon a Nernst. Tak soudí všichni filosofové. Byl to Spencer, jenž určil, že základem všeho je síla, která kdysi byla v klidu, pak »nějakým způsobem« tato síla uvedena byla v pohyb skladu a rozkladu, jako váhy v klidu se počnou hýbati, je-li na nich porušena rovnováha. Tak soudí i Bergson. Dle Bergsona základem veškeré skutečnosti je pohyb. Ale mýlil by se každý kritik, jenž by tento Bergsonův pohyb chápal jako kývání kyvadla. Bergson chápe pohyb, t. j. prvopočátek pohybu (právě tak jako Nernst) jako nesmírné absolutní »napětí klidu«. Dle Bergsona pohyb je absolutní »napětí« (tension), je onen Nernstův absolutní nulový bod energie, je houpačka v klidu, ale v nesmírném napětí, že by se chtěla houpat; dle Bergsona je toto napětí jako bomba, která nevybuchuje, ale chtěla by vybuchovat, aby byla opravdu bombou, jako Nernstova energie chce působit »energicky«, aby byla opravdu energií. A tak absolutno se počne vyvíjeti, absolutno počne tvořiti smrtelný svět: Nernstova energie během nesmírného času uvádí sama sebe v rotační pohyb, Bergsonův pohyb, jenž se nepohybuje, nýbrž je v klidu, ale v onom napětí bomby, konečně vybuchne: bomba vybuchuje v život, ve svět organický a padající škváry — toť svět hmotný. Bergsonovo napětí (tension) jako houpačka se rozhoupá v pohyb ku předu (to je bergsonovský pojem rozpětí — »élan«, to je dle Bergsona duch, život, tvoření); a za druhé houpačka zase letí do zadu (to je Bergsonův pojem »vypětí« — »extension«, to je dle Bergsona hmota). Proto jádrem učení Bergsonova je záhada, jak z absolutna, z onoho věčného, nesmrtelného, »bezčasově věčného« absolutna povstává svět smrtelný, proto jádrem Bergsonovy filosofie je pojem »trvání« (durée).

Záhada smrti zůstává záhadou. Tak učinil i Tolstoj. Počal chápati absolutno jako Lásku, avšak lásku jako úchvatný desinteres citový. I stalo se mu problémem, jak z této »bezcitové« Lásky věčné a nesmrtelné rodí se svět, svět citový, ko-

nečný, smrtelný. Záhadou touto zabývá se Tolstoj v románech svých, zejména ve Vojně a míru: »Láska je Bůh a umříti znamená mně, částce lásky, návrat k společnému a věčnému prameni.«[1]

A tak usuzovali všichni filosofové dosud: bylo jim úžasnou záhadou, jak může z nesmrtelně věčného, neměnného absolutna v klidu povstávati svět konečný, smrtelný v pohybu. A na této záhadě, co je vlastně klid a pohyb, věčnost a smrtelnost a jaký je jejich vztah, vybudována je celá evropská filosofie, jak ukazuje Bubnoff.[2]

Záhada smrti trčí tu nezodpovězena, trčí tu jako mystické, metafysické tajemství.

A zase je to Platon, jenž mysticky k této otázce odpovídá: »Bůh, poněvadž nemohl stvořiti svět věčný, daroval mu čas, pohyblivý to obraz věčnosti.« Avšak proč nemohl stvořiti Bůh svět věčný? Proč, proč? Jakým právem věčnost vydala ze sebe pouze konečnost, smrtelnost? Je-li dle Tolstého bůh — sama láska, jakým právem a proč zrodila láska nenávist mezi lidmi, bolest a utrpení? Je pak Láska ještě svrchovanou láskou? A dále: jaké existenční oprávnění má absolutno samo vůči sobě? Čím odůvodní absolutno svou existenci? Této otázky nepoložila si filosofie. Absolutno je nesmrtelnou věčností. Jaké existenční oprávnění má tato věčnost a jakou cenu má tato věčnost? K vůli čemu je houpačka? Aby se houpala. I rozhoupala se houpačka, i počala chtíti Schopenhauerova Vůle, i počal se pohybovati Platonův pohyb, počala vybuchovati Bergsonova bomba. Ale co je odůvodněním? Což je absolutno nesmírný milionář, u něhož peníze — právě pro toto absolutní nesmírné bohatství — nemají ceny, i rozhazuje milionář peníze, aby rozlomeny v drobné obdržely cenu? Proto věčnost mění se v drobné mince času? Což je absolutno domácí pán v klidu, jenž ukracuje si z dlouhé chvíle svou věčnou nudu tím, že mrhá časem? Což je absolutno pavouk v dřímotě, jenž v minulosti — položiv si otázku, jaký smysl má jeho existence, počal ze sebe soukati svou pavučinu, a tou je svět a kosmos a člověk? Což je absolutno nekonečně dovedný kejklíř ve variété — v nesmírném prostoru věčnosti, jenž pro zábavu metá si světové koule v nekonečně přesných drahách?

Absolutno a jeho poměr ke smrtelnému světu

[1] L. N. Tolstoj: Vojna a mir díl IV, str. 73 (u Otty).

[2] Dr. Nicolai von Bubnoff: Zeitlichkeit und Zeitlosigkeit (Heidelberg 1911).

nemůže býti prostým vztahem věčnosti k smrtelnosti. Měla by tato existence odůvodnění sama vůči sobě? Smrt má význam zcela jiný, než jak dosud chápala věda a filosofie. Smrt není formulující hranicí. Nemá existenčního oprávnění houpačka, která aby ospravedlnila svou existenci, počne se houpati; nemá existenčního oprávnění Nernstova energie o nulovém bodu, která aby se odůvodnila, stane se opravdu »energicky« činnou; nemá existenčního oprávnění Bergsonova bomba, jež vybuchne konečně, aby odůvodnila svou existenci.

A podobně nenabude ani život člověkův smyslu a existenčního oprávnění, uvedeme-li ho v závislost na takto chápaném absolutnu. Smrt člověkova nemá pak významu, rozplývá se v mystické záhadě. A proto nemá ceny, tvrdím-li, že člověk je pokračováním života jeho rodičů, že člověk jest — ať už kvantitativní či kvalitativní částí absolutna.

Smrt, smrt!

Také Tolstoj snažil se vyložiti si záhadu smrti jako onu závislost na absolutnu: domníval se, že absolutno je nesmírné moře Lásky a člověk malá vlna na jeho hladině; a smrt je smrtí proto, že vlna je konečnou částí moře, že zemříti znamená vnořiti se, vústiti, utonouti, nazpět se ponořiti do hladiny absolutního moře. Ale cítil zároveň, to že není pravá odpověď k otázce po tajemství smrti. »Od té chvíle, co Levin viděl umírati milovaného bratra a při té příležitosti pohlédl po prvé na otázku života a smrti prismatem onoho nového přesvědčení, zhrozil se ne tak smrti, jako života, o němž neměl nyní sebe menšího ponětí, odkud pochází, proč a nač je a co je zač. Organismus, jeho rozpadání, nezmařitelnost látky, zákon o nepomíjejícnosti síly, evoluce — to byla slova, jež mu nahradila bývalou víru. Slova ta a spojené s nimi pojmy byly velmi pěkné pro potřeby vědecké; ale pro život neposkytovaly Levinu ničeho, a proto se ocitl náhle v takovém postavení, v jakém by se nacházel člověk, jenž si za teplý kožich vyměnil tylový oblek a jenž se při prvním mrazu nejen úvahami, nýbrž celou svou bytostí přesvědčil nade vši pochybnost, že je zrovna, jakoby byl nahý, a že ho očekává nevyhnutelná, trapná smrt.«[1] Ano, má pravdu Tolstoj: věda ani filosofie nám dosud neodpověděla, co je smrt, ani uvedeme-li člověka v závislost na absolutnu. »Myšlenky takové soužily ho tu více, tu méně, ale nikdy

[1] L. N. Tolstoj: Anna Karenina díl III, str. 300.

ho neopouštěly. Četl, přemýšlel, ale čím více četl a přemýšlel, tím více se mu zdálo, že se vzdaluje od hledaného cíle. Za poslední doby v Moskvě i na venkově se přesvědčil, že materialisté mu odpovědi nedávají, a proto četl a znovu pročítal Platona, Spinozu, Kanta, Schellinga, Hegela i Schopenhauera, to jest takové filosofy, kteří život nevysvětlují způsobem materialistickým. Myšlenky se mu zdály plodnými, dokud četl nebo sám si vymýšlel námitky proti jinému učení, zvláště proti materialistům; ale jakmile četl aneb sám si vymýšlel rozřešení otázek, vždy se mu přiházelo jedno a totéž. Dokud se držel běžných definicí nejasných slov, jako duch, vůle, svoboda, bytost, a schválně zalézal do té slovní pasti, kterou na něho nalíčili filosofové, aneb kterou si nalíčil sám, zdávalo se mu, jakoby počínal cosi chápati. Ale bylo jen třeba zapomenouti na strojený chod myšlenek a přímo ze života přistoupiti k tomu, co mu vyhovovalo, když přemýšlel podle udaného směru, a hned se řítila ona nastrojená budova jako domek z karet, a bylo zřejmo, že budova byla vystavěna z týchž slov, jen že v jiném pořádku kladených, a že se při stavbě nedbalo jisté okolnosti, pro život důležitější, než je rozum. Kdysi, když, četl Schopenhauera, postavil na místě jeho v ů l e — l á s k u, a tato nová filosofie těšila ho po dva dny, dokud od ní nepoodstoupil; ale jakmile na ni pohlédl přímo ze života, také se svalila, a ukázalo se, že je to opět tylový oblek, jenž nechrání od mrazu.«[1]

Zdálo by se vám, že je Tolstoj naladěn proti teoretické filosofii, že chce filosofii životní. Ale velmi byste se mýlili! Tolstoj dobře vycituje, že žádná filosofie ani věda neodpověděly mu, co je úžasná záhada smrti. Leč Tolstoj sám nenalezl odpovědi. A proto ve svých spisech teoretických přidržel se oné záměny: na místě Schopenhauerovy Vůle postavil Lásku. Celou svou bytostí však cítil, že odpovědi k otázce po záhadě smrti nenalezl. Ale přece jen byl to jediný Tolstoj — filosof smrti, jenž si plně uvědomil záhadu smrti, sňal s jejího zjevu všechen vědecký i filosofický šat, takže se mu objevila nahá jak příšerný přízrak tajemství.

Smrt, smrt! Člověk žije, aby zemřel.

Platon, Donatello, della Robbia, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Tasso, Beethoven, Kant, Nietzsche žijí svůj život: krev obíhá tělem, srdce si rytmicky zpívá. Všichni jmenovaní zůstali svobodni, nezůstavili po sobě potomstva. Zemřeli. Jimi končí část životního proudu, jenž do jejich žil a nervů vlit byl jejich rodiči, prarodiči.

[1] L. N. Tolstoj: Anna Karenina III. str. 303.

Jimi končí, v doslovném smyslu — končí, jejich život. Leč i kdyby zustavili potomstvo, a tak jejich život nadosobně trval dále, přece jen zemřeli. Smrt, smrt! O tuto osobní smrt běží! Všechna dosavadní filosofie tohoto problému pominula vyjma Tolstého. Maeterlinck překonává smrt vitalismem.

Vy, kteří tvrdíte, že podstatou všeho je ono nesmírné moře absolutna, nuže, řekněte také, co je smrt! Vy, kteří tvrdíte, že podstatou všeho je hmota, energie, životní síla, duch, idea, pohyb, monada . . . nuž řekněte, co je osobní smrt! Vaše slova jsou tylový šat. Podstatou skutečnosti je energie? Dobrá, ale co je smrt? Řeknete: přechod energie v jinou energii. Nikoli! Neboť přechod energie v energii není energie, je úžasné abstraktum neenergetické. Proč byla energie jako houpačka kdysi v rovnováze a klidu, a jak se stalo, že rovnováha byla porušena? Proč zemřela věčnost, aby se z ní zrodila konečnost?

Nic mne tak nedojalo v životě, jako tato smrt. Měl pravdu: nad smrt nic není strašnějšího. A vzpomeneme-li si hezky, že je posledním cílem všeho, tedy není také nad život nic strašnějšího.« Měl pravdu Tolstoj. A v duchu stále vidím podivný obraz, kdy jako hoch po prvé potkal jsem Smrt: Bylo po půlnoci, už téměř k ránu. Venku však ještě hluboká tma. Stojím u dveří v pokoji sám, sám, jen tam v rohu na loži sténá žena, ve ztrhaném zraku sklebí se smrt. Před několika dny porodila, a dítě, v němž chtěla nalézti život, supí pláčem. A zaplatila krvavě žití: před několika hodinami zešílela. Stojím u dveří v pokoji sám. Lampa, stínidlo, a čím dále od lampy, matnější kruhy světla. Je slyšet jen smrtelný dech, a zase ticho, a zase do ticha zařezává se ostří hlasu šílené. Stojím u dveří sám: proč se nevrací, proč už tu není lékař? A choulí se duše před úděsnou záhadou, po prvé zamrazila duší záhada: smrt, smrt!

Co je smrt, tato osobní smrt?

III.

Smrt může míti trojí podobu: smrt přirozená po dlouhé životní únavě dostaví se jako věčný spánek; smrt způsobená nemocí trochu násilněji přervává život; a naprosto násilně přervává život smrt násilná, vražda a sebevražda. Ale vždy a vždy běží na první pohled o tento úkaz: život je něco, co existuje: smrt je něco, co ničí tuto existenci. *Smrt je negace existence života.*

Dosavadní věda i filosofie nevyložily záhady smrti proto, že během svých úvah zapomenou, že smrt není de facto nic jiného, než

protiklad k existenci a operují s něčím jiným. Na př. život srovnáván je s řekou: řeka kdesi pramení, člověk se narodí, řeka roste, roste i život člověka; řeka ústí do moře, člověk umírá. Věda i filosofie chybily v tom, že uvažují o smrti tak, že mluví o řece, která ústí do moře, mluví o energii, o kusu hmoty, která se přeměnní v energii jinou. De facto však smrt je pojem zmizení existence, je onen abstraktní zjev, že řeka mizí, že už není řeky. Smrt je symbol za pojem neexistence. Jest život — smrt je něco, čeho už není.

Až dosud hledán byl smysl a tajemství smrti v souvislosti člověka s celou přírodou. Člověkův život objevil se nám jako část absolutna: smrt není tu chápána jako negace existence, nýbrž jako totožný pojem k pojmu narození, tedy jako spojení a možnost spojení těchto bezčetných částí absolutna. Smrt jako negace existence — zmizela. Proto neodpověděla dosud věda ani filosofie k otázce po záhadě smrti. Pojem smrti byl vědě a filosofii pouze pojmem možnosti, jak je umožněno spojení mezi jednotlivými zjevy přírodními, a nakonec záhada smrti musí býti uvedena na záhadu vztahu, spojení mezi absolutnem a smrtelným světem. Proto nebyla dosud vysvětlena záhada smrti.

Smrt je neexistence něčeho, je zmizení něčeho. Nic více a nic méně. Pražádná přeměna! Zemřel Michelangelo, a od té chvíle není už Michelangela. Není ho. A toto »není ho už« je pojem smrti.

Mezi životem a smrtí je vztah jako mezi existencí a neexistencí.

Připusťme, že život lidský je jak pramen, jenž rodí se z lůna skal přírody, řítí se svým řečištěm stále v před, až kdesi u moře vlévá se zase do lůna přírody. Smyslu života a smrti nenalezneme, pátráme-li, v jaké souvislosti je pramen s celou přírodou, odkud se zrodil a kam zaniká. Filosof, jenž pátrá po smysle smrti a života, musí jak znavený poutník sednouti si nad potůčkem lidského života, ponořiti zraky do jeho ubíhajících vln, ve kterých jiskří se slunce. V tomto ubíhání vln a záření slunce je ukryt smysl smrti a života, je ukryt onen vztah narození pramene života ke smrti. Ubíhá potůček života; žije člověk a blíží se své smrti. Tajemství smrti a života je dáno vzájemným jejich vztahem: to že ubíhají vlny lidského života. Život žije, roste, ubíhá stále vpřed: život je neustálý

růst, je řinutí se ku předu. Ale nejen neustálé řinutí se ku předu je život člověkův: je také ubíhání, je neustálé blížení se k smrti. Ponořme-li zrak do vln potoka, uzříme, že každé řinutí, ubíhání vlny má dvojí význam, dvojí hodnotu, dvě barvy a zabarvení: je nový růst, je nový přírůstek, ale je zároveň nové přiblížení se k smrti, nová ztráta, je nové »už ho není«.

Člověk se narodí, roste, vyspívá, zraje, stárne, umírá. Jeho život je ustavičný růst a zároveň blížení se k smrti. Smrt vyplývá ze života, smrt je výronem života. Smrt není násilné přervání, přestřižení života. Smrt je připravována životem. Život je sice ustavičný růst, ale zároveň neustálá příprava k smrti. Život žije tím, že pomalu umírá. Smrt je jen konečný dech.

Nám jsou nesmírně důležité dva znaky při životě, jak smrt vyplývá ze života. Předně: to není ubývání hořící svíce, to není otáčení pískových hodin. Za druhé: smrt není přestřižení niti. Ale co nejdůležitějšího: *Žije-li život pouze tím, že umírá, není tedy vůbec života a není ani smrti; existuje pouze něco, co je žitím a umíráním zároveň.* Čili jinak řečeno: *není protikladu mezi existencí a neexistencí.*

Myslíme si, že mezi životem a smrtí, mezi pojmem »jest« a výrazem »už ho není«, mezi existencí a neexistencí je poměr jakoby elektřiny kladné k záporné. Život člověka je tedy jakési napětí mezi žitím a umíráním, je boj života a smrti navzájem, je cosi jako magnet s kladným pólem žití a záporným pólem umírání. Jako nemá vůbec smyslu pól kladný bez záporného, elektřina kladná bez záporné, právě tak nemůže býti život bez umírání a umírání bez žití, nemůže býti existence bez neexistence. Tak žije život tím, že umírá. Mezi životem a smrtí vládne tajemný vztah spravedlnosti. Kdyby žil život věčně, byl by život prostou existencí. Kdybychom se pak tázali, jaké existenční oprávnění má tato existence, musili bychom odpověděti s dosavadní vědou a filosofií, že existence odůvodňuje se soběstačitelností, odůvodňuje svou existenci právě svou existencí. Tak dosud byl chápán život jako přesýpací hodiny, hořící svíce. Ale tak chápáno bylo dosud i absolutno: Absolutno bylo věčnou soběstačitelnou existencí: absolutno byl nesmírný boháč, u něhož bohatství

je bez ceny právě pro jeho nesmírnost, a proto rozměnil své bohatství na drobné světových bytostí. Tato existence života a absolutna nemá vůbec ceny, toto absolutno, které znamená prostou existenci, neznamená pramic, nemá hodnoty, nemá odůvodnění existenčního; toto absolutno nestojí za nic, k tomuto absolutnu nemusíme míti nejmenší úcty, jak ve svém pesimismu tušil nesprávnost dosavadního chápání absolutna Schopenhauer.

Existence absolutna musí míti své existenční odůvodnění v něčem jiném než ve své existenci. Absolutno nemůže býti houpačkou energie.

A smrt je tímto odůvodněním existenčním pro život. Není života vůbec, ale není také smrti. Existuje pouze jedině, a to jedinečná spravedlnost jako vztah mezi žitím a umíráním. Jaký je tento vztah?

Každý život žije ne tím, že žije, nýbrž právě tím, že umírá. Život žije za cenu smrti, umírání. Život je hodnota, cena, mince, která je placena, vyvažována protihodnotou, protiCenou, protiminci smrti. Mince, žádná mince, nemá ceny sama o sobě, leč má-li protiváhu ve stejně platící minci cizí, ve stejně hodnotném zboží jako protiminci. Taký je vztah života ke smrti. Život se svým růstem, žitím, představuje nám minci, hodnotu: smrt se svým umíráním je protihodnota, protimince. Kdyby život byl věčný, kdyby nebylo smrti, byl by život prostou existencí bez ceny, byl by jako Robinson na zcela pustém ostrovu, Robinson s nesmírnými poklady, nesmírný boháč. Jakou cenu měly by tyto mince, tyto poklady pro existenci Robinsonovu? Takou bezvýznamnou existencí, hodnotou bez užitku a ceny byl by také život, kdyby neměl proti sobě smrt — minci cizí, protihodnotu.

Život žije za cenu smrti, umírání. Život člověkův od narození až do smrti je jakoby neocenitelný majetek neb mince. Život je tedy hodnota, která placena a vyplácena jest mincemi smrti. Život jakoby popřáván, prodáván byl za mince smrti. Poněvadž pak smrt vyplývá ze života, život je postupná, ustavičná příprava k smrti, je blížení se k smrti, tak že život je současně ustavičné umírání, tak že smrt jakoby rozlila se a rozplynula již před narozením jako lučavka v krev životní: proto i absolutní mince (neb majetek) smrti roz-

měněna je na nekonečné množství drobných. Každý čin, každý záchvěv života je sice novým růstem, novým ziskem, ale tím novým vydáním, novou ztrátou. Každý čin života je tedy mince, je cena, je zisk získaný, koupený za stejně hodnotnou minci smrti, umírání. Tak neměl by život sám o sobě bez umírání ceny, existenční hodnoty, a podobně neměla by existenční hodnoty smrt sama o sobě. Není tedy života a není smrti. Existuje pouze spravedlnostní vztah mezi životem a smrtí. Činy života rostou z krve a mízy smrti a poroseny jsou kapkami smrti. Smrt kupuje od života jeho práci za své mince: a zase naopak život kupuje za své mince činy umírání: a smrt dobře a správně platí, jsouc stejně absolutně spravedlivě odměňována.

Život člověkův jakoby při narození rozměnil svou neocenitelnou minci, podobně smrt, a tak vyplácela činy života. Každý čin života je uskutečňován za cenu smrti, každý čin: ať idiota, ať genia! Čím větší čin, tím více stojí krve, mincí smrti. Čím geniálnější dílo, tím je v něm více úžasu smrti, bohatství smrti. — Život se narodí: za toto narození jakoby život vystavil dlužní úpis smrti; a smrt vybírá si svůj kapitál postupem života, vybírá si správně za každý čin životní, správně, jak nedovede nijaký věřitel, vybírá si nikoli dle času v platebních dimensích a na určité úroky, nýbrž platí činy bez ohledu na čas.

Život nejsou tedy přesýpací hodiny ani hořící svíce. A proč? Není života a není smrti. Není světa organického, není anorganického. Není poměru mezi absolutnem (nesmrtelností) a světem (smrtelností), není života a není umírání, nýbrž existuje jediné: jejich spravedlnost, to že život roste, žije ne tím, že by žil, nýbrž tím, že umírá. A zde jsme u jádra tajemství smrti a tím i u tajemství života a tajemství samého absolutna. Pro toto tajemství nelze nalézti slovního obrazu, lidská slova umlkají, aby na jejich místo nastoupilo pochopení celým nitrem, celou duší. Jenom sama podstata našeho života dovede pochopiti samu sebe, jen krev našeho srdce, naší duše dovede se prolnouti v tomto sebepoznání. A proto napíši-li vám zde pár němých, hluchých, pár vybledlých slov, myslete si, že tato má slova zde jsou uschlé, vybledlé rostliny a květy, které jsem požal, kdy nádherné, plné vláhy, rosy, barvy, světla, života, vyrostly v okamžiku v mé duši. A díváte-li se nyní na tyto na půl roztrolené uschlé květy, snažte se mysliti si je také, jakými byly v době jich života, snažte se pochopiti tajemství.

Není vůbec života, jako není vůbec smrti. Život žije *tím*, že umírá. Život a smrt, žití a umírání nejsou dualismy, nejsou protivy, nejsou dva obchodníci se svými mincemi; a rovněž není život a smrt monistická jednota. Mezi žitím a umíráním není ani dualismu ani monismu ani paralelismu. Cosi paradoxního, tajemného tkví ve vztahu života ke smrti. A paradox tajemství smrti a života záleží v tom, že život žije ne tím, že by žil, nýbrž tím, že umírá; život žije za cenu umírání. Je život lidský jako hvězda v prohlubni noci a nebes. Je život lidský bílé záření hvězdy. I řekli bychom, že smrt je ona tma kolem hvězdy, že smrt je protiklad světla. Řekli bychom, že vidíme hvězdu jen tím, že kolem jejího světla čiší tma v pozadí. Za dne není viděti hvězd, ježto zaplašena byla tma z pozadí hvězd. Tak dosud pohlíženo bylo na život a smrt. Smrt byla chápána ryze formálně jako ohraničování světla okrajem a pozadím tmy smrti. I uvažovali bychom o vztahu světla ke tmě, o světle lidské hvězdy za tmy noční či soumraku stáří či bílého záření slunce. Ovšem! Kdyby nebyl život smrtelný, kdyby byl věčný, nevěděli bychom vůbec o světle života, neuvědomovali bychom si vůbec života a jeho existence, jako neznali bychom světla, kdyby bylo pouze světlo a nebylo by tmy a zářilo by světlo a tonulo by světlo ve světle a tím nebylo by světla.

Ale život je hvězda a její záření, i je život jiné tajemství. Myslíme si, že jsou hvězdy v prohlubni nebes právě takové kosmické, šedé a zcela chladné země jako je naše planeta. A tato chladná, černá země tajemně svítí svým světlem. To je paradox a tajemství života. Země svítila by ne tím, že je žhavá, světlá, nýbrž tím, že je chladná, šedá, tmavá. Tak život: život žije ne tím, že žije, nýbrž tím, že umírá. *Život je tajemný paradox, že žije, svítí tím, že je tmavý, že není vůbec žhavý, že čiší z něho chlad umírání.* Život žije za cenu umírání, život žije, vyzařuje své světlo právě tím a právě proto, že čiší ze života chlad a tma smrti, umírání. Není smrt a není umírání jen cosi formulujícího: není umírání jen tma a tmavé okraje, které obklopují zářivý bod hvězdy. Smrt a umírání netvoří tmavé pozadí ke světlu žití. Není života a není smrti. Existuje pouze tajemný jejich paradox, jejich vzájemná spravedlnost, zdánlivý protiklad a nemožnost.

Člověk se narodí, roste, stárne, umírá. Zdálo by se, že člověk počíná se narozením, a smrt že přervává násilně život; zdálo by se, že narození a smrt nejen že ohraničují život člověkův, nýbrž samy

že jsou krajní body a břehy, mezi nimiž teče proud života. Ve skutečnosti však život nepočíná se narozením, jako nekončí se smrtí. Člověk je pokračováním svých rodičů, předků, člověk je záchvěvem absolutna. Ale co je toto absolutno a jakým že je záchvěvem? Je relativní člověk vůči Bohu, absolutnu? Nikdy! Není celku a části, není nesmrtelnosti ve vztahu ke smrtelnosti, jako není života ve vztahu ke smrti. Není života, ale není také smrti. Život člověkův je tajemný, jedinečný, paradoxní vztah mezi žitím a umíráním.

Život je paradox; a nejen paradox, nýbrž posvátný, absolutní paradox. Veškerá záhada života a smrti spočívá v tom, že život žije ne tím, že žije, nýbrž tím, že umírá: právě tak jako svítí hvězda ne tím, že je žhavá, nýbrž naopak že je tmavá, chladná. *I objevuje se nám tedy život jako absolutní spravedlnost sama k sobě. Život žije tím, že umírá. Život žije tím, že se oceňuje, že se soudí, že se hodnotí, že provádí spravedlnost k sobě samému.*

Kdyby život žil, t. j. opravdu žil, opravdu pouze rostl, a kdyby byl nesmrtelný, kdyby neumíral, byl by život prostou existencí. Ale poněvadž život je smrtelný, poněvadž život žije tím, že umírá, není život prostou existencí, nýbrž je hodnotou, absolutní cenou, jen spravedlností k sobě je nesmrtelný. Život jakoby tázal se sama sebe, jakou má cenu, t. j. *jaké má existenční oprávnění.*

Řekněme na př., že život je radost, opojná kypící radost, je růst, je žití: a tu jakoby tato radost tázala se sama sebe, jaké má oprávnění existenční, k vůli čemu jest; a tu radost jakoby se soudila, jakoby radost prováděla absolutní spravedlnost k sobě samé, jakoby nořila se do otázky po svém existenčním oprávnění; a tu jakoby radost stávala se sama sobě smutkem, jakoby rozesmutnila se sama nad sebou, radost jakoby se trestala tím, že sobě samé stávala by se smutkem. Radost jakoby umožněna byla pouze za cenu, za podmínku, že sama sobě je úchvatným smutkem.

Žije-li život pouze tím, že umírá, je život posvátný paradox, je život absolutní spravedlnost k sobě samé.

Život je hodnota, nikoli prostá existence. Život byl by prostou existencí, kdyby opravdu žil tím, že by neustále rostl, že by byl Bergsonovým neustálým proudem, nesmrtelným tvořením. Ale pak by bylo absolutno lenivý milionář, pavouk, jenž souká vlákno světa, eskamotér, jenž metá světové koule v prostoru kosmickém. Ale ta-

kový život nemá vůbec existenčního oprávnění, neměl by hodnoty, ceny, také absolutno nestálo by ani za haléř.

Absolutno není prostá existence. Absolutno je sama spravedlnost k sobě. To je idea Boha: on, jenž musí býti spravedlivým nejprve sám vůči sobě. Ale pak vztah světa k absolutnu, vztah člověka k absolutnu není vztah části k celku, relativity k absolutnu, vztah smrtelnosti k nesmrtelnosti. Jediná božská spravedlnost a její tajemství a její posvátný paradox prožehuje absolutně a stejně všim. I jeví se nám člověk a jeho život ne jako efeméra, jež počíná se narozením a končí se smrtí, nýbrž jako božská spravedlnost sama k sobě, která popřává, aby rostlo žití a jeho radost a jeho opojné tvoření za cenu umírání, za cenu krůpějí smutku.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Ručení státu a veřejnoprávních svazků vůbec za škody způsobené úředníky a jinými zřízenci jejich u vykonávání úřední činnosti.

Jednou z velmi závažných otázek veřejného práva, jejíž upravení jest neméně i v důtklivém zájmu občanstva, jest otázka ručení veřejných úředníků a zřízenců za škody jimi způsobené u vykonávání jejich úřední činnosti, jakož i ručení státu za takové škody způsobené jeho orgány. Vyslovení takové zodpovědnosti a takého ručení může míti hlavně dvojí význam a úspěšný důsledek. Především jest to ochrana občanstva proti škodám, jež mu byly způsobeny jednáním veřejných orgánů vystupujícím z mezí zákonem dopouštěných, nebo proti škodám, jež veřejný zřízenec zavinil nedbalým plněním svých povinností. Na druhé straně opět vědomí zodpovědnosti a po případě i nebezpečí, že bude musiti nahraditi škodu svým zaviněním způsobenou, vzbudí v úředníku i zřízenci veřejném větší bdělost a opatrnost. Bude se při každém výkonu ptáti, zda nevybočuje z mezí platného práva, a zda zejména způsob, jejž volil pro výkon svého úkolu nebo opatření, nezpůsobuje občanu, jehož se týká, nespravedlivou a v zákoně neodůvodněnou újmu nebo dokonce hrubou škodu. Než i s námitkami se setkáváme proti uzákonění takového ručení za škody způsobené stranám úřední činností. Praví se totiž, že by stanovení takové, tedy i hmotné zodpovědnosti, mohlo míti, a nejspíše by i mělo, velmi nepříznivý vliv na ráznost výkonů veřejné správy, jakož i na to, že bude značně brzděna i iniciativní činnost správy této. Než i tuto námitku vyvrátila zkušenost v jiných státech získaná.

Otázkou naší zabývalo se rakouské zákonodárství již v roce 1867. Základní státní zákon o moci soudcovské (č. 144) má v čl. 9. ustanovení, že mohou býti stát nebo jeho soudcovští úředníci pro porušení zákona způsobené soudci u vykonávání jejich úřední činnosti mimo cesty uvedené v soudním řádu postiženi žalobou. Zároveň slíbena úprava takového žalobního práva zvláštním zákonem. Také základní státní zákon o moci vládní a výkonné (č. 145) slibuje v čl. 12., že bude zvláštním zákonem upravena otázka soukromoprávního ručení státních úředníků a služebníků za porušení práva způsobené jejich opatřeními. Prvé z obou vzpomenutých zákonných ustanovení bylo také skutečně provedeno zákonem z 12. července 1872 č. 112 ř. z., druhé však nebylo dosud provedeno, zů-

stalo lex imperfecta. Máme tedy v Rakousku uskutečněno (až na některé zvláštní jednotlivé případy) pouze ručení soudců za škody jimi způsobené v úřední činnosti, nikoli však ručení zejména správních úředníků, kde při neurčitosti, nesoustavnosti a mnohosti právních předpisů, jakož i pro nedostatek pevných předpisů o provádění správních úkonů a vůbec o řízení správním jest větší sklonnost k libovůli a také nebezpečí, že budou poškozeni jednotlivci úředními činy příčícími se právu, více a častěji na snadě. Bude při této příležitosti zajímavo uvésti počet státních zaměstnanců, o něž by tu šlo. Uvedeme zde výpočet ze zprávy o návrhu zákona o služební pragmatice z roku 1912. Všech úředníků státních (mimo soudce) jest 60.000, k tomu musíme přičísti 28.000 podúředníků a sluhů, 33.000 mužů stráže finanční a bezpečnostní a četnictva, konečně pak 59.000 osob ustanovených na smlouvu. Jde tedy o ručení za škody, jež může způsobiti okrouhle 180.000 veřejných zaměstnanců. Avšak nejde pouze o to, aby oni sami ručili za škody způsobené bezprávnými činy předsevzatými ve vykonávání úřadů nebo služby, nýbrž aby také stát ručil poškozeným, ať již jako jediný zavázaný, jenž by se pak mohl hojiti na svém zřízenci, nebo jako ručící pouze v tom případě, kdyby provinivší se úředník nebo jiný zřízenec škodu nahraditi nemohl. Stejně jako u orgánů státních bylo by naléhavo zabývati se touto otázkou i u úředníků a zřízenců zemských a obecních (u nás i okresních).

Ukážeme příklady různého nazírání na tuto otázku v rozličných státech. Začneme Anglií. Tam jest veřejný úředník bezpodmínečně zavázán k náhradě škody, kterou by způsobil jakýmkoli činem, jenž se nedá zákonem zdůvodniti. Při tom není nutno, aby byl úředník i subjektivně vinen, t. j. aby úmyslně nebo z nedbalosti jednal proti zákonu nebo mimo zákon. Za to nezná Anglie ručení státu za škody jeho úředníky způsobené. Podobně jest tomu i ve Spojených Státech Severoamerických. Ve Francii se vyvinula prakse správních úřadů (s konečnou platností rozhoduje tam conseil d'état) myšlence, o níž tu pojednáváme, velmi příznivá. Zákonného předpisu, jenž by ji přímo upravoval, Francie nemá. Pro svá rozhodnutí nalézá prakse odůvodnění v 13. čl. zákona o prohlášení lidských práv, kde se praví, že veřejná břemena mají býti pro všechny občany rovnou měrou rozdělena. K těm, kteří došli újmy zvláštními úkony veřejné správy, přihlíží prakse tak, jakoby touto újmou přispěli k obecnému zájmu a získali tím nároku na odškodnění. V Italii je nutno z nedostatku jiných předpisů uchýliti se k všeobecným ustanovením občanského (tedy soukromého) práva o náhradě škody, jde-li o to, aby byla vymáhána náhrada od úředníka, jenž ve vykonávání svého úřadu způsobil buď úmyslně nebo z nedbalosti straně škodu. Pokud pak jde o zodpovědnost za úřední úkony, tu ustanovuje novela obecního a provinciálního zákona z roku 1908, že prefektové, podprefektové, distriktní komisaři, syndikové a jejich zástupci nemohou býti voláni k zodpovědnosti jiným než nadřízenými úřady. Jedině tenkráte by to bylo možno, kdyby dal k tomu král po slyšení státní rady své svolení. V Německu došlo k úpravě naší otázky zákonem z 22. května 1910, a to pokud jde o říšské úředníky. Dle § 1. tohoto zákona jest říše povinna dáti náhradu, když říšský úředník porušil při

vykonávání svěřené mu veřejné moci úmyslně nebo z nedbalosti vůči straně svou úřední povinnost a způsobil jí tím škodu. Dle § 2. jsou osoby vojenské v příčině ručení za škody ve výkonu povolání způsobené postaveny na roveň státním úředníkům. § 3. pak stanoví právo říše hojiti se na provinilých úřednících. V Uhrách podána vládou v roce 1913 předloha občanského zákona, jež v § 1484. stanoví všeobecné ručení veřejných (tedy ne pouze státních) úředníků za škody způsobené zaviněným porušením jejich úředních povinností a v § 1495. ručení státu za tyto škody. Návrh ten však dosud nebyl uzákoněn.

V Rakousku nabyl v době před válkou převahy názor, že jest nutno stanoviti ručení státu za škody způsobené jeho úředníky a sluhy, a to ručení státu prvotní. Projev názorů odborníků v této otázce spatřovati můžeme v pracích »císařské komise pro reformu správy«. V přílohách k třetí výroční zprávě této komise nalézáme návrh příslušného zákona (Entwurf eines Gesetzes über die Haftung des Staates für von seinen Beamten und Dienern in Ausübung der ihnen anvertrauten öffentlichen Gewalt zugefügten Schaden), dále podrobné odůvodnění jeho, pocházející od zpravodaje v této věci, senátního presidenta Dra Ploje.

Uvedeme zde některé myšlenky jmenovaného zpravodaje, poněvadž jde o předmět značně důležitý, jehož správné rozřešení přispěje značnou měrou k prohloubení správní prakse a odstranění správní libovůle. Autor zprávy uvádí především, že se stalo všeobecným právní přesvědčení: že újma způsobená jednotlivci v oboru veřejného práva zaviněním státních orgánů má býti nesena veškerenstvem, t. j. veřejnoprávním svazkem. Námitku, že by stanovení zodpovědnosti státu za škody způsobené úředními výkony jeho orgánů mohlo oslabiti podnikavost veřejné správy, vyvrací autor poukazem na zkušenost se správním soudním dvorem. Tatáž námitka byla činěna také již tenkráte, kdy šlo o zřízení tohoto soudního tribunálu, určeného k tomu, aby bděl nad zachováváním zákona ve vykonávání veřejné správy. A přece se obava námitkou touto vyslovená neuskutečnila. Mimo to očekává zpravodaj, že zavedením ručení povznese se vědomí odpovědnosti úředníků, a tím se opět posílí důvěra obyvatelstva ve veřejnou správu. Vždyť moderní správa předpokládá důvěru obyvatelstva! (Proto by také bylo věcí zastanců samosprávy přičiniti se, aby i pro samosprávné svazky došlo k podobné úpravě, a to v době nepříliš pozdější, než tak učiní stát. V opačném případě by opět vznikl nový nepoměr v podmínkách a předpokladech řádné správy, a to v neprospěch samosprávy. Zajímavo jest v té věci, že návrh zákona o ručení za škody způsobené úředníky, jejž předložili v roce 1913 panské sněmovně věhlasný právník Unger a soudruzi, vztahuje se na úředníky státní, zemské i obecní a stanoví ručení státu, země nebo obce za škody způsobené jejich orgány ve vykonávání úřadu.)

Zpravodaj o naší otázce rozvinuje dále, co jest obsahem právního přesvědčení veřejnosti v tom směru, čili co žádá toto všeobecné přesvědčení, aby se stalo obsahem zákonné úpravy. Správně ukazuje na to, že nepostačilo by již pouhé provedení čl. 12. zákl. stát. zákona o moci výkonné a vládní, který mluví pouze o soukromoprávním ručení úředníka

a pouze o jeho ručení. Veřejné přesvědčení žádá již více, žádá, aby sám stát, a to na prvém místě, byl zodpověden za škodu způsobenou jednotlivcům jeho zřízenci a aby byl povinen škodu tuto nahraditi. Jeho věcí pak bude vypořádati se se svým úředníkem nebo jiným zřízencem. Ačkoli se zpravodaj nerozhodl pro myšlenku, že každým úkonem státního orgánu vystupuje, jedná vlastně sám stát a že tedy škodu zaviňuje také stát sám, přece jen hájí a doporučuje ručení státu jako prvotní (t. j. poškozený hojí se přímo na státu, aniž musil jednati s úředníkem, jenž škodu zavinil). Právem ukazuje, že jest důstojnější státu, rozhoduje-li se otázka, je-li úředník povinen nahraditi škodu způsobenou jeho zaviněním, pouze mezi ním a jeho vrchností, t. j. státem, a nikoli mezi úředníkem a soukromníkem, kdežto poškozenému jednotlivci odpovídá pouze stát. Konečně jest to i v zájmu poškozeného, nemusí-li teprve — mnohdy pracně — vyhledávati, kdo z veřejných orgánů se vlastně provinil a kdo tedy má býti o náhradu žalován, nýbrž ví, že v každém takovém případě ručí mu za způsobenou škodu v první řadě a jedině stát.

Názor, že by šlo o vlastní zavinění státu, zaviní-li něco jeho zřízenec, zpravodaj odmítá, jak jsme již uvedli, a činí tedy podmínkou ručení státu: »aby byla státním úředníkem nebo sluhou při vykonávání veřejné moci jim svěřené buď překročením nebo neplněním úřední povinnosti způsobena škoda třetím osobám«. Tedy nelze nikdy žádati náhradu škody, kterou si zavinila strana sama. Ručení státu se připouští tedy jen tenkráte, byla-li překročena nebo nebyla-li plněna úřední povinnost. Všimněme si, jaký jest zde rozdíl v právním nazírání různých zemí a národů! Nesprávné použití nebo vyložení zákona dle přesvědčení rakouských správních odborníků nemůže zavazovati stát k náhradě škody způsobené tím jednotlivcům nebo vůbec jakýmkoli zúčastněným osobám. V Anglii a Americe postačuje již toto uchýlení se správního úředníka od přesné cesty zákona k tomu, aby mohl býti odsouzen k náhradě škody takto povstalé. Zpravodaj připouští v takovém případě ručení státu jen tenkráte, když nesprávný výklad nebo použití zákona stalo se tím, že úředník zákon ten vůbec neznal nebo úmyslně a vědomě se od zákona uchýlil.

Velmi zajímavé jest také odůvodnění, proč komise není pro řízení před řádnými soudy o žalobách, jimiž se ti, kteří byli poškozeni zaviněním úředních orgánů, domáhají od státu náhrady: »Nemůže býti tajeno, že by přikázání takových žalob řádným soudům mohlo mezi správními úředníky způsobiti jakési znepokojení. Vždyť by se nemohli ubrániti obavě, že při posuzování otázky, zda byla překročena nebo nesplněna úřední povinnost, soudce, jenž vykonává svou soudcovskou činnost v soukromoprávních sporech ryze právnickými rozhodnutími, logickým a mluvnickým výkladem zákonných ustanovení, nepřihlédne vždy s pravým porozuměním k prostředí, v němž působí úředník správní, a že by se snad příliš často dal unésti formálním nazíráním, které se nedá snadno uvésti v soulad s reálními potřebami čilé správy.« —

Již po delší dobu slyšíme volání jistých kruhů po reformě veřejné správy. Vady hledají se však namnoze tam, kde nejsou závady největší.

Bylo by záhodno poohlédnouti se i jinde, vniknouti hlouběji do věci a hlavně — nezastírati politické cíle věcnými hesly. Snad by se pak objevilo leccos, co by se dalo zreformovati méně násilně a užitečněji, jak pro úkoly veřejné správy, tak i pro potřeby a zájmy občanstva. Že jest na př. otázka, o níž právě zde podána zpráva, velmi naléhavou otázkou správní, přisvědčí zajisté každý, kdo má za to, že třeba zvýšiti vědomí zodpovědnosti veřejných orgánů a povznésti a posíliti důvěru občanstva v naprostou objektivnost správy. *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Z války do míru. — Péče o zanedbanou mládež. — Ze sociálních poměrů vídeňských. — Reforma nemocenského pojištění. — Spor o § 1154b. — Sociálně politická anketa: řeč ministerského předsedy a vládní program sociální péče. — Systém štrasburský.

Třeba je velmi malá naděje na mír v brzké době, přece zdá se jisto, že již válečný běs překročil svůj zenit a že se nacházíme již v druhé polovině války. Proto se vedle starostí válečných objevují již na obzoru také starosti poválečné, které podle všeho nebudou tak zcela lehkým oříškem. Již pouhá otázka demobilisace je neobyčejně komplikována mnohými zřeteli vojenskými, ale hlavně hospodářskými, jak bylo vidno z porady, kterou o této otázce konal 12. prosince vědecký odbor ministerstva války se zástupci organisací zaměstnavatelských a dělnických a rozličných jiných vídeňských sociálních korporací. Vědecký výbor sám si představuje řešení demobilisační otázky takto: Vojíni nebudou propouštěni pouze podle ročníků a nikoli ihned, nýbrž postupně podle svých pracovních oborů, resp. podle důležitosti a naléhavosti svých funkcí v národním hospodářství. Nejdříve by měly býti propuštěny ony skupiny, které se zabývají prvotní produkcí (»Urproduktion«) — zemědělci, horníci, pak osoby zaměstnané dovozem a vývozem. Současně s nimi byli by demobilisováni lidé, zaměstnaní organisační a duševní prací, najmě učitelé.

V úvodní řeči zdůraznil jeden člen odboru, že musí býti v první řadě zabráněno náhlému zaplavení pracovního trhu, aby nevznikla hromadná nezaměstnanost, neboť nebude prostředků, z kterých by následky nezaměstnanosti mohly býti napravovány. V tomto smyslu se také vyslovili zástupci úřadů a zaměstnavatelů. Pracovní síly buďtež demobilisovány podle potřeby pracovního trhu. Podpora nezaměstnaných — dovozoval zástupce svazu zaměstnavatelů — vedla by k demoralisaci, neboť chut k práci, jež již tak dlouhým pobytem v poli ochabla, zmenšila by se ještě více náhlým propuštěním a zajištěním existenčním po dobu nezaměstnanosti. Zástupcům dělnictva nebylo těžkou úlohou dokázati nesociálnost těchto návrhů. Delegát nemocenských pokladen přiznal, že i v pokladenských kruzích byla původně nálada pro odzbrojení postupné.

Ale čím déle válka trvá, tím naléhavější je přání každého jednotlivce v poli, aby se již mohl navrátit do svého domova. Lépe než zadržeti zbytečně mužstvo po válce ve službě bylo by přemýšlet již nyní o tom, jak opatřit navracejícím se dělníkům práci. Stát, země a obce měly by zavčas sestaviti pracovní plán pro první dobu po válce. Těm pak, kteří by ihned po návratu práce neobdrželi, mohl by být prostě vyplácen vyživovací příspěvek jakožto nouzová podpora po určitou dobu, nejlépe po šest měsíců. Delegát vídeňského magistrátu zdůraznil důležitost bytové otázky v souvislosti s demobilisací. Dá se pravděpodobně očekávati nedostatek malých bytů. Zástupkyně ženských organisací upozornila, že demobilisace není jen věcí vojenské techniky nebo hospodářské účelnosti, nýbrž že tu jde také o zájmy rodinné, které mluví pro odzbrojení co nejrychlejší. Z porady, jež měla ráz informační, nevyšlo konkrétní usnesení. Bylo z ní však patrno, že cesta z války do míru bude dlouhá a svízelná.

*

Péče o pustnoucí mládež stává se stále akutnějším sociálním požadavkem. Soudy pro mladistvé provinilce se hrozí enormního zvýšení své agendy, křiklavé případy zločinů, spáchaných takřka dětmi, upozornily i širokou veřejnost na tuto hrozící metlu společnosti. S úřední strany se odpovídá na rozšíření dětské zločinnosti zostřováním příslušných zákazů. Místodržitelské úřady v Solnohradech, Korutanech, Krajině, Přímoří a Tyrolsku vydaly společná nařízení pro ochranu dospívající mládeže.

Tímto nařízením se zakazuje mladistvým osobám obou pohlaví do 17. roku veřejné kouření tabáku, potulování na veřejných cestách, ulicích, náměstích atd. po deváté hodině večerní, navštěvování vináren a pivnic, kaváren, automatických restaurací a jiných hostinských a výčepních místností bez průvodu osob dospělých, pobyt v nich po deváté hodině večerní i v průvodu osob dospělých, vstup do kořalen, hra v karty na veřejných místech, žebrání v jakékoli formě i jakýkoli způsob podomního obchodu, mužské mládeži se pak zakazuje také návštěva veřejných domů a prostitutek. Majitelé varietních podniků, zpěvních síní atd. nesmějí dovoliti vstup mládeži do svých produkcí bez průvodu dospělých. Kinematografická představení smí navštěvovati mládež, jen končí-li se před osmou hodinou večerní a byl-li jejich obsah výslovně uznán pro mládež nezávadným. Konečně se mládeži zakazuje kupovati tabák, doutníky a cigarety, neužitečné luxusní předměty nebo hračky, výrobky nemravné literatury, nemravné obrazy atd., obchodníkům těmito předměty se zapovídá prodávati je osobám nedospělým ať přímo, ať v nějaké skryté formě. Nařízení nabylo platnosti v Solnohradsku, Korutanech a Tyrolsku 1. září, v Krajině 29. září, v Přímoří 15. října 1916. Také u nás, jak známo, vyšla řada úředních vyhlášek a zákazů téhož nebo podobného obsahu. Nechceme podceňovati ani těchto mechanických, vnějších napravovacích prostředků: že však není jimi postižen sám kořen zla, je evidentní.

*

Císařským nařízením ze dne 4. ledna t. r. č. 6 ř. z. bylo nově upraveno nemocenské pojištění dělnictva. Válka ukázala význam zdravého

dorostu a obrátila pozornost veřejnosti na dítě v nejútlejším mládí. Byly sice k tomuto účelu založeny v poslední době zvláštní společnosti; ale takové dobrovolné činnosti vláda právem nepřičítá rozhodujícího významu pro další budoucnost. Citované císařské nařízení svaluje péči o dítě z valné části na nemocenské pokladny; zavádí nejenom přispění báby při porodu jako povinnou dávku nemocenské pokladny, a poskytuje šestinedělkám právo na podporu až do šesti neděl po slehnutí, pokud nekonají námezdní práce, nýbrž povoluje šestinedělkám, které kojí samy své dítě, vedle ostatních podpor i prémii na kojení ve výši polovice nemocenské podpory po dobu dvanácti neděl. Nemocenským pokladnám jest dokonce dovoleno, nejenom aby poskytovaly těhotným ženám nemocenskou podporu čtyři neděle před slehnutím, nýbrž i aby prémii na kojení vyplácely 26 neděl.

Ovšem bude asi málo těch pokladen, které užijí tohoto oprávnění. Nemocenské pokladny jsou finančně v nepříznivé situaci. Tomu hledí císařské nařízení rovněž poněkud odpomoci. Jednak zakazuje nemocenským pokladnám vypláceti podporu nemocenskou po první dva dny nemoci vůbec, jakož i první a poslední den nemoci, nepracuje-li se v něm. Jednak zařaďuje dělníky do jedenácti mzdových tříd a zvyšuje percentuální maximální hranici týdenního příspěvku na čtyři desetiny průměrného denního pracovního výdělku příslušné mzdové třídy.

Tím se zvyšuje ovšem také nemocenské; mimo to se zvyšuje doba povinné nemocenské podpory s dvaceti neděl na dvacet šest neděl. Poněvadž pak i jiné náklady (služba lékařská, léky, mzdy) se zvýšily, není ani nyní možno s jistotou doufati, že nemocenské pokladny nabudou finanční rovnováhy.

Novela připouští také pojištění příslušníků rodin; zdá se pak, že vláda zamýšlí zavésti je někde obligatorně.

Po stránce organisační je pokrokem, že vláda uznala konečně také oficiálně výhodnost svazů nemocenských pokladen a připouští jejich zakládání, rozpouštějíc zároveň dosavadní obligatorní jednoty okresních nemocenských pokladen, které nezapustily kořenů. — Lékařům vyhovuje novela, nařizujíc písemné smlouvy mezi pokladnami a lékaři a přikazujíc spory mezi nimi zvláštnímu soudu. Bylo by si přáti, aby rozpory mezi pokladnami a lékaři byly překlenuty.

*

Zajímavý zjev z válečné doby: Třetí dílčí novela k občanskému zákonu, vydaná císařským nařízením ze dne 19. března 1916, obsahuje také změnu předpisů občanského zákona o smlouvě námezdní, přizpůsobujíc je nynějším poměrům. Mezi jiným ustanovuje v § 1154 b), že zaměstnanci je zachován nárok na mzdu, když po zaměstnání aspoň čtrnáctidenním bylo mu znemožněno nemocí nebo nehodou vykonávati práce poměrně krátkou dobu, nepřesahující jednoho týdne.

Ustanovení to nebylo pojato mezi nezměnitelné předpisy o smlouvě námezdní; svazy podnikatelské hotovily se proto doporučiti zaměstnavatelům, aby pracovními řády vyloučili jeho platnost. Dělnictvo sotva by bylo nyní silou svých organisací zmařilo tento počin.

K žádosti dělnických ústředen zakročila však vláda, svolavši do ministerstva obchodu zástupce zaměstnavatelů a dělníků. Porada tato, konaná 13. ledna t. r., shodla se o tom, jak členové obou organisací budou praktikovati dispositivní ustanovení zákona. Dělníci ustoupili v tom, že v případě onemocnění spokojují se výplatou mzdy teprve od třetího dne nemoci; zaměstnavatelé pak vzdali se odporu proti tendenci sporného ustanovení.

*

Drahotní poměry doléhají stále tísnivěji na nejširší lidové vrstvy Rakouska. Nebylo ani třeba velikého sociálně politického umu k diagnose, že Rakousko nestrádá nedostatkem potravin, nýbrž jejich nadměrnou drahotou, jež činí ohromné většině obyvatelstva nedostupnými veliké zásoby, jež jsou u nás stále ještě po ruce. Že se odhodlala i vláda podniknouti důraznější kroky k ulehčení životních poměrů našeho proletariátu, svědčí jen o tom, že tyto poměry volaly již opravdu do nebes o nápravu. Porada, kterou vláda svolala z kruhů poslaneckých, úřednických, průmyslnických i dělnických, a řeč, již v ní pronesl náš premier hrabě Clam-Martinic, jsou nadmíru zajímavé sociálně politické dokumenty. Na poradě, konané 3. března ve Vídni, pronesl hrabě Clam-Martinic mezi jiným toto:

»Boj o existenci nabyl takových forem a objevily se v něm takové zjevy, že k nim vláda nechce a nemůže přihlížeti se založenýma rukama ... Ve strašlivém obranném boji také doma byly vykonány velkolepé věci v nikdy neumdlévající práci a v trpělivém snášení všech těžkých obětí. A tu nelze popříti, že existují široké vrstvy obyvatelstva, pro něž se stalo nepříjemně tísnivým snášeti všecko strádání a omezování. S druhé strany jest jisto, že na mnohých místech nemůže býti mluveno o strádání, nýbrž že mnohé vrstvy žijí ještě v nadbytku. Jest povinností vlády, aby zakročila a přivodila vyrovnání mezi nadbytkem a nouzí.

Nutno mluvit o dvou druzích nouze, předně o nouzi, která vzniká nedostatkem potravin, nastávajícím občas a místy — a zde musí státní správa pomoci pokud možná zaopatřením potravin — ale máme na zřeteli zvláště druhou nouzi, která zavládá tam, kde sice je dosti potravin, které však možno obdržeti jen za takové ceny, že jsou širokým vrstvám obyvatelstva nedostupné a že jich tudíž pro ně není. V těchto případech bylo by možno odpomoci tím, že by byly z prostředků, které by musil dáti k disposici stát, zajištěny a za značně sníženou cenu dostupnými učiněny ony potraviny pro nejchudší vrstvy obyvatelstva, takže živobytí těchto vrstev bylo by podstatně usnadněno.« V dalším načrtl ministerský předseda několik hlavních linií vládního sociálně politického programu. V tomto seznamu čteme zvýšení vyživovacích příspěvků, reformu sociálního pojištění, péči bytovou, úpravu vystěhovalectví, organisaci pracovního trhu, lidovou hygienu, péči o mládež a péči o invalidy. Program je tak rozsáhlý, že ministerský předseda sám zdůraznil nutnost řešiti jej společně s obyvatelstvem, to jest cestou parlamentární.

V poradě pronesl několik konkrétních slibů také ministr pro věci vyživovací; vláda, jak plyne z jeho řeči, dá k účelům sociální péče k disposici tři sta milionů korun, jichž bude použito hlavně k nákupu potravin.

které budou strádajícím vrstvám levně prodávány; hlavně běží o maso, které i se stolů středních vrstev začíná valem mizeti. V debatě bylo ukázáno na výhody t. zv. štrasburského systému. Podle něho se totiž prodávají potraviny za trojí cenu, odstupňovanou podle daňové schopnosti obyvatelstva. Nejlépe situovaným vrstvám prodává obec potraviny dráže než za nákupní cenu, vrstvě střední za cenu nákupní a posléze obyvatelstvu chudému levněji než za nákupní cenu. Systém tento, v Německu se osvědčivší, má vskutku tolik dobrých stránek, že by stál i u nás na zkoušku. *R.*

LITERATURA.

Krásná.

Růžena Svobodová, Jíva. Světská dobrodružství dětinného srdce. — Po svatební hostině. Povídky o manželství. Díl první. (Spisů R. Svobodové sv. 5.—6.) Nákladem české grafické akc. společnosti »Unie«, 1917.

R. 1893 vydala Svobodová maloměstský románek dívčí Ztroskotáno, který nyní přepracovaný a opatřený názvem Jíva znovu předkládá čtenářstvu. Tento svazek jejích spisů má býti tedy živou spojnicí mezi minulostí a přítomností autorčinou. Nynější doba vybízí i čtenáře revidovati ustálené názory: tlak událostí nutí, abychom si navzájem pozorněji pohlédli do očí, klidněji a objektivněji hodnotili. Ostatně umožňují nám to spisovatelé sami. Znenáhla opouštějí lis tiskařský díla jejich, která prošla žárem doby válečné. Snad není to pouhým klamem optickým, vidíme-li v nich stopy zvýšené vážnosti, prohloubení, zvnitřnění, leckdy i zvroucnění. Jedno jest jisto, že žijeme více sub specie aeternitatis, že střásáme i chvilkový pesimismus románový a že toužíme po závěrech positivních, po výhledech do tvořivého, rozvíjejícího se života. Doby velikého vzrušení a nadějí vždycky se vyznačovaly takovým očistným účinkem, odplavovaly malichernosti, zdůrazňovaly věci trvalé ceny.

Svobodová dala své prvotině nyní zakončení optimistické. Není třeba, aby se její Rafaela cítila navždy sraženou neúspěchem první lásky. Naopak dívenka pozná, že vedle hýska žije věrný člověk přírodní, kterému její zjev splývá s mladou jívou pod strání: »Ve větru vzrušený bělostný strom, má hebké nesamostatné větve, a z jara, když vyjde první slunce, krev vžene se do nich jako do líček, jako by se zardívaly. Panenská, dívčí je moje jíva a duše mého děvčátka bydlívá v ní.« — Nebudeme zde stopovati další pronikavé změny, které Svobodová v románku provedla, jde nám jen o zjevy typické pro vývoj autorčin. Svobodová vyšla z uměleckého realismu, — ji znamenalo to od počátku pozorně stopovati lidi, čísti v jejich očích a pohybech. Ač vývoj Svobodové později kráčel novými cestami, v nejsilnějších výtvorech vynořovaly se vždy stopy školení realistického. Jest něco positivistického i v takových dějích jejích, které stilisace umělecká oddálila neupravené skutečnosti.

Fantasie bývá připoutána k zemi, vědomě nechce se od půdy vzdáliti docela. Vidíme v tom zdravou složku umění, složku českou. U Svobodové můžeme mluviti o pohledech do všedního dne a o vidinách sváteních. Postavte vedle sebe na př. postavy Zeyerovy a Svobodové — ani krajní přívrženci exotismu neodeprou Svobodové uznání, že je zdravější, českému čtenáři bližší. Jiva v novém zpracování opět ukazuje, že Svobodová cítí se i v malosti české doma, ba zcela upřímně do ní se ponořuje. Ve vývoji maloměstského románu našeho Jiva byla by velmi význačným typem právě svým rázem maloměstským. Klepavé paničky a jejich způsoby dovede z mladších autorů sotva již někdo portretovati s takovou zálibnou dovedností, sotva již kdo karikuje tetičky, které hledají ženichy za každou cenu. V tom směru i nové vložky románku zůstávají v okruhu literárních zálib let devadesátých. Že Jiva mimo to jest proniknuta zmocnělým dechem básnickým, nutno ovšem vyložiti nynější silou vyspělého umění Svobodové.

Ve výtvorech posledního období svého Svobodová vzkřísila u nás slávu a kouzlo ovzduší šlechtického, které jakoby se bylo našim spisovatelům ztratilo spolu s romantismem let sedmdesátých. V národě s tradicemi demokratickými šlechtický život zdá se něčím dvojnásob vzdáleným a výlučným, při vší tajemné vábivosti cizím. Šlechtic býval proto našim romantikům osobností výjimečnou, skoro nadlidskou, v nejlepším případě kouzelníkem, dobrodějem, jakýmsi deus ex machina. Svobodová, věrna realistické základně své, zná ovšem i šlechtice z lidské blízkosti. Mají-li přece rysy romantické oddálenosti, stalo se to patrně z touhy spisovatelčiny, aby malé, měšťácko-šosácké lidi české společnosti doplnila postavami větších možností, rozmachu světového, hlavně jemnější kultury společenské, než nalezneme v těsných poměrech vlastních. Jsou její vidinou sváteční, předchůdci naší budoucí vyspělosti, noblesy citové a vytříbenosti společenské. Tyto aristokratické tužby docházejí u nás ve skutečnosti málo porozumění, ano znesnadňují též umělecký úspěch Svobodové. Bylo by krátkozraké odmítati předem úsilí, které ve složitém životě každého mohutnícího národa se vynořuje jako síla svým způsobem užitečná. Jde jen o to, aby umělec viděl skutečné poměry, aby se neztrácel v soukromých zálibách svých, které vzbuzují ohlas leda u čtenářů výjimečných. Právě nyní dvojnásob cítíme, jak drahá, nutná jest nám národní nota, v nejširším slova smyslu. Svobodová zdá si toho býti vědoma, mezinárodní typy své snaží se niterně spojiti nějak s českým ovzduším. V malém národě látky cizokrajní mohou počítati jen na chvilkový úspěch; v malé literatuře exotismus naráží na dvojnásobné obtíže. Uspokojí nás snad esteticky, zřídka však podmaňuje si zároveň lidsky. A právě isolace estetická jest největším nebezpečím tohoto umění. Je-li zbaveno živných sil domácí půdy, bledne, spokojuje se krásnými mátohami. Tomu nebezpečí neunikla ani zcela Svobodová.

Jsme bohudíky tak daleko, že národním uměním nerozumíme jen lidové ozdoby, popěvky, primitivní formy. Nevrátíme se k bláhovým bojům proti kosmopolitismu v literatuře. A přece toužíme po tom, aby veliké umění našlo bohatý, cenný svět doma, abychom zmohutnělí kontaktem světovým pociťovali jako samozřejmou nutnost stanouti tím pev-

něji na domáci půdě. Není nesnadno poznati české postavy, české duše i za cizími jmény Svobodové. Její italští manželé (v povídce Konvence) patrně by mohli býti pražskými manžely, kdybychom věřili v stejnou formu přepychového bohatství u nás. Zdá se, že především potřeba výzdoby, skvělého interiéru Svobodovou odvádí do ciziny. Kdož ví, zda by se na př. občanský úředník český doma vedle kněžny Malachie z Brankova mohl rozvinouti v společníka tak distinkvovaného. Vzdálenost podporuje iluse velikosti, lesku a krásy.

Zdobné umění ženské dosáhlo výtvory Svobodové v české literatuře svého vrcholu. Svobodová má jedinečně bohatý slovník pro odstíny barev (očí!), drahokamů, květů, látek, pro hru rtů, tváří, prstů. V našem umění tak málo pěstěném působí tento příval přepychové krásy až opojně. Umělecká síla Svobodové je v prvé řadě hudební: česká prósa dosáhla u ní kouzla dotud nepoznaného. Až bude možno definitivně odhadovati, co nového vnesla Svobodová do našeho písemnictví, básnické zásluhy o čistou krásu prosaického slova českého budou jistě uznány na prvém místě. V tom směru nemá, zdá se, soupeře.

Pohostinně svatební náleží také jinak k silným knihám Svobodové. Svazku těchto povídek vévodí rozsahem i prohloubením románek Přišel den, datovaný (náhodou?) válečným rokem 1915. Začátkem připomíná Jívu, pokud obírá se prvními záblesky ducha a citovými otřesy zámožné dcerušky venkovské. Ale znenáhla vyrůstá děj k tragickým výšim, nezvyklým v díle Svobodové, a přechází ve velepíseň sebezapření, odříkavosti ženské. Vidíme tedy sílu přítomného svazku ve zvýšené tragice, ve zvroucnělém podání konfliktů ženských srdcí.

Svět výtvorů Svobodové liší se ostře od toho, jaký známe z obyčejných knih českých. Nejen že náš čtenář postrádá obvyklou drobnokresbu naturalistickou, nejen že stěží zvyká stilisované úpravě, umělé jednoduchosti, — chtělo by se mu více tepla, bezprostřednosti, lidského prolnutí látky. Toto umění zdá se mu při vší kráse churavěti, vzdalovati živné půdy, tuhnouti v útvary navyklé. Jako výsledný dojem zbývá konec konců představa gobelinu velmi důmyslně a jemně utkaného, gobelinu, nad nímž měl původce dosti pokdy se skláněti, aby seskupoval postavy, zladil odstíny barev a volil perspektivy. Snadno by bylo možno umělkyni křivditi domněnkou, že tvoří nezúčastněně, chladně kombinuje hlavou, dovedně aranžuje barvitý obraz. Povídka Přišel den však osvětluje tvůrčí dílnu její, prozrazuje, jak hluboce Svobodová dovede prožívati utrpení svých žen.

Dílo Svobodové jest význačně ženské. Ukázali jsme již na krásu jejího slova, na jemné odstíny mluvy individuální. Povídka za povídkou vzniká u Svobodové z citových konfliktů jejích osob. V poslední knize jde obyčejně o ženy zklamané nedostatkem vroucích vztahů a delikátnosti v manželství. Jen výjimečně muž bývá nositelem kultury citové; obyčejně vystupuje proti ženě jako mluvčí bezobsažné konvence, v nejlepším případě jako neškodný barbar nebo mlčelivý dobrák. Žena jej přečnívá distingvovaností, vírou v obět lidskou, sebezapřením a třebas i chladnou pružností. Pro ženu není významno její povolání, všední den, ona tíhne jediné k svátkům lásky, citovým obětem. Stalo se jen z poetické potřeby, že

v povídce Hodina pátá spisovatelka nezmínila se slovem, jak Helenka živila se po smrti svých příbuzných? Ostatně ani muže nezastihneme při práci, prostřed trudného života. Mimo letmou zmínku o jejich prostředí marně bychom shledávali, co vlastně dělali všichni ti velkostatkáři, vyslanečtí hodnostáři, podivní divoši Jeníkové atd. Jen jediná povídka, náhodou právě nejskromnější (Lék), uznává tvořivou a léčivou moc práce. Pilný člověk český nemůže se nepozastaviti nad věčnou prázdní, jako nad jednostranností, neboť on právě jen s prací spojuje růst povahy, jen ve spojitosti s prací dovede pochopiti ctnosti individuální a sociální. Svobodová isoluje své ženy od přirozeného zaměstnání mateřského. Děti hrají v jejich životě úlohu ledá podřadnou, všední, ba většinou jde o ženy bezdětné. Odtud ta věčná prázdnota, touha jejich po zázračném štěstí okamžiku, odtud nedostatek rovnováhy životní.

Mnohdy vyskytují se v povídkách Svobodové sotva patrné neshody mezi začátkem a koncem. Viktorie (v povídce Přišel den) jako děvče připravuje se v bytost zcela jinou, než jak objeví se sebezapíravá po utrpení manželském. Ještě ostřeji vystupuje rozdíl mezi exposicí a katastrofou v povídce Vykoupení, — kdož by uvěřil v moc dědičnosti u korektního Benedikta, určeného vůlí spisovatelčinou, aby sešel posléze v tuláka? Při tom Svobodová náleží k umělcům stále tvořivým, kteří i práce jednou uveřejněné podstatně mění pro knižní vydání definitivní a mění zejména také zakončení. Kdož ví, zda bylo by možno tak snadno obměňovati životní závěry, kdyby osoby románové zápasily nejen o city, nýbrž i o jiné hodnoty trvalejší.

Básnické umění Svobodové vítězí, jakmile se lidsky prohlubuje, zvroucňuje a unikajíc zúženému okruhu citovému přibližuje se zase bohatšímu životu. Potom teprve rozvinuje se plně tvůrčí bohatství spisovatelčino a obrací se ke všem čtenářům mluvou umění přetrvávajícího časové formy, umění přesahujícího meze literatury malého národa. Několik míst poslední knihy dotvrzuje to nepochybně. Rovněž ukázali jsme na Jívě, jak užitečny jsou Svobodové začátky realistické, jak mohou přidati masa a krve jejím uměleckým výtvorům nynějším. Růžena Svobodová jest povolána hráti ve vývoji našeho románu úlohu umělecky velmi významnou, více než jiní autoři má smysl pro vnitřní strukturu, básnické učlenění svých prací. *K. V.*

Poučná.

Martin Rade: »Die Kirche nach dem Kriege«. (J. C. B. Mohr, Tübingen 1915.) — Dr. V. V. Štech: O projevu výtvarnou formou. V Praze, Jan Laichter 1915. — Antonín Polák: Demetrias v Thessalii, hlavní město spolku magnetského v době hellenistické a římské. V Praze 1915.

Martin Rade: »Die Kirche nach dem Kriege«. (J. C. B. Mohr, Tübingen 1915.)

Malá knížka o 53 stranách; je zpracováním přednášky konané 16. září 1915 ve Štutgartě. Odmítaje výtku naivní smělosti, jež by chtěla

řešiti problémy skryté v neznámé budoucnosti, snaží se Rade (profesor teologie v Marburku, red. čas. »Christliche Welt«, církevník a upřímný člověk) formulovati úkoly, jež čekají zemské církve evangelické v Německu po válce. Zejména se jedná o jejich budoucí poměr k příslušným státům německým. Důležitost předmětu ospravedlní snad obšírnější referát.

Ač titul odkazuje k budoucnosti, je Rade přesvědčen, že zcela stojí na půdě přítomných faktů. Dle nich se musí církev připravovati na míř, jako se vojsko připravovalo na válku. S chvalitebnou opatrností určuje nejprve pojem církve, o níž je řeč. Nejedná se o neviditelnou ideální communio sanctorum, nýbrž o historicky se vyvinuvší, zcela lidsky vzniklé útvary společenské, o církve v politickém smyslu. Tyto jsou prostřednictvím konsistoří atd. značně podřízeny moci státní, takže se pro ně jako poloviční přezdívka ustálil název církví státních. Pohled zpět na Ježíše ukazuje R-ovi, že tento byl ku podivu lhostejný vůči organisaci věřících. Také Ježíš a stát nemají spolu nic společného. Církev křesťanská a její různé větve jsou dílem dědiců jeho ducha, výsledkem snahy podříditi mu svět, ale spolu i dílem tohoto světa. Na rozdíl od církve katolické s jejím dvojím křesťanstvím a ideálem jednotného ovládnutí celého světa (což se v praxi ovšem dá dnes prováděti jen cestou dalekosáhlých dispensů) vzdal se protestantism zásadně ideálu zevnější jednotnosti; při tom zrušil dvojakost křesťanství, postaviv zásadu t. zv. všeobecného kněžství. Organisaci církve ponechal protestantism státu (řeč o Německu), o jehož božském poslání nepochyboval. To vyplynulo ze snahy míti výchovu lidu dobře organisovánu a ubrániti se blouznivému sektářství. Rade omlouvá tak historický skandál protestantismu v Němcích, zásadu cuius regio, eius religio. Po svobodě svědomí toužícím nezbylo arci, než volba »Glaube o d e r Heimat«; ale při tehdejším množství teritorií bylo prý to možno. Od té doby jsou tedy státy mocnými pány církevními a panovníci membra praecipua. Čtyři století změnila na tom pramálo. Církev si musila dáti líbiti, že všechny rány platící státu padaly též na ni, a že množství pietistů, mystiků, individualistů se jí vzdalovalo.

A nyní přišla válka. Přišla »se vší neočekávaností náhlého přepadnutí«. Jak na to reagoval lid ve státě a církvi? Rázem zmizely všechny strany. Zmizel rozdíl státu a církve. Lid se dral do kostelů, zpíval chorály na ulicích, dokonce i noviny našly církevní tón! Okolnost, že církev byla údem státu, toho státu, jejž nadšení vzneslo až k hvězdám, rehabilitovala církev. Jeho lesk padl na ni. Náhle se vděčně uznávalo, že je uvnitř státu organisace, k níž je možno se utéci, jež nadchne a posílí. »Křesťanství zmizelo v německví.« Církve plnily obdivuhodně své občanské a válečné úkoly. »Arci že mnozí zápolili s problémem, jak se křesťanství srovnává s válečnictvím ..., ale nějak se vždy našlo vyrovnání a všichni stáli svorně rámě při rameni. Tak to zůstalo dodnes a z ů s t a n e! A z této přítomnosti vyplývají tyto zásady pro budoucnost: 1. Pryč s myšlenkou rozluce státu a církve! 2. Naopak, nutno znovu upevniti zemskou církev jako církev celonárodní a státní. 3. Dlužno etisovati církev. Tato hesla probírá pak R. podrobněji. Zajisté budou i nadále opoziční živly tu a tam

pro rozluku státu a církve, ale v dohledné době nenabudou ty vášně, aby se o ně musilo mluviti. Ohromná většina řekne: »Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj!« Problem rozluky lze s klidem vyškrtnouti z programu. Dalekosáhlé budou důsledky zejména na poli školském. Žádna reforma nesmí budoucně vykročiti z mezí státně církevního školství, jež se tak znamenitě osvědčilo. Tolik pokrokovým učitelům a zastáncům volné školy. Vůbec: víc ohledu na zděděné formy, na zvyk a dějiny. Doufejme, že stát bude oporou ideální, že nebude církvi činiti násilí, jako v dobách politické reakce před 100 lety. Bude-li však v církvi samé více kázně a celistvosti, pak manželství s mocným pánem ji učiní paní celého domu. »Volkskirche« tak může se státi skutečně výchovnou institucí pro všechen lid. (Též uvažuje R. o otázce, zda by nebylo dobře, kdyby existovala jen jedna církev říšská, leč o možnosti soudí skepticky.)

Válka dokázala, praví dále R., že se dá od něm. lidu v mravním smyslu očekávati mnohem více, než jsme činili. Církev musí trvale udržeti vzácný mravní oheň, který vyvolala válka. To jsou její mravní úkoly. Více sjednocenosti uvnitř přál by si R., na venek též lepší poměr k sociální demokracii (!). Proč by farář nesměl býti demokratem, je-li o tom přesvědčen? Mimo to musí se znovu řešiti poměr k židům, zejména nyní, kdy má Německo co činiti s židy rusko-polskými. Leč i postavení ženy, nouze bytová, alkoholism a hanba prostituce volají po novém řešení. Co se dosud stalo, není hodno zmínky. Misijní ruch musí znovu vzplanouti. Považme jen, jaký politický význam má německý farář v cizině, v kolonii! I hnutí mírové patří mezi úkoly církve. Může tu mnoho učiniti. Všechnu tuto práci však dlužno konati všemi silami, získati a organisovati laiky. R. by si přál vůbec smazati rozdíl mezi duchovními a laiky a dáti těmto právo kázati atd. Takovou činností, v nejtěsnějším spojení se státem projeví se nejlépe skryté síly, jež tvoří neviditelnou církev ideální.

Závěry R-ovy jsou výronem vzepjatého nadšení, jež zachvátilo masy německého obyvatelstva za války. Lid dobrovolně přijal diktaturu branné moci jako nejkratší cestu k uskutečnění národních ideálů. Mocně vzplanuvší láska k říši rozlila se na čas i na církve, jež jí sloužily. Němectví a křesťanství splynulo. V tom však je Achillova pata vývodů R-ových, že staví na náladě lidu, na náladě, jež dnes může guilotinovat, koho včera na ramenou nesla. Stanovisko jeho spočívá na dobromyslném předpokladě, že lze udržeti vysoké vlnobití citu i v dobách šedé denní práce, jež po válce přijde. Sám obrací se proti pojetí státu jako bezkonfesijního; to je mu »bezkrvá abstrakce, heslo, beznyšlenkovitost«, ale zapomíná, že stát nejen vždy barvu má, nýbrž i mění. Jiné živly a osoby u vesla, a církev před novou otázkou. Πάντα ῥεῖ.

Jinak obsahuje přednáška mnoho vděčných námětů, a pozornost, již vzbudila, byla zasloužená. Zejména slovo o demokracii — vzácný hlas!

J. K.

Dr. V. V. Štech: O projevu výtvarnou formou. V Praze, Jan Laichter 1915.

Ve dvou závažných momentech liší se esteticko-teoretické credo Štechovo od názorů, které také u nás až do nedávna všeobecně byly uzná-

vany: především na rozdíl od starš. školy, která postupovala po výtce popisně a kulturně historicky, nezřídka při tom přeceňujíc vlivy fysického a společenského prostředí, v kterém umělec žil, Štech souhlasí s těmi, kdož vyložiti chtějí umělecké dílo spíše psychologicky, vidouce v něm výraz vnitřního pudu výrazového a takřka duševní dokument. A po druhé odchyluje se Štech podstatně také v názorech o pořadu a základu uměn: kdežto škola Semperova, jejíž hlasatelem byl u nás také zvěčnělý Hostinský, tvrdila, že nejstarším uměním je textilnictví, a že umělecká činnost člověka se počíná ornamentem, Štech přichyluje se ke škole Schmarsowově a má za nejstarší umělecké produkty ukázky plastiky, tedy výtvory trojrozměrné, jejichž předmětem je nikoli ornament, nýbrž hrubá, nicméně výrazná a názorně představená podoba ženy nebo zvěři. Je-li výklad Štechův správný — a nejstarší známé zbytky paleolitické kultury zdají se mu nasvědčovati s nepochybnou jistotou — je tu opět nový důkaz paradoxa, že to, co se nám dnes jeví býti prvkem logicky nejjednodušším, ve skutečnosti nebylo časově nejstarší, nýbrž že i tu člověk začínal celkem složitějším, jejž teprv na vyšším stupni kultury uměle jsme si rozložili v elementy a složky.

Jádro práce Štechovy tkví však jinde, než v tomto výkladě o nejstarší fási umění, výkladě, který přece ani Štech nemá za nový: je to patrně jeho definice umění, na níž autor si obzvláště zakládá a kterou chce právě z dějin umění osvětliti a dovoditi. Štech vidí (str. 19) v umění »výraz tělesné i psychické konstituce lidské, jenž je uvolňován smyslovými dojmy i citovými hnutími, a uskutečňován pohybem ve formu zákonitou a jednotnou«. Vidí tedy v každém umění více méně zastoupeny momenty dva: působení vnějška na vytvářející subjekt, tedy vlivy názoru (Štech užívá tu dosti neobvykle a směle výrazu individualisace) a účinky vlastních citových hnutí subjektu, které vedou k abstrahujícímu umění, zjednodušujícímu dojmy názorové. Počínaje paleolitickou dobou, sleduje Štech s nestejnou důkladností poměr obou těch proudů v dějinách umění neolitického, východního (zvl. egyptského), starořeckého a moderního, a končí svou analysu zajímavým rozborem umění Rembrandtova; kde třeba, ilustruje své výklady vhodnými ukázkami a reprodukcemi uměleckých děl.

Jako v jiných případech i tu po mém mínění estetisující filosof rozhodně si příliš zjednodušil tvůrčí pochod a namáhá se ne všude bez násilí, aby jednoduchou svou formulkou vystihl všecko bohatství umělecké činnosti, jež se vždy bude vzpěčovati schematu a škatulkám. Definice umění, Štechem podaná, jest rozhodně široká (také na př. řeč lidská je přece výrazem tělesné a duševní konstituce člověka, také řečí uvolňují se i smyslové dojmy a citová hnutí, také řeč se uskutečňuje pohybem mluvidel, t. j. má svůj spád a rytmus). Také výrazy: individualisace a abstrakce nezdají se býti voleny dosti případně (subjektivně bych dal místo prvního přece jen přednost Lippsovu slovu Einfühlung!), ač ovšem hlavní věcí jest ne výraz, nýbrž samo faktum a jeho výklad, který Štech dovedl podati bez odporu zajímavě a přiléhavě. Vůbec v chudobném suchopáru naší vědecky psané literatury estetické neveliký spisek Štechův dokazuje věc, která mile překvapuje a uspokojuje, že totiž lze i o těchto otázkách psáti bez přívalu bombastických frází a lesklých slov,

kterými se výklady estetiků pravidelně hemží jen na škodu srozumitelnosti věci. — Upozorňuji na konec, že na str. 61 dvakrát zkomoleno jméno známého organisátora mnichovských škol Kerschensteinera (jednou z něho učiněn Ker*ch*stein, po druhé Ker*ch*steiner) a že žádný Čech nebude tvořiti od srbského jména Kličevac genitiv Kličevac*u* (str. 28 a 29), nýbrž Kličevce. *S.*

Antonín Polák: Demetrias v Thessalii, hlavní město spolku magnetského v době hellenistické a římské. V Praze 1915.

Monografie mladého historika líčí dle rozsáhlé literatury cizí dějiny a vývoj města thesalského, jež koncem 3. století př. Kr. založil jeden z nástupců Alexandra Velikého, Demetrios Poliorketes, a nazval, jak tenkrát bylo zvykem, po svém jménu. Město, výhodně položené, stalo se záhy hlavou spolku několika měst sousedních a slynulo obchodem zámořským i výrobou malovaných náhrobních sloupů, jichž v troskách města zachováno a objeveno dosud množství bez odporu značné (na 1200). Ještě v dobách, kdy v Thesalii vládli Římané a později byzantští Řekové, podržela Demetrias svůj význam a jako tvrdá pevnost zarazila opětně nájezdy divokých hord barbarských. Teprv v době turecké město kdysi kvetoucí, jež prý čítalo až 200.000 obyvatelů, zapadlo a jako jinde se stalo, poskytlo jen vhodný materiál stavební k novým osadám. Za našich dob věnuje zříceninám Demetriady zvýšenou pozornost vláda řecká, která tu péčí Arvaritopulovou podniká výkopy, bohužel příliš zdlouhavé. Spisek Polákův podává v plynné formě poučení o tom, jaké bylo zřízení města v dobách nejstarších, jakého původu byli obyvatelé, jaké měli náboženství a spolky; ku konci vyloženo souborně o řečených náhrobních sloupech, které obohatily naše vědomosti o pozdním řeckém malířství. Kniha založená na obsáhlých studiích literárních i autopsii vydává dobré svědectví o odborné znalosti autorově, ale odlehlostí tematu přirozeně bude zajímati u nás jen velmi úzký okruh odborníků. Vydána byla s podporou České akademie. *N.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Mravní obroda — válkou?

Všemi českými novinami prošla a různými komentáři byla sprovozena zpráva o výroku berlínského faráře Dra Philippse, jednoho z vůdců konservativní strany v evangelické církvi, jejž pronesl o trvání války: »Bohu budiž děkováno, že ještě máme válku! Bohu budiž děkováno, že ještě nemáme míru! Kdybychom měli již nyní mír, neměl by náš národ z této ohromné války takového vnitřního zisku, jakého potřebuje.« V tom asi smyslu pronesl farář Philipps ještě několik podobných vět. Snadno si lze domysliti, jakého druhu byly komentáře, jimiž noviny doprovázely

tyto své zprávy. Rozumí se, že nechybělo vždycky příkré odmítnutí. Jak může po všech těch hrůzách, které prožívá jednotlivec a celek, po všech ztrátách a obětech, které jsou denně přinášeny, ještě se nalézti člověk, který nemá války dost? Původci toho výroku byly připomenuty matky a ženy těch, kteří padli, sirotci, kteří po nich zůstali, veškeré strádání, jež válka s sebou přináší. To všecko ještě není dost? Jeden rakouský církevní časopis evangelický, nota bene německý, nazval faráře Philippse teologickým gladiatorem. V českých novinách necírkevních nechyběly ještě výraznější predikáty. Věru jest div, že se vyskytne člověk, který, jak se zdá, ještě netouží po míru. Vždyť přece po míru volá, touží kde kdo. I v Německu. A to i takoví, kteří ještě asi před půldruhým rokem uvažovali a rozbírali otázku, může-li se německý křesťan modliti za mír, chtějíce naznačiti, že mír ještě tehdy nebyl zralý. Od té doby se celkové nazírání změnilo bez výhrady ve prospěch mírové touhy, která je dnes všeobecná.

Nedávno bylo lze čísti mezi denními zprávami »Národních Listů« stesk, proč že válka u veliké části lidí ještě nevykonala své výchovné dílo a nenaučila je solidaritě, soucitu, milosrdenství, čestnosti a jiným ctnostem, nýbrž nechává je pořád ještě malichernými, klepařskými, udavačskými atd. I z takovéhoto povzdechu lze vyčísti aspoň přání, aby zkušenosti válečné, strasti, jež duše prožívá v tomto obrovském rozvratu všech dosavadních pojmů a hodnot, působily na duši jednotlivcovu i duši davu očistně. Lze vyčísti myšlenku, že snad větší míra těchto strastí způsobí očištění důkladnější, jež se dosud neprovedlo a nepodařilo.

Z takovýchto přání a myšlenek se vysvětlí onen nepochopitelný dík za to, že ještě není míru. Nás ani nenapadá hájiti toho, kdo onen výrok pronesl. Ale nevnutila se snad bez výjimky každému z nás aspoň někdy lítost z toho, že ten a onen si nevybral pražádného poučení z těch válečných zkušeností a strastí? Že se nezamyslil a nepolepšil? Že se nevzdal víry v právo sobectví a násilí?

Na počátku války bylo lze často čísti očekávání, že hrůzy války budou očistnou lázní pro lidstvo. Mnozí si slibovali obrodu člověčenstva. V prvních úvahách, které si vynutila soustrast s lidmi bezprostředně postiženými liticí války, zhusta se ozývala naděje, že tato velká, ohromující lekce povede lidstvo na nové dráhy. Vzpomínáme, že deník »Čas« měl takových úvah celou řadu, a v jiných novinách nebyly takové myšlenky nikterak řídkými hosty.

Kořenem toho byla víra v mravní účinek strasti. Tato víra není něco specificky křesťanského. Nejen první křesťané byli přesvědčeni, že »musíme skrze mnohá soužení vjíti do království nebeského«. Nejen apoštol Pavel dovedl upřímně říci: »Chlubíme se souženími, vědouce, že soužení trpělivost působí, a trpělivost naději, a naděje nezahanbuje.« Již v Židovstvu pronikala tato víra, jak výmluvným toho pomníkem je kniha Jobova a některé hluboké výroky Žalmů, na příklad bohaté slovo: »K dobrému jest mi to, že jsem pobyl v trápení.« Řecká mravnost a filosofie, jak se v celé velebě a čistotě hlásí v tragediích, hlavně Sofokleových, zná katarsi, očistu skrze strast.

Z této víry, z takových úvah a ze zkušeností tohoto druhu rostla počátečná naděje, že škola strasti a zkoušky očistí duši lidskou a vytříbí člověčenstvo. Odtud plyne také zklamání a stesk, že se toto očekávání nesplnilo. A odtud také úzkostná naděje, že, co se nestalo hned, snad se uskuteční zkouškami trpčími, — tedy prodloužením války.

Dnes již není pochybnosti o tom, že podobná očekávání byla zklamána. S počátku se mluvilo o obrození zbožnosti. Mnohým se zdálo, že pozorují náboženskou vlnu valící se lidstvem. Soucit se zmáhal nejen zdánlivě, nýbrž skutečně. Dokladem toho jest rozmach dobročinnosti, obětavosti v péči o raněné. Nesobectví proráželo úzké zájmy o vlastní osobu. Bořily se přehrady tříd a stran. Bylo mnoho lidí, kteří se vážně a hluboce zamýšleli nad sebou, revidovali jsme svou mravnost a své náboženství. Sebepoznání vedlo k pokání, a jest možno beze všeho věřiti, že tentokráte pokání nebylo jen prázdnou formou, jako bývá jindy Popelec pro církev, zpověď pro jednotlivce a leckterý ten Buss- und Bettag oficiálně vyhlašovaný pro celou zemi.

U jednotlivců jest takovýto válečný zisk beze sporu jistý a bude trvalý. Dokladem toho jsou nejen válečná kázání a mravoučné úvahy, nýbrž i skutečně patrné změněné nazírání na život. Kázání a mravoučné úvahy nejsou přirozeně vždy důkazem změny již nastalé. Mohou býti pouze přáním a výrazem citu pro to, čeho je potřebí. Každý ví, jak daleko často leží kázání mimo život. Jsou však opravdu jiné doklady změny ve smýšlení a v životním nazírání. Na příklad poesie. Arci válečná poesie nemá dobrého zvuku jako všecka tendenční poesie. V celku tento úsudek nebyl a nebude změněn tím, co vynesla přítomná válka. Bude-li změněn aspoň trochu dvěma písněmi, za které autoři, katecheta Hornof a děkan Dostál-Lutinov, obdrželi cenu vypsanou neznámým mecenášem, nutno ještě vyčkati. Ale tu a tam se čtenář přece setká opravdu s novými tóny, jež vynikají jasně a zvučně jako slavičí hlas mezi vrabčím štěbetáním.

Dokladem změny neb alespoň začátku změněného smýšlení jest také i leccos nového v politice a v její mluvčí, žurnalistice. Mluví se o právu na sebeurčení každého národa, i malého národa, mluví se tak arci prozatím jen v notách a v programech, ale přece jasněji než kdy před válečnými zkušenostmi. Když se uvažuje o budoucím míru, všichni cítí, že záruky toho budoucího míru musí býti pevnější než dosud, jiného druhu než zbraně podle nemožné macchiavelistické zásady: chceš-li mír, stroj válku. Mezinárodní úmluvy musí být v budoucnu pevnější, to jest jasnější a to zase jest: upřímnější a mravnější, ne tak »diplomatické« jako dosud.

To všecko jsou ukázky zjevů, které svědčí o částečné změně, jakou v mravním nazírání způsobily zkušenosti válečné k lepšímu. A tyto zjevy právě utvrzují v názorech o očistném účinku strasti a utrpení, o jeho možnosti, a vyvolávají zklamání, když se tento účinek nejeví všude. Všude se věru nejeví. Naopak celkový dojem jest nesporně rozčarování. Nahromadilo se množství zjevů zarmucujících, ohromujících, zjevů, které otvírají výhled na temné možnosti, ano snad nutnosti dalšího vývoje. Odtud se vysvětlí stesk: Což jsme netrpěli ještě dost? Musí lidstvo trpět ještě víc, aby se vzpamatovalo?

Zarmucující zjevy, které vynucují na první pohled necitelný povzdech, jsou dostatečně známy. Bylo by chybou tajiti si je. Jsou zjevy surového sobectví, bezohledného vykořisťování, mravní otrlosti, sociálního násilí. Míníme všecko u obyvatelstva v zázemí, doma. Co dokazují tyto zkušenosti vzhledem k teorii o očistném účinu strasti? Nedokazují, že tato teorie jest nesprávná, nýbrž jen že není všeobecně, absolutně platná. Nejsou všichni lidé stejni a na všechny proto neúčinkuje všechno stejně. Co jednoho obměkčí, to zatvrdí druhého. Na jedno dítě stačí laskavost, na jiné třeba přísnosti, u třetího se může přísností zkazit všecka výchova.

Mimo to se nesmí zapomenout, že strasti válečné nedolehly na všecky lidi stejně, ano jsou lidé, kteří jich nepocítili vůbec, pro které naopak válka je vítanou žní, příležitostí k rozmachu, zdrojem nejen blahobytu, ale přímo bohatství. Jsou lidé, kteří si přejí trvání války z důvodů daleko ne tak ideových a ideálních, jaké jsou pozadím onoho rekriminovaného tvrdého výroku faráře Philippse, nýbrž z pohnutek čistě a neklamně sobeckých, a to sobeckých v nejnižším smyslu: zištných. U takových ovšem nelze čekati, že válka způsobí nějaký převrat mravní. Smí se podle nich tvořiti definitivní úsudek o mravním účinku strasti? Soud o tom, zdali je správna teorie o katarsi v řeckých tragediích, zkušenost o prospěchu bolesti, jakou prošel Job a Pavel? Myslím, že každé zevšeobecňování má své stíny a slabiny, toto právě tak, jako zevšeobecňování druhým směrem, morálně optimistickým.

Bezpochyby bude musit být i tato teorie revidována. Snad v tomto směru: Strast sama není ještě činitelem obrozujícím, neúčinkuje mechanicky a neklamně jako nějaké zázračné arkanum a všelék mravní. Tvrdit, že je jím, bylo by skoro totéž, jako mysliti, že rýma vyhání devaterou nemoc, vůbec mysliti, že nemoc je proces uzdravující, čistící organismus tělesný. Choroba je znak poruchy v těle, je výstrahou, je podnětem k léčení, ku změně životosprávy. Není válka také společenskou a mravní chorobou, vlastně symptomem choroby? Ta sama neléčí, nemůže napravit. Ale je mementem, a tudíž podnětem k revisi, k pokusu o nápravu.

V tomto smyslu pak já prostě nevěřím, že by mohla přejíti zkušenost těchto tří let bez účinku přes duši lidstva. Revidujeme své náboženství, svou mravnost, své společenské řády, svou politiku, — věří někdo, že po válce začne společnost mechanicky tam, kde před válkou přestala? A půjde dále stejnou cestou? Já věřím, že bez obrodných důsledků válka nezůstane.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Přerod. — Nové ženy. — Žena německá. — Ženy politické.

Dnešní doba uvádí v rozpaky, kterak podávati zprávy o ženském hnutí. Máme péči státu a veřejnosti o ženy, rodiny, děti, domácnost, hospodářství; je tu sociální a vojenská pomocná činnost žen na prospěch

veřejnosti; ženy jsou volány na místa mužů ve všech oborech, a výkony jejich jsou uznávány a oceňovány jak v práci duševní, správní i fysické, ale ženského hnutí, jak jsme mu dříve rozuměli, dobývání práv, postavení, svobod, není. Ženy jsou na postupu, ale hnutí žen není. Tento stav obrazí se v časopisech, zejména ženských. Denní listy všímají si význačných událostí v životě žen a přinášejí o nich zprávy, převzaly tak částečně úkol žen. Ženské časopisy zaujímají k událostem, zprávám stanovisko. Avšak hlavním obsahem jsou vnitřní otázky žen, ženské osobnosti. Význačným představitelem této změny u nás je »Ženská Revue« a »Ženský Svět«. Vyšla již prvá čísla obou časopisů. Po náboženské diskusi obírají se první dvě čísla »Ženské Revue«, která chce vytrvale zůstati věrna svému programu a jde cestou předem danou — současnými otázkami, pokud mají vztah k ženě české: Svéráz, eugenika, poměr ženy k muži, k sexuálnímu problému, vzpomínky a vztahy žen k mrtvým i živým trpícím. Naproti tomu »Ženský Svět« stává se živou literární revuí současných literátek, tvoří skupinu svéráznou a čile přesunuje obsah na pole vnitřního života, osobní kultury ženy, vypětí její individuality, projevů duševního dění.

Ženské hnutí přechází dnes z otázek všeobecných na otázky podrobnější, osobnější, vnitřní. Dnes přestává být hlavní otázkou právo dobývati, dnes přistupuje se k řešení věcí přímo, osobně, činně. Ženě jde o to, jaký vztah má k té neb oné události, jaké stanovisko zaujme, aby bylo pravdivé, správné a dobré. Dnes nedokazuje žena právo na rozum, ona ho má a užívá, a tu přestává hnutí, neboť začíná život. To neznamená, že pro nejbližší budoucnost ženského hnutí nebude a že nebude ho již ani potřebí, ale bude míti obsah poněkud změněný, a snad budou i označení směrů jiná. Dochází se k tomu, co na tomto místě již tolikrát bylo řečeno, že jádro ženské otázky nespočívá v tom, zda žena koná tytéž práce jako muž, aby měla táž práva, to jsou pouze cesty, prostředky k cíli, ale je nutno jíti hlouběji, až ke kořenu, který tkví v poměru muže a ženy, v sexuálním životě, v názoru na ten život a vzájemné vztahy. Ty musí být pochopeny, očištěny, neboť jenom jimi dojdeme k pochopení lidské podstaty obou pohlaví. Žena nechce, nemůže chtíti totéž, co muž, nemůže být stejnou, ale rovnoroduou, stejně cennou a ku společnému životu a kultuře má přispívat svými prvky a schopnostmi jako žena. K tomu však musí dospěti volně, svobodně a nesmí jí býti uzavřena žádná cesta, žádná možnost. Jen volný člověk v ženě nalezne své pravé místo a zaujme ho jako živel činorodý a cílevědomý.

*

»Nové ženy« jeví se dnes mužům jako bytosti cizorodé, nenalézající se na svých místech, neuspokojené, jsou zjevem pro kulturu lidskou neblahým, neboť jednostrannou činností výdělečnou, rozumovou i fysickou ohroženo jest jejich ženství, vnitřní i zevní něžnost zjevu ženy. Takovému nazírání mužů, kteří teprve v době konduktérek, portýrek, dělnic muničních továren a pod. uviděli práci žen, dal projev spisovatel Jos. Hradecký v »Ženském Světě«. Je v tom jakási ironie, — píše — že

se ženám nedostalo toho, oč se tak vytrvale ucházely, práv politických — ale za to všech práv na práce mužské, a v tomto ohromujícím překvapení je i mnoho tragického. Ženy prostě nejsou na svých místech při zaměstnání mužském, nejsou nadšeny svým třetím pohlavím. V této snaze žen, vyvolané potřebami doby, získá snad žena mnoho, osvobodí se hospodářsky, osamostatní — ztratí však jedno důležité: svoji ženskost. Z té příčiny nemohou ženy vítati novou situaci pro ně jako příznivou, se žádným nadšením. Musí trvati na tom, aby zůstaly ženami. Žena dnes může volit mezi osamostatněním se nebo vdáním se, státi se ženou novou smutné postavy, zbavené jednotvárnou prací své ženskosti, nebo vyžíti svůj život v rodině, v starosti o muže a děti. První je lákavé, druhé přirozené. Na konec každá vzdá se ráda volných výšek života, vzdá se své hrdosti a samostatnosti, stane se otrokyní mužovou, má-li se uplatniti poslání jejího života. Neboť ženám podlamuje peruti jejich osud: láska, za niž je jejich mateřství. Vyjma mateřství mohou se ženy vzdáti všeho.

Mnoho žen by s názory těmito souhlasilo. Souhlasily by ženy jednotlivé. Ale, shrneme-li to, co nalézáme u žen všech, co spočívá v jich projevech, snahách, názorech, v životech, zejména v jich osudech, co dohromady sloučeno dává pojem ženy, byla by jednotná odpověď žen — jedné za mnohé — asi takováto: »Byla jsem ženou života. Poznala jsem lásku a mateřství, prožila manželství. Živila jsem rodinu a vychovávala děti. Rodina moje se o mne opírala i byla mnou vedena. Vychovala jsem děti k rozumovému poznání života a k samostatnosti duševní. Poznala jsem nesnáze výdělečné činnosti v mužském povolání a činnost hospodyňskou i obtíže, které plynou pro ženu, má-li obojí povinnosti spojiti. Mne tak často bolelo srdce, duše, život. Šla jsem cestou utrpení, poklesala jsem a umdlévala k smrti, a přece bych za nic na světě, za žádné štěstí a blahobyt nedala svoje zkušenosti. Jimi jsem rostla, poznávala své já, svou bytost, jimi vyspíval můj duch, až došla jsem k jeho poznání. To je moje individualita, moje bytost, moje já, toho se vzdáti, znamenalo by duchovní smrt, a to nelze. Kdybych byla žila jen jako manželka, matka, hospodyně v blahobytu, v klidu a omezeném kruhu, chráněna mužem a rodinou, byla bych jednostrannou, nebyla bych snad dovedla překonati všechny osudy, před něž mne život postavil, nebyla bych se s nimi pustila v zápas, nebyla bych tak ucelená, obsažná, mnohostranná a soběstačná, a to stojí za to. A troufám, že všude byla jsem na svém místě a všude zůstala jsem ženou.«

Povolání výdělečné ztěžuje postavení ženino, ale nemůže jí přežeti, aby zůstala ženou, naopak získá nejen na vzrůstu své osobnosti žena, ale i rodina a celá společnost, mající ženy silné, vyspělé, odhodlané a sebevědomé.

Není také pravdou, že to, co tvoří podstatu ženy, co nazváno bylo jejím osudem — láska a mateřství — strhuje ženu v otroctví muže. To jen láska nepochopená, cit falešný. Naopak, obojí žádá si samostatné, uvolněné bytosti ženy, jakou se stává žena samostatná hospodářsky a rozumově. Má-li žena, která nastupuje svou samostatnou existenční dráhu, svoje ideály, nemůže ji s jejich výšek strhovati láska, naopak, žena k nim povede muže. Láska, to jest něco, co zvyšuje schopnosti, vzněcuje mysl.

otevírá celou bytost lidskou všemu velkému, krásnému, dává vzlet a podněcuje tvůrčí činnost, a byť to byla i jen taková, že žena vyjádří sebe a pochopí muže. Ovšem to předpokládá vzájemnost, stejnou úroveň obou, má-li býti dosaženo štěstí, a o to tu jde. Taková láska ženu rozvíjí, povznáší. Strhuje-li ji něco, pak je to všednost, neb muž se svými nižšími pudy a požadavky, je to nepochopení a poklesnutí v omezený duševní prostor, v uzavřené hranice všednosti. Ale to nezpůsobuje láska, nýbrž lidé, toho není třeba, to je jen naše slabost. Takového zevšednění nevyvaruje se však žena nikde, ani v manželství, ani v povolání, a pak také není na ní ani stopy štěstí a radosti. Tedy ne povolání, ale jen náplň osobní je to, co odvrátí od ženy osamocenost, která ji může stihnouti všude. I v rodině muž se oddálí, děti odejdou, čím naplňuje pak žena svůj život, nemá-li vyplnění ve své osobnosti? A přece život vždy může být krásný, radostný, čím vyspělejší je osobnost. Ta však vypěstuje se životem, zápasem, který jest dokonalým vychovatelem. Což my známe, v čem bude spočívat zjev ženství žen, až budou většinou takto rozvité? Nezapomínejme, že i muž bude obnoveným člověkem, a že pak představy mužů o ženě budou odpovídati ženám novým.

Z úvahy p. Hradeckého i z odpovědí, které se již ve veřejnosti objevily, vidíme, že předmět dotkl se mnohých stránek života. Jde tu o právo ženy, o její uplatnění, postavení, o její život a štěstí. Je tu otázka názoru na práci, na povolání, na povinnosti, na podstatu ženy a člověka. Odpověď ke všem těmto věcem, to znamená prohlubování ženské otázky, nalezení poměru k muži, rozlišení povolání výdělečného a přirozeného, manželství a lásky, manželství a hospodyňství, sloučení povolání a mateřství atd. Všech těchto otázek nelze zevšeobecňovat, ale bude třeba větších odstínů, volnějšího řešení, tak jako životem budou se víc a více individualisovat.

*

O ženách se dnes velice mnoho píše, a některé úvahy znějí, jakoby ženská otázka teprve nyní byla vyvstala. Dobrý účinek spočívá ve faktu, že se vůbec o ženách uvažuje. Ale jak patrna jsou tu odchylná stanoviska mužů! Uvádím dva názory, z nichž vysvítá mužské myšlení německé naprosto typicky a dobově. V jednom ženy německé za dnešní války přirovnávány jsou k hlavě boha Januse, s jednou tváří staromodní a druhou novodobou, s tváří hospodyně a ženy v povolání. Jest sice celá stupnice mezi oběma, ale tyto dva výrazy jsou nejzřetelnější a vyhraněné. Žena hospodyně, na jejíž výhradní obor, domácnost, byl válkou učiněn největší útok, od níž žádáno přetvoření hospodaření, pochopila situaci a jednala: zásobovala se veškerým zbožím, jehož hrozil nedostatek, na prospěch rodiny své a na úkor ostatních. Žena nová, zaměstnaná, vešla na místa mužů a nabývá jejich rozhledu a pochopení pro situaci, vidí, že nelze odnímati veřejnosti a schraňovati v soukromí nadbytky toho, co mohlo by prospěti všem. Ona zná již jiné hodnoty života nežli plné špýchary. Ona vedle inteligence a síly vůle dokazuje i tělesnou zdatnost a sebekázeň. Ale i tato žena je matkou a kryje v sobě něžné srdce mateřské a city ženy. I ona má rodinu, o kterou pečuje a vedle svého po-

volání je také hospodyní, činí zásoby s větším neb menším rozmyslem a tak vedle nového povolání zachovává prastarou tvářnost. Přes to není pochyby, že válkou bezděky vychovány byly ženy k novým názorům, že rozhled jejich byl rozšířen, a že přivedeny byly tam, kam směřovalo úsilí o povinný vojenský služební výcvik žen: nuceným sebezapíráním nabyly pochopení pro potřeby celku, pro národ a stát. Od budoucnosti pak se očekává, že stát se přičiní, aby dcery dnešních žen, i těch se starou tváří, naučily se tomu, co matky nepochopily: citu povinnosti k národu a vlasti.

Z toho vyznívá tedy, že každým způsobem, za všech okolností, mají být ženy německé vychovávány tak, aby byly pohotově pro případ války. Nemůže býti pochybnosti o tom, že vždy ženy mají býti s národem svým za jedno, že nesmí jim chybět vědomí spojitosti, povinností, a že jako každý muž i ony jsou částmi národa, že tvoří jej jako muži, že jich dotýká se stejně osud vlasti. Leč v budoucnosti chceme dosahovati trvalého míru, a musíme ženy vyzbrojovati vlastnostmi, jakých vyžaduje tvořivá práce, život mírový. Vyzbrojovati ženy tím, co přinesla válka, vlastnostmi, jakých vyžaduje válka, není dosti opravdovým a neodpovídá potřebám budoucího života kulturního.

*

Poněkud jiného rázu jest článek v »Kölnische Zeitung« o ženách politických. Je zajímavým projevem proto, že pisatel dává výraz výslovně německému silnému mužství, které na základě rasy příkře stojí proti feminismu. Praví asi toto: Dnešní události pomáhaly přísti trojí ženy, a jich působení nelze podceňovat. Ženy mocné na trůnech, jichž hodnocení spočívá ve vlastnostech duševních, zejména u Románů a Slovanů, kteří usměvavě poddávají se ruce ženské i tehdy, když nehladí. Germánský způsob jest vrozený odpor vůči každému ženskému vlivu ve veřejných věcech, i kdyby někdy byl dobrý. Nepřítelkyně Německa neseděly však vždy na trůně. Jsou také zapřisáhlé nepřítelky mezi ženami, které tvoří mezinárodní hnutí ženské. K útočení na německý národ vedla je vrozená nenávist oproti zdravé mužskosti německé bytosti, hysterická zloba politicky bezmocných a jen v řídkých případech opravdově politický duch. Laje se národu, jemuž se nechce rozuměti, a to činily zejména Američanky. Konečně roznášely po světě odpor vůči Německu pařížské kurtisány, jimž je vrozený a samozřejmý.

Nejde tu o to, co řečeno je v podrobnostech o ženách, ale o stanovisko německého muže — rasy — vůči ženám, a proto stojí za zaznamenání. »Průměrnému Němci připadá vždy těžkým věřiti v ženský vliv v politice, protože ho ze své země nezná. Je to částí vrozeného podceňování ženy, jež v hloubi německé povahy dřímá. Světová válka však, pokud dnes již lze do jejího pozadí nahlédnouti, jasně ukázala, že ženské rty dosti o nás nalhaly a naštvaly, a že jejich jemné, vonné ruce jsou patrny za mnohým vypovězením války, za mnohou písemností, která sloužila k tomu, aby svět byl vržen v požár.« Takovéto osvědčení ženského vlivu a působení stojí za zaznamenání.

DIVADLO.

Činohra.

Městské divadlo vinohradské hrálo tříaktové renesanční drama P a r i s i n a od Jaroslava Marie, a je tu význačný příklad, v jakých podobách a v jakém osvětlení naši mladší dramatikové vidí události a osoby dějinné. Kdo cizí by si prohlédl Mayerovu »Parisinu«, mohl by si představit jen tolik, že vznikla v jakési zemi hrůz, nevýslovné skleslosti a tísně, v zemi, kde nikdo nevěří v člověka, jeho schopnosti a náklonnosti, kde se nikdo netěší na vítězství pravdy a krásy, kde se každému bezděčně křiví vzezření světa v divadlo zrůd a příšer; přirozená, prostá tvářnost věcí úplně se zastřela. Původní Parisina, jak ji líčí podrobné studie, byla po boku vládce ferrarského dokonalou měšťačkou starého způsobu, pilnou hospodyní stále zaměstnanou záležitostmi své domácnosti, vlídnou učitelkou svých dcerušek, milovnicí koní, ptáků, harfy, básnické četby; v dramatě Mayerově, vlivem stranického Bandella a snad některých jiných renesančních vzorů ženských, stala se z Parisiny divoká hugovská úkladnice, tvrdá kruťačka, která odvrhuje něhu lásky, vládychtivá bojovnice, která chce si celou Italii strhnout ke svým nohám, zaslepená travička, která objednává u zlatníka variétní pohár s dvojitým dnem, aby otrávila manžela. Markýz ferrarský Niccolò III., lenník papežský, jenž od raného mládí byl znamenitým, čilým válečníkem, obratným chytrákem nebojícím se úskoků, krevnatým a statným záletníkem, změnil se u Mayera v pouhého obyčejného ctižádostivce a vyjednavače, který se domáhá hodnosti vévodské a pro slávu zakládá vysoké učení. A oba jeho synové, jež měl z milenky Stelly de'Tolomei řečené dell'Assassino, milenec Parisinin Ugo a jeho bratr, nástupce Niccolův Lionello, — jeden chce se jen bavit honbou a vyjížďkami, načež by si odpočíval v tiché sluji (jako Mayerův Tristan), druhý obchází s litostivým lkáním nad svou váhavostí a chystá si do třetího dějství moderní advokátskou obhajovací řeč o ubohých holčičkách, jimž chtějí popravit maminku.

Také to dobře ukazuje Mayerova »Parisina«, jak málo se naši dramatikové zamyslí a ponoří do svých osob, aby si je naplnili bohatým, rušným obsahem životním i myšlenkovým. Kterýkoli světový dramatik — ale neříkejme kterýkoli, vezměme si přímo třeba Shelleyho a jeho »Cenci«: jakmile se zabral do svého předmětu, příbuzného s Mayerovým, nahromadilo se mu takové množství dojmů, představ, otázek, myšlenek, že při nejpřísnějším uměleckém výběru musil mít řádně pateré dějství, aby se ze svého pojetí aspoň dostatečně vymluvil, když ne víc. Náš český dramatik (a to není jen Jaroslav Marie) je hotov již vlastně při druhém jednání, a to ještě ani toho prvního a druhého jednání nevyvodí ze své čelné postavy, nýbrž musí vymyslit zase po hugovsku zamilovaného, potřeštěného černocha, jenž se hryze tajnou láskou ke své velitelce, a musí nastrojit postupné odhalování manželské nevěry Parisininy, stopu za stopou. Má

ke všemu tomu jedinou čestnou omluvu, tu, že přece jen hleděl vložit do svého dramatu jednotlivé směry renesančního ducha, a to zrovna nejjemnější a nejušlechtilejší, a že v posledním dějství pozvedl hlas proti bývalé příkrosti, která dva mladinké lidi zmámené horoucím citem trestala hned smrtí, bez výslechu a shovění. V dramatě Mayerově ozve se kardinálem-legátem renesanční mystický platonism, ozve se humanistou Guarinem a jeho žákem Lionellem touha po řeckém souladu, jenž dovede sloučit činorodé hrdinství s duševním vzděláním, vytříbenou moudrostí, zlidšťujícími snahami, a sama Parisina měla svou zálibou v koních a sokolech vyjádřit očištěný pojem o přírodě, nadšení pro její mohutnost, ryzost a úchvatnou velebu. Právě proto však — čím vyšší je cíl, tím větší má být i dbalost a tím obezřelejší volba prostředků. Jak může někdo horlit pro mírnost a lidskost, když při tom divadelní účinnost zakládá na černochu, jenž se před námi svíjí v křečích otráveného těla, nebo na soudní sensačnosti hrdelného procesu? A jak může někdo oslavovat humanism s jeho blahodárnými výsledky, když si sám zcela neosvojil jeho smyslu pro lepost a čistotu umělecké práce, zejména v tragédii?

Vinohradské provedení, řízené Václavem Vydrou, bylo dle vzorů Hilarových upraveno do stojatých skupin a volného, odváženého tempa, z něhož vyrážejí ty které prudké posunky a věty. Ucelený výtvor, nesený skutečnou silou, podala v hlavní postavě pí. Májová: zlé oči, které číhají, zhrdavé a vražednické karmínové rty, jež se umějí zkroutit výsměchem, vyčkávavé postoje, v nichž se záludně poslouchá a odhaduje, břitké, zahrocené věty zdlouha měřené, prosycené jedem, zdvihající se k pádnému vzepětí, tekoucí pomalu a opatrně z temných duševních skrytů, — hlas, postava, vystupování, vše hrdá vladařka, odhodlaná, vědomá své cesty.

Proti Mayerově »Parisině« ovšem tím úspěšněji vynikne Shawova pětiaktová komedie Caesar a Kleopatra, kterou Národní divadlo uvedlo na jeviště zkomolenou, zkrácenou o celý rozkošný třetí akt (s proměnou), jakoby se z dramatického celku bez ujmy mohlo vypustit rozsáhlé a ústřední jedno dějství. Zdá se vůbec, že při všem vnějším proniknutí Shawovi se u nás nemnoho rozumí, a bylo by při jeho historické komedii zejména chybou domnívat se, že on příliš libovolně nakládá s tak zvanou pravdou historickou. V »Caesarovi a Kleopatře« sleduje bod od bodu to, co o Caesarově pobytu egyptském (r. 48 př. Kr.) vypravuje Plutarch v příslušných kapitolkách, a boje kolem alexandrijského paláce, majáku a obou přístavů, západního i východního, měly se rozestřít před divákem jako na nějakém zeměpisně dějepisném diagramu, se všemi různými taktickými opatřeními a výkony. Shawa by práce ani netěšila, kdyby se do jejího rámce nevešly dané záznamy a zprávy skutečného průběhu. Ještě více péče vynaložil, aby si sebral a připravil náležitou zásobu kulturních podrobností, jimiž by znázornil duševní výši, povahu, mravy a způsoby historických svých lidí. Jeho dialog jimi oplývá, jeho scénerie, masky, vystrojení osob, sestavení dějů, vše přímo uděláno z nich. Jenom nepoučený některý divák může si bájit, že spiritistický pokus Kleopatřin ve čtvrtém (českém třetím) dějství je satirickým anachronismem; u Shawa byla to zábavná připomínka, že Egypťané nás ve stolečkovém kouzelnictví dávno předešli, a že si o svém pokroku nesmíme příliš mnoho

domýšlet. Stejně vložena do Shawova třetího aktu (škrtnutého) zmínka o vytahovadle poháněném jakýmsi prapočátkem našeho parního stroje, i v tom, že by se nám byli Egypťané málem vyrovnali. U Shawa však kulturní podrobnosti nejsou jen tak příležitostně rozhazovány, jeho postavy musily se jim přizpůsobit, a posloucháme-li jeho Kleopatru, říšskou kojnou Ftatateetu, poručníka Pothina, měli jsme důtklivě cítit, že nás dramatik vrhl o dva tisíce let nazpět, do národa pověrčivců, panovačného dvořanstva a barbarských potměšilců. S historickou věrností v dramatě je patrně jako s oním vepříkem, jejž si břichomluvec schoval do pláště: když kvičel břichomluvec, volali, že kvičí jako živý vepřík; a když nechal kvičet vepříka, prohlašovali, že takhle žádný vepřík nekvičí.

Jiný osudný omyl o Shawovi je ten, že se v jeho divadelních skladbách klade důraz na vtipnou, říznou kritiku soudobých zlořádů a vad. Poněvadž Shaw, jak se na moderního člověka sluší, bojuje s pocitem radosti, s veselou tváří a se smíchem na rtech, pomíjejí se vážné jeho úmysly, jakoby jich nebylo nebo jakoby neměly velkého významu. Historická jeho komedie posmívá se postavou Caesarova tajemníka Britanna Angličanům, jací jsou to komičtí úzkostliví ochránci falešné, povrchní důstojnosti, posmívá se vzduté hrdinské vznešenosti, jak ji hlásek šestnáctiletého naivního dívčího kotěte uvede v niveč, ale hrdinství nepřestává u Shawa tam, kde se někdo blaženě, šťastně a uštěpačně zasměje. Hrdinovi jest u Shawa dovoleno, aby dostal strach, aby pozbyl duchapřítomnosti, aby jiní klidnější a hbitější myslili za něj, aby se kabonil hladem, aby uploval Egypťanům s Kleopatrou na zádech, — za to však hrdina Shawův nesmí se dát poplést každou hezkou ženskou larvičkou, nesmí se bát, když jde o to, odpustit svým nepřátelům jejich nezbytnou nevraživost a zákeřnost, a nic nesmí pokládat za přednější povinnost, nežli ujmout se zaleknutých a vychovávat ty, kdož potřebují vychování. Z florenckých svých kostelních pochůzek (r. 1894, o tom jeho památná studie »On going to church«) Shaw přinesl si vzkříšenou, probuzenou zbožnost a zvroucnělou úctu k prvotnímu křesťanství. Jeho Caesar měl být jako Sokrates jedním z předchůdců, kteří svým smýšlením a konáním zvěstovali blízké příští Ukřižovaného; hrdina komedie Shawovy na něj výslovně naráží, a názory, jež projevuje, stýkají se ku podivu s názory velkého Jasnopoljana. Shaw rozchází se s ním ovšem na př. v tom, že u něho Rufio smí beze všeho skolit Ftatateetu jakožto škůdnou dravou šelmu, s podmínkou, že ji skolí vlastní mužnou a statečnou rukou, nikoli rozkazem, jejž udělí někomu druhému. A pak, hrdina Shawův ve svém evangelickém odpouštění přihlíží stále k právům individuální lidské přirozenosti, jejímž půvabným, zrádným výkvětem jest Kleopatra. Vysvobodí ji z jejího utištění mezi dvořanstvem, z její stísněnosti, povznese její královské sebevědomí, naučí ji poroučet a nemrzí ho, když žačka (jako v »Pygmalionu«) přeroste učitele svými ženskými choutkami. Dramatický rozvoj osobnosti jest mu hlavní.

Kleopatra a evangelium, — spojení ryze shawovské; ale u Shawa rozhoduje, že pravdy nového evangelia musejí se hodit všude, i tam, kde se zdají být nejméně na místě. Jasná a zdravá důvěra v jejich moc okřídluje mu fantazii i vtip, dopomáhá mu k barvitosti i pestrosti vý-

jevů, k překvapujícím obratům dialogu, k jarému a lehkému pohybu. Jen by tedy bylo třeba, aby byl podle toho hrán; »Caesar a Kleopatra« není žádná římská tragédie obvyklého střihu, s provolávajícími římskými vojáky, s deklamujícími vůdci a královnami. Kleopatřin vychovatel měl by být zralý, vyspělý padesátník, jenž mnoho přemyslil i překonal, hlava ozářená filosofickou dobrotou, duch zahleděný zvědavě do lidí kolem, bytost rozlévající světlo a osvěžující vznět: takhle Vojan na to! Dlužno však uznat, že také p. Deyl věděl dobře, co hraje, a kdyby záleželo jenom na tichosti, mírnosti, pěkném a ladném srovnání, mohli bychom jeho výtvor přijmout s povděkem. Kleopatru hrála pí. Sedláčková, tentokrát přece jednou smědá a černovlasá, trochu jako květinářku z »Pygmaliona« a trochu jako pánovitou Salomu: nic jen z té postavy vyvozeného. Proč zase pominuta pí. Vrchlická?

Postavíme-li Shawovu komedii vedle Mayerovy »Parisiny«, díla celkem přece nikoli bezcenného, nemůžeme se zdržet poznámky, jak u nás mermomocí ze všeho chce se vytlouci tragédie, a jak o veselohře pořád ještě trvá starý špatný předsudek, že se s tragédií nemůže měřit ani v pracnosti ani v hodnotě. Ve Švandově divadle smíchovském dávány se souborným názvem Hovory lásky čtyři krátké aktovky Viléma Skocha, z nichž jedna, třetí, »Ze všech nejsmutnější«, obestírá se lehce steskem jeseně a pozdní něhy, kdežto ostatní tři chtí jen příjemně rozehřát, rozšumět a zábavně vzrušit; jmenují se »Papírový ideál«, »Skvrna od vína« a »Poslední večeře« (schnitzlerovská). S »Naší babičkou« pojí všecky čtyři zejména jejich seskupení. Vždycky je totiž dvojice, muž a dívka nebo žena, nad kteroužto dvojicí bdí někdo třetí, přítel skladatel, přítel básník, lékař, hotelový číšník; a bdělec, jenž je třetím mezi dvěma, rozvážnější, zkušenější, klidnější, buď způsobí vzeplání dvou mladých srdcí nebo odstraní manželský nelad nebo smíří bývalé milence nebo aspoň dohlíží a přidává dialogu žertovnosti. Skoch si patrně jinak života nedovede myslit nežli pod něčí vlídnou a účinnou ochranou. U něho však jakékoli seskupení osob má toliko ten účel, aby mohl ukázat svou obratnost, čilost, hbitost a pohotovost ve společenských rozmluvách, svou schopnost, jež dychtí třpytit se a blýskat, překvapovat, oslňovat a udolávat důvtipem slova i věty. Vést hovor tak, aby se někdo musil poklonit svižné a hladké duchaplnosti, podlehnout nátlaku mluvčího, dát se pohnout a obměkčit. Ve čtvrté aktovce vystřelí se z revolveru, na slepo, a tak jak ta rána má dialog vyšlehovat a vybuchávat každým otevřením úst. Ku, natrousí se v něm mnoho a mnoho hluchého i dětinského, všedního i nicotného, ale kdybychom přirovnali dialog »Parisiny« k dialogu »Hovorů« a kdybychom takřka vážili množství spotřebovaného ducha nějakými wundtovskými vážkami, musili bychom shledat, že aktovky Skochovy převáží drama důmyslem, životním rozhledem, znalostí lidí, přirozenou bystrostí, slohovou bohatostí a svěžestí, vším; mají proti němu jenom tu nevýhodu, že — nenutí se do smutku a ponurosti, když spisovatel nemá k tomu příčiny.

Příbuznými vlastnostmi dialogickými, pochycenými ze školy německé a pařížské, získává si diváka též čtyřaktová polská veselohra Návrat jara od Tadeusze Konczyńského: přineslo ji Městské divadlo vino-

hradské a s ní zase jednoho manžela, hodného učence, hvězdáře, kterého půvabná, švitorná a výbojná dívka vyrve spárům zhýralé, nevěrné ženy. Arci, Polák jde při tom zároveň ve šlepějích svých národních předchůdců, hrab. Fredra a Balucklého, miluje jako oni srdečné teplo domácnosti i domácích lidí a zabezpečuje si chuť k veselosti znamenitým veselohernim prostředkem (jako náš Leger): ovzduším ročních dob od zimy až do července. Vytopený pokoj uprostřed sněhové vánice, nenadálí promrzlí hosté, procházky za jarních měsíčních nocí mezi vonícími šeříky, besedy v rozkvetlých parcích, propukání lásky uprostřed růží a karafiátů, letní večery na terasách pod ohvězdčnou klenbou nebeškou, to a jiné již samo sebou okouzluje a lahodí. Herecky, divadelně nebyla dost pochopena a podle toho nastudována; výbojnou hraběcí dívku hrála křepce a živě pí. Baldová.

Nevoli způsobila v divadelní veřejnosti křivda, která se stala Mahenově nové hře »Ulička odvahy«. Hra prošla rukama všech četných rozhodujících činitelů ve správě Národního divadla, byla schválena a přijata, policejní censura na ní nenašla ničeho, co by mohlo podstatně vadit jejímu připuštění, role byly snad již rozděleny, ale tu se ozvala intendantura, jíž se od kterési doby novinky musejí předkládat, a ta hru pro Národní divadlo zakázala, nepověděvši vůbec důvodů. Psalo se o tom rozhorleně v denních listech, velmi rázně se Mahena zastal na př. Hanuš Jelínek, a klub českých dramatiků ohradil se proti libovůli intendantury prohlášením, na němž podepsáni Svoboda a Jirásek. Mezi českými divadelníky nemůže být nikoho, kdo by s výmluvným a včasným prohlášením nesouhlasil. Naše původní tvorba dramatická je bylina tak ještě útlá a křehká, že ji musíme chránit proti každému.

A proč zrovna čeští spisovatelé mají být nejen mravně, nýbrž i hmotně zkracováni dnes, kdy zápasíme s tolikerými těžkostmi, a kdy se krejcar desetkrát v dlani obrátí, nežli se vydá. *jv.*

ZPRÁVY.

K sporu o böhmisch – čechisch. Kde se vzal — tu se vzal: spor »böhmisch nebo čechisch« opět plní sloupce listů. V Bohemii hledali jednoho dne »aktuální« politickou otázku, která by nynější censuře nepřekážela, a u nás — jak to po dlouhá léta zvykem, ne právě vždy prospěšným a úspěšným — se sedlo na vějičku a zahájena polemika o věci, která se dlouho už zdála vyřízenou. Po několik let vycházela v Praze »Čechische Revue«, českým profesorem vydávaná, nikdo se už tomu názvu nebránil, nikomu už nepřekážel, a na ráz, poněvadž v redakci Bohemie neměli co psát, i v českém tisku se spor obnoví. Formálně a meritorně, docela podle německého povelu — a nikdo neví proč. Zdá se mi, že v celém sporu se přehlíží snad úmyslně několik nejdůležitějších momentů. Spor se vyřizuje pojednou s nárannou důkladností vědeckou, ačkoliv původ jeho je zcela nahodilý, nevědecký, víc než »žurnalistický«. A přec je nejhlavnější zodpověděti si otázku, oč vlastně jde. Co a kde nám slovo čechisch prospívá anebo škodí, proč se proti jeho užívání obracet, nyní, když po léta političtí vůdcové naši (zejména ve Vídni) slova toho užívali? Jde v první řadě o to, má-li se připustit, aby se slovo čechisch připustilo do nomenklatury oficiální, především zákonné. Zdali Němci chtějí a budou užívat čechisch ve svých řečech, novinách, spisech a knihách, na tom nám zasahování nepřipouštějí — to je jejich věc a může a musí být lhostejno. Ostatně se tak už dávno děje, a ani to už nikomu u nás nepřekáželo. Tedy: v ř e č i o f i c i á l n í.

Čím se úřední nomenklatura zabývá? V první řadě řečí českou. Tu není možna žádná mýlka — a o to přece při projevech všeho druhu, oficiálních v první řadě, se jedná — jiné řeči než česká není. Je jen jedna. Ta se v zákonech a úřadech zvala vždy böhmisch, a při tom klidně může zůstati. Z toho nemá škodu ani stát, ani úřad, ani Němci, ani my. Němci v Čechách, böhmische Deutsche, Deutsche aus Böhmen, Deutschböhmen, mají svou řeč nečeskou, německou — tedy mýlka je vyloučena. Němci v Čechách nemluví böhmisch a my čechisch — jen v případě, že by tomu tak bylo, bylo by pochopitelno, kdyby oficiální název pro češtinu se měl měnit.

Je tedy dále několik institucí a korporací böhmisch, oficiálně böhmisch. I my i Němci mají zájem na tom, aby při této titulatuře zůstalo, poněvadž se to týká instituce pro celou českou zemi, a užívá se tohoto titulu jen tam, kde nezní »pro království české« »für das Königreich Böhmen«. Ale tam zpravidla je vedle slova »Böhmisch« hned udán také charakter instituce slovem »Landes«: »Böhmische Landesirrenanstalt«, a

tam v českém překladě »Zemský« je postaven před český. Jelikož se nemohla tato léčebna dobře nazvat »Königliche Landesirrenanstalt für das Königreich Böhmen« — Blázinec pro království české, určen německý název: Königl. böhmische Landesirrenanstalt. Při nemožnosti tvoření spojených slov v češtině nazván ústav »Král. zemský český ústav pro choromyslné«. Tím böhmisch, český, má být naznačen jen majetník tohoto ústavu, ne jeho politický nebo národní karakter. V českém blázinci je Němců dost! Skoro všude jinde, kde se slova böhmisch oficiálně užívá, je to zkratka pro Königreich Böhmen. Říká se Böhmische Statthalterei, Böhmischer Landesausschuss, Böhmische Hypothekenbank, Böhmische Landesgallerie, Böhmischer Landeskulturrat atd. Vesměs zkratky pro delší tituly »für das Königreich Böhmen«, anebo prostě für Böhmen. Tam, kde je národní rozdělení provedeno, beztoho je udán podtitul: deutsche Sektion. Tedy při těchto institucích není stejně třeba měnit ničeho. To, co z veřejného užívání slova »böhmisch« zbývá, už je trochu choulostivější, ale máme za to, že to budou právě Němci, kteří budou trvat na tom, aby zůstalo při starém »böhmisch«, je totiž Böhmische Sparkassa, Böhmische Union-Bank, Böhmische Eskompte-Bank. Mají se tyto ústavy překřtít na »čechisch«? To by asi zrovna nevzbudilo nadšení ani u podniků těch, ani u Němců. Všecky tyto tři peněžní ústavy nazvaly se »böhmisch«, dokud »čechisch« nebylo ani na německé straně užíváno, ale jsou přes to, že se česky zovou Česká spořitelna, Česká banka Union a Česká eskontní banka, jak známo, ústavy dobře německé. Pro naši orientaci by bylo do jisté míry dokonce žádoucno, aby toto falešné označení z firmy zmizelo, poněvadž toto užívání slova böhmisch patří do skupiny nám nejméně sympatické. Za slovo böhmisch se dnes skrývají jen nepřímnosti. Kdo z politických nebo obchodních důvodů nechce přiznat barvu, schová se za slovo böhmisch, aby mohl sedět na dvou židlích.

A ještě něco. V dobách dřívějších Francouzi si nás pletli s Cikány a Maďary, poněvadž nám říkali Bohêmes. Teprve od té doby, co užívají slova Tchèques, musili se rozhodnout k informaci, kdo a kde jsme. A odkud vzali tento nový název Tchèques? Přec jen z německého Čechen. Bránil se kdy někdo proti tomu u nás? Francouzi smějí nám říkat jak chtějí

a Němci ne? Proč? A jistě ve starých francouzských spisech, nás se týkajících, slovo Tchèques se nevyskytuje. Přec nemůžeme Němcům komandovat, jak se svým jazykem mají zacházet, ani tenkrát ne, týká-li se věc nás. Pokud slovo čechisch v němčině nemá pro nás nic potupného anebo urážlivého, nemáme příčiny se rozčilovati. A takového obsahu nebo významu slovo čechisch notoricky nemá. Tak se věci dnes fakticky mají. V praktickém životě nám r o z l i š o v á n í slova čechisch a böhmisch může být lhostejno, ne-li dokonce vhod. Při tom je zcela lhostejno, má-li slovo böhmisch svou historickou oprávněnost, jak dokazují jedni, nebo slovo čechisch, jak tvrdí druzí. Tam, kde nemůže nastat zmatek nebo kde slovo böhmisch označuje právní povahu, zůstává a musí zůstati v platnosti i proti vůli Němců, tam však, kde se buď úmyslně nebo nahodile pletou pojmy, bylo by směšno vzpírati se proti přesnému označení třeba docela nehistorickému. Mohli jsme převzíti (a dokonce i přeložiti) název Jungčechen pro označení určité strany politické, proč se najednou obraceti proti čechisch? Záleží-li komu na tom, aby si i Němci z Čech říkali »Böhmen«, musí přímo recipovati slovo čechisch, poněvadž stejně jako my chceme, aby každý věděl, že jsme Češi (Čechen), musíme Němcům z Čech připustit přesné označení jejich národnosti. Věc, jak řečeno, byla dávno odbyta, a najednou zbytečný spor opět vzplanul. Bylo by zbytečno zapírat si, že doba pro název Böhmen pro obyvatele naší vlasti minula, jedná-li se o politické označení příslušnosti. Zajímavo při tom sporu je, že se slova böhmisch houževnatě drží i ti, kteří jsou jako my všichni odpůrci »trhání« země. Odporem proti slovu čechisch donutili jsme německé krajany ke konsekventnímu užívání slova Deutschböhme a tím se vzbuzuje fikce, jakoby nějaké Deutschböhmen už existovalo. Bohudík žádného není.

Obě strany dokazují ze starších spisů oprávněnost čechisch i böhmisch. Mám za to, že tím spíše a klidněji smí být dnes užíváno onoho slova, které d n e s předmět přesněji vyjadřuje, a to je bez odporu čechisch! Jak řečeno, kdyby obsahovalo toto slovo i jen stín nějaké příhany, právem bychom se proti němu musili bránit — pokud tomu tak není, jistě aktuálních námitek proti jeho užívání není. Ani tenkrát, kdyby historických byl celý cent! *B. Hlaváč.*

Zprávy knižní a literární. MUDr. F r. T l u s t ý a S t a n. V o m e l a. M a l o m o c e n s t v í. Lid. rozpr. lékař. č. 138. V Praze 1916. Str. 48. K 1·—. Jedna z nejhroznějších nemocí infekčních jest malomocenství. Jest to též jedna z nejstarších nemocí nám známých. Za času Kristova byla rozšířena v Židovstvu a i tisíciletí před Kristem byla známa. Původ její jest v Orientě, odkudž byla zavlečena po pravidle válkami do Evropy. Ač dříve byla častým zjevem po všech zemích evropských, dnes je jí pouze asi 400 případů v Bosně, několik set ve východním Německu, v Paříži asi 200, na Balkáně asi 1000. Mimo Evropu jest ovšem stále ještě značně rozšířena, ač i tam bdělostí lékařskou částečně omezena. Dnes je prostudována v celém svém rozsahu: Trvá jeden až dvacet let, zachvacuje pokožku, nervy, nebo i vnitřní ústroje člověka, končí smrtelně. Bacil její přenáší se dotekem. Kůže nemocného se svraští, po těle se vytvoří vředy, nehty vypadají, maso ohnívá a od kostí

odpadává atd. Smrt nastane povšechným vysílením. — Adolf Srb, Z půl století. Kniha vzpomínek. Díl 1. a 2. V Praze 1913 a 1916. Str. 286 a 202. Starý český novinář sděluje čtenářům, »čeho zajímavého byl svědkem«. Býval redaktorem Politiky, z jejíž redakce — jak sám praví — řídilo se naše všechno veřejné snažení. Zde tedy přišel Srb do styku s předními osobnostmi a politickými vůdci. Oba dva díly rozvrhl na 32 kapitoly; první sáhá od říjnového diplomu až do roku 1882 a druhý jest pokračováním prvého. Obsah tvoří nejenom významné události politické, nýbrž i příspěvky životopisné jednotlivých osob, politiků, žurnalistů (Bozděch, Stroupežnický, Skrejšovský, Palacký, Náprstek, Šubert, Rieger atd.), vzpomínky na založení Ústř. matice školské, Jednoty pošumavské a severočeské, na hnutí českožidovské, dělnické, na vzrůst Kr. Vinohrad a Žižkova, jakož i drobnosti o loupežníku Babinském, o magnetisérech v Praze atd. Ještě má dojíti ke třetímu dílu vzpomínek. — Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1915. Praha 1916. Str. 80. Kruh pro pěstování dějin umění předkládá v Ročence účty ze své práce. Obsah její tvoří přednášky a referáty konané v Kruhu, potom kratší stati a úvahy z různých oborů dějin umění (prof. K. Chytil o Tizianově »Triumfu víry«, o domnělé Rembrandtově podobizně Komenského, o ikonografii M. J. Husa atd.). Kromě toho přináší bibliografický přehled o novější literatuře umělecko-historické. — Rudolf Eucken, Die Träger des deutschen Idealismus. Berlin 1915. 247 S. M. 1·50. Eucken připsal tuto knihu dvěma svým synům dlícím na bojišti. Počítá vůbec se čtenáři z řad vojenských. Neboť praví, že kdo je hotov podstoupiti s radostnou důvěrou obrovské útrapy válečné a dokonce ochotně obětovati i svůj život, ten projevuje nejvyšší míru idealismu. Národ německý přešed zřejmě od idealismu myšlenky k idealismu činu, ukázal svoji přednost před ostatními národy. Časem se zdálo, že se zpronevěří svému idealismu a zamiluje si vnější svět materialistický, ale válka tyto obavy zaplašila. Eucken předkládá svému národu portréty německých idealistů (Kant, Fichte, Schelling, Schleiermacher, Hegel), aby se posílil na jejich zjevech a utvrdil ve svém idealistickém snažení. — Ke spisu Euckenovu tvoří doplněk v téže sbírce (Männer u. Völker) vyšlý spis: Prof. Dr. O. Bulle, Die Verkünder des deutschen Idealismus. Berlin 1916. 216. S. M. 1·50. Kdežto Eucken probral nejvýznačnější filosofy německé 18. a 19. století, Bulle předvádí idealistické básníky Klopstocka, Lessinga, Herdera, Goetha, Schillera a Kleista. Nevšímá si příliš děl oněch básníků, nýbrž osobností samých a poměrů, z nichž jejich básnické tvoření vyrostlo, zejména pokud dalo obsah a hodnotu německému idealismu. Jako Eucken tak i Bulle chce svým spisem poskytnouti posily národu německému.

J. H.

Rakouský parlament.

Německý spisovatel Hellmuth v. Gerlach končí svůj spisek o parlamentu slovy: Das Parlament ist der Ausdruck der organisierten Massenherrschaft. Ist den Massen aber erst ein Zipfelchen der Macht eingeräumt, so werden sie nicht ruhen, bis sie alle Macht haben (Parlament jest výrazem organisované vlády lidu. Jakmile se však lidu podá jen cípek moci, neustane, dokud neuchvátí všechnu moc). A Gerlach k tomu dodává prostá slova: Und das ist gut so (A jest tomu tak dobře)! Prostá slova, ale tak působivá, představíme-li si, co přemýšlení a úvah, snad těžkých a odvážných rozhodnutí jim předcházelo. —

A u nás v Rakousku — nebylo vůbec nebezpečí, že lid uchvátí veškerou moc. Nebylo snad v lidu ani touhy po takové moci. Zahynul český sněm, nastalo dlouhé bezvládí parlamentu — a nebylo proto ani mnoho hořkosti. Čím vysvětliti tento zjev? Byla to snad únava? Nebo znechucenost? Nebo jiná příčina? Nebo toužili rakouští národové po něčem jiném?

Než, to by nás vedlo daleko. Musíme se konečně spokojiti tím, že po dlouhé periodě neústavního života ozvaly se porůznu hlasy oficiálních zástupců jednotlivých rakouských národů, a to hlasy volající po svolání parlamentu.

Než věc má jistý háček. Zastupitelstvo německého národa důrazně žádá splnění t. zv. předpokladů, t. j. zavedení státní německé řeči v celé říši a krajského zřízení v Čechách, a to ještě dříve, než dojde k obnovení poměrů ústavních. Nový pořádek v Rakousku má býti dle přání německých poslanců p r o v e d e n p o u z e v l á d o u, tedy bez účasti lidového zastupitelstva. Má býti rozhodováno o budoucích osudech národů bez těchto národů. Jest jasno, že nemožno mluviti o cítění a smýšlení konstitučním, ústavním, u mužů, kteří takto radí a domlouvají těm, kdož dnes spravují věci říše Habsburků. Vidíme zde stále jen kult myšlenky moci. Využít okamžité moci!

Avšak titíž, kteří dnes domlouvají vládě, aby rovnováhu v říši posunula v rozhodný jejich prospěch, mají důvodnou obavu, že by zástupci národů postižených použili ve sněmovně všech prostředků, aby projevili odpor proti křivdě a vynutili takovou úpravu poměrů v říši, za níž by nebylo národů vládnoucích druhým ani národů ovládaných národem jediným. Aby pak stav a poměr způsobený splněním t. zv. německých předpokladů nemohl býti tímto způsobem zvrácen, nýbrž byl utvrzen na dlouhou řadu věků, má býti proveden též — nový pořádek v rakouském parlamentu. Rovněž cestou neústavní. Vídeňským sněmovnám má se dostati nového jednacího řádu, a to cestou oktroje. Jednací řád takto zavedený má znemožňovati účinnou obstrukci. Obstrukci v tomto případě nikoliv neodůvodněnou a nikoliv neoprávněnou!

Nemožno také nevzpomínati, že i německá věda posiluje ty, kteří se příliš neohlížejí na cesty práva — a tedy cesty ústavní —, jde-li o to, aby splněny byly jejich jednostranné národní požadavky. Vždyť teorie o »nouzovém právu« státu nebo vlády, jež se tak rozmohla v době bezprostředně předcházející této strašné válce, a jež i prakticky vítězila při úpravě poměrů v království Českém t. zv. anenskými patenty, jest pro mnohé heslem nadmíru vítaným. Možno jím tak snadno zakrýti vybočení z cest ústavou předepsaných a prosté využití moci zastříti pláštěm jakéhosi nového, vyššího práva, práva plynoucího z prostého práva každého organismu na další život, tedy práva příslušejícího i organismu tak vysoko stojícímu jako jest stát. Jen jest ovšem otázkou, možno-li okamžitého držitele moci ve státu do té míry ztotožňovati se státem, abychom jeho zájem na udržení této moci zaměňovali s existenčním zájmem státu!

Před svoláním parlamentu má mu tedy vláda sama vnutiti nová pravidla pro jeho vnitřní život. Může pro toto své jednání najíti oporu i omluvu v německé veřejnoprávní teorii: Parlament nesplnil povinnosti uložené mu ústavou, nastupuje tedy nouzové právo státu (Notrecht). — Jde tu však o věci tak závažné, že by neměly býti řešeny a upravovány bez účasti národů! Má-li pro život a rozvoj státu dalekosáhlý, ba rozhodný význam účast národů v opatřování státních věcí, pak má nemenší význam také otázka, jakými zásadami řídí se život sboru, kterým se účast národa na správě jeho věcí projevuje a provádí. Základní zásadou parlamentarismu jest zásada většiny. Ovšem jen tenkráte jsou místná opatření zabezpečující

naprosté provedení této zásady, když většina v parlamentu jest skutečným výrazem nebo obrazem smýšlení většiny národa nebo obyvatelstva státu. Není-li tomu tak, jest každá obstrukce omluvitelna! Jest sice pravda, že parlament musí míti zbraně, které by mu umožnily nerušené a včasné provádění jeho úkolů, ale otázka volby účinných prostředků a zejména nutná hranice moci většiny proti menšině jsou tak složité, že zejména ve státu s tolika různými zájmy národními a s tolika politickými stranami neměly by býti řešeny jen několika osobami, třebas by o jejich odborných znalostech a dobré vůli nebylo třeba pochybovati. Vždyť nutno čím dále tím více trvati na tom, aby právo, a tedy i ústavní právo, bylo výrazem přesvědčení většiny národa nebo národů a vtělením tohoto smýšlení v konkrétní formy zákonů. A zárukou, že se tak stane, jest přece jen jedině skutečnost, když se na tvorbě právních řádů zúčastňují tito národové sami svými zástupci nebo vyslanci, nebo konečně prostě řečeno svými důvěrníky, muži jejich důvěry. Neplní-li určitá instituce úkoly, jež na ni byly vloženy, a nesplňuje-li očekávání, jež s jejím vznikem byla spojována, jest to nesporně znamením, že někde něco vázne. Nesmí však vždy z toho býti vyvozováno, že instituce tato jest nevhodnou nebo alespoň pro určité poměry, pro určitý stát nemístnou, nepotřebnou nebo dokonce škodlivou.

Pravému parlamentarismu odpovídá samospráva lidového shromáždění, samospráva sněmovny. Znamená to tolik, že parlament si může sám upravovati své vnitřní potřeby, svůj domácí pořádek a sám si určovati postup jednání, který má býti zachováván. V zemích svobody si dávají své jednací řády parlamenty samy. Hranice, v kterých se tak může státi, kterými jest omezena tato volnost sebeurčení, jsou dány pouze tím, že nesmí býti porušen všeobecný právní řád, jenž toho času platí ve státu, o jehož parlament jde. Parlament, jehož ruce a volnost pohybu byly by hned od prvních počátků svázány oktrojovaným, vnuceným jednacím řádem, nebyl by svobodným parlamentem, nebyl by volnou a svobodnou tribunou, kde by vláda poznávala pravé smýšlení lidu o důležitých otázkách státního života, nebyl by konečně ani důstojným stánkem, do něhož by sebevědomý zástupce lidu mohl vstoupiti bez jistého ostychu. Jest opravdu pochybno, prokazují-li němečtí lidoví zástupci svému národu skutečnou službu, chtějí-li, aby za cenu povýšení národnosti německé na vůdčí, na státní národnost rakouskou byl rakouský parlamentarismus omezen a ještě více

snad učiněn povolným státní exekutivě a jediné národnosti v říši, než tomu bylo doposud.

Nechť se tedy ti, kteří řídí dnes osudy říše, nedávají svésti hlasy lidových zástupců jednoho z rakouských národů, když smýšlení většiny těchto národů jde jistě cestou jinou a rozhodně neschvaluje takové zapření, zapomenutí vlastní podstaty a myšlenky parlamentarismu pravého. Ať ponechají rakouskému parlamentu volnost sebeurčení a úpravu jeho vnitřního života do budoucnosti — vždyť jest již dosti omezen tím, že ke změně hlavních ustanovení jeho jednacího řádu nestačí pouhé jeho usnesení, nýbrž jest třeba formy zákona, tedy i spolupůsobení činitele mimo parlament stojícího.

A selže-li i pak tento parlament, nebude to negací parlamentarismu v této říši, jeho odsouzením, nýbrž znamením, že nynější struktura říše potřebuje změny — snad ve směru federativním.

-er.

Dunaj a válka.

Podává Alois Šašek.

Válka hnula zase problémem Dunaje. Vojska zjednala spojení s Bulharskem v dunajském úseku srbsko-rumunském, boje v Dobrudži a ve Valašsku posunuly hranice zabraného území až k ústí dunajského toku. Galac, sídlo evropské komise dunajské, upadl do rukou spojenců. Dunajská ramena Sv. Jiří a Sulinské jsou rovněž v jejich moci. Rusové drží jedině nejsevernější rameno Kilijské.

Tyto vojenské skutečnosti mají veliký vliv a dosah. Jimi bylo vzbuzeno celé hnutí o novou úpravu Dunaje. U nás je to obchodní komora liberecká s »Elbeverein« v Ústí n. L., jež se zasadily u mnohých interesentů, aby byl ustaven zvláštní výbor pro urychlení průplavu labsko-dunajského. V Dol. a Hor. Rakousích přejí všem těm otázkám kruhy obchodní a průmyslové. V Budapešti konala se v září 1916 konference podunajských měst za patronance vlády. V Bavorsku byla předložena sněmu osnova zákona, aby co nejrychleji bylo vybudováno spojení Dunaje s Rýnem novým průplavem z Bamberku nad Mohanem do Steppbergu na Dunaji, a tak aby z Rýna přes Aschaffenburg mohly plouti lodi o 650 t nosnosti do Pasova. Dunajskými záležitostmi zabývá se německý tisk stále živě.

To vše je velmi pochopitelno. Přece však lze říci, — hledíme-li k novým nadějím kladeným do budoucnosti dunajské dráhy, — že Němci teprve nyní »našli Dunaj«. Zůstává sice i dále podstatnou částí dunajské otázky vodní síť, jak byla projektována Körbrovým zákonem r. 1901 (spojení Dunaje s Labem, Odrou a Vislou). Záměry dnes vyslovované jdou však o mnoho dále. K staré oblasti vodní přibírají se nové pobočky, jako Tisa, Dráva, Sáva, Morava, In. Vedle návrhů známých vyrojilo se hojně plánů nových: Dunaj má býti vybudován v dopravní drá-

hu velkého slohu, aby spojoval moře Severní s mořem Černým; aby zjednal styk s lidnatým, kulturním a průmyslovým Německem a Východem, s Balkánem; ovšem s Balkánem budoucnosti, jenž bude změněn reformou půdy, stroji, umělým hnojivem, železnicemi a metodou práce v obilní komoru a studnici nerostů. Dunaj má zjednati spojení s Cařihradem a se Solují; odtud k Malé Asii a do Mezopotamie, a k Bagdadu. Na Dunaj hledí se dnes jako na pásku vížící spojence navzájem. Rakousko, čteme v návrhu Dr. Friedr. Weichs-Globa (Die freie Donau, 15. února 1917, 11. r., Řezno), musí se stát pánem dunajského ústí. Ze Sedmihrad má býti vyražen teritoriální koridor k Černému moři. V důvodech bavorské osnovy (po vyličení zkušeností války) se zase praví: »Ukázala se nutnost výkonné vodní dráhy rýnsko-dunajské vedle železničních spojení z důvodů hospodářských a strategických. Taková dráha posílí trvale mocenskou skupinu středoevropskou, její hospodářskou a vojenskou obranu, přispěje také k vytvoření užšího svazku států této skupiny.« Uvádí se totiž, že doprava po Dunaji (na rozdíl od dopravy po moři) jest nezávislá na nepříteli, jest bezpečná, a také nejkratší. Eug. šl. Kvassay, vysoký uherský státní úředník (a horlivý propagátor uherské plavby), v prospektu budapeštským konferencím vznesl proto heslo: nová úprava Dunaje jest »nejdůležitější otázkou dnešní doby«. V jednom projevu tohoto druhu dočítám se, aby od Dunaje ke Konstanci byl proražen nový velký průplav. Jím zkrátila by se plavba; ale docílilo by se také, že obchodní ruch odvedl by se od rumunských přístavů Braily a Galace. Kilijské rameno nechalo by se úplně zanést, Rusko bylo by vytlačeno od dunajského ústí. —

Tyto a jiné myšlenky, jež nelze ani všecky zaznamenati, o nichž nelze také říci, co z nich bude uskutečněno, jsou výronem změněné situace politické; jsou svědectvím, jaký živý zájem budí dunajská otázka. Na všech stranách pozorujeme jistý chvat, aby nebyla promeškána vhodná doba, naléhání o překot do práce, aby bylo využito podmínek a času.

Opravdu: dunajský problém stojí za úvahu. Pohleďme jen na prosté zeměpisné jevy: délka dunajského toku měří 2900 km (z toho 263 km díl badensko-virtemberský, 363 díl bavorský, 351 km část toku rakouského, 1056 Dunaj uherský a 867 km dolní Dunaj srbsko-rumunsko-bulharský). Z celkové oblasti dunajské ve výměře 817.000 km² (data dle A. Pencka v díle Die Donau, Vídeň

1890) připadá na říši Rakousko-uherskou 60% povodí, tak že lze právem mluviti o »dunajské monarchii«. Uvažme, co znamená geografický fakt, že příroda utvořila ve středu Evropy hlubokou rýhu, která jest sběrnou vod s odtokem na východ. Tento fysikální ráz dunajské oblasti s tendencí k Orientu, vklíněné na západ, činí z Dunaje diagonálu několika zemí a hraniční mez států; činí z něho pojítko západu a východu.

Z geografického uspořádání dunajského toku plyne však důležité poučení dopravní. Na východ jest sice pohodlná cesta Terstem po moři. Než — jak ukázala válka — toto spojení může býti přerušeno: jest závislo na nepřátelích. Je tu také spojení železniční. Ale padesát let vývoje železničního přineslo mnohé vystřízlivění o tomto prostředku zprvu tak velebeném. Jisto jest, že železnice není právě levná pro dopravu zboží, že hromadné náklady tolik rostoucí v moderních státech přetěžují trati, že, dále, vagony typu 10 t, kterého se dnes užívá, nesnesou konkurence s loděmi o normální nosnosti 650 t (vagony o 40 t pro hromadnou dopravu, jak navrhuje Rathenau, budou vyžadovat přestavby našich drah). K. Ebner konal výpočty o výnosnosti dunajské dopravy (Die Wasserwirtschaft, seš. 4. 1916). Našel, že v relaci Galac-Rotterdam-Mannheim stojí 1 q dříví 2·21 K, kdežto Galac-Řezno (s překladem po železnici)-Mannheim 3·64 K; rozdíl jest skoro 40%. Kvassay vypočítal, že dnešní doprava z Galace do Řezna přijde na 1 q na 2·78 M, kdežto z Galace do Rotterdamu na 1·2 M, ač mořská cesta jest třikrát delší. Příčinou tohoto nepoměru a nevýhody dunajské plavby jest dnešní nedostatečnost a zanedbaný stav vodní dráhy dunajské. Vhodným spojením dunajsko-mohanským, — dokládá J. Rosemeyer (Die freie Donau, 6. seš., I. roč., a Wirtschaftszeitung der Zentralmächte, 8. pros. 1916, č. 44), — tak aby mohly normální lodi 650 t proplout korytem 2 m hlubokým až do horního toku řeky, trvala by plavba tímto směrem 24 dní a stála by 9·5 M na 1 t do Kolína n. R., kdežto po moři 33 dní s nákladem 14 M na 1 t; a ještě levnější by byla směrem po proudu.

Tolik aspoň ze zajímavých údajů některých odborníků. Všecky výpočty a statistiky o vzmahajícím se provozu dunajském a obchodu s Východem a Balkánem před válkou vedou německé a také rakouské činitele k závěru, že z Dunaje dá se udělat nástroj nové hospodářské politiky. Technika má jen zkorigovat překážky přírody, aby stát a obchod mohly se chopiti přízni-

vých podmínek: obrátit celý dunajský obchod proti proudu. Angličanům se podařilo přivodit proudění hospodářské k ústí a od ústí po moři na západ. Tak dostalo se jižní dunajské obilí a karpatský petrolej do Rotterdamu a do Londýna. Pochod tento má býti obrácen: zboží má nastoupiti cestu proti vodě.

Zeměpisná skutečnost, že Dunaj má dvojí tvářnost — západní a východní —, dále okolnosti politické, že totiž protéká několika státy, jež až dosud sledovaly protichůdné cíle: to byly příčiny také různého právního zřízení Dunaje.

Anglie vnesla do sporu o Dunaj v polovici devatenáctého století ideu internacionalisace. Po krymské válce zasadila se na pařížském kongresu r. 1856 o to, aby ústí veletoku bylo podrobeno kolektivní správě mocností. K tomu cíli byla zřízena evropská komise. Tése o mezinárodnosti řek sahá svým původem až k vídeňskému kongresu, kde měly zase vliv radikální myšlenky francouzské revoluce o svobodné plavbě jako přirozeném právu člověka a státu. Ježto Turecko drželo tehdy dolní Dunaj a ze společenství s křesťanskými státy bylo ještě vyloučeno, mohly se myšlenky r. 1815 uskutečniti teprve o padesát let později. V koalici proti Rusku »společná vůle Evropy« byla vtělena v instituci dunajské komise. Tése tato zakládá se na juristické konstrukci, že řeky jsou prodloužením moře, že jejich vody patří k moři. Z tohoto názoru bylo pak vyvozeno přirozené právo k řekám probíhajícím více státy a ústícím do otevřeného moře. Na něm bylo také založeno usnesení o mezinárodní komisi se sídlem v Galaci, nadané úplnou svrchovaností a značnými výsadami (regulace, kontroly a finanční správy proudu od Suliny do Braily).

Usnesení o mezinárodní kontrole Dunaje byla zamýšlena na celý tok; neuskutečnila se však pro odpor pobřežních států, najmě Rakouska, jež sledovalo politiku opačnou a prosadilo také, že vedle komise prvé byla ustavena komise druhá, komise států pobřežních. (Už r. 1851 byl uzavřen spolek s Bavory, k němuž r. 1855 přistoupilo i Virtembersko, že závazky, ovšem i výhody z Dunaje na horním toku plynou jen smluvním stranám; také v Paříži zástupce rakouské vlády hr. Buol hájil stanovisko pobřežní proti mezinárodnímu, zůstal však v menšině.) Komise tato však záhy zanikla.

Tése druhá, o právu pobřežních států k řece, zakládá se na úvaze zcela opačného směru: vody patří ku břehům a k zemím, jimiž protékají. Řeky jsou nerozdílnou součástí teritorií,

jiniž tekou. Z tohoto geografického základu bylo vyvozeno přirozené právo hraničních sousedů k vodám a na svobodnou plavbu. Voda neteče proti proudu, není tedy jednotnou částí moře. Pobřeží naopak tvoří jakousi vnitřní solidaritu řeky. To jsou důvody a námitky proti internacionalisaci.

Tyto ideje jsou nyní heslem válečným. Mezinárodní správa dolního toku Dunaje prohlašuje se za nesnesitelné poručnictví a neoprávněné zasahování do cizího oboru zájmů. Má býti odstraněna. Celý Dunaj nechť je podroben správě nové komise pobřežních států, jež se utvoří a jíž se klade za úkol, aby zjednala jednotný řád plavební a provedla všecky práce splavňovací (viz zvláště Die Donau od prof. Frant. Heidericha, str. 14 a 19, Vídeň 1916).

Vývoj dunajské otázky není ukončen, jako není ukončena válka. Je však patrno, že řešení sporu je záležitostí politické moci. Dvě tése stojí proti sobě (na II. hospod. konferenci čtyřdohody v Paříži r. 1916 bylo totiž usneseno trvati na dosavadním zřízení). Obě soustavy mohou vést k blahodárným výsledkům. Všichni znalci uznávají také příznivé úspěchy 60leté činnosti evropské komise v Galaci (nejnověji Dungern v Zeitschrift für Inter. Recht, seš. 4—6, str. 562, 1916). I soustava druhá může býti vzorem, je-li řízena duchem všeobecnosti. —

Od dob Augustových národové zápasí o tuto mohutnou řeku. Minulá století nechápala dobře její význam. Nyní jest snaha důležitost její spíše přeceňovati. Čekáme jen, že světová válka dá Dunaji nový režim, a takový, aby byl k dobru národům usedlým na jeho březích.

Cesta a poselství Joz. M. Hurbana do Čech a na Moravu r. 1839.[1]

Napsal Fr. Frýdecký.

Nadšený duch velikého věštce Jana Kollára zapustil doma klíčivé símě především mezi mládeží prešpurskou čili břetislavskou. Břetislavská mládež jest krásný symbol, namnoze již ztělesnění úchvatných snů mošoveckého velikána, jehož dílu, pozdější dobou překonanému a souzenému, ale neodsouzenému, dostává se dodnes velikolepých, tragických rysů. Nikdy v dějinách naší slovesnosti neopakoval se jedinečný účinek básnického díla způsobem okázalejším, nikdy mládež nevznítila se ideály čistšími, nezahořela nezištněji láskou k vlasti, nevzdávala se ochotněji hnutí a citů nejbytelnějších, milosti k ženě, svazků rodinných a pokrevenských, nikdy nedala rozhodněji výhost všem marným světským radovánkám jako pod mohutným dojmem »ohňových slov«, jež plápolala ze silného ducha nového národního evangelisty. Mravní heroism břetislavské mládeže s konce třicátých let minulého věku jako zjev hromadný nemá příkladu v novějších našich dějinách.

Hluboký kmenový znak, touha po příkladných činech, vlastní slovenským nadšencům, pudil jejich nitra, ozářená božskou jiskrou nadšení, záhy k skutkům znamenitým, jež zapsaly řadu velikých jmen v dějiny naše písmem nesmazatelným. Nespokojili se planým výsledkem filosofických úvah a šedých teorií, které vedly toliko k lichým »foliantům hádek a systémů«, nýbrž toužili usilovně o kladný projev filosofického ducha, ztělesněný vynikajícím, jedinečným činem — typická snaha, jíž na veliký prospěch svůj liší se úplně od rozličných ideových soustav a škol, po většině papírových a nežívotných, které vznikaly současně v Německu (Heglovci, Kantovci, začátky pokantovců). Národní filosofie byla Štúrovcům, jak zove

[1] K 100. výročí narozenin slovenského patriarchy dne 19. března 1817.

se spravedlivě břetislavská mládež po svém duševním vůdci a organisátoru, ústrojnou částí životního názoru, který hleděli všemožně uskutečňovati. V zápalu pro hlásané a šířené ideje nebáli se kroku tolik odvážného, jaký byla r. 1844 spisovná odluka, a totéž mladistvé zanícení o čtyři léta později vtisklo do rukou stoupencům humanity obrannou zbraň. Praktická národní filosofie docházela úsilnou a účinnou vůlí výlučných idealistů úspěchu, aspoň na venek, mimořádného.

Vůdčí duchové, Štúr i Hurban, pochybili v lecčems, zač vymstila se budoucnost bolestným způsobem; právě spisovná odluka a revoluční dvouletí 1848—1849 měly velmi příkré následky pro větev slovenskou v ohledu kulturním i politickém. Ale vůdcové sami byli bez úhony, chybili ideálně, pudivé síly hnaly tehdy — jako v celé Evropě — i na Slovensku nezadržitelně k činům. Konec konců obstála slovenština, hlavní dílo jejich a nedoceněného Hodži, v otřesech nepřejných desetiletí v celku bez úrazu, byť i se sníženou možností tvůrčí; než, i počáteční podniky a záměry jejich, myšlené pro svou dobu a nijak pro věčnost, prokazují věcné opodstatnění, které zustává důsledno zásadní snaze Štúrovců ideály své pokud a kde možno vtělovat v činy.

Příkladem budiž nám památná Břetislava, starobylý Prešpurk. Literární Jednotu i slovenský »Ústav«, střediska duševně mohutná, k životu vydupala takřka z ničeho Kollárova národní filosofie, z části i literární historism Jana Hollého, a Štúrova organisační síla spiala v pevný celek výkvět studující mládeže domácí; kde byla předtím vyprahlá poušť, počal se rozkládati slibný slovenský Kanaan. K spolkovým povinnostem byli údové »ústavu« tuho přidržováni, skládali dobrovolné příspěvky peněžní i mravní, byli káráni a trestáni pokutami:[1] vážnost, přímo evangelická rigorosnost jest duchem tohoto ideálního sdružení ideální mládeže. Tak vedl je, sám nejpřísnější, Ludevít Štúr, tak za jeho hallských studií nadaný Benjamin Pravoslav Červenák, původce národopisného »Zrcadla Slovenska«, tak po něm Jozef Ludovít (Miloslav) Hurban.

Hurbanovi vedle rozsáhlé činnosti dopisovatele a zpravodaje »ústavu« připadl také nemalý úkol redaktora psaného časopisu:

[1] Základní studie o »Štúrově škole na Slovensku« obsažena jest v práci prof. Jar. Vlčka v Literatuře české XIX. stol., III. dílu 1. části, str. 391 a d.; předtím ve sp. téhož autora »Dejiny literatúry slovenskej« (TSM. 1890), str. 62—104; dodatky přináší kritická kniha H. Turcerové: »Louis Štúr et l'idée de l'indépendance slovaque 1815—1856«, Paříž, E. Guilmoto, 1913.

roční odměna 2 zl. stř. od každého člena byla zajisté mírnou, dobře zaslouženou mzdou redaktorovou. Zdá se, že právě tento odpovědný úřad dopisovatele a redaktora zrodil v Hurbanovi účelnou myšlenku jinou, která souvisela životně s jeho úřední povinností: myšlenku cestovatelského spolku, který nitky známosti, navázané cestou písemnou, měl svésti v přímý osobní styk se všemi čelnými představiteli nového hnutí v našich zemích, z ohledů pro budoucnost hlavně mezi mládeží. Došlo k uskutečnění podnětu Hurbanova již r. 1838.

Cestovatelský spolek břetislavské mládeže vytkl si za cíl pěstovat a utužovat mezi jednotlivými kmenovými skupinami především vzájemnost literární. I této myšlenky duševní otec byl vlastně Kollár a jeho proslulá brožurka »Über die litterarische Wechselseitigkeit« (1837), z níž dobrou tresť otiskl rok předtím po česku v Kuzmányho »Hronce«; šlo tudíž opět o praktické dusledky kollárovské teorie. Hurban měl výlučný podíl na těle i duchu cestovatelského spolku; jemu také spolek děkuje, vzpomínáme-li ho významněji v osudech naší slovesnosti.

Jak došlo k utvoření cestovatelského spolku a po roce k památné cestě Hurbanově na Moravu a do Čech, obšírně líčí Viliam Pauliny-Tóth v článku »Jozef Ludovít Hurban«, otištěném v »Sokole« I. r. 1862, str. 137 a d. »Roku 1838 navrhl [Hurban] vo výbore, aby si skladali mesačne po 50 kr. striebra na cestovateľa, ktorého cez prázdniny pošlú do zemí slovanských. Koncom roku volil sa cestovateľ. Medzi kandidátmi, ačkoľvek mladší, bol i Hurban, a voľba len o pár hlasov padla na Ollíka, ktorého vyslali do Horvatska a Slavonie. Hurban tieto prázdniny strávil tiež na cestách po Slovensku; nemajúc už rodičov a sám opatrujúc sa trápne v školách, aby vyhovel túžbe po cestovaní, prejal na seba suplikačku. Spolok cestovateľský obnovil sa po návrate žiactva i v roku 1839, a tento raz voľba jednomyseľne trafila Hurbana, ktorému bolo naloženo putovať do Čiech a Moravy. Povinnosťou cestovateľa bolo vydať cestopis tlačou; avšak iba sám Hurban urobil zadosť povinnosti tejto, lebo ani jeho predchodca, ani čo po ňom cestovali na spolkové útraty, nevydali svoje cestopisy.«

Na štěstí pro českou slovesnost svědomitý Hurban splnil tento významný bod spolkových povinností způsobem vzorným; i v tom byl již Kollárovec, vlastně před samým Kollárem, který cestoval po Italii až r. 1841.

Volba cesty na Moravu a do Čech odpovídala všem soukromým přáním Hurbanovým, majíc samostatný cíl a ráz studijní.[1] Právě Hurban, ač teprve jinoch 22letý, k cestování po českých zemích z kruhu břetislavské mládeže byl uschopněn nejlépe. Měl jako dopisovatel »ústavu« na Moravě i v Čechách již přečetné listovní známosti, které utužil osobním obcováním; měl dobré jméno spisovatele, zejména u pražských přátel, řadu doporučení na čelné vlastence osobně dosud neznámé, a pro sebe měl vzácný dar společenské vlídnosti, jež získávala sympatií jemu i věci, kterou zastupoval. Kromě těchto předností byl vyzbrojen kulturním rozhledem a citovým vzděláním jako málokdo jiný.

Po stránce hmotné byl zabezpečen Hurban aspoň potud, že nezávisel na dobré vůli svého dočasného hostitele, ačkoli skoro všude přicházel do domu jako vítaný host. Počítáme-li, že »ústav« prešpurský čítával v letech 30. průměrně okolo 20 hlav, z nichž každý po deset měsíců odváděl vzpomenutý příspěvek po 50 kr. stříbra na cestovní jistinu, peněžní hotovost Hurbanova před cestou přesahovala asi 100 zl. stř. — na dvouměsíční cestu v tehdejší době, kdy na př. otec Kalinčákův jako evangelický farář měl ročního příjmu pouze 80 zl. šajnů v hotovosti,[2] a vzhledem k šetrnosti Hurbanově, který krejcaru zbytečně nevydal, opravdu slušný peníz. Věcnému názoru Hurbanovu o velikých výhodách pěšího putování není proto zapotřebí podkládat pohnutky jiné.

Zapadlý, jako starší tisk český dnes velmi vzácný cestopis Hurbanův má pro dobu i povahu svého původce význam dějinný. Bystrý soud mladého cestovatele o moravských a českých poměrech a téměř všech význačných činitelích tehdejšího kulturního života našeho jest vždy spolehlivý a kritický, překvapující a pronikavý, záznamy jeho jsou zajímavé i cenné; lidský a literární charakter Hurbanův v těchto dobrých vlastnostech cestovních zápisků jeho uchován jest jako výrazný daguerotyp člověka i spisovatele, který nevybledl na mír-

[1] Programový ráz cestě Hurbanově omylem upírá Jakub Malý ve »Vzpomínkách a úvahách starého vlastence« (1872), píše-li v nich (na str. 101), že H. »r. 1839 co mladík navštívil Prahu, ubíraje se na studie do Němec . . .« Mýlí se asi se Štúrem o rok později. Nepřesné tvrzení, že H. byl prvním cestovatelem spolku, vloudilo se i v kulturně dějepisnou knihu Bottovu o »Slovácích« (I, 48). První byl Ollík, H. byl druhý.

[2] Píše o tom Kalinčák ve své autobiografii, otištěné naposled ve sv. VIII. spisů K-ových v »Slovenském Nár. Zábavníku« r. 1889, na str. 54.

ném výsluní, nezašel v hlubokém stínu plodného jeho života ani v letech kmetských.[1]

Knížka Hurbanova vyšla teprve po dvou letech od studijní jeho cesty, kdy kaplanoval na Brezové, jako »Cesta Slowáka ku Bratrům Slawenským na Morawě a w Čechách od Miloslawa Josefa Hurbana 1839«. W Pešti, 1841. Tiskem Trattner-Károlyiho. Má 112 stránek střední osmerky.[2] Rozbor její jest předmětem této pramenné a jubilejní studie.

Z úvodního věnování (»Přátelům a Spoluwerstewnjkům swým na znak braterské lásky a důwěry připisuge a obětuge Spisowatel«) zasluhuji pozornosti mužná slova Hurbanova:[3] »Nepřátelské pískání mne z prken neoddálí. Tleskáním přátelským nezpyšním a nezmarnomyslním. Tím však ještě ani jedním věc naše nic nezískala. Soud upřímný i mně více i věci naší prospěje! A tak Přátelé Drazí přijměte tuto prácičku co důkaz mojí k Vám důvěry! já ostatně podávaje Vám pravici Slovensku, slibuji neodvratitelně kráčeti k cíli vytknutému či bouří a přívalem, či výsluním a tichou hladinou života!« Podepsáno na Březové dne 5. března 1841. Předsevzetí z let jinošských Hurban poctivě vyplnil; jeho »Cesta« předjímá v základních obrysech celý pracovní a myšlenkový program silného jeho života.

Cestopis má šest volných kapitol.

První z nich uvedena jest účelně plastickou změlkou Kollárovou: »Od Athosa k Triglc, k Pomořanům«: podnikalť mladistvý Hurban právě první statečný krok do světa tajemství a labyrintů. Líčí hned poté odchod z Břetislavě.

Vyšel z města ráno 2. července (1839), velmi nerad. Přátelé jeho těžce se s ním loučí: »i naše srdce byla přeplněná bolestmi«. Břetislava přirostla již k Hurbanovu srdci, v ní rozžala se více, rozplápolala pochodeň života jeho. »Tu sem spatřil hvězdy, které mne na bouřlivém moři žití mého povedou; tu sem pocítil v zápalu a zanícení let mladistvých blaženost, která mi bude oslazovati hoř-

[1] Cestopis Hurbanův první plně ocenil prof. Jar. Vlček ve jmen. studii uved. díla, na str. 423 a d.

[2] Knihkupecká cena »Cesty« byla 52 kr. stř.

[3] Cituji nadále v přepise jednoduchém. Filologický rozbor jazyka Hurbanova odbočil by příliš daleko od vlastního tématu této dějepisné práce. Úpadek spisovné češtiny proniká však i v knize H-ově jednak vítězným vlivem slovenského nářečí, jednak zastaralou již vokalisací, jednak i jinými zrůdami jazykovými.

kou číši, čekající — tuším — na mne a všechny, jenž(!) bráníme svatých dědictví národních.« Cesta vede nejprve přes (Charvatskou) Novou Ves k Vídni. Zamračená obloha budí v něm tísnivou předtuchu: »A srdce mé plakalo upěnlivě; neboť jakovési tušení, že i tam, kam se ubírám, národ můj kvílí, mysl mou zaneprazdňovalo.« Podobně mladý cestovatel prožívá kdekoli mohutnou stupnici dojmů rozličné síly; tu budí jeho obdiv »parní vůz«, legendární Šemík, Tátoš, Čarodějnice »ve skutečnost uvedené«, tu souvislé s nimi myšlenky o budoucnosti jeho národa a člověčenstva, a ovšem veliké město, Vídeň, vybaví jich mocnou řadu. Odmítá zásadně nosiče zavazadel, raze si samostatně cestu vpřed svým »dešťovníkem« a míří k hostinci u krajana Kozla, v němž hned napoprvé studuje duši mas v tváři a hovorech cizího lidu. Vykoná návštěvu v dómě sv. Štěpána a nadšeně, ideálně modlí se za národ svůj a veškeré lidstvo: poté vydá se vyhledati svých vídeňských známých a přátel, veden životní zásadou, že »přátelství jest anjelem života pro mladého jinocha«. V dalších čtyřech dnech prohlíží si vídeňské památnosti; pozorně obhlíží i krásnou pleť, na níž však mnoho krásy neshledal a nenalézal. Výsledný dojem o Vídni a jejím životě jest bystrý: »Toho sem zajisté přesvědčení a poučení tu nabyl, že zde je rozkoší smyslných sídlo« — známý postřeh všech vážných vídeňských návštěvníků. Srovnávaje národní hrdost usedlých obyvatelů, z nichž na př. i krčmáři nepromluví jinak než německy, kárá mrzké opičení »milých hostinských« v uherské své vlasti, kteří »jektavě a zlochybně«, než přece rádi a při každé příležitosti německy nebo maďarsky »jo napují«. Pozoruje, že město »nemá jistého rázu« pro veliký počet živlu nenčmeckého, zejména českého; žel, že nenávistné paskvily na druhou národnost nectí nikterak Vídeňaňů. Již Hurban, přiveden lidovou etymologií Erdäpfeln — Erpetle (tak!) k otázce, zda proto zaslouží si posměchu tito neučení, táže se vhodněji, zaslouží-li si snad úcty a učeného obdivu ti, kdo místo »Kwěty« píší důsledně »Kwutz«, místo Žižka »Cicka«, »Dombrowsky« jest jim slovutný Dobrovský, podobně »Palatzka« slavný Palacký, kteří Kollára mají za rodáka ze Sedmihradské (t. j. strany, za Rumunu), poměr češtiny ke slovenštině vymezují vzdálenější obdobou němčiny k dánštině, i jinak prozrazují vážné slabiny ve vědomostech o cizím světě a životě. 6. července rozloučil se s Vídní a nastoupil cestu na Moravu.

(Pokračování.)

Komenského idea světové Akademie mírové.

Napsal prof. Dr. J. V. Novák.

(Dokončení.)

A sepsal sám takovou skladbu, nadepsanou »A brief description of the famous Kingdom of Macaria«, a věnoval ji parlamentu r. 1641; v ní anglický cestovatel vypravuje o blaženém státě zámořském, náležitě zorganisovaném, v němž všecky práce přiměřeně jsou rozděleny, mimo to zvláštní instance mají dozor na jednotlivé stavy, a »veliká rada« i proti ministrům hájí práva jednotlivců. Též o zdraví občanů pečuje tu mimo kněžstvo zvláštní sbor. O rolnictví v blaženém tom státě cestovatel míní parlamentu předložiti zvláštní spis; budou-li se krajané jeho tím říditi, Anglie vyživí dvojnásob lidí, a budou ještě v lepších poměrech než současníci. Knihtiskem rozšíří se vzdělání tou měrou, že lid obecný uvědomí si svá práva i svobodu a odepře dáti se říditi utlačovateli. Na konec spisovatel dokládá, že by asi bylo lze Anglii učiniti tak šťastnou.

Ve spise jsou sice tu onde naivní myšlenky o tom, jak bylo by lze provésti návrhy tu podané, ale nadšená tehdy nálada pro šíření vzdělání a povznesení blahobytu mohla je zakrýti a všímati si jen zdárného a potěšného výsledku osvětné činnosti. Že při tom Hartlib mnoho spoléhal zvláště na vševědu, lze si vysvětliti z toho, že Baconovou činností vzbuzena byla obecná pro to záliba, zvláště když se mužům v parlamentě rozhodujícím nic nezdálo nemožným.

Toho také Hartlib využil, aby způsobil úřední povolání Komenského a Duriea do Londýna, kde by se myšlenkám jejich dostalo plného ocenění.

Dne 29. listopadu 1640 totiž mladý bakalář teologie *John Gauden* měl v dolní sněmovně parlamentu řeč o lásce ku pravdě a ku pokoji, což chtěl sněmu doporučiti. Za heslo k své řeči obral si slova proroka Zachariáše 8, 19, jež končí: »Ale pravdu a pokoj

milujte.« Kázání své končil asi takto: »Cesta ku pokoji vede po stopách pravdy. Nedoufejte, že byste nabyli dřívějšího míru, leč návratem k milování dřívější pravdy. Pravda jest jen jediná jako střed, bludy a klamy jsou různé, plničké okolkův a protiv, zápasících neméně vespolek než s pravdou. Prosím však o dovolení, abych ve shromáždění tak vznešeném a všeobecném přízni vaší doporučiti směl ušlechtilé podniky dvou velikých a obecnému dobru podivuhodně nakloněných duchů, věnujících se pravdě a míru, Komenského a Duriea, oba proslulé vzdělaností, zbožností a bezúhonností, o nichž dobře vím, že slávou svých děl veliké většině tohoto veleváženého shromáždění nejsou neznámi. Jeden položil překrásnou osnovu a základy k sestrojení budovy pravdy lidské a božské, přeužitečné pokolení lidskému k získání snadného poznávání věcí. Druhý již dávno pomáhal velikou prací a bedlivostí s dobrým výsledkem sjednocení a míru reformovaných církví (dobrodiní to, jehož nelze dosti oceniti), v čemž dosáhl souhlasu mnohých velikých teologů. Než obě ty znamenité rostliny div neusychají, zbaveny jsouce obecné pomoci k následování cílů tak vznešených k nesmírné hanbě doby přítomné a nemenší škodě budoucnosti. Ponechávám proto k úvaze vaší moudrosti, nebylo-li by činem hodným vašeho jména a důstojnosti, jakož i církve, pozvati sem ty muže a vznešené jejich pokusy shlédnouti a uvážiti. Vnukne-li vám Bůh ten úmysl, nedají se od podniku odstrašiti vzdáleností (jeden z nich žije v Polsku, druhý v Dánsku).«

Řeč Gaudenova přijata se souhlasem a hned rozhodnuto, aby byla vytištěna, a oba mužové aby byli povoláni. Tisk řeči má titul: *The love of Truth and Peace.*[1] A Sermon preached before the henourable house of Commons Assembled in Parliament novemb. 29. 1640. By John Gauden, Bacholor in Divinity. Publisher by order of that House«.

Pozvání však odesláno teprve z jara r. 1641, snad proto, že se dříve měly vyříditi naléhavější otázky, zejména odsouzení hrab. Strafforda, jímž se parlament zabýval do května.

Komenský odjel do Anglie z Gdanska v polovici srpna, do Londýna dorazil teprve 21. září, neboť první plavba se nezdařila. Hned u přístavu vítali ho přátelé, a tu teprve mu Hartlib sdělil, že jej volá parlament. Toho se ovšem skromný kněz bratrský velmi ulekl a vytýkal přátelům, proč mu to zamlčeli, že by sotva se byl chtěl

[1] »Láska k pravdě a míru«.

na odiv vystaviti světu. I žádal, aby aspoň v ty dni směl zůstati skryt, než se vydá na zpáteční cestu. Přátelé ovšem namítali, že vrátiti se tou dobou je nemožno, protože král není v městě, a parlament zatím jest odročen. A tak doveden do domu Hartlibova (na Dukes Place) značně znepokojen. Klidu mu nepřibylo, když Hartlib druhého dne přivedl krejčího, aby příteli jeho na rychlo ušil bílý talár, jaký nosilo anglické duchovenstvo. Hned potom dovedl ho k biskupu lincolnskému *Johnu Williamsovi* jako zvláštnímu ctiteli studií vševědných. Ten vyzval Komenského, aby se na stálo usadil v Londýně, a slíbil mu ročních 120 liber, než by mu stát určil stálý důchod. Také mu hned při rozchodu dal 10 liber. I jiní přátelé radili, aby si Komenský vyžádal propuštění od církve a povolal do Anglie rodinu.

Po návratu královně ze Skotska a zahájení parlamentu vyhlídky obou přátel, Komenského i Duriea, zdály se býti velmi dobré, a touhy jejich blízky provedení. Příznivec jejich biskup Williams povýšen za arcibiskupa yorkského, a parlament opětovně jim vzkazoval, aby se připravili na výklad před zvláštní komisí, která věc jejich vyšetří a rozhodne.

Též o důchody pro Komenského a jeho pomocníky se jednalo; chtěli jim vykázati kolej buď v samém Londýně (Saboudeum) nebo v nejbližším okolí (Chelsea, Winthonieuse), aby tu v plném klidu se oddal sestavení vševědy. Jednání s ním svěřeno bylo lordu Colepepperovi, přednímu členu sněmovny.

Ale vše ty naděje v bezstarostnou budoucnost náhle byly zmařeny. Dne 23. října vypuklo v Irsku povstání proti utlačovatelům a pronásledovatelům katolictví, jejichž neshod použilo keltské obyvatelstvo, aby setřáslo nenáviděné jho, které zvláště pod železnou rukou popraveného hrab. Strafforda těžce na ně doléhalo. Povstalci zmocnili se severní a severovýchodní části ostrova, pouze Dublin a několik opevněných míst stalo se útočištěm nekatolíků.

Že pak pověst do Londýna došlá události ještě mnohokráte zvětšila, zmocnilo se obyvatelstva hlavního města neobyčejné rozčilení, jež došlo výrazu i v parlamentě t. zv. »velikou remonstrancí«, v níž vládě vytčeny historickým postupem hříchy její proti obyvatelstvu a zákonům.

Bystrozraký vševědec ovšem poznal, že to znamená opětný odklad prací, které měly účel čistě mírový, proto si přál odjeti a dal se do vyjednávání se Švédskem. Přátelé ho těšili, že odklad nezna-

mená zrušení závazku, proto se odhodlal přečkati v Londýně zimu r. 1642 a sestaviti program pro společnost, která by měla náležitý vliv netoliko na vědecký pokrok světový, ale znamenala zároveň mezinárodní tribunál pro spory, jež by mezi státy vznikaly. Poněvadž pak vzdělání se zálibou přirovnával k světlu, dal též tomu spisu pro parlament určenému název podle světla, nazvav jej »Via lucis«, totiž »Cestou světla vystopovanou a k vystopování určenou, t. j. rozumným šetřením, kterými způsoby rozumové světlo myslí, moudrost, mohla by po všech myslích všech lidí a národů konečně při soumraku světa[1] se zdarem se šířiti«.

Celý svět, dí Komenský na počátku spisu, je školou božské moudrosti, a člověk musí jí projíti, než bude připuštěn do »nebeské akademie«. Škola je shromáždištěm těch, kdo vyučují a učí se věcem užitečným. Pro tuto školu dal nám Bůh tři knihy: viditelný svět, člověka, jehož myslící duše jest měrou všech věcí, a Písmo sv. Ale ve škole té vznikl veliký zmatek, neboť 1. málokteří lidé přemýšlejí o tom, proč jsou na svět posláni; 2. proto ani nedbají o vzdělávání; 3. a kdo se vzdělává, nečiní toho pro hlavní cíl života; 4. ani ten, kdo se přičiňuje o pravé dobro, nedochází pravdy; 5. někteří lidé ze samé nechuti k hádkám pochybují o jsoucnosti všech věcí, ba i o Bohu. A tak je vše plno zmatků. Ze školy moudrosti stalo se rejdiště pošetilosti a zaslepenosti, synagoga Satanova. V církvi a mimo církev samé zmatky a spory, války a vraždy, nevěra a poživačnost v temnotách vyhledávají světla. Nebylo by tedy pro svět většího dobrodiní, než kdyby se našla pravá cesta, jak vyhnati temnoty a rozsíti světlo moudrosti po všem světě.

Bůh proto lidi napomínal, mnozí uznávali ty zmatky a hledali pomoci proti nim. Jsou to hlavně filosofie, zákony a tresty, což však málo pomáhalo; ani tvoření zvláštních společností neprospívá. Neboť i kdyby některá z nich pravdu znala, světu by to málo prospělo, protože výluka jiných lidí překáží šíření pravdy. Kdo se ze světa vylučuje, neprospívá lidem, ale sám sobě. Proto třeba teprve hledati léku, jímž by svět ozdravěl; ale musí býti obecný, příjemný a posilující. Získati jej mohou lidé na svět poslaní ze tří knih Bohem udělených. Proti temnotám duchovním třeba nalézti obecné světlo, jež by tak mocně působilo na ducha, že by se mu nic nemohlo vyhnouti. Získati by se mohlo úhrnem všeho, co Bůh ve svých knihách zaznamenal, uvedeným v takový řád, aby tomu každý rozuměl a též

[1] Komenský byl chiliastou, t. j. věřil v brzký příchod ideální tisícileté říše Kristovy a potom následující konec světa.

si to obliboval. Že se takové světlo ukáže před koncem světa, patrno ze způsobu, jehož Bůh užíval při všech svých dílech; ukazuje to vývoj člověka i světa, následuje to z Písem sv., neboť se ještě nenaplnil stav pro konec světa předpověděný; knihotisk není zajisté tím obecným světlem, jak se někteří klamně domnívali. I vyvrací tu Komenský pochybnosti, smí-li vůbec člověk hledati cesty k šíření takového světla, potom vykládá zákony pozemského světla a vidění, poněvadž světlo mysli jest s ním ve všem obdobné, jako zase tma s nedostatkem vědění.

Světlo mysli mělo až dotud jen šestero stupňů, tak že zbývá čekati ještě sedmý a poslední, který bude všeobecný. Prvním stupněm byla vlastní zkušenost prvního člověka, druhým rozhovor s družkou, kterou si vyžádal, a hovor lidský vůbec (sdílení), třetím zvyk konati posvátné schůze, čtvrtým písmo jako hovor s nepřítomným a veřejné školy, pátým knihtiskařství, šestým plavba pomořská. Tyto poslední dva prostředky jsou přípravou k stupni sedmému a nejvyššímu, jehož blízký příchod nabývá pravděpodobnosti přítomnou tvářností světa. Když totiž knihtiskem a plavbou všickni národové se sbližili, zajisté vznikne ze všech světel dotud odkrytých jedno veliké světlo, ozařující veškeren svět k obecnému prospěchu všeho pokolení lidského. Tak stane se obecným majetkem všech lidí, jejž si snadno opatří, co dotud viděli a vyzkoumali jen jednotlivci; a všickni budou zároveň s tím souhlasiti. Nastoupí-li tedy všickni lidé na tuto nejširší cestu světla, budou moci snadno a bez klamu poznati vše, čeho potřebují ku blaženosti. Další cesty pozemské již není, po ní následuje autopsie nebeská. Ve všech stupních těch viděti zajímavé stupňování, ana jedna cesta pojímá v sebe, co předcházelo, ale neruší toho. I v užívání patrné je to stupňování. Zkušenost týká se jediného člověka, rozhovor dvou, kázání účinkuje na mnoho lidí zároveň, písmo může i po smrti člověka mluviti k živým, knihtisk slučuje i světlo staletí, plavba pomořská spojuje všecky národy vůbec.

Cílem obecného světla jest, aby se všickni lidé učili všemu, a to úplně, tedy předmětům věčným i časným, duševním i tělesným, nebeským i pozemským, přírodě i umění, teologii i filosofii; i rozdíl dobra od zlého ať se poznává, věci jednotlivé jako obecné, poněvadž pravá znalost věcí vztahuje se na jednotlivosti. Vše to budou poznávati všickni lidé bez rozdílu, neboť všem je třeba moudrosti, nikoli učenosti. Cílem té školy bude věděti, a vědění toho bude se užívati při jednání, jehož cílem jest pokoj a blaženost. Základům bude se

učiti napřed, důležitým věcem nejvíce, a to především vlastní zkušeností. Výsledkem učení takového bude ovšem obecné osvícení (panaugia).

Abychom se cíli tomu přiblížili, třeba nám čtyř prostředků: 1. obecných knih, 2. obecných škol, 3. obecného sboru moudrých mužů, 4. obecného jazyka. První tři prostředky máme již aspoň částečně, neboť máme pro všecky lidi svět, Písmo a svědomí, obecnou školou všech lidí jest život jejich, obecnými sbory jsou nebeští obyvatelé. I jazyk obecný kdysi býval, ale zapomenut. Jedna věc dotud scházela těm prostředkům, že nebyly obecné, ale mohou nabýti obecného významu pro všecky lidi.

Obecné knihy, jichž lidem je třeba, budou spořádané úhrny všeho toho, co věděti sluší, a budou vynikati trojí předností, totiž úplností, nejlepším řádem a pravdivostí. Bude třeba tří hlavních knih: 1. Pansofie, která obsáhne kořeny a prameny vědění, t. j. vše, co třeba člověku pro tento i budoucí život věděti a věřiti, konati a doufati; pojmy věcí budou tu sloučeny podle harmonie, která v nich jest uložena, a vše to bude odvozeno ze zásad jednou stanovených a přiznaných, jedno vyplyne z druhého, a nic nezůstane skryto. Při tom vše bude tak přístupno, že i nejobmezenější člověk pochopí z knihy té aspoň nejdůležitější věci. 2. Panhistorie, která obsáhne všecky nejrozmanitější jevy jednotlivé od počátku jich vzniku po dobu přítomnou, věci přirozené i umělé, mravní i duchovní, také dějiny politické a církevní. 3. Pandogmatie bude výtahem mínění spisovatelův o nejrůznějších věcech, a to chronologickým.

Školy obecné byly by pro všecky lidi bez rozdílu a počínaly by v nejútlejším věku. Návštěvu jejich nebylo by obtížno usnadniti též chudým dětem; kdyby každý člověk zámožný dal vychovati ještě tolik dětí cizích, kolik má svých, málo by zbylo těch, o něž by musil pečovati sám stát.

Aby se však taková oprava vzdělání provedla, bylo by potřebí pracovníků, t. j. vybraných mužů z celého světa, duchovních i světských, nadaných, pilných, zbožných a plných vřelé lásky k obecnému dobru. Ti bdíce nad blahem pokolení lidského vyšetřovali by všemožné cesty, způsoby a příležitosti, jak získávati věci všem užitečné, získané uplatňovati a chrániti před porušením. Neboť jednotlivý člověk nebyl by s úlohu tak velikou a obtížnou, která není ani určena jen pro jedinou církev, ani pro jediný národ, nýbrž pro

celý svět. Nemohou to ani býti mužové určitého povolání občanského, neboť taková práce by vyžadovala všecky síly, celé muže. Spíše by mohli míti titul čestných profesorů, z nichž by se skládaly celé sbory, vydržované z obecných prostředků.

Již Bacon právem vyslovil své podivení, že žádná z tolika kolejí znamenitě zařízených nezabývá se volnými studiemi všeobecnými, a tak každá z nich prospívá jen malé části lidstva, nikdy celku. Teprve v té době, kdy je na čase sbírati všecky poznatky a shrnouti je v celky, bude třeba zříditi o b e c n o u k o l e j z učenců celého světa. Tito strážci moudrosti budou spolu spojeni kolegiální ústavou. Jednoho z nich svět bude uznávati za předsedu. Jemu ostatní budou sdělovati, čeho je třeba, aby to sdělil ostatním. Nejvhodnějším sídlem této vrchní hlavy Komenský pokládá Anglii jednak z důvodů historických jakožto otčinu Drakeovu a Baconovu, kteryžto první podnítil myšlenku obecné opravy věd, jednak z důvodů praktických, že jest Anglie po lodích přístupna celému světu. Mimo tu vrchní hlavu mohl by ještě v každé zemi pro lepší řád býti ustanoven zemský přednosta.

Členové obecného sboru byli by vázáni určitými zákony. Všecku píli a snahu musili by věnovati povznesení světa za vděk veliké cti, že jsou povoláni za učitele pokolení lidského. Byli by povinni podržeti stanovené základy vědění, obecných knih musili by dokonale býti znalí a stále usilovati o jich opravu. Odkryl-li by některý nějaké tajemství, nesměl by s ním libovolně nakládati, nýbrž sděliti se o ně s bratřími, aby se zapsalo do společných zápisů. Péči jejich by náleželo zřizovati školy a dozírati na ně. Po provedení dokonalé reformace křesťanství měli by pečovati, aby nové světlo bylo zaneseno i k Mohamedánům, Židům a pohanům. Každý člen bude povinen jednou za rok psáti předsedovi, jenž jim zase odpoví.

Ve styku těchto členů a národů nemalou obtíž působí různost jazyků. Proto bude potřebí, aby učenci buď byli znalí všech jazyků, nebo aby se ustanovil j e d i n ý j a z y k p r o o b e c n o u p o t ř e b u. První možnost by měla obtíže, proto třeba dáti přednost druhé. Vives chtěl jako obecný jazyk učenců podržeti latinu, proti tomu však jsou některé důvody. Obecný jazyk učenců musí totiž především býti snadný, nejbohatší na slova ze všech jazyků a zároveň prostředkem proti matení pojmů. Nebude tedy míti více slov než jest pojmův, a bude je pojiti tak dokonale, jak úplně jsou věci spolu spojeny, mimo to již samým zvukem bude vyjadřovati podstatu věcí,

čeho nebylo dotud v žádném jazyku. Zároveň bude to jazyk logický, analogický a harmonický. Dosíci bylo by lze takového jazyka buď spojením předností dosavadních jazyků známých, nebo též pomocí věcí na základě vševědy. Proto by se mohl tvořiti teprve tehdy, až obecné knihy budou úplně hotovy. Ovšem pak nemysli se nový jazyk sestaviti na potlačení starších jazyků, neboť některé z nich jsou posvátné, jako ty, jež byly napsány na kříži Kristově, a také o vzdělání národních jazyků třeba pečovati.

Jaké nastanou poměry na světě, až vše to bude provedeno, Komenský líčí velmi vábně. Vymizejí tmy, a světlo pravdy pronikne veškeren svět. Pomocí vševědy lidé proniknou kde jaká tajemství, poněvadž budou znáti podstatu věcí. Obecnými školami světlo poznání rozšíří se na všecky lidi, jež provedeným sjednocením moudrých mužů nikdy neuhasne, temnotám uzavřen bude vstup, obecným jazykem urovná se tento svět všem obyvatelům. I budou pak všickni jedním kmenem, jediným národem, jediným domem, školou boží. Všecky země podrobeny budou vládě Kristově, tak že opravdu bude jeden ovčinec a jeden pastýř, a nastane opravdový zlatý věk, sabbath církve, sedmý věk světový, oddech po tolika strastech. Přítomný stav světa ukazuje prý též k tomu, že sliby o tom učiněné jsou blízky splnění.

Aby mohla obecná ta oprava býti zahájena, potřebí splniti napřed sedm požadavků: 1. míti ducha plného mocné důvěry, 2. vznášeti horoucí prosby k otci světel, 3. vynaložiti píli a neúnavnou práci četných moudrých mužů, 4. získati přízeň mocných lidí, 5. užíti chytrosti a zavésti určitý řád, 6. rychle provésti prakticky, co bude vypracováno, 7. nepostupovati násilně ani náhle, nýbrž nenáhlým přechodem dojíti všeobecnosti.

Rozumí se, že zprvu nebude vše hned veřejně prohlašováno, naopak i program práce bude třeba chovati ve skrytosti, tak že bude znám pouze účastníkům. Ti počnou nejprve sestavovati obecné knihy, pak zřídí školy, kde se jich bude užívati, potom zřídí sbory dozorců nad těmi školami a teprve potom budou pomýšleti na obecný jazyk.

Hlavní věcí při tom všem jest, aby se konečně od pouhých úvah přešlo k činům, na př. i knihy méně dokonalé mohou se dáti v užívání, sbor učenců může zprvu záležeti z několika málo mužů, i jediný národ může s prováděním počíti.

Co tu Komenský vyslovil v soustavě dokonale spořádané, s tím shledáváme se v pouhých aforismech již v Baconově spise »De digni-

tate et augmentis scientiarum«. V úvodě oslovuje krále Jakuba poukazuje, jaký by mělo význam, kdyby se vědy mohly bezpečně šířiti po všem okrsku zemském. Na řízení díla takového že by bylo třeba opatrné rady a sjednocení mnohých učenců, při slabosti pokolení lidského velmi potřebného. Vyčerpanou učenost bylo by též třeba na jiných místech hromaditi, zejména v knihách, ve školách, akademiích a pod. Vědecký ústav potřeboval by důchodů, výsad, řádu, knihy by se mohly zdokonalovati. Všecky akademie měly by spolu vejíti ve styk, neboť i cíle jejich jsou podobny. Než by se však daly do nové práce, bylo by třeba seznati, pokud která věda pokročila, t. j. pořídíti přehledy věd, aby se bohatství hotových poznatků uvědomilo a stanovilo.

Jak patrno z těchto několika vět, složena jest Komenského »Cesta světla« úplně v duchu Baconově, jehož vlivu na myšlení v Anglii host Hartlibův nikterak nemohl podceňovati.

Ale rozdíl mezi těmito po zvyku Baconově pouze nadhozenými myšlenkami a soustavou světové akademie Komenského, která by řídila vzdělání celého světa, na první pohled je tak nápadný, že i zde vystupuje před námi slavný učitel národů jako duch, jemuž bylo popřáno od samého počátku činnosti literární novou tvářnost dávati návrhům cizím, rovnati, co předchůdci jeho pouze namítli, a tak položiti základy nejedněm soustavám pomyslů dávno již ojediněle pronesených.

Ve spise »Via lucis« je to tím významnější, že si Komenský přeje, aby světová kolej učenců měla též značnou platnost politickou, aby tedy skutečně vládla světem.

Mysticismus, jenž ovládal chiliasty již od prastarých dob středověku a u nás došel také v husitské válce mocného ohlasu, zaznívá i z ideálního světa Komenského, u něho však plyne z nejvnitřnějšího přesvědčení, že se lidstvo toho jednou dočká.

Ale přese vše ty stránky ideální připustiti třeba, že nejeden návrh mohl by se uskutečniti, a také členové parlamentu, jimž Komenský nechal před odjezdem z Anglie opis rukopisu, byli zajisté nadšeni pro velikolepou myšlenku.

K tisku díla však došlo mnohem později, totiž r. 1668, a spis věnován byl Královské Akademii přírodních věd. Původce spisu tehdy v posledním útulku amsterodamském ještě chystal světu, co mu slíbil, svou Vševědu.

H. S. Chamberlaina pojem rasy a problém eugenický.

Píše dr. Jan Kozák.

(Pokračování.)

Vykládaje o podmínkách zušlechtění zvířecích ras, dokládá Chamberlain, že je podstatný rozdíl mezi lidskou rasou a zvířecí: čím jest koni rychlost, psovi plasticky pohyblivá postava, tím jest člověkovi duch. Na jiném místě mluví o vlivu idejí, ač je, jak řečeno, toho mínění, že tento je patrný spíše na jednotlivcích než na velkém celku rasy.

Obé jest pravdivé, dlužno jen vyvoditi důsledky! Duch, jenž u člověka tolik převládá, jest přirozeně také cestou, kterou se vývoji jeho organismu vykazují nové dráhy. Duševní život vlévá mu neklid, mění způsob jeho života, jeho zaměstnání, žene jej do měst, do cizích zemí pod jiné klima; vše to zasahuje přece v široké vrstvy národů a mění je průběhem doby i tělesně. Duševně vždy! Prohlašovati t. zv. národní nebo dokonce rasovou povahu za stabilní veličinu, jest naivnost, neboť národové skládají se z jedinců, a z těch můžete vypěstiti charaktery velmi různé. Zajisté že se jedná pouze o modifikaci povahy nebo lépe o jinou volbu vloh a instinktů, jež v jeho nitru vybíráte k vypěstění, ale jak veliká bude změna po několika takto modifikovaných generacích! Vychovejte takto dva miliony jedinců a změnili jste citelně národní povahu. A řekněte nyní, zda nemá moderní život na sta prostředků, jimiž působí na nejširší základnu národa, takřka všude? Škola a církev, stát, jeho ústava a zákony, organisace vojenská, noviny, politické strany, literatura, politický stav svobody a závislosti — jaké to velmoci! Všechny nebudou v určitém případě působiti stejně mocně, ale některé najdou půdu úrodnou jistě!

Je zapotřebí ještě dokladů? Vzpomeňme si, jak fatalism mohamedánský působil na ztlumení činorodé povahy některých orientál-

nich národů, připomeňme Chamberlainovi jeho správný postřeh, že s protireformací se změnila i povaha národa polského, srovnejme své německé spojence před stoletím a nyní! Tempora mutantur et nos mutamur in illis.

Jestliže v průběhu těchto tisícerých změn, ve věčném vlnobití lidského ducha lze objeviti analogie a podobnosti, které, schematisovány a opatřeny vhodným názvem činí dojem jakési d u š e v n í spřízněnosti, může to býti důkazem, že lidé a národové, o něž jde, byli spřízněni nebo totožni f y s i c k y? Tak může usuzovati jen ten, kdo masivním způsobem přeceňuje vliv pokrevní chemie a při tom zapomíná rozdílu mezi vlastností a vlohou.

Jednaje takto, zaplétá se Chamberlain do četných rozporů. A každý ten rozpor je ranou do základů »Základů 19. století«.

Výsledku najdete víc než rozpory v této knize. Mezi krajními póly vzájemně se rušících teorémů, z nichž některé byly uvedeny, najdete celou chromatickou stupnici přechodů, jež se čtou velmi rozumně, ale právě tím mění výklad v pravé sfumato, jehož četba je pro čtenáře námahou, poněvadž se marně snaží srovnati to v harmonický celek. Nepodceňujeme tohoto muže, naopak: v jeho díle je mnoho krásných výroků a bystrých postřehů, ale těm prospějete nejlépe, když je vytrhnete ze souvislosti. Neboť autor, jenž si postavil úkol vyhledati nejobecnější hybné síly minulého století, je ve skutečnosti duch fragmentární, duchaplný sice, ale neschopný zceliti své myšlenky v jednotu bez rozporů. Snad je jeho ú k o l tak nemožný — stará bolest všech filosofií dějin. Profil jednotlivce se dá naznačiti málo rysy, ale profil národů, generací, ras . . .? Ne, nebylo malíře tak geniálního, aby málo rysy toho dovedl. A každé schema je násilím na skutečnosti.

Tak vyhlíží Chamberlainova teorie o germánské rase v širším slova smyslu, hledíme-li k jejímu psychologicky-kulturnímu odůvodnění. Jaké jsou doklady pro příbuznost t ě l e s n o u? Byly již uvedeny. Ač fragmentárnost jejich je vlastně menší než u prvé skupiny, přece chyby a chudoba faktů jsou zde ještě lépe patrny. Zvláštní kapitoly jsou věnovány oněm věčným plavým vlasům a vousům, délce lebky, obrovské postavě; a dokazuje se, že i Keltové a Slované prastarých dob byli vlastně světlí dlouholebečníci. Pro Slovany je citován jako autorita Virchow. Ale sám Chamberlain musí uznati, že tyto znaky nemohou platiti bezpodmínečně. Učinil moudře, neboť bez této restrikce nezbylo by než tvrzení, že na př. všichni Němci, kteří nevyhovují tomuto popisu, jsou krev porušená

prvky chaosu; křížením všech tří větví germánské rasy nemohlo povstati ovšem nic než samí blondýni s modrýma očima — neboť Chamberlain trvá na téměř bezpodmínečné t r v a n l i v o s t i zbarvení. Dotyčná omezení záležejí v tom, že Chamberlain znaky ty nepovažuje za bezpodmínečně nutné, nýbrž spíše za vyslovenou t e n d e n c i rasy tvořiti individua popisu Tacitovu odpovídající. Tak na př. shledal mezi anglickými šlechtici, jichž krevní čistota je nepochybna, lidi černého vlasu, v Norsku viděl krásně rostlé muže s ušlechtilými tvářemi Wikingů a k tomu téměř havraními vlasy. Typ Moltkův a Wellingtonův vyznačuje tyto lidi v jejich plavém okolí. Z toho soudí Chamberlain, že i mezi Pragermány byli lidé temní. Ovšem, kde p ř e v á ž n á většina lidí je temná, nasvědčuje to infiltraci chaotickým nějakým prvkem z prehistorických dob, tak u dnešních Keltů (Prekelti) a Slovanů (dokonalým chaosem, z části i mongolským plemenem, na př. u Rusů). Též kraniologicky se poměry mají méně příznivě, neboť s výjimkou Skandinavců jest počet brachycefalů dnes všude větší než ve starých hrobech. Mezi Bavoráky dokonce jen jeden ze sta má starogermánskou lebku. O mega penthos! Tu uznává Chamberlain, že poměry jsou velmi složité, že máme mezi sebou poloviční, čtvrtkové, šestnáctkové Germány[1] a v důsledcích toho také množství způsobů myšlení a jednání, jež jsou také jen z polovice, ze čtvrtky, šestnáctky atd. germánskými anebo přímo protigermánskými. Proto odkazuje zase na »zrak pěstitele« a žádá cvik v pěstění smyslu pro to, co je germánské a co negermánské. K r i t e r i í pro správný výcvik tohoto instinktu neudává. Nedivíme se, ba táže me se přímo, co tedy vlastně z té teorie zbývá. Plavovlasý lid, jehož typy však zabíhaly až do opačného konce barevné stupnice — poněvadž »příroda skoků nedělá«, byly tam asi odstíny všechny; dlouholebý lid, ale s jistým blíže neznámým procentem krátkolebců. Nevyplývá z toho důsledek, buď že oni Pragermáni nebyli stejnoměrnou rasou, nebo že zmíněné znaky nejsou pro rasu tak příznačné, jak se praví? Ale jestli Germáni byli skutečně takoví, jak je Tacitus líčí, pak byl tmavý Luther dítkem chaosu a s ním řada výtečníků, kteří nezdědili, nýbrž z a l o ž i l i velikost Germánstva.

Celá somatologická teorie Chamberlainova je založena na témž předpokladě, který jsme pozorovali svrchu, na předpokladě p e r m a n e n c e z n a k ů. Leč proti té je možno vznésti mnoho ná-

[1] Základy I, 466. Jako se říká o koních, že mají v sobě čtvrtinu, osminu atd. arabského.

mitek. Což, má-li podnebí přece jen vliv na barvu vlasu? Což má-li skutečně pravdu Švéd N y s t r ö m, který dokazuje, že forma lebky není ani znakem rasy, ani se nedědí, že děti mohou míti zcela jiné mozkovice než rodiče, že dlouhá lebka je prehistorická, nekulturní, že vznikla následkem namáhavého kousání a že lidé inteligentní a duševně pracující bývají krátkolebci! A což je-li vskutku celá věc tak jednoduchá, jak tvrdí Walcher, že dítě, které klade hlavičku na stranu, stane se dolichocefalem; lehává-li naznak, že zkrátí a rozšíří se mu hlava! Mnohý otec, jenž své děti pozoroval, bude jistě souhlasiti.[1] Snad i zkrácené a porodnicky usnadněné porody moderní přispívají k souměrnosti lebky, t. j. brachycefalii. Zdůrazňujeme, že nic takového netvrdíme a že nechceme Chamberlainovi odporovati dogmaticky, ale je zřejmo, že pravověrné dogma Retziusovo, jehož se Chamberlain drží, má odpůrců mnoho. Má své odpůrce i Virchow. Nemůžeme věděti, který z nich má pravdu, ale jisto jest: má-li ji jenom j e d e n, pak se celá teorie o převaze světlých dolichocefalů v historii rozpadá v prach a popel, a žádná retorika, žádné laciné vítězství nad exaktními kraniology, jakého dobývá Chamberlain, zesměšňuje je a volaje na ně »ševče zůstaň u kopyta«, nezakryje hliněných noh, na nichž teorie stojí. Co řeknou kraniologové j e m u?

Chamberlain vskutku h o d n o t í rasy dle jejich lebek, zrovna tak jako Retzius, při čemž krátkolebci přijdou hodně dospod. Dlouhá lebka je proto dlouhá, že ji »věčně tlukoucí, tužbami trápený mozek vybil do předu z k r u h o v é l i n i e z v í ř e c í h o b l a h a«. W. v. Helmholtz měl asi radost, když to četl.[2] Mohl se utěšiti. Solamen est miseris socios habuisse malorum. A on je měl, Leibnize a jiné, ne zrovna nejhorší.

Tím přicházíme k tomu h o d n o c e n í. Naznačili jsme již, že v něm spatřujeme vlastní tajemství úspěchu této teorie. Ten, jehož osobnímu, národnímu nebo rasovému sebevědomí dostává se poklon, rád promine nějakou tu nepřesnost logickou nebo metodickou. Je zřejmo, kdo to jest. Za nejčistší Germány v tělesném smyslu platí u Chamberlaina Skandinávci, v duševním smyslu Němci. Též pro Angličany jest tam místo čestné, platiť dokonce za nejsilnější rasu Evropy. Za to Francouzi jakoby neexistovali —

---

[1] Srovnej o tom referát Úlehlův v Pedagogických Rozhledech 1913, str. 488 sq.

[2] Helmholtz byl hyperbrachycefalus. Viz »Helmholtzův mozek«, referát prof. Čády v N. D. 1911.

s výjimkou Normandie — a Slované jsou »minderwertig«, ač tu a tam se hodí kůstka Srbům nebo Černohorcům. Se zřetelem k Němcům a Angličanům dokazuje Chamberlain, že právě jejich smíšená krev způsobila jejich zvláštní zdatnost, kdežto nesmíšení Germáni nikdy tolik neznamenali. Jenže Chamberlain toto křížení chápe ve smyslu své germánské teorie jako křížení Germánů mezi sebou!

Tím dostáváme se blízko závěru své úvahy. Lze rozumně tvrditi, že Slované a nynější Keltové se stali opakem původního typu vlivem prehistorických ras nebo dokonce živly méněcennými, a zamlčovati současně fakt, že i národové chválení a obdivovaní podobné staré rasy do sebe vstřebali? Jest právě jedním z nepopíratelných faktů, že národové evropští jsou vesměs antropologicky velmi smíšení, a že všichni, ať se zveme potomky Germánů, Slovanů nebo Keltů, jsme spolu potomky starších podmaněných, ale nevyhubených ras, potomky jejich žen, které se staly otrokyněmi svých podmanitelů, potomky rodin, jež s nimi přátelsky splynuly. Kdo upře při tom smysl a možnost tvrzení, že právě pestrost tohoto smíšení ras dodala evropskému lidstvu ceny, založivši všestrannost jeho nadání? Tvrzení toto je alespoň stejně možné, jako Chamberlainova teorie rasy, a je humorné, že se může dovolávati týchž věcí, ač tvrdí pravý opak toho, co autor »Základů«. Stačí jen položiti místo na příbuznost trochu větší důraz na disparátnost různé krve, jež tu od dob prehistorických splynula, a dostaneme tési právě opačnou: Ne čistá rasa, nýbrž chaos zakládá velikost národů!

Chamberlain měl jisté právo k tomu, postaviti germánské národy v čelo kulturních dějin od úpadku antiky. Musí se uznati, že tito národové dosáhli zralosti ve svém vývoji. Však žili též za příznivých podmínek kulturních, zeměpisných a politických. Obývali v zemích západních, měli moře a světový obchod; byli to namnoze též národové velcí, u nichž bilance kulturní zpravidla dopadá příznivěji. Jen se nesmí říci, že mají monopol na svou výtečnost a že se jí budou honositi vždycky!

Svět již dávno přestal býti evropským, a hle, vynikají v něm Američané (severní) — dítky národnostního chaosu! Jiní národové uzrávají, a po staletích — bude to jejich slunce, jež bude státi vysoko, až zajdou beati possidentes dneška. Národové i rasy mají své dětství, svůj mužný věk i stáří. Nazývati méněcennými ty, kteří později vystoupili na kolbišti dějin, jsouce příliš

vzdáleni od kruhu antických silokřivek nebo méně šťastni ve svých zevnějších osudech, je křivda. Předně je možno, že o nich Chamberlain málo ví — zde bychom mohli vlastně přestati; za druhé může budoucnost přinésti kulturní fakta, jež náležitě přehodnotí hodnoty jeho »Základů«.

Chamberlain má výsměch pro antropologický kongres, jenž prohlásil, že všecky evropské rasy jsou stejně nadány pro každý úkol kulturní. Směje se: »Řeků nikdy nebylo, Římanů, Germánů, Židů nikdy nebylo, nýbrž žijí ode dávna bratrsky vedle sebe, vztažmo požírají se, leptoprosopní dolichocefalové, chamaeprosopní dolichocefalové atd., všichni společně pracujíce na kulturním díle.«

A přece, podal-li pak důkazy inferiority ras, pro něž má pohrdání? Byl by i důkaz e silentio vůbec důkazem? Asi tak málo, jako jeho věštba z výsledku věštbou.

V rozepřích národů o vavřín slávy jsou tři instance. První jsou stranici a jejich tisk. Od nich je možno odvolání k nestranné historii, jež pátravě pohlíží nazpět. Pakli i zde se křivdí, zbývá ještě jedna instance: budoucnost a její fakta. Od té není odvolání. Nuže, před soud budoucnosti!

Jest toto slovo slovem posledním? Nikoliv; Chamberlainově teorii rasy, byť se i málo osvědčila jako poznatek a princip dějinný, zbývá jakási cena, o níž je vděčno uvažovati podrobněji. Bylo by nespravedlivo neuznávati dobrého úmyslu, který mu ukazoval cestu. Jemu jednalo se o to, prospěti evropskému lidstvu kázáním o významu ušlechtilých ras.

Ukázali jsme, že všichni národové dnešní Evropy pocházejí ze smíšené krve a že je nesprávno vysvětlovati jejich přednosti násilnými teoriemi o jejich původu z nějaké přírodou privilegované rasy minulosti.

Na věc se musí s opačného konce. I kdyby nám rasy dávné minulosti nebyly hádankou, jsou ztraceny, jsou pouze pomyslnou složkou ve veletoku přítomnosti. Přestaňme se ohlížeti zpět s dětinským nadšením a romantickými vzdechy a zadívejme se na národy tak, jak jsou nyní. Měřítka pro posuzování ras neleží v jejich poměru k rasám dávnověku, nýbrž v přítomnosti. Buďto dnešní národové rasami jsou nebo nejsou, to poznáme dle jejich tělesného a duševního charakteru, k němuž patří ovšem stejnoměrnost, neboť něco analogického důslednosti, nezbytnému to požadavku mravního charakteru, žádáme i od rasy. Tělesné

zdraví, síla, obratnost, nadání, píle, a hlavně kulturní výkony jsou pak pomůckami pro posouzení ceny rasy lidské.

Každý vidí jasně, že tyto věci jsou mutatis mutandis obsahem pojmu rasy vůbec, tedy i zvířecí. S descendencí má pojem rasy málo společného. Mám-li čistokrevného psa, málo se ptám, jací asi byli jeho předkové v patnáctém století. Vím, že by se vedle něho vyjímali jako bastardi. Pudl v 17. století byl silný honicí pes, a slavný bernardýn Barry byl, jak známo, zcela obyčejný hafan. Zajímám-li se o jeho rodiče, činím tak proto, abych zvěděl, zda jeho rasový charakter není zdánlivý a zda se jeho potomstvo nerozštěpí v jedince pěkné a bastardy.

I v národopise jen přítomnost vrhá světlo na cenu rasy. »Čistota« původu je sportem pro amatéry; křížení za jistých podmínek zvyšuje schopnosti; a není-li některý národ dosud rasou ušlechtilou, má se jí s t á t i. To patří k jeho úkolům.

Vidíme, že se dostáváme na pole e u g e n i k y.

Uvedli jsme svrchu, že Chamberlain učinil pokus stanoviti podmínky, jimž podléhá vznik dobré rasy lidské, a že se netají s míněním, že vynikne za týchž okolností, jako rasa zvířecí, totiž všude tam, kde splyne krev dobrá a nepříliš nesourodá, kde skřížení (pokud možno krátkodobé) je následováno dlouhou dobou vkrevnosti, kde konečně i přírodní výběr podporuje odstraňování slabochů.

První z nich je vtělením zdravého smyslu. Z ničemných elementů zajisté nepovstane dobrá lidská rasa. Též přílišná různost, diskrepance krve, nikdy nevede k požehnání.[1] Běda, když různé instinkty rvou se o nadvládu! Jak má z toho býti charakter? Ve Spojených Státech vědí, proč se brání míšení s negry.

Tito potomci zubožených otroků neměli ještě dosti času, aby se vyšvihli na úroveň bílého plemene, ač jeví dobrou vůli. Dnes by příliv těchto 10 milionů v Americe, která má tak jako tak co dělati s asimilací přistěhovalců, působil zajisté neblaze. Ovšem, lámati nad nimi hůl, ukazovati na jejich lehčí mozky atd., je křivdou, poněvadž nepromluvili ještě svého posledního slova. Kdo ví, zda po staletích obyvatelé nového světa, až dnešní rozdíl kulturní bude dávno překonán, nebudou s pýchou ukazovati na zúrodnění své krve asimilací negrů? Smáti se tomu nemusíme, neboť před dvěma tisíciletími by totéž slovo bylo o G e r m á n e c h znělo stejně paradoxně. Totéž platí o Židech. Snad někdy zvítězí snahy zastanců asimilace, a Židé splynou s ostatním bílým plemenem. Dnes však bychom si toho

[1] Viz Foustka, l. c. 24.

sotva přáli. Nechceme Židů: jejich chytrost a obratnost je nevšední, a ocenění jich závisí jen na našem mínění o ceně materialismu a oportunismu, jež může býti dle zásad velmi různé. Přes to však je jisto, že jsou tu rozdíly velmi hluboké, a že by náhlý příliv židovské krve, jenž ovšem nikterak nehrozí, změnil národní povahu a ohrozil k srdcím přirostlé ideály. Tak dalece tedy je pravdivé a správné, co Chamberlain praví, že jen sourodé živly mohou dáti ušlechtilou rasu. Jenom se nesmíme domnívati, že lze rasy oceniti a dáti do škatulek s etiketami jednou pro vždy. Poměry se mění, co dnes je dole, může vystoupiti na netušenou výši, aniž bychom byli s to říci, které plémě nebo který národ to bude. Zdalí konubium bude požehnáním, dlužno rozhodnouti právě od případu k případu, a národ, který je trpí, měl by uvažovati zcela podobně, jako ten, kdo se chystá k sňatku.

Jaký bude náš úsudek o požadavku dlouhotrvající vkrevnosti, jíž je zapotřebí ke vzniku dobré rasy lidské? Zde máme skutečné konkrétní příklady a tudíž podklad pro úvahu. Angličané, obyvatelé ostrovní říše, jsouce od 14. století, kdy Anglosasové splynuli s Normany, na sebe odkázáni, vyvinuli se v plémě velmi rázovité tělesně i duševně. Židé, nejčistší rasa světa, jsou téměř jeden jako druhý, aspoň co se povah týče, což zajisté není poslední příčinou jejich solidarity a vzájemného porozumění. Vkrevnost — ovšem na široké basi — vyrovná rozmanité síly a vlohy. Rasa tělesně rázovitá a s t e j n o m ě r n á — vše ostatní, přísně vzato vlastně rasou ještě není, ač se jí může státi — bude míti též pravděpodobně stejnoměrné vlastnosti duševní. Jedinci podporují se navzájem, jsouce společného vnitřního ustrojení, talentovaný pracovník najde snadno resonanční půdu pro své snahy. Tuto krásnou myšlenku vyjadřuje Chamberlain častokráte a v četných obměnách, velmi pěkně na př. ve spisku »Arische Weltanschauung« v kapitole »Organisches Denken«. V národě takto rasově jednolitém schopnosti a činy harmonují navzájem, kulturní dílo ukládá se k sobě samo a s imanentním smyslem, jenž jedinci uniká. Jest to v národě takovém jako ve včelím úle: rasa a její instinkty jsou nejvyššími dirigenty práce. Snad dalo by se to vyjádřiti též jiným způsobem: během času dík harmonickému uspořádání vloh utvoří se tradice, jež jsou hladkými kolejemi rozjíždějících se jednotlivců a usnadňují jim práci i úspěch.

(Dokončení.)

Hospodářské krise.

Napsal Dr. Evžen Stern.

(Dokončení.)

A však léta 1847—57 jsou již dobou rozkvětu, dobou epochálního, světového šíření drah a paroplavby. V této době byly též otevřeny zlaté doly v Kalifornii, Australii a Novém Zélandě, což vše přispělo k rozšíření oblasti světového obchodu. Kapitalism, následkem uvolňujících politických převratů r. 1848, počal se v západní Evropě náhle rychle rozvinovat. Nejintensivnější však zakladatelský ruch byl i tentokráte v zaslíbené zemi, v Americe, kolonisované mohutným proudem vystěhovalců a doma revolucemi znepokojeným evropským kapitálem. Amerika byla zaplavována evropskými kapitálovými investicemi a výrobními prostředky, ovšem stále hlavně anglickými.

Když pak r. *1857* byla v Evropě výborná úroda, klesly přirozeně ceny obilí v Americe, jímž tato evropský import splácela. I vypukla panika na new-yorské burse, akcie dopravních a peněžních amerických podniků nenalézaly kupců, ceny zboží klesly o plných 10 až 35%. Krise a nezaměstnanost přešla tentokrát nejen do Anglie, ale i do Hamburku a skandinávských přístavů, finanční otřes zachvátil i bursy, a tím hospodářský život i v oblasti Paříže, Amsterodamu, Frankfurtu, Vídně atd.

Roku *1866* vypukla v Anglii krise následkem založení nadpočetných průmyslových podniků. Spekulační horečkou byla v konkurs stržena velká bankovní firma Overed & Co., kteráž měla převeliké sumy investovány v průmyslových podnicích železářských a stavebních, čímž vznikla peněžní krise, která se rázem přeměnila v pouhý průvodní znak periodické hospodářské krise. Byla však v Anglii a částečně též ve Francii lokalisována.

V letech šedesátých jevila se na evropském kontinentě nedůvěra k podnikání, bylať doba válek a doba očekávání francouzsko-německé války. Když se pak čtyřmi miliardami francouzské válečné

náhrady uhradily německé státní dluhy, vznikl pomocí těchto kapitálů v Německu a Rakousku přirozeně hospodářský rozmach, který byl vystupňován v šílený, bursovně spekulační zakladatelský ruch, neodpovídající národohospodářským potřebám.

V Německu od r. 1870 až do polovice r. 1873 bylo založeno 958 akciových podniků s celkovým kapitálem 3600 milionů marek.[1] Též v Rakousku bylo během doby od r. 1870 až do vídeňského bursovního krachu *(9. V. 1873)*, tedy za necelých 3½ roku, založeno 528 nových velkopodniků pomocí emise cenných papírů za okrouhlý obnos 2271·1 milionu zlatých. Jak se spekulace stupňovala, ukáže nám následující tabulka:

	1870		1871		1872		1873	
	počet	kapitál v mil zl.	počet	kapitál v mil. zl.	počet	kapitál v mil zl	počet	kapitál v mil. zl.
Stát. a veř. půjčky	3	57·3	7	47·0	8	57·8	3	16·1
Banky	5	11·1	30	115·2	87	421·0	44	153·0
Průmysl. společ.	6	5·1	36	77·9	131	381·1	82	269·0
Dráhy	11	76·6	34	305·2	135	251·1	6	27·8
Úhrnem . .	25	150·1	107	545·3	261	1108·0	135	467·8

V celku bylo v Rakousku v období r. 1867—73 s kapitálem 4000 mil. zl. koncesováno 175 bank, 34 železniční společnosti, 634 průmyslové společnosti, 39 pojišťovacích společností, 104 stavební banky, 8 dopravních společností. »Zakladatelé« neuvažovali, zda nově založeným závodům kyne trvalá prosperita, nedbali o zdravý organický vzrůst a zavedení nových podniků, což jedině zajišťuje, že aspoň část vyrobených tovarů najde vždy svůj trvalý, stabilisovaný odbyt, nýbrž hleděli pouze pomocí vnějšího překotného rozvoje a bursovních manipulací zbavit se emitovaných akcií za vyšší kurs a vyzískat zakladatelské zisky.

Nejzřejměji dá se pozorovati tato spekulační lichva na vídeňském stavebním ruchu, kde spekulace nejvíce zuřila. V době hospodářského ruchu jest vždy příznivá nálada ku stavbám, a to nejen pro okamžitou výrobní a obytnou potřebu, ale i pro budoucí konsumci, v kterou se doufá a na niž se spekuluje. A tu vzniklo ve Vídni množství stavebních společností, které skoupily stavební pozemky (tato spekulace stavebních společností, nehledě na soukromou spekulaci jednotlivců, investovala ve zmíněných letech pouze do vídeňských nemovitostí přes ½ miliardy zlatých), aby dosáhly

[1] Zejména průmysl železářský — reproduktivní konsumy — prožíval bujnou hypertrofii. Železné litiny vyrobilo se v Německu r. 1861 592 mil. kg, r. 1867 1114 mil. kg, r. 1871 1564 mil. kg, r. 1872 1988 mil. kg, r. 1873 2241 mil. kg.

monopolu a i nevhodné a odlehlé pozemky co nejdráže prodaly. Krise, nutně vypuknuvší, byla také katastrofální. Vedle přečetných insolvencí pohyboval se pokles kursu mezi 30—50%, a krise všeobecné hyperprodukce, ve Vídni v květnu vypuknuvší, stěhovala se ze země do země, do Italie, Německa, Ruska, Sev. Ameriky (kdéž byla půda připravena železniční spekulací a zasáhla tuto v září r. 1873), Holandska, Belgie atd., zasáhla i Jižní Ameriku a Austrálii, veškeré obory světového průmyslu a obchodu. Jest to pozoruhodné, že prvá krise, vyšedší z industrialisovaného evropského kontinentu, jen poněkud zasáhla Anglii, která se do roku 1873 ještě dostatečně nezotavila z těžké domácí krise r. 1866, takže její hyperprodukce nedosáhla ještě bodu, nutného k vyvrcholení krise — byla zasažena jen déle trvající depresí. Tuto krisi lze nazvati též jakožto význačně německo-americkou, kdežto v průmyslové Anglii a Francii nastává větší vyrovnanost.

Od r. 1873 hospodářský chod, následkem okolností, které uvedeme později,[1] jde jednak až do let devadesátých volnějším tempem a jest částečně orientovanější, takže hospodářské hyperprodukce nezahrocovaly se vždy v ostré krise, nýbrž přecházely v následujících dvou periodách v poměrně mírné deprese. Tak r. *1882*, kdy krise omezila se především na Francii, ostatní země byly stiženy pouze depresí. Pomocná francouzská skupina »L'Union Générale« vyvolává umělé hausse pomocí bursovní spekulace a nakupenými kapitály zakládá pojišťovny, doly, dopravní prostředky. Nezdravě založené spekulace se pak ovšem hroutí a podobně dvě léta později v Severní Americe.

Koncem let osmdesátých skončila panující hausse mezinárodní hyperprodukcí a rokem *1890* počala několikaletá hospodářská deprese. R. 1893 vypukla pak v Americe železniční a bankovní krise, jejíž poslední příčinou byla změna mincovního systému. Evropská, ryze hyperprodukční krise vypuká v Německu koncem r. *1900* až *1901*. V letech 1895—99 lze pozorovati podivuhodný rozmach německého průmyslu. Během této doby bylo tu emitováno průmyslových hodnot v obnosu 2 miliard marek. Následkem předstižení konsumce výrobou počínají klesat hodnoty papírů vedoucích oborů německého průmyslu, jako jest obor elektrický, strojový a železářské průmysly vůbec, loděnictví, stavební podniky atd. R. 1900 počíná již řada velkých konkursů. Lipská banka, jejíž akcie posky-

[1] Narážíme tím hlavně na kartely a organisované seskupování se vůbec, což v závěru kriticky probereme.

tovaly pupilární jistoty, a velký drážďanský Kreditanstalt byly strženy v úpadek průmyslovými podniky. Osmnáct velkých podniků se sumou 217 mil. marek upadlo do konkursu vedle řady menších.

Německo dosáhlo náhlého rozmachu hospodářského také tím, že v novém, rozsáhlém oboru — v průmyslu elektrickém — předstihlo Anglii a Francii a nabylo v Evropě primátu, a právě v tomto oboru klesly kursy poměrně nejvíce, jak lze vidět z následující tabulky několika vedoucích velkopodniků elektrického průmyslu:[1]

	1898—1900 Nejv. kurs	Dividenda v %	1900—1901 Nejv. kurs	Dividenda v %
Helios, Kolín n. R.	198	11	34	—
Kölner Elektrizitätsanlagen .	134	6	31	—
Kummer » .	211	11	1	—
Schuckert, Norimberk	288	15	100	—

Dle ankety berlínského statistického úřadu bylo 1. listopadu 1901 93.000 lidí buď úplně bez zaměstnání neb zaměstnáno částečně za snížené platy. Z toho připadlo 40.760 na stavební obor a kovodělníky. Odborové organisace udávají pro měsíc listopad pouze v Berlíně 35.000 úplně nezaměstnaných, a Jastrow odhaduje, že v okamžiku tomto bylo omezením práce zasaženo plných 23% říšskoněmeckého dělnictva.

Od roku 1903 počíná opětný rozkvět a i tentokráte vypuká hospodářská krise tam, kde byl světový výrobní stroj nejvíce napiat — v Severní Americe. Velké americké investice spotřebovaly nejen domácí, ale i cizí, evropský, volný kapitál. Americká krise následkem bursovních spekulací a desorganisace amerického peněžnictví propukla v ostrou a dalekosáhlou krisi peněžní. 1. září *1907*, kdy krise vyvrcholila, bylo ve Spojených Státech amerických 6528 cedulových bank úplně rovnoprávných, následkem čehož přemnohé z nich pozbyly důvěry lidí, a nebyla tu možnost diskontní sazbou zabránit panice, jako jest tomu u nás i jinde, kde jest jediná, privilegovaná cedulová banka. Americká krise přešla ve všeobecnou, evropskou peněžní krisi, takže anglická cedulová banka byla nucena v málo dnech, od 31./X. do 7./XI. 1907 zvýšit diskontní sazbu ze 4½% na 7%, zjev, který se neobjevil v Anglii od r. 1873. Německá říšská banka musila 8. listopadu 1907 rovněž zvýšit diskontní sazbu na 7½%, kterážto výše se u říšskoněmecké banky vyskytuje

[1] Viz Julius Steinberg: »Die Wirtschaftskrisis 1901, ihre Ursachen, Lehren und Folgen«, Bonn 1912.

po prvé. Že tato světová peněžní krise nebyla jevem samostatným, nýbrž pouze výbuchem nashromážděných třaskavin, průvodním a vrcholným příznakem všeobecné hospodářské krise způsobené periodickou nadvýrobou průmyslovou, dokazují následující porovnání: V Severní Americe bylo r. 1907 konsumováno za 25¼ milionu tolarů surového železa, kdežto r. 1908 za pouhých 16 mil., ačkoliv cena, pomocí trustů, zůstala poměrně táž.

Tyto hospodářské cykly graficky i číselně naznačuje Brezigar,[1] jehož tabulek tu použijeme, ježto na nich můžeme pozorovati nepravidelný, cyklový postup hospodářského vzestupu, přervávaného náhlými, přechodnými poklesy. Tabulky týkají se posledních dvou hospodářských cyklů v Německu. Brezigar uvádí statistické přehledy z oběhu směnek, úrokové a diskontní míry atd. Uvedli jsme již, že v době stoupající konjunktury stoupá úroková a tím i diskontní míra, ježto ze zvýšeného podnikání plyne velká poptávka po kapitálu. Při vypuknutí krise stoupá pak tím více, ježto úvěry jsou následkem všeobecné nedůvěry vypovídány a realisovány, a dlužníci, chtějíce krýti své závazky, stupňují horečně poptávku po penězích. V době deprese, kdy poptávka po úvěru k podnikání jest nepatrná, leží doma neangažovaný kapitál částečně ladem, částečně hledá umístění. To vše nalezneme u Brezigara číselně prokázáno v sestavených tabulkách. My uvedeme pouze čísla ze statistiky výrobní. Nejcharakterističtější měrou jest spotřeba surového železa a válcovaného železa, jehož spotřeba jest měřítkem rozpětí výroby sloužící reproduktivnímu konsumu (výrobní prostředky); v této části hospodářské výroby vypuká vždy prvotní nadvýroba.

Rok	Spotřeba surového železa		Spotřeba válcovaného železa	
	Skutečná	Ideální	Skutečná	Ideální
1897	104·8	94·23	50	63·6
1898	105·4	97·44	74	65·8
1899	**128·7**	100·65	**84**	69·1
1900	**131·7**	103·86	**78**	72·3
1901	90·3	**107·07**	61·14	**75·5**
1902	75	**110·28**	68	**78·7**
1903	96	113·49	75	81·8
1904	112	116·70	82·7	85·0
1905	116	119·91	88·6	88·2
1906	**134**	123·12	**102**	91·4
1907	**147**	126·33	**104**	94·6

[1] Dr. Emil Brezigar: »Verboten einer Wirtschaftskrise Deutschlands«, Puttkammer und Mühlbrecht, 1913. (Statistiky a tabulky sestavené před válkou!)

1908	115	129·54	90·3	97·9
1909	124	132·75	93	101·0
1910	136	135·96	101	104·3
1911	135	139·17	100	107·5
1912	158	142·38	120	110·7

Surovým železem rozumíme železo přicházející z hutí, válcované železo jest zboží façonové, které jest již zpracováno ve formy, v nichž se objevuje na trhu — tedy prutové železo, koleje, železniční pražce, pláty, plechy, dráty a pod. — Čísla prvá označují, kolik kilogramů surového neb válcovaného železa připadlo na spotřebu jednoho obyvatele v hospodářské výrobě současného Německa. Kdežto čísla ideální naznačují, jaká by byla spotřeba surového neb válcovaného železa připadající na jednoho obyvatele, kdyby se výroba pravidelně, vzestupně vyvíjela. Srovnání obou čísel nám ukazuje, jak v dobách stoupající hospodářské konjunktury — hausse — skutečná spotřeba nepoměrně předstihuje ideální, v okamžiku krise pak náhle pod tuto klesne a po dobu deprese zůstává hluboko pod ideální měrou. Ona tabulka znázorňuje nám číselný koloběh hospodářských cyklů. Rovněž zní vidíme, že doba 1914—16 znamenala by pravděpodobně opětný bod přestoupeného konjunkturního zenitu. Avšak jednak válka balkánská a její následky, jednak současná světová válka a těsně předcházející zbrojení zabránily hyperprodukci, neboť přípravy k válkám a války samy spotřebují kolosální měrou tovarů nejexpansivnějších oborů, jichž nadvýroba vede ke krisím (t. j. hlavně tovary oborů kovy zpracovávajících a oboru textilního). Válka přivádí opak mírových poměrů: okamžitou podprodukci v těchto oborech.

Zda měl pravdu Marx, který očekával, že krisemi stoupajícího rozsahu bude dnešní hospodářství přivedeno ad absurdum, že konečnou, vrcholnou krisí nastane převrat, aneb Bernstein, který se domnívá, že kartely a novodobé zpravodajství vymýtí krise, pokusíme se řešiti v závěru.

Z uvedeného již a z příští kapitoly o hospodářském imperialismu bude zřejmo, že plně pravdu neměl žádný z obou, a že moderní válka, nehledě k momentům národnostním a politickým, stejně vyplývá z kapitalistické, průmyslové hyperprodukce, jako krise sama.

Z použité literatury uvádíme hlavně:

Marx: »Kapitál«, díl I.—III.

Michal Tugan Baranovsky: »Studien zur Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England«, Jena, Fischer 1901.

Arthur Spiethoff: »Vorbemerkungen zu einer Theorie der Überproduktion« (Schmollers Jahrbuch sv. XXIV. 1901).

W. Sombart: »Versuch einer Systematik der Wirtschaftskrisen« Archiv für Sozialwissenschaft, XIX. sv. 1904).

Herkner: »Krisen« (Handwörterbuch für Staatswissenschaften).

Dr. Mentor Bonniatian: »Wirtschaftskrisen u. Überkapitalisation«, München 1908.

Jean Lescure: Des crises générales et périodiques de surproduktion, Paris 1907.

Böhmisch nebo Tschechisch?

Podává prof. dr. Arnošt Kraus.

(Pokračování.)

Je skoro nápadno, že Hartman a Meissner mluví jen o Böhme, jinak v románech a básních zní slovo Čech a čechisch hodně sympaticky:

»Czechen, die ich ehre und liebe,« oslovuje u Polta (Sagen na u. m. 180) Karel IV. svoje »Böhmen in böhmischer Landessprache«: »Sind lauter junge Bursche, feingeleckt, gar nicht čechisch mehr,« kritisuje vojsko Jiříkovo starý husita v Herlošově Posledním Táboru (1834): Soll die vielgetürmte Czechenstadt der Rache geopfert werden? čteme v jeho románě »Der blinde Held«. Slovo zaznívá, kde se vyzývá k svornosti. Mladý Robert Zimmermann v Mein Böhmerland (Ost u. West 1844. 78) volá:

Čechenblut und deutsches Blut,
Sollt euch friedlich minnen . . .

a K. V. Hansgirg v ročence Libussa (1849. 227) pěje:

Deutsche und Čechen.

Z Blaníku prý vystoupí anděl:

Der Engel trägt für euch, o Čechen,
So Schwert als Lilie in den Streit,
Er ist, um euer Recht zu sprechen,
Der Geist der Landeseinigkeit . . .

a cítí

Dass jede unsrer freien Zungen
Dann eine heil'ge Flamme ist,
Ob čechisch, ob es deutsch geklungen,
Wenn freies Wort vom Munde fliesst.

Tato slova nám ovšem ukazují, že té žádoucí jednoty je na mále; skutečně v letech čtyřicátých počíná se o Češích psáti i mimo

historická díla a beletrii, šlo o uspořádání Německa, o naděje ... ednocení Němců a ovšem o zachování Čech zemí německou. Ti Čechen, kteří tu chtěli žíti svým národním životem, ba dokonce jejich slavism nebo panslavism, jak byla nazvána vzájemnost, stali se předmětem úvah, často málo přívětivých, a slovo, Čechy dosud hýčkané, obracelo k nim novou tvář, jsouc nepřátelsky vyslovováno. Když dokonce nastala krátká doba svobody politické, tu slovo bylo politicum a mnozí Čechové utekli se raději k starému böhmisch.

Lepší znalec politické literatury, než pisatel článku toho, musil by potvrdit, hádám-li správně, že příčinu nezavdaly krotké začátky české politické činnosti, nýbrž příklad uherský. Tam, v zemi mnohonárodní, v letech čtyřicátých stavovská vláda nahrazovala nestrannou latinu jakožto úřední jazyk maďarštinou a dovozovala, že kdo je »Uher«, má umět »uhersky«. Nebylo sice obavy, že by česká vláda, které n e b y l o, mohla stejně užívat dvojsmyslnosti názvu země a jazyka, ale opatrnosti nezbývalo a tak, jako rozeznávali Němci, a Čechové v zájmu Slováků s nimi, U h r y a M a ď a r y, Němci rozlišovali Böhmen a Čechen.

Ale klamal by se, kdo by myslil, že slovo v českých kruzích bylo hned dáno do klatby, nejen že Jakub Malý na Thunův spis o slavismu v Čechách navázal brožurou W o r t e e i n e s Č e c h e n (v Lipsku 1841) a vydal r. 1846 Beispiele čechischer Redeweise a r. 1852 Čechische Sprachlehre, známý lužický Srb J. P. Jordán mohl ve svých českých dějinách napsati, že na rozdíl od nedávné doby, kdy v Praze bylo pokládáno za směšno býti Čechem, »ist gegenwärtig der Name Czech eine Art Ehrennahme geworden«. A v ročence Libussa, tedy v podniku krajně smířlivém a čechomilném, čteme v samotném posledním (19.) ročníku novelu Proschkovu z doby Jiří Poděbradského L i b u s s a a v ní tato slova:

Das war Meister Přemyslaus Káně, der Waldgeier genannt, ein Czeche von Geburt und Gesinnung, der begeistert für sein Volk und sein Vaterland, keinen Gedanken in seinem Gehirne entstehen liess, der nicht czechisch war (8); das czechische Mädchen (10); die junge Czechin (11); am czechischen Hof.

To bylo tištěno r. 1860, tedy jen rok před tím, než se o slovích böhmisch a tschechisch rozvinula památná rozprava v českém sněmě na samém začátku nové jeho činnosti.

V třetí schůzi jeho dne 9. dubna 1861 poslanec pater Rojek hlásil se k protokolu, v němž užito slova t s c h e c h i s c h. Nepamatuje se prý, že by náš národ byl kdy užíval názvu Čeche, nej-

novější žurnalistika prý zrodila slovo k nechvalným účelům; přesněji řekl o tom K l a u d i, že divadelní referent Guth (tak) v Bohemii stvořil slovo r. 1840 nebo 41(!!): Ferdinand Stamm, spisovatel německý, pěkně rozlišoval; je prý třeba slova, které by bylo opakem Deutschböhmen, jméno je velmi čestné (také Hanisch podotkl, že jméno čechisch národu dělá čest): Tomek vtipkoval, co by prý řekli Němci, kdyby Čechové je chtěli nazývati »Deučové« a žádný Němec neměl té duchapřítomnosti, by řekl, c h t í-l i, aby je s pánem bohem tak nazývali: mluvil ještě Čupr, že prý Němci ani nemají té hlásky (a co d e u t s c h?), a Strache; pak Palacký navrhl rozeznávat, jak on sám činíval, úřední název a slovo neschválené listinným užíváním, ale upotřebitelné v řečech a v literatuře. Rieger přiznával slavnostně, že Němci jako Čechové jsou Böhmen a že nemá v názvu tom býti nějakého prejudice, a konečně J. Hanisch odpíral tvrzení Palackého, že slovo čechisch nemá listinné existence, dovolávaje se usnesení sněmu z r. 1615 »De lingua čechica«. Palacký ovšem to popřel, to sněmovní usnesení že bylo české, ale Hanisch — než ještě byl přijat návrh Palackého a Steffense — faktickou poznámkou odkázal na kodex c. k. knihovny VI C 23, folio 81 b.

Stenografická zpráva poznamenává k tomu »Smích«, smáli se Čechové, že si ten doktůrek troufal poučovat historiografa království českého? nebo se smáli Němci, že Hanisch tak vítězně usadil slavného českého učence? Toho nevíme a už se nedozvíme, faktem podivným však zůstává, že nikdo se n e p o d í v a l na ten kodex, ač přece cesta ze sněmovny nebo z nějaké redakce do Klementina nebyla tak daleká; sám jsem si toho požitku dopřál už před lety a zasmál jsem se také, a to hlasitě, vida, že domnělé usnesení je vzato z »Epitome comitiorum in regno Bohemiae celebratorum«, zcela soukromého sestavení, učiněného r. 1708 nebo málo později, neboť usnesení sněmu toho roku jsou poslední, která tu čteme (první jest z r. 722, kdy Čech byl prohlášen knížetem Čechů!).

Že rukopis z r. 1708 užívá hojně, ale nikoliv snad výlučně slov Czechus, czechicus, Czechia, není po tom, co nahoře pověděno o té době, nijak nápadné.

V této debatě, která, až na naivní drzost Hanischovu — za niž ho mimochodem i ještě po půl století chválí pan Stern slovy, že odpovídal pohotově (schlagfertig) — byla s obou stran vedena slušně a smířlivě, nebyla, přiznejme se, logičnost a důslednost na straně české. Nemohlo jich býti v řečech, když v ě c, kterou zastávali, jich

postrádala. Ale to neznamená výtku; nešlo o vědeckou úvahu, nýbrž o otázku politickou, čili jak nás doba uplynulá od oné schůze více a více přesvědčila, o otázku moci. Němci měli pro sebe logiku a důslednost, Čechové skutečný stav, který pokládali za výhodný a sebe za beati possidentes. Kdyby tomu bylo bývalo opačně, měli bychom snad dnes několik velmi důkladných a bystrých úvah, které by dokazovaly, jak je pošetilé a barbarské, žádati v tomto případě logičnost a důslednost, když jedině »logika fakt« rozhoduje.

Čechové nezasluhují výtky za to, že špatně hájili posici, leda tu, že ji ústy Riegrovými prohlásili za bezcennou, za pouhou zálibu v slově. Ale i tu byli poctivi: nikdy nečinili těch důsledků jako Maďaři; nikdy se neohradili proti rovnoprávnosti, kterou stanovilo Obnovené zřízení zemské, bojovali vždy jen a bohužel musí bojovati podnes proti německému nadpráví, které totéž zřízení mimozákonně zavedlo; ani z historických úvah, ani z poměru číselného, tím méně ovšem ze znění názvu nevyvozovali povolaní zástupcové nikdy nároků na nadpráví českého jazyka. Proč tedy se tolik bili za posici, která posicí nebyla? Nebojovali zase jednou »v cizích službách«?

Mehler na uvedeném místě rozeznává, jak řečeno, v Čechách mimo Čechy a Němce ještě jakýs národ třetí: utrakvisty, kteří umějí oba jazyky a, dodáme my, nechtěli si to zkazit s žádným národem v nevyhnutelných sporech. Tyto utrakvisty opěval r. 1849 v Klarově L i b u s s a 8 (1849), 148, David Mendl, patrně český žid, a stejně jako židům hodilo se to stanovisko statkářům a vysokým kněžím a úředníkům, kteří rádi s lidem poddaným nebo sousedním si zavlastenčili, ale při tom celým vychováním, společenskými styky a obcovacím jazykem nechtěli přestat býti Němci. Doby minuly, kdy blahodárná neurčitost výrazů dovolovala býti po případě Čechem (Böhme), Slovanem, Rakušanem i Němcem (říšským příslušníkem) zároveň, čehož máme příklady z rozhraní 18. a 19. století.

Havlíček ve své skvostné zprávě o zasedání muzejní společnosti r. 1847 vedle liberála, který vydává »Blahověsta« a není proto kabát ani vesta, přibil i předsedu:

> Za stolem sedí hrabě Thun Matyáš,
> co není Čech ani Němec,
> a dal si tisknout, že je Bohemec,

což je překladem slov z Thunovy brožury D e r S l a v i s m u s i n B ö h m e n z r. 1845, v níž konstatovav »Böhmen sind die Deut-

schen wie die Čechen« osobně prohlásil: »dass ich weder ein Čeche noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme bin«; Havlíček tedy vytvořil slovo, po němž Malý, jak nahoře ukázáno, toužil v uvedených Worte eines Čechen, v nichž se však nedotkl tak ostře jako Havlíček národnostní bezpohlavnosti hraběte, nýbrž těšil se, že konečně český pán se odvážil říci, že není Němcem, a oslovil »Mitpatrioten deutscher Zunge, die ihr nicht Deutsche sein wollt!«. Ale Havlíček zároveň nové slovo znehodnotil tak, že nikdo o ně nestál.

R. 1861 vyšel spisek W. Frosta, ředitele ústavu hluchoněmých, ústavu oboujazyčného, vlastně třijazyčného, s mezinárodním jazykem posunkovým, »Der böhmische Thomas und der deutsche Michael«, který potírá slova Tscheche a tschechisch stejně ostře, jako čeští řečníci na sněmě. Frost byl konservativec, který psal česky a německy, už v letech padesátých vydával po svazečcích hovory sousedů Tomáše a Bohumila, nazvané: »Jen s pravdou ven«; Tomáš byl tedy starý známý, který svou českou němčinou se tu pustil do politické rozprávky s Michlem. Zahájena byla takto:

T. Dobré jitro!

M. Was soll das bedeuten, Tumasch!? Habt Ihr denn über eine Nacht das Deutsche verlernt?

T. Ich bin nicht Deutscher, ich bin Čech und schäme mich vor meine Zunge nicht.

M. Aha! bläst der Wind aus diesem Loche? Also Ihr habt aufgehört, ein Böhm zu sein?

T. Nix Böhm, nix Böhmak mehr. Čech bin ich mit Leib und Seligkeit . . .

Ten, kdo smiřuje Michla a Tomáše, je jistý pan Böhm, kterého se oba dovolávají a jejž oba pokládají za svého.

Michael: . . . Ist er ja ein Deutscher!

Tomáš: Streng gefehlt! Herr Böhm ist Čech und noch dazu ein vlastenec.

Pan Böhm má sázku o to rozhodnout a chce nejprve definici, co je Němec.

Michael: Wer deutsch spricht, was man so recht eigentlich deutsch heisst, der ist ein Deutscher.

Böhm: Dann bin ich ein Deutscher.

Tomáš: Fuj hanba! zrádce vy! Kdykoli ste se mnou mluvil, měl ste se jako našinec.

B.: Jakpak bych se neměl! Jako dřív, tak i nyní. Čech jsem já a vlastenec.

Čtenář myslí, že Michel je ošizen, ale on se nedá:

O so viel rosumisch hab' ich schon, hab' gut verstanden Tscheeh und Laschtenez . . . a tu se věc obrací. Tomáš horlí:

Aber, Herr Böhm! haben Sie gesagt Michel, dass sind Sie Deutscher, und haben Sie gesagt mir, dass sind Sie Čech und vlastenec.

B.: Pardon! das hab' ich nicht gesagt.

. . . . . .

Tomáš: Bin ich nicht damisch und hab' gut gehört: Čech jsem já a vlastenec.

Böhm: Ja, das hab' ich gesagt, nicht aber, dass ich ein Tschech und ein Laschtenez bin.

A tu nastává vysvětlování:

B.: . . . Sprech' ich böhmisch, so muss ich sagen: Já jsem Čech a vlastenec! und richtig deutsch ist es: Ich bin ein Böhm und ein Vaterlandsfreund . . . . . und wenn Ihr (Michel) . . . böhmisch redet, müsst ihr sagen: Já jsem Němec a Čech.

Tomáš podobně sám objevuje: Schau ich auf Land, so bin ich Böhm . . . Schau ich aber auf Zung, so war ich Slav und bin jetzt Slav. Und weil sind Slaven viele, . . . so bin ich böhmischer Slav, was heisst bei uns Čechoslovan. Nehm' ich Zunge und Land zusammen, so bin ich slavischer Böhm, oder wie man sagt kurz, ein Böhmischer.

Parturiunt montes, na 18. stránce tedy strašná saň slova t s c h e c h i s c h povalena, a místo »Tschech« říká se po venkovsku e i n B ö h m i s c h e r! Je-li slova vůbec třeba, co záleží na tom, jak zní?

Ale teď konečně musí i pan Böhm s pravdou ven, jak byl nápis Frostových českých letáků, a vykládá:

Betracht' ich meinen Wohnsitz, so bin ich ein Böhme, . . . Seh' ich aber meine Zunge an, dann bin ich nach Michels Erklärung Deutscher und Slave zugleich, denn ich bin beider Landessprachen mächtig. Weil ich aber als Deutscher geboren und erzogen bin, so zähle ich eigentlich zu den Deutschen . . .

Tomáš si neodpívne ani neodchází, jakoby ani nepozoroval, že on je ošizen, a chápeme, jak je za to p. Böhmovi milý, jak se ho ujímá proti zlým novinám, které mu přezdívají Č e c h, a horlí (str. 31): . . . diese Redensart »Čech«, die »Čechen« hat auch der gewisse gute Freund unters Volk gebracht, der euch beide bis zum

Auffressen liebt, wie der Wolf die Schafe. Eine solche Sprache der Begriffsverwirrung ist ein Teufelsei.

Pan Böhm nemá toho rád, když jiní matou pojmy.

Palacký, Rieger, Tomek, Klaudi, Čupr, kteří tak obětovně se vrhli v boj, neobstarávali vlastně zájmy svých církevních a urozených spojenců, P. Böhmů, pánů a pánů von und zu Böhmerland, kteří až do 20. století pod dvojbarvou (v dvojím smysle dvojbarvou) vlajkou dovedli říditi, brzditi a popohánětí postup zástupců českého národu, v zájmu a jistě nikdy proti hmotným výhodám a výsadám své kasty, a zůstati při tom s nepatrnými výjimkami Němci jazykem, vychováním, kulturními zájmy??

Že však zájem Němců o slovo tschechisch tak úplně pohasl, že v dlouhých letech, po která na sněmě českém vládli nerušeně a neobmezeně, si je nezavedli do terminologie úřední, do učebných osnov německých reálek a jinam, kam sahala jejich moc, souvisí snad s všeobecnou jejich nechutí k zemi české, již spravovali tak macešsky. Vládli celým Rakouskem a ideálem jejich bylo smazati hranice zemí a rozdělit říši na departementy, jako činila revoluce francouzská; »tíhneme k Vídni« bylo jejich heslem, nebyli a nechtěli býti Böhmen, nýbrž jen Němci a Rakušany. Úřední označení je nezajímalo, když v celém jejich časopisectvu, v německé literatuře, vědě i ve školách mimo Rakousko vládl čím dále tím výhradněji výraz Tschechen. Co jim vadilo, že list, v německých kruzích tak málo čtený jako »Politik«, prakticky se bránila slovu a teoreticky je potírala a zesměšňovala, když se nedovedla ani sama ubránit slovu »Jungčechen«? (Altčechen snad neříkala.)

Tak nadešlo jakési silentium, až německo-liberální většina v Rakousku byla ztracena a probudil se ovšem zájem o ovládané Čechy, ale tehdy i zde bylo vládě na mále a na změny úředního jazyka nebylo pomyšlení: stav zákonný z r. 1861 trvá podnes, a vlastně i mimozákonný: Vídeňák pořád ještě vyslovuje starým povýšeným způsobem své Böhm; v literatuře a časopisectvu, pokud nejsou vázány úředními předpisy a ohledy rakouskými, rozeznává se Böhme a Tscheche. I Wurzbachův životopisný slovník — kniha vládou hodně podporovaná — r. 1861 Hankovým životopisem zavedl nový výraz jaksi demonstrativně poznámkou, ačkoli dávno před tím ho užíval (sv. 1, 30: in seiner Muttersprache, der čechischen).

Neubránili se mu ani sami povolaní zástupci českého národa, je tak logický a praktický, že jim vědomě i nevědomě uklouzal z úst i z péra; posice obránců, kteří utkvěli na stanovisku z aprile

1861, byla víc a více ztížena tím, že jsme se sami přičinili horlivě, aby v jazycích světových na místo slov Bohemien, Bohème, Bohemian, značících také cikána, zdomácnělo T c h è q u e a C z e c h. Podobně i v Skandinavii byli to p ř á t e l é naši, kteří začali psáti Czeker, Tjekkar.

Koncem století mohlo se říci, že mimo úřední označování, na něž víc a více bylo útočeno a jež se drželo hlavně rakouskou setrvačností, ovládlo slovo tschechisch; zvláště když vyrostla generace německá a německožidovská, která se hlásila k zemi, tvořila v literatuře německočeskou, b ö h m i s c h, skupinu a zbavila slovo tschechisch posledních zbytků nenávistnosti; čeští vědečtí pracovníci stejně jako politikové ho užívali, psali-li německy, a opisovali je, psali-li česky. Kdo psal b ö h m i s c h ve významu t s c h e c h i s c h, mohl býti jist, že německá kritika nebo odpověď nedostane se vůbec dále než k nápisu, t. j. že jej odmítnou, aniž se pustí do meritorního obsahu spisu. Když tedy r. 1906 uzrála myšlenka vydávati českou revui německým jazykem, tu, nemělo-li to býti pouhou ranou do vody a měli-li ji čísti ti, pro které byla psána, bylo jasno, že se nesmí nazývati jinak než Č e c h i s c h e Revue.

Doufali jsme, že tím pohřbíme jalový spor o slovíčka, ale ovšem Čechische Revue zklamala a to dvojnásobně. Němci zahájili přes několik prázdných slov uvítání — a i ta byla vzácností — proti novému časopisu tažení umlčovací, kterému neznám rovně. Opakovalo se po osmdesáti letech, co potkalo německý musejník, byť i z jiných důvodů; jako tenkrát, knihkupci odmítli zisk, který jim kynul z obchodu, a jakou časopisy osvědčily železnou disciplinu, bylo by podivuhodno, kdyby to nebylo v tak příkrém odporu k heslům chlubně a farizejsky jimi hlásaným. Když byl učiněn pokus a Čechische Revue otiskla listy vynikajících spisovatelů, jako Brentano, Bettina v. Arnim, Ebert atd., které z kterýchkoli novin by se rozletěly po všech vlastech německých, tu nejen pražské listy, i »Literarisches Echo« dovedlo to zamlčet. Zkrátka slovo č e c h i s c h neosvědčilo se zlatým klíčkem k uchu německého čtenářstva, ale je dobře, že pokus byl učiněn, a vydavatelé publikace D a s b ö h m i s c h e V o l k, která po deseti letech nalezla tak jinačí situaci, neměli znovu dávati německému tisku takovou záminku.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Nová státní forma říše ruské. — Německý socialista v Rakousku o myšlence národní (Engelbert Pernerstorfer, Zeitfragen, vyd. v Urania-Bücherei, sv. 7., Verlag des Volksbildungshauses Wiener Urania, r. 1917). — Stát národní a národnostní (Richard von Kralik, Das unbekannte Österreich, 8. sv., Urania-Bücherei, vyd. r. 1917).

Nejvýznamnější událostí posledních dní jest převrat v Rusku. Dle své ústavy nejabsolutističtější říše v Evropě byla zachvácena revolucí. Jiskry, vznícené ruskými spisovateli a dlouho tlumené, vzplály nyní po celé zemi jasným plápolem a sežehly vše cizorodé. Duma, jež měla býti rozpuštěna, zvolila ze sebe revoluční výbor, jenž se ustavil jako nová vláda. Car byl donucen vzdáti se trůnu i za své potomstvo, a dle zpráv posléze došlých i bratr carův, velkokníže Michal, v jehož ruce složil car otěže vlády, prohlásil, že se vzdává všech práv na ruský trůn. Nezmění-li se náhle poměry, stane se Rusko republikou. Od autokracie, jíž vlastně carismus byl, dělí republiku delší cesta, více státních forem, tedy více stupňů. Rusko tuto cestu přešlo téměř letem. Jakým způsobem bylo vše provedeno, nelze ze zpráv porůznu docházejících a zmatených přesně vyčísti. Také o tom, jaké asi budou právní řády revolučního Ruska, nelze dosud říci nic spolehlivého. Proslýchá se pouze, že bude zavedeno všeobecné, rovné hlasovací právo do zákonodárného shromáždění, a že bude udělena samospráva všem národům, jež v říši ruské obývají. Demokratické státy uznaly již novou, prozatímní vládu v Rusku, a demokratické strany všech zemí blahopřejí ruskému národu k osvobození ode jha absolutismu.

* * *

Místopředseda rakouské poslanecké sněmovny, německý sociální demokrat Engelbert *Pernerstorfer,* uveřejnil ve sbírce »Urania-Bücherei« ve svazku sedmém pod názvem »Zeitfragen« (Časové otázky) pět článků, z nichž tři jsou věnovány otázce národnostní. Ačkoli tu má autor v prvé řadě na mysli vztah této otázky k myšlence socialismu a k programu socialistické strany, přece nejde konec konců o nic jiného než o otázku vztahu velkých svazků, v nichž společnost lidská žije, — dnes svazků státních — k myšlence národní. Jinými slovy jde o to, jaký má býti poměr veřejných zřízení k těm celkům, které se nazývají národy, čili o to, zda má býti dán v zařízeních státních výraz národní myšlence,

a do jaké míry má tato býti rozhodující či podřízenou při řešení problémů ústavních. Proto se zmíníme o myšlenkách Pernerstorferových na tomto místě, určeném otázkám veřejného práva a tedy i státního zřízení.

V článku prvním, nazvaném »Der nationale und der internationale Gedanke« (Národní a mezinárodní myšlenka), vykládá se nejprve, proč právě v Německu a Rakousku byly masy německého dělnictva do nedávna přímo protinárodní v tom smyslu, že odmítaly každý projev národního cítění jako směšný a podezřelý. Příčinou toho byla prý skutečnost, že vše, co se nazývalo »národním«, stavělo se nepřátelsky proti sociální demokracii, a že právě strany, které se s chloubou nazývaly národními, a příslušníci těchto stran pokládali prostý lid za pouhý předmět ovládání a vykořisťování. To bylo však špatné pochopení mezinárodnosti socialistického hnutí, kteréžto chybné chápání musilo býti potlačeno. »Jest čas, aby tento starý internacionalismus byl vyhlazen«, volá Pernerstorfer, neboť jeho vyznavači zašli ve své horlivosti — ovšem bez zlého úmyslu, — příliš daleko: pro příliš socialismu zapomněli na program socialismu. A tento program žádá prý určitě a jasně: osvobození národů. Proto se také dostalo socialismu tak vroucího přijetí u mnohých malých národů, ačkoli jsou hospodářsky posud málo vyvinuty.

Socialismus nemá lidstvu přinésti pouze zajištění hmotného bytí, nemá mu zabezpečiti pouze důstojné bydlení, ošacení, stravování, nýbrž to vše má býti pouze předpokladem toho, aby veškeré lidstvo mohlo se účastniti v celém životě kulturním, aby mohlo nejen kultury užívati, nýbrž ji i spolutvořiti. A však každá kultura jest národní (jest zajímavo, slyšíme-li to z úst sociálního demokrata). Počíná se v určitém národě a na svých nejvyšších stupních — a právě zde nejvíce — projevuje rozhodně národní povahu. »Socialismus a národní myšlenka nejen že nejsou ve vzájemném rozporu, nýbrž nutně spolu souvisejí.« Každý, kdo chce oslabiti myšlenku národní, poškozuje bohatství (patrně bohatou mnohotvárnost) lidského pokolení, hlásá autor dále. Socialismus chce vyšší rozvoj lidstva, chce stvořiti člověka volného a sebevědomého. Poněvadž se však lidstvo objevuje a žije rozděleno v národy (die Menschheit nur in nationalen Formen lebt), musí socialismus chtíti svobodné a sebevědomé národy.

V článku »Vom modernen Nationalismus« (o moderním nacionalismu) ukazuje Pernerstorfer, jak se říšskoněmecké dělnictvo bezvýhradně a nadšeně postavilo do boje právě za německou myšlenku národní. »Nejzásadovější, nejvyškolenější, nejlépe organisovaná a nejpočetnější sociální demokracie celého světa postavila se v okamžiku nebezpečí vlasti po bok«, praví doslovně. Jest to právě znamením, že myšlenka národní, nacionalismus, nejsou něčím mrtvým, nejsou pouhým zastaralým, atavistickým zjevem nebo pouhým zavrženíhodným šovinismem, nýbrž mají kořeny daleko hlubší: »Národ jest základní a prvotní skutečností lidského dění!« Kdo chce tuto skutečnost neviděti nebo teoreticky překonati, vždy se potká s nezdarem. »Jen národové tvoří státy a pouze

oni vyvíjejí vzdělanost a kulturu.« Proto jest oprávněn nacionalismus příslušníků i nejmenších národů, třebas by stály ještě u kolébky vzdělanosti, praví krásně autor, jenž dále ostře odsuzuje každou zradu vlastního národa.

Válka ukázala, opakuje Pernerstorfer, že organisace, která jak svou početností tak i svým rozšířením po celém vzdělaném světě vyniká daleko nad všechny ostatní mezinárodní organisace, nejen že neodporovala myšlence národní, nýbrž ani nechtěla se jí postaviti na odpor. Všude pronikl nacionalismus. To však znamená, jak autor dále pokračuje, že v politice všech států a všech stran bude nezbytno přihlížeti k myšlence národní a počítati s ní: »Soweit die Staaten innere und äussere Politik treiben, müssen sie, mehr als dies bis jetzt geschehen ist, auf die Stimmung der Nation Rücksicht nehmen.« (Kdykoli budou státy provozovati politiku vnitřní nebo zahraniční, budou musiti přihlížeti, více než se tak dálo dosud, k smýšlení národů.)

Konečně obsahuje také článek třetí, nadepsaný »Nationalismus und Internationalismus«, nadšenou obhajobu myšlenky národní. Autor zde opakuje opětně výtku, která se nám zdá býti velmi překvapující, že totiž nikde jinde nepojímalo dělnictvo organisované v sociální demokracii myšlenku mezinárodnosti tak ve smyslu protinárodním, jako německé dělnictvo v Německu a Rakousku. Pouze toto dělnictvo bylo vychováno a udržováno v myšlence, že mezinárodnost a myšlenka národní jsou navzájem v rozporu. Nepřátelství druhých národů k Němcům vysvětluje Pernerstorfer způsobem neméně překvapujícím. Vzniklo z důvodů různých, ale neposledním prý jest nedostatek německé národní hrdosti, ochota své vlastní národnosti lehce se vzdáti a ustoupiti s cesty jinému. Když nyní za války konečně propuklo v dělnictvu německé národní cítění, nejprve pouze citově, později i rozumově, pokoušejí se opět někteří jeho vůdcové oživiti starý a zastaralý internacionalismus. Pernerstorfer vystupuje ostře proti tomu a polemisuje zvláště s Kautským, jemuž dokazuje zejména, že národní jazyk jest více, než Kautský a jiní myslí. Není pouhým prostředkem dorozumívacím, nýbrž výrazem, projevem určitého rozumového a citového života. A nejen to, Pernerstorfer vytýká stoupencům mezinárodního směru mezi říšskoněmeckými socialisty, že nechtějí uznati vítězství národní myšlenky, jež nastalo v Německu s vypuknutím světové války, nýbrž že se snaží ještě zvýšiti svou činnost pro mezinárodnost: »K tomu náleží především snaha,« vykládá autor s rozhořčením, »vyličiti dnešní věci německému dělníku tak, jakoby spočívala vina toho, že strašlivá válka dosud trvá, na Německu a Rakousku, jakoby dnes nešlo již o válku obrannou, nýbrž dobývačnou. Kdežto většina německé říšské frakce (t. j. sociálně demokratické) při každém projevu osvědčuje touhu po míru a dokonce pohnula říšského kancléře, aby zdůraznil ochotu německé vlády k míru, prohlašuje to všechno mezinárodní menšina (die internationalistische Minderheit) za nedostatečné. Chce, aby kancléř prohlásil, že jest Německo ochotno vzdáti se vší náhrady a odškodnění. Chce tedy něco zcela nesmyslného, poněvadž by bylo postavení Německa proti jeho nepřátelům takovýmto prohlášením přímo oslabeno.«

Vše to Pernerstorfer odmítá a věří ve všeobecné vítězství myšlenky národní, tedy v její vítězství i u německého dělnictva. »Neboť dělnictvo pozná, že není lidstvo bez národů (dass es keine Menschheit gibt ohne Völker), že není možno osvobození lidstva bez osvobození národů (keine Befreiung der Menschheit ohne Befreiung der Völker), že nejsou národy bez národního cítění (keine Nation ohne nationales Bewusstsein), a že národní uvědomění jest statkem, jehož chrániti a jejž pěstovati jest povoláno právě dělnictvo.«

Autor končí zvoláním, že třetí internacionála musí býti národní nebo nebude vůbec (»Die dritte Internationale wird national sein oder sie wird nicht sein«).

*

S jiným pojetím národní myšlenky setkáváme se u německo-rakouského spisovatele Richarda *Kralika* ve spisku »Das unbekannte Österreich« (Neznámé Rakousko), jenž vyšel jako osmý svazek vídeňské sbírky »Urania-Bücherei« taktéž v roce 1917. Ačkoliv chce spisovatel vésti čtenáře neznámým mu Rakouskem, t. j. seznámiti jej s novým pojetím Rakouska, neuvádí myslím nic, co bychom nemohli nalézti již v jiných spisech.

Spisovatel vychází z myšlenky, že v této světové válce jde vlastně o Rakousko: »Vnitřní poměry Rakouska, jeho poměr k německé říši, ke skupinám světových mocností, k Balkánu a vůbec Východu, byly tím neznámým, jež lákalo nepřátele, aby se odvážili k útoku. O Rakousko ztroskotal uzavírací plán Eduarda VII., proti Rakousku byly rozestřeny sítě panslavismu, proti Rakousku padl první výstřel úkladných vrahů atd.« O poznání tohoto Rakouska nám tedy jde. V článku »Entstehung des deutschen Österreich« (Vznik německého Rakouska) vykládá se známá pohádka o německém založení říše. Vlastní Rakousy byly »nejněmečtější ze všech německých zemí«. »Ještě dnes pokládá se Rakousko za německou mocnost.«

Již z vět, jež byly právě citovány, vidíme, že Richard von Kralik není proti národní myšlence, nýbrž že naopak sám má silné národní vědomí, že však tuto myšlenku nepokládá za rozhodnou, jde-li o jiné než jeho národní cítění. Zejména zdůrazňuje, že význam rasy a řeči pro stát nesmí býti přeceňován. Rozhodně jest proti myšlence národní jako myšlence státotvorné. Tato myšlenka postrádá, dle autora, jakéhokoli skutečného nebo dějinného základu.

Typem státu národnostního, t. j. složeného z více národů, jest Rakousko. K otázce, není-li tato jeho povaha rakouskému státu ke škodě, odpovídá Kralik, že jest naopak jeho předností, neboť národní stát jest nižší stupeň vývoje, stát národnostně složený (národnostní) jest stupněm vyšším. Jest to formou státu budoucnosti. Jest výhodný ve dvojím směru: předně pro celé lidstvo, jako vzor, ideál politické formy, která jednou obsáhne všechny nebo alespoň většinu, nejušlechtilejší národy světa; za druhé pak prospívá jednotlivým národům, jež spojuje, podporuje jejich národní rozvoj. Tuto druhou přednost autor rozvádí a ukazuje na jednotlivých národech rakouských, že právě jejich život

v Rakousku způsobil jejich velký rozvoj. Němci rakouští vykonali více, než by byli vykonali jako příslušníci státu ryze národního. Také u Maďarů vyvinula se dle autora národní kultura teprve v Habsburské monarchii. Italové opět jsou dokladem toho, že se národu nedaří, je-li sjednocen. Jejich kultura byla na výši, dokud byli rozděleni. A konečně děkují Slované za svůj rozvoj pouze národnostnímu státu Rakousku. V Rakousku vznikl pojem Slovanstva. »Rusko není, jak známo, slovanským státem, nýbrž protislovanským;... Rusínům ukradli Rusové dokonce jméno... Češi a Srbové atd. byli by dávno vyhynuli, kdyby je bylo potkalo neštěstí, že by byli přišli pod moskalskou knutu«, dovozuje dále Kralik a praví pak: »Pouze spojení s Rakouskem děkují tyto národy za svůj rozmach, rozkvět, vlastní bytost; a to právě proto, že jest v povaze státního zřízení německého původu, že se každému národu ponechává jeho právo. Německé Rakousko podržuje i v tom své němectví. Německá povaha jest kosmopolitická, federativní, plná ohledu ke všemu cizímu, miluje, ba spíše přeceňuje vše cizí. Bez německé romantiky nebyl by se mohl nacionalismus, zejména slovanský, ani vyvinouti.« »Pouze německý duch, ryze německá politika, jak se jeví v založení rakouského národnostního státu s jeho federativní (skutečně?) povahou, dovede jednou celý svět spojiti v právní svazek.« Typ rakouský ukazuje světu cestu k vyšším cílům. Má-li dojíti k Střední Evropě od Berlína k Bagdadu nebo dokonce od Severního mysu k Pekingu, musí se utvořiti dle rakouského vzoru, jak hlásá autor.

Svou úvahu o odhalení národnostního státu (Die Entdeckung des Nationalitätenstaats) končí spisovatel Richard von Kralik: »Anglicko-americký imperialismus učinil by ze světa předmět vykořisťování; moskalský carismus rozmačkal by vše jako parní válec. Pouze národy sdružující princip Rakouské monarchie, tento nejryzejší květ německé politiky, může dovésti svět na vyšší stupeň.« Tyto své nadšené vývody doplňuje autor ke konci článku o rakouském světovém názoru (Österreichische Weltanschauung) ještě tím, že uvedený princip Rakouska prohlašuje za nejvyšší cíl lidstva. »Diese Mission ist Ausfluss des völkerverstehenden deutschen Wesens, das in Österreich zur vollsten Auswirkung gelangt. Damit ist uns das höchste Ziel menschlicher Entwicklung anheimgegeben.« (Toto poslání jest výronem německé povahy chápající jiné národy, která dospěla v Rakousku k nejplnějšímu rozvinutí. Tím jest nám dán nejvyšší cíl lidského vývoje.)

Tolik pro zajímavost z vývodů Kralikových. *Dr. F.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Zpráva zemské školní rady v Čechách o stavu národního školství v roce 1915.

Také zpráva zemské školní rady o stavu národního školství v Čechách za rok 1915, která byla nedávno vydána, je ve smyslu úředních výnosů beze všech vysvětlujících poznámek. Mluví k nám z ní pouhá čísla v jed-

notvárných rubrikách. Nelze z ní vyčísti, jak na př. české národní školství ve svém vnějším rozvoji pokulhává za německým, nemožno se z ní dověděti, kolik bylo v Čechách tříd českých a kolik německých, kolik působilo českých a kolik německých osob učitelských. Všechny rubriky jsou vyplněny přesně dle předpisů ministerstva vyučování, jehož snahou bylo patrně, aby ze zprávy v době válečné nic nerozpoutávalo národní cítění jak na straně české, tak v kruzích německých.

Všech národních škol bylo dle stavu s konce prosince 1915 úhrnem 6333, z nichž 5707 obecných a 626 měšťanských. Českých obecných škol bylo 3368, měšťanských 384, chlapeckých obecných 2339, měšťanských 242. Ze 360 chlapeckých škol měšťanských bylo 221 v českých a 139 v německých školních okresích. Ze 266 dívčích měšťanek bylo 164 v českých a 102 v německých školních okresích. Ze 393 obecných škol chlapeckých bylo 226 českých a 167 německých, ze 363 obecných dívčích bylo 212 českých a 151 německých. Převážná většina obecných škol byla ovšem smíšených, jichž bylo celkem 4951, z nichž 2898 českých a 2053 německé. V 72·5% obecných škol učily se děti ve školách dle pohlaví neodděleně.

Vnější rozvoj národního školství ve druhém válečném roce jen nepatrně pokročil. Přibylo pouze 14 škol obecných, z nichž 9 českých a 5 německých a pouze 2 české školy měšťanské. Desetitisícové české obce, jako Košíře, Michle a j. měšťanských škol se dosud nedomohly. Rovněž minimálně se zvětšil počet tříd. Zatím co v roce 1914 přibyla ještě 131 třída, přibyly v roce 1915 pouze 34 třídy. Všech tříd obecných bylo 19.224, v českých okresích 11.573, v německých 7651. Z přibylých tříd bylo 28 českých a 6 německých. Na měšťanských školách činil přírůstek 19 tříd. Ze všech 2531 měšťanských tříd bylo 1607 v českých a 924 v německých okresích. Českých přibylo 11, německých 8.

Podle organisace bylo 509 českých a 603 německé jednotřídky, 1073 české a 667 německých dvojtřídek, 615 českých a 367 něm. trojtřídek, 363 č. a 219 něm. čtyřtřídek, 702 č. a 443 něm. pětitřídky. Dosud se udrželo 67 českých a 62 něm. šestitřídky, 5 č. a 7 něm. sedmitřídek, 2 č. a 3 něm. osmitřídky. Zdravý vývoj školský musí jíti ve směru, aby šesti-, sedmi- a osmitřídky zmizely a změnily se na obecné pětitřídky a trojtřídní měšťanky. Téměř dvě třetiny všech národních škol jsou jedno- až trojtřídní. Expositur, t. j. nesamostatných škol bylo dosud v Čechách 239, z nichž 130 českých a 109 německých. Těchto nenáležitých útvarů dokonce 8 přibylo.

Celodenní vyučování bylo uděleno na 2518 čes. a 1402 něm. školách. Válečná doba ovšem zvýšila rozvoj vyučování polodenního, jež bylo uděleno na 417 českých a na 512 něm. školách. Českých škol s vyučováním polodenním přibylo 145, německé 203. Z části celo- a z části polodenní vyučování kvetlo na 855 školách, na 401 české (+ 114) a na 457 německých (+ 87).

Snahy po správném osamostatňování škol měšťanských od obecných ve válce utichly docela. Neosamostatnila se za celý rok ani jediná škola

spojená. Měšťanských škol spojených s jinými měšťanskými bylo 109 (57 č. a 52 něm.), 223 měšťanky jsou spojeny se školami obecnými, zcela samostatné měšťanky jsou pouze 104. Obecných škol pod správou ředitelství měšťanských škol bylo dosud 92, z nichž 31 v českých a 61 v německých školních okresích.

Němčině vyučovalo se na 374 českých školách měšťanských, ale češtině pouze na 60 německých měšťankách. Heslo Němců, aby se učili češtině, nebylo tedy na poli národního školství dost účinně realisováno. 182 německých měšťanek zůstalo bez vyučování druhému zemskému jazyku, zatím co českých měšťanek, kde se nevyučovalo němčině, bylo pouze 80. Francouzštině učilo se na 198 českých a na 144 německých měšťankách, angličtině pouze na 5 německých. Na 706 českých školách obecných učilo se nepovinně němčině a jenom na 83 německých obecných češtině. Těsnopis byl pěstován pouze na 21 škole české, ale na 55 německých. Psaní na stroji učilo se pouze na 5 českých a na 7 německých školách. Ručním pracím chlapeckým učilo se pouze na 18 českých a na 13 německých měšťankách, ač výchovná cena tohoto předmětu je nesporné důležitosti. Větší měrou kvetly ve školách práce zahradnické. Obíraly se jimi děti na 254 školách českých a na 167 německých. Na 37 českých a na 43 německých školách obíraly se dívky výchovou na školách mateřských, kteryžto předmět má pro výchovný úkol dívek jako budoucích matek nemalou důležitost. Ojediněle zavedeno bylo na dívčích školách vedení domácnosti a cvičení v pracích kuchyňských. Pouze 2—3 školy české a 7—9 německých uznaly důležitost tohoto oboru pro život dívek směrodatného.

Po většině ubohými jsou učitelské odborné knihovny, jež zákon káže zřizovati při všech školách. Podle zprávy z. šk. rady bylo dosud 167 českých a 111 německých škol, jež takových knihoven neměly. Knihovny ty nemají ovšem dotací, z nichž by se zřizovaly a rozšiřovaly a jsou proto zřizovány nahodile z knih darovaných, soukromníky odkládaných. Dle toho pak také vypadají. Učitelské sbory namnoze sbírají měsíčně po desetníku, aby aspoň něčím k jich rozšíření přispěly. Poněkud lepší stav je knihoven žákovských, bez nichž bylo pouze 40 českých škol, zatím co německých bylo o 187 víc než škol (!).

Školních zahrad na českých školách o 30 ubylo, na německých 5 přibylo, takže prvních bylo 3186, druhých 2160. Vlivem válečné doby, kdy musí se využitkovati každé pídě zemské, ubylo hospodářských polí pokusných při českých školách 46, při německých 47, takže zůstala pouze na 761 školách českých a při 226 německých.

Válečná doba způsobila také setrvačnost na poli školství pomocného. Pomocných tříd bylo 13 českých (+ 2) a 2 německé. Samostatné pomocné školy klesly ze 6 na 5 (2 české a 3 německé). 1331 slabomyslných dětí, z nichž 778 českých, bylo bez účelného zvláštního vyučování. Nedílné vyučování, ze zdravotních ohledů druhdy propagované, se neujímá. Kvetlo pouze na 102 školách po celý rok, na 25 po část roku. Školních lékařů bylo 384 (— 1). V českých okresích jich 6 ubylo, v německých 5 přibylo. Organisace jich je však nesamostatná a proto

nedostatečná. Školní lázně byly pouze při 79 budovách, 47 č. a 32 něm. Počet školních spořitelen klesl ze 152 na 112. Na české straně jich 71 za rok ubylo. Válečná doba nebyla příznivá žákovskému spoření.

Škol, jež neměly vlastního přístřeší, bylo 63 českých a pouze 11 německých. 442 českých a 239 německých škol bylo umístěno nepříznivě v budovách, jež nebyly pro potřebu škol původně zařízeny. Školních učeben bylo o 409 méně. Válečná péče od počátku války zabrala jich 867.

Je potěšitelno, že se udržely jednoroční učebné kursy při měšťankách, t. zv. IV. ročníky. Na české straně přibyly dokonce 4 (je jich nyní 31), na německé 2 (27). Hluchoněmých dětí bylo opatřeno v ústavech účelně 376 (203 č., 173 něm.). Bez účelné výchovy jich bylo dosud 363, tedy polovina. Ve 3 ústavech pro výchovu slepců bylo 34 českých a 103 německé děti. Bez účelné výchovy zůstalo dosud 72 slepých dětí, z nichž 42 českých. 1637 dětem zmrzačelým nedostalo se ochrany a z nich bylo 1106 českých. Vychovatelen pro děti mravně ohrožené a porušené bylo 11 českých a 5 německých. V českých bylo zachraňováno 313, v německých 453 dětí.

Malý rozvoj vykazuje v zemi slavného autora »Informatoria« školství mateřské. Byloť pouze 126 českých vedle 275 německých školek mateřských. Počet opatrovaných českých dětí však za to stoupl z 9591 před válkou na 12.569 v druhém roce válečném. Na německých školkách frekvence poklesla z 15.018 na 14.138. Setrvačnou stabilitu zachovalo 100 č. a 67 něm. opatroven. Počet hřišť pro mládež (966) vzrostl na německé a klesl na české straně. Feriální osady, jichž bylo 35, klesly o 22, a to 17 českých (— 8) a 18 něm. (— 14). Polévkové ústavy klesly rovněž z 1647 před válkou na 1276 ve druhém roce válečném. Vánočních podílek mládeže bylo 2147 před válkou a 1910 ve druhém roce války. Poměr měl by býti ovšem obrácený.

Počet dětí ve věku povinném školou dostoupil počtu 1,158.898. Přibylo 13.156 dětí českých. V německých okresích jeví se pokles. Chlapců bylo 581.807, dívek 577.091. Prvních o 4716 více. Do veřejných měšťanek chodilo 112.458 dětí (+ 428). V českých okresích bylo na měšťankách 71.593 dětí (— 34), v německých 40.865 (+ 462). 299.306 dětem dostalo se vyučování pouze na školách obecných

Obecné školy navštěvovalo 1,001.300 dětí (— 722), z nich bylo v českých okresích 613.897, v německých 387.403. V českých přibylo 1554, v německých ubylo 2276. Děvčat bylo na obecných školách o 7410 více než chlapců. Do soukromých škol chodilo 2520 dětí, z nichž 1054 č. a 1466 něm. Soukromě byly vyučovány hlavně dívky, hochů pouze 220. Do soukromých škol obecných chodily 18.303 děti, z nichž 5682 v českých a 12.621 v německých okresích.

V českých okresích na veřejných školách bylo vyučováno 5479 dětí řeči německou, v okresích německých 19.594 děti vyučované řeči českou. V českých okresích učí se němčině 138.684, neučí se 564.891 dětí. Ze 417.565 dětí na školách německých učí se češtině jenom 19.101 dítě a

398.464 dětí se češtině vůbec nevyučuje. Polodenní vyučování se v době válečné velmi rozmohlo. Počet dětí, jimž se udílelo, vzrostl za války na 209.060 (+ 45.748). Přírůstek jevil se hlavně na školách českých, kde bylo vyučováno 118.174 dětí polodenně (+ 35.782).

Všeobecné úlevy ve školské docházce kvetly hlavně na školách německých, celkem na 223. Z českých pouze na 65. Jednotlivé úlevy byly povoleny na 4120 školách, a to na 2487 (— 245) čes. a na 1633 (— 67) německých. Všeobecných úlev dostalo se 6477 dětem, z nichž pouze 1707 českým, jednotlivých 74.613 dětem, z nichž 53.091 (+ 5597) českým.

Před rokem ukázali jsme na přesun v učitelských osobách v prvním roce válečném. Ve druhém válečném roce 1915 jest přesun onen ještě znatelnější. Na měšťankách vyučovalo 3220 učitelských osob (— 74), z nichž 2164 učitelů (— 113), a 1056 (+ 39) učitelek. V českých okresích bylo na měšťankách 1349 učitelů (— 64), v německých 815 (— 49). Odborných učitelek na měšť. školách v českých okresích bylo 747, v německých 309. 199 učitelských osob na měšťankách bylo nezkoušených. Stav nezkoušených proti stavu před válkou se více než ztrojnásobil.

Na obecných školách působilo 15.371 učitelských osob. Proti předchozímu roku ubylo 1349. Z 10.184 učitelů bylo o 1959 méně než před rokem. Počet učitelek vzrostl za to o 610, tak že jich bylo 5187. V českých okresích bylo 6168 učitelů (— 1252) a 3356 učitelek (+ 438), v okresích německých 4016 učitelů (— 707) a 1831 učitelek (+ 172). Z celkového počtu 18.591 učitelských osob na všech národních školách působilo 3220 na měšťanských a 15.371 na obecných školách.

V roce 1913 před válkou bylo v českých okresích 10.787 učitelů, v druhém roce války jich zpráva vykazuje 7517, takže ubylo 3270 českých učitelů. V německých okresích ubylo 2475 učitelů německých. Ubylo tedy v Čechách proti roku 1913 úhrnem 5747 učitelů. Počet učitelek za to vzrostl o 1708, a to v českých okresích o 1173, v německých o 535. Téměř třetina tříd je ve válce svěřena učitelkám. Sociální zjev učitelské nezaměstnanosti před válkou za války pominul. Nezaměstnaní a nezaměstnané nastoupili službu k zastoupení učitelstva povolaného do služeb válečných.

Z 528 katechetů v Čechách bylo 358 v čes. a 170 v něm. okresích. Za odměnu učilo 83 čes. a 24 něm. katecheti. Od církví ustanovených učitelů náboženství bylo českých 1998, něm. 1304. Na 560 českých a na 497 něm. školách učili mimo to náboženství výpomocně světští učitelé.

Pro nevypisování konkursů na uprázdněná místa učitelů bylo koncem r. 1915 v Čechách 1137 definitivně neobsazených míst. Teprve koncem roku 1916 přistoupila zemská šk. rada opětně k vypisování učitelských míst. Více než dvouletým nevypisováním učitelé v Čechách mnoho hmotně ztratili.

Zprávy zemského úřadu školského o stavu národního školství jsou svědomím naší školské politiky. Mělo by býti o nich hodně přemýšleno a podle toho naše školská politika národní dále vedena.

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Úkoly universit po válce. — Statistika rakouských universit a technik v době války. — University v Černovcích a na Moravě. — Reforma rakouských technik. — Opatření pro zajaté posluchače v cizině. — Nové problémy vysokoškolského vzdělání v Německu. — Vlámská universita v Gentu.

Potěšujícím úkazem bez odporu jest, že také u nás válka světová oživila a posílila hnutí pro reformu školského vzdělání všech stupňů, jehož potřeba a důležitost vysvitla v pohnutých našich dobách měrou netušenou. Třebas v popředí zájmu, jak je pochopitelno, i u nás je především nová úprava škol nižších a středních, je již dnes jisto, že také vysoké školství, jehož problémy referent vyložil nedávno u nás souborně ve Věstníku českého ústředního spolku učitelů vysokoškolských (tedy v časopise, který bohužel širšímu obecenstvu je nepřístupen a neznám), bude míti po válce své potřeby a úkoly zvláštní, jež dobře, ač ne úplně, vylíčil profesor klasické archeologie na vídeňské universitě, Dr. Emil Reisch, ve své inaugurační řeči rektorské 6. listopadu 1916.

Ukázal nejprve k tomu, že bude nutno učiniti přechodná opatření pro ty posluchače, kdož se vrátí z války a kteří ztrácejí dnes již až pět semestrů proti těm, již nebyli povoláni do války; bude nutno pro ně potřebnou dobu k absolvování studia rozhodně zkrátiti, a to u filosofů a právníků o dva, mediků o semestr. Objeví se také jistě potíže místní, až příval takto zdržených akademiků zaplaví posluchárny, a až zároveň se k studiu vysokoškolskému přihlásí také ti, kdož předčasně byli nuceni se podrobiti zkoušce maturitní; těm bude třeba zřizovati kursy doplňující a paralelní. S druhé strany nelze však dle přesvědčení Reischova souhlasiti s návrhy, aby v ů b e c úroveň vysokoškolského vzdělání byla snížena, neboť university i po válce musí zůstati ústavy vědeckého vzdělání a nesmějí klesnouti na pouhé školy odborné, tím méně, že právě válka přivodila spoustu nových poznatků lékařských, přírodovědeckých, zeměpisných, ba i jazykových a psychologických, ovšem i národohospodářských, které musí býti vědecky zpracovány. Je jisto dále, že bude nutno zas navázati styky s cizími ústavy, a že jmenovitě středoevropské ústavy budou musit uzavříti ještě užší přátelství tak, aby vedle výměny profesorů byla i výměna posluchačů a aby zvláště německé university v naší říši mohly i nadále vydržeti konkurenci s universitami německé říše. Reisch na konec projevuje naději, že naše vyučovací správa bude na výši těchto nových požadavků a že vysoké školy budou míti významný podíl na kulturním rozmachu nového Rakouska.

*

Dle zvyku odstupující rektor (dv. rada Menzel) podal statistická data o universitě vídeňské za uplynulý rok, dle nichž právě polovice posluchačstva je z řad válečných uprchlíků. Neobyčejně vzrostlo také procento žen na vídeňské universitě: z promocí lékařských připadla na ně čtvrtina, z filosofických více než třetina, z farmaceutických dokonce polovice!

Vůbec nutno konstatovati, že také na rakouských universitách válka přivodila velmi citelný pokles posluchačstva tak, že proti více než 27.000 posluchačů zapsaných r. 1913 tři léta potom vykazovaly všecky university 9875, tedy o málo více než třetinu! Zajímavo při tom, že hned po vídeňské universitě jest nyní co do frekvence zase česká pražská, jež několik let před válkou předstižena byla lvovskou, na níž studovalo tehdy hojně Poláků z Ruska. Ještě citelněji zasáhla válka rakouské techniky, na nichž koncem r. 1915 bylo všeho všudy jen 2128 posluchačů, tedy méně než bývalo na české v Praze před válkou. Vídeňská technika, která měla r. 1913 přes 3100 posl., vykazuje r. 1915 již jen 639, brněnská česká 133, německá 115, štyrskohradecká dokonce jen 80 posluchačů. Pozoruhodno je, že pražská technika česká, která bývala vždy na místě druhém, předstihla nyní i vídeňskou, a to o plnou třetinu (821 proti 596).

*

Universita v Černovcích, jež za války nejvíce utrpěla, je nyní ovšem od léta 1916 zase uzavřena, a je charakteristické, že se již docela vážně mezi Němci probírá otázka, aby byla trvale přeložena do Salcburku, kde, jak známo, se v poslední době před válkou projektovala universita ryze katolická, ovšem soukromá, a kde trvala universita státní od 1619 do 1850, kdy zrušena až na fakultu teologickou, dosud samostatně stávající, a ranhojičský kurs, zavřený r. 1871. Memorandum černovických profesorů, uveřejněné ve výtahu ve vídeňské Zeit, doznává nepokrytě, že universita v Černovcích nesplnila svého poslání, aby v zemi s malou menšinou německou šířila německou vědu, již proto, že úroveň bukovinských abiturientů byla vždy nestejná a namnoze nízká. Odpůrci přeložení university té do Salcburka právem však ukazují k tomu, že by tak vzrostla nevítaná a zbytečná konkurence vysoké škole inšprucké, kterou teprv v posledních letech podařilo se vybudovati jako tvrz proti vlašskému elementu; také v Německu prý se neosvědčilo, že na malém prostoru jsou seskupeny čtyři university (ve Frankfurtě, Würzburku, Giessenu a Mariboru). Nelze této námitce upříti oprávnění, ježto přece vedle blízké university vídeňské (a chceme-li, i štyrskohradecké) byl by vždy patrný vliv i dobře dotované školy mnichovské.

Jinak memorandum černovických profesorů obsahuje i momenty pro nás zajímavé. Z 1200 posluchačů (v době před válkou) bylo sotva 450 židů a Němců, za to přes 300 Rumunů a na 370 Rusínů (zbytek byli Poláci, Srbové, Bulhaři a — Čechové!). Vědomosti posluchačů byly prý tak kusé, že ještě při rigorosech zkoušenci neměli na př. ponětí o tom, kdo byl Napoleon I., kdo matka Josefa II., kdo vládl před Františkem Josefem I., je-li Dunaj řeka či moře atd., k čemuž není přece třeba ani slova komentáře, leda to, že nemohou býti lepší výsledky středních škol, kde se učí většinou řečí žákům nesrozumitelnou.

*

Kdežto Němci sami tak přiznávají, že mají universit svých nadbytek, otázka druhé české university ocitla se dnes v situaci nejvýš bolestné, když štyrskohradecká finanční prokuratura, jak známo z denních listů, odmítla přijmouti odkaz bývalého olomouckého arcibiskupa Kohna ve

prospěch české university na Moravě, uvádějíc důvodem, že prý se otázka ta musí řešiti cestou zákona (mimochodem: universita v Černovcích založena r. 1875 jen císařským nařízením). I zákon i praxe úřední v podobných případech svědčí, že nelze odmítnouti nadací obecně důležitých a prospěšných, k nimž přece odkaz Kohnův rozhodně patřil. Sám ministr vyučování ujistil sice deputaci moravských poslanců, že odmítnutí odkazu nečelí proti českému národu; nicméně nelze se zhostiti obav, že tu rozhodovaly přece jen zas momenty politické, které vůbec oddalovaly splnění tohoto našeho všenárodního požadavku již v dobách míru.

*

O reformě rakouských technik bylo jednáno na několika schůzích spolku architektů a inženýrů českých v prosinci 1916 a lednu 1917. Všeobecně bylo konstatováno, že absolventi našich technických škol dobře se osvědčují jako konstruktéři, ale že nemají dost praktických zkušeností jako podnikatelé, že by proto měli se cvičit také v kalkulaci a dělání rozpočtů, znáti vůbec nejen technickou, nýbrž i obchodní a účetní stránku průmyslových závodů, že se jim nedostává také větší znalosti cizích jazyků, konečně také vědomostí správních a obratností konceptních. A protože vždy snáze jest hledati vinu jinde než v sobě samém, profesoři technik vytýkají, že posluchači přicházejí na vysoké školy s nedostatečným vzdělánim předpravným a špatně vyvinutou soudností; bylo proto v souvislosti s reformou technického studia velmi podrobně uvažováno také o opravě reálek, jež ani po poslední své úpravě nejsou prosty vad a nedostatků citelných. Velmi ostře odsuzoval reálky jmenovitě profesor pražské techniky, Matěj Vaněček, vytýkaje jim dokonce i povrchnost a přílišnou shovívavost k slabým žákům; je prý vinou profesorů vysokoškolských samých, že nechali reálky klesnouti na stupeň tak nízký! Jako prostředky, aby studium reální a jeho prostřednictvím i technické bylo povzneseno, navrhovalo se ve schůzích nejen rozšíření reálek o osmý ročník a zavedení některých předmětů dosud pomíjených, zvl. latiny a filosofické propedeutiky, ale i přeložení některých přípravných disciplin technických již na školy reálné, které by proto v nejvyšších svých třídách měly býti vybudovány odborně. Je zajímavo, že v cizině, zvl. v Německu, dosud se zkouší neb navrhuje pravidelně jen odborné vypravení nejvyšších tříd gymnasií, kdežto u nás snahy obdobné projevují se tedy i na reálkách. Že ostatně vinu neúspěchu technických studií nelze hledati především na reálkách, nýbrž v technikách samých, nemusím ani podrobněji dokazovati. Kdyby osnovy technik vyhovovaly také po zmíněných stránkách praktických, obchodních, správních atd., dovedly by snad i slabší absolventy reálek posílati do světa s přípravou mnohostrannější, než se děje dosud.

*

Je pochopitelno, že také v cizině se pozoruje těžký úděl posluchačů vysokoškolských, kteří místo studií tráví čas ve službě vojenské, z níž jen v případech výjimečných mohou míti vůbec prospěch pro vlastní své vzdělání. Ještě trpčí je los těch, kdož upadli v zajetí a nuceni jsou tráviti čas nanmoze v poměrech docela nepřiměřených a v naprosté nečinnosti vědecké: již pouhé posílání knih pro tyto studující, aby mohli

udržeti aspoň souvislost s předchozím svým vzděláním, naráží posud na nepřekonatelné obtíže. Je proto vší chvály hodno, že docenti švýcarských škol vysokých utvořili již r. 1915 pomocnou organisaci — v čele jest profesor Maillard v Lausannu —, aby v táborech zajatců froucouzských v Německu a německých ve Francii zřizovány byly příruční knihovny odborných děl i krásné literatury a aby pro ně, pokud lze, pořádány byly i přednášky a cvičení; studentům cizích národností, internovaných ve Švýcarsku, dovoluje se nadto i návštěva tamních škol vysokých. Snahy švýcarských docentů došly uznání takového, že se pomýšlí na podobné opatření také pro Rakušany v Italii a Italy, Srby a Rusy v Rakousku, a že Holandsko a státy skandinavské mají v úmyslu zařídíti podobnou pomoc i pro zajatce v Anglii, Německu a Rusku.

*

Význačným rysem ve vývoji moderních universit jest, že se stále víc šíří okruh disciplin, pro které se dnes vyžaduje vzdělání vysokoškolské a že proto nové a nové kategorie posluchačstva dožadují se přijetí a poučení. V Německu domáhá se nyní »Sdružení uměleckých přednostů scény« (Vereinigung künstlerischer Bühnenvorstände) k návrhu vrchního režiséra městské opery v Lipsku, aby byla na tamní universitě zřízena stolice nauky o divadle (Bühnenkunde), speciálně tedy výklady o dějinách a estetice umění, jak uvésti dílo dramatické na scénu (inscenovati), neboť o tom nemůže býti sporu, že dnes režisér je rovnomocným činitelem vedle autora, má-li dílo dramatické vskutku v provedení svém působiti estetickým dojmem.

Neméně důležito jest, že se dnes v Německu domáhají odborného vzdělání na vysokých školách také žurnalisté, tedy příslušníci stavu, který se až do nedávna doplňoval docela nahodile a to namnoze lidmi, kteří nepochodili v jiných povoláních životních a o praxi žurnalistické neměli nejmenšího zdání. A přece jak redaktoři denních zpráv, tak ještě více referenti o věcech politických, o umění, o obchodu a jiných složkách národní kultury potřebují vyššího a důkladnějšího vzdělání, než jim mohlo dáti několik tříd střední školy, často ještě ledabyle odbytých.[1] Ojedinělá čtení z oboru žurnalistiky ohlásili proto jednotliví profesoři universit v Gieszenu, Lipsku, Mnichově, Münsteru a Štrasburku v letním semestru 1916 (v Lipsku na př. měl dvorní rada Bücher dvouhodinový kurs o časopisectví a hodinovou přednášku o časových otázkách žurnalistiky, kdežto prof. Witkowski měl cvičení v technice feuilletonu a prof. právnické fakulty četl o tiskovém právu); sem tam se taková čtení objevují i na vysokých školách obchodních (v letním semestru 1916 četl na př. chefredaktor berlínského bursovního listu Haas o obchodní žurnalistice). Není pochyby, že by se tak pozvedla sociální i hmotná úroveň redaktorů, kdyby se vzdělání vysokoškolské požadovalo aspoň v hlavních oborech žurnalistické činnosti; ale je příznačno pro německé poměry, že se hned objevují také návrhy, aby vzdělání vyšší dosvědčeno bylo zvláštním diplomem, a aby tak vedle diplomovaných techniků a obchodníků byli i diplomovaní žurnalisté, jakoby nestačil prostý průkaz o studiích.

[1] Srv. ostatně již N. D. XXIII., 226.

Dokonce se již r. 1915 objevil návrh (Rudolfa Seyffenta v Handels-Hochschulnachrichten), aby v obor vysokoškolských nauk pojata byla teorie i praxe obchodní reklamy, a aby konány tu byly i pokusy o psychologii reklamy! Kdežto tento návrh zdá se býti přece jen upřílišený, není ve skutečnosti nic nového v tom, že od 1. října 1916 přičleněna k berlínské technice jako šesté oddělení tamní dosud samostatně existující hornická akademie, založená již r. 1770 Bedřichem Velikým, neboť oddělení montanistické mají i jiné techniky (u nás v Praze i ve Lvově jest přípravný běh toho druhu).

*

Koncem října 1916 otevřena byla slavnostně vlámská universita v Gentu (srv. ND. XXIII. 461). Generální guvernér belgický, svob. pán Bissing, odevzdávaje novou universitu učitelskému sboru vedenému rektorem Hoffmannem, zdůrazňoval, že ve vlámské škole jest viděti záruku budoucího vývoje celého národa, načež rektor odpověděl, že se tak uskutečnily snahy vlastenců vlámských, za něž bojovali již po 85 let.[1] Sami Němci přiznávají, že nemělo by smyslu, kdyby obsazeným územím chtěli vnucovati vysoké školy německé a hráti tak úkol ne osvoboditelů, nýbrž brutálních dobyvatelů;[2] nicméně právě v Gentu již před lety stoupenci všeněmecké ideje ústy Dra Grävella projektovali školu — německou.

15. března 1917. *Kd.*

LITERATURA.

Krásná.

K. M. Čapek-Chod, Siláci a slaboši. (Praha, 1916. Knihovna Lumíra. J. Otto.) — K. Sezima, Za přeludem. (Praha, 1916. Vilímkova knihovna.) — Rudolf Kepka, V závěji květů. (Král. Vinohrady. Přerod. 1916.) — H. Jelínek, Květnové noci. (Praha, 1916. Borový.) — F. Tichý, Povídky a básně. (Beroun 1916. V. Machač.) — Rob. L. Novák, Nad propastí (Epické motivy), V resignaci (Lyrické intermezzo), Lesklé oči. (V Praze 1916. Vlastní nákl., tiskl A. Reis.) — M. Fischerová-Kvěchová, Vařila liščička kašičku. (Uměl. snahy. IV, 21, Serie dop. 7. B. Kočí. Praha 1916.)

Tři skupiny drobných prós, a všickni tři jich pisatelé shrnuli si každý svůj svazek jich pod jediný název: krásné svědectví, že naši autoři už nespokojují se podávati jakákoli disiecta membra, nýbrž že se nechají vésti snahou kompoziční.

---

[1] Srv. v otázce gentské university tyto německé publikace z poslední doby: Fr. W. v. Bissing, Die Universität Gent, Flandern und das Deutsche Reich 1916, Tony Kellen: Die vlämische Hochschule in Gent 1916 a Dr. Lad. Dosfel: Die vlämische Studentenbewegung. Eine Skizze ihrer Geschichte 1916.

[2] Srv. článek Dr. Pavla Ssymanka: Die Bedeutung der deutschen Hochschulpolitik im besetzten Auslande v Akademische Rundschau V., 31.

Knížka p. *Čapkova* podává obrazy o silácích a slaboších, mohlo by se říci silácích slova a slaboších činu nebo zase silácích činu a slaboších slova. Ve »Vítězství dobytém« je silákem pošumavský rozenec, který v hlavním městě kraje čeká tiše v krámě příbuzných, kde mu je projíti hořkou školou učednictví, trpělivě pozoruje, plnými přehoušlemi nabírajíc si zásoby i zkušeností odborně obchodních i obratnosti v poznávání lidí, v styku s nimi, až při smrti pana principála jeho talent zazáří. Přes nepřízeň osudu, protivenství lidí a nástrahy závistníků nepopustí pak, tu činně zasahuje, tu trpně se vzdaluje, až dojde svého cíle; přižení se do obchodu a potře jeho konkurenta. A v »Úvodníku«, druhé povídce, to je student téhož kraje; už jako sextán obdařil otce vnoučkem, prošel tvrdou školou života na stavbách státních drah, potýkaje se se zemí v nejrozmanitějších jejích útvarech; přilnul tedy k ní, pracoval s ní, až v stavebním ruchu velkoměstském uplatní své zkušenosti a nejen že svému synu, jehož žena marně čeká rodiny, nýbrž i své mladičké choti, která před svatbou mu dala nový slibný puk rodu, dá po činžovním domě v místech, jichž cena stoupá. Psychologie obou siláků, z nichž druhý je tu postaven v opak změštilého redaktora, bývalého jeho spolužáka eminentisty, udiveného nad odvážnými podniky druhovými, je vybudována do typičnosti, čtenář má cítiti typy silákův — a kontrast druhé povídky ukazuje, v čem spisovatel vidí sílu: v uplatnění veškeré energie mužovy dobývati světa v tom ve všem, na čem on buduje svou hybnou moc, která jím točí v osách. A jsou osoby i věci velmi názorně podávány, nikoli však bez znamenitého zabarvení individuálního. Ovšem vždy budeme se podivovati bohaté invenci Č-ově, překypující náplni jeho postřehů, ale nebude-li čtenáře rušiti, že bez ekonomie kolem věcí kupí se tu pozorování, jichž vlastní povaha nemá souvislosti s kresbou, že postřehy přetěžovány jsou znalostmi bohatými, ale zavádějícími? Jako by spisovatel zapomněl sebe sama a nechal mluviti žurnalistu, jehož cíle i dráhy jsou jiné! Hýří tu bohatství slovní, spisovatel užívá zpravidla vhod výrazův odborných, zřídka, ale včasně slov dialektických, ba (tuším) sám i si slova (analogiemi různými) tvoří; avšak proč větu krásného postřehu láme tíhou dodatků, omezování, nenutných přirovnání vždy nových a nových, širokých výkladů, které někdy přivádí jen vnitřní var osobní? Pravda, to vše mívá někdy cíl, a dobře kryje tajenou ironii, aby ji bylo pouze cítiti, jindy však znamenáš na škodu epickou, jak subjekt se stále do věci vkládá, často pociťuješ prostředníka, který se přece jen celkem chce a má tratit. Neboť nesplývá patrně vždy plně s věcí, stává nad ní; proto kde promluví jeho srdce, ať je to v protestu proti společenské úlisnosti, jež bouří tuto horsky přísnou povahu, nebo při vzpomínce na matku, sloh má jasnější prudkost nebo zase jihne a pročišťuje se, vždy pak ztrácívá svého zbarvení mentality žurnalistické. Naší literatuře snad už neběží tolik o bohatost obrazů, jako o míru, není jí tedy žádoucí přeplňování ozdobami, jistá baroknost stilová; arci i tu, kde je prostě groteskním výrazem překypující vervy, má svou zajímavost. To ovšem nejvíce, když tento verbalism slovní přichází na pomoc ironii. A jakési zvláštní kouzlo tajemného příšeří (nepochybně se zaměřením ke konkrétnímu případu) jemně zakryté ironie má povídka třetí »Labyrint světa«. Příhoda, že součinnost malíře Hodoninského s na-

kladatelem Larvinem (od larva!!) na velkém díle vypravení Labyrintu světa skončí se po smrti choti malířovy jeho nepřátelstvím k soudruhu a útěkem ze země v cizí klášter, tají asi narážky na konkrétní události a podává nesporně kus pravdy v postupu jistých »obratných« lidiček. Než i tu při oné groteskní vervě přetížený sloh autorův ruší a jen tím více toužíme po přímějším vjemu v prostším podání a harmoničtějším zladění celku! Sotva pak též dramatické sepětí, jehož se mělo povídce dostati, došlo tu svého cíle; nesvědčí o silné a bohaté osobnosti autorově ryze epická stavba daleko více?

Zrovna protichůdce tohoto typu básnického je *K. Sezima*. Jeho tři prósy pojí také společný titul. Za přeludem svrchované lásky — přátelství, za přeludem naprostého lidství a nejvyšší lidskosti těla i ducha, za přeludem plného souladu smyslů i souhlasu niter, pravé lásky srdce i ducha — bez kompromisu, to je jejich tema. Neboť anonymní hrdina první prósy tak dojde poznání a zjištění nutnosti, co nejvýslovného kouzla má rozchod, když bouřný tok náhle vzkypělých styků domněle přátelských duší (vinou konvenční ženy) seschne se a zazeje písečným dnem holé chtivé smyslnosti (Kouzlo rozchodu. Sensitiva). Tak sám básník jen vůní podzimu dá se vylákat k velkému snu o novém lidství v próse vystylisované krajinomalby ideové tu konkretně rozloženému, snu, který vede zrak tvůrcův v cesty sociálních a politických kolejí, jejichž bláto však mu připomene, že jeho sen je právě jen vůně podzimní, vůně ze sil, které usínají a nevytvoří ničeho, leda po novém slunovratu že se zvolna zase probudí (Podzimní vůně. Intimní krajinomalba). A tak i jeho Ema Vlachová marně se roztoužila po velké a pravé lásce hledajíc ji v chladném srdci geniálního, ale ješitného žurnalisty, který dovedl se jen pásti na citech jiného sám vnitřně vyčerpaný, odkvetlý, ač lačně dravý a božsky samolibý. Ema uchýlí se na venkov, chce hledat zapomenutí v probouzení drobných květů duší dětských, až tam nikoli bez účasti i k uspokojivému zadostiučinění za palčivé rány doslechne o ztrestání vinníka pro nový lup a zranění mladého srdce dívčího. Jenže Emě bude tam zažíti nové nástrahy, vtírání i opatrnické přibližování mužů, kteří buď neměli lásky nebo vůbec netoužili po souhlase niter, ti nehledali zpřízněné duše nebo vůbec naznačovali otrle své surové choutky, podezíraví, ochotní ke mstě, pomluvační a vždy podlí. Mladá žena utýrána nechápe snad ani toho, který by jí rád byl něčím více, kdo však nedovede mocnou silou vnitřní ji schvátit, uvést a vzletět nad stavy, za nichž Ema rozrývá své nitro, v mužské slabosti své vůči ženě na konec jako ostatní; ona už tedy nebude věřiti. Posléze jako štvaná zvěř, když její pronásledování mravní vyvrcholí v skutečné štvanici, propadne šílenství (Štvanice). Kouzlo rozchodu zachytlo šťastně erotickou náladu v generaci překrvených mozkův a nedožívené vůle i kolísavosti mravní, která tu se chtěla rozletět za vlastními požadavky volnosti etické, tu nejapně se poutala konvenčními povinnostmi mravními jakoby příkazy velké etiky; dospěla pak jen jakési etické krasochuti, a jistý druh životní dekadence požívačné ji charakterisuje. Zachytila ji ta první kniha S-ova význačně po všech stránkách, neboť sloh, podání, barva, mosty po vkusu doby, šly cestami, kde sensitiva mohla uplatniti velmi mnoho darův. Dnes autor psychologickou motivaci

procesu rozchodového jen posílil, ona vynikla též, když tu něco ze zálib doby ryze literárních potlačeno. Štvanice má stejně zájem hlavně psychologický, ale jeví sklon, který charakterisuje poslední práce S-ovy; staví jej na širší podklad sociální vědomě a účelně. Autor tu typisuje, snad více než čtenářům, kteří rádi srůstají s látkou, splynou s věcmi svého čtení, bude milo. Zjednodušená konstrukce typů je úmyslná, ač jí jednotlivé postavy příběhu ničeho neztrácejí na zabarvení individualistickém. Není tak jen proto, že taková tvorba je v proudu dnešního literárního vývoje ryzího zamíření idealistního, je to ve vlastní podstatě autorova výlučně intelektualistického tvoření, odtud cílevědomého a zváženého omezování uměleckého v prostředcích i postupu. Typy maloměstské společnosti, zvláště společnosti mužské chtivé požitků, správně, tuším, vymezeny a podány; naděje lepší budoucnosti, víra v život, skeptičtěji (než v Hostu, v koncepci i složení pozdějším) položeny jen v dorůstající dětství, které je, i když ne uvědoměle, aspoň instinktivně charakterní. Ostatně se tu projevují tytéž známé přednosti spisovatelské jako v nejnovějších dvou románech S-ových; z nich třeba připomenouti zvlášť výslovně dramatický spád a ráz této novely.

Sedm povídek p. *Kepkových,* neboť z devíti jich místa dvou zejí prázdnotou, je sedm přebolestných zastavení na trnité cestě lidu šumavského. Nejsou arciť vůbec nové tyto črty, a nemohou býti ani jejich látky s nové stránky pojaty, neboť sociální zlo tu je stále touž bolestí, a není jiné cesty zahojiti je než staré cesty, staré tužby. A ač některá temata už prošla naší literaturou a dostala svůj ráz (srov. Vitouškův máj s Macharovou črtou Z vlaku), zde nově chtí být motivována, dostanou svou psychologickou barvu krajinnou. Ba někdy stoupají v pojetí autorově k zhuštěnosti, z níž tragika osudů zapadlého kraje dopadne drtivou ranou. Drobné tyto povídky sociální bídy zanedbávaných krajin neusilují o stylisaci a nevyhrocují svých sociálních hrozeb skutečnosti. Ve zvlněném slohu plném citu prostě podávají miniaturně prokreslené obrazy důležitých dění v podzemí sociálním a v tom jistá jich cena.

Když vyšly před lety básně *Jelínkovy,* zvláště jich první svazeček (který tu s druhou sbírkou seskupen v celek s doplňky pozdější tvorby), to byla doba zvláště pro lyriku nových prostředků výrazových, namnoze nově vytvořeného kypícího verbalismu, jež nebyly vždy bez příchutí módy. Jak by se tu někdy nebyl více líbil ten, kdo dovedl jimi obratně vládnouti, než kdo v přímočaré upřímnosti a střízlivý ve slovích podával prostě bez nároků kus života? Čteny jsouce dnes, v novém spořádání, tak ony básně nabývají teprve hodnoty. Duše, která bdí uprostřed bouřlivých vln života, kam ji svedlo mládí, jasně a pudově cítí, stále slyšíc v sobě hlasy domoviny, odkud vanou její strázně a bolesti. Nebojí se označiti je pravým jménem, neleká se sebeobžaloby, neuhýbá (tak časté to u lyriků) před sebeironisováním. Nikoli obdobami či sympatiemi, vlastní svou povahou vymezila si svou notu erotickou; není široká ideová základna těchto veršů a konec konců zhoustne v jeden stesk a jednu bolest, tak lidskou a proto velkou, že podmaňuje úplně. Jako kdysi pěla

tu vášeň, tak později ostrá rána mokvá čistou krví pravého muže. Což na tom, že bys si přál někdy výraz hutnější, plnější, že pozatoužíš jindy po tom hlubším a větším vzletu myšlenkovém, pohledu do věci, jenž nese dále, ta bolest ryze mužské lásky, která se ohlašuje přirozeností citu, pak výhrůžkou stoupá z temna, až se zjeví v nahotě, ta touha po květu milování, jež po zákonu žádá plodů, ta silou pravdivosti své, jíž pableskuje, smiřuje tě dokonale, zovládne, podmaní. Ryzí to lyrika nepříliš široké klaviatury, nikoli objevitelka nových zemí, ale otevřeně a upřímně lidská; bude vždy míti své místo tím spíše, že našla svým časem vhodný a plný výraz.

Nová básnická knížka *F. Tichého* přesvědčuje, že v něm náladová lyrika má zdatného stoupence i pěstitele. On sice dovede v epice zachovat pevnou linii, ač-li není cítit příliš ono úsilí dodržeti ji, má jistotu v pevném zahrocení jejím k pointě, která nese i svou tíhu a svůj dosah historický. Avšak mocně-li vzbudí emoce, když jeho silou je jemný odstín, v jehož zpracování znamenati subtilisující přetavování? Z osmi povídek básnických, z nichž některé chtí míti ponurou náladu baladickou, jedině Noc na Kazíně přiblížila se jí úplně, má baladický ráz i chod. Za to kolik emotivní plastiky má jeho lyrika ať písňové inspirace, která tu ovšem touží po více jednotlivostech konkrétních, jimiž právě tak řečená lyrika lidová působívá, ať ryze náladová, kde vždy cítíme, jak básník ovládá sloh plynulé nálady! Tu přirozený a pružný výraz, dobře tlumočivá síla citu, touhy, zvláště pak v erotice jemné záchvěvy, kouzlo důvěrnosti, které dovede zachovati vzdálenost nebo instinkty, které neznesvěcují a nedopustí urážce. Drží se tak v ideálních oblastech beze strojené nucenosti, a kde nasadí ten svůj tón, hřeje, povznáší, dojímá — je básnickou.

Čtouce básně záhy zesnulého (ve Švýcarsku) *R. L. Nováka,* musíme litovati jeho ztráty tím více, čím spíše pozorujeme, že s ním odešel skutečný talent. Všechny tři své sbírky, které mají vyznačovati patrně prošlá údobí, stavěl v oddíly budované zrovna jako podle matematických vzorců. Šel za dobrými vzory (Vrchlický, Machar, Neruda, ozve se i Quis), dovedl některým námětům tak rázem trysklým dáti ucelený a právě básnický výraz. Převládají u něho dva druhy na konec, hravá, písňová drobná lyrika nikoli bez podbarvení pružné ironie, a zase vážná lyrika meditativní zpravidla tíhnoucí k pointovanosti. A v tom upomíná na anonyma Isqui, čím více dvojí tento druh jde stopami básníka Kosmických písní nebo Prostých motivů; týž sklad obrazů, táž kadence básnická, táž jemně truchlá a smutně chtivá touha plného života. A oba napájejí se u téhož čistého zdroje básnického. Či by to bylo znamení, že mladá generace si jej oblíbila? Pak ovšem jde dobrou cestou a k pravému prameni.

Není nikoho, komu by se Umělecké snahy Kočího nezavděčily vydáním tak pěkných doprovodů k říkačkám a písním, jako když vydaly mezi svými čísly také pí. *Fischerové-Kvěchové* otisky z knihy Našim dětem. Vždyť tím se propagace tohoto umění prohřátého domácími tradicemi a čistým duchem našeho lidu jen šíří. Stačí pohlédnouti na vnitřek

venkovské jizby, abychom poznali, jak dovede právě malířská ruka ženská probuditi k životu všechny věci, jak je rozdmýchá, až mluví ke každé duši české. Nejen to, i dětské hračky oživují, ba ti ptáčci, ozdoby a vše mluví, zúčastní se toho života, neboť se symbolickými dětmi to vše lká, veselí se, čeká, doufá a výskne na konec radostí. Nač připomínati podrobnosti? Linie, barvy druží se v soulad k perspektivě věcí — vše je dokonalá jednota umělecká, umělecky zhodnocené teplo našeho života rodinného. *M. P.*

Poučná.

Jiří Janda: Rok. Obrázky z přírody. S obrázky Artuše Scheinera. Nákladem Ústředního nakladatelství učitelstva československého 1916. — Josef Černý: Rodina, škola a společnost. V Praze 1916, nákladem Dědictví Komenského.

Jiří Janda: Rok. Obrázky z přírody. S obrázky Artuše Scheinera. Nákladem Ústředního nakladatelství učitelstva československého 1916.

Jméno spisovatelovo již od let dobře je známo přírodopisným odborníkům jako vynikajícího ornitologa, a přátelé přírodních věd rádi čtou jeho knihy a články, jimiž popularisuje rozsáhlé své vědomosti, získané nejenom z knih, nýbrž i přesným pozorováním přírody doma i v cizině. Ale Jiří Janda má ještě jednu vlastnost, které odborníci a popularisátoři věd zpravidla nemívají: je opravdovým básníkem, a to dodává této knize zvláštního půvabu a trvalé ceny. Tím vyniká nad ostatní naše lidočné spisovatele přírodovědné, tu má u nás jediného předchůdce — R. E. Jamota v jeho stále svěží knize »Příroda a lidé«. Ba nerozpakoval bych se některé stránky v jeho knize přirovnati k líčením amerického »básníka-naturalisty« H. D. Thoreaua — i Janda dovede někdy vystihnouti zrakem umělcovým některý z těch nesčetných záchvěvů duše přírody, jichž nedovede uviděti obyčejný zrak. Činí to, jako každý umělec, způsobem svým, osobitým. Není to, rozumí se, vždy a všude, na leckterém místě příliš horlivý učitel přírodopisu zatlačuje básníka, ale těch bezprostředních, jemných pozorování je po celé knize tolik rozseto, že rádi sneseme i to užitečné poučení. Tím spíše, že Janda je vskrze moderní odborník, že nás netrápí popisováním něčeho, co i nejnevšímavějšímu musí padnouti do očí, a že nám také nepředkládá dobře míněnou, ale plochou přírodní teleologii, podle které je to ve přírodě všecko tuze moudře zařízeno. Leckde si Janda zafilosofuje, a i jeho filosofie je samorostlá. On není přírodní optimista — nedovede se tak snadno přesunouti přes nevývratný fakt, že příroda žije si svým životem, na který nehodí se vůbec naše lidské pojmy, že tvoří a ničí — s lidského stanoviska mluveno — bezohledně a bezúčelně. Ale přijímá ten fakt s resignací, a nevadí mu to, aby se netěšil z toho, čím příroda nám život zkrášluje. Od

malicherného snažení lidského, o němž mluví s přitrpklou ironií, tím více se obrací k životu přírody, kde jedině mu je volno.

»Rok« — nazvaný tak proto, že je rozdělen podle měsíců na dvanáct oddílů, líčících život v přírodě v našich krajích, a především v okolí pražském, učí čtenáře dívat se na přírodu přirozeně a lidskýma očima, učí ho však také přírodu nejen pozorovat, nýbrž i prociťovat, a taková kniha stojí za to, aby se četla, a aby se četla ne jednou. *Z. F.*

Josef Černý: Rodina, škola a společnost. V Praze 1916, nákladem Dědictví Komenského.

Život náš vychází z rodiny, prochází školou a cíle svého dochází ve společnosti — toť základní myšlenka, kterou autor, známý svými sympatiemi k tak řečené sociální pedagogice, rozvádí a dokazuje tak, že tedy školu pokládá za sprostředkující činitel mezi životem rodinným a společenským. Proto líčí především ideál života rodinného, v němž prý manželství dochází teprv přirozeného svého cíle, a jehož květem jsou dítky; ukazuje, jak skutečnost dnešní je ještě daleko vzdálena tohoto ideálu, jak málo lidí má před sňatkem pravou představu o cílech svého spojení, jak zištnost a pohodlímilovnost brání i v manželství ploditi děti a starati se o ně podle povinnosti přirozené a mravní, jak málo rodičů uznává, že dítky mají svá veliká práva a své přirozené nároky na řádnou výchovu tělesnou i mravní. V další kapitole rozbírá se úkol školy jako pomocnice rodiny ve výchově národní a společenské, při čemž se dobře vykládá, že třeba učitelstvu dáti více svobody a rozhodovacího práva při stanovení vzdělavací látky a volbě metod, a že nutno působení školy usnadniti a doceliti všemi možnými prostředky dalšími (četbou, uměleckými produkcemi a pod.). Konečný oddíl podává autorovy názory sociologické a zdůrazňuje zvlášť ideu humanitní a myšlenku rovnosti všech lidí; uzavírá se známými slovy Tolstého o tom, v čem hledati pravé štěstí člověka. Nepřekvapuje, že také Černý není spokojen s dnešním stavem školství našeho a že sem tam pronáší některé návrhy opravné; přeje si jmenovitě, aby ustavena byla výchovná rada z inteligentů různých oborů vychovatelských, vědeckých, uměleckých, politických, spisovatelských a žurnalistických, a aby jako důsledek státní pravomoci v oboru školy byla také pro organisování výchovy zavedena zvláštní daň výchovná, jejíž výtěžek by byl určen k výchově dětí v chudších rodinách a kterou by platil každý jednotlivec schopný vejíti v manželství i manželé bezdětní.

Spisek určený pro lid psán jest bez odporu srozumitelně i jasně a svědčí o autorově zanícení pro společenské úkoly výchovné; místy bohužel je trochu rozvleklý a mnohomluvný, takže hlavní pásmo myšlenek časem docela zaniká v spoustě vedlejších poznámek. Na str. 25 Černý zajímavým způsobem překonal Kanta, jenž dle obyčejné tradice radil prý člověku hněvem naplněnému, aby vypil sklenici vody, neboť zatím se hněv jeho utiší; autor pronáší touž radu jako svou, ale předpisuje místo sklenice — aspoň litr, což snad je přece jen trochu mnoho. *Kd.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Odkaz arcibiskupa Kohna.

Bývalý olomoucký arcibiskup Kohn zaměstnává církevní kruhy a mimocírkevní veřejnost českou již po čtvrté způsobem po každé jiným, ale vždy intensivním. Dvakrát za svého života, po druhé již po smrti. Nepamatuji se zcela určitě, ale soudím, že o aférách arcibiskupova života, o jeho sporu s kněžstvem a pak o jeho podlehnutí vyšším mocnostem, o jeho sesazení bylo svého času referováno v těchto rozhledech. Za to jeho předsmrtný sice, ale teprve po smrti do veřejnosti vniknuvší čin poslední vůle s velkým odkazem na kulturní účely pro český národ na Moravě zde jistě komentován nebyl. Dohoníme dnes částečně, co jsme tehdy promeškali. Čin arcibiskupa Kohna zasluhuje povšimnutí. Je tak neočekávaný a překvapující, jako bylo několik momentů jeho života a jeho kariéry: neočekávaný byl Dra Theodora Kohna vstup na arcibiskupský olomoucký prestol, a stejně překvapující byl jeho náhlý sestup s něho, i způsob a okolnosti a pozadí toho sestupu. Po volbě jej vítala strana jedna jako pravého dědice a nástupce věrozvěsta Metoděje, jako lidového preláta po několika předchůdcích ze sfér vysoké šlechty. Druzí stáli cize, upjatě, chladně, přímo odmítavě — jim byl Dr. Kohn církevní parvenu, muž bez konexí, homo novus, enfant terrible v kruhu uhlazených diplomatických církevních hodnostářů. Tato druhá skupina aspoň nikdy nezměnila svého názoru a stanoviska: čím ji Dr. Kohn s počátku byl, tím do konce zůstal. Zato skupina první velice brzy přehodnocovala své oceňování: za krátký čas jevil se ji nový arcipastýř jako despota, hierarcha par excellence ve smyslu nejméně sympatickém, tyran podřízeného kněžstva, bezcitný zaměstnavatel a vládce a finančník arcibiskupských statků, neuznalý vůči chudině, bez nejslabší stopy apoštolské mírnosti, tichosti, lidumilnosti. Když pak někteří z podřízeného kněžstva podnikli proti arcibiskupovi válečnou kampaň časopiseckou, skoro celá veřejnost ani nezkoumala, jaké jsou to osoby a jaké jejich pohnutky, a stála téměř bez výjimky a bez výhrady v táboře odpůrců, snášela jim střelivo a pomáhala otřásati piliři arcibiskupského stolce. Odpor proti arcibiskupu Kohnovi byl všeobecný, boj proti němu velmi populární. Málo bylo později těch, kteří litovali tragického osudu muže jistě přes všecky vady ne všedního, který podlehl ne útokům svého tvrdě ovládaného kněžstva, ale vyšším, vzdálenějším mocnostem. Jako rychle minula počáteční jeho popularnost, tak rychle odplynula i jeho nepopulárnost a neoblíbenost a Dr. Kohn propadl osudu ještě žalostnějšímu: zapomenutí. Jeho procesy o majetek již budily málo zájmu. Česká veřejnost byla s arcibiskupem Kohnem hotova.

Docela neočekávaně obživilo se nejen jméno arcibiskupa Kohna v českém národě, ale i jeho sláva a popularita, když po delší době pronikly na veřejnost zprávy o jeho odkazu. Zprávy ty byly značně romanticky přibarveny: účast předního českého básníka a jeho vliv na roz-

hodování arcibiskupovo o účelu odkazu, a to básníka, který byl znám jako přední odpůrce kněžstva a zvláště hierarchie, — to znělo dosti vystředně, ale skutečnost potvrdila, že pravděnepodobná romantika byla prostou pravdou: arcibiskup, který si rozeštval celou diecési a propadl ostrakismu pokrokové veřejnosti, na radu protiklerikálního spisovatele odkazuje národu více než milion na universitu — to bylo něco zajímavého, nebývalého, nového — krásného, vzácného! Dr. Kohn byl po třetí populární po celém národě. Tisk, který před krátkým časem pomáhal srážeti arcibiskupa s jeho výše, dával mu na obrátku nejskvělejší satisfakci nejlichotivějšími výrazy. Muž, který tisku býval prostě »Kohnem«, najednou byl »mučedníkem«, »obětí intrik«, »zářivým zjevem pravého Čecha na arcibiskupském stolci«, »mecenášem« — zkrátka velikým člověkem. Málokdo cítil, že v těchto nezřízených chvalozpěvech a lichotkách je mnoho smutného, zahanbujícího. Za pouhý milion korun lze se státi velkým mužem, modlou národa. Co je jeden milion sám sebou a co je pro člověka, který má milionové ne jen jmění, ale milionové roční příjmy po řadu let? Za jeden milion si lze koupit vděčnost celého národa, nesmrtelnost v paměti národa, čestné místo v národním Slavíně. Není v tomto záchvatu nadšené vděčnosti mnoho zahanbujícího pro naši národní morálku? Změnil se tolik arcibiskup Kohn ve svém vnitřním poměru k českému národu, ve svém národním cítění? Jest milion na národní účely výkupným, které shlazuje a smiřuje všechno? — Arci může se říci, že Dr. Kohn měl deset jiných možností, jak naložiti se svým jměním, a že tento způsob jistě byl a jest ušlechtilý, krásný, záslužný, ne obyčejný. Dobře! Ale nesmí se zapomínati, že arcibiskup učinil odkaz ze svého p ř e b y t k u. Nevím, jak žil ve svém »v y h n a n s t v í«, ale z různých drobných zmínek o »zámku« a »družině« a pod. soudím, že si ve svém nuceném ústraní sotva co odepřel, a národním kulturním účelům odkázal jen to, co mu skutečně přebylo. Beze vší pochyby dobře a pečlivě uvažoval, jak by nejlíp zužitkoval svůj kapitál, snad počítal — byl za svého úřadování v Olomouci vyhlašován za výborného praktického finančníka, někteří odpůrcové při tom průzračně naráželi na semitský původ jeho předků — snad počítal, jak by svůj kapitál uložil na nejvýnosnější úroky, a možná shledal, že toto bude nejspolehlivější způsob. Církvi, se kterou se rozešel dosti trpce, přece dobře nemohl odkázati své jmění — ostatně tak docela ji nepominul přec —, příbuzní jistě dostali svůj přiměřený díl, a tak co bylo přirozenějšího, nežli že z b y t k e m obmyslil národ, jehož nehynoucí vděčnosti mohl býti jist. Opakuji, že o víc než přebytek v tomto případě nejde. Arci kdyby každý bohatý člověk takovýmto způsobem disponoval se svými přebytky, bylo by to krásné a ušlechtilé, ale člověk bez rodiny to může učiniti snáze a bez ohledu na jiné závazky. Nejsme a nesmíme býti nevděční, ale naše národní vděčnost nesmí býti zabarvena jakousi podlízavostí a nesmíme v zájmu své národní cti zapomínat na zásady mravní a jiné činitele, které rozhodují o ceně jednotlivcově i o ceně národního celku.

Odkaz arcibiskupa Kohna byl třetí jeho aférou. Ale tím není jejich řada ještě u konce. Kdyby byl odkaz býval hladce vyřízen, bylo by zůstalo při uznání jistě vřelém, ale snad přece ne tak přemrštěném, jako se

stalo nyní, kdy státní úřady rozčeřily hladinu odporem proti provedení odkazu. Tím vyvolaly čtvrtou aféru Dra Kohna. Je přirozeno, že odpor budí větší zájem. Když se nyní vyskytly neočekávaně námitky se strany, odkud na ně nikdo snad nebyl připraven — poslední vůli přece pracoval právník, nikdo se nemohl báti, že v dokumentu budou zhoubné právní slabiny, a odkaz ulehčuje povinnost s t á t u, kdo by tudíž mohl předvídati, že právě stát bude činiti překážky? — tu se začal čin arcibiskupa Kohna jevit části národa ve světle ještě skvělejším — a žádoucnějším. A testátor sám se jeví po druhé mučedníkem: nemá mu býti ani dopřáno, aby jeho šlechetný skutek prospíval milovanému národu, o jehož obrození ve svém vyhnanství v bouři světové války snil a dumal. (Tak doslova v referátu z přednášky o odkazu v »Právnické Jednotě«.) — »Věrný syn církve bojující ryzí láskou k vlasti překonává spor mezi positivní vírou a positivní vědou.« »V bouři třicetileté války snil a dumal vyhnanec Jan Amos Komenský, poslední biskup Jednoty bratrské, o obrození své vlasti národním školstvím. V bouři světové války snil a dumal vyhnanec ve smyslu jiném, Dr. Theodor Kohn, resig. kníže-arcibiskup olomoucký, o obrození své domoviny národní universitou. Jako myšlenkové símě odkazu Komenského nezahynulo v nepřízni doby, tak nezahyne ani odkaz Kohnův, svými kořeny v rodné půdě tkvící, byť i hmotný jeho podklad mimo nadání neměl připadnouti na osvětové účely národu . . .«

I když odečteme hodně mnoho na účet retoriky, přece v takovýchto oslavných obratech zůstává přemnoho, nad čím se musí člověk pozastavit a proti čemu musí protestovat. Po svém vstupu na arcibiskupský stolec byl Dr. Kohn oslavován jako nástupce prvního českomoravského věrozvěsta, a když se k této nechutnosti propůjčil český umělec dobrého jména, pohnula se aspoň v jistých kruzích národa vlna odporu. Jistě právem. Ale teď se děje ještě víc: toho se Dr. Kohn jistě nenadál ani ve chvílích nejvyššího vzletu sebevědomí, že bude stavěn vedle posledního biskupa Jednoty, Komenského. A jak se láskou překonává spor mezi positivní vírou a positivní vědou? Je dobře, když právníci mají dávku tvůrčí fantasie, ale tato fantasie nesmí vésti k takovým nehoráznostem. Jurisprudentia jest věda střízlivá, věcnost jest právě její předností. Jakmile opustí toto pole, jest na kluzkém ledě.

Kohn a Komenský! Dva odkazy národu: také Komenský zanechal národu odkaz, svůj Kšaft umírající matky, knížku ne bankovní nebo spořitelní, na které jsou uloženy miliony, ale knížku prostou, lacinou, kterou lze dnes obdržeti za deset haléřů, — tak lacinou! Není v ní statků hmotných, ale znamená víc než milionové obohacení národa pro všecky časy.

Ostatně což si nikdo nevšiml, jak to je s tím universitním odkazem arcibiskupa Kohna, když se podrobně k němu přihlédne hodně z blízka? Nestojí za zmínku ta okolnost, že vykonavatelkou poslední vůle, správkyní odkazu jest ustanovena arcibiskupská kapitula olomoucká? Myslí někdo, že je to lhostejno? Dejme tomu, že právní stránka odkazu bude vyřízena konečně přece hladce podle našeho přání! Ale což, když nám kapitula zřídí universitu podle svého ducha? Nemožné to není. Upozorňuje se arci na to, že jí jsou přiděleni zástupcové politických stran moravských. Ano,

ale jaká jest jejich ingerence? Jaký poměrný počet? Jaká rozhodující síla při hlasování? Vykonavatelkou jest kapitula. A že katolická, církevní universita není vyloučena, o tom svědčí hlasy novin, které dnes již reklamují správu a dispoziční právo odkazu pro klerikální stranu. Nemohl by se tedy krásný odkaz státi povážlivým darem pro národ?

Kohn a Komenský! My zůstaneme při Komenském!

HUDBA.

Koncertním sálem prošlo v letošní sezóně několik novinek a několik vzácných, zřídka slýchaných děl, na něž dlužno upozorniti i v rubrice, která nemá a nemůže býti ani stručnou kronikou veškerého pražského hudebního života. Česká Filharmonie a Pražský Hlahol provedly za účasti dobrých sólistů Berliozovo »Faustovo prokletí«. Dílo z řady těch, jež bychom jako příklad a jako korektiv příliš jednostranného obecného vkusu v hudbě chtěli slyšeti častěji. Kdežto naše literatura a výtvarné umění si již před desítiletími dovedly vybudovati mosty do Francie, jsou naše znalosti i naše záliby hudební závisly stále ještě takřka výlučně na směrech germánských; jejich hloubavost a masivnost jsou nám známější a v tomto směru pak také bližší nežli jasnost, průzračnost, lehkost a smyslovost francouzského umění. Jeho odpadky taneční nebo sentimentální u nás zdomácněly; jeho vrcholy, Berlioz, Franck, d'Jady jsou poměrně vzácností a narážejí na neporozumění, třeba maskované. Proto jest vítán každý průlom do čínské zdi naší jednostrannosti a »Faustovo prokletí« dvojnásob. Vybízí svojí látkou ke srovnávání s Goethem, nuti k užití jiných měr, nežli na jaké tam jsme zvykli. Dějově stýkají se obě díla takřka jen v rysech, daných starší fabulí, vnitřně jsou úplně odlišná. Prostá i vášnivá vřelost lásky, neustálý zřetel k lidovému a přírodnímu prostředí a jejich, snad nelogické, jistě naivní, ale přece umělecky přesvědčující zasahování do rozvoje díla, smysl pro prudký tep dramatického života, naprostá převaha smyslového a citového světa nad myšlenkovým, to jsou základy, na nichž vystavěl Berlioz svého Fausta. Ona část naší minulé i přítomné hudby, v níž tušíme nejvíce svojí krve, je v mnohém příbuzná tomuto charakteru. Mnoho jest jiných odstínů, a některé znaky jsou snad i opačné; ale to spíše jen ještě dráždí touhu po tom, abychom úměrněji vyrovnávali sugesci svého nejbližšího hudebního okolí intensivním poznáváním a snahou po nejplnějším soucítění se zanedbávaným a v podstatě nám tak blízkým uměním románským. Čtyři orchestrální úryvky z Franckovy »Psyche« daly nám při srovnání s Berliozem nový doklad k síle tradice ve Francii, k nesmírnému zisku, jejž dává umělci takově předem dané zarámování. Třebas by to znělo sebe paradoksněji, i v tom právě v hudbě jsme na rovnoběžné cestě. Pravda, sotva jsme ji nastoupili. Ale přece lze již alespoň v mravní přísnosti, v citové upřímnosti a ve vůli k dosažení hudebně zákonité

formy pozorovati u nás zřejmé stopy tradičního dědictví, vystupující tím jasněji, přirovnáme-li k naší hudbě kteroukoliv cizí.

Výborný dirigent pražského německého zpěváckého spolku, známý svým neobyčejným rozhledem po starší hudbě a svojí agilností, litevský Němec dr. Gerhardt v. Keussler, řídil Filharmonii při provedení své jednovětě symfonie. Jest to dílo krajního, osamoceného subjektivismu, zpověď bolestí a vítězství poustevníkových; nestrhne nás do svého temného víru, ale vnuká nám velikou úctu svojí opravdovostí, bezohledností a hloubkou. Někde jako by se Keusslerova hudba svojí tvrdou soběstačnosti přímo bránila každému přiblížení — osobnost za ní cítíme všude; a to jest hodnota, jíž se v umění vykupuje výlučnost sebe uzavřenější. Na rozhraní mezi původními a cizími novinkami byly symfonie Stamitzova a Kalliwodova, starých skladatelů českého původu, avšak Německem adoptovaných. Z nich Haydnův předchůdce Stamitz, zakladatel mannheimské školy a první zvěstovatel směru, jenž vyvrcholil obdobím vídeňských klasiků, zaujal nejenom svěžestí svého výrazu, nýbrž i zřejmými názvuky na českou lidovou píseň, prozrazujícími, že si Stamitz ze své vlasti odnesl více, nežli se dosud předpokládá. Víme již o značném českém vlivu na protestantský chorál, nejcennější projev německé hudby v dřívějším období. Byl by to zajímavý protějšek, kdyby se ukázalo podrobným zkoumáním, že také kořeny nejslavnější epochy tkví v postatné části u nás. Druhá ukázka retrospektivy, symfonie Kalliwodova není ve své měšťanské romantice, hned sousedské, hned bombastické, dnes schopna života.

Jedinou českou orchestrální skladbou, jež byla letos provozována v Praze vůbec po prvé, byla Foersterova symfonická báseň »Jaro a touha«, vzniklá r. 1914. Ke skladatelskému profilu svého autora nepřidává celkem nových rysů. Setkáváme se i zde s jarem mystickým, s tušením příštího života, či s jarem tichých úsměvů, s touhou až rozcitlivělou, jež nemá a nechce býti ukojena. Okamžiky vášnivého vzruchu, vůle k činu jsou právě jen okamžiky, po nichž následuje tím delší spočinutí. V čem je však tato komposice Foersterova sympatičtější, nežli některé jiné, podobného ražení, to jest jednak upřímnost projevu a pak zhuštění a tím také prudší spád hudebního proudu. Mám dojem, jako by tu byl hudební materiál lépe tříben a ciselován, nežli tomu bývalo jinde, kdy Foersterovi přečasto proběhlo mnoho kazů, jakoby s ním bylo zacházeno úsporněji a tím též účinněji. Ostrčilova symfonie z mládí má leckteré chyby, jimiž skorem vždy trpí podobná díla: nedostatek původnosti, ne vždy dosti přísnou autokritiku, přílišnou myšlenkovou řídkost, někdy i formální roztěkanost. Má však také všechny přednosti mládí, bohatství nápadů, impulsivnost a přirozenost, a to stačí plně na její dnešní rehabilitaci.

Provedení Sukova »Asraela« dalo nám po několikaleté přestávce opět poznati, jak výsostné je toto dílo zoufalství, stesku a lásky, a otevřelo nám také nový pohled na sílu víry a naděje, na kladné, i životné, nejen umělecky kladné hodnoty Sukovy hudby. Dle některých stránek Sukova umění bylo u nás zhotoveno pro Sukův portrét cliché, v němž byly zmocněny všecky rysy něžnosti, melancholie, snivosti, fantastičnosti, od-

dané vřelosti, bezpomocného utrpení a mírné ironie, tyto rysy, jež bychom, kromě mnoha jiných, zřetelněji či nejasněji u Suka opravdu našli, a tohoto cliché se dnes užívá vždy, kdykoliv jde o to, naznačiti Sukův profil. Všeobecně rozšířená znalost inspiračního zdroje některých Sukových posledních děl (smrt ženy a tchána Dvořáka) a pak blízkost tak odlišné osobnosti Novákovy svádějí mimoděk k antitésám také tam, kde nejsou zcela oprávněny, to dvojí asi hrálo největší úlohu při onom zkreslování Sukovy charakteristiky. Je jisto: veškerou doménou, jež bývá Sukovi přisuzována, on skutečně vládne; vedle ní však zná též kraje širší a hlavně vyšší, dle nichž musíme tedy spravedlivěji určovati jeho království. Vezměme »Asraela«: Kolik mužnosti a síly je jen v tomto pevném, neotřesném pohledu tváří v tvář smrti! Není v prvé větě na příklad podepřen ani útěchou ani přesvědčením o vykoupení ve smrti; mluví tu jen bolest lidské ztráty. Ale s jakou pevností je zmožena tato hrůza! Projevem muk není pláč ani žaloby, nýbrž strašlivý zápas, jímž se vítězně brání život. Vítězství proti přemoci je docíleno zatím alespoň v podobě smíru — musíme-li však silou geniality skladatelovy prožívati část tohoto boje spolu, pochopíme, čeho bylo třeba, aby nepřátelské moci byly i jen takto spoutány. K takovým střetnutím nemá odvahy slabý člověk ani slabý umělec, jenž bude raději tiše vzdychat nebo hlomozně naříkat. A pozorujeme-li rostoucí invasi životní plnosti v dalších dílech Sukových, musíme uznati, že byl opomenut základní znak Sukovy osobnosti, nebyla-li v něm rozpoznána mohutná síla, jíž jest nesena jeho vzdornost proti vší negaci. Naznačil sem již, že paralela s Novákem měla vliv na překreslení rozkladných sklonů v díle Sukově. Novák je klad a síla sama. Je v ní jeho všechen poměr k životu, dobývačně se k němu staví, vášnivě, radostně a pyšně na něj reaguje. Je raněn — vysměje se sobě neb protivníkovi a bije se tím zuřivěji, nemysle na ránu. Je srážen — avšak to všechno jsou jen vpády něčeho cizího, Novákova vlastní bytost nesnese v sobě záporu a proto se s ním rve od samého počátku, až ho vykoření. Suk zná proti tomu splynutí s bolestí; zná stavy zdeptání, kdy všechen vnitřní svět je nasycen jedině hořkostí. Ale nehraje si s nimi, nekochá se v nich. Má předně heroickou odvahu potopiti se až ke dnu, nezůstává jen při matném lesku hladiny; již v tom je podstatný a pro Suka mluvící rozdíl, srovnáme-li ho s onou částí jeho současné básnické generace u nás, jež bývá označována jako dekadentní, a jež by se svým rázem asi nejspíše blížila oné Sukově podobě, jak ji známe z běžných dnes tiskových soudů. Avšak hlavní plus Sukovy osobnosti, rys, pro nějž je nám dnes Suk stále dražší, rys, jenž zřejmě strhl široké posluchačstvo posledního provedení »Asraela« k entusiasmu daleko výbušnějšímu, nežli jaký dosud býval údělem posledním Sukovým pracím, toť právě ona síla pustiti se v boj i tehdy, když se vše již zdálo ztraceno, přetrpěti porážky a na konec zvítěziti. *V. Št.*

ZPRÁVY.

»Ústav pro vynálezy«. Dne 3. února t. r. sešli se ve Frankfurtě n. M. vynikající vědci a praktikové k iniciativě hlavně prof. dra J. H. Bechholda a taj. rady prof. dra Sommera, aby uvážili, jak odstraniti neutěšené poměry, které tkvějí v naprosto nedostatečné dosavadní organisaci vynalézání a uskutečňování objevů a vynálezů. Vynálezci stavějí se v cestu ohromné obtíže při realisování jeho myšlenky objevitelské a zejména při technickém jejím provedení a hospodářském zužitkování, takže mnoho vynálezů přichází v tomto stadiu na zmar ne-li vůbec, aspoň pro svého původce. Proto po delších úvahách, které byly zejména v časopise »Die Umschau« (jehož jest prof. Bechhold vydavatelem) v roč. 1916 a 1917 publikovány, a po živé výměně názorů na obné schůzi frankfurtské došlo se ke konečnému usnesení, aby usilováno bylo o zřízení zvláštního ústavu pro vynálezy (Erfindungs-Institut), jenž by měl obecně prospěšný základ a pracoval co možná za státního spolupůsobení, »jímž by se prospívalo vynalézavosti, stále v lidu německém kvetoucí«. Ústav ten by měl především zkoumati ideje vynálezové co do jich účelnosti a proveditelnosti a dávati jim pokud možná technicky vhodnou podobu. Dalším úradám jest ponecháno, pokud by snad ústav ten měl se obírati také otázkami institucí sloužících šíření a zhodnocení vynálezů. Podepsáni jsou, patrně jako členové výboru, jenž má o to vše pečovati: prof. Bechhold, prof. Sommer, prof. dr. J. Sigm. von Kapff a civilní inženýr Jacobi-Siesmayer. *Č.*

Zprávy knižní a literární. Veřejnoprávní sprostředkování práce a působnost stravoven v král. Českém v roce 1911—1913. V Praze 1915. Str. 94. K 3·—. Spis tento vyšel jako 2. sešit XXIV. svazku zpráv zemského statist. úřadu. Poučuje nás o velikém rozmachu naší české organisace sprostředkovací. V přehledných tabulkách udán počet uchazečů o místa a umístěných podle zaměstnání a pohlaví ve všech obcích král. Českého. V r. 1904 činil počet uchazečů 73.038, kdežto v r. 1913 již třikrát tolik — 221.698; umístěných bylo v r. 1904 51.937 a v r. 1913 153.782. Statistice jest předesláno zpracování čísel od JUDra R. Krejčího, který jako rada zemského výboru řídil po celé první desítiletí práce sprostředkovacích kanceláří v království Českém. — F. V. Krejčí, Karel Hynek Mácha. Zlatoroh sv. 33—34. V Praze 1916. Str. 69. Po své obšírné studii o K. H. Máchovi z r. 1907 vydává Krejčí malý essay o životě a díle básníkově. Několik nových kapitol přidal, jiné přejal ze starší knihy. Mácha prý pro-

spěl svou tvorbou českému jazyku daleko více než celá generace učených filologů; rytmus řeči dovedl přizpůsobiti rytmu vlastních citů, s oblibou kladl jednoslabičné podněty na konec veršů a vět, hromadil genitivy atd. Stavba jeho básní odpovídá hudební skladbě o několika větách, z nichž každá má svou zvláštní formu i náladu. »Máj« jest ve formě i obsahu hudebním dílem vyjadřujícím hudební náladu básníkova srdce. — E. G. A. Molnár, Bojosvětový názor. V Praze 1915. K 1·80. Dr. Josef Kratochvil, Otázky a problémy. V Olomouci 1916. Str. 158. Molnár hledí se ve svém spise vypořádati se všemi otázkami, které se staly rozmachem kultury a věd pochybnými ve věcech náboženství, církve, víry a bible, a chtěje vybudovati světový názor pro českého člověka, zaujímá stanovisko i k české otázce po stránce filosoficko-náboženské, k české volné myšlence atd. Ve formě dialogu snaží se svého pochybovačného oponenta přesvědčiti o přednostech idealisticko-náboženského pojetí lidského života. Některých bodů dotkl se i Kratochvil ve svém spise, ač přibral k tomu řadu nových otázek. Kdežto Molnár zjevně stojí na půdě české reformace, Kratochvil zase nepokrytě odmítá kult Husův, radí návrat ku křesťanské filosofii středověké, která jedině dovede český národ k šťastným cílům, a radí budovati dále český novoidealismus na základě praci Pospíšilových, Kadeřávkových a Vychodilových. V moderní filosofii tkví prý hlavní příčina dnešní nevěry. Část knihy Kratochvilovy jedná o vychovatelství, psychologii a část stati shrnuta pod název »České problémy za války«. — S. Sommer, Krieg und Seelenleben. Leipzig 1916. 95 S. M 1·—. Dr. W. Steckel, Seelenleben im Kriege. Berlin 1916. 168. S. M 2·—. Oba spisovatelé pobyli od počátku války jako lékaři ve vojenských nemocnicích. Z různých pozorování, která učinili při léčení raněných a nemocných vojáků a při sledování psychologických zjevů našeho veřejného života za války, nahodila se jim řada problémů duševního života lidského, jichž rozřešení v uvedených spisech podávají; jsou to: Psychologie různých národů za války, Francouzů, Rusů, Srbů, Angličanů, psychologie zajatců a ošetřovatelů i ošetřovatelek, válka v poměru k lidovému vzdělání, tisku, umění, ženské otázce, atd., tedy otázky veliké důležitosti pro psychologa, lékaře a sociologa. — K. Becker, Religion in Vergangenheit und Zukunft. Berlin 1915. S. 227. Becker pozoruje, že se v lidstvu v nové době projevuje obzvláště zřejmě touha po vyšším životě náboženském. Dosavadní formy náboženské nemohou modernímu člověku dostačiti, ani židovství ani budhismus ani islam, dokonce ani křesťanství ne, neboť ačkoli začalo s mnohými prvky čistými, vývojem však jsouc nuceno zorganisovati se v církev s pevným kultem a nezměnitelným dogmatem, zkostnatělo a stalo se dnešnímu člověku cizím a neztravitelným, jeho náboženský obsah odumřel ve vnějším formalismu a církevnictví. Pročež chceme-li si vybudovati nové náboženství budoucnosti, jest se nám těchto chyb vyvarovati. Autorovo náboženství budoucnosti jest rázu panteisticko-monistického, čili — jak sám praví — náboženství vyššího duševního života lidského. Cesta k němu se najde v poznání, že člověk je částí věčného vesmíru ovládaného světovou duší. (Moderním rouchem přioděný brahmanismus.) — G. Kerschensteiner, Cha-

rakterbegriff und Charaktererziehung. 2. vyd. Leipzig 1915. S. 267. Přítomná válka bude míti asi značný vliv na výchovu mládeže: Idealismus a humanismus nastoupí na místo suchopárného intelektualismu. Lidstvo musí poznati, že pevný a mravně založený charakter má pro jednotlivce i pro celek daleko větší význam než pouhé vědění. Tímto směrem jest rozšířeno druhé vydání Kerschensteinerova spisu. Autor rozeznává individualitu, charakter a osobnost. Úkolem pak výchovy jest, při budování charakteru chrániti co možná nejvíce jednotlivcovy individuality. K výchově charakteru přispívá rodina, škola a sebevýchova. Škole je si v budoucnosti daleko více všímati spolupráce druhých dvou činitelů. Potom budeme míti více lidí, kteří netoliko budou věděti, co jest charakter, nýbrž budou též sami míti řádný charakter. Po idealismu v pedagogice volá též Dr. Kesseler ve svých spisech: Schulreform a Pädagogische Charakterköpfe, v nichž na základě hodnocení pedagogických směrů v přítomnosti hledá jednotný cíl pro školní reformu v budoucnosti. — A. Ruge, Einführung in die Philosophie. Leipzig 1914. S. 238. Autor rozeznává tři druhy úvodů do filosofie: 1. Populární, 2. úvod do určitého směru filosofického a 3. vědecký úvod. Sám se přidržel tohoto třetího. Proto nepočítá se svým úvodem na čtenáře laiky, kteří se chtějí bez hlubšího studia rychle o filosofii informovati, nýbrž předpokládá vážnou práci předběžnou. Ač přiznává filosofii vědecký ráz a účel, dospěti k výsledkům všeobecně platným, ve svém úvodě nadhazuje pouze všeobecné směrnice a problémy. Určiv v prvním díle pojem a podstatu filosofie, přechází v druhém díle k jednotlivým částem filosofie, hodnotí dějiny filosofie, ukazuje na užitek filosofie a probírá metody filosofického badání. — G. Meyers, History of the great American fortunes. New York. Nyní vyšlo též v něm. překladě v Berlíně ve 2 sv. o 833 str. za 15 M. Vývoj a rozmach hospodářského života neděl se nikde na světě tak překotně jako v Americe. Nikde nedošlo k naprostému odtržení kapitálu od pracovní síly, k obrovskému nahromadění kapitálu v rukou několika milionářů a k ostrému boji mezi velkokapitalistou a dělníkem tak jako v Americe. O této otázce napsal Američan G. Myers své široce založené dílo. Probírá po řadě všecky milionáře americké, Astora, Rockefellera, Vanderbilta, Morgana, Carnegieho a j. a sleduje vývoj jejich od malých začátků v mládí až k nabytí nesmírného bohatství. Čteme to jako pohádku, že muž, který v mládí bosý pásl dobytek, dnes zaměstnává desetitisíce dělníků, nebo, který nosil zavazadla lidem neb obchodoval s kůžemi, dnes vydělává několik set dolarů v hodině. Autor sám jako radikální socialista dospívá k závěru, že všichni američtí milionáři nashromáždili si svůj »majetek« násilnostmi, úplatky a bezohlednými machinacemi na úkor pracujícího lidu amerického. Sám Carnegie, který dal na 200 milionů na humání účely, prý nevidí chudoby a bídy svých desetitisíců dělníků. — Balkan und naher Orient. Hrsg. von Dr. Ludw. Cwiklinski. Wien 1916. 360 S. K 9·—. V březnu m. r. konal se ve Vídni cyklus osmnácti přednášek, pojednávajících o otázkách z oboru hospodářského, kulturního a politického u národů balkánských a orientálních. Čtrnácte z nich jest uveřejněno v této sbírce. Čtenář se tu poučí o hospodářském stavu a vý-

znamu Rumunska, Bulharska, Malé Asie a Egypta, o politickém významu Cařihradu, o kultuře moderního Řecka, Arabie atd. Autory jednotlivých statí jsou z většiny universitní profesoři, mezi jinými prof. Alois Musil. — Dr. Friedr. Hertz, Rasse und Kultur. Leipzig 1916. 421 S. M 5·—. Francouz Gobineau a Angličan Chamberlain jsou hlavní zástupcové t. zv. rasové teorie, jež praví, že mezi jednotlivými národy světa jsou nepřekonatelné propasti. Každý národ a každá rasa nese určitý ráz tělesný i duševní, vady i ctnosti, které ji naprosto odlišují ode všech jiných ras. Jsou ušlechtilé rasy a zase nízké rasy. Žádná civilisace, žádný hospodářský vývoj ani žádná výchova neučiní z rasy méněcenné rasu ušlechtilou. Proti této teorii obrací se Hertz svým spisem. Probírá fysiologii, řeč, náboženství, civilisaci, charakter u arijců, semitů a jiných skupin rasových, ostře polemisuje proti pangermánské teorii Chamberlainově, jejímu antisemitismu, vystupuje proti rozlišování rasovému a hodnocení lidstva podle příslušnosti kmenové, vyznačuje zejména přednosti rasy semitské a praví, že světová válka dokázala — jako ještě žádná událost světových dějin — správnost tese: Člověk sám si určí místo svoje ve světě a lidstvu, nikoli jeho rod nebo barva jeho pleti. — C. A. Bratter, Amerika. Berlin 1916. 245 S. M. 3·—. Nostra maxima culpa! volá autor na začátku svého spisu, a to proto, že žádný Němec neznal Ameriky pořádně. Válka prý připravila mnohá zklamání Němcům, ale ničím nebyli tak udiveni, ba přímo konsternováni, jako chováním se Ameriky. Před válkou byl poměr k Americe nejsrdečnější: profesoři universitní si vyměňovali navzájem stolice, studenti američtí přicházeli na studia do Němec, čilé styky vyvrcholily v návštěvě bratra německého císaře v Americe, který tam byl přijat s největší okázalostí. A za všechnu laskavost, kterou Němci prokázali Američanům — Američané se prý smáli, že Němci »chodí za Američany« —, tito se teď tak hanebně odvděčili. Přejí si dokonalého zničení Německa ve jménu svobody. Příčinou tohoto zklamání byla neznalost Ameriky se strany Německa. Tomuto nedostatku chce Bratter odpomoci a informuje svým spisem čtenáře o politických stranách, volbách, diplomacii, politice, zákonodárství v Americe; mnoho se mu na ní nelíbí a pokládá mnohé při ní pro Evropana za nebezpečné a zavržení hodné. — Dr. G. Wolf, Der Frauenerwerb in den Hauptkulturstaaten. München 1916. M 8·—. Po prvé snad v literatuře objevuje se zpracování statistického materiálu na podkladu tak širokém. Na základě úřední statistiky ze všech hlavních států evropských (tedy i Rakouska), ze Severní Ameriky, Australie, Již. Afriky jest kriticky probrán v 1. díle způsob a metoda určování ženských zaměstnání (co jest hlavní a vedlejší povolání, domácí práce placené a neplacené), druhý díl pak na základě těchto principiálních hledisek obsahuje zpracovaný nejnovější materiál statistický v uvedených zemích, kdežto ve třetím učiněn pokus vytknouti mezinárodní směrnice vývojové v zaměstnání žen. Hlavní resultáty jsou tyto: Zaměstnaných žen ve všech zemích neobyčejně přibývá, téměř tři desetiny všech žen je zaměstnáno: ve většině zemí skýtá rolnictví nejčastější příležitost k práci žen, potom práce domácí; též průmyslově pracujících žen velmi přibývá; většina žen za odměnu pracujících jest mladšího věku než muži, poněvadž pro-

vdáním se vystupuji z placeného zaměstnání. — Julius Andrassy, Interessen-Solidarität des Deutschtums und Ungartums. München 1916. 33 Seiten. Marek 1·20. V květnu minulého roku měl hrabě Andrassy v auditoriu maximu mnichovské university přednášku, která vyšla též tiskem. Obsahuje přesně to, co říká její tema: Zájmová solidarita Německa a Maďarska. Andrassy se snaží historicky dokázat, že jsou to etické a etnické zájmy, které svedly tyto dva národy k přátelství. Maďaři prý byli ode dávna nadšenými obdivovateli vysoké kultury německé. Téměř všechna maďarská inteligence mluví německy. Pro nepřátelství mezi oběma nebylo nikdy důvodu, neboť tlak Maďarska se nikdy nezbracel na západ, nýbrž na východ, čímž se Maďarsko stalo závorou proti východním barbarům a mostem pro východní expansi německé říše. Kdyby nebylo Maďarska, viděli bychom prý brzo, jaký příval ruského barbarství přihnal by se na západoevropskou kulturu. Proto Němci a Maďaři nemohou žíti jinak, než v nejpevnějším svazku bratrském. — Dr. Siegf. v. Strakosch, Die Grundlagen der Agrarwirtschaft in Österreich. Wien 1916. 416 s. K 15·—. Ministr obchodu dr. Zenker věnoval velikou pozornost nové statistické práci, jejímž účelem jest vésti záznamy o výtěžku a produkci v hospodářství, o plodinách, o vývozu a dovozu hospodářských produktů v Rakousku. Materiál takto sebraný má sloužiti k vypracování hospodářské nauky v Rakousku, ku provedení exaktní statistiky v celé říši a ku vybudování celní a obchodní politiky naší říše. Dr. Strakosch byl Zenkerem vyzván, aby zpracoval materiál dosud nashromážděný pod uvedenými hledisky. Svoji práci předkládá Strakosch v uvedeném spise. Země rakouské si rozdělil na čtyři skupiny, v nichž probírá všechna odvětví hospodářská, posuzuje stupeň výnosnosti, hledá příčinu toho v půdě, podnebí, vyspělosti obyvatelstva a t. p. Zkoumá vliv celní politiky na cenu agrárních produktů, na chov dobytka, na domácí a cizí konsum, a podává na základě hojného materiálu statistického základnu pro poválečnou agrární, celní a obchodní politiku Rakouska. — Max Nordau, Französische Staatsmänner. Berlin 1916. 241 S. M 3·—. Kdo chce rozuměti politickým dějinám francouzské republiky, musí si prý představit »dvě Francie«, které velmi ostře stojí proti sobě za stěnou zdánlivé jednoty francouzského národa. Jest Francie revoluční a Francie protirevoluční, z nichž každá hledí druhou přemoci a zničiti. Jejich boj o panství jest již pět čtvrtí století vlastním obsahem dějin francouzských. Od r. 1789 až do r. 1914, za revoluce, za Napoleona, v r. 1848, za Napoleona III., v r. 1870, v Dreyfusově aféře, v Combesově církevní politice atd. vystupuje revoluční Francie do boje s Francií protirevoluční, liberalismus se zpátečnictvím, osvicenství s vládou tmy. Pod tímto hledíškem Nordau předvádí v nedlouhých kapitolách význačné politiky 19. století (Thiers, Mac-Mahon, J. Simon, L. Gambetta, J. Grévy, J. Ferry, Waldeck-Rousseau, E. Combes, G. Clemenceau, J. Jaurès) a stručně uvádí životy jejich a hlavní činy, boje, cíle a úspěchy i nezdary jejich politiky. Tito politikové tak hluboko zasáhli do života francouzské republiky, že obrazy jejich budou čtenáři obrazem celého života národního. — Prof. Dr. G. Loesche, Inneres Leben der österreichischen

Toleranzkirche. Wien 1915. 543 S. Před pěti lety vydal prof. Loesche spis »Von der Duldung zur Gleichberechtigung«, sledující církevně právní stránku v rozvoji evang. církve v zemích rakouských od doby toleranční až do protestantského patentu r. 1861. V tomto spise vylíčil zase autor vnitřní život církve evangelické od r. 1781—1861. Zprávy své čerpá z vídeňských archivů dosud ještě nezpracovaných. Široce probírá bohoslužebnou stránku církve toleranční, úpravu a řád bohoslužby, zpěvníky při ní užívané; zvláštní oddíl věnuje tolerančním kazatelům, kteří přišli z Uher a jsouce rozeni Maďaři měli tu v Čechách co dělati s nesmírnými obtížemi. Podává též obsah tehdejšího školství, jež jsouc tehdy všeobecně konfesijní, bylo cele vydržováno chudými sbory. První učitelé přicházeli ze Slovenska, nebo stávali se jimi písmáci, vysloužilí vojáci. Pro nedostatečné služné byli nuceni se utíkati k různým řemeslům, knihařství, kupectví, hudebnictví atp. V jednotlivostech kreslí autor světlé i stinné stránky evang. církve, a to tak, jak byl k tomu veden dokumenty. — Dr. Mich. Mayr, Der italienische Irredentismus. Innsbruck 1916. 346 S. K 4·—. Autor, univers. profesor a archivář v Inšpruku, líčí tu na základě rozsáhlé literatury a archivních pramenů historii Jižních Tyrol od středověku až do vypuknutí světové války. Italské obyvatelstvo Jižních Tyrol inklinovalo vždycky ke království italskému. Výchova mládeže ve školách, literatura, umění, věda, spolky stály výlučně ve službě iredentismu. Všechen život byl prodchnut jedinou snahou, osvoboditi se z područí rakouského. Tím směrem byla určována i politika Italie vůči Rakousku. Proto prý nikdo v Italii nevěřil doopravdy na trojspolek. Autor vyzývá církev, školu, tisk a úřady do boje proti iredentismu. Přiznává však, že policejně nebo vojensky nedají se přemoci duchovní prací vzbuzené city a náklonnosti lidové duše, nýbrž zase jenom stejnorodými zbraněmi duchovními. — Rudolf Eucken, Der Geist im Lande. Leipzig 1916. 41 S. M —·60. V krátkém proslovu přehlíží R. E. duchovní stav německého národa po dvouletém trvání strašlivé války. Ve dvou směrech projevovalo se ode dávna smýšlení německého národa: V práci s jejím obsahem a ve vnitřnosti duše s její vírou. Jak svou houževnatou prací, tak i svou pevnou důvěrou vynikl německý národ v dvouletém válčení nad své protivníky. Čtyřdohoda chce prý zvítěziti kvantitou, kdežto Němci kvalitou. Zvítězí-li Němci — a Eucken jest pevně přesvědčen, že národ takových duševních potencí nesmí podlehnouti — bude to vítězství ducha nad pouhou hmotou. — Michael Hruschewskij, Geschichte der Ukraine. I. Teil. Lemberg 1916. 224 S. K 6·—. Roku 1911 vyšlo dílo od M. H., profesora lvovské university: Očerk istorii ukrainskago naroda. Tento obrys dějin byl autorem přepracován a od prof. Rozdolskyjho přeložen do němčiny. Dosud vyšel toliko díl první, v němž jsou probrány dějiny ukrajinského národa od prvopočátku jeho ve 4. století až do konce století 17. Úvod jest věnován různým pojmenováním Ukrajinců, ve zvláštních kapitolách podán obraz politických, kulturních, sociálních a náboženských poměrů v jednotlivých periodách dějin národních. Kniha jest prodchnuta touhou po osvobození ukrajinského národa.

J. H.

Velká doba.

Velké doby jsou zkouškami národů. Rodí se v dobách takových nové myšlenky, rázem, jako zázrakem, padají předsudky hluboko zakořeněné, a lidstvo žene se letmo vpřed. Jen národové, kteří v takových dobách neměli mužů širokých rozhledů, mužů s plným vědomím odpovědnosti a mužů neohrožených, zůstávají v pozadí za šťastnějšími bratry v rodině lidstva. Velký pokrok ostatních zatlačí je ještě hlouběji vzad.

Mnoho záleží vždy na mužích, kteří v takových těžkých chvílích stojí v čele národů. Jen namátkou můžeme uvésti příklady z naší minulosti posledních století.

Když císař Josef II., představitel osvíceného absolutismu, dospěl ve své ušlechtilé hlavě k rozhodnutí, aby bylo odstraněno vše, co dle jeho myšlenek bylo v cestě štěstí státu a jeho úkolu oblažovati všechny poddané, zrušil také zemské výbory v jednotlivých zemích, poněvadž měl za to, že dělení správy mezi úřady zeměpanské a stavovské jest nezdravé a překáží nutné jednotnosti správy a výhradné její soustředěnosti v jediném ústředí, zároveň sídle panovníkově. Ale zemské výbory byly orgány stavovské samosprávy, vlastně zbytky samosprávy jednotlivých zemí. Znamenal tedy konec jejich života přetvořování základů státu ve směru státní myšlenky absolutistické.

A jest zajímavo sledovati, jak se zachovali mužové, kteří stáli v čele stavovského zřízení zemí. (Při tom připomínáme, že jsme si vědomi vad a zejména sociální nespravedlnosti stavovského zřízení a že máme zde výhradně na mysli jen myšlenku zemské samosprávy, kterou toto zřízení představovalo.)

V Čechách byl toho času náčelníkem zemské správy i stavovského shromáždění nejvyšší purkrabí pražský, hrabě František Nostic. Ač byl úředníkem na dvoru závislým, vyslovil se neohroženě proti zúžování stavovských ústav. Ve svých námitkách proti zrušení

zemského výboru vykládá panovníkovi, že není v zájmu státu, aby byli zkracováni stavové, kteří tolikrát již dokázali svou věrnost obětmi na krvi i statcích. Mimo to ještě listy k nejvlivnějším dvorským úředníkům ve Vídni snaží se hr. Nostic získati jejich přímluvy. V jeho listu k nejvyššímu kancléři hr. Leopoldu Kolovratovi čteme krásná slova: »... besonders bitte Euer Excellenz in erwägung zu ziehen, wie empfindlich es einem wahren patrioten, der ich gewiss bin, fallen muss, wenn er sich dem vorwurf der nachkömlinge ausgesetzet siehet, dass unter seiner landesvorsetzung das corpus statuum ein so lange genossenes praerogativum, als der ständische ausschuss ist, verloren ...« (»zvláště prosím, aby Vaše Excel. uvážila, jak se těžce musí dotýkati pravého vlastence, jakým zajisté jsem, je-li vydán výčitkám potomků, že v době, kdy stál v čele země, ztratili stavové tak odvěké oprávnění, jakým byl zemský výbor ...«). Jak silné tu vědomí odpovědnosti!

Úplně jinak se vyvinuly věci na Moravě, kde stál v čele země hrabě Cavriani. Ani on ani stavové nečinili tu námitek proti odstranění zemského výboru. Mezi důvody této pasivity uvádí se mimo jiné: »... es ist schon eine festgesetzte höchste entschliessung«, a dále: »... kein ständisches gutachten quoad quaestionem an abgeheischet worden« (»... jest to pevné nejvyšší rozhodnutí«, »nežádá se vůbec od nás, abychom se vyslovili o otázce, zda má při zrušení výboru zůstati«).

Nastoupením Leopolda II. uvolnil se tlak. Myšlenka absolutismu a centralismu nebyla již tak nerozbornou. Také duch svobody od západu zavál až k nám. I stavové čeští pozvedli hlavy a v tak zvaných desideriích předložili panovníkovi své požadavky. Žádají obnovení svých práv i práv státu Českého, jenž byl tak mocným základem říše Habsburské. V jejich stížném spisu čteme i myšlenky moderní. Uvedeme některé z nich. Tak na př. praví stavové o ústavnosti: »Da nun das glück eines staates nur in jenem maase dauerhaft sein kann, als dessen constitution und die fundamentalgesetze, worauf sie ruht, fest und unerschütterlich sind, da es die wesenheit eines staatsgrundgesetzes, d. i. eines vertrages, eines bundes mit dem souverain und der nation mit sich bringet, dass zur entstehung desselben die volle, freie und ungezwungene einwilligung beider teile mitgewirkt

habe, und ohne beiderseitiger einwilligung solches auch auf immer unabänderlich bleiben müsste, so bitten...« (»Poněvadž štěstí státu jen potud může potrvati, pokud jest pevnou a neotřesenou jeho ústava a základní zákony, na nichž spočívá, poněvadž to přináší dále podstata základního státního zákona, t. j. smlouvy, svazku panovníka s národem, že k vzniku tohoto svazku bylo zapotřebí plného, svobodného a nevynuceného souhlasu obou stran a že bez oboustranného svolení musí státní základní zákon zůstati na vždy nezměnitelným, žádají stavové...«). Krásně a zajímavě vyslovují také stavové své přesvědčení, že »dobrotivému otci svých zemí« nebude obtížno slyšeti ve všech vážnějších otázkách hlas země: »...dass er jeden künftigen souverain unseres staates verbindet, in allen wichtigen, das innere des landes betreffenden angelegenheiten, die stimme seiner stände — und durch sie die stimme des ganzen landes anzuhören, den treuen staatsrat seiner nachfolger schon im voraus bestimmt, überzeugt, dass könige der erde nicht allwissend sind, dass sie von ihren ministern und dienern oft aus eigennutz und anderen nebenabsichten, oft aus mangel an sachkenntniss irregeführt werden, und darum die stimme des volkes, welche nach einem ebenso alten als wahren sprichworte die stimme gottes ist, zu hören nicht verschmähen dürfen« (»...že zaváže každého příštího panovníka, aby ve všech důležitých vnitřních věcech země slyšel hlas svých stavů — a tím hlas celé země, dále že ustanoví již předem věrnou státní radu pro své nástupce, a to v přesvědčení, že králové země nejsou vševědoucí, že bývají často od svých ministrů a služebníků klamáni buď ze zištnosti a jiných postranních cílů nebo z nedostatku znalosti věcí, a že proto nesmí odmítati hlas lidu, který dle starého právě tak, jako pravdivého přísloví, jest hlasem božím«). —

Přešlo několik desetiletí a opět šla Evropou vlna svobody. Bylo to v roce 1848. I tehdy jsme byli zachváceni tímto novým proudem, a zástupci národa přednesli panovníkovi požadavky odpovídající duchu doby a významu zemí českých pro říši i dynastii. Kabinetní list krále Ferdinanda V. z 8. dubna tohoto roku některé z požadavků ihned splňuje, jiné odkládá do svolání zástupců národních. Tak praví bod 4. tohoto královského prohlášení: »Žádost o spojení zemí České, Moravské a Slezské pod jednou nejvyšší správou v Praze a se sněmem společným, má býti předmětem rokování na sněmu Našich říší

nejprvé příštím, kdežto svrchu řečené země Česká, Moravská a Slezská budou zastoupeny.«

Uplynula opět řada let a panovník právě zesnulý císařským reskriptem z 12. září roku 1871 slavnostně slibuje k žádosti zástupců českého národa: »Majíce v paměti státoprávní postavení koruny České a jsouce Sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Našim propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země České každé doby trůn Náš podporovalo, uznáváme rádi práva tohoto království a Jsme hotovi, toto uznání přísahou Naší korunovační obnoviti.«

Nastala opět velká a rozhodná doba, snad nejrozhodnější pro nás od války třicetileté. A za nedlouho budou snad státi zástupci českého lidu před panovníkem a před tváří celé Evropy ve vídeňském parlamentu. Budou si vědomi toho, že v roce 1526 bylo právě sněm český, jenž svobodnou volbou Ferdinanda Habsburského králem českým dal vznik říši Česko-Rakousko-Uherské? A uvědomí si také, že to nebylo slabostí celku, když tři základní skupiny zemí, z nichž říše historicky vznikla, žily si svým vlastním vnitřním životem, spojeny navzájem pouze dynastií a nejnutnějšími úřady, zejména pro věci zahraniční, a že návrat k této původní struktuře říše zvláštním postavením zemí uherských uznán a dotvrzen byl i za nynější války novou úpravou titulu a znaku říše, provedenou ovšem bez zemských a říšských zastupitelstev aktem panovníkovým? Nebude pokračování na této cestě dynastií uznané nejlepším a nejspolehlivějším »předpokladem« pro novou úpravu poměrů v říši? *-er.*

Studium
české literatury na našich středních školách.

Napsal Dr. Karel Hikl.

I.

Vydáním nových osnov r. 1910 upraveno vyučování české literatuře ve vyšších třídách našich středních škol. Proti starším dobám nastává pronikavá změna. Důraz jest položen na dobu novou a nejnovější, těžiště nauky přechází z dějepisu literárního na pole literární současnosti, z discipliny vědecké do oboru krásovědného a teoretického. Tím dán byl učitelům nový, stejně obtížný jako záslužný úkol. Úlohu jejich pěkně formuluje učebná naše osnova, která podle německého originálu žádá znalost typických zjevů české literatury získanou četbou vlastní, odtud rozvírající se pohled do rozmanitých uměleckých útvarů básnických a prosaických, a jakožto nejkrásnější úkol pěstění literatury: získání opravdového, vřelého, osobního zájmu žákova pro díla básnická.

Než i látka nejnovějšího písemnictví jest tak odlišná od starších školních zvyklostí, že zasluhuje veliké pozornosti s mnohých stran. Můj úmysl, abych podal v soustavné řadě studií výsledky svých několikaletých zkušeností z tohoto oboru školské práce, odsunut byl válečnými poměry. Ale živá, zajímavá, ne všude sympatická anketa v Národních Listech za těchto dnů otiskovaná[1] přivábila mne k starému tematu. Píši svůj článek do Naší Doby, poněvadž nemám v úmyslu psáti repliku na vývody v rozličných těch článcích otištěné, nechci se také omezovati zkoumáním otázek, kolik naši abiturienti znají z nového našeho písemnictví, nebo vyšetřováním, kolik z nás, mnohých povolaných, jest schopno, aby učinili zadost všem požadavkům v anketě činěným. Pravím, že článečky z Národních Listů byly jen příležitostí k napsání této studie, jíž bych otištěním v tomto časopise rád dal výraz trvalejší, řekněme

[1] Rozhovory s naší mladou inteligencí. První článek od dra Svítila.

revuální. Dříve však, než přejdu k vlastnímu tematu, dotkl bych se přece několika bodů, nad nimiž jsem se čta článečky v Národních Listech zamyslil.

Předně nesmí se zapomínati, že dnes, více než kdy jindy, je škola politicum, a že stát sám vychovávaje ve svých ústavech svými úředníky budoucí své občany vybírá látku, určuje směr, zakazuje výklady některých zjevů, doporučuje studium jiných. Tak iniciativa učitelova jest namnoze předem omezena a určena. Ovšem jest i tak dána v rámci osnov učiteli značná volnost a odtud si vysvětlujeme tak různé úsudky o rozličných učitelích české literatury. Neboť vedle schopností pedagogických, vedle připraveného zvládnutí podávaného materiálu jest právě při výkladech nového písemnictví, při školské a proto tím výraznější kresbě zřetelných básnických portrétů, při výkladu básní i krásné prósy nutně potřebí mladické pružnosti ducha řekl bych uměleckého, jakéhosi lyrického vznětu, který neopouštěje nikde solidní base vědecké disciplíny dovedl by též temperamentem se přenésti na dřímající a buzený cit posluchačů-žáků. Namítne někdo: takového vznětu jest právě tak potřebí i v jiných předmětech, na příklad v dějepise, ale jest zajisté prospěšný i v naukách exaktních, v matematice a fysice. Zajisté; jen že v těchto vědách jest objektivní látka jednotně určována osobností učitelovou, kdežto v literárním dějepise setkáváme se s řadou vynikajících talentů tak rozdílných povah, výrazů, že pružnost nejobjektivnějšího vykladače literárního, totiž středoškolského učitele, musí býti tím větší. Jde o materiál, který sám volá po vybavení určitého citu, čtou se básně, které se rozezvučí jenom v nitru vyrovnaném, inteligentním. A zde pracovat prostými slovy, vystříhat se stejně cizích terminů jako šedých teorií, jest vděčná, ale velmi složitá a obtížná úloha učitelova. Tolik jen úvodem k ujasnění pojmu o schopnosti učitelově; k jednotlivostem se vrátíme v článku níže.

Jen poznámkou dotknu se ještě některých jiných bodů, nad nimiž jsem se zamyslil. Mnoho se v anketě mluví o vzpomínkách žáků na bývalé učitele, a jak jsme se dočtli, nejsou většinou učitelům příznivé. Nepíši tu obranu učitelů středoškolských, ale dovolil bych si poukázati na jeden moment. Myslím, že je psychologicky zcela vysvětlitelno, že žáci, i když opustí ústav a když již léta přešla ode dne, kdy naposledy seděli ve školních škamnách, nekorigují namnoze chlapeckého nezralého úsudku, že jim příliš silně utkvěly dojmy let studentských, že po letech se nedívají s vyššího hlediska, nechápou

leccos a proto neodpouštějí. Nechci tu rozhodně zevšeobecňovati a všech učitelů chrániti. Ale myslím, že jest zcela přirozeno, je-li jakési mírné napětí mezi učitelem a žákem, mezi zkoušejícím a zkoušeným, mezi těmi, kteří bdí nad zachováváním určitých pravidel slušnosti a dobrého vychování, a těmi, již se cítí pravidly těmi na své mladé svobodě omezováni. A jako by nebyl nikdy mým ideálem ve škole kamarádsky důvěrný poměr k žákům, jako pokládám zachování určité distance za důležitou podmínku zdárného prospěchu ve škole, tak se nedivím, jestliže leckterému učiteli je ve vzpomínkách žáků ukřivděno. Křivda to ovšem bolestná, již zhlazuje jenom vědomí poctivě vykonané práce. Že se dnes ostatně mnozí učitelé hledí zalichotiti nahoru i dolů, že jim v touze po kariéře nestačí hrdá uzavřenost, která klidně čeká na uznání, a nejde-li, bez hořkosti plní svůj úkol podle nejlepších sil, že na vyšší místa dotlačí se právě dnes mnozí bez karakterní přímosti a poctivosti, jest až příliš dobře známo. To již však k našemu tematu nenáleží.

Jiná věc, nad níž se naši učitelé čtouce vzpomínky a výklady v anketě otištěné zamyslili, byly názory pisatelů o přednáškách ve škole. Jak dojatě vzpomínají staří páni nadšených přednášek mnohých starých učitelů, za nichž se vlastenectví přelívalo do krve rozpálených posluchačů. Jsem první z těch, kteří by žádali po učiteli lásku k zvolenému předmětu, kteří volají po vroucnějším slově ve škole, kteří zavrhují prostřednickou upiatost a k drahým postavám naší literatury mají svůj horký, bezprostřední vztah, cítí oddanou i vášnivou lásku. Jen že školská prakse žádá tu obezřelého, zkušeně klidného nebo instinktivně vhodného postupu. Naši studenti nejsou již vlastenečtí nadšenci z let šedesátých a sedmdesátých; nerozcházejí se již o prázdninách po městečkách, aby ohnivým přednesem hrdinských básní z rukopisů burcovali vlažné a netečné. Naši učitelé nerozpláčí se v citovém dojetí, neztrácejí času vlasteneckými tirádami, ostýchají se užíti vět, které dnes zní banálně a frázovitě, a které před lety měly neotřený zvuk čistého nadšení. Jsme jiná generace, prošli jsme velikou skepsí a očistnými boji let devadesátých, díváme se pod zorným úhlem světových literatur. A není třeba nad námi ani nad naší mládeží lámati hůl; naše češství je jiné, střízlivější snad ve výraze, ale čestné a hluboké. Zdrželi jsme se zkoumajíce hlubiny lidského ducha a srdce vůbec, člověka, jak nám jej přinášeli velicí umělci francouzští a ruští, ale nebojím se: ta doba kvasu a zdánlivého rozvratu bude zažita a ztrávena a kmen národ-

ního písemnictví pokvete ku blahu národa i lidstva. Že i škola tady svou značnou hřivnou přispěje, nikterak nepochybuji.

Tedy literární přednáška ve škole může býti temperamentní, citem provanutá, nikoli však rozcitlivělá. Naši studenti, zvláště velkoměstští, nejsou bohudíky příliš sentimentální, zato jsou do značné míry povolným nástrojem, v němž budí rozvážný učitel nové a nové melodie. Střízlivé stanovisko vědecké disciplíny nesmí — tuším — býti opuštěno. Jistě mnohý z nás pozoroval své značné rozladění, když uprostřed plynné přednášky, kdy oči všech upřeny jsou na vaše ústa, některý žák hleděl si něčeho jiného, zřejmě ignoroval přednášku, nechával slova z niterného zaujetí plynoucí nepovšimnuta. Takové příklady dosti záhy upozorní učitele, aby kladl citovému rozvlnění meze a nepouštěl se do lyrických tónů. V literární přednášce, pokud se týče zejména novější doby, pokládám za nejobtížnější nalézti pravý a prostý výraz, jímž má býti výrazná, nezkreslená a — pokud ve škole možno — i úplná postava básníkova před oči předvedena. Tady naše příručky pro novější literaturu nestačí. Nevyhovuje ani quasi duchaplná, nesrozumitelná knížka Pražákova, která mně připadá spíše jako výtah z obšírných vědeckých přednášek, mající význam jenom pro toho, kdo si jej spisoval; našim studentům — zvláště realistům — působí její nabobtnalé věty těžké potíže; ale nestačí ani suchá, nedramatická, málo výrazná příručka Menšíkova, o jejíž vědecké kvality byly již ve Věstníku českých profesorů svářeny boje. Je to hodně úplný bibliografický seznam, ale málo víc. Na vylíčení kulturního ovzduší, pietnější pozdržení u knih vynikajících, na teplou intimní kresbu drahého kulturního dneška, našich nadějí a cílů, zbylo málo místa. A tak je tu vše znivelisováno, nejvýš že se přiměřeně zvýšeným počtem řádků přičte tomuto spisovateli větší význam, onomu menší. Budiž ještě přiznáno, že posice Menšíkova byla daleko obtížnější než Pražákova. Starší část naší nové literatury byla několikrát zpracována, šlo o vhodný, životný výtah, kdežto data a výklady z nejnovější části našeho písemnictví bylo namnoze nutno nově shánět a formulovat.

Nechci tímto málo nadšeným oceněním našich školských příruček snad říci, že bych na příklad sám dovedl napsati příručky dokonalejší. Chci jen dokumentovati, jak složitý a obtížný jest úkol dnešnímu učiteli podávaný. Jde o zjevy, které nenašly definitivního vědeckého portrétu, jde o horkou ožehavou přítomnost, plnou rozporů, která má býti živě mládeži postavena před oči, aby dovedla s ní cítiti, jí rozuměti, v jejích tradicích pokračovati. I když roz-

umíme nutné školské reservovanosti, s jakou mnohé výklady musí býti podány, i když úplně schvalujeme požadavek našich osnov, aby ve škole nebylo odsuzováno, raději o nepěkných zjevech pomlčeno, přece se neubráníme otázce: jest možno, aby tato volající, nutkající, naléhavá kulturní a národní přítomnost podávána byla žákům v akademicky střižených, suchých a studených dosích? Není pro vzbuzení trvalého zájmu žáků, pro národní a kulturní výchovu nutno, aby tato naléhavost, horkost přenesla se poněkud s učitele na žáka? Aby čeština nebyla na vyšším stupni předmětem, jemuž se žáci učí od lekce k lekci, nýbrž aby byla opravdu živým tmelem a ukazovatelem národního života?

Nalézti onu střední cestu mezi citovou rozvlněností a jasnou vědeckou formou jest právě tak obtížné, jako orientovati se do té míry v naší nové literatuře, aby bylo možno žákům podati barvitější a sytější výklady, než jsou podány v schematických příručkách. Ale ve škole nehraje svou roli jen učitel, důležitým, vlastně prvním činitelem jsou tu žáci. Jestliže ve vzájemné součinnosti učitele s žáky spadá při výkladech váha na učitele, přichází práce žáků do popředí při zkoušení a při výkladech básní i krásné prósy. Také zkoušení nové literatury vyžaduje rozvahy a obezřelosti. Ledačemu dobrému může naučiti učitel, který si nezakládá na odříkaných letopočtech, pracně namemorovaných bibliografických seznamech našich plodných autorů, který se nedrží otrocky znění školní knihy, který chápe a odpustí některý větší nedostatek žákovi, jenž jinak projevil živý smysl, rozhled a zálibu v životě literárním. Nezhrozil bych se, kdyby můj student si náhle nevzpomněl na žádnou sbírku Klášterského (jakkoli si básníka i překladatele vážím). Ale jest — trvám — slušným úspěchem, dovedou-li naši žáci zřetelnými slovy oceniti kulturní význam našeho osvícenství, ukáží-li při zkoušce, že porozuměli ohromnému uměleckému významu romantismu v 19. století, nalezno-li příhodná slova pro vystižení velikosti a významu Dobrovského, nebudou-li při výkladu o Palackého Dějinách se oháněti lacinými epitety polovzdělanců; — a z novější části: vystihnou-li dosti samostatně hlubiny Nerudovy poesie, jíž z velké části nemohou docenit, chápou-li obohacení české řeči básnické Vrchlickým, rozumějí-li souvislosti moderního realismu v literatuře s proudy francouzskými a ruskými. A jak budete zkoušet Sovu, Březinu? Spokojíte se letopisnými údaji a bibliografickým odříkáním názvů knih, či požádáte také namemorování krátkých větiček karakterisujících z příručky?

Víc než v kterémkoli předmětě musí pak zkoušení míti ráz volného rozhovoru, učitel po jasných výkladech svých vede žáka, naráží, hledá doplnění, resonanci. Neboť, jak se domnívám, jsou takové kritické exkurse, takové intimnější pohledy na dílo básníkovo nutné, nemá-li vyučování klesnout na mrtvou šablonu, nemá-li litera zabíti ducha. A poněvadž takové přiblížení se duchu básnickému jest věc nanejvýš choulostivá, poněvadž křehká umělecká drobnůstka se láme a vadne v rukou poněkud nešetrných, jakého rozhledu, jaké obratnosti jest tu potřebí, aby v mladé mysli byl úplný dojem vyvolán! Tu nepomůže ani svědomitá příprava, taková šťastná zdařilá hodina jest darem volného instinktu, oné umělecké pružnosti, o níž jsem se zmínil svrchu. A věřím, že jest možno a správné dotýkat se těchto zjevů ve škole, nebát se intimnějšího přiblížení k básníkovi. Čilejší hoch, který si odnese ze školy lásku ke krásnému písemnictví, má ze školy direktivu, nestojí tak bezradný ve vášnivých bojích a protilehlých programech. Tím není řečeno, že by učitel měl vychovávati pro určité, sobě oblíbené směry a tendence.

Zkoušení výkladu a obsahu básní, zejména lyrických, jest zrovna tak choulostivé, obtížné. Představme si intimní zpověď moderní zneklidnělé duše, kde veliký umělec mluví svými přehodnocenými výrazy k vysoce inteligentnímu čtenáři, jenž o samotě, ve chvílích uměleckého povýšení oddává se kouzelnému, léčivému toku slov, rytmů, obrazů, idejí. A představme si školní prach, čtyřicet roztěkaných nebo znavených myslí a učitelovu snahu, aby ke všem básník promluvil, aby jeho slova ožila. Jest to možné? Jest, musí býti, má-li vyučování míti smysl, nemá-li škola býti utloukáním času. Záleží na autoritě učitelově, na vhodném úvodu, na náležitém přednesu, na hlubším výkladu. Výklady ukázek z krásné literatury, básnické i prosaické, jsou často tvrdým oříškem učiteli. Snad i jiní moji kolegové se podivili kolikrát, jak málo žáci dovedou z básně namnoze vyčíst, nebo jak těžce, úporně jde jim výraz od úst. Někdy pozorujete, že hoch tuší smysl, krásu básně, ale s námahou lapá po vhodném výraze, a tu je mu slovo učitelovo vysvobozením, rozluštěním. A když při zkoušení výkladu básní rádi byste žákům dali volnost výrazovou, vracíte se nejčastěji k původní školské formulaci, neboť málokdy i nejvyspělejší studenti dovedou aspoň rovnocenně výrazy obměniti. A tak si studenti dělají poznámky, stenografují celé věty, někdy i memorují. Snad je to chyba, ale vždycky lepší než samostatný nesprávný nebo nepřiléhavý výraz.

Často jsem se pokoušel vyvolati aspoň u nadanějších žáků vyšších tříd koncentrační a výrazovou práci samostatnou. Velice zřídka dosáhl jsem úspěchu, že by jejich plynná, jadrná i půvabná reprodukce vyvážila všechny možnosti rozbíraného čísla. Dobře si pamatuji odpověď jednoho z nejliterárnějších a nejbystřejších hochů v septimě, když jsem po něm žádal samostatný rozbor a výklad křehké rozkošné básničky. »Pane profesore,« řekl mi, »já bych tu báseň zkazil, všechen půvab bych s ní setřel.« Snad ten velmi inteligentní hoch ani netušil, jak závažnou pravdu řekl. Neboť opravdu v největším množství výkladů jsou přerozličné ty rozbory, myšlenkové postupy a rozklady, koncentrace a extense kažením a mařením čistého díla umělcova. Jako vzácný porculán potřebuje jemných rukou a nadšených zraků, jako mnohé vynikající moderní obrazy a sochy musí býti oddaně a pokorně studovány, tak zejména nové umělecké literární dílo nesnižuje se samo na úroveň průměrného čtenáře, nevtírá se nezkušené a nekultivované duši žákově. Poněvadž však jest potřebí láskyplného úvodu do svatostánku umění, poněvadž řádně nevyložená (a neprozkoušená) báseň namnoze zůstává nezažita a zapadla by bez užitku, nutno se s tímto jakýmsi kažením, překusováním básnického díla ve škole smířiti. Myslím, že jest i ve třídě málo nadané docela dobře možno vyvarovati se křiklavých nevkusů a banalit. Jenom zasahování učitelovo jest pak častější a vydatnější, počet probraných čísel menší.

Zdá se mi, že by nebylo správné omezovati počet přečtených a vyložených básní ve vyšších třídách našich středních škol. Ať je klaviatura dřímajících vznětů hodně široká, ať obsáhne co nejvíce z šíře naší nové poesie a ať neulpívá na vlastenčící retorice! Mladá mysl je právě zvídavá, povolná, ráda se otvírá novým poznatkům i dojmům uměleckým. Mnohdy ovšem nedocení mladé mysli hloubky a tíhy prostých básníkových slov. Nevím, kolik našich studentů, kteří hodně přečtli z Nerudy, cítí to veliké bolestné a zároveň očišťující povznesení, čtou-li na př. ukázky z Prostých motivů nebo Zpěvů pátečních. I u jiných básníků se mi několikrát stalo ve škole, že jsem byl překvapen, jak malou resonanci vyvolala četba, vzbudil přednes některých čísel. Přednesl jsem sám, upozornil, vysvětlil, hleděl přiměřeným rámcem zasaditi perlu do připraveného duševního ovzduší: nebyl jsem s výsledkem spokojen, báseň zřetelně nebyla doceněna, nezanechala (jak jsem se domníval) takových těžkých, nesmazatelných stop, jak jsem si přál. Snad byla vinna má nedostatečnost, možná také, že citový fond, pokora bolestnou zkušeností po-

svěcená, nebyly dosud tak mocné, aby rozezvučely celý duševní svět čtenářův. Zvláště v básních zahořklé skepse, kde umělec stručným výrazem napovídá, kde skrývaje odhaluje, kde v šťastné formulaci stává se typickým mluvčím generace, jest takové neporozumění nejpatrnější. Netvrdím, že by se takové básně mládeži nelíbily; jsou po výkladech slušně vyloženy, ale není tu plynnosti, samozřejmé lehkosti, s jakou studenti reprodukují čísla zcela jim přístupná, jejichž tón i smysl jim přešel do krve.

Naše pěkné čítanky pro nejvyšší třídy nevyhýbají se básním formy sevřené a napovídající. Právem. Literární výběr pro nejvyšší třídy jest sice pořizován s ohledy pedagogickými, ale věcná stránka výboru, to jest karakteristická volba ukázek, aby byl v několika číslech podán básník výrazně a co nejplněji, jest při nejmenším tak důležitá jako ohledy pedagogické. Ale pro nižší třídy bych doporučoval více zvučné epiky, více romancí Nerudových, epických sonetů Sládkových, víc výborné retoriky Sv. Čecha, víc historických básní Vrchlického, než jest v čítankách Vykoukalových, z nichž bych značnou část básní škrtl. Kdo se vycvičil na širokých periodách, na zvučné dikci pohodlnějšího postupu ideového, na barvitých přístupných obrazech, nabude vyspíváním osobnosti vlastní i zkušenostmi záhy záliby pro rafinovanou lyriku i skryté dramatické momenty.

Prvním pomocníkem k proniknutí, náhlému porozumění a okouzlení je krásný přednes, jehož nutno ve škole znovu a znovu si hleděti. Jako v dnešních dnech věnujeme zase zvýšenou pozornost čisté a krásné mluvě, jako se vystříháme cizomluvů, nedbalosti, tak máme se i snažiti, aby náš hlas, přednes byl čistý a zvučný. Veliká řada básní sama volá, aby byly čteny nahlas a zbožně. Mnozí básníci nespokojují se pořadem obrazů, jimiž chtí okouzliti, myšlenkami, jimiž se snaží uchvátiti; i na svůj nástroj, básnickou řeč, obracejí svou pozornost a všemi prostředky svého umění ji zlahodňují a zušlechťují. Který student ukáže v pečlivém správném přednesu zalíbení pro tuto vyšší, posvěcenou řeč básnickou, u toho nebudeme marně hledati hlubšího pochopení a výraznější reprodukce. S přednesem souvisí otázka memorování. Jsem rozhodně pro hojné memorování, a to nejenom v třídách nižších, pro memorování přesné, dosti obsáhlé, dobře zažité. Může-li se hoch v potu tváři naučiti článečkům jinojazyčným nazpamět, proč by se neměl naučiti vybraným, vynikajícím partiím naší krásné literatury? Nevěřím, že by memorování bylo žákům tak pracné a namáhavé, že by zabíralo času potřebnějším

disciplinám. Jest to věc cviku, naučením se krásným, hlubokým a zcela pochopeným partiím na vždy se obohacuje kulturní fond mladého člověka, bystří se paměť, dovoluji si též říci: utvrzuje se karakter. Pohleďme na výborné herce, kteří ve stáří bezvadně namemorují obrovské úlohy! Výběr látky k memorování jest ovšem věcí osobního vkusu učitelova, ale jistě našly by se obecně platné, v zásadě stejné normy. Jich určování vedlo by nás však příliš daleko. Jsem pro recitaci z paměti i u žáků nejvyšších tříd, snad jen ve výběru látek a básní může se ponechat větší volnost. S našimi čítankami nejsem po stránce látek k memorování zcela spokojen, nejméně s Vykoukalovými. Také v Máchalově výboru nenajdeš mnoho vhodných čísel.

II.

Když jsme se takto zdrželi u některých bodů praktických, obraťme nyní pozornost k otázkám rázu více teoretického a všeobecnějšího. Často jsme se v předešlých vývodech zmínili o obtížných úkolech učitele nejnovější literatury jevících se zejména v přednesu tíže pochopitelných básníků a ve výkladu nesnadnějších básní. Příčina této nesnadnosti je zřejmá. Veliké, jedinečné umění má býti v drobných mincích rozdáváno, opojivý nápoj musí býti ředěn celou školní atmosférou. Jistě většina literárně vzdělaných, zejména mladších učitelů má svůj výsostný, romanticky jedinečný ideál umění. Nám není literatura prostředkem vychování mládeže, buzením ušlechtilých citů, vzněcováním vlasteneckého zápalu bezprostředně. Jako se lhostejně díváme na všelikou tendenci a jsme spíše znechuceni, tak bychom nedovedli od srdce podávat přímé exhorty o jakémsi zušlechtění citovém, o jakýchsi vlasteneckých potřebách. Pravé vychování mladé duše musí se tu dáti jedinou cestou v jediném jménu: ve jménu krásy a citového povznesení. Myslím, že jenom učitel, který zažil takové chvilky intimního tepla v třídě, může doufati, že na takové hodiny si žáci po letech radostně vzpomenou. Takové souhlasné povznesení žáků s učiteli je dar, nevyvoláš ho často při usilovné snaze, neblyskneš se jím při inspekci. Ale odměňuje tě vědomí zdělené a rozmnožené krásy, jejíž stopy poznáš na ztichlých pohybech a jasnějších zracích svých žáků po hodině.

Otázka přenášení a rozdávání velkého básnického umění ve škole je trvám z hlavních problémů naší literární didaktiky. Většinou se chovali naši spisovatelé a básníci ke škole skepticky, mnohdy ironicky. Známy jsou z literatury příklady, kdy heslo »čí-

tankový autor« bylo Kainovým znamením ubohé prostřednosti našich spisovatelů, znám z osobních zkušeností, jak nedůvěřivě se vynikající spisovatelé a literární teoretikové dívali na práci školskou. Známá jest neochota mnohých, aby výbor z jejich díla byl pořízen pro školní četbu, mnohý z nás nejednou slyšel jizlivé vtipy o kožené literární pedagogice a podobně. Poměr je tu podobný jako v jiných předmětech k příslušným vědám. Také učenci chemikové, matematici a geologové shovívavě hledí na traktované partie ve škole, a zejména nastávající mladí docenti, kteří se přiživují několika hodinami na střední škole, mají pro svou školní práci jen útrpný úsměv. Život, práce, cesta nadání jest jim za branou školní.

Jestliže jednání takových pánů jest nesympatické a směšné, musíme se ve studiu literárním opříti každému nepřátelství proti škole. Neboť jestliže se v ostatních předmětech podávají opravdu jen výtahy a zjednodušené výklady (ovšem na pevném vědeckém základě), je při literární hodině kladen nejintensivnější důraz na citové schopnosti žáků. Aby mně bylo dobře rozuměno: zajisté nelze podávati ve škole ani literárních výkladů ve vědecké úplnosti a formě, i tu jest jakési zjednodušení a zředění. Ale běží o ukázky z krásného písemnictví, kde se učitel musí vynasnažiti, aby podle svých sil přispěl k vyvolání úplného, životného, tedy nezjednodušeného a nezředěného dojmu. Jestliže věříme v dřímající obrazivou sílu naší mládeže, jestliže zkušeností poznáváme, jak ve svěží, dětské ještě mysli hluboce mohou zapadati dojmy nejdražších našich slovesných památek, hlouběji nežli ve skeptickou a znavenou duši stárnoucí a ustaranou, jestliže konečně naše generace je přesvědčena, že obrazotvorná schopnost jest nejdražším darem národním a lidským, neméně cenná nežli schopnost hyperkritické rozvážnosti a vědecky pilného vysedávání, pak jest nejsvětější povinností takto přesvědčeného učitele, aby nezanedbal jediné možnosti, aby umělecké dílo opravdu živě a životně ve třídě se zaskvělo. Pedagogických rad a pokynů nelze tuším dobře po této stránce dávati právě tak, jako by vynucený metodický postup nevedl patrně k cíli. Jako záleží na rozmanitosti vykládaných zjevů básnických, tak padá na váhu kritická a umělecky životná osobnost učitelova. Snad se každá hodina takto nezdaří, ale propast mezi patosem uměleckým a všední střízlivostí školského prachu rozhodně musí býti překlenuta.

Právem se žádá po češtině ve vyšších třídách, aby byla tmelem, jímž by se rychle rostoucí odborné poznatky z jednotlivých předmětů harmonicky a účelně spojovaly. Má tedy býti, víc než v lite-

rárním vědeckém dějepise je možno, též filosofii, etikou, historií umění, živou resonancí národní kultury. Nechceme-li mlhavě a nejasně naznačovati národní smysl největších našich básníků a romancierů, nevyhneme se výrazným zmínkám o češství na př. Alšově nebo Smetanově. Zvláště na reálkách, kde je formální příprava žáků menší nežli na gymnasiích, nevyhne se učitel rozličným exkursům příležitostným. Takovým způsobem může se literární studium na našich středních školách státi korunou vzdělání všeobecného, podávati široký kulturní pohled do života národního, zvýšiti humanistickou inteligenci, jíž bude lidstvu věčně potřebí při nejzávratnějších pokrocích věd technických a přírodních. Čtvrtá hodina češtiny v našich septimách reálek, kterou nám kolegové matematici a deskriptiváři tak závidějí, jest potom tuším nejplněji oprávněna.

(Dokončení.)

O novém universitním studiu ciziny v Německu.

Napsal Vlastimil Kybal.

Kdo sleduje pozorněji intelektuální hnutí soudobého Německa (jež je nám nyní jedině přístupno), musí objektivně uznati, že válka vzbudila tam nové síly, které snaží se ohrožených statků kulturních nejen obhájiti a ochrániti před nebezpečími přítomnosti, nýbrž i zabezpečiti je v nejbližší budoucnosti a na tuto se co nejpromyšleněji připraviti. Svědčí o tom mimo četné projevy říšskoněmeckých učenců, politiků, historiků, národních hospodářů, právníků, pedagogů, filosofů, které samy sebou tvoří obsáhlou literaturu různé ovšem ceny, některé plány a počiny korporací a úřadů týkající se nové organisace, či lépe řečeno orientace německé vzdělanosti v době poválečné. Mezi těmito i nás může zajímati otázka t. zv. Auslandskunde čili studia zahraničních poměrů, jež Němci chystají se upraviti podle nových potřeb a úkolů. Snad i u nás bude jednou třeba tuto otázku vážně řešit, — až se totiž pozná, že cizina je pro nás důležitější než my pro cizinu, a že lesklé i nákladné heslo: informovati cizinu musí ustoupiti důležitějšímu úkolu: poznávat cizinu a uvědomit si ve všech směrech svazky, které poutají náš národ k velkému světu politickému, hospodářskému a kulturnímu, na němž jsme konec konců závislí jako satelita na planetě. Máme své problémy české, máme přetěžký problém rakouský, ale nelze nám nedbati ani problémů světových, aspoň pokud se nás nyní týče jako celku národně-kulturního do evropského těla vklíněného.

V Německu počin učinilo samo pruské ministerstvo vyučování, které předložilo poslanecké sněmovně (ve čtvrtém zasedání roku 1916/7) pamětní spis o podporování zahraničních studií; spis ten byl nyní otištěn ve známé lipské revui »Internationale Monatsschrift« (z 1. února 1917), a z něho uvedeme zde, co má nárok na širší pozornost i v naší obci osvětné.

Studium ciziny jako předmět vysokého školství, zejména universitního, prošlo v Německu posud dvěma obdobími vývoje: obdobím řízeným zájmem čistě vědeckým a obdobím určovaným potřebami státními a světově-politickými. První období sahá asi do devadesátých let minulého století, do kteréž doby Německo bylo toliko kontinentální mocí, a kdy se na německých universitách cizina studovala z ryze vědeckého zájmu (Humboldt, Savigny, Ranke, Ritter, Bopp), kdežto hlavním úkolem universit byly vyšší otázky národní vzdělanosti. Druhé období počalo vzrůstem německé říše na moc světovou a jejími styky se světovým hospodářstvím a politikou. Říše potřebovala méně než učenců úředníků diplomatických, konsulátních, koloniálních a také státoobčanů se vzděláním světově-politickým. Za tím účelem byl v Berlíně r. 1887 založen — podporou říše a Pruska — »Seminář pro orientální řeči« a r. 1908 založen v Hamburku — podporou města a říše — »Koloniální ústav«. V berlínském semináři vyučovalo se hlavně řečem orientálním a moderním, dále hygieně tropů, orientálnímu národopisu a některým vědám přírodním, technickým a obchodním. V hamburském ústavě vyučováno jazykům, národopisu, zeměpisu, dějinám, také právu, národnímu hospodářství a přírodním vědám, pokud sloužily k vyškolení koloniálního úřednictva a obchodnictva. Od r. 1913 jednalo se v říšském sněmu o vybudování berlínského semináře v německou universitu zahraničních věcí (Deutsche Auslandshochschule). Ale současně byl dán pruským ministerstvem vyučování (na sněmě zemském 24. února 1914) návrh, aby se studium ciziny rozšířilo se studia jazyků na soustavné studium veškerých kulturních poměrů cizokrajných v rámci universitního studia, tak aby místo, resp. vedle praktického vyškolení ke státní nebo soukromé službě zahraniční, jež posud poskytoval orientální seminář, nastoupilo obecné vzdělání ve světové kultuře, jež by poskytovaly university všem posluchačům jako integrální část jejich vyššího vzdělání národního. Tím mělo studium ciziny v Německu vstoupiti do třetího období, do období universitního vzdělání národně-světového. A skutečně se přikročilo k připravování potřebné reformy vysokoškolského studia, právnická a filosofická fakulta berlínské university vypracovaly podrobná dobrá zdání, — když v tom vypukla válka.

Světová válka ozřejmila důležitost studia ciziny pro Německo elementární silou, ale zároveň úplně vymanila (podle pamětního spisu) otázku z úzkého řešení ve smyslu odborné »Auslandshoch-

schule«. Poznalo se, že je nutná výchova k světovému národu, a ta že se nemůže prováděti konsuly a diplomaty, nýbrž rozšířením vzdělání přizpůsobeného novým skutečnostem světového postavení Německa. Konsulové a diplomaté mají býti dále vychováváni v orientálním semináři a v koloniálním ústavě, ale kromě nich má veškerá akademická mládež německá přizpůsobiti se novým potřebám říše a naplniti se světově-politickým myšlením, jež jest nezbytnou resonanční půdou pro práci hospodářských a kulturních předbojovníků v cizině. Posavadní vzdělání universitní bylo příliš jednostranně literárně-historicko-estetické. Válka poučila nevědomé — praví pamětní spis —, jak příšerná byla německá neznalost zahraničního myšlení a jak je nezbytno státovědecké porozumění přítomnosti. »Mladé pokolení právníků, které má dáti státu příští úředníky, nastávající profesoři, kteří mají vštěpovati budoucí mládeži naše vzdělavací ideály, musí ve svých nejvnímavějších letech poznati, že sice ideje výmarské a ikázeň postupimská mají i na příště tvořiti základ naší kultury, ale zároveň že nové Německo musí plniti i jiné úkoly, nejen pěstovati literárně-umělecké vzdělání a vychovávati svědomité úředníky státní a udatné vojáky. Naším polem jest svět. Každý akademik musí míti za čestnou povinnost vzdělávati se státovědecky, t. j. hospodářsky, právně nebo politicky, a musí ve svém nitru zaujmouti stanovisko k velkým problémům světové politiky a světového hospodářství.« »Politické myšlení musí býti vyškoleno, a mladý Němec musí se státi politikem,« t. j. musí studovati cizinu a chápati světové postavení i úkoly Německa a tím povznášeti se nad domácí stranickou politiku, podle níž posud posuzoval otázky zahraniční politiky. »Posuzování zahraničních otázek podle hledisek vnitřní politiky, jaké se projevovalo i ve válce, může býti překonáno pouze tehdy, jestliže jako cíl naší národní politiky vzdělavací bude jasně poznáno a energicky sledováno zdárné vzdělání státovědecké s ohledem na cizinu.« To prospěje i Němcům v cizině pracujícím, kteří doma najdou více porozumění a podpory, a potom bude možno také německou kulturní politiku v cizině prováděti ve větší míře než posud . . .

Přirozeným důsledkem tohoto stanoviska jest potřeba pěstování studií o věcech zahraničních nikoliv na jedné vysoké škole berlínské, nýbrž na všech universitách říšských podle programu účelné decentralisace a také bez přílišného zatížení finančního a studijního. Třeba vycházeti z toho, co je, a pozvolna organickým vývojem přizpůsobovati se novým potřebám. Studijní program musí ovšem pro-

blém zahraničního vzdělání pojímati se širokého hlediska a dbáti toho, aby se v tomto vzdělání lišily od sebe tři úkoly: 1. vědecká nauka o věcech zahraničních, 2. praktické vyškolení úředníků nebo soukromníků, kteří jdou do ciziny, a 3. probouzení zájmu a porozumění pro cizinu v domácím obyvatelstvu. S toho stanoviska bylo rozdělení práce a s tím související odstředění v podstatě již provedeno. V Berlíně se pečuje především o vyškolení zahraničních úředníků říše, a na tom má zůstati. Jest to úkol orientálního semináře, a university nemají s ním co činiti. University mohou pečovati toliko o obecné vědecké studium a vzdělání ve věcech zahraničních. Toto vzdělání má vycházeti z vědeckého probírání velkých obecných otázek soudobých dějin a světového hospodářství se zvláštním ohledem na nynější válku, na její příčiny a světodějný význam; z tohoto pozadí má pak vyrůstati samo sebou ono státovědecké všeobecné vzdělání akademické mládeže, jehož je tolik třeba. Nemá to býti vzdělání jednostranně právnické, nýbrž sociologické, objímající celou sociologickou skladbu cizích zemí a syntetisující poznatky různých věd speciálních. Je to přirozeno, neboť kdo chce poznati kulturu cizí země, musí si osvojiti nejen její řeč a instituce, nýbrž i poznatky geografické, historické, hospodářské a politické.

Konkrétněji jeví se myšlenka zahraničního vzdělávání v návrzích, jež pamětní spis ku konci svého ne vždy jasného a urovnaného elaborátu uvádí. Věcně na první místo náleží návrh o způsobu zahraničního vyučování. Kromě níže uvedených výjimek nemají býti zřizovány zvláštní profesury pro nový předmět (spis neprávem mluví o nové »vědě«), nýbrž vyučování mají konati honorovaní docenti, za něž mají býti povoláváni pro určité otázky i praktikové hospodářští a diplomatičtí; ti nebudou sice náležeti k učitelskému sboru universitnímu, ale mají býti pověřeni přednáškami na dlouhou dobu, a má jim býti opatřeno stálé místo, poněvadž jen tak lze je pohnouti k práci pedagogické a literární; poněvadž je jich málo po ruce v každém městě universitním, mohli by konati i pohostinské přednášky na jiné universitě. Kromě nich by ovšem většinu přednášek konali učitelé universitní. Stačily by dvouhodinové přednášky semestrální, pokud možno spojené s kolokviem anebo i prací seminární. Má se přednášeti z těchto nauk:

1. ze speciálního zeměpisu a národopisu jednotlivých cizích zemí se zvláštním zřením k hospodářskému zeměpisu; tyto přednášky mají býti konány vedle obvyklých hlavních přednášek geografických;

2. z mimoněmeckého práva, totiž anglicko-amerického, románského, skandinávského, slovanského, orientálního, čínského a japonského;

3. z národního hospodářství zahraničního a ze světově-hospodářských vztahů vůbec;

4. z politických, náboženských a kulturních dějin cizích národů a ze soudobých dějin mimopolitických.

Ke konání přednášek z těchto oborů navrhuje se dotace 50.000 marek; rozumí se to patrně pouze pro pruské university, ale nejen pro učebné příkazy, nýbrž i pro systematisované profesury a lektoráty, na něž se však pomýšlí jen ve výjimečných případech. Profesury mají býti zřízeny dvě: a) při universitě berlínské pro kulturu orientální, zejména islamskou; b) při universitě münsterské (kde jest již stolice pro misijní nauku a dějiny náboženství) profesura pro kulturu křesťansko-orientální. Také dva mají býti lektoráty: bulharštiny v Berlíně a španělštiny v Bonnu. V Bonnu jako nejbližším západu měla by se studia zahraniční vůbec vztahovati na okruh kultury románské (a holandské), podobně jako na východě, v Královci a ve Vratislavi měl by býti studován okruh kultury slovanské. Na kielské universitě věnovala by se pozornost hlavně stykům po moři a světovému hospodářství na moři závislému. Na těchto universitách uvedené (dvouhodinové?) přednášky byly by věnovány speciálním okruhům kulturním, takže by se tam zahraniční studia více méně specialisovala. Na ostatních universitách bylo by poskytováno obecné vzdělání o cizině podle programu výše uvedeného. I na technikách ve všeobecném oddělení vzdělavacím přihlíželo by se k poměrům zahraničním.

Druhý návrh týká se zřízení odborných knihoven o zahraničních kulturách jako nezbytného nástroje příslušných studií. Poněvadž cizojazyčná politická literatura o cizích zemích jest v universitních knihovnách, ano i v berlínské královské knihovně, nedostatečně zastoupena, navrhuje se částka 30.000 marek k opatření především východní literatury, jíž nejvíce se nedostává. Běží tu hlavně o literaturu spojeneckých zemí balkánských a orientálních (Bulharska a Turecka); k jejímu zastoupení, zejména starších pramenných děl, mají býti vysláni na Balkán, kde posud není řádného trhu knižního, zkušení kupci, k čemuž se navrhuje dalších 10.000 marek. — Knihovny jsou základem universitních seminářů, jež by byly také zřízeny; jako nejnutnější navrhuje se zřízení semináře pro kře-

stansko-orientální kulturu při universitě münsterské, kdež by byla zřízena i profesura tohoto oboru. —

Toť hlavní obsah pamětního spisu pruského ministerstva vyučování. Ze spisu samého vysvítá, že plán podniku není posud dostatečně propracován, přes to že se již uvádějí poměrně značné dotace k jeho provádění; patrně se ponechává bližší upravení studijního plánu jednotlivým universitám. Ale přece by zajímalo určitěji vědět, jaké místo by »Auslandskunde« jako nový odbor zaujímala v posavadním programu vysokých škol, jmenovitě zda by přednášky z ní byly závazné pro všecky posluchače, či jen, jak se zdá, pro právníky a filosofy, asi na způsob našich přednášek z praktické filosofie (event. psychologie) a pedagogiky. Mají-li však býti závazny pro příští úřednictvo a učitelstvo, nezbude než zmenšiti počet jiných přednášek povinných, ať už v oboru filosoficko-pedagogickém, ať ve vlastních oborech studijních (t. zv. Brotstudienfächer), poněvadž by jinak studující nevystačili časem na všecka povinná čtení, zvláště kdyby zahraniční přednášky trvaly — nezbytně — po několik semestrů (nelze přece na př. politické, náboženské a kulturní dějiny celého světa vyložiti ve 2 semestrálních přednáškách!). Věc má ovšem svůj aktuální význam a svou politicko-pedagogickou tendenci. Ačkoliv projekt jest z doby bezprostředně předválečné, možno v jeho provádění nyní navrhovaném viděti jednu z oněch »reforem«, které se pro vysoké školství chystají. S věcného hlediska nebylo by, tuším, námitek proti podobnému zmodernisování vysokoškolského studia za podmínky, že se tak nebude díti na újmu vědecké pravdy a spravedlivého i taktního poznávání a chápání ciziny. Je ovšem otázka, zda objektivní studium neněmecké ciziny, konané bezprostředně po této vyhlazovací válce protiněmecké, jest i v Německu vůbec možno. Spíše jest v požadavku obecně závazného vzdělání v zahraniční politice viděti nový prostředek formování akademické mládeže německé ve směru všeněmeckého pronikání cizím světem a nového, ještě metodičtějšího a ostražitějšího uplatňování se na slunci všehomíra.

Této politicko-pedagogické tendenci obětovalo pruské ministerstvo také myšlenku samostatné vysoké školy pro věci zahraniční, která není tak bezcenná, jak by se z memoriálu zdálo. Stačí uvésti vzorný příklad z Francie, — příklad proslulé »Školy pro vědy politické«, která, byvši založena Emilem Boutmym po válce francouzsko-německé r. 1870/1 (ze soukromých prostředků), připravuje své žáky odborným studiem k vyšší službě byrokratické (diplomatické,

finanční, administrativní a p.), ale zároveň podává všem posluchačům, nanmoze vysokoškolským, soustavné vzdělání politické. Není to ovšem vzdělání úzce omezené na cizinu, jak žádá nyní program pruský, avšak zahraničním a obecným věcem věnuje se soustavná péče, na př. v sekci všeobecné kursy o srovnávacích dějinách ústavních Anglie, Spojených Států a kontinentální Evropy, o diplomatických dějinách Evropy v nové době (dva kursy: 1713—1789 a 1789—1878), o srovnávacím zákonodárství občanském, o současných dějinách Evropy, o dějinách politických idei a veřejného mínění v Německu a v Anglii v 19. století, o dějinách stavu míru a války v 19. století, o veřejných financích, o otázce východní, o dějinách Spojených Států severoamerických od r. 1775, kursem zeměpisným, národopisným atd.[1] Obecně se uznává, že organisace Boutmyovy politické školy se osvědčila, a není pochyby, že by se její cestou musela v podstatě bráti i projektovaná a s mnohých stran požadovaná německá »Auslandshochschule«, vybudovaná z orientálního semináře berlinského. Ale tento vývoj profesionální školy ve svobodný a samostatný ústav vědecko-politický byl zastaven, a na jeho místo má nastoupiti povinná výchova akademické mládeže k světovému národu ve smyslu vyloženém.

---

[1] Srv. můj článek: Emil Boutmy a »L'École libre des sciences politiques« v Paříži, Lumír 35 (1906), 20 sl. Podobný cíl jako berlínský orientální seminář sleduje i pařížská »École des langues orientales vivantes«, vydržovaná státem — založená již konventem r. 1795 — jež má úkolem vzdělávati budoucí konsuly pro krajiny Orientu.

Cesta a poselství
Joz. M. Hurbana do Čech a na Moravu r. 1839.

Napsal Fr. Frýdecký.

(Pokračování.)

Bucefalos (slavnostní jméno parostroje) vjíždí s Hurbanem právě na poprvé do hlavního města Moravy, zvědavě očekáván tisíci lidu na nádraží. Poutník zdraví nadšeně čisté, úhledné město, chválí po zásluze »bystrohledné Brňanky« (»krásná pleť jest tu opravdu krásná«), vůbec jest Brnem potěšen: proti Vídni v něm »panuje více vážnost, usedlnost, melancholie«, vlastnosti, jichž původ připisuje vážnému západu s tesklivým rázem severu, jichž obou dráhy se tu křižují. Idylične povětří Brnu svědčí, Hurban libuje si i v stejnoměrném rozvrstvení obyvatelstva měšťanského, »promyselného« a rolnického (digrese o důležitosti všech stavů pro kulturu národní), nicméně jest vůči poměrům v uherské zemi v ustavičné polemice, pomyslí-li na osobivá nezdůvodněná práva jedné řeči nad jazyky ostatními, domnělé zásluhy vládnoucího kmene a skutečné zásluhy jiných (na př. Čechů jako Husitů-protestantů) o kulturu uherskou atd. Se zjevnou radostí poznamenává, že probudilé Brno má vlastní divadlo, v němž kusy v řeči československé přivábí vždy četně diváků. Množství »fabrik« jeví se pozorovatelovu soudčímu duchu jako »skvělé vítězství rozumu«, nikoli však bezpodmínečně užitečné: právě továrny snadno lid kazí a zotročují, pokrok má zde i tesklivý rub, než uvážlivý Hurban ho nezatracuje, žádaje jako protiváhu více srdce, to jest lidskosti u majitelů továren, zvlášť ovšem u soukmenovců — horlí zde vřelý stoupenec Kollárovy humanity. Okolí města, návrší Františkovo, krásná Lužanka lahodí jeho tříbenému vkusu; »nejvzláštnější(!) ale okrasy Brna jsou zdejší Páni Vlastencové«, proniklí cele národní »vidou«, t. j. ideou: tak pánové Klácel, Ohéral, Šembera,[1] prof. Jodl a guberniální translátor Kin-

[1] Nepřesnost: Šembera byl tehdy podle pozdější jeho zmínky (na str. 109) v Olomouci na stolici slovanské filologie.

ský, majitel bohaté knihovny s mnohými uniky a vzácnými českými tisky (vydání Komenského, bible Kralické) a příklad ctnosti pro mládež: »O ty věčná moci vidy naší — volá zaníceně — dejž, abych i já v plápolu tvém žil i skonával, bojoval i vítězil i umíral!« 10. července přítomen jest »vynaučování malých dítek« dvou až šestiletých ve školce rajhradské, z níž v průvodu P. Süszera a Ohéralově navštíví památný klášter augustiniánský, mile v něm překvapen: »tu v pošmourných stěnách klášterních svítí utěšené hvězdy národnosti naší«. Filosofický duch páně Ohéralův zaujal ho upřímným obdivem. Vykládá mu o situaci Slováků v Uhrách, která nikterak není beznadějná, zvlášť mezi mládeží, o tom, proč kmen převládající tlačí a tísní kmeny ostatní, zejména slovenský; věcně i dravě potírá jejich »důvody«. »Martyrologium Odonis«, vzácná kyrilská památka z IX. století, upoutá v klášterní knihovně jeho pozornost. Rozmarná zábava naskytá se mu u etymologa V. Kříže, který německá a cizí slova vykládá slovanským původem, na př. huldigen = hůl dáti, satira = zatýrati, tyran = týrati, lupus od lupiti atd. — a mladý »učenec ústavu břetislavského« zřejmě tuší těmto »vývodům«. Na hřbitově brněnském neopomine vykonati pietní pout k hrobu Dobrovského, posiluje nad fysickým prachem zakladatele slavistiky svou výsostnou víru v nesmrtelnost a nezničitelnost idejí, které genij hlásal. Večer tráví u Klácela, a vyvrací rozhodně domněnku, že »Klácel je hegelián«; čerpal sice osvěžení u německého filosofa, ale duchu jeho nepodlehl, protože podlehnouti mu nemohl; jeť přesvědčen, že »My musíme v umění i vědectvě míti Kollárů, Mladonů, Šafaříků, Tomášků(!), čili čistých Slavianů«, že filosofie naše musí býti »z rázu povahy, postati slovanské vážená, jí přiměřená«, nikoli abstraktní jako u Němců, u nichž nezanechala stop výkonných, »toliko folianty hádek a systémů«. Hurban nedá ujíti si příležitosti, aby nezdůraznil kteréhokoli článku svého národního i lidského kreda. S Ohéralem navštíví druhého dne v nedalekých Zábrdovicích P. Zrzavého, horlivého kněze buditele, 12. července jest hostem v augustiniánském klášteře, v němž Klácel je knihovníkem a loučí se s Brnem. Zvlášť vroucně zdraví mládež brněnskou: »Čekáť tě koruna spravedlnosti, věnec věčného vzpomínání, sloup nevadlé slávy!« 13. července vyprovází ho Klácel naposled »za linii města«.

Z Brna ubírá se náš cestující Slovák se spolucestovatelem Mastišem k moravským Kartouzům a dále k Vranovu, kde prohlíží si chrám a kryptu liechtenštejnskou. Ubytován je v hostinci, v němž

podává výklad o kmenové totožnosti Slováka a Moravana; nemálo je hrd, že právě Faninka, »horlivá Slavenka«, podá mu kytku kvítí na rozloučenou. Až ke Svitavám dochází v náladě rozteskněné, improvisuje verše na rmutné vlny Svitaviny; odtud ubírá se mezi dvojím pohořím k »Býčí skále«, jejíž jeskyně, mdle ozářené zapálenými loučemi, »třískami«, připojuje obšírný, máchovský popis. Z dojmu, který uložil v cestovním deníku, poznáváme výlučného romantika-blouznivce předbřeznového druhu: »Toto všecko snešené ve střediště obrazotvornosti vtiskło poetický obraz v duši mou. Byltě to Byronisticky sestavený výtvor a výjev; a já se přiznávám, že to moji(!) náklonnosti hovělo. Rozvlněná mysl takovýmto obrazem vyvádí nás výše, než jest hrůzotvorná poesie, jak se mnozí domnívají; za tmavých situací skutečného i vymyšleného světa vyluzuje vidina rozjařená nové výsluní duševního života — na němž se duch živý rozehřívá, duše smadná (= žíznivá) slastí opájí!« Je to výmluvné přiznání k Byronovi i Máchovi. Směr cesty jde odtud k Blansku; cestovatel vidí okolo lid bídnější, málo důvěřivý, všímá si jeho podřečí. V okolí žije pověst, obdobná české o Blaníku, křižic zde i podobné naděje — žel, národní pověsti denně v lidu vymírají: »Jest věru již svrchovaný čas — míní vždy kritický poutník — aby se někdo zaujal o hynoucí a zacházející tyto národní květy prokvetavší po dlouhá staletí.« V Rajci o neděli postřehá, že kroj lidu jest již poskvrněn, maje ráz »náněmecký«: »Klesl', ach, klesl i kmen moravský hluboko! Potěcha pro něj a pro nás, žeť neklesl vinou vlastní. A však božská Nemesis nedříme, byť někdy i později se zjevovala!« utěšuje se typickou nadějí do budoucnosti. Přes Lehotku míří do Bozkovic, jejichž hrad a mohutné rumy vzbudí v jeho duši ohlas někdejší slávy předků; prohlídku jeho líčí důkladně, zapisuje etymologickou pověst o původu jména Bozkovic, a vzpomínaje na dávnou moc mrtvých pradědů hrouží se znovu očistně v minulost národa: »Takovéto myšlenky potomků proudící se v myslech jejich, an stojí nade hrobem dědů — mají velikou moc a sílu.« A předsevzetí svaté klíčí v ňadrech jeho i průvodců: »Vroucí polibek byl početí úmluvy svaté, žeť vší silou srdce i rozumu pracovati budeme na vzbuzení slávy zaniklé, na povzbuzení národnosti v srdcích dcer a synů slavenských.« Ozvěna vrací jim posvátná jména: Čechia, Slovensko, Kollár — scéně v rozvalinách hradu bozkovského nechybí na kollárovské rozcitlivělosti ani na máchovském roztesknění zhola ničeho. Blízký cíl jsou Letovice, značně již poněmčilé — Hurban odvozuje tu důvodně vliv jazykových zápasů

(s odchylkou o jazyku maďarském, který vůči němčině je v každém ohledu inferiorní); z úst prostého sedláka zaznamenává si zpívanou píseň-věštbu o týnském chrámu v Praze. V letovickém zámku doptávali se na básníka Vocela, který později přišel za nimi do hostince přátelsky pobesedovat; radost Hurbanova z osobního poznání muže, »jehož Musu dávno ctíti sme se naučili«, jest upřímná. Obeznamuje našeho básníka s poměry slovenskými, Vocel navzájem hovoří s ním o svých pracích, zejména o chystaném cestopise, za jehož brzké vydání vřele se přimlouvá. Tklivě loučí se s pěvcem »Přemyslovců« a »Labyrintu Slávy«: »Dobrou noc, vysokoletlý básníku, sladké snění světů a časů lepších! Dobrou, dobrou noc!«

15. července oddělí se konečně spolupoutník Mastiš od našeho badatele, který směřuje nyní sám ku Praze. Z Letovic ubírá se na Kunštát; o této cestovní epizodce psal samostatně již r. 1839 ve »Květech«. Ohlásiv se zde u vlastence P. Bednáře, záhy potom zemřelého, putuje k Nedvědicům. Ve vsi Rošci překvapí ho milé ochota prostého rolníka, který nezištně nabízí mu povoz do Nedvědic: jako ve Vídni nosiče zavazadel, Hurban odmítá nyní povoz: »... nebo přesvědčen jsem, že cestování jest nejpříjemnější a cíl nejvíce napomáhající tenkráte, když cestovatel sám na vlastní oči vidí lid z blízka, přistaví se při oráči, ženci, nahlédne do chalupy, smíchá se s lidem a porozumí mu.« Názor věcný a správný. V Nedvědicích, kam dal mu P. Zrzavý doporučovací lístek na tamní vlastence, líbuje si vřelé uvítání, zejména v domácnosti zámečnického mistra Vendolského, svého hostitele. Na otázku, zda i Slovenky milují svou mateřštinu, nebaží-li po cizotách, odpovídá kladně: Ctí již mnohé hluboko krásu mateřské řeči, a ostatní neprobudilé bohdá záhy k nim se přidruží: »Zlíbámeť vám ruce alabastrové, o Slovenky naše: ctíti a milovati nepřestaneme vás — když i vy národ svůj slovenský milovati, drahé a svaté dědictví ve zpěvích a řeči národní uschované brániti a hájiti neustanete!« Hurban — je to příznačné pro Štúrovce — činí podmínkou lásky milostné především lásku vlasteneckou u slovanských děv, jejichž národní uvědomělost umožňuje mu teprve sladké kochání, ostatně pouze platonické. Chválí pěknou knihovnu, pořízenou z krejcarových sbírek; ukázán mu i zvláštní stroj mlunní, elektrická mašina podle Šádkovy fysiky,[1] globus, mapy atd. Příkladně píše o P. Tomáši

[1] Karel Šádek, učitel na hlavní škole v Hradci Králové, jehož »Hybověrství čili mechanika«, »Přírodozkum« a j. odborné spisy vyšly v Praze u Kronbergera a u J. H. Pospíšila. »Mluno« jest slovensky (dial.) elektřina.

Jaroslavu Zrzavém, vzorném knězi, buditeli horlivém, o jeho knihovně, cudném životě a všeobecné úctě občanů k jeho osobě, žel, příliš záhy ztracené hlubší veřejné činnosti. 16. července vystoupí s nedvědickými přáteli na starožitný Pernštein, v pamětní knihu zapíše citát ze »Slávy dcery«; zvlášť mocným otřesem působí naň obraz katastrofy bělohorské. Vmýšlí se do zašlého světa slavných dějů a improvisuje v duševním pohnutí několik veršů formou proslulé Kollárovy Elegie. Opět zapisuje si pečlivě místní etymologickou pověst o původu hradu Pernštejnu, podle Prstana, syna uhlíře Věnova, který zabiv lítého zubra obdržel hlavu zubří v šlechtický erb (P e r n s t e i n — N e d v ě d i c e!); líčí dějiny hradu a znovu vřele se přimlouvá o vypsání jeho historie po vzoru Šemberovy knihy o Bozkovicích.[1] Vrací se potom s přáteli svými do Nedvědic, rozmlouvá o Kollárovi v kruhu jich a panen vlastenek, potěšen, že vzrůstá již bohudík více Kollárů(?) po vlastech našich, cituje se »Slávy dcera«, a Hurban podle paměti opravuje svým přátelům chybné přepisy Kollárova arcidíla. 17. července loučí se s Nedvědicemi a novými známými, prochází půvabnými háji a lučinami, a básní »Pomněnky ze západní Moravy«, otištěnou ve »Květech«: »Kypělyť zrovna volným pramenem ze srdce mého«, charakterisuje jejich bezprostřednost. Na další cestě romantickou krajinou v okolí Křižanovského rybníka přichází odpoledne do Meziříčí. Obec je probudilá, »Květy«, »České Noviny« i »Včela« sem docházejí, lidé jsou dobří a milí. (Povahy lidu Hurban nezapomíná nikde ocenit.) Přenocuje v Netíně u P. Špačka; druhého dne je zas v Kamenici hostem P. Těšíka, večer s P. Žďárským jde na Luka a konečně 21. večer cílí k Brtnici, notně již poněmčilé. Zdůrazňuje zde silně svůj odpor k plytkému ovzduší kavárny, v niž byl nucen na krátko se uchýlit a kde neshledal jediného českého časopisu: tím více líbuje si v útulné domácnosti dra Černého a u P. Italiho. Do Jihlavy jest už nedaleko: těší se tu vzrostu českého živlu, setká se s drem Černým a jeho paní, vzornou vlastenkou (vsuvka o vlastenectví Polek) a jest u něho přes noc; 23. července prohlíží si město a okolí, překvapen, že dosud nemá divadla (bude ho zajisté, až zmohutní v něm umění milovný živel český!) a 24. ráno, setkav se opět s p. M.(astišem?), přejíždí hranice Čech. Cesta ubíhá odtud rychle: přes Německý Brod (sázavské improvisace) vede do Čáslavě, zde oběd, vzpomínka na Žižku a známá anekdota

[1] **Historie pánů z Bozkovic a hradu Bozkova v Moravě. S popsáním panství a města od Al. V. Šembery. V Brně u R. Rohrera 1836.**

o císařské kletbě, dále do Kutné Hory, »toho rodiště světo-známého našeho nálezce knihtiskařství, Kutnohorského« (Kollár!), kde mimo prohlídku chrámu sv. Barbory věnuje Tylovi letmou vzpomínku, a z Hory přímo do Kolína, odkud dostavníkem, ve společnosti kocourkovských osobiček, hovořících bizarní česko-němčinou, v podvečer 26. července přichází Hurban konečně k pravému cíli a vrcholu své pouti — do Prahy.

Pátá kapitola cestopisu, nejobsáhlejší a nejdůležitější ze všech, věnována jest krátkému pobytu v Praze a východních Čechách. Nemůžeme si odepříti, abychom neuvedli doslovně nadšené apostrofy dalekého poutníka zpod Tater při prvním pohledu na vytoužené, stověžaté město. Jest to spontánní báseň v próse: »Nu vítej, Praho! Ty velebný chráme slávy slovanské! Vítejte mi vy duchové vznášející se nade věčnými památníky bytosti své někdejší! Vítám tě, o země slávy krví praotců zbrocená! Vítej mi ty slávy i hanby obraz! — Praha představuje celý život Čech; či ve velku či v mále obchod a kupectvo, či ve velku či v mále umění, či ve velku či v mále literaturu. Jest tu stok a splyv všeho, co Čechie chová a plodí. K tomu jest Praha spižírna dějů a činů historicky památných, pantheon duchů někdy tu slavně zářících, nebe hvězd národy osvěcovavších! Tak že výborně a čerstvě v paměti jsou zachované věky minulé; na runích pak jejich — oplakávaných každodenně — staví točící se vír století našeho nové budovy. Arci tentýž vír potírá i minulé památky; předce však nicméně duch veliký Slavenstva působící nepatrnou část víru onoho tím mocněji na pevných zváleti se nedadoucích základech starověkosti utvrzuje vrstvy zásad národních.« Bystrým postřehem soudí Hurban na mohutný antagonism živlů nenárodních a podává dále dobrou kritiku současných poměrů společenských: »Mnohem více mne dojal boj, jakový jest mezi samými našinci. Já napřed vyznávám, že nejsem nenávistník bojů; nebo jen skrze odporných životů se tření přichází na světlo všeliká pravda! A však s t r a n s t v í nenávidím. Nechci říci, že by pražští vlastenci sobě co nepřátelé proti postaveni byli; neb všickni předce chtějí vlasti blaho napomoci, národ náš oslaviti. Přicházíť tu na individuálnosti, na osobní přesvědčení a na pohnutky, jakové vlastenectví pohybují. A tu arci jako všudy a všude koukol mezi pšenicí. Než i v tomto nevidím já nic jiného, než předznámky lepšího se usrozumění. My se sami sebou vyvinujeme, proto nedivmež se rozličným těm nestvůrám, které sami plodíme. Pravdu ale nikdy, byť nám jak hořce padla, z očí nepouštějme. Není člověk zouplna ani

anjel a však ani ďábel. Jediná pravda jej vyvede ze směsice na rozkošné výsluní člověčenstva.« Na idylku českých poměrů tehdejších vrhají výmluvná slova Hurbanova divné světlo. Literární život pražský Hurbana však upřímně potěšil. O uznaných »veteraních«: Šafaříkovi, Preslovi, Palackém, Mladonovi [Jungmannovi], Hankovi, Čelakovském, Štěpánkovi(!) šířiti se má za bezúčelné; zdůrazniti chce právě — jako všude — »počínání mladších vlastensky smýšlejících mužův«. Proto v Praze byl hostem nejprve v rodině dra Staňka; ve společnosti Palackého, Preslově a Amerlingově zabavil se učeným rozhovorem, hrou klavírní, zpěvem písní z Rukopisů, jež neodolatelně tlumočila zejména švekruše hostitelova, a pro niž vždy galantní Hurban veškeru krásnou pleť zahrnuje vlasteneckou pochvalou. Příležitost k lichotivému posudku pražských slečinek naskytla se mu znovu již druhého dne při přátelském obědě u Preslů, jehož účastnili se i Amerling, Staněk, nejmenovaný domácí a známý náš Mastiš; pozorujeme, že Hurban aspoň při tuhé přísnosti zásad štúrovských v citech milostných rozhodně nebyl misogynem. Téhož dne navštívil také večerní školu Amerlingovu, nad niž neskrbli uznáním; Amerling vede ji »nadšeně, duchem velikým, prostě a srozumitedlně«. Jako školka i pokročilá Budeč jsou Hurbanovi ústavy vzornými. Chválí si základy vyučování, spočívající na mravnosti a přírodě, a zejména způsob čili metoda Svobodova dochází jeho naprostého souhlasu, že odstranila nadobro pruty a karabáče jako pobídku pilnosti. »Učence« ze školky přijímá k dalšímu cviku Budeč, jejíž jméno jednak samo je symbolem, jednak upomínkou na proslulou legendární školu Krokovu; chemie, fysika, botanika, zoologie, mineralogie, psychologie, linguistika, lékařství, libomudrctví, krasověda i pomocná obrazárna jsou předměty učebnými v Budči, v níž žáci, sami se učíce, vzdělávají zároveň látku (= novodobé semináře a laboratoře při vědeckých ústavech). V Budči shledává se k nemalé radosti i s krajany, malířem Clemensem a proslulým později Kašparem Bělopotockým (-Fejérpatakym), přeje jim oběma zdaru a národu československému vůbec více Budčí a více Amerlingů. Po okolí pražském provádí ho pilně J. B. Malý: Amerling a dr. Staněk seznamují ho s památkami vlastního města, sv. Víta, Nosticovského paláce, Hradčan atd., jimiž je vznícený jinoch podle vlastních slov okouzlen, »tak že nikdý(!) věčné toto Slávy město z mysli mojí nevyhasne. Do Prahy — volá — bychom měli aspoň jedenkrát za života našeho každý cestovati, abychom pookřáti na památkách skvělé minulosti nabyli posily k her-

kulským prácem života našeho«. V době poměrně velmi krátké necelých 8 dnů poznal dokonale a skoro v celku tehdejší pražskou literární a uměleckou společnost. V kavárně vlastenecké p. Smillera setkal se s Tomíčkem, Tylem, Malým, Hajnišem, Erbenem, Pünerem,[1] Filipkem, Pichlem, Frantou, Sabinským, Podlipským, hercem Kaškou a j.; s Kaškou a druhy podnikl 2. srpna výlet na památný Karlův Týn, který už ve »Květech« popsal mohutným dojmem. Na zpáteční cestě přes Chuchli setkává se s řadou českých literátů-výletníků, v jejichž společnosti za zpěvu písní »Kde domov můj?«, »Za dnů mladosti kdo radostné« a j. okolo vírné skály Vyšehradu vrací se do noční Prahy. Konečně 4. srpna ráno, vyprovázen Amerlingem kus cesty za hradby ze spící Prahy opouští »věčné město«, které v jeho rozvlněné a vnímavé duši zanechalo tolik jedinečných dojmů pro celý bohatý život. — Hradec Králové, vlastně hradecká rodina Pospíšilů jest druhé zájmové ohnisko jeho malebné pouti po Čechách. V Sadské přenocuje a ráno 5. srpna je na cestě k Poděbradům. »Hltné Labe vírové« aprostrofuje sentimentální improvisací; starožitné město vybavuje v něm vzpomínky na slavné děje krále Jiřího blahé paměti a zároveň obranu jeho proti hanlivé Muse maďarského Jožiky (v románu Csehek Magyar Országban). Z Poděbrad mimo chlumecký zámek přibude večerním dostavníkem do Králové Hradce, jehož »Bílá věž« již z daleka vítala vzácného hosta. Druhého dne ráno navštíví místní vlastence; arci »šel jsem nejdřív do knihoskladu páně Pospíšilova a vlídně přívětivým p. Hulakovským[2] do prvého poschodí, do lůnu(!) rodiny upřímné Pospíšilovské sprovoděn byl«. Zastal v pokoji zprvu jen Jaroslava, Bohuslava a paní Pospíšilovou s Vaškem, než, v utěšený obraz »hned v to přikvetla spanilá růže domu M a r i e, známá ze Květů naše básnířka. Mne takováto objevení — přiznává se nepokrytě — p ř e k v a p u j í. N a š t ě s t í mne pan Jaroslav, zasloužilý redaktor Květů, z mých r o z p a k ů vytrhnul, padna mi v náručí . . .«

(Dokončení.)

---

[1] Kl. Püner, bezvýznamný »upravovatel« divadelních her a povídek podle Kotzebua, Zschokkeho, Ifflanda a j.

[2] Jan Ev. H u l a k o v s k ý, účetní čili »početvedoucí« nakl. Pospíšilova.

H. S. Chamberlaina pojem rasy a problém eugenický.

Píše dr. Jan Kozák.

(Dokončení.)

Leč to, co praví Chamberlain o požehnání stejnoměrné a vyrovnané rasy, platí zase s jistými malými restrikcemi. Jeden pohled na takové vyrovnané národy, Číňany, Angličany, Škoty, Židy, poučí nás o zvláštním faktu. Pravé geniálnosti je mezi nimi tím méně, čím jsou vyrovnanější. Tyto rasy rodí obdivuhodné pracovníky, muže ohromných úspěchů, jež podmíněny jsou právě poměry svrchu vytčenými, ale jejich schopnosti leží vždy spíše na poli organisace a duchové jejich stávají se vždy více receptivními než produktivními. Nejpatrnější je to v Anglii. Profesor Mathesius častěji mluvil o »vysoké prostřednosti« v této zemi. Ano, to jest Anglie; niveau je vysoké, ale stejnoměrnost dostoupila takové míry, že anglický a škotský lid má organisátory nejohromnějšího stylu, ale žádného Shakespeara, Newtona, Humea. Kipling se musil zroditi a vyrůsti v kvasící Indii.[1]

Co Chamberlain vytýká jako neproduktivnost Židů, je možná týž fakt, neboť Židé kdysi — v mezích malého národka — produktivní byli.

Povšimněme si na př. okolnosti, že praví geniové řeckého národa, Homér, Sofokles, Feidias, Platon, žili v době kvasu, kdy úroveň lidu byla, dle úsudku všech historiků nezaslepených manií obdivu, ještě nízká. Imperium Alexandrovo zahájilo novou helenistickou éru. V této se sladkého ovoce kultury počalo rozdíleti všem — ale na místo produktivnosti tryskající z hloubky nezmě-

[1] Ve spisku »Neue Kriegsaufsätze« činí Chamberlain podobné pozorování. Tam charakterisuje Anglii jako zemi uniformity, mluví o Francouzích jako o talentech beze stopy geniálnosti, kdežto Německo je prý plno němých geniů, kteří nenašli ještě svůj výraz. Ovšem, vše cum grano salis.

řených geniů nastoupila pouhá civilisace. Úbytek geniálnosti stával se pak stále patrnějším, až konečně jediné talenty přicházely ze stále kvasícího Orientu, a heslo »ex oriente lux« ovládlo všechny. Orientálci přicházeli vskutku, geniální i negeniální, probudili i bigotně omezení. Přinášeli svá náboženství, svá magická mysteria, zaplavili vše svým fanatismem, zaplavili celý svět svým množstvím a plodností, zmocnili se trůnů; a konec byl skutečný chaos, jak jej líčí Chamberlain; reminiscence staré originální produkce zanikly ve vřavě. Je to, jak vidíme, obraz podstatně rozdílný od toho, jejž kreslí autor »Základů«. Když jsou rasy nejvyrovnanější, když jsou z nich i kulturně beati possidentes, kteří mají úrodu pod střechou, začnou všedněti. A mocí čileji bijící krve začnou se mezi ně tlačiti cizinci, lidé z tvořících se ras, kteří mezi nimi dobývají vždy větších úspěchů. Kdo ví, zda toto není konečný osud anglosaské rasy, konečný osud našich potomků bez rozdílu? Rozumí se samo sebou, že dějiny nebudou tak jednoduché, aby se daly nalisovati do tohoto schematu, že kvapné převraty někde urychlí proces zkázy, jinde osvěží rasu již zemdlévající; ale symptomy tomu nasvědčují. Čím dále jdete na západ Evropy, tím více ubývá geniálních lidí. Na východě jen tu a tam některý má štěstí, že pronikne, kdežto ostatní se zmítají v konvulsivních záchvatech kriticismu, novotářství a činorodé síly. Na západě vše jde klidnějším krokem, tradice jsou ustáleny, etiketa vypěstěna, práce zorganisována, úspěchy jsou při každé skutečné práci okázalé, a mluví o nich celý svět. O Německu, dosud nesestárlém, platí vlastně obojí. Kvasí to dosud všude, ale v literatuře na př. a filosofii moc tradic začíná svůj spoutávající vliv. Jsou tu novokantovci, vše se orientuje dle Kanta; básníci leží u nohou Goethových; ale Goethe sám a Kant a Beethoven, sie sind gewesen. I ve vědě a uměnách má Německo nepoměrně více inženýrů nežli vynálezců, třebaže vynálezci dosud nevymřeli.

Tak jdou za sebou rasy na tváři země. Rodí se, žijí, stárnou, hynou, mizejí. Vše plyne. Kde zůstává někdejší dogma o rasách pánů a rasách otroků, které poznáme — dle tvaru jejich lebek!

Tím dospíváme k poslednímu z Chamberlainových zákonů: přírodnímu výběru a ničení slabých jedinců, a řekneme ihned, že zde náš souhlas klesá na bod mrazu.

Vliv nauky Darwinovy na Chamberlaina je velmi patrný. I v tom jeví se epigonem, že půda teorie, po níž kráčí, zdá se mu příliš pevnou. Chamberlain hesla »přírodní výběr« zkrátka zneužívá. Toto heslo samo nebylo voleno šťastně; obsahuje rozpor, neboť

výběr, pojem účeloslovný, je v nesouhlase s mechanistickými základy teorie. Ale budiž; se stanoviska člověkova může se vývoj takovým zdáti.

Leč tak, jak Chamberlain užívá tohoto hesla, nesmí se ho zneužívati. Mluviti na př. o pohazování dětí nebo selekčním vlivu válečných dob jako o dokladech přírodního výběru, jednoduše nelze. Přírodní výběr přestává, kde zasáhnou úmysly člověkovy. Mezi lidmi jsou právě poměry tak složité, že nelze neviděti, jak silně se jimi omezuje platnost této prostinké formulky. Válečné doby na příklad přežije zbabělec a podvodník daleko spíše nežli bojovník poctivý a statečný, a znamená-li takový vyšší typ života, pak opravdu vězíme po krk v nejčernějším naturalismu. Dnešní člověk má též mnoho z e v n ě j š í c h pomůcek k udržení svého života a rodu, jež vyrovnají jeho individuální nedostatky. Dnešní muž je s to vzíti si pro věno vše jen ne zdravou ženu; má choré děti, ale poněvadž je rodina jednou bohata, udržuje se mocí svého m a j e t k u dál.[1] Nehledíme ani k druhé slabině výběrové teorie Chamberlainovy, že totiž k selekci je zapotřebí úplného zničení nebo aspoň neplodnosti, sice jinak působí degenerativně. Kdyby si to byl Chamberlain uvědomil, méně by se radoval z »přírodního výběru« válečných dob.

V kruzích lidských zájmů proti výběru přirozenému a pokud my vidíme, mechanickému, stojí výběr vědomý a účelný. Určování ceny životního typu není tu z daleka tak snadné, jako v říši divoké němé tváře, kde prostě schopnost žíti v jistých okolnostech jest měřítkem jediným. Kam člověk zasáhne, tam vnáší své zvláštní účely a své zvláštní etické hodnocení. Co jest vyšším typem života, nadčlověk či Kristus? Proč zůstávají otázky takové vždy horkým polem sváru?

Z těchto příčin jsou též příklady z chovu domácích zvířat, jež Chamberlain tu a tam uvádí, velmi špatným dokladem pro tési, že příroda spěje k rozrůznění typů a že je tudíž hříchem na přírodě rasy směšovat. Tito tvorové jsou pěstováni tak, aby odpovídali zcela určitým p o t ř e b á m l i d s k ý m, lidskému vkusu a módě. Jezevčík má proto nízké nohy, že č l o v ě k chtěl, aby lezl do děr; buldog má proto nos postrčený dozadu, že pěstitelé chtěli, aby mohl dýchat, když se do něčeho zakousne. Standardy pro vývin rasy stanoví většinou hlasů nějaký pěstitelský klub v Londýně nebo ve Štutgartě.

Zkrátka: z hesla o přírodním výběru a z analogií dle chovu domácích zvířat vychází velmi málo světla pro nápravu věcí lidských.

[1] Srv. výrok Darwinův, citovaný u Foustky l. c. str. 13.

I kdybychom se navrátili k blahodárnému obyčeji Řeků, Římanů a Germánů pohazovati slabé děti, což by se na konec Chamberlainovi velmi málo líbilo, nebyl by to přírodní výběr a ztratili bychom sesurověním pětkrát více než touto metodou, jež by ostatně jistě zhubila též jedince lepší, než jsme sami — neboť rovné údy nejsou jedinou hodnotou! A řeči o blahodárném vlivu válek musí naplniti nevolí právě Čecha, příslušníka národa, který v třicetileté válce a i jindy tolikrát prodělal nucené kursy této eugeniky. Nutno býti fanatikem selekce, aby člověk dovedl jásati nad každým ničením, protože v něm vidí — přírodní výběr!

Ne ničením, nýbrž rozumovým předcházením zlu, ne násilím, nýbrž cestou laskavé výchovy a vůbec lásky chceme dojíti cíle zušlechtění lidstva.

Kam půjdeme pro poučení? K pěstitelům zvířat? Zajisté — jestliže chceme vypěstiti lidské odrůdy k určitému cíli. Nebylo by zábavné, vésti paralelu mezi rasami lidskými a zvířecími do důsledků? Došlo by se přece k programu pěstovati lidi pro jistá povolání: rasu nádeníků podobnou silným koním, rasu četníků s čichovým orgánem jejich čtvernohých pomocníků, ponocné s nočním zrakem, vojáky slepé odvahy — viz Plato — a učence se zvláštní pamětí a vlohou sedací — viz popis v Labyrintu Světa.

Rozumí se, že o tom nikde není řeči. Společnost, bohudík, nemá moci zasahovati v svobodu sexuální volby do té míry, aby vznikly dle jejího vkusu a nevkusu lidské odrůdy a zrůdy. A i kdyby měla vše to v moci a kdyby se dle rozkazů jejích orgánů uzavíraly sňatky, musilo by se dospěti k názoru, že ideál dokonalosti u člověka je zcela jiný než ideál psa nebo koně. Jemná specialisace v chovu těchto živočichů je vlastně důkazem jejich nedostatečnosti, neboť není možno, aby jeden pes na př. se naučil všem funkcím, jež lidský život psu vykazuje.

Je proto vděčno uvažovati blíže o podstatě tohoto rozdílu. Chamberlain praví, že čím je koni rychlost a psu plastická postava, tím je člověku d u c h. V tomto výroku je podstata věci. Duch člověka svou mnohostranností i cenou tak vyniká nad jeho organismu, že i případné nedostatky tělesné, pokud nejsou generativně nebezpečny, ustupují do pozadí. Chromí přátelé Walter Scott a Byron, epileptik Dostojevský, hluchý Beethoven mají tisíckrát větší cenu než nejkrásnější těla jejich doby. Z toho vyplývá, že tělesné znaky jsou u člověka a d i a f o r o n v daleko větší míře než u zvířat, kde bývají téměř jedinými hodnotami. Nechte únavného mluvení o pla-

vých vlasech a vousech, modrých očích a tak dále. Milenci ovšem nebude jedno, dívá-li se do očí modrých nebo zelených, ale pro národ bude v mnohém případě ziskem, zvolí-li zelené. Je to tedy především řádné vymezení těchto lhostejných znaků, čím se na rozdíl od Chamberlaina musí zabývati člověk o zdokonalení lidstva snící. K nim ovšem nepatří vlastnosti, jež jsou v přímé souvislosti s fysickým zdravím: šířka prsou, vývin kostry, svalstva, orgánů, smyslů, nepatří sem těžké nemoci dědičné a vyslovené znaky degenerativní. Ale právě to, nač Chamberlain klade takovou váhu: barva očí, index lebky, délka obličeje, náleží k věcem lhostejným, mimo užší zájmy vědeckého badání. Vždyť i v chovu zvířat, kde je možno tělesné znaky vypěstiti dle předpisů do nejmenších podrobností, patřívá barva k rysům lhostejným. Tím spíše u nás lidí; nejsme-li vedeni romantickou a chlubnou tendencí, představovati aristokraticky neporušené potomky starých ras, jichž jsme neviděli, zařadíme tento bod zajisté jako poslední do řady eugenických hesel. Kdo ví ostatně, jak daleko sahá dědičnost zbarvení a jak i potomstvo stejně zbarvených rodičů se často atavisticky tříští, pochopí, že cíle stejného zbarvení celého národa by se nikdy nedosáhlo, i kdybychom se za ním hnali.

Rovněž nemůže býti cílem lidského vývoje rozrůznění vloh. Ne k speciálním účelům, jako je tomu u domácích zvířat, nýbrž k dosažení co možno nejvšestrannějšího nadání sídlícího v zdravém těle spěje člověk. Věru nemůže býti dokonalejšího hesla nežli »mysl zdravá v zdravém těle«. Vše jest dobré, co vede k tomu cíli. Národ všestranně nadaný sám vydá ze sebe vše, čeho jeho kultura potřebuje.

Avšak co jest »mysl zdravá«? Nebuďme příliš štědří v rozdávání tohoto čestného názvu. Je známkou zdravé mysli, když na př. mezi padesáti rozhovory dvacetpět jedná o pivě? Nemá, bohužel, všechno zdravou mysl, co nezavíráme do bláznců a polepšoven. Mysl zdravá je nesnadným cílem, je podobna stromu s hlubokými kořeny, širokou korunou, krásnými květy a plody. Kam by dospělo eugenické hnutí, kdyby se omezovalo jen na odstraňování choromyslnosti a odzbrojování nejhorších defektů a nemocí, kdyby usilovalo jen o vydání zákonů proti rozplozování pohlavně nemocných a těžkých alkoholiků? Ušlo by výtce, že chytá zlo všude, jen ne u kořene? Nebylo by podobno pouhé paliativní léčbě? Zde jest vysvětlení, proč toto hnutí splývá a musí splývati s hnutím étickým. Nemajíc, krom krajních případů, v rukou svých moci,

nemohouc rozhodovati při páření jedinců částečně degenerovaných nebo podprůměrně rozvitých, musí se především nésti k tomu, aby vzbudilo vyšší představy o povinnosti otcovské a mateřské a pohlavnosti vůbec. Vidí dobře, že o kontingent lidí méněcenných bude vždy postaráno, dokud nenastane celkové vnitřní prohloubení, ozdravění, očista — mens sana in corpore sano.

Teprve v druhé řadě stojí to, co dalo by se nazvati vývojem ve stejnoměrnou rasu. Příkré rozdíly ve fysickém zjevu jsou jen z části následky smíšené krve. Většinou jsou to zděděné abnormity nezdravých a degenerovaných blízkých předků. Rasa stejnoměrná může vzniknouti arci jen tehdy, je-li zachován požadavek široké vkrevnosti, svrchu vyslovený, ale ani pak nenastane pokrok k lepšímu, nevyschnou-li staré zdroje méněcenných typů. Jaký bude konečný výsledek takového vývoje v příznivém případě, nedá se předem říci. Český lid nikdy nebude podoben Angličanům, ale může býti stejně rázovitý i zdatný. Bude?

Národ český patří k míšencům. Nebudeme se snažiti zamluviti prehistorické rasy, z nichž jsme vznikli a vyeskamotovati ze sebe »čisté« Slovany ve smyslu prehistorie. Raději si budeme opakovati výrok »pravého Germána« Pavla de Lagarde! Krev Troglodytů, Bojů, Markomanů, Slovanů, německých kolonistů z doby královské, jež koluje v našich žilách, nám není k necti, neboť o tom, zdali jsme pariové čili nic, rozhodla a rozhodne historie. Ostatně, kdo jest čist této »pohany«, ať na nás nejprve hodí kamenem!

Co se nadání týče, není třeba pochybnosti. Tento národ v dobách jen poněkud příznivých vždy se vyšvihl, zápase se svou nepatrností, snaže se udržeti krok se šťastnějšími sousedy; zápasil hrdinsky o pravdu a víru, osvědčil talent k hudbě a zpěvu; k rysům jeho povahy patřila vznětlivost, ale přes to málokde bylo tolik tuhosti, náboženské nebo národnostní, jako zde. Ideje se měnily, ale v každé době nalezl bys něco, co jevilo elementární sílu. Nepatříme k těm rychlomalířům, kteří dovedou několika rysy načrtnouti profil národa, profil milionů. Též nezapomínáme, že se povahy mění. Ale není obavy, že by se beze stopy ztratilo, co zde bylo neb jest. Lid jsme nadaný, jedná se jen o to, něco opět udělati z těch sil namnoze skrytých nebo svedených na neplodné stezky.

Avšak věnujme též jeden pohled stránce tělesné! Mluví se o rozmanitosti typů v Čechách, která je vskutku snad ještě větší než v Německu. Leč vlastně nelze mluviti o typech, pokud od nich žá-

dáme skutečnou rázovitost. Jednáť se spíše o nedostatek typů. Najdete vskutku fysiognomie přímo protichůdné, orlí nosy vedle »českých«, dlouhé obličeje vedle pánů Broučků, nejrůznější čela, rysy, postavy. Mimoděk tážete se, zda může skutečné »organické« myšlení vzniknouti v tomto dosud nezpracovaném proudu různorodé krve, zda se spíše nehodíme k dělání vřavy, snad místy geniální, nežli ke klidné syntetické práci. Není ovšem třeba zoufati, to vše se může dostaviti a bohdá dostaví. Ale ruku v ruce s tím musí jíti vývoj v rasu opravdovou, jednolitou, ušlechtilou, zdravou. To jest problém a úkol eugeniky.

Odkud přišla ta zvláštní fysická nejednotnost našeho národa, jež se tak ostře odlišuje na př. od charakteristického fysického zjevu většiny Jihoslovanů? Míníme tuto otázku ne v tom smyslu, že bychom musili vyhlížeti jako oni, ale že oni jsou mnohem »jednotnější« fysicky nežli my.

Nejsme přece národ mladý; nejsme mladší než na př. Angličané, kteří rasu opravdu tvoří. Ano, času zde bylo dost, a od mnoha staletí žádný příliv cizí krve neskřížil znatelně vývoje národního. Ale zdali pak byly též vnější podmínky vývoje stejně příznivé? Vzpomeňme jen třicetileté války. Jsme potomky oněch ubožáků, kteří přežili třicetiletou válku, skrývajíce se v lesích a podzemních děrách, vyhladovělí, nevzdělaní, bez krbu a rodin. Oč lépe byli na tom v Anglii, kde nepoznali nevýslovných běd, jež přepadly kontinent!

Leč není možno přestati na takovémto vysvětlení. Nebylo by to dosti upřímné. Neboť k těmto pohromám historickým přistupuje nepřehledná řada okolností, jež soustavně a nepřetržitě otravují národní krev. Dejte si poctivým lékařem předložiti statistiku následků, jež za sebou táhne alkoholism, lues, tuberkulosa, pozdní sňatky a bytová mizerie, pohleďte na to, jak nevhodné sňatky znemožňují výchovu rodinnou, jak dorůstající chlapec je ve svém společenském a sexuálním vývoji odkázán ne na školu nebo rozumné a vážné poučení, nýbrž na náhodu a zkušenější spolužáky, zda se vám srdce nesevře nad tím pohledem?

Snad není u nás hůře, snad dokonce o procento lépe, nežli u našich sousedů — ale nebylo by nesvědomité ukolébávati se takovým důvodem? Po zušlechťování ve směru »zdravé mysli« není u nás doposud téměř ani stopy. Nedá se popříti, že se mnoho děje na odstranění skličujících zjevů chorobných: vyrůstají ústavy a spolky

pro potírání tuberkulosy, pro odzbrojení epilepsie; léčbě tajných nemocí se věnuje zvýšená pozornost. Zvláště potěšitelné jest, že výchova tělesná a výcvik, jemuž nelze upříti obdivu, byly učiněny téměř národní věcí. Ale v celku stojí tu lékař vlastně bez pomoci se strany národní veřejnosti, která spíše pečuje o stálý kontingent pacientů.[1]

Pečuje oň nevědouc a nechtíc, neboť v jednom směru vězí dosud v naivní nevědomosti, totiž v poznání příčinné souvislosti, která jest mezi chorobami dědičně zhoubnými a nazíráním na svět a život. I v tom se jeví převaha duševního nad tělesným u člověka, že nejjistějším pomocníkem vzestupu rasy jest zušlechtění mysli, jako mysl nezdravá je rychlou cestou k zkáze. Sledujte kterýkoliv z úpadkových zjevů, jež vás jako milovníky národa plní úzkostí, k jeho příčinám, zdali neshledáte, že na dně všeho toho leží křivé zásady a nezdravý názor světový, špatná hesla, slovem mysl nezdravá. Není nedostatek odporu vůči rozkoši koupené jediným opravdovým kontagiem tajných nemocí? Dá se popříti, že depopulace není důkazem zmenšené plodnosti a že i minimální plodnost by vedla k zmohutnění národnímu, kdyby nebylo novomalthusianismu? Nebylo heslo »něco užít«, které si vlastenci říkali do sklenice, větším škůdcem nežli politika, proti níž hřímali mezi doušky?

Náš národ by měl býti vybíravějším ve volbě maksim, jichž vedení naivně svěřuje svůj fysický rozvoj. Je překvapující, viděti lidi naplněné vroucí láskou k národu a nevidoucí této souvislosti i povinností, jež z lásky té vyvěrají jako nejpřirozenější důsledky.

Láska k národu musí býti spojena se *svědomím vůči národu*. Ale hlas tohoto svědomí praví zřetelně, že jest mojí povinností, abych svůj život prožil *v každém směru* zdravě, abych jej stejně zdravý a bez znehodnocení předal jiným a odešel s vědomím, že národ získal nejen mou prací, nýbrž i dětmi, a to kvalitativně i početně. A národ vědomý svého cíle, totiž vývoje v rasu ušlechtilou a schopnou, měl by najíti prostředky, jak bez příkrosti a rozvášnění odzbrojiti všechna hesla, jež jsou výrazem omezené sobeckosti a opakem svědomí vůči celku.

Dostali jsme se na nebezpečné pole. Výtka úzkoprsého moralismu nebo pokrytectví je vždy pohotově jako snadná zbraň proti každému, kdo vyřkne slovo svědomí. Nechte ji dopadnouti, chcete-li

[1] Viz závěrečné kapitoly knihy Foustkovy, s. 158 násl.

křivdě; přece neodčiníte faktu, že vzestup rasy spočívá na mravních zásadách a zejména na jakosti a zdraví rodinného života.

Leč v nynější době je zajisté vážno čtenáři i pisateli. Dnes, kdy vidíme tolik rozvrácených rodin, kdy s dechem utajeným čekáme vpád luetické nákazy, jaké dávno nebylo, kdo dovede odsouditi lidi, v nichž se vědomí vší té kolektivní bídy zhustí až k nevyjádřitelnému smutku? Přítomná válka i budoucí mír předstupují před nás s obrovskými požadavky, ale lid se kolébá ve vlnobití na lehkých lodičkách mělkých hesel, bez vesel a bez kormidla.

Je možno a správno mluviti o těchto věcech beze stínu malichernosti anebo pokrytectví. Proti stanovisku obhájce rodiny na lásce stojící není rozumových důvodů; lze dokázati pouze, že mimo ni se rodí otřesy a vášně hluboké, bez jejichž úchvatných líčení by nechtěl býti umělecký svět. Budiž, ale skutečný pokrok lidstva nespočívá na křečovitém idealismu, který v oblacích kouře vyšlehává z jejich plamenů, nýbrž na ideálnosti tiché, jež sama stěží vědouc o své existenci, prozařuje život a jeho práci svým mírným teplem.

Slýcháme staré lidi toužiti po starých dobách plných nadšení, jako by svět šel kamsi do hlubin a nikdy se již neměl vzpamatovati ze své skleslosti. Není tomu tak. Ty doby se opět navrátí, jen dlužno vyvoditi důsledky z poznání, že nadšení, ideálnost, radost ze života a všechno vyšší štěstí, to štěstí, které vyvěrá z nitra místo z náhod, souvisí s idealismem vůči ženě, který náš český hoch ztratí často již ve školních lavicích a potom pracně opět získává v příznivém případě. Veďme jej ve škole v jiném duchu, naučme jej ctíti ženu, nežli miluje, a milovati, než žádá, zjasníme mu život. Uznejme, že dosud jdeme kolem t é t o výchovy s bázlivým mlčením a vše přenecháváme náhodě, jež rozhodne tak často špatně!

Život proto nemusí býti méně veselý. Při oceňování veselosti se až příliš často zapomíná na to, v čem leží její cena. Řekl to Grillparzer ve svém deníku o anglických hercích. Jejich humor, praví, byl obzvláště pěkný, poněvadž bylo na nich vidět, že dovedou býti t a k é v á ž n i. Ano, v té možnosti opaku to leží. Kdo té nemá, je pouhým tatrmanem.

A nemusí býti proto pokryteckým, ba naopak. Ano, bijte pokrytce, žádného neživte, ale podívejte se dobře, kde všude jsou; zda dvojí morálka není největším pokrytectvím a zda jím nejsou přečetné eufemismy, jimiž se nám činí záživným tak mnohé hrozné sousto.

Jak bychom prospěli svému lidu, kdybychom jej soustavně plnili přesvědčením, že kult rodiny, kult ženy-matky a láska k dítěti jsou cestou, při níž leží jeho osobní i nadosobní štěstí!

Máme na těchto úkolech společný zájem. Láska k národu je životním dechem českého člověka. A zde se jedná o krásný cíl, zušlechtiti rasu, rozvinouti skryté síly, jež tvoří její vlohy a dosud s námahou prorážejí na povrch. Svět se dá přemoci jenom fakty. Dokud je nějaké faktum neudeří za každý hrubý omyl a každou žahavou křivdu, budou nás prohlašovati za bezpovahové křížence a čísti naši méněcennost z indexu našich kulatých hlav. A nám zbude na obranu jen logika, n i c v í c!

Böhmisch nebo Tschechisch?

Podává prof. dr. Arnošt Kraus.

(Dokončení.)

Druhé zklamání nastalo doma; nejlepší muži nejruznějších stran neostýchali se ovšem schvalovati počin vydavatelstva tím, že se stali spolupracovníky listu, sama Národní rada neváhala vziti číslo o sčítání lidu pod svou ochranu, ale noviny připravily revui uvítání, které upomínalo na Münchhausenovu pošťáckou trubku, z níž zazněly zamrzlé písničky, když roztála za kamny; tak se ozývala zase, nevyvratitelně, stará klamná tvrzení o historii slov a na podporu denního tisku nebylo záhy naděje. Je-li vítězstvím zahubit podnik všenárodní pro slovíčko, pak slavnějšího dávno nebylo dobyto.

Diskuse, kterou zahájila Bohemia o poslední Štědrý večer, nepřinesla žádného nového světla, ani smířlivé nálady do starého sporu. Redaktor Stern pokládal každé čechisch nebo Czechus ze starší doby za doklad téhož rozdílu, který nyní vkládá v slova böhmisch a čechisch; jak »opatrně« si musel upravit citát z Mehlera (moudrým zamlčením), aby svědčil pro jeho tési, pozná každý, kdo si jej přečte u něho a zde. Že Hanischův latinský sněm z r. 1615 tu ještě figuruje, bylo již uvedeno. Odpůrce zase odpovídal, jakoby šlo o důkaz, že se vůbec v starší době užívalo slova böhmisch a že Němci dříve nazývali Čechoslovany Böhmen, o čem nikdo rozumný nepochyboval, a Bohemia neměla konstatovat (6. ledna), že Národní Listy dokázaly, že tu a tam (mitunter!) se místo Čechen psalo Böhmen: nikoli, psalo se tak skoro výhradně, ale na stavu nynějším, trvajícím už několik desetiletí, to nic nemění. Bylo-li v té rozpravě několikrát ujištěno, že výraz böhmisch aspoň pro jazyk je vždycky a naprosto určitý, ani tolik nelze přiznat. Praví-li Zwierzina o Oldřichu z Eschenbachu,[1]

[1] Zeitschrift f. deutsches Altertum 44 (1900), str. 287.

že jeho jazyk je »weder bairisch noch böhmisch sondern deutlich westmitteldeutsch«, pak jistě nikdo nepochybuje, že tím böhmisch je míněno nářečí českých N ě m c ů.

K tomu historickému přehledu budiž mi dovoleno připojiti několik slov o přítomnosti. Myslím, že mnoho viny na odporu velké masy obecenstva českého má ona fable convenue, domnělá historie slova, žurnalistou Guttem vynalezeného, aby Čechy zlobilo. Že to byla legenda, jsem tuším ukázal, ale nepochybuji, že odpor neustane, i když se pozná obecně, že tím byla. Nemívají ho vědci ani politikové; kdo musí mnoho německy mluvit nebo psát, hlásí se co chvíli hrdě, že je Čechem, a hájí stanovisko Čechů, ten ho ani nechápe, za to právě v kruzích, které zřídka mluví a čtou německy anebo jsou vzdáleny vřavy politické, je asi největší citlivost, upře-li nám kdo právo býti Böhmen in Böhmen, jako jsme Čechy v Čechách.

Neuvěří, že slova, které jim zní přímo jako nadávka, by se mohlo užívati i hodně blahovolně. Ale je tomu tak; mám v tom ohledu milou vzpomínku na svého učitele, slovutného Müllenhoffa, který odpověděl, když jsem mu řekl, že u nás je odpor proti jménu Čeche: »To je mi divné, když přece jméno je z vzácných skutečných jmen národních« (Deutscher tím, jak známo, není) a naučil mne jména s nové, filologické, stránky si vážiti.

Nevědomky nám tane na mysli něco podobného tomu, co Fr. Bartoš v polemice o Čechische Revue s dojemnou naivností vyslovil, vypravuje o jisté slovenské »kišašonce«, která řekla s hlubokým přesvědčením: »Jaká bych to byla Uherka, abych neuměla uhersky!?« Věřil skutečně, že jediná »frajle« českoněmecká bude tak chytrá jako ona Slovenka a řekne: »Jaká bych to byla Böhmin, abych neuměla böhmisch?!« Pak by ovšem stálo za to, bít se za každý zbyteček platnosti slova. Ale není té naděje a krásného pocitu býti historickým národem země nelze uplatnit slovem samým. Především musil by se ten význam pevně vyslovit (ne říkati opak a nevytrhávat slovu žihadlo) a vynutit pak úctu k němu, jak toho dovedli Maďaři, mající politicky jiné postavení a menší úctu k právům cizím. Nedokážeme-li toho, pak, hájíce slovíčka, pouštíme se v boj s větrným mlýnem, jehož křídla žene mohutný vítr velkonárodního jazyka, který provedl, jako v nesčetných jiných případech, rozštěpení významu dvou synonym. Jako rozeznává smysl slov Reiter a Ritter, Waffe a Wappen, Lippe a Lefze, a nesčetných jiných dvojic, které byly kdysi jediným slovem, nebo Mädchen a Dirnchen, ač kdysi značila totéž, tak převzal ze století 17. a 18. dvě

slova stejného významu a užívaje svého práva udělil každému význam zvláštní, tak že němčina má nyní přednost před češtinou na nejvlastnější její půdě: dovede přesně rozeznat, co je zeměpisně a co národopisně české.

To přiznáno v uvedeném článku dra F. Cz. v Unionu ze dne 16. ledna 1917, který v rozpravě nejnovější dost kratochvilným způsobem je nucen užívat sám slova čechisch, proti němuž polemisuje, aby byl bez obtížného opisování zřetelný. Tu čteme:

»Nennen sich die Čechen, sich als Landesbewohner generalisierend, Čechen (to je patrně omyl, má býti Böhmen), so hat dies teilweise seinen guten Grund in der čechischen Sprache, welche verschiedene Ausdrücke zur Bezeichnung des Begriffs (chybí ihrer) Nation in nationalsprachlichem und politisch-staatsrechtlichem Sinne nicht kennt und besitzt.«

To je pravda, ale dobrý ten důvod není, jinak by i původce (prvním číslem Naší řeči přibitý) slova mužské tele se mohl odvolat na cizí jazyk, který nezná rozdílu býčka a jalovičky, což by jistě nebylo dobrým důvodem; mají-li Němci dvě slova, neobmezí se na jedno, je-li jejich překlad týž v jazyku jiném, nebo přece?

Viděli jsme, že v Uhersku byly poměry jazykově (ovšem ne politicky) obdobné jako v Čechách, a přece jenom menšina Němců, hlavně Všeněmci, důsledně i tam rozeznává magyarisch a ungarisch; většině nevadí dvojsmysl, který v Čechách se jim zdá tak nesnesitelným, a nemýlím-li se, ani Bohemia nebojí se důsledků, že z milionů Němců v Uhersku dělá Ungarn, t. j. Maďary. Jen je-li potřeba nevyhnutelná, rozeznávají ungarisch a ungarländisch (na př. v Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil. 1912, str. 155). Z toho příkladu nejlépe poznáváme, co chybělo a chybí mluvčím starého názvu, aby Němci na ně dbali: moc, o kterou se lze opřít, kterou lze lidi nutit k překládání z maďarštiny, čímž se navykne stejnému slovu v němčině, moc, jíž je tomu onomu se báti, od níž lze očekávat vyznamenání a jiné výhody.

Že by ten dvojí loket, jímž měří Němci Čechům a Maďarům, jim sloužil ke cti, nebude asi nikdo moci tvrdit. Bavil jsem se kdysi tím, že jsem zdvořilými dopisy předložil některému spisovateli dotaz, proč tak onde a jinak zde. Důvody byly vždy německy důkladné, neuvěřitelně logické, a jeden vždy tvrdil opak toho, co druhý, ale svorně žádný nepřiznal — bůh uchovej — že by to zá-

leželo na rozdílu politického významu obou národů. Čechisch vedle ungarisch je ošklivá kapitola v národní etice německé.

Ale buďtež důvody německých spisovatelů sebe nepěknější, nejsou za to odpovědni nikomu než sobě samým. Böhmisch a čechisch jsou slova německá a o tom, co německá slova znamenají, kdy a jak se jich má užívati, jak je psáti, o tom rozhodují německé akademie, německé školní úřady, němečtí učenci, a v poslední instanci německý usus, od něhož nelze se odvolati výše. A lze-li ještě popírati, že by ten usus byl bezvýminečný, jisto je, že zákoníky jeho, slovníky jazykové a věcné, jsou svorné a starší zavádějí slovo do novějších vydání svých. Nejdůležitější událost v tom směru nastala už v letech padesátých dílem dávno očekávaným a obestřeným už předem září svrchovaně dokonalého plodu německého ducha a německé píle: německým slovníkem bratří Grimmů. V jeho svazku druhém vyšlém r. 1860 (ale dotyčný sešit vyšel mnohem dříve) čteme na sl. 223 pod Böhmen:

»Böheim aber fuhr das alte land an der Elbe und Moldau zu heissen fort, auch als die slavischen Tschechen dahin vorgedrungen waren, im ganzen mittelalter wurde dies tschechische gebiet Beheim genannt.« Proti takové autoritě je boj marný, jí nový výraz je slavně pověřen a jednotlivci, na př. Bahr, jí nezdolají.[1]

Na část veřejnosti, kanceláře a školy, podrobené jiné než národní pravomoci, lze působit, ale ta část je nepatrná a na věci se tím málo mění. Poláci nazývají Rusíny čili Ukrajince Rusy, Velkorusy Rosyany; když polským novinám vnucovala bývalá vláda v království polském, aby Rusem byl Velkorus, cítili to jako velkou křivdu, dokazovalo to, že nebyli svobodným národem. Jestli my nenazýváme Němce Dojči, jak hrozil Tomek a jak občas si chvilku hrál některý časopis, brání v tom jen náš vlastní vkus, Němci by nám však do toho mluviti nesměli, a zabránili-li by to svým vlivem, cítili bychom to jako křivdu, jako znak nesvobody. Jaroslav Goll nej-

[1] Na slovník Grimmův a vůbec na slovníky upozornil mne můj kolega pan dr. Antonín Becr, jemuž za to srdečně děkuji. Naučné slovníky píší Tschechе (malé vydání Meyera 1898), Czechе (Brockhaus 1901). Brockhaus správně rozeznává: Czechische Literatur, ale Böhmischer Mägdekrieg (válka z dějin Čech). Encyclopaedia britannica má r. 1877: Czechs or phonetically Tchekhs a rozeznává ne dobře the Bohemians or Czechs proper the Hannaks or Moravians and the Slovaks. Grande encyclopédie píše: Bohème, en tchèque Čechy, la literature tchèque atd. Slovo Tchèque, mimochodem řečeno, hájila již slavná G. Sandová ve svém spise o Žižkovi r. 1843 vyšlém.

mluveji ve svém spisku »Parität« rozeznává důsledně a místy skvostně účinně slova magyarisch a ungarisch. Co bychom řekli, kdyby uherská vláda, užívajíc své disparity a nynějších poměrů tiskových, mu v tom bránila?

V Čechách ovšem jde o zemský zákon a myslí-li povolaní zástupci národa, že slovo böhmisch má pro nás jistou cenu, nepru se o to, hájím mimoúřední užívání slova, jak je výslovně připouštěl Palacký, navrhovatel toho zákona, který osobně nepřestal sám slova užívat. Jako kdysi v Musejníku, tak po málem půlstoletí píše, že by nám bylo lhostejno, čím se staneme, »wenn wir aufhören müssten Čechen zu sein«. Viz článek Die Russen und die Čechen v Gedenkblätter (1874). Sám ceny úředního názvu nevidím, ale ozval bych se jen tehdy, kdyby naši poslanci podporovali vládu pouze za to, že bdí nad slovem böhmisch, anebo kdyby chtěli svrhnout ministerstvo za to, že by zřizovalo v Brně Universität mit tschechischer Vortragssprache.

Po celé Evropě není snad kina, v němž by velebné Hradčany neposkytly část jeviště pro dobrodružství předpotopního handrle; zničené ghetto se mstí na městě a pohltí je ve vědomí světového obecenstva, které zná málem jen »das jüdische Prag« jako dějiště grotesk. Až nadejde doba k očištění toho jejího obrazu, bude nám snad slovo, které vytvořil Pelcel, vymezil Dobrovský, vítanou pomůckou, byť je po dlouhá desetiletí museli zachovávat a uplatňovat Němci.

Čtenář, který se z historického náčrtu přesvědčil, že slovo tschechisch nebylo vynalezeno proti nám a že nemáme jako Neněmci práva, jako Češi příčiny, brojiti proti němu, řekne snad: Tedy ať se píše čechisch, ale proč tschechisch? Proč mutit nás, kteří máme tak krásnou značku fonetickou, k hnusné spřežce? pište, jak psával Palacký, »čechisch«, nebo jako Pelcel a Dobrovský »czechisch«; ale »tschechisch« nikdy!

Ten pocit měl už Cornova, když v úvodě k překladu Stránského Státu českého pravil (str. 1): »Unmöglich kann ich die Gefälligkeit gegen unsre deutschen Nachbarn so weit treiben, dass ich Tschechen schriebe... Es tut mir in der Seele weh Tschernin

für Czernin zu lesen . . .« Proč bychom byli ochotnější než klidný a smířlivý Cornova? Jeho pocit je pocitem naším, nás nejen do duše bolí, nás pohněvá, zlobí, rozčiluje, čteme-li na stanicích vedle jména Vysočan nestvůru Wisotscham, vedle Řevnic Rzewnitz, ba i vedle Kojetic Kojetitz, vedle Táboru Tabor atd.! A toho se dopouštějí titíž lidé, kteří si tolik zakládají na své pedantické důkladnosti v psaní a vyslovování cizích jmen. Píše-li Rus nebo Bulhar každé cizí slovo, i jména vlastní, svým pravopisem, nevadí nám, když i naše jména se jeví zkomolená, ale jak by ses nehněval, vida přesně psáno: Chamberlain, Lloyd George, Poincarré, d'Annunzio a v témž čísle časopisu čteš: Praschek, Schramek, nebo píše-li Wolkan v knize vědecké Schischka, Brschewnow! Tu voláme hněvivě: Díky bohu, že nejsme jako oni!

A jací jsme? Jak si počínáme my? Jaký je vzor, který dáváme Němcům?

Stačí nahlédnout do jediného čísla novin a jména Lloyd George, Briand, Delbrück, Times, Macchio, Keith, Armentières, Luksch, Dixmuiden, Yser, Knirsch, Teufel, Ypern, Gross, Cavan, Tajo a j. nás poučují, že jména z jazyků, jejichž typy máme také ve svých sázecích skříních nebo strojích, tiskneme přesně jako v původním jazyku, ať už předpokládáme, že čtenář je dovede vyslovit, nebo mu přenecháváme, aby je četl podle svého.

Za to jména Moskva m. Москва, Gunnaris m. Γουνναρις, Radič m. Radić, Ostrolenka m. Ostrołęka, Chelm m. Chełm, Dombrowski m. Dąbrovski a nesčetná jiná, v menších tiskárnách i Oesterreicher, Buerger a j. ukazují, že nemáme-li těch typů, snažíme se svým způsobem vystihnout výslovnost,[1] často jen přibližnou, ba jsme-li zvyklí v některém jazyku takto přepisovat a známe-li výslovnost, píšeme i taková jména foneticky, na něž typy máme, víme však, že původní pravopis svádí n á s k čtení nesprávnému, tedy Cetyně m. Cetinje, Debrecín m. Debreczin atd., ba dokonce Štokholm podle š p a t n é výslovnosti německé.

Není to však na vlas totéž, co dělají Němci? Lze očekávat, aby měli v obyčejných tiskárnách naše typy? Že náš pravopis nám umožňuje skoro dokonalý přepis fonetický bez ošklivých spřežek, že Varšava je praktičtější než Warszawa, je naší pýchou, ale konec

[1] Jde o osobní a méně známá místní jména, ani o cizí slova vůbec, ani o česká jména cizích měst, která národ seznal sousedskými styky a jež ovšem sluší zachovávat, jsou-li stará, jako Mnichov, Řezno, Kodaň, Cáchy, Řím, Londýn atd., atd., nikoli však tvořit je nově jako Kostnice m. Constanza!

konců, Němec píšící Bednarsch nepočíná si jinak než my, píšeme-li na př. jméno indického města Džejpur.

Kdybychom dali rozhodnouti některému z četných maďarských vojínů v Praze, který národ dbá více původního pravopisu cizích jmen, řekne bez rozmyšlení, že německý, vždyť na německých divadelních lístcích čte Die Csardásfürstin, na českých Čardášová princezna; ale to patří do téže kapitoly, jako ungarisch vedle tschechisch.

Není tudíž zcela přesné, co praví Palacký na konci prvního svazku svých Dějin: Da die Deutschen allen französischen, englischen, italienischen, ja sogar den holländischen und ungarischen Namen ihre ursprüngliche Orthographie ganz zu lassen pflegen, so haben wir, um vielen Inkonsequenzen zu entgehen, auch den böhmischen ihre durch Einfachheit, Reichtum und Präzision ohnehin so ausgezeichnete nationale Orthographie gelassen. Je pravda, že obvyklé psaní svádí k pohoršlivé výslovnosti prcemisl, avšak neuvážil rozdíl, že z uvedených jazyků žádný nevyžadoval zvláštních typů, jako český. Ale ovšem, kdo píše dílo o českých dějinách, může a má žádat na tiskárně a na čtenářích, aby se vpravili ve zvláštní potřeby takového spisu a jména tiskli a čtli v původní jich podobě. Totéž platí o díle, jednajícím o německé literatuře v Čechách, jaké napsal Wolkan; proto také nemyslil jsem nahoře na slovo o mrvě v oku bližního a o břevnu ve vlastním. Psáti jako Wolkan v takovém díle Schischka a Brschewnow, je důkladným břevnem v oku bližního, jakého jistě nemáme ve svém.

Nezapomínejme ostatně, že ani náš pravopis není všeobecně zřetelný všem čtenářům kteréhokoli národa, že na př. v překladu Lenfantově z r. 1785 udána výslovnost Žatec = Zatek, a budeme shovívavěji hledět i na takové Kojetitz. A je-li *č* nejasné, *cz* je dvojsmyslné; čte se v polských jménech *č*, v maďarských *c*.

Ale slova Tschechе a tschechisch nejsou vůbec takovými cizími jmény; jsou to německá slova, utvořená ze slova jinojazyčného, jakých je na sta v každém jazyku a při nichž se žádný neváže na jiná pravidla než svá vlastní. Píšeme jméno francouzské země: Champagne, ale šumivé víno nazýváme šampaňským, jako píšeme koňak, šek, čáka, čokoláda, a kdo by psal česky, ať je Francouz nebo Němec, a chtěl by psáti na základě hlubších vědomostí cognac, check, csáko, ciocco-lata nebo chocolat, toho bychom odkázali na Pravidla, hledící k českému pravopisu.

A stejně, chce-li nebo musí-li Čech psáti cizím jazykem a není-li si jist, jak se které slovo píše, podívá se do uznaného slovníku. Takovým je pro veškeren svět německý Dudenova »Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter«, dílo, podepřené autoritou těchto organisací: Allgemeiner deutscher Sprachverein, Deutscher Buchdruckerverein (též rakouského a švýcarského), Deutsche und österreichische Korrektorenvereine, které uzákoňuje úřední pravidla v Německu, Rakousku a Švýcarsku platná. Nahlédneme-li do devátého jeho vydání (1915), nalézáme tu: Böhme (bez výkladu), böhmisch s překvapujícím výkladem: »aus Böhmen kommend; zigeunerisch, unverständlich, seltsam; das kommt mir böhmisch vor, das sind mir böhmische Dörfer.« Nenalézáme v něm ani čechisch ani czechisch (ale ovšem »Časlau, tschechische Schreibung für Tschaslau«, pak »Czaslau siehe Tschaslau«), za to: »Tschechen (Volk), tschechisch, tschechisieren (tschechisch machen), tschechisiert...« Slovesa nás mohou rozesmáti, ale tolik vysvítá z hesel, že Němci píší tschechisch. Správně tedy nadepsal prof. Smetánka svou mluvnici Tschechische Grammatik a nesprávně jednali profesoři Jakubec, Arne Novák a já svými Geschichte der čechischen Literatur a Čechische Revue.

*

Výsledek historické úvahy je tak jasný, že jsem se netvářil pokrytecky zbytečně objektivním referentem, který přenechává čtenáři, aby si sám vybral naučení. Myslím, že z úvahy jde, abychom všude, kde mimoúředně píšeme německy, užívali výhradně slova Tscheche, tschechisch. Budu-li za to kárán, že ve sporu českých novin s německými pomáhám nepříteli, moje svědomí snad nebude přísnější než bylo k těm vlastencům, kteří pro slovíčko zmařili podnik po tolik let vytoužený, německy psanou českou revui. Ostatně ani nevím, ba vážně o tom pochybuji, že by anonym, který podnikl boj s Bohemií, si byl dříve vymohl svolení Národního výboru. Válečné zkušenosti poučily nás ke všemu, že je někdy větším ziskem opustit nevhodně volenou posici než mařit síly, které zbytečně poutá její obhájení. A vím, že jednám s výslovným nebo nevysloveným souhlasem četných velmi vážných vědců i politiků, kterým napřed odpouštím, že mne nechají na holičkách, půjde-li do tuha, a stanu-li se obětí svého a jejich přesvědčení.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Reforma veřejné správy (Dr. Hugo Glaser: Zur Frage der Verwaltungsreform, vyd. J. G. Calve, k. u. k. Hof- u. Univ.-Buchhändler, Praha).

Ačkoli se zdá, že připravované oktroje správní reformy provedeny nebudou, uvedeme zde ještě další hlas o této otázce. Zdá-li se pak někomu, že jde o věc podřadného významu v době, kdy bude nutno řešiti a rozřešiti ústavní otázky snad významu nejdalekosáhlejšího, pak nutno upozorniti, že dobrý stát musí míti dobrou správu, a že otázky organisace této správy dolehnou na nás ihned, jakmile s koncem války dojde k nové úpravě všech poměrů. Proto jest nutno stále býti na stráži a sledovati vše, co může přispěti k šťastnému rozřešení správních otázek.

Dnes chceme upozorniti na jeden z vážnějších hlasů, jež byly dosud o tomto předmětu proneseny. Jest to spisek *Dra Hugo Glasera* »Zur Frage der Verwaltungsreform« vydaný knihkupectvím pražské německé university J. G. Calve.

Autor uznává naprostou nutnost správní reformy u nás, liší se však od většiny odborníků, kteří se o této otázce vyslovili, tím, že navrhuje jiné cesty k jejímu provedení. Při tom se omezuje na správu státní, to jest správu, kterou dnes vykonávají u nás úřady státní, zeměpanské, na rozdíl od úřadů samosprávných. Vývody autorovy jsou tak zajímavé, že jim věnujeme zevrubnější pozornost.

Autor tu počíná otázkou, co od správní reformy očekává občanstvo, a čeho chce jí dosíci stát. A odpovídá hned: správní reformou má býti jednání správních úřadů zrychleno, zlevněno, zmodernisováno, při čemž má býti úplně spolehlivě. Stát pak potřebuje správní reformy k tomu cíli, aby nynější organismus správní (celá síť úřadů správních) byl zjednodušen, aby mohl býti zmenšen nepřehledný téměř počet správního úřednictva, a aby bylo ve spojení s tím docíleno úspory v nákladu na veřejnou správu. Jak má býti těchto cílů dosaženo? Rušení úřadů nynějších a tvoření nových (na př. krajských úřadů) autor naprosto odmítá. Ukazuje správně, že by tím nebyla zjednána náprava. Kořen zla kotví někde jinde. Příčinu dnešních nedostatků správy vidí autor v první řadě v zastaralých, nepraktických, svému účelu a době již nevyhovujících předpisech zákonných a nařízeních, jejichž skutečné provádění jest různým správním úřadům svěřeno. Při tom má Glaser na

mysli nikoli snad předpisy upravující řízení před správními úřady, tedy předpisy formální, nýbrž jedině předpisy materiální, upravující určité vztahy, skutečnosti a poměry životní. V zastaralém, s potřebami doby se nesrovnávajícím obsahu těchto zákonných ustanovení a nařízení vidí autor překážku každé nápravy naší veřejné správy. Kdo chce opravdově její nápravu, musí směřovati k změně, zjednodušení a zmodernisování tohoto správního práva.

A autor ukazuje také hned způsob, jakým by taková náprava měla býti prováděna. Ve směru tom zavrhuje především dosavadní způsob sdělávání zákonných předloh. Správně ukazuje, že dle zkušeností dosud nabytých jest předloha hlavní věcí. Jest tomu tak i při projednávání parlamentem, neboť přijme-li se vůbec předloha, netýkají se změny na ní provedené zpravidla stěžejných jejích zásad. Jest tedy prvním požadavkem, aby sestavování a sdělávání zákonných předloh dělo se způsobem co nejvíce zaručujícím jejich prohloubenost, propracovanost, proveditelnost i vhodnost. Spisovatel navrhuje, aby v tomto případě (zmodernisování správního práva) svěřeno bylo vypracování příslušných zákonných osnov těm, kteří dlouholetou zkušeností nabytou zejména v nejnižších správních instancích a bezprostředním stykem s občanstvem a jeho potřebami, jakož i skutečným prováděním správních předpisů, nabyli největší způsobilosti najíti zde to nejvhodnější: »Kdyby bylo vypracování potřebných zákonných osnov a prováděcích nařízení svěřeno komisi takovýchto specialistů ze všech instancí a výkonných úřadů, pak by se dosáhlo vzorných prací, a co jest hlavní, v době poměrně krátké.« Autor si totiž slibuje, že by tito praktičtí a výkonní úředníci při každém jednotlivém ustanovení uvědomili si hned také jeho praktický dosah a jeho účelnost, a že by pak z takovéto komise vycházely jen takové předpisy, které by se daly provésti rychle, jednoduše a levně.

A tak volá autor po pronikavé, nikoli pouze částečné, změně materiálních předpisů v oboru naší veřejné správy. Tím odpadne totiž spousta předpisů dnes již nepotřebných, neúčelných, bude uvedena větší soustavnost do celé této materie a odstraněn zmatek a nejasnost, jež právě dnes tak těžce zatěžují správní úřednictvo a celou veřejnou správu vůbec. Tím však nebude učiněno vše, co jest nutno k tomu, aby bylo plně dosaženo vlastností správy, svrchu již vytčených. Nutno provésti ještě některé jiné změny.

Našemu správnímu zařízení se právem vytýká, že jest příliš složité a drahé v poměru k naší národohospodářské síle. To autor plně uznává, avšak vysvětluje hned dále, že přes příliš velký počet úřadů a úředníků nelze snad říci, že by tito nebyli dostatečně zaměstnáni. Právě naopak možno říci, že úřady jsou přímo přetíženy. Co jest příčinou toho? Jest ji hledati jednak ve způsobu, jakým jest zaměstnávání úředníků, resp. vykonávání správy rozděleno, jednak v příslušnosti jednotlivých úřadů, v rozdělení veškerých správních úkolů a úkonů mezi ně.

První z obou vad, právě uvedených, jest zaviněna nesamostatností a nezodpovědností správního úředníka. Dle dnešního stavu jest totiž pouze přednosta správního úřadu odpovědný za vše, co od úřadu toho vychází. Mezi úředníkem nejmladším a úředníkem téměř sešedi-

vělým ve službě a obohacenými vzácnými zkušenostmi není tu rozdíl, není-li tento druhý přednostou. Oba podléhají stejně svému představenému, každý jejich výkon nabývá platnosti teprve podpisem (aprobací) tohoto jejich představeného a jest na venek pouze a výhradně činem jeho. Schází zde tedy výchova k zodpovědnosti i samostatnosti. A mimo to jest toto podpisování všech úkonů správního úřadu přednostou tohoto úřadu ještě před jejich vyhotovením, jako nezbytná podmínka jejich platnosti, tedy jakési schvalování jejich, o h r o m n ý m b ř e m e n e m p r o t o h o t o a p r o b u j í c í h o. Správně ukazuje Glaser, že břemeno toto odnímá skutečné správě, tedy skutečnému vykonávání správy právě nejzkušenější úředníky, kteří takto musí veškerý svůj čas utráceti podpisováním aktů a vyřízení ostatního úřednictva, nad to podpisováním, jemuž právě pro velké množství látky n e m ů ž e a n i v ž d y p ř e d c h á z e t i s k u t e č n é p r o m y š l e n í v ě c i. Mimo to přináší pak systém aprobace ještě jiné zlo, že totiž mnohé důležité věci musí pracovati mladí, nezkušení úředníci, kdežto úředník zaměstnaný pouze aprobováním by byl velmi lehce a rychle sám rozřešil nebo zařídil věc, kdyby měl vůbec času zabývati se jí sám. A dále ještě. Schvalování všech výkonů podřízeného správního úřednictva představeným jest mimo jiné také příčinou zdlouhavosti dnešní správy. Ale i jinak trpí dnes správní úředník. Nedostatek pomocných sil zaviňuje, že správní úředník nemůže se omeziti na praktické používání právních předpisů na jednotlivé případy a rozhodování o tom, zda a jaké řízení má býti zavedeno, nýbrž musí většinu času a sil věnovati pracím pomocným, jimiž se stává v í c e p í s a ř s k o u s i l o u než správním úředníkem. V tomto návalu práce a přetížení prací stává se pak, že úředník více »vyřizuje« než »spravuje« (dass bei uns mehr erledigt als verwaltet wird), neboť se musí snažiti, aby se hromadící akty dostaly jakýmkoli způsobem s jeho stolu.

Účinná reforma správy musí se tedy zabývati také tímto zlem, musí dáti správnímu úředníku více s a m o s t a t n o s t i a vlastní z o d p o v ě d n o s t i, »aby byl úředník ve velkém tělese státní správy č i n n ý m č l á n k e m této správy, nikoli pouhým správním strojem pracujícím úplně mechanicky«. Dozírací a dispoziční právo přednosty správního úřadu úplně postačí k tomu, aby nutná jednotnost správy nebyla ohrožena.

Dalším zlem zatěžujícím dnes veřejnou správu jest n e v h o d n é r o z d ě l e n í c e l é s p r á v n í č i n n o s t i m e z i j e d n o t l i v é s p r á v n í s t o l i c e (instance). Glaser tu vytýká v první řadě, že celá řada správních úkonů, jež by politické úřady první stolice (dnes okresní hejtmanství) mohly samy snadno vyříditi, jest přikázána druhé a třetí stolici, čímž se stává, že tyto nejnižší úřady správní, jež přece mají nejbezprostřednější styk s občanstvem, namnoze ani nespravují, nýbrž musí drahocenný čas utráceti podáváním zpráv, návrhů, seznamů a p. úřadům vyšším právě za tím účelem, aby jim připravily a umožnily vyřízení věcí, jež by byly mohly samy snáze nebo alespoň snadno provésti a vyříditi. Tak se stává mnohdy, že první stolice jsou méně úřady spravujícími než pomocnými úřady stolic vyšších. Proto doporučuje Glaser, a b y n e j n i ž š í m s p r á v n í m ú ř a d ů m b y l p ř i k á z á n n o v ý, n e p o m ě r n ě š i r š í o b o r p ů s o b n o s t i (ovšem za náležitého rozmnožení

sil vzatých od úřadů vyšších), čili jinými slovy, aby správním úřadům druhé a třetí stolice bylo mnoho látky, dnes jim zbytečně přikázané, ubráno (Entlastung der Verwaltungsbehörden II. und III. Instanz, sowohl in sachlicher wie auch personaler Richtung) a těžiště správy přeneseno tím na správní úřady stolice první.

Co má zbýti správním úřadům vyšším (dnešním místodržitelstvím a ministerstvům)? Pro druhé instance vyhražuje Glaser záležitosti osobní a hospodářské (Personal- und ökonomische Angelegenheiten); dále opatření, jež se vztahují k více obvodům první stolice nebo k celé zemi; konečně pak rozhodování o stížnostech do rozhodnutí a opatření nejnižších správních úřadů. Tyto posléze uvedené věci musily by býti vyřizovány sbory sestavenými ze zkušených úředníků, kteří byli již dříve po delší dobu činni při správě bezprostřední a tedy si dovedou z vlastního názoru představiti účinky jednotlivých správních úkonů na skutečný život. Na tuto podmínku klade autor velký důraz. Neboť právě dnes se mnoho zaviňuje tím, že se od zeleného stolu činí opatření třebas bezvadná teoreticky a stilisticky, ale nesprávná s hlediska správního, poněvadž si jejich původci nedovedli představiti, jaké budou jejich skutečné, praktické účinky. Mělo by býti tudíž podmínkou, aby u druhé a třetí stolice bylo užíváno pouze takových zkušených úředníků, kteří pobyli delší dobu při skutečné správě úřadů nejnižších.

Dále se přimlouvá Glaser za omezení cesty instanční. Zejména pro ryze správní věci stačí úplně dvě stolice. Spisovatel jest na základě zkušeností i všeobecně pociťované potřeby pro to, aby správní úřady třetí stolice, tedy úřady ústřední, pro celý stát, byly úplně zbaveny rozhodování o stížnostech do rozhodnutí a opatření instancí nižších. Postačí tu úplně dvě první instance a mimořádný opravný prostředek dovolání se pomoci správního soudu. Činnost správních úřadů ústředních omezovala by se pak na osobní (úřednické) a hospodářské věci úřadů a na opatření, jež by se vztahovala k celému území státnímu, jakož i na dozírací a kontrolní činnost. Pak by ovšem mohly ústřední úřady lépe a důkladněji pouštěti se do rozsáhlých návrhů zákonodárných, pokud by toho bylo zapotřebí. Na omezení cesty instanční na dvě stolice trvá Glaser bezpodmínečně jako na účinné cestě k správní reformě. A neleká se vyloučení další stížnosti k úřadům ústředním ani přes námitku, že tím bude způsobena jistá decentralisace státní správy. Připouští to zcela přímo: »Ein aufrichtiger Verfechter der Verwaltungsreform darf aber auch heiklen Punkten des gegenwärtigen Zustandes nicht aus dem Wege gehen, und deshalb soll auch an dieser Stelle nicht verschwiegen werden, dass die im Sinne der vorbesprochenen Massnahmen sachlich durchgeführte Verwaltungsreform eine Einbusse an der seit langer Zeit bestehenden und stets sich weiter entwickelnden Macht- und Konzentrationssphäre der II. und III. Instanz zur Folge hätte« (»Opravdový zastance správní reformy nesmí se

vyhýbati ani choulostivým bodům dnešního stavu, a proto nemá býti ani zde zamlčeno, že náprava veřejné správy provedená věcně ve smyslu právě uvedeném bude znamenati omezení mocenské a soustřeďující působnosti II. a III. instance, kterážto působnost trvá již po dlouhou dobu«).

Takovéto zúžení působnosti zemských a říšských úřadů správních mělo by ovšem v zápětí také menší potřebu úřednických sil na těchto místech, dnes tak bohatě obsazených. Beze zmenšení počtu úřednictva a vůbec bez pronikavé proměny v celém rozdělení jeho není skutečná náprava možna. Ale úřednictvo nemusí se takové opravy obávati, neboť jedině ona umožní státu, aby své zaměstnance odměňoval tak, jak to jejich příprava, jejich odbornost a jejich přičinění vyžadují i zasluhují. Autor tu doporučuje příklad soukromných podniků, které zvláštní, nadprůměrné výkony jednotlivců také mimořádně odměňují.

Na konec svého pojednání zabývá se Glaser otázkou, jakým způsobem by se měla správní reforma připraviti. Se vší rozhodností vyslovuje se pro to, aby stát hledal nejpovolanější rádce a spolupracovníky o tomto díle v řadách úřednictva skutečně správu provádějícího. Zde nalézá také odpověď k otázce, proč císařská komise pro reformu správy nevedla k positivnímu výsledku. Komisi této náleželi sice vynikající teoretikové a vysocí hodnostáři státní, nebyli tam však zastoupeni právě ti činitelové, kteří by byli mohli poskytnouti cenné zkušenosti ze skutečné správní služby, zkušenosti získané dlouholetým vlastním pozorováním i prožíváním toho, co nyní mělo býti upraveno: »Komise pro reformu správy musí vyjíti ze správního tělesa žijícího a ve skutečné správě činného, musí býti masem z jeho vlastního masa a krví z jeho vlastní krve a bezpodmínečně býti složena z příslušníků všech instancí a všech úřadů.« Pro každý obor veřejné správy by měla býti sestavena z odborných a ve správě činných úředníků zvláštní komise, jejímž prvním úkolem by bylo přehlédnouti veškerá materiálně-právní ustanovení do jejího oboru spadající.

Za úřednictvo pak prohlašuje autor: »Úřednictvo se neleká zmenšení počtu úřadů i úředních míst, jež bude nutným důsledkem opravy veřejné správy, neleká se ani toho, že bude od něho požadováno více, jak co do množství práce, tak co do jejího prohloubení, neboť očekává, že se mu dostane zaměstnání úplně přiměřeného jeho přípravě a jeho postavení, a lepšího odměnění jeho práce, shodného se zvýšenými požadavky.« A o to také jde autorovi, aby byl každý na svém místě, a nekonal práce, pro něž jeho vzdělání a průprava jsou úplně zbytečnými.

Zmínili jsme se o Glaserových návrzích poněkud šířeji, poněvadž jde o vzácnou výjimku z příslušné německé literatury, totiž o projev ryze věcný, nezkalený nespravedlivými a jednostrannými nacionálními hledisky. Jeho myšlenky a návrhy jsou také pro nás úplně přijatelny, jen tím by bylo možno je doplniti, že by se pro většinu správních odvětví měly zříditi ústřední správní úřady nikoli společné všem zemím této poloviny říše, nýbrž společné jednotlivým zemským skupinám, z nichž říše vznikla a z nichž také dynastie čerpala svou sílu a moc.

Na výkladech Glaserových jest ostatně zajímavé i to, že mnohé jeho myšlenky mají platnost všeobecnou, to jest pro organisaci veřejné správy v kterémkoli státu vůbec. *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Válečné přídavky pražských obecních zřízenců. — Reforma zákona o válečných úkonech. — Císařské nařízení o boji proti lichvě.

Také úřednictvo a zřízenectvo obce pražské se dočkalo pomocné akce na širších základech. Ve svém sedění 4. ledna se usnesla městská rada, aby zaměstnancům obce pražské a obecních podniků byl poskytnut výpomocný příspěvek asi ve formě drahotního přídavku zaměstnanců státních, upraveného výnosem ministerstva financí ze dne 4. prosince 1916. Úředníkům a zřízencům městských podniků elektrických dostane se drahotního přídavku podle norem, jež vydalo pro své úředníky a zřízence ministerstvo železnic.

Pro výměru drahotního přídavku obecních zaměstnanců zřizují se jako u státu čtyři třídy:

I. pro svobodné nebo ovdovělé osoby bezdětné;
II. pro ženaté bezdětné nebo ovdovělé s jedním dítětem;
III. pro ženaté s jedním nebo dvěma dětmi nebo ovdovělé s dvěma nebo třemi dětmi;
IV. pro ženaté s více než dvěma a ovdovělé s více než třemi dětmi.

Rada městská upravila též drahotní přídavek zřízencům a dělníkům s denním platem, resp. mzdou. Ti měli doposud 35 hal. denního přídavku pro svobodné a bezdětné ženaté a 60 hal. denně pro ženaté s dětmi. Podle usnesení z 4. ledna zavádí se i v této kategorii rozdělení na čtyři třídy podle zásad výše uvedených a drahotní výpomoc činí ve třídě I. 50 hal. denně, v II. 60 hal., v III. 80 hal. a ve IV. 1 kor. denně.

Úředníkům a zřízencům, kteří jsou zařaděni do tříd hodnostních nebo mají služné roční, po případě měsíční, dostává se — kromě personálu elektrických podniků — drahotního přídavku v této částce:

Při ročním platu	v I tř. K	v II. tř. K	v III. tř. K	ve IV. tř. K
méně než 1600 K	190	254	348	468
1600—2200 (excl.)	192	336	468	588
2200—2800 »	252	408	588	708
2800—3600 »	300	456	720	864
3600—4800 »	312	552	852	1044
4800—6400 »	228	600	948	1188
6400 a výše	—	492	996	1320

Tato drahotní výpomoc se nevztahuje na zaměstnance pensionované a mobilisované. Ženské osoby, zaměstnané u obce, považují se vesměs

za svobodné. Muž, je-li také jeho manželka u obce zaměstnána, považuje se za ovdovělého. Drahotní přídavky zaměstnanců elektrických podniků jsou vyšší, jak vidno z detailní tabulky:

Při ročním platu	v I. tř. K	v II. tř. K	v III. tř. K	ve IV. tř. K
1600—2200 (excl.)	276	420	552	672
2200—2800 »	360	516	696	816
2800—3600 »	444	600	864	1008
3600—4800 »	504	744	1044	1236
4800—6400 »	480	852	1200	1440
6400 a výše	324	840	1344	1668

Pro podúředníky elektrických podniků zavádí se jednotná drahotní výpomoc, nehledě k ročnímu příjmu. Přídavek činí v I. tř. 252 K, v II. 312 K, v III. 384 K, ve IV. 456 K. Ostatnímu personálu poskytne se drahotního příspěvku v téže výši, jako dělnictvu obecních podniků. Celkový vyšší náklad činil by asi 520.000 K, s dosavadním nákladem již dříve na rok 1917 povoleným úhrnem asi 1,720.000 K.

*

Zákon o válečných úkonech ze dne 26. prosince 1912 ukázal se za války tak ukvapeným a nepropracovaným provisoriem, že vyvolával mezi dělníky, kteří mu podléhali, mnoho odůvodněných stesků. Na jedné straně přílišná rigorosnost vůči zaměstnanci, jenž byl v podniku pracujícím pro stát takřka »připoután k hroudě«, na druhé straně nedostatek donucovacích prostředků vůči zaměstnavatelům, to byl ráz zákona, který sněmovna narychlo schválila ve chvíli, kdy válka stála téměř přede dveřmi. Odkliditi některé stesky proti zákonu a vyplniti četné mezery, jež v něm zejí, pokouší se císařské nařízení ze dne 18. března 1917, č. 122 ř. z. »o úpravě mzdových a pracovních poměrů v podnicích, sloužících účelům vojenským«. I toto doplňovací nařízení je dílem kompromisu. Hlavní požadavek dělnictva, větší akční svoboda zaměstnanců v podobných podnicích, splňuje se novým nařízením jen minimální měrou. Přední zásady nového nařízení jsou tyto:

Podle dosavadního zákona o úkonech mohou býti k úkonům povolány pouze osoby mužské do 50 let, císařským nařízením z 1. května 1915 rozšířena pak hranice do 55. roku. Povinnost neopouštěti závodu, podléhajícího zákonu o úkonech, se doposud nevztahovala na ženy a muže starší uvedeného věku. Nové nařízení se však vztahuje na všechny zaměstnance v podnicích sloužících vojenským účelům, tedy na muže bez ohledu na věk a také na ženy (§ 5.). Zákon z r. 1912 neobsahuje trestního ustanovení proti dělníkovi, jenž přes ustanovení § 6. zákona opustil práci. Za války se vyvinula prakse výkladu tohoto paragrafu tak, že trestným se stal dělník jen tehdy, když svým odchodem úmyslně ohrozil nebo zmařil výkonnost podniku. Podle nového nařízení (§ 9.) bude dělník, jenž svémocně opustí práci, násilně přiveden zpět do podniku a potrestán politickými úřady první stolice vězením až do tří měsíců nebo pokutou peněžitou až do 1000 K, opakuje-li se delikt, může být dělníku uložen trest na svobodě a peněžitá pokuta zároveň.

Nařízení má pro zaměstnance i několik světlých stránek: § 1. obsahuje důležitou zásadu o mzdě: »Osobám, zaměstnaným v podnicích, sloužících účelům válečným, má se poskytnouti mzda přiměřená odbornému jejich výcviku a jejich výkonům, podmíněná současnými poměry životními a pracovními.« V prováděcím nařízení se pak praví, že mzda nesmí býti nižší než v obdobných podnicích, nesloužících válečným potřebám, že práce přes čas a v neděli musí býti zvlášť honorována. Jako orgán dozorčí, jenž má za ochromení odborových organisací být dělníkovi jakousi ochrannou instancí, zřizují se podle § 3. nařízení stížnostní komise, jejichž úkolem jest upravovati pracovní poměr v podnicích úkonových a rozhodovati o zrušení pracovního poměru. Dovolávati se rozhodnutí komise ve věcech mzdy, pracovní doby, hygienických opatření atd. mohou pouze osoby zaměstnané, nikoli podnikatelé; komise však se může otázkami těmi zabývati i z vlastní iniciativy, je-li třeba. O zrušitelnosti pracovního poměru praví nové nařízení toto: Shodne-li se zaměstnavatel a dělník a souhlasí-li vojenský správce podniku, může býti pracovní poměr kdykoli zrušen. Nedojde-li ke shodě, jsou obě strany povinny vyžadovati ke zrušení pracovního poměru souhlasu stížnostní komise. Komise nesmí odepříti souhlas, je-li dán zákonný důvod k okamžitému přerušení pracovního poměru. Prováděcím nařízením se ustanovují pro celé Rakousko 53 stížnostní komise, z toho v Čechách 15, na Moravě a ve Slezsku 11. Předsedu stížnostní komise (štábního důstojníka) jmenuje ministr zeměbrany, jednoho člena jmenuje odborně příslušné ministerstvo, jednoho soudce jmenuje ministerstvo spravedlnosti, po jednom zástupci zaměstnavatelů a dělníků povolává odborně příslušné ministerstvo, podle návrhů organisací podnikatelských a dělnických. Z podrobných ustanovení o činnosti stížnostních komisí vyplývá, že ingerence těchto nových institucí nebude valná, a vliv dělnictva že v nich je praskrovný. Srovnáno s podobným zákonem německým, jeví se naše nařízení nedostatečné. Doposud nebylo lze zjistiti, jak se nové nařízení osvědčilo.

* *

Ve svých akcích proti válečné lichvě nebyla zpravidla naše vláda příliš šťastna. Platí-li snad na jiných polích sentence »přicházíte pozdě, ale přece přicházíte«, v boji proti válečné lichvě se neosvědčila, neboť zde naopak v plném rozsahu platí právnická výstraha »nebezpečí v prodlení«. Blahovolným přehlížením různých hříšků a hříchů byla umožněna situace, z níž jako z nezdravého pařeniště vyrostla aféra Kranzova a podobné skandály. Nařízení z 27. března 1917 »o zaopatřování obyvatelstva nepostrádatelnými předměty spotřeby« podstatně sice rozšiřuje a zostřuje zásady dřívějšího nařízení z 21. srpna 1916, přichází však, obáváme se, příliš pozdě, aby mohlo rázem napravit, co bylo dlouhým váháním zaviněno. Nové nařízení se vztahuje »na spotřební předměty vůbec, t. j. na všechny pohyblivé věci, které slouží životním potřebám lidí a domácích zvířat bezprostředně nebo prostředně«. »Uvésti sluší, že spotřební předměty mohou býti nyní vyžadovány nejen od výrobců a obchodníků, nýbrž od každého majitele... Dále mohou býti vyžadovány ve prospěch

každého, tedy i ve prospěch soukromých podniků, kdežto dosud vyžadovány byly jen pro země, okresy, obce a veřejné ústavy.«

Zásadně se mění předpisy o soudním stíhání předražovacích činů. Reforma se vyznačuje:

1. zvýšením trestů obzvláště v tom směru, že trestné činy se od nynějška po případě kvalifikují jako zločiny;

2. stanovením nových trestních skutkových podstat.

Podle císařského nařízení z 21. srpna 1916 byl podroben trestu ten, kdo využívaje mimořádných válečných poměrů, žádá ceny zjevně přepjaté, t. j. takové, které jsou způsobilé přinésti zisk, převyšující zisk občanský. Toto kriterium nové nařízení zachovává, doplňuje však posavadní trestní normy v tom směru, že přemrštování cen dopouští se nejen ten, kdo požaduje zjevně přemrštěné ceny, nýbrž i ten, »kdo takové ceny nechá poskytnouti nebo slíbiti sobě nebo jinému«. Soudnímu stíhání podléhá dále jako doposud ten, kdo při nákupu předmětu spotřeby, který chce dále prodávati, nabízí vyšší ceny než prodavač žádá. Trestu podléhá také každý, kdo požívatelné potraviny činí nepotřebnými nebo je nechá zkaziti, aby jich užil s větším ziskem k jiným účelům. Osoba, odsouzená pro přečin předražování, musí býti buď postavena pod policejní dozor nebo jí musí býti vykázáno určité místo pobytu. V sídle každého soudu první instance bude zřízena alespoň jedna úřadovna pro zkoušení cen. Zemský politický úřad jmenuje předsedu úřadovny a jeho náměstky, mezi dalšími dvanácti jejími členy musí býti šest z kruhů spotřebitelských, z toho dva důvěrníci dělnictva. Při odsouzení pro přečin nebo zločin předražování musí býti uveřejněn rozsudek v denních nebo týdenních listech a vývěškou v obci. — Nařízení, inspirované jistě nejlepšími úmysly, přišlo v době, kdy lichva a desorganisace zásobovací vybujela tak, že by ani Herakles zde nic nepořídil, poněvadž proti těmto zlořádům byl Augiášův chlév hotový salon. Podaří-li se ministru výživy zjednat v těchto věcech aspoň trochu pořádek, — o jeho dobré vůli svědčí několik správných podnětů — bude to snad největší vítězství ze všech, jichž se v této válce dosáhlo a dosáhne. *R.*

LITERATURA

Krásná.

F. X. Šalda: Loutky i dělníci boží. Román milostný o dvou dílech.

Jsou umělecká díla, která si žádají vroucího a bezprostředního vztahu čtenářova, oddané a důvěrné lásky, která snesou raději tvrdého a úplného odmítnutí než malicherného pitvání, kouskování, opatrného vážení. Šaldův román je z toho druhu. Ne proto, že spisovatel, jak z doslovu lze vyčísti, sám ukazuje na román jako na nejzralejší, nejdražší svou básnickou skladbu; tu bychom se řídili Lessingovým slovem:

k mistru s nedůvěrou! Ani proto, že Šalda sám důtklivě mluví o hlediscích, s nichž smí správná kritika jeho dílo obhlížeti a posuzovati; neboť cesty umělecké kritiky jsou tak mnohé a nevyzpytatelné, jako prameny práce tvůrčí. Ale svou vnitřní strukturou, vášnivou upřímností a obsahovou plností, spravedlivou objektivností, s níž jsou nejprudší ideové i citové proudy naší nejbližší generace vylíčeny, celou jednotností básnické skladby jako by volal román po takové kritice. A přece nejsem z těch, kteří by dovedli napsati oddaný chvalozpěv bez výhrad, jaký jsem nedávno dvakrát za den četl v pražských denících. Myšlenky a vášně, bouře a snahy, úkoly a problémy, úzkosti a naděje jsou nám tak blízké a bolestné, jsou v objektivní komposici tak osobitě podány a vykresleny, že román vzbudí bouři v hlavě a srdci, že revoltuješ nad mnohými stránkami, že bys chtěl k mnohým odstavcům psáti komentáře, že cítíš, jak se ani v obšírnějším referátu s knihou nevyrovnáš. Autor nazývá svůj román historickým a datuje jej do let devadesátých. Opravdu nás ovane vir a bouře tehdejší svěží, lačné generace, kdy myšlenky východu a západu se u nás vybíjely, válčily a spojovaly, doba malomoci politické, tříbení povah, střízlivé upřímnosti, kterou se tato mládež krásně vyznamenávala proti dobám dřívějším. Tento rozkvět ducha vědeckého, vyzrávání otázek literárních a uměleckých, problémy národní a politické vykreslili nám mnozí romanopisci. Pozdě po nich přichází Šalda se svým obrazem generace, zcela odlišným od románů Dykových, Laichterových, Mrštíkových nebo Matějkových. Dosud jsme viděli tyto mladé bouřliváky s hlediska ideového, stranické spory vedly se o myšlenkové problémy, více se o lásce filosofovalo a debatovalo nežli milovalo, víc teoretisovalo nežli žilo. Šalda snad úmyslně nevolí si literární prostředí (Alexander Pirkan jest tu výjimka, která potvrzuje pravidlo), jen aby se nevzdálil života, citových oblastí, aby nevjel na vystavěné koleje obvyklých literárních obratů, nýbrž na novém poli hledal nové cesty pro své objektivní, vášnivě opravdové zkoumání.

O mnohých stránkách románu bylo by možno napsati analytické kapitoly; jeť psán s vysokého uměleckého poučeného stanoviska, s vědomým vyvážením komposice a scén, psán autorem, který dobyl si proslulého jména prací kritickou, výkladem literárního umění cizího i naznačováním, ražením cest k slovesnému dílu budoucnosti. Je přirozené, že tento autor, který temperamentně bojoval proti skutečnému nebo domnělému nevkusu doby, jenž byl kritickým rádcem i záštitou některých našich básníků i romanciérů, jenž promyslil — abych mluvil jeho terminologií — nosnost druhů literárních, strukturu a vnitřní složení románové kompolsice, přistoupil k svému dílu náležitě teoreticky vyzbrojen. A jistě také jsou ony stránky, v nichž jde o jasné promyšlení jednotné stavby, vyhrocení scén, kritické vyznačení povah a typů, v románu nejsilnější. Nechci tím tvrditi, že bychom měli tu dílo studené a vypočítané. Ale Šalda snad cítil nebezpečí, když se v epilogu (ostatně po mém soudu zbytečném a na posledních stránkách autora nedůstojném) obrací také proti lidem (kritickým filištínům?), jimž by se jeho dílo zdálo ideové, to jest málo životné. Života jest mnoho, velmi mnoho zhuštěno, až ke grotesce vystupňováno na těchto stránkách. Avšak tento podvědomý, citový, in-

stinktivní život nevychází prostě a vitálně, Lamberkova počáteční chvála sladké orientální objektivnosti zůstává nedosažitelným desideriem nejvíce pro chvalořečníka samého, i typy tak citově jednotné a nekompromisující, jako jest Kornelie, procházejí mrazivou pouští intelektuálního uvědomování, leptající pochybovačnosti. Ovšem, tento rozumový ráz byl konstantním epitetem oné blízké a drahé generace.

V románu milostném, v epopeji tužeb a snah, vzepětí a dožití citového, ruší nás tato přítěž rozumářská, debatérská. Láska a vášeň jest něco pochmurného, nadlidsky velebného i strašného, všichni jsou loutkami božími ve službách této jediné životní síly, i karikatury pitvorné, jako Pirkan a Ješuta. Je to láska vraždící, čteme zde dusné scény perversní příchuti, dekadentního vzepětí; to scénu Kornelie s Pirkanem v besídce jižní zahrady, Michaely s týmž básníkem v lesnatém údolí. Láskou hyne Kornelie, jako básník-šašek Alexander Pirkan, jako hrdá, krásná Michaela, jako ubohý nižší Vít Ješuta. Jedině Lamberkovi a Šimonce jest dopřáno po bolestných letech křivdy a bolesti (vzpomeneme na romantické Irrjahre der Liebe) sejíti se v úplném, neděleném životě. Tedy marnost věčně rozpiatých paží, hrůza z ploského vilného milkování.

Vzpomínám Turgeněva, Musseta, Flauberta, Jindřicha Manna. Jejich romány nejsou tak přeplněny myšlenkovým rázem, u nich nespojuje se nejhlubší nitro se spirálami myšlenkových pochodů. Jest tato vlastnost v š e c h Šaldových osob typickým prvkem českým, základním tónem celé oné generace, i jejích žen? Všimněte si, čím jest příroda, ať zahrada malostranská, nebo zvlněná krajina jihočeská, nebo cizí velkoměsto, nebo hřbitůvek podkrkonošský těmto osobám? V zkráceném stilovém líčení marně hledáte teplého pastelového podkladu, je to pointovaná pérokresba, chladný doplněk duševního stavu osob dramatu. Čeho jsme si v kritické a synteticky vymezující práci spisovatelově nad jiné vážili, co dodávalo namodrale ocelového rázu pevným novelám, stává se v široké rozloze románové zatížením. Široká linie volného toku epického jest nervosně lámána a přetrhována.

Budiž na tomto místě hned promluveno o nečetných vložených básních. Na nich (i na mnohých z těch, které byly po časopisech otištěny) nejzřetelněji vidím nedostatek bezprostředního, prostého výrazu lyrického. Srdce vřelé, mysl nadšená, plno závratně uměleckých snů — ale hlava studená, péro hrotité. Je to tvrdá poesie zkratek, často nerytmické, nemelodické, málo zvonivé verše tam, kde čekáme jediný, prostě velebný úhoz. Více básnické naivnosti přáli by si i upřímní milovníci hutné a těžké poesie.

Vynikající předností a novum v našem písemnictví jest celý svět postav a představ románových. Snad poněkud anachronisticky jsou nám předvedeny kulturní typy dnešního českého života. Lidé, kteří se široce rozhlédli po kultuře cizí i naší, kteří mohou a c h t í žíti a vyžíti svůj život, hledajíce nejčistší své poslání, samy sebe, vyjasnění typu, smysl života, společnosti, poslání národního. Nade všemi vznáší se nadlidská síla, imperativ života, láska. V tomto románu milostném není ztrnulých, utkvělých představ. Jako lidé a generace se vyvíjejí, dospívají a vyzrá-

vají, tak v odosobněném díle vyrůstá před našima očima její pojem, tříbí se a čistí, třeba oklikami a přes zmařené životy, jest totožná s tvůrčí prací, jíž obohacujeme sami sebe, až u nejsvobodnějších postav románových, Lamberka a Šimonky, přechází v milost boží, pokorné uznávání osudu Bohem určeného a činné i radostné spolupráce na něm. A jak již jest román evoluční, v němž vše plyne, slabé umírá a zůstává práce a radost, tak nabývají všední slova postupem dějovým nového odstínu a posvěcení. Kdo by povrchně přečetl nadpis o loutkách a dělnících božích (nebo v starší neúplné recensi o osudu a milosti), domníval by se na první pohled, že spisovatel nespravedlivě rozdělil světlo a stín, nalézaje jen loutky a jen dělníky boží, jen lidi osudem stižené a jen milostí posvěcené. A zatím již úvodní dva citáty poučí nás lépe, v celém pak postupu románovém střídají se vývojově, zápasí, sbíhají a rozcházejí se pojmy loutek i božích dělníků.

Jiná páska komposiční celou stavbu prolínající a sjednocující jest motiv rodičů a dětí, starší generace, zastoupené vyhráněnými postavami, otcem Lamberkem, Malovcem, Evženií Hostašovou a Hopfnerem. Jsou to lidé energičtější, na nichž ve stáří vidíme dovršení typu, namnoze praktičtější, u nichž — jak vyznává Malovec — jest i vášeň vidoucí. Všem těmto typům nalezneme folii v generaci mladší, rašící a hledající, citově upřímnější a opravdovější. Ti dovedou chápati onu poetickou, kouzelnou »rozkoš s druhého břehu«, jejíž nesnadno definovatelné, míjející vystihování jest zase jedna z pásek románem propletených. Nalezneme motivy melodické od zpívající Vltavy a kultu Smetanova až k posledním písním Frankovým, nejenom zevní, nýbrž i vnitřně, ve stilu vět, obrazech a přírodních pasážích prostupující.

Několikrát zmínil jsem se v epitetu o objektivnosti románu. Aspoň několika slovy dotknu se vzácné v našich románech vlastnosti blíže. Je to objektivnost posledních prací Flaubertových, vyzrání a vykoupení uměleckým dílem. To neznamená, že spisovatel líčí pohodlně a studeně osudy jednoho tuctu lhostejných lidiček. Jsou to otázky životné a naléhavé, o něž na život a na smrt běží, a spisovatel s nejvášnivější subjektivností noří se celou duší do jednotlivých postav, stotožňuje svou výmluvnou, vzrušenou potenci básnickou s jejich životy. Ale čím žhavější jsou osudy jednotlivců, čím osobitěji vzrušují a bodají, tím chladněji vypíná se nadosobní architektura umělecké formy, která spíná se v nadzemské výšiny k Bohu a končí — snad vědomě s doslovnými reminiscencemi — akordem březinovským. Není tu možno dále se pouštěti do zajímavých rozborů kontrastu detailu a celku, scén a komposice. Budiž jen ještě podotčeno, že v exkursech estetických a filosofických, které jsme shledali někde příliš debatérskými a vnitřní tok dějový zdržujícími, nalezneš kapitoly obzvláštní, v našem písemnictví vynikající hlubokosti poznávací i citové. Nebudu zde vypočítávati všech partií o umění básnickém i hudebním, pokoře a pokání, práci tvůrčí a národní, o Praze a cizích velkoměstech. Nejsou psány s jediného hlediska; čteme je, jak je promýšlely a dramaticky prociťovaly osoby románu, tedy stilově uzpůsobeny chápání a citovým možnostem jednotlivých postav. Ale poněvadž máme v ruce román

lidí vysoké kultury, prohlížíme s účastným utrpením s básníkovy výše naděje, radosti a hoře těchto hledajících čestných lidí. Nevadí nám ani některé naivní jednostrannosti, na příklad Frankův názor o Americe, Šimončino chápání české exulantské literatury (z níž vyčítá příliš málo); nevěříme doslovně vážnosti odborné práce diletantských žen, když se z vědecké literatury poučují tu o některé fasi hudebního nebo slovesného vývoje, tu o stavbě květin, jindy o problémech sociálních a národohospodářských. Cítím též jakýsi kaz na čestné, vyspělé jinak povaze Michaelině, která k uvědomění svého poslání a náhlému rozhodnutí potřebuje tajně dvakrát naslouchati za dveřmi a slídit po bratrových schůzkách v zahradě. Že doba válečná přispěla k národnějšímu zabarvení některých partií, přiznává autor sám a pozorujeme to i zevně v prvních částech druhého dílu z hojných škrtů censury. Litujeme tohoto zkomolení milého svazku; nevyváží ho myslím poukaz, že tím jest dílo zase dokumentem doby.

Na konci několik slov o básníkově řeči. Šalda zakládá si na svém nástroji a vyznává v epilogu, že se učil u Palackého a Máchy. U Palackého jistě volné klidné periodě, jasné výraznosti, u Máchy (jehož slovník jest ovšem příliš chudý) rovnomocnému zesmyslnění naléhavých dějů citových. Jde do oblastí psychických, které se vymykají všednímu slovníku, otvírá končiny, pro něž neskula si naše řeč výstižných výrazů. Jest možno se zájmem filologickým sledovati, jak se proměňuje a stupňuje význam slov, jak nabývají archaismy nového významu a platnosti. Jazyk jest čistý, lahodný a neobyčejně bohatý, stil pevný, mužný, charakteristický, jímž poznáváme spisovatele po několika větách: rozlišování, tříbení a čištění jest první jeho značkou. Poněvadž však podmanivému jeho stilu podléhá veliká část mladší naší píšící generace, vytknu aspoň dva typy, které — pokud se mi zdá — nejsou v duchu dobré tradice české řeči. Je to nemírné tvoření inchoativ předponou za-, jímž nabývá řeč vydrážděného, nervosního spěchu. Také na poslech nezní mi pěkně na př. tvar: zazajímal se. Ještě hojněji tvořena jsou nová slova příponami k hotovým známým výrazům; básník tím dodává nového odstínu významového svým tvarům. Mnohé z těchto novotvarů jsou však tvrdé a nevkusné. Přečtěte si nahlas: jejich skutečnostnost (I 142), s krajní důležitostností (II 117), osobnostnost s nadosobnostností (II 204). Odvážná jest etymologie slova skutečnost = něco skutého; nedopatřením zůstaly některé drobnosti: jseš živ a zdráv (Šimonka přece nemluví podřečím!), v Podmoklí a p.

Šaldův veliký román jest obohacením naší krásné literatury. Nekladl bych jej mezi nejcennější díla spisovatelova, ale vážíme si ho jako dokumentu doby, generace, básníka i člověka. *K. Hikl.*

Poučná.

Dr. Ferd. Špíšek: Moderní jazyky a jich metody ve Francii. I. díl. Moderní jazyky ve Francii. Kramář a Procházka v Olomouci. 1914. Cena K 5·—. — Veškeré spisy Jana Amosa Komenského. Vydává Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě. Svazek IX. 1915. — E. Chalupný: Havlíčkova osobnost, její ovzduší a kořeny. V Praze, nákladem Českého čtenáře. 1916.

Dr. Ferd. Špíšek: Moderní jazyky a jich metody ve Francii. I. díl. Moderní jazyky ve Francii. Kramář a Procházka v Olomouci. 1914. Cena K 5·—.

Poslední dobou ozývají se v Německu povzbudné hlasy, jež vybízejí ke studiu a poznání ciziny. Přispěla k tomu jistě nemálo světová válka, jež ukázala v příkrém osvětlení mnohé nedostatky i přežitky společenského života. Bude nutno leccos hlavně ve správě společnosti podrobiti neúprosné revisi, bude nutno hledat nové a bezpečnější cesty lidskosti i pevnější základy společenského pořádku a porozumění. Dobrá vůle ukazuje se již dnes. Tak na př. známý vratislavský profesor Levin Schücking ve článku »Mehr Völkerkunde!« (Internat. Rundschau, 1916, 12) volá po lepším vzájemném poznání národů a mezi jinými prostředky dovolává se též větší znalosti cizích řečí a žádá o zavedení nutných reforem v cizojazyčném vyučování. A koncem ledna 1917 v pruské poslanecké sněmovně předložila vláda pamětní spis o podporování studia ciziny, v němž jistě nebude zapomenuto na účinnější, praktičtější a zároveň i ideálnější pěstění cizích jazyků. Také kniha Špíškova přichází právě v čas. Vyšla sice již r. 1914, ale ovoce své ponese jistě až po válce. Týká se sice především poměrů francouzských, ale mutatis mutandis vidíme i ve francouzském zrcadle své vlastní vady a nedostatky, a to tím spíše, že autor hlavně v poslední části podává zajímavé srovnání cizojazyčného studia ve Francii a v Rakousku se zvláštním zřetelem k přípravě moderních filologů na škole střední a vysoké. V prvních dvou částech zachycen jest boj, jejž byla nucena probojovati ve Francii francouzština proti latině, než za revoluce ze své odstrčenosti propracovala se k vůdčímu postavení v literatuře i ve škole. Již z toho lze pochopiti, že i překážky, které se stavěly v cestu studiu cizích řečí, nebyly nepatrné. Kulturní vlivy ciziny v 19. stol., události historické, hlavně válka francouzsko-německá, a ovšem i naléhavé potřeby života odstraňovaly jeden předsudek za druhým, ač boj ani dnes ještě, po ministerských instrukcích z r. 1902, kdy konečně uplatnila se ve vyučování cizím jazykům metoda a směr přirozený, není vinou vlivného odporu filologického klasicismu a i dnes ještě nezmoudřevšího vědomí soběstačnosti dobojován docela. Část třetí poukazuje na mnohé dnešní nedostatky ve vyučování cizím řečem na universitě i na všech druzích škol a podrobně seznamuje, co vše se ve Francii podniká, aby aktuální potřebě doby vyšlo se vstříc. Mohou-li cizí chyby a předsudky býti poučnou výstrahou, pak by se kniha Špíškova měla u nás hodně čísti hlavně v kruzích pedagogických — ač ovšem, jak ukazuje poslední část knihy, náš moderní filolog v mnohém by mohl francouzským profesorům

záviděti. Kniha psána jest bystře a lehce s podrobnou a rozsáhlou znalostí pramenů a zasloužila by, aby aspoň morálním svým úspěchem nahradila autorovi oběti nakladatelské. *B.*

Veškeré spisy Jana Amosa Komenského. Vydává Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě. Svazek IX. 1915.

Z velikolepého podniku moravského učitelstva, který je rozpočten asi na třicet svazků, vyšel v době války další díl, v němž se přetiskují znovu práce, které Komenský sepsal v době pobytu svého v Uhrách (1650—1654), kde, jak známo, organisoval školu učenou v Šaryšském Potoku. Jsou tu především tři řeči, jimiž po řadě otvíral Komenský tři postupné třídy pansofické školy potocké a jež jsou programatickými projevy toho, čemu učení nově zřizované věnovati se má. Dále se tu podává kratičká předmluva Komenského k jeho vydání proslulých tehdy traktátů humanistů Erasma a Fortia o tom, jak zařídit studium. Když traktáty ty u mládeže uherské minuly se s účinkem, Komenský sám v pojednání: Fortius redivivus (obživlý) znovu důtklivě a výmluvně ukazuje, jak čeliti netečnosti učitelů, žáků a představených škol; také tento traktát, obsahující zajímavé detaily o didaktických názorech Komenského, podává se tu v novém otisku. Úkol spíše vnější a organisační mají dvě recense školního řádu, jaký mívaly tehdy všecky lepší školy: první řád (Praecepta morum) byl vskutku určen pro potřebu žactva, druhý (Leges scholae bene ordinatae) obrací se k samým kurátorům školy, které chce Komenský přesvědčiti o svých zásadách kázeňských.

Nejskvělejším plodem doby potocké je vedle proslulého spisu Orbis pictus, jemuž právem vydavatelstvo věnovati chce díl zvláštní, velmi obsáhlá hra školní, v které Komenský (stejně jako v Orbis) v nové formě podává obsah své slavné Brány jazyků: toto »Škola hrou« (Schola ludus) je proto také jádrem tohoto svazku Veškerých spisů, zabravši sama asi 240 stran tisku. Jak vidíme z nedávno nalezených pamětí Komenského, hra tato byla provozována vskutku v Potoce za účastenství stále rostoucího celkem v osmi oddílech a má dosud značný kulturní význam; zvláště učení v tehdejších školách elementárních i latinských podáno jest tu vskutku životně a názorně.

Závěrek svazku je dojemná řeč, kterou se veliký reformátor školství loučí s nevděčnou zemí uherskou a v níž šetrně sice a zakrytě, nicméně dobře vystihuje, proč zmařeny byly jeho naděje a oč rozbilo se všecko jeho oprávné úsilí; je tu spolu přehled veškeré bohaté činnosti literární, kterou Komenský rozvinul v plodné té periodě. Zůstane vždy nejbolestnější ironií v životě jeho, že reformátorské své snahy tříštiti musil po celém tehdejším učeném světě, nepřestávaje zápasiti s nepřízní a neporozuměním, kdežto školství své nešťastné a těžce týrané vlasti nesměl vůbec věnovati pozornost žádnou.

Všecky partie tohoto svazku, jež jen s části byly přeloženy do češtiny, otiskují se tu sice dle znění v amsterodámském vydání spisů Komenského, ale kde třeba, všude pod čarou se uvádějí odchylky ve znění jiných vydání starších. Dle plánu vydavatelského předeslány všude stručné úvody, připojeny nejnutnější poznámky pro porozumění textu a na konec podán

i rejstřík jmen vlastních i seznam míst biblických, které tu Komenský cituje. Válka světová přerušila bohužel další vydávání podniku tak záslužného: bude nutno po válce zrychliti tempo, aby vůbec Veškeré spisy byly v dohledné době vytištěny, nemají-li zatím všichni vydavatelé, z nichž i nejmladší již se blíží padesátce, sejíti smrtí dříve, než vyplní úkol, který na se vzali v lepších dobách. *Kd.*

E. Chalupný: Havlíčkova osobnost, její ovzduší a kořeny. V Praze, nákladem Českého čtenáře 1916.

Autor, dobře známý svými pracemi literárně historickými a velikým spisem o prvním našem publicistovi a politikovi, učinil pokus v této knížce podat jakýs rámec a ovzduší doby, v níž Havlíček vyrostl, a tak spolu i vyložit psychologicky a sociologicky jeho názory a tvorbu: šlo tedy i o vlivy vrozené či zděděné po rodičích a předcích i o vlivy získané dojmy z mládí, výchovou, styky a četbou. Nelze pokusu Chalupného upříti zajímavosti, nelze také nevidět, že o Havlíčkově osobnosti dovede mluvit s teplým zanícením: ale v celku tuším čtenář i filosoficky nevzdělaný nemůže se zhostiti dojmu, že se tu do kategorií předem připravených ne bez násilí vtlačiti chce individualita příliš složitá a mnohostranná, než aby ji bylo lze vystihnouti plně třeba několikerou formulkou. Vskutku také je leckde »výklad« Chalupného příliš stručný a kusý, než aby plně přesvědčoval: nejvíce zaráží, že o rysech zděděných po rodičích mluví jen na půldruhé stránce, při čemž ovšem se konstatuje upřímně, že se nám právě o jejich povahách zachovalo zpráv pramálo, ježto i Havlíček sám ve svých vzpomínkách z dětství a vlastní korespondenci o povahách svých rodičů nepovídá téměř pranic. Za to se zbytečnou důkladností počíná Chalupný svůj spisek přímo od Adama, od přirozenosti člověka a stavu předkulturního, aby odtud v hrubých rysech prošel rozvojem lidské kultury až po dobu rozumového osvícenství, do níž teprv chce vložiti osobnost Havlíčkovu. Také závěrečné kapitoly, opřené o známý Comteův zákon vývoje lidského myšlení ve třech stadiích, působí dojmem hledanosti a strojenosti. Celkem tu Chalupný nepodal nic, co by podstatně doplnilo a rozšířilo jeho dílo o Havlíčkovi z r. 1908. *K.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Zrušení výjimečného zákona proti Jezuitům v Německu.

Nejnovější, a když ne snad nejdůležitější, jistě aspoň nejnápadnější událost ze světa církevního jest nedávné usnesení Spolkové rady v říši Německé o zrušení výjimečného zákona o Jezuitech. Snad ne nejdůležitější pravím proto, že co do významu zásadního pro budoucnost a co do dosahu pro větší kompleks lidstva v příštím vývoji kladu zrušení principu cesaropapismu jakožto následek carova sesazení v Rusku aspoň do stejné řady dále-

žitosti. Ale přes to zůstává událost připuštění Jezuitů do Německa činem nápadnějším, protože zrušení cesaropapismu jest jen událostí doprovodní, jen důsledkem činu čistě politického, kdežto usnesení Spolkové rady jest čin samostatný.

Den usnesení, 19. dubna 1917, bude pro dlouhé časy památným v novodobých dějinách církevních. Výjimečný zákon proti Jezuitům v Německé říši jest plodem »kulturního boje« Bismarckova proti politice centra a politice římské kurie. Dne 4. července 1872 byl přijat zákon, jímž se Tovaryšstvo Ježíšovo a příbuzné řády — Redemptoristé, Lazaristé, Kněží sv. Ducha, Společnost svatého srdce Ježíšova — vylučují z celé oblasti říše.

Tento zákon byl podstatně změněn a zmírněn r. 1904 tak, že z něho zůstal jen 1. paragraf, ovšem nejdůležitější, ten, který zachovává v platnosti vyloučení řádu jakožto celku, zapovídá zakládati kláštery řádové, při čemž pobyt a činnost jednotlivých řádových osob není vyloučena.

Pohnutkou k zákazu řádu jezuitského bylo přesvědčení, že jest t o s p o l e č n o s t n e b e z p e č n á s t á t u a nemorální. K rozvinutí a rozšíření tohoto názoru tak, že se stal skoro součástkou veřejného mínění, přispěl především francouzský jansenista P a s c a l svými slavnými »L e t t r e s p r o v i n c i a l e s«.

O tom, zdali jezuitský řád skutečně jest nebezpečný státu, lze míti mínění rozličné. Že řád leckdy užíval všech prostředků proti státu, který nesloužil a nepodroboval se zájmům římské kurie, jest bezesporý historický fakt. Že řád vždy slouží především a výlučně cílům církve bez ohledu na ostatní společenské organisace, tedy i bez ohledu na stát, jest podstatou jeho stanov, účelem jeho založení, smyslem jeho eksistence. Nesmiřitelnost kurie naproti italské vládě a v otázce rozluky naproti vládě francouzské jest nesporně dílem Jezuitů. Takových příkladů by bylo lze uvésti víc. Ale jistě i zde strach má velké oči, a předsudek zkaluje zrak: Beze vší pochyby připisuje se Jezuitům leccos, co v pravdě na jejich účet nenáleží. Přizpůsobivost řádu jezuitského jest právě tak pověstna jako jeho intransigeantnost. Moderní stát má ve své zásadní bezkonfesijnosti velice účinnou zbraň proti nebezpečí hrozícímu s této strany. Ovšem jisté nebezpečí znepokojování a boje tu jest a pro každý stát zůstane, dokud bude platit zásada a prakse: Sint ut sunt, aut non sint, to jest dokud se podstatně a zásadně nezmění cíle celé kuriální politiky. Řád jezuitský jest přece jen nástrojem církve, a i když je pravda, že někdy jest pán sluhou svého sluhy, a že jezuitský generál v Římě jest papežem »černým« vedle oficiálního »bílého«, a leckdy prý i nad něho, toť přece jen záleží především, hlavně a jedině na stanovisku c í r k v e, — řády všecky a tedy i řád jezuitský se pak budou říditi církví. Proto jest v tom jistá nesrovnalost, ano i nespravedlivost, když se osten obrany i útoku obrací hlavně a skoro výlučně proti tovaryšstvu.

Z těchto úvah a skutečností je vysvětlitelno, co se na první pohled zdá překvapujícím, že totiž v Německu »Evangelischer Bund zur Wahrung deutschprotestantischer Interessen«, tedy sdružení vysloveně protiklerikální, nebo, jak v Německu říkají, antiultramontání, obranně i útočně protestantské, nejednou navrhovalo zrušit i ten jediný zbylý paragraf

výjimečného zákona proti Jezuitům. V tomto bodu byli zastanci sebevědomého protestantismu za jedno nejen se sociálními demokraty, ale přímo i s centrem katolickým.

Návrh na zrušení výjimečného paragrafu protijezuitského byl v německém říšském sněmu těmito dvěma stranami podán několikrát a dokonce i přijat. Kdo bránil, byla Spolková rada. Nyní když říšský sněm loňského roku znova přijal návrh na zrušení, povolila i tato poslední hráz. Usnesení Spolkové rady nebylo jednomyslné: zástupcové Saska hlasovali proti, ale poněvadž tu rozhoduje většina bez práva veta, vstoupí usnesení v platnost, a to bez výjimky všude, tedy i v zemi, která neprojevila svými zástupci souhlasu.

O výjimečných zákonech, které směřují proti určité náboženské společnosti, bude pomalu jen jeden úsudek všeobecný: že porušují konfesijní nestrannost státu a rovnoprávnost náboženských společností, a že jich tudíž nemá býti. Jsou ovšem i mínění odlišná toho smyslu, že v určitých případech jest takových výjimečných opatření potřebí na zabezpečení pokoje a na záruku práva menšin. Mínění tato jsou také dobře opřena a odůvodněna jak s hlediska státního celku, tak i s hlediska jednotlivých církví, jmenovitě menšinových. Většina rozhodně takových mimořádných ochran nepotřebuje a měla by se jich sama vzdáti. Odtud se vysvětlí zmíněný zjev, že sebevědomě protestantský Evangelický Svaz v Německu sám se zasazoval o zrušení jezuitského paragrafu. Činil to v tom vědomí, že silná živá církev se ubrání sama. V tomto případě tedy ne církev, ale stát v zájmu vnitřního klidu udržoval mimořádné předpisy a výjimečná ustanovení.

Co pohnulo Spolkovou radu právě nyní k tomu, že změnila své stanovisko, není zcela jasno. Konfesijní vztahy se přece válkou nezměnily, konfesijní poměry se nepřesunuly. Jest pravda, že se strany protestantské byly zastaveny konfesijní spory — o tom jsme referovali hned na začátku války —; jest pravda, že na bojištích ustoupily konfesijní odlišnosti do pozadí na prospěch myšlenky národní, jmenovitě ve prospěch nacionální jednoty. Ale jsou vážné obavy, že právě tato žádoucí shoda a snášelivost by mohla býti porušena nespornou výbojností a zásadní nesnášelivostí jezuitského řádu.

Tyto hlasy připomínají, že nynější kancléř šl. Bethmann-Hollweg před kratičkou dobou 5 let smýšlel o řádu jezuitském jinak. Cituji jeho slova z řeči, kterou potíral návrh na zrušení výjimečného paragrafu: »Bojovná činnost, kterou Jezuité v minulosti rozvinuli na všech polích, — v církvi, politice, ve škole, jejich internacionální ráz, jejich odpor proti vývoji moderní státní myšlenky uvedly často řád v rozpor nejen s protestanty, ale i v zemích čistě katolických se státními vládami, ano i se samou církví.« — (Co se týče katolických zemí, které omezily nebo zakázaly činnost tovaryšstva Ježíšova, jsou to od r. 1910 Portugalsko a Španěly, dále Francie, z nekatolických zemí Rusko a Švýcary, kdežto plné svobody požívá řád vedle katolického Rakouska a Belgie též v protestantských státech Holandsku, Dánsku, Anglii a ve Spojených Státech Severní Ameriky.) —

Před necelými 5 lety položil kancléř šl. Bethmann-Hollweg proti Jezuitům své rozhodné a úspěšné veto, dnes jest týž politik patrně vlastním původcem jejich připuštění. Tehdy operoval ve své řeči činitelem »evangelického lidového cítění«, které prý je »historickou skutečností«, a jeho nynější kritikové by se mohli právem ptáti, zdali se toto lidové cítění změnilo.

Jak se vysvětlí tyto rozpory?

Noviny zachovávají velikou reservu v posudcích tohoto činu Spolkové rady. Není jasno, zdali se to děje z důvodů zevnějších, censurních, či na základě nějaké vnitřní dohody. Myslím, že nejsem daleko od pravdy, když soudím, že pohnutkou změněné fronty v kruzích politických jest nějaký politický obchod mezi vládou a stranou centra, tedy ne nějaké důvody ideové.

Že se nezměnili Jezuité ve svých cílech a tendencích, je jisto. Docela čerstvým dokladem toho jest projev Jezuity Reichmanna ve »Stimmen der Zeit« v srpnu roku 1916, str. 422. Dovozuje pro Německo, že »katolíky se musíme přece státi všichni«, a že jest pro rozumné protestanty »nejrozumnější vrátiti se k matce církvi«. Že se nezměnili protestanté ve svých názorech na řád, jest při nejmenším stejně jisto. Změna jest tudíž patrně jen v činitelích necírkevních, totiž v politice. Snad se za čas dovíme nepřímo, co německá vláda za tento čin povolnosti od katolického centra chce nebo čeho dosáhla.

Čekati nějakou změnu vnitrocírkevní, mezikonfesijní, není důvodů. Fakticky přece tovaryšstvo Ježíšovo v Německu bylo a působilo. Činnost jeho byla oficiálně brána na vědomí a uznávána úřady správními a v čas potřeby úřady vojenskými. Na začátku této války byli Jezuité přijati mezi polní duchovní, jako ve válce roku 1870/71 řád dal vojenské správě k disposici skoro 200 svých členů, téměř třetinu svého počtu, k duchovní správě a péči o raněné a skoro polovici svých řádových domů proměnil v lazarety. Vědecká práce řádová literární a školská dála se veřejně ve značném rozsahu. Vždycky občas rozpoutala se proti Jezuitům v Německu bouře, jak se zdá, obyčejně hodně náladová. Exjezuita Pavel hrabě Hoensbroech jako publicista, jako poslanec učinil boj proti Jezuitům skoro svým životním úkolem. V poměru veřejnosti k řádu bylo lze pozorovati vlny příboje a odlivu. Ale příboj zostřeného odporu nepoškodil řádu, a odliv mu nezpůsobil výhod. Někteří se bojí, že bezvýhradné připuštění řádu vyvolá zostření konfesijních bojů, když ne hned, tož jistě po válce. Myslím, že tyto obavy jsou zbytečny.

V Německu padl jeden mimořádný, výjimečný zákon proti jedné z konfesí, snad vlivem války. Nemohl by také v Rakousku padnouti takový výjimečný zákon proti konfesi druhé: školská novela, dodatek k našemu interkonfesijnímu školskému zákonu? Nemohla by naše vláda následovati vlády německé?

Trochu pikantní příchuť má usnesení Spolkové rady hlavně, že se stalo v jubilejním roce reformace Lutherově.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Ženy v Rusku. — Volební právo žen v Praze.

Všeobecné zdemokratisování života, které přivodila válka tak nečekaně, domyšleno bylo a projevilo se až do důsledků nejprve v Rusku. Revoluce inteligence způsobila takový náhlý převrat, že všechny dosavadní řády a zřízení postaveny na nové základy všeobecnosti. Pro ženy nejvíce je to patrno tím, že ženám dostalo se všech práv politických a občanských vůbec, že připuštěny jsou do všech úřadů i vyšších a zodpovědných, že povolávány jsou ku všem zaměstnáním mužským. Dostává se uznání ženám a matkám, hospodyním, které jsou občankami, stejně jako mužům. Ať jsou zaměstnány veřejně či v rodině, ať nahrazují muže neb pečují o rodinu na působišti, kde nemohou býti nahrazeny, všude jsou oceněny.

Sporé zprávy docházejí k nám z pohnutého života v Rusku: otevírá se ženám soudnictví, katedry profesorské, ženy mají volební právo do ústavodárného shromáždění, ženy jsou v městské správě petrohradské, moskevské atd. atd. Ale to vše jsou zprávy výmluvné o tom, jak demokratisace působí na postavení žen.

Ženy ruské zasloužily si plně tohoto uznání od mužů svou živou účastí na politických dějích i v společném utrpení. Život politický byl v Rusku vždy bouřlivý. Pod tlakem samovlády, kdy nesměly se názory volně projevovati, nejvíce kvetly revoluční ideje, a ženy rovně jako muži nadšeně a obětavě účastnily se života ideového i útoků, stejně nesly pronásledování, vypovězení, odpykávaly vězení, umíraly na popravišti, ano trpěly i více než muži, že jako matky, manželky a dcery musily patřit bezmocně na utrpení svých drahých. Tak rostla mezi muži a ženami vzájemnost, shoda a vyvrcholila v nynějších událostech v naprostém uznání rovnosti mezi oběma pohlavími v životě veřejném. Ženy zasely spolučinnost a klidí spolupráva.

*

Pokrokové a svobodomyslné ženy u nás vždy hájily názoru, který i na tomto místě častěji byl zdůrazňován, že ženám dostane se práv všeobecným pokrokem, protože volební právo žen samo jest pokrok, že bude tak na základě demokratickém, neboť jest demokratičností, že je třeba postaviti volební řády na nový podklad všeobecnosti, neboť dosavadní řády byly privilegia stavů, a doplňování jich neodpovídá všeobecné rovnosti, že uznání dostane se ženám na základě práce, působení, dobrých výsledků, činnosti veřejné i v rodině, že není třeba, aby ženy konaly tytéž práce jako muži, ale aby plnily své práce dobře a věrně, že nemusí být stejny s muži, ale rovnocenny a musí doplňovat svým působením činnost mužů, státi na svém místě pevně, odhodlaně a uvědoměle jako ženy. Událostí daly těmto názorům za pravdu. Přišla neočekávaná válka a porazila veřejný život, založený na principu mužské soběstač-

nosti. Muž musili povolati ženu na pomoc, na svá místa, ženám musili svěřit rodiny, záležitosti obchodní, hospodářské, veřejné. Neobešli se bez součinnosti žen, a ženy chopily se svých povinností a naplnily úkoly jim uložené. Válka ukázala, že je možna spolupráce obou pohlaví ve veřejnosti.

Před válkou zdálo se sice, že ženy práv svých nedosáhnou najednou, že musí postupovati krok za krokem, pomalu dobývati půdy a porozumění pro své potřeby a požadavky, a že to půjde tak pomalu, jako jen pozvolna bude se měnit nazírání mužů na ženu. Cesta jevila se dlouhou a neschůdnou, plnou těžké práce a úsilí. Dnes vidíme, že přípravná činnost nebyla marna. Dochází k naprosté demokratisaci všeho života i politického, která zahrnuje v sobě i ženy — ženy, které stejně trpí, žijí, pracují a působí jako muži.

Pod tlakem všeobecné demokratisace podalo městské radě pražské presidium návrh na rozšíření volebního řádu města Prahy. Souhlas s demokratisováním volebních řádů vůbec projevují i ostatní města, okresy a obce. Volá se po činnosti zemského sněmu, jemuž přísluší rozhodování o volebních řádech, a rozhodování takové předpokládá stejně demokratické založení. Z toho všeho nejsou vyloučeny ženy. Oč usilovaly ideově, oč hlásily se po mnohá léta neopomenuvše žádné příležitosti k uplatnění svých požadavků a své práce, dochází nyní, kdy veškerý život po rozvratu starého světa má býti postaven na nový základ všeobecnosti, uznání a splnění.

*

Ukázala-li válka, že je možna spolupráce obou pohlaví i ve veřejnosti, učí nás, že je nutno doplniti působení mužovo působením ženy, principu mužství principem ženství, že k správnému a úplnému životu je třeba vzájemnosti obou prvků lidských, v muži i v ženě. Bylo řečeno, že ženy všeobecnou demokratisací jsou nebo budou postaveny na roveň mužům, a že rovně otevřeny jsou jim nejen práva, ale i cesty životní, ale že nejde o to, aby byly s mužem stejny, nýbrž pouze rovnocenny. A tu nastává otázka, co tedy ženy budou dělati, co jest úkolem jejich v budoucnosti? Ovšem řeklo se, že musí nalézti své místo, svou působnost a té se chopiti a ji vykonávati jako ženy, přinášeti svou účast na kulturním životě vědomě, ale jaké je to jejich místo, v čem spočívá jejich účast, jak se projevuje? I k tomu nalézáme ve veřejných projevech žen odpověď. Ženy chtěly by založiti všechen život i veřejný, celou demokracii na lásce, jaká je jejich posláním v rodině. Po takovém životě veřejném volají dnes ženy, a takový chtěly by uskutečniti, jak o tom svědčí projev, který uveřejněn byl v »Právu Lidu«. »Žádala-li jsem« — píše jistá žena — »jako dospívající dívka od svého otce vysvětlení o politických otázkách, potřásl otec moudrou šedou hlavou a pravil: ‚Tomu ty nerozumíš!' I můj bratr vrtěl povážlivě hlavou sice méně šedivou, ale také značně méně moudrou a upíral mně i mému pohlaví schopnost chápati tyto problémy. Jak my, sestry, se zlobily, a jak měli pravdu ti dva muži! Ženy nerozuměly ani zbla politice, aspoň ničemu z toho, co nyní se děje a co může vésti k válce. Jedný ženský člen amerického kongresu prý při odhlasování o válce dal se do pláče a volal: ‚Nemohu!' Jistý ho-

landský list, který tuto zprávu přinesl, citoval při tom báseň jisté americké ženy: ‚Nevychovala jsem syna svého, by byl vojákem a usmrtil milené dítě jiné matky.' Tato malá scéna není zajisté pouhá náhoda. Slečna Rankinová je třebas nejlepší vlastenka, nejprozíravější sociolog, zde jsou přirozené hranice ženy. Ano je vůbec sporno, neschází-li nám onen smysl pro zvláštnosti a zápletky, které shrnují se pod slovem politika... Jsme dosti naivní, abychom se domnívaly, že ‚vůle národa' je to, co lid — já i ty, i soused — chce, a státoprávní i obchodně politické otázky že by byly lépe řešeny smírčími soudy, nežli pomocí těžkého dělostřelectva... Nezávidíme mužům slávy, odvahy brutality. Ženy věru nechápou ničeho z politiky. Pravděpodobně to tak zůstane. Tak dlouho, dokud nebude politiky přirozeného cítění, jehož smysl je radost a blahobyt. Taková politika bude pak přístupná i ženám.« Určitěji vyslovuje se o tomto chtění ženy Pavla Moudrá v »Ženském Světě«: »Ženino poslání tkví v tom, aby po vyvrcholení mužova principu v dějinách ujala se vlády citu, aby na zříceninách mužova hmotařství dala vykvésti zas krásným vonným květům mystiky... Blíží se doba splnění poslání ženina. Svítá jí zoře, a nastane den, kdy žena dočká se úplného společenského zrovnoprávnění. Promluví své rozhodné slovo při utváření nových poměrů. Kdo umlčí šílenství války? Jen žena svým slovem míru a lásky, jen cit lidský, nabývající znovu převahy nad chladnými výpočty, jen láska vítězící nad nenávistí! Toto poslání lásky jest úkolem ženiným. Míruplná, milosrdná, spravedlivá, mravná, dobrá — taková nutně bude žena nejblíže příští doby, žena, jíž do ruky bude dána ne nadvláda, nýbrž spoluvláda na věcech mužových. Ne, jaká a s i bude žena, nýbrž jaká musí býti a jak jinou ani nemůže býti dle odvěkého zákona střídání principů v řádu světovém, je odpověď k dané otázce, co doba nejbližší přinese ženě.« To, co doba přinese ženě, vrátí žena zmnoženo lidstvu. Tak demokratisace všeho života, která nastává jako důsledek války a která postaví ženu na patřičné místo vedle muže, má provésti pomocí ženy to, oč usiloval velký Tolstoj kulturou lásky. Jest to kultura Slovanstva, která odpovídá stejným ohlasem tomu, oč usiluje kultura ženy. Kterak nevěřit v účelné dění a uspořádání životní, když takto vidíme, kterak ženy svým hnutím připravovaly trvání života, kdežto muži svým úsilím po moci a vládě přivedli lidstvo až na kraj záhuby? A zákonem uspořádání dobrého života je láska Kristova.

HUDBA.

Vydavatelská činnost Hudební Matice Umělecké Besedy.

V řadě neočekávaných zjevů, jež válečná doba vyvolala v našem hudebním životě, z nejvíce překvapujících je zvýšená vydavatelská činnost Hudební Matice Umělecké Besedy. Zatím co obchodní nakladatelé hudebnin zastavili z obavy před risikem takřka všechno podnikání, počala tato korporace s novou čilostí tisknouti skladby mladých skladatelů, tedy

právě obor, jenž vždy byl i bude širokým obecenstvem nejméně vyhledáván. Aby alespoň jedna část české hudební tvorby mohla býti ve svých cenných darech přibližně vyčerpána, omezila se Matice zatím na píseň. Vyšly v ní sice v posledních měsících také drobné skladby sborové, a prvý díl Šourkovy knihy o Dvořákovi (k níž se při příležitosti pro její důležitost na tomto místě vrátíme), avšak daleko největší část tvoří cykly a sbírky písňové. Takové hromadné objevení mladé písňové produkce, zavřené posud třebas po léta mezi rukopisy, vynořující se sotva jedenkráte při nějakém výjimečném koncertním provedení a vracející se opět beznadějně do knihovy autorovy, takový vpád na knihkupecký trh vynucuje si již svojí početnost, svojí zřejmou úmyslností a programovostí naši pozornost. Tím spíše musíme na tento krásný a obětavý čin Hudební Matice upozorniti, shledáme-li, že máme tu vždy co činiti s projevy umělecky zralými; některé pak sbírky, zde tištěné, že mohou přispěti k úzkému výběru nejlepšího, co máme dosud v české písni.

Z brněnského skladatele Jana Kunce vydala Matice zatím dva sešity: »Smutky« op. 2. a »Ze života« op. 10. V Kuncově tvorbě, v Praze poměrně málo známé, máme tím dány dva pevné body, značně odlehlé; je jimi naznačen fakt prudkého vývoje, ráz jeho počátků a jeho směr; ne však jeho dnešní rozvoj a jeho cíle. Prvé písně, psané v letech 1903—1905, jsou ještě zcela ve vleku oné poesie fin de siècle, plné nářku a nudy, inspirované egoismem, zadívané hypnoticky do vlastního slabošského nitra; ke všemu jest ona odumřelá dnes odnož našeho básnictví zastoupena plody velmi špatnými. Není divu, zdá-li se nám, že také písně, zhudebňující taková slova, přicházejí pozdě; vkus, nakažený na krátko chorobou naší umělé dekadence, se dnes znovu uzdravil, a nenalézá ničeho krásného ve smutcích, jež jsou samy sobě účelem. Nehledě k této zásadní námitce nutno ovšem uznati, že umělecká hodnota Kuncových písní je celkem podstatně vyšší, nežli jeho tekstových předloh. Někdy sice i jeho strhne plačtivý tón poesie k projevu spíše teatrálnímu nežli citovému (závěr písně »Odchod«), někdy se vzepřeme proti deklamovanému zoufalství, ale v celku mají tyto Kuncovy prvotiny dosti upřímnosti, abychom uvěřili jejich někdejší pravdě a místy (zejména v písni »Park osamělý«) také již dosti výraznosti a původnosti, abychom mohli vytušiti pravou cenu Kuncova nadání. — Jak vypadá pozdější pravda skladatelova, o tom zcela jinou řečí mluví druhá sbírka, »Ze života«. Také tu najdeme ironický smutek (»Oh, moje Manon!« Hlaváček) i tragiku (»Kdo na moje místo?« Bezruč); ale jak jinak, živelněji, statečněji, je to vše vyjádřeno. Duševní stavy, jež tu tvoří obsahový základ, přešly u autora buď ohněm skutečného života, nebo, jsou-li uměleckou visí, nalezly alespoň v jeho tvořivosti oblast, prosycenou silnými životními zkušenostmi; jejich gesto je gestem člověka, ne stínovou hrou. Dostupuje-li vzrušení svého vrcholu, mám sice i tentokráte dojem čehosi ne zcela bezprostředního, spíše dojem účinné scény nežli čisté lyriky (»Na vlnách«, báseň J. Holého). Ale takové větší nanášení síly, nežli by se zdálo úměrno vnitřnímu vzepětí, patří asi vůbec k vlastnostem Kuncovy umělecké osobnosti, a zdá se ho předurčovati buď pro práci dramatickou nebo pro freskový styl symfonický. Přirozená vášnivost bohatého temperamentu je

Kuncovi dobrým vodítkem i tehdy, když transponuje citovou tóninu svého textu zcela jinam, nežli kde si ji asi myslil básník, jako je tomu u Hlaváčka. Způsobem svého vyjadřování patří Kunc k těm členům mladé generace, kteří udržují souvislost s tradicí, tvoříce na jejím podkladě svými osobními fondy nové odstíny.

Jaroslav Křička jest mu v tom z ostatních nejblíže. Jemná citlivost, sklon k sentimentalitě (v dobrém smyslu slova), naivní, srdečný humor jako protiklad, schopnost, viděti náladu s její intimní stránky a tak ji též vyjádřiti, a opět jako protiklad k tomu záliba v lyrické eksaltaci a v přírodní monumentalitě, niterné i dekorativní, to jsou asi ony osobní varianty, jež Křička přináší — tak se nám alespoň jeví ve třech sešitech písňových, jež od něho Matice vydala. »Severní noci« (op. 14.) a cyklus »O lásce a smrti« (op. 15., oboje z roku 1910—11) jsou sice časově hodně vzdáleny »Písní rozchodu« (op. 19., rok 1916), avšak Křičkova individualita se tu jeví ve všech dohromady celkem jednotná, omezujíc změny hlavně na prostředky hudební a na náladové přesuny, vzniklé volbou textů. Příčina jest v tom, že hned v prvém cyklu je Křička vyspělý nejenom v umělecké dovednosti, ale i lidsky, že tu má dávno za sebou všechna úskalí a zejména mělčiny tvůrčích počátků. Křička se dovede s úplnou bezpečností zmocniti niterného centra básně, i tehdy, když jako v »Labuti« (ze »Severních nocí«, texty Balmontovy) jest hodně těžce postihnutelno, a určiv si takto pevný zorný úhel, snuje teprve dále předivo nálady. Melodická linie zpěvu má převahu nad průvodem, jehož tematičnost se jen málokde stupňuje ve skutečnou polyfonii, hudební prostředky jsou vůbec jednoduché; při jejich šťastné invenci jest právě tato jednoduchost podporou jich účinnosti. Cyklus »O lásce a smrti« je nejbohatším z Křičkových děl, s nímiž se tu seznamujeme. Nejenom že autorova individualita je v pestrých proměnách nálad osvětlena s nejrůznějších stran, nejenom že celé ovzduší cyklu je prodchnuto zřejmou vůlí k velikosti, snahou po nadosobní platnosti oněch všech dění, nejenom že tato snaha dochází se zdarem svého cíle — také čistě hudebně je proud Křičkových myšlenek v tomto cyklu nejčistší a nejvydatnější. Jako charakteristické drobností skladatelské techniky, jež se tu objevují opět o něco zřetelněji, nežli ve sbírce předchozí, aby se pak vyvrcholily v »Písních rozchodu«, uvádím snahu po zvukové sytosti, vyjádřenou širokým a vzdušným rozložením akordu po klavíru, a melodiku velikých intervalů, septimy i oktávy, ve zpěvu. V oné lyrické eksaltaci a v patetickém nánosu, jímž Křička rád své barvy stupňuje, nalezneme snadno vnitřní momenty, jež k těmto zvláštnostem vedly. V posledním, elegickém cyklu nemá již oněch vysokých cílů, cítíme: není to dílo souhrnné, u něhož se tvůrčí síla na dlouho zastavuje, aby si vytvořila mezník, je to epizoda, ilustrace určitého náladového stavu. Proto také myšlenkový fundus je skromnější, zpěv častěji deklamován, nežli melodicky přetvořen, průvod udržován většinou ve stylu, jejž bych nazval asi tematickou výzdobou podkládaných harmonií. Pozměnil-li si tím vším Křička úroveň, na níž se — při srovnání s předchozími sbírkami — chtěl pohybovati, nezměnil proto nikterak umělecké hodnoty. Citová plnost, již slyšíme za každým jeho projevem, a samozřejmá upřímnost, s níž se

vyjadřuje, stačí přesvědčiti posluchače o vnitřní nutnosti, veliká hudební dovednost Křičkova je pak zárukou, že dovede vždy dokonale ztělesniti své sny.

Právě z opačného poměru k tekstu, nežli jaký jsme charakterisovali u Křičkových »Severních nocí«, vychází Jaroslav Novotný, u něhož můžeme zatím posuzovati dvě sbírky: »Věčnou svatbu« (op. 2., slova O. Zieleckého dle M. Dauthendeye) a »Balady duše« (op. 4., slova Sovova). Jemu není východiskem střed, v němž by se mohly sbíhati všechny detailní nálady, jichž se báseň dotkne, nýbrž obvod, jednotlivost, věta. Novotný vyšel tu ze stanoviska svého mistra, Vítězslava Nováka, a domyslil i provedl je do krajních důsledků: jeho způsob komposice je typickým darem i kletbou impresionismu. Novákův zřetel v písni je jistě obrácen v prvé řadě k celku; i když to není jednota určité básnické myšlenky, vyjádřené v dané básni, co ho obrací neustále tímto směrem, je to zájem hudebně-formální, jenž působí, že u něho impresionismus je pouze prvkem výzdobným — k vlastní konstrukci je ho užito jen zřídka. Novotný má už jiný prvý cíl: proniknouti co nejsilněji citový význam každé věty v její oddělené platnosti, bez zřetele k celku, vytěžiti hudební fondy i z každého příměru. Vybírá si proto také teksty úsečné, kde vskutku každý větný obrat může ho inspirovati k novému náběhu. Jeho píseň je pak složena z několika menších hudebních kusů, samostatně počínajících a většinou též samostatně, klavírní dohrou ukončených, náladově krajně sugestivních, hudebně originálních, svěžích a krásných. Jak vypadne celek? Je zřejmo, že metoda Novotného vyhání hudební impresionismus na ostří nože: podaří se zcelení — máme před sebou nejčistší a nejzářivější krystalisaci tohoto umění v naší hudbě; nepodaří se — a budeme státi před školským příkladem všech nedostatků, jak je impresionismu vytýká jeho nástupce. Novotný jakoby nevěnoval tomuto ústřednímu problému ani mnoho péče — a přece se mu daří. Je to síla jeho osobitosti, jež prolíná každým projevem a napájí takto vše jediným duchem, tmelí vnitřní příbuzností to, co formálně, přenecháno menšímu umělci, by se rozpadalo. Novotný je básníkem smyslové bezprostřednosti, mladé radosti, naivního štěstí, ztichlého vytržení; je hudebníkem šťastné a plodné invence, jehož řeč se při stálém styku s novými a nejnovějšími vzory neustále tříbí a vyhraňuje v nový, jen jemu vlastní křehký tvar, vtéká v nový, jen jemu vlastní, vždy přerušovaný a přece vždy jednotný spád. A v této jeho jednoznačné osobitosti je tajemství jeho zdaru; jeho písně jsou z nejumělečtějších projevů svého směru a tím i absolutně činy značné hodnoty.

Tři sbírky, jimiž je zastoupen Ladislav Vycpálek, značí zároveň tři vývojové stupně tohoto umělce, rychle postupujícího ke vzácné umělecké výši. Jsou to »Tichá usmíření (op. 1.), »Tuchy a vidiny« (op. 5., teksty Mombertovy) a »V Boží dlani« (op. 14., básně Brjusovovy v překladech Petra Křičky). K nim bylo by lze přičísti »Moravské balady«, zpracování moravských lidových nápěvů, tedy dílo ne původní ve všech součástkách, avšak proniknuté tak zcela duchem autorovým, že je můžeme právem zahrnouti do povšechné charakteristiky. V prvém cyklu platí ještě Vycpálek daň své době — je v jejím vleku,

nerazí si jí svoji cestu. Je to totéž ovzduší, jako ve »Smutečních« Kuncových, ovšem básnicky neskonale lépe vystiženo (Schmitt, Karásek, Sova, Verlaine), bez prázdné sentimentality a bez pósy, také hudebně vyjádřeno mužněji a obsažněji. Nicméně melancholie mládí a impresionistické východisko zastírají tu ještě ony nové hodnoty, jež Vycpálek naší hudbě přináší později, v rozvití své individuality. Nalezneme je nejčistěji v posledních třech písních »Tuch a vidin« a v obou sbírkách pozdějších. Je to předně definitivní překonání impresionismu, provedené uměleckým, z vnitřní nutnosti vyšlým činem, ne následováním daného hesla. Tím vsunul Vycpálek poslední stadium našeho hudebního vývoje přirozeně do proudění, zachvacujícího dnes veškerou uměleckou činnost. Šlo-li impresionistům v písni o zachycení náladové atmosféry, užívali-li k tomu podrobného sledování malých záhybů, myšlenky v básni, hudební ilustrace a zvukomalby, jde Vycpálkovi především o sám psychický základ, ukrytý pode všemi metaforickými a dekorativními prostředky básníkovými; přetvořuje-li to pak v hudbě, nezajímá se přirozeně o jednotlivosti textu, nýbrž jedině o hudební evokaci takového duševního stavu, z něhož by daná báseň mohla citově vyrůsti. Druhý veliký zisk, jejž Vycpálek naší současné hudbě přináší, je v samé povaze jeho umělecké osobnosti. Vycpálek vyšel též z Nováka, jako Novotný, ale zcela jiným směrem. Vzal si z Nováka logiku jeho myšlení, jeho důslednou tematičnost, zachvacující kde který hlas, jeho přehlednost harmonickou a modulační, jeho pevnou stavbu. A jak je údělem vývoje, domyslil a po svém přeměnil tyto prvky. Všechny hlasy dostávají u něho platnost jedině kontrapunktickou — harmonie není jich nositelem, nýbrž jich resultátem; není tedy barevné výzdoby, není vůbec žádného detailu, jehož odůvodněním by byla zvuková sytost. Při tom je melodika Vycpálkova krajně jednoduchá, zejména ve své rytmice. Jeho věta působí pak v celku dojmem přísné asketičnosti, těžce přístupné tuhosti. Avšak pronikneme-li přes tento nekoketní, ničím vědomě nelákající vnějšek, ocitneme se tváří v tvář hlubokému citu, jenž právě proto, že je prost všeho malého, i všeho krásně malého, je schopen přiblížiti se mystickým světům a zejména viděti jasně a dýchati volně i na takových výších pozemského života, kam lidé jen výjimečně dostupují. V posledním cyklu přistupuje k této čisté a přísné výši cítění ještě také pocit radostného společenství ve světě, osamělá uzavřenost autorova roztála tu vlivem intensivně prožívané válečné doby v důvěřivou sdílnost. V tomto sešitu vrcholí dosavadní umění Vycpálkovo a dosahuje úrovně, již s ním sdílí jen zcela málo nejlepších plodů naší písňové literatury. Je-li každý čin, jímž Umělecká Beseda zbližuje dobré mladé autory s veřejností, její velikou zásluhou, jest a zejména jednou bude vydavatelská propagace, s jakou se první a takřka jediná ujala Vycpálka, její chloubou. *V. St.*

ZPRÁVY.

Desetiletí smrti prof. Gebauera. Dne 25. května t. r. bude tomu deset let, co se rozžehnal se světem prof. Jan Gebauer. Nemám úmyslu oceňovati podrobně jeho vědeckou činnost: v hrubých rysech se to stalo na některých místech po jeho smrti, a podrobné její vypsání jest úkol, na nějž dějepisci české vědy v budoucnosti jistě budou pamatovati. Ale dne tak významného nelze nechat minouti aspoň bez krátké vzpomínky.

Znamením veliké práce, ať v umění, ať ve vědě, ať v kterémkoli jiném oboru lidské činnosti, od jakživa bývá, že plná cena její se stane zřejmou teprve v dobách, kdy povinnost pokračovati v ní již přešla do rukou jiných. Po smrti Gebauerově jsme čtli v jedné ze vzpomínek, co všecko Gebauer v oboru, jejž učinil svým životním povoláním, nevykonal. Výčet takový není bez užitku: ukazuje, co ještě potomci mají doplňovati; ani není k necti předkovi: dokazuje, jak vysoce byla ceněna jeho povolanost. Ale spravedlivější k jeho památce jest přehlížeti, co všecko by bylo složeno na bedra potomků, kdyby jeho nebylo bývalo. A nehledíme-li ani k nekonečné řadě dřívějších prací Gebauerových, které dnes z veliké části mají význam přípravných kroků k velikému dílu životnímu, nehledíme-li k ovoci, jež Gebauer sám z tohoto díla těžil pro školu a obecné vzdělání svého národa, aktiva jeho života, uložená v jeho nedokončených spisech velikých, v Historické mluvnici a v Slovníku staročeském, jsou tak veliká, že ještě mnoho let uplyne do moře věčnosti, než jméno Gebauerovo a tituly jeho spisů budou žíti jen v dějinách české vědy.

A vlastně, ač již deset let ostatky Gebauerovy kryje hrob, díla jeho stále ještě nemáme v té plnosti, v jaké bychom je míti chtěli a měli. Podstatný díl jeho práce nestane se ovšem nikdy zřejmým i dobám budoucím: živé slovo velikého učitele našeho vysokého učení doznělo, třebas i žije v duších jeho žáků a nese ovoce v jejích práci. Ale jsou kusy díla Gebauerova, které by se ještě mohly státi přístupnými nám i budoucím, jichž uveřejněním by se neplnila jen čestná povinnost české vědy k jeho památce, jež by přinášeti mohly i přímý prospěch rozkvětu vědy, jemu i nám všem tak drahé.

Slovník staročeský bohdá ukončen bude najisto: od smrti Gebauerovy vydány byly sice jen dva sešity, ale toto prodlení nalézá dokonalé vysvětlení v tom, že po smrti Gebauerově byl pokračovatel teprv hledán, a že pokračovatel nalezený v prof. Smetánkovi z této práce byl vytržen na samém počátku světové války povinností vojenskou. Ozývají se sice

hlasy, aby z pozůstalosti Gebauerovy vydána byla slovníková látka, jak zůstala po jeho smrti: ale snad dostane se přece látce této i na dále péče, jaké se jí dostávalo posud, snad na prospěch vědy a na zvelebení jazyka českého látka Gebauerova nezůstane bez zpracování a doplnění, jakého lze dosíci dnes a o jaké by byl usiloval Gebauer sám, kdyby smrt nebyla jeho práce přerušila.

Jsou však i jiné věci, které by neměly býti chovány bez uveřejnění, až se snad stanou předměty, zralými pro musejní sbírky. Historická mluvnice zůstala torsem. Jeden z jejich zamýšlených dílů nevyjde tiskem, aspoň ne se jmenem Gebauerovým. Jest to díl druhý, české kmenosloví, k němuž Gebauer sám teprv po ukončení Slovníku hodlal sbírati a rovnati látku, o němž na universitě tušim jen jednou vykládal: zde jest veliký kus práce, jenž jednou bude musit býti vykonán, ale jenž vykonán bude samostatně, tak že bude bez velikého významu, bude-li označen pracovníkem, který snad se ještě ani nenarodil, za část Historické mluvnice či za spis zvláštní, jen obsahem dílo Gebauerovo doplňující. Ale stále se mi zdá hříchem, že jako čtvrtý díl nebyla uveřejněna Gebauerova skladba jazyka českého, jak by přece jen bylo lze ji vybudovati. Základ její přece jen jest vypracován a k tisku upraven v Gebauerově Příruční mluvnici (nehledíc k mluvnicím školním), zachovány jsou poznámky posluchačů z jeho universitních výkladů i samy Gebauerovy rukopisy k těmto výkladům: nebylo by přece zázrakem, podle těchto předloh pořídíti aspoň náhradu toho, co by Gebauer sám byl napsal na dovršení Historické mluvnice. Vím ovšem dobře, že Gebauer i k tomuto dílu chtěl podrobnou látku vybírati ze Slovníku, až by jej byl ukončil: i to by byla práce, která by se musila zůstaviti již dobám budoucím. Dojde-li však kdy k tomuto budování Gebauerovy skladby, musilo by se ovšem konati tak, aby budova konečná byla dílem pokud možno Gebauerovým, beze změn jeho názorů a bez ústupků směrům mluvnickým, ať z dob Gebauerových či z dob po jeho smrti, ať oprávněným či pochybným.

Z jiných výkladů universitních snad mnoho jiného upravovati by se nedalo. Neměl jsem příležitosti do nich nahlížeti, ale zdá se, že bývají místy kusé, že Gebauer mnoho doplňoval při ústních výkladech samých. Jde tu zejména o výklady z dějin českého písemnictví. Ale právě i z těchto výkladů jedna část by se přece zachrániti měla a snad i mohla. Gebauerovi nad jiné drahou postavou ze starého našeho písemnictví byl Tomáš ze Štítného. O něm vykládával ve zvláštním čtení, jemu věnoval svou řeč rektorskou, o něm jsou, jak se zdá, v pozůstalosti i rukopisy hotovější. Akademie naše přece snad někdy splní dluh, který Tomáši ze Štítného měl býti splněn již dávno: vždyť ani jediný z jeho spisů posud není vydán tak, aby s vydáním mohly býti spokojeny přísné požadavky vědecké! Nerad se chlubívám cizím peřím, a netajím se, že myšlenka, již zde prozrazuji, není ani má: duše Gebauerova na věčnosti sotva by mohla míti větší radost, než kdyby při akademickém vydání spisů Štítného byla jako úvod anebo jako doslov vydána i jeho práce o Tómovi. Ale i ta bez jakýchkoli skutečných změn i bez všelijakých opravných poznámek pod čarou či v zadu: vždyť předmluva vydavatelova sama by mohla stručně upozorniti čtenáře, co víme od dob Gebauerových o Štítném nového, ze-

jména, že o jeho myšlenkové samostatnosti soudíme dnes jinak, než se soudívalo dříve. A pak: vždyť vydání jednotlivých Tómových spisů samých by přece ukazovala na jeho závislost na cizích předlohách?

Až budeme míti novou budovu filosofické fakulty Karlova učení, najde se v ní jistě místo i pro viditelnou památku učitelského působení Gebauerova. Kdy to bude, víme dnes méně, než jsme věděli před třemi lety: ale pomníkem již nyní možným, a k tomu pomníkem, který by nebyl jen mrtvým kovem, bylo by, kdybychom hleděli jeho dílo doplniti kusy, kterými se doplniti dá. *Josef Zubatý.*

K šedesátým narozeninám dra Jana Herbena ($18^{7}/_{5}57$). Šedesát let a skoro pořád proti proudu — jistě znamenitý výkon.

Herben se nehýčkal jen na měkkých a pohodlných vlnách po proudu ani v dětských letech. Jeho rodiště Brumovice nedaleko Klobuk a jejich okolí v jihozápadním cípu moravského Slovenska stalo se hlavně jeho spisy tak známým, jako málokterý z krajů československých. I dětský život v něm. Záhy a tvrdě musí takové dítě do života. Ale utuhá.

Na studiích na českém gymnasiu v Brně chlapec našel útulek v kněžském alumnátě. U hochů toho založení, jako byl Herben, záhy dochází k odboji s vedením ústavu: pokrokově smýšlející spoluchovanci a čtené knihy ukazují k jinému cíli, nežli k jakému vede klerikální správa studentského semináře.

Herben si již na gymnasiu určuje pevné úkoly životní. Žák a miláček nejpopulárnějšího učence moravského, Fr. Bartoše, a znamenitého historika, Václ. Royta, chce kráčet v jejich stopách. Po maturitě přichází na podzim 1878 do Prahy, aby studoval historii a český jazyk. Rázovitý filosof pěstuje studentský život spolkový, zejména v »Moravské besedě«, všude staví v popředí svůj krajový typ. Záhy hledá styky s českými spisovateli, zejména se přidružuje k družině »Ruchu«. Veršuje pilně, píše kritiky, přednáší — vždy stoje na »národní« půdě zpravidla s ostrým hrotem polemickým proti kosmopolitickému směru Lumírovců. Vliv Bartošův a Kosinův měl u něho stále ještě převahu, jako u většiny žáků Bartošových: všecko jejich snažení literární vyrůstá na půdě moravské. Nejvyspělejší kritik a estetik »moravské školy«, L. Čech, literární tužby bartošovské staví programově v článku »O úkolech krásné literatury české na Moravě« v orgáně mladé literární Moravy, v III. svazku almanahu »Zora« (1855), jehož Herben byl spoluredaktorem.

I historické práce Herbenovy v prvním období měly hlavní zřetel k Moravě. Badatelskou zralost osvědčil historicko-etnografickou studií »O třech chorvatských osadách na Moravě« (v Čas. Mat. morav. 1882). Vedle populárních prací o Husovi a Jeronymovi (1883) poučuje o významu věrozvěstů »Cyrilu a Metoději« (1885), jejichž jméno právě tehdy putovalo tolik po novinách a shromážděních na Moravě. S láskou a pietou psal biografii znamenitého politika moravského Karla ze Žerotína (1886).

Šťastná popularisační činnost spojovala se dobře s Herbenovým životním povoláním. Vystudovav filosofii, volil dráhu žurnalistickou. Od r. 1886 stává se publicistickým mluvčím nově vzniklé strany realistické. Opustiv redakci Národních Listů, vydával čtrnáctidenník »Čas«, jenž

r. 1889 rozšířen na týdeník. V duchu snah a zásad strany Herbenův časopis obráží v sobě český život kulturní. Bohatstvím kulturního obsahu Čas, i když se stal orgánem politickým, mezi českými listy neměl konkurence. Nestačovaly k tomu vlastní sloupce; byly k hlavnímu listu připojovány několikeré přílohy odborné; nezanikly po denním přečtení, budou z nich vážiti i literární historikové. K Času připojil zvláštní knihovnu větších spisů, a »Knihovničku Času«, sbírku hlavně brožur.

O Herbenovi žurnalistovi a politikovi psáti zakazuje nynější doba. Kdo nepředpojatě zváží celou Herbenovu práci žurnalistickou, bude na rozpacích, čemu dát v obraze jeho více vyniknouti, zda Herbenovi spisovateli či Herbenovi novináři. Obojí se úzce pojí a doplňuje, jedno bez druhého není v té podobě, jak se u Herbena projevilo, možné.

To znamenáme i v hlavním oboru jeho činnosti spisovatelské: v lidopisných studiích a v beletrii. Studie národopisné, z nichž některé se objevovaly dříve po časopisech, vydal ve třech samostatných knihách: Moravské obrázky (1889), Slovácké děti (1890), Na dědině (1893). Mnoho se učil u Bartoše, ale vliv názorů Masarykových zdá se mi tu již silnější. Bartoš směřuje k syntesi celého národopisu moravského, Herben k analysi svého prostředí rodného; Bartoš hledá typy národopisné, Herben lidová individua. Bartoš se často musí spokojovati s cizím materiálem a s cizím pozorováním, Herben věří jen svým očím a svým zažitkům a proto se specialisuje, jako činí exaktní vědec; ale jde do zevrubnosti a do hloubky. Bartošovi ze života lidového nejvíc jde o písně a vůbec plody slovesné, o řeč lidovou, zvyky a mravy, kroj — zkrátka o lid v svátečním vystrojení. Herben všecky tyto projevy pozoruje a zachycuje ve svých obrázcích také, ale jeho neodpuzuje krajan ani při nejvšednější práci, ani svými slabostmi a chybami, v hospodářské, sociální a mravní bídě — zkrátka realistický a životný folklor.

A potom jeho charakteristiky, kresby duší lidových. Tam už zasáhl umělec beletrista, který z Herbena mluví, i když píše novinářský článek nebo ostrou polemiku nebo přátelský list.

A tak se ocitáme při hlavním díle Herbenově, románu Do třetího a do čtvrtého pokolení (1892) — Jirásek obdobné dílo »U nás« (od r. 1895 nsl.) nazval »kronikou«. Románovou osnovu — osudy rodiny Hrabcovy až do čtvrtého pokolení — protkává životem celé obce a jejího okolí. Takto v románovém rámci Herben kreslí obraz své obce Brumovic od časů Marie Terezie až do let sedmdesátých. Jeho historická erudice vedla ho ku probádání poměrů minulých. Prvky národopisné zakrňují tu již proti poměrům sociálním a politickým, náboženským a psychologickým. Hrdinové románu a realistická sklonnost nutily romanopisce vrhat na obraz víc stínu nežli světla: podlost hlavních osob, zanedbanost a tupost lidu. Ale spisovatel vězí za svým obrazem celou duší; mezi řádky vyčítáme bolestné vzdechy autorovy. Ruští romanopisci byli mu tu vzorem. Obraz čtvrtého pokolení, v prvním zpracování jen mlhovými rysy napověděný, spisovatel rozvinul až ve druhém vydání (1907).

Jak Herben básnicky rostl, zejména v líčení obrazů a nálad přírodních, v psychologickém a ideovém vystihování hlavně náboženského života obyvatelstva, dokazuje krásná kniha beletristická Hostišov

(1907). Hostišov, své letní sídlo nedaleko Votic, si Herben v posledních desítiletích zamiloval jako svou domovinu.

Beletrista se v Herbenovi ohlásil, když k »Času« 1896 připojil beletristickou přílohu, ze které 1900 utvořil samostatný časopis »Besedy Času«.

Napínavá práce žurnalistická nezmohla Herbenova zájmu vědeckého. Zejména badání o české historii sleduje s velikou bedlivostí — nevím, kolik by se našlo středoškolských profesorů historiků, kteří by se s ním mohli ve znalosti prací odborných měřit. Má tu své záliby a lásky; hlavně ho poutá česká reformace a protireformace a první doba českého obrození. Drobných jadrných článků, referátů, kritik je po jeho časopisech a novinách rozptýleno na sta. O sobě vydal studii Jan Nepomucký (1893 a ještě dvakrát nově zpracována jako přednáška). V otázkách historických nejednou zasáhl jako polemik (o sobě vyšla polemická studie Škola Gollova a sekta Masarykova).

Polemika je z Herbenových nejsilnějších stránek. Jeho celá více než třicetiletá práce žurnalistická byla většinou polemikou. To vyplývalo již ze směru, jemuž sloužil jako žurnalista, z přesvědčení i z povahy jeho. Podivuhodná jeho široká znalost lidí, hbité postihování povahy a jejích slabostí, paměť, která po desítiletí udržuje drobné hříchy jako dobré skutky odpůrcovy, houževnatost a nezaleklost, někdy až příkrost, parátnost a břitké slovo a přesný, jasný stil činí jej odpůrci nezdolným. Jeho beletristické umění, zejména v charakterisování, pomáhá mu snadno i k vnějšímu úspěchu. Demokrata Herben nezapírá ani v polemice. Nezná úcty k autoritě; nešetří slavných jmen, nýbrž váží si jen činů a charakterů. Nevybízen ujme se slabšího. Píše každému na záda, říkávalo se mezi námi o jeho polemikách.

A potom jeho řeč! Nepozbývá lahodné ryzosti a českosti, ani když psal na spěch pro denní, povrchně čtoucí čtenářstvo svých novin, ač často cizí prameny novinářské k nepřesnosti jazykové zrovna sváděly.

Za války byl Herben nucen ustáti ve své činnosti novinářské. Jako kdysi Havlíček za podobných poměrů, uchýlil se také Herben k beletrii a k vážné práci odborné. A tak i z jeho nucené prázdně můžeme čekati prospěch pro naši literaturu. Umí se lidem dívat hluboko do duše, umí je plasticky zobrazovat, umí žít v přírodě a její život s láskou kreslit — dost a dost vděčných předmětů pro jeho ducha. Náš nový život po válce bude ještě mnoho potřebovat jeho osvědčeného péra.

Nuže, nejlepšího zdaru v novém desítiletí! *Jc.*

Zprávy knižní a literární. M. Jan Hus, Obrany v Praze. Svět. knih. č. 1238—39. Str. 84. Obrany ve vyhnanství. Svět. knih. č. 1248—49. Str. 90. Obrany v Kostnici. Svět. knih. č. 1253 až 54. Str. 91. Po 40 hal. Vydal a přeložil V. Flajšhans. V Praze 1916. Světová knihovna skytá za malý peníz českému čtenáři část nejvýznačnějších spisů Husových. Vedle listů Husových jsou obrany svým obsahem každému velmi srozumitelny a blízky. V nich obráží se bouřlivý život Mistrův s jeho snahami, boji a nadějemi; povstalyť v nejrušnější době jeho veřejného působení. První svazeček obsahuje obrany z r. 1408 až 1412, druhý z r. 1413—1414 a třetí z doby kostnické 1414—1415. Obracejí

se proti pomluvám a nepřátelstvím k arcibiskupovi, kardinálům, papeži, Kristu, proti žalobám odpůrců na koncilu, zaujímají stanovisko k učení církve, k nedostatkům a neřestem v ní, k učení Viklefovu atd., takže skytají dobrý obraz reformačního úsilí Husova. — Prof. Dr. Ot. Kádner, Rodina a škola. Za vzděláním, sv. 81. V Praze. Str. 32. K —·40. Prof. Kádner obral si za úkol osvětliti výchovný význam rodiny a školy, zejména do jaké míry se vzájemně podporují nebo si škodí. Jeť známo, že se zvláště u nás výchovný vliv rodiny nesmírně podceňoval, kdežto vliv školy zase přeceňoval. Kádner přimlouvá se velmi vřele za to, aby všemožným způsobem se poměr mezi školou a rodinou upravil a zlepšil, aby se stal čilejší styk rodičů s učiteli a učitelů s rodinou. Mnohá nedorozumění a nepochopení by se tím vysvětlila a odstranila. Práce učitelova by v očích rodičů stoupla, a výchovný vliv rodiny by se zvýšil, a tím by získala všeobecná výchova naší mládeže. — Prof. dr. Fr. Mareš, Životní účelnost. Za vzděláním, sv. 76. V Praze. Str. 32. K —·40. Na konci svého spisku praví prof. Mareš, aby každý, komu by bylo snad čtení v něm příliš obtížno, považil, že žádné vzdělání není bez těžké práce. Autor však se vynasnažil jasně a srozumitelně uvésti čtenáře do problémů účelnosti lidského života. Nesouhlasí s tím, kdo by se spokojil s pohodlným předpokladem, že bylo všechno ve světě stvořeno Bohem; rovněž odmítá toho, kdo by chtěl celý život vyložiti pouhým přírodním mechanismem. Kdo uznává život sám za tvořivého činitele přírodního, ten může připustiti vedle toho také ideu Boha jako zdroje života. Když vývoj dospěl od prvoka k člověku, který rozeznává dobro a zlo, pak snad dospěje jednou i k tomu, aby člověk konal též dobro. A nalézti cestu k nejvyššímu dobru, v tom záleží účel a cíl lidského života. — Prof. dr. Ant. Uhlíř, Ethika. I. Úvod do ethiky. Za vzděláním, sv. 80. V Praze. Str. 32. K —·40. Určiv definici etiky podává Uhlíř stručný přehled vývoje etiky, a to ve dvou skupinách: Etiku antickou a křesťanskou. Odmítá obě a v poslední kapitole rýsuje etiku moderní, vědeckou. Znakem jejím je snaha, osvoboditi se od filosofie a etiky antické a od náboženského mysticismu etiky křesťanské, a úkolem jejím jest státi se samostatnou vědou o životě mravním, t. j. vědecky pochopiti mravní dějství a na základě toho pak stanoviti zákony, jimiž se má říditi mravní život lidský. Toho prý nedokázala ani křesťanská teologie ani antická filosofie. *J. H.*

Svítání.

Téměř tři léta jsme politicky dřímali. Těžký tlak dusil každé volnější hnutí, a jediné tribuny, kde by bylo možno stísněným srdcím uleviti, zemské sněmy a říšská rada, nebyly svolávány. V Čechách nad to trval mimozákonný stav, jímž byla podvázána i zemská samospráva. Se všech stran ozývaly se hlasy, že upevnění a téměř zevšemohoucnění státní moci, jak se vyvinulo za války, bude záhodno upevniti a zachovati i po válce. Heslo »vnitřního imperialismu státu« hrozilo i z hlavy mužů povznesených nad plané, mělké fráze, a již již se zdálo, že tento imperialismus sáhne nenasytnou rukou po všem, co bylo dosud lidstvu drahým. »Svoboda«, »ústavnost«, »bratrství«, »lidskost« zapadaly nám již kdesi v dáli. Byly chvíle, kdy ztrnule, snad i bezútěšně, jsme hleděli za nimi ...

Na dně duší nás všech však planula jiskra naděje. Naděje šílené tak, že to zachvělo celou duší i celým naším tělem, když jsme přivřeli zrak a omamovali se jejím svitem.

Pojednou vzplál požár na východě. Ex oriente lux! Vlny jeho šířily se rychle až k nám, valily se přes nás dále, ale život, jejž u nás vznítily, již nepohasl.

Také ve Vídni působil tento požár z východu. Císařským patentem došlo ke svolání říšské rady. S počátku bylo snad pochybováno o vážných úmyslech vlády, ale předzvěsti blížícího se zasedání sněmoven staly se tak určitými, že nebylo již možno nekonati příprav. Nastala zimničná činnost. Vždyť šlo o to, říci státu, že dosud žijeme, a ukázati lidstvu, že jsme tři léta hroznych zkoušek a obětí neprospali, že jsme také a chceme býti účastni obrození, jež doba utrpení lidstvu přinesla. A tu stal se div. Česká inteligence, jež se zejména v posledních dobách před válkou stranila politického života, puzena láskou k národu přerušila nyní trpné ticho a ústy českých spisovatelů důstojně, ale mocně a nezvratně ohlásila vůli národa. Projev byl tak opravdový a mohutný, že bylo ihned jasno, že mužové, kteří byli před lety důvěrou voličstva povoláni, aby hájili ve vídeňském parlamentu zájmů českého národa, nebudou moci jednati jinak, než jak jim ukazuje vůle národa. A že čeští

spisovatelé promluvili národu z duše, bylo všem jasno ihned, jakmile byl jejich projev uveřejněn. Všude se jasnily tváře, a projevů souhlasu se všech končin i vrstev národa bylo bezpočtu. Až na několik rušivých zvuků z úst několika jednotlivců se ukázalo, že v národě v otázce jeho budoucnosti není stran, nýbrž jen celek stejně smýšlející, stejně cítící a doufající. Zejména dojemné a velkolepé byly projevy dělnictva, jimiž manifestovalo svou příslušnost k národnímu celku a vůli obětavě bojovati za jeho lepší budoucnost. Dojem tohoto projevu českého dělnictva nemohl býti seslaben ani tím, že byl některými dosavadními jeho vůdci zakřikován a umlčován. Národ český nesmí nikdy zapomenouti, že české dělnictvo, na než břímě války doléhá snad ještě krutěji než na ostatní vrstvy národa, projevilo v době pro nás tak těžké a významné tolik lásky a ideálního porozumění pro nejvyšší cíl všeho českého lidu!

Dne 30. května došlo k prvému zasedání parlamentu. S rozechvěním bylo očekáváno prohlášení českého poselstva. Každá česká duše se rozradostnila, když četla památná slova, jimiž se končí prohlášení Českého svazu, přednesené po zahajovacích formalitách prvního zasedání: »Opírajíce se proto v této dějinné chvíli o přirozená práva národů na sebeurčení a svobodný vývoj, posílené nad to u nás nezadatelnými právy historickými a státními akty plně uznanými, budeme se v čele svého lidu domáhati sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, při čemž nelze opomenouti ani větve československé, stejně žijící v souvislosti s historickou vlastí českou.«

Všude bylo cítiti i viděti, že pro český národ nastává nové období života. —

Pro doplnění obrazu nutno uvésti, že českému projevu podobné prohlášení učinili Jihoslované a Poláci. Projev, jímž se žádá spojení všech zemí slovinských, chorvatských i srbských v jediný státní útvar pod žezlem habsbursko-lotrinské dynastie, učinili zástupci těchto národů, a Poláci žádali, aby všechny polské země byly spojeny v samostatný polský stát, odmítajíce tak pouhé zvláštní postavení Haliče v rámci Rakouska.

Němečtí poslanci a také německý tisk rakouský snažili se a snaží se těmto prohlášením dodati ráz pouhých prázdných projevů nebo i jinak jejich význam seslabiti. Jinak činí tisk říšskoněmecký, jenž se namnoze utěšuje alespoň tím, že český národ se vzdal svého historického státního práva a chce pouhou národní autonomii. Vý-

klad ten jest n e s p r á v n ý, a bude ovšem úkolem poslanců ukázati, že vše, co bylo prohlášeno, jest míněno vážně a celým národem pociťováno jako požadavek, s něhož nelze sleviti ničeho. K vyvarování omylů nutno nad to prohlásiti, že s historického státního práva českého, pokud jde o zbylý územní základ jeho, t. j. o zemi českou, moravskou a slezskou, trvá celý český národ na neztenčeném tomto základu, poněvadž území toto bylo nikdy nepopíraným základem českého státu, jehož státotvorným činitelem byl právě národ český. T. zv. německé území v Čechách není ničím jiným než výtvorem m o c i a n e s p o l e h l i v é h o s č í t á n í dle neurčitého a pružného znaku »obcovací řeči«. Již Palacký, jenž také navrhl rozdělení Rakousko-Uherska v území národnostní, prohlásil, že nelze Čechy děliti již z přirozených příčin, t. j. proto, že tvoří jedinou kotlinu. Neznamená tedy prohlášení českých poslanců v tom směru pražádný ústup, ovšem nepříčí se také nikterak s p r a v e d l i v ý m požadavkům německého lidu v našich zemích usedlého. I když se namítá, že pojetím Slovenska k požadovanému českému státu poráží se princip historický principem přirozenoprávním anebo naopak, nutno říci, že promíšení obyvatelstva v Čechách jest takové, jak by ukázalo s p r a v e d l i v é sčítání lidu dle mateřského jazyka, že o nějakém jednotném německém území není správno mluviti. C e l ý, zde zbylý, základ historického státu českého j e s t i p ř i r o z e n o u v l a s t í č e s k é h o n á r o d a! —

Než co následovalo dále? Uvedeme v stručnosti další politické události vídeňské. Trůnní řeč, jež byla proslovena den po zahájení parlamentu, jest významná tím, že vyhrazuje složení slibu na ústavu na dobu pozdější, »kdy základy nového, silného, šťastného Rakouska pro generace opět budou pevně vybudovány uvnitř i na venek«. Jak se toto vybudování má státi, trůnní řeč pouze naznačuje. Slibuje řešení haličské otázky a pak »zdokonalení ústavních a správněprávních základů všeho veřejného života, obzvláště v Čechách«. Místo toto vykládají si Němci ve prospěch svých »předpokladů«, zvláště když se dále zdůrazňuje »jednotnost státu« a jen v rámci jejím se slibuje »i svobodný národní a kulturní rozvoj rovnoprávných národů«. Mimo to slibuje se vláda ústavní a »v duchu opravdové demokracie«. Zajímavo jest zdůraznění práva koruny na uzavření míru bez spolupůsobení jakéhokoli jiného činitele v říši (»musím míti zároveň na paměti předpis státního základního zákona, jenž rozhodování o ujednání míru vkládá j e d i n ě v M é r u c e«).

Prvním činem svolaného parlamentu jest nový jednací řád.

Věc tak samozřejmá ve státě složeném z rovnoprávných národů, aby každý směl v parlamentu promluviti svým jazykem, a to se všemi důsledky, t. j. aby i neněmecké řeči byly stejně tak protokolovány jako německé, narazila na velké obtíže. Vláda i Němci vzpírali se tomuto samozřejmému požadavku všemožně. Když došlo k hlasování o příslušném návrhu poslance Franty, utrpěli Němci a s nimi i vláda citelnou porážku. Příznačným na vždy zůstane, že němečtí sociální demokraté hlasovali pro znásilnění neněmeckých národů. Jak to lze srovnati s projevy jejich vůdců Pernerstorfera nebo Rennera? Porážka Němců našla odezvu i v říšskoněmeckém tisku, a vláda se snažila, seč jest, aby nějakým kompromisem toto hlasování seslabila. Ústupem Poláků se jí to podařilo, a tak hlasovala při třetím čtení předlohy o jednacím řádu parlamentu i většina českých poslanců pro kompromisní návrh Leonův, jímž se jazyky neněmecké stavějí na druhé místo, neboť tekst neněmeckých řečí ve sněmovně promluvených má býti do protokolu pojat pouze v překladu, kdežto v původním znění bude uveřejněn teprve v příloze k tomuto protokolu.

Ve schůzi konané dne 12. června učinil min. předseda hrabě Clam-Martinic napiatě očekávané prohlášení. Krátce řečeno, obsahují jeho slova rozhodné odmítnutí slavného prohlášení českých, jihoslovanských i polských poslanců. »Programem vlády jest Rakousko« a dále »vláda nemohla by tudíž nikdy a nikdy připustiti, by na osvědčené základy byla lehkovážně vložena ruka«. Naproti tomu slova: »právě tak, jako není (t. j. vláda) pro ústavní eksperimenty, uznává nutnost účelného organického vybudování toho, co trvá«, nemohou nikterak uspokojiti české očekávání. S důrazem opakoval mluvčí vlády slova: »buďme všichni především Rakušany«!

Na českých poslancích bude nyní, aby svými projevy i hlasováním ukázali, že nikoliv pouhá národní samospráva, nýbrž lidový český stát jest nezlomným přáním celého národa, za jehož uskutečnění přinese každou oběť. A český lid bude jistě státi na stráži a bude sledovati s napětím každý krok a každé hnutí svých poslanců, kteří jistě neopomenou prohlásiti, že základní půdou, z níž bude jednati s vládou český národ, jest sněm království Českého, markrabství Moravského a vévodství Slezského, ovšem sněmy s demokratickými a národnostně spravedlivými volebními řády, a že požadavek sjednocení větve slovenské s kmenem českým zůstává nezměněným a nezměnitelným.

-er.

Natura a kultura.

Napsal Fr. Mareš.

Lidská mysl táže se neodbytně po smyslu života, poněvadž život každého jednotlivce končí se smrtí. Nemá-li smrt býti odsouzením života, je nezbytno v životě hledati něčeho, co nezhyne smrtí. Život je neustálé dychtění a prahnutí po něčem, čeho není, nezmarná naděje, která i smrt přesahuje; a byla by zoufalá jistota, kdyby nic takového nebylo možno.

Moudří lidé míní, že člověk má svým životem splniti jakýsi úkol, vykonati jakousi práci, která se netýká jen jeho samého, nýbrž má všeobecnou hodnotu. Spatřují úkol ten v plnění povinnosti osobně přijaté, povinnosti nehovící vlastní libosti a náklonnosti, ale zavazující jej k jiným lidem nebo k obecnému dobrému. I nacházejí ke konci svého života u vědomí vykonané povinnosti uspokojení, a život nezdá se jim marným a smrti se nebojí.

Přemnozí však spatřují smysl života v užívání radostí, které přináší, dychtí užíti života, vyžít se. A míní, že užijíce radostí života by dosáhli štěstí, a že toto štěstí jest vlastní účel a smysl života.

Avšak takovéto štěstí jest velmi vrtkavé, netrvá déle než okamžik, kdy ho bylo dosaženo. Radost rychle pomine, a nutno hledati radost novou. A naposled ještě se shledá, že největší radost přináší, unikne-li člověk něčemu zlému; bez tohoto opaku není radosti; jako není světla bez tmy. A na konec života již netěší jeho radosti, a zůstává stesk nad prchlým mládím, nad marností života, a nastává strach před smrtí.

K otázce, učinila-li civilisace lidi šťastnějšími, Rousseau odpověděl záporně a radil k životu podle přírody. Civilisace poskytuje mnoho radostí, proč by nečinila lidi šťastnějšími? Život ve spořádané obci, která poskytuje bez-

pečnost právních řádů, opatřuje vyučování a zábavy, podává výhody technických a zdravotních zařízení, ulehčuje každému životní práci jejím vhodným rozdělením, opatřuje všechny životní potřeby společnou součinností všech svých členů, není-li takový život radostnější, než život podle přírody, která neposkytuje člověku k jeho potřebě nic, čeho by si sám pracně nedobyl? Ovšem, pravda jest, že civilisace lidi unavuje, tak že dychtí po zotavení se v přírodě. Ale jak nastane špatná pohoda, utíkají nazpátek do života civilisovaného.

Smysl života, který by uspokojoval lidskou mysl, nespočívá u vytvoření civilisace, která na konec není než dokonalé využívání přírody k životním potřebám; jest tedy sama jen životní prostředek, nikoli životní účel. Tento účel, odpovídající smyslu života, nemůže býti v přírodě, dlužno jej hledati nad přírodou, a snad docela stojí proti přírodě, která jím má býti překonána.

Příroda, natura, jest soubor všeho, co se rodí, nebo co pochází z toho, co předcházelo. Pomýšleno tu asi nejprve na ústrojná těla, ale pojem rozšířen na vše, co vzniká a zaniká. Obsahem přírody jsou všechny zjevy nebo děje, které nastávají v prostoru a čase a plynou za sebou nebo ze sebe v nepřetržité souvislosti. Formy, ve kterých přírodu poznáváme, jsou prostor, čas, pomysl čehosi trvajícího ve všech proměnách, kteréž však jsou vlastní skutečností přírodní, naplněnou neustálými proměnami, plynoucími v nepřetržitém toku.

Mnohým zdá se, že nic jiného ani není a nemůže býti než jen příroda, nic mimo ni ani nad ní, nerci-li proti ní. Ano, jsou přesvědčeni, že vše, co se děje, plyne nutně z předešlého; že přítomnost byla určena již v minulosti, a že sama určuje budoucnost; že se nemůže stát nic nového, nýbrž že se pouze vyvíjí, co bylo zprvu dáno. Takovéto přesvědčení o všeobsáhlosti natury možno nazvati naturalism.

Naturalism nepřipouští, že by měl život nějaký smysl nebo vyšší účel, nýbrž tvrdí, že život se nemůže povznésti nad přírodu a musí se v ní vyžíti. Jeho mravní naučení tedy zní, aby každý hleděl užíti života a jeho radostí. V tom však právě nemůže uspokojiti lidské mysli, a v tom protiví se mu i všechno lidské jednání. Naturalism vylučuje a popírá vše, co by bylo mimo přírodu, mimo prostor a čas a příčinný svazek proměn. Neuznává žádných

možností, nýbrž jen jednu všeobecnou nutnost všeho dějstva. Ale tím vylučuje právě a popírá i lidský rozmysl a lidské jednání. Neboť člověk rozmýšlí se jen o příštích možnostech a jedná jen, naděje-li se, že možné může býti uskutečněno. Před nutností přestává všechno rozmýšlení a jednání. Nutnost jest v minulosti, které nelze změniti; ale v příštích možnostech je svoboda a naděje, hlavní pružina všeho životního jednání a tvoření. Naturalism jest tak vyvrácen životní praksí, která se zakládá na přesvědčení, že jest možno utvořiti něco vyššího, než jest natura. Naturalism hlásá vývoj: vše, co se děje, vyvíjí se z původně daného. Evoluce stala se nejslavnějším heslem naturalismu. Kdo zaujímá evoluční hledisko, o tom míní se, že stojí na výši vědy. Jako pojem natura, tak i pojem evoluce poukazuje především na ústrojence. Ti rodí se ze zárodku a vyvíjejí se postupným dělením a rozlišováním v individuum, které jest, na rozdíl od zárodku, vyznačeno zcela zvláštními vlastnostmi, jimiž se liší od jiných individuí. Živočišná natura jest vyznačena vývojem z jednoduchého a nerozlišeného ke složitému a rozlišenému. V tom smyslu byl vymezen pojem vývoje vůbec a rozšířen na vše, co se mění nebo děje v prostoru a čase, na veškerou přírodu.

Vývojová filosofie vytyčila myšlenku vesmírového vývoje. Vše, co se děje, děje se podle zákona vývoje, který praví, že všechny proměny postupují od stejnorodého, neurčitého, nerozlišeného k různorodému, určitému, rozlišenému, a že v té míře, jak rozlišení postupuje, nastává sjednocování rozlišených částí ve zvláštní celky (diferenciace vede k integraci). Životní vývoj organismů byl vřaděn jako zvláštní případ do vývoje vesmírového. Mezi vývojem ústrojenců a nerostnými proměnami byl spatiován jen stupňový rozdíl, tak, že proměny ústrojenců jeví vývojové rozlišování v mnohem větší míře než proměny nerostné, tak že jest jejich posloupnost i v krátkém čase zřejmá, kdežto nerostné proměny postupují pomalu, tak že nerostná tělesa zdají se v běhu lidské zkušenosti neproměnnými. Avšak ani hvězdy netrvají nezměněné, vyvíjejí se. Laplaceova teorie vývoje sluneční soustavy z prvotní mlhoviny ilustruje onen zákon vývojový. Jako vývoj jest označováno též postupné utvařování zemského povrchu. Pojem vývoje, odvozený od skutečného vývoje organismu, může tu vésti k myšlence, není-li snad země a i celý vesmír živý organism, povstal-li vývojem?

Mezi skutečným vývojem organismu a vznikáním nerostných těles jest přece jen podstatný rozdíl. Nerostné proměny vznikají náhle, skokem, načež následuje trvání beze změny. Z vody vznikne led skokem, bez přechodu, a trvá beze změny, pokud se nezmění teplota. Podmínka nebo příčina změny jest zevnější, voda nepřechází v led sama od sebe, vlastní vnitřní mohutností. Náhle, skokem vznikají též chemické látky. Smíšením roztoku chloridu barnatého se síranem sodnatým vznikne rázem sraženina síranu barnatého, látky tak trvanlivé, že třeba velmi silných vnějších činidel k její změně. Téměř všechny nerostné proměny vznikají náhlým skokem, z příčin vnějších a neukazují povlovné proměny postupující od útvaru k útvaru podle určité zákonitosti a v určitém rytmu, čímž právě se vyznačuje vývoj organismu.

Vývojová filosofie usiluje o sjednocené poznání veškerenstva na základě nepřetržitosti aneb kontinuity, její princip jest monism. Předpokládá, že prvotní, nerozlišená, homogení substance rozlišovala se postupně a sjednocovala v rozlišené celky, rozmanitá tělesa. Avšak prvotní nerozlišená substance, materie všech zjevů, jest čistý pojem rozumu; neboť žádná zkušenost nepodává nic homogeního, naše smysly vnímají jen různosti. Lidské poznávání dává si za předmět výzkumu jediné homogení, to jest geometrický prostor. Myšlenka vesmírového vývoje z homogení substance jest myšlenka matematická, směřující k matematickému poznání všehomíra jakožto mechanismu, jehož chod by mohl býti vyjádřen matematickou rovnicí, kdyby byly změřeny všechny jeho rozměry. Vesmír, který poznáváme přerozmanitými smyslovými jakostmi, zaměňuje se tak za mechanism, kde všechny jakosti jsou nahrazeny rozměry. Matematická rovnice vyjadřuje statickou rovnováhu, a rovnováha je též základní pojem vývojové filosofie. Poznání, které se tu nabízí, jest asi takové, jako by bylo poznání lidské chůze ze řady postojů, jako poznání skutečného života z biografu.

To vše jest znamenitá výzkumná metoda, ale velmi pochybné jako výsledek výzkumu, jako zákon vesmírového dějství. Tato pochybnost, ano pochybenost je zřejmá zvláště z důsledků takového zákona. První důsledek jest, že živé se vyvinulo z neživého, kteréž jest původní. Tento důsledek prohlašuje se též za nezbytný předpoklad, za logický postulát přirozeného výkladu vývoje všech věcí. Již Kant vytknul, že tento logický postulát se příčí zdravému rozumu, poněvadž organism

je mnohem více než mechanism. A nemá žádné opory ani ve zkušenosti, jak ukázal Pasteur, ježto každý, i nejnižší živočich se vyvíjí jen ze zárodku vytvořeného živočichem téhož druhu, což jest vlastně jediný určitý výměr pojmu druh, jinak velmi neurčitého. Přírodovědecky nezbývá než uznati život za původně daný, aspoň právě tak jako hmotu a energii. Naturfilosoficky možno o původu života všelijak uvažovati. Možno i míniti, že nerostné látky jsou produkty života, který sám jest původní, aniž se to příčí rozumu nebo zkušenosti, ježto denně vidíme, že živá těla dávají vznik mrtvým látkám, kdežto opaku, že by živé vznikalo z neživého, nikde a nikdy neviděti. Tak uvažoval Fechner, a doložil, že nesmíme si mysliti zemi jako mrtvou, myslíme-li si ji jako matku živočišstva. A možno též mysliti, že život povstal nebo byl dán tvůrčím činem, jehož jest vlastně nepřetržitým pokračováním.

Životní tvoření je zřejmo zvláště z budování živých těl jakožto individuálních celků, takže každé jest vyznačeno svou zvláštní látkovou i útvarnou strukturou, ke kterémuž budování tělo přijímá obecné nerostné látky a sluneční energii. Z těch vytvořuje si tělo své zvláštní látky, jimiž se živí: roste svými vlastními produkty. Život tvoří si sám prostředky ke svému trvání a rozmnožování; množe se není ohrožen nedostatkem potravy, ježto si ji sám tvoří. Životní látkové a energetické proměny směřují vzhůru, takže trvají a rozmnožují se. Opačný směr mají látkové a energetické proměny nerostné, které klesají po fysickém spádu ke stavu ustálené rovnováhy, ve kterém nejsou další proměny možny, a vše se zastavuje. Životní tvoření postupuje právě proti tomuto spádu, zdržuje a staví proud energie ženoucí se přímo k rozptýlení, tvoří nové různosti, nové podmínky k dalším proměnám, usiluje, aby se dálo stále něco a stále více; a zvláště též, aby se dálo něco nového.

Vývojová filosofie, sjednocujíc všechny proměny vůbec v pojem vývoje, vymezuje přece tento pojem jen podle vývoje životního, který jest skutečné tvoření, postupující od nerozlišeného a homogeního k rozlišenému a heterogenímu, usilující o vytvoření co nejrozlišenějších jedinců, individuí. Nerostný »vývoj« však znamená proměny, při kterých se vyrovnávají a vyhlazují všechny různosti. Proměny energie jsou podmíněny danými různostmi, které se proměnami vyrovnávají, takže

energie se rozplývá v homogení veličinu bez růzností, nezpůsobilou k dalším proměnám. Látkové proměny jsou podmíněny prvotně danými různými látkami, prvky; ale prvky rozpadávají se v elektrony, hmota i energie splývají v homogení substanci. V nerostných proměnách jest heterogení na počátku, homogení na konci »vývoje«. Pravý, životnímu obdobný vývoj hmoty a energie, kterým by z homogeního základu byly povstaly heterogení, rozrůzněné látkové a energetické individuality, ten bylo by klásti před počátek tohoto světa, ve kterém vše nerostné se rozpadává a rozplývá, a ve kterém pouze životní vývoj tvoří stále nové různosti.

Máme uznati takovéto dva protichůdné »vývoje«, či zachovati pojem vývoje jen pro skutečný, životní vývoj? Tento pravý a skutečný vývoj jest vyznačen ode všech nerostných proměn zcela zvláštními, specifickými charaktery, které vytknul již zakladatel moderního vývojezpytu K. E. Baer. Pravý vývoj uskutečňuje se jen v mezích života jednotlivcova, a to vlastní vnitřní mohutností; postupuje podle určitého zákona v určitém rytmu; má určitý konec aneb cíl, totiž utváření určitého, ode všech jiných rozličného individua, pravého jedince, který zase utvařuje nerozlišený zárodek jako počátek vývoje nového jedince. Každý ústrojný jedinec utvařuje se vývojem ze zárodku, což jest specifická zvláštnost života, jenž se obnovuje vývojem nových a nových jedinců. Vývoj směřuje k určitému cíli ve všech podrobnostech; připravuje napřed ústroje, kterých organism bude potřebovati až později. Všechny děje ústrojného vývoje směřují ku příštím potřebám, jsou řízeny účelně. Je-li pojem účelu, poukazující na rozmyslné řízení, omylný, jest přece směřování k cíli ve vývoji zřejmá skutečnost.

Vývojová filosofie nezabývala se příliš »vývojem« nerostným, ba ani vývojem jedinců ústrojných, nýbrž položila hlavní váhu na vývoj ústrojných druhů. Vývoj druhů jest totiž druhý důsledek anebo logický postulát principu vesmírového vývoje, podle kterého rozmanité druhy živočišné se postupně vyvinuly z jednoduchého prvotního pratvaru, který sám se vyvinul z nerostného dějství. Avšak právě tak, jako jest vývoj živého z neživého pouhý domysl, nemající opory v žádné zkušenosti a příčící se tudíž »zdravému rozumu«, tak jest i vývoj druhů pouhý domysl. Skutečný jest vývoj jedinců, individuí, a nikde v přírodě nic jiného se nevyvíjí než jen ústrojná individua.

Druh jest pojem, který jest těžko docela konkrétně vymeziti. Myšlenka vývoje druhů lákala přírodozpytce ode dávna, ale neodvažovali se na toto »dobrodružství rozumu«, dle slova Kantova. Toho odvážili se Lamarck a Darwin.

Darwinova teorie původu druhů zjednala vývojové filosofii, jak se zdálo, pevnou půdu, takže opanovala mysli. Zvláště Darwinův výklad, jak přírodním mechanismem došlo k rozrůznění druhů, přišel velice vhod mechanistickému názoru oné filosofie. Vývoj, přírodní výběr bojem o život, přírodní nutnost a konečně všemohoucnost náhody, to byla hesla naturalismu, která se i dnes ještě ozývají jménem kultury.

Ukázalo se, že Darwinův výklad vývoje druhů vnějším mechanismem, jako jest boj o život a přírodní výběr, jest nedostatečný. Jest pozoruhodno, že Darwin sám se vyhýbal slovu vývoj; jeho základní spis má název »původ druhů«; jeho úvahy týkají se proměn a proměnlivosti; za činitele rozlišujícího druhy uznal vnější, mechanický výběr. Snad se vyhýbal slovu »vývoj«, ježto právě vývoj jedinců v, jediný pravý a skutečný vývoj, jest uskutečňován z nitra, vlastní mohutností. Vývojezpytec Baer postřehl ihned, že darwinism odporuje pojmu skutečného vývoje, že jest vlastně teorií protivývojovou, ježto popírá jakýkoli pokrok, totiž postup k určitému cíli, neuznávaje žádného cíle. Cíl a vrchol vývoje organismů jest utváření různých jedinců; a nejvyšším cílem vývoje může býti, jak uznal Baer, utváření člověka, jakožto nejvyšší přírodní individuality, osoby, bytosti mravní.

Myšlenka vývoje druhů stála, jak se zdálo, pevně, i když se ukázal plný nezdar darwinismu, totiž mechanického výkladu vývoje druhů přírodním výběrem v boji o život. Avšak již dochází i na ni samu: vývoj druhů jest pomysl rozumový, vyhovující potřebě jednotného poznání; avšak skutečnost dotvrzovaná veškerou zkušeností ukazuje druhy jako stálé, proměnlivé jen v úzkých mezích, a to až k druhům nejnižším. Určitý druh nepřetvořuje se nikdy v druh jiný, každý »druh« vytvořuje zárodky, z nichž se vyvíjejí individua téhož druhu, totiž individua stejných vlastností. Tím právě jest vymezen pojem »druh«, a transformism, totiž přetvořování v druh jiný, jest vlastně prolomení tohoto pojmu. Problém vývoje nevztahuje se na pojem »druh«, nýbrž týká se původu všech různých jednotlivců obývajících na zemi.

Vývoj druhů nebyl by jinak možný než převrácením vývoje jednotlivců, zpáčením jejich postupu ke stále určitějšímu rozlišení, rozplynutím se individuality, k jejímuž co nejurčitějšímu rozlišení směřuje skutečný životní vývoj. Jak daleko nazpátek k nerozlišeným základům životního vývoje bylo by třeba ustoupiti, aby z nyní žijících druhů, vyznačených tak určitou individuálností, zatížených dědictvím tolika pokolení, povstaly jiné nyní žijící druhy, právě tak rozlišené a dědičností zatížené?

Druh jest soubor jednotlivců určitých, význačných, rozlišených vlastností, kteří se obnovují vývojem ze stejných zárodků od pokolení k pokolení. Vývoj druhu, jako řady pokolení stejných, určitě vyznačených jednotlivců, možno uznati za skutečnost podávanou zkušeností. Vývoj druhů však zůstává i dále »dobrodružstvím rozumu«. Vývoj druhu znamená vývoj všech jednotlivců, kteří tvoří druh, totiž vývoj každého z nich k nejvyššímu stupni rozlišenosti, jedinečnosti, individuálnosti. Všechen životní vývoj směřuje k individualisaci. Podle teorie vývoje druhů příroda obětuje jednotlivce zájmu druhu, tak aby povstal druh nový. Vývoj druhu však směřuje právě naopak k zabezpečení jednotlivců, tak aby každý z nich dospěl k co nejvýznačnějšímu rozlišení a rozvinul své individuální vlastnosti.

(Dokončení)

Formální a materiální filosofie práva.

Napsal prof. Dr. Frant. Weyr.

Filosofické vzdělání soudobé generace právnické patří dle mého názoru k největším bolestínům nynější právní vědy. Prohlédneme-li si oficiální studijní řád pro rakouské právnické fakulty, najdeme tam sice jednu přednášku, která zastupuje filosofický živel na právnické fakultě. Jsou to »dějiny filosofie práva«, které každý posluchač musí »odposlouchat«, t. j. dáti se zapsat a testovat. To znamená tedy jinými slovy, že v Rakousku možno dosáhnouti doktorátu práv, aniž by nový doktor měl nejmenší představy o tom, co je to filosofie vůbec a filosofie práva zvlášť. A nejen prostým doktorem, nýbrž i znamenitým odborným učencem možno se takto státi. To vše platí i pro výjimečný případ, že by posluchač nejen dal si zapsati a testovati zmíněnou přednášku, nýbrž že ji i pilně poslouchal a výklady o »dějinách filosofie práva« svědomitě studoval.

Chci se zde pokusiti o to, vyložiti pokud možná populárně rozdíl mezi formální a hmotnou (či materiální) filosofií práva a dovoditi, že nedostatek filosofického vzdělání právníků nemá co činiti s onou hmotnou filosofií práva (a tím méně s jejími dějinami), nýbrž že tkví v naprostém nedostatku toho, co nazývám formální filosofií práva. A abych vyvaroval se možného nedorozumění, prohlašuji výslovně, že jsem dalek toho, abych se snad domníval, že ostatní fakulty z a r u č u j í svým posluchačům filosofické vzdělání v onom formálním smyslu. Vždyť zkušenost učí nás, že velmi často možno se setkati s doktory všech tří ostatních fakult, kteří nemají jasné představy o tom, co jest to formální filosofie, ačkoliv současně mohou býti velmi váženými, ba i na slovo vzatými odborníky. Přece však odvažuji se úsudku, že nedostatek ten není nikde tak křiklavý jako u právníků.

»Filosofií práva« v hmotném (a obvyklém) smyslu rozumíme uvažování o o b s a h u právního řádu s hlediska povšechně účelo-

vého: uvažuje se o tom, jak jest a jak by měl býti právní řád zařízen, aby jeho působením dosaženo bylo největšího možného blaha lidstva. Je to tudíž v první řadě ústava státní, která podrobuje se podobnému filosofování (počínaje již samým Platonem); vedle toho těší se hlavně trestní právo zvláštní pozornosti této filosofie. Ona má — jako každá teleologie — velký sklon k praksi i v nejširším smyslu. Odtud její poměrně dost velká oblíbenost a popularita; neboť nic nezajímá průměrný lidský intelekt tak trvale a důkladně jako to, o čem cítí, že má bezprostředně »k něčemu být«. Bylo by omylem, kdybychom měli za to, že t. zv. učenci jsou prosti této populární jednostrannosti v hodnocení vědeckých poznatků. Má tudíž právní filosofie v hmotném smyslu mnoho podobného s t. zv. »životní moudrostí«, jakožto praktickou naukou o životě (pokud možná šťastném, pohodlném, spokojeném atd.). A jako se má tato praktická filosofie (rozuměj životní) k filosofii formální — o níž se níže ještě zmíníme —, má se i hmotná filosofie práva v našem smyslu k formální filosofii právní. To platí především o poměru oblíbenosti a popularity obou směrů téhož vědného předmětu. Dodati dlužno, že větší popularita hmotného směru kromě zmíněné již účelovosti má svůj důvod též v poměrně mnohem větší přístupnosti jeho: mnozí, kteří velmi dobře pochopí pravidla o životní moudrosti a budou se tudíž o ni zajímati, mají příliš málo vyvinutý intelekt, aby mohli pochopiti jasně, co znamená filosofie ve smyslu formálním a tím méně budou se tudíž zajímati o její pravidla. Totéž platí o filosofii práva.

Samostatným předmětem výkladů na našich právnických fakultách je pouze filosofie práva v hmotném smyslu. Ba ani tato ne, nýbrž toliko »dějiny« její. Vykládá se tudíž zpravidla o tom, jak ten onen filosof, mudrc nebo státník představoval si »nejlepší« právní řád. Že předmětem této jediné filosofické disciplíny na právnických fakultách jsou toliko d ě j i n y oné hmotné filosofie právní, dlužno ostatně naprosto schvalovati. Podléhají-li totiž i výklady o těchto dějinách u velké míře nebezpečí, že budou v celku nudné (není-li výběr jednotlivých kapitol zvlášť důmyslně zvolen a oživen silnou intelektuální osobností vykládajícího), byly by výklady o v l a s t n í m f i l o s o f i c k é m s y s t é m u přednášejícího v nejčastějších případech zcela nesnesitelné. Aby totiž taková přednáška měla vůbec nějaký význam a cenu, bylo by dlužno žádati, aby dotčený profesor byl prvořadým učencem, mudrcem a praktickým státníkem v j e d n é o s o b ě, čehož zajisté žádati nelze. Ale není-li tomu tak, jest

každý oprávněn nezajímati se o to, jak si onen profesor představuje »nejlepší« právní řád. A i to musíme vlastně schvalovati, že náš studijní řád přednášku o dějinách filosofie práva zřejmě považuje za méněcennou: není vůbec předmětem nějaké povinné zkoušky a zůstává tudíž v nejčastějších případech při pouhé formalitě, totiž zápisu posluchačově a testaci návštěvy přednášky. Patrně i v tomto případě byly pro studijní řád rozhodny úvahy účelové: fakulta má především vychovávati řádné praktiky a budoucí úředníky. Co je pro ně nezbytno, má i studijní řád za nezbytno a dle toho zařazuje jednotlivé učebné předměty do všeobecné stupnice důležitosti. Je jasno, že výklady o filosofii práva v hmotném smyslu nemohou státi příliš vysoko na oné stupnici. Kolik absolventů bude kdy v praksi musiti uvažovat o »nejlepším právním řádu«? Zajisté velmi málo. Povoláním ostatních bude prostá aplikace eksistujícího právního řádu. Jest tudíž filosofování o právu v hmotném smyslu vlastně průpravou pro budoucího zákonodárce, a to ani ne pro každého, nýbrž jen pro zákonodárce velkého slohu, totiž takového, který dělá nové ústavy.

Filosofií ve smyslu formálním rozumí se, jak známo, nauka o poznávání (noetika, Erkenntnislehre), a proto nazýváme též filosofii práva či právní filosofii ve formálním smyslu nauku o poznávání právnickém. Bezprostředním předmětem jejím není tudíž právo, t. j. hmotný obsah právních norem (to, co má býti), nýbrž lidský intelekt sám. Odtud její abstraktnost, poměrná obtížnost, a tudíž i nepopulárnost u srovnání s filosofií práva ve smyslu hmotném. Nejde zde, jak již naznačeno, o poznání obsahu právních norem, po případě o kritiku tohoto obsahu s různých účelových hledisek (jako na př. o kritiku norem stanovících trest smrti na určité zločiny), ani o návrhy »lepších« norem s téhož hlediska — které zde, jak známo, nazývá se hlediskem de lege ferenda —, nýbrž o stanovení, pokud se týče uvědomění si pravidel, která ovládají (jako nutné podmínky či předpoklady) všeliké poznávání norem, tedy i právních — zcela bez ohledu na konkrétní obsah těchto norem. Abstraktnost této discipliny plyne z toho, že pro ni stává se poznávací intelekt sám problémem, jinými slovy: poznávací intelekt stává se poznatkovým předmětem sobě samému. Od intelektu, který takto sám o sobě uvažuje a nepokládá již sebe sama za samozřejmé východisko jiných (sc. hmotných v našem smyslu) úvah, dlužno dle zkušenosti žádati mnohem

větší vyspělost než od obyčejných intelektů, které sice cokoli mohou po př. s prospěchem učiniti předmětem svého poznávání — kromě sebe sama. Přes to právě tato vyspělost činí teprve z intelektu intelekt f i l o s o f i c k ý. Proto též patří formální filosofii (v širším smyslu, jako nauce o poznávání či noetice) dle mého názoru primát před filosofií hmotnou. Aspoň s hlediska vědeckého.

Tvoří-li, jak naznačeno, pro noetiku či formální filosofii lidský intelekt sám p ř e d m ě t poznávání, je tím již řečeno, kde tato disciplina má hledati a jedině najde látku pro své poznatky. Látku tu neposkytne vnější svět — jakožto objekt, na rozdíl od poznávajícího subjektu —, nýbrž toliko tento subjekt sám. Proto »poznávání« znamená zde vlastně pouze tolik jako »uvědomování si«. Ať se tedy týká noetika kteréhokoli d r u h u poznávání (co tímto druhem je míněno, vysvitne ještě později), není jí nikdy třeba, aby podnikala výzkumné cesty do světa vnějšího, prováděla eksperimenty (pokusy ve smyslu přírodovědeckém), studovala archivy a obsahově prozkoumávala různé zákony, zkrátka »sbírala zkušenosti« všeho druhu — nýbrž pouze a toliko, aby se poznávací intelekt zamyslil nad sebou samým. Ježto jest takto svým vlastním předmětem, jest mu tento předmět úplně přístupný a blízký, přístupnější a bližší než kterýkoliv jiný poznatkový materiál, s nímž operuje poznávání hmotné. S tím souvisí též zásluha, ba sláva, kterou zasluhuje onen intelekt, kterému se poštěstí uvědomiti si jistá pravidla vlastního poznávání, která dosud ještě poznána nebyla. Neboť on pracoval z a t ý c h ž p o d m í n e k a p ř e d p o k l a d ů, které jsou dány každému jinému intelektu. Není zde rozdílů, které jinak mohou rozhodovati o úspěchu badatelské činnosti — hlavně větší nebo menší přístupnost materiálu poznatkového (mysleme na př. na dva archivní učence, z nichž jednomu byl přístupen bohatší archiv než druhému, nebo na fysika, který má po ruce bohatou sbírku fysikálních přístrojů, u srovnání s tím, který jí nemá). Proto jen v noetice bude znamenati větší úspěch badatelský zcela objektivně a bezpečně i vyšší hodnotu intelektu badatelova. Domnívám se ostatně, že právě v této vlastnosti noetických studií dlužno hledati jejich poměrnou neoblíbenost u badatelů samých: ježto totiž mnohý badatel zcela oprávněně nedůvěřuje svému vlastnímu intelektu, t. j. konkrétněji řečeno: má za to, že by se mu za týchž podmínek a předpokladů, které má kterýkoli jiný, asi sotva podařilo dopídit se poznatků, kterých by se nedopídil též každý jiný učenec se zdravým rozumem, vrhá se na obory, při nichž velmi snadno může nastati nerovnost

oněch podmínek a předpokladů, kde tedy náhoda, štěstí nebo píle může je způsobiti. Odtud na př. zvláštní oblíbenost archivních a vůbec historických studií. Podobný badatel na př., který má po ruce ideálně bohatý archiv, nabývá tím (je-li dosti pilný, t. j. využije-li náležitě svého pramene) po př. poznatkový monopol vůči všem archivním pracovníkům, kteří se do onoho archivu nedostanou. Může dojíti poznatků, jež ostatním jsou — objektivně — nedosažitelny. Nikdo však nemůže tvrditi, že by tito ostatní, kdyby byli bývali v téže situaci, nebyli těchto poznatků též vytěžili. Není tedy v podobných případech velikost úspěchu povždy spolehlivou mírou hodnoty intelektu. Tomu jest tak, jak již řečeno, především u pravd noetických, všem badatelům stejně přístupných.

Bylo shora mluveno o »druzích« poznávání. Tím mělo býti naznačeno, že intelekt, uvažuje o sobě, uvědomuje si jisté základní různosti ve způsobu poznávání, které, jsou-li podrobněji uvědomovány, vedou k představě různých m e t o d poznávacích. Naskýtají se mu na př. jisté základní, dále již nedělitelné představy — mohli bychom je nazvati pojmovými atomy —, které patří toliko určitému druhu či metodě poznávací, nemajíce jinde žádného smyslu. Takovým pojmovým atomem jest na př. představa nebo pojem »povinnosti«. Intelekt, který uvědomil si zákon kausální a tento zákon podmiňující další představy prostoru a času, seznává na př., že do systému noetického, který vychází z těchto představ či pojmů, naprosto se nehodí pojem povinnosti a j. Naproti tomu seznává, že na př. pojem »účelu« a jiné pojmy mají v okruhu onoho systému dobrý smysl. Hledaje nyní soustavu, do které patří onen pojem povinnosti, nebo na př. pojem normy, normativního hodnocení atd., shledává v sobě — je-li ovšem k takovým úvahám vůbec způsobilým — schopnost, utříditi z těchto představ, které jsou mu nepopíratelně dány, jednotný, od onoho prvního systému poznatkového rozdílný systém pravidel poznávání, tedy noetiku jiného druhu. Seznává na př., že pojem povinnosti a normy spolu souvisí tak, že o povinnosti možno mluviti jen za předpokladu představy určité normy, a že naopak představa normy vyvolává představu či pojem povinnosti. — Nemohu zde podrobněji rozvádět tyto nejposlednější záhady pravidel lidského poznávání. Uvedl jsem zatím jen tolik, kolik zdálo se býti nutným, aby vysvitlo, že poznávání p r á v a, tedy souhrnu jistého druhu n o r e m, má svou vlastní noetiku. A t u t o n o e t i k u n a z ý v á m f i l o s o f i í p r á v a v e s m y s l u f o r m á l n í m.

Ptám se nyní, zdali tato formální filosofie práva jest předmětem výkladů na právnických fakultách? Dalo by se předpokládati, že ano, když*tě* seznání specifických pravidel pro určitý obor (či směr) poznávání jest přirozeným a nezbytným předpokladem pro toto poznávání samo, pokud aspoň chce činiti nárok na vědeckost. Avšak ve skutečnosti nenalezneme ve studijních řádech žádného předmětu, který by byl této noetice blízký. Všecky ty »srovnávací pravovědy«, »úvody do pravovědy«, společenské nauky (sociologie) atd., které by snad jako příbuzné obory mohly býti uváděny, jsou něčím naprosto jiným než naše noetika. Všecky totiž jednají o o b s a h u právních a jiných norem, srovnávajíce je (rozuměj obsahově) různým způsobem, mluví o jejich sociálních funkcích, kritisují je atd., při čemž povždy pojem »vývoje« hraje nadmíru důležitou úlohu. Bylo by však nespravedlivo, kdybychom tento nedostatek nynějších studijních řádů chtěli přičísti jedině na vrub vyučovací správě. Hlavním jeho důvodem jest totiž, že t a k o v á t o n o e t i k a č i f o r m á l n í f i l o s o f i e p r á v a v ů b e c j e š t ě v o f i c i á l n í p r á v n í v ě d ě n e e k s i s t u j e,[1] přes ohromnou a staletou literární produkci právnickou, ba že každý pokus o stanovení abstraktních pravidel právnického poznávání, jeho hranic a vztahu k pravidlům jiného (hlavně kausálního, t. j. přírodovědeckého) poznávání setkal se dosud jen s tuhým odporem — v nejlepším případě s chladným ignorováním se strany nynější oficiální pravovědy. Tato oficiální pravověda nemá dosud pražádného noetického základu, její metody, možno-li o nich vůbec mluvit, jsou zcela libovolné a nesoustavné a nejčastěji přiklánějí se nekriticky k metodám přírodovědeckým. Zde, zdá se mi, tkví nejhlubší důvod dojmu »nevědeckosti«, který tak často činí na nové své adepty. Vždyť stal se přímo typickým zjevem posluchač práv, který, nespokojen jsa s dojmem, jejž na něj učinila tato věda při prvém sblížení se s ní, z prvního ročníku přebíhá na jinou fakultu (hlavně filosofickou), kde doufá nalézti »lepší« či pravou vědu. Právnická fakulta přechází totiž hned s počátku in medias res, t. j. jedná hned s počátku o h m o t n é m o b s a h u norem, předpokládajíc (velmi neoprávněně ovšem), že pravidla právnického poznávání jsou všeobecně známá nebo tak jednoduchá, že o nich netřeba zvláště pojednávati. Mladý adept vědy právnické pozná však, je-li dosti kritický, záhy,

[1] V obdobné situaci jest ostatně i věda národního hospodářství; viz E n g l i š, Nástin národohospodářské noetiky (ve Sborníku věd právních a státních, XVII. roč., str. 174 a násl.).

že tomu ve skutečnosti tak není. Slyší o římském, německém, českém a jiném »právu«, jak se vyvíjelo, jaký obsah mělo atd., ale nedozví se, co je to »norma«, »právo«, »povinnost« a pod., jak na tyto pojmy pohlížeti abstraktně (t. j. nehledíc ke konkrétnímu obsahu normy, práva, povinnosti), jakou metodou se zjišťují a konstruují. Podávají-li se mu někdy definice těchto pojmů, zůstává v nejistotě, zdali platí všeobecně, t. j. nehledě k obsahu toho onoho konkrétního normového systému, či snad pouze pro obor jednoho z nich; neví tudíž, jak dalece stojí zákonodárce nad svobodným rozumem, protože nezví, pokud až sahá pravomoc onoho, což znamená jinými slovy: co může zákonodárce (tedy tvořitel norem) závazně stanoviti a co zase rozum, a jaký jest vlastně poměr obou těchto suverénů. Někdy slýchá dokonce, že jen přesným studiem různých sociálních dějů: jak lidé žili a žijí, jak se chovali, co dělali atd., nebo srovnáváním obsahů jednotlivých právních řádů mezi sebou dospěje věda k těmto základním pojmům, jako jest právo, právní řád, norma atd. K tomu často se mu výslovně připomíná, že právní věda dosud ještě tak daleko nepokročila, že chybí ještě podrobná studia a výzkumy, aby mohla vysloviti konečný úsudek o těchto pojmech. Je-li tomu tak, pak nelze se diviti, že mnoho adeptů utíká od vědy, která považuje za konečný výsledek namahavých studií to, co v pravdě jest jejím nezbytným východiskem a předpokladem. Toto východisko tvoří jistá pevná soustava základních pojmů, kterou musí každý přinésti již s sebou nebo si ji vytvořiti, než může se zdarem přistoupiti k hmotnému (obsahovému) prozkoumávání právních norem. Hledati tuto soustavu jinde než ve vlastní hlavě či intelektu, tedy snad v obsahu norem, jest očividnou zvráceností. Neboť nikdy nedojdu k odpovědi k otázce »co jest norma?«, co jest »povinnost?«, co jest »právo«, co jest »stát« ve smyslu normativním atd. tím, že prozkoumávám všemožný obsah toho, co ty ony normy stanoví. Metoda, která takto chce dojíti svého cíle, ignoruje prastarý a základní protiklad formy a obsahu, pokud se týče, nerozumí mu vůbec.

(Dokončení.)

Průmyslový stát a kolonie.[1]

Napsal Dr. Evžen Štern.

I. Světové hospodářství.

Pára, elektřina — dráhy, parolodi, telegrafy, telefony, automobily tvoří světovou dopravu a tím světové hospodářství. Měřítkem i tepnami světového obchodu jest mezinárodní dopravní síť, především železniční, neboť ona svými tratěmi naznačuje, kam až kapitál proniká do vnitrozemí. Velkodráhy vyznačují jeho extensitu, odbočky a malodráhy jeho intensitu.

V Evropě rozšiřovaly se dráhy nejrychleji v letech čtyřicátých, v Americe v letech padesátých, v Asii šedesátých, v Australii sedmdesátých a osmdesátých, v Africe devadesátých.

Síť drah obnášela v kilometrech:

Rok	Evropa	Amerika	Asie	Afrika	Australie
1840 . . .	2.925	4.754	—	—	—
1850 . . .	23.504	15.064	—	—	—
1860 . . .	51.862	53.935	1.393	455	367
1870 . . .	104.914	93.139	8.185	1.786	1.765
1880 . . .	168.983	174.666	16.287	4.646	7.847
1890 . . .	223.869	331.417	33.724	9.386	18.889
1900 . . .	283.878	402.171	60.301	20.114	24.014
1910 . . .	333.848	526.382	101.916	36.854	31.014

Tudíž činil přírůstek v procentech:

Rok	Evropa	Amerika	Asie	Afrika	Australie
1840—50	710	215	—	—	—
50—60	121	257	—	—	—
60—70	102	83	486	350	350
70—80	61	88	99	156	333
80—90	32	89	107	104	142
90—1900	77	21	79	114	27

[1] Kapitola k nástinu hospodářského imperialismu. Viz též naše stati: »Boj o kolonie« (Akademie XIX., r. 1914/15, č. 2—6.) a »Hospodářské krise« v tomto ročníku »Naší Doby«. Práce vznikla za války, takže pisatel byl odkázán hlavně na německé prameny.

Dnes prostředkují opravdu dráhy s pomocí parolodí hospodářský styk všech světa dílů. Nejdelší dráha jest sibiřská (kol 9000 km). Harms píše o jejím významu: »Sibiřská dráha vlastně teprve otevřela Východní Asii Evropě a nikoli v poslední řadě přiblížila ji Číně a Číňany.« Dnes jest již zřízeno železniční spojení mezi Petrohradem a Pekingem, představme si k tomu ještě Angličany proponované železniční spojení: Peking—Kalkuta—Kairo—Kapsko, a projektovanou dráhu Saharou a dráhu Berlín—Bagdad.

K doplnění uvádíme ještě dvě nejznámější americké veletrati: Pacific Railway Company (New-York—Omaha—San Francisko, dokončena r. 1869, měří 5229 km) a Canadian Pacific Railway (Ottava—Vancouver, měřící 4467 km). — Co se týče rychlosti: R. 1830 jezdilo se z Manchestru do Liverpoolu 9¼ hod., 80 let na to pouze 3¾ hod.

Před dobou železnic stála doprava povozem 40 pf za kilometr, v prvých dobách železniční dopravy (v Prusku) 13·4 pf, r. 1900 obnášela dopravní sazba tamtéž 4·5 pf, při výjimečném tarifu klesá sazba až na 2 pf. Doprava tuny obilí z Chicaga do Liverpoolu obnášela r. 1873 67 M, roku 1896 necelou čtvrtinu.[1]

Přistoupíme k vodní dopravě.

Féničané, Hansa, Benátčané stejně jako Janované podnikali pouze přímořské plavby. Když se více rozvila astronomie, matematika, technika, podnikají r. 1492 Kolumbus, r. 1498 Vasco de Gama své velké, zámořské, objevitelské plavby. R. 1807 spuštěna na moře první parolod' a rychlost dopravy spojená — při stále rostoucích rozměrech korábů — s jistotou vzrůstá čím dále tím více. Tak nosnost lodí jezdících z Evropy do Indie obnášela kol 300 tun, kdežto nosnost dnešní dopravní lodi anglické White Stare Linie a německé Hamburg-Amerika-Linie pohybuje se mezi 40 až 45 tisíci tunami.

Obchodní lodi všech států nad 100 tun representovaly:

R. 1878	. . . . .	3·6 mil.	registrovaných tun
» 1900	. . . . .	23·6 »	» »
» 1910	. . . . .	28·05 »	» »

Měřítkem rozšíření námořní dopravy mohou být čísla nákladních lodí propluvších Suezským průplavem:

[1] R. E. May: Die Wirtschaft in Vergangenheit, Gegenwart u. Zukunft (Berlin-Bern) 1901, str. 71.

Rok	Počet lodí	Počet tun
1870	486	435.911
1880	2026	4,344.519
1900	3441	13,399.237
1910	4533	23,050.000

Rovněž zřízení každého nového průplavu znamená samozřejmě epochální rozpětí světové dopravy, neboť světové dráhy se krátí, doprava se následkem toho zrychluje a zlevňuje.

Tak cesta Londýn—Bombay zkrátila se Suezským průplavem proti cestě kolem Kapského mysu o 43½%. — Dopravní význam Panamského průplavu nejen pro Severní Státy Americké, nýbrž i pro Evropu ukáží nám následující čísla:

Cesta z Canale la Manche měří

	kol Hornského mysu,	kdežto Panamským průplavem
do San Franciska	27.500 km	11.500 km
» Panamy	23.500 »	8.500 »
» Callao di Lima	22.000 »	11.000 »
» Valparaisa	17.500 »	13.000 »

Tím vším zrychlila a zlevnila se též neobyčejně poštovní, listovní doprava. Roku 1840 činilo porto za jednoduchý dopis zaslaný z Německa do Londýna 2 M 75 pf a dopis šel 4½ dne. Nehledě ani k telegrafům, telefonům,[1] kabelům, automobilům, v budoucnu snad vzducholodím, je jasno, že všechny tyto okolnosti nejen zrychlily obchodní styk, nýbrž zároveň umožnily mezinárodní dopravu jak neobjemných luxusních předmětů, jako jsou perly, drahokamy, vzácné barvy, tkaniva a pod., tak i těžkých a objemných surovin, životních potřeb hromadné spotřeby, jako jsou stroje, koleje, obiliny atd.

Z toho plynoucí rozkvět světového obchodu ujasní nám následující čísla, udávající nám v markách, jaký obnos připadá v různých státech na hlavu z celkové sumy zahraničního obchodu:

	R. 1830	R. 1910
Holandsko	114	1657
Belgie	78	841

[1] Budiž nám dovoleno citovat po dobu války bohužel částečně neplatící slova Naumannova: »Již ta skutečnost, že jsou zprávy, které jsou týmž způsobem (lze říci téměř v týž den) přijímány na celé zemi všemi čtoucími lidmi, jest novum v lidských dějinách. Tím počíná býti pojem lidstva psychologickou (sociologickou, pozn. pis.) skutečností.« (Süddeutsche Monatshefte, 1907, Heft 52.)

Anglie	72	463
Spoj. Státy Americké	40	150
Německo	24	257
Francie	22	260
Španěly a Portugalsko	15	157
Italie	13	123
Rakousko-Uhersko	13	123
Rusko	9	40

Vysoká čísla z Holandska a Belgie plynou z jejich přímořské polohy, čímž se staly částečně velkým přístavem evropského zázemí.

Tento zjev zajisté není omezen pouze na Evropu a Severní Ameriku; Japonsko na př. zvětšilo od r. 1878—1910 sumu svého vývozu osminásobně, dovozu devítinásobně, Tunis pak v témže období vývoz šesteronásobně, dovoz desateronásobně.

Tak se dostáváme k světovému obchodu, čímž nerozumíme pouze hromadnou výměnu hospodářských statků mezi jednotlivými státy a světadíly, nýbrž zároveň stupeň rozsáhlosti a dalekosáhlosti výměny, jenž má za následek vzájemnou závislost různých národně hospodářských celků jednotlivých zemí, takže trvalá isolovanost a hospodářská samostačitelnost stává se nemyslitelnou bez shroucení se dosaženého stupně všeobecné civilisace a kultury. Čím kulturně vyspělejší země, tím více a rozmanitějšího dovozu potřebuje k svému úkoji.

Prof. Gruber charakterisoval naše hospodářské české vztahy v míru následovně: »Chléb, jejž požíváme, pochází z pšenice uherské, balkánské a americké; pijeme ruský čaj neb ceylonskou kávu v číškách z berlínského porculánu u stolků, jichž mramorová deska pochází z Italie a mahagonové části z Hondurasu. Koberec před námi se prostírající jest dílem uměleckého průmyslu německého. Bavlna, z níž zhotoveny jsou naše oděvní látky, rostla snad u břehu Mississippi a byla spřádána v Anglii; vlnu dodala nám Australie, kožešiny Rus nebo Sibiř.

Avšak my nejen od ciziny přijímáme, nýbrž i dáváme: naším cukrem sladí Anglie, Švýcary, Turecko, Východní Indie a nejnověji i Japonsko, v Praze vyrábějí se bombony pro dámy orientálských harémů, z našeho sladu vaří se pivo v Německu a ve Švýcarsku, z českého papíru byla do nedávna tisknuta nemalá část novin anglických, prostějovskou konfekcí a východočeskou obuví šatí se Bal-

kán a Egypt, pražské rukavice vyvážejí se do Anglie, Ameriky a Australie, sušické sirky jdou až do Číny, z našich dřevěných dýmek kouří se v Americe jižní a severní — zkrátka, všichni jsme závislí na všech, celý kulturní svět celým světem je zásobován.«[1]

A tak opravdu každý z nás stává se malým hospodářským museem. Jest živen a oblečen tovary celého světa.

II. Průmyslový stát a kolonie.

Nesmíme si však mezistátní hospodářské poměry představovat jako idylu, jako pouhé vzájemné doplňování. V kapitole o hospodářských krisích jsme již dostatečně objasnili, jak nutně expansivní jest průmyslový kapitalism, jak jest národní hospodářství stále ohrožováno nedostatečným tržištěm a průmyslovou nadvýrobou. A tak jednotlivé průmyslové státy nejen mezi sebou obchodují, ale zároveň zápasí o světové hospodářské sféry.

Pacifisté se velmi klamali, přeceňujíce mezinárodní zájmy kapitalistů jednotlivých států (na př. známý anglický pacifista Norman Angele), domnívajíce se, že tito budou hledět válce zabránit, ježto mají investované kapitály ve všech státech. Mají přece převalnou většinu svých kapitálů investovánu v domácích podnicích svého národa a v zahraničních územích ovládaných mateřským národem nebo státem. A především na výnosnosti domácích podniků závisí zúročení jich vložených kapitálů, tedy předním cílem jest nejvýhodnější zúrokování kapitálů investovaných v domácí podniky.

Národní tržiště nemůže spotřebit veškeré domácí průmyslové tovary, jest nutno je prodat na světových tržištích, poněvadž za stržené peníze musí průmyslové státy kupovat potraviny k výživě, suroviny potřebné na prádlo, oděv a jiné potřeby svého obyvatelstva. Čím průmyslovější stát, tím hustěji jest zalidněn (současná Anglie jest a Belgie před válkou byla vlastně jediným velkým průmyslovým městem); vlastní zemědělská výroba nestačí pak k výživě, ku krytí oděvnických potřeb vzrůstajícího průmyslového obyvatelstva, proto jest nutno vyvážet stále více průmyslových tovarů a dovážet potraviny, suroviny a polotovary k spotřebě a zpracování.

Takovýto stát, v němž průmyslová výroba převyšuje potřebu domácího tržiště a kde zemědělská výroba nekryje domácí spotřebu, nazýváme průmyslovým státem.

[1] Dr. Jos. Gruber: O světovém hospodářství. Praha, 1900.

Anglie, pokud se týče průmyslového vývoje, stojí v čele všech států evropských. Její obyvatelstvo vzrostlo během XIX. století o 87·5%, avšak její vývoz — samozřejmě průmyslových tovarů — o 1009%. V prvé třetině XIX. století měla Anglie stále ještě těžisko své nezbytné spotřeby plně ve vlastní zemědělské produkci. Dovoz dobytka a zvířecích produktů byl neznám, dovoz obilí doplňoval vlastní sklizeň pouze o 2½%, a toto dováženo hlavně z Evropy (dnes z Ameriky, Australie, Indie a pod.).

Stav anglické zemědělské samostačitelnosti změnil se do konce XIX. století následovně: Potřeba obilí na začátku XX. století přibližně z poloviny kryta ze zahraničí; potřeba pšenice dokonce více než 80%. Potřebu masa kryje cizina přibližně 50%, másla 70% a sýra více než 50%. Dnes nejedná se již o doplnění vlastní zemědělské výroby, kteréž by v případě nutnosti bylo možno úplně postrádat; dovoz z ciziny má pro výživu anglického obyvatelstva tak dalekosáhlý význam, že jeho úplné zastavení by znamenalo pro Anglii dalekosáhlou podživenost. A vskutku, jak se běžně odhaduje, mohla by dnes Anglie býti ze své vlastní roční úrody živa pouze 3 měsíce a za války Lloyd George namahá se o systematické rozšíření osevní plochy.

Podobný postup industrialisace prožívá — vedle ostatních států — i Německo. R. 1850 Německo více pšenice a mlýnských výrobků vyváželo než dováželo. Od let sedmdesátých počíná dovoz obilin převyšovat vývoz, plná $^1/_3$ jest jich před válkou dovážena. Připojme, že veškeren německý průmysl jest odkázán na dovoz, a to nejen bavlny, hedvábí a juty jako dříve, ale i vlny, lnu a konopí. Rovněž průmysl chemický, elektrářský, kaučukový, olejářský, koželužský, dřevařský atd. jest plně odkázán na dovážené suroviny.

Roku 1850 provozovaly v Německu zemědělství, jakožto hlavní povolání, plné $^2/_3$ obyvatelstva. Na sklonku století jeví se nám přesun od zemědělství k průmyslu v procentech z počtu říšsko-německého obyvatelstva následovně:

Rok	Zemědělství	Průmysl
1882	42·5%	35·5%
1895	35·7%	39·1%
1907	28·7%	42·75%

Nebereme-li ani v úvahu stoupající počet obyvatelstva ve všech průmyslových státech mimo Francii — neboť jest otázka, zdali se tempo populační nezvolní ve všech průmyslových státech následkem

stoupajících kulturních potřeb — a uvážíme-li jen stále stoupající potřeby průmyslového obyvatelstva, stále vzrůstající a tříbící se kulturou životní míru, pak pochopíme panující boj na světových tržištích a hospodářský boj mezi jednotlivými průmyslovými státy o nová působiště. Vždyť vše, co jsme již v předchozí kapitole uvedli o konkurenčním boji mezi jednotlivými průmyslovými závody a plynoucí z toho potřebě stále nových spekulačních investic za účelem rozsáhlejší hromadné výroby resp. nadvýroby, platí i o vzájemném poměru průmyslových odvětví jednotlivých států, spojených případně v kartely v různých, celně státních rámcích. Mezi průmysly jednotlivých států zápasí se cenami, podnabídkou. (Mezinárodní kartely, svazy a dohody jsou dosud málo vyvinuty, jakkoli jim kyne velká budoucnost.)

Neobstojí-li některý stát na otevřených tržištích světových, vyrábí-li příliš draho, znamená to hospodářský úpadek domácího oběhu, neprosperitu průmyslových podniků, odkázaných na vývoz, nezaměstnanost dělnictva, neschopnost udržet se na obvyklé životní míře, nedostatek potravin, oděvů, surovin, zastavení dalšího vzestupu, vzestup vystěhovalectví, národ poškozující.

A tak jednotlivé státy, k zajištění si své prosperity na otevřených světových trzích, snaží se získat zálohu — v k o l o n i í c h.

Podati definici, která by zahrnovala všechny znaky kolonií, jest těžko. Nejvýstižnější se mám zdá definice Reinischova: »Kolonie jest vzdálená država státu, jejíž správa jest podřízena buď samostatné vládě, aneb vládě mateřského státu. Kolonie může být osídlena občany mateřské země neb jejich potomky, ale v každém případě musí vláda kolonie uznávati určitý druh poddanské věrnosti k mateřskému státu.«

Ke vzniku kolonie je nutno: a) zabrati a svým občanstvem částečně osaditi c i z í ú z e m í, takže vznikne poměr mezi mateřskou zemí a kolonií. Kolonií rozumíme obyčejně území zámořské, ale ne vždy, na př. území asijského Ruska, související s vlastním evropským Ruskem — mateřskou zemí — jsou vlastně jeho koloniemi.

b) Je-li již kolonisované území obýváno, musí býti jeho původní praobyvatelé j i n é h o n á r o d a, nežli kolonisující. N a c i o n a l i s m s n a ž í s e s p o j i t i a o v l á d n o u t i ú z e m í s t e j n o j a z y č n á, i m p e r i a l i s m d o b ý v á ú z e m í j i n o j a z y č n á.

Imperialismem bývá rozuměno přemnoho různého (na příklad římský imperialism na rozdíl od novodobého), ale i pod pojem mo-

derního imperialismu bývá zahrnováno přemnoho nesprávně. Moderní imperialism bych rozeznával trojího typu, které ovšem v sebe zapadají, prolínají se a komplikují.

1. Imperialism politický čili státní jest snaha a výboj jednoho státu rozšiřujícího své území, svůj rozsah na úkor okolních států, boj o světovládu, o podrobení a ovládnutí ostatních, boj o světopolitický primát. To byl imperialism Napoleonův aneb rozpětí Ruska zabíráním sousedících území v Asii, snahy o seskupení jednotlivých států pod hegemonií jednoho v současné době atd. Ovšem v době stále sílícího národnostního uvědomění a rostoucích snah po politické samostatnosti jednotlivých národů, po vytvoření se řady větších i menších novodobých celonárodních států, stává se tento čistě anacionálně politický imperialism dobově ztíženým a sub specie dalších perspektiv do budoucna neudržitelným.

2. Imperialism národnostní liší se od pouhého nacionalismu, který chce pouze spojit státně veškeré příslušníky jednoho národa, tím, že národnostní imperialism má za cíl odnárodnit jiné sousední národy, neb žijící v zájmové sféře vládnoucího národa, neb v národnostně smíšených státech. Nacionální imperialista prohřešuje se krátce proti nacionalismu jiného, neb jiných národů.

3. Hospodářský imperialism respektuje značně národnostní odlišnosti mezi mateřskou zemí a získaným zázemím, neb zámořskou osadou, cílí pouze k zabezpečení svého průmyslového hospodářství získáním nových tržišť a zemědělských zásobáren. Jeho snahy směřují pomocí státní moci, pomocí obchodních smluv, diplomacie, půjček, vojenského nátlaku, okupace a války v hospodářsky zaostalých zemích svému národnímu hospodářství zajistit privilegované postavení.

Nutným znakem kolonisace jest kulturní převaha a vyšší a vyspělejší civilisace kolonisujících nad kolonisovanými domorodci (tak na příklad jest možno evropským státům kolonisovat v Africe, ale kdyby Německu na příklad zůstala Belgie, nešlo by tuto nazvat kolonií, ponévadž v ní jest obyvatelstvo s německým kulturně rovnocenné).

(Pokračování.)

O novém universitním studiu ciziny v Německu.

Napsal Vlastimil Kybal.

II.

V předešlém článku vyložil jsem plán nového studia zahraničních věcí, jež se má soustavně pěstovati na říšsko-německých, resp. pruských universitách. Plán ten jest obsažen ve zvláštním pamětním spise, jejž pruské ministerstvo vyučování předložilo pruské poslanecké sněmovně v únoru 1917, a z jehož otisku v »Internationale Monatschrift« uvedl jsem hlavní tresť, připojiv ku konci několik kritických poznámek.

Bude snad čtenářstvo tohoto časopisu zajímati, jestliže s ním nyní sdělím, jak byl onen projekt přijat v německém světě politickém i učeném, a jaké naděje i jaká přání se v jeho uskutečnění, jež jest jisté, kladou s hlediska nejen vzdělavacího, nýbrž i politicky kulturního. Že tu jde o reformu zvláště karakteristickou pro ducha příštího vysokoškolského studia v Němcích, pozná čtenář z některých autentických projevů říšsko-německých, z nichž dnes uvedu projevy pruských poslanců různých stran, kteří se věcí obírali v diskusi o projektu, konané v 69. sedění poslanecké sněmovny ze dne 28. února 1917. Projevy ty jsou podle stenografické zprávy otištěny opět v »Internationale Monatschrift« (z 1. dubna 1917),[1] kde budou patrně publikovány i projevy učenců, ač-li tito budou míti dosti chuti a vůle k vyslovení se o věci, která se asi provede více méně prostou cestou nařizovací.

Jak projekt je politický, svědčí již tenor řeči, kterou ministr vyučování (Trott zu Solz) diskusi zahájil. Světový národ — tak pravil —, jakým my Němci jsme se stali a jakým musíme zůstati, nemáme-li žalem zhynouti, potřebuje znalosti ciziny nejen jako břemení pro své zahraniční úředníky a zájemníky, nýbrž i jako podstatné součásti svého národního vzdělání vůbec. Třeba nám po-

[1] Není mi známo, zda protokol byl excerpován všestranně: projevy sociálně-demokratického na př. tu není.

rozumění pro světové svazky, pro velké otázky světové politiky a světového hospodářství, pro světové úkoly Německa i pro jeho světové postavení. Toho může se dosíci pouze co největším rozšířením řádných státovědných znalostí o cizině, a tento úkol musí na se vziti university a ostatní vysoké školy, technické a obchodní, což se při významu techniky pro moderní život rozumí samo sebou. Universitу nesmějí se spokojovati pěstováním vědy pro vědu a vědeckou prací se vyčerpávati nebo rozptylovati. University jsou v první řadě (in erster Linie) učebné ústavy, které mají dospívající mládež vědecky připravovati pro rozmanitá povolání a postavení životní. Učení a badání jest v nich spojeno, ale vědecké badání slouží především za pramen síly, která vyučování povznáší na nejvyšší stupeň a účinně vede žáky k tomu, aby řádně vyplňovali místo, na které je život postaví, a byli platnými občany i členy lidské společnosti. Vzhledem k nové orientaci vzdělání musí university, co se přijímání a oplodňování týče, státi uprostřed národního života, musí pozorným okem sledovati národní hnutí nikdy neodpočívající a z něho ostře vypozorovati vzdělavací potřeby národa za tím účelem, aby je uvedly ve spojení s velkými starými obory vědními a tak tvořily rozmanitý a harmonický obraz jednotné kultury nacionální. Nynější vzdělavací potřebou národa jest proniknutí vzdělání státovědnými známostmi zahraničními, a tu potřebu mají ukojiti university a ostatní vysoké školy podle programu, jejž podává pamětní spis . . . Ministr snažil se pak dovoditi, že speciální universita pro zahraniční věci (Auslandshochschule), která byla ve sněmovně původně navrhována, nevykonala by to, co mají vykonati nynější university, byť předložený program byl omezený a jeho provádění bylo nezbytně pomalé. Důkaz si ovšem řečník usnadnil, pojímaje vědomě otázku s úzkého stanoviska státního vysokého školství, které podle něho jest asi jediné s to pěstovati a šířiti »státovědné« vědomosti o zahraničních věcech mezi dorostem státního úřednictva nebo učitelstva. Autor zapomněl nebo nechal zapomenutu okolnost, že v moderní demokratické společnosti státní učeliště nejsou jedinými pěstiteli a šiřiteli politického vzdělání širších vrstev inteligence, a že úkol ten v jiných zemích s prospěchem plní buď speciální soukromé školy politické anebo vzdělavací a lidovýchovné ústavy a společnosti. Jde-li jen o čistě vysokoškolské orientační vzdělání v oboru zeměpisu, národního hospodářství, práva a historie, lze zajisté »reformu« vítati, pokud tato nebude na újmu ani přísně vědecké metodě a objektivnosti při výkladech o cizích kulturách, ani ovšem posavadní soustavě universit-

ního badání a vyučování, která jest přece chloubou moderních universit vůbec a německých zvláště.

Bohužel, z projevů poslanců, které po proslovu ministrově následovaly, vysvítá, že projekt není prost nebezpečí nacionálního politikaření a velkoněmecké inkulkace akademické mládeže, shora ukládané a plánovitě prováděné. Německý lid, pravil na př. mluvčí centra (H e s s), je velký a skvělý lid, nadaný neobyčejným bohatstvím darů duševních a citových; takový lid má v zájmu veškeré kultury lidstva přímo za povinnost, aby ony dary silněji a energičtěji vyjadřoval, než činil posud. Zejména hloubka citu činí německý národ schopnějším a povolanějším ke kulturním úkolům ležícím mimo říšské hranice, nežli jest brutální a bezcitná Anglie . . . V tom smyslu jest pozdraviti ono »politisování mládeže«, o němž mluví pamětní spis, a jež znamená ideu světového poslání, které německý národ má plniti i mimo hranice říše, — zahrnuje v to i křesťanskou misijní práci, ku které má připravovati katolicko-teologická fakulta v Münsteru. Třeba v mládeži vypěstovati nejušlechtilejší německé vlastnosti za tím cílem, aby německý lid byl naplněn onou oprávněnou hrdostí na svou vlastní hodnotu, která jest stejně daleka pustého šovinismu, jako pošetilého a poddajného zastrkování vlastních zájmů za zájmy jiných států nebo dokonce bezectnosti. Zkrátka nové studium má se postaviti do služby výchovy k německému vědomí nacionálnímu . . .

Střízlivější jest projev zástupce konservativní strany, I r m e r a, který mluvil na základě své čtvrtstoleté prakse konsulární nebo diplomatické a stálého zabývání se zahraničním problémem. I on zamítá zvláštní »Auslandshochschule«, poněvadž není samostatné vědy zahraniční a poněvadž posavadní speciální ústavy, jako jest berlínský orientální seminář, hamburský koloniální ústav, kielský námořní ústav a vysoké obchodní školy v Kolíně a Frankfurtu, dospívají nebo již jsou vysokými školami pro určité obory zahraničního studia. Toto v celku může se opírati pouze o university a zvláště techniky (dopravnictví); nejúčelnějším by bylo, kdyby tyto vysoké školy stály v nejbližším sousedství, v jakémsi »Quartier latin« (v Berlíně), a mohly by býti navštěvovány pro zahraniční studium od posluchačů různých škol a fakult. S toho stanoviska schvaluje řečník zahraniční kursy, ale žádá, aby příslušné vzdělání bylo poskytováno nejen vzdělaným kruhům, nýbrž i obchodníkům, zemědělcům a prostým řemeslníkům, kteří ještě ve větším počtu chodí

do ciziny a mají také býti pionýry německé kultury. Tito mají býti opatřeni silným záchranným pasem zahraničního vědění a silného německého vědomí lidového, aby neutonuli v anglickém moři. A zahraniční vzdělání má býti uděleno i těm, kteří zůstávají doma — tedy zcela nový a velký úkol vyučovací správy, při čemž mají pomáhati i jiní činitelé, zejména tisk. Věc je nutná a tvrdý učitel-válka učinila zahraniční snahy společným statkem národním. »Nechceme — pravil na konec Irmer — zalézti zpět na své kopce; nechceme znovu dívati se na moře zády. Pro nás i po válce zní heslo: Ku předu! Máme nekonečně mnoho co dohánět na širém zápasišti světa v soutěži s ostatními národy, kteří nás předhonili a které my musíme dohoniti. Přírůstek na politické moci sám o sobě tu nepomůže. Musíme je dohoniti a předhoniti praktickou prací za mořem, konanou na základě všeobecného a vědeckého zahraničního vzdělání lidu ve větší nebo menší míře a především na neochvějném základě národního vědomí povinnosti; to musí našemu mladému národu stále znovu býti vtloukáno. Pro Němce odcházejícího do ciziny nesmí budoucně platiti heslo: »Ubi bene, ibi patria«. Musíme konečně přestat se spokojovati tím, že »německá myšlenka« jest rozšířena v celém světě. To nestačí, německá myšlenka sama nepomůže, nýbrž musí se venku státi německým skutkem. Po této válce národy vraždící nebudeme jistě dost bohatí, abychom jen jednoho Němce na vždy mohli pro cizinu ztratiti . . .«

Jak světově politické vzdělávání na universitách má býti národně německé, o tom se vyslovil také zástupce pokrokové lidové strany, T r a u b z Dortmundu. Jeho projev je zcela prázdný, ale po uvedené stránce karakteristický. »Nepřeji si,« pravil tento pán, »abychom snad měli světově politické vzdělání v tom smyslu, že bychom se zase musili ztráceti za všemi světově politickými ideami jiných národů a naši svéráznost zadávati všem možným zvláštnostem jiných národů. Musíme pevně státi na svém vlastním stanovisku; jen učiníme-li tak, budeme míti nejlepší prostředek a nejjistější orgán k tomu, že všemu, co jest venku, teprve správně (erst recht) porozumíme a je oceníme. Trvalé zabývání se světovou politikou musí zůstati prostředkem, kterým se ve svém národním vědomí a ve své národní důstojnosti posilujeme, nikoliv seslabujeme.« Proto Traub také navrhuje, aby v příštím vyučování zahraničním ne na poslední místo bylo postaveno přihlédání k zahraničnímu Němectvu, pro něž je sice zřízeno zvláštní museum v Štutgartě (Museum für Auslandsdeutschtum), ale které by se mělo pěstovati i na universitách, a to

specialisovaně, tak že na jedné universitě by se přednášelo o Němectvu karpatském, na jiné o Němectvu brasilském a p.

Že zahraniční vzdělání bude nutné zvláště po válce, dovozoval národně-liberální poslanec C a m p e. Pravil, že pro zdravé plíce německého lidu nestačí již vzduch vnitrozemský, jenž je smrdutý (Binnenlandluft ist Stickluft); také že Německo nežije jako Robinson na osamělém ostrově, nýbrž jeho budoucnost že přesahuje všecky hranice moří. S druhé strany konkurenční boj působením Anglie a osočování přejde ve všeobecný bojkot. I bude velice důležito, abychom rychle kuli zbraně, jež budeme muset nasaditi k ochraně našeho muže v cizině. Poněvadž válka zničila tolik lidských sil, bude třeba každého, kdo ponese nejprve ochranu našich zájmů zahraničních, vzdělati tak, aby mohl pracovati za tři. Vzhledem ke složitosti našich zájmů ve světě bude nutno vzdělati nejen diplomaty, konsuly a důstojníky, nýbrž i plantážníky, obchodníky, geology, inženýry, ba i parlamentníky a novináře, tyto zejména proto, že jsou dnes výlučně učiteli a ovlivňovateli davů vůbec, zvláště co se týče ciziny. Vzdělání zahraniční musí býti především praktické, a podle toho měla by býti pojata do programu i praktická témata (po příkladě pařížské École des sciences politiques); z nich pro pruské školy řečník navrhuje tato: význam Středozemního moře, problémy Tichého oceánu, kanál suezský, kanál panamský, ruský pud k moři, vznik severoamerického národa, středoevropské zájmy Italie, balkánské země, národní směs rakousko-uherská, rakousko-uherské zájmy ve Středozemním moři, základy anglické politiky, potírání nejsilnější kontinentální moci od Anglie, politické strany v cizině, problémy balkánské, dráha bagdadská, mír londýnský a bukurešťský, poměry Mezopotamie a j. K spolupráci mají býti přibrány i technické školy, a to podle Campa nejen obecná oddělení, nýbrž i odbory, z nichž se hodí pro zahraniční studium geologie a zbožíznalství.[1] S tím souvisí, že za učitele měli by býti získáni i praktikové z kruhů úředníků, politiků a p., à la Peters, Lindequist, Posadowsky, Tirpitz, kn. Bülow, — tak jako je tomu ve Francii. Na kursy v takovém rozsahu nestačilo by ovšem preliminovaných 107.000 M, nýbrž desetkrát více, jestliže něco skutečně celého a velkého má z věci být. Kromě pruských škol měly by pro plán býti získány i vysoké školy ostatních německých států, zvláště v Lipsku, Mnichově a Štutgartě.

[1] O tomto viz v témže čísle »Intern. Monat.« článek Fr. Toblerův: »Rohstoffkunde und Auslandsstudien«, sl. 885—889.

Z posledního projevu, jejž učinil volný konservativec Rewoldt, stačí uvésti jedinou myšlenku, která má rozumný vztah k chystané reformě; zní, že není správno chtíti posuzovati cizí národy podle vlastního národa, nýbrž že přes to, že stojíme na pevném národním stanovisku, musíme se vžíti do ideového světa cizích národů, abychom nebyli zase nepříjemně překvapeni... Týká se to hlavně Anglie a Ameriky. Zahraniční studium má také přemoci přílišnou specialisaci vysokých škol a nedostatečné spojení vědeckého badání s praktickým životem. Třeba pěstovati praktické »Weltbürgertum« v Německu, aby se mohlo dosíci vytčených cílů kulturních. »Naše chování« — pravil Rewoldt — »bylo často příliš skromné, někdy také příliš náročné, postrádajíc oné klidné jistoty, která spočívá na pochopení poměrů domácích i zahraničních, a která jest jediná s to, aby dala Němci a Němectvu ono postavení ve vnitrozemí i v cizině, na které má oprávněný nárok.«

Potud politikové dnešního Pruska. Z jejich projevů lze vidět, jak se Německo, resp. Prusko chystá znovu se chopiti světové politiky a světového hospodářství, a to systematickou výchovou a obecným vzděláním o cizině, které mají nahraditi to, co se snad nebude dostávati na hmotných prostředcích, a kterými má se zároveň proraziti nepřátelská zeď překážek a bojkotů sebe všeobecnějších a sebe krutějších.

Studium
české literatury na našich středních školách.

Napsal Dr. Karel Hikl.

(Dokončení.)

Nejen mnohými ekskursy duchových věd rozšiřuje se obor českého jazyka ve vyšších třídách, nýbrž také na literárním poli samém. Novou naši literaturu není možno vykládati bez úzké souvislosti s myšlenkovými proudy a kulturním rozvojem velikých národů evropských. Tu se má podle osnov doplňovati literární výklad poznatky ze studia ostatních jazyků. Klasická filologie může dosti značně obohatiti duševní fond žákův, a učitel českého jazyka může se zajisté dosti často dovolávati jejích výsledků. Z živých jazyků snad jen němčina může jakýmsi dílem přispěti. Živé jazyky jsou a mají býti na našich školách pěstovány formou konversační z nejvšednějšího života, běží především o to, aby žáci rozuměli a dovedli sami jakžtakž mluviti. Literatury cizí v těchto hodinách pěstované přispějí málo k doplnění literárního rozhledu. Spíše ještě souvislé a obšírnější výklady z německé literatury, poněvadž němčině rozumějí studenti přece lépe. Ale i tu probrána jest vedle stručných zmínek o dobách starších v hlavních bodech jen doba klasická, z romantismu německého a doby nejnovější lze podati jenom několik fragmentů. Méně se dovědí žáci o písemnictví francouzském, kdežto veliká kulturní oblast anglická, ruská, polská, severská by jim zůstaly zcela uzavřeny. Nedovedeme si moderní naši literaturu představiti isolovanou, její plnost a národní poslání oceňujeme teprve ve světovém koncertu, a jakási znalost cizích hnutí a bouří je k správnějšímu pochopení našeho duševního života nutna. Jsme-li nyní za války naprosto odstřiženi od kulturního světa západního a východního a připoutáni k duševnímu životu našich válečných spojenců, není myslím nikomu pochybno, že isolované a jaksi ochuzené národní kultury opojně se po válce vřítí do proudu kosmopolitického dávajíce se oplodňovat a přinášejíce samy, co mají nejlepšího.

Neposloužil by tedy národnímu duchu, kdo by hleděl omezovati literární vyučování na našich školách na úzký podklad národní. Víc než v dějepise musí se tu žákům otvírati široké výhledy do písemnictví světového, staršího i nejnovějšího, neboť literaturou dán jest základ k dalšímu kulturnímu rozvoji našich mladých lidí. Leccos mdlého a méně významného z naší literatury může býti pominuto a v získaném čase obrácena pozornost tím intensivněji na veliké vzory cizí. Od všeliké prostřednosti, plochosti, nevýraznosti, která tak dlouho naplňovala naše učebnice, budiž upuštěno. Jenom veliká literatura vychová veliké lidi, a jako se tisíckrát vyplácí námaha věnovaná velikým cizím umělcům, tak škoda každé hodiny ubité čtením a výkladem prostředních veršovníků. Ve škole, kde hospodaříme minutami a slovy, by mělo platiti: buď velký básník nebo žádný básník, buď opravdu umělecké dílo nebo nic. Nadarmo by byla svěží mladá mysl tuctovými skládáními znavována a obtěžována. Nepodceňuji nikterak vlasteneckou, národní výchovu, která se však musí dáti jedině prostředkem uměleckým, ve smyslu dobrých tradic českých. Nejsme-li národem politicky ekspansivním, vychovejme sebe i svou mládež v moudré, radostiplné světoobčany, kteří dovedou se rozhlédnouti po cizí úrodě a do zkypřené půdy zasadí strom národní, svébytné kultury. Naše literatura pořád jest malá, pořád se nemůže měřiti s velikými národy kulturními; mnohému se budou naše mladá pokolení do budoucích časů učiti od evropských kultur. Až teprve spojí moudře přejaté a zažité tyto vlastnosti s nejlepším odkazem našich nejnárodnějších duchů, budeme mluviti o nové národní kulturní epoše, k níž naše dnešní škola má aspoň urovnávat silnice.

Nemohu si na tomto místě odpustiti malý ekskurs, který vlastně do literárně-didaktické essaye nenáleží, ale přirovnáním zde mně padá na mysl. Jde o dnešní úsilí o novou, ryzí a čistou mluvu českou. Úsilí svrchovaně sympatické a záslužné, kterému všichni učitelé češtiny věnují nejlepší své síly. Ale jako zde si představuji, že tyto snahy nesmějí zabíhati až v brusičství a malichernou zkostnatělost, jako v nejlepším brusu jest jakási liberálnost vhodná, jako jest mi milejší věcný, myšlenkami bohatý článek s některými barbarismy než nejvybroušenější povídání o ničem a poskakování bez charakterních konsekventních závěrů, tak i v hodinách české literatury milejší mi jest znalost velikých zjevů cizích než prostředních písálků domácích. Rem tene, verba sequentur. Ohlížejme se po tom, co jest opravdu veliké, krásné, života schopné, co jest výrazem naší veliké generace (veliké v snášení i utrpení), a to ostatní bude nám

přidáno. Nevěřil bych ve vlastenectví českého studenta, který by musil býti teprve důtklivými promluvami upamatován na svoje povinnosti. Budiž ještě slovo řečeno o naší mládeži. Zmínil jsem se, že nejsem z těch, kteří lámou hůl nad naším mladým světem, a kolega Dr. Kamarýt nalezl ve feuilletonu Nár. Listů vhodná slova pro podobné přesvědčení. I po stránce literární dívají se mnozí starší páni snad příliš černě. Dnešní mládež není ve svém průměru tak literární, jako jsme byli my starší, neopisuje si s vroucným nadšením vlastenecké básně, jak to činívali studenti generace dřívější, ale ze své zkušenosti školní klidně se odvažuji hleděti do budoucnosti. Ignorance, jaké shledal pan dr. Svítil, pokládám za bolestnou výjimku, naproti tomu stojí řada hochů nevšedně širokého vzdělání a zájmu literárního i kulturního. A že se v dnešních těžkých dobách nejvíce čte, že jsou divadla a koncerty plné, že právě nejkrutěji sociálně postižená inteligence jest duchově nejčilejší, a že konečně zase náš mladý svět v intelektuálním a kulturním našem životě jest nejčetněji zastoupen, jest faktum obecně známé a uznané.

Že si dnešní studenti ze střední školy tu a tam odnesou velmi nepatrné vědomosti z národní literatury, jest zjev tím více politováníhodný, jelikož dnešními osnovami jest více než kdy dříve umožněno mnoho z národního písemnictví a důkladně probrati. Počet hodin, rozsah látky, vážnost předmětu, maturita, to jsou všecko okolnosti, které umožňují hodně obsáhlé vědomosti literární našich abiturientů. Špatné výsledky mají jistě rozličné příčiny, o jedné z nich — malé vědecké přípravě učitelů — promluvím obšírněji. Nikdo zajisté nebude tvrditi, že by jazykové vzdělání našich češtinářů středoškolských nebylo solidní a důkladné. Zejména žáci školy Gebauerovy prodělali pernou a zdravou školu gramatickou, dnešní středoškolští učitelé češtiny mají rozsáhlý historický vhled do jazyka českého, mohou rozuměti historickému jeho vývoji od prajazyku indoevropského přes praslovanštinu, vyznají se v rozličných historických fázích jazyka českého, jenž byl Gebauerem tak důkladně a obsáhle popsán, jako žádný jiný jazyk slovanský a málokterý evropský. Ale těchto minuciosních vědomostí nemohou v praksi užíti. Jest jistě historické studium filologické nám prospěšné a nutné, naopak ještě, pilnější slavista sám, bez hrozby zkušebního řádu, poohlédne se po ostatních jazycích slovanských a hledí si získati aspoň pasivní znalosti ruštiny a polštiny.

Ale faktum jest, že z té obsáhlé učenosti, která zabírá jistě tři čtvrtiny slavistického studia našich studentů, lze ve škole velmi málo

užíti. Má-li se na reálkách na př. probrati za jediný rok stará a střední doba české literatury, nezbude opravdu mnoho času na začátku roku na školní studium staročeské mluvnice. Tu možno podati jen přehledně a ukázati na čtených ukázkách. Daleko větší díl školního vyučování zabírá pak studium literatury nové a nejnovější, na kterou kandidátovi připravujícímu se ke státním zkouškám zbylo pravidelně pramálo času. Neboť jestliže tři čtvrtiny slavistického studia zabraly průměrnému kandidátovi práce gramatické, vypadl ze zbývající čtvrtiny literární největší díl na studium literatury staročeské. Tu jest potřebí znát velmi detailně nejrozmanitější rukopisy, recense a varianty, letopočty a obsahy, útržky i fragmenty. A teprve poslední velmi nepatrná část zbude k studiu literatury střední a nové, nejmenší pak část k studiu písemnictví nejnovějšího, dnes na středních školách nejpotřebnějšího. Státní zkoušky z češtiny, jak jsou dnes skládány, mají převážně ráz filologicko gramatický: osobnostmi examinátorů, poměrem otázek z rozličných disciplin, podrobnostmi, do jakých se v jednotlivých oborech při zkoušení zabíhá. Zde myslím bude náprava brzy nutná.

Nevěřil bych — jak se kdosi domníval v anketě »Národních Listů« — že největší část kolegů češtinářů vrhla se na své řemeslo z důvodů chlebařských. My češtináři, mezi námi šest až devět let sloužící suplenti po zkouškách státních, kteří v poradách nemáme práva hlasovacího, kteří 15. září chodíme prosit o zálohu a v určování drahotních přídavků jsme stavěni za definitivní školníky, nechápeme prostě zpozdilost neinformovaného faiáka, který hledá v našem stavu pohodlné a dobré zaopatření. Naopak ze své zkušenosti vím, že na češtinu šlo mnoho studentů ze záliby literární, kteří si odnesli z gymnasia živý literární smysl a zájem. Ale uvažujme: v prvních dvou letech byl namnoze zájem ten roztěkaný, ovládaný příliš subjektivní zálibou, a pak již čas rychle pokročil: bylo nutno nořit se do staroslověnských a staročeských textů, vážně studovat historickou mluvnici a staročeskou literaturu — a na konec bylo soustavné studium literatury nové zase přílepkem přidaným k základu gramatickému. Řekne se: vždyť je Vlčkův literárně historický seminář, vždyť zkušenost ukazuje, že mnozí středoškolští češtináři pracují vědecky v oboru literární historie i literatury nové. To jest ovšem pravda, ale nesmíme zapomínati, že v těchto případech běží o práci dobrovolnou, o osobní zálibu, konec konců také o výjimku.

Pokládám tedy za vhodné, aby byly zreformovány zkoušky státní, aby byl položen větší důraz na znalosti z literatury nové, na

rozhled kandidátův v písemnictví světovém a obsáhlou jeho sčetlost. Víme, že někteří examinátoři jazyka německého žádají při zkoušce pronikavou přímo znalost klasiků i romantiků německých. Proč by neměl býti budoucí učitel českého jazyka na českém středním ústavě takto již před zkouškou dopodrobna obeznámen s novou a nejnovější naší literaturou? Zná-li český germanista ke státním zkouškám do značných podrobností život a díla Goethova a zná-li je na základě vlastní, při zkouškách detailně kontrolované četby, měl by i češtinář před přísnou zkušební komisí ukázati, jak je sčetlý ve Vrchlickém, jaký má z vlastní lektury obraz o našem i cizím novém písemnictví. Nedivím se, jestliže někteří staří páni pokulhávali za literárními směry novější doby a mnohdy i za literárními znalostmi svých žáků, když je pronikavá změna nových osnov náhle zasáhla. I nás mladších, kteří jsme s mladickým zanícením čtli a přednášeli básníky své generace, nejednou se zmocňovala nejistota, jakým způsobem máme tuto nevykvašenou a rozlehlou látku živě a názorně žákům představiti před oči. A každý učitel nejnovější doby literární dosvědčí, že příprava těchto přednášek je pracná a obtížná. Schematická příručka svými pouhými seznamy nestačí, dějiny Arne Novákovy jsou příliš teoretické a kriticky zabarveny, universitní přednášky Máchalovy nevykládají zjevů novějších. Bylo by potřebí obšírné studie, třeba jako příručky pro učitele vydané, která by reálněji se opírala o nejvýznačnější díla domácí i cizí, z nich vycházela a k nim se vracela. Snad po několika letech školní prakse vydá některý učitel takovou příručku, která by nemusila míti ani průbojného ani vědeckého rázu. Tak nezbývá než orientovati se z kusé, monografické, essayistické literatury a co nejpilněji doplňovat četbou teoretické poznatky.

Nechtěl jsem v této úvaze dávat didaktických rad a pokynů, k nimž mám sám ještě málo zkušeností. To jest také příčinou, proč se zdržuji některých poznámek o školních pracích, řečnických cvičeních, domácí i školní četbě, zkoušení maturitním, studentských výstupech a divadlech a jiných oborech, které přímo nebo nepřímo souvisí s úkolem učitele češtiny v nejvyšších třídách. Také čeština na nižším stupni mnoho může přispěti k dosažení úkolu tříd nejvyšších; již v nižších třídách lze docíliti stilistické obratnosti a čistoty, citového dojmu při rozborech básní, schopnosti memorační i recitační, již tam lze ukázati na mnohé směry literární, ovšem příležitostně, při rozboru jednotlivých článků nebo souvislé četby. Do podrobností se tu pouštěti již nebudu. Šlo mi zde všeobecně o to,

abych nastínil úkol literárních hodin na našich středních školách, dráhy, jimiž se vyučování — podle mého mínění — musí bráti, cíle, k nimž musí směřovati. Je-li dnes mateřský jazyk prvním z vědeckých předmětů na středních školách pěstovaných, nepochybuji, že výsledky v normálně nadaných a pracovitých třídách mohou býti zcela slušné. Ovšem vtloukáním, hrozbami a propadáváním nezvýšili bychom patrně literárního zájmu naší mládeže, právě tak jako zbytečnými jeremiádami a falešným patosem nad bohopustou lhostejností naší mládeže. Osudy národů a generací určují také jiné složky než škola a učitel; a můžeme býti spokojeni, řekne-li nám dobré svědomí, že jsme za daných poměrů a okolností vykonali všecko, co bylo lze.

Cesta a poselství Joz. M. Hurbana do Čech a na Moravu r. 1839.

Napsal Fr. Frýdecký.

(Dokončení.)

Dovedeme si scénu jasně představit, věříme i srdečnému doznání, že »byl v domě pana Pospíšila hlubokým kořenem zakotven« — dělo se mu navlas podobně, jako na podzim roku příštího jinému cestujícímu Slováku, jeho oddanému druhu L'ud. Štúrovi. Společně s Jaroslavem navštívili profesora Chmelu, »čestně známého spisovatele, zvláště překládatele(!) klasického Latiníků klasických«; Klicpera bohužel meškal právě mimo Hradec. Hurban bavil se v městě idylickým způsobem. Vzpomíná zvláště večera v zahradní besídce pospíšilovské, kdy »slečinka Marie při kytaře zpívala české krakoviačky a písně vlastenské«. »Slečinku Marii« poctívá vůbec nápadnou pozorností. »Slečinka Marie jest osvícená dcera Slávy, plamennou duší pojímá všecky vidy, anyž se vznášejí obyčejně jen ve výši vzdělanců a spisovatelů. Řeč čistá česká plyne jí ze rtů, což po Čechách velmi po řídku se nalézá . . .« Než, podezřelá náhoda zdržela vřelého ctitele ctností Mariiných poněkud déle v rodině Pospíšilů. »Pan Pospíšil nebyl doma, jehož bych byl rád poznal. A toto bylo také příčinou, že sem byl příjemně přimušen po delší čas se ve Hradci přidržeti . . .« Pohostinný dům českého Jana Hostivíta byl pro české spisovatele zvláštním řízením osudu malou hromádkou neštěstí, ostatně zcela příjemného: také Štúr po roce byl proti vůli a úmyslu svému »přimušen« zdržeti se déle pro zlomeninu ruky v ošetřování panny Marie, téže Marie, která stala se již před tím bolestnou Angelínou milostné Musy tesknícího strahovského novice, Karla Eugena Tupého, básnickým jménem Boleslava Jablonského.[1] O půvabu i du-

[1] Viz studie dra Jos. Peška: »Marie Pospíšilová — Angelína Musy Boleslava Jablonského« (Česká Revue 1910, str. 234 d. a 287 d., též sep.) a »Marie nebo Antonie Pospíšilová — Angelínou Musy Boleslava Jablonského?« (Naše Doba XIX., 1911, též sep.).

chu slečinky Marie svědčí tyto nešťastné náhody velmi příznivě; dobyla si srdcí velikých, vznešených a také za Hurbanovým horováním o vlasteneckých ctnostech panny Marie Pospíšilové skrývají se nepochybně jinorodé city, jichž pohlavní asketism družiny Štúrovy střehl se jako mravní zpronevěry. Hurbanovi erotiku v Hradci vzkvetly vůbec vábné, snad první milostné květy. Vzpomíná dále ve svém cestopise na jinou rozmarnou příhodu ze zalabské zahrady Pospíšilovy, jak »mezi růže překotil slečnu jednu«, Jaroslavovu sestřenici — a nijak nemrzí se pro svou neobratnost; opravdu, milejšího »mušeného« pobytu a v milejším domě stěží lze si představiti. Lačný knihomil prohlížel si se zájmem i dobře zásobený knihosklad druhého českého Veleslavína, až konečně 11. srpna vlídný hostitel osobně podal mu ruku. Ještě dva dni ztrávil v kruhu vzácných přátel; »až teprve 13. srpna sem se loučil s výbornou rodinou p. Pospíšilovou« a s ráznym, nelíčeným, staročeským Hradcem, který mimo očekávání těsněji připoutal k sobě mladé, příliš lidské srdce jeho. Pospíšil otec i syn vyprovodili hosta na cestě k Týništi; v Třebechovicích staví se Hurban u P. Brandejse, vzpomíná tu na nedaleký památný vrch Oreb a známou novelu Vocelovu — historie a znalost písemnictví jsou kdekoli na cestě nerozlučnými družkami »břetislavského učence«. Cestu z Třebechovic do Týniště krátí si četbou Tylovy »Roziny Ruthardovy«, která právě byla literární novinkou almanachu »Vesny« na r. 1839. Dojmy své z díla Tylova zapisuje do zápisníku. Váží si Tyla jako nejoblíbenějšího romanopisce československého, zdůrazňuje jeho zásluhy o divadlo, kde bystře vysledovává v jeho pracích lyrism a jiné nedostatky, ale vhodně omlouvá je správným poukazem, že jedině na jeho peru závisely dlouho české časopisy skoro bez výhrady; látka »Roziny« samé je prý vděčný moment pro romanopisce, dobře motivována, ale Bezděch je postava psychologicky málo pravděpodobná, Rozina zase a její boj je »výborně nercili klasicky různými osudy ukončen«. Potěšen jest i uznáním, že staroslavná Hora českému spisovateli propůjčila práva měšťanského za jeho zásluhy. Digrese o Tylovi svědčí výrazně o Hurbanovi-kritiku, o jeho kritických požadavcích podle měřítka historického romantismu; ozývá se v něm estetický vliv Kollárův i Máchův. Dopsav a pohověv si v kořenech stinného stromu ubírá se do Týniště, kde »osvícený vlastimil pan Jos. Pelikán, syndykus města, horlivě působí na zmahání se osvěty národní«, do městyse, jehož starobylých zdí dotkl se účinně duch nové doby; neboť »Pan Pelikán přednáší ve škole dítkám dějepis český, připojuje i hi-

storii místní Týniště«. Zde, u Pelikána, zaníceného národovce, bystrého právníka a »Vladimíra« v českých časopisech, starého přítele domu Pospíšilova, očekával ho již »lístek z pamětníka« od slečinky Marie, v němž měl vepsati několik řádků přátelského věnování. Hurban rozhodl se ovšem pro řeč vázanou, slavnostní a napsal v Mariin štambuch své »pomněnky z těchto polabských a poorlických krajů«, které v »Cestě« znovu otiskuje.[1] Prohlédnuv si znamenitou knihovnu týnišťského faráře ubírá se za zbývajícím cílem. V okolí městečka všimne si rozdílné nálady v milostných písních lidu tamního a srovnává ji bystře s obdobou slovenskou: Slovák v erotice přísahá věrnost až za hrob, slovenská píseň je melancholická, zádumčivá, kdežto lid český zpívá vesele a rozmarně, jsa pro vyšší stupeň civilisace vzdálen prostověrné idyličnosti. Tudíž opět kritika, nutná pro studijní účel jeho cesty. V Týništi poznal výborné vlastence, mimo Jos. Vl. Pelikána[2] občana Vilímka, P. Rozšlapila a j., a doporučí se vroucně jejich vzpomínkám. 16. srpna je v Častolovicích u p. Šnaidra a faráře Tomana, v Kostelci (nad Orl.) u kaplana Dařílka, vroucného ctitele »Slávy dcery«; v Potštýně navštíví zříceniny dávného panského sídla a přenocuje v Brandýse (nad Orlicí). Po krátké zastávce v Sloupnici u krajana P. Molnára ocitá se v Litomyšli jako host chvály a úcty hodných manželů Rettigových, rozladěn však naprosto náhodnou uměleckou produkcí, při níž byl přítomen, a která vynikala leda smělým przněním českého jazyka. Cesta vede odtud zněmčilým územím zase na sesterskou Moravu. Dojemně loučí se Hurban se svými vidinami i se zemí českou, jež mizí jeho zrakům: »O vy postavy ušlechtilé, jež sobě tu má mysl natvořila, a vy výjevy blažené, jenž(!) ste mne ve svém lůnu kojili(!), o vy vlastenky a vlastencové, jenž ste mne v mých sladkých nadějích upevnily(!) — všickni mějte se blaze! A když se zardí na rozvalinách minulosti krásnější dennice, když z hrobů tichých vystane slunce blaženější, nech Vám i mně svítí neuhasitelně!« Vděčný poutník cítil v očích vláhu radosti a štěstí ještě po dvou letech, kdy chystaje svůj cestopis pro tisk prožíval v duchu znovu mohutné dojmy, nastřádané po krajích českých . . .

[1] Dr. Jos. Pešek otiskuje v prvním svém jmen. spisku i dochovaný původní text z památníku Marie Pospíšilové, který liší se v některých podrobnostech od textu »Cesty«. Text památníku má zřejmé stopy improvisace, text »Cesty« jest uhlazenější; na konci lístku v štambuchu připsal Hurban věnování: »Na památku krásných, w Kr. Hradci přežitých dob, chwil, dnů od Miloslawa Jos. Hurbana, wděčného, cestugjcjho Slowáka. W Týništi dne 14. Srpna 1839.«

[2] Po návratě do Břetislavě děkuje ještě P-ovi srdečným listem.

Závěrečná kapitola šestá jest v podstatě líčením návratu do uherské vlasti. Cíl cesty vrcholil pobytem v Praze, vybočil v hřejivou epizodku v Hradci, a zpáteční pout Moravou jest již skromné finale jásavého triumfu cestovních zkušeností Hurbanových. V Moravské Třebové kratičký oddech, potom cesta do Loštic, na níž umokl »i při dobrém dešťovníku« a po samu požehnanou Hanou, kde pronikavě poznámkuje tvrdou povahu Hanáků a folklorových znaků jednotvárné putování kraji cizími, v nichž nezná přátel ani vlastenců. Přes Olomouc, v niž skládá pro budoucnost pevné naděje, zvlášť v stolici Šemberovu, kráčí do Přerova, a Želatovicemi, Čechami, Domažlicemi, Dřevoseticemi, Bystřicí atd. stále blíže »k vlasti mé milé Uherské«. V lijavci přichází do Rusavy, kde nocleňoval, ráno druhého dne jde k Hošťálkovu, na mysli mu tane nedaleký Hostýn a statečný Jaroslav Hvězdohorský;[1] setkává se zde s P. Slobodou, osvícencem, vědcem i básníkem samoukem, a spolužákem svým z Břetislavě, Vlastimilem Pellárem. Ve Vsetíně pokloní se ještě krajanům P. Lánimu a ev. faráři Škultétymu a zaměří přímo k domovu. Pobloudiv v horách čirých moravských v nepohodě dochází do Lazů, kde u P. Kokeše nucen jest pobýti na lůžku, v péči jeho opatrné panny sestry. »Odsud pak právě na samém sklonku prázdnin s mým někdy spolužákem L. P. do Břetislavě se dodal. Příležitost spěšná odprovodila nás právě vhod do města toho, z něhož sem přede dvěma měsíci bolestně se byl ubíral. Na cestě naší Považím nalezl sem rovněž mnoho mužů, jenž hoří za národnost slovenskou. V Břetislavě mne uvítali srdeční přátelé doptávajíce se na vlasti západní. Aj tedy přátelé a spoluvrstovníci moji, tu hle máte v krátkosti, co žádáte,« vysvětluje Hurban dodatečně informační účel svého cestopisu. Skromně a srdečně dává s bohem nakonec svým čtenářům: »I s Tebou se tedy loučím Velectěné Obecenstvo, jenž(!) jsi nyní se mnou putovalo. Cestování moje, ač bylo někdy i nepříjemnostmi propleteno, předce bylo pro mně(!) zanímavé. Zdali však rovněž při nedokonalostech svých i toto vypravování mysl a srdce zaujalo, nevím. Rozsoudiž nad obojím milý čtenáři a čtenářko vzácná! a dobře, blaze se měj!!!« Studijní cesta vděčného putujícího Slováka po českém západě byla u konce.

*

[1] Jaroslav ze Šternberka z »Pobití Tatarův«; zajímavé jest, že skoro současně i Langer svou romantickou šlechtickou lásku, hrab. Šternberkovou, jmenuje Hvězdohorskou.

»Cesta« Hurbanova, na níž jsme krok za krokem poutníka sledovali v jeho skutcích, citech i myšlenkách, měla přesně vymezený cíl, jak bychom novějším způsobem řekli, program studijní. Jako slovesná prvotina mladého Hurbana jest ovocem mohutného štěpu teorií Kollárových, které uzrálo pod žhavým oslnivým sluncem myšlenky vzájemnostní. Čilé mládeži břetislavské postačil k rozplamenění srdcí pouhý kodex oživujících liter »Slávy dcery«, duch její a ostatních spisů největšího rodáka slovenských hor dovedl ji k tomu, aby účinně přiložila ruku k dílu obrody. Čin Hurbanův jest z nejvýznamnějších skutků prvotního idealismu Štúrových stoupenců.

Povšimněme si blíže výmluvné fysiognomie mladého autora »Cesty«, tisku dnes vzácného a tolik důležitého pro poznání společenských i literárních poměrů našich na konci 30. let minulého věku. Zanícený, vyspělý jinoch, usedlého mravního charakteru; čelný člen školy Štúrovy, skupiny příbuzných ideálních mladíků, vesměs dvaceti, nejvýš pětadvacetiletých, kteří ochotně podřizují city a a žádosti své dospívající ústrojnosti tuhému asketismu práce pro národ a čeleď bratří, takřka bez násilí přinášejí obět okruhu svých bytelných pudů a náklonností, horují platonicky pro milenku jako pro uvědomělého člena národního kmene a lidské společnosti, neznají radovánek mládí, všech chtíčů se odříkají, aby jediná meta, trpící národ a vlast, nedočkavě čekající činů, tyčila se před nimi v přísné velebě a plné příkaznosti. Naděje vlasti v nejkrásnějším smyslu.

Tato znamenitá mládež v ovzduší skvělých fantasií svého proslulého krajana neoddává se nijak klamným ilusím o svém národním poselství. V počátcích štúrovských idejí není poblouzení, není rozčarování, drsná prakse léčí je záhy zásadně z jakéhokoli utopismu. Hurban tuší jasně nevyhnutelnost, aby život jemu, zasvěcenci budoucnosti, podal hořký kalich bolestí a osobních strázní a přijímá jej mužně a odhodlaně z rukou osudu; jest si bezpečně jist, že cesta jeho nebude pouze příjemnou zábavou ducha, že i tam, kam se ubírá, teskní a zápasí jeho národ; nicméně pečetí vzájemným polibkem na rozvalinách zašlé slávy předků znovu svatou úmluvu obtížím neustoupit, hotov umírat za vznešenou »vidu«, ideu, a přesvědčen v hloubi duše, že tuto mládež čeká neomylně koruna spravedlnosti, věnec věčného vzpomínání, sloup nevadlé slávy. Idealism jeho vidí střízlivě a určitě; tvrdý rys v mravní povaze Hurbanově nemá prostě obdoby ani podmínek v novějších údobích.

Bezpečný doklad životnosti, neschematičnosti díla Kollárova, v jichž opak bývá s oblibou v poslední čas vykládáno, jest prostá skutečnost, že tento mladý muž s vážným světovým názorem, ve 22 letech uceleným ve všech hlavních zásadách, vyšel původně jako výlučný Kollárovec. Národ *a* člověčenstvo jsou mu dva soustředné kruhy o středu osobnostním; a praksе jest u něho vždy důsledná tomuto vysokému mravnímu pojetí. V dómě Štěpánském modlí se vroucně za pokrok národa *i* lidstva, u brněnských průmyslníků, průkopníků nové technické éry, zdůrazňuje důtklivě nepohřešitelnou lidskost, jež jest mu u soukmenovců samozřejmým příkazem: »nechť se ti ozve člověk«, kdykoli plemenný typ zavolá v hrudi. Poznáváme i z podružných, vedlejších zjevů duchovní půdu, prosáklou úrodným vlivem časového vlasteneckého brevíře Kollárova; zapisuje citáty ze »Slávy dcery« v pamětní knihu na Bozkovicích, improvisuje verše v jejím duchu i slovesném tvaru, vzbuzuje ve skalách ozvěnu jména Kollár, opravuje přátelům chybné přepisy jednotlivých částí jeho veledíla, které zná úplné zpaměti. Než, i stinné stránky filologické metody Kollárovy probudily se u jeho oddaného žáka: Hurban etymologisuje romanticky původ Pernštein podle Prstana, syna uhlířova, ač vědecké německé etymon jest i laikovi nasnadě, přijímá Kollárovu domněnku Kutnohorský — Guttenberg, vynálezce knihtisku, jest podle obou slovanského původu, libuje si v rozmarném etymologu brněnském Křížovi, atd. Jsou to však spíše nevinné filologické hříčky, omluvitelné romantickou náladou doby, nežli podstatné újmy vážného úkolu Hurbanova.

Vedle těchto životných ozvěn kollárovských vliv zasněného historismu bernolákovského věštce Jána Hollého v prvním literárním díle Hurbanově jest umlčen. Hurban nevzpomíná ho jménem vůbec, Kollárem naopak dokládaje se velmi zhusta; rozjihlé dějinné reminiscence na ssutinách mocných kdysi výsep a bašt národnosti lze stejným právem přičísti na vrub romantické tradici »Slávy dcery«, zejména proslulé elegie úvodní, jako velikolepým věštbám a v budoucnost upiatým nadějím tohoto mohutného buditele, epického malíře skvělých historických obrazů ze ztracené slovenské minulosti. Jest to znovu doklad významný. Štúr teprve r. 1846 ve svém »Náreči slovenskuom« pojímá v pokus o syntesi typicky slovenské filosofie i dílo a ideje katolického kněze Jana Hollého, patrně jako reakci vůči jednostranným vlivům Kollárovým a pro rovnoprávnost obou církevních kmenů; právě tato okolnost umožnila o celé dvě generace později synu určitého Kollárovce Hurbana, aby v tendenčním

rámci novodobých slovenských otázek úplně abstrahoval od nepominutelného kulturního vkladu, kterým Jan Kollár (se Šafaříkem) jako Slovák rozmnožil duchovní domácí jistinu.[1] Z Hurbanovy »Cesty« plyne nadevše výrazně, čím byl mládeži břetislavské mohutný pěvec »Slávy dcery« a čím pozdní klasik »Svatopluka« a »Cyrillo-Methodiady«: vděčí-li tomuto za zářivé vzory vlastenectví v starobylých obrazech představené, dal jí onen veliký životnou vzpruhu k němu, vzepřel tvůrčí vznět i vdechl samu jiskru života.

Konečně třetí mohutný vliv prolíná se u mladého Hurbana, ostatně nijak neutajován, jako červená nit v celém spise: máchovský mysticism. Vzpomeňme názorné scény v jeskyni »Býčí skály«, vzrušeného dojmu z podzemní přírody, ozářené těkavým plápolem zapálených »třísek«, plné bizarních obrazů a vidin, jimiž rozvlněná mysl cestovatelova kochá se jedinečným způsobem: typ máchovského blouznivce z »Máje« a »Cikánů« jest v celku i jednotlivostech dokreslen. »Byronisticky sestavený výtvor« lahodí smyslům Hurbanovým, kdekoli ocitá se v obdobné situaci: na Bozkovicích, Pernštejně, Potštýně i jinde. Ctitel a obhájce mladého pěvce »Máje«, jehož dva výtisky »s ním spáváním s ním vstáváním« milo zužíval,[2] jeví se v této spojitosti jako nevšední případ. Kdežto v Čechách generace máchovská křížila se zpravidla s názory generace kollárovské, tato představovala usedlé, starší pokolení zapřisáhlých ideologů a ona výbojné snahy vrstev mladších, u Hurbana proniká klidná recepce obojího prvku: tradicí a půdou je Kollárovec, uměleckým zorem a vjemem nadšený stoupenec Máchův. Jiní Slováci, básníci školy Štúrovy, jsou ostatně nejiní: tak zejména Janko Kalinčák, který i tvarově Máchu parafrasuje, a básníkův nejčelnější slovenský žák-epigon, Ján Botto.[3] Vysvětlení pro tento odchylný úkaz podává nepochybně dějinná skutečnost, že básník »Máje« byl poznán na Slovensku jako nový silný tvůrčí duch hned a hromadně, o celou generaci dříve, nežli v skeptických a dogmatických Čechách.

Původce »Cesty« byl geniálnímu duchu Kollárovu zavázán však nejvíc ideově. Cesta jeho jest v podstatě kulturní mise mezi bratry západními; kdekoli nachází úhor lačný neb selskou ouvrať ladem ležící, neopomíjí rozhoditi v ni zdravé símě poučení v ochran-

[1] »Nálady a výhľady«, články Sv. Hurbana Vajanského v »Národných Novinách« r. 1897, též sep.

[2] »Slovenskje Pohľady« z r. 1847, str. 74 d.; vlastní slova H-ova.

[3] Viz úvahu »O vlivu Máchova „Máje" na Bottovu „Smrť Jánošíkovu"« od autora t. čl. v »České Revui« 1916, str. 541 d.

né slupce ukryté. Cestuje pěší, tráví mezi prostým lidem jako mezi vzdělanci, pod doškovou střechou jako v domech měšťanských, opravdu »smíchán s lidem«, jak praví; oněm vykládá základní pravdy, odlišný národní pojem Maďara a Uhra, o totožnosti národní podstaty bytosti Slovákovy s Moravanem, o Kollárovi, jeho díle a myšlenkách; tyto zas seznamuje blíže s přítomností slovenskou, Vocela, Klácela, Ohérala, pražské literáty poučuje ve vyšším smyslu o cílech a snahách Slováků. Navzájem ovšem čerpá z hlubších zdrojů české osvěty a poměrů pro užitek vlastní i břetislavských bratří, v jichž jméně je představitelem slibů mladého Slovenska. Všímá si pečlivě podřečí lidu, folkloru, rozdílu v písních i krojích, zaznamenává etymologické pověsti, zapisuje si z úst sedláka místní proroctví, nevyhýbá se zdravé a pronikavé kritice společenských poměrů pražských, Tylovy činnosti literární, Klácelova hegelianství — skutečný úrodný oboustranný apoštolát. Takto poučující a takto poučen může vrátiti se z uložené cesty s klidným vědomím vykonané povinnosti a s bohatou zásobou plodných dojmů pro celý činy požehnaný život.

Barvitost slohu a přesvědčivá, druhdy vášnivá apologetika po způsobě duševního jeho obroditele prozrazují vzácnou, práva a pravdy žárlivě dbalou osobnost. Delší popisy, kratší odbočky od vlastního předmětu dávají tušit ducha pozorného a vědomého své příští zpravodajské povinnosti, kdy ze zažitků cesty bude mu při návratě skládati účet svým druhům. A koho nedojala by lidská opravdovost typických jeho loučení se všemi, kdo dosud neznámí náhodou i vědomě zkřížili své kroky s jeho na bratrském putování! Hurban loučí se osobitě s každým, byť sebe nepatrnějšího významu, s dívkou, jež podala mu kytici na znak úcty, se starým myslivcem výměnkářem, průvodcem hostů po jeskyni, přeje jim zdaru a pro sebe vlídného vzpomínání — jak opravdu bolí ho v duši, že ve dvou ve třech případech přání jeho nedošlo uskutečnění! Přes 50 osob uvádí jménem, s nimiž nově obcoval — a skoro s každým loučí se slovy díků a vřelých blahopřání... Nelze v tom spatřovat přepiaté nebo strojené rozcitlivělosti, nýbrž prostověrnou velikost duše ryzí, která ideál lidskosti přetavila v mohutnou řadu drobných skutků, mince, jimiž štědře podarovala své konkrétní bližní. Právě jako člověk roste Josef Miloslav Hurban v daleko duchovnější oblast, nežli jest jeho velikost literární...

Při dějinném odstupu sta let od zrození Hurbanova v tiché dědině beckovské připomínáme si znovu prvního cíle vědomého Slo-

váka, cestovatele po českých krajích. Nikoli Hurbana učence, z trojice původců spisovného schismatu, pozdějšího ideového vůdce slovenského odboje, plamenného řečníka a zastance práv slovenštiny, bojovníka mečem i perem rovně ideálního, obětavého redaktora »Niter« a opětovného stoupence spisovné jednoty, naposledy konečně odevzdaného hlbockého myslitele — nikoli této ustálené literární podobizny muže z našich nejvroucnějších: připomínáme si právě onoho dychtivého mladého cestovatele, jeho podnětného a ryzího poslání bratrské lásky, nejkrásnějšího slibu, který Slovensko na sklonku let 30. vyslalo v českou předtuchu blížícího se jara národů.

Jestliže výsostné idey, které pronikly bezmála před stoletím nadšeného ducha a snahy břetislavské mládeže pro celý obětavý, k národu a lidstvu přede vším jiným duchovním zbožím obrácený život, jestliže bytelný cit rodomilství v kterékoli době, jež oplývá jednostranně pěstěnou kulturou logického rozumu i liché sofistiky, vznítí se opět bílými plameny národní oběti, rovné zápalu této ideální hrstky vzorných slovenských vlastenců: — potom Hurbanova »Cesta« došla znovu nejkrásnějšího kulturního cíle a dodatečného splnění, stavši se skutečným národním protoevangeliem, to jest prvním radostným, opravdu dobrým poselstvím!

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Vídeňský historik o národnostních a státoprávních otázkách Rakousko-Uherska (Richard Charmatz, Das politische Denken in Österreich, herausgegeben von dem Volksbildungshaus Wiener Urania, 1917).

První svazek sbírky nazvané »Urania-Bücherei« přináší úvahu vídeňského historika Rudolfa Charmatze, Das politische Denken in Österreich. Zmíníme se zde o této knížce, poněvadž jest novým dokladem, jak i nadaní spisovatelé němečtí soudí jednostranně o rakouských poměrech a postrádají naprosto schopnosti vžíti se do postavení, cítění a myšlení v Rakousku obývajících neněmeckých národů. Zajímati nás budou hlavně dva články Charmatzovy: »Das Recht der Nationen« a pak »Der Staat«. Z přehledu vývoje uzákonění t. zv. státoobčanských svobod v Rakousku mile nás překvapí, čteme-li opětně o myšlenkách, jež naplňovaly hlavy předních mužů zastupujících národy v prvních dobách konstitučního života v této říši. Jaký pokles nastal tu, když si uvědomíme, co vzácných a krví i statky vykoupených názorů a představ bylo v posledních třech letech zapomenuto právě těmi, kteří se honosí jménem zástupců lidových! Slyšme jen: v ústavodárném říšském sněmu, jenž sešel se v červenci roku 1848, byl zvolen výbor, který měl navrhnouti konstituci. Výbor ten pověřil tři ze svých členů vypracováním základních práv. Třetí paragraf návrhu odtud vyšlého, jejž vypracoval František Ladislav Rieger, zněl: »Souhrn všech jednotlivých státních občanů jest lid. Panování dle znatelné vůle lidu jest vrozeným, nezcizitelným právem lidu; vláda pochází pouze z jeho moci a jest pouze k jeho dobrému.« Jak daleko zpět jsme se dostali od těchto vymožeností lidstva! Než — přejděme k věci.

V článku nadepsaném »Das Recht der Nationen« líčí autor vývoj národnostní myšlenky v Rakousku a jejího poměru k státu, při čemž má především na mysli národ německý a jeho zklamané naděje a očekávání v státoprávní spojení rakouských zemí s říší Německou. Že se mohli povznésti zde národnosti neněmecké, za to musí děkovati z velké části ušlechtilé povaze německé, jak dovozuje autor, když mluví o době před rokem 1848: »Kosmopolitismus naplňoval dosud Němce. Nebyli zasaženi národní úzkoprsostí, naopak. Všude tam, kde byli potlačováni

mali národové nebo zápasili za svobodu, byla i německá srdce. Uvědomme si jejich vztah k probouzejícímu se češství. Neboť Čechové měli v rakouské politice velkou úlohu, a spor německočeský znamenal více než kterýkoli jiný národní rozpor. Němci se ujímali těchto ožívajících s dojemnou sentimentalitou.« Ovšem jen pokud se Češi omezovali na pořádání divadel, malých slavností a pěstování vlastní literatury. Jakmile však počali něco chtíti od státu, ihned pominula tato »dojemná sentimentalita«, jak se dále dočteme. Ostatně, hned o několik stránek dále vyslovuje to autor zcela zjevně, když ukazuje na první projevy české a slovinské v roce 1848: »Vzrůstající nároky Čechů na severu a požadavky Slovinců na jihu pudily Němce k obraně. Poprvé stáli tu v úloze obhájců, neboť musili zápasiti za svou národní državu. To vše v době, kdy byl celý německý národ naplněn myšlenkou sjednocení a v Pavelském chrámu (t. j. ve Frankfurtě) nalezl žádoucí středisko.« Hrozného, ba nesnesitelného postavení českých zástupců po vstupu do vídeňské centralistické sněmovny ovšem Charmatz nechápe a nemůže chápati. Dokonce již nechápe a ani nepostihuje znemravňujícího vlivu té dvojakosti, když takřka jedněmi ústy musili čeští poslanci popírati oprávněnost a vůbec právní základ vídeňského parlamentu a na druhé straně přece jen snažit se dosíci pro nás úspěchů na této positivní půdě, když tam již jednou vstoupili, zanechavše své pasivity. Jen jakési tušení těchto poměrů a jejich nepřirozenosti naznačuje věta pronesená o federalistech spojených na říšské radě v »železný kruh«: »Zůstali věrni svým starým programům, avšak nevzpomínali na ně příliš často...« Jen touto nepřirozenou dvojakostí lze asi vysvětliti to, co se zdá býti Charmatzovi tak záhadným: »všude byl nedostatek způsobilých národních programů, neboť všude scházela jasnost v tom, co má býti požadováno a proto též důslednost v jednání.« My Čechové si dnes dobře dovedeme vysvětliti tuto nejasnost v požadavcích.

Zajímavo jest, že autora naplňuje podivem, když se jednotliví rakouští národové nechtěli omeziti na požadavek rovnoprávnosti, nýbrž když požadovali úplně rovné postavení v říši, to jest s t e j n o u ú č a s t v e s t á t n í m o c i. Ovšem, že to bylo pošetilé, neboť jedině německá státní moc jest organická, přirozená, vývojová, každá jiná byla by pouze vyumělkována. Tak alespoň soudí Charmatz, když takto odbývá právě naznačené snahy národností: »žádaly nad to stejnou m o c a zapomněly, že moc, má-li míti dlouhé trvání, nesmí býti l i b o v o l n ě vytvořena (nicht willkürlich konstruirbar ist)«. Proto bylo asi nejsprávnějším, když únorovým patentem (r. 1861) a při zřízení říšské rady dala se přednost Němcům a tito uznáni z a o p o r u s t á t u (als Stützen des Staates anerkannt). Nebylo jim to však mnoho platno, jak lituje dále autor, neboť »se nemohli již těšiti z nerušeného života«, neboť se všech stran k nim dorážely vlny boje a počešťování rostlo (der Tschechisirungsprocess machte grosse Fortschritte). »Každým rokem rostla síla, šířila se základna Čechů,« zjišťuje Charmatz dále, aniž vysvětloval, co bylo příčinou tohoto zjevu.

Zabývaje se českými snahami státoprávními, nenalézá pro ně jiného výrazu než »Schwärmerei« (blouznivé sny) a j. »České státní právo jako

politický požadavek jest výplodem romantického egoismu. Jeho vyvrácení není těžké« (Das böhmische Staatsrecht ist als politische Forderung eine Ausgeburt romantischen Egoismus. Seine Widerlegung fällt nicht schwer). Toto snadné vyvrácení také ihned následuje. »Na Bílé Hoře nepodlehl český lid, nýbrž česká šlechta. České státní právo by znamenalo obnovení šlechtické oligarchie. Sám Eduard Grégr řekl v jasné chvíli (in einem lichten Augenblick), že by za české státní právo nedal »fajfku tabáku«. Tyto protidůvody není třeba ani vyvraceti. Každé dítě u nás ví, že jsme nebojovali za obnovení stavovských ústav, nýbrž za moderní český stát, ve kterém bychom si mohli právě uskutečniti výmoženosti a pokroky lidského ducha, pro něž Vídeň nikdy neměla porozumění.

Jak zcela jinak posuzuje Charmatz snahy rakouských Němců po sjednocení s Německem! Nemluví zde o romantismu ani o egoismu! S radostí zaznamenává poznámku z deníku arcivévody Jana: »Deutschland, Deutschland,« — schrieb der edle Prinz — »wann wird es das werden, was es sein soll.« »Es ist nur eine Sache gut und heilbringend: innige, treue Vereinigung zwischen Preussen und Österreich« (»Německo, Německo,« napsal ušlechtilý princ, »kdy se staneš tím, čím máš býti. Jest jediná dobrá a spásná věc: pevné, věrné spojení mezi Pruskem a Rakouskem«). Jinde líčí Charmatz bolest nad roztržkou mezi Německem a Rakouskem v roce 1866 a praví, že »téměř otřese čtenářem dopis«, jejž bezprostředně po této události odeslal hrabě Auersperg: »Kéž Německo našim dětem a vnukům za tuto ztrátu, jejíž plnou tíži nebudou již tak těžce pociťovati jako my, poskytne jednou plnou náhradu!« Nebo na jiném místě líčí náladu po roce 1866: »Rakousko bylo vyloučeno z Německé říše. Avšak cit společné příslušnosti není vázán určitými právními formami. (Doch das Gefühl der Zusammengehörigkeit ist nicht an Rechtsformen gebunden.) Jak povznesená nálada byla na německé střelecké slavnosti ve Vídni, jež se konala dva roky po pražském míru!« Básník Anastazius Grün (hrabě Antonín Auersperg) napsal o tom báseň, jež končí slovy: »Wir waren eins, wir bleiben eins! Erst singt es einer leise; von Mund zu Mund dann schwillt und braust durchs Volk die stolze Weise!« (Byli jsme sjednoceni a budeme opět! Nejprve tak někdo šeptá tiše; tato smělá slova jdou dále od úst k ústům, až propukají a bouří celým národem.)

Při takovém dvojím měřítku pro snahy různých národů nás ani nepřekvapí, dočteme-li se u Charmatze, že provedení pouhé rovnoprávnosti v zemích s naprostou českou většinou, jak je měla přinésti jazyková nařízení hraběte Badeniho, bylo »nepromyšlené zasáhnutí« (der unüberlegte Eingriff) a »rána pěstí« pro Němce (den die Deutschen als Faustschlag empfanden).

Ukazuje-li Charmatz, že se neněmeckým národům vlastně vedlo v říši velmi dobře, přes jejich stesky, neboť hospodářsky sesílily (»třeba se jen poohlédnouti po organisaci českého úvěrnictví, aby se jasně poznalo, jak se sudetským Slovanům vedlo dobře, ač si stále stěžují«), neměl by zapomínati, že jeho úsudek jest příliš krátkozraký, a že i čtenáře bez vzdělání autorova snadno napadne při tom otázka: oč velkolepější byl by

tento hospodářský rozvoj zemí sudetských, kdyby nemusily většinou svých finančních sil udržovati pasivní země říše a udržovati a síliti centralismus, jenž se pak obraci za jejich vlastní prostředky proti nim. V této otázce by bylo možno historiku Charmatzovi doporučiti, aby se ve státních archivech poučil o tom, jak obrovská břemena spočívala na zemích českých v době, kdy se budovalo absolutistické a centralistické ústředí ve Vídni, jak to byly převážně berně i naturální dávky z českých zemí, jimiž jedině mohlo býti stvořeno to, co se nazývá ústředním státem, a co pak částem, jež byly tvůrcem jeho, nedopřálo mnohdy ani volného dechu.

Dosti překvapuje po předcházejících vývodech, že Charmatz neoznačuje snahy jednotlivých rakouských národností za protistátní, nýbrž za boj o stát rakouský, o moc v tomto státu. V těchto bojích šlo nejprve »o rovnoprávnost, pak o nadvládu, v celku však o plánovité upravení státních zařízení«. Ačkoli autor požadavky Slovanů, zejména české státní právo odmítá, vyslovuje se velmi shovívavě a příznivě o snahách maďarských. Zejména dualistickou úpravu říše pokládá za zdravou a celku i částem prospěšnou. Připouští sice některé námitky, ale v celku uznává oprávnění této státní úpravy, pro niž prý mluví zejména její trvání: »Ačkoli bylo mnoho vytýkáno prosincové ústavě z roku 1867, přece jen se osvědčila v bouřích několika desetiletí a vytvořila základ, na němž mohla Rakousko-Uherská monarchie sesíliti na venek i uvnitř, na němž se jak Rakousko, tak Uhry pevně vyvíjely, hospodářsky vzkvétaly a povznesly i sociálně. Co se mohlo takto udržeti, zdůvodňuje se samo sebou.« A na jiném místě praví Charmatz o tomto předmětu: »Dualismus žije, a mnohé jest v něm ještě skryto. Jest jen potřebí, aby to bylo vyčerpáno.«

Ještě jedno třeba připomenouti, co jest tak příznačné pro jednostrannost i odborných spisovatelů německých. Kdežto se Charmatz o všech snahách německé politiky i jejich literárních projevech vyslovuje s obdivem, třebas nepřinášely nic nového, nýbrž ode dávna známý požadavek nesnášelivého sebepřeceňování a ztotožňování zájmu státu s těmito jednostrannými politickými snahami, nemá podobného uznání pro hájení politických snah národů jiných. Vyslovuje se o nich silně svrchu: »Rakouský Němec musí přiznati, že literární práce jeho jinojazyčných krajanů, pokud se mu staly přístupnými, poskytly málo nových hledisk nebo neznámých dříve návrhů na řešení.« Zkrátka, nešly do hloubky. Proto se zmiňuje pouze z milosti (erwähnt sei immerhin) o Františku Palackém a Stanislavu ryt. Madeyskim.

Své úvahy zakončuje Charmatz otázkou, v čem spočívá síla Rakouska (článek VII. »K r a f t«). Dospívá asi k témuž výsledku, který hlásá nynější min. předseda hrabě Clam-Martinic. O zvláštním ú s t a v n í m cítění tohoto německého historika jeho závěrečná slova vlastně n e s v ě d č í. V zákopech se ukázalo, že to vše jde v Rakousku dobře dohromady. Musí jen míti vláda dosti odvahy i v míru! »Co by dokázala vláda, kdyby jednala z vlastního popudu nebo pod neodolatelným tlakem, možno si teprve nyní ujasniti. V z d o r ú s t a v ě, v z d o r z a s t u p i t e l s t v u l i d u a v z d o r p o l i t i c k ý m s t r a n á m, m á p ř e c e j e n v l á d a s a m a n e s r o v n a t e l n ě v e l k o u m o c. Mnoho

záleží na tom, zda v míru užije této moci správně a důsledně.« Aby nikdo nebyl na omylu, co touto poslední větou autor myslí, poučuje národy a nikoli vládu citátem z Börna, že i práv se musí užívati s mírou. Ještě dále pokračuje Charmatz: »Možnost ovládati masy jest prokázána, neboť co se vykonalo v zákopech a v zázemí, nemusí býti v klidných dobách nedostižným ideálem. Jen jest zapotřebí, aby v dobách mírumilovné činnosti byla tu shora cílevědomá a pevná vůle vésti a říditi.« (Nur ist es notwendig, dass ein zielbewusster, beharrlicher Lenkungswille von oben in der Zeit der friedlichen Tätigkeit walte.) Ještě v posledních řádcích domlouvá se vládě, aby měla odvahu k činům (den Mut zur Tat, zur Leistung und Forderung des Notwendigen).

Tedy nikoli svoboda, nýbrž pevná vláda jest přáním tohoto moderního historika německého: »jest třeba vládnouti s plným vědomím toho, čeho jest zapotřebí« (das Regieren bei voller Erkenntnis dessen, was nottut). *Dr. F.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Drahotní výpomoc učitelstvu v Čechách. — Anketa o úpravě učitelských platů v ministerstvu vyučování ve Vídni a její výsledky. — Zapomenutý stav státních úředníků. — Nepříznivé poměry školních dítek. — Velkoměstské děti na venek. — Agitace učitelstva pro poslední půjčky válečné.

Učitelstvo národních škol v Čechách jest jediným z inteligentních stavů, jemuž během světové války, dospívající rychle ke konci svého tříletí, hmotné jeho postavení zlepšeno nebylo. Je to sociální úkaz tím povážlivější, že návrh bývalé školské komise vypracovaný před válkou sněmem nemohl býti schválen, a že dosazená zemská správní komise mohla ve způsobě zatímních přídavků provésti pouze nedokonalou část onoho návrhu. Nynější zatímní přídavky učitelstva jsou náhražkou za trienálky v návrhu školské komise a za zvýšené služné základní. Zemská správní komise však snížila je nejprvé o plných deset procent, a teprve roku loňského tuto desetinu jich započítala ve formě nového přídavku zatímního.

Tu a tam ustrnula se za války nad učitelstvem některá obec (pražská, předměstská a řada některých jiných v Čechách) a poskytla učitelstvu dobrovolně přídavek nebo přídaveček ze svých prostředků, valná většina učitelstva však dosavadní krutá léta válečná bídně proživořila.

Teprve od ledna letošního roku má se dostati z usnesení zemské správní komise učitelstvu výpomoci. Výpomocné učitelské osoby, jež zastupují učitelské síly onemocnělé a hlavně učitele mobilisované, jichž jest na 40% všeho mužského učitelstva, mají dostati ke svým dvěma korunám denním 140 K roční výpomoci. Rovněž takové částky má se dostati definitivním učitelkám industriálním, kdežto učitelky ženských ručních prací ustanovené za odměnu mají dostati 15% odměny.

Ostatní učitelské osoby na školách národních mají dostati drahotní výpomoc dle následující stupnice: svobodní po 180 K ročně, ženatí bezdětní po 210 K, ženatí s jedním dítětem po 250, se dvěma po 300 K, se třemi po 350, se čtyřmi po 400, s pěti po 500 a se šesti dětmi po 600 K ročně. Učitelské osoby svobodné mobilisované jsou z tohoto drahotního přídavku, který má býti vyplácen čtvrtletně předem, vyloučeny. Připomenouti však sluší, že do doby, v níž jsou tyto řádky psány, nebyl dosud ani haléř té výpomoci vyplacen. Tak dlouho trvalo jednání mezi vládou a zemskou správní komisí.

V celku má se dostati tedy učitelstvu národních škol v Čechách poprvé ve válce od 1. ledna 1917 drahotní výpomoci, která se rovná zhruba méně než polovině drahotních přídavků, jichž se dostává po dva roky státnímu úřednictvu s rovnocenným vzděláním.

Tíseň učitelstva v Čechách je však taková, že výše uvedenou drahotní výpomocí odstraniti se nemohla. Jednala proto o ní ve Vídni dne 16. května 1917 anketa svolaná k popudu místodržitele v Čechách do ministeria vyučování. Účast na ní měli za předsednictví ministra vyučování členové vlády, zemské správní komise, poslanectva a zástupcové učitelských zemských organisací.

Posledně jmenovaní domáhali se: 1. Uskutečnění osnovy zákona permanentní školské komise z roku 1913. 2. V případě, že by uskutečnění narazilo na nepřekonatelné překážky, plné uskutečnění hmotné stránky osnovy. 3. Přiměřené zvýšení drahotní výpomoci na rok 1917 dle norem platných pro státní úřednictvo. 4. Další přilepšení staropensistům, vdovám a sirotkům.

Během jednání bylo poukázáno k tomu, že neprovedením osnovy zákona vypracované školskou komisí bylo 23 tisíc učitelův a učitelek v Čechách za 5½ roku zkráceno o 90 milionů K. Výsledky ankety shrnul ministr vyučování v resumé:

Bylo zjištěno, že osnova zákona zpracovaná permanentní školskou komisí není způsobilá k sankci. Nelze ji proto v celku provésti. Zemská správní komise dává však závazné ujištění, že od 1. července 1917 provede návrh sekčního šéfa Khosa ze Sternecku, aby vedle nynější drahotní výpomoci v částce 5,700.000 K byl zaveden aktivní přídavek dle čl. 11. osnovy, který vyžaduje ročního nákladu 6 mil. K, tedy pro II. pololetí r. 1917 3,000.000 K, dále že bude devítina zatímního přídavku včítána do pense.

Zemská správní komise vezme při svém rozhodování o věci v blahovolnou úvahu eventualitu navrženou zástupci učitelstva: Pro prvé pololetí r. 1917 drahotní výpomoc v částce 2,850.000 K, pro druhé pololetí polovinu drahotní výpomoci (1,425.000 K) a aktivní přídavek dle § 38. osnovy v částce 4·5 mil. K.

Kromě toho blahovolně uváží žádosti: 1. aby aktivní přídavek dle § 62. byl počítán do pense; 2. aby bylo vyhověno požadavkům učitelek ženských ručních prací, ke kterémužto účelu budou dodána příslušná data; 3. aby byl vzat zřetel na učitele náboženství ustanovené za remuneraci, o čemž se opatří rovněž data.

Učitelstvo v Čechách v převážné většině své, to jest v obcích o méně než 8000 obyvatelích, jichž jest 92 procent, nemá dnes dosud aktivních přídavků. Nabude-li jich i ve formě nižší než navrhuje uvedený paragraf osnovy školské komise, není to bez důležitosti, a třeba to přičísti k úspěchu. Jde nyní o to, aby zemská správní komise záhy provedla to, k čemu dospěla. Kdo rychle dává, dvakrát dává. A učitelstvu v Čechách je toho času třeba pomoci nejrychlejší. Novinová zpráva o učiteli Ed. Cihelnovi z Benešova, který pod tíhou velice neutěšených poměrů hmotných zvolil raději dobrovolnou smrt, než by se díval na to, jak žena jeho a výborně se učící synové na studiích trpí, musila otřásti svědomím každého jen poněkud sociálně cítícího člověka.

Trpký osud s učitelstvem snášejí také okresní školní inspektoři, jichž asi polovina je jmenována z učitelstva měšťanských škol. Inspektoři tito mají tytéž služební požitky jako učitelé měšť. škol, zvýšené pouze o roční paušál k uhrazení cest a stravování při inspekcích. Ve článku »Zapomenutý stav c. k. státních úředníků«, uveřejněném ve všech novinách, poukazují na své neutěšené hmotné poměry a volají příslušné orgány k pomoci. Poukazují na svou zvýšenou činnost v pohnuté době válečné a žádají zcela oprávněně, aby se jim dostalo drahotních přídavků, jaké dostávají státní úředníci VIII. dietní třídy a přiměřeně zvýšených cestovních a dietních paušálů. Je téměř neuvěřitelno, že tito s t á t n í úředníci netěší se nijakým výhodám ani na státních drahách přes to, že jsou v popředí všech »rakousky vlasteneckých akcí a válečné péče«. Je spravedlivo, aby volání jejich bylo vyslyšeno a stav jejich hmotně povznesen.

*

Nejen učitelé v Čechách, ale i přemnohé děti školní, jež jsou jejich vychovatelské správě svěřeny, trpí nemálo tíhou současných poměrů. Výživa školních dítek nedostatkem mléka, tuků, masa, mouky, chleba a jiných potravin je velmi nedostatečná. Je statisticky zjišťováno, jak úmrtnost dětí během války se zvýšila. Většina dítek školních je mimo to chatrně oblečena, postrádá vší teplejší obuvi, a v letošní dlouhé zimě vlekoucí se do konce dubna musila prosedati ve školních místnostech vytápěných vlivem uhelné krise namnoze velmi nedostatečně. Všechny tyto neutěšené poměry hmotné měly velmi patrný vliv na duševní rozvoj školní mládeže.

Školní návštěva za války velmi poklesla. Nejen na venkově, ale i ve městech. Matky posílají děti školní hromadně k různým nákupům životních potřeb, spojeným s mnohahodinovým čekáním, které vysilování, zaviněné nedostatečnou stravou, chatrným oděvem a obuví, dovršuje. Děti školní přicházejí do školy pozdě, vysilují mimo to zkracovaným spánkem, dlouhým pobytem pouličním, při učení dřímají slabostí, pozbývají zájmu na učení, a prospěch jejich v učení může býti jenom nepatrný. Že nedostatečným dozorem v rodinách otců zbavených mravnost dětí klesá, je zjevem zcela přirozeným. I v obcích, kde za normálních časů počet zameškaných půldnů vyučovacích neklesl více než na dvě až čtyři procenta, poklesla zanedbaná školní docházka na 10, 15, 20 i více procent.

Učitelstvo, pokud je ve školní službě ponecháno (na 40 procent mužského učitelstva z Čech koná vojenskou službu válečnou, přes 700 učitelů z Čech padlo, více než dvakrát tolik jich bylo raněno), není s to, aby vyličené nepříznivé poměry, které se stavějí jeho práci v cestu, překonalo. Lidumilné spolky pro ošacování, stravování školní mládeže a pod. pro špatné scházení se příspěvků a darů nemohou podporovati práci učitelskou v té míře, jakou ji podporovaly za dob normálních. A tak spásonosné slovo »mír«, jež dnes chví na rtech mnohých milionů, je očekáváno i školou národní.

Zpráva novin, že koncem května odjelo z naší říše 400 dětí školních, z nichž 200 z Vídně, po 60 z Prahy a Pešti, po 40 z Brna a Štyrského Hradce, do obce Einsiedelu ve Švýcarsku na zotavenou, je potěšitelná. Je to však pouhá kapka na vyprahlou půdu obecného lidumilenství. Za to činnost spolků pro feriální osady mládeže školní valně poklesla, nebo je vůbec pro letošní prázdniny ohrožena. Česká zemská komise, která pravidelně vysílá svým nákladem každoročně na prázdninový pobyt do feriálních osad Spolku král. hlav. města Prahy 20 dětí, vyšle letos celkem 34 dětí. Než to vše je pramálo, a dnes možno říci, že každé školní dítě velkopražské má nejvyšší potřebu ztráviti prázdniny na venkově. Poměry však jsou tak neutěšené, že venkovské obce, které samy jsou plny starostí o výživu svého obyvatelstva a namnoze i o řadu vystěhovalců z válečného území, odmítají takové potřebné návštěvy. A tak i převážnou většinu městské školní mládeže čekají letos neutěšené a bezradostné dny prázdninové.

Učitelstvo v Čechách nese při všech svých nesnázích, při všem hmotném strádání tíhu doby válečné velmi statečně. Ke přemnohým svým úkolům mimoškolním přijalo na sebe při páté válečné půjčce agenturu, která se setkala se zdarem nejlepším. Na 300 milionů K bylo zásluhou učitelstva v Čechách sebráno na pátou půjčku válečnou. Nemenší zdar bude míti při současné šesté půjčce, pro kterou se spojilo také s profesorstvem a utvořilo zvláštní »Ústřední sběrnu českého učitelstva a profesorstva pro VI. válečnou půjčku v Praze«.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Z rozmluv s mladou naší inteligencí.

V jedné ze svých knih mnichovský pedagog G. Kerschensteiner vypravuje, jak smutné vysvědčení německým obecným školám vydaly inteligenční zkoušky rukujících nováčků. Podobnou zprávu přinesl české veřejnosti článek dra J. Svítila (v Národních Listech dne 8. a 9. února 1917) o našich absolventech škol středních, s nimiž se autor stýkal za války. Dr. Svítil prohlašuje, že odhalil typ našich průměrných a podprůměrných studentů, uvádí zarážející ukázky jejich nevědomosti, ať už mluvil s nimi o české literatuře, umění nebo dějinách. Snaží se

předkládati holá fakta a vyzývá středoškolské učitele, aby sami takovým zjevům věnovali pozornost a je vysvětlili.

Je dobře, když občas výsledky práce školské obhlédneme neúředně, čistě lidsky. Moravský lékař naznačil diagnosu málo potěšitelnou. Článek jeho vzbudil živý ohlas, rozvinula se dlouhá diskuse veřejná o střední škole, která bohužel záhy rozlila se širokým proudem, náladovými improvisacemi a vzpomínkovými polopravdami zatlačila projevy hlubší a vyzněla téměř neplodně, protože příliš všeobecně. Jakmile totiž obecenstvo sumárními obžalobami opět dá na jevo svůj podrážděný vztah ke střední škole, neberouc na vědomí úředních reforem, vyvolává jen stejně sumární obranu stavovskou. Tentokráte orgán profesorský pod dojmem taktního článku dra Svítila snažil se odpověděti věcně, leda že jedna místní obrana vzdálila se poněkud rozvážného tónu. Přes to jest litovati, že odborníci do diskuse o věci tak vážné, významu celonárodního, nevnesli ještě více světla.

Dr. Svítil praví, že duševní úroveň většiny dnešních abiturientů je hanebně nízká, s Thomayerem opakuje, že do škol středních hrnou se lidé slabých vloh. Nesnadno tvrzení tak všeobecná uváděti na pravou míru. Ti, kdo si přáli na gymnasiích a reálkách vychovávati duševní aristokracii z našeho dorostu, jsou ovšem znepokojeni návalem na střední školy. Ale nesmíme lámati hůl nad mládeží, protože nemá školských vědomostí dosti bezpečných — kdož ví, zda domnělí nevědomci na svém místě v praktickém životě neprojeví se jako lidé pozoruhodné úrovně duševní. Dr. Svítil patrně neví, jak proměnlivým, nespolehlivým měřítkem bývají právě výpovědi mladých lidí, zejména v poměrech abnormálních (na př. v poli). Posuzuje kulturní vyspělost studujících také poněkud jednostranně s hlediska literárního. Dnes často nejschopnější hlavy mezi mládeží odvracejí se od beletrie k filosofii, technice a jiným odborným studiím. I kacířovaná záliba pro sport má své dobré důsledky: starší generace ve sportu bohužel vidí jen duchaprázdnou zábavu, přehlížejíc rozhodný jeho vliv na výchovu povahy, výchovu k povinnosti, přesnosti, energii.

Tyto povšechné námitky nemají však odvrátiti pozornost od vlastní věci. S hlediska národního mladá inteligence potřebuje dokonalé výzbroje, abychom neztráceli potřebných sil polovzděláním. Dr. Svítil uvedl znepokojivé úkazy, znalci školní je sice prohlásí za zjevy ne zcela pravidelné, ale pro poměry naše velmi příznačné. Netřeba se tu rozepisovati o nepřiměřeném vyučování českých dějin, věci bohužel všeobecně známé, ani o neznalosti Slovenska. Hlavně půjde nám o stav vzdělání literárního. V cenném článku, uveřejňovaném právě v Naší Době, dr. K. Hikl osvětlil věc s několika stran.

Ve sporu o přetížení školní mládeže zástupci starší generace namítají, že oni prý pracovali ještě mnohem více, že úlevami dorost vychovává se ke změkčilosti a povrchnosti. Tito chvalořečníci starých časů rozhodují o věci obyčejně z povzdálí; nepozorují, že jde o prohloubení učiva, nikoliv o jeho zpovrchnění. Zapomínají, že novými poznatky stále se rozšiřuje látka školní, že nepostačí prostě ji mechanicky přiřaďovati k učivu dosavadnímu. Co starší generaci bylo novým,

dnes posunulo se již do minulosti. Kollár byl tak dlouho největším zjevem našeho básnictví, dokud jsme měli za to, že přečnívá přítomnost; Svatopluk Čech strhoval mládež k nadšení, pokud sdílela ideály jen jím tlumočené. Jsme buditelům dále povinni hlubokou úctou, ale stejné místo ve školním životě vykážeme již také mluvčím naší přítomnosti. To je nedorozumění se starší generací, která zatížena jsouc poněkud pedagogickým materialismem, povyšujíc tradiční látky na jediné poklady národní, brání se nutnému zjednodušení. Až podnes středoškolský abiturient ví nepoměrně více o básnickém kruhu Puchmayerově než o vůdcích moderní přírodovědy. Stará škola obracela se k paměti, memorovala »uznané« výtvory básnické a dosahovala v úzkém okruhu probuzenské literatury vědomostí zdánlivě velmi pevných. Nová škola, která přibírá téměř století další bohaté práce literární, hledá si nové způsoby vyučovací. Přichází doba, kdy konečně uznáme, že národní kultura není jen beletrií, kdy omezíme upřílišené pěstování básní a zastaralé poetiky a kdy zejména prósu naučnou nenecháme již nahodilým a nevítaným příveskem literárního učiva. Jest příznačno, že i nové učebnice pro vyšší třídy středoškolské snesly podobizny beletristů všeho druhu, ale málomluvně, bez ilustrací, registrují dílo největších učenců našich.

Novými osnovami z r. 1910 změnilo se zásadní pojetí literárního vyučování na školách středních, jak Hikl správně vykládá. Těžisko přesunuto z minulosti do přítomnosti, vyučování školní pozbývá jednostranného rázu historického, aby vstoupilo do služeb umělecké výchovy. Předposlední ročník střední školy jest věnován době nové až po Svatopluka Čecha, poslední od Vrchlického po Dyka, Šrámka a Mahena. Při tom zvýšená pozornost obrací se k těm zjevům světových literatur, které pro náš vývoj měly rozhodující význam. Poznává se, že okruh látek literárních nezvládne se pouhými výklady školními, pročež právem zdůrazňuje se soustavná, kontrolovaná četba domácí. Poněkud opožděně dostala se k nám myšlenka, pevně stanoviti jednotlivým třídám jako minimum četbu určitých děl vynikajících. Až tato reforma se opravdu uskuteční, nabude dalekosáhlého významu.

Bohužel mnoho z ní zůstává dosud na papíře. Předpokládá učitelstvo moderně školené, umělecky cítící; studium na filosofické fakultě až do nedávna velmi málo připravovalo na činnost středoškolského učitele, ztrácejíc se docela v detailech historických. Reforma předpokládá hlavně, aby vlastní poznání žákovo z četby stalo se východiskem práce ve škole, aby škola četbu prohlubovala a jí věnovala hojně času. Jak uskutečnily tuto zásadu nové učebnice?

Tyto učebnice znamenají vědecky značný pokrok proti dřívějším, rozvinují obraz naší minulosti i přítomnosti na pozadí kulturně historickém, přibírají soustavně dějiny literatury na Slovensku atd. Ale kdežto reforma chtěla učivo zredukovati, vyzdvihnouti nejvýznamnější zjevy a jejich studiu vyhraditi více času, autoři učebnic psali odborné příručky literárně historické, nikoliv učebnice školní; z odbornické svědomitosti nedovedli starých podrobností potlačovati, nýbrž naopak rozšiřovali historický materiál v obraz co nejúplnější. Při tom ani tiskovou úpravou žákům nedávali na jevo, které jméno neb odstavec jest podružný. Nové učebnice

způsobily tedy pravý opak, než bylo očekáváno, rozmnoženou látkou literárně historickou ještě stupňovaly nervosní spěch českého vyučování. Tento osudný omyl nutno co nejdříve odčiniti, nemají-li býti literární vědomosti středoškolské zase o léta vrženy zpět. Promrskává-li se kvapně nadbytek učiva, nemůže-li se učitel zdržeti na př. ani u jednotlivých děl Nerudy nebo Vrchlického, není divu, že dru Svítilovi příslušník mladé inteligence mluvil o Jiráskových Malostranských povídkách a Šambergrově Noci na Karlštejně. To je kletba všech literárně historických schemat, mechanického memorování řady jmen. Tohoto zla ve vyučování chceme se navždy zhostiti.

Málo šťastně byla provedena reforma vyučování v V. třídě reální. Zvítězila myšlenka, že postačí realistům obraz české literatury doby staré a střední načrtnouti za jediný rok. Poněvadž v V. třídě žáci 14—16letí poprvé zvykají soustavnému výkladu literárně historickému, jakož i zvláštnostem čtených výtvorů staročeských, předpokládali bychom, že odbornictví učebnic bude stlačeno na nejmenší míru, že příručka stane se jaksi literární propedeutikou, učivo proti dřívějším výkladům — jež bývaly rozvrženy do dvou vyšších tříd — bude zkráceno aspoň o polovinu, a ukázky tekstové omezí se na poutavé úryvky nejtypičtější. Zatím studující dostali do rukou čítanku o 400 stránkách a dvě rukověti literárně historické dohromady o 140 str. Co platno, že rukověti obsahují látku znalecky snesenou, učiteli jasnou a milou, když žáku při spěšném postupu nemohou býti ani pomůckou účelně zkracovanou. Udrží se tedy nikoli vzácný zjev, že mnohý studující neuslyší na střední škole o Komenském, protože důkladný profesor se nedostane na konec učebnice, kde se ubohý reformátor octl! Při nadvládě látky literárně historické četba ustupuje stále více do pozadí. Čítanka staročeská při vší pečlivosti předkládá začátečníkům nanejvýš takové ukázky ze Štítného, Husa, Chelčického a jiných drahých spisovatelů, že by si je mládež sotva zamilovala a v ukázkách něco sobě blízkého nalézala. Vybrati vhodná a hlavně zajímavá místa ze starých spisovatelů jde nad sílu jediného autora učebnice; komise znalců staré literatury měla tu provésti jednou radikální nápravu. V jiných zemích přemýšlejí o tom, jak přiblížiti studium starší literatury hochům v romantickém období životním. Místo nezáživných ukázek originálních doplňují obraz dobový raději poutavými parafrasemi v čítankách, rytířskými pověstmi a volnými překlady cizích děl odborných, jako u nás jsou Byliny, Píseň o Rolandovi, pověsti britských ostrovů a j.

Naše příručky novočeské literatury rovněž n e d b a j í d o s t i p s y c h o l o g i e ž á k o v y. Ztrácejí se v podružných detailech, vyjadřují se odborničky, hodnotí jednotlivé zjevy s hlediska dospělého člověka, zkrátka jsou psány pro učitele, nikoliv pro žáky. Známý praktik nazval dobrou učebnicí tu, z níž by se studující mohli po případě učiti slovu za slovem nazpamět — tomuto kriteriu neodpovídá značná část literárních učebnic.

Naše školy bohužel mají zřídka štěstí se spisovateli učebnic. Kdežto staré knihy nedostačovaly mnohdy vědecky, nové šly jednostranně za cíli vědeckými a zanedbaly potřeb didaktických. Autoři měli by si jednou

střízlivě prohlédnouti průměrné žáky, střízlivě přepočítati faktický počet hodin vyučovacích a vzdáti se neblahého maksimalismu, psaní pro abstraktní cíle. Zdá se, jako bychom se pro samá vzdálená hesla styděli za učebnice vskutku praktické. Školní knihy rakouské a německé jsou jedinými svého druhu na světě. Nevymizely z nich ani hlavolamy, »oříšky«, na nichž by důkladní profesoři osvědčili svou dovednost interpretační. I v našich čítankách literárních — vedle ukázek vynikajících — straší články poučné, někdy i básnické, které svou nepřístupností žáky odpuzují. Všechny takové zjevy jsou myslitelny jen při donucovacích metodách školských.

Jde tedy o to, aby se při vyučování literárním katedrové výklady co nejvíce omezily, a času získaného aby škola užila na prohloubenou četbu školní i domácí. Jen tak upevní se poznatky literárně historické, přichází-li na pomoc vlastní práce žákova. Ale právě tento problém není dosud definitivně řešen metodikou literárního vyučování. Četba je stále popelkou ve škole, jí dostává se jen zlomků času vyučovacího, zejména pokud jde o prohloubení četby domácí. Tu nestačí žádati schematický obsah knihy, nýbrž nutno odhalovati mladým členářům živou souvislost mezi spisovatelem a jeho výtvorem, mezi pravdou a básnickou fikcí atd. Jen tak literární hodiny nabývají významu hodin kulturních v užším smyslu. Vůbec hodiny češtiny nesmějí se vyčerpávati výkladem a zkoušením látky učitelem podané, nýbrž nutně dají místo také podnětům žáků, jejich dotazům o četbě, současných zjevech a p. Tak dostane se škola do styku s přítomností a s danými potřebami mládeže.

Organisaci knihoven školy dosud věnovaly ku podivu málo péče. Neumlkají stesky do výběru četby ve školních knihovnách, ještě více škod způsobuje nedostatečná prakse vypůjčovací. Při vzrůstajícím významu knihovnictví není myslitelno, aby profesoři spravovali rozsáhlé sbírky z ochoty, jako mimochodem. Kde jaká drobnost školského života je předpisy regulována, jen vývoj knihoven ponechával se téměř náhodě, zůstával bez positivních podnětů a jednotného vedení odborného.

Budoucnost teprve odhalí, co se dělo v žákovských knihovnách za strastných let válečných. Místo co by se mládež posilovala četbou proti mravním nebezpečím pohnuté doby, byly jí odnímány spisy nejdražších autorů. Úzkostlivost mnohých censorů učitelských šla za přípustné meze, národní výchově způsobeny škody neodpustitelné. Ač četba domácí je složkou vyučování jazykového, na mnohých ústavech byly knihovny zavírány po celé měsíce, ba léta, a to bez naléhavých důvodů a nařízení! Kdo by zavedl nyní »rozhovory s naší mladou inteligencí«, t. j. s válečnými abiturienty, objevil by mezery nepoměrně povážlivější než dr. Svítil.

Knihovnám náleží budoucnost ve výchově literární. V demokratickém prostředí nemůže se udržeti podezíravý odpor proti knihovnám veřejným ani proti kolportáži dobrých spisů ve školách; takových omezení pokročilé státy neznají. Vychovatelé, kteří věří v právo určovati duševní stravu, propadají osudnému klamu. Tlačí jen hybné žáky na zapovězené cesty, prostřední pak, kteří by potřebovali zvýšených podnětů, vychovávají ke kulturní lhostejnosti.

Byla by posléze otázka, pokud nyní rodiny samy pečují o četbu své mládeže. Jisto jest, že do jisté míry poklesl mezi studujícími zvyk hromadně odebírati sebrané spisy známých autorů nebo časopisy beletristické. Za normálních poměrů by se tu zdravou protiváhou staly veřejné čítárny a knihovny, které chudší části rodičů nahrazují knihovny rodinné. Nápadno, že ve městech nedostatečný zájem o otázky kulturní projevuje se často právě u synů z rodin inteligentních, ba vedoucích; jejich horečka sportovní ohrožuje lepší tradice studentské. Život městských rodin našich octl se v nebezpečném kvasu, dobyvatelský zájem otců v podnicích hospodářských, politických a j. odnímá nejlepší síly jejich rodinám. Závidíme jiným národům, kteří mají buržoasní vývoj za sebou, jejich vyrovnané linie, upevněné tradice rodinné, předpokládající jistou úroveň kulturní jako samozřejmou povinnost společenskou.

Zjevy, na něž dr. Svítil upozornil, mají býti škole i rodině varovným znamením. Náprava jest možna, bude-li zvýšena úcta k české knize. Jak šířiti znalost českého umění hudebního a výtvarného, bylo by úkolem dalším, na nějž by měli pamatovati také učitelé zpěvu a kreslení. Při vší úctě k příkladu polskému, o němž původce novinářské ankety se zmiňuje, zvolíme ovšem cesty vlastní, pokud se spolehlivě osvědčí. *q.*

LITERATURA.

Krásná.

Antonín Sova, Pankrác Budecius, kantor. Quasi legenda. Upravil M. Kaláb. — O vysvobození prince Jirky. Upravil Alois Moravec. Nakl. Hejda a Tuček v Praze 1916. — Jan Vrba, Mučenníci. Novely. Nakl. J. R. Vilímek. — Antonie Tyrpeklová, Snílkové z předměstí. (Tři prosy.) Vydáno Zeyerovým fondem v komisi Bursíka a Kohouta v Praze 1916. — Božena Benešová, Kruté mládí. Nakl. J. R. Vilímek.

Dvě drobné knihy Sovovy, vydané v bibliofilské úpravě, jako by byly vznikly v příjemné chvíli oddechu. Obě vypravily se do světa bez velikých nároků, a právě tím vítězí. Sova potřebuje jistý odstup od přítomnosti; není mu dáno bezprostředně zachytiti hlučný den, zápas, aktualitu. Kdykoliv se o to pokusil (ve svých prósách), přítomnost změnila se v jakousi oddálenou zkazku, zbavenou tvrdých obrysů. Oč lépe svědčí mu tedy skutečná minulost nebo skutečná zkazka. V rokokovém obrázku Pankrác Budecius, kantor, arciť toho, čemu se říká historie, jest málo, za to tím šťastněji vystihla roztomilá povídka dobový kolorit a přizpůsobila se konci 18. století i tónem vypravování, mírně načechraným a zvlněným. Proti dřívějším prósám svým Sova dopracoval se jistého zjednodušení a soustředění. Nechce mnoho najednou, umělecky lehce vykouzluje laškovné výjevy zámecké, rodinný interieur ze staré školy, trochu pohorské krajinomalby a staropražské slávy muzikantské. V rokokových scénách má literatura naše ku podivu dobré tradice — Sova

svým způsobem staví se vedle Jiráska. Ale ovšem nezapře moderního spisovatele, usilujícího o zvýšenou plastičnost a půvab českého slova. Sen Budeciův a jeho pevné přesvědčení, že obklopují ho čertovy nástrahy, mistrně zdůvodňují podivné převraty v životě kantorově, který vyrůstá a očišťuje se v tuláckého polosvětce, až nalezne umělecké sny vlastní ztělesněny v šťastnějším synovi. A přece, ač těšíme se z tohoto legendárního závěru, ze zvroucnělého jejího zakončení, umělecky shledáváme silnějším péro autorovo v první polovině. Tam je všechno lito jaksi z jednoho kovu, kdežto při otcově návštěvě u slavného Karla Marie Budecia jako by ztrácel se klidný tón, jako by na chvíli vedral se všední den do výčitek synových. Přes to povídka Sovova jest vítaným, milým zjevem roku válečného.

V pohádce O vysvobození prince Jirky překvapuje, jak dovedně pokračuje v tradicích prostonárodních. Na chvíli zdá se vám, jako by se vracely doby Heydukova Dědova odkazu, Čechových Petrklíčů. Ale ovšem oko dnešního básníka je citlivější, slovo nese více barev a odstínů, děj vystačuje bez alegorií neb aspoň odsunuje je až na poslední místo. Moderní autor má potřebu niterněji zdůvodňovati přechod ze skutečnosti do světa pohádkového, oživovati aspoň letmou drobnokresbou realistickou selské prostředí, v němž ukrytý princ vyrůstá a kde obzor jeho rozšiřuje dobrák hajný, originální nositel bájivých tradic lidových. Opravdu nejsilnějším básníkem jeví se Sova visionář, mistr živých snů; tu jeho fantasie obdařuje báseň bohatstvím, které už už trhá okruh prosté miniatury pohádkové. Závěr, že princ, vychovaný v lidu a prošlý školou života, může jednou v radě světa kralovat„ potřeboval by větší jasnosti, abychom pochopili, proč dílko vlastně vzniklo a bylo dáno do ruky malým i velikým dětem. Prostonárodně moderní ráz básně šťastně vyzdvihla výzdoba Aloise Moravce. V předsádkách a hlavním obraze přiklonil se ke Kratochvílovi i jiným mladým kreslířům; střídavý úspěch provázel ho v alšovských drobotinách nad tekstem, jež dopadly místy primitivně.

Jako básníci na vrcholu svého umění rádi vystupují prostě a skromně, tak začátečníci upadávají do opačné krajnosti budíce zdání, že stačí na úkoly sebe větší. V knize novel Mučenníci hlásí se nový autor, obdařený vlastnostmi příjemného a nesložitého vypravěče. Nekultivovaná příroda zdá se mu býti bezprostřední inspirátorkou, — kdyby byl vystoupil v době naturalismu, jistě by šel docela s jeho proudem. Všimněme si jen scény, jak myslivec ukopal lisajícího se psa, scény hodné péra Šlejharova. Ale v době, kdy módním heslem stala se umělecká stilisace, chutě dal se cestou opačnou. Eksposice dramatu tří osob vypadá slibně. Hraběnka Hedvika nosí v sobě po celý smutný život lásku k nepatrnému vychovateli Slavíkovi. Touž fikcí neplodné lásky vystačí po celý život mládenecký Otakar Slavík. A stejně ztravuje se vidinou lásky k hraběnce její myslivec, vášnivý Sigmond Kratte. Tyto tři postavy žijí svému snu prostřed zklamání a v dokonalém osamocení. Čím dál, tím více příběh nabývá rázu legendárního; každý z trojice přinesl si z minulosti souběžníka, který neviditelně předurčuje osud jeho: hraběnka prožívá odříkavé manželství své pramáteře, Slavíka doprovází

zjev otce faráře a předpověď o osudném vlivu ženském, Krattovi vynořuje se vidina děvčete, jež se pro něj utopilo. Jenže mladému autoru není dáno v této světské legendě zachovati epický klid, jednoduché linie a střídmost výrazovou. Stilisované postavy obklopil tolika rysy naturalistickými, tolikerým vášnivým napětím, že původní ráz díla úplně se ztrácí. Legenda se roztéká posléze ve zdlouhavé odumírání tří lidí slabé nebo podlomené vůle, kteří promarnili život slibem nevykonaných činů hrdinských. Svým románem — neboť titulní novela ve skutečnosti zaslouží název románu — Vrba obětoval se literární módě, promluvil řečí nesvou. Proto až nepříjemně vystupuje do popředí divoký myslivec, ne myslivec, jak ho spisovatel patrně dobře znal, nýbrž bliženeč černých myslivců Růženy Svobodové; stejně zdá se podléhati cizímu vlivu obraz zámecké společnosti.

Přes to, že se mladému autorovi nepodařila složitá stavba, přes to, že se odvažoval na situace, s něž ještě nebyl, kniha je dobrým slibem do budoucnosti. Objevuje se v ní něco svěže bezprostředního, kdykoli Vrba mluví po svém způsobu. Nalézá silný výraz animálnímu životu ve styku s přírodou, na př. Krattovu vztahu k vábícím vlnám rybníka. Druhá novela ukazuje ostatně ještě jasněji nefalšované sklony Vrbovy, ač literárně zůstala skoro syrová. Jde tu o skupinu slabomyslných žebráků, živořících v duševních mrákotách. Zejména věčné dítě Dominika povznáší láskyplný zájem autorův v typ, jakým se honosívají mistři ruští. Škoda, že ani tu není zachována jednotná linie, že do popředí sune se hlučný děj episodní. Vrba, jenž má mnoho rysů nevyrovnaného samouka, patrně podléhá i vlivům sensační četby; stěží bylo by možno jinak si vysvětliti nedostatek vkusu, nevybíravou volbu prostředků. Nalezne-li však jednou sama sebe, umírní-li se v nárocích spisovatelských a omezí-li autokritikou svou plodnost, vyroste nám ve Vrbovi nepochybně povídkář zdravého jádra.

Prvotiny Anny Tyrpeklové vyznačuje jakýsi klidný a vyrovnaný tón. Tři povídky knihy Snílkové z předměstí jako by pocházely od autora, který má daleko za sebou mládí, prudké jeho revolty a hledání. Otlučené stěny předměstských ulic ani nemohou vnésti do povídek mnoho barev, jasu a velikolepostí. Tyrpeklová připisuje svazek (vydaný Zeyerovým fondem) Růženě Svobodové, ale přejímá od ní leda zálibu v ženách bojujících se životem. Je zcela demokratická nejen volbou prostředí, nýbrž i nedostatkem výzdoby. Náhoda svádí nedokrevného písaře s děvčetem, dychtivým veliké lásky; knižní idealista sáhá po rozchodu k revolveru tak tiše a bez otřesu, jako žil. Stejně tiše opouští svět mladá žena, předčasně provdaná a sražená s cest nesmělé lásky mimo manželství. A podobně beznadějný jest první milostný záchvěv učně životem odstrčeného k líbivé číšnici. Z této knihy resignace vane jemná opravdovost, samostatnost, za povídkami tají se vlastní zkušenosti životní. Zejména druhá povídka »Marie« příznivě svědčí o tvůrčích schopnostech autorčiných, o hluboké její pravdivosti a znalosti předměstských tragedií v rodinách dělnických nebo řemeslnických. Tyrpeklová sytě vidí, ráda zůstává v mezích skutečnosti, vypráví zdrželivě a přece vroucně, že budí zájem o svou věc. Kdož ví, netají-li se za touto umírněností větší ještě

síla, která poroste úspěchem. Bylo by si přáti, aby spisovatelka brzy ukázala, pokud ještě může jíti výše; vždyť mezi mladými talenty nevyskytuje se mnoho zjevů tak skromných a vytříbených.

Plného rozkvětu dospívá nyní umění Boženy Benešové, spisovatelky podobně zdrželivé a nehlučné. Rychle a bezpečně Benešová vstoupila do řady význačných autorek našich, hojně splnila očekávání těch, kdo postřehli záhy skryté bohatství její. Po nedávném svazku Myšek shrnula v K r u t é m m l á d í tři další povídky své. Benešová pokouší se o větší celky, sobě na prospěch, neboť v psychologické drobnokresbě tkví vlastní síla její. Má zájem o maloměstskou inteligenci, hlavně o mladou generaci její. Co ji však v nejlepších pracích vyvyšuje nad průměr, je zvroucnělý tón, často hluboké, tragické pojetí, které prozrazuje, že srdce se ozývá při vzpomínkách osobních, při revisi vlastního osudu. Nad přítomným svazkem vznáší se smutek někdy až tísnivý, vyplývající asi v této upřílišenosti, právě ze subjektivních podnětů knihy. Mladí lidé povídek, zejména dívky, vyrůstají osamoceni, obklopeni jsouce sice blahobytem a konvenční péčí rodičů, avšak přece bez hřejivého tepla, bezprostředního, srdečného vztahu rodinného. Vyvinou se v samotáře hledající vlastní cesty, zároveň však v nervosní zarytce, kteří sami posléze se hroutí pod tíhou svého odporu. Autorka poctivě a upřímně staví se za své odbojníky. Než čtenář není prost námitek proti jejich povahovým zvláštnostem, vítal by nepochybně zjevy pevnější, zdravější, ucelenější. Vítal by také objektivnější, spravedlivější pojímání těchto životních osudů, neboť vychází obyčejně na jevo, že rodiče ochudili své děti bez úmyslu, nevědomky nebo tragickou náhodou. V jednom směru ovšem úsilí spisovatelčino může určitě prospěti, že totiž myslícím rodičům znovu ukáže na právo dětí vyrůstati v teple a vroucích, lidských vztazích rodinných, že připomene, jaké zlo způsobuje konvence a zejména zmechanisovaný poměr rodinný u našich inteligentů, kteří svému povolání obětovali vyšší úkoly osobní. Rodinný život sotva náleží k silným zjevům nebo dokonce přednostem českým; v rodinách městské inteligence naopak přibývá s rostoucí váhou společenskou a hospodářskou příznaků povážlivých, znepokojivých. A zpravidla rozklad rodiny bývá způsobován nedostatkem mužského vedení — nastřádaná inteligence otcova vybíjí se všude jinde více, než ve vlastní domácnosti. Benešová v povídce Stíny staví dceru proti politickým plánům otcovým, připojujíc se patrně k těm, kdo protestují proti hypertrofii politického života u nás. Ostatně také odporná silhueta degenerovaného syna slavného muže v povídce Hladina zdá se býti mementem.

Síla umění Benešové, řekli jsme, tkví v psychologické drobnokresbě. Proto nejraději píše monografie, životopisy jediné osoby, kde bezpečně snáší detail vedle detailu. K starším jejím portrétům dívčím řadí se důstojně obraz Dagmary Halové v prvé povídce knihy. Pokud jde vypravování bez zápletek svým jednoduchým proudem, přesvědčuje nás plastickou sytostí a náladovostí. Méně bezpečnou ruku má však spisovatelka ve stavbě složitějšího děje, úpravě foliových postav a p.; jindy tak pravdivá a přímá, budí umělejšími složkami snadno zdání literární konstrukce. Dora Rabanová, sama sebou povaha zajímavá, bledne vedle

své zbožňovatelky ve stínový zjev, protože jí autorka dopřává života, jen pokud má zdůvodniti konečný otřes Dagmařin. Stejně knižní příchuť mají mužové v krásné povídce Stíny, zejména Vilém Hoch. Třetí povídka Světlé vlny svou oddálenou stilisací svědčila umění spisovatelčinu nejméně. Příznačno, že jedinou zajímavou postavou zůstává epická Louisa, protože má životné rysy, kdežto hlavní osoby, podivní milenci horští, jako by stály daleko, daleko na obzoru a zbytečně se mučily delikátními vztahy svými. Benešová má šťastnou ruku, kdykoliv je zcela poslušna hlasu svého nitra, kdykoliv bohatá intuice její oživuje to, co sama viděla a zažila. Její umění jde nad realismus, ale nesplývá s nynější módou literární; kdekoliv té dělá koncese, ozve se disharmonie. Ostatně její sklon ke konstrukcím má někdy rysy samotářského hloubání a hledání. Většinou výtvory její vynikají teplou a čistou bezprostředností. Miluje šero rodinných interiérů, které mistrně reprodukuje, miluje povahy jemné, trpící, ale nevzdávající se bez boje. Není pochyby, že zvládne i větší celky, bude-li si vědoma vlastní síly a ceny, zůstane-li věrna syté životnosti své. Již nyní dílo její snese vysoké měřítko. *K. V.*

Poučná.

Dr. B. Bretholz: Geschichte Böhmens u. Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306). Duncker-Humblot, Leipzig u. München 1912. S. X + 550. — Alois Hlavinka: Povaha česká v řeči. Nové rozhledy po řeči a mluvnici. (Knihovna Pedagogické akademie. Nákl. Matice Cyr.-Met. v Olomouci.)

Dr. *B. Bretholz*: Geschichte Böhmens u. Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306). Duncker-Humblot. Leipzig u. München 1912. S. X + 550.

V českém dějepisectví je znamenati utěšený živý ruch. Od práce monografické přechází se k syntesi v dílech souborných a základních. Pod redakcí V. Novotného vycházejí do velikých rozměrů jdoucí České dějiny, a Matice česká oznamuje pro své členy na rok 1917 vydati spis z českých dějin od profesora Šusty; prvý díl je prý v tisku. Ovšem nezaháleli ani Němci, kteří již roku 1905 vyjednali s moravským zemským archivářem dr. B. Bretholzem, aby napsal dějiny české. Ty vyšly 1912 a věnoval je německému lidu Spolek pro dějiny Němců v Čechách při oslavě 50. výročí svého trvání. Bylo to špatné uznání pro prof. Bachmanna, jehož Gesch. Böhmens vyšel I. díl 1899 (do r. 1400), II., do 1526, r. 1905. Ovšem těžkopádná kniha Bachmannova nemohla nalézti tolik čtenářů jako poutavá, leč snahou po novostech někdy na scestí zavedená kniha Bretholzova, která již svou periodisací se hlásí jako kniha ve všem, chcete-li, nová; řekl bych však reakční častěji, než to na prvý pohled je možno zjistit. Svou knihu Bretholz dělí na pět částí: I. Osídlení země 1—42; II. Vznik přemyslovského státu 43—140; III. Vnitřní vzrůst přemyslovského vévodství 141—216; IV. Přerod pře-

myslovského vévodství na dědičné království 217—304; V. Německo v Čechách a na Moravě za Přemyslovců 305—550. A naleznete v knize II. napřed kapitolu o pokřesťanštění Čech, světcích Václavovi a Vojtěchovi a teprve pak se dočtete o teritoriálním vývoji Čech za doby Boleslavů a Bretislava; nebo v knize IV. je psáno o Jindřichu Zdíkovi, jeho působnosti, snahách i sporech s moravskými Přemyslovci, kteří se nazývají jeho přímými pány, což je nesprávné (234), a teprve pak čtete o dějinách politických; umístěním oddílu o německém vlivu na politickou a sociální organisaci Čech do konce XII. stol. až do knihy poslední je čtenář nucen k ustavičnému listování v oddílech o století 11. a 12., které jsou nejlépe poměrně probrány z celé naznačené doby.

Napsal jsem sám v jednom z dřívějších referátů, že není obtížno v souborných dílech nalézti nějakou tu chybu, napsal jsem však zároveň, že není příliš chvályhodné podobnými doplňky knihu odsuzovat. Zde je nutno taková nedopatření vytknout, poněvadž Bretholz chlubně a stále zdůrazňuje svou znalost všech pramenů a pomůcek, názorů starších i novějších. Ani to by mne však ještě nepřimělo k výtkám a doplňkům, kdyby B. svým plánovitým umlčováním a pomíjením nejen české, ale i německé literární produkce jeho nové teorii nepříznivé a neodpovídající sám nevyzýval.

Tak hned na str. 6 pro českou prehistorii cituje rozličné práce, ale hlavní práci Niederlovu o té době cituje teprve na str. 30. Nebo na str. 14 chce podle jmenného badání dělati závazné závěry; byl to Novotný v kritice Bachmanna str. 28 a Niederle v Slovanských Starožitnostech I. 22, kteří zdůraznili, k jak mylným závěrům tato metoda zavede. Nebo co píše o vyjednávání mezi Soběslavem I. a králem Lotharem o bitvě u Chlumce, nese pořád ještě stopy přílišné závislosti na Kronice Sázavské, jejíž vznik pro dobu pozdější vyšetřil Válek Č. M. Mor. 1893 a Novotný: Zur böhmischen Quellenkunde II. str. 53 sl. Tuším, třikrát opakuje svou domněnku, že kopí protikrále Rudolfa, které Čechové ukořistili v bitvě u Flarchheimu 27. ledna 1080, stalo se relikvií, jsouc pokládáno za kopí sv. Václava; vždyť již za Vratislava se Václav pravidelně zobrazuje s kopím. Nesprávné je také tvrzení, že pražský biskup Daniel své listiny ještě ze svého předposledního roku datoval podle panovnických let císaře Bedřicha Rudovousa (267); dotyčná formule zní, že listina vydaná za vlády císaře Bedřicha a krále Vladislava, jak ukázal Novotný, Čes. děj. I. 2. str. 947. Na str. 270 se dokonce odvolává na Bočkovo falsum; podezřelé listiny najdeme citovány i na jiných místech. Řadu korektur k Bretholzovi naznačil Novotný Čes. dějiny I. 2, i v prvém svazku najdeme řadu míst, jež tvrzení Bretholzovo buď oslabují neb úplně odmítají; tak na př. Bretholz praví, že říše Samova měla své středisko mimo Čechy, spíše na středním neb dolním Labi (37); říši Samovu z Čech, ale do Korutan překládal již Pubitschka I. 252. Což obé Novotný vyvrací a praví, že Čechy vždy smíme považovati za její střed (Čes. děj. I. 1. str. 216).

To jsou však jen drobnější poklesky této knihy, jež za lehkou formou skrývá nové názory dalekého dosahu. Kniha je obzvláště v posledních kapitolách kvapná, v celku nepromyšlená a má mnoho míst,

jež tvrdí bez dokladů, jiná zase proti pramenům. Tak na př. charakteristika Svatoplukova na s. 64. Čteme o ubohém knížeti, jejž mučí pochybnosti svědomí, na s. 70 o metle boží, která má obdobu v Atilovi; nebo při paralele o pokřestění Slovanů a Sasů se již do rozhraní 8. a 9. věku vpašovává národní vědomí všeněmecké (74), jako zase se s české strany stále mluví o Deutschenhass, jehož tlumočníkem je Spytihněv, Kosmas, Přemysl II., Dalimil i kněžstvo domácí, tlačené do pozadí cizinci, Němci.

Aby svého účelu dosáhl, umlčuje a přehlíží Bretholz důležitá fakta historická i novější, jako zase na druhé straně béře na pomoc i doklady nepravé. Tak Václavovi I. upírá zásluhu o odvrácení záhuby tatarské, ačkoliv hned po vyjití jeho práce 1897, jež Václava snížila, Dr. Jar. Demel v Č. M. Mor. 1897, s. 317—325 mu dokázal, že prameny, na nichž znehodnocení založeno, jsou ze stol. 15. až 16., kdežto současníci i sám císař Bedřich II. mu zásluhu tu připisují. Pozorujeme vůbec silnou nevraživost právě k oněm Přemyslovcům a silným osobnostem českých dějin, jež mají býti oním kulturním naším vkladem do dějin světových, jejž po nás chtěl vášnivý opěvatel římského imperia, Mommsen; právě ty osobnosti B. akceptuje pro Němce a to důvody nepříliš dalekými oněm, kterými operoval Chamberlain, když Danteho, Michel Angela atd. adoptoval pro typ a rasu germánskou. Milosti nenašel ani Přemysl II.; B. mu sice neupírá účast na výpravě do Prus, jak to učinil po Lorenzovi Wondaś ve své práci Stosunek Przemysla II. króla Czech do książąt Śląsk i Polski. Ale zase jemu a jeho rádci Brunovi olomouckému imputuje plán založiti na Moravě diecesi pro rozsáhlou říši Přemyslovu, jenž již pracemi Gollovými: Čechy a Prusy 35; O druhé výpravě křížové Přem. Ot. II. Č. M. Mor. 1891 ukázán bezpodstatným. Že straní Rudolfovi proti Přemyslovi, jehož zkresluje na hříčku štěstěny a osudu, to si dle toho, co naznačeno, čtenář domyslí. Nejhůře však pochodil Václav II., jenž perem Bretholzovým změněn téměř na blbečka, který je hříčkou v rukou svých rádců. Jak docela jiná osobnost vám vyroste před očima po přečtení článků Šustových, hlavně však z pojednání: Skládal Václav II. básně milostné? (Č. Č. H. XXI.) Jako nedovedl zachytit osobností světských, tak tím nezdařenější jsou jeho podobizny osobností duchovních, biskupa Vojtěcha, Jindřicha Zdíka. V kapitole o Jindřichu Zdíkovi se mu přihodilo i nedopatření, že činí Otu Bamberského, jenž zemřel 1139, účastníkem schůze ve Viterbe 1145. (242.)

Hlavní výsledek jeho knihy je však teorie, jež popírá kolonisaci našich zemí za Přemyslovského království. Dosavad čeští i němečtí historikové Palacký, Tomek, Čelakovský, Bachmann, Lippert, Juritsch sledovali přeměnu sociální, jež se u nás stala ve 13. hlavně století. Jako její původ označovali příchod nových lidí, jimž přáno dle zkušeností z domova přinesených a povědomosti novotného městského útvaru, jenž v městech biskupských a přímořských pokročil nejdále, zbudovati u nás za příznivých podmínek útvar městský, jejž však nepřinesli hotový (Winter, Děj řem. a obch. v Čechách ve XIV. a XV. stol. 34). Hlavní podmínkou rychlého vzrůstu středoevropských měst bylo právo mílové, bez něhož se skandinavská a východoevropská města vyvinovala mdle (Roscher, Nat. Oekonomie III. 585). A tento ustálený názor o přeměně našich zemí

Bretholz pokládá za chybný, pramenům neodpovídající. Jemu jsou Němci ne pozdními přistěhovalci ze stol. 13., ale zakořeněným kmenem, který v našich zemích se Slovany žil a kultivoval zemi od dob Karla Velikého, jsa živ dle svého práva a zákona, a toto obyvatelstvo je jádrem měšťanstva (388). Své tvrzení prý si získal dlouholetým studiem a při podrobné znalosti literatury výlučným opíráním se o původní prameny. Tedy všichni před ním psali ze vzduchu, bez znalosti literatury a pramenů? Nejzajímavější však je, že Bretholz tuto svou teorii nedoprovází podrobným líčením podle těch pramenů původních, jež tak dobře zná, ba právě naopak v pramenech nenajdeme zmínky o »dědičném německém obyvatelstvu«, za to však je v pramenech řada dokladů o volání cizích osadníků. Vidíme tedy, že prvá část tese Bretholzovy je psána bez pramenů, druhá proti pramenům. Tak mi často napadlo při četbě těchto partií Br. knihy, že jejich autor patří do řady oněch badatelů, kteří nedovedou pochopiti a oceniti význam silné osobnosti pro středověké dějiny politické a právní, na něž pěkně upozornil Siegfried Rietschel v závěru (s. 275—276) své studie Die Städtepolitik Heinrichs des Löwen; Sybels Hist. Ztft. 102. Bd. 3. Folge 6. Bd. S. 237—276. Co je masa bez silného, cíle si vědomého jednotlivce? A takovým cílevědomým jednotlivcem nebyl pouze Wittelsbach Jindřich Lev ze 12. stol., byl jím v míře ještě větší i náš Přemysl II. 100 let po něm žijící a působící. Leč na diskusi o vzájemné působnosti a souvislosti silného jedince a vedení potřebné masy je v rámci pouhého referátu málo místa. Jen tolik podotýkám, že pravdu nemá ani Taine, Carlyle, Emerson, zastanci individualit, ani Aulard, Tojstoj, obhájcové masy. Na přednosti i nedostatky jedněch jako druhých spolupracovníků na povznesení lidské kultury upozorňují pěkné knihy Le Bonovy: Duše davu a Psychol. zákony.

Největší ránu zasadil Bretholzově teorii prof. Zycha svými oběma pracemi: Prag. Ein Beitrag zur Rechtgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit 1912; hlavně však prací druhou: Über den Ursprung d. Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden. 1914. V této knize hlavně 8. a 9. oddíl 1. knihy přinášejí konkrétní doklady, jimž teorie Bretholzova musí uhnout právě proto, že své nové názory tak velikého dosahu nevybojoval vědecky, nýbrž že je kouskovitě vložil do svého celkového líčení pro široké obecenstvo (Zycha: Eine neue Theorie über die Herkunft der Deutschen in Böhmen. MVGB. 53. S. 1—23). »Tato povinnost náleží tím spíše tomu, kdo svým předchůdcům činí výtku povrchnosti v celkovém pojetí i v podrobnostech« (Zycha 3). Bretholz sám dříve proti německé kolonisaci u nás nevystoupil; leč po dlouholetém studiu přišel 1912 se svou teorií novou, jež prý ma ukázati neudržitelnost vlasteneckého pojetí Palackého, jehož názory se staly oficiálními ve vědě i škole. Již před Bretholzem 1905 Juritsch uveřejnil svou práci Die Deutschen u. ihre Rechte in Böhmen u. Mähren im XIII. u. XIV. Jahr., kde ne zlomkovitě, ale řadami fakt před Bretholzem již jeho knihu vyvrátil. Archivář Bretholz musí odpustiti, když každý soudný čtenář půjde za jeho oponenty, hlavně za Zychou a Juritschem, poněvadž u nich najde konkrétní doklady, jak plánovitě rostla síť českých měst, jak zhoustla hlavně za onoho Otakara II., jemuž on

název zakladatele měst upírá (s. 527). A proč se Bretholz nedotkl kolonisace venkovské, odkud pro ni brán lid? Obešel úskalí, na kterém by svou chatrnou parádní loď rozbil. A tak se archivář Bretholz musí zříci oné odměny, kterou mu za jeho teorii přeje referent O. Redlich, badatel jindy tak věcný, aby totiž poznání, že Němci nejsou vetřelci, kteří teprve ve 13. stol. přinesli svou kulturu — že to nebylo poslání kulturní a láska k bližnímu, které je k nám vedlo, ale touha po zlepšení vlastního kulturního bytí, zdůraznil Bachmann (Gesch. B. I. 473) — tedy aby toto poznání působilo jako imponderabilie při akcích smiřovacích, na tu odměnu nesmí počítat; kniha ji nevynutí u soudných lidí. Jen ještě něco. Bretholz rád svým odpůrcům imputuje krásné citáty. Dáme mu do jeho sbírky jeden: Mommsen pravil: »Bez rejstříku jakoby pro mne vědecká kniha vůbec neexistovala.« A archivář Bretholz svou knihu za vědeckou jistě považuje. *Gaj.*

Alois Hlavinka: Povaha česká v řeči. Nové rozhledy po řeči a mluvnici. (Knihovna Pedagogické akademie. Nákladem Matice Cyr.-Met. v Olomouci.)

V zajímavé a jistě silně osobité své knize zkoumá autor, co praví česká řeč o povaze českého národa. Na př. slovo »zádruha, družina« významně mu dí, že každý byl jen druhým, druhem jiného, tedy kouskem celku, a že jednotlivec uplatňoval se jen jako příslušník a podílník pospolitosti. Název »kníže-kněz« mu neznamená sice, že kněz má hodnost knížecí, nýbrž asi, že při knížeti viděla se v popředí jeho kněžská důstojnost a činnost. Vždyť Palacký svědčí, že právě náboženství nejvíce, nejmocněji a nejtrvaleji hýbávalo českou myslí. Z fráze »ochotně slouží« odvozuje autor, jak český člověk rád se snaží zalíbiti nadbytnou pozorností a služebností, z pořekadla »co na srdci, to na jazyku« usuzuje na družnou mysl, neznající žádného tajemství. Ale pak dostavují se prý často a záhy přirozené následky: přetvářka, licoměrnost, nepřátelství, až i zlost na tuto svou povahu a vůbec na lidi té povahy. Podobně spisovatel rozebírá vtipy, žerty, posměšky a nadávky českého člověka, ukazuje na ráz dětské řeči českého národa, jak má schopnost ke zdrobnělinám a k měkké, laskavé mazlivosti. Humor český jeví se Hlavinkovi namnoze suchý, slovný. České humoresky běžného, nižšího braku mívají prý svůj zvláštní druh řeči. Bývá to jako skladiště nižších hodnot jazykových.

Hlavinka rozvrhl svou knihu ve tři oddíly: 1. Povaha, 2. Mluvnice, 3. Brus. V obou posledních oddílech klade důraz na mluvnici živého jazyka, na souvislost mluvené řeči s mluvnicí. Vytýká, že v našich mluvnicích se nejvíce chybovalo historismem, nemístným archaisováním, že se nepouštělo v jazyku dosti zdravé volnosti, když se nové víno mělo pořád líti do starých nádob. Ukazuje na škodlivé cizí vlivy, jak pod nimi český jazyk bledne ze své původní pestré barvitosti. Vytýká i Gebauerovi, že ve své mluvnici nepoznal směru a tlaku novější doby, že zůstal ve starém ovzduší pražském, až prý v něm i zaschl.

Hlavinka rád si zajíždí ve své knize na pokrokovce a realisty. Na českou minulost se dívá zrakem klerikálního kněze, takže ani Hus ne-

prochází bez poskvrny jeho rukama. To by mohlo odstrašiti a hodilo by se dobře do kapitoly »Veřejný život«, v níž jsou obsažena leckterá dobrá zrnka. Těch zajímavých i dobrých zrnek je celkem dost v knize Hlavinkově a proto zasluhuje, aby měla pilné čtenáře. Dovede na leccos upozornit a může míti značně nabádavý vliv. Některé stati, na př. o slovese, mají nevšední cenu. *P.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Mezinárodní katolická konference v Curychu.

Zpráva, ze které vycházíme, jest již několik měsíců stará. Nechávali jsme ji dosud stranou, poněvadž byly slibovány podrobnější informace. Přesnější jednotlivosti sice dosud nebyly dány do veřejnosti z důvodů neznámých, jasný obraz chybí, ale celá věc je tak důležita, že jí nelze pominouti mlčením. Máme na mysli mezinárodní konferenci katolickou v Curychu, které se zúčastnili také dva moravští poslanci katolické strany jako zástupcové katolických Čechů.

Mezinárodnost této konference ovšem byla jen částečná a omezená. Omezena válkou na místě předním a snad i politikou na místě neposledním, to jest nynější politicko-válečnou konstelací: byli přítomni zástupcové Německa, Rakousko-Uherska, Bulharska, Turecka, tedy především zemí seskupených v tak řečeném čtyřspolku, k nimž asi nutno počítati také nově proklamované Polsko, fakticky ještě ani neeksistující. Země čtyřdohody zastoupeny nebyly a z neutrálních jen Švýcarsko jako hostitel a Holandsko jako host jistě vzácný, protože jediný. Když konference zasedala, byla Amerika ještě neutrální, ale zástupců amerických na schůzi nebylo. Snad proto, že Amerika již tehdy fakticky stála svými sympatiemi na straně čtyřdohody, snad proto, že američtí katolíci věcně zaujímali jiné stanovisko, — v obou případech jest neúčast Ameriky příznačna, poněvadž američtí katolíci by si sotva dali ujíti příležitost, když by mohli manifestovati solidaritu s ostatním katolickým světem, a když by byla možnost podepříti zájem internacionální dohody a jednoty. —

Neúčast z Dánska, Švédska a Norska jakožto zemí s ohromnou většinou protestantskou nápadna není, ač právě příslušníci menšin rádi se hlásí k velkým celkům světové povahy. Pro stanovisko válečnopolitické těchto tří zemí, pro jejich poměr k válčícím skupinám snad tatáž nepřítomnost příliš významna není.

V celku tedy byla curyšská konference schůzí katolíků ze států čtyřspolkových s hosty z menšiny neutrálů.

Je škoda, že o konferenci nebyla vydána zpráva, která by podávala jasný obraz celého jednání a hlavně o cílech tohoto mezinárodního sdružení. Co víme, jest jen kusé oficiální a k tomu ještě předběžné com-

muniqué, a to se omezuje na povšechná slova. Co znamenají na příklad obraty jako »probuzení ducha katolické solidarity«, »základ trvalé centrální instituce, jejímž úkolem má býti přispívati všem katolíkům poradou, vedením a pomocí«, »kroky k organisaci mezinárodní unie katolíků«? Nechci říci, že tyto obraty neznamenají ničeho, mají jistě svůj obsah, ale jsou přece jen příliš všeobecné, povídají příliš mnoho, a právě proto nic určitého, nic konkretního. Co na př. chce říci konkretně programový bod: »probuzení ducha katolické solidarity«? Vždyť katolická církev má přece pevnou spojitost a tuhou organisaci mezinárodní, kterou se sama chlubí a které jí jiné i necírkevní společnosti přímo závidějí! Zvláště myslím při tom na rakouské a německé katolíky, kteří vždy vynikali živým vědomím sounáležitosti ke světovému celku. I nejprostší, poslední člen církve ví dobře, že má hlavu v Římě a že jest zavázán poslouchati této hlavy. To osvědčují katolíci na všech sjezdech. Že by při tomto probouzení šlo hlavně o katolíky v Bulharsku a Turecku? Podle analogie lze souditi, že katolíci v těchto státech již svou odlišností od okolí, která spočívá nejen v konfesi, ale i v jiných momentech, a to důležitých, jako jest na příklad národnost, vědomí katolické solidarity mají.

Trochu konkretnější, ale přece pořád ještě ne dosti jasná je řeč o centrální instituci, jejímž úkolem má býti přispívati všem katolíkům poradou, vedením a pomocí. Porada — vedení — pomoc — v čem? Nemají to vše ve svých biskupech a vůbec v kléru, dále v tisku výborně zorganisovaném a v síti spolků nejrozmanitějšího druhu?

Můj dojem jest, že se veřejnosti nepovídá všecko, nepovídá ani hlavní věc. Arci kdo může žádati, aby kterákoli organisace předkládala foru veřejnosti jakékoli své plány? Nežádali bychom toho přirozeně ani od curyšské konference, kdyby sama toho nebyla slibovala. Takto jsme v mlhách odkázáni na dohady. Kdo bude prohlašován za zodpovědného, jestliže tyto dohady nebudou zcela přesné?

Klíčem k tajnosti, nití v labyrintu se mi zdá pasus o Rakousku: »Především jest to R a k o u s k o - U h e r s k o, které se nesmí příště dívati s dosavadní lhostejností na seslabování citu katolické solidarity, ježto by jinak musily býti nebezpečně otřeseny samy základy habsburské monarchie. P r o h a b s b u r s k o u m o n a r c h i i j e s t o ž i v e n í k a t o l i c i s m u ž i v o t n í m z á j m e m.« Tak znělo do slova úřední neb aspoň poloúřední sdělení dodané novinám prostřednictvím »Information«.

Rozebírejme a usuzujme!

Že by mezinárodní konference se zabývala pouze potřebami Rakousko-Uherska, jest ovšem celou věcí samotnou vyloučeno. Že se jednalo o Rakousku, uvěříme beze všeho, ale stejně se jednalo o ostatních zastoupených zemích. Co se usneslo o těch? Co se doporučilo jim? To snad povědí zase svému okolí katolíci příslušných států, ale lze to uhodnout podle rozmanitých projevů církevních a politických organisací katolických: budoucnost Německa jest závislá na tom, zdali tato říše v poslední hodině pochopí své pravé zájmy a odevzdá řízení svých osudů kormidelníkům z řad katolických. Bulharsko nebude míti klidu, dokud se od schismatu nevrátí do lůna církve. Tak by šel stát za státem a národ za národem, a každému by byl předepsán stejný v podstatě úkol a směr. — Co to

znamená? — Jest patrno, že nejde o nějakou ideální solidaritu náboženskou, nýbrž prostě o organisaci za účelem politických výbojů, o sesílení klerikálních útoků proti snahám politické svobody.

Odstavec o Rakousku jest dokladem toho, že náš odhad je správný. Účel curyšské konference tedy není nic nového: jest to jen jeden nový článek v souboru snah, jimž říkáme klerikální. Jeho mezinárodní zabarvení jest v tomto případě jen zástěrou. Jde o pokus těžiti ze zmatků válečných, loviti v kalných vodách politické, tiskové, shromažďovací a jiné nesvobody.

Katolické strany asi dobře rozumějí znamením doby a čtou v nich správně, ale podle své povahy nevzdávají se, neztrácejí odvahy. Jsou výbojní, a výboje se jim daří. Ve válce chtějí také získati půdu a věří, — jako válčící strany na bojištích — že půda nyní ve válce získaná buďto bude prostě zachována tomu, kdo jí dobyl, anebo bude aspoň podkladem a předmětem vyjednávání, smlouvání a důvodem ku požadavku »kompensací«.

Podle této směrnice a s tímto cílem před očima hledí klerikální strana v Rakousku obsaditi vlivné posice. Jsou to maličkosti, ale příznačné pro směr, jímž si tyto kruhy představují a přejí budoucí vývoj nového Rakouska: ředitelem vídeňské dvorní knihovny byl jmenován von Kralik, neodborník, ale spolehlivý straník. Ředitelem dvorní činohry vídeňské se stal Millenkovič, muž se slovanským jménem, ale podle vlastní konfese »Němec Rakušan, který nese v srdci křesťansko-sociální ideál krásy«.

Myslím, že klerikálové dobře čtou znamení doby, ale nehodlají složit ruce v klín. Jsou ještě neústupnější ve svých kulturních a morálních državách, než Němci v državách politických. Idea státu rakouského politicky i nábožensky kulturně jest jiná než se vyjadřuje v těchto programech: již i do trůnní řeči se dostaly výrazy jako rovnoprávnost, svoboda, spravedlnost národní. Kulturně a nábožensky pak půjde vývoj tímže směrem nezadržitelně: k náboženské svobodě a rovnoprávnosti. Každý stát smíšený konfesijně vyhoví podstatě a idei státu jen na principech svobody a rovnoprávnosti. Držitelé moci zvláště neprávem uchvácené neradi se loučí se svými posicemi a s výhodami, jež z nich plynuly, ale budou donuceni. I v Rusku mezi prvními kroky svobody a demokracie při nedávné nekrvavé revoluci bylo zrušení monopolu státní ortodoksní církve a prohlášení svobody víry a svědomí. Vídeňské křesťansko-sociální kruhy pozdravují svobodu v Rusku. Myslí, že se toto hnutí zastaví na hřebenu Karpat? V Rusku někteří biskupové a archimandriti se svobodou politicko-sociální vítali také stejně nadšeně svobodu náboženskou. Mezi jinými jmenovali charkovského archimandritu Andreje Lvova, bratra předsedy ministerstva. Jsou hodnostáři zpátečnického Ruska o tolik jiní než hodnostáři a vůdcové zde, anebo působí takový obrat zázraky a způsobil by je také u nás?

U nás vládne dosud starý duch, a jeho nositelé rozumějí nové době a jejím potřebám tak, že by toho starého ducha chtěli přenésti nezměněně do nových poměrů, a to starého ducha ve vydání ještě zhoršeném. Školské úřady v Čechách vykázaly Jiráskovo »Temno« ze školních žákovských knihoven. — Mimochodem řečeno: bylo by zajímavo věděti,

jaké stanovisko k tomu zaujali zástupcové samosprávy, učitelstva a na místě neposledním zástupce evangelické církve v zemské školní radě. Veřejnost má právo toto zvědět. Jest divné, že se na to dosud neptala! — Ostatní Jiráskovy spisy ve školních knihovnách mají býti znovu zkoumány, zdali někde nemluví o době husitské jako nejslavnější době českého národa. — Strana bez toho vládnoucí ještě hledí rozšířiti svou državu a probuditi vědomí solidarity, ostatní trpně a trpělivě mlčí, mlčí rodičové, pedagogové, mlčí ostatní církve, jako by se ony výborně rozuměly samy sebou. Nevěřím, že by území dobytá v tomto boji zůstala trvalou državou, ale dobývati ztracených posic je těžší než hájiti ohrožených. Proto by vše to nemělo býti přijímáno s takovou samozřejmostí.

HUDBA.

Nedlouho před válkou byly v květnu pořádány jarní hudební slavnosti; tehdy se navrhovalo, aby se opakovaly pravidelně, poněvadž naše produkce, naše reprodukční umění i zájem obecenstva na ně stačí. Nejlepším důkazem, že je tomu tak, byl letošní květen, jenž bez příprav, bez organisace se stal opět měsícem hudebních slavností tak stkvělých, že jen největší hudební metropole ciziny byly by mohly skytnouti něco podobného; žádná z nich nebyla by však mohla dodati svým slavnostem onoho národního významu, jaký měl projev české hudby u nás. Bez reklamních okázalostí, jedině svojí vnitřní cenou, svým poměrem k českému prostředí, v němž vznikly a láskou posluchačstva staly se hudební podniky, náhodou se střetnuvší v květnu, skutečnou oslavou české hudby a velikým svátkem všech, kdo s ní cítí. Je jasno, co míním: pětadvacetileté jubileum činnosti Českého kvarteta provázené »Jarním cyklem« o pěti komorních koncertech a souborné provádění děl Smetanových, spojené s jeho výstavou.

České kvarteto je dnes nejčistším představitelem naší hudební reprodukce — nejenom její výše, ale hlavně její podstaty a původnosti. Máme snad několik umělců, kteří se kvartetistům vyrovnají v technickém ovládnutí nástroje či v intensitě vcítění a v samostatné tvořivosti, s jakou se dovedou přiblížiti určitému skladateli; nemáme však žádných, kteří by se jim rovnali pevností umělecké mravnosti, významem pro náš hudební život, všestranností a konečně českostí, ukrytou v končinách těžko přístupných slovům, avšak dokořán otevřených prostému vnímání. Nejsilnější důraz kladu na to, že vždy to byly vyšší, neegoistické zájmy, jež vedly činnost kvarteta — v tom je největší část umělecké morálky vůbec a všechna morálka takového umění, jež není primární, jež potřebuje základu, stavěného jiným tvůrcem, tedy umění hudebního provádění. Všechna neúrodnost, s jakou přejdou dějinami virtuosové, sloužící úmyslně své slávě, celý jejich prskavkovitý osud pochází jedině

z toho, že sloužili malé myšlence. Naopak historický význam, jejž přisuzujeme jiným, a trvalá úcta, již k nim chováme i tehdy, když dávno patří minulosti, kotví v oddanosti, s jakou šli za svými ideály, beze zřetele k hojnějším cetkám, jimiž by je byla ověsila každá současnost, kdyby byli obraceli světelný pramen, tryskající z jejich umění, předem na svoji osobu. Největší zásluha a nejkrásnější příklad kvarteta pro nás jest právě v tom, že nikdy nepodniklo jediného činu, jenž by byl měl sloužiti jeho popularitě na úkor vyšších uměleckých cílů. Jinak řečeno: kvartetisti nikdy nehráli skladbu jenom proto, že byla zaručeně vděčnou, neuznali-li, že zaslouží svojí hodnotou, aby obecenstvo s ní bylo seznámeno, právě v jejich vybraných pořadech a v jejich dokonalém provádění; na druhé straně neustali v šíření takových skladeb, od posledního Beethovena až po českou modernu, jež spíše odrazovaly široké kruhy, jakmile nabyli přesvědčení, že taková propaganda je žádoucí. Cesty, jimiž k podobnému přesvědčení docházeli, byly dvojí: buď obdiv k niternému obsahu, třeba těžko dostupnému, nebo láska k mladé české hudbě, víra v její budoucnost a cit vlastní povinnosti k ní. Víme snad všichni: jsou to jediné cesty, na nichž může býti hudební reprodukcí rozmnoženo naše národní bohatství. Ale svobody pro umělce reprodukčního jsou veliké, daleko mocnější, nežli u skladatele, který jen výjimečně může přijíti v tak bezprostřední styk s obecenstvem, jako virtuos; a přímý styk s publikem — toť stálý zápas, tichý, skrytý, ale na život a na smrt. Silní a poctiví umělci povznesou obecenstvo k sobě; ti, kdo jen trochu povolili nebo kteří nepřicházejí lidsky dosti vyzbrojeni, sestupují k vítěznému soupeři, jenž je za to věnčí, aby snáze zapomněli, že pracují-li podle zákona všedního života, musí také brzy podlehnouti zákonu všední smrti. Vzpomeňme jenom, jak vzácná je umělecká čistota a nezištnost, s jakou kvarteto tvoří. U divadelních zpěváků a herců je výlučný zájem o výhodné eksponování vlastní osoby pravidlem — kdo se mu vymyká, platí málem za podivína. Na koncertním podiu je poměr lepší, ale i tu: kolik virtuosů-egoistů přijde na jediného, jenž chce uctívati jiné božstvo nežli sebe! České kvarteto bylo vždycky z tohoto vzácného rodu, a v tom tkví jeho význam pro náš dnešek i budoucnost, v tom jeho síla. Sláva a úspěch je provázejí jako jiné; rozdíl je však v tom, oč čistší zvuk má mince jejich proslulosti a hlavně v tom, jaké skutečné hodnoty trvalého obohacení celých generací ji platíme. — Přesahovalo by daleko předurčené rozměry tohoto článku, kdybychom chtěli rozebírati kvalitu hudebních výkonů kvarteta, charakterisovati jednotlivé jeho členy, líčiti způsob souhry, převládající vlastnosti v jejich reprodukci, jich způsob chápání význačných autorů, či snad dokonce vyprávěti jich vývoj a popisovati jejich činnost ve světě, v Čechách i v Praze; je nutno zříci se tohoto úkolu. Skláníme se všichni před uměním Českého kvarteta a milujeme je; jeho slyšitelnou výši velebíme co chvíli — tím budiž vysvětleno, obracíme-li se v jubilejní chvíli spíše jen ke skrytějším kvádrovým základům, na nichž ona výše stojí, a jimž patří snad hlavní podíl na pevnosti celé stavby.

Druhou slavnou část květnového festivalu tvořily podniky, věnované památce Smetanově. Ne že by letopočet vyvolával nějakou náhodnou

jubilejní vzpomínku — jedině z vnitřní potřeby hudebníků, pořadatelů i posluchačů, z citu vděčnosti a obdivu, jejž válečná doba tolik zvýšila, z nutnosti viděti se neustále obklopenu Smetanovými tóny a upomínkami na Smetanu, vyplynuly koncerty, divadelní představení i výstava, z nichž sestávala vnější, viditelná část smetanovského holdu z letošního května. Čím je nám dnes Smetana? Předně tvůrcem ideálního češství. V postavách svých oper, v obrazech svých symfonických básní vytvořil typy a situace, jež ztělesňují dokonale onen citový svět, jejž všichni označujeme jako svůj, český. Při tom však nespokojil se nikdy pouhou uměleckou stylisací onoho češství, jak je známe z reality dneška či tušíme v minulosti. Ať šlo o komiku, ať o heroickou idylu, ať o krajinový obrázek, ať o tragickou visi, všemu dovedl vdechnouti duši, neposkvrněnou blízkostí smrtelných bojů i kalů; všecko dovedl promítnouti do výšin, kam nezasahují náhodné lidské nedokonalosti a neúplnosti, kde každý cit je nejčistší a nejvroucnější, každá myšlenka neměnná a svatá. Vlastní veliká lidská osobnost a vědomí apoštolského poslání v národě dodaly mu k tomu síly. Včasným uvědoměním o svém prorockém úkolu liší se Smetana od některých jiných umělců, jimž též přisuzujeme těsné splynutí s národním duchem: jeho hudba nejenom že mluví nejkrásnější českou řečí, mluví též nejkrásnější věci o Čechách. Mnohé z těchto zvěstí jako by mluvily o budoucnosti — v nich je druhá nejsilnější páska, jež nás dnes dvojnásob pevně víže ke Smetanovi. Slyšíme v něm hlasatele víry a budoucího spasení. Když všichni museli mlčeti, že či když nedovedli promluviti tak, jak bychom si byli přáli, jediný Smetana mluvil otevřeně, srozumitelně, s věčnou důvěrou, bez stínu skepse, s jistotou, osvětlující i nejtemnější mlhy. Konečně třetí Smetanův dar, jehož právě teď bohatěji užíváme, je mravní opora, kterou v něm máme. Proti všem překážkám vlastního osudu, poměrů, nepochopení dovedl vyvolati v život svůj svět plný radosti; nikdy se nedal přitisknouti k zemi násilnými, nezměnitelnými fakty, jež co chvíli mu čas přinesl. A ještě jinak se smíme o něho opříti: cítíme-li dnes všichni větší blízkost země, tápeme-li v jejím silném ovzduší, posilujeme-li horlivě, ale též zmateně kořeny, jimiž v ní tkvíme, či ptáme-li se, zda je tato země dosti výživná, aby vydala ještě i dnes dobrou žeň, odpoví nám Smetana svým příkladem, zaplaší pochybnosti. — Tyto struny znějí nejsilněji v souzvuku nadšení, s nímž dnes přijímáme Smetanu; esteticky čisté vnímání uměleckého díla je jimi jistě přehlušeno. A přece: kdo z nejpřísnějších by nalezl odvahu k takové blasfemii, jakou by bylo kázání o ryzím uměleckém požitku tam, kde cítíme nutnost kořiti se národnímu heroovi?

V mnoha smetanovských provedeních poskytla válečná doba hojně příležitosti pražskému obecenstvu, aby ukázalo svůj dnešní poměr k Smetanovi. Letošní květen, úmrtní měsíc mistrův, byl jimi takřka vyplněn. Národní divadlo uspořádalo pravidelný cyklus všech oper, jenž značí každoroční přehlídku oné tu větší, tu menší dokonalosti, s jakou jednotliví starší či noví interpreti se zmocňují smetanovských typů, každoroční důkaz o pevné dokonalosti, na níž Kovařovic drží hudební nastudování celého Smetany v divadle. Symfonickou, komorní a sborovou tvorbu representovaly tři koncerty, jichž nejpoutavějšími body bylo páně Jirán-

kovo technicky skvělé a musikálně autentické podání »Snů«, vítané vystoupení moravských učitelů, strhující interpretace »České písně« pod sbormistrem Křičkou a výborná Kovařovicova reprodukce »Mé vlasti«, zdůrazňující svěžest a veselost v těchto básních, vyjasňující kontury »Vyšehradu«, jako bychom je viděli těsně před sebou, ne v dálce tisíciletí. Nejoriginálnější částí oslav byla Smetanova výstava, pořádaná v Národopisném Museu Spolkem pensistů Národního divadla. Je v ní sneseno vše, co může dnes poskytnouti jakýsi názor o podrobnostech Smetanova života: skizy děl, dopisy, fotografie, referáty, osobní památky, dekorace divadelní, koncertní programy, všecko v přesném, vše důležité obsahujícím a při tom přece nepřeplněném výběru. Základní myšlenka výstavy, pojmouti jen věci, vztahující se skutečně přímo k osobnosti Smetanově, je přísně dodržena a zaručuje tímto zdravým omezením největší možnou úplnost. Uspořádání je přehledné, informativní a pěkné. — Chystáme se odevzdati příštím generacím dokument naší lásky k Smetanovi, chceme mu vystavěti pomník. Nebylo by dobrým doplňkem tohoto pomníku, kdyby Smetanova výstava, tak významná a tak zdařilá, byla proměněna a třeba doplněna v instituci trvalou? *V. St.*

ZPRÁVY.

Lipský »Institut für Kultur- und Universal-Geschichte« (srov. o něm N. D. 1909, 506—507 a N. D. 1913, 805) má býti po smrti zakladatele, Karla Lamprechta, reformován, jak vykládá nový jeho ředitel, známý kulturní historik Walter Goetz, v »Archiv für Kulturgeschichte« 12, 1916, 273—284. Reforma se týká pojmového vymezení nauky v institutě pěstované, jakož i vnitřní organisace studia a práce. Kdežto Lamprecht pojímal kulturní dějiny jako všeobecné dějiny, t. j. jako soujem všeho dějinného života se zvláštním zřením k duchovnímu vývoji národů a jednotlivců, jenž má býti vystižen zákony obecně platnými, zavrhuje Goetz ztotožňování kulturních a všeobecných dějin a omezuje kulturní dějiny na duchovní dějiny (Geistesgeschichte) jako zvláštní pracovní obor historiků, jakými jsou již dějiny politické, ústavní nebo hospodářské. Tyto duchovní dějiny má lipský institut pěstovati detajlní vědeckou metodou, která se má obraceti nejprve ke konkrétnímu zkoumání duševního života a jeho vývoje od generace ke generaci a teprve potom řešiti obecné otázky o vývoji lidské kultury vůbec; otázky ty náležejí již pojmové vědě historické a byly posud pěstovány hlavně od filosofů (v dějinné filosofii), psychologů (ve Völkerpsychologii) a sociologů; jest však nutno, aby je pěstovali i vlastní historikové, kteří jediní svou badací metodou mohou je dovésti k správnému a konečnému řešení. »Výsledky — praví Goetz —, jichž zde bylo v posledních desítiletích dosaženo od národních hospodářů a psychologů, nabyly značného významu. Ale také četná scestí lze jen tím vysvětliti, pomyslí-li se na skoro úplný nedostatek čistě historické spolupráce. Jak také otázky o jednotlivci a celku, o svobodě a nutnosti, o vývoji kultury, státní formě a náboženství, o rozhodujících činitelích vývoje v určitém období, o významu rasy, národa a státu, o jakémsi pokroku v dějinách atd. mohou býti jinak řešeny než od těch, kteří skutečně prozkoumali dějinný život? Kde omyly na př. jistých sociologických soustav jsou každému historikovi ihned jasny, tam to byli vždy nehistorikové, kteří ze svůdných pojmův a ze skrovných ojedinělých poznatků byli srobili svou stavbu. Je na čase, aby nyní historikové přiložili ruku k dílu, neboť běží většinou o jejich nejvlastnější věci. Zůstaneme samozřejmě odkázáni na spolupráci národních hospodářů, Völkerpsychologů a filosofů, avšak středisko těchto studií mělo by přece býti přesunuto do vědy historické. Lipský institut klade si za úkol býti střediskem práce i v tomto směru.« — Organisačně jest jen důsledkem tohoto úkolu, že se mu mohou věnovati s prospěchem toliko zralí hi-

storikové z vyšších semestrů universitního studia, kteří si byli již osvojili v nižších ročnících seminářů historických historicko-kritickou metodu a nyní pomýšlejí na samostatnou vědeckou práci duchovědnou; ti mají nalézti v institutě zvláštních popudů a vedení, jakých na jiných místech nalézají studující dějin politických, ústavních, hospodářských nebo pomocných věd historických. Německé dějiny duchovní mají býti pěstovány na prvním místě, poněvadž nastávající učitel dějepisu musí nejprve státi na pevné půdě domácích dějin; ale měly by se vykládati s universálního hlediska, aniž by proto se staly čistými dějinami universálními. »Čím obtížnější jsou problémy všeobecných dějin a duchovního vývoje lidstva, čím více lákají a nutí k universálně historickému pozorování, tím více slouží v akademickém vyučování převahou toliko k podněcování a k rozšiřování obzoru a nemohou býti úplně svobodným polem činnosti studujících.«

Hlavní novotou institutu za vedení Goetzova má býti zřízení t. zv. badacího ústavu (Forschungsinstitut), pro nějž již Lamprecht opatřil dostatečných prostředků finančních. Kdežto oněch studií duchovědných mohou se účastniti patrně všichni studující z vyšších ročníků historie, má býti tento vnitřní ústav badací omezen na nejužší kruh nejprve 5, později snad 10 mladých historiků, kteří svá universitní studia byli ukončili doktorátem nebo státní zkouškou s vyznamenáním, mohou se vykázati vynikající vědeckou prvotinou a nyní se chtí věnovati dalšímu vědeckému výcviku za tím účelem, aby později jako docenti, archiváři, bibliotekáři nebo gymnasijní učitelé dále vědecky pracovali. Tito členové mají míti dvouleté stipendium, které by je zbavilo starostí existenčních (asi jako Fondation Thiers v Paříži), mají býti, pokud lze, vybíráni z různých oborů historických (jeden má se vždy věnovati německým koloniálním dějinám) a z různých universit a krajů Německa; kromě nich mohou býti přijímáni i oni vědychtiví historikové, kteří stipendia nepotřebují, a později i říšští stipendisté ze spřátelených států. (Mohlo by tudíž platiti snad i pro mladé české historiky nadané příslušným stipendiem.[1]) Řádní členové jsou zavázáni podjati se na dobu svého dvouletého stipendia větší vědecké práce převahou z oboru duchovních dějin nebo dějinné filosofie; kromě toho mohou se účastniti přednášek nebo cvičení na universitě. V badacím ústavě samém mají se také konati kursy, ač v jiné formě než na universitě; během dvou let mají býti absolvovány 4—6hodinové kursy, ve kterých by byly probrány od odborných docentů důležité problémy věd historických i otázky oborů příbuzných a menší zvláštní obory; podle toho by se pořádaly kursy o technice ediční, vysokoškolské pedagogice, prehistorii, osídlovací nauce, vlastivědě, dále o nových výsledcích

[1] Na přímý dotaz referentem učiněný odpověděl p. tajný dvorní rada prof. dr. Walter Goetz, prodlévající toho času jako major v reservě na západní frontě, takto: »Mein Institut soll, wenn mir Heimkehr aus dem Kriege beschieden ist, allen Gelehrten und jüngeren Elementen aus den befreundeten Staaten offen stehen, und ich würde mich sehr freuen, wenn einst durch Ihre Veranlassung oder Vermittlung sich böhmische Historiker bei mir einfinden sollten. Jeder soll willkommen sein, der ernsthaft in unserer Wissenschaft arbeiten will.«

a metodách orientálního badání a starých dějin vůbec, dějin náboženství, dějinné filosofie, sociologie a Völkerpsychologie, o problému srovnávacího dějezpytu a důležitých kontroversách dějezpytných. Ke kursům těmto by se připínaly diskuse a ekskurse. Na konci dvouletého vyškolení má býti každému stipendistovi umožněna vědecká cesta. Poněvadž prostředky jsou po ruce, bylo možno se svolením saské vlády badací institut otevříti, a to 1. dubna 1916 s 5 stipendisty. *V. Kybal.*

Bavorská akademie věd (oddělení Samson-Stiftung) vypsala r. 1916 cenu 6000 M na tema: »Etické city a představy národů ve světové válce«. Úkolem jest shromážditi, popsati a analysovati čerstvá posud pozorování, která byla ve válce učiněna v oboru psychologie davu a etiky. Speciální otázky znějí: Jaké prostředky považovali válčící národové za dovolené k potírání svých nepřátel? Jak neutrálové posuzovali válčící strany? Pokud se jedni nebo druzí domnívali, že smějí podporovati válčící strany pod rouškou neutrality? Materiál má býti sebrán co nejhojnější, při čemž se upozorňuje, že všecek dostupný materiál jest shromažďován od počátku války ve veřejných sbírkách v Mnichově, Berlíně a Hamburku (též v Jeně). Nejpozdější lhůta k dodání práce jest stanovena uplynulý pátý rok po uzavření posledního míru.

Zprávy knižní a literární. Josef Zukal, Slezské konfiskace (1620—1630). Nákl. Čes. Akad. V Praze 1916. Str. 168. Císař Ferdinand II. našel si v 17. stol. dvakrát příčinu k persekuci slezského obyvatelstva pro porušení poddanské věrnosti. Nejprve pro účastenství v české vzpouře 1620 a podruhé pro účinnou podporu mannsfeldského povstání 1625. Po bitvě bělohorské bylo mnoho slezsko-moravské šlechty zbaveno svých statků a po rebelii mannsfeldské bylo celé Horní Slezsko a zejména Moravsko hromadně pokutováno. Zukal nastíniv nejprve historicky obě události podává na základě zápisů inkvisiční komise liechtensteinské a trestního protokolu eksekuční komise císařské seznam jmen postižených pánů, jejich vinu a pokutu. Na začátku předesílá rozhled po dějinách Krnovska a Opavska před r. 1618 a líčí odboj opavské šlechty proti Karlovi z Liechtensteina. — Povídky lidu opavského a hanáckého. Vydal Jiří Polívka. Nákl. Čes. Akad. V Praze 1916. Str. 176. Frant. Stavař dal si vypravovati od lidí v západním Opavsku povídky a veršování, a prof. Jos. Tvrdý sebral zase povídky z Hané a z Výškovska, všechny pak — počtem 58 — vydal univ. prof. Jiří Polívka. Připojil k nim obsažné kriticko-bibliografické poznámky a rozbory jednotlivých látek a motivů, sleduje při tom zejména způsob, jak lid reprodukuje pohádkové látky, jak různorodé motivy v jedno spojuje a směšuje a ze známých zase nové a nové povídky tvoří. Z komentáře Polívkova lze získati živý obraz tvorby pohádkové, tvůrčího nadání a umění u našeho lidu venkovského. — Dr. Karel Kadlec, Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. Nákl. Čes. Akad. V Praze 1916. Str. 528. Univ. prof. Kadlec je přesvědčen, že studium slavistické nemůže býti úplné, dokud se soustavně neprobádají dějiny dvou národů, Rumunů a Maďarů. Proto si předsevzal monograficky pojednati o kolonisaci na právu valašském ve

všech zemích mimorumunských. Své práci předeslal přehled teorií o vzniku rumunského národa a obou valašských států. Potom historicky probral právní postavení Valachů ve starém státě srbském na Balkáně a v zemích koruny uherské a kolonisaci na valašském právu v říši polské a v zemích koruny české, ve Slezsku a na Moravě. Ve spise prof. Kadlce je sebráno všechno, co dosud o těchto otázkách bylo napsáno; ke všem problémům zaujal autor sám vlastní stanovisko. Je to první široce založená monografie o rumunských menšinách po střední Evropě roztroušených. Význam studia těchto rumunských menšin ponejvíce mezi Slovany rozstřiknutých jest pro znalost národů slovanských knihou Kadlecovou zřejmě prokázán. — Dr. G. Chatterton-Hill, Irland und seine Bedeutung für Europa. Berlin 1916. 157 S. M 5·—. Autor jest rodem Irčan, studoval v Německu a napsal již několik spisů sociologických. Svými sympatiemi stojí zcela na straně Němců, Angličany z té duše nenávidí, je za úhlavní nepřátele vší kultury a svobody pokládá. Irčané jsou mu vzorem vzdělanosti, pokroku a svobody, právě tak jako Němci, proto ve spolku obou národů spočívá prý zdárný vývoj všech evropských národů. Celý spis jest přesycen odporem a nenávistí vůči všemu, co nese jméno Anglie. Eduard Meyer, známý prof. berlínské university, který doprovodil spis úvodem, vidí tuto jeho stránku a nepokrytě ji přiznává, přes to však vřele spis vítá a doporučuje, »d a m a n j e t z t k e i n e Z e i t h a t, s i c h i n e i n e k ü h l e, o b j e k t i v a b w ä g e n d e G e s c h i c h t s b e t r a c h t u n g e i n z u l a s s e n«. — Dr. O. Hauser, Der Mensch vor 100.000 Jahren. Leipzig 1917. 142 S. Autor tu referuje způsobem každému přístupným o svých vykopávkách z doby předhistorické ve Francii. Skýtá pohled do pracovní metody vědy zabývající se nejstarší dobou lidskou, a to nejenom do techniky vykopávek, nýbrž především do systematického postupu a přesného určování každého nálezu ve vztahu s dotyčnou vrstvou kulturní. Z nálezů různých nástrojů, zbytků obydlí, lidských koster konstruován obraz denního života pračlověka. Jest zajímavo nahlédnout do domácnosti našich praotců-lovců, žijících před 100.000 lety, i do dílny, kde se odhaluje závoj s nejstaršího kulturního stupně lidstva. — Werner Sombart, Der moderne Kapitalismus. 2. Aufl. I. Bd. Leipzig 1916. 945 S. Která moc jest hlavním tvořitelem dějin? ptá se Sombart. Bůh nebo slepý osud či velicí mužové? Nikoli, odpovídá, nýbrž smýšlení lidských pokolení; a svoji odpověď uplatňuje ve všech směrech svého spisu obsáhlého a známého již z prvního vydání. »Z hlubokého základu evropské duše vyrostl kapitalismus. Tentýž duch, z něhož se zrodil nový stát a nové náboženství, nová věda a nová technika, tvoří též nový život hospodářský.« Max Weber odvozoval kapitalismus z kalvinského učení, kdežto Sombart odvozuje obé, kalvinské učení i kapitalismus, z genia národního, z ducha časů. »Psáti dějiny znamená vésti důkaz, kterými cestami se duch národů blíží svému cíli ...« Obsah prvního svazku Sombartova kapitalismu tvoří vývoj kapitalistického systému v západní, jižní a střední Evropě, popis vzniku měst a řemesel a rozbor mocí a potřeb, jichž výsledkem jest moderní kapitalismus. *J. H.*

Politický přehled.

V Rakousku došlo k novému ministerstvu. Po odbytí t. zv. německých předpokladů a dalších porážkách vlády Clam-Martinicovy bylo jasno, že musí nastati změna. Byla provedena způsobem ryze rakouským. Bylo nastoleno ministerstvo ryze úřednické, dle výslovného prohlášení, na dobu velmi přechodnou a s úkoly omezenými. Ztratili jsme posledního českého ministra s odstupujícím bar. Trnkou. V novém, úřednickém ministerstvu nejsou čeští úředníci. Ministerstvo zdánlivě bezbarvé, — jeho předseda dokonce kdesi prohlásil, že se o politiku nestará —, mělo umožniti odhlasování státních nezbytností odstraněním ministrů, jimž dávána vina a spoluvina na protiústavních činech. Teprve řeči a interpelace slovanských poslanců ukázaly, co vše dovedl nejen trpěti, nýbrž i podporovati svobodomyslný německý poslanec, ministr Hochenburger, šlo-li jen o to, aby byli přitlačeni ke zdi neněmečtí národové. Ostatně nutno říci zcela objektivně, že tentokráte Němci neměli šťastné mluvčí ani mezi svými poslanci. Projevy většiny z nich, — i vážných mužů —, v nenávisti proti Slovanům přešly až k ukrutnostem.

Dne 27. června promluvil nový ministrpresident Dr. ze Seidlerů o stanovisku c. a k. vlády, tedy nikoli pouze rakouské vlády, k míru a mírovým projevům ve sněmovně. »Názor ... jakoby byla cís. a král. vláda uznala sebeurčení národů za základ trvalého míru, jest omylem. Cís. a král. vláda trvá na čl. V. zákl. stát. zákona z 21. prosince 1867 č. 145 ř. z., dle něhož jest vyhrazeno Jeho Veličenstvu uzavírati mír, a tím také ochrana zájmů a potřeb rakouských národů v onom rozhodujícím okamžiku.« Projev tento obsahuje tedy dvě hlavní myšlenky: odmítá se sebeurčení národů a účast lidu při uzavírání míru. Tento projev vlády vzbudil ovšem pravé zděšení! V další jeho části vyslovuje se ochota k »čestnému« míru. Co jest asi míněno tímto čestným mírem, vykládá Wiener

Allgemeine Zeitung ze dne 19. června. Lze to shrnouti asi takto: Zabezpečení Polského státu, ovšem že bez Haliče a Poznaňska. Úzký hospodářský svazek Srbska a Černé Hory s Rakouskem. Rakousko podrží Lovčen. Albanie připadne pod vojenskou a hospodářskou svrchovanost Rakousko-Uherska. Dunajská cesta musí býti uvolněna a rakouské hranice proti Italii musí býti zlepšeny. Tyto mírné požadavky odůvodňují se tím, že u nás není přívrženců anexí jako v Německu! Zda nás tyto podmínky přiblíží k míru, jest velmi pochybno.

Zatím prohlásila se říšskoněmecká »Vorwärts« pro všeobecný mír bez anexí a rozšíření území a pro volný národní rozvoj všech národů v rámci onoho státu, k němuž náleželi před válkou. Ve shodě s tím prohlásil také český sociální demokrat Bechyně na říšské radě za české sociální demokraty, že stojí bez výhrady na podkladě rakouského státu. Také zástupce konservativní šlechty, bývalý zemský maršálek princ Ferdinand Lobkovic, prohlásil v panské sněmovně, že »dohoda jest mimořádně špatně informována, myslí-li, že si lidé v Čechách snad přejí českého království, které, abych tak řekl, v evropském oceánu plyne zcela volně, na sebe samo odkázáno.«

Ke zvláštním výkonům sněmovny poslanecké náležejí hlavně dvě věci: prodloužení poslaneckých mandátů do konce prosince roku 1918 a zvrácení platnosti cís. nařízení, jimiž byla zastavena činnost porot a jimiž byly civilní osoby podřízeny pravomoci vojenských soudů. První čin ukazuje dvě stránky. Především plnou důvěru vlády k nynějším poslancům; jinak by přece prodloužení jejich mandátů neschválila. Za druhé pak nedůvěru poslanců k novým volbám. Není možno zde podrobiti otázku prodlužování mandátů zevrubné kritice. Jen tolik možno říci, že snad většina měla za to, že není jiné východisko, když vláda nechce připustiti nové volby. Ale přes to nesouhlasí to ani s velmi omezeným konstitučním cítěním, když si poslanci zvolení za zcela jiných okolností a v prostředí zcela jiném propůjčují sami mandáty a to ještě i pro řešení otázek tak dalekosáhlých, jako je změna ústavy. Ostatně v Uhrách budou pravděpodobně na podzim nové volby, padá tedy zásadní námitka proti volbám za války.

Amnestie udělená osobám, jež byly odsouzeny vojenskými soudy, jest aktem ušlechtilým, ale byla snad jedinou cestou, která mohla býti nastoupena, když zrušení platnosti neústavních předpisů o rozšířené pravomoci vojenských soudů stalo se jistým. Čin amnestie vzbudil vzrušení německých poslanců, velmi příznačné pro jejich

cítění. Poslanec Wichtl z alpských zemí pronesl na to v parlamentu příznačná slova: »Ty mladý landkrabí tyrolský, ty vévodo slezský, ty arcivévodo dolnorakouský, ty králi uherský, ty císaři rakouský, Karle I., buď tvrdý.« —

V popředí všeho zájmu jest nyní otázka změny ústavy, již vláda připravuje. Má dojíti k zřízení státní rady z poslanců, učenců a jiných činitelů, aby vypracovala návrhy. Němci z Čech již prohlásili své požadavky. Jest to »Deutschböhmen« s vlastním sněmem a vlastním správním zřízením. Své stanovisko k tomuto »německému« území v Čechách vyslovili jsme na tomto místě již posledně. Nemůžeme je uznati a připustiti z důvodů historických i přirozených. Také ministerský předseda již promluvil: »Celé Rakousko, soudím, pociťuje, že náš všechen veřejný život trpí ústavně-právní vadou konstrukce. § 19. stát. zákl. zákona o obecných právech státních občanů mluví o rovnoprávnosti všech národností. Není to pak než pouhým rčením, ukážu-li k tomu, že k definitivnímu propracování tohoto programového bodu naší ústavy nikdy nedošlo.« — Tak tedy konečně! Ještě nedávno jsme slyšeli z úst vlád, že jest zde rovnoprávnost provedena vzorně. Myslí-li si vláda, že politická přání českého národa dají se splniti pouhým provedením článku 19., jest na omylu! Od spojení Slovenska se zeměmi české koruny, ryt. Seidlerem odmítnutého, neupustíme také.

Celý národ očekává, jak se zachovají čeští poslanci. Bylo zde již opakováno, že národ trvá neochvějně na požadavku československého státu. Toto přání národa mělo by býti jediným vodítkem pro jednání našich poslanců. Účasti ve vídeňské vládě a v jakýchkoli polovičatých podnicích si národ nepřeje. *-er.*

Filosofie národního vědomí.

Dr. Ant. Uhlíř.

(Řeč proslovená ve Svazu československého studentstva v Praze 14. června 1917.)

Promlouvati v dobách, kdy všechen náš obecný i osobní život je proniknut národním citem a myšlením a kdy byla i politicky vyslovena naše národní vůle, v takovýchto dobách promlouvati o národním vědomí mohlo by se zdáti snahou nadbytečnou, neboť každý snad sám v sobě by si mohl nejlépe říci, co je národní vědomí. A přece není úkolem snadným pojmově postihnouti obsah toho, co dnes národně prožíváme, jako vůbec vždycky je snadněji žít nežli životu rozumět; život totiž hrne se v našem duševním nitru i kolem nás jako příval strhující k činné účasti, při níž není dost kdy mysliti o vlastních citech, myšlenkách a počinech, — a je teprv věcí myšlení pozorného, teoretického, vědeckého a filosofického, abychom se dopátrali podstaty a smyslu životní prakse, ať už jde o dějství hmotné nebo o duševní život osobní a společenský.

Mám-li sebrati se nyní trochu v myšlenkách a vyložiti vám zde filosofii národního vědomí, značí to, že chci z mohutného proudu skutečností našeho národního života zachytiti několik poznatků, kterými by bylo možno lépe viděti na základy a cíle všeho, co jakožto národ prožíváme. Pochopiti duchovní podstatu národní bytosti, nalézti pozorným pohledem směr národního vývoje a povzbuditi všecko duševní i fysické úsilí, abychom se stále jistěji blížili k nejvyššímu mravnímu cíli svého národa, toť, povšechně vzato, obsah filosofie národního vědomí. Nedomnívám se ovšem, že bych stačil dnes a vůbec na tak veliký úkol; nejde mně tu o víc, nežli abych aspoň nastínil hlavní filosofické otázky v oboru národního vědomí: co je národ, co je národní vědomí, národní cit, národní myšlení, národní vůle, národní otázka.

Chci-li pohovořiti o filosofii národního vědomí, mohl bych postupovati od slova k slovu a vyložiti, co značí pojem vědomí, potom pojem národa, z toho vysvětliti pojem národního vědomí, a posléze,

až bych ukázal, co se rozumí filosofií, načrtnouti filosofii národního vědomí. Kdo se vyznáte ve všeobecných i zvláštních naukách filosofických, víte, že mám na mysli výklad národního vědomí psychologický, sociologický, sociálně filosofický a etický. O v ě d o m í bych řekl, že je to jednotná souvislost duševních zažitků buď v jedinci anebo v celé společnosti; poněvadž jde o národní vědomí, tedy jakési vědomí společné, musil bych vysvětliti podrobněji podle dnešního stavu sociální psychologie, co je toto hromadné, celkové, kolektivní, s o c i á l n í v ě d o m í, — že je to souvislá, stejnorodá a jednotná skutečnost duševních dějů a obsahů v určitém společenstvu jedinců, že je to výplod jejich hmotné, duševní a mravní vzájemnosti, zároveň však každému z těchto jednotlivců nadřazená, nadosobní, objektivní skutečnost a hodnota. Ukázalo by se, že společenský duch je naproti duševnímu životu ojedinělému zvláštní a nový, celistvý soubor všech citů a představ osob jednotlivých, čili že společenské vědomí není už jen to v duši lidské, co na samém jedinci závisí a jenom jím jest dáno, nýbrž že toto vědomí je plod celé společnosti a jejích dějin, tudíž cosi, čeho jedinec osamocený, ve společnosti lidské nevyrostlý, sám o sobě by nezakusil, a co v něm vzniká a vyvíjí se jen tou měrou, jak mocně žije se společenským celkem určité výše rozumové a mravní. Nejen náš rozum, ale všechen náš duševní život je víc, než se obvykle domníváme, dílo obecné vzdělanosti a mravní schopnosti, dílo společenského vědomí a svědomí. Co si jedinec pro svůj duševní život přináší na svět, co sám ze sebe duševně vydává, toho je celkem poskrovnu a ani zdaleka by nestačilo k pravidelnému životu společenskému, neřku-li národnímu; stačí to leda k životu v houfu zvířat, která pudí hlad a strach, aby se držela pohromadě, — život společností lidských neustavuje se už jen na živočišném pudu; čím je družnost lidská duchovnější, tím vyšší se tvoří společenské celky.

Jedinec, který vyrůstá uprostřed společnosti jisté výše rozumové a mravní, přijímá k svému původnímu duševnímu základu nové a nové skutečnosti a hodnoty, jeho vnitřní život se obohacuje novými city, myšlenkami a mravními silami, jeho duševní obzor se povznáší nad pouhou úroveň oněch živočišných zažitků a pudů, — z jedince se tvoří bytost společenská, sociální, která cítí, smýšlí a vůbec žije pro nějaké nadosobní cíle a ideály. Tyto ideje, tyto hlubší city a tyto vyšší ideály, které si člověk osvojil a uvědomil, když nitrem přilnul k danému společenskému celku, jsou rázu zcela neosobního a přímo nadosobního, objektivního.

Od mládí se učíme rodné řeči, ale i naši rodiče zdědili tuto řeč po předcích, kteří ji od věků vzdělávali a s láskou a třeba do krve jí bránili, neboť v řeči je skryt duch, řeč jest výraz duše, a kdo sahá na řeč, sahá i na duši. Od mládí tříbíme mysl k úkonům stále přesnějším, činíce z ní nástroj neosobního myšlení vědeckého; řeč je přece sama sebou soustava pojmů, a pokrok vědecký je v tom, že těmito pojmy hledíme vystihnouti stále určitěji všecky skutečnosti vnitřní a vnější, ať přírodní, ať duševní, — proto vědecky mysliti je tolik jako pozorně mysliti, a věda jest jedna z objektivních hodnot, jimiž se obohacuje náš duch z pokladů vědecké spolupráce věků minulých a společností soudobých.

A není-liž umění výkvětem společenského života? Prostá národní píseň není o nic více plodem ducha společenského nežli nejjemnější dílo umělecké, — umělec, a čím větší, tím více, vychází z ducha své společnosti, svého lidu, svého národa, a jeho dílo je tím nesmrtelnější, čím hlouběji jest vnořeno do základů národní duše, protože s hloubkou pochopení roste i jeho schopnost věštecká.

Měl bych, mluvím-li o objektivních přídatcích, jež vývojem získává duševní život jedinců, zmíniti se snad i o náboženství; aspoň se tak obyčejně činí, že se totiž věroučná a mravoučná hodnota náboženství pokládá za společensko-objektivní přídavek k původnímu majetku duševního života jedincova. Nedejte se však mýliti ani dnešní t. zv. obrodou náboženství, o které se tak rádo mluví; to, co vedle positivních náboženství církevně organisovaných za nové hnutí náboženské se vydává, není nic jiného než subjektivistický směr protestantského modernismu, který se obživuje toliko na idealistickém dědictví filosofie Kantovy anebo v obnovené romantice, v pragmatismu. Ve skutečnosti náboženství v té i oné formě jako objektivní a platná hodnota sociální je odbytou veličinou historickou, která se leda přežívá v některých zřízeních církevně politických, nikoli však v novodobém duchu národním.

Věrouka i mravouka druhdy náboženská je ve smyslu reálné a sociální filosofie moderní zastupována stále zřejměji a naléhavěji novou filosofií praktickou čili etikou, a tato etika je nauka po výtce sociální, na poznatcích nejen přírodovědných a duševědných, ale především společensko-vědeckých založená. Šlo-li náboženství o ideál spravedlnosti nadpřirozené, jde etice o spravedlnost lidskou, sociálními zákony zaručenou. A tak i nové mravní vědomí, které nám vnuká život společenský, je dílem nikoli osamocené duše je-

dincovy, nýbrž duše obohacené hodnotami sociálního svědomí; v společnosti lidské učíme se mysliti a učíme se i lidsky cítiti.

Leč i projevy v ů l e společné, jakými jsou snahy politické a hospodářské, jsou vnějšími důsledky vědomí a svědomí společenského; společnost lidská politicky a hospodářsky vypadá podle svých schopností vnitřních, rozumových a mravních. V p o l i t i c e jde o to, jakou právní formu dáti vnitřnímu obsahu a směru společenského života: stejně v h o s p o d á ř s t v í jde o hmotnou vnější úpravu sociálního smýšlení. Společnosti ducha nesvědomitého se kloní k politice mocenské, násilné, sobecké, společnosti uvědomělé a spravedlivé hledí si politiky demokratické a vpravdě sociální. Tedy i zde je patrno, že společenská vůle, projevující se politicky a hospodářsky, je něco víc než vůle jedincova; jedinec, jenž by chtěl hospodařiti a panovati jenom, jak jemu osobně se uzdá a zachce, byl by možný leda už jen ve společnostech starého rázu, nikoli však ve společnostech moderních, vskutku národních, lidových. Ideje politické a hospodářské jsou také objektivní a sociální hodnoty, a čím více vnikáme v ducha společenského, tím hlubší, vzdělanější a svědomitější jest naše vědomí.

Tím jsem však naznačil jen první část filosofického výkladu národního vědomí a to část psychologickou, nebo přesněji řečeno sociálně psychologickou. Zkoumáme-li ony získávané objektivní hodnoty, vidíme, že jsou to hodnoty původu sociálního, že sice jedinci od dávných dob a po celé generace je spolutvořili, že však uskutečněny byly právě jen tímto společným, hromadným úsilím. Abychom si vysvětlili vývoj těchto objektivních sociálních citů, idejí a volních projevů, je třeba zkoumati je vědami zvláštními, které se výhradně studiem vzniku a vývoje těchto společenských zřízení či institucí zabývají, a to jsou vědy sociální, souborně zvané s o c i o l o g i í.

Jaké společenské celky jsou tvůrci a nositeli těchto objektivních hodnot a zřízení? Jak naproti všem ostatním skupinám společenským, jakými jsou stát, třída, rasa, církev a pod., vymezena jest společenská skupina zvaná národ? Jakou sociální skutečností jest národ? Jak vznikal, jak se vyvíjel? To jsou otázky sociologické.

O tom, co je národ, byly vyslovovány nejrůznější domněnky, ponejvíce všelijak jednostranně zabarvené. Teprv v posledních letech stal se pojem národa otázkou přesně vědeckou, sociologickou a sociálně filosofickou. Kdežto dřív byl národ úzce svazován buď jenom s vnějšími, přírodními, hmotnými skutečnostmi, anebo zase

se skutečnostmi sice vnitřními, duševními, ale v podstatě přece různorodými proti skutečnosti národního vědomí, novější zkoumání ustaluje se v přesvědčení, že národní vědomí jest zvláštní a samostatný jev kulturní, který má sice určité podmínky vnější i vnitřní, hmotné i duševní, osobní i společenské, který však jako výraz živého citu, živé mysli a úsilné vůle veliké a vně i vnitř sjednocené skupiny společenské přesahuje dané skutečnosti hmotné, duševní i sociální a směřuje k cílům nadosobním, ideálním, kulturním. Uvážíte-li, co pojmem kultury dlužno rozuměti, že je to stálá snaha vzdělávati, vychovávati, zušlechťovati, a že teprv národ, který neumdlévá v snaze zdokonaliti se, poznati se, ovládati se, zván bývá národem kulturním, vidíte, že národ a národní vědomí není cosi ztrnulého, hmotně a duševně nehybného, společensky jednou pro vždy ustaveného, nýbrž že je to soubor živých mravních sil, které tíhnou k cílům nekonečným: nesmrtelnost národa je pravý smysl všeho usilování, jemuž se ve svém národním vědomí, ve svých tužbách po národní vzdělanosti, ve svém zanícení pro krásu, pravdivost a ryzost národního ducha a života oddáváme.

Mohl bych vám na příkladech ukázati, jak jednostranné a úzké byly starší domněnky o podstatě národa, které sice si činily nárok na jméno teorií vědeckých, přece však při soudnějším rozboru se rozpadly vniveč; zbyl z nich leda poznatek, že ty neb ony skutečnosti mohou býti pomocnými prostředky vzniku a vývoje národů, nikoli však podmínkami naprostými a jedinými. Nechci tu ze široka vykládati všecky tyto domněnky a podrobně je vyvraceti, neboť byla by to vlastně jen záporná část úvahy o národním vědomí, kdežto raději bych upozornil dnes na jeho stránky kladné. Ale posuďte sami, zda na př. přírodní, zeměpisné, podnebné podmínky a tedy prostředí hmotné stačí, abychom se cítili národem a byli jako národ schopni tvořiti dějiny, ovšem ne vždycky stejně veliké, podle pokolení a věků; milujeme-li vlast svou, zdaž milujeme jenom luhy a háje, hory a řeky, města a dědiny, a zda nelneme svojí láskou především k životu, který se v tomto přírodním prostředí rozvíjí, k duchu, k srdci a mysli lidí, kteří tu žijí, a zdaž se zde necítíme doma jen proto, že jsme mezi svými, mezi lidmi, kteří s námi hovoří jednou řečí, kteří s námi stejně myslí o našich dějinách a s námi stejně touží po lepší budoucnosti národa? Vadí snad moře a veliké vzdálenosti, aby Čech cítil a smýšlel česky? A svedou-li koho americké kopce anebo vídeňské ulice, aby se zřekl svého češství, neztratili jsme nic, neboť mrtví údové národního ži-

vota neposilují. Je pravda, že příroda jest jevištěm národního dějství, a přírodu, svou zemi, svoji vlast milujeme jako milujeme svoji rodnou řeč; řeč jako příroda jest rouchem a mnohdy i ozdobou národní duše. Ale příroda není ještě národ, ona sama také netvoří národa, příroda jen spolupůsobí jako vnější pomůcka, jako trpný svědek národních dějin. V písni Kde domov můj?, kterou Tyl a Škroup vložili do úst slepcových, s nevalným uměním se popisují krásy naší vlasti, — stačí snad ten »zemský ráj« sám, aby v nás a zejména nyní zatajil dech a rozechvěl tolik naše srdce?

Příroda vnější má svůj podíl v žití národním, ona živí člověka, ona mu slouží k ozdobě, toť vše; národní vědomí tkví hlouběji, v duševním nitru lidském, a nikoli jenom v hmotném jeho podkladě. Jestliže není pravda, že člověk jest jenom to, co jí, ale jest především to, co ví, není o nic větší pravda, že by národ ve své duchovní podstatě byl jen výplod krve, masa, kostí. Něco takového se tvrdí v teoriích o rodové, rasovní podmíněnosti národů. Slovo národ sice jazykově souvisí se slovy naroditi se, roditi, rodina, rod, ale není tím řečeno, že rodovou souvislostí vysvětlí se dokonale i pojem národa a národního vědomí. Rodná země, rodné plémě jsou jen pomocné význaky národního života, které určují vlastně jen účast světa přírodního v dějství národním. Příroda, rod, národ, to by byla stupnice skutečností stále vyšších, vzájemně sice souvislých, nikoli však jako příčina a účin naprosto platných. Rod se může rozrůsti v národ, ale národ nemusí býti plodem jednoho jediného rodu. Národ je víc nežli pouhé krevní příbuzenství; sounáležitost rodová netvoří ještě národního vědomí. Jsou snad Slované jedna krev? A jsou jedna krev jednotlivé národy slovanské, germánské, románské? Dobromyslnější Maďaři přiznávají, jak jim jako rase dobyvatelské prospěla slovanská krev; posílili se tuhou, vytrvalou a trpělivou rasou slovanskou a za to zase hledí ji »upoutati půvabem uherské národní ideje« (jak napsal maďarský profesor Barabás). A jsou snad Židé proto, že se udržují poměrně ještě nejvíce při své rasovní čistotě, už národem? Co se zve národním vědomím židovským, není v podstatě nic národního a kulturního, je to jen jakési povědomí krevního příbuzenství, které se pod tlakem politického života vyhraňuje v jisté schopnosti rozumové a praktické, které však netvoří ještě oněch vysokých mravních hodnot národního vědomí a svědomí. Židovský lid, jak zřejmo z jeho politické a hospodářské prakse, nemá vlastního obsahu národně kulturního, je to leda jakási rasově podmíněná náboženská společnost,

od všeho ostatního světa svým tajemným bohem oddělená, kdežto národy novodobé směřují k smýšlení stále světštějšímu, lidovějšímu, k ideálům přirozeným, lidským, společenským, mravním a vskutku kulturním. Židovství je pojem rodový, rasovní, nikoli ještě národní, a proto je zbytečno mluviti na př. o českém židovství; židovství a češství jsou dva pojmy zcela různorodé, jako různorodé jsou pojmy katolictví a češství. Buď si katolikem anebo židem, — jsi však tím také už uvědomělým Čechem? Nač třídíti ještě českou otázku na židovsko-českou, katolicko-českou, evangelicko-českou? Dnes těžce prožíváme jen svou otázku českou, národní, — všecko ostatní je podružné a vedlejší; víte, že v tu chvíli jest i sociální otázka zastíněna otázkou národní, a tím nevčasnější jsou tedy dnes už vůbec přežilé otázky náboženské, cizí světskému duchu novodobé národní kultury.

O náboženství jsem již slovo řekl a dodávám nyní, že některé teorie dějinně filosofické viděly v náboženství nejzákladnější sílu národního vědomí. Platnost této domněnky jest jen poměrná, a možno říci dnes, že už jen historická. Náboženská otázka má totiž sociální význam potud, pokud se tvoří a organisují celky v duchu náboženském; od chvíle, kdy náboženství nemá té síly, aby se uplatnilo v určitých útvarech církevně politických, ustupuje nutně do pozadí před novými a přesnějšími způsoby myšlení a stává se věcí pouhého osobního přesvědčení. Vidíte na všech stranách, jak náboženství jest věcí stále soukromější a individuálnější, což jest tím, že nevyhovuje už duchu myšlení obecného, které se vývojem doby zesvětšťuje, racionalisuje, kdežto náboženské myšlení bylo podstatně mystické, mimosvětsky založené, k nadpřirozeným neskutečnostem zamířené. Lze i říci, že moderní myšlenka národní vylučuje myšlenku náboženskou: kdo si uvědomí, jaký je vlastní poznatkový a citový základ nového vědomí národního, a zejména, jaký jest jeho smysl mravní, nepochybuje, že láska k národu je mnohem přirozenější, skutečnější a také odpovědnější než láska k bohu. Netřeba v tom, že lid církevně ještě mnoho věří, anebo že slabá vrstva inteligence nábožensky cítí, spatřovati důkaz, že náboženství není překonáno a že se snad bude věčně v lidech obrozovati starý náboženský cit. Pohlédnete-li soudněji na tak řečené lidové náboženství, najdete v něm jen řadu dětinných myšlenek o vzniku světa a nadlidském, božském cíli života, tedy světový a životní názor, který s národním vědomím nemá nic společného. A u lidí vyšší vzdělanostní úrovně, kteří náboženství pokládají za

hybnou sílu i moderního člověka, bývá to buď nedosti sociálně vědecky a filosoficky ujasněná láska k některému nábožensky vynikajícímu období národních dějin (jak je tomu na př. u evangeliků, kteří ve své víře slučují prvek úcty k husitské tradici s moderním filosofickým prvkem náboženstvo-idealistického individualismu), — anebo jde o jednotlivce až chorobně jemné kultury literárně estetické, kteří z nedostatku zdravého citu a vědomí sociálního chápou se nesoudně modních filosofických hesel t. ř. náboženské obrody. Nepotřebuji snad dokazovati, jak mnoho je v tom dialektiky a jak málo pravého vědomí národního. Tvrdím jen, že náboženství je starší způsob myšlení, způsob mystický, příliš psychologický a subjektivní, kdežto nové myšlení je stále objektivnější, věcnější, reálnější, a mohu přímo říci, také sociologičtější. Je to nejlépe patrno na moderní etice, která není už jen citová, emocionální, subjektivistická, jako byla etika náboženská, nýbrž jest stále víc rozumová, refleksivní, objektivistická a především sociálně, v společenských skutečnostech orientovaná. Tak je tomu i v zcela určité otázce národní. Z dějin bylo by možno prokázati, že národní myšlenka jest v obráceném poměru k idei náboženské; čím silnější byla myšlenka národní, tím slabší byl cit náboženský.

Na této skutečnosti nemění nic ani to, že se mluvívá o náboženstvích národních. Chorvaté byli katolíci a Srbové pravoslavní, jedni píší latinkou, druzí cyrilicí, — teprv v nové době, kdy překonávány jsou rozdíly náboženské, spojují se tyto dvě konfesijní společnosti v jednu národní společnost. České evangelictví jenom proto bylo tak blízké českému národnímu duchu, že obsahovalo mnohem víc než katolictví prvků národních, kulturních, mravních, — o Jednotě bratrské dokazují naši moderní historikové, jak světská to byla původně obec, obec prostých českých lidí, bez všelikých dogmat církevně náboženských a za to tím větší mravní krásy a síly, u nichž láska k bližnímu nežádala odplaty nebeské.

(Dokončení.)

Natura a kultura.

Napsal F. Mareš.

(Dokončení.)

Vývoj druhu uskutečňuje se zvláště utvářením přirozených společenstev. Jednotlivci téhož druhu nebo původu zůstávají pospolu a spojují se přirozenými svazy, především k výživě, ošetřování, k ochraně a výcviku mláďat. Takové přirozené společenstvo jest rodina, jejíž cíl jest zřejmě vypěstovati nová individua téhož druhu za nejpříznivějších podmínek. Vyspělí noví jednotlivci zůstávají dále ve svazu rodiny, která roste v rod a kmen. Neboť pospolitě opatřují se životní potřeby snáze, jsou-li životní podmínky těžké. V rodech a kmenech nastává rozdělení prací. Hlava rodu vládne a řídí tyto práce, bojovníci tvoří stráže a obranu, dělníci pracují. Takto organisovaná společenstva objevují se zvláště u hmyzu, mravenců a včel, což svědčí o jejich čistě biologickém základu. Prvotní lidská společenstva, rody, jeví podobnou organisaci. Patriarcha vládne mocí neomezenou, jednotlivci nemají tu žádné pravomoci, pojem individuální svobody jest tu neznámý; práce k životu potřebné konají otroci. Rody spojují se v obec, kde jest provedena podobná biologická organisace. Jednotliví občané jsou zavázáni všemi svými silami, statky i životy obci. Salus rei publicae suprema lex. Postavení a úkol každého jest určen jeho rodem, dědičně; nikdo nemůže se vyprostiti ze své kasty nebo třídy. Mysl všech jest ovládána zděděnými obyčeji, mravy, pověrami. Mrtví vládnou nad živými, uctívání předků jest prvotní náboženství. Tradice, mravy, víry zavazují naprosto, jsou krajně nesnášelivé. A tak zdá se, že cílem vývoje nejsou jednotlivci, nýbrž druh, vyšší biologická jednotka, superorganismus, jakési souborné, kolektivní individuum.

Přirozená společenstva, spočívající na čistě biologickém základě, ukazují jakousi obdobu s organismem, která se jeví

zvláště v rozdělení prací k opatření životních potřeb. Takovou obdobou přesvědčil Menenius Agrippa stávkující dělníky na Svaté Hoře. Nyní by jich již sotva přesvědčil, obdoba je mylná. Jest mylné představovati si přirozené společenstvo jako vyšší, složitější organismus, k němuž spěje přirozený vývoj dále přes jednotlivce, jakoby tito byli pouhými orgány tohoto vyššího organismu. Společenstvo není vyšší účel, k němuž by byli jednotlivci prostředkem; naopak, společenstvo jest prostředek k zabezpečení co nejúplnějšího vývoje jednotlivců. Prvotní, přirozené společenské svazy jsou pudové, instinktivní. Nejsilnější z nich jsou pudy rodičské, hlad a strach. Ty nutí jednotlivce, aby se držel společenstva a podřizoval se jeho přirozené hlavě. Tyto neuvědoměné pudy nedávají vzniku individuálnímu sebevědomí, které by rozpoutalo pudové svazy, a které jest podstatný charakter jedince dospělého na výši vývoje. Jednotlivci vázaní pudovými svazy rozplývají se ve společenstvu, jejich sebevědomí splývá v sebevědomí pospolité, jejich egoism spojuje se v egoism hromadný; všichni jsou stejní, tělesně i duševně téměř nerozlišní, všichni svázaní stejnými mravy a věrami. Není mezi nimi duševních individualit, osob.

Jednotlivci přírodního, pudového společenstva shodují se v jednom vědomí i svědomí. Za zločin spáchaný od jednoho uznávají se vinnými všichni a přijímají trest. Jejich hromadný egoism roste a sílí pospolitostí a vzrostl by, puzen jsa hromadným hladem, v jakousi obrovskou tlamu hotovící se pozříti celý svět, zmocniti se všeho, všemu vtisknouti svou hromadnou individuálnost; nebo vyhubiti vše, co by se tomu vzpíralo. A všichni jsou slepě poslušni své přirozené hlavy, vrchnosti, v níž spatřují sebe, a kterou se dávají zastupovati i v požívání radostí života, vidouce ve blahu své hlavy dostatečnou odměnu za všechny své strasti.

Uznávati takovýto přírodní vývoj, postupující přes jednotlivce k vyšším, nadorganickým celkům, jakoby tyto byly konečný cíl vývoje a jednotlivci jen prostředky k dosažení tohoto cíle, jest mylné, ježto by takovýto vývoj neměl žádného skutečného konce a rozplýval se do neurčitých pojmů, jako jsou lidstvo, nebo vůbec živočišstvo, nebo docela veškerenstvo.

Skutečný přírodní vývoj má určitý cíl, totiž utváření individua, jednotlivce rozlišeného co nejurčitěji ode-

všech jiných. A má též určitý a nevyhnutelný konec, totiž smrt jednotlivce, tím jistější a vyznačenější, čím výše dostoupilo individuální rozlišení. Přírodní vývoj jest právě vyznačen smrtí, rozkladem svého výtvoru. Vše, co se rodí a vyvíjí, umírá. Kdo je spokojen, že se narodil, musí býti spokojen, že zemře. Přírodní vývoj jest puzen k utváření individua vnitřní neodolatelnou silou, již každý prožívá bezprostředně jako pud zachovati, rozšířiti se, zmocniti se všeho, učiniti se středem světa, vtisknouti všemu svou individualitu. Tento pud, to jest pravá natura, kterou se omlouvá bezmezná chtivost všeho a odůvodňuje i přirozené právo na vše, čeho se kdo dovede zmocniti. A tomu všemu učiní konec smrt.

Tento konečný a nevyhnutelný nezdar všeho přírodního vývoje vede lidskou mysl ku přesvědčení, že nemůže být jen přírodní vývoj, jen natura, nýbrž že třeba hledati smysl života v dosažení nějaké hodnoty stojící nad přírodou. Nemá-li lidská mysl uznati život za nesmyslný omyl, plný strasti a klamu, vyvrácený a odsouzený smrtí, vítanou vysvoboditelkou od tohoto klamu a mamu, nemůže uznati přírodní vývoj individua za konečný účel, nýbrž jen za prostředek k poznání a uskutečnění onoho pravého účelu, který již nepodléhá odsouzení smrtí. Tímto pravým účelem nemůže býti ani žádný nadorganism, rod, národ, stát, ani člověčenstvo, ba ani veškerenstvo, jakožto přírodní útvar. Neboť pouhý přírodní vývoj, i kdyby cílil k takovýmto útvarům, jest přece vždy veden pudem k individualisaci, a tento egoism nedojde posvěcení, učiní-li se egoismem pospolitým. Nenalezne-li individuum smyslu života v sobě samém, nenalezne ho v žádném souboru individuí sobě podobných. Všechna společenstva spojená přírodními svazy směřují k individualisaci; jejich vlastní cíl jest zabezpečiti a ulehčiti vývoj co nejvýše rozlišených individuí. Je-li cílem přírodního vývoje individuum a končí-li toto nevyhnutelně smrtí: není-liž z toho zjevná nesmyslnost vývojového pudu cílícího k vlastní zkáze, není-li tím prokázána marnost všeho životního úsilí, není-li to odsouzení života smrtí? K čemu to neustálé obnovování individuí, když každé končí smrtí, k čemu vše to namáhání a plahočení, stálé udržování ohně, zdržování fysického spádu k vyhasnutí, ustalování obměn, když nakonec přece jen dojde k rozptýlení? Není-li život jako mlýn, který stále mele, ale mouky nenamele?

Lidská mysl vzpírá se celou svou bytostí proti takovému závěru, pronášenému ode dávna jako pesimistická moudrost k zármutku lidské mysli, která vzdor všemu a přece tíhne k optimismu plnému naděje. Neboť mysl nemůže se sama nechati popříti oním nesmyslem, musí věřiti ve smysl života; neboť ona právě má utvořiti tento smysl. Jako Pallas Athene z hlavy Diovy vystupuje mysl hotová z hlavy člověka jedince, jakožto tvůrčí činnost, možná jen skrze silného jedince; mysl jest čistě individuální. Přírodní vývoj směřuje k vytvoření jedince právě proto, aby život dospěl k čisté tvůrčí činnosti mysli, možné jen skrze jedince. Tvůrčí činnost mysli, možná jen skrze jedince, má vytvořiti něco, co se přirozeně nevyvíjí a tudíž také neumírá, co není individuální, nýbrž má hodnotu a platnost všeobecnou, nezávisle na prostoru a času; co není darem přírody, nýbrž novým činem tvůrčí mysli. Provedení tohoto činu dá teprve životu smysl.

Činnost mysli obrací se proti individualisaci, proti přírodnímu vývoji, proti životním pudům, proti přírodě, o jejíž překonání usiluje. Individuum, jakožto výtvor přírodního vývoje, jedná podle své natury pudově. Jakmile však dojde k rozmyslu, počne potlačovati pudy, poučováno jsouc zkušeností, že všechno pudové jednání plodí zlo a bolest, že egoism naráží na jiný egoism, že silný vždy přece se potká se silnějším. Zlé jest potkati se se silnějším, dobré potkati se s moudřejším. Individuum, nahlédnouc to vše, počne říditi své jednání moudrým rozmyslem, přestane klásti své individuální chuti a libosti na první místo, počne vyhledávati i tvořiti hodnoty všem stejně platné a cenné, kterých neubývá tím, že jich všichni užívají, nýbrž, právě naopak, přibývá. Individuum, dospěvši ku překonání přírodních pudů rozmyslem a k oceňování hodnot všeobecně platných, získává nového titulu: již ne »individuum«, nýbrž osoba, persona.

Lidská mysl buduje proti přírodě kulturu, zavádí proti přírodnímu vývoji kulturní rozvoj: podobně přechází vývoj poupěte v rozvoj růže. Mysl, majíc vytvořiti hodnoty všeobecně platné a cenné, odvrací se ode všeho individuálního a sobeckého. Rozpoutává pudové svazy přírodních společenstev, směřující k zesílení individuálnosti až k individuálnosti hromadné; ukládající víry a pověry, určující chuti a libosti, zavazující ke společnému jednání i k obětování se jednotlivce individualitě hromadné; svazy krajně

výlučné a nesnášelivé. Místo těchto svazů tvoří mysl nové svazy, sjednocující lidi ve svobodném uznávání a přijímání všeobecně platných a cenných, d u c h o v ý c h hodnot.

Tyto hodnoty, na kterých mysli zvláště záleží, jsou p r a v d a, k r á s a, m r a v n í d o b r o. Naproti pudovým věrám a pověrám tvoří mysl p o z n á n í, plynoucí z důvodů, v ě d u. Každý výtvor mysli jest ovšem činem j e d i n c e, avšak činem, volajícím po v š e o b e c n é m u z n á n í, jemuž předkládá důvody a důkazy. Vědecké poznání má míti platnost všeobecnou, která s něho stírá jeho původní individuálnost. Naproti pudovým chutem a libostem tvoří mysl i d e á l k r á s y, který se uskutečňuje u m ě n í m. Zvláště umění tryská též z hlubiny individuálnosti, jest možno jen činností j e d i n c o v o u, jejíž nejhlubší kořen jest pudový. Není žádného umění bez silné individuality. Avšak právě umění v y z ý v á téměř všechny lidi k uznávání a společnému požívání: roste jako drobty v koších s tisíci lačných. Naproti pudovým mravům, které se mění s životními potřebami jednotlivců i přirozených společenstev, které cílí vždy k zesílení vlastní individuálnosti, i na úkor jiných, buduje mysl m r a v n í z á k o n chtíti a činiti dobré, které jest platné a cenné všem myslivým bytostem vůbec, bez mezí prostoru a času.

Pravda, krása, dobro; věda, umění, mravnost: to nejsou plody přírodního vývoje, dary přírody, nýbrž tvůrčí činy o s o b, dospělých na vrchol individuálnosti, činy plné nejvyššího úsilí a sebezapírání, kterým mysl obrací přírodní vývoj v kulturní rozvoj. Cena a smysl života nezakládá se v tom, co příroda podává k užívání, nýbrž co život sám vytvoří nad přírodou. Vývoj počíná se od nerozlišeného, a rozvoj vede zase k nerozlišenému; avšak t o t o jest cosi v y š š í h o než ono. Rozvoj není rozklad, návrat v prvotní stav nerozlišenosti, nýbrž postup výše. Životní dějství neotáčí se v kruhu, nýbrž stoupá spirálou.

V Judstvu dostoupil přírodní vývoj vrcholu individualismu; a tu povstala v e l k á o s o b a, která utvořila obrat ku překonávání individualistních pudů a ke splynutí v duchu a pravdě. »Bylo řečeno: oko za oko, zub za zub. Já však pravím vám, abyste neodpírali zlému. Bylo řečeno, miluj druha, nenáviď nepřítele. Já však pravím vám, milujte i nepřátele.« Rozvoj rozpoutává přírodní pudové svazy společenské a tvoří nové svazy duchové. »Matka tvá a bratři tvoji jsou venku a chtějí mluviti s tebou. — Kdo jest má

matka, kdo moji bratři? A obezřev učenníky své řekl: hle matka má a bratři moji.«

Kulturní rozvoj křesťanské společnosti postoupil daleko, přes četné zpáteční úpadky. Rodinné a společenské svazy, založené na přírodních pudech a afektech, byly uvolněny a nahrazeny svazy prýštícími z čisté mysli. Dědičné rozdělení prací, odkazující jednotlivce podle jejich rodu nezměnitelně k určitým výkonům, pominulo, přestaly rodové kasty a třídy pánů a nevolníků. Jednotlivec osvobozuje se, dochází k sebevědomí a koná práci, která naň připadá, z vlastního uznání nezbytné povinnosti; ale vykonav svou práci chce býti svým pánem, rovným každému jinému jednotlivci. Mizejí zevnější znaky různých pracovníků; po práci každý svléká pracovní šat a nechce se lišiti uniformou od ostatních rovnoprávných občanů.

Kulturní rozvoj stírá individuální rozdíly velmi pomalu, jednotlivci i společenstva upadají stále nazpátek v přírodní vývoj k zesílení individualisace. Člověk stále kolísá mezi naturou a kulturou, jako dvojaká bytost, tělesná a duševní; nemůže býti pouze kulturní, ježto nemůže se zbaviti přírodních potřeb. Žádná velká osoba, žádný z velkých tvůrců kultury, nedošel pochopení ani uznání za živa, kdy ho viděli hladověti a strachovati se. »Není-liž to syn tesařův?« Kulturní čin objeví se ve vší čistotě a dojde úplného pochopení, až když natura zmizí; a není radno jí připomínati.

Cesta k individuálnosti přírodním vývojem jest každému jednotlivci i společenstvu nezbytná, poněvadž jen skrze individuálnost může dospěti ke kulturnímu rozvoji. Ale ne každý dává se cestou kulturního rozvoje, ježto vede skrze sebezapírání, překonávání přírodních pudů, náklonností, libostí a vyžaduje soustředění tvůrčí síly k činům, které nehoví žádnému individuálnímu zájmu, ano vyhlazují každý takový zájem. Cestou přírodního vývoje kráčí se naproti tomu lehce, a každý se na ni snadno dá svésti zpátky. Bičem vyháněj naturu, přece vždy zas se vrátí. Cesta kulturního rozvoje neposkytuje žádných přirozených požitků, nepřináší žádného »štěstí«; šťastnější jsou jistě lidé žijící podle přírody. Ale toto přírodní »štěstí« jest velmi vrtkavé: dosažené již přestane těšiti, chtivost žene se hned zas za jinou libostí, není pokoje od žádostí, a splnění každé z nich jest novým zklamáním. Kulturní rozvoj podává však jasný klid, serenitu, povznáší mysl vysoko nade vše přírodní pachtění. Jasný klid pravdy, krásy a mravního dobra.

Většina lidstva nedospěla vůbec na cestu kulturního rozvoje; žijí stále individualistním životem přírodních kmenů. A i kulturní národ upadává někdy nazpátek na stupeň přírodního kmene. Tento úpadek je zjevný, klade-li si národ za nejvyšší cíl co největší moc své individuality a čerpá-li všechno své přesvědčení z pudů a afektů, nikoli z čisté mysli; uznává-li za kulturu, co skutečně jest jen natura.

Filosofie naturalismu znamená takovou nepravou kulturu. Národ, který přijímá za svou tuto filosofii, tak že z ní čerpá své přesvědčení, určuje své cíle a odhodlává se k činům, může se jeviti sám sobě pravým předbojníkem kultury, ač sleduje jen naturu; kráčí cestou přírodního vývoje k individualitě a dále k jejímu přirozenému konci.

Naturalistické filosofii jest mravnost, prýštící z čisté mysli, proti přírodě a má býti nahrazena mravností přírodní, která se staví mimo dobro a zlo. Přírodní zákon káže životu boj, v němž silnější má nejen právo, nýbrž povinnost zvítěziti. Silní jednotlivci mají od přírody právo podrobiti si ty mnohé, přemnohé a panovati nad nimi; neboť tito potřebují mocných panských natur, aby jim vtiskly svou vůli. Spásy není u přemnohých, nýbrž u silných, energických, sebevědomých jedinců. Lepší, ti jsou silnější a proto vládnou právem nad slabými. Život jest boj všech proti všem, ve kterém zvítězí silnější a zvětší ještě svou sílu vítězstvím. Právo silnějšího, tomu chce příroda sama. Rozmysl ochromuje vůli k jednání, osvícená mysl jest nebezpečná instinktivní vůli; proto znamená úpadek. Neboť kde převládá rozmysl, tam stůně odhodlanost bledostí myšlení. Silný přisvědčuje životu, chce jeho stálé opakování. Jest věčný návrat všech věcí, vše opakuje se dopodrobna znova, v nových a nových kruzích. Tak jest život věčný. Pravá panská mravnost jest Antikristova. Kristova jest pro bídné otroky, aby vládli pomocí soucitu. Třeba přehodnotiti všechny hodnoty. Nemilosrdná a citu prázdná jako natura má býti též kultura. Neboť bez silných individualit není žádné kultury. Nejvyšší kultura je tam, kde panují prudcí, nezkrocení mužové silných vášní, kde v boji o život vítězí silnější nad slabším, kde přirozený mužský instinkt vůle k moci není ochromen. Kultura má býti pokračováním natury, nemá postupovati proti ní. Kultura stoupá vzhůru účinkem vojen, kruté bezohlednosti, panovačnosti a

sobectví. Účel života jest, aby se uskutečňovala vůle k moci.

Vše to bylo nepochybně myšleno jako pouhá filosofie, bez úmyslu uváděti ji ve skutek. Ale kdyby následovaly takové skutky, kdo uvěří, že nesouvisejí s onou filosofií, která je předcházela a která uchvacovala všechny mysli? Tu kultura moci, tam kultura pravdy, krásy a dobra. Obě osobují si stejný titul, ale hodnoty, které tvoří, odporují si navzájem. Kultura jakožto zmocněná natura, a kultura jakožto překonaná natura.

Kultura jakožto zmocněná natura mluví dále: Největší rozmnožovatel kultury a moci jest boj. Takový úkol dala prozřetelnost největšímu kulturnímu národu, jaký dějiny znají, národu, jehož fantomem bývalá spravedlnost. Mírové snahy hrozily otráviti jeho duši. Neboť boj jest nezbytný element v životě národů, nepostrádatelný činitel kulturní, ano nejvyšší projev síly a života pravého kulturního národa. Jako blednička zachvátila mírumilovnost většinu kulturních národů, znamení nestatečnosti a slabosti vůle za epigonských časů. Boj jest přírodně vývojová nutnost, nepostrádatelný oprávce lidského života, ježto bez něho by nastal vývoj nezdravý, vylučující jakékoli zdokonalení druhu a tudíž také každou kulturu. V životě podle přírody jest boj o život základem každého zdravého vývoje, nikoli ničivým, nýbrž životodárným principem. Všude platí zákon silnějšího, slabý podléhá. Nikdo nedává se vésti jen vědomím práva, nýbrž každý hoví chtivosti majetku, požitku, cti, jest puzen závistí a mstivostí. Mezi národy trvá neustálý boj o moc a panování, práva dbá se jen, pokud slouží vlastnímu prospěchu. Tvůrčí síla boje zakládá se na výběru. Bez boje přerostly by méně cenné a sešlé rasy, nastal by nutně všeobecný úpadek. Mezi národy a státy není jiného prostředku ke zjednání převahy pravým elementům pokroku než boj. Býti člověkem jest býti bojovníkem. Povinnost sebe zachovati a zesíliti není splněna jen odvrácením nepřátelských útoků. Silní, zdraví, vzkvétající národové rostou počtem a potřebují stálého rozšiřování hranic na útraty držitelů, bojem, který je tu zákonem přírodní nutnosti. Právo výboje je též všeobecně uznáno. Právo nemá držitel, nýbrž vítěz. Právo má, kdo má sílu k výboji. Síla jest zároveň nejvyšší právo. Právní spor rozhodne se měřítkem síly, bojem, který jest i biologicky spravedlivý, ježto jeho rozhodnutí plyne z podstaty věcí samých. Boj není jen biolo-

gická nutnost, nýbrž i mravní požadavek a proto též nepostrádatelný kulturní činitel. Boj jest proti pokoji největší rozšiřovatel moci a buditel života: nejušlechtilejší úkon lidské natury. —

Jaký to silný výraz silné individuality, která se cítí na výši přírodního vývoje a klade nade vše tuto přírodní skutečnost! Ta jest jí též vrcholem kultury. Velké síly a velkého sebevědomí jest zajisté třeba, aby člověk snesl též důsledky plynoucí z tohoto naturalistického přesvědčení, jehož základní oporou jest překonaný zoologický darwinism. Důsledek ten jest, podrobiti se svému vlastnímu soudu. Na silného může v přírodě přijíti vždy ještě silnější, neboť není tu nejsilnějšího. A potom nezbude než dáti se na milost pravé kultuře, překonávající naturu, je-li ještě taková kultura mezi lidmi.

Moc tvoří právo! Zajisté, v přírodní skutečnosti. Proto právě mysl, tvořící pravé kulturní hodnoty, nechce, aby právo záviselo na moci, nýbrž aby mělo nezvratný základ, nezávislý na vratkosti každé přírodní moci. Tento pevný základ práva buduje mysl na mravní osobě. Právo člověka jest, čím jest mu každý povinen jakožto mravní osobě pro její důstojnost, a nikoli, co může on komukoliv uložiti mocí, kterou právě náhodou vládne.

Náš národ dospěl snad příliš záhy na vrchol přírodního vývoje, dal původ velkým osobám, které jej uvedly na cestu kulturního rozvoje; a národ počal se rozplývati v duchovém společenstvu všelidském a zapomínal na svou individualitu, podmínku to kulturního rozvoje. Proto třeba mu nyní především zotaviti se obnovou přírodního vývoje, posíliti svou zeslábloú individualitu, aby zase kráčel v první řadě tvůrců pravé kultury. Není se co báti, že by utkvěl na vrcholu přírodního vývoje a viděl v silné individualitě samé vlastní cíl a smysl života, že by se dal mýliti naturální kulturou: neboť vidí její konce.

Čím má nám býti filosofie?

Podává Dr. Vlad. Hoppe.

V posledních desítiletích vzniknul působením Comtovy positivní filosofie proud, jímž metafysické badání a diskuse zdály se býti povrchnímu pozorovateli naprosto odstraněny s fora rozumového myšlení a byly poslány do sfér ontologické spekulace středověkých scholastiků. Na jejich místo nastoupily zdánlivě positivní vědy, jež hlediska jednotlivých učenců vyhlašovaly za neochvějné, pevně stanovené pravdy. U mnohých myslitelů převládl názor, že hlediska věd poskytnou nám žádoucí projekce, jichž jest třeba k rozřešení určitých problémů. Kdykoli se tudíž objeví určité problémy, jež budou stále vyvstávati s naším stále se rozšiřujícím duševním obzorem, přistoupí určití učenci, již je buď rozřeší, neb pošlou do říše lžiproblémů, problémů nesprávně formulovaných. —

Vymizela tudíž úplně potřeba filosofické a metafysické diskuse, zanechal člověk úplně metafysických potřeb, jež dle hlubokých myslitelů jsou složkou našeho duševního života? — Bližší rozbor nám ukáže, že jich nejen nezanechal, nýbrž že málokdy metafysické potřeby člověka, odvěké to touhy po zodpovědění těžkých životních otázek, byly tak značné, jako právě dnes.

Filosofie byla do nedávna definována jako platonická touha po jednotném názoru světovém, jako totalisace a syntesa zkušenosti, jako touha po ujasnění smyslu všech věcí. Veškeré tyto definice jsou příliš dogmatické a nedovedou uspokojiti toho, kdo vniká hlouběji do tajů lidské duše, jež si onu filosofii tvoří. —

Není pochyby, že první filosofický a zároveň universální rozhled se vždy dostaví, položíme-li si otázku, zda hledisko určité vědy, jsouc všeobecně promítnuto na aktuální problém, nám dovede rozřešiti určitou záhadu navždy. Máme na př. před sebou velmi složité životní jevy, a nyní bychom rádi věděli, zda budou tyto úplně vyloženy, promítneme-li na ně mechanicko-chemický determinismus,

jenž se tak výborně osvědčuje při výkladu hmotných jevů. K největšímu svému úžasu však zpozorujeme, že obraz světa získaný na hmotné struktuře naprosto se nehodí k výkladu složitých jevů životních, jež prodělávají individuální přerod a vývoj. U životních jevů zbývá nám ještě celá řada nevysvětlených činitelů na př. psychických, jež zde hrají značnou úlohu, a jež jsou z našich mechanických rovnic a chemických vzorců pečlivě odstraněny. Princip identity, jenž tak despoticky vládne v říši mechanických fikcí a abstrakcí, objeví se v oblasti jevů biologických jako velmi nesprávný postulát, jemuž naprosto uniká individuální vývoj a přerod životních jevů. Tam, kde v přírodě zavládla identita, rovnováha, klid, tam se v tom okamžiku rozhostila Smrt. Naše eksaktní vzorce jsou tudíž projekcí smrti a ne života, jsou éterisováním plnosti v ustavičném přerodu zv. přírodou v jakési neživotné Nic, z něhož bychom rádi vyvodili podstatu světa.

Z toho jest patrno, že nám projekce jednotlivých věd, vybudované na námi stanovených postulátech, nedovedou dáti jednotného světového názoru, po němž tak touží lidský duch. Mezi postuláty jednotlivých věd není naprosto shody, nýbrž spíše anarchie, a výsledky vědeckého badání si v mnohých směrech velmi odporují, což nás přivádí k závěru, že hlediska různých věd poskytují užitečné projekce fragmentárního rázu nesmírně složité, stále se přetvářející skutečnosti. Hmotný obraz světa v podobě mechanicko-chemického determinismu nevysvětlí nám podstaty životních jevů, a opět životní jevy nepostačí k výkladu dějů psychických a sociálních. Takovýto vzájemný výklad různých kategorií jevů odsoudil již dostatečně Comtův positivismus a kritická filosofie Renouvierova. —

Vědy v podobě několika povrchních projekcí nejsou nám s to dáti patřičného ukojení našich metafysických potřeb. Kde je tudíž máme hledati? Obraťme se tudíž k stávajícím filosofickým soustavám. Velebné tyto chrámy uvádějí nás do myšlenkových dílen hlubokých myslitelů, již by rádi byli prostřednictvím určité jasné metody zavedli onu jednotnost a celistvost do nazírání, po níž tak prahne náš duch. Avšak ani zde nenajdeme žádoucího rozřešení záhad, jež před námi vyvstávají. Jednotliví myslitelé v podobě svých soustav podávají nám příliš všeobecné výsledky ve stručných fiktivních formulích, jež nedovedou ukojiti touhy po poznání poněkud kritického badatele. Všecky soustavy mají něco ztrnulého, dogmatického a hodí se vlastně jen do doby, v níž vznikly, ježto jsou výrazem kulturního prostředí, jež ony dotyčné myslitele vyvolalo. My

však máme své vlastní palčivé problémy s individuálním zabarvením, my chceme míti rozřešeny ony dotyčné záhady se svého dnešního hlediska a nikoli s hlediska Aristotelova, Descartova, Hobbesova atd. Máme tudíž bez kritiky odmítnouti filosofické soustavy metafysické metody badání? Máme se spokojiti jen s kritikou filosofickou, jež jest solí lidského myšlení, ale zároveň většinou jeho negací? Nemáme žádati od filosofie k ukojení svých metafysických potřeb positivního vůdce? Dostačí nám lidem s tolika nevysvětlenými záhadami jen kritická retrospektiva? Netoužíme spíše po nadějné, slunné perspektivě do budoucnosti?

Ztrnulé, hotové filosofické soustavy, ač nedovedou nás vésti pro svou všeobecnost labyrintem života, přece jen zůstavují nám něco, čeho bychom nikde nenabyli, a tím jest odvaha rozhledu a pak kritická metoda. Pohlédněme na př. na filosofickou soustavu Herberta Spencera. Tento myslitel schvaluje v podstatě výtěžky eksaktních věd a buduje na jich všeobecných závěrech svou soustavu. Jeho bystré analysi však neušlo, že všechny jevy nelze převésti na mechanismus, na několik prostých symbolických postulátů, a proto hájil houževnatě sféry Nepoznatelna, do níž prý patří vše, co nebylo lze převésti na mechanismus. Filosofická soustava H. Spencera přes své velké nedostatky jde jako veškeré filosofické soustavy za vědy, za empirickou zkušenost, kterou považuje za nepatrný fragment toho, co bychom měli věděti. A co se týče metody, tu veškeré filosofické soustavy zdůrazňují vroucí potřeby duše, jimž nedostačí toliko propočítati svět, nýbrž jej i znáti (Lotze), jež se nespokojí demonstrováním mechanismu (Fouillée), nýbrž touží po vyplnění námi vysněných ideálů. —

Kdo se jen poněkud hlouběji zabýval vědeckým poznáním, brzy poznal, že toto dovede mu v určitých ztrnulých vzorcích, zdůrazňujících naprostou identitu přírodního dějství, podati jen určitou projekci nepatrného výseku nesmírně složitého přírodního tvoření. Kdežto my postulujeme ve svém eksaktním vědeckém poznání identitu, ztrnulost, bezvývojovost všeho dějství, příroda ve svých nesčetných individuích stále se mění a přetváří. Ani dvě individua nejsou vzájemně identická, ani dva okamžiky v průběhu určitého dějství nepodobají se zcela vzájemně. Ona námi postulovaná fiktivní identita, jež mění přírodu v průhlednou tautologii, patří též do metafysické říše ideálů, nikoli však do přírody, přetvářející se v tolika individuálních detailech. Zkoumáme-li pak blíže údaje eksaktních věd, dojdeme k závěru, že empirická věda, registrující přesně fakta,

vůbec neexistuje; každá i nejeksaktnější věda jde značně za zkušenost, jest svou povahou metafysikou. Veškerá fakta jsou již vytvořena, vybudována na základě určitých postulátů, teorií, jež jim propůjčují smysl, a k nimž se ona fakta odvolávají. Nikdy nebylo snad tak patrno jako dnes, že každý fakt jest svou povahou vlastně teorií a že vznikl teprve četnými myšlenkovými interpolacemi, dodatky, jimiž rozumově a imaginativně doplňujeme nedostatečné a fragmentární údaje našich smyslů. Celé vědecké poznání směřuje vlastně k jedinému cíli: k rozšíření našeho smyslového vnímání at již prostřednictvím vhodných aparátů aneb rozumových a fiktivních interpolací, jimiž stále doplňujeme vjemy procházející pouze branami našich smyslů. Jak jsou tyto omezené, vidíme nejlépe z velké řady jevů, jež unikají působnosti našich smyslů: Jevy elektrické v nesčetných svých odstínech vnímáme jen jako výboje nebo záření, jevy magnetické jen zrakem, éter, který jsme nuceni předpokládati, uniká úplně našim smyslům, světelných paprsků vnímáme jen nepatrnou část. Krátce, příroda jest nám dána jako nepatrný fragment, který však svým poznávacím postulátem, principem identity degradujeme na fiktivní pohyb, tlumočený řadou mechanických symbolů. A nyní předpokládáme, jakoby veškerý bohatý svět našich duševních prožitků, kvalit byl obsažen v tomto nesmírně fragmentárním a abstraktním předpokladu. Není tento postulát ilusorní? Není to nesmyslným počínáním redukovati bohatost přírodního dějství a tvoření na nejfragmentárnější a nejchudší fikci pohybu? Máme vskutku považovati symbolické mechanické schéma, ideál kartesiánského a newtonského matematismu, za jediný prostředek poznání? Není naše poznání vlastně organisovaným klamem, bezradným kroužením kol předmětu poznání, jehož pro symboličnost svých pojmů nemůžeme nikdy dostihnouti? Je tento duch diskursivního poznání jediným? Nejsou snad ještě jiné účinnější metody poznání?

Již jsme se zmínili, že vědecká fakta jsou teoriemi, vytvořenými na základě imaginativních interpolací a myšlenkových anticipací, jimiž doplňujeme nedostatečné vnímání našich smyslů. Zde tudíž přistupují nové poznávací prvky naší duševní konstituce, totiž intuice se svým pomocníkem tvořivou představivostí, jež ustavičně doplňují oddalující proces diskursivního, pojmového myšlení. Ona eksaktní, přesná fakta, jež se zdála tak neochvějně stanovenými a vzdálenými vší metafysické spekulace, jsou právě tak dílem filosofického myšlení, jako nejodvážnější metafysické soustavy, avšak

s tím velkým rozdílem, že vědecké poznání jest ustavičně pověřováno a kontrolováno eksperimentací, kdežto filosofické soustavy jsou budovány prostřednictvím tvořivé představivosti a intuice bez jakéhokoliv praktického dotazování věčně mlčící přírody. Zdůraznění tohoto alogického momentu při tvoření nových objevů ve vědě bylo dosud velmi zanedbáváno. Většinou převládá dosud názor, jakoby vědy postupovaly při odkrývání nových oblastí přísně logicky, prostřednictvím logických metod, indukce a dedukce. Kdyby učenci, již obdařují vědu novými poznatky, měli postupovati jen dle sylogistického a zevšeobecňujícího schématu logiky, pak by se jen pohybovali v okruhu již dávno objevených fakt a nedovedli by naprosto postoupiti ku předu. Naopak, kdo chce v poznání postoupiti, kdo chce odhaliti nové faktum, jež jen tuší a vidí pouze vnitřním, duševním zrakem, tomu jest vždy překročiti neuvědoměle hranice logických premis, možných předpokladů a vkročiti do duševní říše, kde není rozdílu mezi možným a nemožným. V duševní oblasti, kde jest vše možné, prožívá vynálezce v podobě podvědomých pochodů tajemné operace, jež zpracují materiál, nastřádaný pilným studiem a pozorováním. Podvědomé pochody intuice a fantasie vynesou pak překvapenému vědeckému pracovníku netušené výsledky práce, k nimž musí teprve hledati stezky, jak vlastně k oněm objevům dospěl. Jak vidíme, jest tedy vědecké faktum, něco tak zdánlivě pevného, positivního, již výrazem metafysických interpolací, a pochod, jímž k faktu dospíváme, jest alogický a metafysický, ježto nám ona tajemná duševní dílna jest vlastně neznámým světem. Ovšem eksperimentace zůstane vždy nevyhnutelným dotazovacím prostředkem, že ve svých alogických úsudcích správně postupujeme ku předu.

Většina lidí se domnívá, že když prožila jistou část věku a poznala cestováním mnoho lidí, má již schopnost viděti nejen do svých bližních, ale i do sebe. Tato domněnka bývá založena na sebeklamu, jemuž propadá i mnoho psychologů, odborníků, pěstujících psychoanalysu vědecky. Lidské duševní schopnosti a prožitky jeví se většině odborníků jako něco tak samozřejmého a jasného, že se domnívají, jako by již v tom nepatrném fragmentu vědomých duševních pochodů byly zahrnuty veškeré duševní funkce. Duše, toť vědomí, co prožívám, to jasně vím a vidím, ježto to právě sám prožívám. Lidé tohoto druhu nejsou ovšem schopni nadzvednouti aspoň poněkud záclonu neb závoj, jímž jest zastřena jich osobnost. Sny považují za hru představ, jichž pro přílišnou fantastičnost netřeba příliš si všímati. Tajemnou touhu spění za vytknutým ide-

álem, jež udržuje při životě nejen lidi, nýbrž i národy a státy, považují za výraz naprosto praktických požadavků. Krátce vše metafysické, tajemné jest z duševní neznámé dílny odstraněno, a na její místo nastoupí klamná samozřejmost. Jak mylné jsou takové názory! Kdybychom nemusili v noci sníti a dlíti prostřednictvím svých neznámých tužeb v tajemných říších a sférách nemožností, pak by snů nebylo. Kdybychom nemusili mnohdy s bolestí realisovati svých vysněných tužeb, zrozených v metafysickém šeru naší osobnosti, pak by naše duševní schopnosti byly tak jasné, jako jsou abstraktní schémata psychy v učebnicích psychologie.

Poznej sebe sama! byla těžká a nesnadná rada, dávaná adeptům filosofie starověku. Jest vůbec možno znáti sebe, poznati svou osobnost ve všech jejích odstínech a tvořivých projevech? Můžeme cele proniknouti tajemné oblasti své osobnosti, jež k nám hovoří jasným hlasem ve snu a v okamžicích temných rad, kdy má náš život býti ohrožen? Krátce, jest nám možno seznámiti se blíže se svým Daimoniem, nabýti kosmického vědomí, vědomí, jímž zmizí rozdíl mezi nitrem a vnějším světem, jímž mikrokosmos prostupuje makrokosmos? Veškeré tyto otázky byly zodpovězeny životem hlubokých myslitelů, a my z vlastní zkušenosti víme, že poznání onoho druhu jest možno.

Kdo chce poznati sebe a svou osobnost, opustí povrchní společenský život a uchýlí se do samoty v přírodě, aby tam v pozorování ustavičného tvořivého přerodu byl upozorněn na tvořivý tok své duše, jež stále touží po nových útvarech, po uplatnění se v nových oblastech. A nejen to. Žádá energicky, aby její myšlenky a touhy nabyly pevných útvarů, aby se proměnily ve skutek, čin. Jen samota a život v kaleidoskopu přírody nám odhalí tajemné faktum, že v našem krevním oběhu a tlukotu srdce jest podobný rytmus jako v oběhu planet, podobná harmonie jako ve vesmíru, a že naše city, vůle a vášně jsou opět výrazem našeho těla a vesmíru. Tento cit přímé závislosti mikrokosmu na makrokosmu má v sobě něco nás částečně deprimujícího a částečně povznášejícího. Není definitivním, nýbrž jen průpravou k pravému rozvití všech kvalit naší psychy. Dalším prohlubováním totiž nalezneme, že veškeré přírodní dějství jest vlastně naší imaginací, a že naše osobnost jest Archimedovým bodem, z něhož můžeme říditi tajemný svět nesčetných možností, jehož jest nyní přítomná skutečnost jen zvláštním případem. Odkrýti tento podivuhodný svět možností, jenž se jakoby in nuce skrýval v záhybech

naší duše, jest zásluhou pravé filosofie, jež nehledá smysl a pravou hodnotu všeho mimo nás, nýbrž v sobě samých. Nalézti toto tajemství, že svět a život má jen ten smysl, který mu přikládáme, že naše duševní prožitky jsou vlastní skutečností, jež má svůj částečný odlitek ve skutečnosti námi vnímané, značí dospěti k tvořivým schopnostem své duše, jež prostřednictvím intuice spojuje oba uměle rozdvojené světy, subjekt a objekt. Intuice s fantasií jest orgánem duše, spojujícím mikrokosmos a makrokosmos v jednotu, v jediný svět uskutečnitelných možností, intuice jest vlastní metodou metafysiky, tím, že vniká vcítěním a prostřednictvím fantasie k absolutní podstatě věcí. Veškeré námitky, jež by bylo možno učiniti, jsou vždy eksperimentací a činným zasáhnutím odstraněny. Že duševní svět jest obrovským světem realisovatelných možností, o tom lze se každému přesvědčiti, kdo rád žije činným a podnikavým životem. Intuitivní poznání, jímž si pak formujeme plasticky život, prýští z celé naší bytosti, jež se vědomě napájí u prazdroje všeho života, přírody a vesmíru. Hlas Daimonia jest výrazem všech našich psychických mohutností; není jen rozumovým, nýbrž citovým, rozumovým a volním zároveň, ježto dovede přesmouti tvořivě zdánlivě efemerní svět imaginací záhy v pevné tvary skutečnosti.

Tím, že se filosof pohybuje v obrovském a naprosto neomezeném světě možností, jež lze po trpělivé eksperimentaci ztělesniti v pevné tvary, tím se pohybuje v prometheovské a faustovské kouzelné říši. Snahou všech filosofických soustav bylo vždy prostřednictvím krátké a stručné formulky ovládati k svému prospěchu tajemné přírodní síly. To by však bylo málo a jen druhem jakési hračky. Daleko důležitější jest dosud nedoceněná schopnost člověka prostřednictvím vytouženého ideálu zlepšiti životní podmínky lidské společnosti. A dle oné touhy, jíž byli velcí myslitelé vedeni, lze nám hodnotiti filosofické soustavy. Zde můžeme spatřovati pravé kriterion hloubky myslitelů a nikoli jen ve snaze vyložiti svět. Výklad světa jest něčím klamným a nesprávným, a zakládá se pouze na identifikaci složitého přírodního dějství s našimi příliš jednoduchými a symbolickými schématy, jež jsme pro své pohodlí volili, postulovali. Člověku jest však možno se obrážeti prostřednictvím vědy v přírodě: Příroda a lidská společnost může během věků nabýti takových forem, jaké jí na základě svých tužeb a ideálů dáme. Příroda i lidská společnost jsou jen plastickou masou v rukou umělce-myslitele, jenž tyto dva stále se přetvařující útvary může vhodně formovati. A je-li tomu tak, pak se máme vší mocí

vynasnažiti, aby naše nitro bylo tak vzděláno, by nabylo schopnosti nejen vytvořiti vysoké tužby a ideály, nýbrž aby nalezlo metodu, jak by je bylo možno realisovati. A to jest údělem pravé filosofie, jež jde dalece za logické premisy světa již daného v podobě nynějších společenských útvarů a jež touží po zlepšení nynějšího společenského života i mravních hodnot. Překonati sebe sama, vyniknouti nad dané poměry dovede jen ono božské v nás, duše a jeho orgány, intuice, fantasie a filosofie.

Filosofie byla nazvána pojmovým básněním (Lange) aneb soustavou fikcí (Vaihinger), a to jest poněkud málo. Oba tyto názvy zdůrazňují jen rozumovou stránku našeho poznání, kdežto citovou a volní, jež ve filosofických snahách hrají hlavní úlohu, úplně ignorují. My naopak zdůrazňujeme, že veškeré tři složky našeho duševního života se v pravé filosofii zároveň obrážejí, že filosofické a metafysické potřeby vznikají jen u toho, u něhož emocionální, volní a rozumový život jsou stejně intensivně vyvinuty. Kdyby filosofie se jen pohybovala ve sféře rozumového myšlení, pak by se omezila jen na projevy jakési neplodné diskuse a kritiky, jež by život lidské společnosti nechaly ve starých již vyjetých kolejích. My však čekáme od filosofie daleko více, my žádáme zlepšení nejen svého individuálního, nýbrž i společenského života dle vytoužených ideálů, k nimž již od věků lidstvo spěje. Filosofické soustavy, jako Comtova, Spencerova a Renouvierova, nesou stopy silných tužeb, jak by bylo možno při největším pořádku urychliti pokrok ve vzdělanosti lidstva. Při tvoření filosofických soustav působí hlavně city a vášně, jež pak rozum a fantasii pohánějí k vytváření nových forem společenského a mravního života.

(Dokončení.)

Formální a materiální filosofie práva.

Napsal prof. Dr. Frant. Weyr.

(Dokončení.)

Budiž mi dovoleno, abych se pokusil o vysvětlení této vskutku podivuhodné záhady, že právní věda dosud nevyvarovala se ani oněch nejzákladnějších omylů noetických: spatřuji je v následcích vítězného boje t. zv. historické školy právní proti škole přirozenoprávní. Co znamená teorie přirozenoprávní? Přisuzuje v poměru obou suverénů, o němž jsem se shora zmínil, primát rozumu. Chce z pouhého rozumu lidského vysoukati deduktivní cestou všeobecně platný obsah právních norem. Nepřisuzuje tudíž rozumu toliko vlastnost, že z vlastní moci stanoví, »jak dlužno si představovati či mysliti« právní normy, povinnost, stát, právo atd., nýbrž chce pouhými logickými operacemi vykonstruovati i obsah právních norem. Tedy i k otázce »co má býti?« chce s všeobecnou platností odpověděti. Nemožnost tohoto úsilí jest samozřejmá, a historická škola právní ji podrobněji dovodila. Tím, že tuto nemožnost nazývám samozřejmou, nechci ubrati zásluhy historické škole. Neboť právě v porážení samozřejmých omylů spočívá někdy největší zásluha vědecká, ježto samozřejmé omyly, jsou-li jednou zakořeněny, nejurputněji se udržují. Historická škola tedy řekla: Mám-li pohlížeti na normy vydané vnějšími autoritami, jako jsou parlamenty, panovníci atd., bez ohledu na to, co stanoví, jako na právní, nemohu současně pohlížeti na normativní představy, zkonstruované dle určitého teleologického principu, též jako na právní. A dokonce nemohu uznati nějaký logický vztah mezi oběma systémy normovými, takže by na př. jen tehdy byla norma první skupiny »právní« (což znamená jinými slovy: součástí onoho systému), když neodporuje obsahově některé normě skupiny druhé. Chci zvěděti, co stanoví normy skupiny prvé; abych se to dozvěděla, musím přirozeně prozkoumati obsah oněch konkrét-

ních norem, ježto jest jasno, že z obsahu přirozenoprávních norem se toho dozvěděti nemohu. Proto mne tento obsah nezajímá. Chci dále zvěděti, proč ony normy prvé skupiny mají právě tento a ne jiný obsah. Za tím účelem musím konati historická studia, hlavně sociální, abych zvěděla, jaké pohnutky vedly svého času ku stanovení onoho obsahu.

Následkem zmíněného již vítězství této historickoprávní metody vrhla se právní věda o překot na studia historická. Tím stala se badáním, řekl bych, výlučně materiálním. Pouze obsah a vždy jen obsah norem ji zajímal a ten chtěla zjistiti — podobně jako všeobecnou historii nezajímá, že se něco děje (tedy problém dění vůbec), nýbrž co se děje. Před vítězstvím historickoprávní školy neeksistovala žádná noetika právní v našem smyslu; těch několik všeobecných pojmů, s nimiž právní věda operovala, bylo dědictvím římských právníků, a ty srostly s intelektem pozdějších právníků tak, že byly a jsou dosud považovány jako nějaké nadpozemské zjevení. Byly a jsou sakrosanktní. Podivuhodná jednostrannost historické školy měla však v zápětí, že ani po jejím vítězství nikdo se nestaral o původ, oprávněnost a správnost oněch všeobecných pojmů, s nimiž se jakž takž i dále operovalo. Naopak u historiků samých jeví se tendence, rozšířiti svou metodu i mimo obsah právních norem, v němž dodělali se tak skvělého vítězství nad školou přirozenoprávní. Tím zamezen i na dále vznik pravé a jedině možné noetiky právní. Byť i ne zcela jasně a otevřeně, přece jaksi konkludentně osobuje si nynější historie právní schopnost, nahraditi historickými studiemi veškerou noetiku. To znamená — na rozdíl od stanoviska přirozenoprávní teorie — naprostý primát zákonodárce nad rozumem. Ne z vlastního intelektu, nýbrž z výtvorů zákonodárců (tedy jisté výseče sociálního dění vůbec) možno a dlužno čerpati veškerou vědeckou moudrost právnickou. Vše pozoruje pod zorným úhlem »vývoje« (sc. historického) a tato ve své všeobecnosti tak nicotná představa, která nepraví ve skutečnosti nic více, než že vše — tedy i lidské konání, zákonodárství atd. — podléhá zákonu kausálnímu, stává se jakýmsi čarovným proutkem, kterým mnohý právní historik chce vysvětliti všecky noetické záhady poznávání normativního. Co znamená pravidlo »lex posterior derogat priori«? Je to zásada, která platí pro všeliké poznávání normativní (a tedy i právnické) a jest tudíž součástí právnické noetiky, nebo stanoví ji snad zákonodárce a může ji snad také vyloučiti? Zeptejme se historie a historického vývoje — odpoví právní historik;

neboť dlužno především zjistiti, jak, proč a kdy se toto pravidlo »vyvinulo«. Ptá-li se kdo, zda možno před areopagem logiky udržeti dualismus práva veřejného a soukromého, nynější právní vědou houževnatě udržovaný, potěšuje jej i zde právní historik poznatkem, že se tento dualismus zkrátka historicky »vyvinul«, a přidá snad ještě důvody k tomu, proč se vyvíjel tak a ne jinak. Při tom očividně směšuje dvě zcela různé věci: Že lidské názory a představy o pojmech a pojmových rozdílech (a vůbec o čemkoliv) mohou se sice »vyvíjeti«, nikoli však tyto pojmy a pojmové rozdíly samy. Historicko-právní řešení podobných noetických otázek znamená tolik, jako kdyby nám k otázce, zdali eksistuje Bůh nebo zdali dá se jeho eksistence rozumově dokázati, bylo odpověděno, že a kterak se mezi lidmi názory o skutečné eksistenci Boha vyvíjely, ustálily, měnily atd. To znamená však odpovídati ke zcela jiné otázce než té, která byla položena! Ostatně musím, když chci rozumně uvažovati o tom, zdali eksistence Boha jest logicky myslitelna, pokud se týče dokazatelna, již předem míti nějaký přesný pojem Boha. Podobně musím míti jasnou představu o rozdílu mezi veřejným a soukromým právem, když chci uvažovati o tom, jak se názory a představy o tomto rozdílu v lidech, v zákonodárství, v literatuře a pod. vyvíjely. Je dále jasno, že není důkazem logické udržitelnosti nějaké poučky, definice, nějakého pojmu atd., když dovodím, že a kterak se tato poučka, definice či představa historicky mezi lidem a po případě ve vědecké literatuře vyvíjela a udržovala. (Jinak byla by na př. — přes všechny protidůkazy Kantovy — eksistence Boha již dávno nepopíratelně dokázána.) — Vším tím nemá býti ovšem popírána nebo zlehčována metoda, kterou historikovi stávají se vědecké otázky problémem, jen tolik nutno bezpodmínečně uznati, že historická studia nikdy nemohou nahraditi noetiku, ba že tato jest nezbytným jejich předpokladem, mají-li vésti k cíli.

Nebezpečné poblouzení historicko-právního směru, který chce (aspoň do jisté míry) suplovati deduktivní činnost vědecké noetiky induktivním zkoumáním »vývoje«, nezůstalo však — pokud jde o právní vědu — omezeno jen na historicko-právní školu. Objevuje se ve změněné formě, avšak v podstatě stejně i v novodobé dogmatice právní. Úkolem této dogmatiky jest poznávání obsahu konkrétních právních řádů. I zde vzniká kardinální otázka: co mohu v tomto předmětu, který chci poznati (tedy v právním řádě), nalézti, a co musím přinésti již s sebou, když jej chci

skutečně poznati, a odkud toto poslední vezmu? Laikům v oboru právní vědy bude se snad zdáti samozřejmým, že právní věda má tuto kardinální otázku již dávno rozřešenu. Ujišťuji je, že se mýlí, a že tomu tak není. Právě v této otázce jest největší anarchie a neujasněnost. Probíráme-li se spoustou dogmatických spisů právnických, najdeme libovolný počet překvapujících dokladů toho tvrzení. Je ku podivu, co všechno chtějí právní dogmatikové ze svého vědeckého předmětu vytěžiti: nejen to, »co má býti«, tedy obsah právních norem ve smyslu normativním, t. j. konkrétní obsah právních povinností a tudíž i oprávnění, nýbrž i zcela zřejmě všeobecné noetické pomůcky (t. j. pojmy) či prostředky, jimiž oněch normativních poznatků se dociluje. Srovnal jsem svého času na jiném místě (Sborník věd právních a státních, XV., str. 65) takového dogmatika se zahradníkem, který se domnívá, že pilným ohledáváním své zahrady najde v ní i prostředky k jejímu obdělávání, jako jsou rýče, lopaty a pod. nástroje. V jednotlivostech možno pak u těchto dogmatiků zjistiti různé varianty této pošetilé naděje. Někteří domnívají se na př., že k bezvadnému zjištění oněch pomůcek nestačí prozkoumati jediný právní řád, nýbrž že nutno několik a to, pokud možná, mnoho takových právních řádů mezi sebou různým způsobem srovnávati a takto zjistiti to, co mají společného (stejného), a to, v čem se rozcházejí. Takto — po vyloučení »nahodilostí« — doufají dojíti ku všeobecně platným pojmům a větám, jako jsou »stát«, »právní řád«, »právní osoba«, »smlouva«, »lex posterior derogat priori« atd. Vzpomenutou naději nacházíme na př. u učenců, kteří pěstují t. zv. srovnávací právovědu. Laikovi ovšem — a »laikem« míním zde každého, komu dlouholetý zvyk a zakořeněné předsudky nezabránily dosud nepředpojatou a svobodnou kritiku správnosti či nesprávnosti metodologických úvah — musí býti ihned jasno, že z podobného srovnávání nikdy nemohou se vykrystalisovati noetické pojmy a poučky (jakými jsou právě uvedené příklady), nýbrž že srovnávati lze toliko hmotný normativní obsah jednotlivých právních řádů, tedy jednotlivé povinnosti a oprávnění, po případě působení různých skupin norem (institutů právních). Bude mu dále patrno, že z případných shod a neshod (jejichž zjištění pro jiné účely vědecké může býti arciť velmi cenné a poučné) není nijak možno dopracovati se nějaké formální právní filosofie v našem smyslu. Takoví dogmatikové dají se tudíž — abych se vrátil ku svému obrazu — přirovnati k onomu zahradníkovi, který má za to, že najde

rýče, lopaty a jiné nástroje, potřebné k obdělávání své zahrady, ne pouze ohledáváním jediné, nýbrž různých zahrad, a pečlivým zjišťováním, v čem se tyto zahrady sobě podobají a v čem se různí. Jiní dogmatikové domnívají se opět, že za účelem bezvadného zjištění oněch všeobecných pojmů nutno přezkoumávati nejen právní řád jakožto takový sám (tedy souhrn všech právních norem), nýbrž všimnouti si blíže i způsobu, jakým se tyto normy ve skutečnosti aplikují na jednotlivé případy, jak se jich »užívá«. Budou se tudíž sháněti po příslušných dokladech, které najdou v tak zv. judikatuře (v nejširším smyslu). Jednotlivé případy budou pak, podobně jako činí srovnávací právověda s jednotlivými právními řády, spolu srovnávati a různě sestavovati, zkrátka zjišťovati »praksi«. Za jednoho předpokladu nedalo by se proti této metodě ničeho namítati: je totiž patrno, že správné použití nějaké normy předpokládá již správné její poznání, podobně jako správné poznání její předpokládá, že jsou již dány a určeny prostředky (sc. noetické) k tomuto poznání. (Podobně jako správná hra na housle předpokládá, že ten, kdo hraje, naučil se hráti, což opět dále předpokládá nějakou, třeba snad i nedokonalou metodu, kterou se učil.) Kdyby totiž tato metoda byla již známa — aspoň těm, kdož normy takto prakticky aplikují, tedy tak zv. praktikům —, mohli by se jí teoretikové od nich naučiti. Nechci se šířiti o taktické otázce (podružné), zdali by v takovém případě nebylo jednodušší zeptati se prostě těchto praktiků na jejich noetiku, než ono obtížné a zdlouhavé prozkoumávání jejich výtvorů (judikátů), protože jsem přesvědčen, že onoho nezbytného předpokladu vůbec není. Naši dogmatikové představují si totiž věc (pokud si ji vůbec jasně představují) zajisté asi tak, že teprve samou aplikací norem získává se noetika jich poznávání, což jest non sens, které by mělo v zápětí představu jakéhosi neuvědomělého tvoření právní noetiky se strany praktiků.

V tomto časopise, který není určen výlučně pro odborné právníky, mluvím v první řadě k laikům, a jsem tomu z mnoha důvodů rád, neboť považoval bych kontrolující spolupráci neprávníků na vybudování správné noetiky pro právní vědu za vysoce důležitou. Právě jejich neprávnickost, tedy neodbornost, zdá se mi skýtati cennou záruku nutné nepředpojatosti při posuzování příslušných noetických problémů normativních vůbec a juristických zvlášť; duch jejich nezkameněl ještě dlouholetým vědeckým návykem a školní přípravou. Mezi laiky, na které zde apeluji, mám při-

rozeně v první řadě na mysli filosofy, ježto oni z moci úřední mají nebo aspoň měli by se zabývati všeobecnými otázkami noetickými. Abych ospravedlnil svůj pokus s laickým publikem, upozorňuji dále, že k úvahám o naší formální filosofii práva a sporech o ní není třeba žádného tak zv. odborného vzdělání právnického, t. j. znalosti obsahu konkrétních norem právních a dokonce ne snad znalosti způsobu, jak se jich v jednotlivých případech užívá, tedy t. zv. judikatury. Kdyby snad některý »odborník« něco podobného chtěl laikovi namlouvati, ať tento nevěří! Za to je k tomu ovšem třeba jistého minimálního všeobecného vzdělání filosofického, které bohužel velmi často chybí »odborníkovi«, ale za to dost často vyskytuje se u laika či diletanta.

Laikovi, který by se chtěl orientovati v právnické noetice, tedy o tom, co nazýváme též formální filosofií práva, doporučuji především studium obsažného a v každém ohledu základního díla Kelsenova: Hauptprobleme der Staatsrechtslehre (1911). Jeho četbou nabude též představy o tom, v jak neutěšené situaci nalézá se noetika nynější oficiální právní vědy.[1]

Těm tedy, kdož by se chtěli na čas věnovati problému správné noetiky právnického poznávání, chci věnovati následující úvodní poznámky do onoho studia.

Všeliké právnické (v pravém smyslu toho slova) poznávání ústí metodicky do základního pojmu normy. Normou jest — nejvšeobecněji řečeno — něco, co má býti. Normativní hledisko jest tudíž dáno toliko určitou formou nazírání subjektu poznávacího. Cokoliv si mohu — rozumčj obsahově — představiti tak, že na ně pohlížím s tohoto hlediska: že to má, pokud se týče nemá býti. Cokoliv tedy může býti obsahově předmětem normativního poznávání. Není to tudíž obsah či kvalita objektů poznávaných v tomto smyslu, která charakterisuje a ohraničuje jednotlivé obory vědné. Neboť totéž, co jsem si dříve představoval s hlediska normativního (že to »má býti«; na př.: růže mají kvésti, lidé mají býti zbožní atd.), mohu si představiti i jinak a to tak, že vyslovuji úsudek, že ony předměty jsou či nejsou, na př. kvetoucí růže (růže kvetou), zbožní lidé (lidé jsou zbožní) atd. V tomto případě vyslovuji úsudek o něčem, že jest (eksistuje),

[1] Srovnej k tomu mou stručnou zprávu o tomto díle ve Sborníku věd právních a státních (roč. XIII., »Nová teorie státního práva«), ze které čtenář pozná též, do jaké míry byla teorie Kelsenova anticipována mými vlastními dřívějšími pracemi.

resp. že n e n í (neeksistuje). Mám takto dva, oproti sobě úplně ohraničené světy poznávání: To, co j e s t, a to, co m á b ý t i (německy: Sein a Sollen).

Základní otázka všeho vědeckého poznávání a snažení vyčerpává se krátkým slovem: »p r o č?« (Neboť ten, kdo by nečinil nic jiného, než že by řadil vedle sebe nekonečný počet úsudků, že a, b, c, d, ... atd. j e s t, resp. m á b ý t i, nedospěl by nikdy k s o u s t a v n ý m, jinými slovy v ě d e c k ý m poznatkům a zůstavil by neukojenou nejdůležitější a nejkardinálnější touhu každého poznávacího intelektu lidského: odpověď k onomu »proč«.) Položíme-li si tuto otázku ve světě toho, co j e s t, znamená tolik jako ptáti se: Proč to, co jest, stalo se či eksistuje? Jinými slovy: proč v z n i k l o? Chci míti tedy v tomto okruhu myšlení a poznávání vysvětlenu povždy nějakou z m ě n u ve světě v n ě j š í m: ptám se po p ř í č i n ě, která měla za ú č i n e k, že něco vzniklo, že něco jest. Narážíme při tom na jistou zásadní formu a pomůcku našeho poznávání, která jest našemu intelektu a priori dána: na tak zv. z á k o n k a u s á l n í, dle něhož vše, co j e s t (v určité podobě a formě), musí míti nějakou p ř í č i n u, která stav ten přivodila. Dostaneme-li k otázce proč? (v tomto kausálním smyslu) dostatečnou odpověď — udáním t. zv. causae sufficientis rationis fiendi —, jest naše vědecká zvědavost aspoň pro první okamžik uspokojena. Ihned ovšem možno tázati se dále, proč vznikla ona příčina, a žádáme udání nové příčiny, vůči které ona první jest účinkem atd. Kausální řetěz jest takto, jak známo, nekonečný a objevuje nám jednu z antinomií našeho poznávání, jež zaviňují nikoli poznávané objekty, nýbrž vlastnosti poznávacího intelektu lidského. Otázka »proč« má jiný než zde vyložený (rozuměj kausální) smysl, když jí chceme vysvětliti, proč určitý úsudek pokládáme za správný. Tak na př. v matematice: tam neptáme se totiž nikdy po tom, proč něco »jest« ve smyslu eksistence (= eksistuje ve světě vnějším), nehledáme příčin a účinků (následků), nýbrž tážeme se po dostatečném d ů v o d u (na rozdíl od příčiny) poznání. Rovnostrannost trojúhelníku souvisí zajisté matematicko-logicky se stejností jeho úhlů, nikoli však příčinně ve smyslu kausálním. Zde můžeme důvod a následek (matematicko-logický) zaměniti: rovnostrannost jest důvodem poznání stejnosti úhlů, ale také naopak. Víme jen tolik, že kde jedno, musí býti nutně též druhé.

I normativní poznávání má své »proč?«. I zde mohu se ptáti: proč něco m á býti? Odpověděti však nemohu nějakou p ř í č i-

nou ve smyslu kausálním, nebo pouhým důvodem logickým (jako v matematice a všech ostatních mimoempirických vědách), nýbrž pouze větou: protože něco jiného má býti. V tomto »jiném« musí býti ono »něco« logicky obsaženo. Tak mohou navzájem obsahově souviseti různé normy. Z řečeného plyne již, že podmínkou hmotného (obsahového) poznávání normativního jest jistý normový kompleks nebo v krajním případě jediná norma, z níž po př. dají se obsahově logickou dedukcí vyvoditi normy podružné. V okruhu ryze normativního poznávání nemá tudíž smyslu ptáti se, jak a proč onen normový kompleks vznikl (to by byla otázka patřící do okruhu kausálního poznávání), kdo jej vydal a proč — z jakých účelových pohnutek — jej vydal. Má tedy onen normový kompleks jako předmět jistého druhu vědeckého poznávání podobnou úlohu jako pojem hmoty uvnitř poznávání kausálného: jest předpokladem, bez něhož úsudky jsou nemožny. (Neboť bez hmoty, na které lze konstatovati určité změny, bylo by působení kausálného zákona nemyslitelno, a proto na př. též fysika jakožto věda nemožna.)

Z ústředního pojmu »normy« plyne řada jiných pojmů, které mimo obor normativního poznávání nemají žádného smyslu. Tak na př. pojem povinnosti. Představuji-li si totiž, že něco »má býti«, vznikne další představa povinnostního subjektu, jemuž ona norma ukládá jistou povinnost. V normě samé ovšem nemusí býti výslovně uveden. Řeknu-li na př. »růže mají kvésti«, mohu si konstruovati buď růže jako povinnostní subjekt (pak by zněla norma: růže mají povinnost kvésti) nebo jiný nejmenovaný subjekt, který si představuji za zodpovědný za onen stav, který dle normy má býti, na př. přírodu, Boha atd. V tomto případě nejsou růže subjektem, nýbrž objektem povinnosti. Při poznávání určitého normového kompleksu bude ovšem o správnosti té či oné konstrukce rozhodovati obsah kompleksu samého.

Pojem všeliké normy, tedy něčeho, co má býti, může (ale nutně nemusí) míti v zápětí představu něčeho chtěného. »Má-li něco býti«, musí to býti někým chtěno. Představuji si tudíž nějaký subjekt, který to, co v normě jest vyjádřeno jako povinnost, chce. Tento subjekt nazýván »normovým«. Pomocná představa takového normového subjektu usnadňuje třídění norem, pokud se týče normových kompleksů. Mohu si představiti na př. veškerost norem, které takto chce Bůh, a dospívám k normovému kompleksu náboženskému; představuji si kompleks

norem, který chce (= vydává resp. vydal) stát, a dospívám k soujmu norem, který nazývám právním řádem atd. Ani v prvním ani v druhém případě neměl jsem zřetele k obsahu těch oněch norem. Avšak i tento obsah může sloužiti jako kriterion rozlišující jednotlivé normové kompleksy. Mohu totiž přijmouti do svého normového kompleksu jen takové normy, které obsahově hoví určité maksimě, určitému principu, na př.: miluj svého bližního jako sebe sama. Dospívám takto k normovému kompleksu, který mohu nazývati (opíraje se o ustálenou terminologii) etickým; obsahovým kriteriem dospívám dále na př. k normovým kompleksům mluvnickým (gramatickým). Naproti tomu kriteriem normového subjektu mohu dospěti na př. ke zvláštnímu kompleksu společenských norem (to, co má býti, chce, žádá »společnost«: na př. jisté společenské chování atd.). — Vždy však dlužno míti na mysli, že pro pravé a ryzí normativní poznávání jest pojem normového subjektu postradatelným, jelikož toto, jak řečeno, předpokládá již hotový a pojmově ohraničený normový kompleks.

Předmětem právnického poznávání normativního jest tedy jedině a výlučně právní řád, jakožto soujem právních norem, a to hotový, t. j. v určitém okamžiku (který si poznávací subjekt po př. může libovolně zvolit) daný právní řád. Uvnitř tohoto normativního hlediska poznávacího nemůže se naskytnouti otázka, jak tento právní řád vznikl (rozuměj kausálně), proč vznikl, t. j. z jakých účelových úvah. Teleologie jako taková jest normativnímu nazírání cizí. Ten, kdo normativně vykládá právní řád, nemůže na př. otázku, proč »nemají se nedospělí lidé ženiti«, zodpověděti úvahami teleologickými, které vedly zákonodárce při stanovení dotčené normy, nýbrž odpověď může zníti toliko: protože to či ono má resp. nemá býti (to znamená tedy poukaz na normu). To zdá se ovšem býti zcela samozřejmou pravdou; pro platnou právní nauku však nikoliv. Tam nacházíme směs všech možných odpovědí, a to proto, že si své metodologické hledisko nijak neujasnila a dosud tvrdošíjně se všemu ujasnění brání. Hlavně teleologické úvahy — jinak zajisté velmi užitečné a zajímavé — si za žádnou cenu nechce dáti vziti, pokládajíc právě teleologii za svůj vlastní obor.

Systematická neujasněnost právní vědy má v zápětí, že přibírá do svých konstrukcí pojmové prvky ze zcela jiných oborů

vědných, z čehož pro celkový systém poznatkový vzniká nedůsledné chaos. V tom směru možno uvésti na tomto místě jen několik příkladů, ač daly by se libovolně rozmnožiti:

Je přirozeno, že naivní pozorovatel vidí na normách především a v první řadě jejich skutečné působení ve světě vnějším. I toto působení může býti ovšem předmětem vědeckého badání jistého druhu, na př. psychologického, nikoli však normativního, ale metodicky pochybeno jest, když zaměňuje se nekriticky a nedůsledně skutečné působení norem a jejich normativní platnost. Podobná záměna jest v dnešní právní vědě na denním pořádku: na jedné straně uznává se sice, že důvodem uznání platnosti té které normy jest okolnost, že přináleží do normového kompleksu, z něhož pozorovatel vychází, čili jinými slovy: který zvolil si (libovolně) jako východisko; ale na druhé straně a současně tvrdí se, že vlastně jen ty normy skutečně »platí«, kterých se ve skutečnosti »užívá« (od úřadů, od jednotlivců atd.). — Platná nauka nerozlišuje mezi pojmem biologického člověka a právního subjektu, směšujíc oba. Tak vzniká teorie »skutečných« a pouze »fingovaných« právních osobností, ač správné metodě jeví se buď oba druhy osob »fingovanými« (hledíme-li na ně s hlediska přírodovědecké skutečnosti) nebo žádný (s hlediska ryze normativního). — Přírodovědecký t. j. kausální prvek v nazírání normativním má v zápětí, že v normativních argumentacích objevují se pojmy kausální, t. j. příčina a účinek. Tak na př. v základní nauce o tak zv. konstitutivních a deklaratorních aktech; ony představuje si platná nauka jako příčiny jistých účinků (právních poměrů), což jest noeticky pochybeno, jelikož v normativních úvahách nemůže pojem příčiny a účinku míti žádného oprávnění.[1] Říci na př., že ten či onen akt (na př. rozhodnutí úřadu) jest příčinou vzniku právního poměru, znamená tolik jako tvrditi, že stejnost úhlů v trojúhelníku jest příčinou stejnosti stran. Metodická neujasnělost má povždy neblahé následky pro výsledky teoretických konstrukcí: jsou nedůsledné a neobstojí noetické kritice. Příkladem jest platná nauka o konstruktivních a dekla-

[1] V této okolnosti dlužno — mimo jiné — spatřovati příbuznost matematické a normativní metody; oběma jest operace kausálním zákonem cizí. Blíže rozvedl jsem tuto paralelitu mezi matematikou a normativní právní vědou, pokud se týče mezi specificky matematickým a právnickým nadáním v nejnovějším čísle časopisu »Rheinische Zeitschrift für Zivilrecht und Prozess« v článku »Bemerkungen zu Hans Vaihingers Theorie der juristischen Fiktionen«.

ratorních aktech. — Platná nauka neuvědomuje si rozdílu mezi pojmem »subjektu normového« a »subjektu povinnostního« (právního). Osudným stává se tento nedostatek, když ve skutečnosti jeden a týž zjev jeví se — ovšem různému pozorování — jednak jako normový, jednak jako právní subjekt. Tak tomu jest u státu. Stát jest velmi mocným činitelem, pokud si jej představujeme jako subjekt normový (normotvorný): vydává imperativy, rozkazy, zákony, vyžaduje poslušnosti, trestá, donucuje: platná nauka mluví zde o »autoritativním upravování poměrů«. Jako právní subjekt — t. j. subjekt podřízený hotovému již normovému kompleksu (právnímu řádu) — nutně nemůže se ničím lišiti od kteréhokoliv jiného subjektu právního. Nemá především více »moci« než tento, ježto »moc« nemůže býti vůbec pojmovou vlastností subjektu právního jako takového, ale ovšem jednotlivců lidských a společenských útvarů. Obě vzpomenutá odlišná hlediska nazval jsem na jiném místě »statické« a »dynamické«. Platná nauka jich nerozlišuje a dospívá uvnitř statického k různým rozdílům právních subjektů a právních poměrů, které nemají rozumného smyslu. Nejdůležitější a nejzhoubnější jest rozdíl mezi t. zv. veřejným a soukromým právem, mezi veřejnoprávními a soukromoprávními osobami.[1] Dalším důsledkem oné noetické neujasněnosti jsou na př. obvyklé definice státu, suverenity atd. I oblíbené vměšování politiky (jako vědného odboru) do normativní právní vědy jest jedním z následků, ač své metody dbalý právník těžko si může představiti větší rozdíl, než jest ten, který dělí obě disciplíny. —

Nový směr v právní vědě, který dostal znamenitého základu v citovaném Kelsenově díle, narazil, jak dalo se očekávati, na prudký odpor v platné nauce, který projevuje se různým způsobem: částečně naprosto nedostatečným vyvracováním, částečně houževnatým ignorováním a konečně i různými konkludentními činy. Mám za to, že by znamenalo již značný zisk a pokrok, kdyby proucí se strany usjednotily se aspoň o jistých základních zásadách: kdyby se především uznalo se strany protivné to, čím nedá se ve sporu ničeho dokázati, totiž historickými argumenty, poukazy na konkrétní obsah toho kterého právního řádu, a konečně důkazy, čerpanými ze způsobu, jak toho kterého právního řádu se ve skutečnosti

[1] Srovnej k tomu mé »Příspěvky k teorii nucených svazků« (1908) a pojednání »Zum Problem eines einheitlichen Rechtssystem« v časopise Archiv des öffentlichen Rechts, sv. XXIII.

užívá (t. j. aplikace právních norem, judikatura). Kdyby se dále uznalo, že každé vědecké poznávání má potřebu systému určitých základních pojmů, které nelze získati ani ze skutečnosti (vnějšího světa) ani ze zkušenosti, nýbrž toliko rozborem poznávacích vlastností lidského intelektu. Vybudovati tento systém jest úkolem disciplíny, kterou jsem nazval formální filosofií práva.

Průmyslový stát a kolonie.

Napsal Dr. Evžen Štern.

(Pokračování.)

Slovem vyšší kultura[1] a civilisace nerozumíme starší kulturní tradici (Indové mají na příklad tradici starší Anglie), nebo ušlechtilejší lidskost, nýbrž pouze vyspělejší, zejména technicky, hospodářské stadium. Obyčejně bývá dnešní mateřská země značně zindustrialisovaná vůči zemědělské kolonii. Ovšem časem může kolonie v mnohém ohledu předstihnouti mateřskou zemi. Tak na příklad bývalá kolonie anglická, Spojené Státy Severoamerické, v řadě průmyslových oborů technicky i komerčně předstihla Anglii. Rovněž Nový Zéland má dokonalejší sociální zákonodárství, než mateřská země Anglie.

c) Mezi mateřskou zemí a kolonií musí být právně politický svazek, více nebo méně poddanský, jenž přechází případně až ve federalism spojených celků. Rozeznáváme kolonie odvislé a neodvislé: nejlépe tyto útvary vidíme u největší velmoci osadnické, u Anglie: Indie jest ovládána místokrálem (anglický král jest indickým císařem). Indická správa, kteráž má již v sobě počátečné prvky samosprávy — na rozdíl od jiných kolonií anglických, ovládaných jedině anglickou vládou dosazeným guvernérem — jest podřízena londýnskému ministerstvu kolonií, které jest zodpovědno a opravdu též podřízeno majoritě anglického parlamentu. Kdežto Nový Zéland, Nový Fundland, Kanada a Jižní Afrika jsou demokraticky řízeny, mají hlasovací právo do vlastních parlamentů a vlastní vlády. S mateřskou zemí souvisejí sférou svých zájmů, týkajících se hospodářského spětí s ní a zahraniční politikou na základě státoprávního svazku.

Politický poměr mateřské země ke kolonii, jakož i způsob zisku vyplývá z toho, o jaký druh kolonie se jedná. Rozeznáváme

[1] Brentano v článku England und der Krieg ve vánočním čísle Neue Freie Presse 1914 napsal: »Potřeby vždy stoupajícího počtu obyvatelstva lépe a levněji ukojovati a tyto potřeby zároveň zjemňovati nazýváme kulturou.«

hlavně kolonie tropické čili obchodní a kolonie osídlovací v mírném pásmu.

V tropech nemůže se Evropan usadit na déle než na 3 až 6 let, nesnese horkého podnebí; žena běloška jest tu řídkým zjevem, luksem aneb šílenstvím, jak praví Rohrbach. Mezi barevným obyvatelstvem běloch zakládá pouhé obchodní faktorie — sám namahavé fysické práce v nezvyklém pásmu není schopen — a skupuje tu cenné, tropické i subtropické produkty. Anebo tu zřizuje plantáže bavlnářské, cukrové, kakaové, dobývání kaučuku, olejových produktů, gumy a jiných nezbytných látek pro naše národní hospodářství. Do těchto tropických kolonií odebírají se Evropané, ježto tu nemohou založit svůj rodinný krb, jenom z trestu, dobrodružství aneb z touhy po obohacení se, vydávajíť po celou tu dobu své zdraví a často i život v šanc tropickým epidemiím. Domorodci pak jsou neochotni k práci, ježto jsou bez potřeb a žijí primitivním, živočišným životem. A tu jim kolonisátoři zpravidla vnucují práci násilím a jako prvé »kulturní« potřebě učí je alkoholismu. Ukládají jim daně — peněžní poplatky, aby tyto zvyklé pouze na naturální směnu donutili k »volné« mzdové »smlouvě«, aby námezdnou prací získali potřebných peněz ku krytí daní. Tyto lidi — v pravém slova smyslu velké děti — bylo by třeba učit práci a oduševnělejšímu životu ponenáhlou, metodickou výchovou, což činí často dobře misionáři šířením vyššího náboženskо-kulturního názoru.[1]

Na rozdíl od těchto horkých obchodních kolonií nazýváme osídlovacími koloniemi území v mírnějších pásmech, řídce obydlených, kdež se bílí kolonisté trvale usídlují a sami provozují zemědělství. Kolonie tyto jsou řízeny mnohem demokratičtěji a vývojem doby dospívají k vlastnímu průmyslu a zrají k neodvislosti (Brazilie se odpoutala od Španělska, Jižní Afrika, Kanada, Australie se osamostatnily v britském imperiu). Ovšem jsou tyto zjevy zřídka kdy ostře vyhraněny, obyčejně v různých nuancích v sebe splývají. Dnes vyhledává průmyslový imperialism hlavně takováto osídlovací, zemědělská území. Tak na př. německými imperialisty proponovanou dráhu Berlín—Bagdad provázela vřelá tužba po vytvoření si osídlovacích německých kolonií v Malé Asii a Mezopotamii.

[1] Poměry na Jávě byly proslaveny románem Multatuliho; známy jsou též všeobecně ukrutnosti (jimiž byli domorodci od Belgičanů donucováni sbírat kaučuk) v Kongu. K pochopení obtížnosti těchto problémů a k značnému rozšíření rozhledů jistě poslouží dobrá knížka Rohrbachova (Die Kolonie) ve sbírce »Die Gesellschaft«.

Osídlování toto mělo se dít způsobem následujícím: německé banky by propůjčily dotyčným územím volné německé kapitály, pomocí jichž by se v dotyčných zemích stavěly železnice a vodní dráhy. Tyto německé podniky by byly chráněny turecko-domorodými institucemi, řízenými německými vojenskými a správními orgány. Současně by Německo kontrolovalo příslušné poplatky a daně spojené s touto kolonisací. Tím by přešlo území ve volnou formu osídlovacích německých kolonií, neboť němečtí podnikatelé, inženýři, učitelé a hlavně dělníci a sedláci, krátce část německého vystěhovaleckého proudu by se sem přirozeně koncentrovala.

Německé banky by ovšem ochotně potřebné investiční zápůjčky poskytly, neboť tento kapitál by nebyl vyplacen v peněžní hotovosti, nýbrž v továrech říšskoněmeckých továren financovaných bankami na zápůjčce účastnými. Tím by se německému železničnímu a jiným průmyslům dostalo stamilionových objednávek, čehož jest hyperprodukujícímu průmyslu třeba, jako rybě vody. — Příslušné úvěry vrátí se opětně nejen ve formě peněžních splátek a úroků, nýbrž i v levně zakoupených, mateřské zemi k životu potřebných produktech, obilinách, surovinách a pod.

Kolonie mají tedy pro mateřskou zemi následující význam:

1. Jako odbytiště průmyslových továrů. Mateřská země si obyčejně příslušné území celně zmonopolisuje,[1] to jest vytvoří si z něho pro svůj průmysl vnitřní trh, obchodu ostatních států vysokými cly nepřístupný. I když jest kolonie prohlášena volným tržištěm, jako byla Francie donucena Německem učiniti s Marokem, zůstává tato volnost pouze na papíře. Neboť královský díl odnáší si onen průmysl, jehož mateřský stát provádí politickou a hospodářskou správu v dotyčném území; stát zadává svému průmyslu stavby veškerých veřejných, dopravních podniků, veškeré státní, městské a vůbec veřejné dodávky.

Tak na př. v letech 1904—1908 činil vývoz Anglie do britských kolonií 29·9% všeho vývozu. Takovýto 30% přírůstek vývozu u průmyslového státu neznamená jen, že stát více vydělá, nýbrž že i více vyrobí a je cenově soutěže schopnější na otevřených tržištích. A obchodování s vlastními koloniemi nelze srovnávat s pouhým hrubým obratem, poněvadž do kolonií, zejména jsou-li celně monopolisovány, prodává mateřský stát s daleko větším čistým ziskem než na volných tržištích, kde musí soutěžit.

[1] Anglie na př. znemožňovala sev. Americe — dokud tato byla její kolonií — obchod s ostatními státy i vlastní americký průmysl.

I do budoucna jest eksport do kolonie, kde vlastní průmysl jest v počátcích, mnohem nadějnější, než do evropského průmyslového kontinentu, svými přírodními a kulturními podmínkami značně sourodého. Jakých výhod poskytuje i téměř již plně osamostatnivší se kolonie, ukazuje nejlépe Kanada, která anglickému průmyslovému dovozu poskytuje 33½% přednostní cla.

2. Kolonie zásobují mateřské země levnými potravinami a surovinami. — Význam kolonií jakožto zásobáren mateřských zemí stoupá den ke dni. Čím více se jednotlivé státy zprůmysluňují, čím více ubývá v Evropě čistě zemědělských států, tím více průmyslové státy hledají a jsou nuceny hledat zámořské osídlovací zóny, odkudž by čerpaly potraviny pro své vzrůstající obyvatelstvo a suroviny pro svůj vzrůstající průmysl. Tak na př. německý průmysl, svým významem dominující v národohospodářském životě říšskoněmeckém, jest plně odkázán na dovoz z tropických a subtropických končin.

Uvedeme čísla vzrůstu obyvatelstva a dovozu v nejprůmyslovějších státech Evropy — Anglii a Německu — za poslední tři desítiletí:

Německo			Anglie		
Rok	obyvatelů na km²	Dovoz na 1 obyv. v M.	Rok	obyvatelů na km²	Dovoz na 1 obyv. v M.
1880	83·7	63	1881	111·6	211
1890	91·5	86·45	1891	120·7	202
1900	104·2	107·20	1901	132·7	223
1910	120·0	138·50	1911	145·0	261

Jak jest Anglie nucena krýt z ciziny svoji potřebu výživy, jsme již uvedli. Nyní přihlédneme k dovozu německému. Dovoz do říše, mimo drahé kovy a drahokamy, obnášel r. 1910 8934·1 mil. marek. Z toho položku 5083 mil. tvořil dovoz surovin, nepočítaje v to polotovary, které sestávají z velké části ze zemědělských produktů tropického a subtropického původu: 2482·9 mil. připadlo na různé potraviny, hlavně obilí a dobytek, a pouze 1367·9 mil. na průmyslové tovary.

Jest přirozeno, že západoevropské průmyslové státy, zejména když dnes Spojené Státy Severoamerické a Rusko pracují k svému vlastnímu zprůmyslnění a tudíž v budoucnu spotřebují svoji produkci zemědělskou samy, nutně se ohlížejí po vlastních zemědělských zásobárnách, které by jim zajistily a vyživily přírůstek jich průmyslového obyvatelstva.

Z kruhů, jež nejsou nakloněny imperialistické politice, bývá jaksi neobjektivně ukazováno, jakoby průvoz zámořský byl v obchodní bilanci Anglie, Francie, Německa atd. jaksi druhořadým v poměru k vzájemnému průvozu mezi nejprůmyslovějšími státy západní Evropy.[1] Uvedeme čísla Hildebrandova,[2] která ukazují, jak dovoz ze zámoří nejen že počíná absolutně převyšovat čísla dovozu ze západní Evropy (na př. u Německa), nýbrž i relativně dominovat. Tak na př. bylo dovezeno mimo zlato a drahokamy:

	do Anglie (v £)		do Německa (v mil. marek)	
	r. 1893	1907	1893	1907
v celku	404,688.178	645,807.942	4134·1	8746·7
	během 15 let vzrůst více než o 50%		během 15 let vzrůst více než o 100%	
Z toho				
ze záp. Evropy	155,242.259 (=3/8)[3]	220,058.369 (=1/3)	2.356·1 (=4/7)	3.744·3 (=4/9)
z ostatn. světa	249,445.919 (=5/8)	425,749 573 (=2/3)	1.778·0 (=3/7)	5.002·4 (=5/9)

Tedy v Anglii tvoří dovoz r. 1907, mimo okruh dřívějšího evropského hospodářského společenství, již plné 2/3, a jestliže v Německu vzrostl dovoz ze západní Evropy o 50%, z ostatního světa se téměř ztrojnásobil.

3. Kolonie stávají se výhodným pramenem vyšší úrokové míry pro přebytečný kapitál, jejž v mateřském státě nelze již dosti výhodně investovat. — Finančně bohaté země, jako Anglie a Francie, mají značně přebytečného kapitálu, který v koloniích nalézá vlastně rozšíření domácí půdy, kde vláda, správa i zákonodárství hájí jeho zájmy. Domácímu státu vznášejí značně výdaje a potřeba úvěru k nutné kultivaci a správě kolonií. To vše jest finančnímu kapitálu příležitostí k vhodnému zúrokování, zaručenému jaksi vlastním, domácím erárem. Budované dráhy, cesty, lodi, doly, průmyslové podniky, veřejné i soukromé zápůjčky, toť vše jest vhodnou příležitostí k investicím v koloniích.

Největším pokladníkem světa jest Anglie. Uvedeme rozlohu jejích zápůjček po světě, jak ji r. 1910 odhadl George Paish.[4] Od-

[1] V Německu tak píše na př. Kautsky, u nás prof. Koloušek a pacifisté vůbec. Dle našeho názoru je nutno imperialismu čelit ne pouze popíráním významu kolonií, nýbrž hospodářskou politikou, aby nám nebylo tolik třeba kolonií.

[2] Gerhard Hildebrand: Die Erschütterung der Industrieherrschaft u. des Industriesozialismus, Jena 1916, str. 17.

[3] Čísla zlomková ukazují části celkového dovozu do Anglie neb Německa.

[4] Great Britains capital. Investitions in individual Colonial and Foreign Countries. By George Paish. Journal of the Royal Statistical Society. Vol. LXXIV, 1910/11.

haduje anglický kapitál v cizině na 3„191.836.000 £. Z toho téměř plná ½ zahraničních investic anglických v sumě 1„554,152.000 £ byla ve vlastních anglických koloniích, počítaje v to Indii, dále pak 688,078.000 £ ve Spojených Státech Amerických a 269,808.000 £ v Argentině; argentinský obchod jest následkem toho tak ovládán Anglií, že jest vlastně obilí a maso dodávající anglickou kolonií, a Ruedorfer správně o ní poznamenává: »Argentinu lze považovat za kolonii, řízenou londýnskou bursou.«[1]

Zajímavé jest rozložení anglických zápůjček dle jednotlivých světadílu r. 1910. Připadlo okrouhle:

Na Ameriku	1700 mil. £	=	53%
Asii	500 » »	=	16%
Afriku	455 » »	=	14%
Australii	387 » »	=	12%
Evropu	150 » »	=	5%

Tyto ohromné sumy vznikly z anglických zápůjček hlavně v době stavby železnic. Během 19. století hrnuly se tyto proudy anglického kapitálu hlavně do Evropy, avšak před válkou je Evropa již téměř úplně splatila a počíná jak v průmyslu, tak i ve finančním oboru s Anglií soutěžit, na př. boj anglického, německého, francouzského a italského kapitálu o stavby železnic v asijském Turecku. Zřízená dráha, třeba mezinárodní, prospívá všem soutěžícím státům, avšak jde o procentuální poměr na zisku, proto se každý stát snaží získat vlastní zájmové sféry a kolonie, které by mohl pro sebe zmonopolisovat.

Tak francouzský zahraniční kapitál v r. 1910 páčil se na 40 až 50 miliard franků (z toho asi ⅓ v Rusku) s ročním přírůstkem odhadovaným na ½ miliardy franků a čistým příjmem 2 miliard franků. Německý zahraniční kapitál (do nedávna ještě Německo potřebovalo samo cizího kapitálu k vlastní, rapidní industrialisaci) byl odhadován na 20—30 miliard marek s ročním přírůstkem as 400 milionů a čistým ročním výtěžkem 1·5 miliardy marek.

Zápůjčky zahraniční nemají ovšem význam jen proto, že přinášejí do mateřské země úroky, tedy výtěžek práce občanů cizího státu. Dlužník musí se zároveň zavázat odebrat z té které země za půjčenou sumu průmyslové výrobky, čímž se půjčka fakticky vlastně splatí. Při státní zápůjčce: děla, lodi, munici; při městské: roury k vodovodu, tramwayové vozy a pod.

[1] Ruedorfer: Grundzüge der Weltpolitik in der Gegenwart, Berlín 1914, str. 133.

Zápujčkami lze vykonávat politický vliv, takže je stejně pravdou, že pracuje diplomacie s kapitálem, jako že současná diplomacie zastupuje finanční kapitál. Kde nelze nabýt ihned politického protektorátu, tam hledí se provést předběžná práce pomocí zápujček, neboť správně píše Schulze Gaevernitz, že věřitel jest trvaleji spiat s dlužníkem, nežli prodavač s kupcem.

K těmto úrokum jest nutno přičísti ještě velké platy, úspory a penze, které plynou nazpět do mateřské země od státních a soukromých úředníků umístěných v koloniích. — Schulze Gaevernitz uvádí, že koncem XIX. století platila jenom Indie do Anglie 16 milionů £ ročně na úrocích a pensích. Plná ⅓ státních příjmů putuje z Indie do Anglie. Tento stav umožněn je pouze tím, že do ostatních zemí se více dováží než z nich vyváží, takže obchod Indie s Německem, Belgií, Francií, Italií, Amerikou atd. dosud vlastně odvádí své výtěžky do Anglie. Přímořská mateřská země čerpá také z obchodu svých kolonií velké sumy z prostředkování jejich obchodních, mezinárodních styků jakožto překupnice a dopravovatelka, pomocí svých dopravních parníků. Tyto příjmy časem daleko převažují daňové oběti mateřských států, jimiž tyto s počátku přispívají na veřejné výdaje nové kolonie, čítaje v to i vojenské výpravy do kolonií. (Nepočítáme v to ovšem evropské války, jichž spolupříčinou stávají se světohospodářské otázky.)

Jest jisto, že čím stát kapitálově bohatší, tím větší zisk čerpá ze svých kolonií, neboť tím více kapitálů může do nich zapůjčit. Stejně jako nelze z obchodní bilance, tvořící pouhý zlomek platební bilance, plně soudit o blahobytu státu, tak také nelze z pouhého obvozu zboží soudit na jeho hospodářský zisk z dotyčných kolonií. Právě tyto úrokové zisky z kolonií umožňují na př. Angličanům, aby byli nejvíce z rent žijícím národem, kde počet liberálních stavů služebných dosahuje největšího procenta a kde luksusní potřeby jsou tak rozšířeny. Ovšem že tyto úroky jsou *sociálně nespravedlivým* zkonsumováním práce cizích národů.[1]

4. Konečně pak *vystěhovalecký proud*, dovoluje-li to podnebí oné kolonie (na příklad Australie, Kanada, Alžír a jiné

[1] Sir Robert Giffen přirovnává obrazně zem, která vyváží kapitál, k fashionable lázeňskému místu, v kterém jsou spotřebovány enormní sumy, aniž dotyčné místo by udržovalo živý obchod s ostatními městy. (Sir R. G.: Economic Inquires and Studies, London, 1904, str. 19.) V takové zemi dostane se uměleckému průmyslu oné péče, již dovoluje pouze bohatství a produkuje se nejjemnější kvalitní zboží. (Anton Hofrichter: »Der englische Handelskrieg«, Neue Zeit XXXIII. roč., sv. I., seš. 21.)

osídlovací kolonie, ne však tropické Kongo, Java, Německá Afrika atd.), jest tu aspoň částečně shromažďován a není odnárodňován národu mateřského státu. A tak vidíme, že kolonisující národové, jako na příklad Anglie, Francie, Španělsko v Americe, Rusko pak v Asii, dopomohly k rozšíření svého rodného jazyka a k zdomácnění jeho v nových vlastech. Tak jistě i Německo při ovládnutí Anatolie a Mezopotamie by se snažilo dirigovat své vystěhovalce do tohoto svého případného světohospodářsko-politického zázemí a zřizovalo by tu německé školství obecnou počínaje a universitami konče. Rovněž domorodá inteligence, cestuje-li na studie neb obchodně do ciziny, přirozeně inklinuje do kolonisujícího svého »mateřského« státu.

Jaký význam mají osídlovací kolonie pro vystěhovalectví, ukáže nám anglická statistika. Ze Spojeného království anglického, kdež proud vystěhovalecký stále jest nepoměrně větší přistěhovalectví, vystěhovalo se roku 1912:

do Spojených Států Amerických	226.066 lidí
do britských kolonií v Americe	219.136 »
do Australie a Nového Zélandu	97.464 »
do Jižní Afriky	31.888 »
do ostatního světa	46.281 »

To znamená, že 40% vystěhovalectví z Anglie směřovalo do dřívější britské kolonie, do anglicky mluvících Spojených Států Amerických, 53% do tří hlavních osídlovacích kolonií britských a pouze 7% do ostatního světa, v to čítaje Indii a ostatní tropické kolonie.

Ovšem pozorujeme, že mimo Anglii do průmyslových států příliv přistěhovalecký jest silnější vystěhovaleckého odlivu. Avšak právě průmyslové státy, pokud nenajdou lepšího organisačního poměru mezi vlastní zemědělskou a průmyslovou výrobou a spotřebou, jsou nuceny hledat nových odbytišť pro své tovary a monopolisovat pro sebe zemědělská území, jinak by byl vývoz tovarů vystřídán vystěhovalectvím přebytku obyvatelstva, jež by ve vlasti nenalezlo náležité výživy. Dnešní průmyslový stát bez náležité vlastní zemědělské zálohy jest odkázán buď na vývoz svých tovarů, aneb na vývoz svého obyvatelstva.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Poslanci a lid. — Prof. Brockhausen o obcích (ze spisu: Zur österreichischen Verwaltungsreform, vyd. Wilhelm Braumüller, Vídeň a Lipsko, 1917).

Poslanci a lid.

Otázka závažnější a zásadnější, než se snad mnohému a na první pohled zdálo, byla u nás rozvířena v posledních týdnech. Projevem spisovatelů, kteří mají zato, že vyslovují skutečné smýšlení rozhodné většiny národa, bylo žádáno odstoupení poslance, jehož projevy jsou s tímto smýšlením v rozporu, s místa, jež jest dnes zvláště významné. Proti tomuto vyzvání vystoupil list, jehož jest tento poslanec redaktorem, a mimo to velmi vážný muž článkem, jehož smysl jasně vyjadřují již slova, jimiž článek ten byl nadepsán: Auf Befehl, na rozkaz, t. j. konati poslaneckou povinnost na rozkaz.

Nechceme v tomto článku rozhodovati, pokud bylo nebo nebylo oprávněno vystoupení veřejnosti proti onomu poslanci. Budeme se zabývati myšlenkou, již chtěl svým projevem vysloviti muž, jenž vystoupil na obranu poslance. Alespoň nechceme pochybovati, že toliko z á s a d a n e z á v i s l o s t i p o s l a n e c k é byla důvodem i pohnutkou této obrany. Myšlenka nezávislosti poslance jednou zvoleného i vůči lidu, národu, jejž má zastupovati! »Der Abgeordnete soll ein freier Mann sein und bleiben, unabhängig (der Ausdruck ist nicht ganz passend) nach oben und nach unten. Es gibt für ihn aber eine höhere Instanz als die Wähler, als die Partei, ja als seine Nation. Seine hohe Instanz ist sein Gewissen.« (Poslanec má býti a zůstati mužem svobodným, nezávislým (není to výraz zcela příhodný) nahoru i dolů. Má vyšší instanci než své voliče, svou stranu, ba svůj národ. Jeho vysokou instancí jest jeho svědomí.) To jsou slova, jimiž se vyslovuje názor o nezávislosti poslancově a jimiž se dále ještě dovozuje, že i když se jeho svědomí rozejde se smýšlením národa, má rozhodovati toto svědomí. Ano, svědomí! Ale což nemohou nastati případy, že si voliči zvolí poslance bez svědomí, poslance, kteří jsou schopni i činů zrádných? Co se má pak státi? Jest i pak »každý tlak z venčí« nepřípustným?

Než, přejděme k vlastnímu našemu úkolu. Článek, o nějž tu jde, uveřejněný v Unionu dne 20. června t. r., konec konců vyslovil princip, kterého hájí snad většina učitelů státního práva konstitučních monarchií

i státních forem representativních. Pokud ústava neustanovuje něco jiného, nebo řekněme přímo opak, jest poslanec, jakmile byl zvolen, právně a tedy i ústavně nezávislý na svých voličích a není vázán instrukcemi ani jakýmikoli sliby a prohlášeními, jež by byl učinil svým voličům. Zastupuje pak celý národ, a jeho činy ve sněmovně předsevzaté (projevy, hlasování) platí za činy národa. Právnicky platí hlasování poslanců za projev vůle státní a výsledek tohoto hlasování za vůli státu a tedy i národa, i když jest v naprostém rozporu s tím, co národ ve skutečnosti chce. Právnicky mohou po celou dobu, na niž jsou poslanci zvoleni, vycházeti ze sněmoven zákony, jež jsou vesměs v rozporu s vůlí lidu, a přece jen dle ústavy jsou tyto zákony projevy vůle státu a tedy i národa. Jaký jest pak rozdíl mezi usurpátorem veřejné moci a poslancem takto v rozporu s vůlí národa důsledně jednajícím? Jedině ten, že poslanec takový nebude v příštích volbách pravděpodobně zvolen. Ale zlo, jež natropil? A což kdyby byla ve sněmovně takových poslanců většina, a když by si stále znovu prodlužovali své mandáty, aby se vyhnuli novým volbám a volání k odpovědnosti? Jaké cesty právní tu nastoupiti? Není tu pomoci. Svědomí, nejvyšší instance poslanců, nebude činiti námitek, usnesení sněmovny bude docházeti sankce druhého zákonodárného činitele, panovníka, a národ, co ten bude činiti?

Ale není naprosto správným jen to, co nenaráží na právní předpisy ústavou dané. Ty znamenají jen jakési minimum, jež nesmí býti překročeno. Jsou ještě jiné úvahy a ohledy, kterých není možno opomenouti. Uveďme opět případ snad pravdě nepodobný, ale přece jen možný. Řekněme, že by poslanec zvolený sociálnědemokratickou většinou změnil své smýšlení tak, že by v úplném rozporu se zásadami strany, jež jej zvolila, stal se s plným přesvědčením obhájcem politiky velkostatkářské, nebo že by poslanec zvolený hlasy katolické klerikální strany přestoupil k protestantství. Poněvadž dle konstitučního principu nezastupuje poslanec svého voličstva, nýbrž celý národ, nebylo by s hlediska této zásady námitky proti tomu, aby takový poslanec podržel svůj mandát. Ale není snad třeba ani připomínati, že by se všechen cit spravedlnosti a slušnosti bouřil v nás proti takovému člověku. Prostě řečeno, nepodrží žádný čestný muž svůj mandát, jakmile v zásadních věcech se dostal do rozporu se smýšlením těch, z jejichž rukou poslanecký úřad byl přijal. Tak alespoň se jedná ve všech státech, kde parlamentarismus zapustil hluboké kořeny. Neznamená to vzdání se vlastního přesvědčení; vždyť takový poslanec má ještě možnost na volebních schůzích, k nimž po jeho resignaci dojde, přesvědčiti voličstvo o správnosti svého mínění.

Ale jde tu ještě o jinou věc. I kdyby naprostá nezávislost poslancova na lidu a jeho vůli byla nejpřirozenějším výrazem ústavy právě platné, není možno nebo přípustno, aby proniklo mínění nové nebo úplně odchylné od mínění dosud převládajícího? Což se nedějí kolem nás věci, které se vyvíjejí tak překotně, že je sotva stačíme sledovati? A jest snad škodlivo brániti se tomuto novému proudu, když nám vlévá do těla i duše život nový, lepší, a vzbuzuje v nás naděje, ba pevnou víru, že nejryzejší ideály lidstva snad přece jen se při-

blíž o krok svému splnění? Myslím, že jest přímo žádoucí, abychom přijímali nové pravdy tam, kde máme za to, že celek bude míti z toho zisk. Všichni lidé dobré vůle jsou zachváceni vlnou pravé demokracie. Čekali jsme na ni tak dlouho! Dusili jsme se přímo v ovzduší doby předválečné, kdy nebylo porozumění pro myšlenky, jež by měnily poměry současné, a jež by otřásly zkostnatělými pojmy falešné konstituce a falešného parlamentarismu. Nebylo pomyšlení, že by se ústava vyvíjela dále alespoň ve směru skutečné parlamentární monarchie. A nyní pojednou takové naděje! To, co nám znělo jen jakoby z nekonečné dálky, může se dnes státi skutkem. Skutečná demokracie! Naše česká demokracie!...

Jest možno, aby demokraticky cítící člověk neposlechl hlasu národa? Jest možno, aby, jsa jeho zástupcem nebo vydávaje se za jeho zástupce, nejednal tak, jak si národ přeje? Sledujme věc zcela zásadně. Jaký jest rozdíl mezi poslancem, který dovolávaje se svého přesvědčení, činí opak toho, než si národ přeje, a mezi absolutním vládcem, jenž opravdu dle svého svědomí chce učiniti národ šťastným? A přece pochopí každý a přizná nám rád, řekneme-li, že chceme být šťastni svým způsobem a ne tak, jak nám to jiný vnucuje. Má-li se lid zúčastniti tvorby celého společenského řádu, v němž má žíti, jest přece jen přirozeno a děje se tak proto, aby tento řád se shodoval s jeho přáním a jeho potřebami, čili, aby se nedělo, co lid nechce. To a jedině to, aby se nedělo, co lid nechce, jest smyslem jakéhokoli připuštění lidu k účasti na životu veřejném. Nikdy nemožno připustit, že by bylo demokratické, když by jednotlivec anebo několik jednotlivců ve zjevném rozporu s vůlí tohoto lidu chtěli tento veřejný řád upraviti pouze svým způsobem, a to jiným, než chce národ. Tu bychom byli opět tam, kde byly všechny absolutismy. Přirozeně není možno, aby všechny zákony dělal lid sám, ale tolik alespoň možno a *nutno* žádati, chceme-li býti skutečnými demokraty a chceme-li demokraticky žíti, aby národ, lid, měl možnost zvrátiti činy svých volených zástupců, kdyby tito v rozporu se zjevnou vůlí tohoto národa a lidu činili projevy a podnikli činy, jež lid tento neschvaluje nebo dokonce odsuzuje. A tím jsme u jádra věci. S hlediska ryzí, opravdové demokracie nutno volati po kontrole zákonodárných sborů národem, po případě i po kontrole jednotlivých zástupců lidu.

Rozhlédněme se nyní po ústavách států a to i po ústavách států demokratických a hledejme, jakým způsobem se řeší tato naše otázka. Shledáme-li, že v mnohých z nich není tato kontrola zavedena, není to důkazem proti nám. Ba nesvědčí proti nám ani skutečnost, že ústava republiky Francouzské trvá na důsledném provedení zásady representativní, odmítajíc přímou účast lidu na vládě v jiném způsobu, než jedině volbou poslanců. Vždyť případ, že by poslanec nebo poslanci ve věci nejzásadnější nekonali to, co souhlasí asi s přáním jejich voličů a vůbec s programem, na nějž nebo pro nějž byli voleni, jest asi velmi, velmi řídký. Ale cítíme v dnešní době, kdy jde o budoucnost národů snad na celá staletí, že jest nemožno, aby volení zástupci lidu mohli býti

bez kontroly, čili naopak, aby národ musil strpěti mlčky a bez pomoci vše, cokoli by tito zástupci činili, třebas by to národ zavrhoval, a aby to mlčky, bez možnosti nápravy musilo platiti za vůli celého národa proti jeho vůli. Vidíme jasně, že tu musí býti zjednána náprava, že v tom směru jsou ústavy i moderních států neúplné a nedostatečné.

Místo ze »Smlouvy společenské« (Contrat social) velkého myslitele francouzského J. J. Rousseau-a, tolikrát vyvrácené mysliteli snad neméně cennými, zdá se nám dnes býti tak hlubokým a tak výmluvným a přímo věšteckým. Jest to místo z kapitoly XV. o poslancích. Praví se tam: Les députés du peuple ne sont donc ni ne peuvent être ses représentants; ils ne sont que ses commissaires, ils ne peuvent rien conclure définitivement. Toute loi que le peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle: ce n'est point une loi. Le peuple anglais pense être libre, il se trompe fort; il ne l'est que durant l'élection des membres du parlement; sitôt qu'ils sont élus, il est esclave, il n'est rien. Dans les courts moments de sa liberté, l'usage qu'il en fait, mérite bien qu'il la perde. (Poslanci lidu nejsou, ba nemohou býti jeho zástupci; jsou pouze jeho zmocněnci, nemohou se na ničem usnášeti s konečnou platností. Každý zákon, jehož lid sám nestvrdil, jest nicí: není zákonem. Anglický národ myslí, že jest svoboden, mýlí se však velice: jest jím pouze, když volí členy parlamentu; jakmile jsou zvoleni, přestává jeho svoboda. Pro způsob, jakým užívá krátkých okamžiků své svobody, zasluhuje její ztrátu.) Ve smyslu myšlenek Rousseauových jednal také v roce 1792 francouzský konvent, a ústava, kterou vypracoval v následujícím roce Condorcet, zavádí hlasování lidu o zákonech. Ke skutečnému hlasování lidu (plebiscitu) o ústavě došlo v srpnu roku 1793, a ještě za císaře Napoleona III. v roce 1870 hlasoval francouzský národ o své ústavě.

Ostatně jest přímé účastenství lidu na zákonodárné činnosti, jak se jeví v demokraciích zvaných bezprostředními, velmi známo. Toto přímé účastenství lidu ve vládě jeví se hlasováním o zákonech pode jménem referenda. Referendum pak vyskytuje se především v otázkách ústavních a jest proto také zváno ústavním referendem. Vztahuje se však v některých státech i na jiné zákony, a to buď jako hlasování podmíněné (fakultativní), k němuž dojde pouze, žádá-li za to v určité lhůtě po usnesení zákona zastupitelstvem lidu určitý počet občanů, nebo jako referendum povinné (obligatorní). V tomto případě musí pak býti všechny zákony pod to spadající předloženy k schválení lidu. Konečně jest také všeobecně známo, že jest v některých demokraciích přímo lidu dopřána nebo dokonce vyhrazena iniciativa, návrh na změnu ústavy. Taková iniciativa přísluší lidu dle některých ústav i pro jiné zákony než ústavní. Ale to vše jest příliš známo, a proto se obraťme k zařízením snad méně známým.

K těm náleží v první řadě takový typ demokracií, kde jsou sice pouze zákonodárné sbory povolány usnášeti se o zákonech, i takové důležitosti, jako jest změna ústavy, kde však jest jakási kontrola těchto sborů provedena alespoň v té formě, že se dává lidu možnost, aby se ne-

přímo vysloví o tomto tak významném činu svých zástupců. Děje se to ve formě nových voleb. Zákonodárný sbor, který přijal novou ústavu nebo změnu ústavy, se rozpouští, a ústava nová má platnost teprve tenkráte, když i nově zvolené zastupitelstvo lidu se o ní usneslo. Národ může tedy projeviti svůj souhlas nebo nesouhlas s novou ústavou prostě tím, že poslance, kteří ji odhlasovali, buď znovu zvolí nebo je vůbec nezvolí. Má-li se tu nezvolením poslanců hlasovavších pro určité ústavní změny, tedy vysláním jiných lidí do zákonodárných sborů projeviti smýšlení národa o určité ústavě, předpokládá se tu prostě nevývratná skutečnost, že poslanec jest volen pro určité smýšlení souhlasné se smýšlením svého voličstva a že dle tohoto smýšlení bude také a má také jednati. Toto zařízení jest zavedeno v Bolivii a má podobné sobě ustanovení v ústavě republiky Chile, kde jest předepsáno, že zastupitelstvo lidu, jež se usneslo o změně ústavy, musí býti ihned rozpuštěno. Nesporně jen proto, aby byla lidu dána příležitost vysloviti se pro nebo proti takové ústavní změně.

Ale i ve státech, kde representativní, zastupitelská myšlenka pronikla tak úplně, že nepopřává lidu přímé účasti na zákonodárství, nebo alespoň na nejdůležitějších jeho činech, jakými jsou zákony ústavní, i tam se vzmáhá vědomí, že jest nutno něco učiniti, aby se dala národu příležitost ozvati se pro nebo proti. Tak na př. došlo v Anglii roku 1900, kdy byl předložen sněmovnám návrh na organisaci v nové anglické kolonii v Jižní Africe a na reorganisaci armády, k rozpuštění parlamentu s výslovným odůvodněním, že národ musí se vysloviti alespoň formálně o tak důležitých předlohách provedením úplně nových voleb. Ve staré sněmovně měla vláda, jež oba návrhy zákonů předložila, většinu. Také na př. roku 1902 vytkla opposice vládě, jež předložila návrh zákona o školství, že mělo býti saženo k novým volbám, aby se národ mohl vysloviti. Jeden z členů této opposice pravil: »Odporuji názoru, jakoby členové parlamentu byli pouhými zmocněnci; nikoli, jsou zástupci (representanty). Ale jde o otázky tak velkého významu národního, že jimi nemělo býti hnuto, aniž by se dala voličstvu možnost vysloviti jasně své mínění!« Ejhle, svědomí poslance!

Kontrola poslanců národem provedena jest konečně ještě v jiném způsobu. Jest tomu tak ve Spojených Státech Severoamerických a ve Švýcarích, a to ve způsobě práva odvolati poslance. Ve Spojených Státech zavedeno jest toto právo v některých městech, kdežto ve Švýcarích vztahuje se v některých kantonech na celý zastupitelský sbor v jeho souhrnu, tedy nikoli na jednotlivé poslance. Dociluje se jím nových voleb. Žádá-li určitý počet voličů obnovení zákonodárného sboru, dochází k všeobecnému hlasování lidu o této otázce. Vysloví-li voličstvo většinou hlasů souhlas s tímto návrhem, pomíjí ihned platnost mandátů. V roce 1872 bylo navrženo také pro národní shromáždění švýcarské zavedení tohoto práva lidu odvolati poslance. Návrh ten však nebyl přijat, podobně selhal také ve Francii podobný pokus v roce 1896, jenž se vztahoval na všechny volené sbory a týkal se odvolání jednotlivých zástupců lidu.

V této zemi posléze zmíněné ujal se však někde jiný způsob, jenž má zajistiti shodu mezi jednáním poslance a vůlí národa. Poslanec pode-

píše prohlášení, kterým se vzdává mandátu a odevzdá je volebnímu sboru, který způsobil jeho volbu. Jakmile pak dojde k zásadní neshodě mezi poslancem a jeho voliči, zašle volební sbor toto prohlášení předsedovi komory. Jak jest tato otázka naléhavá a jak se pociťuje potřeba zjednati ochranu nebo záruku voličstvu, že se alespoň v zásadních věcech bude díti jeho vůle, — což jest ostatně jistě princip demokratický —, viděti jest dále z toho, že se na př. ve Francii zhusta rozvíjuje tato otázka. Uzavírána tu dokonce smlouva mezi poslancem a voliči, podepsaná předními členy volebního komitétu a poslancem, jež obsahuje prohlášení jeho o volebním programu.

Nemělo být úkolem tohoto článku podati vyčerpávající obraz zařízení, jež mají umožniti, aby sněmovny a vůbec volené sbory a jejich činy byly skutečným výrazem vůle lidu, nebylo také jeho úkolem kriticky rozebrati jednotlivá zařízení zde uvedená. Bylo úmyslem ukázati pouze, že myšlenka vykonávati vliv na poslance, čili žádati, aby se podrobil vůli národa, není v rozporu s demokracií, s demokratickým smýšlením, a že právě státy nejdemokratičtější mají podobná zařízení nebo alespoň vykazují hnutí pro jejich zavedení. V otázkách, které určují osud národů na dlouhé věky, a kde jde o projev duše národů, musí míti tito národové možnost, opraviti činy svých zástupců, kdyby byly se zjevnou národní vůlí v rozporu. Událost na počátku článku uvedená a spor názorů, jejž vyvolala, byly tu jen náhodným popudem. Dr. *F.*

*

Pod názvem »Zur österreichischen Verwaltungsreform« vydal profesor vídeň. university Brockhausen sbírku svých článků uveřejněných v roce 1916 v »Neue Freie Presse«. Z jeho úvah uvedeme dnes některé základní myšlenky o reformě obcí.

Brockhausen správně ukazuje na to, že nepomůže jakkoli vybudované zřízení správní, není-li zdravě rozřešena otázka zřízení a správy obecní. Každá vážně míněná reforma veřejné správy počala s reformou obce. Výtky, jež se dnes činí obcím, jsou asi tyto: slabost a liknavost v plnění místních úkolů, nehospodárnost, příliš vysoká břemena, za něž se poplatníkům neposkytuje mnoho, stranickost a nepotismus, malicherné spory a naopak ztěžování nových podniků, politisování místo spravování, potlačování menšin, ať národních, ať politických atd. Pro tato zla mnozí si přáli raději odstranění samosprávy. Proti takové snaze právem uvádí Brockhausen, že chceme-li odstraniti vady dnešní obecní správy, nesmíme obce ještě více oslabiti, nýbrž naopak musíme síly, které dnes v obcích ještě dřímají, teprve povzbuditi a oživiti.

Autor zabývá se dále názorem, velmi rozšířeným, že mnohé obce v Rakousku nebyly vlastně částí sloužící celku, nýbrž projevily jisté odcizení se státu, nebo dokonce nepřátelství proti státu. Proto prý musí nyní stát sáhnouti pevnou rukou i na obce, musí se mísiti do mnohého, co dříve nechával nepovšimnuto, bude musiti více rozkazovati, více zapovídati než dříve, a zejména nebude trpěti různé národní výstřelky, jež

dříve pokládal za neškodné. Zkrátka: sklony absolutistické hlásí se stále ještě. Naproti tomu chce autor něco jiného: obce nemají býti pouze povolnými nástroji, nýbrž pevnými oporami státu; dobrovolnými, účinnými, ale sebevědomými pomocníky, nikoliv orgány bez vlastní vůle; vzrůst státní moci ať se stane ve spolku s obcemi, nikoli proti nim. »Posílení státní moci se nechceme vzpírati, ale tím důležitější jest, aby byla proti rostoucí státní moci postavena protiváha, jež by byla dosti silnou, nikoli tak, aby mohla ohroziti stát, jako by mohly učiniti samosprávné země, kdyby byly vybudovány ve státy vzájemně na sebe sočící, nýbrž tak silná, aby ochránila místní sebeurčení před znásilněním. Takováto přirozená protiváha vyžadovala by však, aby obce a jejich život byly daleko povzneseny nad dnešní svou bezmocnost.« Obec má tedy v budoucnosti jednak sloužiti státu, pomáhati mu při plnění jeho úkolů, jednak má býti protiváhou jeho moci. Ve státech pak, kde žije více národů promíšených navzájem, přikládá Brockhausen obcím ještě další třetí úkol: obec, jako základní domov každé národnosti, musí býti pevnou baštou její; na druhé straně však musí obce obývané příslušníky různých národů umožniti jejich pokojné soužití. Zejména na zachování národních držav obcemi klade Brockhausen zvláštní důraz, při čemž upozorňuje na zjev, jenž se svou velikostí dá srovnati se středověkým stěhováním národů, to jest *putování k tržištím práce* (die Wanderung zum Arbeitsmarkt). A tu jest právě největším problémem, *jak zameziti zde podrývání zděděné* národní půdy, aniž se omezila volnost stěhování a volnost kdekoli získávati půdu a nemovitosti vůbec.

O podrobnostech návrhů prof. Brockhausena bude promluveno jindy.

Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Vyživovací příspěvky. — Sociální ruch po svolání říšské rady. — Porody a úmrtnost v Praze a v Čechách. — Změna úrazového zákona. — Válečný mzdový zákon v Bulharsku. — Osmihodinová pracovní doba v Americe a v Rusku.

Dlouho očekávaná úprava vyživovacích příspěvků byla konečně uskutečněna ministerským nařízením z 30. března 1917 a znamená v nejedné příčině skutečný pokrok. Kladné její stránky vidíme v těchto bodech: Příspěvek na nájemné se přiznává i těm příslušníkům povolaného, kteří nejsou odkázáni na nájemné a bydlí ve vlastním domě, je-li dům zatížen hypotekárně tak, že roční poplatky z něho dosahují aspoň výše nájemného za místnosti, v nichž příslušníci přebývají. Vyživovací příspěvek manželky povolaného se zvyšuje, bydlila-li v době, kdy její nárok vznikl,

1. ve Vídni: o 25%;

2. v městech, která jsou zařaděna do první, druhé nebo třetí třídy aktivních přídavků pro státní zaměstnance: o 20%, 15% a 10%;

3. v místech, která jsou zařaděna do čtvrté třídy aktivních přídavků, pokud jsou po vyslechnutí obchodní a živnostenské komory uznána místy průmyslovými: o 10%;

4. v městech mimo rakouské hranice: o 20%.

Manželka, jež má vedlejší výdělek nebo rentu, má však na zvýšení jen tehdy nárok, nepřevyšuje-li průměrně tento příjem:

a) u bezdětné manželky jedenkrát,

b) u jednoho nebo dvou dětí, majících nárok, půldruhakrát,

c) u tří nebo více dětí, majících nárok, dvakrát výměru vyživovacího příspěvku, který by jim příslušel beze zřetele k tomuto zvýšení.

Peníz, převyšující tyto hranice vedlejších příjmů, je-li menší než zvýšení, nevylučuje sice nároku na zvýšení, zmenšuje je však o stejnou částku. Příslušníci mladší osmi let a neodkázaní na nájemné, bydlící však v domě vlastním nebo patřícím vojínu k službě povolanému, obdrží pouze polovinu částky, jež přísluší podle nařízení rodinným příslušníkům ostatním. Příslušníci mladší osmi let a na nájemné odkázaní mají však nárok na týž vyživovací příspěvek jako osoby starší osmi let.

Návrh na zvýšení vyživovacího příspěvku vyšel již před tím spontánně z pražské okresní vyživovací komise a v sedění sboru obecních starších 5. února odůvodnil jej obecní starší Dr. Langer více než náležitě. Bylo také již s různých stran uvedeno, že závada spočívá také v pomalém fungování okresních vyživovacích komisí. Po našem soudu bylo by velice záhodno zároveň se zvýšením vyživovacích příspěvků postarati se o rychlejší vyřizování agendy ve vyživovacích komisích; toho by se dalo ovšem docíliti jen rozmnožením sil konceptních a manipulačních. Za nynějších poměrů na okresních hejtmanstvích není prostě možno, aby vyživovací komise fungovaly tak rychle, jak eminentní důležitost jejich agendy nutkavě vyžaduje. Konečně z tříleté prakse okresních vyživovacích komisí vysvítá, jak by bylo radno podříditi je nějaké dozorčí instanci: cesta ke správnímu soudu je dlouhá a nákladná a v nejednom případě byla vlažnost u vykonávání a výkladu vyživovací agendy zaviněna také pohodlným vědomím téměř naprosté neodpovědnosti.

Nové tvářnosti — a jak lze snad doufat — rychlejšího spádu nabyla otázka vyživovacích příspěvků, jakmile počala pracovati říšská rada. Byl zvolen zvláštní výbor pro vyživovací příspěvky, jehož subkomitét vypracoval osnovu, podle níž by byly v dosavadním příslušném zákoně provedeny tyto změny: Od rozlišení vyživovacího příspěvku ve vyživovací plat a příspěvek na nájemné budiž upuštěno. Upouští se také od rozdílného vyměření pro děti mladší osmi let a starší. Samostatné osoby, trvale práce neschopné, mají nárok na dvojnásobný vyživovací příspěvek. Jako jednotná sazba stanoví se pro Vídeň a cizinu K 2·40, pro ostatní místa Rakouska 2 K pro příslušníky žijící ve společné domácnosti. K vyživovacím okresním komisím přibírají se dva zástupci z kruhů obyvatelstva.

Obáváme se, že v této podobě reforma vyživovacího zákona provedena nebude. Vládní zástupce ve výboru odvolával se na těžké finanční zatížení, které by tato reforma způsobila — jde o částku miliardovou — a z cifer, jež uvedl, citujeme aspoň několik nejdůležitějších: »Ve správním roce 1914—1915 činily vyživ. příspěvky 601 milion K, roku 1915

stouply již na 1416 mil. K a v deseti měsících od 1. července 1916 do 30. dubna 1917. činily již 1436 mil. K; v to není zahrnuta suma vyživovacích příspěvků, vyplacených od 1. července 1916 v Bukovině, ježto nebylo lze zatím přesně ji zjistiti.«

*

Svolání parlamentu působilo osvěživě také na sociální život. Otevření říšské rady bylo doprovozeno v Praze rozsáhlými dělnickými projevy, v nichž se moment národnostní se sociálním asi vyvažovaly, následovalo pak silné sociální hnutí

Poslanci Pik, Prokeš, Dr. Witt, Reger, Cingr a jiní snesli ve sněmovně materiál prostě ohromující. Citovat z něho ani se nepokoušíme — v ničem není censura »Válečného dozorčího úřadu« tak citlivá jako v těchto věcech, jež ukazují, jak se zachází s vrstvami, jejichž pile, inteligence a skromnost celou válku vlastně umožňují.

*

Nic neilustruje soudobých sociálních poměrů lépe než statistika úmrtnosti kojenců. Máme po ruce data z poslední doby pouze z Prahy, ale i tat mluví zřetelnou řeči. Podle zprávy pražského městského fysikátu narodilo se v Praze r. 1916 celkem 3468 dětí, z toho v porodnici 2267, takže na Prahu bez porodnice zbývá 1201 dítě. Umřelo ve věku do jednoho roku 241 dítě, od 1 do 5 let 155 dětí, od 5 do 10 let 59 dětí, od 10 do 15 let 50 dětí; to je úmrtnost mnohem větší než v předešlých letech; považíme-li však, že počet dětí narozených je mnohem menší než dříve, pak roste procento úmrtnosti na dvojnásobnou cifru údajů předválečných a ještě více. Roku 1906 připadalo v Praze na 1000 obyvatelů 28·63 porodů, 17·52 úmrtí, přírůstek činil 11·11; roku 1916 činí počet porodů 16·71, úmrtí 15·29, přírůstek 1·12; jak budou vypadati odvodní ročníky za dvacet let? Udáváme na konec statistiku úbytku porodů v celých Čechách za poslední léta:

V celých Čechách připadalo na 1000 obyvatelů:

1904—1908	31·49	porodů
1909	30·53	»
1910	29·29	»
1911	28·29	»
1912	26·42	»
1913	25·99	»
1914	25·33	»
1915	18·49	»
1916	12·91	»

Co hlásá tato sestupná čára, není jen časová krise, nýbrž skutečná depopulace ve velikém slohu a veliké nebezpečí celonárodního dosahu.

Nejlepší národní programy nepomohou pranic, neuskuteční-li prozíravé sociální zákonodárství co nejrozsáhlejší péči o dítě. Mravní povinnost, starati se o trvání rodu, nesmí se stát nikdy povinností plněnou nevolně nebo neplněnou vůbec. Dojde za nynějšího přehodnocování hodnot i na proníkavou úpravu této zanedbané stránky našeho sociálního života?

*

Vláda předložila sněmovně osnovu změny úrazového zákona, podle které byla částka služného, vylučující z úrazového pojištění, zvýšena z K 2400 na K 3600 a maximální částka, z níž dlužno vypočítati úrazovou rentu pro učně, praktikanty a volontéry, zvýšena ze 600 K na 1200 K. Sněmovní výbor pro sociální pojištění však k návrhu zpravodaje dra Lichta provedl na celém úrazovém zákoně ještě další změny, opíraje se o usnesení užšího svého výboru ještě z r. 1914. Tak zejména byl přiznán nárok na odškodné za úraz, který stihl dělníka na cestě z bytu do práce a z práce do bytu, dále za úrazy, které se sice nestaly v podniku, ale k příkazu zaměstnavatele nebo jeho zástupce. Důchod úrazový byl zvýšen proti dosavadnímu o 10%, takže nejvyšší úrazový důchod bude činiti dvě třetiny mzdy. Pohřebné bylo zvýšeno z 50 na 100 K. Příspěvek pojistný uložen zcela zaměstnavatelům. Sněmovní plenum již usnesení výboru schválilo.

*

V Bulharsku byl schválen zákon se zpětnou platností od 1. září 1916, obsahující tato ustanovení k ochraně dělníků a zřízenců: Všichni dělníci, zřízenci a jednatelé v soukromých podnicích, kteří byli povoláni k činné vojenské službě za všeobecné mobilisace 10. září 1915, mají také po demobilisaci nárok na své dřívější zaměstnání. Podniky pracující i za války jsou povinny svým mobilisovaným zaměstnancům platit aspoň polovinu jejich mzdy, byli-li dotyční aspoň tři měsíce nepřetržitě u nich zaměstnáni. Právní nároky vzešlé ze zákona přecházejí na příslušníky padlých až do skončené demobilisace. Tím se však neruší právo na zákonný vyživovací příspěvek. Služné všech dělníků, zřízenců a jednatelů, kteří po dobu války jsou zaměstnáni v soukromých závodech, je nutno aspoň o polovinu zvýšiti; toto zvýšení se neprovede, když měsíční služné zaměstnancovo převyšuje 300 lvů. Dělníci, zřízenci a jednatelé v soukromých podnicích, kteří pracují pro státní a obecní účely, musí obdržeti mzdu, jež je v poměru k ceně životních potřeb. Nad prováděním zákona budou bdíti pod egidou ministerstva obchodu zvláštní podvýbory, složené ze zástupců vlády, zaměstnavatelů a zaměstnanců.

*

Spolkovým zákonem ze dne 3. září 1916 nařizuje se od 1. ledna 1917 pro železniční zřízence ve Spojených Státech pravidelný osmihodinový pracovní den. Vyňati jsou z něho pouze zřízenci samostatných drah do 100 mil délky, elektrických drah pouličních a meziměstských, předpokládajíc, že tyto podniky nejsou připojeny na hlavní trati, neobstarávají dopravy mezi železnicemi, nebo mezi hlavními tratěmi a průmyslovými závody. President republiky jmenoval tříčlennou komisi, která má pozorovati účinky zavedeného osmihodinového pracovního dne po šest až devět mě-

sicu, načež do třiceti dni podá sněmovně zprávu. Náklady této komise se odhadují na 25.000 dolarů a bude je hraditi stát. Než podá výbor svou zprávu a ještě jeden měsíc po té nesmí býti mzda železničních zřízenců, pokud se na ně zákon vztahuje, snížena pod dosavadní normální mzdu; práce přes čas bude přiměřeně honorována. Přestupky proti zákonu budou trestány pokutou 100 až 1000 dolarů nebo vazbou až do jednoho roku, po případě i oběma tresty současně. — Nemáme zatím zpráv, jak referovala komise o výsledku jednoměsíčního pokusu; ba snad ani na zprávu nedošlo, neboť právě počátkem února byla zostřena ponorková válka a Amerika se jala zbrojit k válce. Osmihodinovou práci zavádí prozatímní revoluční vláda také v Rusku, zatím v podnicích nepracujících pro válečné účely; po válce má podle vládního slibu dojíti po celém Rusku na normální osmihodinový pracovní den. Ani v jiných státech evropských nebude lze dlouho se vzpírati tomuto požadavku, pro jehož splnění mluví tolik důvodů. *R.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Mravně ohrožená a zpustlá mládež.

Na zkaženost mravů mládeže se již naříká dlouho, od nepaměti. Ovšem názory mravokárců a pedagogů jednotlivých dob a směrů značně se různívaly v tom, co za zkaženost skutečně považovati a čemu čeliti, aby se zjednala náprava, a víme, že ve jménu jejím mnozí uznali za vhodné potlačovati a přísně stíhati všecky přirozené projevy a záliby dětské. Obecné mínění rozcházelo se v soudu o počinech mládeže ještě více, a dosud nejednou se poukazuje rozhorleně na zjevy, které jsou jen projevem bujnosti mládí, nejednou toliko přirozenou reakcí proti nepřirozenému tlaku a nesmyslným opatřením, která odporují příliš povaze lidského mláděte nebo korektivem opominutí dospělých, kteří pohlceni zájmy svého věku, prostředí a povolání, nemají času vzpomenouti potřeb rostoucího a vyvíjejícího se organismu dětského, potřeby ruchu a pohybu, potřeby volného prostoru, příležitosti a možnosti očiňovati a zkoušeti kypící síly. Nikdy nechybělo lidí, kteří bez omrzení vyhledávají chyby mládeže a neúnavně dokazují, že sami »takoví nebývali«, také sotva kdy tací samolibí škarohlídi vymizejí. Ještě také asi dlouho budou působiti nadměrné a zbytečné rozhořčení úzkostlivců poklesky a výstřelky mládeže vyplývající jen z nerozumu, nerozvážnosti a v době dospívání ze známé klackovitosti. Ale lidé rozvážní, kteří neztratili smysl pro mládí, chtějí mu porozuměti a nezapomněli na dětská léta vlastní a svých vrstevníků, třeba se ani nezabývali vědeckým studiem psychologie dětství a mládí, dobře vědí, že to jsou počiny, které sice se nesmějí podceňovati a nechati nepovšimnuty, které jest třeba odkazovati do patřičných mezí, jimž jest nutno čeliti, ale nad kterými není třeba přece lomiti rukama. A tyto zjevy, nemravy, svévole, rozpustilosti, uličnictví, které za rozumné výchovy beze stopy a zlých následků vymizejí věkem, až nadbytek

energie se vybije nebo najde dráhy, na kterých by se prospěšně uplatnil, až dostaví se rozvaha a trochu životní zkušenosti, dobře dovedou rozlišiti od zjevů mravní zkaženosti, zpustlosti, zvrhlosti, se kterými se poslední dobou stále častěji setkáváme. Nelze si jich nevšímati. Skoro denně nacházíme v novinách drastické doklady, že se mládež kazí; kterak pustne a mravně upadá, sami seznáváme až příliš zhusta, neboť na projevy zpustlosti mládeže narážíme nejen v obrazném, ale i v doslovném smyslu, a v posledních letech dorážejí tyto projevy samy nejednou přímo na nás.

Ovšem zpustlost mládeže není plodem teprve nedávné minulosti nebo nynější doby. Probíráme-li se našimi starými a nejstaršími časopisy pedagogickými a povšimneme-li si k tomu na př. i toho, co z někdejších »černých« knih, jež vedeny byly vedle knih »zlatých« při starých školách, uvádí Heran z let 1789—1840 (ve spise »O mravně zpustlé mládeži«, 1899), máme po ruce množství dokladů, jak záhy vystupuje problém dítěte mravně pustnoucího a zpustlého. V týchž pramenech najdeme také řadu němých nebo vyslovených, trpkých výčitek, že nic se nečiní, aby mládež nepustla, aby se pustnutí mládeže předešlo, stavilo, aby se zamezilo rozšíření mravní zkázy. Kdybychom z těchto svazků z valné části zapomenutých vypsali všecky zapadlé projevy, tužby a resoluce učitelských schůzí, porad a sjezdů dovolávající se nápravy, vhodných institucí, které i základní zákon školský naznačuje k opatření pustnoucí a zpustlé mládeže, byla by těch hlasů volajících na poušti dlouhá litanie a soupis jejich zabral by objemný sešit. Do posledka, do dneška, volalo se stejně marně a bezvýsledně, že je nezbytno přikročiti k účinným skutkům zábranným, aby mravně zkažená a nakažená mládež nekazila ostatní, nepropadala zhoubě a nevyrůstala ve zločince. Je možno a myslitelno, že by ani nyní ještě otázka, jak opatřiti mravně ohroženou a kleslou mládež, nebyla rozřešena, aby dnes ještě, kdy mravní úpadek, zpustlost mládeže stává se zjevem hromadným a hrozivým, stejně lhostejně a netečně přijaty byly výstražné a naléhavé hlasy, jež ozývají se se všech stran?

Mravně ohrožených a zpustlých dětí jest nejvíce ve městech a v průmyslových střediskách; města jsou prostředím zvláště vhodným pro vznik mravního úpadku. Ale jest omylem domnívati se, že klesá a pustne mravně mládež jen ve městech. Idyla o nezkaženém, nevinném a zdravém životě na venkově hodně pobledla, a hodně si v tom směru musíme opraviti ustálený názor. Houser, Pelikán, Šilha a j. ukázali nám část obrazu pravých poměrů, v jakých nemnoze děti na venkově žijí, jak se zejména také mravně vyvíjejí a čím mravně upadají. I na venkově jest zpustlé mládeže dost.

Mládež pustne, kazí se příkladem, svodem a návodem, zanedbáním. Upadá mravně, protože upadá organicky, že je nezdravá. Mravní vady mívají základ psychopatický, vyplývají z dědičné slabosti, vrozeného nedostatku nervově-psychického, jsou projevem větších-menších úchylek v oboru citovém a volním. Psychopatické disposice se rozvíjejí v zřejmé úchylky, a úchylky se vyhraňují ve vady, které postupem času stále rostou vlivem prostředí, žalostných poměrů hmotných, neutěšených a často i rozháraných poměrů rodinných, nedostatkem včasné pomoci, přiměřené péče a výchovy, nuceným soužitím se zatíženými osobami, jakými bývají jejich

rodiče i třeba sourozenci. A ovšem dítě s vrozenou disposicí psychopatickou nebo již zřejmě duševně vratké podléhá snadno svodu, vlivu mravně nezdravého nebo zkaženého okolí společenského. Tak jest řetěz příčin sevřen a kruh vzájemných vztahů spojen.

Život rodiny jest namnoze podryt nedostatkem mravního smyslu, v některých vrstvách spěje kvapem k rozkladu vlivem hospodářských poměrů a někde jest již úplně zničen bídou. Dětem nedostává se potřebné péče namnoze z nedbalosti, ale přečasto i proto, že pro shon po živobytí není kdy starati se o ně. Otcové odešli, někteří navždy, matky chodí po výdělku, vystávají po nákupech, vyčerpávají se starostmi o vezdejší potřeby a děti jsou zůstaveny sobě a ulici. Tak přibývá zanedbanosti mládeže. Valem roste počet dětí opuštěných. A povážlivě množí se případy zneužívání dětí: navádějí je a nutí k řemeslné žebrotě, učí je klamu a podvodu, navádějí a berou je za pomocníky ku krádeži. Děti prodávají po domech rozličné drobnosti, vystávají »po frontách« a při tom vídají a slýchají tolik pro ně neblaze poučného. Aprovisace vůbec poskytuje mládeži hojnou příležitost, aby se oddala zahálce, povalečství a rozličné nepleše.

Zhusta a již také ode dávna bývala odpovědnost za mravní úpadek mládeže svalována na školu. Nepochybně zase se bude s některých stran opakovati výtka, že škola dobře nevychovává nebo že vůbec výchovy nedbá, že zejména v nynější době nesplnila svého výchovného úkolu, že měla učiniti to a že opominula ono. Ale uvážilo se a uváží se, co za daných poměrů m o h l a a m ů ž e škola učiniti, stačí-li na př. její kázeňské prostředky alespoň na to, aby zlo potlačila, omezovala, aby bránila jeho rozšíření, když napraviti je docela už se vymyká její moci? A zeptá se při tom také někdo, zdali se zejména v těchto těžkých dobách, kdy žádá se, aby působila zdvojenou silou, škole dalo, což jejího jest a kterak se jí napomáhalo, umožňovalo čeliti mravní zkáze mládeže?

Školy v letech válečných byly a ještě jsou zredukovány, třídy jsou přeplněny, někde do nemožnosti přeplněny, takže udržovati pořádek, kázeň zabírá většinu času a síly, jaks taks učiti lze až ve druhé řadě, k jednotlivci přihlédnouti vůbec není možno. I na chlapeckých školách učí mnoho učitelek místo učitelů, kteří konají vojenskou službu; z učitelů zůstali na školách jen fysicky nejméně zdatní, nejméně zdraví, někde i zjevně churaví učitelé pokročilejšího věku. T ě m připadají nyní vyšší třídy chlapecké, ve kterých jindy zpravidla učívali učitelé mladší, tělesně statnější, neboť učitelkám náleží vyučovati hochy jen v nižších třídách. A do školy přichází nebo přicházívá mnoho zpustlých, mravně zkažených, zanedbaných žáků, zejména ve větších městech a průmyslových střediskách, a v posledních letech jich přibývá. Škola jest proti nim bezmocna. Nemůže se jich zbýti, naopak musí je nutiti, přidržovati k docházce, ale vlivu školy se vymykají, kázeňské prostředky ve škole přípustné nemají u nich účinku. Mimoškolní život jejich uniká kontrole školy a její moci. Do školy docházejí stížnosti, žaloby na řádění zpustlíků, oznamují se jí hrubé přestupky i zločiny školáků, ale jen zřídka kdy dojde zpráva o rázném a účinném zákroku příslušných úřadů. Jen výjimečně a po dlouhé proceduře podaří se škole domoci se přijetí do po-

polepšovny. Tam dostanou se jen děti skutečně hluboce pokleslé, ale teprve, když to, co provádějí, jest přespříliš křiklavé. Mnoho dětí, které by patřily jen a jen do polepšovny, chodí do obecné školy a otravuje její mravní ovzduší, protože příslušné úřady, i. když se prokáže skutečná nutnost umístiti dítě v polepšovně, zakročují až na vzácné výjimky chabě a zdlouhavě. Ještě hůře jest s dětmi, které zkáze ještě nepropadly, kterým však hrozí neodvratná zkáza, nedostanou-li se do jiného prostředí a nebude-li jim zajištěna přiměřená výchova ústavní. Dvě výchovny pražské (Olivova a Rokoska) jsou zařízeny především pro pražské děti, ve druhé řadě teprve přihlížejí k žádostem odjinud a nyní již sotva stačí samé Praze. Výchovna na Král. Vinohradech přijímá jen příslušníky měst a okresů Vinohrady-Žižkov. Jenom výchovny, které vydržuje »Česká zemská komise pro péči o mládež«, přijímají chovance bez ohledu na domovskou příslušnost, ale jsou jenom dvě, v Hradci Králové a v Jilemnici, pro celé Čechy. To ovšem nestačí.

Máme nepopiratelně dobré zásadní ustanovení říšského školského zákona, škoda že dosud ne doplněné příslušným zákonem zemským; máme dobrá nařízení ve příčině péče o mládež mravně kleslou nebo ohroženou; nejnověji byl vydán nejvýše časový výnos, zakazující dospívající mládeži kouřiti, píti lihoviny, navštěvovati zábavní místnosti atd. Jednoho však k tomu všemu dobrému jest zapotřebí: včasných a rychlých skutků, aby se nejen zabránilo, ale předešlo zkáze a úpadku, bezodkladných kroků, aby byla opatřena mládež opuštěná, zanedbaná, mravně nakažená bez okolků a dlouhého řízení, než dospívá a nežli se skutečně zkazí, a aby neprodleně byly ze školy vyloučeny a umístěny ve vhodných ústavech děti již zkažené, zpustlé, zvrhlé, jakmile se kde vyskytnou a zjistí. Tedy zřizovati ústavy, výchovny, polepšovny, nejlépe okresní, v jednotlivých městech kárné nebo lépe polepšovací třídy a vhodně zařízené útulky. To jest ostatně samozřejmý a — starý požadavek, jehož splnění bude nyní vyžadovati jen nového a většího, opravdovějšího a skutečně upřímného úsilí. Neboť jen tak možno zlu čeliti v začátku a ve zárodku, přispěti k mravnímu ozdravení, zachrániti dobru a získati národu, co by jinak neodvratně propadlo zlu a obrátilo se ve zhoubu a ku škodě národa.

J. Mauer.

LITERATURA.

Krásná.

Anna Marie Tilschová: Stará rodina. Román. I. (Praha, Borový, 1916.) — Tylda Meineckové: »Dům u tří srdcí« a jiné povídky (Praha 1916. Česká Akademie. Fond Julia Zeyera); táž: Pout sedláka Graciana (Praha. Stýblo. 1917). — Jiří Mahen: Tiché srdce (Sbírky »Klas« sv. 3. Přerov. 1917); týž: Ulička odvahy (Umělecké snahy 56. Praha, Kočí. 1917).

Při novém románě paní A. M. Tilschové možno upozorňovati na to, že jeho látka je z kruhův občanských, z prostředí význačně měšťanského. Neboť ústřední postavou je hlava rodiny, majetník chemické

lal ratoře Kučera, typický představitel oné životní výbojnosti občanské, která zděděna přímo od pokolení, jež krvácelo za svobodu občanskou na barikádách, přenesla velké úsilí o samostatnost a svéprávnost i na pole hospodářské. Nedá se strhnout k záludům, oklikám a lstem, v jakých potom shledával životní obratnost, ba hladkou moudrost, průměrný liberál pozdější doby, kdy narušené síly mravní vedly ho již k úpadku. Lze podobně nazvati tento román společenským, jelikož celý jeho děj, úsilí Kučerovo zachránit a do budoucna zabezpečiti svůj podnik, spočívá v kresbě, jak stařec míří k tomu, aby svými syny navázal vhodná společenství; vše se odehrává potom na prknech salonů, v přijímacích pokojích a netržitých stycích rodin a rodův atd.

Jenomže takovým určením sotva se přiblížíme k pochopení práce A. M. T. Spisovatelka líčí, jak snaha starého pána se rozbíjí o povahy jeho synův. Nejstarší Karel, který po něm podědil zatvrdlou a krásně pevnou povahu, jsa v hloubi nitra citovější, než dává tušiti zastírající to vnějšek, rozbíjí se o svou citovou desorientaci, když byl přitažen podobnou duší, samostatnou, svérázncu, velmi realistní i praktickou, a přece svrchovaně jemnou a ženský měkkou Hedvikou, chotí přítele Daneše. Tento muž, profesor, duše bez plamene, ač nikoli bez citu, manžel ochotný, ač nikoli srdečný, malichernický sobec bez strohé vypočitavosti i bláhové ješitnosti, skoro bezbarvý, a přece svůj, je v základě člověk chvilkových nálad stále proměnných a nevypočitatelných, jako jsou měnivé v jeho oku svit i barva duše. Vedle něho musily se vynajíti dvě povahy tak přesně vyhraněné, tu mužská, potřebující jemného doteku měkké ruky ženské, onde povaha ryze ženská, přiklánějící se ochotně tam, kde cítí pevnou oporu, vnitřní sílu a rozvahu. V tom však se Hedvika zklamala; nejstarší syn »staré« rodiny měl sice velký poklad žhavého citu, ale nedovedl jej ani poutati ani vésti, takže stržen jeho vírem odhalil jisté spodliny mužského sobectví, a co více, ztratil vnitřní rovnováhu, pevnost, v jakou nutilo věřiti vždy jeho přímočarné chování a přimračený vzhled. Druhý syn Kučerův, Gustav, společensky pružný panáček, hladký diplomatek salonní, budující život na vnějším zdání, už už kříší v pevnou jistotu mizející naděje otcovy; oženil se s dcerou bohatého finančníka. Ale příliš opatrný peněžník vyhraje zásnubní turnaj vůči lepšímu Kučerovi, jemuž některé závazky se rozumějí samy sebou; synův tchán Stuchlík však hledící na ně počítavým zrakem nijak nechce jich připustiti. Nejen že nevloží věno dceřino v ruce zeťovy, ponechav spokojiti se mladým manželům apanáží, nýbrž přímo odmítne návrh, k němuž se Kučera po rozpacích a ostýchavém váhání odhodlal, půjčiti totiž z věna jakýkoli obnos k ozdravění kučerovského závodu. A mělký i slabý Gustav, tak lehce svedený blahobytem a zdáním velkého života, odklání se od rodiny. Jeho místo, na němž mu jako podnikavějšímu musil ustoupit Karel, zaujme snad zase nejstarší, oko z oka otcova. Aspoň se vrací, rozbit vnitřně po své episodě milostné s Hedvikou, z Brna domů. A oba, on i otec, v beznaději jdou každý svou cestou, neschopni vnitřním vyrovnáním vyjasniti si cestu a upevniti na ní svůj krok, aby mohli dojíti cíle...

Není jásavé, není radostné, co probíhá jako jednotící pouto tímto

příběhem; vše se také láme, to vše právě, z čeho měl zasvitnout nový den lepšího příští. Ale vždyť právě nositeli děje jsou členové »staré« rodiny! Jenomže lze z toho usouditi na základní pesimism spisovatelčin? Je to už sám determinism, kreslí-li spisovatelka úpadek a rozklad vnitřních sil rodu, protože je starý, neboť je v tom prostě pojetí evolucionistické? Což v stejném názoru není také místa pro regeneraci, nové vzepětí sil rodových? Neznáme ostatně druhé části románu; ale vidíme též, kolik i v prvním jeho kuse dovedla uložiti životatvorných sil a složek (jako v ženské duši Hedvičině, zříkající se odhodlaně sladké náklonnosti z ryzích pohnutek vnitřně mravních, v samém Karlu, nepočítajíc ani některých náběhů starého pána atd.), proč by jednou tedy nemohla s větší důvěrou pohledět v život a nakresliti radostný, burný a vítězný tep života? Není té možnosti, vzpomeneme-li první její knížky? Věc, látka, motivy ji strhují...

A tu jsme u kořene její tvorby. Právě už v první své sbírce (17 povídek, u Laichtera) kladla sama důraz na upřímnost podání, poctivé vyrovnávání s postřehem. Bylo-li tam pojetí věcí příliš jaksi prakticky obráceno k skutečnosti, až se dotýkalo tendence, osvobodila se z toho už v pracích předešlých. A její pojímání věcí tak ryze epicky ztrácí se v nich, že tvoří nanejvýš nejširší základnu názorovou. Tak významná šíře mravního nazírání na svět, založená v mnohostranném poznání a zahledění v nejdálnější obzory lidskosti a humánního soucítění, tvoří jednu z pěkných stránek knihy; má v tom ostatně i silný přízvuk opravdovosti, odhodlanosti i hloubku. Ale je také nutným podkladem jejího kouzla. A to je v podání, které zakrylo pojetí; spisovatelka nechce tlumočiti svou knihou nějakého filosofického, přesně definovatelného názoru na svět; jí působí radost, kterou s ní čtenář sdílí, mnoho postřehnouti a prostě tento postřeh podati. A ty postřehy seskupeny v jednotu k osobám, jež psychický jich osud může sepnout, dávají budovu románovou; nejen jich sled, nejen jich mnohost, nejen jich podrobnost, nýbrž jich přesnost, tvárnost, plastičnost, to je kouzlo knihy. Na tomto postřehování a přímém jeho promítání založena pestrá galerie postav, z nichž i ty, které se scénou jen mihnou, dostávají své prvopočáteční zabarvení; z toho roste svěžest, živost a výraznost i dramatičnost scén (loučení a odjezd Karlův z domova; Karel a Hedvika v továrně, ve vlaku, v parku, v zahradě atd.; scény mezi Kučerou a Stuchlíkem; svatba Gustava a Mariny atd.). Ono je v základě vlastní básnická síla každé epiky, která přece nemá první péčí býti tlumočnicí nějaké zpravidla aprioristické koncepce filosofické: to teprve vnutil románu pavědecký naturalism. Obráží v zrcadle duše básnické obraz života... A pro tento krásný dar epický máme pevnou naději, že až spisovatelka dospěje k úplnému a všestrannému ujednocení, dá nám plody epiky svrchovaně dokonalé.

O Tyldě Meineckové z knihy povídek (ve fondu Zeyerově) řekl bys, že jde někdy cestami autorky »Staré rodiny«, tak v jejích povídkách je to také sám fakt dovednou rukou uměle kupený a tak prostě básnicky zhodnocený. A ať je to heroism srdce dívky, jež se pohlédla po životě, poznala jeho zátočiny; ať oběť lásky, která nachází východisko svému citu nikdy neprojevenému ve formě, ale vždy živému,

když mu podtržena půda, jedině ve smrti; ať hrdinství sebezapření u dívky, která živic se musí ještě všem dravým silám života prostřed vlastní rodiny ustoupit v radostné naději na svůj krb domácí; ať zrada, jaké se život dopouštívá na těch, kdo jsou nejoddanější a dovedou být nejdůvěřivější; ať posléze jemnost citu spojená s měkkostí povahy, jež obé ubíjí krutý tok bezohledně dravého sobectví, ať kterákoli látka — vždy tvoří tu jisté kouzlo povídky, kouzlo, jež k četbě poutá, právě pominutí souměrně a jaksi pevně vystaveného děje a jeho logiky. Za to má svou jímavost, někdy vůbec i bez ústředního fakta, které by bylo zhněteným dějem, pěkné rozvíření kolem osob nálady ovzduší, v němž se krystaluje jejich osud. Ona atmosféra osudová, pěkných obrazů, na níž někdy bys žádal většího rozpětí inventivního nebo hlubšího využití, má vždy svoji jistou sílu v řadě charakteristických drobností, často ve výraznosti, dosti již zralé, s jakou převádí věci, i když bys si přál přesnějšího podmalování psychologického. Lyrický moment, který prohřává příběhy vypravovatelčiny, snad příznačně ženský (jsou místy stránky ryzích elegií), nikoli v abstraktnosti, nýbrž zaklelý jejím uměním v konkrétní fakta, ten dodává kouzla drobným prósám její knížky. Nevím, posloužil-li též velké koncepci v Pouti sedláka Graciána. Tato tragedie duše čistého venkovana, jehož srdce vše prožívá prostě, upřímně a silně, vzrušeně vypráví, jak ta duše byla zklamána, ošálena a ubita městem v ženě, jíž věnoval všechnu ryzí sílu svého citu, všechno své chtění a umění života. Je tu mnoho pozorování lidských osudů, které v kresbě psychologické spíše dochází náležitého výrazu, je tu krásné úsilí o pevnou a dramatickou linii epickou, ale ta by žádala více omezení jednou, jindy propracovanosti, takže místy kniha je spíše epickou nápovědí a slibem, než dotvořenou stavbou. Ale sbližuje čtenáře s ní stále věc nadnášející lyrism, který arci v kusech ryze realistické kresby ruší, v rozechvělém svém tónu ovšem stane se na př. pěknou apostrofou města. Má-li však kniha míti dosah symbolický, tím spíše je třeba vědomého úsilí o soustředěnost, zhuštěnost a prohloubenost. Takové citové rozbití romantické v kusech, které by měly klidně vyprávět, bývá však známkou děl (vzpomínám V. Matějkovy práce »Ta noc«) mladých talentů příliš plných poznání a ještě nedisciplinovaných výběrem. Tak je tato autorčina snaha za epopejí niterného sporu o vnitřní, kořennou poctivost venkova s šalbou a planou lichostí města odvážným rozběhnutím za dílem, které nesnese takovou míru výlučných kvalit citových, neboť žádá hlubokého intelektuálního řešení svého problému a slohovou pohodu. Ale přes zlomení ukazuje krásné možnosti. Není snad tato práce starší povídkové sbírky?

Jiří Mahen rozhodně se nám více zamlouvá jako básník než jako prosaik nebo dramatik. Jeho »Tiché srdce« spojuje básně, které jsou všechny v celku jakoby rozcestím; už už se dávají na cestu nebo aspoň touží po cestě vnitřní pohody a síly, jakou nívá ve svém soucitu klid večera, v němž i cosi marného dobouřilo i cosi plane touhou, čekáním a jistotou nového jitra. V celku tu zříš a máš být opojen takovou náladou do široka, chtěním něčeho naprostého i všelidského a v těchto dvou citech smírně vyrovnaného. Ať se této náladě dostane rázu panteistického sbratření se vším, co vzešlo z hmoty na zeměkouli, ať rozplynutí v ní;

ať je to nahořklé ztuhnutí vnitřní, kdy se probouzí jakási síla z povědomí neodvratné nicoty všeho; ať projevuje se a zpívá si ve verších lásky, jejíž všechny episody i nejlepší a všechny obraty stejně jeví se básníkovi ničím proti jakési lásce tušené, jediné a nejvyšší, vždy nejspodnější základ této nálady básnické, tak slovanský, chce všelidským nebo i kosmickým rozletům vnitřním, vždy mluví z něho touha po velké osvobozující myšlence. Než dosti často vniká do těchto básní intonace dvojí, která ruší jednotu básní, jakož ideově často neudrží je básník v téže síle, poloze a výraznosti; tu je příznačné pro něho, že v básních pevných útvarů veršových podá celek zhuštěnější, soustředěnější a výraznější, volný verš mu nesvědčí — celá myšlenka se mu v něm rozběhne. Tak Žalm 131, Fatalistův žalm, Hák na zdi budou nejlepší čísla knihy; byla by i pěkná hezky zahrocená Pivoňka, nedostatek logické stavby je jí na závadu. Nesvědčí mu též, když chce nasadit nerudovský tón sousedský (z Kosmických písní), je nepoetický potom, nemá daru zůstat v této kosmické důvěrnosti silným.

Škoda, jímavý lyrik zapomněl, že drama nutně žádá pevné, ústřední nejen myšlenky (tu snad abstraktnější, než útvar dramatický vůbec snese), nýbrž i přesné a vhodě členěné tkáně dějové. A tak jeho nešťastná Uličk a odvahy, která nadělala tolik hluku, nejen že bezvýrazně symbolisuje dějem ideu, které se pracně rozborem nutno dobrati, ona i zbytečně staví dvojí pár mladých lidiček, jednak protože mezi nimi není a nemůže býti paralely, ač tuto domněnku hra sama budí, jednak že vlastní pár mladých potom snoubenců (Koníčkovi) v děj tak málo a tak nedramaticky zasahuje, až to nutně vadí i tomu, kdo si ani neuvědomuje nezbytné základní požadavky převedení děje v dramatický a scénický tok. A jako bizarní situace (skok oknem do pokoje) ve svém přeneseném smyslu není dosti jasně vyjádřena a dramaticky zhodnocena, tak i psychologie osob není někdy bez strojenosti, která jako by chtěla nahraditi smělost a odvahu jich koncipování. Mluva epigramaticky přihrocovaná (po dykovsku) hodila by se, kdyby symbolisační význam hry plastičtěji a zřetelněji vystoupil. Zajímavá myšlenka (odvaha až k bizarnosti!) ve hře dramaticky tu nesoustředěné, tam i nemožné (osoby nám dlouze vyprávějí, co už divák dávno zná), psychologicky průměrné nebo slabé, dějově a situačně zarážející, někdy i nad paradoxon nemožné, nedošla bohužel vhodného výrazu. *M. P.*

Poučná.

Ch. Gide a Ch. Rist: Dějiny nauk národohospodářských od doby fysiokratů až po naše dny: díl II. (dle druhého vydání originálu přeložili Jan a Milada Koudelovi, vydal Jan Laichter v Praze v Laichterově výboru nejlepších spisů poučných). — Arnošt Procházka: Rozhovory s knihami, obrazy i lidmi. Nákladem Fr. Borového v Praze. 1916. — Václav Vojtíšek: O studiu městských knih českých (zvláštní otisk z Věstníku České Akademie, roč. XXIV.).

Ch. Gide a Ch. Rist: Dějiny nauk národohospodářských od doby fysiokratů až po naše dny; díl II. (dle dru-

hého vydání originálu přeložili Jan a Milada Koudelovi, vydal Jan Laichter v Praze v Laichterově výboru nejlepších spisů poučných).

Nemůže býti opravdu vhodnější doby pro to, aby kniha Gidova a Ristova se dostala do rukou českého čtenářstva, než právě pohnutá doba přítomná. Nové mohutné proudy zachvacuji lidské mysli a dávají, a dají ještě, vznik novým společnostním útvarům. A právě v takové době, kdy hlas k a ž d é h o jednotlivce bude čítán a bude důležitým při nastávajícím novém uspořádání států i vnitřních státních poměrů, jest důležito, aby čeští lidé seznali vývoj myšlenek o hospodářské složce lidského života a aby poznali návrhy na řešení hospodářských i sociálních otázek, jež se vyskytly v osvícených hlavách XIX. a XX. století, a jež dosud jsou základem politických směrů a snah v kulturních státech. Úkolu tomuto plně může vyhověti kniha, jíž jsou věnovány tyto řádky. Vyhovuje mu tím spíše, že svou látku podává srozumitelně, zábavně a při tom tak důmyslně! O prvém dílu jejím bylo referováno v minulém ročníku tohoto časopisu na str. 633—5. Zde zbývá promluviti o obsahu II. dílu, jenž zahrnuje knihu třetí až pátou, jednající o liberalismu, rozkolnících a novějších naukách.

Kniha věnovaná liberalismu jest dílem Gidovým. Význačnými tahy vyličují se zde nejprve dva hlavní směry liberalistických optimistů, anglický a francouzský. Prvý podléhá více kritice nauk liberálních a přizpůsobuje se novému, druhý zachovává pevnou víru v přirozený řád a nespouští se klasického laisser faire, chce volné pole pro zápasící hospodářské jednotky. Jeho hlavní nositel Bastiat usiluje o porážku pesimistického nazírání. Každý ať sleduje svůj zájem a poslouží všem! Zlořády vznikají z nedostatku svobody a právě svoboda vše vyléčí. Směr tento vítá Darwina s jeho přirozeným výběrem. Zdánlivě protisociální tendence tohoto směru vyplývají pouze ze základní myšlenky svobody, jako všeléku. Proto jen odmítají dělnické sdružování atd., jako odporující svobodě a volnosti soutěže.

Vyvrcholení dochází klasická škola v Johnu Stuartu Millovi. Jasným a poutavým způsobem podává tu Gide obraz jeho osobnosti i obsah jeho učení. Stuart Mill přejal Ricardovo učení o postupném klesání zisku až k úplnému zastavení hospodářského pohybu. Neleká se však této skutečnosti. Vítá ji s hlediska mravního: až přestane honba za dolary, pak teprve bude lidstvo žíti vyšším cílům.

Proti naukám škol liberálních povstal odpor. Na jejich skálopevných základech, t. zv. základních zákonech, zejména na jejich ryze smyšleném pojetí hospodařícího člověka (homo oeconomicus) vykonávána nemilosrdná kritika. Harmonie jednotné a ucelené nauky rozbíjena a lámána v nehotové a nesouvislé zlomky. Autoři naší knihy zahrnují tyto pochybovače a nespokojence s dosavadními výsledky národohospodářské nauky pod společným označením rozkolníků, ač tvoří skupiny názorů a cílů i metod velmi různých. Nejprve t. zv. historická škola. Vystoupila nejprve proti abstraktnímu pojímání jevů hospodářských, postavila proti tomu relativismus a žádala větší souvislost se skutečným životem. Angličan Toynbee vhodně praví o klasickém učení: »Logické

schéma stalo se oficiálním obrazem skutečného světa.« A jeden z hlavních stoupenců historické školy naznačuje stav národohospodářské vědy slovy: »Přiznáváme, že neznáme historických zákonů, zatím co mluvíme o zákonech národohospodářských a statistických.« Ve spoustě monografií popisných a v hospodářských dějinách mizí nám však politická ekonomie jako celek. »Historická škola shromáždila krásný materiál. Nevybudovala však palác harmonických linií, v jehož podobě si představujeme — snad neprávem — vědu budoucnosti,« praví o této škole výstižně Rist a právě tak výstižně ukazuje dále, přecházeje k t. zv. státnímu socialismu, že století XIX. počíná nedůvěrou k státu a končí voláním po zasahování státu do organisace hospodářské a sociální. Pojednav o učení Rodbertově, zejména o jeho myšlence, že společnost jest organismus vytvořený dělbou práce, líčí nám Rist pak postavu a působení Lassallovo a státní socialismus po sjezdu eisenašském. Na to následuje Gidův článek o Marxovi a marxismu. Jasně probírá se zde jeho učení o nadpráci a nadhodnotě, o zákonu koncentračním a expropriačním. Ukazuje se však, že podnikatelův zisk se nezmenšuje tím, že užívá více strojů než lidské síly, naopak že se ještě zvětšuje, a že tím padá jeden ze sloupů Marxova učení: »Tento rozpor jest právě jednou z trhlin, která, jak uvidíme, způsobila sřícení majestátní budovy marxovské.« Nejprve nastoupila krise, z níž se zachraňuje, co zachrániti lze. Vzniká novomarxismus, jejž Gide dělí na skupinu kritickou v čele s Bernsteinem a skupinu snažící se marxismus oživiti a jež nachází východisko v syndikalismu. Jest to bojovný syndikalismus, jenž dosud žije ve Francii a Italii a jest ve Francii představován Všeobecným sdružením práce (Conféderation Générale du Travail). Socialismus se zde omezuje výhradně na dělnictvo, jež musí odmítnouti každou reformu a pomoc státu, nýbrž vypořádat se s měšťáctvem samo v katastrofální srážce ve formě všeobecné stávky.

Jako poslední skupinu rozkolníků uvádí Gide nauky vycházející z křesťanství. Spadá sem t. zv. sociální katolicismus, sociální protestantismus a konečně mysticismus zastoupený hlavně Ruskinem a Tolstým.

Pátá a poslední kniha zabývá se naukami novějšími. Pojednává tu Gide nejprve o »hedonistech«, poté Rist o teorii renty a jejím použití, dále Gide o solidaristech a konečně Rist o anarchistech.

Abstraktní metoda, tak zavrhovaná historickou školou, dochází znovu uznání. I abstraktní typ člověka hospodářského (homo oeconomicus) objevuje se znovu. Hedonisté, — uvidíme z hlavní myšlenky jejich učení, proč se tak nazývají, — nalézají východisko národohospodářské vědy ve skutečnosti, že »každý člověk hledá požitek a vyhýbá se námaze, a snaží se dosáhnouti nejvyšší míry radosti za cenu nejmenší míry strasti«. Obšírněji pojednává se pak o theoriích renty a probírají se názory Walrasovy, Clarkovy, učení Hermannovo, Schaefflovo, Karla Mengera i názory a učení starší, načež následuje rozbor a kritika návrhů na postátnění půdy (Walras, Wallace a Loria), jakož i socialistické pojetí renty zejména v Anglii. »Socialismus jest návrh k zajištění stejných práv a možností pro všechny,« volají Fabienští v Anglii, a tak přestává jim socialismus býti naukou třídní a stává se filosofií všeobecného blaha. V článku o solidaristech vypisuje Gide nejprve starší základy tohoto moderního směru,

načež ukazuje jeho obsah a pojetí. »Nechceme pracovati na díle dobročinnosti, nýbrž na díle solidarity; dobročinnost ponižuje, solidarita povznáší,« jsou slova často užívaná, vystihující asi náladu a hlavní směr tohoto učení. Přes slabiny jednotlivých pouček solidarismu (na př. učení o sociálním dluhu) dochází Gide k úsudku, že »solidarismus přinesl cenné příspěvky sociální ekonomii i morálce«.

Poslední kapitola páté knihy pojednává o anarchistech. Nejprve o filosofickém anarchismu Němce Stirnera, potom o politickém a sociálním anarchismu Rusů Bakunina a Kropotkina. Nádherné jest vystižení různého ducha obou těchto skupin: »Stirner dělil svůj život mezi svoji pracovnu a Hippelovu restauraci, která byla místem schůzek jeho přátel. Lidé jako Bakunin a Kropotkin jsou zcela jiného rázu. Hodili v boji bez váhání svůj život a svobodu v sázku.« Mravní zanícení, cizí Marxově filosofii, nalézáme u anarchistů Proudhona (zdroj těchto nauk), Lorela, Bakunina a Kropotkina, kteří žádají od každého »úctu k lidskosti«. Pojednáním o anarchistickém pojetí společnosti, dále o revoluci a oceněním vlivu anarchistů a vystižením jejich příbuznosti se syndikalisty končí se tyto krásné úvahy.

Svou knihu zakončují oba spisovatelé otázkou, zda »možno vyvoditi z dějin národohospodářských nauk vůbec nějaký závěr«, a pokusem o rozřešení této otázky. Dospívají k názoru, že »plyne-li tedy nějaké poučení z dějin nauk, jest to nutnost kritického ducha«.

Jak jsme již poznamenali, jest cena této knihy opravdu nadprůměrná a nejen obsah její, ale i podání tak jasné a duchaplné, jakož i plynný překlad rozšíří ji zajisté co nejvíce. Bylo by si to jen přáti v nynější době a neméně i toho, aby přispěla k největšímu rozšíření znalosti problémů a otázek společnosti lidské a jejího uspořádání, jež snad v brzké době budeme si musit sami řešiti ve skutečném životě.

F.

Arnošt Procházka: Rozhovory s knihami, obrazy i lidmi. Nákladem Fr. Borového v Praze 1916.

Jako mnohé starší sbírky kritických statí jest i tato kniha souborem vybraných kapitol časopiseckých. Kritik seřadil zde články po většině z let nejnovějších pocházející a připojil několik z konce let devadesátých; v knižní úpravě jsou časopisecké essaye namnoze přestilisovány, zhusta zkráceny vynecháním detailů a ověřujících dokumentů, zdá se mi, že i resultát vysloven jest leckde klidněji, chladněji, než jsme jej čítali v autorově revui nebo v starších knihách. Tato širší base, s níž bohatěji kritik obhlédá vykládané zjevy, brání apodiktickému, kategorickému úsudku, jednostrannému, vášnivému posouzení a odsouzení, což je u našeho autora sympatické novum. Srovnejte kapitoly o nových snahách v režii, adresu mladým ve stati o volném verši, výklady o modernosti hledajícího umění se staršími zatvrzelými, často zbytečně nenávistnými výbuchy a vidíte nový stupeň vývoje kritikova. Staví se klidně a rozvážně do řady starších a s klidným zájmem, důvěřivě, ale bez překotného optimismu dívá se na výbojné tápání nejmladších.

Jeho stanovisko je prosté a jednotné. Hledá umění výsostné, jedinečné; člověka vyrostlého nad všední střízlivost a prach ulic, city a vášně

nerozmělněné, v pudové ryzosti a živelnosti; umělce tradicí poučeného a tvárně zdatného, dílo osobité a zároveň lidsky platné. Tyto normy a jejich potřebné doplňky jsou rozhodující pro jeho kritickou metodu. Skoro jednotvárným, opakujícím se způsobem staví se spisovatel se svého stanoviska k vykládaným zjevům. Je to metoda koncentrační, okolo středu předem daného rozvíjejí se kritické pasáže zdůrazňující tu stránku uměleckou, v níž umělec v souhlase s kritikem vynikl, nebo proti níž se prohřešil. Obsažné a nikterak pohodlné periody obměňují vyvážené poznatky, uvádějí do nových řetězců, sjednocují a hodnotí podle životního principu uměleckého. Mnohým bude se zdáti podstavec příliš úzký; v této sbírce prohlašuje sice náš kritik výslovně, že se nestaví proti kladu a chvále života, i nejvnitřnější umění, abstraktní a přestilisované, vyrůstá z reality; ale sklon temperamentu, záliba a tradice odvádí ho od básníků bezprostředního, syrového života, jichž si aspoň nevšímá. Jakási neúplnost objektivní jest tu patrná; ovšem kritik má na ni plné právo. Že však jest stanovisko soudcovo a vykladačovo vyznávanou řeholí předem determinováno, že kritik příliš tvrdě lpí na vlastní normě, nepatrně se dávaje svésti a opájeti cizí prací, pokud se neshoduje s jeho apriorními zákony, jest povážlivější nedostatek. Vede k nerovnoměrnému posuzování, jež by se v systematické klasifikaci zvrhlo v neobjektivní a nepřesné závěry. V řadě monografických studií nejsou tyto slabiny metodické tak patrné, ačkoli leckde se čtenář zarazí a nepřesvědčen uvažuje (srv. přísné a střízlivé posouzení Vrchlického Hippodamie a nadšený, superlativní výklad o Zeyerově Neklanu; všimni si, kterak jest »prasíla« vynikajícím momentem v témž Neklanu a jak jest táž nezpracovaná freskovitost závadou v díle Wedekindově atd.). Jinde jsou požadavky kritikovy nesnadno splnitelné nebo příliš úzké; volá po spirituálním, zduchovělém, tedy intimním divadle, nevšímaje si úkolů divadla kolektivního, mohutností, počtem diváků a přenášených dojmů působícího. Jeho poznámky o režii Kvapilově a nových pokusech jsou negativní; nedovedeme si představiti kritikovo řešení scénické, kde zevně a stilově má nám býti představena nejhlubší podstata nitra, Zeyerovi bohatýři nadlidští, mezi polobohem a polozvířetem koncipovaní.

Otázky a problémy, jichž se kritik v sebraných článcích dotýká, můžeme zařaditi do několika skupin. Ve všech je patrno Procházkovo stanovisko. Chce se dohodnout, obezřít a vyzpytovat, očistit od kalu předsudku nebo slepé populárnosti. Příležitost knihy vynikající nebo raději prostřední, neumělecké (F. V. Krejčího Červenec, F. Šrámkovo Léto) jest mu vítána, aby rozevřel obzory do hlubších psychologických a uměleckých světů. Jde mu o zásadní problémy literární a kulturní (láska a vilnost v umění; pseudoliterární, nedokrevná mládež a svět zdatných řemeslníků a obchodníků; rozkoš a úpadek při románech d'Annunziových; věčně lidské pudy a slabosti v ironickém a historickém románu Anatola France). Významné jsou partie k české literatuře se vztahující u příležitosti neživotných děl výmluvně napsané (Knihy bez posvěcení, Tři prohry). I když nesouhlasíme zcela se závěry i apriorním stanoviskem spisovatelovým, se zájmem pročteme pozoru i úvahy hodné výklady, jejichž jednotné osobité stanovisko jest nemalou předností. Z nových našich

básníků nalezl zvláště Viktor Dyk v několika článcích oddaného a pozorného vykladače. Za méně zdařilý pokládám příležitostný (ovšem starší) článek In memoriam Jaroslava Vrchlického; upadá v chybu svého odpůrce jsa jednostranný s opačné dráhy. Výtvarné referáty Procházkovy psány jsou s hlediska chápajícího, kulturního, nepředpojatého diváka; bez doktrin a stranictví hledá za tvárnou schopností, ušlechtilou kompositi, barevnou harmonií svého pračlověka, osobitého umělce, který by ovládnuv technické řemeslo dokonale dovedl třeba v tradici staré neb školní říci něco osobitého, svého. Zde máme předpoklad, z něhož budeme čísti posudky Fel. Jenewcina, Hanuše Schwaigera, F. Koblihy, St. Suchardy; z těchto klidných a pevných premis přirozeně vyplývá zásadní a naprostý odpor kritikův k nejnovějším »poblouzeních« ve výtvarnictví, zvláště ke kubismu. Proti cizím autoritám a výbojnému ryku nejmladších řekne své mínění prostě a pádně.

Po širokých analysách a výkladech nejšťastnější je Procházka v závěrných shrnujících soudech. Tu čteme často věty jasně zasazené, rozplašující temnoty nedorozumění nebo módního bludu. V těchto závěrech, dobře kontrastujících s neohebnosti sondujících period, pověděno jest mnoho dobrého a časového. Celá kniha, výběrem, metodou i řečí jest rázovitá a osobitá; na některých místech (zejména v starších článcích) opatrněji bych tvořil nová slova a pečlivěji si hleděl vazek syntaktických.

K. H.

Václav Vojtíšek: O studiu městských knih českých (zvl. otisk z Věstníku České Akademie roč. XXIV.).

V tomto spisku podává adjunkt archivu města Prahy výsledky svých dosavadních studií městských knih českých a studia literatury o městských knihách, zejména německých. Místy se opírá také o částečnou znalost městských knih jihoněmeckých, jež měl příležitost studovati na místě jejich původu. Úkolem předmětné práce jest podati jednak přehled názorů na knihy městské, jejich rozdělení, povahu a právní význam, a pak hlavně vytknouti další cíl studia českých knih městských a cesty k tomuto cíli vedoucí. Nalézáme zde také program budoucí práce autorovy: vyzkoumati podstatu městských knih, vylíčiti vývoj jejich formy i zevnější úpravy vůbec, jak se jevily v různých dobách, a konečně odhadnouti cenu a význam městských knih jako historických svědectví. Ke konci svých úvah dává autor pokyny, jak by měly býti provedeny přípravné práce, nutné k rozřešení vzpomenutých zásadních otázek. Ze samostatných výsledků, k nimž dochází Vojtíšek ve svých pilných úvahách, jest pozoruhodným jeho názor o poměru mezi městskými knihami a zemskými deskami. V odporu s míněním dosavadním jest Vojtíšek toho názoru, že městské knihy měly spíše vliv na zemské desky, než naopak (str. 19). Novým jest také dělení městských knih na knihy určené »k pojištění právních potřeb města jako celku« a knihy »pojišťující soukromá práva jednotlivých měšťanů« (str. 27). Spis Vojtíškův jest cenným jak pro přehlednost, s jakou shrnuje cizí výsledky studia městských knih, tak i pro vlastní náměty autorovy.

Dr. F.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Proti teologickému rektorátu na pražské universitě.

V naší studentské obci a z ní prostřednictvím novin v části naší čtoucí veřejnosti vzbudila nebývalý rozruch v o l b a r e k t o r a na české universitě pražské pro studijní rok 1917/8.

Je to zjev nezvyklý. Obyčejně mine a přejde volba takového hodnostáře bez nejmenšího povšimnutí, jakožto věc čistě vnitřní, pouze universitní, věc, která se netýká širší veřejnosti. Při samosprávě našich universit jest to zcela pochopitelné. Letošní rozruch jest tedy zjev proti zvyku nenormální. Ale člověk věru neví, smí-li říci, že obvyklá lhostejnost jest stanovisko úplně zdravé a normální. I když je pravda, že volba rektora jest záležitost ryze vnitřní samosprávy universitní, tož přece jsou jisté oprávněné pochybnosti, zdali obyčejná pravidelná noticka v novinách, které si skoro nikdo nevšimne, a která vzbudí jistě menší pozornost, než na příklad zpráva o potvrzení některého okresního starosty — tím nikterak nechci říci, že úřad okresního starosty není důležitý — zkrátka způsob, jakým veřejnost zachází s nejvyšším úřadem naší nejvyšší kulturní instituce, jest stanovisko správné. Nechci říci, poněvadž nemíním, že by se nějaká »veřejnost« měla m í c h a t do vnitřní správy universitní, ale trochu zájmu by měla veřejnost přece mít o to, kdo je povolán k tomu, aby naše jediné vysoké učení vedl a representoval.

Snad je tedy letošní neobvyklý zájem o rektorskou volbu něčím normálním a zdravým? Nebudu o tom rozhodovat, nebudu toho ani rozbírat.

Že alespoň s t u d e n t i mají zájem na tom a tudíž také smějí míti zájem o to, kdo jest representantem university, to jest jistě nesporno. Zájem mají mít, i když v l i v u nemají. Naše dnešní university mají jinou konstituci než na příklad za dnů Husových, kdy rektor byl voleným representantem celé obce vysokého učení, také studentů.

Nás nebude tudíž zaměstnávati stránka p r á v n í, nýbrž stránka řekl bych m r a v n í nebo v ě c n á.

Rozruch způsobila ta skutečnost, že byl zvolen za rektora profesor t e o l o g i c k é f a k u l t y. Akademičtí občané sdružení ve Svazu československého studentstva a organisovaní ve spolcích odborných — z velké části asi stejní lidé, jak je patrno ze stilisace projevů namnoze nápadně shodných, — ale to zase nemá podceňovati nebo zlehčovati celou akci — protestovali proti této volbě napřed v novinách, potom na schůzích a konečně i jednodenní stávkou. Protesty měly několik hrotů: především proti osobě a fakultě rektorově. Potom proti těm volitelům ze »světských« fakult, kteří dali svůj hlas teologovi. Konečně proti neuniversitním činitelům, které na volbu měly postranní, ale patrně přímý vliv. Tito vedlejší činitelé byli s počátku jen jaksi tajemně naznačováni, ke konci bylo patrno, že se míní ministerstvo kultu a vyučování. Prozradilo se totiž, že ministerstvo kultu a vyučování dalo fakultám a jejich volitelům pokyn, aby tentokrát nebyl teolog pomíjen, jako se stalo již několikrát před tím.

Probereme tyto složky protestu jednu po druhé. Odpor směřoval jednak proti fakultě, ze které nový rektor volbou vzešel, proti fakultě teologické. Tato složka byla nejsilnější a proto také byla nejvíce zdůrazňována. Teolog prý nemá a nemůže býti representantem university, poněvadž teologická fakulta celým svým rázem a duchem není vědeckou institucí, ježto nemá a podle svého poměru k církvi nemůže míti hlavního charakteristika a předuí podmínky vědecké práce: svobody badání. Teologická věda je prý vázána církví, jejím dogmatem, jejím autoritativním nadřízeným úřadem. Nemůže si tudíž stanoviti cíle čistě vědecké, nemůže ke svému předmětu zaujmouti stastanovisko nepředpojaté. Musí se stále ohlížeti na mínění církve, a kdyby dospěla vědeckou metodou k poznatku, který se odchyluje od dogmatu, od oficiálního mínění církve, musí jej opustiti, zapříti, odvolati, podrobiti se.

To je hlavní jádro námitek proti fakultě, ze které byl rektor zvolen. Druhá jejich část se obracela proti osobě jeho. Zvolený rektor je totiž kněz řádový, a jako takový prý dvojnásobně vázaný a nesvobodný.

S obojího hlediska jest prý tedy v zájmu vědy a její volnosti, a tudíž v důsledcích v zájmu celé university, aby teolog rektorem nebyl.

Co k tomu ještě přistupovalo v protestech studentských: vývody, že studentstvo nemá k teologovi důvěry, poněvadž mu nemůže býti rádcem a vůdcem, to se mi zdá pouhým heslem, pěkným sice, ale skoro frázovitým. Nevím aspoň ze zkušenosti, že by rektor ze kterékoli jiné fakulty byl kdy býval skutečným rádcem a vůdcem studentstva. Měl by jím být, ale obyčejně nebývá. Tuto drobnost tedy smíme nechati stranou. Nanejvýše by si toho mohli všimnouti rektoři a vůbec profesoři všichni, aby si uvědomili, čeho od nich studentstvo čeká. A mohli by vzíti studenty za slovo, aby v nich skutečně viděli a cenili své vůdce a rádce.

Hlavní jest námitka nesvobody a nevědeckosti teologické fakulty. Zdá se mi, že tato výtka jest rakouskou a zvláště českou specialitou. Naše poměry universitní jsou nejpříbuznější poměrům v sousední říši německé. V Německu není slyšet výtek o nevědeckosti a nesvobodě teologických fakult. O protestantských rozhodně ne, a pokud vím, ani o katolických. Nedávno v anketě se vyslovili rektoři německých universit jednomyslně kladně o otázce mnohem dalekosáhlejší a zásadnější, o otázce teologických fakult ve svazku universit. V Německu jest jediná universita bez teologické fakulty, ve Frankfurtě, a jest více než pravděpodobno, že i tam bude brzy teologická fakulta dodatečně přičleněna.

Jsou rakouské teologické fakulty a speciálně pražská teologická fakulta česká o tolik horší? To jest otázka sama pro sebe. Týká se ovšem velice těsně a věcně předmětu našeho. O tom, že náboženství, jeho historie, filosofie, obsah, jeho psychologie, jeho kulturní a mravní síla a činnost může býti předmětem skutečné vědy, myslím, nemůže býti pochyb ani sporů. Stačí jen zběžně se podívati na vědeckou teologickou produkci německou, anglickou, francouzskou, a každý pozná, že pole teologické vědy je neobyčejně široké, vděčné a důležité. Již z toho minima, které z těchto literatur bylo přeloženo do češtiny, jest tento fakt

naprosto patrný. Jmenuji Sabatiera, Harnacka. Při tom upozorňuji, že naše české styky s tímto duševním bohatstvím ciziny jsou právě na tomto poli až trapně a bolestně chudé.

Je-li výtka činěná teologické fakultě pražské správná, pak vina tkví nikoli v předmětě samém, nýbrž v o s o b á c h, které teologickou vědu českou představují. Což není zrovna české náboženství v minulosti aspoň něčím přímo lákavým a svůdným pro vědecké badání? Jest arci příznačno, že co máme z historie českého náboženství vědeckého, nepochází z péra odborných pracovníků teologické fakulty. Snad tedy mají výtky značnou oprávněnost. Ale tím není vinna teologie, nýbrž teologové ti a ti. Ostatně: nesvoboda a nevědeckost! Oč jsou »vědečtější« a »svobodnější« jisté disciplíny, v e l k á č á s t disciplín na fakultě právnické? Není tam stejná vázanost daným právem a zákonníkem?

Zdá se, že odpor proti rektorátu profesora teologie tkví někde jinde, hloub. Vypadá spíš jako odpor proti církvi, a z části jako odpor proti náboženství. K poznání psychologie českého studenta jest to příspěvek velice cenný a příznačný.

Dokladem toho, že se nemýlíme aspoň naprosto, jest historie odporu proti teologickému rektorátu na české universitě v Praze. Protest tento letošní totiž není první. Prvně se ozval uvědoměle před 9 lety: když na rok 1909 měla připadnouti památka hlavního rektorátu Husova na universitě vrácené kutnohorským dekretem českému národu, bylo vydáno heslo, že v tomto roce by bylo anomalií, ano skoro urážkou, aby rektorem university byl katolický teolog. Toto heslo, ze studentských řad, jest zajímavým dokumentem. Tehdy vyšel popud před hotovou událostí a měl úspěch. Letos přišel dodatečně po činu. Proto snad mohl časopis »Čech« míti smělost a vysmáti se studentské stávce jako jepičí stávce a celému protestu jako blesku z kalafuny. Bude zajímavo stopovati, zdali a jak bude studentstvo reagovati na tento pošklebek.

Z ostatních složek, které vytvořily studentský protest, a z hrotů, jimiž byl namířen na různé strany, nás s našeho hlediska náboženskocírkevního již žádná nezajímá cele a přímo. V jednom tom směru jest ovšem zrnko zájmu i pro nás: proti pokynu nebo nátlaku ministerstva kultu a vyučování se také obracelo ostří. Možná, že ministerstvo má na věci čistě úřední zájem: fakulta je zde ve svazku university, jako taková má p r á v o na občasný rektorát, a ministerstvo je k tomu, aby jí dopomohlo k tomuto právu. Dobrá! Ale není na snadě dohad, že ministerstvo zde nejednalo jen z úřední povinnosti, nýbrž trochu aspoň též v z á j m u církve? Ne čistě jen s hlediska práva universitního celku, nýbrž z části též podle přání jistých kruhů? Leckterý zjev z posledních dob — některé jsme registrovali již i zde — nasvědčuje tomu, že tento dohad není tak docela vzat ze vzduchu. V tom případě by protest studentstva proti vnějšímu vlivu úřadu jinak jistě oprávněného byl v podstatě zas protestem proti církvi.

ZPRÁVY.

Přítomnost a budoucnost školy. Nejméně pozornosti věnovala česká žurnalistika a věda škole v době válečné, kde zatím v cizině byly otázky školské postaveny i teď do popředí. Válka způsobí zajisté v pedagogice národa základní změny a každému státu určí nové a těžké úkoly. Teoretická revoluce pedagogická Gurlittova, Bergemannova, Tolstého, Venetlova a j. bude změněna na převraty v praksi a vlastní organisaci školní. Autorita jednotlivců, řídící dnes školství, bude převedena na širokou společnost, rozvrstvenou dle individuálních potřeb a dle své typové vnitřní charakterovosti. Z nové školy v prvé řadě zmizí centralism, ať jím je třeba centralism jednoho národa, a ve výchově příštích generací bude uplatňován individualism nacionální těsně s lidským.

Přítomnost školy v době válečné byla pro odborníka nejlepším kritickým měřítkem toho, co v oboru výchovy i vyučování se učinilo dříve. Výsledky lidské práce, ať již čerstvý boj v polích, nebo sociální a jakýkoliv doma a překonávání jeho, pasivita, neb ekspanse citovosti a vůle při něm jsou určovatelem vychování generace. Učitelé, rodiny, jejich svoboda, zákony, kulturní úroveň, život dětí, a zvláště život ve městech jsou nejbezpečnějšími směrnicemi dějin vzdělanosti národů. To třeba uvědomiti si dnes, kdy, jak se zdá, jsme před světovým rozhodnutím a před dobou velikého míru a tím práce a sebeurčování národů.

Naše dítě (a i jinde) bylo zcela jinačí, než před rokem 1914. Ještě před válkou znamenalo pasivitu, nesamostatnost, bylo tvorem knihy a cizích vnucených názorů, vyhýbalo se práci a nikdy nebylo jí učeno, ani v tak zvaných »pracovních školách« německých, poněvadž ta u nás nepokládána za složku rozumovou a chápána víc jen fysiologicky. Proto život a škola byla dvě tělesa, a dítě a člověk také. Ještě štěstí, že stará výchova nepřekonávala jeho, ale ono ji. Pasivita dítěte takřka vesměs dnes vymizela, nabylo svérázu a možnosti uplatniti se za války do té míry, že bylo dnešní škole staré tradice do velké části přítěží. Škola začala kompromisovati mezi tradicí svou a nátlakem životních okolností. Ovšem, tento kompromis vymstil se morálně krutě na naší mládeži. Dnešní dítě příliš záhy počalo žíti vnějším životem a bojovati v jeho eksistenci a upjatá didaktika starého rázu i přežilá mentorování pedagogická nedovedly dostatečně řídíti jeho vnitřní život. Vymykalo se rodině i učiteli, kteří dovedli málo chápati velikou psychologickou změnu vnitřního já jeho duše. Rodina poutala dítě tělesnou nadměrnou prací, škola prací duševní nadměrnou a skutečnosti doby neodpovídající. Spolu s třetí složkou: nedostatkem výživy, počal zevšeobecňovati dětský zločin.

Ale nejen dítě, i student zápasil, přehodnocoval se. Mocný nátlak sociální i celá kulturní (do velké míry jen zdánlivá) stagnace, a opačně zas intensita vnějšího života přetvořily velmi i střední školu. Způsobily, že i ona musila se rovně děliti se vnějšími podmínkami životními. Výchova venku tak stala se vlastním učitelem. Válka k nám bezděčně přenesla jistý druh amerikanismu a nepřímo promluvila pro jeho uplatnění. Odstranila mnoho forem pro věci. Výsledky učebné za války ve škole byly dosud nejlepší tam, kde byla disciplina nejvolnější, nejpřirozenější a hodnotila se osobní kvalifikací učitelovou. Od žáků ustanovení disciplinární byla zachovávána vždy vnějšně, a tím více, čím systém školní byl více zbyrokratisován. Proto mravnost a škola neměly dosud nic společného.

Z nouze o místnosti byla na středních školách z velké části zavedena frekvence jednoduchá. Osvědčila se plně a mluvila i pro všechny ostatní kategorie škol. Při malém počtu hodin na střední škole i jinde byly výsledky učebné průměrně větší, než v dobách normálních. Ovšem, že celková úroveň žactva, což upříti nelze, poklesla. Na obecných školách zavinila to hlavně minimální docházka (denně i 30, 60% scházejících), u studentstva v prvé řadě podvýživa. Pozoroval-li jsem však výsledky z různých ústavů vyučovacích, shledal jsem, že celkem úleva ve kvantitě hodin byla blahodárnou a napomáhala žactvu k intensivnějšímu studiu jediného nebo více předmětů žákova zájmu. I zlehčení zkoušek tam, kde žák má řádné absolutorium tříd, nemusí býti na závadu. Hůře ovšem tomu na studiu universitním, zejména v medicině a u právníků.

Řadou tří let mohlo a mělo učitelstvo poznati vše, co je při vyučování zkráceném méněhodné a ze školy zvláště národní vytřídit. Na zkušenostech, které v tomto směru budou značné, ovšem nekriticky, náhodně nabyté, měly by později býti vzdělávány nové učebné osnovy i knihy, zejména pro první léta poválečná. Je povinností odborných kruhů pedagogických, aby hleděly získati ještě nyní podrobná podobná data. Do nové školy bude nutno vložiti mnoho, na co nynější život upozornil: zvláště mnoho praktické hygieny, vedení k sebevýchově žáka, aby život byl nejen školou vedle školy, ale aby žák dovedl z něho svou školu si utvořiti. Proto třeba na obecných školách učiti jen poznatkům základním, jaké vyplývají z potřeb a zájmů současného a skutečného života dítěte, ne míti zření k budoucnosti jeho stáří, ale utvrditi a zhodnotiti vše, co se z dětství pro dětství zhodnotiti může. Podrobnosti učení mají se ve škole národní specialisovati jen dle nadání.

Rovněž tak na střední škole. Hoch má zájem o přírodopis, jiný o historii. Proto střední budoucí škola musí již specialisovati učení a vědění žáka. Kdo nezajímá se o přírodu, nechť neučí se soustavě rostlinné a jiným poznatkům více teoretickým, ale prakticky ji milovat a znát, prohlížeti, aby nebylo učením, ale zájmem. Nová střední škola v takovém způsobu musí dáti vzdělání všeobecné a jednotlivým disciplinám vědeckým učiti žáky jen dle zájmu. Všem dáti úvod ke studiu určité vědy, ale studovati ji ponechati vůli a nadání žákovu. Dnes často vynikající matematik pro historii neb řeči nemá přístupu ani k celému studiu

středoškolskému — a tím, jak již konečně i Paulsen a jiní v určitém směru ukázali, často ztrácí se značná energická jednotka vědecká.

Válečné zkušenosti ve škole vedou nás i k reformě socialismu prakticky řešeného. Žili jsme příliš rodinkářsky. Dítě bylo jedině majetkem rodičů, celek měl na něm ponejvíce jen zájem vyučovací (škola), výchovný (škola, náboženství, disciplina nucená) a jednostranně užitkový (stát): sbíhaly se tu prvky vedení rozumového, citového a mechanického. Socialismus generace naše zanedbávaly. Přehlíželi jsme po léta, že 70% našich dětí živí se nenormálně většinou chlebem, kávou, bramborem, spí nečistě, dýchá nedostatečně. Pořizovaly se statistiky a teorie je zpracovávala, ale dosti. Student hladovící, to byl vlastně typ českého studenta. V menšinách bili jsme se za jazyk, sta dětí naučili jsme číst a psát česky, a tisíce nám jich umíralo v nejmenších nebo nejkrásnějších letech. Výchovná ekonomie nikde neměla rovnováhy. Neukazuji, že Anglie vše dávno překonala, neboť Anglie je Anglií, a dlouho se bude ukazovati její péče o dítě ve skioptikonech jako pohádka. Ale proč u nás obce stavěly nádherné, přepychové budovy školní, při tom často neúčelné, země vydávala krásné, luksusní školní knihy, kde dítě doma nemělo kde spáti a co jísti? Dánský sedlák, který jest výstavou pro celý svět, vzdělal se jednoduše, prostěji — ale více při tom jedl, myslil, žil.

Všechny tyto vady nejvíce vystoupily za války. Slabý a nemocný dělník, řemeslník, úředník: nikdo se jím nenarodil tak slabý, ten tvořil se od malička. Osm let vzdělával se jeho mozek, a sotva 15% umí jich psát a číst ze školy obecné. Sledujte sloh dopisů, čtení knih. První nemají obsahu, v druhých čte se obsah. Kde jsou realie, jimž se naučil, kde je jeho Rejkjavik, který musil jako hoch jmenovati, co je proň Matyáš Uherský, které pozná později křižaté rostliny, co poví o pumpě na zdviž? Náš úředník neví po dvanácti letech školy, co je Slovensko a Slovácko, nepozná víku, mimo niž chodí, neumí odpověděti, do které strany světové se dívá jeho domek. Ale tělesné památky mají ze školy trvale skoro všichni: skoliosu někteří, trvalý zápas se slabostí, zchoulostivění svalů i nervů.

I tato statistika má se pořídit, aby vysvitlo, že nestačí dnešní úkoly ani tak zvané moderní školy (totiž lepší, než jest naše), ale ani cíle našich zemských komisí, že péče jejich jest jednostranná. Po válce bude třeba zevšeobecniti pedagogiku, teorii její nesmějí tvořiti jen lidé knih a práv a praksi zas jen lidé profese, učitelé. Většina hlasů německých pro budoucnost školy volala v době válečné pro tvrdší výchovu. A jest jisto, že byli jsme prosáklí sentimentalitou. Chlad, rozvaha, vůle a čin, to chybí dnešní generaci dětí a lidí, protože jí chybí radost i zodpovědnost životní. Dnešní člověk hledí si jej krášliti přecitlivělostí tam, kde má býti kladná, třeba těžší úvaha. Zkrátka dítě musí se naučit již pracovat a zpracovávati život (ne hráti si prací, jak dnes jest při zavádění t. zv. ručních prací chlapeckých do škol), zasvěcovati se do jeho tvrdosti a boje. To jest budoucnost školy. Škola je vojna a je historie (přítomnost jest až po školských letech). Jak ji člověk bojuje, tak vítězí, tak jest šťasten, nešťasten. Není vyššího diktátu bez vůle a sebevědomí. Každý člověk musí býti především autoritou sobě sám od dítěte do kmeta!

Frant. Pražák.

O novém universitním studiu ciziny v Německu (srov. N. D., články v čísle květnovém a červnovém) uvádíme dodatečně, že při debatě o projektu, konané v pruské poslanecké sněmovně 1. března t. r., žádal soc. dem. posl. Haenisch, aby toto studium, jež má býti zřízeno na pruských universitách, nebylo nijak, ani přímo, ani nepřímo, závislé na hospodářských skupinách interesentů (čímž patrně mínil kapitalistické fundace, subvence a p., zakládané nebo udílené za účelem exploitace cizích zemí). Dále žádal, aby i širokým vrstvám lidovým byla umožněna účast na novém studiu, a konečně, aby bylo pěstováno nejen vzdělání zevně politické, nýbrž i vnitřně politické čili státoobčanské, k němuž měl by býti položen základ již ve vyšších třídách středních škol. Poslanec pokr. lid. strany Kanzow navrhoval stručně, aby při této příležitosti byl jinak vybudován německý systém zpravodajství, který za války úplně selhal; je toho třeba zvláště k působení na neutrální státy. Na konci debaty neprojevil ministr vyučování Trott zu Solz mnoho chuti k přílišnému rozmnožování učitelských sil odstoupivšími ministry, jichž není v Německu tolik jako ve Francii, a zcela správně upozornil, že nové studium, jímž nemá se provozovati politika propagační, nýbrž politika vzdělávací, bude vyžadovati zdlouhavého tempa k vypracování a zdokonalování. S ostatními spolkovými státy vstoupil ve spojení, aby se studium ciziny pěstovalo na všech říšských universitách a technikách; za tím účelem doufá zvláště v ochotu a pomoc universit, neboť na řešení této důležité úlohy závisí konečně světová politická budoucnost německého lidu (Internat. Monatschrift z 1. května 1917). *V. Kybal.*

Zprávy knižní a literární. Jaromír Čelakovský, Klášter sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými. Rozpr. Čes. akad. sv. 58. Str. 142. V Praze 1916. Václ. Vojtíšek byl pověřen Čes. akademií, aby vydal rukopis objevený v literární pozůstalosti prof. Čelakovského: O dějinách sedleckého kláštera. Původní plán Čelakovského byl, vypsati dějiny města Kutné Hory. Poněvadž pak tyto úzce souvisejí s dějinami cisterciánského kláštera sedleckého, vypsal ve třech kapitolách založení a právní postavení tohoto kláštera a jeho poměr ke Kutné Hoře i jiným okolním obcím, a to od jeho založení r. 1142 až do válek husitských r. 1421, kdy byl po vzdání města K. Hory vypálen. (Opat sedlecký účastnil se totiž jednání kostnického proti Husovi; tato okolnost, jakož i pronásledování husitů v K. Hoře přispělo k nepřátelství českého lidu proti sedleckému klášteru.) Vypsáním dějin tohoto kláštera jest zasažena široká oblast Kutnohorska, Kolínska a Čáslavska, ježto k němu patřilo na 70 obcí a dvorů. — Miroslav Tyrš, O zákonech komposice v umění výtvarném. Úvodem a poznámkami opatřil Dr. Jos. Bartoš. V Praze 1917. Str. 84. Uměl. Snah sv. 41. Po své monografii o Tyršovi vydává Jos. Bartoš jeden z jeho spisů. Studie tato jest toliko asi pátý díl původního plánu Tyršova. Jsouc vydavatelem určena pro mládež, chce naučiti dívati se na plody výtvarného umění, na jejich zřetelnost, článkovanost a vnitřní rytmiku. Učí rozčleniti si obraz na tři pole: Popředí, prostředí a pozadí, a ze vzájemného poměru usuzuje o psychické náladě obrazu. Na základě mnohých pozorování podařilo se Tyršovi sestaviti vědecký

zákon. Aby bylo dílo krásné, musí vyhověti pěti »nárokům krásy«: 1. přiměřenosti, 2. jasnosti, 3. článkovanosti, 4. souměrnosti, 5. ladnosti. Tedy při uměleckém výtvoru jde mu v první řadě o krásu. Dle těchto zásad pak posuzuje řadu výtvarných děl, jichž reprodukce jsou ke spisu přiloženy. Účel spisu Tyršova jest podobný jako spisu Lichtwarkova, vydaného nedávno Dědictvím Komenského, jenže nese ráz své doby a českosti. — Rakouská potravinářská kniha. Svaz. 1. V Praze 1916. Str. 216. Ministerstvo obchodu vydalo sbírku všeobecně důležitých hospodářských vědomostí a předpisů o potravinách a požívatinách, zvanou Codex Alimentarius Austriacus. Zemská jednota čes. obch. gremií prosila ministerstvo o vydání českého překladu. Ministerstvo ji nevyhovělo, dovolilo ji toliko, aby si přeložila i naložila spis sama. Tím se dostává českému čtenářstvu stručného poučení o obilí, zelenině, ovoci, čaji, kávě, pivu, vínu atd., co se týče druhů, užití, prodeje atp. — Prof. J. Matiegka, Tělesné vlastnosti českého lidu. Za vzděláním sv. 87. Str. 32. K —40. V Praze 1917. Čechové stojí, co se týče výšky tělesné, hned za Jihoslovany, po nich přijdou Němci a ostatní národové rakouští; co do váhy mozku jsou na prvním místě. Odtud jejich vysoké schopnosti a duševní vlastnosti. Českých vojáků jest více nad celkový průměr všech rakouských. I zhoubným epidemiím, tuberkulose, přijíci, podléhá český lid méně než jeho sousedé, a celková regenerační jeho síla jest větší než u národa německého. Celkem se může český lid honositi výbornými vlastnostmi tělesnými; svými znaky tělesnými liší se od ostatních národů evropských i od nejbližších národů slovanských, to jest závěr, k němuž dospěl prof. Matiegka. Jak k těmto vlastnostem a znakům českého lidu došlo, chce vyložiti v ohlášeném spise »O vzniku a počátcích českého národa«. — V téže sbírce vyšel jako sv. 83. spisek od prof. Vlad. Růžičky, O dědičnosti. Str. 36. K —40. V Praze 1917. Na základě hojných pokusů v říši rostlinné a živočišné podává Růžička zásady dědičnosti, to jest, do jaké míry jsou znaky živých bytostí, duševní a tělesné vady i přednosti buď dědičné nebo nedědičné; podle toho pak udílí rady a pokyny k potlačení všelikých dědičných vad a zase k vypěstování největšího počtu zdravých a zdatných jedinců lidské společnosti. — Dr. Č. Zíbrt, Kouzelný proutek. V Praze 1917. Str. 70. Cena K 1·—. Prof. Zíbrt sleduje pokusy, které činil člověk od nejstarších dob pátraje pomocí proutku po vodě, kovech a pokladech. V Čechách je znám zejména případ z lázní Poděbrad, jichž léčivý pramen nalezl zcela spolehlivě Bülow pomocí proutku, a t. zv. »Pramen J. Kubelíka«, neosvědčivší se nález léčivých pramenů v Býchorech u Kolína. Zíbrt vedle těchto případů uvádí ještě řadu jiných za hranicemi v době nové a zaznamenává též starší případy proutkaření u nás i jinde. Mnohým jest bez výhrady věřiti, jiné zase jako nezaručené nebo i podvodné odmítnouti. Proto jedni celému umění žádné víry nepřikládají, kdežto jiní sdružují se nadšeně v »Mezinárodní spolek proutkařů« a píší učené a přesvědčivé knihy. Zíbrt, stoje na stanovisku střízlivém, odkazuje proutkohybné zjevy jejich psychologickým podkladem do oblasti hypnotismu, sugesce, magnetismu. — Else Hildebrandt, Die schwedische Volkshochschule, ihre politischen u. sozialen Grund-

lagen. Berlin 1916. 155 S. M 4·—. Švédové porozuměli velmi dobře tomu, jak veliké důležitosti jest lidová výchova. Mezitím co Němci zavedli obligatorní školu pokračovací, vytvořili si Švédové vlastní typ vysoké školy lidové. I u nás v Čechách se objevilo snaživé úsilí o lidovou universitu. Lidovýchovná škola Osvětového svazu a Universitní ekstense jsou osvědčenými a vžilými našimi institucemi. Ve Švédsku si škola ta dala název vysoká škola lidová; vysoká škola proto, že shromažďuje dorůstající mládež, a lidová, že užívá ve vyučovní lidové metody, nikoli vysokoškolské. Účelem jejím není sdělení vědomostí, nýbrž výchovný vliv na vůli a charakter a průprava pro život. Veliká váha se přičítá tomu, aby lidová škola sloužila opravdu národnímu duchu a lidovému účelu. Proto Švédové věnují čilý zájem výchově rolnického dorostu, který je tam v převaze, a učinili zkušenost, že výchova ta měla neobyčejný vliv na zdatnost a podnikavost rolnictva; z ní vyrostla známá družstevnictví hospodářská jako v Dánsku. Vysoká škola lidová nepřijímá dětí hned po odbytí školy, nýbrž ve věku dospělejším od 18.—22. roku, kdy mládež získala již zkušenosti v praktickém zaměstnání, jež se pak ve škole teoreticky a soustavně zpracovávají. Na školách těch vzdělávají též mládež k politické činnosti ve správě obecní a státní a seznamují se sociálními a kulturními potřebami národa a země. — A. Debidour, Histoire diplomatique de l'Europe depuis le congrès de Berlin jusqu' à nos jours. I. Partie. 1878—1904. Paris 1916. Jest to druhá část spisu dříve vydaného: Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouvertoure de Vienne jusqu' à la clôture du congrès de Berlin. Předmluvou předního státníka francouzského Leona Bourgeoisa stává se kniha Debidourova významným spisem; jest to »mistrný, klasický obraz jednoho století evropského života«, praví Bourgeois. Převaha německé politiky byla zlomena třemi protiakcemi: ruskofrancouzským spolkem 1894, haagskou mírovou konferencí 1899 a franc.-angl. dohodou 1904.

J. H.

Politický přehled.

Doba parlamentních prázdnin neprošla nám klidně, nýbrž byla vyplněna významnými událostmi válečnými a důležitými přípravami, jež byly činěny u nás v českých zemích pro zjednodušení poměrů politického stranictví a tím i pro mohutnou českou politiku v době, jež rozhodne o našem osudu na staletí.

Z událostí válečných nutno uvésti úspěchy francouzské a anglické na západě a nepopiratelné úspěchy, jež učinila na rakouském jižním bojišti vojska italská přes neobyčejnou chrabrost rakouských obranců. Naproti tomu stojí značný územní zisk, jejž docílila německá a rakouská vojska v Haliči, Bukovině a zabráním Rigy. Po počátečných vojenských úspěších, které posunuly ruskou frontu v Haliči ku předu, nastal totiž v ruském vojsku úplný rozklad, jenž nutně vedl k ústupu celé fronty nejprve na jižní části ruského bojiště a nyní i na jeho nejsevernějším bodu. Obecenstvo posuzuje události tyto především pod zorným úhlem kýženého míru. Pokud nás docházejí zprávy z Ruska, lze míti spíše za to, že poslední události válečnou náladu posílily. Všude se rozléhá volání po násilném potlačení živlů, jež způsobili rozklad v armádě a po vítězném dokončení války. Příznačným jest také, že se znovu vynořuje jmeno Miljukova ve spojení s novým pořádkem na Rusi. Také v Německu zdá se, že úspěchy na ruské frontě posilují bojovné živly a upevňují naději na německé vítězství. Zdá se tudíž, že se »dorozumění«, jímž má býti zakončeno toto hrozné krveprolévání, v posledních týdnech nepřiblížilo. Nenastane-li nic mimořádného, musíme býti připraveni na čtvrtou válečnou zimu.

Všimněme si nyní některých projevů týkajících se míru nebo dalšího pokračování ve válce. V Německu došlo ke změně v úřadu říšského kancléře, Bethmanna-Hollwega vystřídal Dr. Michaelis. K očekávanému zdemokratisování ústavy nedošlo. Nový kancléř ve své úvodní řeči k sněmovně prohlásil sice ochotu německého ná-

roda k jednání o mír, avšak pouze o takový mír, jenž by byl základem k t r v a l é d o h o d ě národů (Der Friede muss die Grundlage für eine d a u e r n d e Versöhnung der Völker bieten). Tedy ochotu k míru dorozuměním, kde by nebylo vítěze ani poraženého. Jinak nepřinesla jeho řeč více jasnosti do otázky mírové. Určitěji vyslovil se za rakouské zahraniční ministerstvo »Fremdenblatt« odpovídaje na řeč lorda Cecila. Rozhodně odmítá vydání Elsaska a Lotrinska Francii, jež by ostatně mohlo býti vynuceno pouze od poraženého Německa, a prohlašuje dále rozhodně, že »naše monarchie bude bojovati do posledního dechu po boku svého věrného spojence«. V otázce jihoslovanské odmítá se cizí vměšování a zdůrazňuje se, že v Rakousku »vládne princip, dle něhož se každý národ může svobodně rozvíjeti«. Náš zahraniční úřad tu patrně zapomněl, že právě nedávno prohlásil sám rakouský ministerský předseda, že čl. XIX. zákl. stát. zákonů o právech občanů, jenž právě tento volný rozvoj jednotlivých národů měl zaručiti, nebyl dosud proveden. Konečně se vyslovuje ochota k míru, »jenž by nás chránil před novými zločinnými útoky a kterým nepřestaneme býti vlastními pány ve své vlastní domácnosti«. Tentýž válečný cíl však prohlašují též nepřátelé říše a proto jest jasno, že tak příliš všeobecné projevy mír nepřiblíží. Snad vysocí pánové z Rakouska a Německa, kteří dlí dle zpráv švýcarských listů v této krásné zemi na zotavené, vysloví se při nahodilých stycích s hodnostáři států neutrálních poněkud konkretněji.

Ostatně ještě jednu věc můžeme určitěji vyčísti z listu našeho zahraničního úřadu. Mluví-li se tu o n o v ý c h zločinných útocích na Rakousko v budoucnosti, chce se tím říci asi, že i v této válce nebyl tento stát útočníkem, a že tedy nejsou správna tvrzení dohodových listů o poradě konané dne 5. července r. 1914 v Postupimi, kde se prý za přítomnosti německého císaře, Bethmanna-Hollwega, admirála Tirpitze, pak generálů Falkenhayna a Stumma, arciknížete Bedřicha, hr. Berchtholda, Tiszy a Konráda z Hötzendorfu stalo rozhodnutí o válce proti Srbsku.

Podobně jako německý říšský kancléř vyslovil se i rakouský zahraniční ministr hrabě Černín o míru v řeči, kterou pronesl k novinářům rakouským a uherským. Jeho myšlenky jsou v podstatě tyto: mír musí býti dorozuměním; mezi Vídní a Berlínem jest úplná shoda; nikdy nesvolíme k míru, který by pro nás nebyl čestným; proti pokračování ve válce se bouří rozum i mravnost, pročež jest také zbytečno mluviti o otázce viny na válce, nýbrž

třeba hleděti jen do budoucnosti. A v této budoucnosti vidí hr. Černín mír bez znásilnění a s opatřeními, jež vyloučí opakování války. Jak bylo již poznamenáno, mluví i druhá válčící strana o upřímném a čestném míru, jak se nedávno vyslovil francouzský ministerský předseda Ribot, jenž právě uvedené projevy vlád centrálních mocností pro dohodu národů nazval dokonce pokrytectvím. Není tedy naděje na brzké ukončení války, a dějí se horlivé přípravy k jejímu pokračování. Ve smyslu tom zní také provolání císaře Viléma k německému národu na počátku čtvrtého válečného roku, jež zdůrazňuje, že »naše slova míru se setkala s posměchem nepřátel«, a že jest proto třeba »dále bojovati a kouti zbraň«. Také řečník sociální demokracie na říšském německém sněmu mluvil sice proti dobývačné politice Všeněmců, jinak však prohlásil, že ani on ani jeho přátelé nežádají oslabení ponorkové války, poněvadž musí býti na nepřítele vykonáván silný vojenský tlak, pokud odmítá jednati o mír. Ve smyslu účinného pokračování ve válce jest si také vyložiti opatření německé a rakouské vojenské správy v ruském Polsku, dle něhož budou polské legie podřízeny rakouskému vojenskému velení, aby bojovaly proti společnému nepříteli. Celý německý národ totiž hořce vytýká Polákům jejich nevděk, když tito nechtěli dobrovolně dáti své vojsko do služeb válečných cílů ústředních mocností, ke kterýmžto cílům náleží prý přece také vybudování polského státu.

O míru a jeho podobě staly se v poslední době ještě jiné významné projevy. První jest projev Pašičův, jenž se liší od projevů dosud uvedených určitostí válečných cílů. Podobně určité jsou i projevy francouzského a anglického dělnictva. Žádá-li se tu mimo jiné také zřízení polského, českého a jihoslovanského státu z území náležejících dnes do svazků říše Německé a Rakousko-Uherska, jest jasno, že takový mír není možný dohodou, kde by nebylo vítězů a poražených. Také papež učinil projev pro mír. Doporučuje úmluvy o zmenšení zbrojení, smírčím soudu a úplné svobodě moří. Určitě vyslovuje se pouze v tom směru, že navrhuje navrácení všech obsazených území, tedy status quo ante. O ostatních územních změnách a zejména též v otázce Polska doporučuje papež pouze, aby byly zkoumány v duchu smířlivém, vyhovujícím přání národů, pokud tato přání se kryjí se zájmy lidstva. O české otázce se papež nezmiňuje. Jeho projev přijat byl příznivě v Rakousku a Německu, kdežto ve státech dohodových vzbudil po většině nechuť a odmítnutí.

Ještě o jedné akci o míř se nutno zmíniti. Jsou to socialistické porady štokholmské. Nutno říci zkrátka, že dosud nepřinesly valného užitku. Dohodoví socialisté se předporad nezúčastnili. Pouze Rusko bylo zastoupeno delegáty, jejichž jmena a typy však nesvědčí o tom, že by zastupovali skutečně ruský národ. Za české socialisty zúčastnili se porad dva t. zv. centralisté z Moravy, o nichž možno říci totéž, co bylo poznamenáno o delegátech ruských. Za československou sociální demokracii t. zv. autonomistickou byli vysláni zástupci v čele s Drem Šmeralem. To, co tam prohlásili před světovým forem, nekryje se úplně s projevem z 30. května, jejž podepsali i sociálně demokratičtí poslanci, a s tím, co si opravdu přeje český lid. Jen na jednu nesrovnalost možno zde poukázati. Projev všech českých poslanců se staví na základ historického státního práva českého a doplňuje jej přirozeným právem jen k tomu cíli, aby byli do českého státu pojati i Slováci. Projev učiněný ve Štokholmu žádá český stát pro všechny příslušníky českého národa »pokud u z a v ř e n ě obývají s o u v i s l é territorium«. Projev tento mohl by připouštěti výklad, že se vzdáváme na př. t. zv. uzavřeného německého území v Čechách, o němž bylo již v tomto časopise zdůrazněno, že jest jen výtvorem násilí a nesprávného sčítání lidu, a objeví se rázem v jiné podobě, jakmile přestane tlak, který zejména na lidi malé a závislé vykonává německý kapitál a německé úřady. Projev štokholmský chce český stát pouze v rámci »dunajského soustátí«, čímž se liší od projevů sociálních demokratů polských, kteří pro svůj národ žádají svobodu úplnou, t. j. spojení v š e c h zemí obývaných Poláky v jednotný a úplně neodvislý polský stát. Také péče o to, co má zbýti státu celkovému, jehož by byl český stát pouze dílčím spolkovým státem, jde snad poněkud za meze toho, co pokládali čeští sociálně demokratičtí zástupci ve Štokholmu za nutné učiniti v zájmu zachování Rakouska.

Zda dojde k novým vlastním poradám socialistickým ve Štokholmu, nelze dosud určitě předvídati. V některých zemích působí otázka pasů do Štokholmu jisté obtíže. Němečtí sociální demokraté z Německa a Rakouska vykonali již přípravy a usnesli se zcela ve smyslu v l á d n í c h názorů v těchto říších, aby na štokholmské konferenci nebylo připuštěno jednání o otázce viny na světové válce. Usnesení toto nesetká se asi s velkým porozuměním socialistů ze zemí dohodových a některých neutrálních zemí, když na př. francouzští socialisté trvají nejen na projednání této otázky, nýbrž též na tom, aby bylo vysloveno, zda má proletariát válečně napa-

deného národa nárok na pomoc proletariátu všech ostatních zemí, a to pomoc po případě i brannou. Že tím mají býti němečtí sociální demokraté vehnáni do úzkých, jest jasno. —

A nyní se obraťme k událostem vnitřním. Náleží sem především vládní projevy o novém uspořádání Rakousko-Uherska. O této otázce zmínil se ve svém projevu k zástupcům tisku také zahraniční ministr hrabě Černín. Zdůraznil však bez bližšího určení pouze potřebu zdemokratisovati ústavu, jak v této polovině říše tak i v Uhrách. Jak si to představuje, ani nenaznačil. Ohradil se pouze proti tomu, aby se do této otázky cizí státy vměšovaly. O otázce národnostní vyslovil se »Fremdenblatt« pojednávaje o úkolech nové vlády Seidlerovy. Jest prý jejím úkolem revise ústavy a zřízení jiné konstituce než jest dosavadní. Má se jí zaručiti volný vývoj všech národů, způsobiti soustředění těchto národů a tím posílení říše. Cestou k tomu jest národní samospráva s krajským rozdělením a se zachováním hranic korunních zemí. Mezitím došlo k jmenování nové vlády v čele opět s bar. Seidlerem. Z ministrů jest devět Němců, dva Poláci, po jednom Rusínu a Slovinci. Čechy má snad do jisté míry představovati hrabě Sylva-Tarouca, jenž jest členem českého konservativního velkostatku. Jest to kabinet neparlamentární. Úřední prohlášení, jež provází jmenování nového ministerstva, vytýká mezi jeho úkoly též »vybudování ústavy a zachování potřeb celku ve smyslu národnostní samosprávy«. Program velmi mlhavý, jenž slibuje ještě méně, než výše již uvedené poloúřední prohlášení. Nelze si opravdu ničeho slibovati od vládních pokusů. Vždyť jest známo, že rakouské vlády nerozumějí ani svému vlastnímu zájmu. Vládě na pomoc přiskočili sociální demokraté rakouští, kteří se usnesli, jak sdělila Arbeiterzeitung, aby se sjezd německé sociální demokracie v Rakousku domáhal krajského zřízení v celé této polovině říše. Že krajské zřízení bez změny ducha vlády neznamená zcela nic, než prázdné heslo, jest zcela jasno. Pro nás jsou ostatně tyto otázky lhostejny. Jde nám o něco zcela jiného než o pouhou změnu ústavy nebo dokonce jen o správní reformu. Jde nám o svobodný, demokratický český stát. Že cesta k němu nejde z vídeňského parlamentu a z vídeňských vlád, jest jasno již z toho, že se jeho území neomezuje pouze na území zahrnutá Předlitavskem. A nejen to, česká otázka stala se otázkou světovou, a proto správně se odmítá národem účast na vídeňském ústavním výboru.

Český národ jest v této otázce zajedno a s vyloučením několika jednotlivců nepokládá vídeňské salony za vhodný útulek a ústředí svých nejsvětějších a nejvyšších zájmů. Proto vzbudilo všude radostný ohlas prohlášení, jež společně se spisovateli vydali zástupci národní strany svobodomyslné, národně sociální, moravské lidové, české strany pokrokové a státoprávní pokrokové, a jímž odmítají účast na zmíněném ústavním odboru. Vycházejí při tom s hlediska, že »právem a povinností naší jest domáhati se nikoli změny ústavy království a zemí na říšské radě zastoupených, nýbrž samostatného, všemi atributy svrchovanosti opatřeného státu československého, objímajícího celý jednotný národ československý v jeho historických sídlech«. A stejně vyznívají i projevy jednotlivých poslanců české strany agrární na politických schůzích, konaných v různých končinách země.

Stala se zmínka o tom, že hrabě Sylva-Tarouca má snad tvořiti přechod k vstupu Čechů do ministerstva. Při této příležitosti bude dobře uvědomiti si, že české konservativní velkostatkářstvo, k němuž pan hrabě náleží, zaujímá v otázce naší budoucnosti stanovisko zcela odlišné od prohlášení z 30. května. V poradě konané dne 23. července t. r. usnesla se část tohoto velkostatkářstva (druhá, jak známo, stojí proti nám) pod předsednictvím prince Bedřicha Švarcenberka na resoluci, jíž se zdůrazňuje zachování územní podstaty říše, plné uznání historicky zdůvodněné individuality jednotlivých království a zemí, dále plná rovnoprávnost národů a konečně posílení zemské samosprávy. I v další části projevu mluví se pouze o sebeurčení Českého království, k němuž se má dospěti, jakmile nastanou v zemi ústavní poměry. —

Událostí, jež nade všechno jiné musí naplniti radostí česká srdce, jest návrat dělnictva pod prapor národní solidarity, a pak účinné snahy o vytvoření jednotné velké české strany demokratické. Má-li býti česká politika v přítomnosti i budoucnosti mohutná, musí se opírati o nejširší vrstvy národa. A je-li dělnictvo ochotno své třídní zájmy podříditi v této době pro nás tak těžké a na staletí rozhodné jednotnému cíli a zájmu celého národa, pak by bylo nejlépe a bylo by také spravedlivo, aby vrstvy národa sjednocené v nové straně přijaly za svou myšlenku socialismu, nikoliv snad cizího socialismu marxistického, nýbrž slovanského socialismu. Ostatně připusťme však, že jsou mezi námi lidé dobré vůle,

kteří přes své demokratické cítění upřímně by nemohli státi pod praporem socialismu, majíce jiné názory o otázkách hospodaření a přesvědčení, že jiné formy než socialistické zřízení zajistí národu i lidstvu lepší budoucnost. Ani to by nebylo neštěstím a nestalo by se překážkou zjednodušení našich stranických poměrů. Není tajemstvím, že se jedná o zjednodušení stranických poměrů mezi stranami národně sociální, mladočeskou, českou stranou pokrokovou, státoprávní a moravskou lidovou. Kdyby bylo možno vytvořiti velkou sociální demokracii českou, v které by splynuly všechny ostatní uvedené strany a jež by v otázkách všenárodních postupovala společně se stranou agrární, bylo by to snad nejvítanějším rozřešením. Kdyby tu však byly jisté rozpaky, o nichž se stala právě zmínka, rozdělí se příslušníci těchto stran na dva tábory. Koho hlas srdce volá k dělnictvu, půjde do strany socialistické, komu jeho přesvědčení bude cosi namítati proti heslu socialismu, ten ať vstoupí do druhé, měšťácké strany demokratické, která bude opět moci v otázkách týkajících se nás všech kooperovati se stranou socialistickou a se stranou agrární. Již takové zjednodušení našich poměrů bude znamenati velkou úsporu energie a velký zisk a zmohutnění naší národní obrany i útočnosti.

A co se stane s dosavadní stranou sociálně demokratickou? Jeden z jejích příslušníků to již naznačil v článku »Český stát a sociální demokracie«:[1] »A sociální demokracie, dosud odlišná zde svou mezinárodní ideologií, přičlenila se k ideálu národa. ... Pouze jedna, myslím, že již dnes nová denní otázka tu vyvstává: Poměr k druhým či některým druhým politickým stranám. Nemám tu na zřeteli český svaz, kde současný poměr je již dán. Ale mám na mysli poměr mimo parlament, onen celkový poměr mezi stranami, jež dříve dělilo *ne o mnoho více, než — český stát.* Při jednotném národním programu musí zde vytvářeti se poměr změněný, i zde logika věcí a dějů bude zajisté revidovati.« *-er.*

---

[1] Zvl. dvojsešit Akademie: Český stát a přestavba Rakousko-Uherska, str. 9—10.

Filosofie národního vědomí.

Dr. Ant. Uhlíř.

(Dokončení.)

Husitství se mnohdy vykládá jako hnutí podstatně náboženské; ale jen si rozmyslete, zda nebyly to právě city a ideje ryze mravní a národní, které lidu Husovu daly tolik síly a odvahy proti světu jeho duchovních a národních nepřátel. Církevně náboženský duch ustoupil v českém národě vědomí práva lidského ducha a svobody lidského svědomí. Jest jen třeba nedívati se už na historii těmi staršími herderovsko-hegelovskými teoriemi dějinně filosofickými a osvojiti si nové metody zkoumání dějepisného, při kterých není už náboženské jednostrannosti a při nichž se přihlíží ke všem stránkám dějin, tedy i k životu kulturnímu, politickému, sociálnímu, — takto sociologicky a sociálně filosoficky založený dějepis je dějepis budoucnosti. Náboženství odvádělo vědomí společenské od přirozených ideálů lidských a vynášelo je do oblastí neskutečné nadpřirozenosti; je však nutno pod těmito sny nalézti samu skutečnost národního života. Národní vědomí sílilo jen tím, že se duch lidský probral z mystických mátoh náboženské mytologie, že se vzpamatoval k vědomému životu uprostřed daných skutečností přírodních a společenských, že se city náboženské očistily a zesvětštily v přirozené city mravní a že se vůle lidská upjala k ideálům vskutku národním. Člověk jako národ, zbaviv se trpných citů a ideí náboženských, uvědomuje si svůj činný úkol společenský. Tou měrou, jak se šíří obecné vzdělání a národní uvědomělost, ubývá náboženské nálady. Proto také je marný každý pokus nové katolisace nebo i evangelisace našeho národa; z katolictví v jeho církevních a politických formách se probíráme sice ztěžka, ale přece jistě, neboť demokratická, lidovládná myšlenka zapuzuje dnes víc nežli kdy dřív myšlenku teokratickou, bohovládnou, politicky vyslovenou ve vladařství »z boží milosti«, — a evangelictví, které během věků pojalo v sebe tolik cizího ducha, nezdá se už míti v sobě tolik životnosti, aby spojilo

naši reformační minulost s dnešní naší kulturně demokratickou národní myšlenkou, — česká otázka potřebuje dnes odpovědi mnohem přesnější, věcnější a politicky spravedlivější, než jakou dává náboženství. Každé náboženství se společensky organisuje v církvi a každá církev míří k absolutní moci. Mezi národy a církvemi byl mír, jen když se poddávaly národy, když se národy podrobovaly náboženskému absolutismu. Národy se osamostatňovaly kulturně a politicky proti vůli církví a ovšem i států církevně politických. Naše dějiny jsou nejživějším důkazem tohoto dějinně filosofického poznatku. Sám Palacký, který na dějiny české patřil zrakem náboženským, vykládá v Idei státu rakouského, že národní myšlenka vystřídala myšlenku náboženskou: »Co XVI. a XVII. století byla idea církve a náboženství, to jest našemu věku idea národnosti.«

Mnozí a zejména němečtí sociální filosofové tvrdí, že národ je tolik, co stát. Německá filosofie Kantem počínaje kloní se k názoru, že stát je nejvyšší mravní sociální veličinou, a že národ je pouhý přírodně společenský útvar a tedy cosi nižšího. Stát byl Kantovi nejvyšším sociálním statkem, nikoli národ; stát, nikoli národ, byl Hegelovi objektivním mravním nadrozumem (objektive sittliche Vernunft), ano živým bohem na zemi (der lebendige Gott auf Erden). Jak známo, je to pruský ráz sociální filosofie, který státní myšlenku povyšuje nad prostý pomysl lidský a odvozuje ji ze samé vůle boží. Nemusím ani podrobně odkazovati na novější státovědecké teoretiky německé, kteří stát a národ ztotožňují prohlašujíce, že »celek účastníků státu tvoří národ« (Mohl), nebo že »stát a národ patří nerozlučně k sobě« (Kirchhoff), — žijeme v době, kdy tyto teorie vystaveny jsou zkoušce ohněm, což není řečeno nijak obrazně. Víte, že v naší říši jsou vlastně jenom dva národy, národ uherský a národ rakouský.

»Zvláštní osidlovací poměry, za kterých národní kmeny a zlomky národů bydlí v tomto nejvnitřnějším jádře v Evropě, vedly nutně k utvoření našeho státu, a dějiny podaly v této válce za nejvážnějších podmínek důkaz o správnosti jeho utvoření. To jest skutečnost, která se nesmí přehlížeti, chce-li se reálně politicky mysliti o vývojových možnostech, a těmto národům, kteří uprostřed tohoto státu našli ochranu a zabezpečení své národní eksistence, ukládá, aby se zřekli úhrnu národního uplatňování se.

Místo oněch programů, které jsou v rozporu s potřebami celku, s nezadatelnými právy, ba v rozporu navzájem samy mezi sebou, a které se právě proto nedají uskutečniti, chtěla by vám vláda po-

skytnouti jiný program, který se ovšem od toho značně liší, ale přece snad shrnuje a uvádí v soulad vše to, co obsahují ony návrhy přiměřeného, splnitelného a reálného, pokud jde o skutečné potřeby lidu. Tento program ukazuje vám místo kolísavého pevné, místo částí celek, místo mlhavých se rozplývajících státních útvarů skutečný, vyzkoušený silný stát. Nemůže se shodovati s ideály, které se rozbíhají na opačné póly, ale skrývá v hmatatelné reálnosti ono společné, jež všichni přes leckteré trpké slovo, které již padlo v této slavné sněmovně, v hloubi svého srdce milujete, nikoli blouzněním národní eksaltace, ale láskou příchylných, vděčných, důvěřujících synů.« (Clam-Martinic, 12. června 1917.)

Tato státní filosofie a etika je docela průhledná, a netřeba ji vyvraceti slovy, když ji mnohem lépe vyvrátí sama skutečnost. Čtěte našeho politického klasika Palackého, jak v Idei státu rakouského vykládá, že původně každý národ míval svou zvláštní vládu pro sebe a byl tudíž celkem zvláštním, ale že pokrokem centralisace i decentralisace světové ponětí stát a národ přestaly býti jedno a totéž, přestaly se krýti, neboť nejeden národ se rozdělil na více států, a nejeden stát zahrnul do sebe více národů.

A jaký je rozdíl mezi státem a národem, mezi vědomím státním a vědomím národním? N á r o d n í v ě d o m í — jak se to i vědecky prokazuje (Amonn) — jest vědomí sounáležitosti lidí, založené na společenství řeči, mravů, práva a jiných jim jako národu vlastních a společných k u l t u r n í c h h o d n o t; národní vědomí je tedy vědomí jazykové, mravní, právní a vůbec kulturní jednoty určitého národa. Naproti tomu s t á t n í v ě d o m í jest vědomí politické sounáležitosti lidí, založené na společenství v n ě j š í c h p r o s t ř e d k ů m o c i a těch skutečností a hodnot, které z této vnější, státní, politické moci plynou (na př. právo, svoboda, násilí).

Je tuším zřejmo, že národ k státu má se jako kulturní obsah k vnější, politické formě. Tímto poměrem lze si vyložiti všeliké shody i neshody mezi národem a státem. Každý národ, jehož vědomí dospělo vyššího stupně zralosti, tedy národ uvědomělý, chce býti státem, usiluje o to, aby sám sobě byl pánem; jako má svou vlastní kulturu, chce míti i svou vlastní politickou formu. Každý takový národ se snaží hodnoty svého vnitřního, mravního, kulturního života uplatniti i na vnějšek, politicky, sociálně, hospodářsky, a tedy státně. To je přirozený zákon vývoje lidské společnosti, kterému se nikdo rozumný a spravedlivý nestaví na odpor. Jakmile

národ nabyl svého povědomí, stává se skutečnou osobou mravní a právní. A »právo národův« — jak napsal Palacký — »jesti skutečné právo přírody; žádný národ na zemi nemá práva žádati, aby k jeho prospěchu soused jeho sebe sám obětoval, žádný není povinen, pro dobré souseda svého sebe sám zapříti neb obětovati. Příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národů.«

Národ a stát mají se tedy k sobě jako vnitřní obsah k vnější formě. Národ je společnost kulturní, stát je společnost politická. Každý národ má v sobě politickou státotvornou schopnost; národové svou politikou směřují k tomu, aby se stali svéprávnými, samostatnými státy. To potvrzují i teoretikové státovědečtí, kteří nebyli raněni slepotou před skutečnostmi evropského vývoje hlavně v XIX. století. Němec Bluntschli napsal už v sedmdesátých letech minulého století: »Každý národ jest povolán a tudíž oprávněn tvořiti stát. Národ má přirozenou a kulturní vlohu státi se politickým celkem společenským... každý národ státem, každý stát národní bytostí.« Tof tedy všeobecná tendence, o níž se snadno můžete přesvědčiti, představíte-li si, jak se měnila evropská mapa za posledních sto let. Řekl-li Napoleon I., že politika států jest určována jejich geografií, vývoj Evropy v minulém století přesunul politiku států ze základny geografické na základ etnografický. Od vídeňského kongresu roku 1814 politika většiny evropských států byla nucena ustupovati stále víc od starší zásady pouhé územní, teritoriální organisace Evropy a přizpůsobovati se novější zásadě svrchovanosti národů. Byly to hlavně politické myšlenky, vyvolané událostmi z let 1789, 1830 a 1848, které daly evropské státní politice nový obsah a nový směr. Od vídeňského kongresu, který byl posledním diplomatickým kongresem starého slohu a který by byl rád obnovil předrevoluční ancien régime, na evropské mapě se celkem nepošinuly hranice jenom těch států, které představovaly uzavřené už národní celky, tedy Španělsko, Portugalsko, Anglie, Francie. Naproti tomu státy, které v jednotu politickou slučovaly různorodé národní prvky, se rozkládaly; státy, které uměly organicky spojiti myšlenku národní se zásadou demokratické ústavnosti — jako Švýcarsko — žily klidně, za to se těžce žilo ve státech nedemokratických, slučujících pod jednou politickou formou řadu národů, tedy ve státech národnostních (na rozdíl od států národních, kde žil a panoval jen jeden národ). Jak se národně politická zásada uskutečňovala, vidno z historie jednotlivých zemí. Umělý útvar království Nizozemského rozpadl se již roku 1830 v podstatně francouzskou Belgii

a holandské Nizozemí. Unie Švédska s Norskem, kterou smluvil vídeňský kongres, se rozpůlila. Na evropském východě již několik let po vídeňském kongresu vznikl boj, jejž podporovala celá liberální Evropa, na který však nepříznivě pohlížel Metternich, boj, který vedl k nezávislosti Řecka, zatím co si Srbové dobyli trochu autonomie v rámci Turecka a půlstoletí potom stejně jako Rumunsko se osamostatnili. K tomu po válce rusko-turecké v roce 1878 utvořil se nový bulharský stát. Balkánská válka z let 1912—1913 směřovala k tomu, aby evropské Turecko bylo rozděleno podle národů, již v něm obývají. Nejmocnější obraty se odehrávaly však v Italii a v Německu: národ italský se sjednotil v italský národní stát, a stejně dříve rozkouskované Německo se spojilo v stát národní, když po válkách s Dánskem, Rakouskem a Francií pronikla v Prusku vzniklá idea velkoněmeckého programu. Jak myšlenka národně demokratická převrátila staré Rusko, toho jsme sami svědky. Jediné Rakousko — podle dávné tradice, že AEIOU, čili Austria erit in orbe ultima (Rakousko bude na světě poslední) — zůstává ještě neochvějně věrno zásadám vídeňského kongresu z roku 1814.

Snad i z tohoto letmého náčrtku je patrno, že samy historické skutečnosti dávají za pravdu touze každého národa, aby se stal vlastním státem. Tím větší má pak právo na politickou samostatnost národ, který původně již byl samostatný a jen násilně byl o svoji samostatnost připraven. Takový národ má i přirozené i historické právo státi se národem samostatným, zejména má-li mnohem více vnitřní, mravní a kulturní síly a cti nežli národ, který jej násilně ovládl.

Bylo by možno na mnoha příkladech ukázati, že národ nemusí ještě býti státem, ale že i stát, který se jen o vnější a hmotnou svoji moc opírá a nikoli o kulturní základ národního života, není na výši doby. Pozbude-li stát jako politická moc smyslu pro kulturní hodnoty národů, je ztracen. Německo je zemí takového zbožňování státu a jeho moci a nejeden německý vzdělaný spisovatel před touto jednostranností varoval. Zapomíná prý tento ekstensivní nacionalism, že doba nesmírného vzepětí hospodářského bývá zároveň dobou kulturního úpadku (Ruedorffer). Historik Lamprecht nedlouho před válkou vytýkal nedostatek kulturní politiky v Německu. Vývoj Německa v posledním věku byl podstatně hospodářský; veliká masa vzdělanců vrhla se do tohoto hospodářského zápasu, řídíc se svým přírodovědecky založeným názorem o boji o život. Na

tomto podkladě v posledních desetiletích vznikla vedle čistě diplomatické politiky vnější politika rozvoje hospodářské moci, která měří všecky věci světa podle kapitalistického měřítka. Je však smutnou zkušeností všech velikých národů, které provozovaly tuto moderní ekspansivní politiku, že se jí nedá dosáhnouti trvalých vymožeností. Jistě má takováto mechanistická perioda jakési hospodářské úspěchy, jak o tom nejlépe svědčí veliké zbohatnutí německého národa v posledním desetiletí, ale je to jen pomíjející, brzy se dohospodaří (v originále je slovo ještě příkřejší: Es handelt sich um Raubbau; die Erträgnisse lassen rasch nach, und in kurzer Frist ist abgewirtschaftet). Proto je třeba, aby se německý národ rozpomenul a neoddával se jednostranně zájmům mocenským a hospodářským. Před sto lety národ německý byl zván národem básníků a myslitelů; přirozeným a oprávněným důsledkem národního sjednocení německého byly nové ideály hospodářské a politické moci, — je však nutno, aby národ ve své politice náležitě spojil tyto dva směry, aby jeho politika byla politikou kulturní. V tom je záruka šťastného dalšího vývoje německého národního vědomí a národní budoucnosti.

A stejně nedávno za války po této kulturní politice volal národní hospodář německý Franz Eulenburg. Potřebujeme vůbec — tázal se v loňské vánoční úvaze v berlínském listě — kulturní politiky? »Nestačí moc, která tvoří podstatu státu, aby se ve světě uplatnil, a vedle ní hospodářství, které nás spojuje se světem trvalými vztahy? Myslím, že sotva. Neboť ideologie jest přece nezbytností pro udržování jednotlivce jako pro celý národ, činí-li si nárok na místo ve světě. Nestačí vyvážeti anilinová barviva a stavěti nejlepší elektromotory, dodávati nejlacinější konfekční zboží a půl světa opatřovati draslem. Toť jenom jedna stránka. Není sporu o tom, že i v tvorbě těchto věcí má nemalý podíl duševnost, a že se v nich prozrazuje nesmírné vědění, že se tu ukazuje zvláštní zdatnost a nadání národa. Přece však chybí ve všech těchto věcech vlastní kultura, chybí ještě vnitřní hodnoty, které se mohou teprv tehdy uplatniti, až přijmou na sebe živou formu výrazu. Tvorba řeči a uměleckých děl, vědy duchovní a filosofie žádají tudíž, aby jinak byly šířeny, mají-li působiti... Stát sám nemůže býti nositelem kulturní politiky, nebo aspoň nikoli v první řadě. Je v něm cosi příliš ztrnulého, mechanického.« Zanedbávati otázek kulturních a mysliti jenom na otázky moci politické a hospodářské vede jistě k úpadku. Proto je třeba politiky kulturní. A kulturní politika smě-

řuje k vědoménu rozvoji vlastností a schopností podstatně vnitřních, mravních, kulturních. Kultura není nic pouze vnějšího a nic jednou pro vždy hotového, kultura je stálá tvořivá činnost duševní, projevující se ve vkusu a mravu, v řeči a víře (a to ve víře nejen snad náboženské, nýbrž, a to hlavně, sociální), a také ve formách družnosti a všeho politického a sociálního života. Kultura je tedy dílo ducha a umění; ten národ je kulturním národem, který se nezastavuje ve vývoji mravním a rozumovém a jenž především na vzdělanosti a mravní ryzosti si zakládá. Že takový národ chce býti i státem, je přirozeno tak, jako že každý obsah musí míti i svoji vnější formu. Politika kulturního národa bude kulturní a kulturním bude i stát, který je politickým výrazem rozumové a mravní pospolitosti takového národa, který chce býti dokonalým vnějším obrazem národního vědomí a svědomí.

Tím, co jsem dosud pověděl o poměru národního vědomí k ostatním duševním a sociálním skutečnostem, usnadnil jsem si poslední kladné slovo o tom, co je národ a národní vědomí. Tu bych vlastně mohl sáhnouti do pokladů našich národních myslitelů a nalézti v každém z nich, čím mu byl národ. U Husa, Chelčického, Komenského, u Havlíčka a Palackého, a u každého našeho národního genia najdete místa, kde se chce pojmově vystihnouti podstata a smysl naší národní bytosti. K o m e n s k ý v drobném spisku Gentis felicitas, Štěstí národa, jímž Uhrům stavěl před oči ideál šťastného národa, táže se hned na začátku, co jest národ. »Národ je množství lidí, zrozených z téhož kmene, bydlících na témž místě ve světě (jako by ve společném domě, který nazývají vlastí), užívajících téhož zvláštního jazyka a tím spojených týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o dobro obecné.« H a v l í č e k v Obrazích z Rus praví, že »národem sluje v nejčistším a nejideálnějším smyslu veliký počet lidského plemene, jenž stejného původu jsa, svým zvláštním jazykem mluví, zvláštní obec (stát) tvoří, zvláštní své náboženství vyznává a zvláštními vlastnostmi a obyčeji od jiných patrně se rozeznává.« Nemusím ještě znova upozorňovati na P a l a c k é h o, který myšlení o českém národu zasvětil celý svůj život. Historik Pekař napsal, že »národní myšlenka v původním a vlastním slova smyslu, t. j. vědomí sounáležitosti krevní a jazykové a snaha prospěti zájmům, zdaru, vyniknutí a slávě obce národní, je tak stará, jako naše dějiny ... Od doby, co renesance gotická ... podvrátila tuhý universalismus státní a kulturní staršího středověku, je vůdčí myšlenkou českého snažení ... Má vždy svůj

obsah mravní a tudy i kulturní, vždy usiluje o to, aby se nasytila ideami soudobé civilisace a nebyla neužitečným živlem v obci národů křesťanských. Není závislá na převratech kultur nebo rozdílech vér a církví: chlubí se u legendisty 10. stol. zásluhami českých mučeníků Kristových a v 19. stol. plody českého umění, prosí v písni svatováclavské o ochranu světcovu a v zoufalé prosbě Komenského z r. 1648 ukazuje na slávu boje svého se zuřivostí Antikrista, pobízí u Dalimila vášnivě k lásce rodného jazyka a mravu, zcela podobně pak u našich buditelů-vlastenců doby obrození, stýská si náruživě a hrozí utiskovatelům u protireformačního Balbína i u moderního nevěrce Machara. Je jediným úvazkem, jenž zakládá duševní jednotu naši s pokoleními, která dávno vymřela, i s pokoleními, jež budou následovati, je jedinou myšlenkou, v níž mrtví, bez rozdílu dob, stavů a kultur, svorně panují živým. Odmysli si ji z našich dějin a vezmeš jim duši, živný princip všeho svobodného, mravního chtění, zbavíš je nejvlastnější humanity jejich, popřeš, že jsme byli a že jsme zvláštní individualitou mezi národy.«

Naše dějiny snad víc nežli dějiny kterého jiného národa skýtají příklad nejhorlivějšího úsilí národního. Žádný národ nebyl vystaven tolikerým zkouškám na život i na smrt jako právě český národ. Naše reformace byla výkvět evropské kultury a projevila se i politicky nejzdatněji; ale z českého, reformačního a stavovského státu převratem bělohorským stal se stát německo-český, katolický, absolutistický. Teprv osvícenství vzkřísilo u nás touhu žíti zase vlastním národním duchem, a od té chvíle stoupali jsme ve vývoji a rozvoji českého národního života. Byly to především kulturní síly, jež se v nás obrodily: krásná a vědecká literatura — Dobrovský a Jungmann obnovili českou řeč, Palacký probudil pohaslé vědomí historické a s Havlíčkem nás učil mysliti politicky; od těch dob rosteme kulturně i politicky a posléze, koncem XIX. století, stavíme si i pevnější základy hospodářské. Dnes zápasíme o to, abychom se jako národ kulturní stali zase i národem politickým, samostatným národním státem československým.

Nezbývá kdy, abych podrobně psychologicky, sociologicky a sociálně filosoficky probral pojem národního vědomí. Doufám však, že i z toho, co jsem řekl, je patrno, že národ jest uvědomělým národem jen potud, pokud je společenským celkem vskutku kulturním, pokud tedy zosobňuje nejvyšší hodnoty ideální, mravní a rozumové. Anglický myslitel Ruskin řekl, že národ je národem, jen drží-li svůj život ve svých rukách, hotov jsa dáti jej za svou čest, za svoji

lásku a za svoji činnost; ale ovšem nestačí jen pudová ctnost, je třeba mravní a rozumové uvědomělosti. Žádný národ nemůže trvati, který ze sebe udělal luzu a zejména luzu jen vydělávající peníze. Národ, který pohrdá literaturou, pohrdá vědou, pohrdá uměním, pohrdá přírodou a pohrdá i soucitem, — to není národ, to je luza.

V těchto ideálních cílech je tedy i všecka filosofie a etika národního vědomí. Nesmrtelnost národa jest jen v těchto kulturních a mravních ideálech a v ničem jiném. Nevzdělávejte se, nezjemňujte svého ducha, otupte v sobě všecky city lidskosti a spravedlnosti, a je konec národa. Náš národ se zapsal do dějin světových jen tím, že se postavil celým svým životem na obranu pravdy, rozumu a ryzosti mravní. Palacký napsal, že »zachování a vzdělávání národnosti jest přikázání a zákon mravní,« — zda necítí každý z nás jako nejsvětější příkaz a nejvážnější povinnost mysliti, žíti, pracovati pro svůj národ, vzdělávati se duchem i srdcem tak, aby český národ zase stál v čele světa jako národ ryzí pravdy a spravedlnosti, jako národ nesmrtelný!

Čím má nám býti filosofie?

Podává Dr. Vlad. Hoppe.

(Dokončení.)

Transcendentální říše pouhých možností eksistující pouze v imaginacích filosofů jest oním pravým světem, kdež se rodí naše ideály. Kdežto reální svět jest přísně podmíněn, transcendentální svět neuznává lidské podmíněnosti a omezenosti. Jest právě tak nespoután jako naše fantasie. Teorie poznání skutečného filosofa sleduje jen hluboké zdroje vyvírající v jeho duši, a kráčí cestou intuice, fantasie. Jeho vzdušný svět jest světem realisovatelných možností. Nemožnost a nedostupnost jistého okruhu idejí, jež nelze prozatím ztělesniti ve skutečnost, jest pravému mysliteli jen výrazem zaujetí určitého hlediska, o němž jsme přesvědčeni, že nám může jedině poskytnouti pravého poznání. Tento názor jest klamný. Neboť, zaujmeme-li jiné hledisko, dovedeme s něho při trpělivé eksperimentaci realisovati ony ideje, jež se nám zdály s původního hlediska nedostižnými. Dnešní naše společenská organisace nebyla by možna ve středověku pro omezenost tehdejších názorů a malou schopnost středověkého člověka proměniti myšlenku v čin. Ježto se ve středověku téměř vůbec neeksperimentovalo, zůstaly nejkrásnější myšlenky a ideje, jichž bylo hojnost, v embryonálním, nevyvinutém stadiu. Teprve renesanční eksperimentátoři vyvedli činným dotazováním přírody lidstvo ze začarovaného okruhu pouhých neplodných snů do říše převádění myšlenek a tužeb v čin, skutečnost. Odvážná zásada objevitelů a vynálezců: Vše jest možné, platí plně ve světě pouhých imaginací, jež budou postupně proměněny ve skutečnost. Překročiti ideály lidskou podmíněnost, jak se nám jeví ve ztrnulých tvarech nynější skutečnosti, jest úlohou vlastní filosofie. Zklamáni světem skutečným, jenž jest jen zvláštním případem nesčetných možností, doufáme v jiný možný svět. Víra ve zlepšení daných podmínek, v možnost lepšího světa, jest podkla-

dem pravé filosofie a náboženství. Filosofie nemá býti toliko pasivní, statickou retrospektivou toho, co bylo v minulosti, nýbrž spíše nadějným a bohatým rozvrhem a prospektem do dosud šeré budoucnosti, nadějným rozvrhem toho, co lze uskutečniti. Pravý filosof neobrací pozornosti jen k tomu, co bylo a co jest v přítomnosti, nýbrž jak lze utvářiti v budoucnosti podmínky lidské společnosti dle nynějších ideálů.

V obecném životě se mnohdy příliš oddělují ideály od skutečnosti, jako by byly něčím neobyčejným, nadpozemským. Pro mnohé lidi vskutku jsou něčím neuskutečnitelným, ježto si zvykli dle prosté, primitivní teorie poznání na zásadu: toto jest skutečnost, a toto jsou ideály a produkty fantasie. A nyní bez další úvahy nechávají ony dvě tak těsně související říše v příkrém odloučení. Jak nesprávný jest podobný názor! Kdo zná tajemství tvoření a ví, že myšlenka jest již činem v zárodku, ztělesňujícím se ideálem, pro toho neeksistuje hranice ideálů a skutečnosti, možnosti a skutečnosti. Ideály a imaginace jsou v rukou genia anticipovanou skutečností, již postupně převádí v pevné a ztrnulé tvary skutečnosti. Jen věk a doba, trpělivost a vytrvalost oddělují nás vlastně od ztělesnění našich ideálů. Tím, že jest nám nesmírně složitá realita dána jakožto naše imaginace, tím stává se v rukou eksperimentujícího subjektu plastickou hmotou, jíž jest vynálezce schopen dáti tvary svých ideálů. Aktivní, tvořivý subjekt zde formuje objekt, který obepíná prostřednictvím vzdušné sítě pouhých imaginací. Objekt vlastně jakožto cizí prvek zmizel a stal se prostřednictvím tohoto druhu intuitivního poznání též subjektem: byl oduševněn a tím se stal schopným oné odvážné formace a metody, kterou nazýváme vynalézatelskou činností. Pokud svět a duch jsou vzájemně odděleni, pokud jsou si cizími, potud žijeme v labyrintu světa a toužíme po ráji srdce. V tom okamžiku však, jakmile poznáme, že duše jest klíčem k vesmíru, v tom okamžiku, jakmile se naučíme naslouchati hlasu svého Daimonia, poznáme tajemství tvořivého kosmického vědomí, mikrokosmu, v tom okamžiku máme v rukou nadpozemské, neomezené, obrovské síly. Tyto intuitivní prožitky naučí nás pevně věřiti, že veškeré ideály, ať etické, kulturní, technické neb estetické, jsou uskutečnitelny. V této transcendentální říši, kde není nemožností, pohybuje se duch velkých objevitelů, vynálezců, reformátorů, umělců a utopistů lidstva: Faradaye, Liebiga, Pasteura, Edisona, Mora, Campanelly, Luthera, Budhy, Krista. Vůbec ten, kdo obdařil prometheovským ohněm lidstvo na jeho

těžké pouti neznámými, temnými krajinami, byl ustavičně v těsném spojení s touto tvořivou říší intuice, Daimonia, kosmického vědomí. A k otázce, jak dovedeme dojíti k poznání těchto svých utajených mohutností, odpovídáme, že jen samota, přísná kázeň a vědomí, že jsme též částí onoho zázračného pochodu tvoření, který postřehujeme kolem sebe v přírodě, nás vede k oněm tajemným oblastem duševním, makrokosmu en miniature. Těsný styk s přetvářející přírodou vzbudí v nás dřímající disposice, že jsme schopni volné formace světa a společnosti.

Kdo prožil část věku v samotě v přetvářející se přírodě a zahloubal se do pochodu poznání, tomu neušel patrný fakt, že čím jest naše pojmové poznání přesnější a eksaktnější, tím více se vzdaluje individuálního přírodního tvoření. Nejvíce vynikne toto faktum na vlastních duševních stavech, jež stále proudí jako řeka ku předu. Naše ztrnulé pojmy dotýkají se jen asymptoticky této mohutné tvořivé činnosti, z níž jest nám opět jen mizivá část patrna, kdežto většina odbývá se v podvědomých oblastech naší osobnosti. Kdežto naše jasné pojmové vědění, s nímž operujeme v praktickém životě, není pro svou symboličnost s to dotýkati se oněch tajů ustavičného přetváření, jak je prožíváme ve své duši, instinktivní intuitivní vcítění prostupuje cele předmět poznání. Že ovšem není řeč s to tlumočiti tyto neobyčejně jasné prožitky, není vadou intuice, nýbrž naší neschopnosti vystihnouti řečí a symboly realitu. A kde schází řeč, tam vypomáhá člověku tvořivá obrazivost, jež jest nejbližší průvodkyní intuice, v obrazech nám zjevujíc, jak asi si máme onu složitou, stále se přetvářející skutečnost představiti. Pokusy vynálezců nazírajících v obrazech a modelech a nikoli v abstraktních pojmech jsou otázky v robustní řeči fakt, jimiž se dotazují, jsouce vedeni intuicí a fantasií, věčně mlčící přírody. Abstraktní pojmové poznání by nás vzdalovalo nesčetných specií v ustavičném přerodu, k nimž intuice za pomoci fantasie po vytrvalé práci snadno pronikne. Individuální ustavičné přetváření, jež tak patrně zachycujeme na přerodu svých duševních pochodů, může býti plně sledováno toliko i n t u i c í, jež se stane touto svou tajemnou vlastností řečí filosofa, genia. Umělecká díla, vynálezy a objevy věd či technické výboje děkují za svůj původ toliko intuici a fantasii. Nazírati v obrazech, modelech či předmětech, jež se vtělí za krátko v pevné tvary skutečnosti, dovede jen ten, kdo se naučil v samotě hovořiti se svým Daimoniem, kdo dovede naprosto vyslechnouti jeho hlasu i rad. Práce genia jest vlastně instinktivní

dílo celé lidské bytosti, jež se jakoby na okamžik vtělí v určitý předmět, v určité dílo. Zde abstraktní, pojmové poznání schází téměř úplně a ustupuje oné tajemné názorné řeči Daimonia, podvědomí, jež řídí osudy přírodního tvoření. —

Nazvali jsme intuici orgánem, řečí genia, jenž vytuší, co schází nynějšímu zdárnému vývoji lidské společnosti, jenž dovede jí vytvořiti kulturní, umělecké a etické ideály, za nimiž pak lidstvo spěje, jež během několika věků uskuteční. Ono překonání sebe sama, jak jest nám patrno na vytváření ideálů, jest metafysickým povznesením nad onu danou fysis, přirozenost, jíž jsme nyní obklopeni a jíž bychom rádi přetvořili v jiné tvary dané nám pouze v představivosti. Na duševním, intuitivním stadiu nesou se veškeré naše snahy tím směrem, aby duše naprosto pronikla, produševnila hmotu, subjekt objekt, mikrokosmos makrokosmos, aby intuice zvítězila nad abstraktním, eksaktním poznáním, a aby technika byla ve službách, v područí ideálů a kulturních hodnot. Mens má agitare molem a nikoli naopak. Pak teprve člověk cítí, že žije onen původní, primitivní život, vlastní toliko lidem žijícím v těsném styku nejen s přírodou, nýbrž i s vlastní duší. Dospěti k vlastní duši, produševniti svůj život, svět a společnost, jest oním velkým cílem, k němuž spěli všichni geniové a reformátoři lidstva, k němuž má nás vésti pravá filosofie. Velké a těžké náboženské a sociální krise lidstva byly vlastně vyvolány touhou nalézti návrat k své osobnosti, duši, od níž byl člověk příliš vzdálen technickým a kulturním rozvojem. Návrat tento bývá těžký, bolestný a trvá i staletí. Ostří tohoto prometheovského problému cítí jen hluboce založené duše, jimž jest patrno, jak velmi civilisace a vzdělanost, povrchní to nátěr a forma, nesprávně vítězí nad hlubokými instinktivními pudy člověka, jehož pak uvedou do nejhorší mravní a duševní ubohosti a bídy, tím, že jej ponenáhlu zbaví jeho tvořivých intuitivních zdrojů, jež zdánlivě nahradí abstraktním poznáním. Člověk odcizen sám sobě, obklopen kulturními výboji, hledá a touží po něčem, čeho měl zdroj sám v sobě v podobě primitivního animismu své duše, jímž oživoval svět a vesmír. Na tomto prostém a původním stadiu cítil se přírodě příbuzným, cítil se její přímou součástí, cítil se skutečným mikrokosmem en miniature. Jak odlišné jsou dnešní vědecké názory v podobě neosobních symbolů, vzdalujících se uměle abstrakcí předmětu poznání, který se snaží probádati! Není vlastně ve vědě pramen odcizení duši a přírodě, oné trapné rozdvojenosti mezi subjektem a objektem, mezi duší a vesmírem?

Nejsou ony pokusy Fechnera, nahraditi aneb aspoň doplniti hmotný obraz světa, zv. Nachtansicht, vyjádřený vědeckými symboly, hřejivou animistickou, oduševnělou intuitivní Tagesansicht, touhou po návratu k primitivnímu animistickému procítění světa? Z jakých důvodů dospěl asi Comte po své positivní periodě objektivní syntesy k subjektivní mystické periodě, jež byla světovým rozpětím jeho osobnosti? Vznikla voluntaristická filosofie Schopenhauerova a Fouilléeho po kritické filosofii náhodou aneb jest v tom jistý zákon? Není to znamení doby, že Hartmannovo Nevědomé vniká do všech oborů přírodních věd, a psychologie v podobě podvědomých duševních pochodů, o nichž dnes tušíme, že přejímají tajemné sprostředkování mezi světem hmoty a ducha? Nejsou tyto symptomy jakýmsi odvrácením od původní samozřejmosti a průhlednosti všeho přírodního dějství, tlumočeného nám v symbolickém mechanickém schématu a touhou k primitivnímu, tajemnému antropomorfismu a animismu? Jest to náhoda, že jsou Whitman, Carpenter a Bergson pro zdůraznění těchto tajemných duševních schopností tak čteni a oblíbeni? Není to znamením doby, že budhismus a teosofie, psychické náboženství, získávají zrušením propasti mezi subjektem a objektem nadšených přívrženců?

Toto rozdvojení, tato rozluka poznávajícího subjektu a předmětu poznání vedla vždy k trapným krisím a nesnázím, jež lidstvo ve svém vývoji prodělávalo v podobě oscilace mezi zaujetím subjektivního a objektivního hlediska, mezi vládou duševních tužeb a techniky, mezi idealismem a realismem, mezi romantikou a positivismem. Střídání obou stanovisek bylo považováno za příčinu pokroku myšlenkového vývoje, za jakýsi druh intelektuální vzpruhy. Tento názor jest částečně pravdivý. Lidstvo vskutku se pohybuje mezi těmito dvěma póly idealismu a realismu, romantikou a positivismem. Sledujme však dráhu těch, kteří vytvářejí vzdělanost a produkují ideály, za nimiž pak spějeme: tu nenacházíme oné osudné rozluky subjektu a objektu. Naopak, genius vždy veskrze proniká předmět poznání, objekt jest součástkou duše geniovy. Duch prostupuje hmotu a plasticky ji utváří podle vytoužených ideálů. V oblasti genia hmota slouží duchu. Pravá filosofie na vrcholném svém bodě tudíž neosciluje mezi oněmi dvěma fiktivními hledisky, nýbrž uceleně a pevně jde duševním, intuitivním směrem stále ku předu, podřizujíc vše svým tužbám a ideálům.

Filosofii založenou na duševním podkladě volného rozpětí ducha nelze ovšem uzavříti do určité ztrnulé soustavy na způsob

filosofických systémů, vybudovaných na podkladě mechanického schématu. Oduševnělá filosofie jest prometheovským údělem nespokojených s nynější formou skutečnosti, titanů, nadlidí, budujících svět dalších možností a nastávající skutečnosti, v něž se jednou vtělí nynější naše ideály a utopie. Ucelené světové názory, vybudované na několika ztrnulých postulátech, pravému filosofu, žijícímu v těsném styku s mikrokosmem, Daimoniem, vnímajícím Nekonečno, nikdy nedostačí, ježto duše — jádro jeho bytosti — pout nesnese. Metodou duševní filosofie bude volná dráha ducha, intuitivní prostoupení přítomnosti, minulosti i budoucnosti a rekonstrukce těch nejvyšších met, k nimž kdy lidstvo dospělo prostřednictvím fantasie. Toto metafysické vyniknutí nad svou fysis, toto překonání sama sebe dovede jen duch v ideální umělecké tvorbě, kdy se dotýká jedinečného, individuálního ve vlastních prožitcích. Filosofie ve svém duševním rozpětí jest tvořením a promítáním ideálů, po nichž touží duše geniů, žijících v těsném styku s Daimoniem, vytvářejícím nesčetné možnosti. Zde jest metafysika družkou náboženství, nevyčerpatelným zdrojem víry, že se ona realisace ideálů v pevné tvary skutečnosti při trpělivé eksperimentaci vskutku podaří. Pouhý výklad světa, výraz to určitého hlediska, pravému filosofu nedostačí: jeho touhou jest utvářeti svět dle svých prožitků, jej reformovati dle vytoužených ideálů, promítnouti sebe do velkého proudu života, jenž popluje směrem duše filosofovy. Kdo věří, že svět a život se podobají pohádce, v níž se mohou splniti i nemožné věci, po nichž toužíme, jest daleko blíže duševní říši tvoření, základu to naší bytosti, než ten, kdo věří jen v nezvratnou a zdánlivě přesně determinovanou budoucnost. V duševní říši není nutností, ježto tam není identit a tautologií. Oblastí duše jsou sny a možnosti, jež lze všechny postupně uskutečniti. Ovšem nesmíme očekávati splnění svých tužeb se založenýma rukama.

Oduševnělý život filosofův nezná pout času, nezná pout prostoru, nezná hranic mezi jednotlivými říšemi hmoty, života a ducha. Filosof zná pouze stále se přetvářející moc a schopnosti ducha, jichž dovede plně využíti k realisování svých tužeb. Pouhé možnosti a ideály jsou v jeho duševní říši sub specie aeternitatis skutečnostmi. Lidstvo ve svém vývoji jeví se mu jako duševní proud, v němž vyvstávají se silnými lidmi určité ideje, jež jsou při dostatečné eksperimentaci ztělesněny v pevné tvary skutečnosti. Filosof buduje perspektivu příštích životních forem dle retrospektivy

za pomoci intuice a fantasie. Kulturní dějiny lidstva jej sílí v naději v pravděpodobnost vyplnění jeho dnešních tužeb a ideálů.

A tak jest pravá filosofie návratem k vlastním duševním tvořivým schopnostem, jež by mechanismus a technika, vláda tautologií a identit, pečlivě zahladily. Tyto nevyčerpatelné tajemné duševní zdroje a vzpruhy všeho života znovu uvésti v činnost, proměniti je v účinné pomocníky, jest úlohou filosofické metody. Těsný styk s nekonečným pramenem všeho poznání, Přírodou, jest tím nejlepším učitelem, učícím nás nacházeti sebe sama. Činný život prozradí nám tajemství tvorby, že myšlenka jest činem v zárodku, čekajícím jen na realisaci. Tužby a ideály vyvstávající v naší duši budou nám vůdci a nadějí, že ona skutečnost, v níž dnes žijeme, není tím jediným útvarem, v němž navždy setrvá lidská společnost. Víra v možnost lepšího, oduševnělejšího světa, v němž nebude despoticky vládnouti mechanické schéma, vybudované na vše smrtícím postulátu identity, nýbrž duševní spontánost a intuice, odkryje nám zářné horizonty šťastnějších kulturních období. Půjde-li svět a lidstvo onou královskou cestou duševního tvoření, jíž jdou všichni geniové, vytvářející nám v tajemných hovorech se svým Daimoniem nové mety a ideály, pak rozhostí se ve světě pravá filosofie, pravá láska k poznání nekonečných možností a útvarů, jichž jest schopen náš život a duch ve svém tvořivém vývoji, pak snad nabude lidská společnost oněch ideálních forem, jež jsou dnes nastíněny v Utopiích.

Průmyslový stát a kolonie.

Napsal Dr. Evžen Štern.

(Dokončení.)

III. Hospodářské osamocování zemědělských zázemí.

Naznačili jsme pohnutky, které vedou průmyslové státy k získávání kolonií, nyní se dotkneme otázky, zda průmyslové státy tímto způsobem zajistily svoji budoucnost aneb zda naopak nejdou vstříc nebezpečné závislosti na zázemích, kteráž se rovněž počínají zprůmyslňovat.

Průmyslové státy, nalézajíce v zámořských osadách do značné míry náhradu za vlastní zemědělství, namnoze toto opouštějí, neboť nahromaděný kapitál nalézá vyšší zúročení v průmyslu nežli v intensivním zemědělství, pro něž jest kapitalistická forma — velkovýroba — nevýhodnou. Soukromohospodářsky jest na bíledni, že kapitál, dokud následkem extensivního zemědělství zahraničního a hlavně zámořského bude nalézat vyšší zisky v domácím průmyslu, bude se vyhýbat intensivnímu malorolnictví.

Ovšem vystupuje tu obava, zda toto zahraniční zásobování bude trvalé, zda nám tyto vývozní zemědělské prameny zůstanou zachovány, aneb zda i tam nedojde k zprůmyslnění a následkem toho k spotřebě vlastních zemědělských produktů. Tedy, zdali stopováním okamžitých soukromohospodářských zájmů jednotlivých kapitalistů aneb přechodných zisků současných generací nejde evropské národní hospodářství v ústrety nejisté hospodářské budoucnosti, nehledě k obětem spojeným se zbrojením a hospodářskými válkami, vyplývajícími z dnešního hospodářského koloběhu.

Tento vývoj od zemědělství k průmyslu jsme již ukázali na Anglii a Německu, nyní jděme dále. Pohleďme na Rakousko-Uhersko, dřívějšího jich zásobitele obilinami a odběratele výrobků textilních, hlavně z Anglie. Tak na př. Rakousko, které ještě v periodě let 1880—85 bylo největším z dodavatelů pšenice do Ně-

mecka, ustoupilo r. 1901 na sedmé místo, za Srbsko, a roku 1911 nepřichází jakožto vývozní pšeniční stát v potaz, nýbrž jest již zřejmě obilinářsky pasivní,[1] ježto spotřeba vlastního průmyslu vzrostla rychleji než produktivnost domácího zemědělství.

Rakousko se změnilo ze státu agrárně exportního v agrárně importní a přes jeho volné hospodářské tempo uplatnila se tu přirozeně — podporována zemědělstvím — snaha po vytvoření vlastního průmyslu, který by zemědělským produktům popřával lepších podmínek na domácím trhu, předpokladů to zintensivnění zemědělské kultury. A čím více států se zprůmyslňuje, tím více jich též spotřebuje vlastní zemědělskou produkci a přestává být obilnicemi a dodavateli svého dřívějšího průmyslového dodavatele.

Nejlépe uvidíme tento vývoj k »soběstačnosti« na někdejší anglické kolonii, na Spojených Státech Amerických, jichž hospodářský vývoj, následkem využití panenské půdy stálým proudem přistěhovaleckým, bral se ne kroky, ale skoky:

	Americký vývoz	Dovoz v mil. dolarů
Rok 1870	435·9	392·7
» 1910	1556·9	1744·7

Při tom klesl vývoz potravin od roku 1880—1910 *s 55% na 21%* celkového vývozu, kdežto vývoz průmyslových surovin vzrostl *z 21%* r. *1890 na 36% r. 1910;* hlavně bavlny bylo r. 1900 vyvezeno za 241 milion dolarů, kdežto r. 1910 již za 450 mil. (t. j. 26·3% všeho vývozu). Tedy vývoz zemědělských produktů určených k bezprostřednímu konsumu (potraviny) klesá, vývoz surovin pro průmysl dočasně ještě stoupá, ježto industrialisace Ameriky jest teprve ve vývoji a může stále přibírat

[1] Hildebrand (Die Erchütterung der Industrieherrschaft, str. 99) uvádí následující tabulku vývozu pšenice z Rakousko-Uherska:

Periody, jichž roční průměry jsou počítány	Německo obdrželo pšenici v ročním průměru v tunách	v mil. M.	Anglie obdržela pšenici a pšeničnou mouku na pšenici převedenou: Cwt & à 112 Lbs	
1881/85	136.723	2·53		—
1884/90	102.964	15·32		—
1891/95	38.965	6·4	93/95	1,626.087
1896/1900	10.452	1·62		1,516.419
1901/1905	9.039	1·36		1,018.430
1906	15.574	2·37		872.542
1907	8.556	1·44		595.144

hojně nových zemědělských zázemí. Během války se pak Spojené Státy Americké staly průmyslovým dodavatelem a finančníkem Evropy a toto postavení pravděpodobně i po válce si již zachovají.

Hotové průmyslové tovary v obchodě Spojených Států Amerických tvořily:

Roku	z celkového vývozu	dovozu
1860	11·3%	56%
1910	29%	23%

Tu jest nejlepší měřítko pro skutečnost, že Spojené Státy Americké přestávají být stejně rychlým tempem tržištěm pro evropské, zejména anglické průmyslové výrobky a stávají se průmyslovým exportním konkurentem, finančním rivalem, zemědělsky schopným většího rozvoje nežli západní Evropa.[1]

Dnes jdou z Evropy do Ameriky pouze výrobky luxusní a umělecké, jakož i speciality jednotlivých zemí, ne však již běžné tovary průmyslové hromadné potřeby.

A stejná perspektiva hrozí evropskému průmyslu od druhé jeho obilní zásobárny, od Ruska. Svoji stále nerozvinutou zemědělskou základnu, vnitřní kolonisaci velkého stylu v Sibiři, Rusko velkolepě rozšiřuje. Hledělo též od války rusko-japonské se státní pomocí a patronancí rychleji pracovat k vybudování vlastního průmyslu, k své

[1] Prof. Ludvík Pohle (Agrar- und Industriestaat. Jena 1901, strana 148, udává následující čísla: »Ještě roku 1848 obnášela veškerá americká výroba nezpracovaného železa polovičku anglické výroby, totiž 4 ku 8 milionům tun, r. 1900 naproti tomu předstihla Severní Amerika více než 14 miliony tun Velkou Britanii s necelými 9 miliony tun. Ve výrobě ocele předstihly pak Spojené Státy Americké již r. 1899 o více než polovičku (10·7 k 4·9 milionům tun). Stejně rychle se osamostatnily a vyvážejí samy do ciziny stroje. R. 1889 dovezly Spojené Státy o 21 milionů dolarů více strojů, než vyvezly, r. 1899 naproti tomu vývoz přesahoval dovoz již o 90 milionů dolarů. Americký železářský a strojový průmysl počíná být nebezpečným německému průmyslu i na jeho domácím tržišti. Německý vývoz železných tovarů a strojů do Ameriky klesl od r. 1893 do 1899 z 9·2 na 6·7 milionů marek, naproti tomu americký dovoz do Německa v těchto předmětech vzrostl z 2·7 na 30 mil. marek v roce 1899. Tato čísla mluví za celé svazky.«

Víme, že Amerika Anglii, zemi nejvyspělejší techniky a výroby strojové, předstihla ve výrobě zemědělského nářadí a zemědělských strojů, elektrických strojů a aparátů (Amerika jest zemí elektřiny), ve výrobě železných konstrukcí domů, drátů, bot (levnost materiálu) a tovarů, při jichž zhotovení rozhoduje levnost amerických hojných surovin (na příklad různá dřeva), tedy ve výrobě nábytku a podobně.

hospodářské, zemědělsko-průmyslové soběstačnosti. Začalo s budováním drah, intensivnějším dolováním uhlí, železa, mědi a zlata a zpracováváním těchto surovin doma. Vlastní výrobou bavlněných a lněných tkanin počíná si Rusko dostačovat, neboť má hned po Anglii, Spojených Státech Amerických a po Německu největší počet bavlněných stavů.[1] Představme si u Ruska analogický vývoj a jeho poměr k západní Evropě: Počne obmezovat vývoz svých potravin a surovin, které samo zkonsumuje, ježto vyvine se jeho vlastní průmysl a počne do Evropy, Asie a jinam vyvážet svá tkaniva a později i stroje.[2]

Stejný postup k industrialisaci panuje i v ostatních zázemích průmyslové Evropy. Tak v Spojených Státech Australských[3] v letech 1908 až 1913 obyvatelstvo vzrostlo *o 15%*, průmyslové dělnictvo *o 30%*, domácí průmysl dosud hlavně odkázaný na australský trh o 62·3%. Tato čísla za pouhé pětiletí nám ukazují, jak kulturně vyspělá »kolonie« australská počíná doma svoji vlnu, měď a zinek zpracovávat, jak počne pomalu svoji pšenici, máslo a ryby sama konsumovat a počne dalším zprůmysleněním soutěžit s vlastní mateřskou zemí, s Evropou, Japonskem a Spojenými Státy Americkými o možnost výroby průmyslových tovarů na místě zemědělských produktů.

Stejně tak tomu jest v Jižní a subtropické Americe. Tak anglický generální konsul z Rio de Janeiro ve své zprávě o dovozu do Brazilie z roku 1909 píše:[4] »Účast Velké Britanie na brazilském importu klesla z 38% r. 1902 na 26·9% roku 1909 většinou následkem zřízení zdejších, vlastních textilních, bavlnářských továren a vysokých cel na manchesterské tovary. Britské bavlnové továrny, vyjímaje na lepší druhy zboží, nemohou konkurovati s místními dobře vypravenými továrnami.«

---

[1] Roku 1910 měla Anglie 52·73 mil. bavlněných stavů, Spojené Státy Americké 28 mil., Německo 10·06, Rusko 8·2, Francie 7·03, Indie 5·96 a Rakousko-Uhersko (na sedmém místě) 4·56, dále Belgie, Švýcary, Italie atd.

[2] Rusko od války ruskojaponské až do vypuknutí světové války, tedy ještě za režimu cárského, z vlastní síly vystupňovalo svoji průmyslovou i zemědělskou produkci v tempu nezvyklém i v Americe. Doklady přináší zajímavá kniha Rusa Liftschitze, docenta v Bernu: »Russland«, vyšlá ve švýcarském nakladatelství Füssli r. 1916.

[3] Údaje Interstatecomission dle Commerce Reports z 18. října 1915 (Neue Züricher Zeitung 25./2. 1916).

[4] Board of Trade Journal, str. 721 z 22./9. 1910 (citováno dle Hildebranda).

Stejně i silně zalidněné Japonsko, Indie a Čína pracují k vlastnímu průmyslu, ku krytí vlastní potřeby tkaniv. Jakým nebezpečným konkurentem v Asii jsou továrny textilní na příklad v Bombaji, pochopíme, když si uvědomíme levnost potravin, surovin a pracovních sil v Indii, dále úsporu výdajů s dovozem surovin do Evropy a hotových továrů zpět. Abychom si učinili představu o rozkvětu textilnictví v Japonsku, uvedeme několik čísel. Roku *1890* činil veškerý vývoz z Japonska *25* milionů yenů (yen = 2·20 M). Roku *1912 1160·1* mil. M a dnes dodává munici Rusku (Evropě). Roku 1907 vyvezlo jen do Francie hedvábí a továrů hedvábných za 100 mil. franků, roku 1913 surového hedvábí, bavlněné příze a hedvábných továrů Japonsko v celku vyvezlo za 476·4 mil. M. Představme si, že Japonsko a Čína zpracují veškeré své surové hedvábí samy, co počne francouzské a švýcarské rozsáhlé hedvábnictví, podnikatelé bez surovin a zisku, dělnictvo bez práce a výdělku?[1]

IV. Důsledky tohoto stavu.

A tak vidíme, že z dřívějších odběratelů průmyslové Anglie a dnes průmyslové západní Evropy stávají se ponenáhlu konkurenti, kteří kvalitními výrobky obstarávají sebe a své okolí, svoji hospodářsky zájmovou sféru a vyvolávají v průmyslu krisi obdobnou někdejší krisi zemědělské, přivoděné vstupem amerického obilí na evropské tržiště. A představme si vývoj: V letech čtyřicátých[2] minulého století bylo pod trestem káznice, ba i smrti zakázáno z Anglie vyvážet na kontinent stroje a pouze jich výkresy byly pokradmu pašovány. Anglie takto chtěla monopolisovat pro sebe výrobu průmyslových továrů bezprostředního konsumu osobního, zejména textilnictví. A dnes pozorujeme, že nejen celá Evropa, ale i Amerika a část Asie, Australie si počínají svoje tkaniny a levné látky z velké části samy tkáti.

Anglie pak a dnes již také Německo, Francie jsou odkázány na výrobu jemnějších tkaniv pro vývoz a v celém národním hospodářství význačně průmyslových států výroba spotřebních

[1] Meline píše: »Japonsko založilo tři velké mechanické tkalcovny na vlněné mušeliny, nejlepší to náš vývozní druh zboží, jednu v Osace, druhé dvě v Tokiu. Uvážíme-li, že v Japonsku pracovní den dělnice trvá 15 až 17 hodin a průměrná mzda 25 centimů denně, tu můžeme si utvořit představu o boji, který nás v nejbližší budoucnosti čeká« (Retour à la terre, Paris 1906, strana 51).

[2] Viz Oldenberg, str. 20 (Deutschland als Industriestaat).

prostředků a zejména textilnictví relativně ztrácí na své nosnosti.[1]

Anglie, Německo a ostatní hyperindustriální části Evropy jsou čím dále tím více nuceny uchylovat se k výrobě strojů a jiných výrobních nástrojů pro zprůmyslňující se ostatní státy. To znamená, že vyrábějí munici pro vlastní konkurenty, že zařizují v cizině továrny, aby tyto jim časem odebraly jich dřívější zákazníky. Hofrichter[2] vystihuje situaci, když píše: »Jest všeobecným osudem všech kapitalistických zemí, že vývozem vlastního zboží a kapitálu zároveň exportují kapitalism a tím podkopávají na světovém trhu vlastní hospodářsky přednostní postavení. Kdyby chtěla Anglie tento vývojový chod děly potlačit, pak by nejprve musela tato obrátit proti vlastním továrnám a obchodním lodím.«

Učení krajních zastánců volného obchodu, že blahobyt a hospodářský rozvoj jednoho státu podporuje zároveň rozkvět ostatních států pomocí dělby práce, jest jistě přehnané, poněvadž pouze částečně správné. O trvalé dělbě práce ve výrobě hospodářských statků hromadné spotřeby lze vlastně hovořit jen mezi pásmem mírným a teplým. Horké pásmo následkem tam panujících teplejších slunečních paprsků jest pro kulturu potravin a surovin nepoměrně úrodnější mírného pásma. Kdežto mírné pásmo jest opětně nepoměrně výhodnější pro výrobu průmyslovou, ježto člověk jest tu schopen vyvinouti větší pracovní sílu na rozdíl od tropů, kdež následkem tepla jest ve stavu stálé nedoživenosti, ježto tělo nepřijímá a hlavně nepodrží dosti tuků a uhlohydrátů.

Avšak přírodní rozdíly mezi jednotlivými zeměmi mírného pásma, ba i kraji subtropickými nejsou dostatečným podkladem

---

[1] Tugan Baranovský ve svém spise o krisích v Anglii píše (str. 160): Relativně počtu dělnictva v textilním průmyslu ubývá. Procento v tomto odvětví zaměstnaného dělnictva kleslo z 11·1% (r. 1851) na 7·6% (r. 1891). Procento v průmyslu oděvnickém zaměstnaného dělnictva kleslo v týchž letech rovněž z 10·3 na 8·3. V letech 1871—81 docela ubylo i na absolutním počtu textilního dělnictva. Podobná čísla udává též Kautský (Neue Zeit 1902, stať Krisentheorien), který uvádí, že v Anglii v užším smyslu (bez Skotska a Irska) vzrostl v letech 1871 až 1891 počet obyvatelstva z 5,137.725 na 7,336.344, v textilnictví však pouze z 1,035.544 na 1,128.583. Tedy vzrostl-li počet zaměstnaných ve veškerém průmyslu o 43%, v textilnictví pouze o 9%. — Počet pak živnostensky zaměstnaných osob v Německu v letech 1882—1895 vzrostl o 39%, v textilnictví však v téže době pouze o 8%.

[2] Anton Hofrichter: Der englische Handelskrieg (Neue Zeit 33./I., č. 21).

k rozsáhlé průmyslové dělbě práce a specialisaci, která by moderními dopravními prostředky, vědeckým vzděláním, přizpůsobením výrobní techniky a výchovou vlastního průmyslového dělnictva nemohla být v míveč přivedena. A to se netýká pouze tovarů nezbytné potřeby, ale i výrobků kvalifikovaných, luxusních. Tak na příklad drahocenné porculány, koberce, šperky, dámské módy byly z Francie do Německa dříve dováženy. V posledních letech již Německo v řadě předmětů těchto oborů vítězně soutěžilo s francouzským průmyslem i na vlastní jeho půdě. Uvádí-li se, že meziobchod mezi nejkultivovanějšími zeměmi nabývá stále větších možností, denně vznikajícími a diferencujícími se luxusními potřebami vkusu a pohodlí, pak je nutno též zdůraznit, že pro trvalý vývoz průmyslového státu přece jest jen svojí kvantitní váhou rozhodující potřeba novějších zemí, poptávka po reproduktivních tovarech.

A nestačíme opakovat, že následkem stále se šířících oblastí industrialisace nejen se množí průmysloví výrobci a poměrně k tomu zúžuje se tržiště, ale že zároveň stejným tempem ubývá v daných »civilisovaných« oblastech dodavatelů prasuroviny vší lidské výroby — obilin. Uvedli jsme, že Spojené Státy Americké, Rusko, Japonsko, Australie atd. počínají vlastní své obiliny konsumovat a poměrně k svému průmyslovému exportu jich vývoz obmezovat, uvedli jsme též, jak na příklad z Rakouska, z dřívější obilnice Anglie a Německa, se stává stát zemědělsky pasivní.

Následkem tohoto bezuzdného zprůmyslňování stále se množícího počtu států, bez národohospodářských (to znamená společenských, kolektivních) korektivů, vzniká starost, kde nalézt pro stále se množící počet průmyslového obyvatelstva dostatečné množství potravin k výživě, surovin k ošacení, surovin k výrobě převážně průmyslových států a odbytišť pro vyrobené tovary. A tak veškeré státy s postupem industrialisace projevují zároveň stoupající expansivnost politickovojenskou,[1] poněvadž hledají pro svoji vzrůstající hyperindustrialisaci nutné zemědělské doplnění, panenskou půdu, kolonie.

Zejména významem svým stále více v průmyslových státech vzrůstající průmysl železářsko-strojnický není ve své expansivnosti téměř trvale k nasycení. Uznáme-li tyto hospodářské hnací síly,

[1] Viz naši stať v předloňském ročníku Akademie »Boj o kolonie«.

vedoucí k hospodářským, moderním válkám, pak musíme změnit též u nás panující a vžitá hlediska na průmysl, na vlastní zemědělskou výrobu a hledat nové podnikatelské formy hospodářského života.

O tom budiž pojednáno v kapitole závěrečné.[1]

---

[1] Z použité literatury v době války přístupné: Prof. Bernhard Harms: Volkswirtschaft und Weltwirtschaft (Versuch der Begründung einer Weltwirtschaftslehre), Jena, Fischer 1912. — Wiedenfels K.: Die Weltwirtschaft (Elsters Wörterbuch der Volkswirtschaft). — Prof. Gruber Josef: O světovém hospodářství. Praha 1900. — J. J. Ruedorfer: Grundzüge der Weltpolitik der Gegenwart. Deutscher Verlag 1914. — Daneš: Hospodářské problémy světové politiky. Praha 1912. — Rudolf Hilferding: Das Finanzkapital (Marx Studien. Wien 1910). — Schulze Gaevernitz: Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts. Leipzig 1906. — Gerhard Hildenbrand: Die Erschütterung der Industrieherrschaft und der Industriesozialismus. Jena, Fischer 1910. — Leroy-Beaulieu: De la colonisations chez les peuples modernes, 5. vyd. Paris 1915. (Tome second: Doctrines.) — L. Lévy Bruehl: Les causes économiques et politiques de la conflagration européenne. Scientia, Revue internationale de synthèse scientifique. Milano 1915. — Dále spisy a stati o státu zemědělském a průmyslovém: Arndt, Oldenberg, Sering, Dietzel, Pohle, Wagner, Meline a Vandervelde. (L'éxode rural et le retour aux champs.)

Alkoholism a výživa národa.

(Několik poznámek k projevu dvor. r. prof. Jul. Stoklasy.)

Napsal Břetislav Foustka.

V době, kdy my všichni, kdy celý český národ má před očima tak nesmírně vážné cíle a těžké úkoly, k nimž je třeba soustředit všechny síly a netříštit z nich ani jediné složky, objevil se v několika listech projev českého učence: projev způsobilý mást českou veřejnost a podporovat věc škodlivou, ba nebezpečnou zvláště malým národům. Není to tentokráte projev politický, ale přece důležitý. Týká se jen t. zv. »nepolitické« politiky, otázky národně biologické a národně hygienické. Ale zdravotnictví rasové, národní a sociální je přece také součástí biologické politiky, tak důležité dnes, kdy národové trpí těžkými biologickými ztrátami. Je to projev dvorního rady profesora Julia Stoklasy.[1] Kdyby jeho slova došla obecnější víry, mohla by v českém národě při návratu pravidelných poměrů rozpoutat znova sociální a národní zlo: pivní alkoholism.

Projev stal se v dobách, kdy státy celého světa podnikly více méně radikální kroky proti alkoholisování národů (nejradikálnější, jak známo, v Rusku); v dobách, kdy jako ve všech státech, tak i v Rakousku byly značně sníženy příděly surovin průmyslu alkoholnímu, aby se obyvatelstvu zbytečně neodnímala část potravin; v dobách, kdy také v českém národě začal se aspoň v uvědomělejších vrstvách přijímat rozumnější názor o požívání lihových nápojů, a kdy i sama nucená zdrželivost naučila mnohé vážit si života střízlivého. V těch chvílích onen projev překvapil. Překvapil a pohoršil — mám o tom písemné doklady. Či snad ani — neměl pře-

[1] V Zemědělském Archivu č. 5—6, 1917 pod názvem: »Příspěvek k řešení otázky přídělu ječmene průmyslu pivovarskému. Pivo — nutná požívatina.« — Až na malé výpustky otištěn byl v Národních Listech 16. srpna 1917. V podobě obsahem i formou horší, jaksi přizpůsoben pivní kultuře, objevil se v pivovarském časopise »Kvas« č. 48, 1917. — Podstatný jeho obsah je v Národní Politice 3. srpna 1917. Také v Neues Wiener Journal. Z říšskoněmeckých listů v München-Augsburger Abendzeitung a j.

kvapit? Bylo sice i v jiných zemích v této otázce za doby válečné připraveno lecjaké překvapení. I někteří vážní vědečtí mužové — jistě v upřímných starostech o výživu národa v těchto krušných časech — dali se strhnout k výrokům na prospěch lihovin. Nemluvím ani o méně významných projevech, jako když na př. M. Bornand z lausanské university doporučoval pro vojsko lihoviny (1916), poněvadž prý »s hlediska energetického alkohol je velmi dobrou potravinou«. Ale i fysiolog rázu Rubnerova ve známém sborníku Eltzbacherově (Die deutsche Volksernährung 1915) proti svému dřívějšímu lepšímu přesvědčení mluvil o výživné hodnotě piva, aniž upozornil na škodlivé následky. Proti Rubnerovi zdvihl se silný odpor. A přece Rubner se držel v mezích vědecké umírněnosti. Ale co píše dvor. r. prof. Stoklasa, toť chvalozpěv, hotový panegyrikus na nápoj, jejž Delbrück právem nazval metlou století.

* * *

Dvor. r. prof. Stoklasa vychází z učení, že při výživě lidstva neběží jen o to, aby bylo opatřeno dostatečným množstvím stravitelných uhlohydrátů, bílkovin, tuků a biogenních prvků (fosforu, draslíku, vápníku, hořčíku a železa) v libovolné formě, ale že všechny tyto živiny musí být organismu lidskému dodány ve formách chutných pokrmů, aby naše smysly, zejména čich a chut byly plně uspokojeny, neboť smyslovým dojmům podle Pavlova přísluší účast při využitkování a strávení živin v organismu lidském. Pivo podle dv. r. Stoklasy patrně odpovídá těmto požadavkům. Výzkumy Pavlova došlo se prý k poznání, že »pivo podstatně zlepšuje trávení u člověka. Malý nářez doprovázený sklenkou dobrého piva uspokojuje často lépe než nádherná hostina bez piva«. Pivo vůbec »spojuje v sobě řadu příjemných a velecenných vlastností v kombinaci, kterou nenalezáme u žádného jiného nápoje. Voda utišuje žízeň, kyselina uhličitá občerstvuje, látky extraktivní a alkohol vyživují a podporují trávení. Extrakt chmelový povzbuzuje žaludek a utišuje nervy. Biogenní elementy fosfor, draslík, vápník, hořčík a železo v pivě se nacházející vzbuzují v lidském organismu intensivní výměnu látek a sil, jsouce vůbec pro výživu člověka látkami nepostrádatelnými . . .« Pivo a alkohol pokládá p. dvorní rada za pramen energie v lidském těle. »Pivo velmi příznivě působí na výkonnost a odolnost proti únavě u fysicky pracujícího člověka i při špatnější výživě.« »Alkoholem šetří se nejen tuk a uhlohydráty, nýbrž i bílkoviny . . .« »Alkohol jest tedy v lidském organismu pra-

menem síly a energie,« dle formulace v »Kvasu« dokonce pramenem »vší síly životní«. Prosím: vší síly životní!

Na základě oněch cenných vlastností dvor. r. Stoklasa v době, kdy nejvážnější sociální hygienikové a sociální politikové na celém světě upozorňovali na nebezpečí, jež zvláště v mimořádných poměrech plyne národům z požívání lihovin, kdy zákaz alkoholu na Rusi dle vědeckých šetření přináší blahodárný vliv celému životu, staví se na stanovisko dávno neslýchané a prohlašuje pivo za »nenahraditelný nápoj«, za »nezbytný prostředek vyživovací a osvěžující«, za »skutečně nezbytnou výbornou poživatinu lidovou«, »nenahraditelnou potravinu pro lid«, a dle znění v Kvase za »nepostrádatelnou potravinu«.

Tedy hotový chvalozpěv. A jen tak jakoby v koutku krčí se poznámka: »Ovšem stupňuje-li se příliš množství alkoholu, tu původní účinky osvěžující mění se v účinky zmalátňující. Velké dávky pak působí těžké poruchy.« Ve formulaci Kvasu a v Národní Politice toto i tak chudé upozornění však schází docela.

* * *

Nuže, pivo nezbytnou a nepostrádatelnou poživatinou? Ptám se nejprve: Kdo dnes ještě může tvrdit, že pivo je skutečně nepostrádatelnou poživatinou, nenahraditelnou potravinou pro lid, když v kulturních zemích v posledních desítiletích statisíce a statisíce a dohromady již miliony lidí žilo a žije bez piva, žilo a žije vědomě nealkoholním způsobem života a při tom nikterak nepostrádá oné »nezbytné poživatiny«, ba žije bez ní lépe?

Není ani jediného povolaného fysiologa, sociálního hygienika, politika a sociologa, aby tvrdil něco podobného. Někteří z nich sice nestojí na stanovisku naprosté a bezvýhradné zdrželivosti od požitku alkoholních nápojů, ale nikdo z nich nevyřkl slovo o nezbytnosti a nepostrádatelnosti. A na základě vědeckých poznatků o životě alkoholním a nealkoholním ani vyříknouti nemohl. Správné pozorování naopak ukazuje, že alkohol a lihoviny vůbec a tudíž i pivo nejsou nepostrádatelny. Je správné vědecké přesvědčení, že člověk, alespoň zdravý, lihovin nepotřebuje. To vysvitne ze stručného rozboru oněch »velecenných vlastností«, uváděných dv. r. Stoklasou.

1. Tedy nejprve: alkohol a pivo podporují prý trávení. Ale to není žádná vědecky prokázaná poučka. To je alkoholní problém. Znám v této otázce řadu reagenčních pokusů, šetření na zvířatech i lidech, řadu studií počínaje Buchnerem, Gluzinskym,

Rileyem, Lömquistem až k Chittendenovi, Kastovi, Robertsovi, Crämerovi, Zitovičovi, Rosemannovi a j. Ale kritická revise těchto studií nikterak neopravňuje k tak apodiktickému tvrzení, že alkohol a pivo podporuje trávení. Účinek malých dávek není zcela bezesporně stanoven. Účinek větších dávek však se bezpodmínečně pokládá za škodlivý pro pochod trávení. Ale i kdyby mírné dávky prokazatelně podporovaly vylučování šťávy žaludeční a byly tedy dietetickým povzbuzovadlem, jak míní p. dvorní rada, není zdravému člověku tohoto prostředku nijak třeba. Nejlepší současný znalec alkoholních problémů s lékařského hlediska, Ulrik Quensel, profesor upsalské university, praví v kritickém rozboru výslovně: »Někteří badatelé soudili, že mohou malé dávky alkoholu označit za užitečné pro trávení. Naproti tomu však dlužno poznamenati, že na druhé straně odůvodněná zkušenost učí, že alkoholní nápoje jsou zdravým lidem postrádatelné (for den friska människan äro umbarliga), zvláště pro každodenní požitek. Zdraví lidé, rozumí se, nepotřebují žádného umělého dráždidla k vylučování šťávy žaludeční.« A dodává: »Dlouhotrvalé zneužívání alkoholních nápojů, zvláště se značným alkoholním obsahem, působí škodlivě na zažívací rouru a zvláště na žaludek. Nezřídka prokázaným následkem takového zneužívání bývá chronický katar žaludeční.«[1] O pivě a víně ještě zvlášť vytýká, že to, co v nich obleňuje pochod trávení, není jen alkohol sám, ale i jiné látky, zvláště některé soli tím, že váží kyselinu solnou v žaludeční šťávě.[2] Názor to podstatně jiný nežli dvor. r. Stoklasy.

V této souvislosti ještě poznámku o výzkumech Pavlovových. Dvor. r. Stoklasa praví, že byl jimi »zjištěn velmi důležitý vliv smyslových orgánů jazyka, nosu, očí a jimi vzbuzených představ na využitkování a strávení živin v organismu lidském«. Znám a uznávám obecný význam výzkumů jeho o účasti duševních vlivů na pochod trávení. Ale praví-li dvor. r. Stoklasa, že se jimi »dospělo k důležitému poznání, že nenahraditelný nápoj pivo podstatně zlepšuje trávení u člověka«, začíná věc být problematická. Neboť dojmy zrakové a čichové u piva v té příčině sotva mají vliv. A chut? Jako v mnoha případech, tak i zde platí: De gustibus non est disputandum. A míní-li p. dvorní rada, že malý zákusek dopro-

[1] Ulrik Quensel, Alkoholfrågan från medicinsk synpunkt, Upsala 1913, I, 201.

[2] Tamže, 192.

vázený sklenkou dobrého piva uspokojuje často lépe nežli nádherná hostina bez ní — je to právě věc osobní chuti. Uvědomělí lidé ze zemí, v nichž se nepěstuje kultura pivní, mají o té souvislosti s alkoholem mínění jiné. Lordmayor Strong, na jehož oduševnělé řeči o lidských záležitostech a občanských ctnostech pod zorným úhlem věčnosti si rádi vzpomínáme, podal o tom svého času při pražské hostině osobní důkaz. Nejsem pro asketism, ale souhlasím s Chittendenem, když ukazuje, jak chut moderního člověka je rozhýčkaná, a když vybízí (jako s ním mnozí jiní) k návratu ku prosté a přirozené chuti. To, co při požitku piva a lihovin vůbec mnohým tak lahodí, není tak ona kyselina uhličitá atd., atd., ale je to právě záludný ‚sladký jed' alkohol, pod jehož omamujícím, otupujícím a šálícím vlivem pijící jednotlivec se ocitá v libé, euforické náladě. Pavlov sám na to pamatuje a vykládá vliv alkoholu při trávení tím, že lehké omámení alkoholem pomáhá ohlušit denní starosti. Ale to je prostředek velmi mechanický, a cena jeho je problematická. Je tu sebeklam osoby pijící. A k vůli tomu sebeklamu, i kdyby měl pro otázku trávení příznivý význam, doporoučet alkohol nebudeme. Opakuji: uznávám význam výzkumů Pavlovových, ale nepřeceňuji ho. Je nebezpečí, aby se ho při výkladu o vlivu alkoholních nápojů na trávení nezneužilo. Je nebezpečí, aby se nepřesunul na stanovisko gurmandské, labužnické. Chápu sice, že v nekonečné jednotvárnosti a značném nedostatku potravin pro široké vrstvy mnohým se může zdát, že snad i požitek piva by přispěl k rozmanitosti a občerstvení života. Ale přes to není správné v těchto bědách životních volat: dejte lidu pivo! Nýbrž úsilně vymáhat: dejte lidu především najíst se, opatřte mu nutné potraviny a dejte mu příležitost, aby si je aspoň trochu kloudně upravil. To je sociálně správné. Pivem se zlu neodpomůže. Tu je důležitější starat se o to, aby kuchyň drobného muže poskytovala pokrmy třebas sebe prostší, ale chutně upravené. Starat se o přiměřenou výchovu v té příčině u ženských vrstev, z nichž se vybírají manželky drobného muže a p.

S uvedených hledisek požitek lihovin a mezi nimi piva není nijak nezbytný a nepostrádatelný. Ale není nepostrádatelný ani s hledisek druhých. Ba přímo dlužno od něho varovat. Uvidíme hned.

2. Další základ pro tvrzení o nepostrádatelnosti je v tom, že prý alkohol a že pivo je zdrojem energie a síly. »Alkohol jest tedy v lidském organismu pramenem energie a síly.« »Jest také známo, že pivo velmi příznivě působí na výkonnost a odolnost proti únavě

u fysicky pracujícího člověka i při špatnější jeho výživě.« Ne, dokonce to není známo. Zvláště vzhledem k výkonnosti tělesné. Není to vědecký poznatek. Je to jen přežitek starého bludného názoru. Dnes po ergografických pokusech finského fysiologa Hellstena, po Chaveauových pokusech na zvířatech, po Durigových pokusech na sobě samém při namahavých vzestupech na hory platí za vědecký poznatek, že požitkem alkoholu a lihovin vůbec celkový tělesný výkon trpí, celková fysická práce se znehodnocuje, podobně jako se za vlivu alkoholního znehodnocuje práce duševní. Škodlivý toxický, otravný vliv alkoholu objevuje se zde již poměrně při mírných dávkách, tím více pak při dávkách větších. Za vlivu alkoholního mnohé pohyby konají se neúčelně, a celkový výsledek přes větší spotřebu energie je menší nežli při práci bez alkoholu. Tam, kde se objevuje (jako na př. při ergografických pokusech), že na počátku jednotlivé zkušebné řady výkonnost poněkud stoupla, ukázalo se, že brzy na to dostavila se tím větší ochablost, jež nemohla být vyrovnána ani opětovanými dávkami, a tak celkový výkon byl znehodnocen.

Otázka sama po vědecké stránce je velmi složitá. Je nutno odlišovat od sebe energetické a toxické účinky alkoholu, lišit přímý vliv a nepřímý atd. Že by alkoholní energie mohla sloužit za přímý pramen síly svalové, to dnešními vědeckými metodami naprosto nelze prokázat. Proto také Atwater a Benedict při svých pokusech vyjadřují se o věci velmi zdrželivě (a natural hypothesis and very probable, but not absolutely proven). Ale i kdybychom přijali za prokázané, že alkohol částí své energie přispívá přímo k práci svalové, byl by to jen teoreticky zajímavý poznatek, ale pro praksi, pro výkon pracovní by to nemělo významu, poněvadž možné nebo předpokládané příznivé účinky jsou na druhé straně rušeny prokázanými vlivy toxickými. Ani příznivý nepřímý vliv alkoholu a lihovin (prostřednictvím výživné hodnoty) nemůže z týchž příčin (pro současné vlivy toxické) být pokládán za příznivou položku pro celkovou výkonnost. Pro praksi, pro pracovní pochod rozhodují právě vlivy toxické. Proto střízliví a kritičtí pozorovatelé nedoporučují požívání lihových nápojů při práci ani před ní. Proto na př. Rosemann, jistě pozorný a kritický badatel, výslovně prohlašuje: »Není zbytečno zdůraznit, že pro posudek o praktické otázce, zdali je pro pracujícího člověka účelno, požívat alkoholu, příznivě energetické účinky stávají se ilusorními pro škodlivé účinky látkové. Není pochybnosti, že výkon svalový trpí požitím alkoholu, a že tudíž

požívání alkoholu při práci nutno označit za neracionální.«[1] A byla-li ještě jaká pochybnost, tedy nejnovější velkolepě založené pokusy amerického fysiologa, spolupracovníka Atwaterova, Benedicta a Dodgea, prokázaly, že i mírné dávky působí nepříznivě na výkonnost zvláště při jemných nervově svalových pochodech.[2] O praktických zkušenostech v závodech, továrnách, podnicích, vojenských výkonech, sportech, jež všecky potvrzují totéž, ani nemluvím. A tak přes všechnu teoretickou složitost otázky v podrobnostech shodují se všecky vědecké a praktické zkušenosti v tom, že celková tělesná výkonnost člověkova za vlivu alkoholu se snižuje. A je nezvratné sociologické faktum, že zvykovým pitím, jaké v národě je právě běžné, celkový pracovní pochod národa trpí a jest znehodnocován. A poškozují se tím a znehodnocují se tím také ušlechtilé snahy o vyšší tělesnou kulturu národa vůbec.

Ani po této stránce tedy požívání lihovin v národě není nepostrádatelné a nezbytné, ale naopak je zbytečné a škodlivé.

3. Třetí hlavní oporou tvrzení o nezbytnosti piva je názor, že alkohol, lihoviny a obzvláště pivo mají výživnou hodnotu. »Látky extraktivní a alkohol vyživují«, praví dvor. r. Stoklasa, a ukazuje na známou ostatně věc, že pivo obsahuje jistou část uhlohydrátů, něco málo bílkovin a biogenních prvků (fosforu, draslíku, vápníku, hořčíku a železa). Alkoholem, praví dále, »šetří se nejen tuk a uhlohydráty, nýbrž i bílkoviny«. A tak pivo je »nepostrádatelnou«, je »skutečně nezbytnou výbornou poživatinou lidovou«, ba »nenahraditelnou potravinou pro lid«!

Žasli jsme, když jsme viděli, jak z hořejších předpokladů o cenných vlastnostech a zejména o výživné hodnotě piva může se dostoupit až k tvrzení, že tento nápoj je nenahraditelnou potravinou pro lid.

Nuže, p. dvorní rada sám ví, že »výživná hodnota alkoholu byla a jest spornou otázkou fysiologů«. A praví-li, že většina jich uznává, »že alkohol nutno zahrnouti do bilance výměny látek ve smyslu jeho energetické hodnoty,« má pravdu. Ale ani to ani t. zv. výživná hodnota piva i se všemi jeho ostatními velebenými vlastnostmi neopravňuje naprosto k tvrzení, že pivo je nezbytná poživatina a nenahraditelná potravina pro lid.

P. dvorní rada zajisté ví, že tu je celá řada nesnadných problémů. Nejen že se kalorickou hodnotou nevystihuje celý vyživovací

[1] R. Rosemann, Der Alkohol (v Handb. d. Biochemie des Menschen u. der Tiere. IV, 1909, str. 441).

[2] Neuromuscular Effects of Moderate Doses of Alcohol. 1915.

proces, ani ne organismu, natož národa. Mnozí neradi užívají i slova »spalovat se«. Nejen že nelze jen tak beze všeho klást rovnocenně podle sebe tepelné jednotky alkoholu a obyčejných potravin. Ale účast alkoholu ve vyživovacím pochodě není ani dnes ještě ve své teoretické podstatě zcela jasná. Na jedné straně se tvrdí, že se alkohol v těle spaluje neužitečně, a že energie z jeho spalování vzniklá nemůže být pokládána za rovnocennou s energií skutečných potravin, a konečně že alkoholu chybí charakteristická vlastnost pravých potravin, že totiž nemůže sloužit za stavivo pro tělesné buňky (Kassowitz, Reinitzer a j.). Na druhé straně řada jiných odborníků soudí, že se alkohol v těle nespaluje bez užitku, a že energie z něho plynoucí je způsobilá jistou měrou zastoupit obvyklé živiny, že má úsporný vliv vzhledem ke skutečným potravinám. Tak soudí většina (Zuntz, Geppert, Bjerre, Clopatt, Atwater a Benedict, Rosemann a j.). Ale spor není vyřízen tak definitivně, jak myslí dv. r. Stoklasa. I jinak zůstává v něm všelicos temného. I když na př. eksperiment prokáže, že po požívání alkoholu usadí se něco tuku, je otázka, pokud je to pochod jen ryze fysiologický a pokud popřípadě patologický (Kassowitz, Krehl).

Ale můžeme směle přijmout stanovisko většiny. Přijímá je i abstinent, známý fysiolog helsingforský Tigerstedt. Uznáme-li totiž úspornou vlastnost alkoholu vůči živinám, neplyne odtud ještě praktická cena alkoholu pro výživu národa. I tak vůči dvor. r. Stoklasovi musíme omezit rozsah úsporné činnosti alkoholní. Může tu běžet především o tuky. O úsporné činnosti vzhledem k uhlohydrátům nevíme vědecky mnoho, skoro nic. A úspora bílkovin je podmíněná, vázaná na »návyk« po delším požívání. Ale budiž si. Proto přece eksperimentální zkušenost, že se alkoholem »uspořují« tuky a snad uhlohydráty a podmínečně bílkoviny, má cenu zase jen teoretickou a ne pro praksi.[1] A to proto, že možné příznivé účinky úsporné na druhé straně zase se ruší nepříznivými vlivy otravnými, zvláště požívá-li alkoholu s alkoholními nápoji větší množství. Aby však úsporné účinky v praksi mohly mít nějaký značnější význam, musilo by se právě požívat lihovin více. Ale tu ovšem by se toxické účinky uplatnily velmi radikálně.

Proto také sami zastanci učení o úsporných vlastnostech alkoholu varují, aby se alkohol a lihoviny nepokládaly pro obyčejný ži-

[1] Rosemann se vyjadřuje: »Že alkohol pro výživu zdravého člověka nemůže hrát žádnou roli, o tom jest zajisté všeobecná shoda.«

vot za potravinu rovnocennou s obvyklými potravinami. A jestliže se dvor. r. Stoklasa pro úspornou vlastnost alkoholu dovolává zvláště Atwatera a Benedicta, dlužno naproti tomu podotknout, že týž proslulý americký eksperimentátor, týž Atwater také veřejně s důrazem prohlásil, že »alkohol je sice potravinou, ale potravinou špatnou, potravinou zavržitelnou, jíž by se člověk měl vždy vyvarovat«. Rovněž prof. Tigerstedt se vyjadřuje, že úsporné vlastnosti alkoholu neposkytují žádného důvodu »doporoučet alkohol jako potravinu, neboť jeho škodlivé účinky, které se jeví i při požívání poměrně mírných dávek, jestliže se tyto denně opakují, převažují velkou měrou jeho vlastnosti výživné«.

A to s příslušnou pozměnou platí také o velebené lihovině — o pivě. Tomuto nápoji dostalo se svého času, když se jím chtěla zatlačit pálenka, cti, že byl nazván vtipně tekutým chlebem. Ale v tom názvu je více vtipu nežli cti. Je ovšem pravda, že v pivě jest obsaženo něco uhlohydrátů a nepatrná část bílkovin.[1] Po té stránce je možno mluvit o jisté výživné hodnotě piva, ale nikoli bez výhrady. Neboť co je to všechno platno, když tato výživná hodnota se naskytuje zároveň ve společenství s jinou jeho podstatnou částí: alkoholem (v 1 l plzeňského 12° piva 34 až 37 g, v 1 l obyčejného 10° piva 28—30 g ethylalkoholu), a když s touto výživnou hodnotou požívá se zároveň alkohol — pivo je přece také lihovina. S hlediska výživy by teprve značnější dávky piva mohly padat více na váhu, kdyby ovšem zde zase nebylo nebezpečí alkoholisace. Hoppe vypočítává, že ve 4 litrech mnichovského piva (v obyčejné to míře mnichovského dělníka) je obsaženo průměrně 180 g uhlohydrátů (t. j. asi ⅓ denní potřeby uhlohydrátové) a 28 g bílkovin (t. j. asi ¼ denní potřeby bílkovinné). Ale to je již dávka

[1] Dvor. rada Stoklasa uvádí rozbor výzkumného ústavu pivovarského (ředitel Čihák), dle něhož 1 litr 12° piva na př. plzeňského obsahuje 13 g maltosy, glukosy, fruktosy a něco pentosanů, 29 g dextrinu; 3·5 g látek dusíkatých, a to albumos, peptonů, amidů a aminokyselin; 3 g chmelového výtažku, t. j. látek pryskyřicových, hořkých a třísloviu, alkaloidů, éterických olejů a látek pektinových; 1 g organických kyselin; 1·5—2 g glycerinu a konečně 34—37 g ethylalkoholu. K tomu dle rozboru prof. Stoklasy 2·2—2 5 g čistého popela, sestávajícího zejména z jónů fosfátového, draslíku, sodíku a hořčíku. Obyčejné 10° pivo obsahuje v 1 litru 12 g maltosy a glukosy, 25 g dextrinu; 3 g albumos, peptonů a amidů; 1 g organických kyselin, 1·5 g glycerinu; 28—30 g ethylalkoholu; 1·5—1·8 g čistého popela, sestávajícího hlavně z jónů fosfátového, draslíku a hořčíku.

— považme 8 sklenic! — kde narkotické účinky jsou značné. Dávka, o níž nejen vědeckému pozorovateli, ale i sotva komu z uvědomělejších vrstev národa napadne tvrdit, že by spadala v obor hygienické a sociální nevinnosti.

Nadto pak u jednotlivců, kteří tak jako tak požívají mnoho potravy, může hojné požívání piva právě také uhlohydrátovým obsahem vést k otylosti, zvláště u osob sklonných. A tato otylost může nabýt i rázu patologického. O jiných účincích, o přetěžování srdce větší prací a. p. při požívání většího množství piva ani nemluvě.

Dvor. r. Stoklasa zdůrazňuje také, že pivo obsahuje biogenní prvky, zejména fosfor a draslík. Budiž. Ale naproti tomu nutno poznamenat, že pivo ovšem nemůže obsahovat žádného fosforu nebo draslíku, jenž by již nebyl obsažen v ječmeni, z něhož se pivo připravuje. A potřebuje-li člověk pro svůj organism různých solí, je možno opatřit si je neškodněji a laciněji chlebem, zeleninou a ovocem za normálních dob daleko laciněji. Podobně se tomu má s jinými výživnými hodnotami v pivě. Ale tu se již dotýkám oboru hospodářského, a ten je neméně důležitý.

4. Neboť o praktické hodnotě alkoholu a lihovin a mezi nimi i piva rozhoduje spolu také zřetel hospodářský. Výživná hodnota alkoholu a lihovin (pokud o ní lze mluvit), — měřena kaloricky — je především draze placena, srovnáme-li ji s cenou výživné hodnoty v pravých potravinách. Za korunu bylo možno v dobách mírových obdržet v cukru skoro čtyřikrát, v obilí skoro pětkrát, v bramborech sedmkrát více potenciální energie nežli za touž cenu v pivě nebo v 35% pálence. Prof. A. Strümpell vypočítává, že obsah živných látek v pivě přijde dokonce osmkráte dráže nežli v chlebě. A bruselský profesor chemie de Wilde řekl vtipný paradox, že je lacinější živit se slukami nežli pivem. A stoupla-li dnes cena potravin tak silně, zdraženo i pivo neobyčejně.

S hlediska národohospodářského se pak již dávno ukazuje na faktum, že výroba alkoholních nápojů přímo i nepřímo odnímá lidové výživě značnější část skutečných potravin (obilí a bramborů), nežli je radno. Při tom hospodářské zisky plynoucí z průmyslu alkoholního zaměstnanému dělnictvu a osobám zaměstnaným v povoláních s tím souvislých nevyváží ztrát, jež pocházejí z onoho odnímání potravin širokým vrstvám obyvatelstva. V dobách normálních se tento nepoměr ještě jakž takž zastře, ale v dobách mimořádných se projevuje patrně. Na nebezpečí, jež by odtud mohlo vzniknout

za nynější světové války, bylo s povolaných stran záhy upozorňováno. Není zapotřebí, aby se v té příčině upřílišovalo. Ale na druhé straně nesmí mást různé výpočty z ústavů pro kvasný průmysl a p. Jestliže Völtz ukazuje, že asi 60% využitkovatelných živin ječmene jest v pivě opět obsaženo, jestliže se ukazuje, že se odpadků využívá pro krmení dobytka a p., to vše má jistou oprávněnost. Ale i když se podíváme co nejshovívavěji na oněch 60% Völtzových i na všecky ty důvody pivovarského průmyslu, ztráty tu jsou. Prof. M. Gruber z Mnichova, jistě z největších sociálních hygieniků světa, jak pro svou vědeckou výši, tak pro své ideální snahy, ocenil hned na počátku války kalorickou ztrátu plynoucí odtud pro výživu německého národa: výrobou piva vyplýtvá se (i při uznání veškerého využitkovatelného množství živných hodnot při výrobě) v Německu ročně 0·68 bilionů kalorií, a to ještě když se alkohol počítá za rovnocennou potravinu, kdežto ve skutečnosti jest pouze jedovatou náhražkou. A ztráta při výrobě pálenky v Německu činí ročně 2·485 bilionů kalorií. A Gruber energicky volá, aby se již konečně přestalo s takovým plýtváním na německé půdě. Tak mluví člověk pečlivý o blaho svého národa. A v Anglii známý hygienik a lékař Dr. C. W. Saleeby upozornil (1915), jak pěstování ječmene k vůli pivu odnímá v Anglii vždy více půdy pšenici, potřebné k chlebovinám a moučným pokrmům. Své výklady v Daily Chronicle končí výzvou: »Pšenici místo kořalky, chléb místo piva, život místo smrti!« Tak by měl zvolat každý opravdový přítel lidu a národa, zvláště malého národa.

I když bychom se, jak jsem pravil, sebe shovívavěji podívali na využitkovatelnost původních živin a varovali se úzkostlivě všeliké nadsázky při vyličování ztrát, přece stojíme dále před faktem, že na místo přímého využitkování potravin pro lidskou výživu podává se nám v pivě zprostředkující činitel v podobě — alkoholního nápoje. Přirozenější a užitečnější jest použít přirozených potravin přímo pro výživu národa nežli cestou přes výkrm dobytka a přes alkoholní nápoj, jenž je zodpověden při daném stavu pití v národě v posledních desítiletích za velké škody v národě.

Je nutno vzdát se mínění, že se požíváním lihovin v celku podporuje výživa obyvatelstva. Pivo není nezbytnou a nepostrádatelnou živinou anebo potravinou lidovou. Název potravina je zde vůbec zneužitím jména, jemuž lid rozumí jinak a dobře. Naopak: výroba lihovin a panující zvykové denní pití v národě poškozuje celkový vyživovací pochod národa, snižuje tělesné jeho síly, dusí

rozvojovou schopnost organických hodnot národních. A tím způsobem staví se proti národně biologickým ideálům vůbec.

Měl bych se ještě o řadě věcí z článku dvor. rady Stoklasy vyslovit. P. dv. rada ukazuje na své výzkumy o tom, že i v těle lidském samém přirozeným pochodem tvoří se líh. Přeji teoriím pana dvorního rady všechen zdar a těším se z jejich uznání v cizině. Nechtěl bych se přidat ani na stranu těch, kdož vznik onoho lihu v těle hledají v bakteriálním rozkladu uhlohydrátů v zažívací rouře. Spokojil bych se teoriemi p. dvor. rady, jak on je podává. Jenom že se z nich nesmí vyvozovat nic na prospěch alkoholu z vnějška do těla dodaného. Tyto dvě věci nemají spolu v praksi ani zbla činit. To dobře pověděl Quensel, že dovede-li tělo využit pro své služby lihu v něm při normálních pochodech vytvářeného, nic tím není rozhodnuto o otázce, zdali a jak a v jakém stupni sahá schopnost tělesná zneškodnit alkohol do těla z venčí vpravený (oskadliggöra den utifrån i kroppen införda alkoholen).[1] A je zcela neoprávněná otázka, kterou p. dvorní rada klade a podškrtává: »Může tedy býti alkohol v tak zředěné formě, jako jest v pivě, v mírném množství požíván, považován za jed, když se sám v organismu lidském ve větším množství vytváří?« (Zeměd. Arch. 394). Ostatně jaké pak »velké množství«? Rosemann o něm mluví jako o velmi malém množství (sehr geringe Alkoholmengen), a rovněž Quensel říká, že »jest jen zcela minimální (endast är helt minimal)«. A zajisté jen takové množství, jakého tělo pro své pochody přeměny látkové potřebuje. Ale co nad to jest a co z venčí přichází — to jest již jiná otázka.

Ale důležitější nežli jednotlivosti je celkové stanovisko dvor. r. Stoklasy v otázce piva, alkoholu, alkoholismu a boje protialkoholního. A to dlužno rozhodně zamítnout. Nedá se obhájit ani poukazem na mírnost. Neboť co je mírnost? Jestliže ji vymezuje p. dvorní rada denním požitkem jednoho litru, v němž je obsaženo 30—37 g alkoholu, a tvrdí-li, že tato míra nevyvolá v zdravém lidském těle účinků toxických, není to tak zcela správné. Možná, že tato míra nezpůsobí u mnoha jednotlivců i po delší době požívání větších poruch, těžších škod a vážnějších chorob organismu, ale toxické účinky zde přes to jsou, zejména na soustavu nervovou a způsobují (a to již při menších často dávkách), a byť třebas jen dočasně a přechodně, snížení různých úkonů tělesných a duševních. Nad to nutno přihlédnout k neblahým účinkům summace, hroma-

[1] U. Quensel, Alkoholfrågan I, 18.

dění, jež se časem náhle dostavují po delší době při takových látkách jako je alkohol, jak to svého času velmi pěkně vyložil profesor Kabrhel. Ostatně již konečně by mělo být jasno, že stanovisko mírnosti má cenu jen teoretickou. V praksi, v životě společnosti je skutečnost, že sice jedni pijí mírně a třebas velmi mírně, druzí méně mírně a jiní nemírně, ba velmi nemírně. A nemírného pití je pořád velmi mnoho.[1] A toto mírné a nemírné pití navzájem souvisí mnoha příčinnými vztahy a tvoří jeden nepřetržitý řetěz. A toto celkové, denní, zvykové pití v národě, to zaviňuje dohromady ohromné množství ztrát, škod a neštěstí fysických, duchovních, mravních, sociálních, kulturních, hospodářských i politických. Ano, i politických! Toto zvykové denní pití v národě ve svém celku a ve své souvislosti i se všemi škodnými a zhoubnými následky — to je moderní alkoholism. A nebude konce toho zla, pokud se nevyřkne rozhodné slovo: skončit se vším pitím! Stanovisko mírnosti při požívání lihovin nic neznamená pro sociální pochod ostřízlivění. Již kníže Břetislav dal s oltářů hrozit proti opilství a kázat mírnost, a nebylo to nic platno. Je historické faktum (vidíme to na Norsku, Švédsku, Finsku i jinde), že teprve heslo: úplná zdrželivost! něco pomáhá.

P. dvorní rada ve svém parere dotkl se vedle jedné stránky národohospodářské jen malého výseku z celé otázky alkoholní, ba jen malého výseku z jejích přírodovědných problémů. A i tyto všecky nejsou v otázce alkoholní nejdůležitější. Spolu rozhodují, a to mnohem více hlediska duchovní, mravní, sociální, kulturní. Otázka alkoholní není jen otázkou chemicko-fysiologickou, lékařskou a zdravotnickou, ale také otázkou mravní, sociální, kulturní, politickou a národní. A ty všecky zřetele žádají ostřízlivění národa. Proto také i mnozí z těch, kdož s pouhého lékařského a zdravotního

[1] Podle úředního šetření zemského výboru království českého jenom v Čechách napočteno (1901) na 25 000 notorických zvykových opilců kořalečních, značnou měrou individuí sešlých a zchátralých. V mocnářství páčí se na 300.000 opilců. Ale na takových výslovných opilcích pro celkový životní pochod národa tolik nesejde, jako na té spoustě jednotlivců, kteří se domnívají, že pijí mírně, vskutku však pijí nemírně. Takových »mírných« je právě mezi pivaři mnoho, nesmírně mnoho. R. 1841 připadalo na hlavu obyvatelstva v Čechách pouze 41 litrů piva, r. 1897/8 již 146 litrů a r. 1913/14 ještě pořád 139 litrů. Považíme-li, že děti a nedospělí do 14 nebo 15 let nepijí nebo jenom velmi málo, že ženy v celku pijí daleko méně nežli muži že i mezi dospělými muži je hodně těch, kteří nepijí vůbec nebo kdo pijí opravdu mírně, představíme si, co zbývá na ty »mírné«.

hlediska individuálního nevyžadují přísné abstinence, přece doporučují úplnou zdrželivost s celkového hlediska sociálně hygienického a sociálního vůbec (Petrén, Quensel a řada jiných).

Kdo chce rozhodovat o praktické otázce, zdali lze národu doporučit požívání lihovin nebo z nich třebas jen piva, musí přihlédnout velmi pečlivě ke všem stránkám celé otázky alkoholní, neboť je to věc nesmírně zodpovědná. Vylíčit a vyzdvihnout příznivé anebo domněle příznivé vlastnosti energetické a pominout (jako v Kvasu) účinků škodlivých nebo jen jako mimochodem se jich dotknout, posuzovat tak složitou otázku pouze s jednostranného hlediska chemicko-fysiologického a s hlediska výživy a nevzít spolu v rozpočet jako nejdůležitější položku také ostatní hlediska, to v nejpříznivějším případě znamená říci jen polopravdu. A polopravdy jsou všude nebezpečné. Tím nebezpečnější v tak důležité otázce jako je alkoholní.

Stanovisko dvor. r. Stoklasy nedá se obhájit ani ohledem na krisi pivovarského průmyslu, zaviněnou válkou. Krise tu je, ale není to z nejbolestnějších krisí této strašlivé války. V této otázce musíme dobře rozeznávat zájmy malé skupiny kapitalistů alkoholních a zájmy širších vrstev lidových, zájmy celého národa. Bude ještě příležitost o té krisi promluvit jinde. Mnohem účelnější nežli exponovat se pro větší příděl ječmene průmyslu pivovarskému bylo by ukazovat, že je na čase, aby kapitál alkoholní znenáhla přesedlával na jiné užitečnější obory výroby, pamětliv jsa znamení doby, pokroku společnosti a prospěchu národa. Když to šlo téměř bezbolestně v Norsku, Švédsku a Finsku, proč by to nešlo i jinde. A co by tento průmysl řekl tomu, kdyby vláda, podobně jako se stalo v Rusku, vydala právě v zájmu celého národa všeobecný zákaz alkoholu?

Dvor. r. Stoklasa končí svou úvahu tvrzením, že navaří-li se dostatečné množství piva, poslouží se tím v těžkých dobách obyvatelstvu, vojsku a státu. Nevím, nevím, silně pochybuji. Ale co dobře vím, jest, že p. dvorní rada svým projevem neprokázal dobrých služeb českému národu. Národ český nepotřebuje, aby se mu hlásala chvála piva, a aby se mu tento nápoj doporučoval za nepostrádatelnou živinu. Jestliže české pivovarství má i v cizině jistý zvuk, tož české pivařství není národu zrovna ke cti, ani doma ani v cizině, na př. v Americe. Není zapotřebí litovat, že je »velikou škodou pro obyvatelstvo, odnímá-li se mu pivo, na které si tolik zvyklo«, ale je nutno odvracet národ od všech alkoholních

nápojů.[1] Je potřeba říci jednou otevřeně českému národu, je nutno říci to právě z lásky k národu a k vlasti: český národ má mnoho vynikajících vlastností přirozených i dlouhou prací a bojem vypěstěných, vlastností, které jej stavějí do řady mezi přední demokratické národy světa. Ale zároveň tento český národ, jenž poslední léta před válkou vyráběl ročně na 10 milionů hektolitrů piva (ve výrob. r. 1913/14 9,358.972 hl), jenž se účastní téměř polovinou celkové výroby rakouské a jenž skoro celou svou výrobu spotřebuje ve vlastní zemi, nečiní dobře, když se tak alkoholisuje. Při svých tak vynikajících vlastnostech byl by ještě lepším národem, kdyby se vyprostil z života alkoholního (neboť eksistuje nejen pití, ale i celý životní způsob alkoholní). Český národ nepotřebuje v hospodách vysedávat při alkoholu, rozptylovat se, mařit drahý čas, utrácet zbytečně peníze, ničit část svých sil fysických, rozumových, mravních, kulturních a sociálních, otupovat svou vnitřní ukázněnost a ubíjet své ideály v alkoholu. Míní-li p. dvorní rada, že udržování života nedá se regulovat teoretickými předpoklady a sebe ideálnějšími stanovisky, muže, zajisté jíst potřebujeme, a budeme proto volat: dejte lidu především jíst, nedovolte vyvážet potraviny! Ale v ideály a jejich nutnost pro udržování života v národě pevně věřím: běda národu, jenž svůj život nebude regulovat také ideálními stanovisky! Český národ potřebuje právě soustředit a rozmnožit všechny své síly tělesné i duchovní, aby mohl kráčet k vysokým cílům. Jak ostřízlivění povznáší celý život národa, vidět i na nuceném ostřízlivění v Rusku. A co znamená pro malé národy, vidět na př. na Norsku a zejména na Finsku. Český národ svoje obrození musí dovršit i tím, že se zbaví také pout alkoholních, jež jej vnitřně dusí. Alkoholism je principem nesvobody. Je proti zásadě sebeurčování individuálního i kolektivního. Těm vládám, které by chtěly hodně zotročit své národy, bylo by možno jen poradit, aby daly svým národům hodně mnoho alkoholu, aby tak podlomily jejich síly podle receptu Nietzschova: Tuto, cito et iucunde: bezpečně, rychle a příjemně! Ne. Žádným vysokým cílům a ideálům se nedaří v ovzduší par alkoholních. Český národ nepotřebuje chvalozpěvu na omamující nápoj. Potřebuje spíše zvolání: Střízlivi buďte a bděte! Silný nápoj plodí slabé lidi. Jen střízlivý národ bude silným národem!

[1] Dvor. r. Stoklasa lituje, že je škoda pro obyvatelstvo, odnímá-li se mu pivo. Prostý rolník z Litomyšlska řekl: »Krávu bych za to dal, kdyby mi někdo pomohl odvyknout pivu.« Stojí za to srovnat podle sebe tyto dva výroky.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Český stát a přestavba Rakousko-Uherska (zvláštní sešit Akademie, revue socialistické, 1917).

Redakce socialistické revue Akademie věnovala dvojčíslo otázce českého státu. Jsou to články: Český stát od Dra Vacka, Český stát a sociální demokracie od Mojmíra Svobody, Snahy o český stát v roce 1848 od Jana Černého, Nezdar druhého úsilí o český stát 1871—1917 od Jaroslava Kaliny, V čem jsme revidovali od Josefa Mareše, Odpůrci českého státu od Svatopluka Kvapila, Spojené státy Velko-Rakouska dle ideje A. C. Popoviciho od J. Vojáčka a konečně článek Oprava rakouské ústavy a správy od Jiřího Vorla.

V prvém článku redaktor Akademie Dr. Václav Vacek poukazuje na význam dvou velkých českých projevů, jež klade vedle sebe: projev z 30. května učiněný na říšské radě a pak projev zástupců české sociální demokracie na poradách štokholmských. O druhém z těchto projevů praví, že se o něm veřejnost dozvěděla pouze tolik, že se v podstatě kryje se státoprávním prohlášením českých poslanců. A co dále uvádí jako domnělý obsah prohlášení štokholmského, kryje se celkem s tím, co jest nám dnes již z denního tisku známo jako prohlášení české sociální demokracie ve Štokholmu. Praví-li však autor, že se obě česká prohlášení v podstatě kryjí, jest snad na omylu. Předně nemluví projev sociálnědemokratický o historickém českém státním právu. Nedostatek ten není nepodstatný, a autor mně zajisté sám přizná, že vypuštění momentu historického nestalo se tu náhodou ani bez úmyslu. Také další odchylka od projevu Českého svazu souvisí do jisté míry s prvou odchylkou, ačkoli má odmítnutí nebo vypuštění historického zdůvodnění státoprávního programu ještě jiný důvod. Touto další odchylkou jest *výslovné omezení* územního základu českého státu na teritorium, jež československý národ obývá *souvisle a uzavřeně*. Jest to omezení velmi podstatné, a uvádějí-li právě sociální demokraté proti malým státům námitky jejich hospodářské nevýhodnosti, *jest s podivem, že se někteří právě na našem a tedy i na svém vlastním těle s neuvěřitelnou lehkostí odhodlávají k amputaci*. Vždyť na př. severočeské t. zv. uzavřené území německé jest velmi důležitou hospodářskou oblastí

Čech, a bylo by značným oslabením země, kdyby právě tato její část odpadla. Mimo to by měli právě sociální demokraté čeští uvážiti, že severní Čechy jsou obydleny velmi četným českým obyvatelstvem, a to právě téměř vesměs malými českými lidmi, po většině dělníky a drobnými živnostníky, a že by spravedlivé sčítání lidu dle jazyka mateřského velmi zmenšilo uzavřenost území, jež dnes Němci pro sebe uchvacují.

Dále má štokholmské prohlášení ještě další omezení na rozdíl od projevu z 30. května. Kdežto se totiž tento projev nezabývá tolik jiným státem než právě požadovaným státem českým, projevili čeští sociální demokrati ve Štokholmu úzkostlivou péči o stát ústřední, jehož by byl stát český pouhým dílčím státem. Kdežto projev Českého svazu neřeší blíže poměr obou těchto států, nebo řekněme zkrátka poměr českého státu k Rakousku a tím ponechává českému stanovisku více volnosti, přikazuje prohlášení českých sociálních demokratů státu spolkovému, tedy ústřednímu, vlastně dosti mnoho. Zahraniční věci, obrana, tedy vojenské věci, nejdůležitější věci hospodářské a finanční mají náležeti státu spolkovému, jenž má nadto míti i moc výkonnou. Které stránky suverenity by pak zbyly státům dílčím, o tom se nezmiňuje ani štokholmské prohlášení ani autor článku Český stát.

Také neřeší ani štokholmské prohlášení ani článek, o němž mluvíme, otázku ústavní formy českého státu. Autor praví pouze ve shodě s projevem českých poslanců, že to má býti stát lidový, demokratický, a tento program že stačí.

Jinak článek nepřináší juristicky nic zajímavého. Ostatně to asi nemělo ani býti jeho úkolem. Úroveň podobných článků by rozhodně stoupla, kdyby bylo upuštěno od výrazů jako jsou slova »pustá radikální demagogie« a j. Rozhodně nepřispějí k posílení stanoviska autorova, a ani rozpor mezi chováním se sociální demokracie v otázce českého státního práva v roce 1897 a 1917 nedojdé jimi svého objasnění.

Zajímavější jest článek druhý: »Český stát a sociální demokracie«. Psán jest klidně, staví vedle sebe čtyři nejdůležitější projevy státoprávní, které počínaje rokem 1897 učinila česká sociální demokracie, a snaží se vysvětliti jejich podstatné rozdíly. Jen se stále ještě zdá, že pod historickým státním právem českým si část veřejnosti představuje něco zcela jiného, než co nutno míti na mysli. Vysvítá to z následující poznámky: »Podepsáno české státní právo nejen přirozené, moderní a demokratické, ale i historické, dynastické a královské.« Odvoláváme-li se na české státní právo historické, nechceme přirozeně obnovení feudálních poměrů historického státního práva českého, nýbrž tvrdíme tím pouze, že český stát jako takový právně nezanikl, nýbrž že na př. královská moc česká trvá v panovnické moci císaře rakouskouherského, a poněvadž dynastické právo není vůbec upraveno moderní ústavou, trvá dynastické právo České koruny a s ním i právo volby nového krále v případě vymření rodu Habsbursko-Lotrinského. To vše jsou známky a zbytky českého státního práva, potlačeného rakouskými ústavami a doklady toho, že český stát, Česká koruna v těchto zbytcích českého státního práva žije. A dovoláváme-li se této historické jsoucnosti českého státu, máme na mysli věcný i osobní podklad tohoto státu, t. j. území a lid, jak

se historicky zachovaly, a máme dále na mysli i státní moc v nich kotvící a ztělesněnou v označení Česká koruna, kterážto moc by plně oživla, kdyby na př. došlo k vymření dědičného královského rodu, jímž jsou nyní Habsburci-Lotringové. Český stát byl ovšem státem monarchickým, královským, ale byly doby, kdy v něm byly sklony k formám velmi demokratickým — ovšem na tehdejší dobu. A dynastická moc byla také v dobách rozkvětu tohoto státu velmi omezená, ba mnohdy omezená tak, že byl král téměř loutkou v rukách národa, jejž tehdy představovali pouze stavové, tak jako by jej nyní představoval souhrn nebo výbor všech svéprávných občanů a občanek. Proto nemusí se ani nejkrajnější demokrat lekati historického práva státního; vždyť možno v naší historii navázati tam, kde sklony naše byly nejdemokratičtější a myšlenky nejobrodnější!

Avšak to vše jen na vysvětlenou. Jinak, jak praveno, jest článek Svobodův dobrý.

V článku Jaroslava Kaliny »Nezdar druhého úsilí o český stát 1871—1917« jest ke konci nadhozena otázka českých Němců. Autor tu praví, že český stát nebude směti Němce znásilniti, nýbrž »musí jim poskytnouti záruku, že mohou býti bez obav o příští svůj osud v českém státě«. Zajištění eksistence Němců může se tu státi dle autora: »demokratickými reformami, národnostní autonomií, zabezpečením svobodného, kulturního a hospodářského vývoje uvnitř českého státu«. Přirozeně, že nemáme na mysli znásilňování menšin, ale míra zvláštních práv německé menšiny byla by ovšem závislá na tom, jak by přijali skutečnost českého státu a jak by byli ochotni spolupracovati k jeho rozvoji, rozkvětu a upevnění.

Autor doporučuje sice, aby parlamentní komise neněmeckých národů vypracovaly podrobnou osnovu přestavby Rakouska ve federalistickém smyslu, ale dospívá ke konci k úsudku, že o českém státu rozhodne spíše »státní převrat shora nebo zdola, nejspíše pak — mírová konference mezinárodních mocností«.

Článek Josefa Mareše »V čem jsme revidovali« předvádí nám myšlenky, jež v roce 1909 pronesl Dr. Šmeral jako referent na sjezdu české sociálně demokratické strany o otázce národnostní. Ve srovnání s dnešní dobou jest velmi zajímavý názor Šmeralem tehdy pronesený, že jenom v republikánské, socialistické federaci evropských národů dojdou všichni národové plného uplatnění. Skoro jest to psychologickou záhadou, že dnes, kdy zatím jinde učinila myšlenka demokracie ohromný pokrok, se již neopakuje názor o republikánské federaci národů! Ovšem musíme připomenouti, že slova tato zůstala i v roce 1909 pouhým ozdobným místem, a výsledek, k němuž autor jejich dospěl na konci svého referátu, zůstal od republik velmi daleko. Již tenkráte prohlásili soudruzi Johanis, Modráček a Hudec, že nesouhlasí s názory Šmeralovými.

Mareš zakončuje svůj článek poukazem na Šmeralovy omyly. Zejména námitku Šmeralovu, že by se malý český stát neudržel, vyvrací skutečností: »Drobné státy evropské udržely se přes všechny hrůzy své-

tové války, přes lákání a nátlak válčících států strhnouti je do světového požáru, přes nebezpečí mezinárodních zápletek ve své eksistenci neporušeny.« Správně a pěkně praví nakonec: »Jak živoucí je dnes myšlenka českého státu, dokazuje ohlas její ve všech vrstvách národa.«

Určité podrobnější návrhy do budoucnosti podává Jiří Vorel v článku »Oprava rakouské ústavy a správy«.

Autor si zde mimo jiné láme hlavu též otázkou, co bude s obsazeným územím rumunským a p. Jeho názor, že by již změnou znaku Rakouska a Uherska byla Dalmacie vyloučena z této poloviny říše, jest ovšem hrubý omyl. Správnou naproti tomu jest myšlenka, že centrální parlament jest v Rakousku nemožný »zejména pro bezinteresovanost každého národa v ústředním parlamentě zastoupeného na záležitostech všech národů ostatních«. Proto autor připouští v Rakousku parlamentarismus »jen v národnostně zcelených státech«, tedy pro každý národ zvláštní národní parlament. Ale pak překvapuje, když autor shrnuje výsledky svých úvah, uvádí, že vedle ústředního parlamentu mají býti vytvořeny lidové parlamenty národnostní. Úplně nejasné jest také, chce-li míti trojí ministerstva: ministerstvo spolkového státu, předlitavské a ministerstva národních států. Jest to úplně nesrozumitelné; buď bude celá říše přetvořena ve spolkový stát, pak odpadá ministerstvo předlitavské, nebo omezuje autor reformu na Předlitavsko a pak poráží svou zásadu národnostní, a jeho návrhy nemají ceny. Ostatně nejasné jsou úvahy jeho i v tom, že těžko může si čtenář učiniti obraz o tom, jak si vlastně představuje národnostní státy: územní či osobní princip? Heslo volby úředníků lidem jest příliš všeobecné, aby bylo možno podle něho jednati. Autor sám připouští, že vedle úředníků na čas volitelných musí býti úředníci stálí. Do všech sborů má býti voleno všeobecným rovným a tajným hlasováním s poměrným zastoupením menšin. Revisi ústavy a správy má provésti konstituanta, jaká však a jak složená, to autor říci zapomněl. Rovněž tak postrádáme v jeho návrzích otázky práva dynastického, neboť z mlčení musíme předpokládati, že jest monarchistou, a dále jiné důležité otázky, na něž při nové úpravě poměrů nesmí býti zapomenuto, jako na př. otázka kontroly zákonodárných sborů lidem atd.

Autor náleží rozhodně k těm, kteří se nechtějí nebo nedovedou rozloučit s Vídní. *Dr. F.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Učitelské a školské věci na říšské radě. — Je škola národní odpovědna za politické přesvědčení občanstva? — Censura školních knih. — Hmotné strádání učitelstva ve válce. — Denunciace učitelů. — Utrpení školních dětí. — Mravní pustnutí dětí z bídy. — Písemnictví vychovatelské za války.

Vlivem poměrů tiskových mohlo býti dosud o učitelstvu národních škol českých referováno, jakým poměrným počtem mají přímou účast ve válce, kolik jich ve válce padlo a bylo zraněno, jaké vedlejší úkoly vá-

lečné předpisovaly úřady učitelům na vojnu nepovolaným, s jakými výsledky učitelstvo tyto úkoly vykonávalo a vykonává a pod. Do osudů učitelstva toho dala poněkud nahlédnouti říšská rada, svolaná po téměř tříleté přestávce na konec měsíce května letošního roku.

Poslanci Prokeš, Jaroš a Charvát podali ministru zeměbrany následující dotaz, který uveřejnily téměř všechny noviny: »V létě roku 1915 vydán byl reservát vojenského velitelství ve Vídni, jímž označeni byli čeští učitelé z Moravy za politicky nespolehlivé. Ti, již dosáhli ve vojsku před superarbitrační komisí značky C (služba beze zbraně) a následkem toho se stali k vlastní službě vojenské se zbraní neschopnými a vlastně jako učitelé měli býti vyreklamováni, byli internováni. Napřed v Krampfenwaldu u Vídně, později, když řady jejich se množily, na známém výletním místě Humenu v Neuwaldeggu. Tam v barácích, v nichž později umístěni byli zajatí Rusové, trávilo přes 300 inteligentů krušný život, zbaveni jsouce naprosto svobody, a to bez jakéhokoliv udání i vyšetřování se strany jak civilních, tak i vojenských úřadů. Jich jediným zaviněním bylo, že byli českými učiteli. Za drátěnou ohradou střeženi byli vojáky 59. pluku ve zbrani, a odloučeni od světa, neboť přístup k barákům byl zakázán, a vykonávati musili nejtěžší práce. Jedni lámali kámen, druzí vozili na kolečkách nalámané kameny, jiní upravovali cesty, jiní káceli a řezali dříví na stavbu a palivo pro sebe i pro mužstvo, jiní opět škrabali brambory, anebo vozili z pramene hluboko pod kopcem vodu. Dopisy a balíky byly pod censurou, a návštěva příbuzných nebyla dovolena. Ti, kteří byli školními úřady vyreklamováni, nebyli propuštěni, jiným byla zase zabráněna cesta ke zkouškám, ba i cesta na pohřeb jich drahých. Jednomu učiteli, jenž se v tu dobu ženil, byla udělena dovolená na několik hodin odpoledne do Vídně. Pod ochranou vojáků kráčel k oltáři jako nejtěžší zločinec. K večeru se vrátil, vrhl se na pryčnu a plakal. To byla jeho svatební noc. Druzí plakali s ním ...

Po čtyřměsíčním internování na Humenu odvedena byla polovina do Prešpurku a polovina do Komárna, kde na uherské půdě byl jim připraven život snesitelnější zásluhou tamějších jich velitelů. Ale přes to bylo tímto neodůvodněným vězněním otřeseno tělesné jich zdraví do té míry, že někteří zemřeli, a jiní dosud leží v nemocnicích. Kdo odčiní protrpěná jich duševní muka, kdo vrátí jim ztracený klid, kdo nahradí jim žalem probdělé noci?

Někteří, kteří později zásluhou svých vojenských představených ztratili onu potupnou značku P (politicky podezřelý), byli propuštěni do jednoročních kursů a dosáhli vojenských hodností, většina však dosud nezaviněně trpí.

Velká část těchto učitelů se vrátí do civilní služby. A ti potom mají vychovávati svěřenou sobě mládež k lásce k vlasti! Proto v zájmu všech těchto postižených učitelů a jménem lidskosti žádáme za plnou satisfakci.«

Potud interpelace, podávající jeden výhled do osudů učitelstva českého ve světové válce. Budoucí doba podá příležitost otevříti veřejnosti řadu takových neutěšených výhledů do poměrů stavu, jemuž jest uložena povinnost výchovy budoucího státního občanstva. Jako v normálních dobách míru nepřikládají široké vrstvy občanstva národní škole a jejímu

učitelstvu zásluhu za výchovu vynikajících žáků, ale přičítají vynikání jejich ve veřejném životě vrozeným jejich vlohám duševním, jako však hledají hned vinu ve škole a v učiteli, neprospívají-li žáci duševně méně nadaní, tak také v době válečné nevzpomínají některé kruhy vojenské vlastenecké výchovy pluků, jež ve válce se osvědčují a vyznamenávají, ale jsou ihned hotovy dávati škole a učitelstvu vinu, stane-li se ve válce tu a tam případ vojenské nespolehlivosti.

Neprávem bývá také národní škola činěna zodpovědnou za politické smýšlení a přesvědčení občanstva. Národní škola pojednáváním o ústavě zemí a státu klade sice základy politického vzdělání budoucího občanstva, budí lásku k národu, k dynastii a ke státu, jak jest jí zákony předepsáno, politických straníků však nikdy nevychovávala a nevychovává. A bylo jedním z největších omylů válečné doby, činila-li se národní škola a její učitelstvo zodpovědným za každý přestřelek ve vzpomenutém ohledu.

Na říšské radě bylo i v jiném směru vzpomenuto národní školy a poměrů, jež se v ní za války utvořily. Posl. dr. Stránský vzpomenul tu ve své řeči censury školských učebnic následujícími slovy, jež byla censurou k uveřejnění propuštěna: »Mám tu rozhodnutí ministerstva vyučování, dle něhož opětně se zabavují a zakazují prodávati dávno již schválené učebnice zeměpisu a dějepisu. A proč? Praví se tu na př., že má se výrok »vlast« změniti tak, aby znělo »užší vlast« a »širší vlast«. Nevím, jak soudí pan rytíř Hussarek o vlasti. Ale já znám pouze jednu vlast, každý člověk má pouze jednu vlast, nemá žádné »užší« a žádné »širší« vlasti. Navrhuje se tu také, aby všude, kde mluví se o rozměrech, neříkalo se, jak daleko je z Prahy do Plzně, nýbrž jak daleko je z Prahy do Vídně, jak daleko je z Brna do Vídně, ale nikdy že nemá se užívati srovnání mezi českými městy. Nebo navrhuje se na př. škrtnouti toto místo: »Čechy, Morava a Slezsko patří k nejlidnatějším, nejbohatším a nejpokročilejším zemím rakouským.« Toto místo bylo zabaveno a navrženo, že musí zníti příště: »Čechy, Morava a Slezsko patří k nejlidnatějším, nejbohatším a nejpokročilejším zemím rakouským vedle Dolních Rakous.« To nyní musí se přidati.«

Hmotné bídy učitelstva i profesorstva bylo na říšské radě vzpomenuto řečí posl. dra Lukavského, který správně vytýkal, že válka postihla nejvíce osoby s pevným platem. V takové nejisté době, kdy došlo na bolestná slova Swiftova, že »největší trýzní člověka je, vidí-li nejistotu svého postavení«, zakusili profesoři a učitelé v plné míře proletářskou bídu. Válečný přídavek byl kapkou na žhavý kámen, drahotní poměry postihly četné rodiny učitelské, a vinna je také vláda, která neučinila v čas opatření na ochranu osob hospodářsky slabých. Je to totéž, jako u dělníků; nynější stav dal by se vystihnouti správně tak, že obyvatelstvo dělí se na dvě vrstvy, na lidi »konjunkturní« a na lidi odírané. Mezi lidi odírané náležejí nejen dělníci, ale všecky osoby s pevným platem, které nemohly či nechtěly spekulovat. Jakými proletáři byli na př. suplenti (— a ve stavu národního učitelstva tisíce výpomocných učitelův a učitelek najímaných za denní plat dvoukorunový a propouštěných na prázdniny i bez této mzdy — p. r. —), je zbytečno líčit.«

I smutného kulturního zjevu přečetných denunciací za doby válečné, které postihly též učitele a profesory, zajisté bylo vzpomenuto na říšské radě. Na pouhé anonymní udání bylo zahajováno kruté stíhání. Nynější škola byla až příliš pod vlivem onoho byrokratického absolutistického režimu, který nechce vychovávati lidi volných a osvícených, ale příští censory a byrokraty. Dobře to vystihl posl. Glöckel, který se zmínil o novém nepříteli školství, totiž vnikání militarismu do škol. Žákovských družin zneužívá se ke zmilitarisování škol, brání se tak dětem, aby měly smysl pro pokojné spolužití, pro vzájemné porozumění. Censura řádila i ve výchově, kulturní pokrok byl válkou úžasně potlačen. Škol užívalo se k účelům vojenským, vláda se nepostarala, aby ubytovala vojsko jinak.

Po válce bude třeba dohánětí mnoho na poli výchovy. Tuto věc nelze nijak podceňovati, protože právě kultura utrpěla strašlivé rány, možno říci, že »velkou dobou« dostali jsme se kulturně o pár století nazpět, a bude třeba, aby mnoho dohánělí i vychovatelé, kteří válkou byli vytrženi ze svého prostředí, i mládež, která ve válce poskytovala žalostný obraz zanedbanosti a mravního rozvratu. Válkou zle trpěly naděje do budoucna; ne bez obavy zíráme do budoucnosti, aby se zahojily rány, které zasadila nejtemnější doba dějin, zvaná světová válka.«

Takovýto pohled do školství za současné války otevřel rakouský parlament, pokud censura svolila z jeho jednání uvedené jednotlivosti uveřejniti.

*

Se školou trpí ve válce, která překročila již mimo očekávání třetí rok trvání, také mládež školní. Trpící děti ve škole nebyly nikdy vhodným objektem vyučování. Tělesné nasyceni, plné fysické uspokojení bylo a jest vždy hlavní podmínkou duševního prospívání ve škole a je také hlavní podmínkou mravního vývoje dětského.

O útrapách dnešního dětství našel příléhavá slova časopis »Abend«. Uveřejnil následující věty: »Nikdo nemá zdání o tom, jak dnes hladovějí děti chudých lidí. Otec hyne pomalu v poli, neboť — v tom jsme jasni — dělníci, lidé pracující jsou to, kteří tvoří veliká vojska, jež plní zákopy, nechávají tam hlavu neb údy, ztrácejí zdraví a vracejí se domů jako mrzáci. Matka vydělává — to jest musí při trošce kávy, cukru a náhražky za zeleninu dvanáct hodin denně pracovati na pouliční dráze, v továrně, v dusných světnicích švadlen.

Rodiče nejsou doma — děti však rostou a mají hlad. Svobodně táhnou ulicemi a sady a kradou, objeví-li se někde něco k snědku... Jako smečka hladových vlků plíží se kol, číhajíce po majetku druhého. Dva malí hoši vyloupili hokynářský krám, odcizili tři čtvrti kila mouky a uvařili si sami jídlo... Čtrnáctileté děvčátko — dítě — které chodí již do továrny, vyrvalo malému hochu bochník chleba; měla jsem hlad — řekla... Hoši kradou v obchodech marmeládu, konservy a jiné zboží, a odnášejí je před očima prodavačů. Jiní opět kradou pytle a prádlo, kradou svým zaměstnavatelům součásti zařízení — jen aby získali hrst bídných peněz, za něž by si koupili sousto jídla... Kdy budeme již přemýšleti a uvažovati o této tak vážné věci: Děti, toť jsou lidé. Tato malá děvčátka a tito malí hoši, kteří kradou dnes z přirozené tělesné potřeby, stanou se v několika letech

ženami a muži, a budou pokračovati ve svých zločinech, do nichž byli vehnáni jako malé, nevinné děti.«

Smutný pohled poskytují školní děti v přestávkách vyučování. Několik z rodin poněkud lépe potravinami opatřených pojídají svůj krajíček chleba tu a tam ještě i s pomazánkou, velká většina dětí bez zákusku smutně na ně pohlíží. Očima by jim sousto vyrvala. Loudění o sousto nemá mezí, žaloby dětské, že sousedící dítě jim chléb vzalo a snědlo, jsou na denním pořádku.

Všechny poměry veřejného života mluví pro brzké ukončení války a zavedení poměrů normálních. S tříletou válkou trpí valně i písemnictví vychovatelské. Toužebně bylo letos na valné hromadě Dědictví Komenského koncem května vzpomínáno apoštola míru Jana Amose Komenského, přemýšlejícího s druhy v rovněž nevlídné době třicítileté války o cestách k »nápravě věcí lidských« a vidoucího je správně v dobrých školách a náležitém vedení školní mládeže.

Dědictví Komenského nemohlo ani ve třetím roce válečném vydávati svůj vychovatelský sborník »Pedagogické rozhledy«, uvádějící v těsný styk vědeckou domácí práci vychovatelskou s prací zahraniční, s níž válkou pozbylo namnoze spojení. Škoda z toho je ovšem nemalá. Jinak učinilo D. K. vše, aby podporovalo vychovatelskou a vyučovatelskou činnost svého členstva. Pracemi Lad. Horáka přineslo mu tři cenné publikace z oboru vyučování vlastivědě, kterýžto předmět v uplynulém školním roce po prvé byl zaveden na místě bývalých t. zv. reálií. Vedle toho podalo družstvo svému členstvu v překladu časový J. C. Barolinův »Školní stát«, jehož úkolem jest přispěti reformou školní ke smíru národů a států. Také účast na literatuře pro mládež v D. K. zasluhuje vzpomínky. Jako všechna ostatní zřízení veřejného života, čeká ovšem také literární družstvo československého učitelstva na brzké ukončení války, aby mohlo ve všestrannější a plnější činnosti rozepnouti své peruti, dlouhou válkou hodně podvázané.

LIDOVÁ VÝCHOVA.

Výroční zpráva Osvětového Svazu. — Kulturní sjednocení a spolupráce. — Výchovné úkoly po válce. — Hnutí eugenické. — Anketa o zpustlosti mládeže.

Výroční zpráva Osvětového Svazu o činnosti v roce 1916—1917 vydaná v červnu jako 6. číslo České Osvěty ukazuje opětně, jaký nápadně rozdílný vliv měla současná válka světová na lidovýchovnou a osvětovou činnost na venkově a v Praze. Na venkově téměř ve všech korporacích, které za míru pečovaly o vzdělavací přednášky, činnost přestala takřka úplně. Jediné vzdělavací sbory pro politický okres kolínský a pro Plzeň a okolí rozvíjely usilovnější činnost několika směry; v Plzni zejména zvláštní zmínky zaslouží čilý odbor divadelní, který pořádal v období 1916—17 13 lidových představení (úhrnem již 93). Také vzdělavací sbor

města Příbramě uspořádal zase lidovou školu s pěkným úspěchem. Značná návštěva přednášek (v Kolíně průměrem 280 osob, v Plzni 255, v Příbrami 195) dokazuje však všude, že na venkově je stejný kulturní hlad a proto stejně vděčné pole činnosti jako v Praze, jenom najde-li se horlivý pracovník, kterého nezastraší ani pomíjivá nepřízeň veřejných činitelů, projevující se někde proti osvětové práci, ani přečetné překážky, naskytující se v nynějších nejistých dobách při každém veřejném podnikání nesouvisícím přímo ani nepřímo s válkou. Takovýchto pracovníků jest ovšem dnes na venkově nedostatek někde naprostý, mnoho jich bylo povoláno k vojsku, mnoho těch, kteří zůstali, jest přetíženo podniky válečné péče a dobročinné činnosti pomocné. Kde se činnost osvětová přesto udržela, nejpříznivější vliv mívala okolnost, že lidová škola nebo veřejná knihovna a čítárna byly již »vžity«. Setrvačnost, konservatismus, nejmocnější činitelé veřejného života společenského, pomáhaly překonati první ochablost, jež se projevila na počátku války nestejně sice, ale všude, ve všech podnicích osvětových a lidovýchovných, v knihovnách, čítárnách, v přednáškách i lidových představeních. V knihovnách odstrašovala nejvíce obava před nakažlivými nemocemi a později také obava některých knihovníků, aby nebyly půjčovány a rozšiřovány knihy buď vůbec zabavené a přímo zakázané nebo alespoň pro školní knihovny za závadné prohlášené. Ve všech knihovnách veřejných nepůsobily na štěstí tyto obavy stejně dlouho a stejně mocně. Někde se brzy zhostili upřílišeného a proto zbytečného strachu u vědomí, že dobrá kniha jest a zůstává nejlepším přítelem v dobách tísnivých, nejlepším těšitelem a povzbuzovatelem, z něhož lze čerpati posilu a uklidnění v nejkrušnějších dobách útisků a zmalátnělosti. Vykazují-li potom statistiky výpůjček ve veřejných knihovnách, že mezi nejčtenějšími a nejoblíbenějšími spisovateli u nás jest Jirásek, lze vyčísti z tohoto úkazu, že čtenářstvo naše nejde již jenom za zábavou, že chápe význam české knihy hloub, sahá-li právě v nynější době po autoru, sloužícím každou stránkou svých románů a povídek svaté věci národní, pro niž — podle jeho vlastních slov — musí zápasit všecko — i umění. Nejhůře pocítila uzavření knihoven mládež. Na některých školách (národních i středních) po celou dobu války, tedy již po tři léta, nebylo půjčeno z knihoven ani jediné knížky. Také dočasným zánikem mnohých učňovských besídek, v nichž před válkou pravidelně a velmi horlivě půjčovány dobré knihy zábavné i poučné, zanikl i pro dorůstající mládež pramen poučení a zušlechťující zábavy. V této okolnosti, že dětem odňata kniha nebo alespoň ztížen přístup k dobré četbě, jest asi jedna z důležitých příčin nynější obecně pociťované, hrozivé zpustlosti mládeže. Čte-li nyní mládež opravdu málo či čte-li málo dobré a hodnotné četby, je zjev tím bolestnější, ježto z jiných známek lze souditi, že se jinak za války čte hojně. Alespoň zprávy z knihkupeckého trhu ukazují, že se knihy hojně kupují. Mohlo by se ovšem souditi, že se do cenných knih pouze ukládají peníze, ale že se skutečně čte, dokazuje okolnost, že se k četbě vybírají právě díla svérázné tvorby domácí, a že některé, nejlepší knihy našich nejlepších spisovatelů jsou rozebrány a vydávají se znovu a znovu již ve čtvrtém a pátém vydání. Na valné hromadě Svazu Osvětového jednatel S. O. prof. dr. Karel Velemínský právem zdůraznil, kterým směrem

má jíti další činnost lidovýchovná u nás: »demokratisací knihoven, nechť není české obce, která by byla bez knihovny. Volá nás k tomu doba, přeje si toho žíznivá duše národa.« Ovšem Svaz Osvětový nechce se spokojiti pouhým zakládáním knihoven, vidí, že bude třeba vychovávati i venkovské knihovníky i čtenářstvo, aby dovedli rozeznávati dobrou a hodnotnou knihu od bezcenného braku, u kterého nezkušeného čtenáře často láká svůdný nadpis a knihovníka nezřídka zmate nesvědomité doporučení ne dosti prozíravé i ne dost odpovědné kritiky. Proto ve Svaze Osvětovém zvláštní komise pro výběr lidové četby připravuje vzorný výběr knih všech oborů pro lidové knihovny. Vedle soustavné práce pro tento výběr označuje komise nejdříve v seznamech nakladatelů Kočího, Laichtera, Otty, Svěceného, Topiče a Vilímka knihy vhodné pro lidovou četbu. Všecka tato práce vyžádá si mnoho času, ježto běží vlastně o kritickou revisi veškeré původní i přeložené tvorby literární posledních dvaceti i více let. Ale pomůcky takové, jaké podle článku Lad. J. Živného v České Osvětě (v č. 3. roč. XIII. O výběru v knihovnách lidových) cizí literatury již mají, jest u nás potřeba nesporná a veliká, a Svaz Osvětový vykoná chystaným výběrem úkol pracný, ale nezbytný a na výsost záslužný. Od tohoto úkolu v podstatě bibliografického byl jen krůček k myšlence dáti podnět k zřízení bibliografického ústavu českého vůbec. Svaz Osvětový, ježto úkol tento jest již mimo rozsah jeho vlastních prací lidovýchovných, předložil tuto myšlenku 6. ledna 1917 anketě zástupců vědeckých a odborných korporací, kteří se jednomyslně vyslovili o potřebě zříditi český ústav bibliografický. Prozatím však, než bude možno zříditi samostatný ústav knihopisný asi po vzoru Národohospodářského Ústavu jako pobočný ústav při České Akademii, které úloha tato svou vědeckou povahou přísluší nejvíce, Svaz Osvětový pověřen zříditi knihopisný odbor s bibliografickou kanceláří, které by vykonaly potřebné práce přípravné.

Jinak činnost Osvětového Svazu pokračovala osvědčenými již cestami: přednáškami lidové školy pražské a hudebními večery v pražské hudební obci již dobře známými a symfonickými koncerty lidovými v Smetanově síni Obecního domu. Činnost tato vykazuje v tomto roce *272* podniky se *68.343* účastníky (r. 1915—6 231 podnik se 67.028 účastníky). Počet podniků vzrostl zase o 41 tím, že vedle přednáškového sálu ve Vladislavově ulici propůjčena na dva dni v týdnu posluchárna filosofické fakulty v Krakovské ulici, ale průměrné číslo návštěvníků (251) je menší než v roce předchozím (290). Pokles tento vysvětluje se uhelnou nouzí, kterou v měsíci únoru lidová škola i hudební večery byly sice ohroženy, ale zachráněny především — obecenstvem samým a vzácnou ochotou přednášejících, kteří přednášeli v místnosti nevytápěné v pološeru při svíčkách. Návštěva přirozeně poněkud poklesla pod průměr 214 posluchačů, ale vytrvalo-li přes to v době nejkrutších mrazů více než 100 posluchačů, lze mluviti dojista o opravdovém zápalu a neutuchajícím nadšení pro povznášející živé slovo přednášek. Kdosi nazval tuto vytrvalost hrdinstvím. Na letošní valné hromadě Osvětového Svazu přihlásily se dvě odchovanky již jako členky Svazu s návrhy na rozšíření lidové školy pobočnými kursy v předměstích a odůvodňovaly návrhy své

poukazem, čím jim lidová škola byla a jest, že nevynechaly téměř ani jediné přednášky. Takováto vytrvalost mluví o vlivu přednášek mnohem více než všecka jakákoliv chvála a jest přirozeně nejmocnější vzpruhou pořadatelstvu, aby novými a pobočnými kursy připravovalo novým lačnícím dušim hodnotný pokrm duševní. Leckomus se při naší kulturní vyspělosti, kterou se alespoň obyčejně chlubíme, bude zdáti neuvěřitelné, kolik a jakých překážek bylo překonávati pořadatelstvu lidové školy, když hledalo nových místností pro nové kursy. Většinu překážek arciť zavinila doba válečná, většina veřejných místností a škol jest zabrána k účelům vojenským, ale přes to značná část překážek vyrůstala z nepochopení a ze zbytečných a maloduchých obav. Potřeba demokratického školství lidového, jehož jest pražská lidová škola prvním počátkem a lidové školy mimopražské slibnými náběhy, není dosud u nás plně chápána, není dosud pociťována živě jako podstatná část našeho kulturního programu národního. Svaz Osvětový vidí, že je proto především potřebí budit zájem a porozumění pro tyto kulturní úkoly lidovýchovné a hlavně volat ke kulturnímu sjednocení všecky lidi dobré vůle a zejména všecky korporace, které mají stejnou činnost vzdělavací a osvětovou ve svých stanovách a programech. Obrátil se z valné hromady s podobnou výzvou, navazující na projev českého spisovatelstva, k české veřejnosti, ale ovšem ví předobře, že nelze přestati jenom na krásných projevech, a chce je vtěliti sám v živý a činorodý skutek. Krásný příklad soustřeďovací práce podal výbor pro pořádání lidových přednášek českých vysokých škol pražských, který letošním rokem počínaje uveřejňuje sylaby pražských přednášek universitní ekstense ve Svazovém měsíčníku České Osvětě. Významný tento krok, prokazující společné cíle obou našich korporací lidovýchovných, byl všude radostně uvítán. Organisační odbor Svazu již od své reorganisace v dubnu 1916 usiluje o bližší styky se všemi příbuznými velikými korporacemi osvětovými, přednáškový odbor Svazu prakticky počal přibírati k účasti a spolupráci spolky lidové výchově blízké a příbuzné. Pokus s Měšťanskou besedou vinohradskou se vydařil skvěle; návštěva vinohradských úterků, v nichž se střídaly večery literární, přednášky cestopisné a hudební večery a které vyvrcholily přednáškami prof. Weignera o tělesné výchově, byla neočekávaná (průměrem více než 300 osob, na přednáškách Weignerových 627 osob, při Smetanově večeru 1148 osob). Měšťanské besedě na Kr. Vinohradech náleží čest a zásluha, že podala příklad ostatním besedám českým, jak pomáhati krásnému ideálu českého školství lidového. Besedy naše, které leckde na venkově ustrnuly na málo hybném životě, mívají obyčejně příhodné místnosti i prostředky hmotné, kterých se zase našim vzdělavacím sborům nedostává. Sdružením obou těchto i jiných příbuzných korporací třebas jen k určitému úkolu, na př. ku pořádání pravidelných přednášek lidovýchovných, ke zřízení veřejné knihovny nebo čítárny a p., byl by všude vykonán čin opravdu kulturní. Pořadatelstvo pražské školy lidové chystá pro nejbližší podzimní období takovýchto společných podniků několik. Podaří-li se je upevniti, bude z nich zisk několikerý, největší ovšem ten, že bude dán vzor pro spolupráci i mimo Prahu, a že se tím prakticky zakotví myšlenka kulturního soustřeďování. Sjednocení je nám třeba nejenom v politice, v práci

osvětové je tím potřebnější, čím větší a těžší úkoly čekají na naši lidovou výchovu po válce. Úkoly tyto chápou dnes již i široké vrstvy národní. Alespoň ochota, s jakou korporace i jednotlivci na výzvu Osvětového Svazu přistupovali za jeho členy, a dopisy, kterými provázeli své přihlášky členské, ukazují jasně, že se ve Svazu Osvětovém nejen vidí středisko, ale že se také již chápe hloub směr i obsah nejbližší práce lidovýchovné. I v širokých vrstvách se již dnes chápe, že nestačí jen vzdělání, nýbrž že toto vzdělání musí vyrůstati z domácí půdy a směřovati také k společným cílům domácím. Tato vědomá a soustavná práce pro národní celek musí býti základní myšlenkou každé zdravé výchovy lidové, která chce zapustiti hluboké kořeny do vrstev nejširších. Tato základní myšlenka byla osou i letošního ročníku lidové školy pražské a budíc v dobách těžkých starostí o naši budoucnost sebevědomí národní byla vlnou v proudu, který vytryskl v pravý čas nezapomenutelně projevem českého spisovatelstva, aby strhl s sebou celý národ.

Ovšem heslem národní výchovy nebudou úkoly lidové výchovy vyčerpány. Hlásí se již potřeba výchovy k demokratickým zásadám všelidským, jež nyní se stále mocněji a mocněji ozývají světem, přihlásí se i těžší a závažné otázky jiné, jak nahraditi všecky škody, které lidstvo na životech, zdraví i majetku válkou již utrpělo a ještě utrpí. Miliony lidí již zhynuly, miliony lidí zmrzačeny, miliony lidí vysíleny a zeslabeny nedostatečnou výživou budou ohroženy tuberkulosou i pohlavními nemocemi, jež se za války úžasně šíří. Škody tyto jsou jistě samy o sobě hrozné, ale ještě větší obavy vzbuzuje vzrůstající pokleslost a otupělost mravního cítění, projevující se ve všech vrstvách a nejvíce ovšem v těch, kdo měli možnost snadno zbohatnouti na útraty jiných a neodolali svůdnému lesku zlata. A jako nejhorší, jako vrchol všech nynějších běd lidských vzrůstá zpustlost mládeže, která arciť pro myslícího vychovatele jest jen přirozeným následkem a průvodním zjevem všech řečených úkazů úpadkových. Nemají-li býti příští pokolení trvale zatížena a všecko lidstvo vehnáno v neodvratný úpadek, zjevy tyto nebude lze napraviti jen prostředky vnějšími, bude třeba nápravy hlubší a nejhlubší, k níž vede jen jediná cesta výchovou nového člověka, člověka budoucnosti. Jakými cestami půjde tato výchova, jaké úkoly při tom připadnou výchově lidové, bylo by sice svůdno načrtnouti již dnes, ale v obraze tom bylo by jistě více obraznosti nežli skutečnosti. Ohlásí se jistě stará hesla reforem vychovatelských, ohlašují se i hesla nová, zvláště významné hnutí eugenické, ale ani novými hesly nebude asi mnoho pomoženo. Bude třeba podle slov Chelčického »svléknouti starého Adama a obléci člověka nového«. Tento nový člověk nebude snad zapomínat, nač dnes zapomíná téměř všecko lidstvo, že se dítě vychovává příkladem a návykem, že není lhostejno, v jakém ovzduší a s jakými návyky vyrůstá. Tento nový člověk bude míti snad již vědomí větší odpovědnosti za každý čin konaný před dětmi (a co jim zůstává utajeno?), za každou myšlenku, kterou by mohl býti dán špatný příklad.

Svaz Osvětový chce v říjnu t. r. svolati anketu, která by se radila o příčinách nynější zpustlosti mládeže i o prostředcích, jak jí čeliti. Do přípravného komitétu zvolena řada předních odborníků, kteří jistě

snesou bohatou látku o této naléhavé a důležité otázce veřejné. Ale po tom, co tuto řečeno, zdá se jisto, že otázky této uspokojivě nerozřešíme, dokud nebude v lidech vychováno vědomí odpovědnosti za všecko, co konáme před dětmi. Sami musíme nejprve poctivě žíti tak, jak chceme, aby žily naše děti. *Ka.*

LITERATURA.

Poučná.

Jan Barolin: Školní stát. Návrhy, jak smířiti národy a přivoditi trvalý mír školou. Přeložil Adolf Šustr. V Praze 1917, nákladem Dědictví Komenského. — Leopold Weigner: Lidové a národní umění. V Praze 1917, nákladem F. Topiče. (Sbírky Duch a svět sv. 22.)

Jan Barolin, Školní stát. Návrhy, jak smířiti národy a přivoditi trvalý mír školou. Přeložil Adolf Šustr. V Praze 1917, nákladem Dědictví Komenského.

Autor spisku, jehož německý originál vyšel již r. 1909 u firmy Braumüllerovy v Lipsku a Vídni, je dle předmluvy překladatelovy Slovinec, aklimatisovaný ve Vídni (jinými slovy: tedy poněmčený neb aspoň bez národního vědomí), povoláním velkoobchodník. Mnoho cestoval, mnoho viděl a slyšel, mnoho četl a debatoval o otázkách, které ho zajímaly v oboru společenského žití, a protože podle všeho měl i dost prostředků, aby své názory mohl publikovati tiskem, vydal již slušnou řádku spisů (rozumí se německých), o nichž překladatel tvrdí, že prý došly pochvaly učenců nejen německých, anglických, francouzských, ale i ruských (tyto patrně tedy Šustr staví ještě výše než předešlé). Smíme-li souditi dle tohoto spisku s názvem hodně osobivým, má Barolin rozhodně zanícení a živý zájem o otázky sociální, k nimž přece patří i výchova příštího pokolení, ale nedovede při tom nikde zapříti, že je ve skutečnosti neodborník bez vlastní zkušenosti, které nelze nahraditi sebe lepším studiem a sebe důkladnějšími interviewy. Je v spisku nevelikém nepřehledná řada tvrzení nedomyšlených a navzájem sporných, jichž nesouhlasu autor necítil, je nemenší řada návrhů rozhodně upřílišených a ukvapených, je konečně tu i slušný počet mínění, jež dnes již máme za dávno odbytá. Abych nemluvil bez dokladů, jichž počet by vyčerpal celé sloupce: Barolin opětně za hlavní zásadu výchovy má individualisování všech prostředků výchovných a je proti všeliké šabloně, ale jinde obšírně vykládá, že by všecko školství mělo býti uniformováno a postátněno a mládež již od 4. roku býti vychovávána hromadně ve státních internátech; je ústy rozhodný pacifista a slibuje dokonce, že svým návrhem školní organisace přivodí trvalý mír mezi národy, tedy výsledek, po němž dnes všichni toužíme bez rozdílu, ale jinde zase po vzoru ciziny doporučí také u nás vřele vojenský výcvik; mluví mnoho o hygienické úpravě školy a zlepšení metody učení, ale zavrhuje vědřiny jako prostředek změkčilosti mládeže a chce klasifikovati docela i péči o tělo, výživu, smysl pro pořádek, sebevládu

a pod.; mluví v jediném odstavci o čtyřech typech střední školy a vedle toho o škole naprosto jednotné, takže si čtenář neví rady, jak obé srovnati navzájem atd. atd. Neodbornictví Barolinovo je nejlépe patrno tam, kde jako novou vymoženost chválí opatření a metody dávno již známé a zavedené (na př. na str. 33), nebo kde podává ve své horlivosti návrhy, kterých v praksi naprosto nelze provésti (na př. na str. 53, kde tvrdí, že prý čítanky nemají obsahovati článků o věcech, kterých sami žáci neviděli!). Vrcholem změtenosti názorů jest Barolinova osnova »školního státu«, návrh jednotné soustavy školní organisace, která se začíná již 4. rokem a trvá v různých stupních až po 24., tedy plná dvě desítiletí a nejkrásnější dobu žití člověkova vůbec.

Označil jsem sám svého času originál spisu za knihu podivnou a vyložil jsem tehdy v odborném našem časopise (Pedag. Rozhledy XXIII. 465) otevřeně a poctivě své mínění, na kterém trvám dodnes. Nedovedu proto dobře pochopiti, proč jsme si musili pořídit český překlad knížky, v níž dle starého vtipu celkem to, co je dobré, není nové, a co je nové, není dobré: veliké literatury mohou si dopřáti luksu, aby vedle knih odborných vydávaly také spisy horlivých diletantů, ale naše česká literatura nesnese tuším dobře takových zájezdů. Nemůže býti lepšího potvrzení toho, že v knize jest mnoho vadného, než okolnost, že vydavatel překladu, učitel Lad. Horák, uznal za potřebno v poznámkách — ostatně snad až příliš četných a důkladných — leccos z tvrzení Barolinových omeziti na pravou míru a zároveň doklady z naší literatury ukázati, že v jeho míněních není pro nás nic nového. *Kd.*

Leopold Weigner, Lidové a národní umění. V Praze 1917, nákladem F. Topiče. (Sbírky: Duch a Svět sv. 22.)

Neveliký, ale obsažný spisek inspektora Weignera, jenž po léta u nás horlivě a poctivě pracuje o povznesení lidového vzdělání zvláště v době poškolní, chce vyložiti podmínky a základy našeho lidového umění i snahy po jeho obrození, aby naše umělecká výroba byla vymaněna z područí cizího, osvěžena lidovou původností a povznesena tak na nejvyšší stupeň dokonalosti, přesnosti a vkusnosti, v čemž viděti můžeme po mínění Weignerově základní podmínky naší umělecké výrobní činnosti a osvědčenou záruku i obnovu a zachování českosti našich domácností, naší svébytnosti národní a nejjistější také známku naší národní mohoucnosti a původnosti. Proto Weigner vykládá pojem lidového umění (a to v duchu Tyršově), ukazuje, na jaké výši se udrželo a jaké pokusy se dosud staly o jeho posilu a obnovu; je přesvědčen, že lze i po této stránce zachrániti naši národní individualitu a ryzost naší domácí kultury proti zhoubným vlivům nivelující ciziny a že lze v obecenstvu, výrobcích i umělcích oživit a posílit touhu po svérázném českém umění a úctu k vlastní lidové tradici. Jak patrno, je v ušlechtilých snahách Weignerových i zřejmý ohlas ideálů Ruskinových a jeho živého úsilí o šíření estetické kultury v kruzích lidových, i ještě patrnější ozvuk národních a osvětových snah našeho Tyrše, dnes neprávem zapomínaného. »Chceme a žádáme, aby umění naše ve všech svých odvětvích bylo naše, bylo národní« — tato slova Tyršova mohla by býti i heslem knížky Weignerovy, kterou s radostí vítáme právě dnes, kdy doopravdy počínáme uvažovati

o lepší a šťastnější budoucnosti našeho národa. Připomínám, že současně uveřejnil Weigner v známé Vilímkově sbírce Za vzděláním instruktivní spisek: Lidové umění československé (s ilustracemi), kde probírá počátky, vývoj i dnešní stav jednotlivých odvětví lidového umění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a naznačuje nakonec umělecké a hospodářské snahy po lidovém umění doby přítomné; oba spisky Weignerovy souvisí tedy vlastně organicky pospolu. *S.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Znárodnění církve.

Poslední dvě tři čísla všech evangelických církevních časopisů jsou naladěna na stejnou notu: sjednocení českých evangelíků dosud rozdělených v různé církve, osamostatnění české evangelické církve ze svazku s rakouskými církvemi jinojazyčnými, jmenovitě s německou, a určitější pokračování ve směru a v duchu české reformace.

Otázkou tou se zabývají všecky dosavadní listy — některé číslo bylo věnováno skoro výlučně jen tomu — a mimo to vznikl začátkem července, patrně od výročí smrti Husovy a v souvislosti s jeho památkou, časopis nový, který se výslovně staví výhradně do služeb této myšlenky: »Česká reformace« s určitými hesly: »Samostatnost národa ve věcech náboženských, — navázání na naši reformační minulost, — jednota českých evangelíků«, zatím čtrnáctideník, Královské Vinohrady, Korunní třída 6.

Kromě časopisů církevních všimly si tohoto zjevu také listy politické, týdeníky i deníky, a otiskly informační články celkem sympatisující, až na ojedinělou nepřátelskou notičku v některých zvláště moravských listech sociálně demokratických.

Zhuštěný obsah hlavních požadavků a cílů obsahuje memorandum předložené politickým a kulturním korporacím, a nejúplnější při vší stručnosti informaci poskytuje brožurka »O české evangelické národní jednotě«, vydal církevní komitét h. a a. v. v Praze II., Klimentská 18.

Z toho, jak tento podnět přijaly církevní časopisy, lze souditi, že se z této otázky stává jakési lidové všeobecné hnutí. Jest zcela patrný rozdíl ve způsobu, jakým byl týž podnět uvítán přede dvěma lety, když se vynořil po dlouhé době zase po prvé hned po 500. výročí smrti Husovy, a jak jest pozdravován teď. Přede dvěma lety byla otázka jen předmětem teoretické ankety, dnes podle hlasů oficiálních i neoficiálních se v ní spatřuje skoro životní zájem a téměř nutný základ dalšího vývoje. Tehdy měly převahu hlasy kriticky pochybovačné, dnes převládají tóny nejen souhlasu, ale přímo nadšení. Ovšem nepřehlížejí se obtíže rázu vnitřního i vnějšího, ale v celku je patrno, že se věří v dosažitelnost a v uskutečnitelnost plánů. Stane-li se toto přesvědčení všeobecným, není pochyby, že se cesty již najdou.

Otázka tato má několik vespolek souvislých, ale přece samostatných stránek. Nás s našeho všeobecného hlediska zajímá především stránka ideová. Praktické řešení jest věcí církevních orgánů, a v tom se jim musí přiznati naprostá samostatnost a výlučná kompetence. Míníme hlavně problém zřízení pro vnitřní správu církevní. Ve zmíněné informativní brožuře se klade jako samozřejmý požadavek zřízení presbyterně synodální. Pro znalce dějin toto znamená církev nekněžskou, s převahou »laiků« ve správě, v zákonodárství. Než to je věc vnitrocírkevní. S tím arci souvisí otázka nikterak již jen soukromě církevní: budoucí poměr církve a státu. V tomto bodu by program mohl a měl býti vyhraněnější: praví-li se — na str. 11., odstavec 3. —, že »poměr ke státu by musil býti upraven podle poměrů a budoucího usnesení neb dohodnutí, ale vždy tak, aby církev nebyla omezována ve své samosprávě a své svobodě«, tož je pochopitelno, že evangelíci zaujímají jakési vyčkávací stanovisko a chtějí se rozhodnouti teprve potom, až bude jasno, jak bude zařízen vztah státu a církve vůbec. Mohlo by se totiž státi, že by se jim po případě vyhovělo, kdyby vyslovili pro sebe požadavek odluky, ale pro církev většiny by mohl zůstati dosavadní poměr nedotčen, a tím by se menšina zbavila jistých výhod, sklesla by jaksi z úrovně rovnoprávnosti. Ale bylo by jistě na prospěch celku, když by třeba na jiném místě a v jiné souvislosti určitě stanovili programový bod: úplná odluka církve a státu pro všechny stejně. Při tom může zůstati v platnosti výhrada, že definitivní úprava bude odvislá od celkového řešení otázky církevně politické.

Již jednou v referátu o náboženských a církevních zjevech v Německu bylo v těchto rozhledech napsáno a dnes nemůžeme jinak než podle smyslu podškrtnouti znova, že pokládáme za nepochopení pro směr vývoje, když se od války čeká utužení svazku mezi státem a církví. Nechápu dobře, oč opírají v Německu své tvrzení, že se spojení právě ve válce osvědčilo. Osvědčilo-li se aspoň v některém směru, tedy snad ve prospěch státu, který měl v církvi pomocnici a jemuž těsné spojení s církví zaručovalo alespoň její mlčení. V zájmu církve toto sloučení jistě nebylo, nejméně pak již v zájmu náboženství.

Není nejmenší pochybnosti, že nová úprava všech poměrů po válce zasáhne také církev. Církev je příliš těsně vklíněna do celku veřejného života, aby se tomu mohla nějakým způsobem uhnouti. Poněvadž pak program větší volnosti jest nejen snad heslem, ale skutečně potřebou přítomného stavu a nastávajícího pokroku, dotkne se tato potřeba také posic církevních a bude v tomto směru znamenati jak větší volnost pro církev, tak i větší volnost od církve. Myslím, že převraty válečné hlodají na pojmu státu, a zkušenosti válečné způsobí radikální změnu v nazírání na stát, na jeho úkoly a na jeho práva. Se změnou pojmu státu změní se neodbytně také posice církve. Doklad toho výmluvný jest vývoj událostí v Rusku, o čemž se arci zmiňujeme jen docela mimochodem: ruský revoluční převrat přetvořil pojem státu, a přirozeně nezůstalo jen při tom, ihned se přesunovala také posice církve: přestala státní církev ve vlastním smyslu, uplatňuje se svoboda svědomí a rovnoprávnost církví všech. Zrušení státního církevnictví a zrovnoprávnění církví všech pak jest vydatný krok směrem k odluce církve a státu. Toto rozpoznání není vyvrá-

ceno námitkou, že v Rusku jde o stát absolutistický, a že tedy jeho vývoj není typický pro všecky ostatní. Dnes jsou fakticky všecky státy absolutistické, a právě v tomto bodu začíná a bude pokračovati pitva kritiky. — —

O národnostní stránce svých požadavků praví evangelíci ve svém memorandu: »Čeští evangelíci prožívali se svým národem všechny osudy a proměny jeho bytí. Vyšedše ze všenárodního hnutí husitského byli vždy proniknuti myšlenkami národní svobody. Protož zvláště nyní, kdy tak mocně se ozývá volání po sebeurčení národů, i čeští evangelíci každým tepem svého srdce a každým dechem žijí pro ideál samostatnosti českého národa a pro myšlenku svéprávného uspořádání národních potřeb duchovních, kulturních, politických a hospodářských... Evang. církve jsou částí českého národa a jejich snahy a život jest jednou ze složek celkového duchovního života...« Memorandum pak končí: »...nepředkládají tyto požadavky pouze z důvodů a zájmů svých církevních, nýbrž neméně také z citu solidarity s národem, z upřímné lásky k němu a vřelé touhy po jeho svobodě a lepší budoucnosti. Neboť jedním a to ne posledním článkem a činitelem samostatnosti národa jsou samostatné národní církve. I u nás poznali Palacký a Havlíček, že absolutismus církevní jest poduškou absolutismu světského. Obráceně historie učí, že osamostatnění a znárodnění církví vždycky se osvědčilo jako jeden ze základních pilířů celkové svobody národní, o kterou čeští evangelíci vždycky pracovali a i dále pracovati budou, až by se naplnilo prorocké slovo našeho Komenského: Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se navrátí, ó lide český!«

Věcně a ideově nejzajímavější a spolu nejdůležitější bude, na jaký náboženský podklad se postaví zamýšlená nová formace církevní. Pravím vědomě »náboženský« místo »dogmatický«. Dogma jest pro dnešního člověka věcí vedlejší. Ne proto jen, že toto jméno má z minulosti pokažený zvuk, ale proto hlavně, že dnešní člověk si rád formuluje a vyjadřuje obsah myšlenkový sám a individuálně. Na nějaké společné formuli bude nesnadno se sjednotiti, snadnější by bylo shodnouti se o společném obsahu náboženského cítění a vědomí.

Uvažuje se o dvojí možnosti: buď přijmouti konfesi historickou, bratrskou z r. 1609, nebo tak řečenou »českou« z roku 1575, anebo vysloviti své náboženství nově.

Jest jisto, že jest veliká přitažlivost a síla ve starých náboženských spisech naší české reformace. Není pochyby o tom, že ideové navázání na historicky milé jméno by pro mnohé lidi působilo neobyčejným kouzlem. Ale nesmí býti tajeno, že konfese česká jest právě tak výrazem cítění a myšlení ze století 16., jako konfese augsburská nebo helvetská, a není a nemůže se nikdy státi výrazem náboženských potřeb dnešní doby. Správně dochází nejmenovaný pisatel v »Husu«, číslo srpnové, k rozpoznání, že by stará konfese nevyhovovala, a k požadavku, aby se hledala společná báse a formulace nová, která »bude známkou, že sami žijeme«. Nemyslím, že by bylo tak nesnadno najíti takovýto společný podklad: mají jej evangelické církve, které se ustavily v 19. století. Arci nemůže se čekati, že se najde zázračná formule, která by uspokojila všecky, kdo

se nazývají lidmi moderními. Jest samozřejmo, že to bude výraz cítění náboženského a křesťanského.

Zdá se však, že toto hnutí budí souhlasný ohlas též i v jiných kruzích. »Česká reformace« otiskuje sympatický dopis bezvěrce. Dr. Em. Rádl gratuluje redakci k založení časopisu, »který — prý — může míti pro naše české myšlení velký význam«, a má »dojem, že veřejnost neoceňuje dosti významných kroků, které teď podnikají evangelici«. Pavla Moudrá — v »Husu« číslo červencové — slibuje jménem bezkonfesijních, ale ne beznáboženských lidí »mohutnou odezvu. Na tisíce českých duší projeví souhlas.« — Otevřený list paní Pavly Moudré jest příznačný a stojí za čtení.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Osamocenost učitelek. — Pokles počtu porodů, stoupající úmrtnost kojenců a dětí. — Volání ženy.

»Mezi námi učitelkami jest mnoho osamělých duší, žijících samotářsky ne z vlastní vůle, nýbrž proto, že jsou k tomu odsouzeny svým povoláním. Často jsme v učitelských časopisech četly stesky kolegů na mizerii života učitelského, ale na bídu duševní, na opuštěnost učitelek poukázal málokdo.« Tak píše učitelka v příloze »Ženské Revue« a končí výzvou: »A proto obracím se k vám, vy zdravé, silné, činné. Poraďte, co tu činit, kde hledat pomoci, jak zachraňovat takové duše, jak vytrhnout je z jejich osamělosti, jež hlodá tak zhoubně na jejich duševním zdraví. Poraďte aspoň těm příštím, mladším našim družkám, v čem hledati oporu a sílu, když všechno selže, když člověka opouští sebedůvěra, jistota, když smysl života mizí, a vše zdá se tak marné a zbytečné, když práce nevyplní duševního prázdna, naopak duševní únava a přepracovanost je příčinou poruchy, nerovnováhy, když nervy vypovídají, a smrt zdá se tak sladkou těšitelkou. Kde tu hledat nové síly k životu, nové chuti ku práci, nové lásky k lidem a trochu spokojenosti a klidu pro sebe? Čím vyrovnati tu nesrovnalost mezi životem bohatým duševně a chudým na události vnější? Žena je schopna velkých obětí a ráda obětuje i sebe samu, musí však věděti, proč se obětuje. Pomozte najít slunce, aby ty krásné květy nekvetly marně a nehynuly marně.« Jest to bolestné volání a kruté strádání, jež projevují uvedená slova osamocené a toužící ženy. Kdo sám nezakusil podobných stavů, těžko může pochopiti rvavost a hloubku takového pocitu osamocení. Ale mnoho žen poznává, že jsou to pouze chvíle v životě lidském, kdy organism je umdlen, vyčerpán. Je to reakce na marné chtění něčeho, co je nedosažitelno našim schopnostem nebo(v našich poměrech. Zase přejdou, jakmile si to uvědomíme, a pak člověk hýří novou energií životní anebo vytrvalým klidem. Jde právě o to nalézti onu rovnováhu, onen bod klidu a pak se střežit rozumnou životosprávou, aby nebyl o mnoho vysunut. Prostředek k takovéto rovnováze životní spočívá v nás. Jest to láska k životu, láska k duši,

ke krásnu, k dobru, láska ke všemu. Kdo k té došel, nalezl svůj život. Bez ní nežije člověk. A kdo ji má, nalézá ji všude na své cestě životní, je všude kolem něho, budí ji, jako dech života ovívá ho, jen učiní-li se jí přístupným, nezabraňuje-li jí k sobě cestu přílišným chtěním po jedné určité nedosažitelné věci. Zbavte se takového egoistného chtění a ulpívání na představě a naleznete vše, co je kolem vás, a je toho mnoho, je to všechen ostatní svět. Je vám otevřen, čeká vás a přinese vám vše, co dovedete pochopit a pojmout. To je základ duševního života, síla nezdolná a nezmarná, síla světa duchovního. Je-li vaše chtění v rozporu s touto silou, rozkolísáte se, a nastane nerovnováha tím prudší, tím těžší, čím větší je vaše vášeň. Ale uvedete-li se s ní v souhlas, pak přivodí vám klid, blaho a sebevědomí tak silné, jak silně dovedete se o tuto zevní sílu opříti. Přemýšlejte o tom a uvidíte, že je to zrnko světové moudrosti. O tuto moudrost musí usilovati lidé. A té nedá jim učenost ani vznešenost vnějšího postavení ani druhý člověk, té musí dobýt si každý sám na sobě, a dojde k ní přemýšlením o sobě, o životě, o Bohu, tím že věnuje denně několik chvil své vlastní duši v klidu a samotě. Kdo nalezne svou duši, má nejlepšího a nejvěrnějšího soudruha a nepotřebuje děje vnější a rozmanitost světa, neboť nese v sobě celý svět.

*

V Praze, stejně jako ve Vídni, v Pešti a jinde rychle klesá počet porodů, stoupá počet úmrtí kojenců a dětí. O věci té vážně uvažováno a v Praze konaly se porady o tom, jak zameziti tento stav. Anketa zvolila tři komitéty: lékařský, právnický a sociálně-politický, jež mají vykonati přípravné práce. Náprava jeví se nutnou v následujícím: ve zvýšené péči o nemajetné matky před porodem i po něm a zvýšené péči o kojence; v opatření zdravých a levných bytů pro nezámožné vrstvy. Činnost v tomto směru měla by dohánětí, co bylo zameškáno po mnohá desítiletí, splatí dluh a bude mít účinek pro zachování novorozenců. Leč k tomu, aby zvýšen byl počet porodů, nestačí opatření vnější. To je otázka, která vyžaduje v jádře změněných sociálních poměrů, upevnění názorů na životní účelnost, které musí nahrazovat ztracené náboženské představy, znovuuplatnění mravního vědomí člověka a především urovnaných poměrů. Je to obdobného něco jako se zpustlostí dnešní mládeže. Mládež pustne, to je jasné, mládež postrádá pevného vedení, dobrého příkladu, péče a dozoru. Veřejnost obrací se k matkám, matky volá k zodpovědnosti, matky kárá, ale současně staví matky, ať ty, které jdou za výdělkem, neb ony, které mají péči jen o rodiny, do front a nechává je celé dny, ano i noci vystávat před obchody, aby dostaly ku koupi to, čeho nejnutněji potřebují k nasycení rodiny. To není už jen nemilosrdenství, to je nespravedlivost největší, neboť nikdo z těch, kdo toto způsobuje, nejen že neprocítil, co prožívá matka čekající na potraviny, fysicky i duševně, ale nad to dopouští se i křivdy, dávaje jí vinu za něco, zač nemůže. Toto doznání je veřejnost povinna matkám učiniti, když dovede dopřáti uznání těm matkám, které mohou tyto poměry ovládnouti, a vedle práce veřejné a výdělečné dopřáti i svým dětem péče výchovné.

*

Prvním projevem žen českých k naší národní situaci v dnešní válce bylo prohlášení v »Ženském Světě«, kde uplatněn byl samozřejmý souhlas s prohlášením spisovatelů a poslanců na radě říšské 30. května 1917. Ženy pravily: »Pro nás nebylo třeba, aby byla zahájena poslední akce národních projevů. »Ženský Svět« — a my všechny s ním — zůstal věren i za dob persekuce, konečně neskončené, svému starému poslání ženské veřejnosti, neučinil nic, zač by potřeboval se rdít a stydět před zpytavým zrakem národního svědomí. Jedině, co jsme nečinily, bylo, že upustil list od toho, aby už nyní prováděl čištění v řadách žen, neboť k naší lítosti bylo jich mnoho, které podlehly »nové orientaci«.« Po zabavených pěti řádkách pak projev praví dále: »Ale to zajisté jsou věci, které teprve dozrají. To snad však máme právo říci, že jistě většina vzdělaných žen uchovala si pevnost a mravní sílu, a že tedy může dnes s plným zadostiučiněním zastupovati hnutí, které do veřejnosti české vnesl týdeník »Národ«, po něm projev českých spisovatelů a konečně státoprávní deklarace českých poslanců na radě říšské.« Je také přirozeno, že za tyto projevy se postavily všecky české spisovatelky, naše malířky a zástupkyně učitelek. Z korporací ženských učinilo samostatný projev »Sdružení akademicky vzdělaných žen«, »Ústřední spolek českých žen« a »Výbor pro volební právo žen«.

Těmto projevům následoval bolestný a všude slyšitelný výkřik žen moravských, podepsaný sice 20.000 jmény českých žen na Moravě, ale podporovaný souhlasem milionů žen i mužů, již vesměs trpí stejně, úpí pod tíží doby a volají po míru ve jménu svém i celé hynoucí generace lidské. Výmluvný výkřik, projevující vůli k míru a žádající mír, byl potvrzen slovy 125.000 žen v Čechách, která taktéž uveřejněna byla v novinách, leč bez uvedení jmen zástupkyň (a zajisté to byl projev sl. Elišky Machové jménem »Svazu ženských spolků českých«). Dále uveřejněna byla v českých listech výzva žen k poslancům s podpisy některých čelných žen pražských, v níž žádán samostatný stát československý, volební právo žen, rovnoprávnost žen v životě veřejném, a v níž ženy prohlašují svoji jednotu s nejvyšším cílem národním, pro nějž vědomě trpí, k jehož dosažení jsou ochotny přinésti největší oběti v pevném přesvědčení, že vítězství pravdy a práva nastane.

ZPRÁVY.

Koloseum války. Vmyslete se na nebetyčné hory švýcarské. S jejich bílých vrcholů jako byste viděli celou Evropu před sebou. Hledíte daleko na sever do Německa, kde 60 mil. lidí ve spěchu a v horečce vyrábí nástroje smrti. Hledíte k Francii: tam miliony mužů páli proti sobě, šíří smrt dnem i nocí ve dvou řadách proti sobě až k moři. A pohlédněte k jihu, k východu: Také u krásné horské řeky Soči padají životy v tisících, všade hrůza a neštěstí; na východě pak obrovské voje v zápase proti sobě. Kdyby lidský zrak měl tolik ostrosti, aby dohlédl po bojištích, nesnesl by dlouho toho dojmu.

Neboť viděl by Evropu podobající se římskému koloseu. Širý prostor arény je pln obecenstva žádostivého rozčilení, krve. Na předních, zvýšených místech sedí césar a dává pokyn k boji. Římské ženy tleskají gladiatorům a baví se živě o toaletách a jejich smích zvoní daleko arénou.

Než dole, v zápasišti, vyjí dravci a trhají lidi. Zástupy odsouzených k smrti jdou stále do arény; bledí, bezmocní, morituri. Jsou hnáni do kolosea jako dobytek; nikdo se netáže, co chovají v srdci, kdo jsou, co chtějí. Jediný úkol těchto obětí je: aby daly své maso a kosti, své tělo roztrhat šelmám. Tak poroučí římský césar a to je bůh.

A tak vidí dnešní Evropu oko Švýcara (psal o tom Walter z Rummelů v jednom říš.-něm. listě). Nemáme sice římské arény, není už gladiatorů, římské hry zanikly. Zrodilo se nové učení o lásce k člověku, věda pronikla nová tajemství vesmíru — tolik se změnilo na světě za ty dva tisíce let! Ale cosi zůstalo a dnes se opakuje ve velkém: teče krev! Teče už tři roky potoky a proudy celou Evropou, celý svět takřka živí tento boj a přihlíží k jeho obětem vedeným k smrti. Hoří celá města, hoří vesnice a pomalu nebude kámen na kameni. Než tato bouře hučí dál, vlny její vrhají se stále na nové země, hladina její stoupá na poslední výspy. Cosi jako obrovský had vine se od Flander dolů, Italii zase k Terstu a od Baltu až na Balkán: to je fronta. To jsou postavení naplněná živými, kvetoucími muži, kteří v tomto divadle zápasí.

S vrcholů švýcarských hor uvědomuješ si tuto světovou válku nejmocněji. Odevšad duní hrom, z jihu, ze severu, z východu a u pat velikánů tříští se toto vlnobití. Jaké to divadlo z vysoké Helvetie do evropské arény, kde stříká bláto a krev, zní křik a pláč nešťastníků!

A stále nové a nové pluky jdou do tohoto světového kolosea. Noví a noví morituri přicházejí do ohně a padají u nohou válečného boha, jenž jim káže, aby zemřeli.

Nebylo na této zeměkouli obrazu tragičtějšího nad toto srovnání: Z Evropy zřízeno bylo koloseum — -š-

Řecko. V lednovém sešitě bylo tuto psáno o situaci v Řecku. Tehdy byla země roztržena ve dva nepřátelské tábory. V Soluni byla zřízena revoluční vláda Venizelova, jež šla otevřeně s Francií a Anglií do války, v Athenách bránil se král Konstantin vlivu garančních mocností neutralitou. Boj mezi oběma stranami byl by vedl nepochybně k občanské válce, nebýti zavčas ochranného opatření, neutrálního pásma, zřízeného mezi Řeckem venizelovským a královským.

Jaký obrat nastal zatím ve věcech řeckých za dobu několika měsíců! Řecko jest opět jednotné. Ale Řecko není více zemí neutrální. Dne 30. června zmocněnci athenské vlády v Berlíně, ve Vídni, v Sofii a v Cařihradě dali prohlášení ústředním mocnostem, že Řecko přerušuje s nimi diplomatické styky a že vstupuje do války. Řecko za vedení Venizelova, jenž přesídlil se svou vládou ze Soluně do Athen, když vojsko francouzské a anglické okupovalo hlavní město a když dohodový komisař generál Jonnart donutil krále Konstantina k abdikaci — toto sjednocené Řecko vedené krétským revolucionářem vyzbrojuje teď svých 300.000 mužů a vstoupí za nedlouho na bojiště balkánské proti Bulharům, Rakušanům a Němcům.

Události sběhší se za poslední válečná léta jsou ještě v čerstvé paměti. Řecko vyšlo ze dvou balkánských válek posíleno; získalo 55.400 km² nového území a přes 2 mil. obyvatel, takže v novém Řecku bylo již na 4·7 mil. lidí na rozloze 120.000 km². Se Srbskem bylo Řecko vázáno smlouvou na obranu získaného území. Venizelos získal svou účastí v jednání bukureštského míru nesmírné popularity na celém poloostrově, ano v celé Evropě. Z bývalého prostého advokáta, jenž léta živořil v zastrčené ulici hlavního města Kréty, stal se věhlasný státník. Když propukla světová válka, Venizelos připravoval Řecko, aby vstoupilo po bok dohody. Vyjednal již v Londýně a v Paříži pro svou zem náhradu za tuto pomoc. Řecku bylo slíbeno maloasijské území s hlav. městem Smyrnou, vrácení dvanácti ostrovů obsazených Italy, Rhodos, snad i Kypr, dosud ovládaný Angličany, v celku 140.000 km² nového území. Plán Velkého Řecka, jenž tanul na mysli panhelenským vlastencům opájejícím se antickou minulostí, blížil se svému uskutečnění. Venizelos ovšem důvěřoval v sílu poměrů, že král tlakem událostí schválí jeho kroky předem a důvěrně podniknuté u Greye a Poincaréa. Král Konstantin věřil však ve vítězství Německa a nasadil všecku svou osobní moc, aby Řecko zachovalo aspoň neutralitu ve světovém konfliktu. Sněmovna s většinou Venizelovou zvolená 31. května 1915 byla rozpuštěna, zvolena sněmovna smírná, povolná a králi nakloněná. Dne 18. prosince 1916 vydán proti Venizelovi zatykač pro obvinění z velezrady a 26. prosince vzneseno proti němu anatema před Athenami metropolitem za účasti prý as 100.000 lidí. Od těch dob čtli jsme stále v německých novinách kletby na tohoto muže.

Bylo zřejmo, že stav v Řecku je neudržitelný. Anglie, Francie s pomocí Italie — když nemohly přiměti krále řeckého k naprosté nestrannosti — vyhlásily a provedly letos na jaře blokádu celého řeckého pobřeží. Mocnosti dohody vylodily dokonce své vojsko v Pireu, obsadily hlavní město a daly svému komisaři Jonnartovi plnou moc, aby přivodil v zemi obrat. A Jonnart donutil krále Konstantina k zřeknutí se trůnu.

Události spěly pak rychle za sebou. Na trůn řecký zasedl mladý Alexandr, syn Konstantinův, Venizelos přišel ze Soluně do Athen. Král Konstantin odjel ze země v červnu, a již dnes po dvou měsících je vidět, jakým směrem se vyvíjí nová řecká politika. Řecká otázka stojí zase v popředí celého Balkánu. Francouzi a Angličané, až na malé zlomky, opustili Řecko, v zemi vládne Venizelos, jenž předložil mladému králi požadavky, aby povolána byla v život zase stará sněmovna z r. 1915 s prohlášením, že v Řecku rozhoduje nyní vůle národa a že král vládne jen skrze parlament. Řecko je už ve válečném stavu; odpor ztělesňovaný králem Konstantinem proti dohodě byl zlomen.

Dvě věci uspíšily tento vývoj: pád carismu v Rusku, neboť car držel ochrannou ruku nad řeckou dynastií z příbuzenských důvodů. A rostoucí nespokojenost s Italy, kteří vnikli do Epiru, do Albanie a zabírali řeckou půdu kus po kuse.

Venizelos je dnes zase hnací silou Řecka. On věří pevně ve vítězství garančních mocností, věří, že Řecko dostane asijská území, že Italie musí mu vydat zabrané ostrovy, a třeba nedosáhne Cařihradu, vyjde z nové války přece jen zvětšeno, posíleno, s možností nového vývoje národního.

Pravý opak prorokují Řecku mluvčí ústředních mocností. Dávají Řecku příklad v Rumunsku. Jako toto, i Řecko prý utrpí válkou, snad bude rozdrceno. Venizelos je v očích tohoto tisku zrádcem, jenž chce — ó hrůza! — zavést v Řecku republiku!

Sebe příkřejší slova nerozhodnou však tento spor. Jde-li Řecko správnou či chybnou cestou, ukáže budoucnost. *Al. Šašek.*

Zprávy knižní a literární. Česká proroctví. Vydal Ferd. Menčík. V Praze 1916. Str. 65. Jako jsou v prostonárodních slovesnostech různých národů i věků zachována četná proroctví, tak i česká literatura vykazuje několik proroctví: Proroctví Sibylino, Slepého mládence, Havlasa Pavlaty atd. Ferd. Menčík je v uvedeném spise otiskl a literárními poznámkami a vysvětlivkami opatřil. Války, různá nebezpečenství, hrůzovlády, nemoci, hlad, nebo zase naděje a touha po lepší budoucnosti atp. jsou oblíbeným jejich tematem. Formální krásy neobsahují v sobě žádné, jen žhavá láska k národu a zemi české vyzařuje ze všech. — M. J. Husi Veškeré listy. Vydal V. Flajšhans. V Praze 1917. Str. 210. Roku loňského vydal prof. Flajšhans ve Svět. knihovně tři svazečky Obran Husových. Letos vybral z nich jenom skutečné listy Husovy a vydal je zvlášť v úpravě malíře O. Štáfla, a to v levném vydání lidovém a bibliofilském. Jsou to nejenom známé dopisy kostnické, nýbrž vůbec všechny listy, které Hus za svého života napsal, počtem sto. Není to náhodou, že právě listy Husovy jsou vydány již po několikráte a mají býti dokonce poznovu vydány. Ze spisů teologických a polemických poznáváme Husovo učení náboženské, kdežto z listů slyšíme mluviti Husa jako člověka se všemi jeho nedostižnými ctnostmi. Právě jako každého člověka poznáme nejrychleji a nejspolehlivěji ze soukromého dopisu, tak i osobnost Husovu a jeho charakter vidíme nejplastičtěji v jeho listech. — Otokar Fischer, Otázky literární psychologie. V Praze 1917. Str. 80. K 1·—. Věda zabývající se plody literárními zahrnuje v sobě celou řadu věd pomocných, jichž souhrnem teprve může

býti umělecké dílo řádně pochopeno a posouzeno. Filologie, literární historie, estetika, sociologie tvoří složky literární vědy. Též i literární psychologie, věda dosud nedoceňovaná, jest jednou nikoli nejmenší z nich. Jejím úkolem jest poodhaliti roušku z tajemné duševní dílny básníkovy a tak proniknouti co nejhlouběji do umělecké jeho tvorby. Ot. Fischer učinil tuto stránku literární vědy předmětem své studie. Vymeziv jí nejprve hranice a místo mezi ostatními spolupracovnicemi, prochází zběžně literaturou francouzskou, německou a do jisté míry i českou a ukazuje, jak která z nich byla bedliva psychologické metody při analysi děl literárních. — Čeněk Slepánek, Kdo je vinen? V Přerově 1917. Str. 42. K 1·20. Čeněk Slepánek chce »jako rakouský Slovan« odpověděti k otázce: Kdo je vinen evropskou válkou? První vinu nese prý Francie, která zasila revoluční otázky do všech národů po celé Evropě. Jí se dali zlákati Rusové, Srbové a posléze i Angličané k nepřátelské politice proti Rakousku a Německu. Rakousko provozovalo ode dávna mírumilovnou politiku vůči Srbsku. Nebýti naší monarchie, »živitelky to národní duchovnosti Srbů, Srbstvo by se bylo stěží zachovalo duchovně jako národ«. Rakousko bylo »národní spásou celého srbského národa«. Všeho toho nic nedbajíc dalo se Srbsko zlákati pro plány nepřátel Rakouska, odmítalo všechny sbližovací pokusy rakouské a usilovalo o podvrácení monarchie. Rusko nechť se stará samo o sebe, praví Slepánek, rakouští Slované nepotřebují jeho pomoci, poněvadž se cítí šťastni ve své vlasti. Tedy vinu za válku nesou naši nepřátelé; tento soud pronáší Slepánek jako »korunní svědek« a jako »uznaný mluvčí rakouskouherských Slovanů«. — Karel Flieder, Obnovení a upravení hranic dle druhé dílčí novely k obecnímu zákoníku občanskému. V Praze 1917. V červenci 1915 byla vydána císař. nařízením t. zv. druhá dílčí novela, jejímž účelem bylo, upraviti co nejjednodušší cestou všecky sporné otázky při stanovení hranic sousedících držebností. Flieder probírá v uvedeném spise tuto novelu se všech hledisek, osvětluje mnohé sporné otázky a připojuje i vzorce soudních usnesení a smírů. Spis jeho má být pomůckou soudcům, advokátům a geometrům. — Kniha Rut. Vydal L. Bradáč. Knihovny Grolierovy sv. 1. Na Kr. Vinohradech 1917. Str. 35. V krásné bibliofilské úpravě s iniciálami Jos. Manesa předkládá K. Dyrynk s L. Bradáčem českému čtenáři známou biblickou knihu Rut, a to přesně podle znění bible Kralické. — Ramsay Muir, Nationalism and internationalism. The culmination of modern history. London 1916. Základní myšlenkou spisu Muira, univers. profesora moderní historie v Manchestru, jest toto: Již od čtyř století nachází se Evropa ve vývoji v tom směru, aby všecky její státy konsolidovaly se na národním základě. Ony státy, které tomuto požadavku stojí v cestě, dříve nebo později zacházejí. Již od počátku 16. století byly pro tento účel prolity celé proudy krve v dlouhých válkách. Dnešní válka směřuje však ještě dále: Nad národními státy malými i velikými má se překlenout klenba světové federace. Odzbrojení, mezinárodní soud, věčný mír jsou cíle, jež má takový universální svazek uskutečnit. Jedinou cestou k tomuto cíli jest Muirovi rozdělení Rakousko-Uherska a Turecka jako kdysi Polska a úplné zničení moci Německa, neboť tyto tři říše stojí prý

v cestě tomuto přirozenému vývoji a pokroku. — Vladimír Solovjev, Die Rechtfertigung des Guten. Jena 1916. Již v r. 1914 přeložili si Němci jeden spis Solovjevův: Duševní základy života. Solovjev náleží v Rusku k nejvýznamnějším filosofům, zvláště proto, že osamostatnil ruskou filosofii od západní a vytvořil samostatné filosofické myšlení. Jmenovaný spis je Solovjevovou etikou. Solovjev hledaje odpovědi k otázce po smyslu života praví, že jest dobro, které jako absolutní norma a nejvyšší ideál určuje lidský život, a jehož uskutečňováním stáváme se schopnými překonávati zlo. V tom záleží ospravedlnění dobra. Základními city mravními jsou autorovi stud, soucit a úcta. Studem se liší člověk od živočichů, v něm kotví princip askese, v něm spočívá podřízení přirozených pudů duchu lidskému; soucit podmiňuje náš altruismus, a úcta jest základem náboženství. Náboženství se vyvinuje ze vztahu dětí k rodičům a vrcholí v ideji nebeského otce všech lidí. Konečný cíl všeho života spočívá v království božím, jež mají všichni lidé na světě uskutečňovat. Pracovati pro dobro v rodině, v národě, ve státě jest první povinností člověka. Z jmenovaných tří ctností vyplývají všecky ostatní, jimi jsou dány nezměnitelné základy mravního života lidského. Solovjev stojí svým spisem zcela na křesťanském stanovisku. Uznává boží synovství Kristovo, akceptuje Janovo pojetí Krista a přičítá plný význam spasitelnému činu Kristovu. V pojetí církve, jako jediného spásného prostředku, stojí Solovjev zcela na půdě ruského světa. — Fr. Thimme, Vom inneren Frieden des deutschen Volkes. Leipzig 1916. 547 S. M 5·—. Bibliotekář německé panské sněmovny požádal 38 předních osobností v Německu, aby se vyslovili o míru mezi různými světovými názory, mezi konfesemi a církevními stranami, mezi třídami a stavy, mezi politickými stranami a národnostmi v Německu. Mezi jinými uvažuje Eucken o německém světovém názoru, Natorp o universalismu a individualismu, soc. demokrat o poměru soc. demokracie ke křesťanství, prof. Rademacher o svobodě a kulturní schopnosti katolicismu, jesuita Lippert snaží se dokázati totožnost cílů jesuitismu a němectví, jiní se přimlouvají za přátelské soužití katolicismu s protestantismem, nebo za dorozumění mezi zaměstnavateli a dělníky, mezi politickými stranami a konečně mezi národnostmi. Chtěje vyhověti svému účelu oplývá celý spis neobyčejnou uznalostí a smířlivostí k smýšlení a názorům druhých, namnoze až upřílišenou a umělou kompromisností, což jest velikou měrou na úkor hodnotě a ceně jeho. — Karl Nötzel und Alex. Barwinský, Die slavische Volksseele. Jena 1916. 77 S. M. 1·80. Diederichsovo nakladatelství vydalo řadu studií o duši různých národů: o duši francouzské, čínské atd. Nötzel, který pobyl 20 let na Rusku, popisuje duši ruskou, ačkoli podle titulu čekali bychom pojednání o slovanské duši vůbec. Nechce ve svém spise podati obraz literárního a úředního Ruska, nýbrž prostého lidu. Líčí hlubokou náboženskost ruského lidu, která jej uschopňuje statečně snášeti tak mnohou strast, a vyvinutý cit lidské sounáležitosti, pro který se Rusovi nezdá nic lidského býti cizím zde na zemi; otčina je mu vlastí duše. V ruském lidu jsou uchovány ideje původního křesťanství jako v žádném jiném národě, zvláště »osobní nezávislost na hmotných statcích a pohodlích ži-

vota«. Odtud ta bezpříkladná trpělivost ruského lidu, síla v utrpení a nebojácnost před smrtí, odhodlanost inteligenta, ukojiti potřeby a nedostatky lidu, a doktrinářství jeho, které chce přetvořit najednou celý svět dle svého přesvědčení. — V téže sbírce (Schriften zum Verständnis der Völker) vyšel též spis od Andr. Milčinoviče a J. Kreka, Kroaten und Slovenen. Jena 1916. 107 S. Oba autoři jsou stejného mínění o úkolu, který připadá Chorvatům a Slovincům uprostřed habsburské monarchie z geografických a historických důvodů: Pobřeží adriatické patří Jižním Slovanům. Ovšem zdar a prospěch toho jest prý zcela závislý na úzkém styku s německými zeměmi Rakouska. Přátelství s Němci, jakož i katolické náboženství jsou pevnou zárukou loyální přichylnosti k Habsburkům. Odtud vyplývá prý vřelé přání všech Jihoslovanů po pevném semknutí a sloučení pod korunou habsburskou a po přetvoření Rakouska v říši trialistickou, čímž by byly též úplně znemožněny zahanbující snahy Italů po podrobení a rozdělení Jihoslovanů. — Dr. Paul Wernle, Jesus. Tübingen 1916. 368 S. M 5·—. Když hýbaly světem sociální otázky, sloužil Ježíš za vítanou zbraň zastancům socialismu i jeho protivníkům, a sotva začal zuřit krvavý boj mezi křesťanskými národy, hned se našli lidé, kdo si z Krista učinili horlivého militaristu, a jiní zase spatřovali v něm zásadního odpůrce každého násilí a bratrovražedného krveprolévání. Wernle je profesorem na švýcarské universitě v Basileji, nynější její rektor, v zemi vzorné neutrality; svůj obraz Ježíšův nepostavil tedy do služeb válečných nebo protiválečných, nýbrž chtěje vyhověti mocné potřebě nynější doby, zapomíná na hrůzyplné události válečné a staví čtenáři před oči obraz Ježíše v jeho době a v jeho národě. Hledaje své čtenáře mezi lidmi odborně neškolenými, vyhýbá se učeným výkladům a vědeckému materiálu, a vytěživ všecky výsledky historicko-kritického badání v pramenech Ježíšových, dal psychologickou stránku za podklad svému Ježíšovi: žádnou dogmatiku nebo apologetiku, nýbrž náboženské porozumění osobě Ježíšově pro dnešního člověka. Ačkoli se autor vyhýbal současným poměrům válečným, přece jest jeho kniha výmluvnou odpovědí: Ježíš nechce o válce nic vědět a odmítá každé násilí, duševní i tělesné. — Die Philosophie der Gegenwart. Hrsg. von A. Ruge. Bd. VI. M 12·50. Heidelberg 1916. Z popudu třetího mezinárodního kongresu pro filosofii v Heidelberku r. 1908 vydává A. Ruge mezinárodní roční přehled všech filosofických spisů. Jsou tu uvedeny ve věcném i abecedním pořádku nejenom názvy všech filosofických spisů (naklad., objem, cena, rok), nýbrž i větší filosofické časopisy všech zemí, i jednotlivá pojednání a doktorské disertace. Vydavatel přičiňuje k titulům knih krátký obsah a význačnější posudky. Šestý díl vydaný r. 1916 obsahuje literaturu let válečných 1914 a 1915. Poněvadž se takto teprve po roce i po delší době upozorňuje na nově vyšlá díla, vydává redakce »Filosofie přítomnosti« ještě »Filosofický oznamovatel«, v němž upozorňuje na novinky obzvláště důležité, které by byly oznámeny až teprve o rok později. *J. H.*

AP
52
N35
roč.24

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY